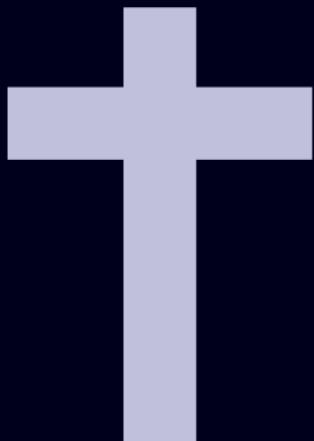

PULU YEMONGA UNGU
KONDEMO

The New Testament in the Kala Dialect of the Umbu-Ungu
Language of Papua New Guinea

PULU YEMONGA UNGU KONDEMO
The New Testament in the Kala Dialect of the
Umbu-Ungu Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Umbu-Ungu Kala

copyright © 1995 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Umbu-Ungu Kala (Umbu-Ungu)

Dialect: Kala

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-04

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Dec 2024 from source files dated 31 Aug 2023

3bcf1cc7-ff71-5f43-8a87-20ca98e9c4a7

Contents

MATEYU	1
MAKO	149
LLUKU	237
JONO	384
Lipe Mundorumu Yema	487
RÓMO	611
OU-KORINI	683
PE-KORINI	753
GALLESIA	802
EPESASI	831
PILLIPAI	854
KOLLOSI	869
OU-TESALLONAIKÁ	886
PE-TESALLONAIKA	901
OU-TIMOTI	909
PE-TIMOTI	931
TAITASI	946
PILLIMONO	956
IPURU	960
JEMISI	1023
OU-PITA	1042
PE-PITA	1063
JONO KUMBI-LEPAMO	1076
JONO TALO-SIPEMO	1092
JONO YEPOKO-SIPEMO	1095
JUTU	1098
LIPE ORA SIRIMU	1105

TEMANE PEANGAMO

Mateyu, Mako, LLuku, Jono Keme, Enone Toringi Bokume

Aku Bokumenga Ungu Pulu Mare

Yesusinge temanemondo "temane peangamo" nilimolomonga ungu pulumu Mako 1:1 molemo. Ye kisene Yesusi mana manie omba molopalie tepa andopa molorumu mele temanemo bokune toringi. 'Makone boku te ou torumu. Mateyu LLukuselone pe bokuselo toringili. Jonone paa pe boku torumu.' ningu pilimele. Makone torumu bokumu ponjili mele, Mateyu LLukuselone toringili bokuselo sulu mele. Kanu boku yepoko temane kinie ungu kinie molemo mele telu sipemo. Nalo Jonone konopuni pilipelite bokune torumu mele lupe. Yuni torumu bokune temane molemomo sike Yesusinge temanemola nalo ye yepokane temane awisili toringime yuni naa topa, Yesusini nirimu ungu awisili Jono yuni mindi torumu, ye yepokane naa toringi. Ye kise akumene bokume walu naa toringi. Enone yu-mele-mele 'Yesusi molorumu mele kinie ungu mane sirimu ungume kinie yembomane pilkulie konopuni apuruku pilku teangi.' ningu temanema pilku apuruku bokune toringi.

Mateyu kinie Jonoselo mindi Yesusi lombili andoli yeselo moltkolo Yesusi pulu polopa yunge kongonomo andopa terimu kinie pea andoringi, yuni terimu mele sumbi siku kanokolo, nirimu ungume sumbi siku pilieringili. 'Boku Mako ye Makone sike boku torumu liemo Yesusi lombili andorumu ye Pitane temane topa sirimume pilipelite bokune torumu.' ningu pilimele. Yembo marene pilkulie 'Mateyu LLukuselone Makone ou torumu bokumu kanokololie mare manda manjiku toringilinje.' ningu pilimele. LLuku yu konopu pilipe konginjeli ye doketamo molopalie, Yesusi molopa andopa terimu mele yuyu andopa walsipe pilipe, temane awisili mimi sipe pilipebokune torumu (Kollosi 4:14, LLuku 1:1-4).

Yesusi yu sike Pulu Yemonga kandi Malo nalo yu mana ye molombando meringi yembomanga anda-kolepalime Mateyu LLukuselone temane bokune toko (Mateyu 1:1-17, LLuku 3:23-37); yu meringi mele temanemo kanu yeselone mindi toringilila.

Ungu te kamu piliéni: Ye talo molo yepokane temane telumu toringi kinie kanokolie, akume pali mimi siku kanokolie laye lupe lupe toringi mele kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

MATEYU Temane Peangamo MATEYUni Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Imbi Mateyunge ungu pulumu "Awilimuni we sirimumu". Yu Romo gapomano kou-takisi lindeli yemo molopili Yesusini yundu "Na lombili ou." nirimu. Yunge imbi te LLipai (Mako 2:14,15, LLuku 5:27-29). Yuni boku Mateyu sike torumu nimbe para silimo ungu te bokumunge sukundu naa nimbe molemo. Nalo koronga-ou pilipe konginjeli perimu yembo marene pilkulie 'Mateyuni sike torumu.' ningu pilieringimunge kinié kepe aku sipu nimbu pilimolo.

Mateyuni Yesusinge temanemo bokune tombando 'Pulu Yemone yunge yembomando "Walse eno nokopa kondomba ye nomi te eno molongena lipu mundumbo." nimbe, ou nimbe panjipe mako torumu yemo, Yesusi yu kanu yemo ombo molorumu mele Isirele yembomane paa pilkulie "Yu sike aku yemo." ningu tondolo munduku piliengil' nimbe, Yesusinge temanemo tombando kanu ye nomi Kirasimu pe ombo molopa temba mele ou Yesusi mana manie ombo naa molopili ou ningu siringi mele Yesusini ombo molopa terimu temanema wale awisili topa sirimu. Pe wendo ombá mele ou ningu siku bokune torangi ungu mare Mateyuni mindi nimbe sirimu (Mateyu 1:22-23, 2:15, 2:17-18, 2:23, 4:14-16, 8:17, 12:17-21, 13:35, 27:9-10). "Ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo" wale awisili bokune torumula, akumunge pulumu telu sipemo. Pulu Yemo ye nomi kingimu molombamonga ungu awisili bokune torumula.

Yesusini ungu mane sirimu awisili bokune torumu (Mateyu kolomongo awili 5-7 pali, 10 pali, 13 pali, 18 pali, 24-25 pali).

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena paaanjokondo isipe mele molemo kanani: "23. Krais", "32. Pikinini 32.1 Bilong Devit, 32.2. Bilong God, 32.3. Bilong Man", "20. kingdom".

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-4:16 YESUSI MANA MOLOMBA ORUMU MELE TEMANEMO

1:1-17 Yesusi Kirasi Kalko Lsingi Yembomanga Imbimenga Temanemo*

* 1:: LLuku 3:23-38, Ou Kingime Talo Sipemo 1:34, 2:1-15, 3:1-19.

¹ „Isirele yembomanga ou pulu pulu anda kolepa, Eporayamo kinie† pe yandopa ‚enonga ye nomi kingi awili, Depisi kinie elone Yesusi Kirasi‡ kalko lsingili mele isipe:

² Eporayamone Aisake merimu;
Aisakene Jekopo merimu;

Jekopone Juda kinie Judanga angenupilime kinie merimu;§

³ Judane Peresi kinie Sera kinie merimu,
kanu yeselonga anumu Tema;

Peresini Esirono merimu;

Esironone Ramo merimu;

⁴ Ramone Aminadape merimu;

Aminadapene Nasono merimu;

Nasonone Sallimono merimu;

⁵ Sallimonone Boasi merimu, Boasi yunge anumu Reapa;

Boasini Opete merimu, Opete yunge anumu Rute;

Opetene Jesi merimu;

⁶ Jesini ye nomi kingi Depisi merimu.*

Depisini Sollomon merimu. Sollomononga anumu
ou Yurayanga ambo menumu molorumu.

Pe Depisini kanu ambomo konopu mondopa

Yuraya topa kondopa ambomo yu lsimu.†

⁷ Sollomonone Riapoamo merimu;

Riapoamone Apaya merimu;

Apayane Eta merimu;

⁸ Etane Josipate merimu;

Josipatene Joramo merimu;

Joramone Asaya merimu;

⁹ Asayane Jotamo merimu;

Jotamone Eyasi merimu;

Eyasini Esikaya merimu;

¹⁰ Esikayane Manasa merimu;

Manasane Emosi merimu;

Emosini Josaya merimu;

¹¹ Josayane Jekonaya kinie yunge angenupilime kinie

merimu. Josaya kolopili yunge malopili molangi opa

palue yemboma Isirele yemboma kinie ongo opa

tekolie toko munduku Isirele yembo awisili ka siku

enonga kolea awili Bepillono mengo puringi.‡

† **1:1:** Ou Pulu Pulu 11:27-12:9. Isirele yembomando pe Yesusi mana manie
omba molopili “Juda yemboma” niringi. ‡ **1:1:** bokumunge alsena
anjokondo “23. Krais”, “32.1. Pikinini Bilong Devit”. § **1:2:** Ou Pulu Pulu

21:1-3,12, 25:19-26, 29:35, 49:1-28. * **1:6:** Rute 4:13,17-22. † **1:6:** Pe Samuele
12:24, 11:1-12:14. ‡ **1:11:** Pe Kingime Talo Sipemo 36:5-20, Pe Kingime 22:1-2,

23:36-25:24. (Ya Jekonaya molemo nalo ou yunge imbi Joyakini toringi. Kingi
telumu.)

12 Ka siku mengo puringi kinie pe
 Jekonayane Sialtele merimu;
 Sialtelene Serapapele merimu;
 13 Serapapelene Apayate merimu;
 Apayatene Ellayakimu merimu;
 Ellayakimuni Eso merimu;
 14 Esone Sedoke merimu;
 Sedokene Ekimu merimu;
 Ekimuni Ellayate merimu;
 15 Ellayatene Elliesa merimu;
 Elliesane Matano merimu;
 Matanone Jekopo merimu;
 16 Jekopone Josepo merimu.

Josepo Maria menu. Josepone Maria ou naa lipili
 Maria yu ambolango olona mondopa molorumu.
 Pe ambo yeselo moloringili kinie
 Mariane Yesusi merimu.

„Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye nomi te lipu
 mundumbo.” ou nimbe mako torumu yemo pe Yesusi aku
 yemo omba molorumu kulu, yunge imbi te pea sikulie
 ‘Kirasimu’.§ niringila.

17 Eporayamo kinie Eporayamone yandopa yandopa
 kalopa lipe Depisi kalopa lipe terimu yema ‚Yesusinge‘, anda
 kolepa tene-po* on

moloringi. Pe Depisini yandopa yandopa ou Bepillono
 yembomane Juda yembo mare ka siku Bepillono anjo naa
 mengo pangilanda kolepa tene-pola moloringi. Bepillono
 ka siku mengo puringi kinie pe yandopa ye nomi Kirasimu
 kinie kalko lsingi ye tene-pola moloringi.

*1:18-25 Pulu Yemonga Minimuni Marianga Olona Kango
 Te Mondorumu, Ambomo Yuni Yesusi Kirasi Merimu Te-
 manemo*

18 Yesusi, Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu
 mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu,†
 yu meringi temanemo isipe:

Yunge anumu Marianga pulu lierimu yembomane “Maria
 Josepone lipili.” ningu koronga niringi nalo ou Josepo pea
 telune naa peangili Mini Kake Telimuni Maria yunge olona
 ambolango te mondondorumumu Maria yuyu pilierimu.

19 Kanu kinie yunge ye Josepo yu ye sumbi nilimu molo-
 rumu kulu Maria ambolango mondorumu kinie pilipelie
 ‘Maria olie naa polopili.’ nimbe ‘Yembo awisili molangi yu

§ 1:16: inie anjokondo 27:17, ungu pulu te inie yakondo 1:1**. * 1:17:
 Umbu-Ungune malapunge talo. † 1:18: bokumunge alsena anjokondo “23.
 Krais”.

temu mele nimbu para naa sипу ю юю molomba kinie kiyengo nimbu we "Kamu pu." niembo.' konopu lierimu.

²⁰ Josepo aku sipe konopu lipe mundupe molopili Awilimunge angello tene Josepo uru kumbu sipelie nimbendo: "Josepo, ye nomi kingi Depisini kolopa lsimu yemo, Mini Kake Telimuni Maria ulu te terimu kulu ю ambolangomo olana mondolemo kene ю linindu pipili naa kolko li." nirimu..[‡]

²¹ "Yu kango kanopa limbe. Kanu kangomone yunge yemboma 'Enonga konopune ulu pulu keri telemelema pepili molkolie mindili nonge.' nimbe eno lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, ю-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba kene yunge imbi leko "Yesusi".[‡] nieni." nirimu.

²² Aku sipe wendo orumu ulumenga pali koronga ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu mare pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

²³ "Pilieyo.

Ambo wenepo tene ambolango olona mondopalie kango te memba.

Kanu kinie yunge imbi leko "I menuele" ninge."[§] nirimu. I imbimunge ungu pulumu 'Pulu Yemo'^{*} olio-kinie molemo'.

²⁴ Josepo uru pepa makilipelie Awilimunge angellomone nirimu mele pilipe lipe tepalie ambomo lsimu.

²⁵ Nalo ю ambolangomo ou naa mepili "Telune naa peambili." nirimu. Pe Mariane kango te merimu kinie[†] Josepo yuni yunge imbi lepa "Yesusi" nirimu.[‡]

2

2:1-12 Pilipe Konginjeli Peli Ye Pokore Yesusi Ongo Kanoringi Temanemo

¹ Erote kolea Judia disiriki yembomanga ye nomi kingi molopili Mariane kolea Judia, Betellieme taonona Yesusi merimu. Kanu walemanga ena wendo oli koleana pilipe konginjeli peli ye pokore alieli 'Ulu mare wendo okomonje piliemili.' ningu kombukandipime mimi siku kanoko moloringime kolea awili Jerusalleme ongolie ningendo:

^{‡ 1:21:} Yesusinge imbimunge ungu pulumu 'Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo'. Ungu pulu talo LLuku 1:46-47*, bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". ^{§ 1:23:} Aisaya 7:14. ^{*} 1:23: bokumunge alsena anjokondo "13. God". ^{† 1:25:} LLuku 2:1-7. ^{‡ 1:25:} LLuku 2:21.

² "Juda yembomanga ye nomi kingi molomba kango meringimu* tena molemoye? Olio ena wendo olemo koleana molopolie ye te ye nomi kingi molomba meringimu lipe ora sili kombukandipi te pulu pulu wendo omba angilierimu kanopolie nirimulumuni, yu popo topo imbi lipu ola mundundumolondo okomolo." niringi.

³ Ye nomi kingi Erote iungumu pilipelie 'Ye te yu kolo wangopa kingi molomba lepamo.' nimbe pilipelie yu mini-wale mundupe, Jerusalleme yemboma pali mini-walela mundoringi.

⁴ Kanu kinie yuni Juda yembomanga Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime pali kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema pali kinie† "Sukundu waa." nimbelie eno walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu‡ tena mengemondo niringiye?" nirimu.

⁵ Enone yuntu ningendo: "Kolea Judia sukundu Betellieme taonona yu menge. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye 'Maikane,'§ pe aku sipe wendo ombamondo ou nimbe boku torumu akune molemo kanumu. Yuni nimbendo:

⁶ "Betellieme, kolea Juda"

lemo kolea te,

yu kolea Juda sukundu kolea awilimenga yu kolea manie te molo.

Yunge sukundu ye nomi awili te wendo ombá, akumuni nanga Isirele yembomanga

sipisipi tapu yemo molopa eno nokomba.".† nirimu kanumu." niringi.

⁷ Kanu kinie yembo lupema naa kanoko naa pilku molangi Erotene pilipe konginjeli peli yema "Waa." nimbe kombukandipimu pulu pulu wendo omba angilierimu walemo walsipe pilipelie nirimulumuni, yuntu ningu siringi kinie

⁸ pilipelie enondo nimbendo: "Eno Betellieme puku kangomo wamoko koro-pay! Kanoko lendekolie na ongo ningu sieyo. Na kepe yu ombo popo topo imbi lipu ola mundundembo." nirimu.

* **2:2:** Kanu walemonga kangomo yu ponie talo mele molorumunje, inie maniekondo 2:16 kanani. † **2:4:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman". ‡ **2:4:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". § **2:5:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **2:6:** Kolea Juda kinie Judia kinie kolea telu sipe mele, nalo ou kolea Kenane sukundu pulu pulu pukulie Juda yemboma siringi koleamo "Juda" niringi akumundu nirimu. † **2:6:** Maika 5:2.

⁹ Kingimuni aku sipe nirimu pilkulie eno kelko puku kano-poringi.

Kanu kinie ena wendo oli koleana molkolie kombukandipi kanoringimu eno puringine kumbi lepa pumbe pupelie kangomo molorumu ulke imune pupe ola angilierimu.

¹⁰ Enone kombukandipimu kanokolie konopu paa awili teko siringi.

¹¹ Ulkena sukundu pukulie kangomo kinie anumu Maria kinie moloringili puku kanoko lenderingi. Kanokolie kangomonga kumbikerena koporongo langoko ma kanokolie yu popo toko imbi liku ola mundundoringi. Mundundukulie eno wale peanga mengo oringime apisiku mele peangama wendo liku yu siringi. Kou gollo kinie, paura kalemele kinie mune paa toli paura te kinie, kopongo wele mune paa toli te kinie, aku melema yu siringi.

¹² Kanu kinie Pulu Yemone eno uru kumbu sipelie enondo nimbendo: “Eno Erote molemona kelko pu naa pangí, molo.” nirimu kinie pilkulie eno aulke tengá lupe ongolie lkondo puringi.

2:13-15 Josepone Anumu Maloselo Kolea Isipi Memba Kowa Purumu Temanemo

¹³ Kanu kinie pilipe konginjeli peli yema kelko puringi kinie Awilimunge angello tene Josepo uru kumbu sipelie nimbendo: “Ye nomi kingi Erote nondopa yunge ami yemando “Kangomo koroko toko kondo-paa!” nimbé kene nu ola molkolie kangomo kinie anumu kinie liku mengo kolea Isipindu kowa puku molo-payo. Ne anjo molkolie ningemone, pe nane “Kelko yando waa.” nimbo kinie wangí. Ou molo.” nirimu.

¹⁴ Aku nirimu kinie pilipelie Josepo ola molopalie ipulueli anunguluselo lipe meli Isipindu purumu.

¹⁵ ‘Erote kolomba kinie kelepo ulkendo pumolo.’ ningú ou Isipi anjo moloringi.‡ Aku teringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

“Pulu Yemone nimbendo:

“Nanga kangomondo

“Kolea Isipi munduku siye kolko wendo ou.” nirindu.”
nimbe kanu ye ‚Osiane, nirimu kanumu.

‡ 2:15: Pulu Yemone Yesusi nokorumumundu Konana 22:9 molemo kanani.

§ 2:15: Osia 11:1.

*2:16-18 Ye Nomi Kingi Erote Eroto Betellieme Kango Pamema
Topa Kondorumu Temanemo*

¹⁶ Kanu kinie anumu lapaselo Yesusi pea Isipi puku molangi, pilipe konginjeli peli yemane Erote yu liku lou lenderingi Erote yuni pilipelie mumindili paa awili tepa kolorumu. Mumindili kolopalie ami ye marendo nimbendo: "Betellieme taono kinie Betellieme nondopa lemo koleamakinie kanumenga puku kango ponie talo omba puli kangoma kinie ponie talo naa pora nili kangoma kinie koroko toko kondo-paa!" nirimu. Kombukandipi kanoko pilipe konginjeli peli yemane kombukandipimu pulu polopa wendo omba angilierimu walemo yundu ningu siringi mele pilipelie ponie aku sipe nirimu.

¹⁷ Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Jeremayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele wendo orumu.

¹⁸ Yuni nimbendo:

"Eno kolea Rama^{*} suku ungu te pilieringi; kola teringi pilku, yembo kolemele kinie kola telemele mele kola aku siku teringi pilieringi.

Ambo Reselene yunge ambolangomanga kola terimu.

Yu 'Konopu pe nipili.' ningulie teringi nalo yunge ambolan-goma naa moloringi kulu yu kondo kolopa mindi molorumu."[†]

nimbe Jeremayane ou aku nirimu kanumu.

*2:19-23 Josepone Anumu Maloselo Kelepa Isilerendo
Yando Memba Orumu Temanemo*

¹⁹ Pe Erote kolorumu kinie Awilimunge angello tene Josepo Isipi molopili uru kumbu sipelie nimbendo:

²⁰ " "Kangomo toko kondangi koro-paa." nirimu yemo kolorumu kene ola molko anumu maloselo liku mengo kolea Isirelendo kelko pu." nirimu kinie

²¹ pilipelie yu ola molopa anumu maloselo lipe memba Isirelendo purumu.

²² Nalo Akellesi yunge lapa Erote kolo wangopa ye nomi kingimu molopa kolea Judia disiriki nokorumu pilipelie Josepo yu kanune altopa pumbendo pipili kolorumu. Kanu kinie Pulu Yemone uru kumbu sipelie nimbendo: "Marena tongenje kene akune naa pu." nimbe yundu liepi liepi torumu kinie yu kelepa kolea Gallilli disiriki pupe

²³ akune lierimu Nasarete taonona pupe molorumu kulu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma

* **2:18:** "Rama" nirimu Betelliemendo nirimu. † **2:18:** Jeremaya 31:15.

ningu siringi yemane „Yesusi kinie, ulu te pe wendo ombá ou niringi mele kamu wendo orumu. Enone ningendo: “Yembomane “Yu Nasarete taono ye te.” ninge.” niringi kanumu.

3

*3:1-12 No Lindeli Jonone Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Temanemo**

¹ „Yesusi Nasarete taonona we molopili, No Lindeli Jono omba kolea Judia disiriki sukundu kolea ku lieline opa-ungu nimbendo:

² “Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo nondopa wendo ombá tekemo kene enonga ulu pulu keri teringi konopune pelemoma munduku siye kolko konopu alowa teaa.” nirimu.

³ Kanu yemo ,ou naa molopili paa koronga ou, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye[†] Aisayane Pulu Yemonga ungu te nimbe sipe boku torumu. Kanu ungumu isipe:

“Kolea ku lieline yembo tengə kerena ungu te nimbendo: “Awilimu ombá aulkemo teko mimi tendaa. Yu ombá aulke kangama toko sumbi siee.” nikimu.”‡

nirimu. „Aisayane Jonone paa pe temba mele ou aku sipe nimbe panjipe boku torumu.,

⁴ Jono yu kongi kemelenga indini teli wale te pakopa, kongi kilumuni teli kako te topalie, kuli-kumbe kinie pilimuno kinie aku langiselo mindi nomba molorumu.

⁵ Kanu kinie kolea awili Jerusalleme yemboma kinie Jerusalleme lierimu kolea Judia disiriki pali yemboma kinie kolea Jodane pali yemboma kinie kanu yemo molorumune pukulie niringimuni,

⁶ no Jodane sukundu pukulie enone ulu pulu keri teringime nengu para siringi kinie yuni eno no linderimu.

⁷ Yuni „Juda yembomanga ye awili, Parisime kinie Sadusime kinie§ awisili no lingendo oringi kanopalie nirimumuni, eno iri topalie nimbendo:

“Kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma, Pulu Yemo mumindili kolomba walemonga nawene “Eno talopa leko paa.” nimu kinie eno ‘Pulu Yemone naa tepa kenjepili.’ nengu ‘No liemili.’ nengu okomeleye?

* ^{3::} Mako 1:2-8, LLuku 3:3-17, Jono 1:19-28. Jononga temane te inie anjokondo 11:2-11. Yu kolorumu mele temanemo 14:1-12. † ^{3:3:} bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ ^{3:3:} Aisaya 40:3. § ^{3:7:} bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “38. Sadyusi”.

8 Eno sumbi siku molko, ulu peangama mindi teko molonge kinie eno ulu pulu keri teringime paa sike munduku siye kolko konopu alowa tengen mele mona lemba.

9 "Olio anda kolepa Eporayamone kalopa lsimume mole-molomonga yembo peangama molemolo." ningu aku siku ningu naa pilieme. Nane eno nimbu sikiru: 'Pulu Yemone ikoumendo "Eporayamone kalopa lsimu yemboma a leangi." nilkenje koume Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemela.' nikiru. Eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelemonga uluri naa telemo.*

10 "Unjo peke tomba loumu Pulu Yemone koronga unjo pulune ambolopa ola lipa molemo. Unjo mongo peanga naa tomba unjoma† 0. Unjo kerime to

yuni peke topalie tepena kalomba.

11 Nane ulu pulu kerime siye kolko konopu alowa telemene yemboma sike no lindilio. Nalo te na akilipe ombámo yuni 'Pulu Yemonga, Mini Kake Telimu kinie tepemo kinie eno lindimbe ,linge,.. Ina akilipe ombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa. Na yu-kinie manda molo. Yembo awilimenga kongono keri teli kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo kimbu su wendo lindilimele nalo na akilipe ombámonga kimbu su wendo lindimbo kanu kongonomo paa olandopa mele nane tendembo kapola naa telka, ,na ye paa keri,.

12 "Yuni yunge rasi-witi apurolí apulu pokomo ambolopalie yunge rasi witi mongo kinie rasi witi kilu kinie apurumbendo molemo. Yunge rasi witi apurolí polomo tepe mimi tembando rasi witi pali 'wendo liembo.' nimbe apurupelie mongoma lipa rasi witi nosilimo mingine 'Liepili.' nimbe nosimbendo mingi topa, pe kilume lipa maku topa tepe naa kumbulupe nomba pepa mindi pulimona kalomba." nirimu.

3:13-17 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo‡

13 Jonone yemboma no lindipe molopili Yesusi kolea Gallilli disiriki mundupe siye kolopalie nirimumuni, 'Jonone na no lindepili.' nimbe Jono no Jodane molorumune yu purumu.

14 Orumu kinie Jonone nimbendo: "Aku paa molo. Nane nu no nambepo lindembo ningu nikinuye? Nuni na no lindilinanje papu." nirimu.

* **3:9:** bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo".

† **3:10:** Ungu iko toko 'unjo' niringi ungu te inie anjokondo 7:17-20. Unjo kerime tolemo mongoma mele Gallesia 5:19-21, unjo peangama tolemo mongoma mele Gallesia 5:22-23. ‡ **3:12:** Mako 1:9-11, LLuku 3:21-22, Jono 1:29-34.

¹⁵ Nalo Yesusini topondopa nimbendo: "Molo. Ulu kake teli ulume pali kapola tepili kene nikiru mele tei." nirimu. Kanu kinie Jonone "Kapola." nimbe yu no linderimu.

¹⁶ Yesusi no lipe pora sipelie nona sumbi sipe wendo orumu. Wendo ombá orumu kinie mulúmu kengeya lepa anjo yando purumu, Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie omba Yesusi molorumune pupe kangine ola molorumu kanorumu.

¹⁷ Kanu kinie mulune ola ungu te wendo ombalie, "I nanga konopu mondolio kangomo. Yu-kinie konopu sipu molio." nirimu. §

4

*4:1-11 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo**

¹ Yesusi ,no lsimu kinie Pulu Yemonga Minimu yu-kinie omba molopalie nirimumuni,, Minimu yuni 'Kurumenga nomi, depelemone[†] yu kondi topili.'‡ nimbe Yesusi kolea ku lieline meli purumu.

² Akune Yesusi oli te koro talo mele§ langi naa noli we molopa perimu kinie yu engelene kolopa molorumu.

³ Kanu kinie ,kuru, kondi toli ,Setene, ombalie yundu nimbendo: "Nu Pulu Yemonga Malo* liemo ikoume 'Pillawa kaloli a liepili.' ni." nirimu.

⁴ Nalo yuni topondopa nimbendo: "Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:
'Langimene mindi yemboma konde mololi ulu pulumu naa silimo.
Pulu Yemone ungu nilimoma pali
pilku liku teko molonge kinie konde mololi ulu pulumu
linge.'
nimbe molemo."† nirimu.

⁵ Kanu kinie depelemone Yesusi lipe kolea awili Jerusalleme, akumundu 'colea awili kake teli' nilimu, akune memba pupe Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena memba, paa ola imune pupe anjipelie nirimumuni,

⁶yundu nimbendo: "Nu Pulu Yemonga Malo liemo nu lipe tapondomba kene pou ningu manie pu." ,nirimu., "Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:

§ 3:17: inie anjokondo 17:5, bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". * 4:: LLuku 4:1-13, Mako 1:12-13. † 4:1: Setene kanumu. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ 4:1: manda manjelimu ungume inie anjopa 16:1***, Ipuru 2:18. § 4:2: Kewa ungune wale paono talo nimbe molemo. Paono talonga ungu mare Wendo Oringi 24:18, 34:28, Ou Kingime 19:8, Ungu-Manema 8:2-3. * 4:3: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". † 4:4: Unku-Manema 8:3.

'Pulu Yemone yunge angellomane 'Nu ongo nokangi.' nimbé.

Enone nu 'Kou tene kepe naa topili.' ningu nu enonga kimene oko polko linge.'[‡]

nimbe molemo kanumu. Aku sipe nirimu kene pilkulie aku siku tei." nirimu.

⁷ Yesusini yundu nimbendo: "Pulu Yemonga yembo-mando ungu te pea nimbe molemola. Akumu isipe:

'Pulu Yemo enonga Awilimuni "Tembo." nilimo mele

'Sike nilimonje molo kolo tolemonje kanamili.' ningu enone
yu manda manjiku naa teangi.'[§]

nimbe molemola kanumu." nirimu.

⁸ Altopa depelemone yu lipe mulu te paa olandopa lierimune ola memba pupe anjipelie, yu ma koleama pali kinie koleamanga mele peangama pea lipe ora sipelie

⁹ yundu nimbendo: "Nu nanga kumbikerena koropongo langoko manie molko na popo toko nanga imbi liku ola mundundonu liemo inu kanokono ma koleana lemo melema pali nu simbo." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Setene,*
nu anjo pa! Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:

'Pulu Yemo enonga Awilimu manjiku popo toko
imbi liku ola mundunduku,

yunge kongonoma manjiku tendeko molangi.'[†]
nimbe molemo kanumu." nirimu.[‡]

¹¹ Kanu kinie depelemo Yesusi yu mundupe siye kolopa
yu purumu. Purumu kinie mulu koleana angelloma ongo
Yesusi nokoringi.[§]

*4:12-17 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Pulu Polopa Yemboma Ungu Nimbe Sirimu Temanemo**

¹² Kanu kinie ,No Lindeli, Jono ka siku ka ulkena pan-jeringi[†] kinie pilipelie Yesusi kelepa kolea Gallilli disirikindu yando omba

¹³ Nasarete taonona ombalie nirimumuni, pe aku taonomo mundupe siye kolopa Kapeniamē taono, nomu Gallilli kélona lierimu, akune pupe 'Kinié ikoleamo nanga

^{‡ 4:6:} Konana 91:11-12. ^{§ 4:7:} Unugu-Manema 6:16. ^{*} ^{4:10:} bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". ^{† 4:10:} Unugu-Manema 6:13. ^{‡ 4:10:} Yesusini Setenenga ungumu walsikele kepe naa pilipe lsimu (Ipuru 4:15). ^{§ 4:11:}

Pe walse angello tene aku sipela terimu (LLuku 22:43). ^{*} ^{4:11:} akumunge 4:12,17selo Mako 1:14-15, LLuku 4:14-15. ^{† 4:12:} Jono kamu toko kondoringi temanemo inie anjokondo 14:1-12.

molombo kamu koleamo liepili.' nimbe akune molorumu. Kapaniame ye Sepullano kinie Napatallaiselone kalko lsingili yemboma ou moloringi koleana‡ lierimu.

¹⁴ „Kapaniame taonona pupe molorumumunge, korongau Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane§ ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

¹⁵ "Sepullanone kalopa lsimu yemboma
pelemele koleamo kinie,
Napatallaine kalopa lsimu yemboma pelemele koleamo kinie,
nomune pulimo aulkemo no Jodane nekendo lemo koleamo kinie,
kolea Gallilli wikindu yembo lupe awisili* molemele
koleamo kinie,
aku koleamanga molemele yemboma
paa sumbulu toline molemele.„

¹⁶ Kanu yembo paa sumbulu toline molemelema
pa tondolo paa awili tepa teli te kanoringi.
Kololi ulu pulumu aki topa sumbulu tondolemo koleana
pelemele yembomanga koleana
pa tendekemo." nirimu.†

*4:17-9:34 YESUSINI PULU YEMO YE NOMI KINGIMU
MOLOPA MELEMA NOKOMBAMONGA TEMANE PEANG-
AMO TOPA SIPE, KURU TORUMU YEMBOMA TEPA KONDE
LSIMU TEMANEMA*

¹⁷ „Kapaniame omba molorumu, kanu walemonga Jesusini yemboma pulu polopa ungume nimbe sipelie nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba walemo‡ nondopa wendo ombá tekemo kene „Pulu Yemo yuni nokomba yembomanga talapena sukundu molamili." ningu, ulu pulu keri telemelema munduku siye kolko konopu alowa teaa." nirimu.§

*4:18-22 Yesusini Ye Kisendo "Na Lombili Waa." Nirimu
Temanemo**

¹⁸ Yesusi Nomu Gallilli kélona andopalie angenungulu talo kanorumu, akuselo Saimono kinie angenu Enderuselo oma

‡ **4:13:** Aku yeselo Jekopo Isirelene merimu kangomanga talo. Isirele yemboma kolea Kenane sukundu puku ma moke teringi kinie kanu yeselonga maselo nomu Gallilli nondopa lierimu (Josua 19:10-16,32-39). Nalo pe Yesusi mana molorumu kinie kanu koleaselō 'kolea Gallilli disiriki' niline sukundu lierimu, akune Kapaniame taono lierimu. § **4:14:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **4:15:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **4:16:** Aisaya 9:1-2. ‡ **4:17:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **4:17:** Aku ungumu No Lindeli Jonone nirimula (inie yakondo 3:2). * **4:17:** Mako 1:16-20, LLuku 5:1-11. Bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

lili wale te nomune toko munduku moloringili kanorumu. Pe Saimononga imbi te Pita niringila. Oma lsingili akumu elonga kou-kongono teringili kanumu.

¹⁹ Aku siku teko moloringili kanopalie nimbendo: "Na lombili wangili. Oma lingelendo oma lili wale te liku nona manie mundulimbele kinie omama walena omba pelemo mele, pe 'nanga kongonomo tengelendo nanga ungumu pilkulu ningu siliku andongele kinie yemboma nanga talapena sukundu ongo molangi.' nimbu 'Elo na lombili wale.' nikiru." nirimu.

²⁰ Aku nirimu kinie pilkululie tamburumbu elonga oma lili walema munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.

²¹ Kanu kinie yu laye kolte welto pupelie angenungulu talo lupe kanorumu, akuselo Seperi malo Jemisi kinie Jemisi angenu Jonoselo, lapa Seperi kinie enonga nona andoli sipine sukundu oma lili walema toko tambulku moloringi kanopalie elo walsipelie "Na lombili wale." nirimu.

²² Aku nirimu kinie pilkululie elonga lapa Seperi kinie nona andoli sipimu kinie tamburumbu munduku siye kolkololie Yesusi yu lombili puringili.

4:23-25 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Ungumu Nimbe Silipe Andopa Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[†]

²³ Kanu kinie Yesusi kolea Gallilli disiriki sukundu koleamanga pali andopa, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga yemboma ungu mane sipe, Pulu Yemo nondopa ye nomi kingimu molopa nokomba mele[‡] temane peangamo topa sipe, yembo kuru lupe lupe torumume kinie kangine ulu awisili terimume kinie tepe konde lsimu.

²⁴ Yu terimu mele temanemo kolea Siria poropinji koleamanga pali anjo anjo purumu pilkulie enonga yembo kuru lupe lupe torumu yemboma kinie, mindili lupe lupe nongo moloringi yemboma kinie, yembomanga konopune kuru molko amboloringi yemboma kinie, kuru kopari torumu yemboma kinie, kimbu ki kukorumu yemboma kinie, yu molorumune mengo oringi kinie yuni eno tepe konde lsimu.

²⁵ Yembo paa awisili yu lombili puringi. Kolea Gallilli disiriki yemboma kinie, 'Kolea Awili Rureponga Talo' niringi kolea yemboma kinie, kolea Judia disiriki lierimu kolea awili Jerusalleme yemboma kinie, kolea Judia sukundu lierimu we koleamanga moloringi yemboma kinie, no Jodane nekendo koleamanga yemboma kinie, paa awisili yu lombili puringi.

[†] **4:22:** Mako 1:39. LLuku 4:44, 6:17-19. [‡] **4:23:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

5

*5:1-8:1 YESUSINI YU LOMBILI ANDORINGI YEMBOMA
UNGU MANE SIRIMU UNGUME**

¹ Yesusini yembo awisili maku toko yu lombili puringime kanopalie ma pangine ola pupe molorumu kinie yu lombili andolime[†] yu molorumune oringi.

² Kanu kinie yuni eno ungu mane sipelie nimbendo:

*5:3-12 Olio Konopu Sipu Molomolo Ungu Pulumu Yesusini
Nimbe Sirimu Temanemo‡*

³ "Yembo konopune koropa pulimo pilimele yemboma Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa[§] eno nokolemomonga eno malo.

⁴ "Yembo kola teko konopu keri pepili molemele yemboma Pulu Yemone "Eno konopu peanga pepa toyombo topili." nimbemonga eno malo.

⁵ "Yembo tako liku molko yembo lupema pilku molemele yemboma ma koleama pali Pulu Yemone eno simbe lingemonga eno malo.

⁶ "Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulu sumbi nilime tengendo waka kolko molemele yemboma manda molongemonga eno malo.

⁷ "Yembo lupema kondo kolemele yemboma Pulu Yemone kondo kolombamonga eno malo.

⁸ "Yembo konopu kake tepili molemele yembomane Pulu Yemo kanongemonga eno malo.

⁹ " 'Yemboma konopu telune pupili molangi.' nilimele yemboma Pulu Yemone 'Eno nanga ambolangoma.'* nimbemonga eno malo.

¹⁰ "Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulu sumbi nilime teko molemelemonga yembo lupemane eno mindili silimele 'akumunge, Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molombamonga eno malo.

¹¹ "Na pilku molemele yemboma, eno nanga yemboma molemelemonga we yembomane eno ungu taka tondoko mindili siku, ungu keri lupe lupema enonga bulkundu kolo toko nindinge kinie eno malo.

¹² „Yembomane eno aku siku mele telemelemonga, eno mulu koleana punge kinie kanune Pulu Yemone eno mele kalopa kondomba kene konopu paa awili teko siku konopu peanga pepili molayo.[†] Yembomane kinié eno mindili silimele mele aku siku eno naa molangi koro ou Pulu Yemone

* **5::** LLuku 6:17-7:1. † **5:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

‡ **5:2:** LLuku 6:20-23. § **5:3:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* **5:9:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". † **5:12:** Jemisi 1:2.

ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siliku andoringi yemboma[‡] we yembomane eno kepe mindili siringila kanumu.” „nirimu.”

5:13 Olio Api-Kusamo Mele Molemolo Ungu Ikomo§

¹³ “Eno ma koleana yembomanga api kusa mele molemele. ‘Akumu mele peanga, nalo yu songo naa temba kinie ‘Yu kelepa songo tepili.’ nimbu ulu te manda temoloye? Yu kongono temba tondolo te altopa naa pembamonga we topo ltemolo kinie yemboma kimbu kongono teko andoko kambilinge kinie papu.

5:14-16 Olio Pa Telimu Molemolo Ungu Ikomo

¹⁴ “Eno ma koleana yembomanga pa tendelime molemele.* Kolea awili ma pangine ola lembamo manda lopi naa tengé.

¹⁵ Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku naa panjilimele. ‘Melema kanangi, ulke sukundu pa tepili.’ ningu polo tengé ola nosilimele.[†]

¹⁶ Aku sipe mele ‘Olione ulu peangama telemolo mele yembomane kanokolie olionga Lapa, mulu koleana molemomo, kapi niengi.’ ningu[‡] enonga pa telemomone yemboma kanangi, pa tendangi.” „nirimu.”

5:17-20 Mosisini Pulu Yemonga Ungu Mane Sirimumenga Ungu Pulu Te

¹⁷ “Nane ‘Pulu Yemonga ungu manema „Mosisini, bokune torumu ungume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane bokune toringi ungume kinie§ ‘manie pupili.’ nimbé okomo.’ ningu naa piliengi! Nane ‘Kanu ungume kamu manie pupili.’ nimbo naa okoro. ‘Aku ungumenga ungu pulu pelemoma kamu wendo opili.’ nimbo okoro.

¹⁸ Nane enondo paa sike nikiru: Mulu maselo ou pora naa nipili Pulu Yemonga ungu manemanga ungu wallo kolte kepe paa we manie naa pumbe. Ungu manemanga pali ungu awili kangamanga pali kongonoma ou wendo ombá.*

¹⁹ Akumunge, yembo tene kanu ungu manemanga ungu mane kanga te kepe pulue topa,[†] yembo lupema mane sipelie “Palue tangi.” nimbé yembomo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[‡] yunge imbi paa manie

[‡] **5:12:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. § **5:12:** Mako 9:50, LLuku 14:34-35. * **5:14:** Jono 8:12. † **5:15:** Mako 4:21, LLuku 8:16, 11:33.

[‡] **5:16:** inie anjokondo 9:8, Jono 15:8. § **5:17:** bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. * **5:18:** inie anjokondo 24:35, Mako 13:31, LLuku 16:17, 21:33, bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † **5:19:** Jemisi 2:10. ‡ **5:19:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

molomba. Nalo yembo tene kanu ungu manema pilipe lipe tengenji panjipe molopa, yembo lupema mane simbe yembomo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana yunge imbi paa olandopa molomba.

²⁰ Nane eno nimbu sikiru: Parisime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie[§] enone ulu sumbi nilime telemelulimenga olandopa eno we yembomane naa tengi liemo, Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yembo nokolemo talapena sukundu eno paa naa puku molonge. „Kanu yemane ungu manema pilkulie telemelulimenga mele lupe. Pulu Yemone kanopa ulu sumbi nilime nimbe kanolemo mele lupe.„ ^{*} „nirimu..“

5:21-26 Mumindili Kololimunge Ulu Te

²¹ “Koro-ou ‚Mosisini, anda kolepalimendo ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe: ‚Eno yemboma toko naa kondangi.[†] Yembo topa kondomba yembomo mongo limbe, ‚kote pilimele yembomane, yu kote tendekolie mongo liku singe.”[‡] nirimu kanumu.

²² Nalo kinié nane eno kanu ungu manemonga ungu pulumu i nimbu simbo tekero: Yembo tene yunge angenu kinie mumindili kolomba yembomo willisi kotena mengo puku kote tendenge. Yembo tene yunge angenundu “Nu kamakoye?” nimbé yembomo poropinjili kotena mengo puku kote tendenge. Yembo tene yembo tendo “Nu paa kongi mele aroma tolimu!” nimbé yembomo tepe koleana pumbe.

²³ “Aku siku tengenji yemboma mongo linge kene nuni ‘Pulu Yemone na kanopa peanga kanopili.’ ningulie yunge melema tepena kaloli polona Pulu Yemo kongi molo kera popo toko kalko sinindu mengo ongolie nu angenane nu-kinie we mumindili te kolomba pilkulie ninimuni,

²⁴ nu Pulu Yemo kalko sini melema Pulu Yemo popo toko kaloli polo alsekondo we liepili nosikulie kelko anjo puku angenando “Telune kapola kapola molambili.” ningulie yemba kalko ongo nu Pulu Yemo kaloni melema ongo yu kalko sieni.

²⁵ “Nu kote tendemba temba yembomo ‘Kapola kapola molambili ulu te teambo.’ ningulie welea teami. Aku naa tenu liemo nu kote tendemba yembomone nunge kote pilieli yemba molombana memba pupe simbenje. Pe kote pilieli

§ 5:20: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”. * 5:20: Romo 2:29, 7:6, Pe Korini 3:6. † 5:21: Wendo Oringi 20:13. ‡ 5:21: Wendo Oringi 21:12.

yemone nu ka ulke nokoli yemo lipé simbe, yuni nu ka ulkena lipé mundumbe.

²⁶ Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Nu ka ulkena wendo onindu pundu paa pali tokolie mindi wendo onimu. We manda wendo naa oni.” ,nirimu.,§

5:27-30 Wa Ulu Kerinele Telimunge Ungu Te

²⁷ “,Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

‘Ambo ye pulime ye lupema kinie
wa ulu kerinele naa teko,
ye ambo lilime ambo lupema kinie
wa ulu kerinele naa teangi.’*
nirimu kanumu.

²⁸ Nalo kinié nane eno ,kanu ungu manemonga ungu pulumu, inimbu sikiru: Ye tene ambo te kanopalie ‘Yu pea tapu topo pelembelanje papu.’ konopu lemo akumu konopu sukundu ambomo kinie kamu wa ulu kerinele telemo.

²⁹ Nunge mongoselone melte kanokolie konopuni ‘Liemboea.’ ningi pilku ulu pulu keri te tenu liemo mongoselo akuku lteani. Nunge mongoselo angiliepili nu tepe koleana liku mundunge kinie kapola naa temba kene kangimunge melte wendo liku ltekolie molko kondoni kinie papu.

³⁰ Nunge kiselone ulu pulu keri te tenu liemo aku kiselo kari leko lteani. Nunge kiselo angiliepili nu tepe koleana liku mundunge kinie kapola naa temba kene kangimunge melte wendo liku ltekolie molko kondoni kinie papu.” nirimu.†

5:31-32 Yemane Enonga Amboma “Kamu Paa.” Nilimele-monga Ungu Te‡

³¹ “,Ou Mosisini, ungu mane te sipelie nimbendo:
“Ye tene yunge ambomondo
‘Kamu pupili.’ nimbe makorombando
ambomo “Kamu pu.” nimbé mele pepá te topa ambomo
sipelie
yundu “Kamu pu.” nimbe aku tepili.”

nirimu kanumu.§

³² Nalo nane kinié eno nimbu sikiru:
Ye puli ambo te ye te kinie wa ulu kerinele naa tepili yunge yemone yu makoropa “Kamu pu.” nimu liemo ‘Wa ulu kerinele teli ambomo molopili.’ nimbe aku telemo. “Pu.” nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.”* ,nirimu.,

§ 5:26: LLuku 12:58-59. * 5:27: Wendo Oringi 20:14. † 5:30: inie anjokondo 18:8-9, Mako 9:43-48, ungu pulu te Ungu Kanga Tondoloma 6:25. ‡ 5:30: inie anjokondo 19:3-9. § 5:31: Ungu Manema 24:1. * 5:32: LLuku 16:18.

5:33-37 "Eno'Ungu Te 'Sike Nikimulu.' Ningu Piliengi! Ningu Mi Leko Pulu Yemo Imbi Naa Leangi." Nirimu Ungu Te†

33 "Koro-ou ,Mosisini, anda kolepalimendo ungu mane te pea sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

" 'Paa sike tembo.' ningu, ningu panjiku mi lenge ungumu pulue naa tangi.

Awilimundu "Paa sike tembo." ningu, ningu panjiku mi lenge mele paa sike aku siku teangi."‡

nirimu kanumu.

34 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: "Paa sike nikimu.' ningu piliengi!' ningu mele awili tengi imbi leko paa mi naa leangi. Mulu koleamo kepe imbi leko mi naa leangi. Aku koleamo Pulu Yemo molopa melema nokolemo koleamo kene aku naa teangi.

35 Ma koleamo kepe imbi leko mi naa leangila. Akumu Pulu Yemo yunge kimbu mundulimo polomo kanumu. Jerusalleme kepe imbi naa laleangi. Akumu Ye Nomi Kingi Paa Awilimunge§ kolea awilimu kanumu.

36 Nunge penge kepe. Akumu nuni penge indi te 'Kake tepili.' molo 'Pombera topili.' ningu ulu te manda naa teni kene pengemo walsiku imbi leko mi naa leaa.

37 Ulu te sike teni liemo sumbi siku "Tembo." nieni. Naa teni liemo "Naa tembo." nieni. Ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru,,muni* ambolemo yembomane mindi ungu sulu teko niliku puku mi lemele." „nirimu.,†

5:38-42 Olio Teko Kenjinge Yemboma Pundu Naa Tamili Ungu Te‡

38 ",Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

"Yembo tene yembo tengi mongomo topa akumbe kinie yunge mongomo toko akundengila.

Yembo tene yembo tengi ungú topa langomba kinie yunge ungú toko langondangila."§

nirimu kanumu.

39 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: Eno tepe kenjimbe yembomo anjo uluri naa teko, 'We tepe kenjepili.' niengi. Yembo tene nunge kumbikere ekendonga larauwe tomba kinie topele toko 'Ekendonga kamu larauwe topili.' nieni.

† 5:32: akumunge 5:34-36 inie anjokondo 23:16-22. ‡ 5:33: Kambu 30:2, Unku Manema 23:21. § 5:35: Pulu Yemo kanumu. * 5:37: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten 42.4.". † 5:37: Jemisi 5:12, Pe Korini 1:17-20. ‡ 5:37: akumunge 5:39-42 LLuku 6:29-30. § 5:38: Wendo Oringi 21:24, LLipai 24:20.

40 Yembo tene 'Nunge wale pakolimu liembo.' nimbe kote tendemba temba yembomo nunge wale sulu peangamo kepe 'pea we lipili.' nieni.

41 „Romo ami, ye tene nu ambolopalie "Nuni na liku tapondoko mako tengenanga melema mendani, pambili." nimbé kinie mako tengenaga pea yu we liku tapondoko melema mendeko pani.

42 "Melte si." nimbe mawa temba yembomo mawa temba melemo we sieni. "Kou te pundu anjiku si." nimbé yembomo "Molo." naa nieni." ,nirimu.„

5:43-48 Yesusini 'Opa Pulue Yemboma Konopu Mondaa.'

*Nirimu Ungu Te**

43 „Ou Mosisini, ungu mane te sirimumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe:

"Opa lkerayemo konopu mondoko,[†]
opa puluemo kanoko keri kanani."[‡]
nirimu kanumu.

44 Nalo kinié nane eno nimbu sikiru: Enone enonga opa puluema konopu mondoko, eno teko kenjilimele yemboma 'Pulu Yemone tepa kondopili.' ningu Pulu Yemo enonga mawa tendangi.

45 Enonga 'Lapa mulu koleana molemomonga ambolan-goma[§] molamili.' ningu aku siku teangi. Yuni yembo keri peangama molemelena 'Ena topili.' nilimo. Yembo ulu sumbi nilime telemele yemboma kepe yembo ulu sumbi nilime naa telemele yemboma kepe enonga pea pali 'Lo topili.' nilimola.

46 "Eno konopu mondolemente yemboma mindi konopu mondolemente kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanombaye? „Romo gapomano, kou takisi limele yembo „kerime, kepe* anjo yando akula telemele kene ,eno kanoko keri kanolemente yemboma pea konopu mondonge kinie peanga..,

47 Enone enonga pulu lemo yembomando mindi "Eno manda molemeleye?" nilimele kinie we yembomane telemele mele maniendopa, enone telemele mele olando-paye? Ulsukundu yembomane aku sikula naa telemeleye?

48 Akumunge „Mosisini sirimu ungu manema we pilku naa teko,„ enonga Lapa mulu koleana molemo ye paa sumbi

* 5:42: LLuku 6:27-28,32-36. † 5:43: LLipai 19:18. Inie anjokondo 7:12, 22:36-40, Mako 12:31, Romo 13:8-10, Ou Korini 13, Gallesia 5:14, Jemisi 2:8-9, LLuku 10:25-37. ‡ 5:43: ungu pulu te Ungu Manema 23:6. § 5:45:

bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". * 5:46: ungu pulu te inie anjokondo 11:19.*

nilimu molemo mele eno aku siku yembo sumbi nilime molangi.”[†] „nirimu..”

6

6:1-21 Konopu Talo Peli Kolo Toli Yemane Ulu Peangama Telemele Mele Temolo Kinie Pulu Yemone Olio Mele Naa Kalomba Ungu Mare*

6:1-8 Ulu Kake Telimenga Ungu Pokore

¹ „Yesusini ungu mare nimbe molopalie ungu mare pea nimbendo:”[‡]

6:2-4 Yembo Koropa Pulime Lipu Tapondomolomonga Ungu Te

“Yembomane ‘Olio yembo paa peangama. Ulume paa tepo kondolemolo.’ ningu kanangi.’ ningu yemboma kanoko molangi enonga ulu peangama paa naa teangi. Aku siku tengenye kinie yembomane eno kapi ninge. Kanu kapi ninge ungume enonga mele kalolimu lingemonga enonga mulu koleana molemo Lapamone eno mele naa kalomba.”[‡]

² „Enonga mulu koleana molemo Lapamone aku siku tengenye yemboma mele naa kalomba, kene enone yembo koropa pulime kondo kolko ‘Lipu tapondamili.’ ningu kou mone te singendo ‘Temolo mele yembomane kanangi.’ ningu, ru ningu melte naa siengi. Topele mapele toli yemane[§] ‘Na yembomane kapi niengi.’ ningu yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieli ulkemanga kinie aulke-manga kinie we yembo awisilini mongone kanangi yembo koropama liku tapondolemele. Aku yemane telemelie mele enone aku siku naa teangi. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Aku telemelie monga eno yembomane kapi nilimele ungume enonga mele kalolimu koronga limele.”^{*}

³ “Nalo enone yembo koropama kondo kolko melte singendo ‘Yembomane paa naa kanangi. Yembo te pea tapu topo andolembolomone kepe naa kanopili, lopi tepo kiyengo nimbu lipu tapondambo.’ niengi.

⁴ Kanu kinie yembomane naa kanangi, tengenye mele yembo te naa ningu sikulie koropa puli yembo te liku tapondonge kinie enonga „mulu koleana molemo, Lapamone lopi teko telemelie ulume kanolemomone eno mele kalomba.” „nirimu..”

[†] **5:48:** LLipai 19:2, Ungu Manema 18:13. * **6::** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. [‡] **6:1:** Kolomongo awili 5,6,7 pali Yesusini wale telune ma pangitenga ola molopa yunge Lombili andolime mane sirimu ungume kanumu.

[‡] **6:1:** inie anjokondo 6:2,5,16,19,7:5. § **6:2:** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. * **6:2:** ungu pulumu inie yakondo 6:1**.

*6:5-15 Pulu Yemo Kinie ungu Nimbu Mawa Temolomonga
Ungu Te† (6:1-21 pali kanani.)*

⁵ “Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo topele mapele toli yemane‡ Pulu Yemo kinie ungu nilimele mele aku siku naa teayo. Kanu topele mapele toli yemane ‘Na ye paa peangamo molio mele yembo awisilini mongone kanoko na kapi niengi.’ ningu yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieli ulkemanga kinie aulkemanga kinie yemboma kanoko molangi konopu siku angilku Pulu Yemo kinie ungu nilimele. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Aku siku telemelemonga eno enonga mele kalolimu koronga limele kanumu.§

⁶ Nalo eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo enonga suluminiana sukundu puku nambune sikulie kanu lopi teli koleana enonga „mulu koleana molemo, Lapa naa kanolemele yemo-kinie ungu nieyo. „Yu akune molemo.„ Aku tenge kinie enonga „mulu koleana molemo, Lapa lopi teko telemele ulume kanolemomone eno pe mele kalomba.

⁷ “‘Na Pulu Yemo kinie ungu niembo.’ ningulie Isirele talapemonga ulsu molemele yembomane* enonga kurume molo pulu ye kolo tolime kinie ungu ningendo we ungu awisili nilimele mele aku siku naa teangi. Kanu yembomane ‘Na ungu awisili nimbo kinie pilimbe.’ ningu aku siku nilimele kanumu.†

⁸ Enonga „mulu koleana molemo, Lapamo ou mawa naa teangi eno molo tolemo melema yuni pilipe kanolemo kene kanu yembomane telemele mele aku siku naa teangi.

⁹ “Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo i siku niengi: “Olionga mulu koleana moleno Lapamo, yembomane ‘Nu imbi ola molopa ye kake teli peangamo moleno.’ ningu molangi.

¹⁰ Nu ye nomi kingimu molko
yemboma nokoni walemo‡ wendo opili.
Nunge ungumu mulu koleana pilku liku telemele mele

aku siku ya ma koleana pilku liku teangi.

¹¹ Olio kinié langi nomolo mele kinié siyo.

¹² Yembomane olio teko kenjengi kinie
siye kolopo ulu te naa temulu mele
aku sikula olione nu tepo kenjemulu ulume
siye kolko olio ulu te naa teyo.§

¹³ Olio ‘Ulu tene kondi topili.’ naa ningu

† **6:4:** akumunge 6:9-13 LLuku 11:2-4. ‡ **6:5:** ungu pulumu inie yakondo 6:2*. § **6:5:** ungu pulumu inie yakondo 6:1**. * **6:7:** bokumunge alsena anjokondo “15. haiden”. † **6:7:** Ou Kingime 18:pali (18:25-35). ‡ **6:10:**

bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **6:12:** akumunge pulumu inie maniekondo 6:14.

ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru,muni* ‘olio naa ambolopili.’ ningu yunge kíne wendo liyo.
(Nu koleama kinie melemanga pali ye nomi kingimu molko, tondolo olandopamo nu-kinie pepa, nu imbi paa olandopa molopa nu-kinie pa tondolo-tepa tepili alieli molko mindi pulino kene
aku sipe tepili.)”†
ningu aku siku Pulu Yemo kinie niengi.

¹⁴ “Yembomane eno teko kenjinge ulume ‘We manie pupili.’ ningu siye kolongi liemo enonga mulu koleana molemo Lapamone enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolombala.

¹⁵ Nalo yembomane eno teko kenjinge ulume ‘We manie naa pupili.’ ningu siye naa kolongi liemo enonga „mulu koleana molemo, Lapamone enonga ulu pulu kerime ‘Manie naa pupili.’ nimbe siye naa kolombala.” „nirimu..‡

*6:16-18 Langi Naa Nongo We Moloringi Ulu Pulumunge
Ungu Te (6:1-21 pali kanani.)*

¹⁶ “Eno langi naa nongo mi toko we molonge ulu pulumu tengendo topele mapele toli yemane§ ‘Na nono nimbu molambo.’ nilimele mele aku siku naa niengi. Kanu yemane ‘Na langi naa nombondo mi topo molio mele yembomane kanangi.’ ningu eno kumbikere teko enonga kumbikerema teko kenjiku molemele. Nane enondo paa sike nimbu sikiru: Kanu yemane aku telemelemonga yembomane eno kapi nilimele ungume enonga mele kalolimu koronga limele.*

¹⁷⁻¹⁸ “Nalo eno langi naa nongo mi toko we molongendo ‘We yembomane na aku tekero mele naa kanangi. Tatane manjipe kanopili.’ ningu we yembomane kanonge ulume naa teangi. Aku tenge kinie enonga „mulu koleana molemo, Lapa lopi teko telemele ulume kanolemomone eno mele kalomba.” „nirimu..”

*6:19-34 Pulu Yemonga Melema Konopu Kimbu Sipu
Molopo Mana Melema Konopu Kimbu Sipu Naa Molamil-
imunge Ungu Te*

*6:19-24 Mulu Koleana Melema Nosipu Mana Melema
Konopu Naa Mondopo Molamilimunge Ungu Te*

* **6:13:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten 42.4.”. † **6:13:** Pilipe kong-injeli yembo marene ningendo: ‘Pala () akune sukundu ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.’ niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenga kinie naa tolemele naa molemo.

‡ **6:15:** Mako 11:25, LLuku 6:37; ungu pulu te Mateyu 18:21-35. § **6:16:** ungu pulumu inie yakondo 6:2*. * **6:16:** ungu pulumu inie yakondo 6:1**.

*6:19-21 Mele Kande-Kandema Mulu-Koleana
Nosilimolomonga Ungu Te[†]*

¹⁹ “Ya ma koleana mele nosilimelema urelo tepa koka molo lkurinia melemane ongo teko kenjiku, wa lili yema ongo melema wa limele kene ‘ya mana, kamako molopo mele kande kandema lipu nosiemili.’ ni naa niengi.

²⁰ Aku naa tekolie mulu koleana melema urelo naa tepa koka molo lkurinia meltene omba tepa naa kenjipe, wa lili yema ongo wa naa limele kene eno mulu koleana ‘pe pungemonga, ‘mele kande kande pe limoloma ou liepili.’ ningu ya ma koleana ulu peangama teko molangi.

²¹ Enonga nosilimele melema lemo kolea akune eno konopuni pilku konopu mondoko molemele kene ‘mulu koleana mindi melema liepili.’ ningu molangi.” nirimu.

*6:22-23 Yembomanga Mongomo Tepe-LLame Melemonga
Ungu Te[‡] (6:19-34 pali kanani.)*

²² “Nunge mongomo nunge kangimunge tepe-llame mélemo. Aku kene nunge mongo peanga angilimo kinie nu kangi pali pa tepili moleno kinie nu molko kondoleno.

²³ Nalo nunge mongomo keri lemba kinie nunge kangi pali sumbulu topili andoni. Kanu kinie nunge kagine pateli pembamo alowa tepa sumbulu tomba kinie akumu paa kamu sumbulu tomba.” ,nirimu.,

*6:24 Yembo Tene Ye Awili Talonga Kongono Walsikele
Manda Naa Tembamonga Ungu Te (6:19-34 pali kanani.)*

²⁴ “Yembo tene ye awili talonga kongono lipe tere lepa manda naa tendemba. Ye awili te konopu keri panjipe, te konopu mondomba. Molo aku naa temu liemo ye awili tengenungu nimbéma paa konopu sipe pilipe lipe kongono nimbéma tondolo mundupe tendepa, te konopu keri panjipe yunge ungu nimbéma ta nimbé. Yembomane Pulu Yemonga kongonomo kinie Kou Monemonga kongonomo kinie liku tere leko manda naa tendengete. §

*6:25-34 Yesusini “Na Lombili Andolemelema, Mini Wale
Munduku Konopu Awisili Naa Leaa.” Nirimu Ungumu* (6:19-
34 pali kanani.)*

²⁵ “Akumunge nane eno ‘tenge mele, nimbu siembo. ‘Kangikundu molopo kondamili.’ ningu konopu awisili liku naa mundengi. Langi nongemonga kepe no nongemonga kepe mulumbale pakongemonga kepe akumenga konopu

[†] **6:17-18:** LLuku 12:33b-34. LLuku 12:13-21, inie anjokondo 19:21, LLuku 18:22.

[‡] **6:21:** LLuku 11:34(36). **§ 6:24:** inie anjokondo 13:22, Mako 10:23-25.

Ungumunge pulumunge temane te OuKingime 18:17-40. *** 6:24:** akumunge 6:25-33 LLuku 12:22-31.

awisili liku munduku naa molangi. Eno kapola molonge mele ulu pulumu langi kinie mulumbale kinie mindiye?

²⁶ Kerama kaname. Langi te panjikulie nou lemo kinie liku mengo ulkendo puku nosiku naa nolemele nalo eno yembomanga mulu koleana molemo Lapamone kerama langi silimo. Kerama we mele eno yemboma olandopamonga yuni eno naa nokombaye?

²⁷ Enonga yembo tene konopu awisili lipe mundumbe-mone yu kolomba ena te manda 'We liepili.' nimbeye? Manda naa nimbé.

²⁸ "Eno pakonge melemanga konopu awisili nambemune liku mundulimeleye? Pillawa sindime mana olemo mele eno naa kanolemeleye? Pillawa sindimene kongono mindili siku naa teko, mulumbale te teko mimi naa telemele

²⁹ nalo pillawa sindime molemele mele olandopa, „ye nomi kingi, Sollomon[†] kongono awisili tepalie wale paa peangama pakopa a nirimu mele maniendopa.

³⁰ Era sindi tolemoma kinié mele molemo, opali mele poroko tepena kalemelema Pulu Yemone aku sipe nokopa kondolemo liemo eno 'Pulu Yemone olio manda nokombanje.' ningu laye kolte mindi pilimele yemboma pakonge melemanga yuni manda lipe naa tapondombaye? Eno paa sike lipe tapondomba.

³¹ „Pulu Yemone kerama kinie era sindime kinie aku we melema aku sipe nokolemo, kene eno konopu awisili liku mundukulie 'Esi, langi te tena lipu nomolonje?'; molo 'No tena kolopo nomolonje?'; molo 'Wale pakoli tena lipu pakomolonje?' ningu pilku naa molangi.

³² Pulu Yemonga yemboma naa molko ulsukundu molemele yembomane aku siku telemele nalo enonga mulu koleana molemo Lapamone eno yunge yembomanga mele molo tolemoma kanopa molemo.

³³ „Eno langi nongemanga kinie mulumbale pakongemanga kinie konopu naa liku munduku,, Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo[‡] ulume kinie yu kanopa kake telemo kanolemo ulume kinie melema kinie 'Kumbi lepo teambo.' konopu leko molangi. Aku tengé kinie yuni we melema kepe eno simbe.

³⁴ Yuniaku temba kene 'Opali nambe-embonje?' ningukinié konopu awisili liku naa mundengi. Opalimunge langi molo melema aku opali, kiniémonga langi molo melema kinie, opalimunge kinie, liku tere leko naa piliengi!

[†] 6:29: Sollomon yunge lapa Depisi kolo wangopa Isirele yembomanga kingimu molorumu (Ou Kingime Wale Talo 29:28). Yu kingi paa awili te molopa mele tondolo paa awisili noserimu mele Yesusini pilipelie aku nirimu (Ou Kingime 10:6-7). Ungu te inie anjokondo 12:42. [‡] 6:33: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

Enamanga yu mele mele umbunema pelemo pembama kanu enamanga mindi. Kinié umbune wendo ombáma kinie, opali talou umbune wendo ombámanga kinie, tere leko konopu liku naa mundengi.” „nirimu.”

7

*7:1-5 Olio Anjo Yando Apurupu Telemolo Mele Ungu Te**

¹⁻² „Yesusini ungu mare nimbe molopalie ungu mare pea nimbendo:†

“Enone anjo yemboma ‘telemele ulume, apurunge kinie aku sipe ‘Pulu Yemone, eno telemele mele yando apurumbela.‡ Enone anjo yembomane telemele mele apuruku kanokolie “Teko kenjikimili. Tekemele mele Pulu Yemone kanopa keri kanopili.” ninge mele ‘Pulu Yemone, aku sipe eno apurumbe. Aku temba kene ‘Pulu Yemone, olio ulu telemoloma naa apuropili.’ ningu enone yemboma telemele ulume naa apurengila.§

³ “Nuni angenanga mongona nurupulu te lemo kanoleno nalo nunge mongona unjo awili te lemomo naa kanoleno akumu nambemune telenoye?

⁴ Nunge mongona unjo awili lemomo naa kanokolie angenando “Ano, nunge mongona nurupulu te lemomo wendo lindembo.” nambeko nilinoye?

⁵ Topele mapele toli yembomo,*

nuni nunge mongona lemo unjo awilimu ou wendo likulie pe kanoko kondoko angenanga mongona lemo nurupulumu manda wendo lindení.” „nirimu.”†

7:6 “Ungumu Pilkulie Liku Su Singe Yemboma Temane Peangamo Naa Toko Siengi.” Nirimu Ungu Te

⁶ “‘Pulu Yemonga’ nilimele melema liku owa naa sieme. Nombalie pe topele topa eno nombanje kene aku naa teangi. Enonga mele peangama kongi angilimbena toko naa mundengi. Kimbuni kambilimbenje kene aku naa teangi.” „nirimu.”

7:7-12 Pulu Yemo Mawa Tenge Melema Simbemonga Ungu Te‡

⁷ „Lapa, mulu koleana molemo yemo, melema mawa teko “Si.” niengi. Aku tengenye kinie melema sike simbe linge. „Lapa molemona, melema korangi. Aku tengenye kinie melema

* 7:: akumunge 7:1-2 LLuku 6:37-38; 7:3-5 LLuku 6:41-42. † 7:1-2: Kolomongo awili 5,6,7 pali Yesusini ma pangine ola molopalie wale telune yunge lombili andolime mane sipe nirimu. ‡ 7:1-2: Romo 2:1. § 7:1-2: Gallesia 6:4. * 7:5: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. † 7:5: inie anjokondo 23:24. ‡ 7:6: akumunge 7:7-11 LLuku 11:9-13, Jono 14:13-14, 15:16; 7:12 LLuku 6:31.

sike kanoko linge. Ulke kerepulune angilku "Sukundu wamili." niengi. Aku ninge kinie "Sukundu waa." nimbe nambune tondomba.

⁸ Mawa tengé melema sike simbe linge, koronge melema sike kanoko linge, "Sukundu wamili." ninge kinie sike nambune tondomba. Aku temba kene aku teaa. §

⁹ "Enonga ye te yunge malo ombalie "Tata, pillawa kaloli te nambo si." nimbé kinie yunge lapane yu kou mulú te simbeye?

¹⁰ Molo kangomone "Tata, oma te nambo si." nimbé kinie yunge lapane wambiye te simbeye?

¹¹ Pe eno konopu keri pepili molemele yembomane aku siku enonga ambolangoma mele peangama silimele liemo enonga Lapa mulu koleana molemomone "Melema si." ningu mawa tengé yemboma mele peangama paa olandopa naa simbeye? „Paa simbemo..

¹² Akumunge, 'Yembomane nu-kinie teangi.' konopu leno mele nuni anjo yemboma aku siku teani. 'Aku teangi.' ninkinu ulumuni Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimu bokune torumumenga pulumu kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane bokune toringi ungumenga pulumu kinie,* lipe tere lepa nilimo kene aku siku anjo yando yemboma-kinie teko kondangi."†

„nirimu..

7:13-14 "Kerepulu Paa Kangana Eno Suku Pangi." Nirimu Ungu Te

¹³ "Eno pala kerepulu kangamonga paa pangi.‡ Kolea kerine pulimo kerepulumu paa awilimu, akune pulimo aulkemo paa anjo yando pupe paa pará lemo akune yembo awisili mindili naa siku we we teko pulimele.

¹⁴ Nalo alieli konde molopa kondopa mindi puli koleana§ pulimo kerepulumu paa kanga, yunge aulkemo paa tengé-pea teli kangamo lemo kolo yemboma akune pungendo mindili silimelemonga yembo telu telu ningu mindi aku aulkemo kanokolie pulimele.* Aku telemele kene eno kanu kerepulu kangamonga pangi." „nirimu..

7:15-27 Yesusini "Pulu Yemonga Ungumu Naa Pilku "Sike Ungume Nikimulu." Ningu Kolo Toko Ningu Sili Yema Onge

§ 7:8: Ou Kingime 3:5, inie anjokondo 18:19, 21:22, Jono 14:11-14, Jemisi 1:5-8.

* 7:12: bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet". † 7:12: Romo 13:9-10, Gallesia 5:14. ‡ 7:13: LLuku 13:24, Jono 10:7,9. § 7:14: bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * 7:14: inie anjokondo 22:14, LLuku 13:24.

Kanoko Kondoko Molaa.” Nimbe Liepi Liepi Torumu Ungu Te†

15 “Pulu Yemone ungu umbu tondolime naa pilku we kolo toko yando ningu singe yema onge kene kanoko kondoko molayo. Kongi sipisipi paa taka liku molemele mele aku siku kanu yemboma ongo molonge nalo owa takera‡ paa engelene kolkolie ‘Melte topo namili.’ ningu andoko molemele mele aku siku kanu yembomane ‘Eno mindili nangi. Eno tepo kenjemili.’ ningu molemele.§

16 Kanu kolo toli yemboma ongo ulu tengema kanokolie, ‘Eno sike kolo tolime.’ ningu kanonge. ‘Amu namili.’ ningu akeme manda olko toko nolemelaye? Molo ‘Me te namili.’ ningu silipu manda akuku nolemelaye? Paa molo. ‘Amu lupe akeme lupela, me lupe silipu lupela.’ ningu kanolemele. „Aku siku mele Pulu Yemone sike ungu umbu tondolime pilku yemboma sike ningu silimele mele lupe, Pulu Yemone ungu umbu naa tondolime yemboma kolo toko ningu silimele mele lupela ningu kanonge., Unjoma mongo tolemo kinie kanokolie ‘Ime nomolo lemo. Ime naa nomolo lemo.’ ningu kanoko imbi silimele kanumu.*

17 Unjo peangamone mongo peangamo tolemo; unjo kerimuni mongo kerimu tolemo.

18 Unjo peangamone mongo keri te manda naa tomba; unjo kerimuni mongo peanga te manda naa tombala.†

19 Unjo mongo peangama naa tomba unjoma pali peke tokolie tepena kalemele.‡

20 Unjoma mongo tolemo kinie kanokolie, “I mu peanga, imu keri.” ningu apurulimele mele, onge yembo kanumene tenge ulume enone kanokolie yemboma molemele mele sike aku siku kanonge.

21 “‘Yembomane nando ‘Awilimu.’ nilimele yemboma pali Pulu Yemone nokolemo mulu koleana§ suku punge.’ ningu naa pilieyo. Tata mulu koleana molemomonga ungume pilku liku tenge yemboma mindi akune punge.

22 Yemboma apurumbe wale kanumu wendo ombá kinie yembo awisilini nando ningendo: “Awilimu, nane nunge imbi lepo* nunge ungume nimbu sirindu kanumu; nunge imbi lepo yembomanga konopune kuru moloringime “Ongo

† 7:14: akumunge 7:16,18,20 mele LLuku 6:43-45*. ‡ 7:15: ungu pulu te inie anjokondo 10:16*. § 7:15: ‘Kanu yemane eno ‘Naa pumolo.’ konopu lenge aulke tenga “Aulke peangamo kene pamili.’ ningu kondi tonge.’ nimbe nirimu.

Pe Yesusi lombili andoli ye pokorene kanu yemando ungu niringila (Pe-Pita 2, Jutu 4-16, Jono Kumbi Lepamo 4:1, Gallesia 2:4, 4:17, Lipe Mundorumu Yema 20:30). * 7:16: ungu pulumu LLuku 6:44**. † 7:18: Jemisi 3:9-12. ‡ 7:19: inie yakondo 3:10. § 7:21: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

* 7:22: bokumunge alsena anjokondo “6 bikpela”, “28. nem”.

ulsu paa." nirindu kanumu; nunge imbi lepo ulu tondolo awisili terindu kanumu." ninge.

²³ Nalo aku siku ninge kinie nane enondo nimbondo: "Na enonga imbime paa naa pilipu eno kanopo imbi naa silio.[†] Eno Pulu Yemonga ungumu naa pilku liku teringi kene nanga kumbikerena naa ongo anjo paa." nimbo.

7:24-27 Ulke Takolemele Mele Ungu Ikomo[‡] (7:15-27 pali kanani.)

²⁴ "Akumunge, inanga ungume pilku liku tengen yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye pilipe konginjeli perimu ye te yuni yunge ulkemo 'Ingi nimbe angiliepili.' nimbe kou-polona ola takorumu.

²⁵ Pe lo topa no topa poporome topalie ulkemo paa topa kalalu simbe terimu nalo ulke simumu kou-polona angilierimu kulu topa tekise naa tekisipe ingi nimbe we angilierimu. Nanga ungume pilku liku telemene yemboma eno kanu yemo mele molemele.

²⁶ "I nanga ungume pilku liku naa tengen yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye pilipe konginjeli naa perimu ye tene yunge ulkemo ukiana ola takorumu.

²⁷ Pe lo topa no topa poporome topalie ulke kanumu topa kalalu sipe paa bulu-balo sirimu. Nanga ungume naa pilku liku tengen yemboma eno kanu yemo mele molemele." nirimu.

7:28-8:1 Yesusi Yemboma Mane Sipe Pora Sipelie Ma-Pangine Maniendo Orumu Temanemo[§]

²⁸ Yesusiniaku ungume nimbe pora sirimu kinie yuni mane sirimu pilku moloringi yembomane yuni ungu mane sirimu mele pilkulie mini-wale mundoringi.

²⁹ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku eno mane siringi yemane* we mane siringi mele Yesusiniaku sipe mane naa sirimu. Namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele aku sipe mane sirimu kulu pilkulie eno mini-wale mundoringi.

8

¹ Yesusi ma pangine maniendo ombá orumu kinie* yembo awisili liku maku toko yu lombili oringi.

8:2-4 Yesusini Kuru Kendi[†] Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo[‡]

[†] 7:23: Inie anjokondo 25:12.

[‡] 7:23: LLuku 6:46-49.

[§] 7:27: LLuku

8:1 ekendo, 7:28-29 Mako 1:22.

^{*} 7:29:

bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". * 8:1: Ma pangine ola purumu ungumu inie yakondo 5:1. † 8:1: bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". ‡ 8:1: Mako 1:40-45, LLuku 5:12-14.

² Kanu kinie ye te kuru kendi nomba perimumu Yesusi orumune ombo yunge kumbikerena koropongo langopalie yundu nimbendo: "Awilimu, nunge konopumuni na 'conde pambo.' konopu lienu liemo nuni na manda tekoconde lini." nirimu kinie

³ Yesusini yemo kini ambolopalie yundu nimbendo: "Nuconde pani.' konopu lekero keneconde pu." nirimu kinie tamburumbu kuru kendimu nomba kelierimu.

⁴ Kanu kinie Yesusini yundu altopa nimbendo: "Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa niyo. Sumbisiku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo[§] nunge kangimu liku ora siku, 'Na altopo kangi peanga liepili molkoro kene.' ningu Mosisini "Tei." nimbe panjerimu mele pilku liku tenindu "Pulu Yemo popo toko kalko sie." nirimu mélemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo "Kalondou." ningyu sieni. Pe yembomane nu kanokolie 'Yu sike kangi peanga liepili molemo.' ningu piliengi kene nikiru mele isili-ou te-pou." nirimu. ¹"Aku siku teni kinie yembomane nu kanoko keri naa kanonge, nu altoko we yemboma molemelena manda telune puku moloni." nirimu.,

*8:5-13 Isirele Yembomanga Ulsu Mololi Ami Ye Nomi Tenga Kendemande Yemo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temanemo**

⁵ Yesusi Kapeniamame taonona sukundu purumu kinie Romo yembomanga ami ye wane anderete nokorumu ye te yu orumune ombo yundu mawa tepalie nimbendo:

⁶ "Awilimu, nanga kendemande yemo kimbu ki kolopa pora sipe mindili nomba perepa ulkena liepili okoro." nirimu.

⁷ Yesusini yundu "Ombo tepoconde limbo." nirimu.

⁸⁻⁹ ¹Aku nirimu kinie pilipelie, ami ye wane anderete nokorumu yemone yundu topondopa nimbendo: "Awilimu, na ye kerimu mele molio, nu nanga ulkena oni kinie kapola naa temba. Na ye tene kepe nokopa molemo, yunge ungumu pilipu lipu telio. Nane kepe ami ye mare nokopo molio. Kanu yemanga tendo "Pu." nilio kinie yu pulimo. Molo tendo "Ou." nilio kinie yu olemo. Molo nanga kongono tendeli kendemande yembo tendo "I siku tei." nilio kinie yu aku sipe telemo kanumu. Aku sipela, nuni ungu te we nini kinie nanga kendemande yemoconde pumbe kene nuni we ni." nirimu.

¹⁰ Yesusini yu nirimu mele pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie yu lombili oringi yembomando nimbendo:

^{§ 8:4:} bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * ^{8:4:} LLuku 7:1 ekendo-10.

"Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: I Isirele yembo-manga talapena ulsu mololi yemone na ungumuni mindi manda tembo mele nimbe tondolo mundupe pilimo mele koleamanga pali, Isirele koleana sukundu kepe, yembo telurini kepe aku siku ningu pilieringi mele paa naa kanoruntu.

¹¹ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ena mundi olemo koleamanga kinie ena pulimo koleamanga kinie yembo awisili wendo ongo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo[†] mulu koleana sukundu Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie pea ongo langi nongo molonge.[‡] nie anjokondo 13:42,50, 22:13, 24:51, 25:30.

¹² Nalo Pulu Yemone 'yunge yemboma' nimbe mako torumu ,Isirele, yemboma yu nokopa molemo koleana puku molemela yemboma yuni topa makoropa sumbulu toline mundumbe. Kanune paa mindili nongolie kola teko pereko molonge." nirimu.[§]

¹³ Aku nimbeline yuni ami ye wane anderete nokorumu yemondo nimbendo: "Nane nu 'manda tendemba' konopu lienu mele^{*}

tendendu kene pu." nirimu. Kanu kinie yuni aku sipe nirimu enamonga kendemande yemo yu kuru topa kelepaconde pupe molorumu.

8:14-17 Yesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[†]

¹⁴ „Kanu kinie, Yesusi Pitanga ulkena sukundu ombalie Pitanga kolepa ambomo kuru topa kangi norumu kulu aniembo lierimu kanopalie,

¹⁵ yunge kimu ambolorumu kinie kangi nomba kelierimu kinie ambomo ola angilipe wendo ombalie Yesusi langi sipe yu nokorumu.

¹⁶ Pe kolea ipu lemba terimu kinie konopune kuru molorumu yembo awisili Yesusi molorumune mengo oringi kinie yuni kurumendo "Ongo wendo paa." nirimu kinie ongo wendo purungi. Kuru torumu yemboma pali tepa konde lsimula.

¹⁷ Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye[‡] Aisayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

[†] **8:11:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] **8:11:** Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie Isirele yembomanga pulu-pulu anda-kolepalime. Enonga temanema Ou Pulu Pulu kolomongo awili 12-49. [§] **8:12:** inie anjokondo 13:42,50, 22:13, 24:51, 25:30. ^{*} **8:13:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [†] **8:13:** Mako 1:29-34, LLuku 4:38-41. [‡] **8:17:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

"Yuni yuyu olio kuru torumume makoropa, olio aniembo
lierimulu kurume lipe ulsu mundorumu."
nirimu. §

8:18 (Ungu Pengémo inie anjokondo 8:23-27 kanani.)

¹⁸ „Walse,“ Yesusi „nomu Gallilli kélona molopili, yembo awisili liku maku toko yu liku makapu teko moloringi kanopalie nirimumuni, „lombili andolimendo, “Nomune nekendo pamili waa.” nirimu.

8:19-22 Yesusi Lombili Andolemolomonga Ungu Te†

¹⁹ „Nalo ou naa pupe we angiliepili, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe mane sirimu ye te‡ yu angilierimune omba yundu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, nu puni koleamanga pali nu lombili ombó.” nirimu.

²⁰ „Aku nirimu kinie, Yesusi yundu nimbendo: “Pílie! Owa takerama ulke pelemelemanga pelemele; kerama enonga mi takolemelemanga pelemele, nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga pelemo kolea te naa lemo ‚kene, nu ‘Yu lombili pupulie kapola naa molombo.’ ningu pilkulie na lombili wani. We naa wani.,” nirimu.

²¹ Kanu kinie yu lombili andorumu ye tene§ yundu nimbendo: “Awilimu, nu kamu lombili wambo mangali ou pupu nanga lapamo ‚kinie pea molambo. Pe yu kolomba kinie, ono tepolie nu lombili ombó.” nirimu.

²² Nalo Yesusi yundu nimbendo: “„Nanga ungumu naa pilku, yembo kololi „none teli, yembomane yembo kolongema ono teangi. Nalo nu na lombili ou.” nirimu.

*8:18,23-27 Poporome Awili Te Topalie Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo**

²³ Aku nimbeline „nomu Gallilli nekendo pumbendo, nona andoli sipi tenga sukundu purumu kinie yu lombili andolime yu lombili sukundu puringila.

²⁴ Kanu kinie „nomune punge puringi kinie, poporome awili te nomune torumu. Aku terimu-ne nomumu apisipe ola ombalie sipimu lipe aki tomba terimu nalo Yesusi we uru perimu.

²⁵ Kanu kinie enone yu uru perimune puku toko makin-jindikulie ningendo: “Awilimu, olio liku tapondoyo. Olio no wangokomolo.” niringi.

²⁶ Yu „makilipelie, enondo nimbendo: “‘Pulu Yemone olio nokomba.’ ningu konopu tondolo naa pekemo yema,

§ **8:17:** Aisaya 53:4, Ou Pita 2:24. * **8:18:** LLuku 8:22. † **8:18:** LLuku 9:57-60(-62). Ungu tondolo te LLuku 14:25-33. ‡ **8:19:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. § **8:21:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **8:22:** Mako 4:35-41, LLuku 8:22-25.

eno nambemune mini-wale mundukumiliye?" nirimu. Aku nimbeline ola molopa poporomemo kinie nomumu kinie iri torumu. Kanu kinie poporomemo topa kelepa nomumu lope naa tepe paa we lierimu.

²⁷ „Yuni terimu mele kanokolie, yemane mini-wale mundukulie ningendo: "Apa! Iyemo nambolka yerenje? Poporomemone kepe nomumuni kepe yunge ungumu pilku liku kelkembele." niringi.

8:28-9:1 Kuru Paa Awisili Ye Talonga Konopune Molopa Ambolorumume Yesusini Topa Makororumu Temanemo[†]

²⁸ Kanu kinie *yu lombili andolime* kinie *pea*, nomu nekendo pupe kolea Gadara puringi kinie kanu kolea Gadara ye talo, konopune kuru molorumu yeselo, yembo ono koleana wendo ongolo *yu molorumune oringili*. Elo paa enge ningulu yemboma tonguele teringilimunge we yemboma elo peringili koleana 'Elone eno tonguele.' ningu aulkena onto naa puringi.

²⁹ Yesusi kanokololie tondolo munduku walsikululie ningelendo: "Pulu Yemonga Malo, olio-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? Olio mongo lipe simbe walemo ou wendo naa opili nuni isili ou olio mindili liku sini okonoye?" niringili.

³⁰ Akune anjopa kolea tengah umbu kongi awisili ímu nongo moloringi „kanokolie,

³¹ kurumene Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio toko makorokolie 'ne kongimenga konopune molo-pangi.' ni." niringi kinie

³² yuni enondo nimbendo: "Kapola, akune pang." nirimu kanu kinie „kurume, kanu yeselonga konopune wendo ongolie kongi akune moloringimenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime pali kekelepa toko lkisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi.

³³ „Ulu akume wendo orumu kinie kanokolie, kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, taonona puku akune moloringi yemboma enonga kongime terimu mele kepe kurume konopune moloringi yeselo terimu mele kepe temane toko siringi.

³⁴ Niringi mele pilkulie taonona moloringi yemboma pali Yesusi molorumune onto kanokolie *yu* mawa tekolie ningendo: "Olionga koleana naa mololi kelko pu." niringi.

[†] **8:27:** Mako 5:1-20, LLuku 8:26-39 telu sipemo nalo akune ye telumundu mindi nilimo.

9

¹ Kanu kinie Yesusi altopa nona andoli sipi tenga sukundu pupelie nirimumuni, nomu ‚Gallilli‘ yakondo omba yunge kolea ‚Kapeniame taono, orumu.

*9:2-8 Yesusini Kimbu Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime Mundupe Siye Kolopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo**

² Yu ‚Kapeniame kelepa, omba molorumune ye marene kimbu ki kolopa pora sirimu ye te taropola teko mengo oringi. Enone ‚Yesusini iyemo manda tepa konde limbe.’ ningu pilkulie yu mengo oringi, Yesusini kanopa pilipelie kimbu ki kolopa pora sirimu yemondo nimbendo: “Nanga kangomo, nunge konopu waengi nipili. Nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, mundupu siye kolkoro.” nirimu.

³ Aku nirimu kinie pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye marene[†] enono konopuni pilkulie, ‚Iyemone Pulu Yemo marake tekemo.’ ningu pilieringi.

⁴ Eno konopu lieringi mele Yesusini pilipelie nimbendo: “Eno nambemune konopu leko kenjikimiliye?

⁵ Iyemondo “Nunge ulu pulu kerime manie pupili, siye kolkoro.” nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie ‘We we tepa nikimu.’ konopu lengeye? Molo “Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.” nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie ‘Aku sipe mindili sipe nikimunje?’ konopu lengeye?

⁶ Nalo “Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo[‡] tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime “Manie pupili, siye kolkoro.” manda nimbe.’ ningu piliengi!’ nimbu aku sipu nindu.” nirimu.

Aku nimbeline kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo: “Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu.” nirimu.

⁷ Aku nirimu kinie yemo ola angilipe ulkendo purumu.

⁸ Yembo awisili akune maku toko moloringimene yu aku terimu kanoko mini-wale mundukulie, mana yemboma ulu tondolo aku mele tengi tondolomo sirimu Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku kapi niringi.

9:9-13 Yesusini Mateyuntu “Na Lombili Ou.” Nirimu Temanemo§

* **9:1:** Mako 2:1-12, LLuku 5:17-26. † **9:3:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. ‡ **9:6:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”.

§ **9:8:** Mako 2:13-17, LLuku 5:27-32.

9 Kanu kinie Yesusi pumbe pupelie nirimumuni, kou takisi lipe molorumu ye te, yunge imbi Mateyu, kanopalie yuntu "Na-kinie pea pambili lombili ou." nirimu. Kanu kinie Mateyu yu ola angilipe yu lombili purumu.

10 Pe Yesusi Mateyunge ulkena langi nomba molorumu kinie kou takisi lili yema kinie, „Juda ye awilimene, „ulu pulu kerime teli ye“ „niringi, wema kinie awisili ongo Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie* eno pea manie molko langi noringi.

11 „Eno aku siku telune langi nongo moloringi kulu, Parisi yemane kanokolie yu lombili andolimendo walsiku pilkulie ningendo: „Enonga ungu mane sili yemo kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli ye wema kinie eno-kinie yu nambemune langi pea nokomeleye?“ niringi.†

12 Aku siku niringi mele pilipelie Yesusini enondo nim-bendo: „Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.‡

13 Nane „Yembo sumbi nilime na molombona wang.“ nimbondo ma koleana naa orundu.§ ‘Ulu pulu keri teli yemboma na molombona wang.’ nimbondo orundu. Ulu pulu keri teli yemboma lipu tapondombondo orundu kene* eno puku Pulu Yemonga bokune molemo ungu tenga pulumu puku pili-peyo. Pulu Yemone nimbendo:

“‘Na melema popo toko kalko siengi.’ nimbu pilipu naa molio.

‘Eno yembo lupema konopu mondoko kondo kolangi.’ nimbu pilipu mindi molio.”† nirimu kanumu.” nimbe Yesusini nirimu.

9:14-17 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi Tolemele Ulumunge Ungu Te‡

14 Pe „No Lindeli, Jono lombili andoringi yema Yesusi molorumune ongolie yuntu walsiku pilkulie ningendo: „Olio kinie Parisi yema kinie olio alielie langi mi topo naa

* **9:10:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † **9:11:** ungu pulu te inie anjokondo 11:19*. ‡ **9:12:** Ungu iko topalie Parisi yemando nimbendo: “‘Kuru naa tolemo.’ konopu lemele yemboma doketana naa pulimele’ nirimu akumu Parisi yemane “Kapola molemolo.” konopu lekolie “Doketa Yesusi” molorumune naa purungi nalo eno konopu keri pepili moloringi. Bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. § **9:13:** Yembo kake teli mare paa naa molemole kanumu (Romo 3:23). Nalo Parisi yemane ‘Olio ye sumbi nilime molemolo. We yemboma keri.’ ningu pilieringimunge Yesusini eno iri mele topa ‘Pulu Yemone eno kepe naa kanopa peanga kanolemo.’ nimbe aku nirimu.

* **9:13:** Yesusini nimbe simbendo mana orumu ungumu inie yakondo 3:2.
† **9:13:** Osia 6:6. ‡ **9:13:** Mako 2:18-22, LLuku 5:33-39.

nolemolo§ nalo nu lombili andolime aku siku naa telememe akumu nambemune naa telemeleye?" niringi.

¹⁵ „Aku siku niringi kinie pilipelie, Yesusini topondopa enondo ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbelie, nimbendo: "Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie "Kola tepo langi naa namili." manda ningeye? Manda naa ninge. Pe mindi, ambo limbe yemo eno molongena ongo wendo liku ‚tonge, kinie kanu walemanga sike ‚konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. ‚Isili-ou molo.„*

¹⁶ "Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paa konde tenga te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolo kanumu. Yembo tene aku sipe topa tambulkenje kanu mulumbalemo nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa lli nimbelie mulumbale oumu kelepa kamu awili tepa sungu nilke.†

¹⁷ "Kongi-meme kalumuni teli mingi-ou tenga no waene konde naa lakolemolo kanumu. Yembo tene mingi-ou tenga no waene konde te kolkanje kanu no waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka. Akumunge no waene konde kongi-meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu. ‚Pe nomo akolemo kinie kalumuni teli mingi kondemo anjo yando pupe sungu naa nilimomonga, nomo kinie mingi kondemo pea kapola lemo." nirimu.

*9:18-26 (23-26) Ambola Te Kolorumumu Kinie, (9:20-22)
Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie, Elo Yesusini Tepa
Konde Lsimu Temaneselo‡*

¹⁸ Yesusini Jononga lombili andoli yemando ungu nimbe molopili, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te, nokorumu ye te Yesusi molorumune omba yunge kumbikerena koporongo langopa yundu nimbendo: "Nanga ambolamo kinié isili kolopa pora sikimu. Nalo nu ongo yu kimuni amboloni kinie yu konde pumbe." nirimu.

§ **9:14:** Aku siku teringimunge pulumu isipe: 'Tepo kenjikimulu mele kanopo keri kanokomo mele Pulu Yemone kanopa piliepili.' ningi, walse walse langi mi toko naa nongo moloringi. Molo yembo te kolemo kinie 'Olio kondo kolkomolo mele kanangi.' ningi walse walse langi mi toko naa nongo moloringi. Molo 'Pulu Yemo kinie ungu nimbu ulu mare mawa temolo kinie yuni paa piliepili.' ningi molo ungu te lupe aku siku mele ningulie walse walse langi mi toko naa nongo we moloringila. Ulumunge ungu mare Konana 35:13, 69:10.

* **9:15:** Aku ungu ikomonga sukundu ambo limbe yemo Yesusi yu. Yu tonge kinie yu lombili andoli yema konopu keri panjiku langi mi tongemondo nirimu.

† **9:16:** ungu ikoselonga ungu pulumu LLuku 5:36*. ‡ **9:17:** Mako 5:21-43, LLuku 8:40-56.

19 Aku nirimu kinie Yesusi ola angilipe yu lombili purumu. Yesusi lombili andolime pea puringila.

20-21 Kanu kinie ambo te molorumu kanumunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo ombo purumu. Kanu ambomone 'Yunge wale pakolimu mindi ambolondu liemo na konde pumbo.' nimbe pilipelie Yesusi pumbe purumu kinie bulkundu ombo, yunge wale pakolimunge pundumu ambolorumu. §

22 Ambolorumu kinie Yesusi topele topa yu kanopalie nimbendo: "Ambolamo, nu konopu waengo nipili moloyo. 'Nu manda tepa konde limbe.' konopu lienu kanu ulumuni nu konde pukunu." nirimu. Kanu enamonga ambomo konde pupelie we molorumu.

23 Kanu kinie Yesusi 'Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo, nokoli yemonga ulkena sukundu ombalie yembo awisili molko kondo kolko, kolape-mingi langoko, kola awili-teko teko moloringi kanopalie yuni nimbendo:

24 "Eno anjo pame! Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo." nirimu.* Aku nirimu kinie 'ambola kanumu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni "We uru pelemo." nirimumunge, yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.

25 Kanu kinie yembo maku toko moloringime pulu sipe pena-pena tepalie 'ambola onomo lierimu, suluminiana pupe yunge kimu ambolorumu kinie ambolamo ola molorumu.

26 Iulu tondolo terimumunge temanemo kanu koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

9:27-31 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Talo Tepa Konde Lsimu Temanemo†

27 Yesusi kanu koleamo mundupe siye kolopa pumbe purumu kinie mongo keri lierimu ye talo yu lombili ongo walsikululie ningelendo: "'Ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,‡ nu olto kondo kolou.'" ningu wale awisili niliku oringili.

28 Yu ulke tengah sukundu purumu kinie mongo keri lieli yeselo yu molorumune lombili oringili kinie yuni elo

§ 9:20-21: inie anjokondo 14:36. * 9:24: Ungu iko torumu. Jono 11:11-15, Ou Korini 11:30, 15:20, Epesasi 5:14, Ou Tesallonaika 4:13,14,15, 5:10. Wale mare 'Yemboma pilku sundunge.' nimbu "koloringi" molo "yembo kolemelema" molo ungu aku sipema sumbi sipu torumulu. † 9:26: bokune ya mindi molemo. Pe walse aku sipe mele ulu te wendo orumu temanemo inie anjokondo 20:29-34. ‡ 9:27: bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".

walsipelie: "Elo na mawa tekembele mele 'Manda temba.' konopu lekembele§ molo moloye?" nirimu kinie

elone ningelendo: "Awilimu, 'Manda teni.' konopu lekembolo." niringili.

²⁹ Kanu kinie yuni elonga mongoselonga ambolopalie nimbendo: "Nane 'manda temba.' konopu lekembele mele aku sipe wendo opili." nirimu

³⁰ kinie elonga mongoselo peanga lierimu, melema altoko kanoringili. Yesusini elo tondolo mundupe mane sipelie nimbendo: "Elone iulu wendo okomomo yembo teluri kepe paa naa piliengi, naa ningu siele!" nirimu.

³¹ Nalo elo pena pukulu Yesusini terimu mele aku koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali temane toko silikulu andoringili.

9:32-34 Kuru Tene Ye Tenga Kere Pipi Sirimumu Yesusini Topa Makororumu Kinie Yu Ungo Taka Tondoringi Temanemo

³² Kanu yeselo Yesusi munduku siye kolkolo pungele puringili kinie ye te konopune kuru molorumumunge ungu te naa nirimu ye te Yesusi molorumune mengo oringi.

³³ Yesusini yemonga konopune molorumu kuru kanumu topa makororumu kinie ungu naa nirimu ye kanumuni ungu nirimu kulu yembo maku toko moloringimene kanokolie konopu awisili liku mundukulie ningendo: "Ou Isirele koleana sukundu isipe ulu te wendo naa orumu kanumu." niringi.

³⁴ Nalo Parisi yemane* ningendo: "Kurumenga nomimuni yu lipe tapondolemo-na yuni kurume topa makorolemo." niringi.[†]

9:35-11:1 YESUSINI YUNGE LOMBILI ANDOLIME 'KONGONO TEANGI PAA.' NIMBE LIPE MUNDORUMU TEMANEMO[‡]

9:35-10:1 Yesusini Yemboma Kondo Kolorumu Temanemo

Kolomongo Awili 10 Yesusini Yunge Ye Rurepo Kongono Sipe Lipe Mundupelie Eno-Kinie Ulu Wendo Omb Mele Nimbe Sirimu Temanemo

³⁵ Yesusi kolea awilimenga kinie, kolea kangamanga kinie pelipe andopalie nirimumuni, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe ungu mane sipe; Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo§ nokomba ungu pulumunge temane peangama

§ **9:28:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **9:34:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † **9:34:** ungu pulu te inie anjokondo 12:24-37 molemo.

‡ **9:34:** Mako 6:6-13, LLuku 9:1-6. § **9:35:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

topa sipe; kuru lupe lupema torumu yemboma tepa konde lsimula.

³⁶ Yembo paa awisiliyu molorumune ongo liku maku toko moloringime kanopalie eno umbu konopu naa pepili andoko, kangime enge naa perimu kulu eno enono manda liku naa tapondoko molkolie eno kongi sipisipime enonga tapu ye te naa molorumumunge we moloringi mele eno aku siku moloringi kulu* kanopalie eno paa kondo kolorumu.

³⁷ Kanu kinie „yembo awisili ‘Yuni lipe tapondopili.’ ningu moloringi kulu kanopalie, lombili andolimendo nim-bendo: “Langi awisili ponienou lemo nalo kongono ye awisili molo.

³⁸ „Na ye telumu mindi ikongonomo tekero kene, Langi Pulu Yemo mawa tekolie yuni “Langi nou lielime linge kongono tengye yemboma yunge ponienou lipe mundopili.” niee.” nirimu.[†]

10

*10:1-15 Yesusini Lipe Mundorumu Ye Engaki Rurepo**
Kongono Sirimu Temanemo[†]

¹ Yesusini yu lombili andoli ye engaki rurepondo[‡] “Yando waa.” nimbelie enone yembomanga konopune kuru molemoma “Ongo wendo paa.” ningu toko makoronge tondolomo sipelie, yembo kuru tolime kinie kangi pangemange telime kinie “Konde pang.” ninge nambamo sirimu.

10:2-4 Yesusini Lipe Mundorumu Yemanga Imbime[§]

² Yuni “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu ye engaki rureponga imbime isipe: Ou Saimono, yunge imbi te ‘Pita’ niringila, yu keme yunge angenu Enderu keme, Jeperinge malo Jemisi keme Jemisi yunge angenu Jono keme,

³ Pillipu keme Batollomiu keme, Tomasi keme kou takisi lsimu ye Mateyu keme, Allapiasinge malo Jemisi keme Tadiasi keme,

⁴ “Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili.” niringi talape ye Saimono keme Yesusi pe lipe opa puluema sirimu ye Judasi Isikeriote* keme, akume.

* **9:36:** Kambu 27:17, Isikiele 34:5, bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”.

† **9:38:** Yuni aku nirimumu ungu iko topa, “langi” nirimu yembomando nimbe, “Langi Pulu Yemo” nirimu Pulu Yemondo nirimu. * **10::** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † **10::** Mako 6:7-13, LLuku 9:1-5. 10:1-15** akumunge 10:9-15 LLuku 10:4-12. ‡ **10:1:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

§ **10:1:** Mako 3:13-19, LLuku 6:12-16. Imbime Lipe Mundorumu Yema 1:13.

* **10:4:** Judasinge temanemo inie anjokondo 26:14-16, 20-25, 47-50, 27:3-10.

⁵ Yesusini aku ye engaki rurepo lipe mundupelie enondo nimbendo:

"Yembo lupema molemelena naa lapangi. Sameria yembomanga[†] taono tengnaa lapangi.

⁶ Isirele yemboma mindi enonga kongi sipisipi pena lou leko pelemele mele[‡] aku siku molemele yemboma molemelena mindi pang.

⁷ Eno molemelena punge pukulie, enondo "Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokomba walemo[§] nondopa wendo ombá tekemo." niliku pang.

⁸ "Kuru tomba yemboma tekoconde liku, kolko lenge yemboma 'Lomboroko ola molaa.' ningu, kuru laká nombá yemboma * 'Umbu kalu angiliepili.' ningu, kuru konopune molopili molonge yemboma 'Konopune naa molangi, ongo wendo pang.' ningu teliku pang. Ikongonomo tengemonga tondolomo kou te molo meltene topo toko naa likimili kene anjo yemboma aku siku liku tapondokolie ningemone, 'Kou te liemili.' ningu naa lateangi. We teangi.

⁹ "Pungendo kou gollo mare molo kou sillipa mare molo kou kopa mare kakona panjiku mengo pu naa pang.

¹⁰ Mele wale kepe wale pakoli talo kepe kimbu-su kepe apulu mingi kepe naa mengo we pang. Yembo kongono tendelemomo kongono tendelemo yembomone langi simbe kinie papu kene[†] melte mei naa meangi. We pang.

¹¹ "Pe kolea awili tengna molo kolea kelo tengna suku pukulie ningemone, yemboma walsiku pilkulie "Ye nawe ye peanga te molemomonga oliondo "Pea peamili waa." nimbeye?" niengi. Kanu kinie te ningu singe kinie pilku yu kanoko lendekolie kanu yemonga ulkena puku yu kinie mindi pea peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pang. Ulke pinie-pinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi.[‡]

¹² "Kolea tengna puku ye peanga te liku ora singe kinie kanoko lendeko, yunge ulkena sukundu pukulie ningemone, ulke pulu yembomando "Eno konopu peanga pepili molaa." nieyo.

¹³ Kanu kinie kanu yembomane "Pea peamili sukundu waa." ningi liemo, enonga ungu peanga ninge kanumu kanu yemboma kinie pepili. Nalo kanu yembomane konopu peanga naa panjiku, "Pea peamili waa." naa ningi liemo ungu peanga ou sukundu pukulie ninge kanumu "Eno kinie

[†] **10:5:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". [‡] **10:6:** bokumunge alsena anjokondo "44.2. sipsip". [§] **10:7:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* **10:8:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". [†] **10:10:** LLuku 10:7, ungu pulu te Ou Timoti 5:18. [‡] **10:11:** ungu pulumu Mako 6:10*.

naa pepili.” ningu, kelko mengo ‚eno munduku siye kolko yando wangi.„

¹⁴ “Yembo tene enondo “Pea peamili waa.” ni naa ningu enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu ulkemo molo kanu taonona yembo kerime munduku siye kolko pungendo ‚kanu koleana yemboma ‘Kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipa naa tapondomba mele piliengi!’ ningu, enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbe mamo kulu toko pang.

¹⁵ Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea awili Sodomo kinie Gomoraselo elonga yemboma ‚ou ulu pulu keri awisili sike teringi§ nalo, elonga kote kelo mele pemba. Nalo iyembo enondo “Sukundu waa.” ni naa ningu enonga ungu pilku naa linge yemboma kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awilimu pemba.

10:16-25 Umbune Lupe Lupe Mare Wendo Omb Mele Ungu Te (Kolomongo Awili 10 pali kanani.)*

¹⁶ “Eno lipu mundukuru yema eno sipisipi melema, yembo owa takera awili kerimene† sipisipi‡ topa nolemo mele yemboma molemelena eno lipu mundukuru. „Nanga ungumu andoko ningu singe kinie pilku keri pilkulie yembomane eno mindili liku singe., Yemboma owa takera mele aku siku molemele kene kongi-ka wambiyema pilipe konginjelimu paa pelemo-na ulume tembando mimi sipe pilipe telemo mele eno aku wambiyema mele molko, kera waembono molemo mele molangi. „Aku keramone melema mindili sipe tepa kenjimbe ulu pulu te naa pelemo.,

¹⁷ “Yemboma mimi siku kanangi. Enone ‚Na lombili andoli yemboma mindili nongo, kolangi.’ ningu,, eno ‚mare liku ambolkolie, kanjollomanga makumenga mengo puku kote tendeko, eno ‚mare, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku kopene tongela.

¹⁸ Eno nanga yemboma molongemonga eno ‚mare ka siku, yembo lupemanga gapomano ye awilime kinie ye nomi kingime kinie molongena ‚kote tendengendo, mengo

§ **10:15:** Kanu koleaselonga yembomane teko kenjeringimunge Pulu Yemone eno kinie kolea pali tepe tene topa kondorumu mele temanemo Ou Pulu Pulu 18-19 molemo, akune 19:24-25 paa kana. Sodomonga ungu te inie anjokondo 11:23-24 molemola. * **10:15:** akumunge 10:17-22 LLuku 21:12-17, 12:11-12, Mako 13:9-13. † **10:16:** Kanu owa takeramonga imbi kewa ungune ‘wullipi’ nilimolo. Kanu owamo awili mele, yuni kongi sipisipi kinie melema paa topa nolemo. Yuni ungu iko mele topa ‘ye kerimendo’ nimbe nirimu; inie yakondo 7:15, LLuku 10:3, Jono 10:12, Lipe Mundorumu Yema 20:29, (Pillipai 3:2). ‡ **10:16:** bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”.

pungela. Aku siku tengen kene eno enono kanoko kondoko molayo. Nalo kote tendenge kinie kotena angilkulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie enone 'Nanga ungumu piliengi!' ningu eno ningu singe.

¹⁹ Nalo eno ka siku kote tendenge kinie 'Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?' ningu mini-wale naa mundengi. Aku tengen enamonga eno ungu ninge mele pilinge.

²⁰ Eno ungu ningema enono pilkulie naa ninge. Enonga 'mulu koleana molemo, Lapanga Minimu enonga kerena molopalie nimbe simbe ungume enone anjo ninge kene konopu kimbu naa siku, pilinge mele niengi.

²¹ "Aku walemanga, angenu yunge angenu 'nanga yembo molombamonga' 'Kolopili toko kondangi.' nimbe kote tendemba. Lapane yunge ambolangoma akula temba. Ambolangomane kepe enonga anupili lapali-kinie mumindili kolko kotena mengo puku "Toko kondangi." ningela.

²² Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno kinie konopu keri panjing, nalo na munduku siye naa kolko walema pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma 'Pulu Yemone, lipe tapondopa 'Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili.' nimbé. §

²³ Kolea tengen yembomane 'eno mindili nangi.' ningu teko kenjing kinie kolea tengen kowa pang. Nane enondo paa sike nikirumu: Eno kolea Isirele sukundu koleamanga pali andoko nanga kongonomo teko pora naa sindengi Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo*, 'kelepa yando, ombá.

²⁴ "Mane sili ye te lombili puku ungume pilimele yemboma 'Enonga mane silimu maniendopa, eno olandopa.' manda naa ninge. Kendemande yembo tene 'yunge nokoli yemo maniendopa, yu olandopa.' manda naa lanimbé.

²⁵ Lombili pupe ungume pilimo yembomo kinie yunge ungu mane silimo yemo kinie kapola kapola molembele akumu manda. Kendemande yembomo kinie yunge nokoli yemo kinie kapola kapola molembele akumu mandala. Ulke pulu yemonga ungu naa pilimele yembomane yu-kinie mumindili kolko iri tongendo 'kurumenga nomi Setenenga imbi manda manjiku, "Yu Belsipuli" ningu imbi lemele kanumu.† Pe kinié ulke yemondo aku siku ningi liemo

§ **10:22:** bokumunge alsena anjokondo "21.1. kisim bek". * **10:23:** Inie yakondo 9:6*. † **10:25:** Setenendo niringi. Bokumunge alsena anjokondo "4. Belsebul".

yunge ulkena pelemele yembomando pali paa awili teko olandopa ungu kerime ningela.

10:26-31 Pulu Yemo Mindi Pipili Kolangi Ungu Te[‡] (Kolomongo Awili 10 pali kanani.)

²⁶ „Nanga opa puluemane na teko kenjilimele mele eno na lombili andoli yema sike teko kenjingela, akumunge eno kanu yemboma pipili naa kolayo. Aki tolemo ulumenga telu kepe pe aki naa topa pali mona lemba. Lopi telemo ulumenga telu kepe pe lopi naa temba. Kanu ulume kinie ungume pali yembomane pali pilinge kene pipili naa kolangi.

²⁷ Nane enondo sumbulu toline nilio ungume pa teline nieyo. Ungu ólo toko ninge enono komune pilinge ungume ulke imune ola angilku ru ningu niengi.

²⁸ „Kangimu mindi toko kondokolie minimu manda toko naa kondonge yemboma pipili naa kolayo. „Pulu Yemo mindi pipili kolayo.. Yuni kangimu kinie minimu kinie peaselo tepe koleana manda topa kondomba kene yu mindi pipili kolaa. [§]

²⁹ „Kera kalsindipele paa kangamo molemo, topo toko lingendo kera talo pea tene toya mele mindi pulimo kanumu. Nalo te kolopa we manie naa pulimo. Kanu kerama na lombili andoli yembomanga „mulu koleana molemo, Lapamone kanolemo.“ *

³⁰ Eno „na lombili andolime“, enonga penge indime kepe yuni koronga telu telu nimbe pali kambu torumu.

³¹ Enonga „mulu koleana molemo, Lapamone aku sipe eno molemele mele kanopa mololipe pulimo kene ‘Yembo-mane olio teko kenjinge.’ ningu, pipili naa kolayo. Kera kalsindipele yu kou paa koltalo mele pulimo nalo kanu keramo Pulu Yemone kanopa molemo. Eno yemboma paa olandopa awilime kanopalie eno paa nokopa kondopa molomba.

10:32-33 “Olio Yesusinge Yemboma Molemolo.” Ni-molondo Pipili Naa Kolamili Ungu Te[†]

³² „Yembo tene yembomanga kumbikerena ola angilipe “Na Yesusinge yembomo molio.” nimbé kinie nane Tata mulu koleana molemomonga kumbikerena ola angilipu “Kanu yembomo nanga yembomo.” nimbola.

³³ Nalo yembomanga kumbikerena “Yesusi yu naweye? Yu na naa pilkiru.” aku mele nimbé yembomo yu nane Tata

[‡] **10:25:** LLuku 12:2-7. [§] **10:28:** Ipuru 10:31. ^{*} **10:29:** inie yakondo 6:26.

[†] **10:31:** LLuku 12:8-9, ekendo Mako 8:38.

mulu koleana molemomonga kumbikerena "Aku yembomo
yu naweye? Yu na naa pilkiru." nimbola.

*10:34-39 Yesusi Konopu Paa Olandopa Mondangi Ungu Te‡
(Kolomogo Awili 10 pali kanani.)*

34 " 'Ya mana yemboma opa naa teko telune kapola
kapola molangi.' nimbu orundu.' konopu naa leangi.
Eno yemboma 'Taka liku molko kapola kapola molangi.'
nimbondo naa orundu. 'Mumindili kolko opa teangi.'
nimbondo orundu. §

35-36 'Yembomane teangi.' nimbondo orundu mele isipe:
"Ye tene yunge lapa kinie opa tepili,
lemenu tene yunge anumu kinie opa tepili,
malo tengenun yunge bamu kinie opa tepili.
Ulke telune pelemele yemboma opa pulue molonge."*
'Aku teangi.' nimbondo orundu.

37 "Yembo tene na olandopa konopu naa mondopa, yunge
lapa molo anumu olandopa konopu mondomba yembomo
'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa temba.
Yembo tene na olandopa konopu naa mondopa, yunge
malo molo lemene olandopa konopu mondomba yembomo
'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa temba.

38 Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbelie yemboma
unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni
unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo
mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' naa
nimu liemo 'Nanga yembomo molopili.' nimbo kapola naa
temba.†

39 Yembo te ya ma koleana 'Na molopo kondopo, nondopo
naa kolambo.' nimbe pilimo yembomo kolopalie kolea
kerine mindili nomba molopa mindi pumbe. Nalo yembo
te na lombili andopa nanga kongonomo tendembando 'Ya
mana mindili nombo molombo kinie mandala, kolombo
kinie mandala.' nimbé yembomo konde molopa kondopa
mindi pumbe.‡

*10:40-42 Kirasinge Yemboma Liku Tapondonge Yemboma,
Mele Kalolime Linge Ungu Te§ (10:pali kanani.)*

40 "Eno kolea tengenun punge kinie yembo tene 'Pea molamili
waa.' nimbe lipe tapondolemo yembomo na pea aku
sipe lipe tapondolemo. Na 'Pea molambili ou.' nilimo

‡ **10:33:** akumunge 10:34-35 LLuku 12:51-53; 10:37-39 LLuku 14:26-27; 10:39
Jono 12:25. § **10:34:** Yesusini ungu iko topalie "Na opa teli lou pulse te membo
orundu." nirimu.

* **10:35-36:** Maika 7:6. † **10:38:** LLuku 14:26-27. ‡ **10:39:**
Jono 12:25. § **10:39:** ungu pulu te inie anjokondo 25:31-46.

yembomone na “Ma koleana pu.” nimbe lipe mundorumu yemo ‘Pea molambili ou.’ nilimola.*

⁴¹ Yembo tene Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembo te† olemo kinie ‘Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembo te kene’ nimbe pilipelie “Pea molambili ou.” nimbe lipe tapondolemo yembomo Pulu Yemone yunge ungumu nimbe silimo yembomo mele kalomba mele kanu lipe tapondolemo yembomo kepe telu sipe mele kalombala. Yembo tene Pulu Yemonga ungumu pilipe lipe konopu sumbi nipili molemo yembo te olemo kinie ‘Yu Pulu Yemonga ungumu pilipe lipe konopu sumbi nipili molemo yembo te kene.’ nimbe pilipelie ‘Pea molambili ou.’ nimbe lipe tapondolemo yembomo „Pulu Yemone, kanu yembo sumbi nilimu mele kalomba kinie yu lipe tapondolemo yembomo kepe telu sipe mele kalombala.

⁴² Yembo tene eno nanga lombili andoli yembo imbi naa mololi yembo te‡ kanopa ‘yu nanga lombili andoli yembo te kene’ nimbe kanopalie yu lipe tapondopa we no kepe kolopa simu liemo nane eno paa sike nimbu sikirumu, kanu yembomo paa sike mele kalolimu limbe.” nirimu.§

11

11:1-16:20 YESUSI MOLEMO MELE NIMBE SILIMO UNGU MARE

11:1 Yesusi Ungu Mane Silipe Andorumu Temanemo

¹ Jesusini yu lombili andoli ye rurepondo yunge kongono tendenge mele mane sipe pora sipelie nirimumuni,* yu kanu koleamo mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki taonomanga andopa mane sipe „Pulu Yemonga, ungumu nimbe sirimu.

11:2-19 No Lindeli Jonone ‘Yesusi Yu Nawenje Piliembo.’ Nimbe Jono Yunge Lombili Andoli Ye Mare Yesusi Molorumune Lipe Mundorumu Temanemo†

² „Pulu Yemone “Nanga yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe ou mako torumu ye nomi, Kirasimuni‡ ulu tondoloma terimumunge Jono ka ulkena pepa pilipelie nirimumuni, “Yesusindu i siku i siku walsiku pilindengi!” nimbe yu lombili andoli mare Yesusi molorumune lipe mundorumu.

* **10:40:** LLuku 9:48, 10:16, Jono 12:44, 13:20. † **10:41:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ **10:42:** bokumunge alsena anjokondo “31.4. pikinini - tok bokis”. § **10:42:** Mako 9:41. * **11:1:** inie yakondo 9:35-11:1. † **11:1:** LLuku 7:18-35. ‡ **11:2:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

³ Kanu yema Yesusi molorumune ongo yu walsiku pilindikulie ningendo: "Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere "Lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu yemo 'Ombá.' nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombámo nokopo molamiliye?" niringi.

⁴ Jesusini enondo topondopa nimbendo:
"Enone ya kanokomele mele kepe pilkimili mele kepe puku Jono ningu si-peyo.

⁵ Mongo keri lieli yemboma mongone kanoko, kimbu keri lieli yemboma kapola andoko, kuru laká nolime[§] umbu kangi angilipe, komu silime komuni pilku, kolopa lielime ola molemole kepe, koropa pulime temane peangamo topo silio pilimelela kanumu.* Aku siku Jono ningu sieyo.

⁶ Na kanokolie 'Yu sike kanu yemo molemo.' ningu tondolo munduku pilkulie, altoko konopu talo naa panjiku molonge yemboma eno malo." nirimu.

⁷ Jono lombili andolime punge puringi kinie Jesusini kelepa yembo awisili maku toko moloringimendo Jonondo nimbendo: „Kolea ku lieline Jono no lindipe molorumu kinie, eno kanu kolea ku lieline nambolka kanonge puringiye? Lkepanie mele poporomene lope-lope tendepa molorumu te kanonge puringiye?

⁸ „Molo kanumu. Alieli kanolemele mele kanonge naa puringi liemo, ulu nambolkare kanongendo puringiye? Ye te mulumbale paa peangama pakopa molorumu-ne kanonge puringiye? Akumu molola. Yembo mulumbale paa peangama pakolemelema ye nomi kingimenga ulkena manjiku molemole kanumu.

⁹ „Aku sili te kanonge naa puringi liemo, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te† kanonge puringiye? Akumu sike nalo nane enondo nimbu sikiru: Jono yu sike Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe nimbe sili ye we te molo.

¹⁰ Yuni Pulu Yemone ou "Lipu mundumbo." nirimu yemonga‡ aulkemo tepa mimi temu kanumu.§ Kanu yemondo Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te isipe:

„Pulu Yemone yunge Malondo nimbendo:„

§ **11:5:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". * **11:5:** ungu pulu te LLuku 4:16-21. † **11:9:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **11:10:** ungu pulumu inie yakondo 11:2. § **11:10:** Jonondo nirimu ungu akumu inie yakondo Mateyu 3.

"Pilieyo. Nanga ungu te nindimbe yemo
nane nu puni aulkena yu kumbi lepo lipu mundukuru.
Yuni nunge aulkemo akisindimbe." nirimu.*
kanu ungumu bokune molemo.†

11 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ou mana moloringi yembomanga te No Lindeli Jono kinie manda molo. Jono olandopa mele. Nalo kinié wale kondemo wendo okomo. Kanu walemo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo‡ yembomanga te paa imbi naa molopa paa koropa puli yembomo olandopa; Jono yu maniendopa. „Ou moloringi yemboma manie mele; kinié na ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga konopu peanga pemba yemboma olandopa.„

12-13 Jono ou mana naa omba molopili ungu manema pelemo boku Mosisini torumume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siku bokune toringi bokume kinie, aku bokumene§ Pulu Yemonga ungume ningu siku, Jono kinie Pulu Yemone “Eno nokomba ye nomi te lipu mundumbo.” nimbe panjerimu yemo kinie* ongele mele ungume niringi. Nalo Jono orumu kinie yandopa Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo ulumu paa tondolo mundupe wendo omba yunge opa puluema topa manie mundulimola; ye enge nilimene aku ulumu ambolongendo tondolo munduku karaye teko linge tekemelela.†

14 Ungo te nimbo tekeromo pilimolo konopu linge liemo piliengi! Pulu Yemonga bokune „Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe simbe ye, Illainja ombá.” nirimu‡ ye kanumu Jonondo nirimu.§

15 Inikiru mele komu angilimo yembomane paa mimi siku piliee!” „nirimu..”

16 “Kinié mana molemele yemboma nambolka melte eno manda manjipu manda nimbonje? „Eno molemele mele isipu nimbu siembo:“ Eno yemboma maku tolemele

* **11:10:** Mallakai 3:1. † **11:10:** “Nindimbe omb.” nirimu kanu yemo No Lindeli Jono. Yu Pulu Yemonga Malonga aulke akisindimbe orumu yemo akumunge “Yu we nimbe sindeli ye te molo.” nimbe nirimu. ‡ **11:11:**

bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **11:12-13:** bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. *

11:12-13: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. † **11:12-13:** LLuku 16:16. Iungumunge ungu pulu sikemo pilipe konginjeli yembomane pilku sundulimele. Bokune Giriki ungune imbi toringi akumu Yesusini ungu iko torumunje ningu pilku imbi toringinje. Pulu Yemonga opa puluemane yu toko manie mundunge teringi mele nimbe sirimunje. Molo yembomane Pulu Yemone nokolemo talapena sukundu ‘Paa pamiliya!’ ningu mindili siku tenge mele akumundu nirimunje. ‡ **11:14:**

Mallakai 4:5. § **11:14:** Inie anjokondo 17:10-13.

koleana ambolangoma pepe perekole molemele mele. Kanu ambolangomanga marene ne anjo molemele ambolango mare „pea pepe perekole molonge aulke te koroko kelkolie, enondo walsikulie ningendo:

17 „Konana nimulu kinie

eno ‘Pea konana niemili.’ naa ningu “Molo.” ningi.

Pe kelepo kola temulu kinie eno ‘Pea kola teamili.’ ni naa ningu.

„Pea pepe perepo molomolo aulke te molo lepamo.”

nilimele. „Kinié molemele yemboma eno kanu ambolangoma mele molemele..”

18 „Na kinie No Lindeli Jono kinie oltone nilimbolo ungume enone pilku keri pilimele; telembole mele kanoko keri kanolemelela.. Jono ombalie ga kinie no waene kinie naa nomba molorumu kinie „kanoko keri kanokolie, ningendo: “Yunge konopune kuru te molemo.” niringi.

19 Pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ombo ga kinie no waene kinie norumu kinie „kanoko kerila kanokolie, ningendo: “Yu ga awisili nomba keri pilipe, no waene awisili nomba kekelepa topa telemo yemo. Yu kou takisi lili yema kinie,* ulu pulu keri telemele yembo wema kinie ‘Yu kinie pulu liepili pea tapu topo molamili.’ nimbe telemo.” nilimelela. „Enone aku siku Jono kanoko kerila kanolemele. Na kanoko kerila kanolemele..” Nalo pilipe konginjeli ulu pulumu Pulu Yemokinie pelemo-na yuni telemo temba mele kanokolie ‘Papu telemo.’ ninge.” nirimu.

11:20-24 Yesusini Kolea Marenga Yemboma Konopu Alowa Naa Teringimunge Molko Kenjengi.” Nirimu Temanemo[†]

20 Aku nimbeline Yesusi kolea ou andopa ulu tondolo awisili terimu koleamanga „moloringi yemboma,[‡] yuni terimu mele kanokolie enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa naa teringi kanopalie yuni eno iri topalie nimbendo:

21 „Kolea Korasini kinie Besaida taonoselonga „molemele yemboma, mindili nongo paa molko kenjing! Kanu koleaselonga sukundu ulu tondolo awisili terindu „nalo akune molemele yemboma konopu alowa naa telemele..

* **11:19:** Juda yembomane enonga ye mare Romo gapomano liku tapondoko Juda yembomanga kou takisi lsingimunge “teko kenjeli yema” niringi; kou takisi lingendo olandopa mare wa nongendo lsingimunge kanokolie “paa ye ulu pulu keri pelime” niringila. LLuku 5:27-31, 7:29-30, 18:9-14, 19:1-9, Mateyu inie anjokondo 18:17, 21:28-32. † **11:19:** akumunge 11:21-24 LLuku 10:13-15,12, LLuku 11:31-32. ‡ **11:20:** Giriki ungune Yesusini yembomando nimbendo koleamando nirimu. Ya sumbi sipe molemo.

Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga sukundu§ ,ulu tondolo te naa terindu* nalo kanu koleaselonga sukundu, nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje kanu koleaselonga ,yembomane, eno ulu pulu keri telemelema koronga munduku siye kolko, bulu siku, konopu alowa telemela.

²² Akumunge nane enondo nimbu sikiru: Pe kote walemo wendo ombá kinie kanu kolea Taya kinie Saidonoselonga ,yemboma ulu pulu keri telemelemonga, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Korasini kinie Besaidaselonga ,yemboma nane ulu tondoloma terindu kinie kanokolie konopu alowa naa teringimunge, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba.

²³ "Kapeniame taono ,yemboma enone, 'Mulu koleana pupu molamili.' konopu lekemeleye? Aku manda molo. 'Enone nanga ungume alieli pilimele nalo konopu alowa naa telemelemonga, eno kolea kerine puku molonge.[†] Enonga koleana sukundu ulu tondolo awisili terindu ,nalo eno konopu alowa naa teringi.. Kolea awili Sodomo sukundu[‡] ,ulu tondolo te naa terindu nalo kanu koleana sukundu, nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje yemboma konopu alowa telemela, pe kinié kepe kanu koleamo we lelka.

²⁴ Akumunge nane eno ,Kapeniame yembomando, nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea Sodomo ,yemboma ou ulu pulu keri awisili sike teringi nalo, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Kapeniame ,yemboma nane ulu tondolo terindume kanokolie konopu alowa naa teringi yemboma,, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba." nirimu.§

*11:25-30 Yesusini "Na Molombona Ongo Paa Sike Koro Molonge." Nirimu Temanemo**

²⁵ Aku walemanga Yesusini nimbendo:

"Tata, Mulu Maselo Nokoko Moleno Ye Nomimu, nane nu-kinie 'Ange' nikiru. "Olio pilipe konginjeli pelemo. Olio oliolio ungumenga pulume pali pilipu kondolemolo." ningu pilimele yemboma eno nane kinié telio ulumenga

§ **11:21:** Ibokune kolea-pikisa 'mepe' nili te gomo 2 molemo, akune Nomu Kusa Meditereniano kélona gomo olakondo kolea Taya kinie Saidonoselo lierimu mele molemo. Aku koleaseloso Juda yembomanga koleaseloso molo. Akune yembo lupema moloringi, Pulu Yemonga Juda yemboma molo. Korasini kinie Besaidaselonga yemboma Pulu Yemonga Juda yemboma moloringi. *

11:21: Telu mindi Yesusi pe walsikele sike akune ulu tondolo te terimu (Mateyu 15:21-28). † **11:23:** ungu pulu te Aisaya 14:13-15. ‡ **11:23:** Sodomo taono inie yakondo 10:15, ungu pulumu 10:15*. § **11:24:** ungu pulu tela inie anjokondo 12:41-42.

* **11:24:** akumunge 11:25-27 LLuku 10:21-22; 11:28-30 ulu pulu tondolo te Ipuru 4:3,11.

pulumu nuni 'Naa piliengi!' ningu naa ningu sirinu. Yembo ambolango tame mele molko nane nilio ungume komu tendeko molemele yemboma mindi nane telio ulumenga pulumu 'Piliengi!' ningu, eno ningu sirinu kanumunge nu kapi nimbu 'Papu terinu.' nikiru.

²⁶ Sike, Tata, nuni 'aku sipe wendo ombá kinie konopu simbo.' ningu aku siku terinumunge 'aku sipe wendo okomo...' ,nirimu.,

²⁷ ,Pulu Yemondo aku sipe nimbeline kelepa yembo moloringimendo nimbendo:, "Melema pali Tatane na sirimu.[†] Yembo tene Malo paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo; Lapane mindi yu kanopa imbi silimo. Yembo tene Lapa paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo. Malone mindi kanopa imbi silimo; Malone 'Lapa lipu ora siembo.' nimbé yemboma eno Lapa kanoko imbi singela.[‡]

²⁸ "Eno kongono mindili siku telemele yemboma kinie, konopune umbune telemo yemboma kinie, na moliona wayo. Onge kinie na pea konopu telune pumbemonga nane 'Konopu pe nipili koro molaa.' nimbo.

²⁹ Nando "Nunge kongono teleno mele pea ambolambili. Nu nanga ungu mane silimu molani. Nunge ungu ninime pilipu lipu molambo." ningu teayo. Na taka lipu molopo, yembomane na teko kenjilimele kinie pilipu siye kolopo molio-na inikiru mele eno na molombona ongo tengenue kinie enonga konopume pe nimbe.

³⁰ Nanga kongono teliomo pea ambolombolo kinie taka liku teni. Mele pe nilime mindi silio kene[§] boma moloringi. moliona wa." nirimu.*

12

*12:1-14 Yesusi Yu Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te**

12:1-8 Juda Yembomanga Koro Moloringi Wale Sambate-monga Ungu Te† (12:1-14 pali kanani.)

[†] **11:27:** Jono 3:35. [‡] **11:27:** Jono 10:15, 17:25-26. [§] **11:30:** Yesusini aku ungumu nimbendo ungu iko topa 'kongi bapollo talo pea kongono telune teangili.' ningu unjo te elonga nomine mondoko ka ekendo toko ekendonga 'ma akumbe aini kundukulu mengo pangili.' ningu ka toko panjeringi akumundu nirimu. Kongi te yu; kongi te yuni lipe tapondomba yembomo. Pikisa molemomo kananii. * **11:30:** pilieringi yembomane Jeremaya 6:16 pilieringinje. * **12::** Mako 2:23-3:6, LLuku 6:1-11. † **12::** Mako 2:23-28, LLuku 6:1-5.

¹ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tengat[‡] Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo puringi kinie yu lombili andoli yema engelene kolkolie rasi-witi mongo mare inie toko noringi.

² Aku teringi kinie kanokolie Parisi yemane[§] Yesusi yundu ningendo: “Kána! „Koro molemolo,“ wale Sambatemonga ‘Kongono naa teangi.’ nimbe pelemo ungu manemo* nu lombili andoli yemane manemo pulue tokolie aku siku tekemele.” niringi.

³ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune sukundu „anda kolepa ye nomi kingi, Depisini† terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie temanemonga pulumu naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea puringi yema kinie eno engelene kolkolie niringimuni,

⁴ Depisi Pulu Yemo molorumu sele ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbi kerena lierimu pillawa kalolime lipe nomba, yu pea puringi yema sirimu noringila kanumu.[‡] Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane te sipelie nimbendo:

“We yembomane paa naa nangi!

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi!”[§]
 aku sipe mele nirimu „kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu. „Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ou aku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié na lombili andoli yemane tekemele mele naa kanoko keri kanaa..” „nirimu.,

⁵ “Ungu mane te pelemola. “Pulu Yemo popo tondoli yemane* koro mololi wale Sambatemanga Pulu Yemonga ulkena kongono telemele kinie Sambate walemanga ungu manemo pulue tolemele nalo aku kongono telemelemonga mongo naa pembra.” nimbe molemo† akumu naa lapilimel-eye?

[‡] **12:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [§] **12:2:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. ^{*} **12:2:** Ou Pulu Pulu 2:3, Unru Manema 23:25.

[†] **12:3:** Juda yembomane pali, Parisime kepe, ‘Depisi yu Pulu Yemonga ye paa tepea kondolimu.’ niringi kanumu. Bokumunge alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. [‡] **12:4:** Depisi ou ye nomi kingi naa molopili aku terimu (Ou Samuele 21:1-6). [§] **12:4:** ungu manemo LLipai 24:5-9. ^{*} **12:5:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. [†] **12:5:** Kambu 28:9-10, Jono 7:22-23.

6 Nane enondo nimbu sikiru: Mele konde te‡ kinié pelemo akumu Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemonga olandopamo.

7 „Pulu Yemone nirimu ungu te yunge bokune molemo mele isipe:„

“Enone yemboma kondo kolemele kinie kanopo peanga kanolio.

Na popo toko kongime kalemele akumu uluri molo.”§ nilimo, akumunge ungu pulumu eno Parisi yemane pilimelanje iye ulu teko naa kenjikimili yema “Teko kenjikimili.” naa nilimela.

8 Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone* Sambate walema nokolemo yemo molemo-na „Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tengen mele manda nimbé kanumu..” nirimu.

12:9-14 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemot† (12:1-14 pali kanani.)

9 Kanu kinie Yesusi aku koleamo mundupe siye kolopa pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke tengen purumu.

10 Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki te kamu kolopa kukorumu. Kanu kinie akune moloringi ye marene ‘Yesusini tepa kenjimbe kinie kote tendamili.’ ningu yu walsiku pilkulie ningendo: “Koro molemolo wale Sambate kinie yembo kuru tolemoma tepo konde limolo kinie manda molo aku temulu liemo Pulu Yemonga ungu manemo pulue tomoloye?” niringi.

11 Yesusini yemando topondopa nimbendo: “Sambate wale kinie ye tengen kongi sipisipi te murune topa manie mundumbe kinie sipisipi ari telemo yemone kundupe ola lipe memba naa ombáye?

12 Aku liemo sipisipi maniendopa mele, yemboma paa olandopa, akumunge Sambate wale kinie ulu peangama manda naa temoloye?” nirimu.

13 Aku nimbeline ki kolopa kukorumu yemondo nimbendo: “Nunge kimu sinio si.” nirimu kinie yemone yunge kimu

‡ 12:6: Ya “mele konde te olandopamo” molopa, inie anjokondo 12:41, 12:42, “olandopa ye te” molemo kanu unguselo Giriki ungune ungu lupe lupe molemo nalo ungu pulumu telu. Ya 12:6 molemo akumu, ou yembomane ‘Pulu Yemo kinie kapola kapola molamili.’ ningu ulke tembelena suku puku ulu mare teringi. Nalo tembelemonga ulume kinie manie. Yesusi orumu kinie wale konde te wendo orumu. Kinié yembomane ‘Pulu Yemo kinie kapola kapola molamili.’ ningu Yesusi molemona pulimele. Yu olandopa. Yuni olionga nimbe tenderimu olandopa. § 12:7: inie yakondo 9:13, Osia 6:6. * 12:8: bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. † 12:8: Mako 3:1-6, LLuku 6:6-11.

sinio sirimu kinie yunge ki ekendo peanga lierimu mele ki keri lierimumu altopa kamu peanga lierimu.

¹⁴ Nalo „Yesusini aku terimu kinie kanokolie, Parisi yemane pena puku maku toko “Yu nambepo topo kondomoloye?” ningu aulke te kororingi.

12:15-21 Yesusi Pulu Yemonga Sike Kendemande Yemonga Ungu Te

¹⁵ „Parisi yemane, yu tonge teringi pilipelie Yesusi aku koleamo mundupe siye kolopa purumu. Kanu kinie yembo awisili Yesusi purumu mele yu lombili puringi kinie yuni yembo kuru torumume pali tepea konde lipelie

¹⁶ nimbendo: “Na sike yemo molopolie iulu tondoloma tekero mele enone yembo lupe marendo naa ningu siee!” nirimu.[‡]

¹⁷ Aku sipe wendo orumumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Aisayane nimbendo:

¹⁸ “I yemo
nanga mako torundu kongonomo tendeli yemo;
nane iyemo konopu mondopo, yu kanopo paa peanga kanolio yemo.

Nanga Minimu yunge konopune panjindimbo.

Yuni ma koleana yemboma pali* nane eno sumbi sipu nokombo mele nimbe simbe.

¹⁹ Yembomane yu iri tonge kinie
yuni topondopa ungu te naa nimbe, ungu te tondolo mundupe naa nimbe,
yemboma andoko molemele koleamanga yuni opa ungu naa nimbé.

²⁰ Kamaye enge naa nilimo te elke naa topa,
tepe-llame mimi sipe naa nolemo kinie kamu topa naa kumundumbe.[†]

‘Pulu Yemone yemboma kamu sumbi sipe nokomba walemo kamu wendo opili.’ nimbe yu aku sipe naa tepea takalipe molomba.

²¹ Kanu kinie mana yemboma pali
‘Yuni ‘olio mongo naa liemili.’ nimbe
lipe tapondomba.’ ningu molonge.”[‡]
nirimu ungu akumu wendo orumu.

[‡] **12:16:** Mako 3:7-11, (LLuku 6:17-19). [§] **12:17:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ^{*} **12:18:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”.

[†] **12:20:** Kamaye kinie tepe-llameselondo ungu iko torumu. Yesusini yembo tondolo naa pulimoma iri naa topa mindili lipe naa simbendo aku nirimu.

[‡] **12:21:** Aisaya 42:1-4. Bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

12:22-37 "Yesusi Kinie Kurumenga Nomi Setene Kinie Tapu Toko Kongono Telembele." Niringi Temanemos

²² Kanu kinie ye te yunge konopune kuru te molorumu-ne mongo keri lepa melema naa kanopa ungu naa nirimu ye te Yesusi molorumune mengo oringi kinie Yesusini yemo tepea konde lsimu kinie kanu yemo ungu nimbe melema kanorumu.

²³ Aku terimu kanokolie yembomane pali mini-wale mundukulie ningendo: "I yemo ye nomi kingi Depisinge malonje?"* niringi.

²⁴ Nalo aku niringi ungumu pilkulie Parisi yemane† ningendo: "Molo. Kurumenga nomi Belsipuli‡ mindi iye Yesusinge konopune molopalie yu tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo." niringi.

²⁵ Enone aku siku konopuni pilieringi mele Yesusini pilipelie 'Yesusi 'Setene-kinie opa pulue moloringimunge 'Setenene yu naa lipe tapondolka.' ningu paa piliengi!' nimbe, enondo nimbendo: "Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suku-singine owe panjiku eno enono opa teko lupe lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo. 'Molo, kolea tengah yemboma molo ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku yu-melemele molemele.

²⁶ Aku sipela, Setenene§ yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opa mele telka. Pe yunge talapemo nambepa kapola molemelaye? 'Pora nilke.'

²⁷ "Ungu te piliengila! Nane Belsipulinge tondolomone kurume makorolio liemo enonga yemane nainge tondolomone kurume makorolemeleye? Akumunge ‚enonga ye kurume makorolemele yemane 'Pulu Yemone olio tondolo silimo-na olione kurume makorolemolo.' ningu pilimele-na, enone nando inikimili ungume kanu yemane pilku apurukulie "Eno kolo tokomele." ninge.

²⁸ Nalo sike Pulu Yemonga Minimuni na tondolo silimo-na nane kurume makorondu liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba walemo* eno molemele-na koronga wendo omu." ‚nirimu.'

²⁹ "Ungu te pea isipe: Ye enge nili tene yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu omba

§ **12:21:** akumunge 12:22-30 LLuku 11:14-23; 12:24-32 Mako 3:22-30. * **12:23:** bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit". † **12:24:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". ‡ **12:24:** inie yakondo 9:34. Setenendo niringi, bokumunge alsena anjokondo "4. Belsebul". § **12:26:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". * **12:28:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

melema wa lipé meli pulimoye? Akumu manda molo. Ou wa noli yemone ye enge nilimunge kímbu kime ka topalie yunge ulkena manda ómba melema wa limo kanumu.[†]

³⁰ "Na naa lipé tapondolemo yembomone na-kinie opa pulue molemo. Yembo tene na lipé tapondopa ,kongi sipisipime, sukundu naa limo yembomone ,kongi sipisipime, topa bulu-balo silimo.

³¹ Akumunge nane enondo nikiru: Yembo tene ulu pulu kerime tepa, ungu taka tondopa nimbe kenjilimo ulume Pulu Yemone manda 'Manie pupili.' nimbe siye kolomba. Nalo yembo tene Pulu Yemonga Minimu nimbe kenjipe ungu taka tondomba ulume Pulu Yemone 'Manie naa pupili.' nimbe siye naa kolomba.

³² Manie Ómba Mana Ye A Lierimu Yemo[‡] ungu taka tondopa ungu nimbe kenjilimo yembomo aku sipe ulu keri telemoma Pulu Yemone 'Manie pupili.' nimbe siye kolomba. Nalo Mini Kake Telimuⁿⁱ ulu te telemo kinie, yembo tene ungu taka tondopa, opa tepa sipe , "Yuni naa tekemo. Kurumenga nomi Setenene yu lipé tapondolemo-na aku telemo.", nilimo yembomo aku sipe ulu keri telemomo kinié kepe mulu ma pora nimbé wale kinie kepe 'Manie naa pupili.' nimbe paa siye naa kolomba.[§]

*12:33-35 Unjo Kerimene Mongo Kerime Tolemo Ungu Te**

³³ "Unjo peanga te kanokolie 'Mongo peangama tomba nomolo.' ningu kanolemele. Unjo keri te kanokolie 'Mongo kerime tomba manda naa nomolo.' ningu kanolemele. Unjo te mongo tolemo kinie kanokolie 'Iunjomo peanga, iunjomo keri.' ningu apuruku kanolemele monga aku siku ningu kanolemele.[†]

³⁴ Eno Parisi yema, kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma,[‡] eno ye keri molemelemane nambeko ungu peangama manda ningeye? Yembo te yunge konopune pelemo ungume mindi kerena nilimo akumunge eno ye kerimene nambeko ungu peangama manda ningeye?

³⁵ Aku sipe mele, yembo peanga tene yunge konopune ulu peanga pelemoma telemo, nalo yembo keri tene yunge konopune ulu keri pelemoma telemo.

³⁶⁻³⁷ Akumunge nane enondo nimbu sikirumu: Pulu Yemone yemboma kote tendemba walemonga enono ungu nilimelema apurupe pilipelie "Nu yembo peangamo, nu

[†] **12:29:** Ye enge nili akumu Setene. Ye enge nilimunge kímbu kime ka tomba yemo Yesusi. Unju te Jono Kumbi Lieli 3:8. [‡] **12:32:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [§] **12:32:** LLuku 12:10. ^{*} **12:32:** inie yakondo 7:16,18,20, LLuku 6:43-45, Jemisi 3:12. [†] **12:33:** inie yakondo 7:15-20. [‡] **12:34:** LLuku 3:7.

yembo kerimu." nimbé akumunge yembomane mana we ungu nilimelema pali kepe apurupe pilipelie "Aku ungume nambemune niringiye?" nimbé."§ nirimu.

*12:38-45 Yesusindu "Nu Sike Pulu Yemone Lipe Mundorumunje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei." Niringi Kinie Yesusini Topondopa Nirimu Mele Temanemo"**

³⁸ Kanu kinie Parisi ye mare kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare† kinie enone Yesusindu ningendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nu sike Pulu Yemone 'Kongono tendani.' nimbe mana lipe mundorumunje olio kanamili.' ningu Pulu Yemone mindi manda ulu tondolo telemo mele te tei." niringi.‡

³⁹ Yesusini topondopa nimbendo: "Kinié mana molemele yemboma keri mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele yembomane "Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei." ningu na mawa telemene. Nalo „Pulu Yemone na lipe mundorumune ombo molkoro. Yu kinie tapu topo kongono telembole mele§ lipe ora simbe ulu, tondolo te wendo naa ombá. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye* Jona-kinie wendo orumu ulu akumuni mindi lipe ora silimo manda kanonge.

⁴⁰ Oma awili tene Jona topa penge mundorumu kinie yu omamonga olona ipulueli tangoli wale yepoko molopa perimu ,kinie omamone yu nomu kélona muku topa wendo mundorumu kinie yu altopa we molorumu, mele† Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ,ono teko panjingue kinie, aku sipe ipulueli tangoli wale yepoko mana sukundu pepalie ,lomboropa ola molomba.,‡

⁴¹ "Ou kolea awili Ninipa yemboma ,sike molko kenjeringi nalo Pulu Yemone ungu umbu tondorumu mele, Jonane ,pilipe, Ninipa yemboma pupe nimbe sirimu kinie pilkulie teko kenjeringi mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko molko kondoringi.§ Aku teringimunge kinié molemele yembomane Jonanga olandopa ye te ya molemo yemonga ungumu liku su siku naa pilimelemonga kote walemo pe wendo ombá kinie Ninipa yembomane kotena angilku,

§ 12:36-37: Romo 14:12. * 12:36-37: akumunge 12:39-42 LLuku 11:16,29-32, inie anjokondo 16:1-4. † 12:38: bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".

‡ 12:38: ungu pulu te Jono 2:11*. § 12:39: inie yakondo 12:24-29, Jono 5:16-20, 10:25,32. * 12:39: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † 12:40: Jona 1:17, 2:1,10, inie anjokondo 16:4. Jona omamonga olona suku yu we konde molorumu kanumu. ‡ 12:40: Yesusini yu yuyu kolopa lomboropa ola molomba mele pe yunge lombili andolime sumbi sipe nimbe sirimu temane talo inie anjokondo 16:21, 17:22-23. § 12:41: Jona 3:4-5.

kinié molemele yembomando "Teko kenjeringi. Mindili nonge kinie papu." ninge." † nirimu.„

⁴² "Ou olio Isirele yembomanga ye nomi kingi Sollomonu yu ye paa tondolo te molopa, yu ungu lupe lupema pilipe konginjelimu pepili molorumu mele kolea Sipa nokorumu ambo nomi kuinimu pilipelie, Sollomonone ungu peangama mindi nirimu mele pilimbendo yu kolea sulune molopalie ‚Sollomonu molorumune, wale awisili aulkena pelipe orumu.* Aku sipe terimumunge, ye nomi Sollomononga olandopa ya molemo yemone nilimo ungumu kinié mana molemele yembomane naa pilku, liku su silimelemonga kote walemo wendo ombá kinie kolea Sipa ambo nomi kuinimuni nimbendo: "Nane Sollomonone ungu peanga nirimu mele pilimbondo aulke sulune orundu nalo Sollomononga olandopa molorumu yemone nirimu ungumu eno naa pilku, liku su siringi yemboma aku teringimunge eno papu mindili nonge." † nimbé."† nirimu.„

12:43-45 Kuru Te Yembo Tenga Konopune Kelepa Orumu Temanemo‡

⁴³ "Kuru te ye tengä konopune wendo ombalie, no naa mololi koleamanga pupe manda koro molomba kolea te korolemo. Te naa kanopa lendepalie

⁴⁴ yuni nimbendo: "Na ou molopolie wendo ondu ulkena§ kelepo pambo." nimbe yu om̄ba yu ou molopa purumu ulkemo kanolemo kinie ulke puri memba tepa peanga tepa we lepa yembo te naa molemo kinie kanopalie nilimomone,

⁴⁵ yu kelepa anjo pupelie kuru kara puli paa olandopa yepoko pakera lipa memba om̄ba eno pea kanu ulkena sukundu puku molemele. Kanu kinie kanu yemo ou molopa kenjilimo nalo pe paa kamu olandopa mele molopa kenjilimo. Aku sipe kinié ya teko kenjiku molemele yemboma pe kamu molko kenjinge." nirimu.

*12:46-50 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Aku-menga Temane Te**

⁴⁶ Yesusi yembo maku toko moloringime ungu mane sipe molopili yunge anumu kinie angenupili kinie yu-kinie ungu ningendo ongo pena angilieringi.

* **12:42:** Ou Kingime 10, Pe Kingime Talo Sipemo 9. † **12:42:** Ninipa yemboma kinie Sipa ambo nomi kuini kinie Isirele yembo molo. Eno yembo lupema nalo kote walemo wendo omb kinie enone Isirele yembomando "Teko kenjeringi." ninge. Yesusini Isirele yemboma iri topa 'pilku keri pilieni.' nimbe aku nirimu. Unku pulu te inie yakondo 11:20-24. ‡ **12:42:** LLuku 11:24-26. § **12:44:** "Ulke" nirimu akumu yembo konopumundu nirimu. * **12:45:** Mako 3:31-35, LLuku 8:19-21, inie anjopa 13:55.

⁴⁷ Yembo tene yundu nimbendo: “Aminie kinie angenali kinie[†] enone nu-kinie ungu ningendo ongo pena angilimele.” nirimu.

⁴⁸ Yesusini yundu topondopa „ungu iko topalie, nimbendo: “Nanga anumu naweye? Nanga angenupili namel-eye?” nimbelie nirimumuni,

⁴⁹ yu lombili andoli yemboma lipe ora sipelie nimbendo: “I yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemele.

⁵⁰ Nanga Lapa, mulu koleana molemomone “Teangi.” nilimo mele pilku liku telemele yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie nanga kemulupili kinie molemele-monga aku sipu nikiru.” nirimu.

13

13:1-53 YESUSINI UNGU IKO MARE TORUMU UNGUME

*13:1-3 Yesusini Ungu Iko Mare Torumumenga Pulu Pulu Ungumu**

13:3-9,18-23 Ye Tene Langi Umbu Ponieno Tanda Sirimu Ungu Ikomo[†]

¹ Yembo maku toko moloringimendo aku sipe nimbe pora sipelie nirimumuni, Yesusi ulkena molopa pena pupe nomu kélona pupe manie molorumu.

² Yembo paa awisili yu molorumune ongo maku toko moloringimunge nona andoli sipi te nona ola lierimumunge suku pupe manie molorumu, yemboma nomu kélona angilieringi.

³ Yuni enondo ungu awisili nimbe simbendo ungu iko pokore torumu.

Ungu iko te isipe topalie nimbendo: “Pilieme!

“Ye tene rasi-witi umbu ponieno andopa tanda sirimu.

⁴ Tanda silipe andorumu kinie umbu mare aulkena manie purumu, kanume keramane ongo liku noringi.

⁵ Umbu mare kou perimune manie pupelie ma wallopkolte mindi lierimu kulu nondopa muli topa wendo orumu.

⁶ Nalo pulkinio naa mundorumu kulu ena terimu kinie kanume kolorumu.

⁷ Umbu mare kombulu-siri ka mélemo molorumune manie purumu, siri ka melemo wendo ombo witi umbume topa norumu kulu ombo peanga naa lepa „mongo te naa torumu..

⁸ Umbu mare ma peangana manie purumume wendo ombo mongo peangama torumu. Mare mongo tokapu kise mele

[†] **12:47:** Mateyu 13:54-55, Mako 3:21,31-32, 6:1-6, LLuku 4:16-31, Jono 6:42, 7:3,5.

* **13::** Mako 4:1-2, LLuku 8:4. † **13::** Mako 4:3-9,13-20, LLuku 8:5-8,11-15.

topa, mare mongo tokapu yepoko mele topa, mare tokapu telu mele torumu.” „nirimu.”
⁹ „Aku nimbeline” “Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” nirimu.

*13:10-17 Yesusindu “Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?”
 Ningu Walsiku Pilieringi Temanemo‡*

¹⁰ Yesusi lombili andolime yu molorumune ongolie yundu ningendo: “Nu yembomando ungu te ninindu ungu ikoma alieli nambemune tolenoye?” niringi.

¹¹ Yuni enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga§ ulu pulu yu yuyu pilierimu kanu ulu pulume ‘Kinié eno ,na lombili olemele yemboma, piliengi!’ nimbeline eno nimbe sikimu. Nalo we yemboma nimbe naa sikimu.*

¹² Pulu Yemonga ungumu pilku molemele yemboma paa olandopa nimbe simbe pilinge. Pe paa awisili pilinge. Nalo naa pilku molemele yemboma eno laye kolte pilimele ungumu kepe wendo limbe.†

¹³ ‘Eno mongone kanokolie naa kanoko,
 komuni pilkulie naa pilimele.’‡

akumunge nane we yemboma enondo ‘Ungume nimbu siembo.’ nimbeline ungu ikoma mindi topo silio.

¹⁴ “Aku siku teko molemelemonga koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume yemboma nimbe sirimu ye Aisayane “Aku siku tengen.” ou nirimu mele wendo olemo. Aisayane nimbendo:

“Enone alieli komuni pilinge nalo konopuni pilkulie paa naa
 pilinge;

mongone kanonge nalo melte paa sike naa kanonge.

¹⁵ Iyembomanga konopume paa pipi silimo;
 enone ungu pilingendo komu naa tendeko molemele;
 enonga mongoma kumbulku molemele.

Aku siku teko molemelemonga naa kanoko naa pilku
 molemele.

Iulume aku sipe naa telkanje
 enone enonga mongone kanoko
 komuni pilku konopuni pilkulie alowa telemela,

‡ **13:9:** ungu pulu te inie anjokondo 13:34-35. 13:10-15 Mako 4:10-11,25,12, LLuku 8:9-10a,18,10b, 13:16-17 LLuku 10:23-24. § **13:11:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * **13:11:** inie yakondo 11:25. † **13:12:** Ya ungumunge pulumu torumulu. Yesusini “Melema nosilimo yembomo olandopa mele awisili simbe nosimbe.” nirimu nalo we sike melemando naa nirimu. Ungu pulu te inie nondopa 13:13-16. Ungu te inie anjokondo 25:29. ‡ **13:13:** Ungu-Manema 29:4, Jeremaya 5:21, Isikiele 12:2.

kanu kinie nane 'Eno konde pang.' nilke."§
nirimu. „Aisayane aku sipe nirimu mele, aku siku kiniéweyemboma teko molemele.

¹⁶ "Nalo ,na lombili andolime, enone mongone paa sike kanoko komuni paa sike pilku molemelemonga eno malo.

¹⁷ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Oumoloringi yemboma, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie,* Pulu Yemonga ungume pilku liku sumbi siku moloringi yemboma kinie, kanu yembo awisili kinié eno mongone kanoko molemele melema kinie ulume kinie kanongendo "Kanamola!" ningu moloringi nalo naa kanoringi. Eno kinié komuni pilku molemele ungume pilingendo "Piliemola!" ningu moloringi nalo naa pilieringi akumunge ,nane 'Kinié sike kanoko sike pilimelemonga eno malo.' nikiru,..

13:18-23 (Temane imbimu inie yakondo 13:3-9 kanani.)

¹⁸ "Akumunge, yembo tene rasi-witi umbu tanda sirimu ungu ikomonga pulumu kinié niembo pilieyo.

¹⁹ „Umbu mare tanda sirimu aulkena manie purumu kanumenga ungu pulumu isipe:, Yembo tene Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemomonga ungumu pilipelie naa pilimo kinie ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ,kuru ,muni† omiba umbu tanda sili konopune pupe pelemoma walsikele toropa wendo limo.

²⁰ Umbu mare tanda sirimu kou perimune manie purumume yembo mareaku silime molemele. Enone ungumu pilkulie walsikele sumbi siku konopu siku pilku limele.

²¹ Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune telemo kinie molo eno Pulu Yemonga ungumu pilku liku molemele mele yembo lupemane kanoko keri kanokolie ungu taka tondoko teko kenjiku mindili silimele kinie enonga pilimele ungume siye kolemele.

²² Umbu mare tanda sirimu siri ka mele molorumune manie purumume yembo mare kepe aku silime molemele. Enone ungumu pilimele kinie konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosikulie 'Aku melemane olio lipe tapondolemo tapondomba.' ningu pilku molemele ulume kinie,‡ kanu sili ulu mare wendo omiba ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo naa tolemo.

§ **13:15:** Aisaya 6:9-10. * **13:17:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

† **13:19:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten 42.4.". ‡ **13:22:** Yembo kamakomanga ungu mare inie yakondo 6:24, Mako 10:23-25, Ou Timoti 6:3-10.

23 Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilkulie ungu pulumu pilku kondolemele. Pe eno langi mongo tolemele. Kanu yembo marenga langi mongo tokapu kise mele topa, yembo marenga mongo tokapu yepoko mele topa, marenga mongo tokapu telu mele topa, aku sipe tolemo.

Ungu ikomonga ungu pulumu aku sipe.” nirimu.

13:24-30,36-43 Era Te Kinie Langi Peangamo Kinie Ponieno Orumu Ungu Ikomo

24 Yesusini ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo akumu isipe mele:

Ye tene yunge ponieno rasi-witi umbu peangama tanda sirimu.

25 Nalo yemboma uru peringi kinie yunge opa pulue ye te omba era „rasi-witi none teli era, umbu te witi ponieno tanda sipelie kelepa purumu.

26 Kanu kinie umbu peangama wendo omba witi mongo torumu kinie era kinie pea wendo orumu mele mona molorumu kanoringi. §

27 Kanu kinie ponie pulu yemonga kongono tendeli yema ongo yundu ningendo: “Awilimu, nunge ponieno langi umbu peangare tanda naa sirinuye? Pe kinié era nambepa wendo okomoye?” nirungi.

28 Yuni enondo nimbendo: “Tena. Opa pulue ye tene aku era umbume omba tanda sirimu lepamo.” nirimu.

Kongono tendeli yemane ningendo: “ ‘Era pea wakamaka wendo okombele kene pupu erama akupu lipu maku tamili.’ konopu lekenoye?” nirungi.

29 Nalo yuni nimbendo: “Molo. Era tengi liemo witi pea pulu akungenje.

30 Pe witi kamu lipu maku tomolondo ou pea ongolo molangili. Pe witi kamu limolo walemo wendo ombá kinie nane witi kari leko lindinge yembomando nimbondo: “Ou era kalongendo liku piye teko maku tokolie ningemone, pe witi liku nanga witi nosilio ulkena maku toko nosiengi.” nimbo.” nirimu.” nimbe, Yesusini “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu aku sipe

§ 13:26: Era “danele” nili akumu orumu mele kinie rasi-witi orumu mele kinie telu sipemo. Rasi-witi kamu mongo tomba torumu kinie yu lupe, era lupe, nengu kanoringi.

mele." nirimu.* Ungu Ikomo Kinie Pillawa Akoli Mele Isimunge† Ungu Iko selo.‡

13:31-33 Unjo Masetete Umbumunge§

³¹ Ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Ye tene unjo masetete umbu te lipe

³² yunge ponienan umbumu mundoramu. Masetete umbu akumu langi umbumenga pali yu paa kelomo nalo wendo omba awi lemo kinie ponienan molemo melemanga pali yu paa awilimu. Kamu awi lepa unjo mele angilimo kinie kerama kanu unjona ongo kolamanga pelemele. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe..” nirimu.

³³ Ungu iko te pea yemboma topa sipelie nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Ambo tene yu langi pillawa akoli mele isi wallo kolte pillawa awisilinge mundoramu kinie pillawa pali akorumu.* „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe..” nirimu.

13:34-35 Yesusini Ungu Ikoma Mindi Torumumunge Ungu Pulu Te†

³⁴ Kanu ungume pali Yesusini yembomando nimbendo yu ungu iko mindi topa nirimu. We ungu te enondo sumbi sipe naa nimbe ungu iko manjipe topa nirimu.

³⁵ Aku sipe terimumunge koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ou nirimu ungu te kamu wendo orumu. Akumu isipe:

"Nane i, ungu nimbondo,

ungu iko ,manjipu, topo nimbo.

Pulu Yemone ou mulu maselo terimu kinie kepe

yandopa yandopa kepe ,mona naa niringi,

lopi tepe perimu ungume ,nimbondoo

ungu iko mindi topo,. nimbo."‡

nirimu.

13:36-43 (Inie yakondo 13:24-30 kana.)

* **13:30:** ya 13:40-42, inie anjokondo 15:13. † **13:30:** LLuku 13:20-21. Masetete umbumunge ungu te inie anjokondo 17:20, LLuku 17:6. Unjo Masetete kanumu unjo wambú molo unjo baní melenje. Masetete unjo akumunge olakondo et pit molo tu ap mita mele angilimo. Mongoma langine panjiku nongendo ponienan panjeringi. ‡ **13:30:** Mako 4:30-32, LLuku 13:18-19; § **13:30:** akuselonga ungu pulumu telumu. Ou yunge yemboma paa koltalo moloringi nalo pe walse yunge yembo awisili ongo molonge, akumundu nirimu. * **13:33:** bokumunge alsena anjokondo "49. yis". † **13:33:** Mako 4:33-34. Ungu pulu te inie yakondo 13:13-17. ‡ **13:35:** Konana 78:2.

³⁶ „Yesusini ungu iko akume topa pora sipelie.,, yu maku toko moloringi yemboma mundupe siye kolopa ulkendo purumu kinie yu lombili andolimene yu molorumune ongolie ningendo: “Ponieno era orumu ungu ikomonga ungu pulumu olio ningu para si.” niringi.

³⁷ Yuni topondopa nimbendo:
“Langi umbu peangama tanda sirimu yemo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo. §

³⁸ Poniemo ma kolea pali. Langi umbu peangama yembo ‘Pulu Yemo nanga ye nomi kingimu molopili.’ nilimele-monga enonga konopumenga Pulu Yemone tapu tepe molopa nokolemo yemboma. Era umbu akume ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo „kuru, „munge* yemboma.

³⁹ Era umbu tanda sirimu opa pulue akumu „kurumenga nomi, depelemo. † Witi sukundu liku maku tonge wale akumu ma kolea pora nimbé walemo. Witi mongoma sukundu linge yemboma mulu koleana angelloma.

⁴⁰ “Erama liku maku tokolie tepena kalemele mele ma kolea pora nimbé walemanga aku sipe.

⁴¹ Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone yunge angelloma lipe mundumbe, enone ‘Yemboma Pulu Yemonga ungume naa pilku, teko kenjiku molangi.’ nilimele yemboma pali kinie, ulu pulu keri telemele yemboma pali kinie, Pulu Yemone tapu tepe molopa nokolemo yemboma molongena wendo liku maku tokolie ningemone, ‡

⁴² tepe awili nomba pelemo koleana sukundu toko mundunge, kanune yemboma kola teko paa mindili nongo pereko molonge. §

⁴³ Kanu walemanga konopu sumbi nili yemboma enonga Lapa ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana ena pa telemo mele eno aku siku kanune pa tepili molonge.

“Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” „nirimu. „

13:44-53 Yesusini Unru Iko Kelo Mare Torumu Unru Ikomanga

*Te: 13:44 Ye Tene Kou Benge Te Ponie Tenga Lopi Teko Noseringi Kanopa Lsimu Unru Ikomo;**

§ **13:37:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. * **13:38:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten 42.4.”. † **13:39:** Setene kanumu. Bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. ‡ **13:41:** inie anjokondo 15:13.

§ **13:42:** inie nondopa 13:50, yakondo 8:12, anjokondo 24:51. * **13:43:** kinie 13:45-46 Unru

Te: 13:45-46 Siripelu Kou Awili Puli Te, ‘Pélle’ Nili, Akumunge Ungu Ikomo;†

Te: 13:47-50 Oma Lili Walemonga Ungu Ikomo;

Te: 13:51-52 Ye Tene Mele Kondema Kinie Mele Oume Kinie Pea Wendo Limo Ungu Ikomo.

⁴⁴ „Yesusini aku nimbeline kelepa nimbendo:„

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe mele:

Sumele ombele te laku teko ponie tengou lo pi teringi we perimu kanumu ye tene pe walse kanopa lipelie kelepa aki torumu. Aki topalie konopu sipe pupe yunge melema pali lipe makete tepa kou pokore yando lipelie kanu poniemo pupe topo topa yando lsimu. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe.“ „nirimu..“

⁴⁵ “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipela:

Kou-bisinete teli ye tene siripelu ‘pélle’ nili peangama koropa molorumu.

⁴⁶ Kanu kinie siripelu pélle kou paa awisili puli te kanopalie nirimununi, yu pupe yunge melema pali makete tepa kou yando lipelie kanu siripelu pélleme topo topa yando lsimu. „Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba mele aku sipe.“ „nirimu..“

⁴⁷ “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu isipe melela:

Oma lili wale te nomune toko mundoringi kanumuni oma lupe lupema lsimu.

⁴⁸ Walemo paa peke lierimu kinie kunduku liku nomu kélona nosikulie, manie molko apurukulie peangama liku wale basikete pokorenga mundoringi nalo kerime toko lteringi.

⁴⁹ “Ma koleamo pora nimbé walemonga aku sipela: Mulu koleana angelloma ongolie ningemone, yembo teko kenjiku molongema kinie yembo sumbi siku molko kondongema kinie liku apuruku

⁵⁰ yembo teko kenjiku molongema liku tepe awili we nomba pelemo koleana toko suku mundunge, kanune kola teko paa mindili nongo perek molonge.”‡ „nirimu..“

⁵¹ „Ungu ikoma topa pora sipelie Yesusini lombili andolime walsipe pilipelie nimbendo:„

† **13:43:** -selonga ungu pulumu telumu. Elonga ungu pulumu isipe: Sumele ombele kinie siripelu pélle kinie nirimu aku meleselo ollo Pulu Yemo kinie tapu topo molomolo ulu pulumu. Kanu ulu pulumu limolondo kamele akopo olianga nosilimolo melema mundupu siye kolopo ‘aku ulu pulumu paa liengi.’ nimbe nirimu. ‡ **13:50:** inie yakondo nondopa 13:42*.

"Aku ungume pali ungu pulume eno piliengiye?" nirimu.
Enone yundu ningendo: "Piliemulu." niringi.

⁵² Yuni enondo nimbendo: "Aku liemo Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane§ Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemomonga ungume mane silimolo kinie pilku liku molemele kanu yema eno isipe: Ulke pulu ye tene yunge mele peanga kande kande nosilimomanga mele kondema kinie mele oume kinie pea wendo limo." nirimu.

*13:53-58 Yesusi Molopa Awi Lierimu Kolea Nasarete Yembomane Yunge Ungumu Liku Su Siringi Temanemo**

⁵³ Yesusini aku ungu ikoma topa pora sipelie kanu koleamo mundupe siye kolopa yu purumu.

⁵⁴ Mundupe siye kolopa pupelie yunge pulu kolea „Nasarete, ombalie Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupe yemboma mane sirimu kinie pilkulie eno suru ningu mini-wale mundukulie ningendo: "I yemo yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?

⁵⁵ Yu ulkema takorumu yemonga† malo moloye? Maria yunge anumu naa molemoye? Jemisi keme, Josepo keme, Saimono keme, Judasi keme, yunge angenupili moloye?‡

⁵⁶ Yunge kemulupili kinie pali olio kinie pea naa molemoye? „Yu paa sike aku yemo molemomo.. Aku liemo yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?" niringi.

⁵⁷ „Aku siku ungume ningu, yu ungu nimbe ulume tepe molorumu mele kanoko keri kanoko yu-kinie paa konopu keri panjeringi.

Kanu kinie „eno yu-kinie mumindili koloringimunge ulu pulumu pilipelie, Yesusini enondo nimbendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te§ koleamanga pali imbi ola molemo, yembomane pali yunge ungume pilku limele. Nalo yunge pulu koleana yu kinie pea tapu toko molemele yemboma mindi yuni nilimo ungumu pilkulie 'Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku, liku su silimele." nirimu.

⁵⁸ Kanu kinie yu „ungu nimbe ulume tepe yu yuyu molorumu mele 'Sike.' ningu, tondolo munduku naa

§ 13:52: bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". * 13:52: Mako 6:1-6, LLuku 4:16-31. † 13:55: ungu pulu te Mako 6:3*. ‡ 13:55: Jono 6:42.

§ 13:57: bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

pilieringimunge yu kanu koleana ulu tondolo awisili naa terimu, koltalo mindi terimu.

14

*14:1-12 Ye Nomi Kingi Eretene No Lindeli Jono Topa Kondorumu Temanemo**

14:13-21 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo

¹ Kanu walemanga kolea Gallilli disiriki nokorumu ye nomi kingi Eretene Yesusini terimu mele temane toringi pilipelie

² *yu-kinie tapu toko molko yu liku tapondoringi tapu yemando nimbendo: "I ulume telemo yemo No Lindeli Jono lepamo! Yu kolopalie lomboropa wendo omumunge ulu tondoloma temba tondolomo yu-kinie pelemo."* nirimu.

³⁻⁴ „Kingi Eretene aku sipe nirimu ungumunge pulumu isipe: „Ou walse Eretene yunge angenu Pillipunge ambo menu Erodiasi mangopa lsimu. „No Lindeli, Jonone Erote aku sipe terimu kanopalie yundu alieli nimbendo: "Nuni „Pulu Yemonga, ungu mane te pulue toko angenanga ambomo mangoko lsinu. Akumu teko kenjerinu." nirimu kinie Eretene yu lipe ka sipe ka ulkena panjerimu.†

⁵ Ka ulkena panjipelie 'Yu topo kondambo.' konopu lierimu nalo we yembomane 'Jono yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te molemo.'‡ ningu kanoringimunge yu pipili kolopalie Jono topa naa kondorumu.

⁶ Pe walse kingi Eretenga meringi walemo wendo orumu kinie Erodiasi lemenu ulkena sukundu ombo, yema maku toko kanoko molangi yu denisi terimu. Eretene ambo wenepomo aku terimu kanopa paa peanga kanopalie

⁷ yundu nimbendo: "Nando "Si." nini melemo paa sike simbo." nimbe, nimbe panjipe Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu.

⁸ Yuni aku sipe nirimu-ne anumuni pilipelie lemenu ungu te nimbe sirimu kinie pilipelie ambo wenepomone Eretendo nimbendo: "No Lindeli Jononga „nomimu karu leko§ yunge, pengemo pellete tengah nosiku yando si." nirimu. Jonone ou alieli "Erote kinie Erodiaselone teko kenjeringili." nirimumunge mumindili kolopalie Erodiasini 'Yu kolopili. Sike kolomunje na kanambo.' nimbe "Pengemo ongo si." nirimu..

* **14::** Mako 6:14-29. 14:1-3 LLuku 9:7-9. 14:3-4 LLuku 3:19-20. † **14:3-4:** inie yakondo 4:12. ‡ **14:5:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § **14:8:** Paa teko kenjeringi ka yembo mare ye nomi awilimuni 'Kolangi.' nirimu kinie toko kondongendo wale mare nomimu karu lieringi.

9-10 Yuni aku sipe mele mawa terimu-ne pilipelie Erote konopu umbune terimu nalo yuni "Paa sike simbo." nimbe, nimbe panjipe Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu mele kepe, yu konopu alowa temba kinie yu-kinie pea langi nongo moloringi yema yu kanoko keri kanonge mele kepe, aku uluselo pilipelie, ka ulkena nokoringi yemando ungu te nimbe mundupelie "Yuni mawa tepa "Si." nikimu mele siengi kene ,No Lindeli, Jononga ,nomimu karu leko yunge, pengemo yando mengo waa." nirimu.

11 Aku nirimu kinie pilkulie Jono toko kondoko, yunge pengemo pellete tengah nosiku, yando mengo ongo ambo wenepomo siringi kinie yuni lipe anumu molorumune memba pupe sirimu.

12 Aku teringi pilkulie Jono lombili andoringi yema ongo yunge onomo liku mengo puku ono tekole Yesusi molorumune puku temane toko siringi. ,Kingi Erotene No Lindeli Jono ou aku sipe topa kondorumu kolorumumunge pe Yesusini ulu tondoloma terimu mele pilipelie "Jono nomi karu lierindu yemo lomboropa ola molemo lemo." nirimu.,

13 ,Ye nomi kingi, Erotene No Lindeli Jono topa kondorumu pilipelie nirimumuni, Yesusi yu molorumu koleamo mundupe siye kolopa 'Tenga nanu molambo.' nimbe nona andoli sipi tengah sukundu pupe nomu ,Gallilli, nekendo pupe kolea ku lieli tengah yuyu pumbe purumu. Nalo yembo awisili yu aku terimumu pilkulie enonga koleama munduku siye kolko kimbu kongono teko nomu kélona makaye teko puku yu purumune akiliku lombili puringi.

14 Yesusi no kélona ombalie yembo paa awisili akune maku toko moloringi kanopalie eno kondo kolopa enonga kuru torumume 'Konde pang.' nimbe eno tepa konde lsimu.

15 Pe ipupene ena pumbe terimu kinie yu lombili andolime yu molorumune ongo yundu ningendo: "I koleana yembo te naa pelemo, ena kamu pukumu kene ya maku toko molemele yemboma 'Puku kolea marenga langi topo toko li-pengi.' ni." niringi.

16 Nalo yuni yu lombili andolimendo topondopa nimbendo: "Nambemune 'yembo akume 'We pang.' niembo.' ningu nikimiliye? Enone enono yemboma langi mare liku siee." nirimu.

17 Enone yundu ningendo: "Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie aku langi pokore mindi lemo." niringi.

18 Yuni "Na moliona yando mengo waa." nirimu.

19 Kanu kinie yembomando "Erana manie mola." nimbelie yuni kanu pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie

lipelie mulu koleana olando sipe kanopa „Pulu Yemo kinie, „Ange.“ nimbe pillawa kalolime ambolopa pike lepa „oma kinie, lombili andolime moke tepa sipelie „Anjo yemboma siee.“ nirimu, enone yemboma moke teko siringi.

²⁰ Eno pali kanu langime noringi kinie olo terimu. Pe lombili andolimene langi goli lierimume liku maku toko wale-basikete engaki rurepo toko peke siringi.

²¹ Langi noringi yema manjipe pape tausini mele. Ambo ambolango „mare pea langi noringi, akume olandopa.

*14:22-33 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo**

²² „Yemboma langi sirimu noringi, kinie Yesusi yu lombili andoli yemando sumbi sipe nimbendo: „Maku toko molemele yemboma nane „Pangi.“ niembo. Eno nona andoli sipine ola puku no nekendo kumbi leko paa.“ nirimu.

²³ Yembomando „Paa.“ nimbeline yu yuyu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangine ola purumu. Kanu kinie ena pupe kolea kala torumu kinie akune yuyu molorumu.

²⁴ Sipimu no nekendo pumbendo nomu awi suku singine kokelle pumbe purumu kinie sipi kumbikundu mendo sipe poporomene topa, nomu torumula kinie nomo ola pupe manie ombo terimu, sipimu topa ola-munde manie-munde tepe topele-mapele torumu.

²⁵ Kanu kinie ipulueli kolea muni naa liepili „yu lombili andolime sipine ola molko, puringine Yesusi nona ola kimbu kongono tepe ombá orumu.

²⁶ Enone yu nona ola kimbu kongono tepe orumu kanokolie niringimuni, pipili awili teko kolkolie „Kuru te okomaa!“ ningu mini-wale mundoringi kinie

²⁷ Yesusi tamburumbu enondo nimbendo: „Eno konopu tondolo pupili molayo. Namindi okoro. Pipili naa kolaa.“ nirimu.

²⁸ „Yuni aku nirimu pilieringi kinie, Pitane topondopa nimbendo: „Awilimu,[†] akumu sike nu nunu onu liemo nu okonona na nona ola angilipu wambo walsei.“ nirimu.

²⁹ Yuni „Ou.“ nirimu kinie Pita sipine ulsu pupe pukue topa nona manie pupelie nona ola kimbu kambilipe Yesusi molorumune pumbe purumu.

³⁰ Nalo poporome tondolo torumu kinie kanopalie pipili kolopa yu no wangomba tepalie, „Awilimu, na liku tapondou!“ nimbe ru nirimu.

³¹ Kanu kinie Yesusi ki sinio sipe mundupe Pita kundupe ola lipelie yundu nimbendo: „Nane ulu telioma nu waloo

* **14:21:** Mako 6:45-51, Jono 6:15-21. † **14:28:** bokumunge alsena anjokondo „6. bikpela“.

kolte mindi pilino lemo. Ou 'Yuni na lipe tapondomba, sike nona ola manda pumbo.' konopu lekolie altoko konopu alowa nambemune teko 'Na no wangombonje?' ningu pilienuye?" nirimu.

³² Sipine suku puringili kinie poporome topa kelierimu.

³³ Aku terimu-ne kanokolie sipine suku moloringi yemane Yesusinge imbi liku ola mundunduku kapi ningu "Nu paa sike Pulu Yemonga Malo lepamo." niringi.[‡]

14:34-36 Yesusini Kolea Geneserete Kuru Torumu Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo[§]

³⁴ Kanu kinie „Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, nomu „Gallilli, nekendo pukulie nomu kélona kolea Geneserete lierimune wendo oringi.

³⁵ „Kanu koleana sipine manie oringi kinie, akune moloringi yemane Yesusi kanoko imbi sikulie akundu lierimu koleamanga moloringi yemboma pali ningu mundoringi kinie yembomane kuru torumu yemboma pali yu ombo molorumune mengo ongolie niringimuni,

³⁶ “‘Nunge wale pakoli pundumu kepe ambolangi.’ ni.” ningu mawa teringi. Kanu kinie kuru torumu yembomane yunge wale pakolimu amboloringi yemboma pali kamu konde puringi.*

15

*15:1-20 Melema Kake Telemomonga Pulumu Kinie Melema Kalaro Molemomonga Pulumu-Selonga Ungu Mare**

15:1-9 Pulu Yemonga Ungu Manema Olandopa, Anda Kolepalimenga Ungu Manema Maniendopa, Ungu Te† (15:1-20 pali kanani.)

¹ Kanu kinie Parisi ye mare kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare kinie[‡] eno Jerusalleme munduku siye kolko Yesusi molorumune ongo yu walsiku pilkulie ningendo:

² “Olionga anda kolepalimene “Teaa.” niringi ungu manemo nu lombili andolimene nambemune pulue tolemeleye? „Anda kolepalimene “Teaa.” niringi mele mimi sipu pilipulie olione kíme kulumiye tolemolo mele, enonga kíme aku siku kulumiye naa toko langi we nolemele kanumu.” niringi.

[‡] **14:33:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. § **14:33:** Mako 6:53-56. * **14:36:** inie yakondo 9:20-22. * **15::** Mako 7:1-23. † **15::** akumunge 15:1-3a Mako 7:1-5, 15:3b-6 Mako 7:9-13, 15:7-9 Mako 7:6-8. 15:3-9 inie anjokondo 16:5-12, 23:2-3. ‡ **15:1:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”.

³ Yesusini topondopa nimbendo: "Enone kepe enonga anda kolepalimene "Teaa." niringi mele mindi pilku liku tengendo Pulu Yemonga ungu manema nambemune pulue tolemeleye?

⁴ Akumunge Pulu Yemone nimbendo:
"Aminieli lanielinge ungume pilku liku,
liku awi siku teaa."§ nimbe
"Yembo tene yunge anumundu molo lapando
ungu te nimbe kenjipe iri tomu liemo
kanu yembomo toko kondangi."*

⁵ Nalo eno yemane ningendo: "Yembo tene yunge anumu la-paselondo nimbendo: "Nane elo mele mare lipu tapondopo silkema koronga 'Pulu Yemo simbo.' nimbu panjerindu kanumunge elo manda naa lipu tapondopo simbo." nimbe kinie

⁶ „aku sipe nimbemonga, yunge lapa imbi lipe ola mundundumbe ungu te naa pemba.” nilimele. Aku siku nilimele ungumuni 'Anda kolepalimene mane siringi ungume olandopa.' ningu 'Pulu Yemone nirimu ungumu uluri molo. Manie pupili.' nilimele.

⁷ "Eno 'ungu manema pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno topele mapele toli yema molemele!† Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma nimbe sirimu ye Aisayane enondo nirimu mele papu nirimu. 'Enone kinié telemele mele yuni ou nimbe Pulu Yemonga bokune torumu molemo mele isipe:.'

⁸ „Pulu Yemone nimbendo: „Kanu yemboma enonga keremane na kapi ningu 'Ye awili oladopamo.

'Nu lipu awi silimolo.' ningu
na imbi liku ola mundundulimele nalo
enonga konopume kinie nanga konopumu kinie
telune naa pulimo. Lupe lupe pelemo.

⁹ Enone 'Nanga imbi
lipu ola mundundemili.' ningu
na we popo toko kapi nilimele.
Mana yembomane mane silimele ungume mindi
mane sikulie
'Lungu manema Pulu Yemone
"Teaa." nilimo ungu manema.'
ningu pilku liku telemele,
akumunge na sike popo tonge kinie

§ 15:4: Wendo Oringi 20:12, UnguManema 5:16. 21:17, LLipai 20:9. † 15:7: bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus".

* 15:4: Wendo Oringi

uluri naa temba.”[‡]
nirimu kanumu.” nirimu.

15:10-20 Ulu Marene Yemboma Tepa Kalaro Mondondole-momanga Ungu TeS (15:1-20 pali kanani.)

¹⁰ Aku nimbeline Yesusini maku toko moloringi yembo-mando “Na moliona waa.” nimbeline enondo nimbendo: “Nane ,aku nikirumunge * ungu te, nimbo tekero ungumu komu tendeko ungumunge pulumu pilku kondayo.

¹¹ Yembomanga kagine ulsukundu lepalie kerena pupe olona suku pulimo meltene ,Pulu Yemo manda popo tonge aulkemo pipi silimo, kalaro te manda naa mondolemo. Yembomanga konopune sukundu pepalie wendo olemo ulumene mindi yemboma kalaro mondolemo.” nirimu.

¹² Aku nirimu pilkulie niringimuni, yu lombili andolime yu molorumune ongolie ningendo: “Nu aku siku nikanu mele pilkulie Parisi yemane paa pilku keri piliengi mele nu pilkinuye?” niringi.

¹³ Nalo Yesusini topondopa ,ungu iko topa Parisime moloringi mele nimbeline, nimbendo: “Nanga mulu koleana molemo Lapamone umbu naa panjerimume pali pulu akumbe.[†]

¹⁴ Iyemane nilimele mele konopu kimbu siku naa pilku molangi. Eno mongo keri lielimene ,mongo keri lielime, aulke liku ora silimele yema molemele. Mongo keri lieli ye tene mongo keri lieli ye te aulke te lipe ora sipe ki ambolopa memba pumbe kinie elo peaselo kombune topa manie mundumbe.”[‡] nirimu.

¹⁵ ,Kalaro molemomonga ungu ikomo aku sipe torumu kinie pilipelie, Pitane yundu nimbendo: “Aku ungu ikomonga pulumu nambolkanje? Ninga para sie.” nirimu kinie

¹⁶ Yesusini enondo nimbendo: “Kinié kepe naa pilkimiliye?

¹⁷ Yembo tengah kagine ulsu lepalie kerena pulimo melte olona suku pupe ulsu ombo le-murune kamu pulimo mele naa pilkimiliye?

¹⁸⁻¹⁹ Kerena sukundu pulimo melemane uluri naa telemo kanumu. Ulu kerime ou konopuni pilkulie pe kamu wendo olemomonga konopune pepalie kerena wendo olemo kanu melemane mindi ,Pulu Yemo popo tomba aulkemo pipi silimo, kalaro te mondolemo. Kanu melema isipe: Konopuni ulu kerime pilimele, yemboma toko kondolemele,

[‡] **15:9:** Aisaya 29:13. [§] **15:9:** Mako 7:14-23. ^{*} **15:10:** Ya 15:1-9 akumu.

[†] **15:13:** inie yakondo 13:29-30,40-42. [‡] **15:14:** Yembomane Aisaya 9:16, Mallakai 2:8 molemo mele pilieringi ungsuso pilipelie Yesusini aku sipe nirimu lemo. Inie anjokondo 23:16,24, LLuku 6:39, Jono 13:16, Romo 2:19.

ambo ye pulime molo ye ambo lilime yembo lupema kinie ulu kerinele telemele, wa ulu kerinele lupe lupema andoko telemele, wa nolemele, kolo toko yemboma kote tendelemele, 'Yemboma pipili kolko molko kenjengi!' ningu ungu bulkundu nindilimele, ulu pulu akume pilku telemele. §

²⁰ Aku telemele ulu akumene yemboma „Pulu Yemonga kumbikerena punge aulkemo pipi silimo, kalaro te mondolemo. Nalo ki ou naa kulumiye toko langi we sumbi siku nolemele ulu pulumuni „yembo tengä konopune suku, kalaro te naa mondolemo.” nirimu.*

15:21-28 Kenane Ambo Tene ‘Yesusini Ulu Tondolo Te Manda Temba.’ Nimbe Tondolo Mundupe Pilierimu Temanemo†

²¹ Kanu kinie Yesusi molorumu kolea Geneserete,‡ mundupe siye kolopa Juda yemboma moloringi kolea Gallilli disiriki ulsukundu, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleana sukundu purumu.

²² Akune purumu kinie kolea Kenane ambo te§ molorumu, yu wendo ombo tondolo ru nimbeline nimbendo: “Awilimu, Ye Nomi Kingi Depisini Kalopa Lsimu Yemo,* nanga ambolamo kuru te konopune sukundu molopa yu tondolo ambolemo kene nuni na kondo kolou!” nirimu.

²³ Nalo Yesusini yundu ungu te topondopa naa nirimu.

Kanu kinie yu lombili andolimene ongo yundu ningendo: “Ambomone nu walsilipe olio lombili okomomo ‚siye tekemo, kene ‘Anjo pupili.’ ni.” niringi.

²⁴ „Ambomo yu ambo lupe, Juda ambo te molo, nimbe kanopalie, Yesusini ‚yundu, nimbendo: “Pulu Yemone na Isirele yembo talapemonga kongi sipisipi talopa lemele mele† molemele yemboma molemelena mindi lipe mundorumu kanumu. Yembo talape lupema molemelena lipe naa mundorumu.” nirimu.

²⁵ Aku sipe nirimu kinie pilipelie ambomo ombo yunge kumbikerena koporongo langopa ma kanopalie nimbendo: “Awilimu, na liku tapondou.” nirimu.

²⁶ Aku nirimu kinie Yesusini topondopa ‚ungu iko te topalie, nimbendo: “Ambolangomanga langime lipu owama simolo kinie kapola naa temba.” nirimu.‡

§ **15:18-19:** Gallesia 5:19-21, Epesasi 4:31, Kollosi 3:8. * **15:20:** inie anjokondo 23:25-26. † **15:20:** Mako 7:24-30. ‡ **15:21:** inie yakondo 14:34. § **15:22:** Yu Kenane ambomo liemo yu Pulu Yemonga Juda yembomanga ambo te paa naa molorumu kanumu. * **15:22:** bokumunge alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. † **15:24:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. ‡ **15:26:** ungu pulu te Mako 7:27*.

²⁷ Ambomone nimbendo: "Awilimu, sike nikinu nalo owamane kepe enonga pulu yembomanga langi pundu manie pulimoma liku nolemele kanumu." nirimu.

²⁸ Kanu kinie Yesusini yuntu nimbendo: "Ambomo, nu manda tembo mele tondolo munduku pilino lemo kene mawa tekeno mele aku sipe wendo opili." nirimu kinie yuniaku sipe nirimu mele aku enamonga ambomonga lemenu konde pupe kapola molorumu.

15:29-31 Yesusini Yembo Kuru Torumume Tepa Konde Lsimu Temanemo

*15:29-39 Langi Naa Lepa Kolea Ku Lieli Tenga Yesusini Ye Po Tausini Kinie Ambo Ambolangoma Kinie Langi Sirimu Temanemo**

²⁹ Kanu kinie Yesusi kanu koleamo mundupe siye kolopa nomu Gallilli kélona ,aulke te lierimune, ombo pupe ma pangi tenga ola pupe manie molorumu.

³⁰ Kanu kinie yu molorumune yembo paa awisili oringi. Kimbu keri lierimu-ne aulke mimi siku naa andoringi yemboma kinie,
mongo keri lierimu yemboma kinie,
kimbu ki karaye terimu yemboma kinie,
ungu manda naa niringi yemboma kinie,
aku sipe kuru lupe lupe torumu yembo awisili
mengo ongo yu molorumune nondoko noseringi kinie
yuni eno tepa konde lsimu.

³¹ Ungu naa niringi yemboma ungu niringi;
kimbu ki karaye terimu yembomanga kimbu kime kelepa sumbi sipe angilierimu;
kimbu keri lierimu-ne aulke mimi siku naa andoringi yemboma kapola andoringi;
mongo keri lierimu yemboma mongone melema kanoringi;
aku sipe ulu tondoloma wendo orumu kinie kanokolie we maku toko moloringi yembomane paa konopu awisili liku munduku, Pulu Yemo eno Isirele yemboma nokorumu popo toringi Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundoringi.

³² Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo "Na moliona waa." nimbeline enondo nimbendo: "I yembo maku toko molemelema na kondo tekemo. Wale yepoko na-kinie molongi, pe kinié ga nonge te naa lemo. Eno langi naa nongo we punge kinie aulkena kimbu ki pange-mange tepe, topa ne munde ya munde temba kene 'Eno engele tepe pepili ulkendo paa.' naa nimbo." nirimu.

§ **15:28:** Mako 7:31-37; inie yakondo 4:23-5:1. * **15:28:** akumunge 15:32-39
Mako 8:1-9. Ye pape tausininge temanemo inie yakondo 14:13-21.

³³ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene ningendo: „Sike nikinu nalo, ikolea ku lieline molemolo. Iyembo paa awisili manda nonge mele pillawa kaloli tena lembana lipu simoye?” niringi.

³⁴ Yesusini enondo “Pillawa kaloli nambeko nosikimiliye?” nimbe walserimu kinie

enone “Pillawa kaloli yepoko pakera kinie oma koltalo kinie nosikimulu.” niringi.

³⁵ Kanu kinie yuni maku toko moloringi yembomando “Manie molaa.” nimbeline,

³⁶ pillawa kaloli yepoko pakera kinie omama kinie lipe Pulu Yemo kinie “Ange.” nimbe, langi akume pike lepa yu lombili andolime sirimu kinie enone yemboma moke teko siringi.

³⁷ Yemboma pali nongo keri pilieringi. Pe langi kakena lierimume lombili andolimene liku wale basiketemanga lakilieringi, wale awili yepoko pakera peke lierimu.

³⁸ Ye po tausinini aku langime noringi. Ambo ambolan-goma kinie pea langi noringi.

³⁹ Kanu kinie Yesusini maku toko moloringi yembomando “Ulkendo paa.” nimbeline nirimununi, nona andoli sipi tenga suku pupe, ‘nomune nekendo, kolea Makatane[†] purumu.

16

*16:1-4 Juda Ye Awilimene Yesusindu “Nu Sike Pulu Yemone Ya Mana Lipe Mundorumunje Kanamili, Lipe Ora Simbe Ulu Tondolo Te Tei.” Niringi Temanemo**

¹ ‘Kolea Makatane purumu,[†] kinie Yesusi molorumune Parisi yema kinie Sadusi yema kinie[‡] eno ongo, ‘Yuni nambe-embanje? Kanamili.’ ningyu manda manjiku[§]

mawa tekolie ningendo: “Ungu Mane Silimu, ‘Nu sike Pulu Yemone ‘Kongono tendani.’ nimbe ya mana lipe mundorumunje kanamili.’ ningyu mulu koleana molemo Pulu Yemone mindi manda ulu tondolo telemo mele te tei.” niringi.*

[†] **15:39:** Aku koleamo lierimu mele mimi siku naa pilimele. ‘Makatane akumu taono te.’ konopu lemele. Mako 8:10 ‘Dallamanuta’ nimbe molemo akumu kolea telumu imbi talonje, molo aku koleamo kinie Makatane kinie taono mare lierimu kolea tenje.’ ningyu pilimele. * **16::** Mako 8:11-13; 16:2-4 LLuku 12:54-56; 16:1,4selo inie yakondo 12:38-42. [†] **16:1:** inie yakondo 15:39. [‡] **16:1:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “38. Sadyusi”.

[§] **16:1:** kondi toko manda manjeringi ungume inie 4:1, 19:3, 22:18,35, LLuku 11:16,53-54, Jono 8:6, Lipe Mundorumu Yema 5:9, 15:10, Ipuru 3:9. * **16:1:** inie yakondo 12:38.

² Yesusini topondopa nimbendo: "I pupene ena pumbendo mulúmu kondoli telemo kinie kanokolie 'wale peangamo wendo ombá.' nilimele.

³ Ipulueli-ou kolea tangombando kolea kupe topa mulúmu sumbulu tolemo kinie kanokolie[†]

'Lo ombá lemo.' ningu pilimele kanumu. Mulúmu kanokolie 'koleamo isipe isipe temba.' ningu kanolemele nalo iwalemanga ulume wendo olemoma kanokolie ulumenga pulumu manda naa pilimele.

⁴ Kinié mana molemele yemboma yembo kerime mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele kanu yembomane "Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei." ningu na mawa telemele. Nalo 'Pulu Yemone na lipe mundorumu-ne ya ombo molkoro. Yu-kinie tapu topo kongono teembolo mele, lipe ora simbe ulu tondolo te wendo naa ombá. 'Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Jonane terimu[‡] ulumuni mindi lipe ora silimo mele manda kanonge. Te pea wendo naa ombá.' nimbeline eno mundupe siye kolopa purumu.

16:5-12 Parisi Yema Kinie Sadusi Yema Kinie Enonga Pillawa Akoli Mele 'Isi' Nilimunge Unku Ikomo§

⁵ Eno 'nomu Gallilli, nekendo pungendo 'Yesusi, lombili andoli yema pillawa kaloli komu sindiku naa mengo purungi.

⁶ 'Kanu kinie, Yesusini enondo 'liepi-liepi topa ungu iko topalie, nimbendo: "Paa mimi siku kanaa! Parisi yema kinie Sadusi yema kinie*

enone pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa!' nirimu.[†]

⁷ Aku sipe nirimu kinie pilkulie yu lombili andoli yemane enono kerepale ningulie ningendo: "Olio pillawa kaloli 'nomolo, mare naa lipu membo omulumunge aku sipe nikimunje." niringi.

⁸ Aku siku niringi mele pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Eno 'nane manda lipe tapondomba.' ningu wallopkolte mindi pilimele yema, "Pillawa kaloli naa memulu." ningu nambemune kerepale nikimiliye?

⁹ Eno kinié kepe naa pilku kondolemeleye? Pillawa kaloli kise pakera ye pape tausini moke teko siringi mele komu

[†] **16:3:** Kewa ungune "mulúmu kondoli telemo" nimbe molemo nalo umbu yembomane aku siku kanoko ningu naa pilimele. [‡] **16:4:** Jonanga temanemo boku Jona molemo, ungu pulu te inie yakondo 12:39-41, Jona 3:4. § **16:4:** Mako 8:13-21. * **16:6:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "38. Sadyusi".

[†] **16:6:** ungu pulumu inie nondopa 16:12, bokumunge alsena anjokondo "49. yis".

sindilimeleye? „Nongo pora siringi kinie, langi kakena lierimume liku wale basikete awisili toko peko siringi mele komu sindiku naa pilkimiliye?‡

10 “Molo pillawa kaloli yepoko pakera moke teko ye po tausini siringi mele naa pilku, „nongo pora siringi kinie, wale basikete awili mare langi kakena lierimume toko peko siringi mele naa pilku molemeleye?

11 ‘Yuni sike pillawa kalolimundu naa nikimu.’ ningu nambemune naa piliengiye?§ ‘Parisi yema kinie Sadusi yema kinie pillawa akoli mele isi nosilimelemo mimi siku kanangi.’ nimbu nikiru.” nirimu.

12 Yuni aku nirimu kinie pilkulie enone ‘pillawa kalongendo isi mundulimele akumundu naa nikimu. Parisi yema kinie Sadusi yema kinie enone ungu mane siringi ungumendo nikimu.’ ningu pilieringi. ‘Parisi yema kinie Sadusi yema kinie enone ungu mane mare kolo toko siringime yunge lombili andolimene paa naa piliengi!’ nimbe nirimu mele ningu pilieringi..,*

16:13-20 Pitane Yesusindu “Pulu Yemone “Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo.” Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu.” Nirimu Temanemo.†

13 Yesusi kolea awili Sisaria-Pillipai lierimu koleana pupelie nirimunumi, yu lombili andolimendo walsipelie nimbendo: “Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemondo yembomane yu imbi leko nawe nilimeleye?” nirimu.

14 Enone yuntu ningendo: “Marene “Nu No Lindeli Jono „kolorumu, kinié kelepa lomboropa ola molemo,..” ningu pilku, marene “Nu „Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja‡ kelepa ombo molemo.” ningu pilku, marene nu “Jeremaya§ molo Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye „oukolorumu kinié lomboropa ola molemo, te lupe.” nilimele.” niringi.

15 Aku niringi pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “We yembomane aku siku nilimele, nalo eno enono na nawe nilimeleye?” nirimu.

16 Saimono Pitane topondopa nimbendo: “Nu Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemonga Malo,* „Pulu Yemone ‘Olio

‡ 16:9: inie yakondo 14:16-21. § 16:11: Unku pulu te Mako 8:21. * 16:12: Kanu yemane mane siringimenga ungu mare inie yakondo 15:3-9, anjokondo 23:2-3. Ya 16:6*** kananila. † 16:12: akumunge 16:13-16,20 Mako 8:27-30, LLuku 9:18-21. ‡ 16:14: Illainjanga temane pokore Ou Kingime kolomongo awili 17,18,19. Naa kolopa olando sumbi sipe purumu temanemo PeKingime 2. Unku pulu te Mallakai 4:5. § 16:14: Jeremayanga temanemo boku Jeremaya molemo. * 16:16: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu."† nirimu.

¹⁷ Yuni aku nirimu pilipelie Yesusini yuntu nimbendo: "Jona‡ Malo Saimono, nu malo. Inikinumu mana yembo tene nu naa nimbe simu. Tata mulu koleana molemomone nimbe simu.

¹⁸ Ungu te pea nundu nikirula: Nunge imbi Pita, (kanu imbimunge ungu pulumu 'kou' kanumu). Kanu koumunge ola§ nanga yembo talapemo* lipu maku topo mondombo. Kanu kinie kololi ulu pulumunge tondolomone inanga talapemo topa manie manda naa mundumbe, molo.

¹⁹ Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokomba ulke kimu† nu simbo. Kanu kinie nuni mana meltendo "Molo." nini mélemo mulu koleana sukundu "Molo." nimbéla. Nu mana meltendo "Kapola." nini mélemo mulu koleana sukundu "Kapola." nimbéla." nirimu.‡

²⁰ Kanu kinie yu lombili andolimene Yesusindu "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba yere lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu ongo moleno." niringi kanu ungumundu yuni enondo tondolo mundupe nimbendo: "Enone anjo yembo telurindu kepe na kanu yemo molio mele ,isili-ou, paa naa ningu siee!" nirimu.§

*16:21-20:34 YESUSI YU NONDOPA KOLOMBANDO
YUNGE LOMBILI ANDOLIMENDO YUNI "TELIO MELE ENO
AKU SIKU TEANGI." NIMBE MANE SIRIMU TEMANEMO*

*16:21-28 Yesusi Yu Tonge Kinie Kolopalie Lomboropa Ola
Molopa, Pe Omb Mele Ou Pulu Pulu Nimbe Para Sipe, Yem-
boma Yu Lombili Pungendo Tenge Mele Nirimu Temanemo**

²¹ Kanu kinie Yesusi yu lombili andolimene yuntu , "Pulu Yemone olio "Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu." ningu, ningu para siringi kinie pilipelie , yuni yu-kinie wendo ombá mele pulu polopat† eno sumbi sipe nimbe sipelie nimbendo:

† **16:16:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ‡ **16:17:** Saimono Pitanga lapaJona akumu lupe; oma tene norumu Jona akumu lupe. § **16:18:** Umbu yembomane 'ulke sirikili naa topili.' ningu, simu enge nili te likulie ulke takolemele mele kou nirimu aku sipe nirimu. Enone ou teringi mele ungu te inie yakondo 7:24-29 molemo. Mana kou perimune ola ulke takoringi. * **16:18:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **16:19:** 'Yemboma nokomba ulke kimu' nirimu akumu ungu iko topa yemboma nokomba nambamondo nirimu. Lipe Ora Sirimu 1:18. ‡ **16:19:** Iungumu kinie inie anjokondo 18:18 molemo ungumu kinie ungu telumu. Nalo ya Pitando mindi nirimu. 18:18 akune Yesusini lipe mundorumu yemando pali nirimu. Ungu te Jono 20:23. § **16:20:** ungu pulu te LLuku 9:21*. **16:20:** Mako 8:31-9:1. 16:21,24-28 LLuku 9:22-27. Yu tonge mele pe altopa wale talo nirimula, inie anjokondo 17:9-12, 20:17-19,28. † **16:21:** Ya kepe pe 17:22 kinie 20:18-19 kepe ya nimbe sirimu mele wale yepoko nimbe sirimu.

“ ‘Na mindili awisili nombondo kolea awili Jerusalleme paa pumbo.’ nimbu pilipu molio.‡ Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie,§ enone na paa toko mindili kondonge. Na toko kondonge kolombo kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko sipemonga Pulu Yemone nando ‘Lomboroko ola molou.’ nimbé.” nirimu.

²² „Aku nirimu kinie pilipelie, Pitane yu anjo lipe memba pupelie yu pulu polopa iri topalie nimbendo: “Awilimu, aku siku paa naa ni! Nu nikinu mele aku sipe paa wendo naa ombámo.” nirimu.

²³ Nalo ,yuni kurumenga nomi Setenene ungu umbu tondorumu mele pilipelie nirimu kulu pilipelie, Yesusini topele topa Pitando nimbendo: “Setene,* nu anjo pa! Pulu Yemone nando “Tei.” nirimu kongono tembo tekeromo pipi sini tekено kene nu anjo pa! Nuni na teko embambo sini tekено. Nu Pulu Yemone konopu lemo mele naa leno. Yembomane konopu lemele mele mindi leno.” nirimu.†

²⁴ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Yembo tene ‘Yu lombili pambo.’ nimbeline yuni yunge konopumuni pilimo melemanga ‘Topo manie mundembo.’ nimbe yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando ‘Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.’ nimbeline na lombili opili. We naa opili.

²⁵ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo tene na konopu mondopalie nanga kongonomo “Tendambo.” nimbe temba kinie yu kolopalie yu konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

²⁶ „Akumu nambemune nikiruye? „ Yembo tene mana melema pali yu yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepa lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo. Molo yembo tene ‘Na mini pali konde molopo kondopo mindi pambo.’ nimbeline yu nambolka meltene mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu topo topa lilkeye? Meltene manda topo topa naa limbe.‡

‡ 16:21: “Na tangi, Jerusalleme pambo.” nirimu mele ungu te LLuku 9:51.

§ 16:21: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * 16:23: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. † 16:23: Ipuru 2:18. ‡ 16:26: LLuku 12:15-21.

²⁷ "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo pe Lapanga tondolo pa telimu kinies yunge 'mulu koleana, angelloma kinie pea ombá. Ombalie yuni olio ya mana yemboma yu-mele-mele telemolo ulumenga olio yu-mele-mele pundu tombamonga nane aku nikiru.

²⁸ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilkimilimenga mare ou kolou naa kolangi Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ye nomi kingimu omba molopa melema kinie yemboma kinie pali nokomba* ombá kanonge." nirimu.[†]

17

17:1-13 Yesusinge Kalumu Te Lupe A Lierimu Temanemo*

¹ Yesusini ‚yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,† pe koro te omba purumu kinie Pita keme Jemisi keme Jemisi angenu Jono keme eno lipe meli pupe mulú‡ paa olandopa polorumu tengə ola purumu. ‚Olio oliolio mindi molamili.’ nimbe eno akune lipe memba purumu.

² Akune puringi kinie eno kanoko molangi yunge kangimu alowa tepa, yunge kumbikeremo ena tondolo topa yembo-manga mongo takele telemo mele pa awili-tepa tepa, yu pakorumu mulumbalema pa telemo mele aku sipe kake terimu.

³ Yu aku sipe molopili, „Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo,“ Mosisi kinie Illainjaselo ongolo Yesusi kinie ungu ningulu mona angilieringili kanoringi.

⁴ Kanu kinie Pitane Yesusindu nimbendo: "Awilimu, olio ya molopamolo peanga lepamo. Nuni "E." ninu liemo, ulke takaye yepoko takondombo. Te nunge, te Mosinge, te Illainjanga takondombo." nirimu.

⁵ Yuni aku sipe nimbe molopili kupe tondolo pa teli te
omba eno aki torumu kinie kupena suku ungu te wendo
ombalie nimbendo: "I yemo nanga konopu mondolio
Malomo. § Yu kanopo paa peanga kanolio. Yuni ungu
nimbéma pilku liengi." nirimu.

⁶ Aku nirimu pilkulie yu lombili andoli ye ‚yepoko‘ paa mini-wale mundukulie mana manie molko tamalu peringi.

§ 16:27: inie anjokondo 25:31. * **16:28:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **16:28:** Akumunge pulumu inie anjokondo 17:1-9 molemonie?

* **17::** Mako 9:2-13, LLuku 9:28-36. 17:9,12 Yesusini yu tonge nirimu mele ungu pulu te inie yakondo 16:21-28*. † **17:1:** ungu pulu te inie nondopaa 16:28**. ‡ **17:1:** 'Mulú akumu mulú Emono' ningi pilimele, akumunge manda manjeli olando sipe nane tausini wane anderete pit (9 100), molo sikisi tausini tu anderete mita (6 200) mele lierimu. Aku liemo yu mulú Molie mongone kanolemolo mele. § **17:5:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

7 Eno tamalu peringine Yesusi ombo eno ambolopalie nimbendo: "Mini wale naa munduku ola angiliee." nirimu.

8 Pe olando siku kanoringi kinie Yesusi yuyu molorumu kanoringi.

9 Mulú polorumumunge manie onge oringi kinie Jesusini eno mane sipelie nimbendo: "Enone kinié kanongi mele isili-ou yembo teluri kepe ningu naa siengi. Pe mindi, Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kolopalie lomboropa ola molomba kinie temanemo toko anjo siengi. Ou molo!" nirimu.

10 Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene ,yu sike molorumu mele ningu kanokolie,* yundu walsiku pilkulie ningendo: „Pulu Yemone ‘olio nokopa kondopa lipe mundumbo.’ nimbe mako torumu mako torumu ye nomi Kirasimu nu liemo, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane “I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombá. „Ye nomi Kirasimu pe akilipe ombá.” nilimele mele†

nambemune nilimeleye? „Illainja kelepa naa opili nu koronga orunu moleno kanumu.” niringi.

11 Yesusini topondopa nimbendo: ““I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombalie melema pali tepe mimi temba.” nilimele kanumu sike nilimele.

12 Nalo ,akumunge ungu te pea nimbu sikirula., Pilieme. Illainja koronga orumu. Yu orumu kinie ,kanu yemane, yu kanoko imbi naa siku ‘Yu we yere.’ konopu lekolie ‘Yukinie temolo.’ ningu pilieringi ulume pali teringi.‡ Aku siku mele Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo§ mindili liku singela.”* nirimu.

13 Aku sipe nirimu kinie pilkulie lombili andolimene ‘No Lindeli Jonondo nikimu.’ ningu pilieringi.†

17:14-21 Yesusini Kuru Te Makororumu Temanemo‡

14 „Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno ,mulune manie, ongolie yemboma maku toko moloringine oringi kinie ye te Yesusi orumune ombo koporongo langopa

15 mawa tepalie nimbendo: “Awilimu, nanga kangomo kondo koloyo. Yu kuru kopari tolemo-na mindili awili tepe nolemo. Taki-teki yu tepena pupe nomanga pulimo.

* **17:10:** Yesusi Mosisi kinie Illainja kinie moloringi kanokolie ‘Yesusi yu Pulu Yemone “Lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu yemo lemo.’ ningu pilieringinje. † **17:10:** Yembomane Mallakai 4:5-6 molemo ungumu pilkulie aku siku ningu pilieringi. ‡ **17:12:** Ou-Kingime 19:2,10. § **17:12:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. * **17:12:** Aisaya 52:14, 53:1-12.

† **17:13:** inie yakondo 11:14. Jono ka siku toko kondoringi temanemo inie yakondo 14:3,10. Yesusi yu kepe toko kondongela nimbeline nirimu. ‡ **17:13:** Mako 9:14-29, LLuku 9:37-42.

¹⁶ Nu lombili andoli yema molongine kangomo membo ondu kinie enone yu manda teko konde naa lingi.” nirimu.

¹⁷ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini „yemboma iri topalie, nimbendo: “Kinié molemele yemboma eno , ‘Pulu Yemone ulume sike manda temba.’” ningu, tondolo munduku naa pilimele. Eno konopu karaye tepa pepili molemele yemboma, na eno wale nambepo mane sipu ulu mare lipu ora simbo kinie mimi siku pilingeye? „Na enokinie siye tekemo.,” nimbeline

“Na moliona kangomo mengo waa.” nirimu.

¹⁸ Mengo oringi kinie Yesusini kanu kurumu iri torumu kinie yu kangomonga „konopune, ombo wendo purumu kinie kanu enamonga kangomo manda molorumu.

*17:19-21 ‘Pulu Yemonga Tondolomo Na-Kinie Pelemo.’
Nimbu Tondolo Mundupu Pilipulie Manda Temolo Mele Ungu Te*

¹⁹ Aku terimu kinie kanokolie Yesusi lombili andoli yema Yesusi yuyu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: “Kuru akumu olione nambemune manda naa makoromuluye?” niringi kinie

²⁰ Yesusini topondopa nimbendo: “‘Pulu Yemone sike olio lipe tapondomba.’” ningu, tondolo munduku naapilimelemonga ulu tondolo i-silime manda naa telemele. Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Unjo tengen mongo akumu mele paa kanga nalo kanu mongomo mana mundulimele kinie unjo akopa awi lepa angilimo mele, aku sipe enone ‘Pulu Yemone olionga ungume pilimbe. Olio lipe tapondomba.’” ningu walio kolte mindi pilkulie ipolemo mulúmundu “Anjo puku ne koleana angiliei.” ninge kinie sike aku sipe pupe angilimbe. ‘Teamili.’ ninge ulumenga ulu manda naa tengen ulu te naa pemba. §

²¹ (Pulu Yemo mawa teko langi mi toko naa nongolie kuru i-silime yembomanga konopumenga manda makoronge. Ulu tondolo i-silime we manda naa tengen.)” nirimu.*

*17:22-23 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopalie Lomboropa
Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nirimu Temanemo†*

²² „Pe walse,“ kolea Gallilli disiriki puku moloringi kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Manie Ombo

§ **17:20:** LLuku 17:6, nalo ya mulú polemo tendo nirimu, LLukuni unjo malleperi tendo nirimu. Ungu talo pea Mateyu inie 21:21-22, 13:31. Ya “unjo tengen” nimbe molemo akumu Giriki ungune “unjo masetete” nirimu, akumunge pulumu inie yakondo 13:31-33* Masetete**. * **17:21:** Pala () akune sukundu molemo ungumu yembo pilipe konginjeli pelemo yembo marene ‘Mateyuni naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu.’ ningu pilimele. Aku ungumu mele Mako 9:29 sike molemo. † **17:21:** Mako 9:30-32, LLuku 9:44-45, inie yakondo 16:21.

Mana Ye A Lierimu Yemo ,ka sikulie yu tonge, yema anjo singe kinie‡

²³ enone yu toko kondonge. Kolopalie wale yepoko sipemonga Pulu Yemone yuntu 'Lomboroko ola molou.' nimbé." nirimu. Aku nirimu pilkulie enonga konopune sukundu meme kulupi perimu kulu pilkulie paa kondokoloringi. §

*17:24-27 Pulu Yemo Popo Toringi Ulke Tembelena Yesusini
Kou Takisi Torumu Temanemo*

²⁴ Pe Yesusi kinie yu lombili andolime kinie Kapaniametaonona oringi kinie Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemonga kou takisi* lsingi yema ongo Pita walsikulieningendo: “ ‘Nunge ungu mane sili yemone ulke tembelemonga kou takisi tolemo.’ konopu lekemolomo. Sikeye?” niringi kinie

²⁵ Pitane "Tolemo." nirimu.

Kanu kinie Pita ulkena sukundu pupelie ungu te nimbé terimu kinie Yesusini yu ou walsipelie nimbendo: "Saimono, nu nambolka konopu lekenoye? Ye nomi kingimene kou takisi lupe lupema lingendo namele "Taa." nilimeleye? Enonga yemboma kinie kou takisi limele molo yembo lupema "Taa." nilimeleye?" nirimu.

²⁶ Pitane topondopa nimbendo: "Yembo lupemando "Taki-
isi taa." nilimele." nirimu.

Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu nimbendo:
"Aku liemo kingimunge[†] yembomane takisi naa tonge.

²⁷ Nalo takisi naa tombolo kinie ulke tembele-takisi limele yemane olto kanoko keri kanonge kapola naa temba kene nomune puku uku mundu-peni. Uku mundukulie oma te toni aku omamonga keremo aká tendeni kinie kou te pembra, aku koumu likulie mengo puku oltonga pea liku tere leko takisi tou.” nirimu.

18

*18:1-14 Yemboma Ambolango Mele Molongemonga Ungu
Mare**

[‡] 17:22: inie anjokondo 26:45 pulu polopa molemo. § 17:23: Jono 16:6,22.

* 17:24: Wendo Oringi 30:13, Pe Kingime Wale Talo 24:9. † 17:26: Yenomii kingi Pulu Yemondo nimbe nirimu. ‡ 17:27: ungu pulu te Romo

14:20-21. § 17:27: Ponie tengatenga Juda yemane ulke tembele kou takisitoringi aku koumunge imbi "darakama" nili akumunge talo ningusiringi. Omamonga kerena perimu kou akumu "satata" nili akumu kou darakama kise mele. Kou-mone akuselonga pikisa te ya nondopa molemo. * 18:: akumunge 18:1-5 Mako 9:33-37, LLuku 9:46-48, Mateyu inie 19:13-15, ungu pulu talo LLuku 22:24-27, Jono 13:12-17; 18:6-7 LLuku 17:2,1; 18:6-9 Mako 9:42-48; 18:8-9 inie yandopa 5:9,8; 18:11 LLuku 19:10; 18:12-14 LLuku 15:4-7.

*18:1-5 Pulu Yemone Ye Nomi Kingimu Molopa Nokolemo
Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga
Ungu Te (18:1-14 pali kanani.)*

¹ Aku walemonga Yesusi lombili andolimene yu molorumune ongo yu walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo[†] yembomanga nawe paa olandopa molemoye?" niringi.

² Enone walseringi mele Yesusini pilipelie yu ambolango kanga te "Na moliona ou." nimbe eno moloringine mondopalie

³ enondo nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Eno konopu alowa teko ambolango kangama mele naa molongi liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo koleana[‡] suku paa manda naa punge.

⁴ Akumunge yembo tene 'Na we yembomo molambo. Nanga imbi te olandopa naa molopili.' nimbe i ambolango kangamo mele naa molemo yembomo yu Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo kolea na yembo imbi paa mololimu molemo."§ ,nirimu.]

*18:5-11 Olio Kirasinge Yemboma Kondi Tolemele Ulu-menga Kinie Olio Ulu Pulu Keri Telemolo Ulume Kinie
Aku Ulumenga Yesusini Ungu Mane Sipe Ungu Iko Torumu
Temanemo* (18:1-14 pali kanani.)*

⁵ „I ambolangomondo ungu te pea niembo: „Yembo tene 'Na Awilimunge yembomo molio.' nimbe i ambolangomo mele lipa tapondomba kinie kanu yembomone aku tembamonga na lipa tapondombala.

⁶ Nalo yembo tene i,ambolango, kangamonga „mele yembo, te „na 'Sike' nimbe, tondolo mundupe pilimo „ambolango, kanga te[†] 'Ulu kerime tepili.' nimbe kondi tombamonga kanu „ambolango, kangamo tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu simu liemo „ambolango, kangamo ou kondi naa topili kou paa awili te[‡] moko toko nomine lendeko 'Yu kamu kolo-popili.' ningu paka toko nomune paa maniekondo mundulimelanje paa papu. §

[†] **18:1:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] **18:3:** Ya "koleana" naa tomulu liemo "yembo talapena" tomolo papula. [§] **18:4:** inie anjokondo

20:26-27, 23:11-12. ^{*} **18:4:** ungu pulumu 18:1-14*. [†] **18:6:** inie yakondo 10:42, akumu ungu iko mele torumu ungupulumu bokumunge alsena anjokondo "31.4 pikinini - tok bokis". [‡] **18:6:** "Kou" nirimu akumu kou umbune teli paa awili tendo nirimu. Aku koumu kongi kao molo yembo marene 'Rasi-witi nurupulu topili.' ningu mengo andoringi kinie yu topele-mapele topa pupe witi nurupulu tondorumu. Pikisa te ya nondopa molopa, te Lipe Ora Sirimu 18:21 nondopa molemola. [§] **18:6:** Yesusini nirimu akumu 'Teko kenjing mele paa piliengi.' nimbe liepi-liepi topa nirimu.

7 „Na, ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kelko bulu siku munduku siye kolonge ulume yamana lemomonga na eno kondo tekemo. Sike aku sipe ulume wendo ombá nalo yembo tene nanga yembo te kondi tombamonga kanu yembomo na bulu sipe anjo pumu liemo kanu kondi tomba yembomo mindili nomba paa molopa kenjimbe.

8 “Nunge kiselone molo kimbuselone ulu pulu keri te temu liemo aku kiselone molo kimbuselone kari leko lteani. Nuconde mololiku mindi puni koleana* kiselone molo kimbuselone naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge kimbu ki pali we angiliepili tepe naa kumbulupe nomba pepa mindi pumbe koleana liku toko mundunge kinie kerimu.

9 Molo nunge mongoselone melte kanokolie konopuni ‘liemboa.’ ningu pilku ulu pulu keri te tenu liemo aku mongoselone akuku lteani. Nuconde mololiku mindi puni koleana mongoselone naa angiliepili puni kinie peangamo. Mongo talo we angiliepili nu tepe koleana suku liku toko mundunge kinie kerimu.”† „nirimu..”

18:10-14 Kongi Sipisipi Talopa Lierimumunge Ungu Ikomo‡ (18:1-14 pali kanani.)

10 “I ‘ambolango, kangama „mele yemboma„nga te§ kanoko keri kanoko ‘Yu koropamo.’ ningu paa naa teangi. Enonga nokolemele mulu koleana angelloma* alieli Tata mulu koleana molemona pea molemele kene ‘aku naa teaa’..”

11 (Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemone ‘Yembo aulke lou leko molko kenjilimele yemboma koropo lipu tapondambo.’ nimbe orumu kanumu.)”† „nirimu..”

12 “Eno nambolka ningu pilkimiliye?
‘Ye tene kongi sipisipi pape paono mondolka kinie, te talopa lelkanje, yuni sipisipi po paono tene kelepa nani wema ma pangine molangi mundupe siye kolopa pupe, talopa lelka sipisipimu kanopa limbendo korolipe naa pulke.’ konopu lekemeleye?

13 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Sipisipi talopa lelka kanumu kanopa lipelie kanu sipisipimu-kinie paa olandopa konopu silke. Talopa naa lemelama we konopu silke.

* **18:8:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. † **18:9:** inie yakondo 5:29-30. ‡ **18:9:** akumunge ungu pulumu 18:1-14*. § **18:10:** inie yakondo 18:6*. * **18:10:** Angellomane olio nokoko molemele ungu mare Konana 34:7, 91:11, Ipuru 1:14. † **18:11:** ungu pala () akune sukundu molemo akumu yembo mare pilkulie ‘Mateyuni naa torumu. Yembo tene pe torumu.’ konopu lemele. Aku ungumu sike LLuku 19:10 molemo.

14 Aku sipela enonga Lapa mulu koleana molemomone i ambolango kangama ‚mele molemele yemboma,‡ ‘aulke lou leko molko kenjinge kinie paa keri.’ nimbe molemola.” ‚nirimu..’

18:15-35 Olio Teko Kenjinge Yemboma Kinie Temolo Mele Ungu Talo

18:15-20 Kirasinge Yembo Tene Nu Tepa Kenjimbe Kinie Nuni Yu Kinie Teni Mele Ungu Mane Te§ (18:15-35 pali kanani.)

15 “Na lombili andolimenga, angenu tene nu* tepe kenjemu liemo nu puku tepe kenjimbe yembomo pea elolo molangili kanu ulu pulu kerimu yuni nu temba mele ningu sieni. Nuni nini ungumu tepe kenjimbe angena piliemu liemo angena kinie elo altoko kapola kapola molongele.

16 Nalo nuni nini ungumu yu naa piliemu liemo pe nuni ‘I ungumu pora nipili kene tembo mele yembo mare kanoko molangi altopo niembo.’ ningulie, kanonge yembo talo molo yepoko liku angena molombana mengo ongo eno kanoko molangi angenando ‘Telune molambili.’ altoko nieni.† Kanu kinie nuni teni kinie angenane temba mele kanu yembomane kanokolie yembo lupemando manda temane toko singe.

17 Kanu kinie yuni enonga ungumu kepe naa piliemu liemo Kirasinge yembo talapemondo‡ puku ningu sieni. Pe Kirasinge yembo talapemo kepe angenane naa piliemu liemo ‘Yu olionga angenu molo. Yuulsukundu molko konopu alowa naa teli yemboma mele§ molemo lemo.’ ningu kanayo.*

18 † “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ya mana enone ‚ulume kinie yemboma kinie, “Molo.” ninge kinie Pulu Yemone mulu koleana sukundu “Molo.” nimbéla;

‡ **18:14:** ‘Kirasinge yembo paa koropa puli molo imbi paa naa mololi yembomando nirimunje.’ konopu lemolo. Inie yakondo 18:6*. § **18:14:**

LLuku 17:3-4. * **18:15:** Ya “nu” molemo akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marene pilkulie, ‘Mateyuni pep torumu kinie “nu” naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu.’ ningu pilimele. ‘Mateyuni pepa topalie “angenu tene tepe kenjemu liemo yuni tepe kenjimbe mele nu puku ningu sieni.” nimbe pep torumu.’ ningu pilimele. † **18:16:** ungu pulumu Ungu Manema 19:15, Kambu 35:30, Jono 8:17. ‡ **18:17:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

§ **18:17:** Kewa ungune “yembo ullsukundu molemele yemboma kinie kou takisi lili yema kinie” molemo nalo aku unguselonga ungu pulumu telumu akumunge ya molemo lipe tere lepa molemo. Unku pulu te inie yakondo 11:19*, te bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. * **18:17:** Romo 16:17, Ou Korini 5:11, Pe Tesallonaika 3:6,14, Pe Timoti 3:5, Taitasi 2:10, Jono Talo-Sipemo 10. † **18:18:** 18:17-18selo sumbi siku kambu tangi. Unku lupe lupe molo.

enone mana "Kapola." ningema Pulu Yemone mulu koleana sukundu "Kapola." nimbéla.‡

¹⁹ „Akumunge, nane enondo ungu te pea nimbu sikirumu: Enonga yembo talone ya mana "I sipu mawa teambili." ningu panjengili liemo elone mawa tengele mele mulu koleana molemo Tatane elonga mawa tengele mele aku sipe tendemba.§

²⁰ Yembo „koltalo,, talo molo yepoko, na enonga Awilimu imbi leko walsiku, 'Pea tapu topo molemolo.' konopu leko maku toko molemelemanga na eno-kinie molemolona 'mawa tengé mele Tata yuni aku sipe tendembamo..'" nirimu.

18:21-35 Kongono Tendeli Ye Tene Kongono Tapu Toko Teringi Ye Te Kondo Naa Kolorumu Ungu Ikomo (18:15-35 pali kanani.)

²¹ Yesusini yembo teko kenjilimelemando ungu mane aku sipe sirimu, kinie yu molorumune Pita nondopa ombalie yu walsipe pilipelie nimbendo: "Awilimu, nanga angenu tene na wale nambepa tepa kenjimbe kinie na we 'Manie pupili.' nimbu siye kolomboye? Wale sepene yuni temba mele siye kolopo we molopolie engaki sipemonga 'Pundu topili.' nimbo kinie papuye?" nirimu.*

²² Yesusini topondopa nimbendo: "Nane "Wale sepene mindi yuni nu tepa kenjimbe kinie yuni tembama siye kolko altoko pilku naa molou." ni naa nikiru. "Wale sepene anderete sependi sepene yuni nu tepa kenjimbe walema pali yu tepili, siye kolko we molou." nikiru.

²³ "Akumunge Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo†

akumu isipe mele:

"Walse ye nomi kingi tene yunge kongono nokondoringi kendemandema kinie pundu angilierimume " 'Kinié mimi sipu kanopolie pundu tangi.' niembo.' nirimu.

²⁴ Aku sipe nirimu kinie kingimuni kou tene milliene kina mele‡ ou pundu angilierimu ye te kumbi leko yu molorumune mengo oringi.

‡ **18:18:** inie yakondo 16:19, Jono 20:23. § **18:19:** ungu pulu te inie yakondo 7:7-8*. * **18:21:** inie yakondo 6:14-15, Mako 11:25-26, LLuku 17:3-4.

† **18:23:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ‡ **18:24:** 'Yemone kingimu kinie kou monema sumbi sipe pundu naa anjerimu.' konopu lemele. 'Kingimunge kongono tendembando kingimunge kou monema nosipelie mare awisili wa norumu.' konopu lemele. 'Pe kendemande yemone kingimunge koume ambolopa kongono terimu mele pep ma imbi torumume mimi siku kanokolie yuni koume wa norumu mele kanoringi.' konopu lemele.

²⁵ Nalo yu manda aku kou pundumu tomba aulke te paa naa lierimu kulu awilimuni nimbendo: "Kapola, iyemo kinie yunge ambo ambolangoma kinie yunge melema pali kinie makete teko kou mone likulie[§] koumu ongo pundu tondangi." nirimu.

²⁶ Aku nirimu kulu pilipelie kendemandemo ye nomimunge kumbikerena koropongo langopa tamalu pepa mawa tepalie nimbendo: "Nuni na kondo kolko we nokoko moloyo. Nane pundu pali tombo." nirimu.

²⁷ „Kanu kinie, ye nomimuni yunge kendemandemo paa kondo kolopa yu kendemandemo kinie pundu angilierimume pali "Yu tepili. Altoko pundu naa tani." nimbe kamu siye kolopa yemo ka naa sipe "We pu." nirimu.

²⁸ Nalo „ka singe teringi, kendemande kanumu yu pena pupe kendemande te yunge kou wane anderete kina mele sirimumu kanopalie, yu pupe yunge nomine ambolopa 'Yu kolopili.' nimbe ambolopa elkele lakurupelie "Nanga kou sirindumu pundu tou!" nirimu.

²⁹ Aku terimu kinie yuni tomba terimu yemo yunge kumbikerena koropongo langopa tamalu pepa mawa tepalie nimbendo: "Nuni na kondo kolko we nokoko moloyo. Nane pundu pali tombo." nirimu.

³⁰ Nalo kendemande lupemone "Molo, paa isili pundu tani." nimbelie "Nu ka ulkena pekolie pundu toko pora siku wendo wani." nimbe yu ka sipe ka ulkena panjerimu.

³¹ Yuni aku terimu mele kendemande wemane kanokolie eno konopu keri panjiku puku enonga ye nomimundu kendemandeselo teringili kanoringi mele kondi toringi.

³² Kanu kinie ye nomimuni aku niringi pilipelie kendemande yunge pundu "Naa toko we pu." nirimu kendemande kanumu "Yando ou." nimbelie yundu nimbendo: "Kendemande kerimu, nuni na tondolo munduku mawa tenu-ne nu na-kinie pundu paa awili tepa angilierimumu "Yu tepili, naa tou." nimbule we siye kolondu kanumu.

³³ Pe nane nu we kondo kolondu mele nuni aku siku kendemande te nambemune kondo naa kolonuye?" nirimu.

³⁴ Ye nomimuni yu mumindili kolopalie ka ulke nokoko ka ulkena peringi yemboma teko mindili kondoringi yema yu lipe sirimu. Yuni nimbendo: "Nu mindili nongolie pundu tani. Ou pundu pali toko pora sikulie pe mindi wendo wani. Ou molo." nirimu." nimbe Yesusini nirimu.*

³⁵ „Yesusi yuni aku nimbelie ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo: „Aku sipela, angenalini eno aku siku

§ 18:25: ungu pulu mare Wendo Oringi 21:2, LLipai 25:39, Pe Kingime 4:1, Niemaya 5:5, Aisaya 50:1. * 18:34: akumunge ungu tondolo te Jemisi 2:13.

teko kenjinge kinie eno kerena mindi "Manie pupili. Siye kolkoro." we ningu, sike munduku siye naa kolko, we konopuni pilku molongi liemo, „kendemandemonga ye nomimuni kendemandemo tepea kenjerimu mele, mulu koleana molemo Tatane siye naa kolko we konopuni pilku molonge yembo kanume enonga ulu pulu kerime 'Manie naa pupili.' nimbe, we siye naa kolopa kanu ulu pulu kerimenga "Mindili nangi." nimbe aku tembala." nirimu.[†]

19

*19:1-12 Yemane Enonga Amboma "Kamu Paa." Nilimele-monga Ungu Te**

¹ Yesusiniaku sipe ungume nimbe pora sipelie nirimu-muni, kolea Gallilli disiriki mundupe siye kolopa kolea Judia disiriki pupe no Jodane lumbilipe nekendo purumu.

² Kanu kinie yembo awisili yu lombili oringi kinie yuni kuru torumu yemboma tepea konde lsimu.

³ Parisi ye mare[†] yu molorumune ongo 'Yu nambolka nimbenje? Nimbe kenjimbenje manda manjipu piliemili.' ningu[‡] yu walsiku pilkulie ningendo: "Ye tene yu yuyu pilipelie yunge ambomo "Kamu pu." nimbé kinie kapola temba molo aku temba kinie ungu mane te pulue tombaye?" niringi.

⁴ Yuni anjo topondopa nimbendo: "Pulu Yemone ungu nirimu yunge bokune molemo mele kanoko kambu naa tongiye?

Ou pulu pulu, Pulu Yemone melema tepalie,
yuni yembo tembando yemo kinie ambomo kinie tepalie[§]
⁵ nimbendo:

"Aku sipu tendumunge ye tene ambo te lipelie
yunge anumu lapaselo mundupe siye kolopa
yunge ambomo kinie elolo telune tapu toko peko
kangi telumu mele „molkolo
elonga konopu telune pupili, molongele."*

nirimukanumu naa piliengiye?

⁶ Pulu Yemone aku sipe nirimu kulu ye te ambo te limo kinie kangi telumu mele molembele-na elo altoko talo mele naa molembele, elo yembo telumu mele molembele. Yembo telumu molembele kene Pulu Yemone ambo ye talo 'Telumu molangili.' nilimo ambo yeselo yembo tene liku lupe lupe naa mundengi. Aku tengi liemo kapola naa temba." nirimu.

[†] 18:35: ya 18:21*. * 19:: akumunge 19:1-9 Mako 10:1-12; 19:7,9 inie yakondo 5:31-32; 19:9 LLuku 16:18. [‡] 19:3: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

[‡] 19:3: ungu pulu te inie yakondo 16:1***. § 19:4: Ou Pulu Pulu 1:27, 2:21-22.

* 19:5: Ou Pulu Pulu 2:24, Epesasi 5:31, Ou Korini 6:16.

⁷ Aku sipe nirimu kinie enone ningendo: "Aku liemo Mosisini ungu mane te sirimu mele nambemune sirimuye? Mosisini nimbendo:

"Ye tene yunge ambomondo
'Kamu pupili.' nimbe makorombando
ambomo 'Kamu pu.' nimbé mele
pepá te topa ambomo sipelie
yundu 'Kamu pu.' nimbe aku tepili."
nirimu kanumu."[†] niringi.

⁸ Yesusini nimbendo: "Mosisini sike aku sipe nirimu nalo eno kara puku Pulu Yemone ambo yeselo kapola-kapola molongele mele ungu mane sirimumu liku su siku naa pilieringi kulu yuni "Aku teangi." nirimu. Nalo ou pulu pulu, 'Pulu Yemone melema kokela tepe mimi terimu kinie',, ungu mane aku sipe te naa perimu kene

⁹ nane eno isipu nimbu sikiru: Ye tene yunge ou limo ambomo makoropa 'Kamu pu.' nimbelie kelepa ambo te limo kinie aku yemone wa ulu kerinele telemo. Yemonga ambomone ye te kinie wa ulu kerinele temu liemo manda topa makoromba. We molo. ("Pu." nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.)"[‡] nikiru." nirimu.

¹⁰ 'Yuni aku nirimu kinie pilkulie, yu lombili andoli yemane yundu ningendo: "Ye tene ambo limo kinie nuni nikinu mele aku siku molongele mele ungu mane te pelemo liemo ye te ambo naa lilkenje papu." niringi.

¹¹ Nalo Yesusini topondopa nimbendo: "I ungu ,mane sikirumu, yembomane pali manda naa pilku linge. 'Pulu Yemone,' mako topa tondoloma simbe yemboma mindi manda ,amboma ye naa puku yema ambo naa liku, tenge.

¹² Ye mare anupilini melemele kinie amboma kinie telune tapu toko peko ulu kerime tenge enge te naa pelemo. Ye mare 'Amboma kinie telune naa peangi.' ningu enonga láka tondolemele.[§] Marene enono 'Ye nomi kingi Pulu Yemonga yema molopo yunge kongonoma manjipu tendamili.' ningu eno enono mi leko ambo naa limele. Iungumu yembo pilku linge yemboma piliengi!" nirimu.*

19:13-15 Yesusini Ambolangomando "Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili." Nirimu Temanemo[†]

[†] **19:7:** Unku Manema 24:1-4. [‡] **19:9:** Pala isipe O akune sukundu molemo ungumu pilipe kongnjeli yembo marene "Mateyuni ya naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu kene naa molopili." nilimele. Pisini Baipelena naa toko siye koloringi. Nalo kanu ungumu Yesusini sike nirimu, inie yakondo 5:32, LLuku 16:18. [§] **19:12:** ye tengen temanemo 8:26-39. * **19:12:** Ou Korini 7:32,37.

[†] **19:12:** Mako 10:13-16, LLuku 18:15-17. Unku pulu te inie yakondo 18:1-7.

¹³ Kanu kinie yembomane enonga ambolangoma ‘Yesusi yunge kimuni ambolopa Pulu Yemo kinie enonga mawa tendepili.’ ningu yu molorumune mengo oringi. Nalo yu lombili andolimene iri toko , “Naa mengo waa.”, niringi.

¹⁴ ,“Molo.” niringi kinie, kanopalie Yesusini nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo yembo talape‡ akumu i ambolangoma mele molemele yemboma enonga yembo talapemo kene enone i ambolangoma na moliona wangipipi siku “Molo.” naa niee.” nirimu.

¹⁵ Aku nimbelie yuni ambolangoma ,kondo kolopa, yunge kimuni eno telu telu nimbe ambolopalie kanu koleana mundupe siye kolopa purumu.

19:16-30 Ye Kamako Tenga Temane Te§

¹⁶ Walse ye te Yesusi molorumune omiba yundu walsipe pilipelie nimbendo: “Ungu Mane Silimu, na nambolka ulu peangamo tembo kinie konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu limboye?” nirimu.*

¹⁷ Yesusini yundu nimbendo: “Nuni na nambemune ulu peangamondo walsiku pilkinuye? Yembo telu mindi peanga molemo. Nuni ‘konde molopo kondopo mindi puli ulu pulumu limbo.’ konopu lienu liemo ,Pulu Yemonga, ungu mane ,Mosisini yando nimbe sirimume, tengenanjiku tekomoiani.” nirimu.

¹⁸ Yemone walsipelie nimbendo: “Aku ungu manemanga temando nikinuye?” nimbe walserimu kinie

Yesusini topondopa nimbendo:

“ “Yembo toko naa kondangi.” nimbe,

“Ambo ye pulime molo

ye ambo lilime yembo lupema kinie
wa ulu kerinele naa teangi.” nimbe,

“Melema wa naa liengi!” nimbe,

“Yembomanga kote

kolo toko naa tendangi.” nimbe,

¹⁹ “Aminieli lanieli kinie tekoko kondoko,
ungu ninge mele pilku liku tekoko molangi.”
nimbe,†

“Eno enono yu mele mele konopu mondoko
enonga kangimu enono
kondo kolko nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.” nimbe,‡

‡ **19:14:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **19:15:** Mako 10:17-31, LLuku 18:18-30. Unku pulu talo inie yakondo 16:26, LLuku 16:19-30.

* **19:16:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. † **19:19:** Wendo Oringi 20:12-16, Epesasi 6:2. ‡ **19:19:** LLipai 19:18, unku pulu talo inie anjokondo 22:29, LLuku 10:25-37.

ungu mane akume sirimu pelemo kanumu.” nirimu.

²⁰ Aku nirimu kinie pilipelie kanu kango yemone nim-bendo: “Na kanu ungu manema pali pilipu lipu tepo molio. Pe kinié nambolka uluri olandopa teamboye?” nimbe walserimu.

²¹ Yesusini yundu topondopa nimbendo: “Nu ‘kamu ye sumbi nilimus molambo.’ konopu lienu liemo nu puku nunge mele nosilinoma pali kou mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na lombili ou.” nirimu. “Nunge ‘mana’ melema aku teni kinie mulu koleana nunge mele kande kandema lemba.” nirimu.*

²² Kanu kango yemo mele paa awisili noserimumunge Yesusini yundu aku nirimu kinie pilipelie yu konopu keri panjilipe anjo purumu.

²³ „Aku terimu kulu kanopalie, Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana suku pungendo yembo kamakoma paa mindili siku suku punge.

²⁴ Enondo altopo nikiru: Kongi kemele „kongi paa awili te[†] nalo, kale suru tolina suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana‡

“suku pungendo mindili paa awili mele siku punge.” nirimu.

²⁵ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolime paa mini-wale munduku suru ningulie anjo yando ungu-mele tekolie ningendo: “Aku liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo kondomolo aulkena pumbeye?§ Te molonje.” niringi.

²⁶ Yesusini eno neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: “Sike yemboma enono manda molo nalo Pulu Yemone manda tendemba. Pulu Yemo yuni ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo.”* nirimu.

²⁷ Yuni aku nirimu kinie pilipelie Pitane yundu nimbendo: “Pe olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?» Olio olionga melema pali mundupu siye kolopo nu lombili purumulu pulimolo kene mele nambolka melema limoloye?” nirimu.

²⁸ Yesusini nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pe „Pulu Yemone, melema pali ‘conde pupili.’

§ 19:21: inie yakondo 5:48. * 19:21: inie yakondo 6:19-21, LLuku 12:33-34, Ou Timoti 6:19; inie anjokondo 26:7-9. † 19:24: pikisa te Mako 10:25. ‡ 19:24: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 19:25: bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. * 19:26: Ungu pulu mare Ou Pulu Pulu 18:14, Jopo42:2, Jeremaya 32:17, LLuku 1:37.

nimbé kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo yunge ye nomi kingi polo pa tondolo teline molopa yemboma nokomba kinie, eno na lombili andolemele yema pea ye nomi kingi polo rureponga molkolie ningemone, Isirele yembo talape rurepo[†] nokonge.[‡]

²⁹ Yembo na konopu mondoko nanga kongono tendengendo enonga ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, lapali, ambolangoma, koleama, akume munduku siye koloringi yemboma pali, ya mana paa olandopa mele awisili likulie,conde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela.[§]

³⁰ Nalo kinié awili molemele yembomanga awisili pe „Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokomba koleana, yembo koropama molonge; kinié koropa pupili molemele yemboma pe yembo awilime molonge.“ nimbe Yesusini nirimu.^{*}

20

„Yesusini yu lombili andolimendo ungu te pea nimbendo: „

20:1-16 Unjo Waene Ponie Teli Yemanga Ungu Ikomo

¹ “Aku nikiru ungumunge^{*} „ungu te niembo:“ Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo[†] akumu isipe mele:

“Walse ponie pulu ye tene ‘Kongono tendeli ye mare yunge unjo waene ponienka kongono tendangi.’ nimbe paa ipulueli-ou pupe li-porumu.

² “Kongono teangi.” nimbe lsimu yemando nimbendo: “Kinié tengenje walemonga eno kou mone pape kina[‡] pape kina nimbu mele kalombo.” nirimu kinie

enone “Kapola.” niringi kinie

yuni eno yunge unjo waene ponienka “Kongono teangi paa.” nimbe eno lipe mundorumu.

³ Pe, ipulueli-ou nani killoko mele terimu kinie, yu kelepa yemboma maku toringi koleana pupe ye mare akune we angilieringi kanopalie

⁴ enondo nimbendo: “Eno kepe „nanga,“ unjo waene ponienka kongono tendangi payo. Pe nane eno kou kapola mele kalombo.” nirimu

⁵ kinie eno purungi.

[†] **19:28:** ungu pulu te 22:30*. [‡] **19:28:** LLuku 22:29-30. [§] **19:29:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ^{*} **19:30:** 20:16. Unga pulu te 20:1-15. ^{*} **20:1:** Inie yakondo 19:30munge ungu pulu te ya 20:1-16. 19:30 kinie 20:16 unguselo telu sipemo. [†] **20:1:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [‡] **20:2:** Giriki ungune kou mone “denariasi” nili akumu kakopoi kongono mele teringi yema wale tenga tenga telu nengu siringi. Akumunge pikisamo ya molemo.

Pe awi-tangoli terimu kinie kepe, ipupene tere killoko mele terimu kinie kepe, kelepa aku sipe pupe ye mare pea lsimula.

⁶ Ipupene pape killoko mele terimu kinie ,altopa, pupe ye mare we angilieringi kanopalie enondo nimbendo: "Walemonga pali kongono naa teko ya inie nambemune we angilimeleye?" nirimu.

⁷ Enone yundu ningendo: "Ye tene olio kongonona naa limu-ne we angilimolo." niringi.

Yuni enondo nimbendo: "Eno kepe ,nanga, unjo waene ponieno kongono tende-paa." nirimu.

⁸ Ena pora nirimu kinie unjo waene ponie pulu yemone yunge kongono nokoli yemondo nimbendo: "Kongono tekemele yema 'sukundu waa.' ningu eno kongono tengimunge mele kalonindu paa akilku ongi yema pulu polko mele kaloliku puku kumbi leko ongi yema paa akilku mele kalou." nirimu.

⁹ „Aku nirimu kinie, i pupene pape killoko mele terimu kinie "Kongono tendangi." nimbe lsimu yema ,kumbi leko, ongo pape kina pape kina nimbe sirimu lsingi.

¹⁰ Akilku ongo kongono tenderingi yema kou aku siku lsingi kanokolie kumbi leko ongo kongono tenderingi yema ongolie 'Olio kou olandopa mele limolo.' konopu lieringi nalo eno pape kina pape kina nimbe sirimu lsingila.

¹¹ Likulie enone ponie pulu yemondo iri tokolie ningendo:

¹² "Akilku ongi yema ena telu manjiku kongono tengi, olio ipulueli-ou ombo kongono awili tepo temulu, ena awili tomumuni olio paa nomu kanumu, nalo eno kinie olio kinie kou kapola kapola teko sakinumu, kapola naa tekemo." niringi.

¹³ Yuni enonga ye tendo topondopa nimbendo: "Kangomo, nane nu tepo naa kenjikiru. "Pape kina simbo." nindu kinie "Kapola." ninu kanumu.

¹⁴ Kou sikiromu liku meli puyo. Nanga konopuni mindi pilipulie akilipe omu yemo nu sikiromu mele yu aku sipu sindu.

¹⁵ Nanga nosilio melemanga konopuni pilipulie manda naa temboye? Molo pe ongi yema kou awili tepo sindumunge nu konopu keri panjikinuye?" nirimu." „nimbe Yesusini nirimu..

¹⁶ „Ungu iko akumu topa pora sipelie ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo: „Aku sipela, akilku onge yemboma ,Pulu Yemone nokolemo talapena sukundu, kumbi leko punge; kumbi leko onge yemboma akilku punge." nirimu. §

*20:17-19 Yesusini Yu Kolopalie Lombokoropa Ola Molomba
Mele Altapa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemo**

¹⁷ Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusalleme pumbe purumu kinie yu lombili andoli engaki rurepo[†] ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipa anjo memba pupelie enondo nimbendo:

¹⁸ “Pilieme. Olio Jerusalleme pumolo pukumulu.[‡] Akune pumolo kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ye tene ‘Tangi.’ nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie,[§] lipa simbe, enone yu kote tendeko ‘Yu kolopili tangi.’ ningulie

¹⁹ Juda ye naa molemele yema liku singe.* Kanu kinie kanu yemane yu ungu taka tondoko, ka pulsene toko, ‘Yu kolopili.’ ningu unjo perana uku toko panjingue. Kolopalie wale yepoko sipemonga Pulu Yemone yundu ‘Lombokoroko ola molou.’ nimbé.” nirimu.

20:20-28 Jemisi kinie Jonoselonga Anumuni Yesusi Mawa Tepalie “Nu Mulu Koleana Puku Moloni Kinie Nanga Kangoselo Nu-Kinie Awiliselo Molangili.” Nirimu Temanemo†

²⁰ Kanu kinie Seperi malo Jemisi kinie Jonoselonga anumu Yesusi molorumune ombo koropongo langopa yundu “‘Nu ulu te teani.’ nimbu mawa tembo okoro.” nirimu kinie

²¹ yuni yundu nimbendo: “Nambolka uluri ‘nane tendambo.’ ningu nikinuye?” nirimu.

Ambomone nimbendo: “Nu pe ye nomi kingimu moloni kinie inanga kango talo , ‘elo nu kinie pea ye nomime molamili.’ ningu, ‘elonga te nunge ki umbukundu mondoko te nunge ki tarokondo mondani.’[‡] nimbu mawa tekero.” nirimu.

²² Yesusini enondo nimbendo: “Mawa tekemele mele eno pilku naa kondokomele. Na no mingine no nondopo nombomo elo manda nongeleye?”[§] nirimu kinie elone “Manda nombolo.” niringili.

* **20:16:** Mako 10:32-34, LLuku 18:31-34. Unku pulu te inie yakondo 16:21-28*.

† **20:17:** kewa ungune “tuwellepo” kanumu. ‡ **20:18:** Yesusi Jerusalleme walu naa purumu (LLuku 9:51). § **20:18:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * **20:19:** Romo yemando nirimu kanumu, inie anjokondo 27:1-2. Bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. † **20:19:** Mako 10:35-45. 20:24-28 inie yakondo 18:1-9, 20:1-16, Mako 9:33-37, LLuku 22:24-27. Unku pulu tondolo te Jono 13:1-17. ‡ **20:21:** inie yakondo 19:28. § **20:22:** Yuni aku sipe nirimumu Jemisi kinie Jonoselondo unku iko topa walserimumu yu mindili nomba kolombamondo “Elo manda tengeleye?” nimbe walserimu. Pe yuni aku sipe mele altopa yuyu nirimu (inie anjokondo 26:39).

²³ Yuni elondo nimbendo: "Na no mingine no nombomo pe elo paa sike nongele nalo nane elo "Nanga wanguselonga ongo molangili." nimbomo kapola naa temba. Tatane yuyu akune molongeleselo koronga mako torumu." nirimu.

²⁴ Angenungulu 'Jemisi kinie Jonoselone 'Yesusinge wanguselonga molambili.', ningu mawa teringili mele pilkulie lombili andoli ye rureponga talo*' ,wemane, elo-kinie konopu keri panjeringi.

²⁵ Kanu kinie Yesusini eno "Waa." nimbeline nirimumuni, enondo nimbendo: "Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo munduku nokoko kongono enge nilime alielisilimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma 'Mindili nangi.' ningu nokolemele. Yembomane enonga ye nomimenga ungume liku su singe aulke te naa lemo. Aku siku telemene mele enone pilimele kanumu.

²⁶ Nalo ,we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku anjo yando naa teangi. Enonga ye te 'Na imbi olandopa molopili. Na ye awilimu molambo.' nimbé yemo enonga kongono tendeli yemo molopili.

²⁷ 'Na enonga ye nomimu molopo eno nokambo.' nimbé yemo enonga kongono kendemande tendeli yemo molopili.[†]

²⁸ Aku sipela, Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo[‡] kepe 'Yembomanga ye awilimu molopo eno nokambo. Enone nanga kongono tendeli kendemande yemboma molangi.' nimbe naa orumu. 'Yembomanga kongono tendeli kendemande yemo molopo eno lipu tapondopo, ulu pulu kerimene eno ka sipe nokolemo mele naa tepili kapola molangi kene na yembo awisilinge nimbu pundu tondopo nanga kangimu sipu, enonga kolo wangopo kolondambo.'[§] nimbe orumu." nirimu.

*20:29-34 Yesusini Ye Mongo Keri Lierimu Talo Tepa Konde Lsimu Temanemo**

²⁹ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno kolea awili Jeriko munduku siye kolko punge puringi kinie we yembo awisili yu lombili puringi.

³⁰ Kanu kinie mongo keri lierimu ye talo aulke alselsena moltkolo Yesusi ombo purumu mele pilkululie yundu tondolo ru ningu walsikulie ningelendo: "Awilimu, ,ye nomi

* **20:24:** Ye pali lipa tere lepa rurepo (tuwellepo) kanumu. Jemisi Jonoselo mundupe siye kolopa "rureponga talo" (10) nimbe boku torumu. † **20:27:** inie yakondo 18:4. ‡ **20:28:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". § **20:28:** Ou Timoti 2:6, Taitasi 2:14, bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek". * **20:28:** Mako 10:46-52, LLuku 18:35-43.

kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,[†] olto kondo kolou." niringili.

³¹ Yembomane elo iri toko "Ungu naa nili taka liku molale." niringili.

Nalo elone paa tondolo ru ningu walsikululie ningelendo: "Awilimu, Depisini kalopa lsimu yemo, olto kondo kolou." niringili.

³² Yesusi we angilipelie "Elo wale." nimbelie elondo nimbendo: "Nane elo nambe-eambo konopu lekembeleye?" nirimu kinie

³³ mongo keri lierimu yeselone ningelendo: "Awilimu, 'oltonga mongoselo 'Altopa umbu mongo angiliepili.' nieni.' konopu lekembolo." niringili.

³⁴ Kanu kinie Yesusini elo kondo kolopa mongona ambolorumu kinie elo tamburumbu mongoma peanga lierimu, melema kanokololie, Yesusi lombili puringili.

21

Kolomongo Awili 21-25 YESUSI JERUSALLEME PUPELIE NIRIMUMUNI, YEMBOMA MANE SIRIMU TEMANEMA

*21:1-11 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Suku Pumbe Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo**

¹ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme nondoko ongo, ma pangit te 'Ma Pangit Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga Betepasi oringi. Kanu kinie Yesusini yu lombili andoli ye talo lipé mundupelie,

² elondo nimbendo: "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi te ka teko panjingemo kinie yunge walomo pea ne sukundu molongele kanongele, kanuselo puku posiku yando mengo wangili pale.

³ Posingelete tek molongele kinie yembo tene elondo ungu te nimu liemo elone i siku niengili: "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niengili. Aku ningele kinie yuni sumbi sipe "Kapola, mengo pale." nimbé." nirimu.

⁴ Aku sipe wendo orumumunge koronga ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye tene ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Akumu isipe:

[†] **20:30:** bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".
Mako 11:1-11, LLuku 19:29-40; 21:4-11 Jono 12:12-15.

* **21::**

5 "Enone kolea awili Sayono[†] yembomando
i siku niengi: "Kanayo!"

Eno molemelena enonga ye nomi kingimu okomo.

Yu ye imbi naa mololi yemo mele
taka lipe molemomomo

kongi dongi bulu mingine molopa okomo.

Kongi dongi tengi walomonga bulu mingine
molopa okomo." ningu, ningu siee."[‡]

nirimu kanumu. „Aku nirimu mele Yesusi terimu..”

6 Kanu kinie lombili andoliselo pukulu Yesusini "Te-pale." nirimu mele te-poringili.

7 Elone kongi dongimu kinie yunge walomo kinie mengo ongololie, enone enonga mulumbalema kulku dongiselonga bulu mingine ola pauwe toringi kinie Yesusi kanune ola molorumu.

8 Yembo maku toringimenga awisilini enonga mulumbalema kulku yu ombá aulkena pauwe toliku puku, marene kipiyala gomo langoko liku yu ombá aulkena pauwe toliku puringi.

9 Kumbi leko puringi yembomane kepe akilkupuringi yembomane kepe naka leko unjo ambololiku pukulie ningendo:

"Ye Nomi Kingi, Depisini Kalopa Lsimu Yemo[§]
'Imbi ola molopili.' niemili.

Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo yemo
molopa kondopili.*

Mulu koleana ola yu imbi ola molopili."
niliku puringi.

10 Yesusi Jerusalleme suku purumu kinie kanu kolea awilimunge sukundu moloringi yemboma pali konopu awisili liku mundukulie "I mu naweye?" niringi.

11 Maku toko moloringi yembomane ningendo: "I mu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye Yesusi,[†] kolea Gallilli disiriki Nasarete taono ye te." niringi.

21:12-13 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema Yesusini Topa Makororumu Temanemo[‡]

[†] 21:5: "Jerusalleme" ningendo paa kamele akoko "Sayono" niringila. Imbi Sayononga ungu pulumu Pe Samuele 5:6-7. [‡] 21:5: Sekaraya 9:9. [§] 21:9: bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit". * 21:9: inie anjokondo 23:39, Konana 118:26 ekendo, bokumunge alsena anjokondo "28. nem". [†] 21:11: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [‡] 21:11: Mako 11:15-17(18), LLuku 19:45-46(-48). Ou kumbi lepa aku terimumu Jono 2:13-22.

¹² Yesusi „Jerusalleme suku pupelie nirimumuni, Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena, “Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningu maku tolemele kolea” niringi akune, suku pupe kanopalie akune melema makete teko moloringi yemboma kinie, melema topo toko liku moloringi yemboma kinie akume kanopalie eno pali topa makoropa, kou mone lupe lupema alowa teko anjo siringi yembomanga poloma kinie, kera waembono makete teringi yembomanga manie moloringi poloma kinie, topele topa, topa bulu-balu sipelie,

¹³ enondo nimbendo: “Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nilimo:

‘Yembomane nanga ulkemondo

“Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo.” ninge.[§] kanumu. Unku aku sipe molemo nalo enone iulkemo ‘wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo’ mele* ningu pilkulie aku siku telemele.” nirimu.

21:14-17 Ulke Tembelena Ulu Peanga Mare Wendo Orumu Kinie Juda Ye Awilime Kinie Yesusi Kinie Kerepale Niringi Mele Temanemo[†]

¹⁴ Kanu kinie Yesusi ulke tembelena molopili yembo mongo keri lepa, kimbu ki keri lierimu yembo awisili yu molorumune oringi kinie yuni eno tepe konde lsimu.

¹⁵ Nalo yuni we yembo tene manda naa telka ulu tondolo peangama terimu mele kinie, ulke tembelena ambolangomane tondolo ru ningulie:

“Ye Nomi Kingi Depisini Kalopa Lsimu Yemo[‡]

‘Imbi ola molopili.’ niemili.”

niringi mele kinie, kanu uluselo wendo orumu mele kanokolie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[§] enone konopu keri panjikulie

¹⁶ Yesusi walsikulie: “Andi ambolangomane ungu nikimili mele nu ‘naa, pilkinuye?’ niringi.*

„Nalo, Yesusini enondo nimbendo: “Na pilkiru. „Andi ambolangomane tekemele mele, ungu te bokune molemo mele eno naa kanolemeleye? Kanumu isipe molemo: ‘Ambolango kangama kinie ambolango pamema kinie

§ **21:13:** Aisaya 56:7. * **21:13:** Jeremaya 7:11. † **21:13:** LLuku 9:47-48, Mako 11:17-18. ‡ **21:15:** inie nondopa 21:9*. § **21:15:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * **21:16:** Pulu Yemone ‘Eno nokomba ye te mako topo lipu mundumbo.’ nimbe, nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu omb kinie kapi ninge mele Yesusi kapi niringi pilku keri pilkulie ‘Yesusi yu ye Kirasimu molo. Pe nambemune ambolangomando “Naa niee!” nimbe iri naa tolemonje?’ ningulie niringi.

„Pulu Yemo, nu paa kapi ninge mele
mane sirinu.”[†]
aku ungumu bokune molemo mele eno naa kanolemeleye?”
nirimu.

¹⁷ Aku nimbeline yu kanu yema mundupe siye kolopa kolea awili „Jerusalleme, ulsukundu pupe kolea kanga Betani pupe akune perimu.

21:18-22 Yesusini Unjo Piki Te Iri Torumu Kinie Kolorumu Temanemo[‡]

¹⁸ Ipulueli-ou „Jerusalleme nondopa lierimu kolea Betani mundupe siye kolopa Yesusi, kelepa kolea awili „Jerusalleme, pumbe purumu kinie yu engele terimu.

¹⁹ Kanu kinie yu orumu aulke kélona unjo piki te angilierimu kanopalie nondopa pupe kanorumu kinie unjo mongo te topa naa perimu, gomo mindi terimu kanorumu. „Gomo mindi terimu-ne, kanopalie “Nu altoko mongo te naa tani.” nirimu kinie unjo piki kanumu walsikele kolorumu.

²⁰ Aku ulumu wendo orumu kinie kanokolie yu lombili andolimene paa mini-wale mundukulie ningendo: “I unjo pikimu nambepalie walsikele kolomuye?” ningu walseringi.

²¹ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno konopu talo tepa naa pepili „Pulu Yemone nanga ungumu sike pilimbemonga nimbo mele ‘paa sike wendo ombá.’ ningu, tondolo munduku pilieni liemo nane iunjo pikimu tendu mele manda tenge. Unjoma mindi molola. Ne ma pangimunu “Ungú toko nomu kusana sukundu pu.” ninge kinie pumbela.[§]

²² ‘Olio „Pulu Yemone paa sike lipe tapondombamonga ‘Teamili.’ nimolo mele sike manda aku sipu temolo.’ molo ‘Nimolo kinie sike aku sipe wendo ombá.’ ningu, tondolo munduku pilkulie „Pulu Yemo kinie, ungu ningu mawa tenge mele pali Pulu Yemone sike tendembamonga kanu ulume sike wendo ombá.” nirimu.*

21:23-27 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Nirangi Temanemo[†]

²³ Kanu kinie Yesusi „kamu Jerusalleme omba, ulke tembele kerepulune omba, yemboma ungu mane sipe molorumu kinie ye mare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie[‡] eno ongo yu walsiku pilkulie ningendo: “Nu namba nambolka nambamo likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo

* 21:16: Konana 8:2. † 21:17: Mako 11:12-14,20-24. § 21:21: inie yakondo 17:20.

* 21:22: ungu pulu te inie yakondo 7:7-8*. † 21:22: Mako 11:27-33, LLuku 20:1-8. ‡ 21:23: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “16. hetman”.

‘Te-pou.’ nimbe nu nambamo sipe lipe mundorumuye?” niringi.

²⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Nane eno ungu te walsipu piliembola. Pe nane eno walsimbo mele enone na sumbi siku topondoko ningi liemo ‘Na ikongonomo teambo.’ nimbe namba sirimumunge pulumu eno nimbu simbola.

²⁵ „Nane isipu eno walsipu pilkiru;“ Ou „No Lindeli, Jono omba yemboma no linderimu kinie yu mulu koleana molemo yemonga kongonomo tendembando yemboma no linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimune terimuye? Ningu siee.“ nirimu.

„Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: “Yuni walsikimu mele olione topondopo, „Jono,“ yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu..“ nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: ‘Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Tungumu sike.’ ningu naa pilku lsingiye?’ nimbe.

²⁶ Molo olione nimolondo: ‘Yumana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu..“ nimulu liemo we yembomane ‘olio tongenje’ nimbu pipili kolkomolo. We yembomane „No Lindeli Jono,“ yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te§ molorumu.’ ningu pilimele kene olio nambe-emolonje?” ningu enono aku siku kerepale niringi.

²⁷ „Enono aku siku anjo yando kerepale ningulie,, Yesusindu topondoko ningendo: “„Nuni walsikinu mele, olio naa pilkimulu.“ niringi.

Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungu te topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungumunge ungu te topondopo nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbimu eno naa nimbu simbola.“ „nirimu..“

*21:28-22:14 Juda Ye Awilimene ‘Pulu Yemone Yesusi Naa Lipe Mundorumu-ne Orumu.’ Ningu Yu Bulu Siku Ungumu Naa Pilku Lsingimunge Yesusini Eno-Kinie Ungu Iko Yepoko Torumu Ungu Ikoma**

Te: 21:28-32 Ye Tenga Kango Talonga Ungu Ikomo

§ **21:26:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **21:27:** ungu pulu te inie 21:46.

*Te: 21:33-46 Unjo Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga
Ungu Ikomo†*

*Te: 22:1-14 Ye Te Ambo Limbemonga Langi Noringi Ungu
Ikomo*

²⁸ „Yesusini kelepa kanu Juda yembomanga ye awilimendo‡ nimbendo: „Eno nambolka konopu lekemeleye? Ye te yunge kango talo moloringili. Yu pupe kango komomondo nimbendo: „Kangomo, kinié nu unjo-waene ponien puku kongono te-pou.” nirimu.

²⁹ “Yuni topondopa lapando “Molo, na naa pumbo.” nirimu, nalo pe yu konopu alowa tepalie purumu.

³⁰ “Lapa pupe komomondo nirimu mele aku sipe akiliomondo nirimu „kinie, yuni topondopa “Te-pumbo.” nirimu, nalo naa purumu.

³¹ “Kanu kangoselonga nawene lapanga ungumu pilipe lipa terimuye?” nirimu.

Enone topondoko “Komomo.” niringi.

Yesusini enondo nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno Juda yembomanga ye awilime, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo talapena sukundu§ „kumbi leko naa punge..” Kou takisi lili yema kinie wapora toli amboma kinie „kanu yemboma, eno Juda yembomanga ye awilimene kanoko keri kanolemelema, kumbi leko punge.

³² „No Lindeli, Jono omba eno sumbi siku molonge aulkemo lipa ora sirimu kinie enone yu nirimumu ‘Kolo tokomo.’ konopu leko yunge ungumu pilku naa lsingi nalo kou takisi lili yema kinie wapora toli amboma kinie yuni nirimu ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi. Nalo kanu ambo ye kerimene aku teringi kinie kepe kanokolie ‘Konopu alowa tepo ‘Yuni sike nikimu.’ nimbu tondolo mundupu piliemili.’ naa niringila. Akumunge „kanu ambo ye “Tepo kenjilimolo.” ningu konopu alowa telemelema Pulu Yemo molemona kumbi leko punge..” „nirimu.” * u

³³ „Aku nimbeline Yesusini kanu ye awilimendo† altopa nimbendo: „Ungu iko te pea tambo pilieyo.

“Kolea pulu ye tene unjo waene ponie tepalie pala terimu. Ponien sukundu loyekolo akupe waene-no ingi tepa mondombando tepa mimi tepalie nirimumuni, pe

† 21:27: Mako 12:1-12, LLuku 20:9-19. ‡ 21:28: inie yakondo 21:23. § 21:31: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * 21:32: LLuku 7:29-50, 18:9-14, Jono 8:1-11. Kou-takisi lili yemanga ungu pulu te inie yakondo 11:19*. Bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “38. Sadyusi”, “41. saveman”.

† 21:33: inie yakondo 21:23.

ponie nokonge ulke takaye te polo kulupe ola takorumu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: "Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi mare na liembo." nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe molorumu.

³⁴ Kanu kinie pe waene mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye mare "Nanga waene-mongo siengi puku liku mendeko wang'i paa." nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundorumu.

³⁵ Nalo kendemande yema 'oringi kinie, ponienokoli yemane eno ambolko likulie te kopene toko, te toko kondoko, te kouni toringi.

³⁶ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye mare awisili mele lipe "Nanga waene mongo lindi-pee." nimbe lipe mundorumu, ou kendemande ye koltalo mele lipe mundorumu. Nalo ponie nokoli yemane ou-pulu-pulu oringi kendemande yema-kinie teringi mele pe kendemande oringi yema-kinie akula teringi.

³⁷ Kanu kinie ponie pulu yemo yuni 'konopuni pilipelie, 'Nanga kangomo pipili kolko yunge ungume pilku liku, yu waene-mongoma singe.' konopu lepalie yunge malomo lipe mundorumu.

³⁸ Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: "Andi okomo yemo pe lapanga melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo iponiemo olio kamu liemili." ningulie

³⁹ enone yu ambolko liku ponieno ulsu mundukulie yu toko kondoringi."[‡] nimbe Yesusini nirimu.,

⁴⁰ 'Yesusini ungu iko akumu topa pora simbendo kanu Juda yembomanga ye awilimendo walsipelie nimbendo:,'

"Ponie nokoli yemane aku teringimunge ponie pulu yemo ombalie kanu ponie nokoli yema-kinie yuni nambolka uluri temba konopu lekemeleye?" nirimu.

⁴¹ Enone yundu topondoko ningendo: "Yuni kanu ye kerime 'kamu molko kenjengi.' nimbe tepa kenjipelie ponie nokonge ye lupe mare lipe waene-mongo polo tomba kinie waene-mongoma moke teko, mare ponie pulu yemo singe yema poniemo simbe." niringi.[§]

⁴² Yesusini 'Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie,* enondo nimbendo:

[‡] **21:39:** Yesusi ulsukundu mengo puku toringi temanemo inie anjokondo 27:32, Mako 15:20-21, Jono 19:17. Unku pulu te Ipuru 13:11-12, 13:11-12*. [§] **21:41:** Unku iko palimunge unku pulume LLuku 20:16*. ^{*} **21:42:** inie nondopa 21:46, Jono 11:45-53,57.

"Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te kanoko naa pilimeleye? „Aku ungumu isipe mele:„

"Ulke takoringi yemane

kanoko keri kanoko toko lteringi kou kanumu

kinié kelepa ulke simu mele

ulke enge sindeli kou awili peangamo.

Awilimuni aku ulumu terimu oione

kanopo paa peanga kanolemolo."†

nimbe molemo kanumu.

⁴³ Aku „nirimu“.munge nane eno „Pulu Yemonga Juda yemboma, nimbu sikirumu: Pulu Yemo enonga ye nomi kingi molopa eno nokolemo mele mundupe siye kolopalie nimbémone, yembo talape lupe tene yunge ungumu pilku liku teko molongema lipe nokomba.‡

⁴⁴ (Ikou „nikiru“.munge ola yembo te a topa topalie ombele melema elke tomba. Nalo yembo te molombana ola koumu omba yu topalie kanu yembomo topa nurupulu tomba.)" nirimu.§

⁴⁵ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Parisi yema kinie* Yesusini ungu iko torumume pilkulie enone yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie

⁴⁶ enone yu ka singe teringi nalo yembomane 'Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yando nimbe silimo ye te.'† konopu lieringi kulu yemboma pipili kolkolie yu isili-ou ambolko ka naa siringi.

22

*22:1-14 (Ungu Pengémo inie yakondo gomo 119 molemo.)**

¹ Yesusini kelepa ungu mare Juda ye awilimendo nimbendo, ungu iko te pea topalie nimbendo:

² "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo† akumu isipe mele:

"Ye nomi kingi tene yunge malo ambo limbemonga langi awisili kalondorumu.

³ Koronga "Ye ambo limbe langi pea namili sukundu wangи." nirimu yemboma yunge kendemandemando

† **21:42:** Konana 118:22-23. ‡ **21:43:** ungu pulu mare LLuku 2:32, 3:6, Lipe Mundoruru Yema 9:15, 18:6, 26:15-23. § **21:44:** akumu pala isipe mele 0 sukundu molemo akumu yembo marene 'Mateyuni naa torumu.' ningu pilimele. Sikenje? Aku ungumu LLuku 20:18 molemola. * **21:45:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "11. Farisi". † **21:46:** LLuku 7:16, Jono 4:19, 9:17. Bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **22::** LLuku 14:16-24. Akumunge 22:3-7 nirimuaku yemboma Juda yembomanje? 22:8-10 nirimuaku yemboma Juda yembo naa moloringi yembo lupemanje? † **22:2:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

“ ‘Kinié langi namili waa.’ ni-pee.” nimbe mundorumu, nalo puku aku siku niringi kinie eno “Naa omolo.” niringi.

⁴ Altopa kendemande mare lupe lipe mundupelie nimbendo: “ ‘Langi pea namili wang.’ nirindu yembomando puku ningendo: “Langi tepe mimi tepe pora simu. Yunge kongi kao peleama kinie kongi kao walo wami telime kinie tomu. Langi pali tepe mimi tepe nosilimo kene ye ambo limbemonga langi pea namili waa.” ni-pee.” nirimu.

⁵ Nalo puku niringi kinie naa pilku siye kolko, te yunge ponieno pupe, te yunge bisinetena pupe,

⁶ marene kingimunge kendemandema ambolko liku teko kenjikulie toko kondoringi.

⁷ Aku teringimunge, kingimu mumindili kolopalie yunge ami yemando nimbendo: “Eno molemelena puku toko kondoko enonga koleamo tepe leko to-paa.” nimbe eno lipe mundorumu kinie pukulie, nirimu mele teringi.

⁸ Kanu kinie kingimuni yunge kendemandando nimbendo: “Ye ambo limbemonga langi nosilimolo nalo “Pea namili wang.” nirindu yemboma nonge kapola naa temba kene

⁹ eno pukulie aulke lupe lupe lemomanga pali puku yembo kanongema “Ye ambo limbemonga langi pea namili waa.” ni-pee.” nirimu.

¹⁰ Pilkulie kanu kendemandema aulkemanga pali puku yembo kanoringime pali liku maku toringi. Yembo peangama kinie yembo kerime kinie pea liku maku toringi. Kanu kinie ye ambo limbemonga koleana yemboma paa ongo si siku moloringi.

¹¹ Ongo moloringi kinie kingimu “Yembo maku toko molemelema kanambo.” nimbe eno moloringine ombalie, yemboma ye ambo limbe ‘makune ongemonga wale-pakoli kamume ‘pakoko sukundu wang.’’ ningu siringi, wale-pakolimenga[‡] ye te wale-pakoli akumenga te naa pakopa molorumu kanopalie

¹² yundu nimbendo: “Kangomo, nu ye ambo limbe wale te naa pakokono kanokoro kene nu aulke tena sukundu onuye?” nirimu kinie kanu yemone unguri naa nirimu.

¹³ Kanu kinie kingimuni langi nokoringi kendemandando nimbendo: “I yemo kimbu kime ka tokolie pena kolea sumbulu tokomona toko pena mundee!” nirimu.

[‡] **22:11:** Ou teringi mele pilipulie palana isipe , , sukundu molemo mele torumulu. Yemboma enono walu oringimunge wale-pakoli kamu mare yu mele mele naa pakoko oringi. Ungu pulu te Lipe Ora Sirimu 7:13-14, 3:4-5, 19:7-8.

Akune yemboma paa mindili nongolie kola teko perek molonge.” „nimbe Yesusini nirimu.,

¹⁴ „Aku nimbeline Yesusini ungu ikomonga pulumu kamu nimbendo:” “Sike „Pulu Yemone, yembo awisilindu “Waa.” nilimo nalo yembo koltalo mindi§ mako topa “Sukundu waa.” nilimo.” nirimu.

*22:15-22 “Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?”
Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

¹⁵ „Yesusini aku sipe nirimu, kinie „pilkulie, Parisi yema† ulsu puku eno enono liku maku tokolie ningendo: “‘Yesusini ungu te nimbe kenjepili.’ nimbu nambe-eamiliye?” ningu kerepale ningulie niringimuni,‡

¹⁶ eno lombili andolime kinie ye nomi kingi Erotenga talape ye mare kinie liku Yesusi molorumune liku mundoringi, eno puku Yesusindu ningendo:

“Ungu Mane Silimu, olio pilimolo, ‘nuni ungu sikema mindi ningu, Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ulume paa sike ungume mane siku, nu yembo teluringe kepe konopu kimbu naa siku, yemboma pipili naa kolko enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu silino.’ konopu lemolo.

¹⁷ Aku siku ningu molenomonga nu nambolka konopu lekenoye? Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine ‘Sisa’ nilimu kou takisi tomulu liemo kapola molo moloye? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye? Ningu si.” niringi.

¹⁸ Nalo Yesusini yu-kinie konopu keri panjiku yu teko kenjingte teringi pilipelie enondo nimbendo: “Eno kolo toko topele mapele toli yema,§ ‘Yuni nimbe kenjepili.’ ningu nambemune na manda manjiku kolo toko walsikimiliye?”

¹⁹ Takisi tolemele kou mongo te na liku ora siee.” nirimu.

Enone yu molorumune te mengo ongo yu siringi.

²⁰ Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: “I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?” nirimu.

²¹ Enone yundu ningendo: “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo.” niringi.

§ **22:14:** inie yakondo 7:13-14.

* **22:14:** Mako 12:13-17, LLuku 20:20-26.

† **22:15:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. ‡ **22:15:** Inie yakondo 22:1-7 yemane “Naa omolo.” niringi kinie kingimuni “Kapola kene we yemboma wang.” nirimu akumu naa oringi yema Juda yembomanga ye awilime. Parisi yemane aku pilkulie Yesusi-kinie konopu keri panjeringi.

§ **22:18:** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. * **22:18:** ungu pulu te inie yakondo 16:1***.

Kanu kinie yuni enondo nimbendo: „Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.” nirimu.

²² Yuni aku sipe „paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie ‘Yu paa pilipe konginjeli pelemo yemo lepamo.’ ningu pilku, konopu awisili liku mundukulie yu munduku siye kolko eno puringi.

22:23-33 “Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-Engenje?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo[†]

²³ „Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningu pora siringi kinie, pe aku enamonga Sadusi ye mare[‡] Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa maknjindimbe, lomboroko ola naa molonge.’ ningu pilku moloringi talapemo. Aku Sadusi yema ongo Yesusi walsiku pilkulie ningendo:

²⁴ “Ungu Mane Silimu, ‘Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo:

“Ambo limbe ye te ambolango naa membalie
kolomba kinie kanu yemo yunge angenu
molombamone yunge ambo wayemo lipe
angenu lipe tapondopa ambolango mendepili.”[§]
nirimu aku sipe bokune molemo kanumu.

²⁵ „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie wendo orumu mele nu walsipu piliemili..”

“Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo lipelie kolorumu. Ambolango te naa molopili kolorumu kulu yunge bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumula. Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora siringi kinie akiliomo we kolorumula.

²⁶ Nalo ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula. Yunge bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumula. Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ya mana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?” nirringi.

²⁷ Pe ambomo yu kolorumula.

²⁸ Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali ya mana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?” nirringi.

²⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune ungu molemoma kinie, Pulu Yemo kinie tondolo pelemo mele kinie, naa pilku lou lemelemonga

[†] 22:22: Mako 12:18-27, LLuku 20:27-40. [‡] 22:23: bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”. [§] 22:24: Unru Manema 25:5.

yemboma pe tengemondo nikimili mele pilku sunduku kolo tokomele,..

³⁰ Lomboroko ola molonge yembomanga yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa naa tenge. Mulu koleana molemele angelloma molemele mele aku siku molonge. ‚Angellomane mana yemboma telememele mele naa telememele kanumu, Aku tengemonga , ‘Eno Pulu Yemonga ungumu pilku sunduku lawa telememele.’ nikiru.,

31-32 “Nalo ‚eno Sadusimene, ‚Kolemele yemboma lomboroko ola naa molonge.’ konopu lemelemonga ungu te Pulu Yemone enondo nirimumu enone naa kanoko pilimeleye? Yuni isipe nimbendo:

“Na Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie enonga Pulu Yemo molio.” nirimu.*

Pulu Yemonga bokune aku ungu molemomo naa kanoko pilimeleye? ‚Enonga Pulu Yemo molorundu.’ naa nirimu. ‚Enonga Pulu Yemo molio.’ nirimu kanumu, Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo; yu konde mololi yembomanga Pulu Yemo.” nirimu.†

33 Yuni aku nirimu mele yembo maku toko moloring-imene pilkulie yunge ungu mane sirimu ungume pilkulie pungu-pungu ningu paa konopu awisili liku mundoringi.

22:34-40 *Pulu Yemone Ungu Mane Sirimu Ungu Mane-manga Talo Olandopamonga Temanemo*‡

34 Nalo Yesusini aku ungu nirimumuni Sadusi yemanga ungumu pipi sinderimu, eno ungu te naa perimu-ne Parisi yemanē§ pilkulie eno liku maku toko ‚Yesusi molorumune, oringi.

35 ‚Oringi kinie, enonga ye te, yu Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondorumu yemone ‚Yuni nimbe kenjimbenje manda manjipu piliembo.’ nimbe* Yesusindu walsipe pilipelie nimbendo:

36 “Ungu Mane Silimu, Pulu Yemone ungu mane sirimu pelemomanga nambolka ungu manemo yu olandopaye?” nirimu.†

37 Yesusini yundu nimbendo:

“Ungu mane olandopamo isipe:
‘Enone enonga kamelema kinie,
enonga minime kinie,
enonga pilipe konginjelime kinie,
akumene Awilimu enonga Pulu Yemo manjiku

* 22:31-32: Wendo Oringi 3:6. † 22:31-32: ungu pulu te LLuku 20:37*

‡ 22:33: Mako 12:28-31, LLuku 10:25-27. § 22:34: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. * 22:35: ungu pulu te inie yakondo 16:1***. † 22:36: bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

tondolo munduku konopu mondangi.'
aku nimbe pelemo.‡

38 Aku ungu manemo yu paa tondolo, olandopamo.

39 Talo sipe ungu manemo yu-kinie telu sipe mele. Akumu isipe:

'Enone enono yu-mele-mele konopu mondoko
enonga kangimu enono
kondo kolko nokolemele mele
aku sikula pulu lemo yemboma
konopu mondoko nokoko molangi.'
nimbe pelemo.§

40 Pulu Yemonga ungu mane Mosisini sirimume pali kinie,
Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma
ningu siringi yemane bokune toringi ungume pali kinie,*
kanu ungumenga pulumu aku ungu maneselo mindi."
nirimu.

*22:41-46 Yesusini "Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?"
Nimbe Walserimu Temanemo†*

41 Kanu kinie Parisi yema aku siku we maku toko molangi
Yesusini enondo isipe walsipelie nimbendo:

42 "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu
mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimundu‡ enone nambolka konopu lekemeleye? Yunawe?
Yu nawene kalopa limbe konopu lemeleye?" nirimu kinie
enone ningendo: "Ye nomi Kirasimu yu ye nomi kingi,
Depisini kalopa limbe ye te."§ nirungi.

43 Yuni altopa eno walsipelie nimbendo: "Aku liemo
'Pulu Yemonga, Minimu Depisinge konopune molopalie
ungu te nirimu kinie Depisini pilipelie ye nomi Kirasimundu
"Awilimu" nirimu akumu nambemune nirimu konopu
lekemeleye? Depisi yuni 'ye Kirasimu molomba mele, isipe
nirimu:

44 "Awili 'Pulu Ye Yawene, nanga Awilimundu nimbendo:
"Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu 'na kinie pea
tapu topolo ye nomiselo molopololo
melema nokambili,
nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."*

‡ 22:37: UNGU MANEMA 6:5. § 22:39: LLIPAI 19:18. UNGU PULU MARE INIE YAKONDO 5:43-48, LLUKU 10:25-37. * 22:40: BOKUMUNGE ALSENA ANJOKONDO "26.2. LO NA PROFET". † 22:40: MAKO 12:35-37, LLUKU 20:41-44. ‡ 22:42: BOKUMUNGE ALSENA ANJOKONDO "23. KRAIS". § 22:42: BOKUMUNGE ALSENA ANJOKONDO "32.1. PIKININI BILONG DEVIT". * 22:44: KONANA 110:1, Lipe MUNDOROMU YEMA 2:34-35, IPURU 1:13, OU KORINI 15:25, IPURU 10:13.

nimbe Depisini nirimu kanumu.

⁴⁵ Depisini ‚ye nomi Kirasimu, yundu “Nu nanga Awilimu.” nirimu liemo yu pe nambepa Depisini kalopa limbe ye te ‚mindi, molombaye?” nirimu.

⁴⁶ ‚Yesusini aku sipe walserimu mele pilkulie, ye akune moloringimenga tene ungu telu kepe topondoko manda naa niringi. ‚Enone yu walsiku pilieringi ungume pali yuni topondopa anjo nimbe kondorumu pilkulie, pe altoko yu ungu te walsiku pilingendo pipili kolko naa walseringi.

23

*Kolomongo Awili 23 Yesusini Juda Yembomanga Ye Awilime Umbune Awili Yepoko Pakeranga Temanemo**

23:1-12 Parisi Yema Kinie Ungu Manema Pilku Mane Siringi Yema Kinie Enone Teko Kenjeringi Ulumenga Ungu Te†

¹ Kanu kinie Yesusini yembo maku toringime kinie, yunge lombili andoli yema kinie, ungu nimbe sipelie nimbendo:

² “Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie‡ enone Mosisini ungu manemanga pulume mane sirimu mele yandopa mane silimele.

³ Akumunge kanu yemane eno mane silimelema pali mimi siku pilku teangi, nalo kanu yemane mane silimele mele kanu yema enono pilku liku naa telemelemonga kanu yema enone ulu telemelema manda manjiku naa teangi.§

⁴ Yembo tene wale umbune teli te tepa mimi tepalie yembo te ‘mepili.’ nimbe ola lipe bulune mendelemo mele ‚aku siku kanu yemane yembomando ungu mane siku “I siku i siku tea.” ningu, umbune silimele nalo laye-kolte kepe ‘Lipu tapondopo meamili.’ naa nilimele.*

⁵ “Kanu yemane ulu telemelema ‘we teamili.’ ningu naa telemele. ‘Yembomane olio kanokolie ‘molko kondolemele.’ ningu kanangi.’ ningu ulume telemele. Pulu Yemonga ungu manema molemo pepá te kulupi toko mambelena molo kíne ka tongendo ‘Yemboma paa kanangi.’ ningu kulupi paa

* **23::** LLuku 11:37-54 (11:53-54 paa kana!). † **23::** akumunge 23:4-7 Mako 12:38-39, LLuku 20:45-46; 23:6 LLuku 14:7; 23:6-7 LLuku 11:43,46. ‡ **23:2:**

bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”, “11. Farisi”. § **23:3:** inie yakondo 15:3-9, 16:12. Olio manda manjipu temolo kinie papu (Ou Korini 11:1).

* **23:4:** LLuku 11:46.

awili teko toko,[†] enonga wale-pakolimenga ka moko toko mondongendo ka sulu peanga mare awili teko moko toko mondolemele.[‡]

⁶ Yembomane langi nongo yembomando “Namili waa.” nilimele kinie kanu yema ongolie ye awilimenga polo kumbikundu ‘olio molamili.’ ningu konopu siku molemelela. Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune ‘molamili.’ ningu mendo puku polo akune konopu siku molemelela.[§]

⁷ Yemboma maku toko molemele koleana andongendo mongo-kenge teko ‘We yembomane olio kanoko kapi niengi.’ ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela. Yembomane enondo ‘Rapai’* nilimele kinie paa konopu silimelela.

⁸ „Kanu yemane aku telemele, nalo enonga nokoli ye awili telumu mindi molemo, eno pali angenupili molemele kene yembomane “eno olionga Rapaima.” naa niengi.

⁹ Enonga Lapa telumu mindi molemo, akumu mulu koleana molemo, akumunge mana yembo tendo ,‘olionga ye awilimu’ ningu, “Tata” naa niengi.

¹⁰ Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[†] mindi enonga nokoli ye awilimu molemo kene yembomane enondo ,‘olio nokolemo yemo’, ningu “Ye Awilimu” naa laniengi.

¹¹⁻¹² Yembo tene yunge imbimu yuyu lipe ola mundumbe kinie ,Pulu Yemone, yunge imbimu topa manie mundumbe; yembo tene yunge imbimu yuyu topa manie mundumbe kinie ,Pulu Yemone, yunge imbimu lipe ola mundundumbe kene enonga ye te eno nokomba ye awili te molopa enonga kongono kendemande yemo molopili.”[‡] ,nirimu.[¶]

[†] **23:5:** Wendo Oringi 13:1-6, Ungu Manema 6:4-9, 11:13-21, akune Pulu Yemone yembomando nimbendo: “‘Yunge ungu manema konopuni paa mimi siku pilku molangi.’ ningu akume pep na toko kulipi toko pengena mambelena lopali mele panjiku mengo andangi.” nirimu. Pulu Yemone “Teangi.” nirimu mele ya nondopa pikisa tengah ye tene aku sipe yunge mambelena panjerimu. Aku siku papu teringi nalo Yesusini nirimu yemane ‘yembomane ‘eno ye peangama molemele’ ningu kanangi.’ ningu awili teko mondoringi. [‡] **23:5:** Kambu 15:37-41 akune yemane ‘Pulu Yemonga yemboma manjipu molemolo.’ ningu enonga wale-pakolimenga ka mare moko toko mondonge ungu manema molemo nalo Yesusini nirimu yemane ‘Pulu Yemone olio ye peangama nimbe kanopili.’ naa ningu, ‘we yembomane olio ye peangama ningu kanangi.’ ningu ka paa sulu mare moko toko mondoringi. [§] **23:6:** LLuku 11:43, 20:46; 14:7.

* **23:7:** ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*. [†] **23:10:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [‡] **23:11-12:** Kongono tendeli yemboma mele molomolo ungumunge ungu pulu mare inie yakondo 18:1-5, 20:26-27, Mako 9:33-37, Jono 13:1-17.

23:13-36 Parisi Yema Kinie Ungu Manema Pilku Mane Siringi Yema Kinie Akumendo Yesusini Iri Topa Teko Kenjeringimunge Mindili Nonge Mele Nirimu Temanemo§

13 „Yu lombili andolimendo ungu nimbe kelepalie Yesusini Juda yembomanga ye awili moloringimendo nimbendo,: “Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie, Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema!* Enone yemboma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo† mulu koleana punge pulimele kerepulumu pipi silimele. Eno enono sukundu naa pulimele; yembo lupema punge telemele kinie aulkemo pipi siku “Molo.” nilimelela.‡

14 “(Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Enone ambo wayema liku lou siku enonga ulkema wa liku, enone ‘Yemboma kanangi.’ ningu Pulu Yemo kinie ungume sulu teko we ningu angilimele, akumunge kote walemo wendo ombá kinie eno-kinie umbune awili tepa pomba.)§

15 “Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! ‘Yembo telu mindi kepe konopu alowa tepa olio lombili andomba kinie papu.’ ningu ma koleamanga kimbu kongono teko kolea sulumenga puku, nomu-kusa sipimenga andolemele nalo pe yembo te sike enone nilimele ungume pilipe lipé konopu alowa tepa lombili andolemo kinie kanu yembomo tepa kenjilimo mele paa olandopa, enone teko kenjilimele mele maniendopa, akumunge yu tepe koleana paa sike pumbe aulkemo akisindilimele.

16 “Eno mongo keri lielimene “Mongo keri lieli, yemboma aulkemo lipu ora siemili.” nilimele yema eno mindili nongo paa molko kenjing! Enone yemboma mane sikulie ningendo: “Yembo tene mi lembando ‘ulke tembelemo’ imbi lepa “Paa sike tembo.” nimbelie pe “Tembo.” nimbe panjimbe mele naa temba kinie uluri molo. Nalo yembo tene mi lembando “ulke tembelena ape kandoringi kou-gollomo” imbi lepa “Paa sike tembo.” nimbelie pe “Tembo.”

§ 23:11-12: ungu mare LLuku 11:42-52. * 23:13: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. † 23:13: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ 23:13: LLuku 11:52. § 23:14: Ya pala () akune sukundu molemo ungumu yembo pilipe konginjeli marene pilkulie, ‘Imu ou pulu pulu Mateyuni naa torumu. Pe mele ye tene lupe akumu torumu.’ ningu pilkulie kinié bokune naa tolemele. Mako 12:40 iungumu sike molemo.

nimbe panjimbe mele naa temba kinie kapola naa temba. Yu sike kamu tepili." nilimele.*

¹⁷ Eno aroma toko mongo keri lieli yema! Mele nambolka melemo olandopaye? Kou-gollo akumu mele olandopamo molo Pulu Yemo molemo ulke tembelemone kou gollo mako topa 'Pulu Yemonga' nimbe kake tendelemo ulkemo olandopaye?

¹⁸ "Enone ungu te pea yemboma mane sikulie ningendo: "Yembo tene mi lembando 'Pulu Yemo popo toko melema kalemele polomo' imbi lepa "Paa sike tembo." nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie uluri molo. Nalo yembo tene mi lembando "aku polona ola melte singemo" imbi lepa "Paa sike tembo." nimbelie pe "Tembo." nimbe panjimbe mele naa temba kinie kapola naa temba. Yu sike kamu tepili." nilimele.

¹⁹ Eno mongo keri lieli yema! Mele nambolka melemo olandopaye? Polona ola 'Pulu Yemo popo toko kalondangi.' ningu silimele melemo olandopamo molo polomone kanu melema mako topa 'Pulu Yemonga' nimbe kake tendelemo polomo olandopaye?

²⁰ "Akumunge, yembo tene mi lembando 'Pulu Yemo popo toko melema kalemele polomo' imbi lemba kinie mele polona ola lemba melemo kepe imbi lepa mi lemba.

²¹ Aku sipela yembo tene mi lembando 'ulke tembelemo' imbi lemba kinie ulke tembelemo kinie akune sukundu molemo yemo kinie imbi lepa mi lemba.

²² Yembo tene mi lembando 'mulu koleamo' imbi lemba kinie Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa kolea nokombando molemo polomo kepe aku polona ola molemo yemo kepe imbi lepa mi lembala.

²³ "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie, Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno 'sike ungume nikimulu.' ningu kolo toko topele mapele toli yema!† Langi kalongendo 'songo tepili.' ningu enonga ponieno mele kanga lupe lupe olemomanga inie toko langine mundulimele akumenga ungu mane te pelemomo pilku tene tene ningu nosilimelemanga telu telu Pulu Yemonga ningu yu silimele.‡ Aku telemele nalo ungu mane tondolo olandopa mare munduku siye kolko naa pilku telemele. 'Yemboma apuruku yembo awilime liku tapondoko yembo kerime teko kenjiku naa teko, yemboma naa apuruku pali kondo kolko, Pulu Yemo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku "Temolo." nilimele mele sumbi siku

* **23:16:** inie yakondo 5:34-36. † **23:23:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". ‡ **23:23:** LLipai 27:30.

teko molko, aku teangi.' nimbe pelemo ungu manemando nikiru. § Ungu mane wema pilku telemelama munduku siye naa kolko 'mare naa telemelama' nikiru akume pali telemelanje papu.

²⁴ Eno mongo keri lielimene "Mongo keri lieli, yemboma aulkemo lipu ora siemili." nilimele yema,* eno ungu mane wema tondolo munduku pilku teko, ungu mane tondoloma naa pilku telemelama aku telemelama mele ungu iko topo niembo:, Langi nongendo mele kanga lopalo molo lomou langine pelemo kanokolie 'Naa namili.' ningu wendo liku ltelemelama, nalo kongi kao te langine pelemo kinie naa kanoko we liku toko penge mundulimele. †

²⁵ "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Pellete kapomanga ulsukundu kulumiye toko kondolemele nalo akumenga sukundu langi pelemoma enone tondolo munduku wa liku, enone enono waka kolko enono konopu kimbu siku limele ulume.‡

²⁶ Eno mongo keri lieli Parisi yema! Pellete kapomanga sukundu kulumiye tonge kinie ulsukundu kepe kake temba.

²⁷ "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! 'Yembo ono koleamo kanoko peanga kanangi.' ningu pene kake telimu ape kondolemele mele eno aku silime mele molemele. Yembo ono koleama sike ulsukundu peanga lemo kanolemele nalo sukundu yembo kololimenga ombelema kinie mele purolu nurupulume kinie peke lepa pelemo.

²⁸ Enoaku siku mele molemele. Yembomane enonga kalkundu kanokolie 'Eno ye sumbi nilime' konopu lemele nalo enonga konopune sukundu kolo toli ulume kinie ulu pulu kerime kinie mindi si nimbe pelemo.

²⁹ "Eno ungu manemanga pulume pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie eno mindili nongo paa molko kenjing! Eno topele mapele toli yema! Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yando ningu silime kolemele kinie enonga ono telemelama koleama teko mimi teko, sumbi nili yembomanga ono koleama asilimele.

³⁰ Aku tekolie enone ningendo: "Olio olionga anda-kolepalime-kinie molemelanje enone Pulu Yemone ungu

§ 23:23: Maika 6:8. * 23:24: Kanu yema ya 23:23 "topele mapele toli yema".

† 23:24: inie yakondo 7:3-5. ‡ 23:25: inie yakondo 15:17-20.

umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema§ toko kondoringi kinie olionga anda-kolepali naa lipu tapon-dopo eno naa tolemela." nilimele.

³¹ Aku nilimelemonga 'Kanu yema toko kondoringi yembomane kalko lsingi yema molemolo.' ningu enono liku ora silimele.

³² Aku liemo kapola enonga anda-kolepalimene pulu polko teko kenjeringi mele enone kamu teangi.

³³ „Yemboma nongo kondoli, wambiyema! Eno kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga waloma!* Pulu Yemone enondo "Teko kenjeringimunge tepe koleana paa." nimbé kinie eno manda kowa punge aulke te lembaye?

³⁴ Akumunge nane Pulu Yemone ungu umbu tondombama pilku yemboma ningu singe yema kinie, pilipe konginjeli pemba yema kinie, mane singe yema kinie, eno molemelena lipu mundukuru. Aku yemanga mare toko kondoko, mare 'Kolangi.' ningu unjo perana uku toko mondoko, mare eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieli ulkemanga mengo puku ka-pulsene toko, koleamanga 'tamili.' ningu pulú siku akiliku lombili punge.

³⁵ Aku tengemonga ou pulu pulu ,Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie, kepe yandopa kinié kepe yembo sumbi nilime toko kondoringimunge ulu umbunema eno ,Juda yembomanga ye awilime,-kinie pemba. ,Pulu Yemonga bokune, ou pulu pulu sumbi nili ye Epele kinie, yandopa moloringi yembo sumbi nilime kinie, yandopa ,Pulu Yemonga bokumu pora nilimo akune, Berekia malo Sekaraya kinie toko kondoringi akumenga pali† ulu umbunema eno-kinie pemba. Sekaraya akumu Pulu Yemonga ulke suluminia lierimu ulkemo kinie Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo kinie awi-suku-singine toringi kanumu.

³⁶ Nane paa sike enondo nikiru: Ou teko kenjeringi ulumenga pali ulu umbunema iyembo kinié moltkomelema-kinie pemba." ,nirimu..

23:37-39 Jerusalleme Yemboma Toko Kalonge Pilipelie Yesusini Eno Kondo Kolorumu Temanemo‡

§ **23:30:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * **23:33:** inie yakondo 3:7, 12:34. † **23:35:** Kenene Epele torumu temanemo Ou Pulu Pulu 4:8 molopa, Sekaraya toringi temanemo Pe Kingime Talo Sipemo 24:20-22 molemo. Juda yembomane Pulu Yemonga bokume pali liku tere lekolie Ou Pulu Pulu bokumu kumbi leko toko, Pe Kingime Talo Sipemonga bokumu akilkul toringi. Yesusini nirimu mele isipe: Yu ou naa opili Pulu Yemonga temanema pali bokune molorumu Juda yembomane nosiku kanoko moloringi, akune sukundu sumbi nili yemboma ou toko kondoringime pali lipe tere lepa nirimu. ‡ **23:36:** LLuku 13:34-35, 19:41-44.

³⁷ „Aku nimbelie Yesusini Jerusalleme moloringi yemboma yu kondo kolopa akumundu ungu te nimbelie nimbendo:„

“O Jerusalleme „yemboma„, Jerusalleme „yemboma„, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema toko kondoko, yuni yemboma ‘liku tapondangi.’ nimbe eno moloringine lipe mundorumu yema kouni toko kondoko telemele yemboma, kera gulta anumumuni yunge waloma lipe yunge kongona lopi tepe nokolemo mele nane wale awisili eno aku sipu nokolka nalo enono “Molo!” niringi.

³⁸ Akumunge pilieme! „Opa puluema eno tonge onge kinie Pulu Yemone altopa eno naa nokopa naa lipe tapondombamonga, opa puluemane ongo sike toko munduku enonga koleamo kinie enonga ulke tembelemo kinie kamu toko kalongemonga eno ku penge.

³⁹ Akumunge „nane eno ungu te pea nimbu sikiru:„ Eno Jerusalleme yemboma, enone nando
“Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne okomo yemo imbi ola molopa, molopa kondopili.”§
ninge walemonga na altoko kanonge. Ou molo.” nirimu.

24

*Kolomongo Awili 24-25selo Yesusini Pe Mulu Maselo Pora
Nimbé Temba Kinie Ulu Mare Wendo Omb monga Ungu Mare
Nimbe Sirimu Ungume*

*24:1-42 Yesusini Ulu Umbunę Telime Pe Wendo Omb
mando Nimbe Sirimu Temanemo**

*24:1-2 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini
Ungu Te Nirimu Temanemo†*

¹ Kanu kinie Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ulsu pupe aulkena pumbe purumu kinie yu lombili andolime ongo ulke tembelemonga ulke lupe lupe „paa peanga angilieringime,‡ yu “Kanou.” ningu liku ora siringi.

² „Aku teringi kinie, yuni enondo nimbendo: “Ya „ulke tembele peanga angilimo, kanokomele melema pali paa sike nimbu sikirumu: „Pe walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo wendo ombákinie, i ulke

§ 23:39: Konana 118:26, inieyakondo 21:9. * 24:: Mako 13:1-37, LLuku 21:5-33, 17:26-35, 21:34-36. † 24:: Mako 13:1-2, LLuku 21:5-6. Ungu mare LLuku 13:34-35, 19:41-44, 23:27-31. ‡ 24:1: tembele ulkemanga pikisa te Mako 11:16 nondopa molemo.

tembelemo tekisikulie koume pali toko manie mundunge.”§ nirimu.

*24:3-14 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo**

³ Kanu kinie yu ma pangí Unjo Ollipi Poniená ola pupe manie molorumune we yemboma naa molangi yunge lombili andoli yema ongo eno enono molkolie yundu wal-siku pilkulie ningendo: “Nuni nikinu mele tewale wendo ombáye? Pe nu nondoko oni teni walemo kinie kepe ma pora nimbé walemo kinie kepe wendo ombándo ou nambolka uluri temba kinie olio kanopolie “Kinié ombá tekemo.” nimbu pilimoloye? Ningu si.” nengu walseringi.

⁴ Yuni enondo nimbendo:

“Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembo-mane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi.

⁵ Ye awisili ongo na molio mele yu mele mele kolo toko ningendo: „Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na.” ningulie aku siku kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Yembo awisilini kanu yemanga ungume pilku liku “Sike nikimili.” ninge.

⁶ “Kolea marenga opa awili teko tengé mele pilku, ‘Opali talou opa awili isipe isipe wendo ombá.’ nengu we ninge kinie pilkulie mini-wale naa mundengi. Opa tengema kinie aku ulume Pulu Yemone ‘Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.’ nimbe, nimbe panjerimumunge aku ulume sike wendo ombá nalo aku kinie mulu maselo ou naa pora nimbé.

⁷ „Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili, yembo talape awili te kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenga talapema kinie marenga talapema kinie opa tengé. Ya ma kolea tenga tenga engele lepa, ma jimi-jimi tepa, aku sipe temba.

⁸ Ambo tene ambolango kokele kanopa limbendo ou mini topa mindili nolemo mele, mulu ma pora nimbé walemo kokele wendo ombándo umbune lupe lupe aku sipema ou wendo ombá.” „nirimu..”

⁹ “Kanu ulume wendo ombá walemanga ‘Na lombili andoli yemboma, mindili nongo, kolangi.’ nengu ‘eno mare, kote teko ka singe. Nanga yemboma molko nanga ungume

§ **24:2:** Kinié ponie 1994, 1995, ponie 2000 nilimolo mele aku sipe ou ponie 30 mele Yesusini iungume nirimu. Pe ponie tu paono mele omba purumu, ponie 70 wendo omba perimu kinie kanu poniená Romo ami yema ongo Jerusalleme makaye teko ‘Yemboma ulsukundu ongo naa pangí.’ nengu pala kerepulume pipi siku, pala kinie we ulkema kinie ulke tembelemo kinie pali toko tekisiku, yemboma toko kondoko, teringi. * **24:2:** Mako 13:3-13, LLuku 21:7-19.

andoko ningu singemonga koleamanga pali yembomane eno kinie mumindili kolko konopu keri panjinge.

¹⁰ „Kanu umbunema wendo ombá, walemanga na ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilinge yembo awisili tondolo munduku pilinge mele munduku siye kolko anjo yando enono konopu keri panjiku, ‘Kirasinge yemboma molemele-monga mindili nangi.’ ningu enonga opa puluema liku singe.

¹¹ „Kanu walemanga, Pulu Yemone ungu umbu tondole-moma naa pilku we kolo toko yando ningu singe yembo awisili wendo ongela. Aku tengé kinie we yembo awisilini ‘Sike nikimili.’ ningu enonga ungume pilku linge.

¹² Ulu paa keri awisili olandopa olandopa wendo ombámonga nanga yembomane ‚anjo yando, konopu mondonge mele ‚kinie, na konopu mondonge mele kinie, munduku siye kolongela.

¹³ Nalo nanga ungumu munduku siye naa kolko mulu ma pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma ‚Pulu Yemone, lipe tapondopa ‘Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili.’ nimbé.†

¹⁴ Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokombamonga‡ temane peangamo ‘Yemboma pali piliengi!’ ningu koleamanga pali andoko ningu singe kinie pe mulu ma pora nimbé walemo kamu wendo ombá.” ‚nirimu.¶

24:15-28 Kirasi Kelepa Omb Temba Kinie Umbune Paa Awili Tepa Wendo Omb Mele Ungu Te§

¹⁵ („Na ibokumu tokoro yemone eno boku kanokomele yembomando ungu te niembo:” ‘Yesusini nirimu, ungumu inie anjokondo molemo akumu eno imbi kanokomele yembomane ungu pulumu paa pilku kondangi.’ nimbu nikiru: ‘Yesusini nimbendo:’)

“Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Denielene bokune imbi topa nimbe sirimu mele yembo tepa pipili kondoli mele paa kerimu ‚ulke tembelena suku, Pulu Yemonga ulke suluminia kake teline angilimbemonga kolea akumu paa kalaro molomba mele nirimu, bokune molemo. Aku mélemo akune wendo omba angilimbe kanokolie*

¹⁶ ‚Umbune awilime wendo ombá tekemo.’ ningu pilku, kolea Judia poropinji koleamanga molonge yemboma

† 24:13: bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. ‡ 24:14: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 24:14: Mako 13:14-23, LLuku 21:20-24.

* 24:15: Deniele 9:27, 11:31, 12:11. Yu nawenje? Mimi sipu naa pilimolo. Pe Tesallonaika 2:3-4, Lipe Ora Sirimu 13:14-15 akumu telumunje?

enonga koleama munduku siye kolko, ma pangil emba-manga kowa pangil.

¹⁷ Yembo te ulke imune ola molopili ‘aku sipe wendo ombá kinie kanopalie, kowa pumbendo manie ombo ‘Melema lipu membo pambo.’ nimbe ulkena sukundu naa pupili.

¹⁸ Yembo te ponieno molopalie ‘Kowa pambo.’ nimbe, kelepa ulkendo pupe yunge ali-wale sulumu naa lipili. ‘Sumbi siku kowa mindi pangil.

¹⁹ Aku sipe wendo ombá walemanga ambo ambolango mondongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, ‘eno manda lkisiku kowa naa pungemanga, eno-kinie paa umbune wendo ombámonga eno kondo tekemo.

²⁰ “Pulu Yemo mawa tekolie, ‘Ali telemo olimenga kinie ‘koro molopo manda naa andomolo, wale Sambatemanga kinie manda kowa naa pumolo kene kanu walemanga kanu umbunema wendo naa opili.’ nieyo.”[†]

²¹ Kanu walemanga umbune paa awilime wendo ombá, ou mulu maselo pulu polopa terimu kinie kepe, yandopa kinié kepe umbune aku sipe te wendo naa orumu. Pe kepe aku sipe umbune awilime naa wendo ombála.

²² ‘Kanu umbunema wendo ombá kinie Pulu Yemone, ‘Nondopa pora nipili.’ nimbe ou naa nimbe panjilkenje yemboma pali kolemela. Nalo Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu yemboma ‘Pali naa kolangi.’ nimbe ‘Umbune wale akume nondopa pora nipili.’ nimbe, nimbe panjerimu.

²³ “Kanu umbunema ombo pemba walemanga yembo marene ningendo: “Kanaa! Pulu Yemone “Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ya ombo molemo.” ninge molo “Nena ombo molemo.” ninge kinie enonga ungume naa pilku, ‘Sike nikimili.’ ningu naa piliengi!

²⁴ Ye mare ongo kolo tokolie ningendo: “Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu na.” ninge, molo kolo tokolie “Pulu Yemone ungu umbu tondomume pilipulie ombo nimbu sikimulu.” ninge. ‘Yemboma pali, Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu yembomane kepe lipu lou sipu, nikimulu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi!’ ningu Pulu Yemone mindi ulu tondolo kapola telemoma mele manda manjiku ulu paa tondolo awisili tengi. Nalo Pulu Yemonge yemboma aku siku kondi tonge kinie enonga ungume naa pilku, liku su singe.

[†] 24:20: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

25 Pe ulu akume wendo ombá mele 'Eno ou piliengi!' nimbu ya nimbu sikiru mele piliee.

26-27 "Wendo ombá mele nimbu sikiru, pilkimili, kene pe yembo tene nimbendo: "Ye nomi Kirasimu,"‡ ne yembo naa peli kolea ku lieline molemo." nimbé kinie 'Kanamili.' ningu akune naa payo. Molo "I ulkemonga suluminiana molemo." ningi liemo enone 'Sike nikimili.' ningu naa piliengi! Mulune kariapá telemo kinie ena mundi wendo olemo koleana kepe ena pulimo koleana kepe kariapá telemo walsikele kanolemele, aku sipe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ‚altopa, manie ombá kinie koleamanga pali yembomane yu walsikele kanonge aku kene "Ya molemo ongo kanaa." ninge kinie, molo "Ne molemo puku kano-paa." ninge kinie, enonga ungume naa piliengi!

28 Mele kololi te lemo koleana kera ilsepema ongo maku tolemele kanumu.§

*24:29-31 Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo Kelepa Wale Talo Sipe Omb monga Ungu Te**

29 "Kanu walemanga aku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie pe sumbi sipe ‚ulu lupe lupe mare wendo ombála. Akume isipe: 'Kolea tangombando ena pa telemo mele naa tepa, sumbulu topa, oli ipulueli pa telemo mele naa tepa, kombukandipime mulune manie ombo, mulune angilimo mele tondoloma† lope lope tepa anjo yando pupe, aku sipe ulu lupe lupema wendo ombá.'‡

30 Kanu ulume wendo ombá kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kamu ombá temba mele lipé ora simbe melte mulune angilimbe kinie ‚kanokolie, koleamanga pali yembomane paa kola awili-teko tengé. Pe kanoko molangi Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, pa awili-tepa telimu kinie kupe tenga suku molopa kamu manie ombá yembomane kanonge.§

31 Kanu kinie biyukele ungu paa tondolo tepa nipili* yuni yunge angelloma lipé mundumbe kinie eno winjo mendo anjo yando mulu ‚ma koleamanga, pali puku Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe ou mako torumu yemboma sukundu sukundu linge.

‡ 24:26-27: inie yakondo 24:23. § 24:28: Ungu pulu laye lupe te LLuku 17:37.

* 24:28: Mako 13:24-27, LLuku 21:25-28. † 24:29: Yembo marene pilkulie, 'kanu "mele tondoloma" koleama nokolemele kurume.' ningu pilimele (Epesasi 1:21, Kollosi 2:15). ‡ 24:29: Aisaya 13:10, 34:4. § 24:30: ungu pulu te Mako 13:26*. * 24:31: Ou Tesallonaika 4:16, Ou Korini 15:52.

24:32-35 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie Ungu Pulu Te Pilimolo Mele UNGU Te[†]

³² “Unjo pikimuni telemo aku sipe ungu iko mele pelemo kene pilkulie ungu pulumu piliee. Unjo piki kuku topa gomo tolemo kinie kanokolie ‘Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.’ ningu pilimele.

³³ Aku sipela, iulu “Wendo ombá.” nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone ‘Yu paa sike nondopa ombá tekemo. Yu paa kamu okomo.’ ningu pilinge.

³⁴ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi i “Wendo ombá.” nikiru ulume pali wendo ombá.

³⁵ Mulúmu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilioma paa pora naa nimbé.[‡] „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.” „nirimu..”

24:36-44 Ulu Umbunema Kinie Pulu Yemonga Malo Kinie Wendo Onge Walemo Yembomane Naa Pilimelemonga UNGU Te[§]

³⁶ „Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo paa sike ombá, nalo yu ombá walemo naa pilimolo. Ipulueli ombáne, tangoli ombáne naa pilimolo. Mulu koleana angelloma kepe naa pilimelela. Pulu Yemonga Malo kepe naa lapilimo. Tata yuyu mindi „aku walemo, pilipe molemo.” „nirimu..”

³⁷ “Ou ye Noa molopili yembomane teringi mele Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ombá temba kinie yembomane aku siku tengela.

³⁸ „Ma koleamanga pali, no ou naa topili yemboma langi nongo, yema ambo liku, amboma ye puku, aku ulume mindi teko mololiku purungi.* Noa nona andoli sipi ulkemonga suku purumu kinie kepe eno aku ulume mindi we teko moloringi.

³⁹ Eno „Noanga ungumu, naa pilku aku siku ulume mindi teko molangi no topa „koleama pali none aki topa, yemboma pali topa kondorumu.[†] Pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ou Noa molopili teko moloringi nikiru mele aku siku teko molongela.

[†] **24:31:** Mako 13:28-31, LLuku 21:29-33. [‡] **24:35:** inie yakondo 5:18.

[§] **24:35:** akumunge 24:36-42 Mako 13:32-37, LLuku 17:26-36, 21:34-36.

* **24:38:** Noa nona andoli sipi ulkemo takopa yemboma ulu wendo omb mele nimbe sipe mololipe purumu kinie kepe eno naa kanoko naa pilku, teringi mele we teko moloringi. Ou Pita 3:20, Pe Pita 2:5. [†] **24:39:** Ou Pulu Pulu 6-7selo.

⁴⁰ Yu ombá walemonga ye talo lamana[‡] unjo toko angilingele kinie ,Pulu Yemonga angello tene om̄ba, ye te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

⁴¹ Ambo talo langi kalongele teko molongele kinie ,angello te om̄ba, ambo te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

⁴² "Akumunge enonga Awilimu ombá walemo paa naa pilimele kene 'Yu ombá.' ningu kanoko molaa." ,nirimu.,

24:43-25:30 Pe Ulu Wendo Omb manga Ungu Iko Pokore

⁴³ "Eno iungumu konopu liku munduku pilieyo: Ulke pulu ye tene ipulueli wa noli ye tene yunge ulkemo om̄ba bulsupe melema wa limbe mele pilkenje 'Wa noli yemo om̄ba.' nimbe nokopa molka kinie wa noli yemo yu manda suku naa olka.

⁴⁴ Aku siku eno nokoko molaa. Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo[§] om̄ba enamo naa pilimele kene 'Yu sike om̄ba.' ningu aku siku nokoko molangi." ,nirimu.,

*24:45-51 Kendemande Yemboma Nokondolemo Kendemandemonga Ye Awilimu Kelepa Ombalie Kendemandemongo Kinie Temba Mele Ungu Ikomo**

⁴⁵ "Akumunge ungu te niembo:, Kongono tendeli kendemande ye nawene kongono tepa kondondolemo kinie kanopalie yunge ye awilimuni 'Yuni kongono silioma sumbi sipe telemomonga yu kongono simbo kinie tepa kondombamonga na altopo konopu kimbu sipu naa molombo.' nilimoye? Kendemande ye te aku sipe mele tepa kondopa molemomo kanopalie yunge ye awilimuni yu mako topalie yundu nimbendo: "Kongono tendeli kendemandema pali nokondoko enonga langi nongema ena mako toliomonga eno nangi moke teko sieni, nokondoko molou." nimbe ,yu tenga pulimo,..

⁴⁶ Pe ye awilimuni kongono simumu kanu kongono tendeli kendemandemone mimi sipe tendepa molopili awilimu kelepa om̄u liemo kendemandemo yu konopu sipili.

⁴⁷ Nane enondo paa sike nimbū sikirumu: Kanu ye awilimuni kanu kendemandemondo "Nanga mele nosilioma pali nuni nokondou." nimbé.

⁴⁸⁻⁴⁹ Nalo ,ye awilimuni kanu kendemande yemondo nimbendo: "Nanga kendemande yemboma pali nokondou." nimbe tenga pulimo kinie ,kanu kendemande yemone tepa

[‡] **24:40:** Giriki ungune "poniena" nimbe molemo nalo umbu yema ponie naa teko lamana sike pulimelemonga ungu pulumu sumbi sipe molemo.

[§] **24:44:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * **24:44:** akumunge ungu iko mele LLuku 12:42-46, ungu pulumu LLuku 12:47-48. UNGU te Mako 13:33-37.

kenjipe "Nanga awilimu welea naa ombá." konopu lepalie yuni nokondolemo kendemande yemboma kopene topa, no nongo kekelepa toli yema kinie langi nomba no tondoloma nombalie, aku sipe tepa kenjipe molomu liemo

⁵⁰ walse kanu kendemande yemo 'Yunge ye awilimu ombá.' nimbe naa pilipe 'kongono sirimu mele naa tepa, walu tepa kenjipe molomba kinie ombá.

⁵¹ Om̄ba 'kanu yemo tepa molomba mele kanopalie, yu paa kopene topa kondopalie, kolo tolemele yembo topele mapele toli yemboma[†] 'kolea keri, molemelena 'Pupili.' nimbe lipe mundumbe. Kanu koleana yemboma paa mindili nongo kola teko perekō molonge."[‡] 'nirimu.,'

25

*25:1-13 Ambo Wenepo Rureponga Talone Teringimunge
Ungu Ikomo*

¹ 'Aku nimbeline nirimumuni, Yesusini yuyu kelepa ombá mele ungu mare pea nimbeline nimbendo:^{*}

"Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa wale talo sipe mana manie ombá kinie, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba[†] akumu isipe mele:

"Ye te ambo limbe ulume yemboma pea tengendo kanu yemboma maku toko moloringine yemo ombá terimu kinie pilkulie 'Ipulueli ombá.' ningu ambo wenepo rureponga talo enonga tepe-llamema liku "Yu aulkena limolo." ningu purungi.

² Kanu ambo wenepomanga kise pakera konopu naa pepili aroma toko moloringi; kise pakera pilipe konginjeli pepili moloringi.

³ Konopu naa pepili aroma toko moloringi ambo wenepomane enonga tepe-llamema mengo purungi nalo llame karasene pea naa mengo purungi.

⁴ Nalo pilipe konginjeli pepili moloringimene karasene kinie enonga tepe-llamema kinie mengo purungi.

⁵ Ambo limbe yemo welea naa orumu kulu ambo wenepoma pali uru orumu-ne uru peringi.

⁶ Kanu kinie awi-burumi ungu te wendo omba nimbendo: "Ambo limbe yemo okomo kanayo! Aulkena liengi waa!" nirimu.

⁷ Kanu kinie ambo wenepoma ola angilku tepe-llame 'Awili tepa nopili.' ningu teko mimi teringi.

[†] 24:51: inie yakondo 6:2, bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus".

[‡] 24:51: ungu mare inie yakondo 8:12*. * 25:1: akumunge ungu awisili inie yakondo kolomongo awili 24. † 25:1: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

⁸ Konopu naa pepili moloringimene pilipe konginjeli pepili moloringimendo ningendo: "Olionga tepe-llamema kumbulkumu kene enonga karasene mare olio liku munduku siee." niringi kinie

⁹ pilipe konginjeli pepili moloringimene topondoko ningendo: "Karasene eno kinie olio kinie manda naa tembanje. Eno sitoana puku enonga topo toko li-pee." niringi.

¹⁰ Kanu kinie sitoana topo toko lingendo puringi kinie ambo limbe yemo orumu. Kanu kinie ye ambo limbemonga langi akune nongendo maku toringi yemboma, pilipe konginjeli pepili moloringi wenepoma pea ulkena suku puringi. Kanu kinie ulke kune toko ingi siku langi nongo moloringi.

¹¹ Pe langi nongo molangi ambo wenepo sitoana puringime ongolie ningendo: "Awilimu, Awilimu, olionga kune ongo lindei." niringi.

¹² Nalo yuni enondo topondopa nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na enonga imbime naa pilkiru. „Ulsu molemelema manda sukundu naa onge.“" nirimu." „nimbe Yesusini nirimu.„

¹³ „Aku nimbelie yuni altopa nimbendo: „Aku sipe temba kene Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemo kepe eno naa pilku, ipulueli-ou ombáne tangoli ombáne, ipulueli ombáne, naa pilimele kene yu ombá nokoko kondoko molaa.“ „nirimu.„

25:14-30 Ye Awili Tene Yunge Kendemandema Kou Mare Sipelie Tenga Purumu Ungu Ikomo‡ (24:43-25:30 pali kanani.)

¹⁴ „Nimbelie Yesusini ungu iko te pea topalie nimbendo: „Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu, isipe melela:§

"Ye te kolea tenga pupe molombando yunge kendemande yema "Waa." nimbe yunge melema "Nokondaa." nimbelie nirimumuni,

¹⁵ enone kongono telemele mele pilipe apurupe yunge melema eno moke tepalie ye te kou pape tausini kina mele sipe, te kou tu tausini kina mele sipe, te wane tausini kina mele sirimu. Aku tepalie yu purumu.

¹⁶ Ye pape tausini kina lsimumu sumbi sipe pupe kanu koumuni bisinete tepalie nirimumuni, kou pape tausini kina olandopa pupe lsimu.

¹⁷ Aku sipela ye tu tausini kina lsimumu olandopa tu tausini kina pupe lsimu.

¹⁸ Nalo wane tausini kina lsimumu pupe 'Lopi teambo.' nimbe yuni mana muru akupe yunge nokoli yemonga koumu lowa terimu.

‡ 25:13: LLuku 19:12-27. § 25:14: inie yakondo 25:1.

¹⁹ Kanu kinie wale awisili ombo purumu kinie kanu kendemandemanga nokoli yemo ombo enondo nimbendo: "Koume eno teringi mele kanambo liku ora siee." nirimu.

²⁰ Kanu kinie pape tausini kina lsimu yemone pape tausini kina olandopa pupe lsimumu memba ombalie nimbendo: "Awilimu, nuni na pape tausini kina sirinu kanumu. Nane pape tausini kina olandopa pupu lsindumu i ambolkoro kanou." nirimu.

²¹ Nokoli yemone yuntu nimbendo: "Kendemande ye peangamo, paa papu terinu. Kongono wallop Kolte mele sirindumu nuni teko kondorunumunge "Nuni nanga mele awisili nokondou." nimbo kene nu ongo na pea tapu topo konopu sipu molambili ou." nirimu.

²² Ye tu tausini kina lsimu yemo yu kepe ombalie nimbendo: "Awilimu, nuni na tu tausini kina sirinu kanumu. Nane tu tausini kina olandopa pupu lsindumu i ambolkoro kanou." nirimu.

²³ Yunge nokolimuni yuntu nimbendo: "Kendemande ye peangamo, paa papu terinu. Kongono wallop Kolte mele sirindumu nuni teko kondorunumunge nanga mele awisili "Nu nokondou." nimbo kene nu ongo na pea tapu topo konopu sipu molambili ou." nirimu.

²⁴ Kanu kinie wane tausini kina lsimu yemo kepe ombalie nimbendo: "Awilimu, nane pilipulie, 'Nu bisinete tondolo munduku teko 'Kou mone lipu nosimbomonga yemboma mindili nongi liemo mandala.' ningu 'kendemande yemboma 'Kongono mindili siku teangi.' ningu siku, eno mele koltalo siku melema pali nunu mindi lino yemo; ponie yembomane panjindilimele kinie nu nunu langi melema we akuku liku; rasi-witimunge kilu kinie mongoselo yembo wemane kilu toko apurundulimele kinie nu nunu rasi-witi mongo we lino mele.' na pilierindu.

²⁵ 'Aku siku telenomonga, nane nu pipili kolopolie na pupu nunge kou na sirinumu mana lowa terindu. Kanu koumu i ambolkoro kanoyo. Inunge koumu nunu sikiru li.' nirimu.

²⁶ Aku nirimu kinie pilipelie nokoli yemone yuntu topodopa nimbendo: "Teko kenjeli kendemande ye kerimu, nuni pilkulie, 'Ponie yembomane panjindilimele akune na nanu langi melema we akupu lipu; rasi-witimunge kilu kinie mongoselo yembo lupemane apurundulimele kinie na nanu rasi-witi we lio.' ningu pilierinu lemo.

²⁷ Aku siku pilkulie nanga kou monemo kou-benge ulkena nosilinanje papu. Aku telenanje na ombo nanga koumu wendo lipulie kou wallop Kolte ola panjiku silimela lilkela." nirimu.

²⁸ „Kanu kendemande yemondo aku sipe nimbe pora sipelie yuni we kendemande yemando nimbendo: „I yemo tepe kenjerimu kene yunge koumu wendo likulie tene tausini kina ambolkomo yemo siee.“ „nirimu.„

²⁹ „Melema nosilimo yembomo* nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo† yu nosilimoma kepe wendo limbo kene‡ aku siku tekolie,

³⁰ kendemande ye kerimu sumbulu toline liku paka toko pena mundeyo. Akune yemboma paa mindili nongolie kola teko pereko molonge.“ § nirimu.“ „nimbe Yesusini nirimu.„

25:31-46 Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Ye Yesusini Yemboma Pali Kote Tendepa Pilimbemonga Temane Te

³¹ „Aku nimbeline yu pe kelepa om̄ba temba mele nimbeline nimbendo:“

“Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo yunge tondolo pa telimu kinie ombalie nimbemone, yunge mulu koleana angelloma kinie pali onge kinie tondolo pa teline suku ye nomi kingi polomo lembana yu molomba.*

³² Yunge kumbikerena ma koleana yemboma pali liku maku tondonge. Kanu kinie kongi tapu teli ye tene yunge kongime apurupelie kongi sipisipime lupe lipe mundupe, kongi memema lupe lipe mundulimo mele aku sipe Ye Nomi Kingimuni yembo maku toko molongema apurupelie nimbemone,

³³ yembo kongi sipisipi mele molongema yunge ki-umbukundu lipe mundupe, kongi memema mele molongema yunge ki-tarokondo lipe mundumbe.

³⁴⁻³⁶ Aku tepalie, yuni yunge ki-umbukundu molonge yembomando nimbendo: “Na engelene kolorundu kinie enone na langi siringi. Na no waka kolorundu kinie enone no kolko siringi. Na aulke ponenge orundu kinie enone na “Pea molamili ou.” nirangi. Na pulue wambale naa panjipu we-we andorundu kinie mulumbale te siringi. Na kuru torumu kinie nokoringi. Na ka ulkena perindu kinie ongo kanoringi. Tatane ‘Eno molko kondangi.’ nirimu-ne konopu peanga pepili molemele yemboma, enone ulu akume nakinie teringi kene, ya ongo, ou mulu maselo naa liepili

* **25:29:** akumu yuni tondolo silimomonga yunge kendemandemane kongonomo teko kondondolemelemondo nirimu. † **25:29:** akumu yuni tondolo te silimomonga yunge kendemande yembomane kongonomo kapola naa teko, teko kenjilimelemando nirimu. ‡ **25:29:** Mako 4:25, LLuku 8:18, 19:26; Mateyu inie yakondo 13:12. § **25:30:** inie yakondo 8:12*. * **25:31:** inie yakondo 19:28, nalo laye lupe lupe mele. Ya nikimumu yembo marene 25:31-46 molemo mele pilkulie ‘Ya mana temba.’ ningu pilimele; marene Lipe Ora Sirimu 20:11-15 molemo mele pilkulie ‘Mulu koleana temba.’ ningu pilimele.

Tatane yu nokomba koleana eno pea ‘Tapu topo molomolo.’ nimbe, nimbe panjerimu koleana sukundu waa.” nimbé.

³⁷ Aku sipe nimbé kinie pilkulie sumbi nili yembomane topondoko yundu ningendo: “Awilimu,[†] tewale nu engelene kolorunu kinie kanopolie nu langi sirimuluye? Tewale nu no waka kolorunu kinie kanopolie nu no kolopo sirimuluye?

³⁸ Nu ye ponengemo tena molorunu kinie kanopolie “Ulke sukundu molamili ou.” nirimuluye? Mulumbale naa pakoko we-we andorunu kinie kepe nu tena kanopolie mulumbale sirimuluye?

³⁹ Nu kuru torumukinie kepe, ka ulkena perinu kinie kepe, tewale ombo kanorumuluye?” ninge.

⁴⁰ „Aku siku ninge kinie, Ye Nomi Kingimuni enondo topondopa nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Inikiru mele inanga angenupili imbi naa mololi te kepe liku tapondoringi akumu na liku tapondoringi.” nimbé.

⁴¹⁻⁴³ Kanu kinie yunge ki-tarokondo molonge yembo-mando nimbendo: “Pulu Yemone ‘Eno molko kenjengi!’ nilimo yemboma, na engelene kolorundu kinie enone na langi te naa siringi. Na no waka kolorundu kinie enone na ‘no nambo.’ ningu kolko naa siringi. Na aulke ponengemo orundu kinie na “Pea molamili ou.” naa niringi. Na mulumbale te naa pakopo we-we andorundu kinie na mulumbale te naa siringi. Na kuru torumu kinie na naa nokoringi. Na ka ulkena perindu kinie na naa ongo kanoringi. Enone na aku siku naa liku tapondoringi, kene eno nanga kumbikerena naa ongo anjo puku, depelemo[‡] kinie yunge angelloma kinie enonga tepe we nomba pepa mindi pulimo pumbe tepe kalondorundu[§] akune anjo paa.” nimbé.

⁴⁴ Aku sipe nimbé kinie pilkulie kanu yembomane kepe topondoko ningendo: “Awilimu, nu engelene kolorunu kinie kepe, no waka kolorunu kinie kepe, nu ponenge leko orunu kinie kepe, we-we andorunu kinie kepe, kuru torumu kinie kepe, ka ulkena perinu kinie kepe, olione nu aku siku molorunu kinie tewale kanopolie nu naa lipu tapondorumuluye?” ninge.

⁴⁵ „Aku siku ninge kinie, yuni enondo topondopa nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enone inanga angenupili yembomanga imbi naa mololi te naa liku tapondoringi aku kinie na naa laliku tapondoringi.” nimbé.

[†] 25:37: bokumunge alsena anjokondo “6. bikpela”. [‡] 25:41-43: Setene kanumu, ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. [§] 25:41-43: Pe Pita 2:4.

46 "Kanu kinie kanu ,teko kenjilimele, yemboma puku kamu-kumu molko kenjiku mindi puli koleana punge, nalo sumbi nili yemboma puku kamu-kumu molko kondoko mindi puli koleana* punge." ,nimbe Yesusini, nirimu.

26

Kolomongo Awili 26-28 YESUSI MINDILI NOMBA KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLORUMU TEMANEMO

*26:1-5 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo**

1 Yesusini ,yu pe yando ombá mele, ungu akume nimbe pora sipelie yunge lombili andolimendo nimbendo:

2 "Eno pilkimili, wale talo we ombo pumbe kinie Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Mele Pilimolo Walemo† wendo ombá. Aku walemo wendo ombá kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo "Kolopili unjo perana ola uku tangi." ningu liku anjo singe."‡ nirimu.

3 Yesusini aku sipe nirimu walemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yemboma nokoringi tapu yema kinie,§ eno Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa 'Kayapasi' nili ye akumunge ulkena puku liku maku tokolie niringimuni,

4 Yesusi kiyengo ningu ka siku tongendo langi ningu moloringi.

5 Ningu molkolie ningendo: ",Nondopo tamili,, nalo Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Mele Pilimolo Walemanga ,ulume tepo molamili.' ningu, yembo awisili ya Jerusalleme ongo maku toko molongemonga yu isili-ou tomolo kinie enone olio kinie mu-mindili kolko opa tenge kene isili-ou naa topo, keleamili." niringi.

*26:6-13 Ambo Tene Yesusinge Pengena Kopongo Wele Ondo Lenderimu Temanemo**

6 Kolea kanga Betani ye te ou kuru laká nombalie kelierimu ye te,† imbi leko "Ye Kuru Laká Noli Saimono" niringi kanumunge ulkena Yesusi molopili

7 ambo te kopongo wele ma-mingi paa peanga te yu molorumune meli orumu. Kanu wele paa mune tolimumunge kou mone paa awili tepa purumu. Akumu memba ombalie

* **25:46:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * **26:** Mako 14:1-2, LLuku 22:1-2. † **26:2:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ **26:2:** Juda ye awilimene 'Romo yemane aku teangi.' ningu yu ka siku liku anjo singemondo nirimu kanumu. § **26:3:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "16. hetman". * **26:5:** Mako 14:3-9, Jono 12:2-8; (LLuku 7:36-39).

† **26:6:** bokumunge alsena anjokondo "25. lepra".

Yesusi langi noli polo molorumune meli omba , 'Yu tepo kondambo.' nimbe, pengena ondo lenderimu.‡

⁸ Yuni aku terimu kinie kanokolie Yesusi lombili andolime konopu keri panjikulie ningendo: "Aku kopongo welemo nambemune we teko kenjikinuye?

⁹ Aku welemo kou mone limelanje kou awisili lipulie yembo koropama moke tepo silimela." niringi.§

¹⁰ „Enone ambomondo,“ aku siku „niringi, pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "I ambomo-kinie nambemune ungu awisili nikimiliye? Yuni na-kinie ulu peanga te temu.

¹¹ Yembo koropama eno-kinie alieli molonge nalo na eno-kinie alieli naa molombo.

¹² Na ono tengemonga yuni iwele mune tolimu nanga kagine ondo lendemu.*

¹³ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ma kole-manga pali i,nanga, temane peangamo andoko toko singe kinie i ambonone kinié temu temanemo kepe 'Yembomane pilkulie 'Yuni tepa kondorumu.' ningulie aku temanemo toko singela." nirimu.

26:14-16 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema "Lipu Simbo." Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo†

¹⁴ Kanu walemonga Yesusi yu lombili andoli ye rurepo akumenga ye te, yunge imbimu Judasi Isikeriote, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime moloringine pupe,

¹⁵ eno walsipe pilipelie nimbendo: "Nane eno Yesusi ambolko ka singe aulke te lipu ora sindu liemo enone na ,kou, nambeko singeye?" nirimu. „Aku nirimu kinie pilkulie, enone kou-sillipa mongo wane-paono-tene‡ kambu toko yu siringi.

¹⁶ Kanu kinie yu kelepa yando ombalie Yesusi lipe eno simbe aulke te koropa molorumu.

26:17-25 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Temanemo§

‡ **26:7:** ungu pulu te Mako 14:3*. § **26:9:** inie yakondo 19:21, LLuku 12:33.

* **26:12:** Yembo tenga onomo teringi mele Jono 19:40. † **26:13:** Mako 14:10-11, LLuku 22:3-6. ‡ **26:15:** 'Kou sillipa tenga kina sikiti molo eti pelemonje.' konopu lemolo. Akumu kulupi talo pakera molo kulupi engaki mele. Aku liemo kou siringime eti anderete (800) kina molo wane tausini (1 000) kina mele siringinje, olio mimi sipu naa pilimolo. Yembo tene 'Yunge kendemande yembo te kamu molopa yunge kongono alieli we tendemba te molopili liembo.' nimbelin kou mone sillipa aku sili mele sipelie topo topa lsimu. Josepo topo toko lsingi temanemo Ou Pulu Pulu 37:28 molemo. LLipai 27:1-5 kananila. Nalo Josepo yu kangomo mindi, akumunge kou manie mele sikulie yu lsingi.

§ 26:16: akumunge 26:17-19 Mako 14:12-16, LLuku 22:7-13, 26:20-25 Mako 14:17-21, LLuku 22:14,21-23, Jono 13:21-30.

¹⁷ Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi* Koromonga pulu-pulu walemo wendo orumu kinie Juda yembomane Pulu Yemone ou enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilin-gendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilkulie niringimuni, Yesusi lombili andoli yema yu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone olianga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walo te kinié nonimu kolea tena pupu tepo mimi te-pamili konopu lekenoye?" niringi.

¹⁸ „Aku siku nengu walseringi kinie, Yesusini †ye te molomba mele eno lipe ora sipelie, nimbendo: "Ne kolea awili Jerusalleme, suku pukulie, ne ye akumu molombana[†] puku yuntu i siku niengi: "Ungu Mane Silimuni isipe nimu: "Na-kinie ulu te wendo ombá walemo nondopa wendo ombá tekemo.[‡] Nunge ulkena sukundu na kinie na lombili andolime kinie olio Pulu Yemone olianga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolo kongi sipisipi walomo nomolo." nimu." niengi." nirimu.

¹⁹ Kanu kinie lombili andolime puku Yesusini nirimu mele te-pukulie niringimuni, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo teko mimi teko noseringi.

²⁰ Kanu kinie, ipupene ena pupe kala torumu kinie Yesusi kinie lombili andoli ye rurepo kinie †ongo, langi noli polona moloringi.

²¹ Langi nongo moloringi kinie Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enonga ye tene na lipe nanga opa puluema simbe." nirimu.

²² „Aku nirimu kinie pilkulie, enonga konopune umbune awili tepa terimu pilkulie yu mele mele walsikulie ningendo: "Awilimu, nando nikinuye?" niringi.

²³ Yesusini topondopa nimbendo: "Eno nanga ye rureponga, ye te na kinie langime polo awi-suku-singine ola lemo te walsikele lipu nombolo yemone na lipe, opa puluema anjo simbe.

²⁴ Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie tengen mele koronga-ou nengu panjeringi temanemo „Pulu Yemonga, bokune molemo mele[§] sike opa puluemane tengen, nalo yu lipe opa puluemama simbe yemo mindili nomba paa molopa kenjimbe. Yu molopa kenjimbemonga ye

* **26:17:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † **26:18:** Yemo kanoko lenge mele Mako 14:13 nimbe molemo. ‡ **26:18:** ungu pulu te Jono 7:30*. § **26:24:** Aisaya 53, Konana 22:1-19.

akumu anumuni naa melkanje papu. Yu mindili naa nolka." nirimu.

²⁵ Yesusini aku sipe nirimu pilipelie Judasi, yu lipa anjo simbe terimu yemo, yuni yundu nimbendo: "Rapai,"^{*} nikinu yemo na molonje?" nimbe walserimu kinie

Yesusini yundu "Sike, nu." nirimu.

26:26-30 Yesusi Yu Kolorumu Mele 'Pe Pilku Molangi.'
Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo[†]

²⁶ Eno langi nongo moloringi kinie Yesusini berete te lipa Pulu Yemo kinie "Ange." nimbe ambolopa pike lepa yu lombili andolime sipelie nimbendo: "I mu nanga kalumu eno liku nangi." nirimu.[‡]

²⁷ Pe no waene kapo te lipelie Pulu Yemo kinie "Ange." nimbe eno sipelie nimbendo: „Ino-waenemo, eno pali liku nangi.

²⁸ I₁no-waene, sikirumu nanga mememo. Pulu Yemone ₁yu kinie yunge yemboma kinie molonge mele, ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu[§] 'Kamu wendo ombo pepili.' nimbu 'Yembo awisilinge ulu pulu kerime kamu manie pupili. Pulu Yemone altopa naa kanopa siye kolopili.' nimbu nanga mememo ondo lendepolie ₁kolombo, aku mememo imu.* Akumu eno pali liku nangi.

²⁹ Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili-ou na no-waene altopo paa naa nombó. Pe mindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana[†] eno-kinie no waene kondemo kelepo nombó." nirimu.

³⁰ „Langi nongo pora sikulie, eno Pulu Yemonga konana te ningulie, pena puku ma pangil Unjo Ollipi Ponienola purungi.[‡]

26:31-35 Pitane Yesusi "Naa Kanolio." Nimbe Mele Yesusini Yu Ou Nimbe Sirimu Temanemos[§]

³¹ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: "Paa kinié ipulueli ₁opa puluemane, na-kinie tengen ulumu kanokolie enone pali na munduku siye kolonge. Aku siku tengen mele, Pulu Yemone ou nirimu yunge bokune molemo kanumu. Pulu Yemone ₁ungu iko te topalie, nimbendo:

* **26:25:** ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*. † **26:25:** Mako 14:22-26, LLuku 22:17-20,39, 26:26-29 Ou Korini 11:23-26, 26:30 Jono 18:1. ‡ **26:26:** Yesusi yu olio we konde molomolo gamo molemomonga ungu te Jono 6:29-59.

§ **26:28:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". * **26:28:** Mememonga ungu talo LLipai 4:1-5:10, Wendo Oringi 24:8. † **26:29:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ‡ **26:30:** inie yakondo 21:1. § **26:30:** Mako 14:27-31, LLuku 22:31-34, Jono 13:36-38. Pitane sike aku terimu mele temanemo ya 26:58,69-75. Akuterimumunge Yesusini pe Pita-kinie terimu temanemo Jono 21:15-19.

“ “Kongi sipisipi tapu yemo tangi.” nimbo,
yu tonge kinie sipisipime bulu-balu ninge.”*
nirimu, ‚aku mele kinié wendo ombá..”

³² „Isili-ou na toko kondonge kinie eno sike bulu-balu ninge,
nalo na lomboropo ola molopolie nimbomone, na kumbi
lepo kolea Gallillindu pumbo, ‚eno pe akilkü akune onge
kinie altopo pea molomolo..” nirimu.†

³³ Yesusini aku sipe nirimu kinie pilipelie, Pitane nimbendo: “Nu-kinie ulu te wendo ombámonga kanokolie
enone pali ‘Nu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele
mele manie pumbe kinie nu aku sipe munduku siye kolongi
liemo nane nu paa mundupu siye naa kolombo, paamolo.”
nirimu.

³⁴ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nu paa sike
nimbu sikirumu: Paa kinié ipulueli, kera gulta ou ko naa
topili nuni ‚pipili kolkolie, wale yepoko nando kolo toko “Yu
naweye? Na naa kanolio.” nini.” nirimu.

³⁵ Nalo Pitane yundu nimbendo: “Na nu-kinie tapu
tolembolomonga olto pea “Tomolo.” ningi liemo kepe nu
“Naa kanolio.” paa naa nimbo.” nirimu. Lombili andoli
ye wemane pali “ “Nu naa kanolemolo.” paa naa nimolo.”
niringila.

26:36-46 Kolea Gesemani Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemo‡

³⁶ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie
kolea ‘Gesemani’ niline puringi. ‚Akune puringi, kinie yuni
enondo nimbendo: “Na anjo pupu Pulu Yemo kinie ungu ni-
pukuru kene eno ya molaa.” nirimu.

³⁷ Aku nimbeline Pita kinie Seperi malo Jemisi kinie
Jonoselo, pea lipe memba pupelie ‚Na teko kenjinge ulumu
paa nondopa wendo ombá tekemo.’ nimbe pilipelie, yu
yuyu kondo kolopa konopu keri panjipe kamelena mindili
tepili molorumu.

³⁸ Yuni enondo nimbendo: “Nanga konopune umbune
paa awili te tepamo kene na kolkoro none tekemo. Eno uru
naa peko na-kinie pea tapu topo nokopo kondopo molamili,
eno ya we mimi siku kanoko molaa.” nirimu.

³⁹ „Aku nimbeline, yu yuyu laye kolte anjo pupe koropongo
langopa tamalu pepalie Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa
tepalie nimbendo: “Nanga Tata, na nondopo ‚mindili noli,

* **26:31:** Sekaraya 13:7, bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”. † **26:32:**
inie anjokondo 28:7,10,16-20, Jono 21:1-23. ‡ **26:35:** Mako 14:32-42, 26:36-41
LLuku 22:40-46.

no mingine no nombómo§ ‘Naa nambo.’ nini aulke te lemo liemo paa papu nalo ‘Nane tepolie nanu konopu simbo.’ konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo.” nirimu.

⁴⁰ Aku nimbeline kelepa yunge lombili andoli ye yepoko moloringine yando ombo eno uru peringi kanopalie Pitando nimbendo: “Eno uru naa peko na-kinie ena laye-kolte manda we kanoko kondoko naa molemelaye?

⁴¹ ‘Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene.’ ningulie ‘uru naa peko, Pulu Yemo kinie ungu ningu kanoko kondoko molayo. Sike ‘tepo kondamili.’ nimbu konopumene pilimolo nalo temolondo kangimu siye tepa tondolo naa pulimo.” nirimu.

⁴² Aku sipe nimbeline yu altopa anjo pupe ou Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa terimu mele altopa nimbendo: “Nanga Tata, na ‘Mindili noli, no mingine nomo nani.’ nirinu nomo naa nombó kinie we pemba liemo nuni ‘Wendo opili.’ konopu leno mele na-kinie wendo opili.” nirimu.

⁴³ Altopa yando orumu kinie eno uru orumu kulu altoko uru peringi kanopalie

⁴⁴ yu altopa wale yepoko sipe anjo pupe Pulu Yemo kinie ungu ou nimbe mawa terimu mele altopala nirimu.

⁴⁵ Kelepa yando ombalile lombili andolimendo nimbendo: “Nambemune we uru peko mulu pilku molemeleye?* Kaname! Yemone Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ‚tonge, ulu pulu keri telemele yema lipe simbe enamo† wendo ombá tekemo.

⁴⁶ Ola angilku pamili wame! Na lipe anjo simbe yemo okomo kanaa!” nirimu.

26:47-56 Yesusi Ka Siringi Temanemo‡

⁴⁷ Yesusini ‚kolea Gesemani yu lombili andolimendo, aku nimbe molopili yu lombili andoli rurepo akumenga ye Judasi orumu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,§ Juda yembomanga tapu yema kinie, kanu yemane

§ 26:39: No-sikemondo naa nirimu. Kanu ungu ikomonga pulumu inie yakondo 20:22* molemo. “Na-kinie nondopa mindili wendo omb mele ‘Wendo naa opili.’ ninu liemo paa papu.” nimbe nirimu. *

^{26:45:} Giriki ungune ungu pulu talo pelemo. Yembo marene pilkulie ‘Yesusini eno walse naa walserimu.’ konopu lemele. “We tekemele mele teangi.’ nimbe nirimu.’ konopu lemele.

† 26:45: Yesusini ou inie yakondo 17:22, Mako 9:31, LLuku 9:44 nimbe sirimu mele ya kamu wendo okomo. “ulu pulu keri telemele yema” nirimu akumu ungu iko topalie “Juda yembomanga talapena ulsukundu Romo yema” nimbe nirimunje. ‡ 26:46: Mako 14:43-52, LLuku 22:47-53, Jono 18:2-12, nalo laye lupe lupe mele temane toringi. Pe teringi mele temanemo Jono 18:12b-23 mindi molemo.

§ 26:47: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”.

liku mundoringi ye awisili, yembo toli lou-pulsema kinie kopema kinie mengo, Judasi kinie oringi.

⁴⁸ Ou Yesusi molorumune naa wangi Yesusi Juda ye awilime lipé simbe nimbe panjerimu ye Judasini, eno Yesusi yu ipulueli manda kanonge mele nimbe sipelie nimbendo: "Nane ye te kanopolie kangulumbo akumu Yesusi. Yu ambolko ka siee." nirimu.

“Aku yema, oringi kinie Judasi, yu Yesusi molorumune sumbi sipe ombalie “Rapai,” nu akune angilienu lemo.” nimbe ombo yu kangulorumu.

⁵⁰ Aku terimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Ano, nuni teni okono mele sumbi siku tei." nirimu.

Judasini Yesusi kinie terimu mele, kanokolie oringi yemane yu liku ka siringi.

⁵¹ Aku teringi kinie kanopalie Yesusi pea tapu toko angilieringi ye tene[†] yunge lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te topa yunge komu te topa lakaná lenderimu, aku komumu wendo orumu.

⁵² „Yuni aku terimu kinie kanopalie, Yesusini yundu nim-bendo: “Nunge lou pokete-napimu altoko lakilí! Lou napi liku yembo tongue yemboma lou napini toko kondongela, aku kene, ‘Molo.’ nimbu lou napimene ulu te naa teamili...”

⁵³ Nane nanga Tata walsipulie "Liku tapondou." nilkenje yuni angello ami talape rurepo,‡ molo olandopa malapunge telu molo talo, tamburumbu na "Liku tapondangi paa." nimbe lipe mundulke akumu nu naa pilkinuye?

⁵⁴ Nalo ‚angellomane ongo opa puluemane na ‘naa tangi.’ ningu liku tapondolemelanje, Pulu Yemonga bokune nakinie wendo ombá nimbe molemo mele nambepa wendo olkaye?’’ nirimu.

⁵⁵ „Aku nimbelie, Yesusini, yu ka singe oringi, ye awisiliongo moloringimendo nimbendo: “Na ‘yembo topa wa noli yere molemo.’ konopu lekolie na ka singendo yembo tolilou pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye? Ulketembele, kerepulune we yemboma maku toko molemele, koleana alieli eno pea molemolo kinie ungu mane sипmolio kinie na liku ka naa silimele kanumu.

⁵⁶ Nalo isipe wendo okomo ulumenga pali Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye

* 26:49: ungu pulumu inie 26:25*. † 26:51: ungu pulu te Mako 14:47*.

‡ 26:53: Ami talape tengatengatenga angello sikisi tausini ningumolemele, akumulipe tere lepa angello sependi tu tausini (72 000) mele kanumu. Molo talape malapunge teluliemo sependi eti tausini (78 000) mele. Malapunge taloliemo angello eti po tausini.

marene ulu mare „na-kinie, pe wendo ombá mele ou ningu bokune toringi molemo mele kamu wendo okomo.” nirimu.

Kanu kinie yu lombili andolime pali ‚Olio pea ka singenje.’ ningu pilkulie, yu munduku siye kolko eno talopa leko puringi.

26:57,59-68 Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko Kenjeringi Temanemo§

⁵⁷ Kanu kinie Yesusi ka sikulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi molorumune mengo puringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* Juda yembomanga tapu yema kinie, enone ‚Yesusi kote tendepo piliemili.’ ningu, akune ou ongo maku toko moloringi.

26:58,69-75 Pitane Wale Yepoko Kolo Topa “Yesusi Yu Naa Kanolio.” Nirimu Temanemo†

⁵⁸ Nalo ‚Yesusi mengo puringi kinie, Pita lombili angilipe taka lipe pupe, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena, ulke angilipe pala mele makapu terimu, awi suku singine yembo maku toringi kolea we lierimune paa sukundu pupe, ‚Yesusi nambe-engenje piliembo.’ nimbe ‚Yesusi nokoko moloringi, ele yema kinie molorumu.

⁵⁹ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga kanjollo yema‡ pali kinie, akumene Yesusi yu toko kondongendo ulu te tepa kenjerimu ulu te ‚Yembo tene ‚yu isipe isipe tepa kenjerimu.’ nimbe kolo topa nipili.’ ningu yembo te koroko moloringi kinie

⁶⁰ yembo awisili ongo ungu mare kolo toko niringi nalo enone yu manda toko kondonge ungu te naa niringi.

Laye pe mele yembo talo ongolo

⁶¹ ‚kolo toko, ningelendo: ‚I yemo isipe nirimu ‚pilierimbulu,: ‚I Pulu Yemo ‚popo toko kaloli, ulke tembelemo nane topo tekisipulie wale yepoko omba pupili ulke tembele ‚konde, te manda kolo wangopo takombo.’ nirimu.§ ‚Yuni aku nirimumunge ‚Yu Pulu Yemo mele molio.’ konopu lepalie aku nirimumu nimbe kenjerimunje...’ niringili.

⁶² Aku niringili pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo ola angilipe Yesusi walsipelie nimbendo: ‚Ungu te topondoko naa nikinuye? Nu ‚ningu kenjerinu mele, nikimbilimu nambolka ulumu ningu kenjerinumundu nikimbiliye?’ nirimu.

§ **26:56:** Mako 14:53-65, LLuku 22:54,63-71, 26:57 Jono 18:24. * **26:57:** bokumunge alsena anjokondo ‚41. saveman’. † **26:57:** Mako 14:54,66-72, LLuku 54b-62, Jono 18:15-18,25-27; (inie yakondo 26:31-35). ‡ **26:59:** bokumunge alsena anjokondo ‚19. kaunsil’. § **26:61:** Yesusini sike nirimu mele Jono 2:19 molemo.

⁶³ Nalo Yesusi ungu te topondopa naa nimbe we angilierimu.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone yundu altopa nimbendo: „Nu moleno mele paa sike ningu sieni., Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemo pilipe molopili “Paa sike nikiru.” ningu mi lekolie, Pulu Yemo yunge Malo,* yuni olio “Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu† sike nu molo moloye? Olio paa ningu si!” nirimu.

⁶⁴ Yesusini nimbendo: “Akumu na.” ,nirimu,. “Ungu te pea enondo pali nikirula. Pe walse Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo, Ye Tondolo Olandopa Pulimu ,kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molopa, kupemanga ola molopa manie ombá eno kanonge.” nirimu.

⁶⁵ Aku sipe nirimununge ,‘Yu Pulu Yemo mele molio.’ nimbe nirimu kulu, pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone ,paa pilipe keri pilipe, yunge wale-pakolimu yuyu ambolopa sungu sipelie nimbendo: “Kinié yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu taka tondokomo kene pilipulie mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye? Yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu taka tondokomo pilkimulu.

⁶⁶ Nambolka konopu lekemeleye? ,Yu-kinie nambe-eamiliye?,” nirimu kinie

enone ningendo: “Yu Pulu Yemo ungu taka tondomu-munge topo kondomulu liemo papu.” niringi.

⁶⁷ Kanu kinie enone yunge kumbikerena olkambe toko munduku, ki lumuni toringi. Marene yu larauwe tokolie ningendo:

⁶⁸ “Nu ‘Pulu Yemone olio nokopa kondomba ye te “Lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molio.’ nilino kene nawene nu tokomonje ningu si.” niringi.‡

26:69-75 (Ungu-Pengémo inie yakondo 26:58 molemo.)

⁶⁹ Kanu kinie Pita yu pena mele, yemboma liku maku toringi koleana molorumu kinie§ kongono tendeli kende-mande ambo te Pita molorumune ombo yundu nimbendo: “Nu kepe Gallilli disiriki ye Yesusi kinie pea tapu toko moloringi kanumenga ye te lemo.” nirimu.

* **26:63:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. † **26:63:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ **26:68:** Yunge kumbikeremo müluni pipi sindikulie aku siku walseringi (Mako 14:65, LLuku 22:64). § **26:69:** inie yakondo 26:58.

⁷⁰ Nalo akune moloringi yemboma pali kanoko molangi Pitane kolo topalie "Molo." nimbe "Nu ninkinu mele na naa pilkiri." nirimu.

⁷¹ Aku nimbeline Pita yu ulke kerepulune pupe molopili kongono tendeli kendemande ambo tene yu kanopalie akune moloringi yembomando nimbendo: "I yemo yu Nasarete ye Yesusi kinie pea tapu toko molongi ye te lemo." nirimu.

⁷² Pitane altopa "Molo. Nuni ninkinu yemo na naa kanolio." nimbeline Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu.

⁷³ Laye-kolte pe mele, Pita angilierimune nondoko angilieringi yemane ,yu ungu laye lupe mele nirimu mele pilkulie ,yu angilierimune ongolie yundu ningendo: "Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele nu aku siku ungu ninkinu pilkimulu. ,Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea Gallilli disiriki yemala,, nu kepe Gallilli ye te, aku kene 'Nu paa sike yu lombili andoli ye te lemo.' konopu lekemolo." niringi.

⁷⁴ Aku niringi kinie Pitane Pulu Yemonga imbi lepa tondolo mundupe mi lepalie nimbendo: "Paa sike nirkiru. Eno nikimili yemo paa naa kanolio. Kolo tokoro liemo Pulu Yemone na topa kondopili." nirimu.

Aku nirimu kinie tamburumbu kera gulta ko torumu.

⁷⁵ Aku terimu kinie pilipelie Yesusini yundu "Kera gulta ou ko naa topili nuni wale yepoko kolo tokolie "Yu naa kanolio." nini." nirimu ungu kanumu Pita kelepa pilierimu.* Pilipelie , 'Ama, paa tepo kenjendu lepamo. 'Paa naa tembo.' konopu lierindu mele sike tendu.' nimbe pilipelie, pena pupe kola paa awili tepea terimu.

27

*27:1-10 Ye Judasi Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo**

27:1-2,11-26 Romo Gapomano Ye Nomi Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie "Kolopili." Nirimu Temanemo†

¹ Ipulueli-ou kolea kokele tangorumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,‡ Juda yembomanga tapu yema kinie enone pali ,Yesusinge kotemo pilku pora sikulie, 'Yu topo kondamili.' ningu, ningu panjeringi.

* **26:75:** inie yakondo 26:34, Jono 13:38. * **27::** akumunge 27:3-10 Lipe Mundorumu Yema 1:16-19. † **27::** akumunge 27:1 Mako 15:1 ekendo, LLuku 22:66-71; 27:2,11-14 Mako 15:1 ekendo-5, LLuku 23:1-5, Jono 18:28-38; 27:15-26 Mako 15:6-15, LLuku 23:13-25, Jono 18:39-19:16. ‡ **27:1:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

² Aku ningu panjikulie yu liku, ka toko, mengo puku, „Romo, gapomano ye nomi Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

³ Kanu kinie Judasi, yu Yesusi lipe yunge opa puluema sirimu ye kanumu, Yesusinge kotemo pilkulie “Kolopili, toko kondangi.” niringi kinie pilipelie yuni Yesusi eno lipe sirimu mele pilipe keri pilipelie kelepa konopu alowa tepa enonga kou sillipa wane paono tene ou yu siringime kelepa memba pupe Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Juda yembomanga tapu yema kinie sipelie nimbendo:

⁴ “Nane ye eno lipu sindu kanu yemo yu ulu te tepa naa kenjeli yemo ‘Toko kondangi.’ nimbu lipu sindumu§ paa ulu pulu keri te tendu.” nirimu.

Nalo enone topondoko ningendo: “Akumu olionga ungu te molo. „Nu nunu mindi olio liku sinu.,“ Akumu nunge kongonomo.” niringi.

⁵ Kanu kinie Judasi yuni kou sillipa kanume meli pupe „Pulu Yemo popo toringi, ulke tembele palana topa anjokondo mundupelie yu eno mundupe siye kolopa anjo purumu. Anjo pupelie ‘Ka nombo kolambo.’ nimbeline ka te lipe meli pupelie ka nomba kolorumu.

⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene kou kanume „manie polona, lierimu kanoko likulie ningendo: “I koume yembo topo kondomolondo simulume kene ulke tembele koume kinie tere lepo nosimolo kinie kapola naa temba. Akumunge ungu mane te pelemo kene naa nosiemili.” ningulie

⁷ ungu te ningu panjikulie ningendo: “I kou monemane mingi sosipene mane tepa mimi telemo yemonga mamo topo topo liemili. Yembo ma te naa lepa enonga kolea sulune yembo ya ongo molemelemanga yembo kolongema akune ono teangi.” ningulie aku siku topo toko lsingi.

⁸ „Kanu kou monemane ye te toko kondonge aulkemo akisinderiingi koumene, aku teringimunge kanu mamo imbi leko ‘Yembo Toko Meme Ondoringi Mamo’ niringi mele kinié kepe aku sипу nilimolo.

⁹⁻¹⁰ „Juda ye awilimene, aku siku teringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Jeremayane ulu te pe wendo ombá ou nirimu mele kamu wendo orumu. Yuni nimbendo: “Awilimuni nando “Tei.” nirimu mele

§ 27:4: Giriki ungue kinie Ingillisi ungue kinie ye te toko kondongemonga bokune “mememo” toringi molemo (Ou Pulu Pulu 4:10-11). Ungu pulu te LLipai 17:11,14. Pisini ungue 27:8 mindi “mememo” toringi molemo. Ya ungu pulumu torumulu. 27:6 Giriki ungue “mememonga koume” molemo.

enoaku siku tengendo
 Isirele yembomane "Ye akumu kou sillipa
 wane paono tenene topo toko liengi."
 niringi koume likulie,
 kanu koumene mingi sosipene
 mane tepe mimi terimu yemonga mamo
 topo toko lsingi."*
 nirimu.

¹¹Judasi aku sipe tepe molopili Yesusi Romo gapomano ye nomi „Paillate, molorumumunge kumbikerena angilierimu kinie kanu ye nomimuni „yunge kotemo pilipelie, yu walsipe pilipelie nimbendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo moloye?" nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Sike nirkinu. Akumu na." nirimu.

¹²Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, „Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone Yesusi kote tendeko Paillatendo „kolo toko, ungu awisili ningulie ningendo "Yesusi yu tepe kenjilimo." ningu yu kote tenderingi kinie Yesusi yu ungu te naa nimbe we angilierimu.

¹³„Yesusini ungu te naa nirimu kanopalie, Paillatene yundu nimbendo: "Nu ulu keri awisili terinu nikimili mele nu naa pilkinuye?" nirimu kinie

¹⁴Yesusi „yu tepe kenjerimu niringi mele, pundu topa ungu telu kepe naa nimbe „karaye naa tepe we angilierimu kinie kanopalie Romo, gapomano ye nomi kanumuni paa mini-wale mundupe konopu awisili lipe mundorumu.

¹⁵⁻¹⁶„Yesusi kote tendeko molangi, „ye te, yunge imbi Barapasi, yu mongo lsimu mele yemboma pali pilku moloringi kanu yemo yu ka ulkena perimu. „Ponie tenga tenga, Juda yembomane kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo[†] langi noringi walema wendo orumu kinie enone ka ulkena perimu ye te imbi leko "Wendo liku mundou." ningu mawa teringi kinie „Romo, gapomano ye nomimuni kanu yemo wendo lipe yemboma sirimu.

¹⁷„Aku siku te-pou-pou teringi walema kamu wendo ombo pepili Yesusi kote tenderingi pilipelie nirimununi, „Juda yemboma liku maku toko moloringi kinie Paillatene eno walsipelie nimbendo: "Ye nawe ka ulkena wendo lipu eno siembo konopu lekemeleye? Ye Barapasi wendo lipu

* **27:9-10:** Aku ungumu boku Jeremayana sumbi sipe naa molemo. Bokumunge alsena anjokondo "35. profet" kananila. Sekaraya 11:12-13, Jeremaya 19:1-13, 32:6-9 lipe tere lepa mele. † **27:15-16:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

siembo, molo enone "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu."[‡] nilimele ye Yesusi wendo lipu siemboye?" nirimu.

¹⁸ „We yemboma Juda yembomanga ye awilime munduku siye kolko enonga ungume liku su siku Yesusinge ungumu pilku yu lombili andoringimunge Juda yembomanga ye awilime, Yesusi-kinie konopu keri panjikulie[§] kote tenderingine pilipelie Paillatene aku sipe nirimu.

¹⁹ Paillate kote pilieli polona „molopa 'Juda ye awilimene topondoko ungu te ningenje.' nimbe nokopa, molorumu kinie yunge menuni ungu te yu molorumune nimbe mundupelie nimbendo: "Nuni andi ye sumbi nilimu ulu te naa tei. Kinié yu kumbu tepo kanondumunge nanga konopune umbune awisili wendo omu kene yu ulu te paa naa tei." nirimu.

²⁰ „Paillatene "Ka ye nawe wendo lipu siemboye?" nirimu kinie pilkulie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, „Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone we yemboma kondi toko ungu umbu tondokolie " "Yesusi topa kondopili. Barapasi wendo lipe sipili." niee." niringi.

²¹ „Aku niringi kinie pilipelie Romo, gapomano ye nomimuni enondo "Yeselonga 'nawe wendo lipu siembo.' konopu lekemeleye?" nimbe walserimu kinie

enone topondoko ningendo: "Ye Barapasi 'wendo liku yando si..'" niringi.

²² Aku niringi kinie pilipelie Paillatene enondo nimbendo: "Aku liemo, enone "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu." nilimele ye Yesusi, nambe-eamboye?" nimbe walserimu kinie

enone pali "Yu unjo perana kolopili uku toko panjei!" niringi.

²³ Aku niringi pilipelie yuni enondo nimbendo: "Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye?" nirimu.

Nalo enone „altoko, paa tondolo munduku ningendo: "Molo! Yu kolopili, unjo perana uku toko panjei!" niringi.

²⁴ Yunge ungumu naa pilku, opa tengen teringi kanopalie Paillatene no mare kolopa lipe, yembo liku maku toko

[‡] 27:17: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". § 27:18: Yesusi konopu keri panjeringimunge ungu mare Jono 7:45-49, 11:45-49, 12:12-15,17-19.

angilieringime kanoko molangi ki kulumiyé topalie nim-bendo: "I yemo toko kondonge kolomba kinie* eno-kinie ungu pemba; nanga ungu te naa pemba."† nirimu.

²⁵ „Aku sipe nirimu kinie pilkulie, yembomane topondoko ningendo: "Yu tonge kolombamonga umbune pembamo olio kinie olionga ambolangoma kinie pepili." nirangi.

²⁶ Kanu kinie ye Barapasi ka ulkena wendo lipe eno sirimu. „Aku tepalie, Yesusi lipe ‚yunge ami yema, sipelie nimbendo: "Yu ka-pulsene tokolie pe 'Unjo perana kolopili.' ningu mengo puku unjo perana uku toko panji-pee." nirimu.

27:27-31 Romo Ami Yemane Yesusi Ungu Taka Tondokolie "Kolopili." Ningu Mengo Puringi Temanemo‡

²⁷ Kanu kinie „Romo, gapomano ye nomimunge ami yemane Yesusi liku kanu ye nomimu perimu ulke awili§ akune suku ‚yemboma liku maku toko moloringi koleana, pukulie, enonga ami talape yema pali ‚Yesusi ya molemona, sukundu sukundu waa." nirangi.

²⁸ Kanu kinie yunge mulumbalema kulku wendo lindiku, 'Yu ye nomi kingi te none tepili.' ningu mulumbale kondoli peanga te pakondoko,

²⁹ unjo ka koko molorumu te mulkupiye teko 'Ye nomi kingimunge waniemo.' ningu pengena mere mundunduku, kingimene unjo kope te we ambolemele mele koló te liku yunge ki umbukundu amondokolie niringimuni, yu angilierimune koporongo langoko ungu taka tondoko imbi we kóló toko liku ola mundundungendo "Juda yembomanga ye nomi kingimu, nu angilinoye?" ningu

³⁰ yunge kumbikerena olkambe toko kandoko, koló kope ambolorumumu liku yunge pengena kope to-pou-pou teringi.

27:31-66 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

*27:31-44 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo**

* **27:24:** ungu pulu te inie yakondo 27:4*. † **27:24:** Paillatene terimumunge pulumu Ungu Mane 21:1,6-9. ‡ **27:26:** Mako 15:16-20, LLuku 23:26-33, Jono 19:16-17. § **27:27:** Aku ulkemo imbi leko 'Peretorie' niringi aku imbimu mindi ya Giriki ungune niringi. * **27:30:** Mako 15:20-32, LLuku 23:26-43, Jono 19:16-27.

³¹ Yu aku siku ungu taka tondoko pora sikulie mulumbale kondolimu kulunduku, yunge ou panjerimu mulumbalema altoko panjindikulie "Yu unjo perana kolopili, panji-pemolo." ningu yu liku meli puringi.

³² „Romo ami yemane Yesusi Jerusalleme palana, ulsu mengo punge pukulie niringimuni,[†] kolea Sairini[‡] ye te, yunge imbi Saimono, ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo "Kolo wangoko mendei." ningu siringi.

³³ „Pukulie, kolea Golkota puku akune moloringi. (Golkotanga ungu pulumu 'penge ombele lieli koleamo').

³⁴ „Yesusi akune mengo pukulie niringimuni, 'Yemboma mindili naa nangi.' ningu, no waenena suku marasini kombili teli te munduku noseringi aku no waenemo[§] 'Yu nopili.' ningu, siringi nalo aku no waenemo nomba pilipelie "Molo." nimbe naa norumu.*

³⁵ Kanu kinie „ami yemane, yu unjo perana ola panjikulie unjomo liku ola anjeringi. „Aku tekolie, ou unjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale „kulunduku noseringime, 'Moke teamili.' ningu eno yu mele mele linge mele pilingendo kou kate teko pe mulumbalema lsingi.[†]

³⁶ Pe yu unjo perana ola angiliepili tapu teko kanoko moloringi.

³⁷ 'Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.' ningu IYE YESUSI JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU ningu imbi toko yunge pengena olakondo unjona mondoringi.

³⁸ Opa tekolo melema wa lsingili ye talo pea unjo pera talonga uku toko panjeringila. Te Yesusi yunge kiumbukundu uku toko, te ki-tarokondo uku toko panjeringi.[‡]

³⁹ Akune ongo puringi yembomane Yesusi „kanoko keri kanokolie yu, ungu taka tondoko iri mele tokolie

⁴⁰ ningendo: "Aa! "Ulke tembelemo tekisipulie altopo wale yepoko ombo pupili takopo limbo." nirimu yemo,[§] 'Naa kolambo.' ningu nu nunu liku tapondou. Nu sike Pulu Yemonga Malo liemo unjo perana manie ou." niringi.

⁴¹ Aku sikula Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi

[†] 27:32: ungu pulu te inie yakondo 21:39*. Yu Jerusalleme omb orumu, Mako 15:21. [‡] 27:32: Sairini akumu kolea awili Apirika sukundu kolea LLipia lierimu aku koleamonga taono awilimu lierimu. [§] 27:34: Aku sipe wendo omb mele ou niringi ungumu Konana 69:21. ^{*} 27:34: 'Mindili we nambo.' nimbelie "Molo." nirimunje. [†] 27:35: Aku tenge mele koronga-ou niringi (Konana 22:18). [‡] 27:38: ungu pulu te LLuku 22:37, Aisaya 53:12. [§] 27:40: Yesusini ulke tembelemondo sike nirimu ungu te Jono 2:19. Ungu te inie yakondo 26:61.

yema kinie,* „Juda yembomanga, tapu yema kinie, enone kepe yu ungu taka tondokolie ningendo:

⁴² “Yu yembo wema ‘Naa kolangi.’ nimbe lipe tapondorumu nalo yu yuyu ‘Naa kolambo.’ nimbe manda naa lipe tapondokomo. Yu ‘Isirele yembomanga ye nomi kingimu ‘molio.’ nilimo mele sike aku sipe, molemo liemo yu yuyu unjona manie opili. Yu yuyu unjona manie ombá kinie kanopolie ‘Yu sike olionga ye nomi kingimu.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.[†]

⁴³ Yuni ‘Pulu Yemone na lipe tapondomba.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molemo kanumu; yu “Pulu Yemonga Malo molio.” nilimo[‡] kene Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa, ‘Yu manie we olkanje papu.’ konopu liemu liemo kapola, yu omba yu lipe tapondopa ‘unjona wendo lipili.. ‘Aku sipe temu liemo ‘Yu sike Pulu Yemonga Malo.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo..” niringi.

⁴⁴ Wa noli ye talo yu-kinie unjoselonga uku toko panjeringi yeselone yu aku siku ungu taka tondoringilila.

27:45-56 Yesusi Kolorumu. Kolorumu Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Temanemos§

⁴⁵ „Yesusi unjona ola we angiliepili, awi tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie, pe ipupene ena tere killoko terimu kinie kelierimu.

⁴⁶ Ipupene ena tere killoko mele terimu kinie Yesusini ru nimbeline nimbelie nimbendo:

“Elloii, Elloii, llama sapakatani.”

nirimu. Akumu Juda yembomanga ungu te. Akumunge pulumu isipe:

“Nanga Pulu Yemo, nanga Pulu Yemo,
na nambemune munduku siye kolonuye?”*
nirimu.

⁴⁷ Akune nondoko angilieringimenga marene yuni aku nirimu kinie pilku ‘sundukulie, ningendo: “Pilieme. Yu Illainja walsikimu.” niringi.[†]

⁴⁸ Aku nirimu kinie pilieringimenga ye te tamburumbu lkisipe pupe ulú-pinje mele te lipe no waene kombili teli mare akune panjipelie, ‘Yesusi no waene kombili teli

* **27:41:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. † **27:42:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ **27:43:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. § **27:44:** Mako 15:33-41, LLuku 23:44-45a, 46, 45b, 47-49, 27:45-50 Jono 19:28-30.

* **27:46:** Konana 22:1. † **27:47:** Ye Illainja yu koronga ou molopa, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye kanumu. Yunge temane mare Ou Kingime 17, 18, 19, Pe Kingime 2.

pinjena pelemomo nopili.[‡] nimbe memba omba unjo pepena tengka topa olando sirimu.

⁴⁹ „Nalo yu no waenemo sirimu mele kanokolie, we yembomane ningendo: “Molo. Kinié unjona we angiliepili. Illainjane sike yu ‘Naa kolopili.’ nimbe lipe tapondopa manie limbendo okomonje, kanopo kanamili.” niringi.

⁵⁰ Yesusini ungu te tondolo ru nimbelie,[§] pe yunge minimundu ‘Pu.’ nimbe yu kolorumu.

⁵¹ Yu aku sipe kolorumu kinie „ulu awili mare, walsikele „wendo orumu..” Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele „Jerusalleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, suluminia paa kake telimunge kerepublune „Yemboma sukundu naa pang.” ningu ou alieli, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. „Yesusi kolopa pora sirimu kinie, kanu mulumbalemo awisuku-singine olakondo maniendo sipe olá torumu.* „Aku tepe..” ma jimi-jimi te tepe, kou awilime topa ungu-mengu topa,

⁵² yembo ou ono teringi koleama anjo yando pupe, Pulu Yemonga yembo kake teli ou koloringime[†], Pulu Yemone, topa makinjinderimu.

⁵³ Lomboroko ola molko ono kolea peringine wendo ongolie, Yesusi pe lomboropa ola molorumu kinie Pulu Yemonga kolea awili kake teline[‡] suku pukulie yembo awisili ‘Kanangi.’ ningu purungi.

⁵⁴ „Romo, ami ye wane anderete nokorumu yemo kinie, yu pea Yesusi terimu mele tapu teko kanoko moloringi ami yema kinie, enone ma jimi-jimi tepe ulu lupe lupema wendo orumu kinie kanokolie eno paa mini-wale mundukulie ningendo: “I yemo yu paa sike Pulu Yemonga Malo lepamo.” niringi.

⁵⁵ Ambo awisili mele, „Yesusi unjo perana kolorumu, akune sulu teko kanoko angilieringi. Ou kanu amboma „enonga pulu, kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko Yesusi lombili andoko liku tapondoko nokoko „Jerusalleme pea, oringi amboma.

[‡] **27:48:** Aku no-waene kombili telimunge ungu pulu te inie yakondo 27:34. Yesusini “Na no waka lekemo.” nirimu ungumu Jono 19:28. [§] **27:50:** Yuni nirimu mele LLuku 23:46, Jono 19:30.

* **27:51:** Olakondo maniendo sipe ol torumu akumunge mana yembo tene naa terimu, Pulu Yemo yuni yuyu terimu lemo. Mulumbale panjeringi ungu pulumu Wendo Oringi 26:31-35, LLipai 16:1-17,34, nalo Yesusi kolopalie yunge mememo suluminia paa kake teline sukundu memba purumumunge kinié olio pali ‘Pulu Yemo kinie ungu niemili.’ nimbu akune manda pulimolomonga ungu pulu tondolomo Ipuru 8:1-2, 9:1,6-8,11-15, 10:1-4,10,19-22. [†] **27:52:** Giriki ungune “uru peringime” molemo, akumunge pulumu inie yakondo 9:24*. [‡] **27:53:** Jerusalleme kanumu.

⁵⁶ Enonga ambo te Makatalla taono ambo Maria, te Jemisi kinie Josesé kinie elonga anumu Maria, te ye Seperinge maloselonga anumu.

27:57-61 Yesusi Ono Teringi Temanemo§

⁵⁷ Ipupene, kolea kala tomba terimu kinie Arimatia taono ye kamako te, yunge imbi Josepo, yu kepe Yesusi lombili andorumu ye te, yu ombe

⁵⁸ „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune pupe, “Yesusinge onomo na si.” nimbe mawa terimu kinie Paillatene yu “Onomo lipili.” nimbe „ami yemando nimbe mundorumu..”

⁵⁹ „Paillatene “Kapola.” nirimu kinie, Josepo pupe onomo manie lipe, mulu konde tene lipe kulupi torumu. Kulupi topalie

⁶⁰ kou kande konde te, Josepo yu ‘Kolombo kinie akune na ono teangi.’ nimbe kou kande te akupe noserimu kou kandemonga suku memba pupe noserimu. Nosipelie kou kande kerepulune kou awili te perele-marele memba ombe pipi sipelie yu kelepa purumu.

⁶¹ Makatalla taono ambo Maria kinie Maria te kinie* elo kou kandemo lierimu kerepulune nondoko †yu onomo kou kandena noserimu mele kanoko,† moloringili.

27:62-66, 28:11-15 Ami Ye Marene Yesusi Ono Teringi Koleamo Nokoringi Temanemo

⁶² „Kanu kinie,“ ‘Opali †koro molomolo wale, Sambatemo.’‡ ningu pilkulie, kinié mele, melema undu-undu siringi kanu walemo pora nirimu kinie opalikundu Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Parisi yema kinie,§ eno „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune puku liku maku toko angilkulie

⁶³ ningendo: “Ye Awilimu, ye kanumu ou naa kolopa we molopalie yembomane ‘Sike.’ ningu pilinge ungume kolo topa nirimu kanu yemo yu “Kolopolie wale yepoko ombe pumbe kinie lomboropo ola molombo.” nirimu* olia pilierimulu kene

⁶⁴ „nuni ami yemando, “Kanu yemo †oleanga, ono tengi kou kandemo wale yepoko paa mimi siku nokaa!” nieni.

§ 27:56: Mako 15:42-47, LLuku 23:50-56, Jono 19:31-42. * 27:61: Aku Mariaselonga ungu te inie yakondo 27:56. Te inie anjokondo 28:1. † 27:61: Pala †, akune molemo ungu akumu Pisini ungune molemola, akumu Mateyuni naa torumu nalo Makone sike torumu, Mako 15:47 molemo. ‘Umbu yembomane sumbi siku piliengi kene ya molopili.’ nimbu ya torumulu molemo. ‡ 27:62: bokumunge alsena anjokondo “37.Sabat”. § 27:62: bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “11. Farisi”. * 27:63: Yesusini paa sike nirimu ungumu inie yakondo 16:21.

Naa nokonge kinie yunge lombili andoli yemane onomo ongo wa liku mengo pukulie "Yu lomboropa ola molopa ombo pumu." ninge. Aku siku kolo toko ninge kinie yu ou "Sike nikimu.' niengi.' nimbe kolo torumu ungumu maniendopa, enone 'Yembomane 'Yuni sike aku sipe temu.' niengi.' ningu kolo tonge ungumu paa olandopa pembra." niringi.[†]

⁶⁵ Paillatene „Juda ye awilimendo, topondopa nimbendo: „Aku liemo,“ ami ye mare liku mengo puku, "Yemo ono tengi koleamo nokoko kondangi." ningu mondoko, 'Yembomane ono koleamo ulu te naa teangi.' ningu 'Aulkemo tondolo pipi siemili.' konopu lenge mele teangi." nirimu.

⁶⁶ „Aku nirimu kinie, pilkulie ami ye mare liku meli puku, yembo ono kou kandemo pipi siringi koumu pala teko pele leko enonga imbimu akune toko mondokolie, "Ami yema akune nokoko molangi." ningu mondokolie „eno puringi..

28

*Kolomongo Awili 28 Yesusi Lomboropa Ola Molopalie Terimu Mele Temanemo**

28:1-10 Yesusi Lomboropa Ola Molorumu Kinie Ambo Talone Yu Kanoringili Temanemo[†]

¹ „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo pora nimbe, enonga pulu-pulu kongono walemo[‡] wendo ombando kolea tangombando muni lierimu kinie Makatalla taono ambo Maria kinie, Maria te kinie,[§] pukulu „Yesusinge, onomo noseringi kou kandena „onomo, kanongele puringili.

² Awilimunge mulu koleana angello te manie orumu kinie ma jimi-jimi paa tondolo tepa terimu.* Angellomone ombo kou kandena pupe kou kande kerepulumu pipi siringi

* **27:64:** Ou Yesusini nimbendo: "Na Pulu Yemonga Malo. Pulu Yemo nanga Tata. Pulu Yemone "Ye tene 'Eno nokangi.' nimbu lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu, ye nomi Mesaya, na aku yemo orundu molio." nirimu ungu mare inie yakondo 21:1-9, LLuku 22:66-71, Jono 18:33-38, 19:14,19-22, 'Yesusi lomboropa ola molomba mele pilkulie yembomane 'Yuni "Molio." nirimu mele 'Paa sike aku sipe molorumu molemo.' ningu kamu-kumu tondolo munduku pilinge. Akumu paa kamu keri lemba.' ningendo aku siku niringi lemo. * **28::** aku terimumunge temane mare Mako 16, LLuku 24, Jono 20-21selo; ungu mare Lipe Mundorumu Yema 1:3-8, Ou Korini 15:4-8.

[†] **28::** akumunge 28:1,5-8 Mako 16:1-8, LLuku 24:1-8, (Jono 20:1). [‡] **28:1:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] **28:1:** Amboselonga ungu mare inie yakondo 27:56,61. * **28:2:** Aku ulumu tewale wendo orumunje? Giriki ungune kanopolie mimi sipu naa pilimolo. Marene ningendo: "Amboselo naa wangili terimu." nilimele; marene ningendo: "Amboselo oringili kinie terimu." nilimele.

koumu wendo lipe perele-marele memba pupe nosipe akune ola molorumu.

³ Kanu angellomonga kumbikeremo kariapá tepa pa telemo mele pa tepa, mulu pakorumume kalopera topa paa kake telemo mele kake terimu.

⁴ Yesusi ono kolea nokoringi ami yema angellomo kanoko paa mini-wale munduku pungu-pungu ningulie yembo kololimene ungu naa ningu ulu te naa telemele mele eno aku siku uluri naa teko we moloringi.

⁵ Angellomone amboselondo nimbendo: "Pipili naa kokane. Yesusi 'Kolopili.' ningu talko unjo perana uku toko panjeringi kanu yemo kanonge okombele na pilkiri.

⁶ Yu ya naa lemo. „Kolopolie wale yepoko sipemonga, lomboropo ola molombo." ou nirimu aku mele temu. Onomo ou lierimu koleamo ongo kanale.

⁷ Kanokololie popenge teko pukulu yunge lombili andolime i siku ningu siengili: "Yesusi ono koleana lepalie lomboropa ola molopa kolea Gallilli disirikindu kumbi lepa pulimo kene eno akune yu kanonge."† ningu siengili. „Ungu nimbu sindimbondo ondu, kanu ungumu nimbu pora sikiru." nirimu.

⁸ „Angellomo aku sipe omba mona molopalie nirimu mele, kanoko pilkululie amboselo pipili kolkolo kamele paa akokolo, aku sipe konopu talo pepili lkisiku pukulu yunge lombili andolime ningu singele puringili.

⁹ „Lkisiku pungele puringili kinie, Yesusi lipe sinjipe elo aulkena kanopa lipelie "Okombeleye?" nirimu. Kanu kinie elone yunge kimbukundu puku kangulkulu yu kapi ningu imbi liku ola mundundoringili.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini elondo nimbendo: "Pipili naa kolkololie, elo pukulu nanga angenupilindu ningelendo: "Kolea Gallillindu pang. Yu akune kanonge." ni-pele." nirimu.

28:11-15 Ono Kolea Nokoringi Ami Ye Mare Puku Pulu Yemo Popo Tondoringi Ye Awilimendo Yesusinge Onomo Kou Kandena Ulu Te Wendo Orumu Mele Ningu Si-Poringi Temanemo‡

¹¹ Amboselo kelko yando ongele oringili kinie Yesusinge ono kou kandemo nokoringi ami ye mare kolea awili „Jerusalleme, suku puku Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimendo§ ulume wendo orumu mele pali ningu si-poringi.

† 28:7: ,10 Yesusini inie yakondo 26:32 "Tembo." nirimu mele. ‡ 28:10: nokoringi ungu pulumu inie yakondo 27:62-66. § 28:11: bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

¹² „Pilieringi kinie, popo tondoringi ye awilime, Juda yembomanga ye awilime kinie pea maku tokolie eno kinie, ungu ningulie ningendo: “We yemboma iulume wendo omu mele pilkulie “Yesusi lomboropa ola molomunje.” ninge kene ‘Naa piliengi!’ nimbu nambe-eamolonje?” ningu, kerepale ningulie tenge mele ningu panjikulie niringimuni, ami yema kou mone awisili sikulie

¹³ enondo ningendo: “Yembomane “Yesusi nambe-emuye?” ningu walsinge kinie enone i siku niengi: “I pulueli uru pemulu kinie yunge lombili andolimene kiyengo ningu ongo yu liku meli pungi.” niengi.

¹⁴ „Olio Juda yemboma nokolemo Romo, gapomano ye nomimuni ‘aku tengi mele, ungu te piliemu liemo ‘Eno mongo naa liengi!’ nimbu olione enonga lipu tapondopo yu-kinie ungu nimolo, kanu kinie ‘Enone ono koleamo mimi siku naa nokoko we uru pengi.’ konopu lembamonga mongo naa linge.” niringi.

¹⁵ Aku niringimunge pilkulie ami yemane kou mone liku enone “Niee.” niringi mele yembomando niringi. Akumunge yandopa kinié i boku tokoro, walemo kepe Juda yembomanga koleamanga pali iungumu anjo anjo pulimo pilkulie yembo awisilini kanu temanemo toko molemele.

*28:16-20 Yesusi Om̄ba Yu Lombili Andolime “Nanga Kongono Tende-Paa.” Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo**

¹⁶ „Amboma pukulie kanoko pilieringi mele temane toko siringi, kinie pilkulie Yesusi lombili andoli ye rureponga yepoko kolea Gallilli disiriki puku, Yesusini ma pangit te imbi lepa ou “Akune wang.” nirimu ma pangine puringi.

¹⁷ Akune puku Yesusi kanokolie niringimuni, yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundundoringi nalo marene ‘Yesusi kolorumu. Imu Yesusi molo nawenje?’ ningu konopu talo teko lieringi.

¹⁸ Kanu kinie Yesusi yu nondopa om̄ba enondo nimbendo: “Tatane nando “Nu nunu mulu koleana melema kinie yemboma kinie, ma koleana melema kinie yemboma kinie nokani.” nimbe tondolomo[†] na sirimu, na-kinie pelemo.

¹⁹ Aku tondolo na sirimumu eno simbo eno kinie pemba, kene eno ma koleamanga pali puku ‘Yemboma pali nanga ungumu pilku liku, nanga lombili andolime molangi.’ ningu, puku ningu si-pukulie ningemone, ‘pilku liku molonge, yemboma no lindingendo Lapa kinie Malo

* **28:15:** Mako 16:14-18, LLuku 24:36-49, (Jono 20:19-25). † **28:18:** Pulu Yemone ‘Yesusi melema pali nokopili.’ nimbe namba sirimu. Deniele 7:13-14, LLuku 10:22, Jono 3:15, Ou Korini 15:27, Epesasi 1:20-22, Pillipai 2:9-11.

kinie Mini Kake Telimu kinie enonga imbi leko‡ eno no lindiku,

²⁰ enondo “Na lombili andolimene teangi.” nirindu mele pali ‘Aku yemboma teangi.’ ningu eno mane siengi. Aku siku niliku andoko molonge kinie na eno-kinie alieni molambo mulu maselo pora nimbé.” nirimu.§

„Aku pea..»

‡ **28:19:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. § **28:20:** Yesusi mulu koleana olando purumu temanemo Mateyuni naa torumu. Mako 16:19, LLuku 24:50-51, Lipe Mundoramu Yema 1:9-11, Epesasi 1:20-22 molemo.

MAKO

Temane Peangamo MAKOne Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Ibokumu torumu yemonga imbimu bokune sukundu naa molemo, nalo ‘Makone torumunje.’ ningu pilimele. ‘Makone sike boku torumu liemo Mako 14:51-52 kango ye tene ulu te terimu akumu Mako yuyunje.’ ningu pilimele. ‘Imbimu nimbe para naa sirimumunge yu tuyu lemo.’ ningu pilimele. Yunge imbi ‘Jono Mako’ ningu lieringila (Lipe Mundorumu Yema 12:12). Mako kolea awili Romo purumu, Pita pea moloringili ungu talo molemo (Pe-Timoti 4:11, Ou-Pita 5:13. Ou-Pita akune Pitane “Bepillono” nirimu akumu “Romo” nimbemondo nirimu). Pitane Yesusinge temanemo topa sirimu ungu mare Lipe Mundorumu Yema 10:37-42, 2:14-41, 3:12-26, 4:8-12, 5:29-32 molemo.

Wale awisili, wale paono talo mele, “Yesusini mane sirimu” molo Yesusi imbi lembando “ungu mane sili yemo”, aku sipe ungume bokune torumu molemo. Yesusi unjo perana kolorumumunge ungu awisili mele bokune molemo (12:12, 14:1-2, 15:10 molopa, 8:31, 9:31, 10:33). Yesusini yu molorumu mele “Ningu para naa siengi.” nirimu mele 1:34,44, 3:11, 5:43, 7:36-37, 8:26,30, 9:9 molemo. Yesusi mana ye te molorumu (3:5, 6:6,31,34, 7:34, 8:12,33, 10:14, 11:12), nalo Pulu Yemonga malomo molorumula (1:1,11, 3:11, 5:7, 9:7, 12:1-11, 13:32, 15:39).

Temanemo tombando Makone ou No Lindeli Jonone terimu temanemo topa, Jonone Yesusi no linderimu kinie kurumenga nomi Setenene Yesusi kondi torumu mele temanemo ponjipe torumu. Pe yemboma umbune awisili meringimunge kanopalie Yesusi eno kondo kolorumu mele bokune molopa, Yesusini yemboma mane sirimu mele temane mare molemo. Yesusini ulu terimumunge ungu pulumu yunge lombili andoli yemane naa pilieringi nalo walse walse wallop teko ungu pulumunge mare pilku Yesusi sike molorumu mele pilieringi.

Ye awisili Yesusi-kinie opa pulue molko, umbunema siringi mele temane mare molopa, yu toringi kolorumu mele temane mare molemo. Nalo kolorumu kinie temanemo pora naa nirimu. Yesusi kelepa lomboropa ola molorumu mele temane mare bokune kamu molemola.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-3:6 PULU YEMO YE NOMI KINGIMU MOLOPA YEMBOMA NOKOLEMO NOKOMBA MELE NIMBENDO YESUSI ORUMU TEMANEMO

¹ Yesusi, Pulu Yemone mako topa “Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu, Pulu Yemonga Malo,* yunge temane peangamo pulu polarumu mele[†], ya inie tombo tokoro.

1:2-8 No Lindeli Jonone Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Temanemo[‡]

² „Yesusi, Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimunge temane peanga imu wendo ombándo ye te ou ombo temba mele, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] Pulu Yemonga ungu te nimbe boku torumu akune molemo mele isipe:

‘Pulu Yemone nimbendo: “Pílie!”
Nane “Nanga ungu umbu tondolime pilipe
nimbe sipili.’ nimbu lipu mundumbo yemone
nunge aulkemo akisindepili.’ nimbu
yu “Kumbi leko pu.” nikiru.”*

³ ‘Kolea ku lieline
‘kumbi lepa pumbe, ye tengah kerena
ungu te nimbendo:

“Awilimu ombá aulkemo teko mimi teame.
Yu ombá aulke kangama toko sumbi siee.” nikimu.
nimbe ‘Aisayane Jonone paa pe temba mele ou aku sipe
nimbe sipe bokune torumu molemo.,

⁴⁻⁵ Akumunge, ‘temane peangamo pulu polombando No Lindeli, Jono kolea ku lieli tengah wendo ombo ‘aku sipe, ungu mare yemboma nimbe sipe molorumu. Kolea Judia disiriki yemboma pali kinie kolea Judianga kolea awili Jerusalleme yemboma pali kinie eno yu molorumune puku yunge ungumu pilinge purangi. Yuni ungu te enondo nimbe sipelie nimbendo: “Eno ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa tekolie ‘Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime ‘We manie pupili.’ nimbe siye kolopili.’ ningu ‘No liemili.’ ningu waa.” nirimu. Aku sipe nirimu kinie enonga ulu pulu keri teringime ningu para siringi kinie yuni eno no Jodane kolo no linderimu.

* **1:1:** Mateyu 1:21, LLuku 1:31-32, bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek” “21.2.” “21.3.”, “23. Krais”, “32.2. Pikinini Bilong God”, “13. God”. † **1:1:** Yesusi mana molopa terimu mele temane peangamola, akumu ya molemo. Nalo yu mulu koleana kelepa purumu kinie yunge temanemo pora naa nirimu. Yunge kongono kendemande yemboma lipe tapondorumu kinie yunge temane peangamonga ulu mare wendo wendo orumula. ‡ **1:1:** Mateyu 3:1-12, LLuku 3:3-17, Jono 1:19-28. § **1:2:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

* **1:2:** Mallakai 3:1.

⁶ Jono kongi kemelenga indini teli wale pakoli te pakopa, kongi kilumuni teli kakomo topalie, kuli-kumbe kinie pilimu-no kinie aku langiselo mindi nomba molorumu.

⁷⁻⁸ Yuni yemboma ungu nimbe sirimu mele isipe: "Nane sike eno no lindilio nalo ye te akilipe „nondopa, ombá „tekemo,mo yuni eno „Pulu Yemonga, Mini Kake Telimu lindimbe „linge. Ina akilipe ombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa, na yu-kinie manda molo. Yembo awilimenga kongono keri tendeli kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo manie molko enonga yembo awilimenga kimbu sume ka pilke tondolemele nalo na ye paa kerimu moliomonga kanu ombá yemo yunge kimbu su ka pilke tondoli kanu kongonomo paa olandopa mele, nane tendelkanje kapola naa telka. „Na ye paa kerimu, yu ye paa awilimu.„" nirimu.

1:9-11 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo[†]

⁹ „Jono yemboma no lindipe molorumu, kanu walemo kinie Yesusi kolea Gallilli disiriki Nasarete taono mundupe siye kolopa „Jono molorumune, orumu kinie Jonone yu no Jodane kolo no linderimu.

¹⁰ „Yesusi no lipe pora sipelie, nona wendo omba angilierimu kinie sumbi sipe mulúmu kengeya lepa anjo yando purumu kanopalie, Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie omba Yesusi molorumune pupe kagine ola molorumu kanorumula.

¹¹ Kanu kinie mulune ola ungu te wendo ombalie nim-bendo: "Nu nanga konopu mondolio kangomo. Nu-kinie konopu sipu molio." nirimu.[‡]

1:12-13 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo[§]

¹² „Yesusi no lsimu kinie Pulu Yemonga Minimu yu-kinie omba molopalie nirimumuni, sumbi sipe Minimu Yesusi kolea ku lieline pulu sipe mundorumu.

¹³ „Akune purumu kinie, „oli te koro talo Yesusi aku kolea ku lieline takera melema kinie molopili „kurumenga nomi, Setene^{*} omba yu kondi torumu.[†] Kanu kinie „mulu koleana, angelloma ongo yu nokoringi.

1:14-15 Yesusini Kolea Gallilli Disiriki Yunge Kongonomo Pulu Polopa Terimu Temanemo[‡]

[†] **1:7-8:** Mateyu 3:13-17, LLuku 3:21-22, Jono 1:29-34. [‡] **1:11:** Inie anjokondo 9:7. [§] **1:11:** akumunge temane sulu pulimu Mateyu 4:1-11, LLuku 4:1-13.

^{*} **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". [†] **1:13:** ungu pulu te Mateyu 16:1***, Ipuru 2:18. [‡] **1:13:** Mateyu 4:12,17, LLuku 4:14-15.

¹⁴ Kanu kinie „No Lindeli, Jono ka siku ka ulkena panjeringi§ kinie pilipelie Yesusi kelepa kolea Gallilli disiriki ombo Pulu Yemonga temane peangamo topa silipe andoramu.

¹⁵ „Topa silipe andopalie, nimbendo: “Kinié enamo kamu wendo okomo, Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba enamo* nondopa wendo okomo kene ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko, ‘Temane peangamo yu sike ungumu.’ ningu tondolo munduku piliee.” nirimu.

1:16-20 Jesusini Ye Kisendo “Na Lombili Waa.” Nirimu Temanemo†

¹⁶ „Aku sipe nilipe andopa, nomu Gallilli kélona andopalie Yesusini Saimono kinie Saimono angenu Enderuselo oma lili wale te nomune toko munduku moloringili kanorumu. Oma lsingili akumu elonga kou kongono teringili kanumu.

¹⁷ „Aku siku teko moloringili kanopalie, Yesusini elondo nimbendo: “Na lombili wale. Oma lingelendo oma lili wale te liku nona manie mundulimbele kinie omama walena ombo pelemo mele, pe ‘nanga kongonomo tengelendo nanga ungumu pilkulu ningu siliku andongele kinie yemboma nanga talapena sukundu ongo molangi.’ nimbu ‘Elo na lombili wale.’ nikiru.” nirimu.

¹⁸ „Aku nirimu kinie pilkululie, tamburumbu elonga oma lili walema munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.

¹⁹ „Kanu kinie, yu laye kolte welto pupelie, Seperinge malo Jemisi kinie Jemisi angenu Jono kinie elonga nona andoli sipine sukundu molkolo oma lili walema toko tambuloringili kanopalie

²⁰ walsikele elondo “Wale.” nirimu. Kanu kinie lapa Seperi kinie kongono yema kinie sipine sukundu molangi munduku siye kolkololie Yesusi lombili puringili.‡

1:21-28 Ye Tenga Konopune Kuru Te Molorumumu Yesusini Topa Makororumu Temanemo§

²¹ „Kanu ye pokore Yesusi lombili puringi kinie, yu kinie eno Kapeniame taono puringi. Kanu kinie „Juda yembomanga, koro moloringi wale Sambatemo* wendo orumu kinie Yesusi Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupe yemboma mane sirimu.

§ **1:14:** Jono kamu toko kondoringi temanemo inie anjokondo 6:14-29. * **1:15:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **1:15:** Mateyu 4:18-22, LLuku 5:1-11. ‡ **1:20:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. § **1:20:** LLuku 4:31-37. * **1:21:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

²² Mane sirimu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku eno mane siringi yemane[†] we mane siringi mele Yesusini aku sipe mane naa sirimu. Namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele yuni aku sipe mane sirimu kulu pilkulie yembomane mini-wale mundoringi.[‡]

²³ Kanu kinie ulke kanune suku kuru te ye tengā konopune molopa ya ambolorumu ye te molorumu, „yemonga konopune suku molorumu kanu kurumuni yu “Ungu ni.” nimbe tópeb sirimu-ne,

²⁴ yuni opa ungu nimbeline nimbendo: “Nasarete taono ye Yesusi, nu pea olio „kurume“-kinie telune tapu topo manda naa molomolo. Nu olio-kinie nambemune onuye? Nu olio toko kondoni onuye? Nane nunge imbi pilio. Nu Pulu Yemonga Ye Kake Telimu.” niramu.

²⁵ „Aku sipe nirimu kulu pilipelie, Yesusini kanu kurumu iri topalie yundu nimbendo: “Nu ungu naa ningu yemonga konopune ongo wendo pu.” nirimu kinie

²⁶ kurumuni yemo ambolopa tondolo mundupe purupuru sipelie kalle nilipe omba wendo purumu.

²⁷ „Yesusini aku terimu kanokolie, yemboma suru ningu, mini-wale munduku eno enono anjo yando ningendo: “I ulumu nambolka uluri tekemonje? Ungu maneconde te wendo ombámo. Ye namba lieli tene we yembomando “Teaa.” nilimo mele iyemone kurumendo kepe aku sipe nilimo kinie kanu kurume yunge ungumu pilku liku telemele.” niringi.

²⁸ Kanu kinie kolea Gallilli disiriki koleamanga pali yuni aku sipe terimu mele temanemo tamburumbu anjo anjo purumu pilieringi.

1:29-34 Yesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temaneselo[§]

²⁹ Kanu kinie „Yesusi-kinie, yu lombili andoli yema kinie, eno kanu maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo munduku siye kolko wendo ongolie niringimuni, eno kinie, Jemisi Jonoselo kinie eno puku Saimono kinie Enderuselonga ulkena puringi.

³⁰ Ulkena sukundu puringi kinie Saimononga kolepa ambomo kuru topa kangi nopili lierimumu Yesusi ningu siringi.

³¹ Aku siku niringi pilipelie ambomo lierimune pupe yunge kimu ambolopalie yu ola lsimu kinie kangi nomba

[†] 1:22: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. [‡] 1:22: Mateyu 7:28-29.

[§] 1:28: Mateyu 8:14-17, LLuku 4:38-41.

kelierimu kinie ambomone ‚ola angilipe wendo ombalie, oringi yema langi sipe nokorumu.

³² Pe kolea kalá topa ena purumu kinie, kuru torumu yemboma kinie, konopune kuru molorumu yemboma kinie, Yesusi molorumune mengo oringi.

³³ Kanu koleana moloringi yemboma pali Saimononga ulke kerepulune ongo maku toringi.

³⁴ Kanu kinie Yesusi yembo kuru lupe lupe torumu awisili tepe konde lipe, yembomanga konopune moloringi kuru awisili topa makororumula.* Kurumene Yesusi ‚Pulu Yemonga Malo, yu Pulu Yemone mako topa lipe mundo-rumu ye nomi Kirasimu, molorumu mele pilieringi kulu yuni enondo “Molio mele anjo ningu naa siee.” nimbe enonga kerema pipi sirimu.

1:35-39 Yesusi Yu Yuyu Tenga Molopa Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbeline, Kolea Gallilli Disiriki Ungu Nimbe Silipe Andorumu Temanemo[†]

³⁵ Ipulueli-ou, kolea muni ou naa lepa sumbulu topa pepili Yesusi ola molopa penando pupelie nirimumuni, kolea ku lieli tengat pupe, akune Pulu Yemo-kinie ungu nimbe molorumu.

³⁶ Saimono kinie pea moloringi yema kinie eno yu koroliku lombili pukulie niringimuni,

³⁷ yu kanoko lendekolie yundu ningendo: “Yembomane pali nu korokomele.” niringi.

³⁸ ‚Aku niringi pilipelie, yuni enondo nimbendo: “Na kolea marenga kepe ungu nimbu siembo kene ikoleamo mundupu siye kolopo kolea tengat pamili. Ne nondopa lemo koleamanga pamili. Na koleamanga pali ungu nimbu simbondo mana manie oruntu kanumu.” nirimu.

³⁹ Aku nimbeline yu kolea Gallilli disiriki sukundu koleamanga pali andopa Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga sukundu pupe ungu nimbe sipe, yembomanga konopune kuru moloringime topa makororumu.

1:40-45 Yesusini Kuru Lak Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo[‡]

⁴⁰ Walse ye te kuru laká nomba perimumu§ Yesusi molorumune ombo yunge kumbikerena koporongo langopa yu mawa tepalie nimbendo: “Nunge konopumuni na ‘Konde pambo.’ konopu lienu liemo nuni na manda teko konde lini.” nirimu.

* **1:34:** ungu pulu te Mateyu 8:17. † **1:34:** LLuku 4:42-44; akumunge 1:39 Mateyu 4:23-25, LLuku 6:17-19. ‡ **1:39:** Mateyu 8:2-4, LLuku 5:12-14. § **1:40:** bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”.

⁴¹ Kanu kinie Yesusini yu paa kondo kolopalie yunge kimuni yemo ambolopalie yundu nimbendo: "Nu konde pani.' konopu lekero kene konde pu." nirimu kinie

⁴² kuru lakámo tamburumbu nomba kelierimu, yemo konde pupe umbu kalu lsimu.

⁴³⁻⁴⁴ Kanu kinie Yesusini yu ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa ni!"^{*} Sumbi siku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo[†] nunge kangimu liku ora siku, 'Na altopo kangi peanga liepili moltkoro kene.' ningu Mosisini "Tei." nimbe ungu mane sirimumu pilku liku tenindu "Pulu Yemo popo toko kalko sie." nirimu mélemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo "Kalondou." ningu yu sieni. Pe yembomane nu kanokolie 'Yu sike kangi peanga liepili molemo.' ningu piliengi kene nikiru mele isili-ou te-pou." nirimu.

⁴⁵ Nalo yemo yu anjo pupelie ungu awisili yembo awisilindu anjo anjo nimbe para silipe andopa, Yesusini yu kinie terimu temanemo topa sirimu. Yemone aku terimu kulu Yesusi 'Yembo awisili na molombona nondoko nondoko ongo maku naa tangi.' nimbe, altopa taonomanga sukundu mona manda naa andopalie kolea ku lieline molorumu, nalo kanune yembo awisili kolea lupe lupemanga molko sukundu sukundu ongo yu molorumune maku toringi.

2

*2:1-12 Yesusini Kimbu-Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime We Siye Kolopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo**

¹ Wale mare omba purumu kinie Yesusi Kapeniame taono altopa sukundu purumu. Yu ou perimu ulkena altopa omba molorumu yembomane pilkulie

² eno awisili ongo ulkena sukundu sukundu ongo liku maku toko moloringi kinie ulke kanune ekelepa terimu kulu yembo mare molonge kolea te naa lierimu kulu pena moloringila. Yuni eno 'Pulu Yemonga, ungumu nimbe sipe molorumu.'

³ Yuni nirimu mele aku siku maku toko pilku molangi, yembo mare kimbu ki kolopa pora sirimu ye te mengo oringi. Kanu yembomanga ye kisene kanu yemo taropola teko mengo Yesusi molorumune onge oringi nalo

⁴ yembo awisili ulkena ekelepa teko angilieringi kulu yu molorumune nondoko mengo punge aulke te naa lierimu

* **1:43-44:** inie anjokondo 8:30. † **1:43-44:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

* 2:: Mateyu 9:1-8, LLuku 5:17:26.

kulu ulke imune mengo ola pukulie[†] Yesusi molorumune kana-kana ulkemo tekisikulie yemo taropola pali moko toko manie mundoringi.

⁵ ‘Yesusini iyemo manda tepa konde limbe.’ ningu, tondolo munduku pilkulie[‡] yu mengo oringi kanopa pilipelie Yesusini kimbu ki kolopa pora sirimu yemondo nimbendo: “Nanga kangomo, nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, we siye kolkoro.” nirimu.

⁶⁻⁷ „Kanu kinie,“ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare[§] enono akune molko „Yesusini aku nirimu kinie pilkulie pilku keri pilku, konopu kimbu sikulie, “Nendi yemone ungu aku sipe nambemune nikimuye? Yu Pulu Yemo marake tekemo. Yembomane ulu pulu keri telemelema nawene ‘Manie pupili, siye kolkoro.’ manda nimbeye? Pulu Yemone mindi manda telemo.” ningu enono ningu pilku molko konopu kimbú siringi.

⁸ Kanu kinie Yesusini eno aku siku konopu kimbú siku moloringi mele yunge konopuni sumbi sipe pilipelie enondo nimbendo: “Enone „nane nikirumunge,“ aku siku nambe-mune konopu kimbú sikimiliye?

⁹ Iyemondo “Nunge ulu pulu kerime manie pupili, we siye kolkoro.” nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie ‘We-we tepa nikimu.’ konopu lengeye? Molo “Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.” nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie ‘Aku sipe mindili sipe nikimunje.’ konopu lengeye?

¹⁰ Nalo “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo^{*} tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime “Manie pupili, we siye kolkoro.” manda nimbé.’ ningu pilieni!‘ nimbuaku sипу nindu.” nirimu.

Aku nimbeline kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo:

¹¹ “Nane ‘Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu.’ nikiru.” nirimu.

¹² Aku nirimu kinie yemo ola angilipe tamburumbu kunungumu lipe mepa, eno pali kanoko molangi ombo pena purumu. Yuaku terimu kanokolie eno suru ningu miniwale mundukulie Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yukapi ningulie ningendo: “Olio iulu wendo okomo

[†] 2:4: ulke pikisa te inie anjokondo 13:15 molemo. [‡] 2:5: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. [§] 2:6-7: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

^{*} 2:10: Yesusi sike Pulu Yemonga Malo nalo enone ‘Yu Pulu Yemonga Malo.’ ningu naa pilieringi. Bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong Man”.

kanokomolo mele ou walse kepe ulu te aku sipu paa naa kanorumulu." niringi.

*2:13-17 Yesusini Mateyu LLipaindu "Na Lombili Ou."
Nirimu Temanemo[†]*

¹³ Yesusi ,ulkemo mundupe siye kolopa, pena pupelie altopa nomu Gallilli kélona pupe andopa molorumu. Kanu kinie yu molorumune yembo awisili ongo liku maku toko moloringi kinie yuni eno mane sirimu.

¹⁴ Kanu kinie yu pumbe pupelie nirimumuni, Allapiasi malo LLipai[‡] kou takisi lsingi ulkena ,kou takisi lipe, molorumu kanopalie yundu "Nu na-kinie pea pambilombili ou." nirimu. Kanu kinie LLipai yu ola angilipe yulombili purumu.

¹⁵ Pe Yesusi LLipainge ulkena langi nomba molorumu kinie kou takisi lili yema kinie, „Juda ye awilimene, "ulu pulu keri teli ye" ,niringi, wema kinie awisili ongo Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie eno pea manie molko langi noringi. Aku sili yembo awisili alieli yu lombili andoringimunge eno awisili ,akune lombili puku, pea langi nongo moloringi.

¹⁶ Yesusi yu "ulu pulu keri telime" niringi yembo wema kinie kou takisi lili yema kinie pea langi nongo moloringi kanokolie Parisi ye marene,[§] Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi kanu yemane, Yesusi lombili andolimendo ningendo: "Kou takisi lili yema kinie, ulu pulu kerime teli wema kinie, eno-kinie yu nambemune langi pea nokomeleye?" niringi.

¹⁷ Aku siku niringi pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.* Nane "Yembo sumbi nilime na molombona wangi." nimbondo ma koleana naa oruntu.[†] 'Ulu pulu keri teli yemboma na molombona wangi.' nimbondo oruntu. Ulu pulu keri teli yemboma lipu tapondombondo oruntu." nirimu.

*2:18-22 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi
Tolemele Ulumunge Ungu Te[‡]*

¹⁸ No Lindeli Jono lombili andoringi yema kinie, Parisi yema lombili andoringime kinie, eno walse-walse langi mi toko naa noringi mele[§] walse aku siku teko moloringila. 'Aku teringi kulu, yembo mare Yesusi molorumune ongo yu

[†] **2:12:** Mateyu 9:9-13, LLuku 5:27-32. [‡] **2:14:** Pe yunge imbi te "Mateyu" lieringila, Mateyu 9:9, 10:3. [§] **2:16:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

^{*} **2:17:** ungu pulu te Mateyu 9:12*. [†] **2:17:** ungu pulu te Mateyu 9:13*.

[‡] **2:17:** Mateyu 9:14-17, LLuku 5:33-39. [§] **2:18:** ungu pulu te Mateyu 9:14*.

walsiku pilkulie ningendo: "Jono lombili andolime kinie,* Parisi yema lombili andolime kinie,† aliei langi mi toko naa nolemele nalo nu lombili andolime‡ aku siku naa telemele akumu nambemune naa telemeye?" niringi.

¹⁹ „Aku siku niringi kinie pilipelie, Yesusini topondopa enondo ‚ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbelie, nimbendo: "Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie "Langi mi topo naa namili." manda ningeye? „Manda naa ninge..„

²⁰ Nalo pe, ambo limbe yemo eno molongena ongo wendo linge kinie kanu walemanga sike ‚konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. „Isili-ou molo..„§ „nirimu..„

²¹ * "Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paaconde tenga te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolo kanumu. Yembo tene aku sipe topa tambulkenje kanu mulumbalemo nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa llinimbelie mulumbale oumu kelepa kamu awili tepe sungu nilke.

²² Kongi-meme kalumuni teli mingi ou tenga† no-waene konde naa lakolemolo kanumu. Yembo tene mingi ou tenga no-waene konde te kolkanje kanu no-waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka. Akumunge no-waene konde kongi-meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu." nirimu.

2:23-3:6 Sambate Walemanga Temane Talo

Te: 2:23-28 Yesusi Yuni Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te‡

²³ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga,§ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo puringi kinie yu lombili andoli yemane rasi-witi mongo mare ‚nongendo, inie toringi.

²⁴ Aku teringi kanokolie Parisi yemane* Yesusindu ningendo: "Kána! „Koro molemolo, wale Sambatemonga 'Kongono naa teangi.' nimbe pelemo ungu manemo†

* **2:18:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **2:18:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ **2:18:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

§ **2:20:** ungu pulu te Mateyu 9:15*. * **2:21:** ungu ikoselonga ungu pulumu LLuku 8:36 pulu pulune. † **2:22:** Pikisa te Mateyu 9:17. ‡ **2:22:** Mateyu 12:1-8, LLuku 6:1-5; inie anjokondo 3:1-6. Ungu pulu te Kollosi 2:16. § **2:23:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". * **2:24:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † **2:24:** Ou Pulu Pulu 2:3, UNGU Manema 23:25, bokumunge alsena anjokondo "26.lo".

nambemune nu lombili andoli yemane manemo pulue tokolie aku siku tekemeleye?" niringi.

²⁵ Yesusini topondopa nimbendo: "Eno Pulu Yemonga bokune sukundu ,anda-kolepa ye nomi kingi, Depisini‡ terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie ,temanemonga pulumu, naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea puringi yema kinie eno ,langi, molo torumu,munge, engelene kolkolie niringimuni,

²⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Apayata molopili Depisi Pulu Yemo molorumu sele-ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbikerena lierimu pillawa kalolime lipe nomba, yu pea puringi yema sirimu noringila kanumu.§ Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane sipelie nimbendo:

"We yembomane paa naa nangi!

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi!"* nirimu ,kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu. 'Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ou aku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié na lombili andoli yemane tekemele mele kanoko keri naa lakanaa!,' nirimu.

²⁷ Aku nimbeline ungu te pea nimbendo: "Pulu Yemone 'Yemboma molko kondangi.' nimbe koro molonge wale Sambatemo lipe eno sirimu kanumu. 'Sambate walemo pepa kondopili.' nimbe yemboma lipe Sambate walemo naa sirimu.

²⁸ Akumunge Sambate walemo kepe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo nokolemo yemo molemo-na ,Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tengen mele manda nimbé kanumu." nirimu.

3

*Te: 3:1-6 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo** (2:23-28 kinie pea kanani.)

¹ Pe walse Yesusi pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulke tengen purumu. Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki te kamu kolopa kukorumu.

² Kanu kinie akune moloringi ye marene 'Yesusini ulu te tepa kenjimbe kinie yu kote tendemolo.' ningu ulu te tepa kenjimbe te ,alieli koroko molkolie, 'Koro molemolo, wale Sambate kinie† yuni yemo tepa konde limbenje.' ningu yu mimi siku kanoko moloringi.

‡ 2:25: Mateyu 3:3*. § 2:26: Mateyu 12:4*. * 2:26: LLipai 24:5-9. * 3:: Mateyu 12:9-14, LLuku 6:6-11. Ungu pulu te inie yakondo 2:23-28. † 3:2: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

³ Yesusini kanu ki kolopa kukorumu yemondo nimbendo: "Yemboma molemelena ongo ola angilieni." nirimu.

⁴ Kanu kinie yemando nimbendo: "Sambate wale kinie ulu nambolka ulu te manda temoloye? 'Sambate wale-monga ungu manemone "Teangi." nilimo mele teamili.' nimbu yemboma lipu tapondomolo kinie manda molo tepo kenjimolo kinie mandaye? 'Naa kolangi konde pang.' nimbu temolomo manda molo topo kondomolomo mandaye?" nimbe walserimu kinie pilkulie enone ungu te topondoko naa ningu we moloringi.

⁵ Yuni eno neme-neme nimbe kanopalie mumindili kolopa eno yemo kondo naa koloringi kanopalie lakopa konopu keri panjipelie ki kolopa kukorumu yemondo nimbendo: "Nunge kimu sinio si." nirimu kinie yemone yunge kimu sinio sirimu kinie ki kolopa kukorumumu altopa kamu peanga lierimu.

⁶ „Yesusini aku terimu kinie kanokolie, Parisi yema[‡] pena puku, eno kinie ye nomi kingi Erotenga talapena yema kinie maku toko "Yu nambepo topo kondomoloye?" ningu aulke te kororingi.

3:7-6:6 YESUSINI YU TONDOLO PERIMU MELE YEMBOMA LIPE ORA SIRIMU NALO KOLEA PULU YEMBOMANE 'YU SIKE PULU YEMONE LIPE MUNDORUMU YE NOMI KIRASIMU.' NINGU NAA PILIERINGI TEMANEMA

3:7-12 Yembo Paa Awisili Nomu Gallilli Kélonna Yesusi Molorumune Ongo Maku Toko Moloringi Temanemo[§]

⁷⁻⁸ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie* eno nomu Gallilli purungi kinie yembo awisili lombili puringila.[†] Kolea Gallilli disiriki yemboma kinie, Judia disiriki yemboma kinie, kolea awili Jerusalleme yemboma kinie, Idumia disiriki yemboma kinie, no Jodane nekendo lemo koleamanga yemboma kinie, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleamanga yemboma kinie, aku koleamanga moloringi yemboma pali Yesusi ulume tepa molorumu mele pilkulie yu molorumune oringi.

⁹⁻¹⁰ Yesusini yembo awisili tepa konde lsimu kulu yembo kuru lupe lupe torumumene 'Yu ambolamili.' ningu[‡] yu angilierimune nondoko pungendo ekelepa teringi kulu Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: "Yembo paa awisili ongo molemele. Yemboma na molombona nondoko ongo ekelepa naa teangi kene sipi te nondoko mengo ongo

* 3:6: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". § 3:6: laye telu-sipe mele Mateyu 12:15-16, LLuku 6:17-19. * 3:7-8: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † 3:7-8: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ 3:9-10: inie anjokondo 5:24-34, 6:56.

nosiengi. Na molombona yemboma nondoko ongo ekelepa
tenge kinie sipine suku pumbo." nirimu.

¹¹ „Yembomanga konopune, kuru moloringimene yu kanokolie alieli koporongo langoko tondolo ru ningulie ningendo: “Nu Pulu Yemonga Malo.” § niringi

¹² nalo Yesusini enondo nimbendo: "Yu 'sike, molemo mele 'yembomane naa piliengi kene, paa naa ningu para siee!" nirimu.

3:13-19 Yesusi Yu Yuyu Lipe Mundumbe Yema Mako
Torumu Temanemo*

¹³ „Pe walse,“ Yesusi yu ma pangitenga ola pupelie yuyupilipelie ‘yu kinie pea tapu topo molamili.’ nimbe pilierimu yemando “Waa.” nirimu kinie yu molorumune oringi.

14-15 Oringi yemanga ye engaki rurepo lipe, yu kinie peatapu toko molko, "Eno nanga kongonomo tende-pangi lipumundumbo yema molangi." nimbe eno mako torumu.[†] 'Eno koleamanga andoko Pulu Yemonga temane peangamotoko si-puku, yembomanga konopune kuru molombama toko makoronge tondolomo eno-kinie pepili andoko tokomakorangi lipu mundumbo.' nimbe kanu ye engaki rurepo aku sipe lipe mako torumu.

¹⁶ Kanu ye rurepo mako torumumenga imbime isipe:
Saimono (yunge imbi te Pita) yu keme,

¹⁷ Seperi malo Jemisi keme, Jemisi angenu Jono keme, (elo imbi te Boanekesi sirimula. Boanekesi yunge ungu pulumu mulú tolimumge maloselo.) elo kinie,

¹⁸ „Pita angenu, Enderu keme, Pillipu keme, Batollomiu keme, Mateyu keme, Tomasi keme, Allapiasinge malo Jemisi keme, Tadiasi keme, “Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili.” niringi talape ye Saimono keme,

¹⁹ Judasi Isikeriote, Yesusi pe lipe opa puluema sirimu yemo keme, 'aku yema 'yunge kongonomo tende-pangi lipu mundumbo.' nimbe mako torumu yema,..

3:20-30 "Yesusi Kinie Kurumenga Nomi Setene Kinie Tapu Tokolo Kongono Telembale." Niringi Temanemo‡

²⁰ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno ulke tengah sukundu puringi kinie yembo awisili akune ongo liku maku toko moloringi kulu eno langi nonge ena te kepe paa naa lierimu. §

§ 3:11: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pilinini Bilong God". * 3:12:
LLuku 6:12-16; Mateyu 10:2-4, Lipe Mundorumu Yema 1:13. † 3:14-15:
bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". ‡ 3:19: akumunge 3:22-30 Mateyu
12:22-32, LLuku 11:14-23. § 3:20: Inie anjokondo 6:31.

²¹ Kanu kinie Yesusi pulu lierimu yemboma „Yesusini aku terimu mele, pilkulie “Kangomo paa kekelepa tomu.” ningu yu linge oringi.

²² Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare^{*} Jerusalleme molko oringi kanu yemane ningendo: “Kurumenga nomi Belsipuli[†] Yesusinge konopune molopalie yu tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo.” niringi.

²³ Aku siku niringi pilipelie „Yesusi Setene-kinie opa pulue moloringilimunge ‘Setenene yu naa lipe tapondolka paa piliengi’ nimbe, Yesusini enondo “Waa.” nimbeline enondo ungu iko topa nimbendo: “Setenene Setene yuyu[‡] nambepa topa makorombaye?”

²⁴ Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suksingine owe panjiku eno enono opa teko lupe lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo.

²⁵ „Molo, ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku yu mele mele molemele.

²⁶ Aku sipela, Setenene[§] yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opamele telka. Pe yunge talapemo kapola naa molemela. Pora nilke.

²⁷ “Ye enge nili tene yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu ombo melema wa lipe meli pulimoye? Akumu manda molo. Ou wa noli yemone ye enge nilimunge kimbu kime ka topalie yunge ulkena manda ombo melema wa limo kanumu.”*

²⁸ „Akumunge, nane enondo paa sike nimbu sikiru: Yembomane ulu pulu kerime teko „Pulu Yemo, ungu taka tondoko ningu kenjilimele ulume kinie, enonga ulu pulu keri wema kinie pali „Pulu Yemone, ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolomba.

²⁹ Nalo yembo tene Mini Kake Telimu ungu taka tondopa, nimbe kenjipe, marake telemo yembomo yu Pulu Yemone aku sipe ulu pulu keri telemoma ‘Manie naa pupili.’ nimbe paa siye naa kolomba. ‘Alieli pepa mindi pupili.’[†] nimbé.” nimbe Yesusini, nirimu.

³⁰ Enone “Yu kuru te yunge konopune molemo.” niringimunge „aku siku Mini Kake Telimu ningu kenjeringimunge, Yesusini enondo aku sipe nirimu.

* ^{3:22:} bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. † ^{3:22:} Setene kanumu, bokumunge alsena anjokondo “4. Belsebul”. ‡ ^{3:23:} “Setene yuyu” nirimu akumu Setenenga kurume nimbendo “Setene yuyu” nirimu. Akumunge ungu pulumu inie nondopa 3:24-26. § ^{3:26:} bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. * ^{3:27:} ungu pulu te Mateyu 12:29*. † ^{3:29:} LLuku 12:10.

3:31-35 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Aku-menga Temane Te[‡]

³¹⁻³² Kanu kinie yembo awisili manie „molko, Yesusingi mane sirimu ungume pilku, molangi yunge anumu kinie angenupili kinie yu-kinie ungu ningendo ongo pena angilku “Yu-kinie ungu niemili opili.” nangu ungu te nangu mundoringi kinie yembomane yundu ningendo: “Aminie kinie angenali kinie nu-kinie ungu ningendo ongo pena angilimele.” niringi.

³³ Yesusingi enondo topondopa nimbendo: “Nanga anumu naweye? Nanga angenupili nameleye?” nimbeline nirimumuni,

³⁴ yunge ungumu manie molko pilku moloringi yemboma neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: “I yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemele.

³⁵ Pulu Yemone “Teangi” nilimo mele pilku liku telemele yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie nanga kemulupili kinie molemele monga aku sипу nikiru.” nirimu.

4

4:1-34 YESUSINI UNGU IKO MARE TORUMU UNGUME

*4:1-2 Yesusingi Ungu Iko Mare Torumumenga Pulu Pulu Temanemo**

¹ Walse Yesusi altopa nomu „Gallilli, kélona pupe yemboma mane sipe molorumu kinie yembo paa awisili yu molorumune ongo maku toko moloringimunge nona andoli sipi te lierimumunge suku pupe manie molorumu, yemboma nomu kélona angilieringi.

² Yuni enondo ungu awisili nimbe simbendo ungu iko pokore torumu.

‘Eno mane siembo.’ nimbeline ungu iko te isipe topalie nimbendo:

³ “Pilieme.

4:3-9,13-20 Ye Tene Langi Umbu Ponieno Tanda Sirimu Ungu Ikomo†

Ye tene rasi-witi umbu ponieno andopa tanda sirimu.

⁴ Tanda silipe andorumu kinie umbu mare aulkena manie purumu, kanume keramane ongo liku noringi.

⁵ Umbu mare kou perimune manie pupelie ma wallop-kolte mindi lierimu kulu nondopa muli topa wendo orumu.

⁶ Nalo pulkinio naa mundorumu kulu ena terimu kinie kanume kolorumu.

[‡] **3:30:** Mateyu 12:46-50, LLuku 8:19-21. * **4::** Mateyu 13:1-3, LLuku 8:4.

[†] **4:3:** Mateyu 13:3-9,18-23, LLuku 8:5-8,11-15.

⁷ Umbu mare kombulu-siri ka mele molorumune manie purumu, siri ka melemo wendo omba witi umbume topa norumu kulu omba peanga naa lepa mongo te naa torumu.

⁸ Umbu mare ma peangana manie purumume wendo wendo omba akopalie mongo peangama torumu. Mare mongo tokapu-telu mele topa, mare mongo tokapu-talo mele topa, mare tokapu kise mele torumu.” „nirimu.”

⁹ Aku nimbeline “Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee.” nirimu.

*4:10-12 Yesusindu “Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?”
Ningu Walsiku Pilieringi Temanemo‡*

¹⁰ Pe we yemboma pali puringi kinie yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie yembo mare pea yu kinie moloringime kinie, enone yu walsikulie ningendo: “Nuyembomando ungu te ninindu nambemune ungu iko tolenoye?”§ niringi.

¹¹⁻¹² Yuni enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemo yenomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga ulu pulu* nce

ou yuyu pilierimu kanu ulu pulume ‘Kinié eno „na lombili olemele yemboma, piliengi!’ nimbeline eno nimbe sikimu. Nalo ulsu molemele yemboma ‘Ungume nimbu siembo.’ nimbulie ungu ikoma mindi topo silio.

„Pulu Yemone Aisayanga kerena nimbendo: „Eno mongone kanokolie naa kanoko, komuni pilkulie naa pilimele.

Konopuni pilkulie alowa telemela kinie,

„Pulu Yemone, enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolka.”†

nirimu akumunge we yembomando ungu ikoma mindi tollo.” nirimu.

4:13-20 (Ungu Ikomonga imbimu inie yakondo 4:3-9.)

¹³ Aku nimbeline Yesusini enondo kelepa nimbendo: “Ungu iko topo nindu‡ akumunge ungu pulumu naa pilimeleye? Akumu naa pilkulie we ungu ikomanga pali ungu pulume nambeko pilingeye? „Ungu ikomonga pulumu isipe:”

¹⁴ Langi umbu tanda sirimu yemone tanda sirimu umbume „Pulu Yemonga, ungumu.

¹⁵ Umbu mare tanda sirimu aulkena manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilimele

‡ 4:9: Mateyu 13:10-17, LLuku 8:9-10. § 4:10: Yu walseringi mele Giriki ungune sumbi sipe naa nimbe molemo. * 4:11-12: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † 4:11-12: Aisaya 6:9-10. ‡ 4:13: Ya 4:3-9.

kinie pe ‚kurumenga nomi, Setenene§ sumbi sipe omba ungu tanda sili konopune pupe pelemoma wendo limo.

¹⁶ Aku sipela, umbu mare tanda sirimu kou perimune manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilkulie walsikele sumbi siku konopu siku pilku limele.

¹⁷ Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune telemo kinie molo eno ‚Pulu Yemonga, ungumu pilku liku molemele mele yembo lupemane kanoko keri kanokolie ungu taka tondoko teko kenjiku mindili silimele kinie enonga pilimele ungume siye kolemele.

¹⁸ Umbu mare tanda sirimu siri ka mele molorumune manie purumume yembo mare kepe i siku mele molemele. Enone ungumu pilimele

¹⁹ nalo konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosikulie ‚Aku melemane olio lipa tapondolemo tapondomba.’ ningi pilku molemele ulume kinie,* mele naa nosilimelema waka kolko ‚liemili.’ konopu lemele ulu mare kinie, kanu sili ulu mare wendo omba ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo naa tolemo.

²⁰ Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mare i siku mele molemele. Enone ungumu pilkulie ungu pulumu pilku kondoko ungumu kamu pilku limele. Pe eno langi mongo mele tolemele. Kanu yembo marenga langi mongo tokapu telu mele topa, yembo marenga mongo tokapu talo mele topa, marenga mongo tokapu kise mele topa, aku sipe tolemo.†

„Ungu ikomonga ungu pulumu aku sipe.” nirimu.

4:21-25 *Tepe LLamemonga Ungu Ikomo‡*

²¹ „Aku nimbeline ungu iko te pea topa nimbendo: „

“Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku panjilimeleye? Molo polo maniekondo nosilimeleye? Polo tenga ola nosilimele kanumu.

²² Aku sipe mele, kinié lopi telemo melema pe walse mona lemba yemboma kanonge; kinié aki topa lemo melema pe walse patemba kinie yembomane kanu melema kanonge.

²³ Yembo komu-peo lemomane „ungu nikirumu, piliee.” nirimu.

§ 4:15: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. * 4:19: Yembo kamakomanga ungu mare inie anjokondo 10:17-25, Mateyu 6:24, LLuku 12:13-21.

† 4:20: Jono 15:1-8. ‡ 4:20: LLuku 8:16-18; 4:25 Mateyu 25:29.

²⁴ “Enone ungu pilimele akumu mimi siku piliengi! Enone melema yemboma silimele mele „Pulu Yemone, eno aku sipe mele kalomba. Mare olandopa simbela.

²⁵ Melema nosilimo yembomo nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo yu nosilimoma kepe wendo limbo.”[§] nirimu.

4:26-32 Pulu Yemo Ye Nomi Kingimu Molemomonga Ungu Iko Talo Te: 4:26-29 Langi Umbume Muli Topa Ombo Awu Lemomonga Ungu Ikomo Te: 4:30-32 Unjo Masetete Umbumunge Ungu Ikomo

²⁶ Yesusini ungu te pea nimbendo:

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu* isipe mele:

“Ye tene langi umbu mana tanda silimo.

²⁷ Aku yemo ipulueli uru pepa, tangoli ola molopa „andopa kongono tepa„, telemo kinie langi umbu tanda silimoma muli topa ombo awi lemo nalo aku sipe telemomonga pulumu yemone nimbe naa kanopa naa pilimo.

²⁸ Langi umbu tolemoma mamone yu yuyu ‘wendo opili.’ nilimo. Ou kumbi lepa muli tolemo. Pe gomo angilimo. Pe langi mongo tolemo.

²⁹ Pe langi nou lemo kinie ‘Langi inie topo sukundu sukundu limbo walemo wendo okomo.’ nimbeline[†] langi umbu tolemo yemone langi inie tolemo. „Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo aku sipe molemo.” nirimu.

³⁰ Pe Yesusini enondo kelepa nimbendo:

“Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo akumu nambolka melte mele niemboye? ‘Yu kingimu molopa yemboma nokolemo mele piliengi nimbu siembo.’ nimbeline nambolka ungu ikomo topo niemboye?” „nimbelie nirimumuni, altopa ungu iko te pea topalie nimbendo:”

³¹ “Pulu Yemo ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo akumu unjo masetete umbu mele:

Yemboma langi umbu ponieno mundulimelemanga pali unjo masetete umbumu yu paa kangamo.

³² Nalo ponieno mundulimele kinie wendo ombo awi lemo kinie ponieno molemo melemanga pali yu paa awilimu. Kamu awi lepa unjo mele angilimo kinie kerama kanu unjo kolamanga ongo pelemele. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe.” nirimu.

^{§ 4:25:} Ungu pulu te Mateyu 25:29*. * ^{4:26:} bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † ^{4:29:} Joele 3:13, Lipe Ora Sirimu 14:15, Mateyu 13:24-30.

4:33-34 Yesusini Ungu Ikoma Mindi Torumumunge Ungu Pulu Te‡

³³ Yesusini ungume yemboma nimbe simbendo ungu iko awisili aku sipema topa sirimu. Eno manda pilinge mele topa sirimu.

³⁴ Eno ungu te nimbe simbendo ungu iko te mindi torumu. „Ungu te sumbi sipe naa nimbe sirimu., Nalo yu kinie yu lombili andolime kinie§ eno enono moloringi kinie yuni yunge ungumenga pulume pali eno sumbi sipe nimbe para sirimu.

*4:35-41 Poporome Awili Te Torumumuni Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo**

³⁵ Kanu walemonga kolea kala torumu kinie Yesusingi yu lombili andoli yemando nimbendo: “Nomu nekendo pamolo.” nirimu kinie

³⁶ nona andoli sipi tenga Yesusi ou suku molopalie ungume nirimu† akune suku yu we molopili nomu kélona maku toko moloringi yemboma munduku siye kolko yu mengo purungi. Sipine purungi kinie sipi mare pea puringila.

³⁷ Kanu kinie, nomune punge purungi kinie poporome paa awili te nomune torumu. Aku terimu-ne nomumu apisipe ola ombalie no sipine sukundu sukundu ombo peke lepalie sipimu memba nona manie pumbe terimu

³⁸ nalo Yesusi sipimunge bulkundu penge kanda wale tenga we uru perimu. Yu lombili andoli yemane yu toko maknjindikulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio no wangopo kolomolomonga nu mini-wale naa pukumuye?” nirungi.

³⁹ Yu maklipelie poporomemo iri topa nomumundu nimbendo: “Taka liku molou!” nirimu kinie poporomemo topa kelepa nomumu lope naa tepa paa we lierimu.

⁴⁰ Kanu kinie yuni lombili andolimendo nimbendo: “‘Pulu Yemone olio nokomba.’ ningu konopu tondolo naa pekemo yema, eno nambemune mini-wale munduku-miliye?” nirimu.

⁴¹ „Yuni terimu mele kanokolie, yemane mini-wale munduku pipili awili teko kolkolie anjo yando enono wal-sikulie ningendo: “Apa! Iyemo nawenje? Poporomemone kepe nomumuni kepe yunge ungumu pilku liku kelkem-bele.” nirungi.

‡ **4:32:** Mateyu 13:34. Ungu pulu te Mateyu 13:35. § **4:34:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **4:34:** Mateyu 8:18,23-27, LLuku 8:22-25. † **4:36:** inie yakondo 4:1.

5

*5:1-20 Kuru Paa Awisili Ye Tenga Konopune Molopa Ambolorumume Yesusini Topa Makororumu Temanemo**

¹ Kanu kinie, ‚Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie, eno ‚nona andoli sipine, nomu nekendo puku kolea Gerasa puringi.

² Akune oringi kinie Yesusi sipine wendo orumu kinie konopune kuru molorumu ye te, yembo ono koleana pelipe andorumumu tamburumbu wendo ombo yu molorumune orumu.

³⁻⁴ Kanu yemo, yembo ono koleana yunge perimu koleamo lierimu. ‚Kurumu yunge konopune molorumumunge yu paa enge nirimu kulu, yembomane yu taki-teki ka wemane kinie, ka senene kinie kepe yu kimbu kime ka toringi ka senema yu sungu sipe, kimbuselo anakapa panjeringimu elke-malke tondorumu. Ye teluri kepe enge te perimu-ne ‚Yu taka lipe molopili.’ nimbe manda ambolopa nokomba ye te paa naa molorumu.

⁵ Alieli, ipulueli kepe tangoli kepe, yembo ono koleana kinie ma pangimenga kinie calle nilipe andopa, yunge kangimu yu yuyu kou ‚nee angilieli, marene kopisilipe andopa molorumu.

⁶⁻⁸ Kanu yemone sulu tepa molopa Yesusi kanopalie yumolorumune lkisipe orumu. ‚Orumu kinie, Yesusini nimbendo: “Kurumu, iyemonga konopune ongo wendo pu!” nirimu mele pilipelie yemone yunge kumbikerena koporongo langopa tamalu pepa yundu tondolo ru nimbeline nimbendo: “Yesusi, Pulu Ye Paa Olandopa Awilimunge Malo,[†] na-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? ‘Pulu Yemonga imbimu leko mi leko “Paa sike nikiru. Namindili paa naa lipu simbo.” ni!’ nimbu mawa tekero.” nirimu.

⁹ Aku nirimu kinie Yesusini yemondo walsipelie nimbendo: “Nunge imbi naweye?” nirimu kinie

yuni nimbendo: “Olio paa awisili kene, nanga imbi Paa-Awisili.” nirimu.

¹⁰ Aku nimbeline wale awisili Yesusi mawa tepalie nimbendo: “Olio ‘ongo wendo pang.’ ningu toko makorokolie “I koleamo munduku siye kolko kolea luperenga paa.” ni naa ni.” niringi.

¹¹ Akune ma pangi tengah umbu kongi awisili ímu nongo moloringi kanokolie

* 5:: akumunge 5:1-17 Mateyu 8:28-34, (9:1), LLuku 8:26-37; 5:18-20 LLuku 8:38-39. † 5:6-8: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”.

¹² kurumene Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio ,toko makorokolie, "Ne kongime molemelena puku, enonga konopune molo-pangi." ni." niringi kinie

¹³ yuni "Kapola, akune pangi." nirimu kinie kurume kanu yemonga konopune wendo ongolie kongi akune moloring-imenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime kekelepa toko lxisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi. Kongi kanume ,paa awisili,,tausini talo mele.

¹⁴ ,Ulu akume wendo orumu-ne kanokolie, kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, kolea awiline moloringi yemboma kinie, kolea kangamanga moloringi yemboma kinie, ulu akume wendo orumu mele temane toko siliku puringi. Kanu temanemo pilieringi yemboma 'Ulume wendo orumu mele kanamili.' ningu wendo puku

¹⁵ Yesusi molorumune ongolie ou kuru paa awisili konopune molko ongo wendo puringi yemo mulumbale pakopa, umbu konopu pepili molorumu kanokolie eno pipili koloringi.

¹⁶ Yesusini terimu mele mongone kanoringi yembomane pe origi yemboma ningu siringi. Kuru awisili konopune moloringi yemo kinie, kongime-kinie ulume wendo orumu mele temanemo toko siringi.

¹⁷ Kanu kinie yemboma „paa mini-wale mundukulie, Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olionga koleana naa mololi kelko pu." niringi.

¹⁸ Aku siku niringi pilipelie Yesusi pumbendo nona andoli sipine suku pumbe purumu kinie kuru awisili konopune ou molko wendo origi yemone yundu nimbendo: "Pea pambili." nimbe mawa terimu.

¹⁹ Nalo Yesusini "Molo." nimbe yundu nimbendo: "Nu lkondo puku Awilimuni nu kondo kolopa 'Molko kenjenu mele pora nipili.' nimbe, lakopa tepa kondomu mele nunge pulu lemo yemboma ningu si-pou." nirimu.

²⁰ Yesusini aku nirimu-ne pilipelie ye kanumu pupe yunge kolea, 'Kolea Awili Rureponga Talo' niringi koleana andopa Yesusini lakopa tepa kondomu mele nimbe sirimu. Nimbe sirimu kinie pilkulie yemboma pali paa suru ningu mini-wale mundoringi.

*5:21-43 (5:21-24,35-43) Ambola Te Kolorumumu Kinie,
(5:24-34) Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie, Elo
Yesusini Tepa Konde Lsimu Temaneselo‡*

‡ 5:20: Mateyu 9:18-26, LLuku 8:40-56.

²¹ Yesusi ,yu lombili andolime kinie, nona andoli sipine suku pupe nomu yakondo altopa ombalie nomu kélona wendo orumu kinie yembo awisili yu molorumune ongo liku maku toko kakapu teko moloringi. Yu nomu kélo akune molopili

²² Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te nokorumu ye te, yunge imbi Jairasi, Yesusi molorumune orumu. Kanu kinie yu Yesusi kanopalie Yesusi yunge kimbune nondopa ombo manie molopa tamalu pepa

²³ yundu tondolo mundupe mawa tepalie nimbendo: "Nanga ambola nanamo nondopa kolomba tekemo kene 'Yu konde pupe kapola molopili.' ningu ongo yu kimuni ambolou." nirimu.

²⁴ Aku nirimu-ne pilipelie Yesusi yu pea puringili.

Pungele puringili kinie yembo awisili liku maku toko lombili puku yu kakapu teko ekelepa teko pea puringi.

²⁵ Kanu kinie ambo te molorumu kanumunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo ombo purumu.

²⁶ Yu doketa awisilimenga yunge kurumu 'Pora nipili.' nimbe andorumu nalo mindili mindi siringi. Yunge kou mone pali eno sirimu nalo yunge kuru pora naa nirimu. We topa olandopa mindi purumu.

²⁷ Kanu ambomo Yesusi ulu tondoloma terimu mele temanema pilipelie yemboma maku toko angilieringine sukundu ombo Yesusinge bulkundu ombo yunge wale pakolimu ambolorumu. §

²⁸ 'Yunge wale pakolimu mindi ambolondu liemo na konde pumbo.' nimbe pilipelie aku terimu.*

²⁹ ,Ambolorumu kinie, walsikele yunge kuru torumu kanumu pora nirimu, yunge kalumu ou umbune perimu mele waengo nirimu pilierimu.

³⁰ Nalo ,yu Yesusinge wale pakolimu ambolorumu kinie, Yesusi yuni yemboma lipe tapondoli tondolo mare yunge kagine ombo ulsu purumu sumbi sipe pilipelie topele topa kanopa yembomando walsipe pilipelie, "Nanga wale pakolimu nawene ambolomuye?" nirimu.

³¹ Nalo ,yuni walserimu mele pilkulie, yu lombili andoli yemane topondoko ningendo: "Yembo awisili nu angilinona nondoko nondoko ongo kakapu teko ekelepa teko angilkimi-ili kanumu. Pe nambemune "Nawene na ambolomuye?" ninkinuye?" niringi.

³² Nalo Yesusi mongo male-male tepa koropalie "Akumu nawene temuye?" nimbe we angilierimu.

³³ Kanu kinie tondolo tene yunge kagine kurumu pora nirimu pilipelie ambomo paa pipili kolopa kangime purupuru nipili Yesusi molorumune ombo manie molopa tamalu pepalie yu ulu terimume pali nimbe para sirimu.

³⁴ Yesusini yuntu nimbendo: "Ambolamo, 'Nu manda tepa konde limbe.' ningu tondolo munduku pilienu kanu ulumuni nu konde pukunu. Nu kuru pora nimbe konopu pe nipili molo-pani." nirimu.

³⁵ Yesusini ambomondo aku sipe nimbe molorumu kinie, ye mare, yemboma maku toko Pulu Yemonga pilieringi ulke nokoli ye Jairasinge ulkena molkolie ongo *Jairasindu*, ningendo: "Nunge ambolamo kolopa pora simu. Nambemune Ungu Mane Silimu 'Mindili nopili.' ningu we mengo oniye?" niringi.

³⁶ Nalo Yesusini eno niringi ungumu pilipe naa lipelie ulke nokoli yemondo nimbendo: "Mini-wale naa mundooyo. 'Nunge ambolamo nane 'Manda lipe tapondomba.' ningu, tondolo munduku piliee." nirimu.[†]

³⁷ Kanu kinie yuni maku toringi yembomando "Naa ongo anjo paa." nimbeline Pita keme Jemisi keme angenu Jono keme akume mindi lipelie "Pea pamolo." nirimu.

³⁸ Ulke nokoli yemonga ulkena oringi kinie yembo awisili molko kondo kolko kola awili-teko teko moloringi kanorumu.

³⁹ Yu ulke suku pupelie yembo moloringimendo nimbendo: "Eno nambemune kola teko kalle ningu molemel-eye? Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo."[‡] nirimu.

⁴⁰ Nalo aku nirimu kinie enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.[§]

Eno pali makoropa pena-pena tepalie, ambolamonga anumu lapaselo kinie, kanu lombili andoli ye pokore kinie lipe memba ambola onomo lierimu suluminiana purumu.

⁴¹ Pupelie ambolamonga kimu ambolopa Juda yembomanga ungu lepa yuntu "Tallita kumi!" nirimu. (Ungu akumunge pulumu isipe: " "Ambolamo, nu ola molou." nikiru." nirimu.)

⁴² Aku nirimu kinie ambolamo tamburumbu ola molopalie andorumu. (Ambola kanumu ponie engaki rurepo mele ombo pupili yu molopalie kolorumu kinie Yesusini ombo tepa konde lsimu.) *Akumu kanokolie*, yu kinie moloringi yemboma suru ningu mini-wale awili teko mundoringi.

[†] 5:36: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] 5:39: ungu pulu te Mateyu 9:24*. [§] 5:40: ambola kanumu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni "We uru pelemo." nirimumunge enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi.

⁴³ Kanu kinie Yesusi yuni enondo tondolo mundupe nimbendo: "Ulu itekeromo yembo telurindu kepe anjo puku paa naa ningu siee!" nimbeline „anumundu“ nimbendo: "Ambolamo langi mare liku si." nirimu.

6

*6:1-6 Yesusi Molopa Awi Lierimu Kolea Nasarete Yemobane Yunge Ungumu Liku Su Siringi Temanemo**

¹ Yesusi molorumu koleamo mundupe siye kolopa yunge pulu kolea „Nasarete“ purumu, yu lombili andoli yema pea purungi.[†]

² Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo[‡] wendo orumu kinie eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupelie yemboma mane sipe molorumu. Yunge ungumu pilku moloringi yembo awisilini suru ningu mini-wale mundukulie ningendo: "Ne yemo aku ungume tena lsimunje? Yunge pilipe konginjelimu kinie yunge ulu tondolo telemomanga tondolomo kinie yu tena lsimuye?

³ Yuulkema takondorumu yemo[§] moloye? Yu Maria malo moloye? Jemisi keme Josepo keme, Judasi keme Saimono keme, enonga angenu moloye? Yunge kemulupili olio kinie pea naa molemoloye? „Yu paa sike aku yemo molemomo.“ niringi. 'Yu paa we yemo nambepa itondoloma yu-kinie pelemoye?' ningu pilkulie eno yu kanoko keri kanoko yu-kinie paa konopu keri panjeringi.

⁴ Kanu kinie „eno yu-kinie mumindili koloringimunge ulu pulumu pilipelie, Yesusini enondo nimbendo:

"Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te^{*} koleamanga pali imbi ola molemo, yembomane pali yunge ungume pilku limele. Nalo yunge koleana yu kinie pea tapu toko molemele yemboma kinie, yunge pulu lemo yemboma kinie, eno mindi yuni nilimo ungumu pilkulie 'Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku, liku su silimele." nirimu.

⁵ „Yunge ungumu liku su siringi kulu, kolea akune yuni ulu tondoloma manda naa terimu. Kuru torumu yembo telu telu nimbe mindi kimuni ambolopalie tepa konde lsimu.

* **6::** Mateyu 13:54-58, LLuku 4:16-31. † **6:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ **6:2:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". § **6:3:** Kewa ungune "kapenda" nilimele nalo Josepone sike ulkema takorumu molo unjone melema nosilimele mingi-kapote kinie kongono teko ponie telemele melema tepa mimi terimunje. Mateyu 13:55 akune "kapenda yemonga malo" nimbe molemo. * **6:4:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

**6:6-8:21 YESUSINI YUNGE TONDOLOMO LIPE ORA SIR-
IMU NALO YU LOMBILI ANDOLIMENE YU SIKE MOLO-
RUMU MELE PILKU IMBI NAA SIRINGI UNGU MARE**

6:6-13,30-32 Yesusini Ye Engaki-Rurepo[†] "Kongono Te-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo[‡]

⁶ Yu ungu nimbe ulume tepa molorumu mele, 'Sike.' ningu tondolo munduku naa pilieringimunge yu paa konopu awisili lierimu.

Kanu kinie Yesusi kolea kanga lupe lupemanga andopalie, 'Pulu Yemonga ungumu, mane silipe andorumu.

⁷ Yesusini yu lombili andoli engaki-rurepondo "Waa." nimbeline enone yembomanga konopune kuru molemoma "Ongo wendo paa." ningu toko makoronge tondolomo sipelie eno talo talo nimbe "Koleamanga ando-paa." nimbe lipe mundorumu.

⁸⁻⁹ 'Lipe mundupelie, eno tengen mele ungu mane sipelie nimbendo:

"Pungendo eno melema naa meangi. Apulu-mingime mindi liku ambolko pang. Kimbu-su mondonge manda nalo wale pakoli talo kepe langi kepe mele-wale kepe naa mengo, kou mone kakona kepe naa panjiku we pang. §

¹⁰ "Pe kolea tengen suku pukulie akune molongendo ulke teluringe suku pukulie akune mindi peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pang. Ulke pinie pinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi. *

¹¹ Kolea marenga suku punge kinie kolea pulu yembomane "Pea peamili waa." ni naa ningu enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu koleana yembo kerime munduku siye kolko pungendo kanu koleana yembomane eno liku su singemonga 'Eno kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondomba mele piliengi!' ningu enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbema kulu toko pang. nirimu.

¹² 'Yu lombili andolime yuni aku sipe lipe mundorumune pilku, pukulie yembomando ningendo: "Ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa teaa." ningu

¹³ yembomanga konopune kuru awisili moloringime 'Ongo wendo paa.' ningu, toko makoroko, kuru torumu

[†] **6:5:** "engaki-rurepo" akumu Kewa ungue "tuwellepo" nilimele kanumu. Akumu ya talapemonga imbi lieringi te. [‡] **6:5:** Mateyu 9:35, 10:1-15, 11:1-2,

LLuku 9:1-6. [§] **6:8-9:** ungu pulu te Mateyu 10:10. ^{*} **6:10:** ' "Kolea tengen ulke telune mindi peangi." nirimu akumu "Kolea akune molongendo 'Nawene olio langi peanga te simbenje? Nawene olio nokopa kondombanje? Kanamili.' ningu, kinié ulke tengen puku peko, opali ulke tengala puku peko teliku andonge kinie kapola naa temba kene." nimbe nirimunje.' nimbu pilimolo.

yembo awisili 'Konde pang.' ningu enonga kagine ollipikopongo ondo leko kandondoko tekoconde liku, teliku andoringi.

6:14-29 Ye Nomi Kingi Eretene No Lindeli Jono Topa Kondorumu Temanemo[†]

¹⁴ Kanu kinie Yesusi yunge imbimu yemboma pilku lieringimunge ye nomi kingi Erote Yesusini terimu mele temane toringi pilierimula.

‘Yesusini tepa nirimu mele pilkulie, yembo marene ningendo: “I ulume telemo yemo No Lindeli Jono lepamo! Yu kolopalie lomboropa wendo omumunge ulu tondoloma temba tondolomo yu-kinie pelemo.” ningu moloringi.

¹⁵ Yembo marene ningendo: “Yu ,ou konde molopili Pulu Yemone olando lsimu[‡] ye, Illainja kelepa ombo molemo.”§ niringi.

Yembo marene ningendo: “Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye koro ou moloringi yema mele yu aku sipe Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilipe yando nimbe silimo yemo molemo.”* niringi.

¹⁶ Nalo ye nomi kingi Eretene ,Yesusi yuni terimu mele temane toringi, pilipelie nimbendo: “I ulume telemo yemo ,No Lindeli, Jono, ‘Yunge pengemo wendo pupili.’ nimbu nomi karu lierindu kanu yemo. Yu kolopalie lomboropa wendo omu lepamo.” nirimu.

¹⁷⁻¹⁸ ,Kingi Eretene aku sipe nirimu ungumunge pulumu i sipe:, Ou walse Eretene yunge angenu Pillipunge ambo menu Erodiasi mangopa lsimu. ,No Lindeli, Jonone Erote aku sipe terimu kanopalie yundu alieli nimbendo: “Nuni ,Pulu Yemonga, ungu mane te pulue toko[†] angenanga ambomo mangoko lsinu. Akumu teko kenjerinu.” nirimu kinie Eretene yu lipe ka sipe ka ulkena panjerimu.

¹⁹⁻²⁰ Jonone aku nirimumunge ambo Erodiasini yu mu-mindili kolopa “Yu topo kondambo.” nimbe molorumu nalo Eretene ‘Jono yu konopu sumbi sipe pepa Pulu Yemonga ye kake telimu molemo.’ nimbe kanopa yu pipili kolopalie nokopa kondorumumunge ambo Erodiasini Jono-kinie ulu te manda naa terimu. Jonone ungu nirimume pilipelie ye

[†] **6:13:** Mateyu 14:1-12; 6:14-16 LLuku 9:7-9; 6:17-18 LLuku 3:19-20. [‡] **6:15:** Koronga-ou mele Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Illainjanga temanemo Pe Kingime 2:9-13; ungu te Mallakai 5:45, ungu pulu te inie anjokondo 9:13*. § **6:15:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **6:15:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [†] **6:17-18:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”.

nomi kingi Erote yu paa konopu awisili lipe mundupe mini-wale mundorumu nalo aku ungume yu paa konopu sipe pilierimu.

²¹ Pe walse, ‚ambo Erodiasi, konopuni pilipe molorumu ulumu manda temba walemo wendo orumu. Wendo orumu mele isipe: Kingi Erote meringi walemo wendo orumu kinie yunge kendemande awilime kinie, yunge ami yemanga ye nomime kinie, kolea Gallilli disiriki yembomanga ye nomi awilime kinie, enondo “Langi pea namili waa.” nirimu.

²² ‚Eno ongo yu kinie pea langi nongo molangi, Erodiasi lemenu ulkena sukundu ombo eno moloringine denisi terimu. Erote kinie, yu kinie pea langi nongo moloringi yema kinie enone ambo wenepomoaku terimu kanoko paa peanga kanoringi. Kingimuni paa kanopa peanga kanopalie ambo wenepomondo nimbendo: “Nuni konopu mondokono melte na mawa téa. Mawa teni meleme nu simbo.” nirimu.

²³ Pulu Yemonga imbi lepa mi lepalie yundu kelepa nimbendo: “Paa sike nikiru. Nuni na mawa teni mele te paa sike simbo. Nane ye nomi kingi molopo nokolio koleamo ekendo kepe “Si.” ninu liemo paa sike simbomo.” nirimu.

²⁴ Erotene yundu nirimu mele pilipelie ambo wenepomo pena pupe, anumu molorumune pupe walsipelie nimbendo: “Mele nambolka meleme ‘Si.’ niemboye?” nirimu kinie

anumuni nimbendo: ““No Lindeli Jononga ‚nomimu karu leko yunge, pengemo si.” ni.” nirimu.

²⁵ Anumuniaku nirimu pilipelie yu kingimu molorumune tamburumbu lkisipe ombo mawa tepalie nimbendo: “Paa isili ou No Lindeli Jono ‚nomi karu leko,[‡] yunge pengemo pellete tengateng nosiku yando si.” nirimu. ‚Jonone ou alieli “Erote kinie Erodiasiselone tekokerenjeringili.” nirimumunge mumindili kolopalie Erodiasini ‘Yu kolopili. Sike kolomunje na kanambo.’ nimbe “Pengemo ongo si.” nirimu.„

²⁶ Yuniaku sipe mele mawa terimu kinie pilipelie Erote paa konopu umbune terimu nalo yuni “Paa sike simbo.” nimbe, nimbe panjipe Pulu Yemonga imbi lepa mi lierimu mele kepe, yu konopu alowa temba kinie yu-kinie pea langi nongo moloringi yema yu kanoko keri kanonge mele kepe, aku uluselo pilipelie, “Yuni mawa tepa “Si.” nikimu mele “Molo.” manda naa nimbo.” nimbe pilipelie

²⁷ yu nokoringi ami yemanga te lipe mundupelie “No Lindeli, Jono ‚nomi karu leko, yunge pengemo yando mengo ou.” nirimu kinie kanu ami yemone ka ulkena pupe Jononga nomimu karu lepalie

[‡] 6:25: ungu pulumu Mateyu 14:8*.

²⁸ yunge pengemo pellete tengā nosipe yando memba om̄ba ambo wenepomo sirimu kinie yuni anumu sirimu.

²⁹ Aku teringi pilkulie Jono lombili andoringi yema ongo yunge onomo liku mengo puku ono teringi. „Kingi Eretene No Lindeli Jono ou aku sipe topa kondorumu kolorumu-munge pe Yesusini ulu tondoloma terimu mele pilipelie “Jono nomi karu lierindu yemo lomboropa ola molemo lemo.” nirimu. ,§

*6:30-44 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo**

³⁰ † Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema‡ yu molorumune kelko yando ongolie niringimuni, ulu teringime kinie yemboma ungu mane siringime kinie yu temane toko siringi.

³¹ Nalo yembo awisili ongo puku ongo puku „teko ungu ningu panjiku, teringimunge Yesusi kinie „yuni lipe mundo-rumu ye yando oringime, kinie langi nonge ena wallo-kolte kepe naa lierimumunge§ kanopalie Yesusini yemando nimbendo: “Eno enono yembo naa mololi kolea ku tengā laye-kolte mulu piliengi kene na-kinie pea pamili waa.” nirimu.

³² Kanu kinie eno enono mindi nomune andoli sipi tengā suku puku yembo naa mololi kolea ku lieli tengā puringi.

³³ Nalo punge puringi kinie kanokolie yembo awisili Yesusi kinie yu lombili andolime kinie kanoko imbi siringimunge koleamanga yemboma pali kimbu kongono teko lkisiku nomu kélona makaye teko puku eno nomune wendo punge koleana kumbi leko puku nokoko angilieringi.

³⁴ Yesusi nomu kélona ulsu om̄ba kanopa yembo paa awisili akune ongo maku toko moloringi kanopalie eno kongi sipisipi tapu teli ye te naa mololi sipisipime mele* ku peko moloringi kulu nimbe kanopalie eno kondo kolopa ungu awisili mane simbe terimu.

³⁵ Kanu kinie „mane sipe molopili, ena pumbe terimu-munge yu lombili andolime yu molorumune ongo yundu ningendo: “I koleana yembo te naa pelemo, ena kamu pukumu kene

³⁶ ya maku toko molemele yemboma “Puku kolea marenga langi topo toko li-pengi.” ni.” niringi.

§ 6:29: pala „, akune inie yakondo 6:14,16,17 mele. * 6:29: Mateyu 14:13-21, LLuku 9:10-17, Jono 6:1-13. Laye telu sipe inie anjokondo 8:2-9. † 6:30: Eno lipe mundorumu temanemo inie yakondo 6:6-13. ‡ 6:30: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. § 6:31: Inie yakondo 3:20. * 6:34: bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”.

³⁷ Nalo yuni ‚yu lombili andolimendo, topondopa nimbendo: “Enone enono yemboma langi mare liku siee.” nirimu.

Enone yu walsikulie ningendo: “‘Kakopoi ye tene oli engaki kongono tepalie mele kalolimu limo kou monemanet[†] olio langime topo topo lipulie yemboma siemili.’ ningu ninkinuye?” nirangi.

³⁸ „Aku siku nirangi pilipelie, yuni eno walsipe pilipelie nimbendo: “Pillawa kaloli nambepa nosikimiliye? Puku kano-paa.” nirimu.

Puku koroko kanoko lendeko yu molorumune kelko ongolie ningendo: “Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie ‚aku langi pokore mindi lemo.’” nirangi.

³⁹ Kanu kinie Yesusini nimbendo: “Yembomando “Era kondili niline maku toko manie molangi.” niee.” nirimu kinie

⁴⁰ yemboma tokapu talo molo tokapu kise ningu maku toko moloringi.

⁴¹ Kanu kinie Yesusini pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie kanume lipelie mulu koleana olando sipe kanopa ‚Pulu Yemo kinie, “Ange.” nimbe pillawa kalolime ambolopa pike lepa lombili andolime moke tepa sipelie “Anjo yemboma siee.” nirimu, ‚enone, yemboma ‚moke teko siringi. Oma talo kepe lipe moke tepa yemboma pali sirimula.

⁴² Eno pali kanu langime norangi kinie olo terimu.

⁴³ Kanu kinie lombili andolimene pillawa kaloli kinie oma kinie kanumenga goli lierimume liku maku toko walebasikete engaki rurepo toko peke siringi.

⁴⁴ Langi norangi yema manjipe pape tausini mele.[‡]

6:45-52 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo[§]

⁴⁵ „Yemboma langi sirimu norangi, kinie Yesusini yu lombili andoli yemando sumbi sipe nimbendo: “Maku toko molemele yemboma nane “Pangi.” niembo. Eno nona andoli sipline ola puku no nekendo, Besaida taono lemona, kumbi leko paa.” nirimu.

⁴⁶ Kanu kinie yemboma mundupe siye kolopalie yu yuyu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangine ola purumu.

[†] **6:37:** akumu wane tausini kina mele. [‡] **6:44:** Ambo ambolango mare pea langi norangi akume olandopamonga langi norangi yemboma pali lipe tere lepa tene tausini (10 000) mele moloringinje. Mateyu 14:21 kana. [§] **6:44:** Mateyu 14:22-33, Jono 6:15-21.

⁴⁷ Kanu kinie ena pupe kolea kala torumu kinie sipimu nomu awi suku singine purumu, Yesusi yuyu ma ,pangi,.ne molorumu.

⁴⁸ Sipi kumbikundu mendo sipe poporomene torumu-munge ,yu lombili andoli yema sipine suku molkolie, sipimu nomu kélona mengo pungendo pereringi kanopalie ipulueli kolea muni naa liepili eno puringine yu nona ola kimbu kongono tepa ombá ombalie eno sipine puku molangi yuni eno topa akili lendepa yu kumbi lepa pumbe orumu.

⁴⁹⁻⁵⁰ Nalo yu lombili andolimene pali yu nona ola kimbu kongono tepa orumu kanokolie niringimuni, paa pipili awili teko kolkolie "Kuru te okomaa!" ningu mini-wale mundoringi kinie Yesusini tamburumbu enondo nimbendo: "Eno konopu tondolo pupili molayo. Na mindi okoro. Pipili naa kolaa." nirimu.

⁵¹⁻⁵² Kanu kinie yu sipine suku purumu kinie poporome topa kelierimu. Aku terimu-ne kanokolie paa mini-wale mundoringi. Yuni ,ou tangoli, pillawa kalolime ,moke, terimumunge pulumu naa pilku we konopu lou leko moloringi. Yu-kinie tondolo te perimu-ne pillawa kalolime-kinie ulu tondolo te terimu mele mimi siku naa pilkulie eno konopu naa perimu-ne kanu tondolomone poporomemo topa kelierimu mele kepe naa pilkulie* poporomemo topa kelierimu kinie kanokolie eno paa mini-wale mundoringi.†

6:53-56 Yesusini Kolea Geneserete Kuru Torumu Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo‡

⁵³ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, nomu ,Gallilli, nekendo pukulie nomu kélona kolea Geneserete lierimune wendo ongolie sipimu ka teringi.

⁵⁴ Sipine manie oringi kinie akune moloringi yembomane Yesusi tamburumbu kanoko imbi sikulie

⁵⁵ akundu lierimu koleamanga pali lkisiku puku yu andorumu koleama pilkulie enonga kuru torumu yemboma liku taropola teko yu andorumune mengo oringi.

⁵⁶ Yu andorumu koleamanga pali, kolea kangamanga kinie, kolea awilimenga kinie, kolea wemanga kinie, aku koleamanga yemboma maku toko moloringi koleamanga kuru torumu yemboma mengo ongo nosikulie, "Nunge wale-pakoli pundumu kepe ambolangi.' ni." ningu mawa teringi. Kanukinie kuru torumu yembomane yunge wale-pakolimu amboloringi yemboma pali kamu konde puringi.§

* **6:51-52:** inie anjokondo 8:17. † **6:51-52:** inie yakondo 4:35-41. ‡ **6:51-52:** Mateyu 14:34-36. § **6:56:** inie yakondo 3:9-10, 5:24-34.

7

*7:1-23 Melema Kake Telemomonga Pulumu Kinie Melema Kalaro Molemomonga Puluselonga Ungu Mare**

7:1-13 Pulu Yemonga Ungu Manema Olandopa, Anda-Kolepalimenga Ungu Manema Maniendopa, Ungu Te†

¹ „Walse, Parisi ye mare kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare kinie‡ eno Jerusalleme munduku siye kolko Yesusi molorumune ongo maku toko moloringimene

² yu lombili andolimene§ ki kalaro molopili ou kulumiyenaa toko langi we ambolko noringi kinie kanokolie kanoko keri kanoringi.

³ („Sike kalaro naa molorumu nalo, Parisi yema kinie we Juda yemboma kinie enonga anda-kolepalimene “Teaa.” niringi mele pilku liku tengendo ou ki pali nona munduku kulumiyenaa toko kondokolie langi pe noringi. Wenaanoringi.)

⁴ Makete koleana puku ulkendo ongolie kiou kulumiyenaa tokolie „maketena topo toko lsingi, langime naa noringi. Anda kolepalimenga teringi ulu pulu lupe lupe awisili pilku liku teko moloringila. Kápoma kinie, mingime kinie, langi noringi poloma kinie, aku sipe melema taki-teki we kulumiyenaa toringi.)

⁵ „Juda yembomane aku siku teringi, kulu Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, enone „Yesusi lombili andolimene aku siku ki kulumiyenaa toko langi we noringi kanokolie, Yesusindu walsiku pilkulie ningendo: “Anda kolepalimene “Teaa.” niringi mele nunge lombili andolimene nambe-mune naa pilku liku telemeleye? Enonga kime kalaro molopili langi nolemele kanumu.” niringi.

⁶ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Eno ungu manema pilku mane silimele yema kinie Parisi yema kinie, eno topele mapele toli yema molemele!* Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane enondo nirimu mele papu nirimu. „Enone kinié telemele mele yuni ou nimbe Pulu Yemonga, bokune torumu molemo mele isipe:

„Pulu Yemone nimbendo:

“Kanu yemboma enonga keremane na kapi ningu
‘Ye awili olandopamo.

* 7:: Mateyu 15:1-20. † 7:: akumunge 7:1-5 Mateyu 15:1-3 ekendo; 7:6-8 Mateyu 15:7-9; 7:9-13 Mateyu 15:3 ekendo-6. ‡ 7:1: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”. § 7:2: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * 7:6: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”.

Nu lipu awi silimolo.' ningu
 na imbi liku ola mundundulimele nalo
 enonga konopume kinie nanga konopumu kinie
 telune naa pulimo. Lupe lupe pelemo.

⁷ Enone 'Nanga imbi
 lipu ola mundundemili.' ningu
 na we popo toko kapi nilimele.

Mana yembomane mane silimele ungume mindi
 mane sikulie

'Tungu manema Pulu Yemone
 "Teaa." nilimo ungu manema.'
 ningu pilku liku telemele,
 akumunge na popo tonge kinie
 uluri naa temba."[†]
 nirimu kanumu.

⁸ Pulu Yemone "Teaa." nirimu ungu manema munduku
 siye kolkolie anda-kolepalimene "Teaa." niringi mele mindi
 ambolko molemele." ,nimbe Yesusini, nirimu.

⁹ ,Yesusini, ungu mare pea enondo nimbendo: "Enonga
 anda-kolepalimene "Teaa." niringi mele pilku liku tengendo
 Pulu Yemone "Teaa." nirimu ungu manema bulu silimele
 mele papu telemeleye?

¹⁰ Akumunge Mosisini nimbendo:
 "Aminieli lanielinge ungume pilku liku,
 liku awi siku teaa."[‡]
 nimbe

"Yembo tene yunge anumundu molo lapando
 ungu te nimbe kenjipe iri tomu liemo
 kanu yembomo toko kondangi."[§]
 nirimu kanumu.

¹¹ Nalo eno yemane ningendo: "Ye tene yunge anumu la-
 paselondo nimbendo: "Nane elo mele mare lipu tapondopo
 silkema koronga 'Pulu Yemo simbo.' nimbu panjerindu
 kanumunge elo manda naa lipu tapondopo simbo." nim-
 belie

¹² yunge anumu lapaselo naa lipe tapondomba kinie papu."
 ningu mane silimele.

¹³ Aku siku mane silimele ungumuni 'Anda-kolepalimene
 mane siringi ulu pulume olandopa.' ningu 'Pulu Yemone
 nirimu ungumu uluri molo. Manie pupili.' nilimele. Enone
 ulu lupe lupe awisili aku siku teko molemele." nirimu.

*7:14-23 Melemane Yemboma Tepa Kalaro Mondondole-
 momonga Ungu Te* (7:1-23 pali kanani.)*

[†] 7:7: Aisaya 29:13. [‡] 7:10: Wendo Oringi 20:12, Unku Manema 5:16. [§] 7:10:
 Wendo Oringi 21:17, LLipai 20:9. * 7:13: Mateyu 15:10-20.

¹⁴ Aku nimbeline Yesusini maku toko moloringi yembo-mando "Na moliona waa." nimbeline enondo nimbendo: "Nane ,aku nikirumunge[†] ungu te, nimbo tekero ungumu enone pali komu tendeko ungumunge pulumu pilku kondayo.

¹⁵ Yembomanga kagine ulsukundu lepalie kerena pupe olona suku pulimo meltene ,Pulu Yemo manda popo tonge aulkemo pipi silimo, kalaro te manda naa mondolemo. Yembomanga konopune sukundu pepalie wendo olemo ulumene mindi yemboma kalaro mondolemo.

¹⁶ (Yembo komu-peo lemba yemboma iungumu mimi siku piliengi!" nirimu.)‡

¹⁷ Kanune maku toko moloringi yemboma Yesusini mundupe siye kolopa ulkena suku purumu kinie yu lombili andolimene yu walsiku pilkulie ningendo: "Aku ungu ikomonga pulumu nambolkanje? Ningu para sieni." niringi kinie

¹⁸⁻¹⁹ Yesusini enondo nimbendo: "Kinié kepe naa pilkimiliye? Yembo tenga kagine ulsu lepalie sukundu pulimo melte yunge konopune naa pupe, olona suku pupe ulsu ombo le-murune kamu pulimomonga yu kalaro manda naa mondolemo mele naa pilkimiliye?" nirimu. (Yesusini aku sipe nirimumunge "Langimene pali yemboma kalaro te naa mondolemo." nimbendo nirimu.)§

²⁰⁻²¹ , "Kerena sukundu pulimo melemane aku sipe uluri naa telemo." nimbeline, yuni kelepa nimbendo: "Yembo tenga konopune sukundu pepalie wendo olemo kanu melemane yembo te ,Pulu Yemo popo tomba aulkemo pipi silimo, kalaro te mondolemo. Ulu pulu kerime ou konopumuni pilkulie ,pe kamu telemelomonga, "Konopune pepalie wendo olemo melemane kalaro mondolemo. ,We naa telemel.," ,nikiru., Kanu melema i sipe:

Konopumuni ulu kerime pilimele;

wa ulu kerinele lupe lupema andoko telemel;

wa nolemele; yemboma toko kondolemele;

ambo ye pulime molo ye ambo lilime yembo lupema kinie ulu kerinele telemel;

²² yembomanga mele nosilimelema 'Na liembo.' nilimele; ulu pulu keri lupe lupema telemel; kolo tolemele; yembomane kanokolie pipili kolemele ulume pipili naa kolko sumbi siku telemel;

† **7:14:** inie yakondo 7:6-13. ‡ **7:16:** akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marene ningendo: "Akumu ou Giriki ungune ou kumbi lepa naa molorumu kene naa molopili." nilimele. Marene "Molopili." nilimele. Inie yakondo 4:9 sike molemo. § **7:18-19:** ungu pulu te Lipe Mundorumu Yema 10 (akune 10:9-16 paa kanani).

yembo lupema molemele mele kepe enonga melema yama mengo 'Yu malo.' konopu lemele;
 'Yemboma pipili kolko molko kenjengi!' ningu ungu bulkundu nindilimele;
 'Na imbi ola molemo. Na pilipe konginjeli olandopa pelemo. Yembo lupema tondolo te naa pelemo.' ningu kara pulimele;
 kekelepa toli ulume telemele;
 ulu pulu akume pilku telemele.*

²³ Aku ulu pulu kerime pali yembomanga konopune sukundu pepa wendo olemomane yemboma „Pulu Yemonga kumbikerena punge aulkemo pipi silimo, kalaro mondolemo. „Ulsu lepa olona pulimo melemane uluri naa telemo,” nirimu.

7:24-30 Kolea Pinisia Ambo Tene 'Yesusini Ulu Tondolo Te Manda Temba.' Nimbe Tondolo Mundupe Pilierimu Temanemo†

²⁴ Kanu kinie Yesusi molorumu kolea Geneserete,[‡] mundupe siye kolopa „Juda yemboma moloringi kolea Gallilli disiriki ulsukundu, kolea awili Taya kinie Saidonoselo lierimu koleana sukundu purumu. Akune purumu kinie yu 'Yemboma na naa kanangi.' nimbe ulke tengah sukundu pupe molorumu nalo yu ombo molorumu mele yemboma pilieringi.

²⁵⁻²⁶ Yesusi yu ombo molorumu akumu pilipelie ambo te yu molorumune sumbi sipe ombo yunge kumbikerena manie molopa tamalu perimu. Kanu ambomo yu „Pulu Yemonga, Juda yembomanga talapena ulsukundu ambo te, kolea Siria poropinji sukundu kolea Ponisia disiriki yunge pulu koleamo. Ambomonga lemenunge konopune kuru te molopa ambolorumu kulu Yesusi molorumune ombo manie molopa tamalu pepa yundu mawa tepalie nimbendo: "Nanga ambolamo kuru te konopune sukundu molemo kene yu „kondo kolko, kurumu toko makorou.” nirimu.

²⁷ „Ambomo yu ambo lupe, Juda ambo te molo, nimbe kanopalie, Yesusini ambomondo „ungu iko te topalie, nimbendo: "Ambolangoma langi ou nangi olo tepili. Enonga langime lipu owama simolo kinie kapola naa temba." nirimu.§

²⁸ Ambomone yundu nimbendo: "Awilimu,* sike nikinu

* **7:22:** ungu pulu te Gallesia 5:19-20*. † **7:23:** Mateyu 15:21-28. Mateyuni "Kenane ambo te" nirimu. ‡ **7:24:** Inie yakondo 6:53. § **7:27:** "Ambolangoma" nirimu akumu Pulu Yemo yunge Juda yembomando nirimu; bokumunge alsena anjokondo "31. pikinini 31.2.". "owama" nirimu akumu ulsukundu yembomando nirimu. "langime" nirimu akumu Pulu Yemone yunge yemboma tepea kondorumu ulumendo nirimu. * **7:28:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

nalo owamane kepe ambolangomanga langi pundi manie pulimoma liku nolemele kanumu." nirimu.

²⁹ Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Ambomo, nu aku siku nikinumu papu nikinu. Aku siku nikinumunge kuru kanumu nunge ambolamonga konopune sukundu molopa ombo wendo pumu kene nu ,konopu waengo siliku, pu." nirimu.

³⁰ ,Yesusini aku sipe nirimu pilipelie, ambomo kelepa ulkendo pupe kanorumu kinie lemenu konopune kuru te naa molopili uru peli polona ola we molorumu kanorumu.

7:31-37 Yesusini Ye Komu Sipe Ungu Naa Nirimu Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

³¹ Yesusi kolea awili Taya mundupe siye kolopa kolea awili Saidono sukundu ombo pupe, 'Kolea Awili Rureponga Talo' niringi koleana sukundu ombo pupe, nomu Gallilli kélona ,sukundu, orumu.

³² Akune moloringi yembomane yu molorumune ye komu sipe ungu sumbi sipe naa nirimu ye te mengo ongo " ,Yu konde pupili, nunge kimuni ambolou." ningu tondolo munduku mawa teringi.

³³ Kanu kinie yembo kakapu teko moloringime mundupe siye kolopa "Oltolo molambili." nimbe kanu yemo tenga memba pupelie nirimununi, komuselonga ki sundu suku mundupe, Ikambe topa yemonga alumbelumu kimuni ambolopalie,

³⁴ mulúne olando sipe kanopa, tondolo mundupe múlu lipe, Juda yembomanga ungu lepa yemondo nimbendo: "Epata!" nirimu. (Kanu ungumunge pulumu "Komumuni pilie!" nirimu.)

³⁵ Aku nirimu kinie tamburumbu yemo komu-peo lepa yu ungu kapola pilipe, alumbelumu takele terimu kanumu pe nimbe umbu alumbelu angilierimu kinie yu ungu sumbi sipe nirimu.

³⁶ Kanu kinie Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Nane iulu tekero mele anjo yembo telurindu kepe paa naa ningu siee!" nirimu. Nalo yu "Molo." nimbe karaye terimu mele ta ningu anjo yemboma yuni terimu mele temane toko siliku mindi andoringi.

³⁷ ,Yu terimu mele kanoringi yemboma kinie, anjo temane toko siringi pilieringi yemboma kinie, eno paa mini-wale munduku suruningulie ningendo: "Apa! Yu telemo ulume peangama mindi telemo. "Komu silimoma ungu pilku, ungu naa nilimelema ungu ningu, teaa." nilimo kinie kepe ungume pilku ungume ningu telemele." niringi.

8

*8:1-10 Langi Naa Lepa Kolea Ku Lieli Tenga Yesusini Ye Po Tausini Kinie Ambo Ambolangoma Kinie Langi Sirimu Temanemo**

¹ Walse Yesusi molorumune yembo awisili altoko ongo liku maku toko moloringi. Moloringi koleana nonge langi te naa lierimu kulu Yesusini yu lombili andolimendo[†] “Na moliona waa.” nimbeline enondo nimbendo:

² “I yembo maku toko molemelema na kondō tekemo. Wale yepoko na-kinie molongi, pe kinié ga nonge te naa lemo.

³ Mare aulke sulune oringimunge nane “Eno engele tepe pepili ulkendo paa.” nilkenje eno aulkena kimbu ki pangemange tepe, topa ne-munde ya-munde telka.” nirimu.

⁴ Aku nirimu kinie pilkulie yu lombili andolimene yundu topondoko ningendo: „Sike nikinu nalo, ikolea ku lieline molemolo. Iyemboma manda nonge mele pillawa kaloli tena lembana lipu simoloye?” niringi.

⁵ Yesusini enondo “Pillawa kaloli nambeko nosikimiliye?” nimbe walserimu kinie

enone “Yepoko pakera nosikimulu.” niringi.

⁶ Kanu kinie yuni maku toko moloringi yembomando “Manie molaa.” nimbeline, pillawa kaloli yepoko pakera lipe „Pulu Yemo kinie, “Ange.” nimbe, akume pike lepa yu lombili andolimendo “Yemboma moke teko siee.” nimbe eno sirimu. Nirimu kanu mele teringi.

⁷ Eno oma kaloli kanga pokore kepe noseringila, akume lipe „Pulu Yemo kinie, “Angela.” nimbeline yu lombili andolimendo “I me yemboma moke teko siee.” nirimu.

⁸ Yemboma „langime, norangi kinie olo terimu. Pe langi kakena lierimume lombili andolimene liku wale basiketemanga lakilieringi, wale awili yepoko pakera pekelierimu.

⁹ Ye po tausinini aku langime norangi.

Kanu kinie Yesusini maku toko moloringi yembomando “Ulkendo paa.” nimbeline nirimunumi,

¹⁰ yu lombili andolime kinie yu kinie eno nona andoli sipine suku puku, „nomune nekendo, kolea Dallamanuta[‡] purungi.

8:11-13 Juda Ye Awilimene Yesusindu “Nu Sike Pulu Yemone Ya Mana Lipe Mundorumunje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei.” Niringi Temanemo§

* ^{8::} Mateyu 15:32-39. Ye pape tausini (5000) langi sirimu temanemo inie yakondo 6:30-44. [†] **8:1:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. [‡] **8:10:** kolea ungu pulumu Mateyu 15:39*. [§] **8:10:** Mateyu 16:1-4.

¹¹ Akune puringi kinie Parisi yema* Yesusi molorumune ongo, ‘Yuni nambe-embanje? Kanamili.’ ningu yu manda manjiku† mawa tekolie ningendo: “Ungu Mane Silimu, ‘Nu sike Pulu Yemone ‘Kongono tendani.’ nimbe ya mana lipe mundorumunje kanamili.’ ningu mulu koleana molemo ‘Pulu, Yemone mindi manda ulu ‘tondolo, telemo mele te tei.” niringi.‡

¹² „Aku siku walseringi kinie pilipe keri pilipelie Yesusi, yunge konopune paa umbune terimu-ne múlu awili tepa lipelie nimbendo: “Kinié mana molemele yembomane “Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele kanamili tei.” ningu na nambemune mawa telemeleye? „Na molio mele nambemune “Sike.” we naa ningu tondolo munduku pilimeleye? „Na Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telembole mele, lipe ora simbe kanonge ulu tondolo te, kinié mana molemele yemboma-kinie wendo naa ombá.” nirimu.

¹³ Aku sipe nimbeline nirimumuni, eno mundupe siye kolopa sipine suku kelepa pupelie nomune nekendo purumù.

8:14-21 Parisi Yema Kinie Ye Nomi Kingi Erote Kinie Enonga Pillawa Akoli Mele ‘Isi’ Nilimunge Ungu Ikomo§

¹⁴ „Kanu kinie eno nomune nekendo pungendo Yesusi lombili andoli yema, pillawa kaloli komu sindiku naa mengo puringi. Pillawa kaloli telu mindi sipine suku lierimu, te pea molo.

¹⁵ Kanu kinie Yesusini enondo liepi-liepi topa ‘ungu iko topalie, nimbendo: “Paa mimi siku kanaa! Parisi yema kinie ‘ye nomi kingi, Erote yunge yema kinie enone pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa!” nirimu.

¹⁶ Aku sipe nirimu kinie pilkulie yu lombili andoli yemane enono kerepale ningulie ningendo: “Olio pillawa kaloli ‘nomolo, mare naa lipu membo omulumunge aku sipe nikimunje.” niringi.

¹⁷ Aku siku niringi mele pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Enone “Pillawa kaloli naa memulu.” ningu nambemune kerepale nikimiliye? Eno kinié kepe naa kanoko, mimi siku naa pilkimiliye? Na tondolo te perimume pillawa kalolime-kinie ulu tondolo te terindu mele eno naa pilieringiye? Eno konopu naa pepili molemelemonga nane nikiru mele ungu pulumu naa pilkimiliye?”*

* **8:11:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. † **8:11:** ungu pulu te Mateyu 16:1***. ‡ **8:11:** ungu pulu te Jono 2:11*. § **8:13:** Mateyu 16:5-12. “Isi” nilimunge pulumu Mateyu 16:11-12, bokumunge alsena anjokondo “49. yis”. * **8:17:** inie yakondo 6:51-52.

18-19 Eno mongo angilimo nalo melema naa kanokomel-eye? Komu angilimo nalo ungume naa pilkimiliye? Pillawa kaloli kise pakera lipu pike lepo ye pape tausini moke tepo sirindu kanumu eno komu sindikimiliye? „Nongo pora siringi kinie, langi kakena lierimume liku wale basikete nambeko toko peke siringiye?”[†] nirimu kinie

„yu lombili andolimene, yundu topontoko “Engaki-rurepo.” nirungi.

20 „Yuni enondo kelepa nimbendo: „Pe pillawa kaloli yepoko pakera lipu pike lepo „yembo, po tausini moke tepo sirindu kinie „nongo pora siringi kinie, wale basikete awili nambeko langi kakena lierimume toko peko siringiye?” nimbe walserimu kinie

enone yundu topontoko “Yepoko pakera.” nirungi.

21 Yuni enondo „kelepa, nimbendo: “Enone kinié kepe mimi siku naa pilkimiliye?”[‡] nirimu.

8:22-10:52 YESUSINI YUNGE LOMBILI ANDOLIME MANE SIRIMU TEMANEMO

8:22-26 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

22 Yesusi kinie, yu lombili andolime kinie, eno Besaida taonona puringi kinie mongo keri lierimu ye te Yesusi molorumune mengo ongo mawa tekolie ningendo: “Nuni iyemo kini ambolou.” nirungi.

23 Aku nirungi kinie Yesusini mongo keri lierimu yemo ki ambolopa taono ulsukundu meli pupelie yunge mongoselonga lkambe topa kandopa kimuni ambolopalie nimbendo: “Nu kinié melte kanokono molo moloye?” nirimu kinie

24 yemone olando sipe kanopalie nimbendo: “Na kinié yembo mare, eno unjo melema ongo pukumili kanokoro.” nirimu.

25 Yesusini yunge mongoselonga kelepa ambolorumu kinie yemo yu mongo makilipe melema pali mongoselone sumbi sipe kanorumu.

26 Yesusini yemondo “Ulkendo pu.” nimbeline nimbendo: “Nu kelko ulkendo punindu ne kolea „molopo wendo ombulu, akune „kelko yando, naa pu.” nirimu. §

[†] **8:18-19:** inie yakondo 6:38-44. [‡] **8:21:** Langi molo tomba kinie Yesusini wale talo terimu mele altopa manda telka. Langi sikemondo naa nirimu (Mateyu 16:11). **§ 8:26:** Yesusini terimu mele ‘aku koleana yemboma naa pilieni.’ nimbe yemondo “Aku koleana naa pu.” nirimunje? Wale mare “Naa ni.” nirimu ungu mare inie yakondo 1:44, 5:43, 7:36 kanani. Kolea akumu Besaida; yemonga ulkemo akune naa angilierimu lemo.

8:27-30 Pitane Yesusindu "Pulu Yemone "Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo." Nimbe, Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu." Nirimu Temanemo*

²⁷ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie puku kolea awili Sisaria Pillipai nondopa lierimu kolea kangamanga punge puringi. Akune punge puringi kinie Yesusini yu lombili andolimendo walsipelie nimbendo: "Yembomane naimbi leko nawe nilimeleye?" nirimu.

²⁸ Enone yuntu ningendo: "Marene "Nu No Lindeli Jono kolorumu kinié kelepa lomboropa ola molemo," ningu pilku, marene "Nu ,Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja kelepa ombo molemo." ningu pilku, marene "Nu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te ,oukolorumu kinié lomboropa ola molemo," ningu pilimele." niringi.†

²⁹ Aku niringi pilipelie Yesusini enondo walsipe pilipelie nimbendo: ",We yembomane aku siku nilimele, nalo eno enono na nawe nilimeleye?" nirimu.

Pitane topondopa nimbendo: "Nu Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu." nirimu.

³⁰ „Pitane aku nirimu pilipelie, Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Na molio mele „Pitane kinié nikimumu, enone anjo yembo telurindu kepe ,isili ou, paa naa ningu siee!" nirimu.‡

8:31-9:1 Yesusini "Na Tonge Kinie Kolopolie Lomboropo Ola Molombo." Ou Pulu Pulu Nimbe Para Sipelie Yemboma Yu Lombili Pungendo Tenge Mele Nirimu Temanemo§

³¹ Kanu kinie Yesusi yu lombili andolimene yuntu „Pulu Yemone olio "Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu." ningu, ningu para siringi kinie pilipelie, yuni yu-kinie wendo ombá mele pulu polopa* eno mane sipelie nimbendo: "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo mindili awisili nombá. Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,† enone ,ningendo: "Yu Pulu Yemone naa lipe mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo naa molemo." ningu, yu liku bulu siku yu toko

* **8:26:** Mateyu 16:13-20, LLuku 9:18-21. † **8:28:** ungu pulu te Mateyu 16:14*. Ungu te inie anjokondo 9:11-13. Bokumunge alsena anjokondo "35.profet".

‡ **8:30:** inie yakondo 1:44. Unku pulu te LLuku 9:21*. § **8:30:** Mateyu 16:21-28, LLuku 9:22-27. * **8:31:** aku mele pe wale yepoko nirimula, inie anjopa 9:9,12, 10:32-34, 10:45. † **8:31:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman", "34. pris", "41. saveman".

kondonge. Yu toko kondonge kolomba kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko sipemonga yu lomboropa ola molomba." nirimu.

³² Yesusi yu-kinie wendo ombá mele aku sipe sumbi sipe nimbe para sirimu kinie pilipelie Pitane yu anjo lipe memba pupelie. Yesusi yuni "Na toko kondonge." nirimumunge, yu pulu polopa iri torumu.

³³ Nalo ,yuni kurumenga nomi Setenene[‡] ungu umbu tondorumu mele pilipelie nirimu kulu pilipelie, Yesusini topele topa yu lombili andolime kanopalie Pita iri topalie yundu nimbendo: "Setene, nu anjo pa! Nu Pulu Yemone konopu lemo mele naa leno. Yembomane konopu lemele mele mindi leno kene anjo pu!" nirimu.

³⁴ Kanu kinie yembo akune liku maku toko moloringime pali kinie yu lombili andolime pea "Na moliona waa." nimbelie enondo nimbendo: "Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbelie yuni yunge konopumuni pilimo melemanga 'Topo manie mundembo.' nimbe yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' nimbelie na lombili opili. We naa opili.

³⁵ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo te na konopu mondopa nanga yembomo molopa, 'Yemboma temane peangamo piliengi!' nimbe eno nimbe sipe molomba kinie yu kolopalie yuconde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

³⁶ „Akumu nambemune nikiruye? „ Yembo tene mana melema pali yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepa lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo.

³⁷ Yembo tene 'Na mini pali konde molopo kondopo mindi pambo.' nimbelie yu nambolka meltene mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu topo topa lilkeye? Meltene manda topo topa naa limbe.

³⁸ "Nanga yembo mare ulu pulu keri teko Pulu Yemo munduku siye kolko mele lupema imbi liku ola mundunduku molemele yemboma-kinie molkolie pipili kolko ningendo: "Olio Yesusinge ungume pilipu lipu, yu lombili andopo molemolo mele we yembomane naa piliengi!" ningulie na kiyengo ningu lombili andolemele yemboma, eno-kinie ulu te pe wendo ombá mele nimbu siembo: Manie

[‡] 8:33: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten".

Omba Mana Ye A Lierimu Yemo[§] pe Lapanga tondolo pate-limu kinie ,mulu koleana, angello kake telime kinie ,manie, ombá temba kinie, kanu we yemboma molongena yunge yemboma mona molongendo we yemboma molongena kanokolie, yu ou naa opili 'Olio yunge yemboma molemolo mele we yembomane naa piliengi!' nengu pipili kolko lopi tekó molonge yemboma yuni lipe wekendo kanopa, "Na moliona naa waa!" nimbéla." nirimu.

9

¹ Yesusi yuni enondo ungu te pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilkimilimenga mare ou kolou naa kolangi Pulu Yemo ye nomi kingimu omba,* enge nimbe molopa, melema kinie yemboma kinie pali nokomba ombá kanonge." nirimu.[†]

9:2-13 Yesusinge Kalumu Te Lupe ALierimu Temanemo‡

² Yesusini ,yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,[§] pe koro te omba purumu kinie Pita keme Jemisi keme Jono keme eno lipe meli pupe mulú* paa olandopa polorumu tengä ola purumu. 'Olio oliolio mindi molamili.' nimbe eno akune lipe memba purumu. Akune puringi kinie eno kanoko molangi yunge kangimu alowa tepe,

³ yu pakorumu mulumbalema ena tondolo topa mongo paa takele telemo mele aku sipe paa kake terimu. Ya mana yembo tene wale pakoli te sopone kulumiye topa kake tendemba mele kapola molo. ,Yunge mulumbalema kake terimu mele paa olandopa..,

⁴ Yuaku sipe molopili, ,Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo,, Illainja kinie Mosisiselo ongolo Yesusi kinie ungu ningulu mona angilieringili kanoringi.

⁵ Kanu kinie Pitane Yesusindu nimbendo: "Rapai,[†] olio ya molopamolo peanga lepamo. Olione ulke takaye yepoko takondamili. Te nunge, te Mosisinge, te Illainjanga takondamili." nirimu.

⁶ (Nalo aku nirimumu eno pipilini paa koloringi kulu yuni nimbé mele naa pilipe ungu te walu nirimu.)

⁷ Kanu kinie kupe te omba eno aki torumu kinie kupena suku ungu te wendo ombalie nimbendo: "I yemo nanga konopu mondolio Malomo. Yuni ungu nimbéma pilku liengi." nirimu.

§ 8:38: Yesusi yuyu kanumu. Bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * **9:1:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **9:1:** Ya 9:2-7 molemo mele aku ulumundu nirimunje. ‡ **9:1:** Mateyu 17:1-13, LLuku 9:28-36. **§ 9:2:** ungu pulu te Mateyu 17:1*. * **9:2:** ungu pulu te Mateyu 17:1**. † **9:5:** ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*.

8 Pe walsikele, eno mongo male-male teko kanokolie yeselo altoko naa kanoringi. Yesusi yu mindi eno-kinie molorumu kanoringi.

9 Mulu polarumumunge manie onge oringi kinie Jesusini eno mane sipelie nimbendo: "Enone kinié kanongi mele isili-ou yembo teluri kepe ningu naa siengi. Pe mindi, Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo‡ kolopalie altopa lomboropa ola molomba kinie temanemo toko anjo siengi. Ou molo!" nirimu.

10 Aku nirimu kinie eno yunge ungumu pilku liku ou anjo naa niringi nalo "yu "kolopolie altopo lomboropo ola molombo." nikimu ungu kanumunge pulumu nambolka ulurindu nikimunje?" ningu eno enono kerepale niringi.

11 Kanu kinie yu lombili andolimene ,yu sike molorumu mele ningu kanokolie, yundu walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemone 'olio nokopa kondopa lipe tapondomba.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nuliemo, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane silimele yemane "I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombá. ,Ye nomi Kirasimu pe akilipe ombá.," nilimele akumu nambemune nilimeleye? ,Illainja kelepa naa opili nu koronga orunu moleno kanumu.," nirungi.

12 Jesusini topondopa nimbendo: " "I llainja ,kelepa, kumbi lepa ombalie melema pali tepa mimi temba." nilimele kanumu sike nilimele. Aku liemo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kanoko keri kanoko mindili liku singe mele ,Pulu Yemonga, bokune nambemune imbi toringi molemoye?

13 Nalo ,akumunge ungu te pea nimbu sikiru., Pilieme! Illainja koronga orumu. Yu orumu kinie ,kanu yemane yu kanoko imbi naa siku, 'Yu we-yere.' konopu lekolie 'yu-kinie temolo.' ningu pilieringi ulume pali teringi.§ Yu-kinie aku siku tengen mele ou bokune imbi toringi molemola." nirimu.

*9:14-29 Jesusini Kuru Te Makororu Temanemo**

14 ,Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno yu lombili andoli ye wema moloringine yando ongo, yembo paa awisili akune kakapu teko maku toko moloringi kanoringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yemane† Yesusi lombili andoli ye wema kinie ungu ningu, ungu mare walsiku pilku moloringi kanoringila.

‡ 9:9: bokumunge alsena anjokondo "32:3. Pikinini Bilong Man". § 9:13: No Lindeli Jonondo nirimu kanumu, ungu pulu mare Mateyu 9:10-13. * 9:13: Mateyu 17:14-21, LLuku 9:37-42. † 9:14: bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".

¹⁵ Yesusi orumu kinie kanokolie kanu maku toko moloringi yemboma suru awili teko ningu yu orumune lkisiku ongo yuntu „Awilimu,“ nu okonoye?” niringi.

¹⁶ Kanu kinie yuni enondo “Enone ungu nambolka ungumu kerepale nikimiliye?” nimbe walserimu kinie

¹⁷ kanu maku toko moloringi yembomanga ye tene topondopa yuntu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, nanga kangomo, kuru te yunge konopune molemomonga ungu manda naa nilimo-na nu molonu ‚konopu lepolie, membo ondu.

¹⁸ Kurumuni kangomo wale marenga ambolopalie yu topa manie mundulimo kinie yu kuru kopari topa, apoupu memba, ungú kilkiyé lipe telemo. Nu lombili andolimendo aku temanemo topo sipu enone kanu kurumu ‘Makorangi.’ nimbu mawa tendu nalo eno manda naa tengi.” nirimu.

¹⁹ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yemboma ‚iri topalie, nimbendo: “Kinié molemele yemboma eno ‚Pulu Yemone ulume sike manda temba.’ ningu, tondolo munduku naa pilku molemele yemboma, na eno-kinie molopo, wale nambepo mane sipu ulu mare lipu ora simbokinie mimi siku pilingeye? ‚Na eno-kinie siye tekemo.’” nimbeline

“Na moliona kangomo mengo waa.” nirimu kinie

²⁰ kangomo yu molorumune mengo oringi. Mengo oringi kinie ‚kangomonga konopune molorumu, kurumuni Yesusi kanopalie kangomo topa manie mundorumu kinie kangomo kimbu kime peue mundupe apoupu merimu.

²¹ Aku terimu kinie kanopalie Yesusini kangomonga lapa walsipelie nimbendo: “Kangomo ikurumu tewale pulu polorumuye?” nirimu.

Lapane nimbendo: “Yu kokele anumuni merimu kinie aku sipe terimu.

²² Wale awisili yu kopari topa tepena topa mundupe, nona topa mundupe telemo kene nuni manda liku tapondonu liemo olio kondo kolko liku tapondou.” nirimu.

²³ Yesusini nimbendo: “Nuni nambemune ‚Manda liku tapondoni molo moloye?’ nikinuye? ‚Nane nu manda lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku pilienu liemo‡ ulume pali sike wendo ombá.” nirimu.

²⁴ Yesusini aku nirimu kinie pilipelie kangomonga lapane tondolo ru nimbeline nimbendo: “Nane ‚sike nuni liku tapondoni.’ nimbu pilkiru nalo ‚Sike.’ nimbu pilkiru ungumu tondolo mundupu ambolombo mele manda naa tekemo kene ‚Sike.’ nimbu pilkiru mele ‚tondolo pupili.’ ningu liku tapondani.” nirimu.

‡ 9:23: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

²⁵ „Kanu kinie, yemboma lkisiku sukundu sukundu kanonge onge oringi kanopalie Yesusini kurumu iri topalie nimbendo: “Kere pipi siku, komu pipi siku teleno kurumu, kangomonga konopune ongo wendo puku, altoko paa naa ongo molani. Kamu pu!” nirimu kinie

²⁶ kurumuni kangomo tondolo topa manie mundorumu kinie yu kimbu kime peue mundorumu kinie kurumu kalle nimbe yunge konopune wendo orumu. Kanu kinie kangomo yu kolopa lierimu none terimu kanokolie yembo awisilini “Yu kolomu.” niringi.

²⁷ Nalo Yesusini yunge kimu ambolopalie yu ola lsimu kinie ola angilierimu.

²⁸ „Kanu kinie Yesusini kurumu topa makoropa pora sipelie, ulkena sukundu „yu lombili andolime kinie, purumu kinie lombili andolime enone Yesusi pea enono molkolie yu walsiku pilkulie ningendo: “Kuru akumu olione nambemune manda naa makromuluye?” niringi kinie

²⁹ Yesusini topondopa nimbendo: “I ulumu mele temolondo Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa temolomone mindi manda temolo. We manda naa temolomo.” nirimu.

9:30-33 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopa Lombokora Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nirimu Temanemo§

³⁰⁻³¹ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno aku koleamo munduku siye kolko, yemboma moloringi koleama naa puku, kolea Gallilli disiriki sumbi siku ongo punge purungi. Akune punge purungi kinie yu lombili andolime ungu mane silipe purumu kulu ‘Na lombili andolime ungu mane sikiru mele we yembomane naa piliengi kene olio we yembomane naa kanangi, pea naa pamili.’ nimbe yu kinie yu lombili andolime kinie enono kiyengo ningu purungi. ‘Yu-kinie pe wendo ombá mele, yuni eno ungu mane silipe purumu mele i sipe:

“Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ka sikulie ‘yu tonge, yema anjo singe kinie* enone yu toko kondonge. Kolopalie wale yepoko sipemonga yu lombokora ola molomba.” nirimu.

³² Nalo yuni nirimu ungumu pilku sundukulie ‘Tungumunge pulumu nambolkarenje, naa pilkimulu.’ niringi nalo “Nambolka ningu nikinuye?” ningu walsiku pilingendo pipili kolko naa walseringi.

9:33-37 Pulu Yemo Ye Nomi Kingi Molopa Nokolemo Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga Ungu Te†

§ **9:29:** Mateyu 17:22-23, LLuku 9:44-45. Unku pulu te inie yakondo 8:31.

* **9:30-31:** Inie anjokondo 14:41. † **9:32:** Mateyu 18:1-5, LLuku 9:46-48. Unku pulu te Jono 13:1-17.

³³ „Ongolie, kamu Kapaniame taonona suku oringi.

Molonge ulkena suku puku moloringi kinie Yesusini yu lombili andolime walsipe pilipelie nimbendo: “Eno aulkena ungu nambolkarenga kerepale niliku ongiye?” nirimu.

³⁴ Nalo enone ‘Olionga ye nawe paa olandopa molemoye?’ ningu kerepale ningu kere-kuru lsingi kulu Yesusindu eno niringi mele ningu para singemonga pipili kolkolie molko duma lsingi.

³⁵ Kanu kinie Yesusi yu manie molopalie yu lombili andoli rurepondo “Na moliona waa.” nimbeline nimbendo: “Yembo tene ‘Yembomanga awilimu molambo.’ nimbeline yu we yembomo molopa yembomanga kendemandemo molopili.” nirimu.[‡]

³⁶ Aku nimbeline ambolango kanga te lipe „yu lombili andolime, angilieringine mondopalie nirimumuni, aku ambolangomo yuni kangulupe enondo nimbendo:

³⁷ “Yembo tene ‘Na Awilimunge yembomo molio.’ nimbe[§] i ambolangomo mele lipe tapondomba kinie kanu yembomone aku tembamonga na lipe tapondombala. Na lipe tapondomba yembomone na manjipe naa lipe tapondomba. Ambolangomo lipe tapondombamonga kanu yembomo yuni na lipe mundorumu yemo lipe tapondombala.” nirimu.*

9:38-41 Yesusini Nimbendo: “Olio Kinie Opa Pulue Naa Molemele Yemboma ‘Olionga Opa-Lkerayema.’ Niemili.” Nirimu Temanemo[†]

³⁸ „Yesusi lombili andoli ye, Jonone Yesusindu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, olio kanomulu, ye tene nunge imbimu lepa[‡] kuru mare yembomanga konopune molongime “Ongo wendo paa!” nimbe topa makoropa molomu kanomulu. Kanopolie yu olio pea tapu topo naa molemolo kene yundu “Nu aku siku naa tei!” nimulu.” nirimu.

³⁹ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu „kanu yemone terimu ulumundu, nimbendo: “Yembo tene nanga imbi lepa ulu tondolo te tepalie yuni kelepa nondopa nando ungu te manda nimbe naa kenjimbe kene enone yundu “Molo!” naa niengi.

⁴⁰ Yembo te olio kinie opa-puluemo naa molemomo olionga opa-lkerayemo molemo kanumu.” „nirimu..”

⁴¹ “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno no waka lemba kinie yembo tene ‘Eno Kirasinge yemboma molemele kene no te nangi kolopo siembo.’ nimbe eno te kolopa simu

[‡] 9:35: inie anjokondo 10:43-44. [§] 9:37: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

* 9:37: bokumunge alsena anjokondo “31.4. pikinini - tok bokis”.

[†] 9:37: LLuku 9:49-50. [‡] 9:38: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

liemo, Kirasinge kongono tendenge yemboma yuni mele kalomba kinie kanu yembomo kepe komu naa sindipe yu konopu lipe mundupe mele kalombala." nirimu.

9:42-50 Olio Kirasinge Yemboma Kondi Tolemele Ulume Kinie, Olio Ulu Pulu Keri Telemolo Ulume Kinie, Aku Ulu-menga Yesusini Mane Sipe Ungu Iko Torumu Temanemos

42 "Yembo tene i ambolangomonga ,mele yembo, te na 'Sike' nimbe tondolo mundupe pilimo ambolangomo"

'Ulu kerime tepili.' nimbe kondi tombamonga kanu ambolangomo tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu simu liemo ,ambolangomo ou kondi naa topili, yu kou paa awili te† moko toko nomine lendeko 'Yu kamu kolo-popili.' ningu paka toko nomine paa maniekondo mundulimelanje paa papu.‡ Aku siku toko mundulimela kinie yu kolopalie pe yu Pulu Yemonga ambolango tendo 'Ulu kerime tepili.' nimbe kondi manda naa tolka. Nalo yu aku siku nomine naa mundulimela kinie yu yemboma kondi tombamonga Pulu Yemone yu mongo awili silke kene enone yu nomine papu paka toko mundulimela.

43-44 "Nunge kiselone ulu pulu keri te temu liemo aku kiselo kari leko lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana§ kiselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge ki talo we angiliepili nu tepe kolea,

('akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa nolipe mindi pulimo, tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea')*

akune suku toko mundunge kinie kerimu.

45-46 "Molo nunge kimbouselone ulu pulu keri te temu liemo aku kimbuelo kari leko lteani. Nu konde mololiku mindi puni koleana kimbuelo naa angiliepili puni kinie peangamo. Nunge kimbu talo we angiliepili nu tepe kolea, ('akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa nolipe mindi pulimo, tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea')

akune suku toko mundunge kinie kerimu.

§ 9:41: Mateyu 18:6-9; 9:42 LLuku 17:1-2; 9:43,47 Mateyu 5:29-30. * 9:42: ungu pulu te Mateyu 18:6*. † 9:42: ungu pulu te Mateyu 18:6**. ‡ 9:42: ungu pulu te Mateyu 18:6***.

§ 9:43-44: bokumunge alsena anjokondo "24. laip". * 9:43-44: Pilipe konginjeli pelemo yembomane pilkulie, pala () akune sukundu molemo ungumu 'ou-pulu-pulu bokune naa torumu naa molorumu. Yembo tene lupe pe torumu kene naa molopili.' ningu pilimele. Kanu ungumu 9:47-48 molemola, 'Akune sike ou-pulu-pulu bokune torumu molorumu kene akune mindi molopili.' ningu pilimele.

47-48 "Molo nunge mongoselone melte kanokolie konopuni 'liembo.' ningu pilku ulu pulu keri te tenu liemo aku mongoselo akuku lteani. Nu Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana[†] mongoselo naa angiliepili puni kinie peangamo. Mongo talo we angiliepili nu tepe kolea, 'akune Pulu Yemo teko kenjilimele yembomanga korowama kolou naa kolopa nolipe mindi pulimo, tepe toko kumundou naa kumundulimele kolea'[‡] akune suku toko mundunge kinie kerimu.

49 "Yembomane Pulu Yemo popo toko kalemele melema singendo 'Pulu Yemone kanopalie 'Langi kake telime.' nimbe kanopili.' ningu api kusa mundukulie silimele[§] aku siku mele yemboma molongena tepemo, api kusa mele, yemboma kinie pali wendo ombá.*

50 Api kusa yu mele peangamo nalo yu songo naa temba kinie 'Yu kelepa songo tepili.' ningu ulu te manda telemeleye?[†] ,Api kusa langimenga mundulimele kinie songo telemo aku siku, eno api kusa mele molko yemboma kinie anjo yando konopu telune pupili taka liku molangi."[‡] nirimu.

10

*10:1-12 Yemane Enonga Amboma "Kamu Paa." Nilimele-monga Ungu Te**

¹ Kanu kinie Yesusi molorumu koleamo mundupe siye kolopa kolea Judia disiriki pupe no Jodane lumbilipe nekendo purumu. Kanu kinie altoko yembo awisili yu molorumune ongo maku toringi kinie alieli aku teringi kinie yuni yemboma ungu mane sirimu mele maku toringime altopa mane sirimula.

² Parisi ye mare[†] yu molorumune ongo 'Yu nambolka nimbénje? Nimbe kenjimbenje manda manjipu piliemili.' ningu[‡] yu walsiku pilkulie ningendo: "Ye tene yu yuyu pilipelite yunge ambomo "Kamu pu." nimbé kinie kapola temba molo aku temba kinie ungu mane te pulue tombaye?" nirringi.

³ Yuni anjo topondopa nimbendo: "Mosisini aku ulu-mundu ungu mane sipe nambolka nirimuye?" nirimu.

[†] **9:47-48:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [‡] **9:47-48:** Aisaya 66:24. [§] **9:49:** ungu pulumu LLipai 2:13, Isikiele 43:24. * **9:49:** akumu pali pilipe konginjeli pelemo yembomane Giriki ungune mimi siku kanoko pilkulie ungu pulumu pilkulie tongendo lupe lupe tolemele. Tene ungu pulu te topa, tene te topa, ungu pulu lupe lupe tolemele. [†] **9:50:** Mateyu 5:13. [‡] **9:50:** Kollosi 4:6. * **10::** Mateyu 19:1-9. [†] **10:2:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". [‡] **10:2:** ungu pulu te Mateyu 16:1***.

⁴ Enone ningendo: "Mosisini nimbendo:
 "Ye tene yunge ambomondo
 'Kamu pupili.' nimbe makorombando
 ambomo "Kamu pu." nimbé mele
 pepá tengä topa ambomo sipelie
 yundu "Kamu pu." nimbe aku tepili."§
 nirimu." niringi.

⁵ Yesusini nimbendo: "Mosisini sike aku sipe bokune torumu nalo eno kara puku Pulu Yemone ambo yeselo kapola kapola molongele mele ungu mane sirimumu liku su siringi naa pilieringi kulu yuni "Aku teangi." nirimu.

⁶ Nalo ou pulu pulu Pulu Yemone melema tepalie yuni yembo tembando yemo kinie ambomo kinie terimu.

⁷ 'Aku sipe terimumunge ye tene ambo te lipelie yunge anumu lapaselo mundupe siye kolopa yunge ambomo kinie elolo telune tapu toko peko,
⁸ kangi telumu mele ,molkolo

elonga konopu telune pupili, molongele.*

Ye te ambo te limo kinie kangi telumu mele molembele-na elo altoko talo mele naa molembele, elo yembo telumu mele molembele.

⁹ Yembo telumu molembele kene Pulu Yemone ambo ye talo 'Telumu molangili.' nilimo ambo yeselo yembo tene liku lupe lupe naa mundengi. Aku tengi liemo kapola naa temba." nirimu.

¹⁰ Altoko ulkena suku puku moloringi kinie yu lombili andolimene Yesusi yundu aku ungumunge pulumu walsiku pilieringi kinie

¹¹ yuni enondo topondopa nimbendo: "Ye tene yunge ou limo ambomo makoropa "Kamu pu." nimbelie kelepa ambo te limo kinie aku yemone wa ulu kerinele tepe, ou limo ambomo tepe kenjilimo.

¹² Molo ambo te yunge ou pulimo yemo mundupe siye kolopa wendo pupe ye te pulimo kinie aku ambomone wa ulu kerinele telemola." nirimu.

10:13-16 Yesusini Ambolangomando "Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili." Nirimu Temanemo†

¹³ Kanu kinie yembomane enonga ambolangoma 'Yesusi yunge kimuni ambolopili.' ningu yu molorumune mengo oringi. Nalo yu lombili andolimene iri toko , "Naa mengo waa!" , niringi.

§ **10:4:** Ungu Manema 24:1-4, Mateyu 5:31. * **10:8:** Mateyu 19:5*. † **10:12:** Mateyu 19:13-15, LLuku 18:15-17. Ungu pulu te inie yakondo 9:33-42.

¹⁴ „Molo.” niringi kinie, kanopalie Yesusini konopu keri panjipe ,yu lombili andolime, enondo nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo yembo talape akumu‡ i ambolangoma mele molemele yemboma enonga yembo talapemo kene enone i ambolangoma na moliona wangi pipi siku “Molo.” naa niee!” ,nirimu..

¹⁵ “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ambolangomane ‘Pulu Yemo olionga ye nomi kingimu molopili.’ ningu molemele mele aku siku naa nilimele yemboma yunge koleana suku paa naa punge, molo.” nirimu.§

¹⁶ Aku nimbeline yuni ambolangoma kangulupe yunge kimuni eno telu telu nimbe pengena ambolopa eno tepe kondombando “Pulu Yemone “Eno molko kondangi.” nipiili.” nirimu.

*10:17-31 Ye Kamako Tenga Temane Te**

¹⁷ Kanu kinie Yesusi ola angilipe kolea marenga pumbe purumu kinie ye te yu pumbe purumune lkisipe ombe yunge kumbikerena koropongo langopa yundu walsipe pilipelite nimbendo: “Ungu Mane Sili Peangamo, nanambolka uluri tembo kinie na konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu limboye?”† nirimu.

¹⁸ Yesusini yundu nimbendo: “Nuni na nambemune “Peangamo” nikinuye? Yembo peanga te molo. Pulu Yemo mindi peangamo.” nirimu.‡

¹⁹ „Aku nimbeline yemone walserimumunge topondopa nimbendo: „Nu ,Pulu Yemonga, ungu manema ,Mosisini yando nimbe sirimume, pilino. Yuni nimbendo:

“Yembo toko naa kondangi.” nimbe,
 “Ambo ye pulime molo ye ambo lilime
 yembo lupema kinie
 wa ulu kerinele naa teangi.” nimbe,
 “Melema wa naa liengi.” nimbe,
 “Yembomanga kote
 kolo toko naa tendangi.” nimbe,
 “Yembomanga melema
 kolo toko we naa liengi.” nimbe,
 “Aminieli lanieli kinie teko kondoko,
 ungu ninge mele pilku liku teko molangi.”§
 nimbe,

‡ **10:14:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **10:15:** bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini” “31.4.”. * **10:16:** Mateyu 19:16-30, LLuku 18:18-30. Unku pulu talo Mateyu 16:26, LLuku 16:19-30. † **10:17:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ‡ **10:18:** Yesusini ‘Pulu Yemo naa molkoro.’ nimbe aku sipe naa nirimu. Yemone ‘Yesusi we yere.’ konopu lepalie yundu ‘Ye Peangamo.’ nirimungunge Yesusini aku sipe nirimu. § **10:19:** Wendo Oringi 20:12-16.

ungu mane akume sirimu pelemo kanumu." nirimu.

²⁰ Aku nirimu kinie pilipelie kanu yemone nimbendo: "Ungu Mane Silimu, na kangomo molopolie aku ungu manema pali pilipu lipu tepo molorundu mele yandopa kinié kepe tepo molioko." nirimu.

²¹ Yesusini yu neme-neme nimbe kanopa konopu mondopalie yundu nimbendo: "Papu teleno nalo ulu telu mindi naa teleno. Nu puku nunge mele nosilinoma pali kou mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na lombili ou." nirimu. "Nunge ‚mana, melema aku teni kinie mulu koleana nunge mele kande kandema lemba." nirimu.

²² Kanu yemo mele paa kande kandema noserimu kulu Yesusini yundu aku nirimu kinie pilipelie yu kumbikere tepea konopu keri panjilipe anjo purumu.

²³ „Aku terimu kulu kanopalie, Yesusi topele topa yunge lombili andolimendo nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana^{*} suku pungendo yembo kamakoma paa mindili siku suku punge." nirimu.

²⁴ Aku ungumu nirimu ‚kinie pilkulie, yu lombili andolimene mini-wale mundoringi. Nalo Yesusini altopa enondo nimbendo: "Kangoma, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo yemboma paa mindili siku punge.

²⁵ Kongi kemele ‚kongi paa awili te nalo, kale suru tolina suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo mindili paa awili mele siku punge." nirimu.

²⁶ „Aku nirimu kinie pilkulie, yu lombili andolime paa mini-wale munduku suru ningu anjo yando ungu-mele tekolie ningendo: "Aku liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo kondomolo aulkena pumbeye?[†] Te molonje?" niringi.

²⁷ Yesusini eno neme-neme nimbe kanopalie nimbendo: "Sike yemboma enono manda molo, nalo Pulu Yemone manda tendemba. Pulu Yemo yuni ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo."[‡] nirimu.

²⁸ Yuni aku nirimu kinie pilipelie Pitane yundu nimbendo: „Pe olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?„ Olio olionga melema pali mundupu siye kolopo nu lombili purumulu mele pulimolo kanumu." nirimu.

* **10:23:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **10:26:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". ‡ **10:27:** LLuku 1:37.

²⁹ Yesusini nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo na konopu mondoko nanga kongono tendeko temane peangamo toko siliku andongendo enonga ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, lapali, ambolan-goma, koleama, akume munduku siye koloringi yemboma pali

³⁰ ya mana paa olandopa mele awisili likulie, pe punge koleana konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela. § Ya mana ulkema, angenupili, kemulupili, anupili, ambolangoma,* koleama kinie, akume pali awisili olandopa lingela; „na konopu naa mondonge yembomane, eno mindili singela.

³¹ Nalo kinié awili molemele yembomanga awisili pe „Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana,† yembo koropama molonge; kinié koropa pupili molemele yemboma pe yembo awilime molonge.” nirimu.

10:32-34 Yesusini Yu Kolopalie Lomboropa Ola Molomba Mele Altopa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemo‡

³² Kanu kinie ,Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme punge puringi. Yesusi kumbi lierimune lombili andolime paa konopu awisili liku munduliku yu lombili puringi. We yembo akiliku lombili oringime kepe mini-wale munduku pipili kololiku puringi.

Yesusini „yu lombili andoli, ye engaki rurepo ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipa anjo memba pupelie yu-kinie wendo ombá mele altopa pulu polopa nimbe sipelie nimbendo:

³³ “Pilieme. Olio Jerusalleme pumolo pukumulu. Akune pumolo kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ye tene ‘Tangi.’ nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,§ lipa simbe, enone yu kote tendeko ‘Yu kolopili tangi.’ ningulie Juda ye naa molemele yema liku singe.*

³⁴ Kanu kinie kanu yemane yu ungu taka tondoko yunge kumbikerena olkambe toko yu ka pulsene toko yu toko kondonge. Yu toko kondonge kinie wale yepoko sipemonga lomboropa ola molomba.” nirimu.

§ **10:30:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **10:30:** 10:29 akune “lapali” molemo nalo 10:30 akune “lapali” naa nirimu, nambemune naa nirimuye? ‘Pulu Yemo olionga pali Lapamo’ nimbe pilipelie 10:30 akune naa nirimunje? † **10:31:** Inie yakondo 10:23. ‡ **10:31:** Mateyu 20:17-19, LLuku 18:31-34. Ungu pulu te inie yakondo 8:31*. § **10:33:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”, “41. saveman”. * **10:33:** ungu pulu te Mateyu 20:19*.

*10:35-45 Jemisi Kinie Jonoselone Yesusi Mawa Tekololie
“Nu Mulu Koleana Puku Moloni Kinie Olto Nu-Kinie Awiliselo
Molambili.” Niringili Temanemo[†]*

³⁵ Kanu kinie Seperi malo Jemisi kinie Jonoselo elo Yesusi molorumune ongololie ningelendo: “Ungu Mane Silimu, nuni ‘Olto ulu te teani.’ nimbu mawa tembolo okombolo.” niringili.

³⁶ Yuni elondo nimbendo: “Nambolka uluri ‘nane elo-kinie tendambo.’ ningu nikimbiliye?” nirimu.

³⁷ Elone topondoko ningelendo: “Nu pe nunge kolea tondolo pateline ,ye nomi kingimu molkolie ninimuni, ‘olto nu-kinie pea ye nomime molamili.’ ningu, ‘olto te nunge ki umbukundu mondoko te nunge ki tarokondo mondani.’ nimbu mawa tekembolo.” niringili.

³⁸ Yesusini elondo nimbendo: “Mawa tekembele mele elo pilku naa kondokombele. Na no mingine no nombomo elo manda nongeleye? Molo na no limbomo elo manda lingeleye?” nirimu.[‡]

³⁹ Elone yundu topondoko ningelendo: “Manda tembolo.” niringili.

Yuni elondo nimbendo: “Na no mingine no nombomo pe elo sike nongeleta. No limbomo pe sike lingeleta.

⁴⁰ Nalo nane elo “Nanga wanguselonga ongo molangili.” nimbomo kapola naa temba. „Pulu Yemone yuyu, akune molongeleselo koronga mako torumu.” nirimu.

⁴¹ Jemisi Jonoselone ,‘Yesusinge wanguselonga molambili.’, ningu mawa teringili mele pilkulie lombili andoli rureponga talo[§] wemane elo-kinie konopu keri panjeringi.

⁴² Kanu kinie Yesusini eno “Waa.” nimbeline nirimumuni, enondo nimbendo: “Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo* talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo munduku nokoko kongono enge nilime alieli silimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma ‘Mindili nangi.’ ningu nokolemele. „Yembomane enonga ye nomimenga ungume liku su singe aulke te naa lemo mele, eno pilimele.

⁴³ Nalo ,we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku anjo yando naa teangi. Enonga ye te ‘Na imbi olandopa molopili. Na ye awilimu molambo.’ nimbé yemo enonga kongono tendeli yemo molopili.

[†] **10:34:** Mateyu 20:20-28; 10:41-45 LLuku 22:24-27; inie yakondo Mako 9:33-37, Mateyu 18:1-9, 20:1-16. Ungu pulu tondolo te Jono 13:1-17. [‡] **10:38:** ungu pulu te Mateyu 20:22*. [§] **10:41:** ungu pulu te Mateyu 20:24*. ^{*} **10:42:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”.

⁴⁴ ‘Na enonga ye nomimu molopo eno nokambo.’ nimbé yemo enonga pali kongono kendemande tendeli yemo molopili.[†]

⁴⁵ Aku sipela, Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo kepe ‘Yembomanga ye awilimu molopo eno nokambo. Enone nanga kongono tendeli kendemande yemboma molangi.’ nimbe naa orumu. ‘Yembomanga kongono tendeli kendemande yemo molopo eno lipu tapondopo, ulu pulu kerimene eno ka sipe nokolemo mele naa tepili kapola molangi kene na yembo awisilinge nimbu pundu tondopo nanga kangimu sipu, kolo wangopo kolondambo.’ nimbe orumu.”[‡] nirimu.

10:46-52 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemos[§]

⁴⁶ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno kolea awili Jeriko oringi. Ongolie eno kinie we yembo awisili kinie Jeriko munduku siye kolko punge purungi kinie mongo keri lierimu ye te, imbi Ba-Timiasi, (akumunge pulumu Timiasi malo,) aulke alselsena molopa yemboma “Kou mone siee.” nimbe mawa terimu.

⁴⁷ Kolea Nasarete ye Yesusi ombo purumu mele pilipelie mongo keri lierimu yemo yuni pulu polopa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: “Yesusi, †ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,* na kondo kolou!” nirimu.

⁴⁸ Yembo awisilini yu iri toko “Nu ungu naa nili taku liku molou!” niringi.

Nalo yuni paa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: “Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou!” nirimu.

⁴⁹ Yesusi we angilipelie “Yu opili niee.” nirimu.

Aku nirimu kulu eno mongo keri lierimu yemo walsikulie ningendo: “Yuni “Nu ou.” nikimu kene konopu waengo siku ola angilku ongo pu.” niringi.

⁵⁰ Yu popenge tepa ola pakorumu wale pakolimu kulupe ola angilipe Yesusi molorumune orumu.

⁵¹ Yesusini yundu nimbendo: “Nane nu nambe-eambo konopu lekenoye?” nirimu kinie

mongo keri lierimu yemone nimbendo: “Raponai,[†] na mongone melema kanambo nanga mongoselo teko peanga tendani.” nirimu.

⁵² Yesusini nimbendo: “‘Nane nunge mongoselo kapola tendembo.’ konopu lienumunge nu umbu mongo kapola angilkimu kene pu.” nirimu. Yesusini aku nirimu

[†] **10:44:** inie yakondo 9:35. [‡] **10:45:** ungu pulu talo Mateyu 20:28*, 20:28**.

[§] **10:45:** Mateyu 20:29-34, LLuku 18:35-43. ^{*} **10:47:** bokumunge alsena anjokondo “32.1. Pikinini Bilong Devit”. [†] **10:51:** ungu pulumu UNGU Mane Silimu Jono 1:38*.

kinie yu tamburumbu mongoselo peanga lierimu, melema kanopalie, Yesusi purumu aulkena lombili purumu.

11

*Kolomongo Awili 11-16 YESUSI MINDILI NOMBA
KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLOPA MULU KOLEANA
KELEPA PURUMU TEMANEMO*

*11:1-11 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Pumbe
Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Suku Pumbe
Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo**

¹ Yesusi kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusalleme nondoko ongo, ma pangit te 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga talo, Betepasi kinie Betaniselonga oringi. Kanu kinie Yesusi yu lombili andoli ye talo lipe mundupelie,[†]

² elondo nimbendo: "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi walo te, yembo te yunge bulu mingine walsikele kepe naa molopa andorumumu ka teko panjingemo ne sukundu molomba kanongele, kanumu puku posiku yando mengo wangili pale.

³ Posingelete tekongelete kinie yembo tene elondo "Aku nambemune tekembeleye?" nimu liemo elone i siku niengili: "Awilimu[‡] yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu. Yu dongi walomo altopa nondopa yando lipe mundumbe." niengili." nimbe elo lipe mundorumu.

⁴ Lipe mundorumu yeselo pukulu, kongi dongi walo te, ulke kerepulune ka teko panjeringimu kanokololie kongi kanumu puku poseringili. Aku siku tengete teringili kanokolie

⁵ akune angilieringi yembo marene elondo "Kongi dongi walomo nambemune posikimbiliye?" ningu walsiku pilieringi kinie

⁶ elone, Yesusi 'i siku i siku niengili.' nirimu mele niringili kinie "Kapola, 'dongi walomo, mengo pangili.' niringi.

⁷ Kanu kinie elone kongi dongi walomo Yesusi molorumune mengo ongololie, enone enonga mulumbalema kulku dongimunge bulu mingine ola pauwe toringi kinie Yesusi kanune ola molorumu.

⁸ Yembo awisilini enonga mulumbalema kulku yu ombá aulkena pauwe toliku puku, marene unjo kipiyala ponienapuku kipiyala gomo langoko liku yu ombá aulkena pauwe toliku purungi.

* **11::** Mateyu 21:1-11,14, LLuku 19:29-38. † **11:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ‡ **11:3:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

⁹ Kumbi leko puringi yembomane kepe akiliku puringi yembomane kepe naka leko unjo ambololiku pukulie ningendo:

“Yunge imbi ola molopili.’ niemili!
‘Pulu Ye Yawene lipé mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo yemo§
molopa kondopili!’*

¹⁰ Olionga anda kolepa ye nomi kingi Depisi, ni
kalopa lsimu yemo,
ye nomi kingi molomba tekemo yemo†
Pulu Yemone tepea kondopa
‘Yu tondolo pupili.’ nipili.
Mulu koleana ola yu imbi ola molopili!”‡
niliku puringi.

11:11,15-18 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema Yesusini Topa Makororumu Temanemo§

¹¹ Kanu kinie Yesusi Jerusalleme suku pupelie Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena pupe akune suku ,teko moloringi ulume, pali kanorumu, nalo kolea ipu lierimu-ne kanopalie ,‘Isili-ou ulu te naa teambo.’ nimbe, yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie ,Jerusalleme, ulsukundu puku, kolea kanga Betani ,pengé, puringi.

*11:12-14,20-26 Yesusini Unjo Piki Te Iri Torumu Kinie Kolorumu Temanemo**

¹² Ipulueli-ou ,Jerusalleme nondopa lierimu, kolea kanga Betani munduku siye kolkolie ,kelko Jerusalleme punge puringi kinie, Yesusi yu engele terimu.

¹³ Kanu kinie yu unjo piki te gomo tepe angilierimumu sulu tepe kanopalie ‘Mongo te tomunje.’ nimbe nondopa pupe kanorumu nalo, piki mongo torumu walemo ou wendo naa orumumunge unjo mongo topa te naa perimu, gomoma mindi terimu kanorumu.

¹⁴ ,Gomo mindi terimu kulu, kanopalie “Nu altoko yembomane nonge mongo te naa tani!” nirimu. Aku nirimumu yu lombili andolimene pilieringi.

¹⁵ Jerusalleme kamu oringi kinie Yesusi yu Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena ,“Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningu maku tolemele kolea” niringi akune, suku pupe kanopalie akune

§ 11:9: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * 11:9: Konana 118:25-26.

† 11:10: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ 11:10: ungu pulu te Konana 148:1-2 molemonje? § 11:10: Yesusini aku sipe mele wale talo terimu. Ou kumbi lepa terimu temanemo Jono 2:13-22. Pe wale talo sipe terimu temane ya molemomo Mateyu 21:12-13, LLuku 19:45-46(-48). * 11:11: Mateyu 21:18-22.

melema makete teko moloringi yemboma kinie, melema topo toko liku moloringi yemboma kinie, akume kanopalie eno pali topa makoropa, kou mone lupe lupema alowa teko anjo siringi yembomanga poloma kinie, kera waembono makete teko manie moloringi poloma kinie, lipe topele topa, topa bulu-balu sipelie,

¹⁶ yembomando nimbendo: "Yemboma kou mone linge makete tengen melema kolea tengen lupe makete tengen pungendo ulke tembele palana naa pang. „Anekale teko pangi.„ nirimu.

¹⁷ Eno mane sipelie nimbendo: "Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nilimo:

'Yembomane nanga ulkemondo

"Koleamanga pali yembo talapemane[†]

Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo." ning.[‡] kanumu eno naa pilimeleye?

Ungu aku sipe molemo nalo enone iulkemo

'wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo' mele[§] ningu pilkulie aku siku telemele." nirimu.

¹⁸ Yesusini aku nirimu kulu pilkulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* eno yu toko kondonge aulke te kororingi. We yemboma yuni mane sirimu mele pilkulie mini-wale mundoringi kulu kanokolie kanu Juda yembomanga ye awilimene yu pipili kolko yu toko kondonge aulke te kororingi.

¹⁹ Pe ipupene, kolea kala tomba terimu kinie „Jerusalleme, ulsu pupe ‚tenga[†] pe-porumu.„

11:20-26 (inie yakondo 11:12-14,20-26.)

²⁰ Ipulueli-ou, „unjo piki angilierimu koleana, ongo pukulie kanu unjo pikimu kamu pulu pali kolorumu kanoringi.

²¹ Aku sipe terimu mele Pitane kanopalie „Yesusini unjomondo oleangakondo nirimu mele, kelepa pilipelie yundu nimbendo: "Rapai,[‡] kána! Iunjo piki nuni ‚oleanga, iri tonumu ‚walsikele, kolomu." nirimu.

²² Yesusini topondopa nimbendo: "Pulu Yemone nanga ungumu sike pilimbe, monga nimbo mele 'Paa sike wendo ombá.' ningu, tondolo munduku piliengi!

²³ Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Yembo tene 'nane nimbo mele paa sike wendo ombá.' nimbe konopu talo tepa

[†] **11:17:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". [‡] **11:17:** Aisaya 56:7. [§] **11:17:** Jeremaya 7:11. ^{*} **11:18:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman". [†] **11:19:** Betaninje (inie yakondo 11:11). [‡] **11:21:** ungu pulumu Ungu Mane Silimu Jono 1:38*.

naa pepili ne ma pangimundu "Ungú toko nomu kusana sukundu pu!" nimbé kinie yu nimbé mele paa sike wendo ombá.

²⁴ Akumunge eno isipu nimbu siembo: 'Olio ,Pulu Yemone paa sike lipe tapondombamonga 'Teamili.' nimolo mele sike manda aku sipu temolo.' molo 'Nimolo kinie sike aku sipe wendo ombá.' ningu, tondolo munduku pilkulie Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tengen mele pali Pulu Yemone sike tendembamonga kanu ulume sike wendo ombá." nirimu.§

²⁵ " 'Ulu pulu keri temulume olionga Lapa, mulu koleana molemomone 'We manie pupili, siye kolambo.' nipili.' ningu, Pulu Yemo kinie ungu ningu angilkulie yembomane eno teko kenjingemonga konopu keri panjiku molonge ulume 'We manie pupili. Siye kolamili.' niengila.*

²⁶ (Nalo yembomane eno teko kenjinge ulume 'We manie pupili.' ningu siye naa kolongi liemo enonga Lapa, mulu koleana molemomone kepe enone ulu pulu keri tengema 'Manie pupili.' naa lanimbe siye naa lakolomba.)† nirimu.

11:27-33 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Niringi Temanemo‡

²⁷ Jerusalleme altoko oringi kinie Yesusi yu ulke tembelena suku andorumu kinie ye mare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,§

²⁸ eno ongo yu walsiku pilkulie ningendo: "Nu namba nambolka nambamo likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo 'Te-pou.' nimbe nu nambamo sipe lipe mundo-rumuye?" niringi.

²⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nane eno ungu te walsipu piliembola. Pe nane eno walsimbo mele na sumbi siku topondoko ningi liemo 'Na ikongonomo teambo.' nimbe namba sirimumunge pulumu eno nimbu simbola.

³⁰ ,Nane isipu eno walsipu pilkiru:, Ou ,No Lindeli, Jono ombo yemboma no linderimu kinie yu mulu koleana molemo yemonga kongonomo tendembando yemboma no

§ **11:24:** Jemisi 1:5-8. * **11:25:** Mateyu 6:14-15. † **11:26:** akumu pilipe konginjeli pelemo yembo marene pilkulie ningendo: "Ou Giriki ungune naa molorumu. Pe Giriki ungune Mateyu 6:15 kanoko ya we manda manjiku toringi." nilimele. ‡ **11:26:** Mateyu 21:23-27, LLuku 20:1-8. § **11:27:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman", "16. hetman".

linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimune terimuye? „Ningu siee.” nirimu.

³¹ „Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: “Yuni walsikimu mele olione topondopo, „Jono,“ yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu.“ nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: ‘Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Tungumu sike.’ ningu naa pilku lsingiye?’ nimbé.

³² Molo olione nimolondo: ‘Yu mana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu.“ nimulu liemo “We yembomane olio tongenje.” ninguaku siku ningendo pipili koloringi. We yembomane ‘No Lindeli, Jono yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te molorumu.’* ningu pilimele kene olio nambe-emolonje?” ningu enono aku siku kerepale niringi.

³³ „Enono aku siku anjo yando kerepale ningulie,“ Yesusindu topondoko ningendo: “„Nuni walsikinu mele, olio naa pilkimulu.“ niringi.

Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungu te topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungumunge ungu te topondopo, nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbibimu eno naa nimbu simbola.” nirimu.

12

*12:1-12 Unjo-Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga Ungu Ikomo**

¹ Walse Yesusini „Juda yembomanga ye awilimendo, ungu ikoma eno topa simbendo ungu iko te isipe torumu:

“Ye tene unjo waene ponie tepalie pala terimu. Ponienasukundu loyekolo akupe waene-no ingi tepa mondombando tepa mimi tepalie nirimumuni, pe ponie nokonge ulke takaye te polo kulupe ola takorumu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: “Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi, mare na liembo.” nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe molorumu.

* **11:32:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **12::** Mateyu 21:33-46, LLuku 20:9-19.

² Kanu kinie pe waene mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye te "Nanga waene-mongo siengi puku liku mendeko wani pu." nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundorumu.

³ Nalo kendemande yemo „oramu kinie“ ponie nokoli yemane yu ambolko likulie yu wale awisili kopene toko waene mongo mare naa siku yando we liku mundoringi.

⁴ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe „Nanga waene mongo lindi-pou.“ nimbe lipe, mundorumu. Nalo yu „oramu kinie“ ponie nokoli yemane yu ambolko likulie toko pengemo toko siku yu teko kenjeringi.

⁵ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe mundorumu kinie enone yu toko kondoringi. Kendemande ye mare awisili mele lipe mundorumumenga mare wale awisili kopene toko, mare toko kondoringi.

⁶ Kanu kinie ponie pulu yemo yunge ye telu mindi molorumu, yunge malo, yu konopu mondorumu kangomo. Yuni „konopuni pilipelie, ‘Nanga kangomo pipili kolko liku awi siku, yu waene mongo mare singe.’“ konopu lepalie yunge malomo kamu lipe mundorumu.

⁷ Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: "Andi okomo yemo pe lapanga melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo iponiemo olio kamu liemili." ningulie

⁸ enone yu ambolko liku toko kondoko „yunge onomo, ponieno toko ulsu mundoringi.“[†] „nimbe Yesusini nirimu..“

⁹ „Yesusini ungu iko akumu topa pora simbendo kanu Juda yembomanga ye awilimendo walsipelie nimbendo:“

"Ponie nokoli yemane aku teringimunge pe ponie pulu yemone eno-kinie nambolka uluri tembaye? Yu ombo kanu ye kerime topa kondopalie 'Ye marene lupe poniemo nokondangi.' nimbe lipe simbe." „nirimu..“[‡]

¹⁰ „Yesusini Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie[§] enondo nimbendo:“ "Pulu Yemonga bokune sukundu ungu te kanoko naa pilimeleye? „Aku ungumu isipe mele:“

'Ulke takoringi yemane
kanoko keri kanoko toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele

ulke enge sindeli kou awili peangamo."*

¹¹ 'Awilimuni aku ulumu terimu olione
kanopo paa peanga kanolemolo.'[†]

[†] **12:8:** Mateyu 21:39*. [‡] **12:9:** ungu pulume LLuku 20:16*. [§] **12:10:** Inie yakondo 11:18, ya nondopa 12:12, Jono 11:45-53,57. * **12:10:** Konana 118:22.

[†] **12:11:** Konana 118:23.

nimbe molemo kanumu." nirimu.

¹² „Kanu Juda yembomanga ye awilime, enone Yesusini ungu iko torumu kanumu pilkulie enone yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie enone yu ka singe teringi nalo kanu ye awilimene we yemboma pipili kolkolie yu liku ka naa siringi. Yu munduku siye kolkolie anjo puringi.

*12:13-17 "Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?"
Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo‡*

¹³ Pe walse „Juda yembomanga ye awilimene,§ Parisi ye mare kinie* ye nomi kingi Eretenga talape ye mare kinie liku, " 'Yesusini ungu te nimbe kenjepili.' ningu i siku i siku yundu niengi." ningu Yesusi molorumune liku mundoringi.

¹⁴ Liku mundoringi yemane Yesusi molorumune ongo yundu ningendo:

"Ungu Mane Silimu, olio pilimolo, 'nuni ungu sikema mindi ningu, nu yembo teluringe kepe konopu kimbu naa siku, yemboma pipili naa kolko enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu siku, Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulume paa sike ungume mane siku, aku siku teleno.' konopu lemolo. 'Aku siku teko molenomonga nu nambolka konopu lekenoye?'. Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine 'Sisa' nilimu kou takisi tomulu liemo kapola molo moloye? Yu ,kou takisi, simolone naa simolone? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye?† Ningi si." niringi.

¹⁵ Nalo Yesusini, eno topele mapele toli yema‡ vmolemente mele pilipelie enondo nimbendo: " 'Yuni nimbe kenjepili.' ningu nambemune na manda manjiku kolo toko walsikimiliye?§ 'Takisi tolemele, kou mongo te kanambo, mengo ongo siee.' nirimu kinie

¹⁶ enone yu molorumune te mengo ongo yu siringi.

Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: "I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?" nirimu.

Enone yundu ningendo: "Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo." niringi.

¹⁷ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: " 'Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.' nirimu.

‡ 12:12: Mateyu 22:15-22, LLuku 20:20-26. § 12:13: inie yakondo 11:27.

* 12:13: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † 12:14: bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ‡ 12:15: bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". § 12:15: ungu pulu te Mateyu 16:1***.

Yuni aku sipe ‚paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie, ‚Yu paa pilipe konginjeli pelemo yemo lepamo.’ ningu pilkulie, konopu awisili liku mundoringi.

*12:18-27 “Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-Engenje?” Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

¹⁸ „Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningu pora siringi kinie, pe Sadusi ye mare[†] Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa maknjindimbe, lomboroko ola naa molonge.’ ningu pilku moloringi talapemo. Aku Sadusi yema ongo Yesusi walsiku pilkulie ningendo:

¹⁹ “Ungu Mane Silimu, ‚Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo:

“Ambo limbe ye te ambolango naa membalie ambomo we molopili kolomba kinie

kanu yemo yunge angenu molombamone yunge ambo wayemo lipe

angenu lipe tapondopa ambolango mendepili.”[‡]

nirimu aku sipe nimbe bokune torumu molemo kanumu.

²⁰ „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie wendo orumu mele nu walsipu piliemili..”

“Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo lipe ambolango te naa membalie kolorumu.

²¹ „Ambolango te naa molopili kolorumu kulu, yunge bulkundu angenumuni ‚yunge angenu kolorumumunge ambolango ‘Mendambo.’ nimbe, ambo wayemo kelepa lsimu. Yu ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula. Yunge angenu bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo yu kepe we kolorumu.

²² Aku teliku pukulie ye yepoko pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora siringi kinie akiliomo we kolorumula. Pe ambomo yu kolorumula.

²³ Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali ya mana lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?” niringi.

²⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune ungu molemoma kinie, Pulu Yemo kinie tondolo pelemo mele kinie, naa pilku lou lemelemonga ‚yemboma pe tengemondo nikimili mele pilku sunduku kolo tokomele.„

* **12:17:** Mateyu 22:23-33, LLuku 20:27-40. † **12:18:** bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”. ‡ **12:19:** Ungu Manema 25:5.

²⁵ Lomboroko ola molonge yembomanga yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa naa tengen. Mulu koleana molemele angelloma molemele mele aku siku molonge. ‚Angellomane mana yemboma telemele mele naa telemele kanumu.‘ Aku tengemonga ‚Eno Pulu Yemonga ungumu pilku sunduku lawa telemele.‘ nikiru.‘

²⁶ “Nalo ‚eno Sadusimene, ‘Kolemele yemboma lomboroko ola naa molonge.’ konopu lemelemonga ungu te niembola. Mosisi unjo kanga tengen ‚tepe nomba perimu tepemone unjomo naa norumu kanopalie nirimumuni, akune Pulu Yemonga ungu te wendo om̄ba Mosisindu ungu te nirimu temanemo enone naa kanoko pilimeleye? Pulu Yemone Mosisindu nimbendo:

“Na Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie enonga Pulu Yemo molio.” nirimu.§

Pulu Yemonga bokune Mosisini torumu aku ungu molemomo naa kanoko pilimeleye? ‚Enonga Pulu Yemo molorundu.’ naa nirimu. ‚Enonga Pulu Yemo molio.’ nirimu kanumu.‘

²⁷ Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo; yu yembo kondemanga Pulu Yemo. Akusiku pilku sundukulie eno lou lemele.” nirimu.*

12:28-34 Pulu Yemone Ungu Mane Sirimu Ungu Mane-manga Talo Olandopamonga Temanemo†

²⁸ ‚Sadusi yema kinie Yesusi kinie, aku siku kerepale ningu molangi Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe mane sirimu ye te‡ om̄ba eno anjo yando ungu mele teko kerepale ningu moloringi om̄ba pilierimu. Enone ungu mare Yesusindu walsiku pilieringi kinie yuni anjo topondopa nimbe kondorumu mele pilipelie ungu mane sirimu yemone Yesusindu walsipe pilipelie nimbendo: “Pulu Yemone ungu mane sirimu pelemomanga pali nambolka ungu manemo yu olandopamoye?” nirimu.

²⁹ Yesusini topondopa nimbendo: “Ungu mane olan-dopamo isipe:

‘Isirele yemboma, pilieme!
Awili Yawe olionga Pulu Yemo
yu mindi Awili telumu molemo,
te lupe molo.

³⁰ Enone enonga kamelema kinie,
enonga minime kinie,

§ **12:26:** Wendo Oringi 3:6. Unku pulu te LLuku 20:37*. * **12:27:** Kanu anda-kolepa pokon sike enonga kangime koloringi nalo “eno Pulu Yemo kinie we molemele.” nimbe nirimu. † **12:27:** Mateyu 22:34-40, LLuku 10:25-27.

‡ **12:28:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

enonga pilipe konginjelime kinie,
 enonga tondolomo kinie,
 akumene Awili Yawe enonga Pulu Yemo manjiku
 tondolo munduku konopu mondangi.'§
 nimbe, ungu mane paa olandopamo aku sipe ,nimbe,
 molemo.

³¹ Ungu mane talo sipemo isipe:

'Enone enono yu-mele-mele konopu mondoko
 enonga kangimu enono
 kondo kolko nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.*
 nimbe molemo. Aku ungu maneselonga olandopa te paa
 naa pelemo, molo." nirimu.

³² 'Yesusini aku nirimu pilipelie, yemone yundu nim-
 bendo: "Ungu Mane Silimu, papu nikinumu. Nuni ninindu:
 "Pulu Yemo telumu mindi molemo. We te lupe naa molemo.
 Yu yuyu molemo." nikinumu paa sike nikinu.

³³ 'Yu konopu mondongendo
 enone enonga kamelema kinie,
 enonga pilipe konginjelime kinie,
 enonga tondolomo kinie,
 akumene ,Awilimu enonga Pulu Yemo, manjiku
 tondolo munduku konopu mondangi.'
 nimbe pelemo ungu manemo kinie
 'Eno enonga kangime enono kondo kolemele mele
 yembo pulu lemoma† aku siku kondo kolangi.'
 nimbe pelemo ungu manemo kinie, aku ungu maneselo
 temolo kinie olandopa; Pulu Yemo kongime kinie melema
 popo topo kalopo "I mu nu sikiru." nilimolo akumu
 maniendopa." nirimu.

³⁴ Yuni topondopa nimbe kondorumu pilipelie Yesusini
 yundu nimbendo: "Nu konopu leko molenomonga Pulu
 Yemone ye nomi kingi molopa nokolemo yembo talapena
 sukundu‡ nondoko puni tekeno lemo." nirimu.

Kanu kinie ,Yesusindu walsiku pilieringi ungume pali
 yuni topondopa anjo nimbe kondorumu pilkulie, altoko yu
 ungu te walsiku pilingendo pipili kolko naa walseringi.

*12:35-37 Yesusini "Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?"
 Nimbe Walserimu Temanemo§*

³⁵ Yesusi ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena
 suku yemboma ungu mane sipe molorumu. Mane sipe

§ **12:30:** Ungu Manema 6:4-5. * **12:31:** LLipai 19:18. † **12:33:** Ungu pulu
 te LLuku 10:25-37. ‡ **12:34:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

§ 12:34: Mateyu 22:41-46, LLuku 20:41-44.

molopalie ungu te nimbendo: "Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yemane ningendo: "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ,ye nomi kingi, Depisini kalopa limbe yemo molomba." nilimele akumu nambemune "Yu Depisini kalopa limbe yemo molomba." nilimeleye?"*

³⁶ „Aku nilimele yemane, Depisi yuni yuyu ,kanu yemondo nirimu mele naa pilimelenje., Mini Kake Telimu Depisinge konopune molorumu kinie Depisi yuni ,ye Kirasimu molomba mele, nimbendo:

"Awili ,Pulu Ye Yawene, nanga Awilimundu nimbendo:

" 'Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,

pe eno topo manie mundundumbo kene

isili-ou nu ,na kinie pea

tapu topolo ye nomiselo molopolو

melema nokambilو

nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."†

nimbe Depisini nirimu kanumu.

³⁷ Depisini ,ye nomi Kirasimu, yundu "Nu nanga Awilimu." nirimu. Pe enone "Yu Depisini kalopa limbe yemo ,mindи, molomba." nambeko pilkulie nilimeleye?" nirimu.

We yembo awisili maku toko moloringime Yesusini nirimu ungume pilkulie konopu awili teko siku pilku moloringi.

12:38-40 Ungu Manema Pilku Mane Siringi Yemane Teko Kenjeringi Ulumenga Ungu Te‡

³⁸ Yesusini ungu mane sipe molopalie nirimumuni ,liepi-liepi topa, ungu te nimbendo:

"Enone Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema§ mimi siku kanoko kondoko ,enone telemele mele manda manjiku naa teko, molayo. ,Yembomane olio kanoko "Ye peangama" niengi.' ningu, kanu yemane wale pakoli paa sulu peangama, ,ye nomime pakolemele mele,, pakoko andolemele. Yemboma maku toko molemele koleamanga mongo-kenge teko andonge kinie 'We yembomane olio kapi niengi.' ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela.

³⁹ Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune mendo puku polo akune

* **12:35:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "32.1. Pikinini Bilong Devit". † **12:36:** Konana 110:1. Ungu pulu te Mateyu 22:44*. ‡ **12:37:** LLuku 20:45-47, Mateyu 23:1-39. § **12:38:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".

konopu siku molemelela.* Yembomane langi nongo yembomando "Namili waa." nilimele kinie kanu yema ongolie ye awilimenga polo kumbikundu 'olio molamili.' ningku konopu siku molemelela.

⁴⁰ "Yema kolemele kinie enone kanu yemanga ambo wayema toko makoroko mundukulie ulkema 'Olionga' ningku we limele. Pulu Yemo kinie ungu ningendo ningku sulu munduku we kolo toko nilimele.[†] Pulu Yemone weyboma ulu pulu keri telemelamonga eno sike mongo lipe simbe nalo ya ye nikirumene aku ulume telemelamonga Pulu Yemone aku yema mongo awili tepa lipe simbe." nirimu.

12:41-44 Ambo Waye Koropa Tene Ulke Tembelena Kou Mone Mundorumu Temanemo[‡]

⁴¹ Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele, kerepulune ulke tembelena sukundu kongono tengenou-monema mundoringi unjo-ketena nondopa manie molopalie yembo awisilini aku unjo-ketena kou mone ongo mundoringi mele kanopa molorumu. Kanopa molorumu kinie yembo kamakomane kou mone awisili ongo mundoringi kanorumu.

⁴² „Aku sipe kanopa molorumu kinie, ambo waye paa koropa te omba yu kou kololi talo mindi mundorumu. Kanu kou kololiselo lipe tere lepa wane toya mele mundorumu.

⁴³ „Ambo wayemone aku terimu kanopalie, Yesusini yu lombili andolime walsipe "Waa." nimbeline onondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Andi ambo waye koropamo yuni kou mone mundukumumu paa olandopa mele mundukumu, we mundukumilime maniedopa mele.

⁴⁴ Eno kou mone awisili nosilimelemanga koltalo mindi ongo mundukumili. Nalo ambo wayemo kou mone te paa naa nosilimo. Yunge kou koltalo nosemuselo pali memba omba mundomu. Langi nombá kepe te naa nosilimo." nirimu.

13

*13:1-37 Ulu Umbune Telime Pe Wendo Omb monga Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo**

13:1-2 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo[†]

* **12:39:** LLuku 11:43,14:7,20:46. † **12:40:** ungu pulu te LLuku 18:9-12.

‡ **12:40:** LLuku 21:1-4. * **13::** Mateyu 24, LLuku 21:5-36. † **13::** Mateyu 24:1-2, LLuku 21:5-6.

¹ Kanu kinie Yesusi „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ulsu pumbe purumu kinie yu lombili andolimenga tene yuntu nimbendo: “Ungu Mane Silimu, tembelemonga ulke lupe lupema kinie, ulkema takoringi kou peanga lupe lupema kanou.” nirimu.[‡]

² „Aku nirimu kinie, Jesusini yuntu nimbendo: “Ya, tembelemonga, ulke lupe lupe peanga angilimo kanokomelema, pe, walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo wendo ombá kinie, itembelemonga ulkema pali tekisikulie koume pali toko manie mundunge.” nirimu.[§] molemo.

*13:3-13 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo**

³ Kanu kinie yu ma pangil Unjo Ollipi Ponieno ola pupe „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena welkendo manie molorumune we yemboma naa molangi, yu lombili andoli ye mare, Pita keme, Jemisi keme, Jono keme, Enderu keme eno ongo, eno enono molkolie yuntu walsiku pilkulie ningendo:

⁴ “Nuni nikinu mele tewale wendo ombáye? Pe nuni inikinu ulume nondopa wendo ombádo ou nambolka uluri temba kinie olio kanopolie ‘Ulume iwendo ombá tepamo.’ nimbu pilimoloye? Olio ningu si.” ningu walseringi kinie

⁵ yuni enondo nimbendo:

„Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembomane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi.

⁶ Ye awisili ongo na molio mele yu mele mele kolo toko ningendo: „Pulu Yemone ‘Nanga yemboma nokopa kondomba lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na.” ningulie aku siku kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Yembo awisilini kanu yemanga ungume pilku liku “Sike nikimili.” ninge.

⁷ “Kolea marenga opa awili teko tengé mele pilku, ‘Opali talou opa awili isipe isipe wendo ombá.’ ningu we ninge kinie pilkulie mini-wale naa mundengi. Opa tengema kinie aku ulume Pulu Yemone ‘Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.’ nimbe, nimbe panjerimumunge aku ulume sike wendo ombá nalo aku kinie mulu maselo ou naa pora nimbé.

⁸ „Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili umbune awili mare wendo ombá.” Yembo talape awili te

[‡] 13:1: tembele ulkemanga pikisa te inie yakondo 11:16 nondopa molemo.

[§] 13:2: pe sike wendo orumu mele ungu pulu te Mateyu 24:2*. * 13:2: Mateyu 10:17-22, 24:3-14, LLuku 21:7-19, 12:11-12.

kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenga talapema kinie marenga talapema kinie opa tengé. Ya ma kolea tengé tengé ma jimi-jimi tepa, engele lepa, aku sipe temba. Ambo tene ambolango kokele kanopa limbendo ou mini topa mindili nolemo mele, mulu ma pora nimbé walemo kokele wendo ombándo umbune lupe lupe aku sipema ou wendo ombá.” „nirimu.,

⁹ „Kanu ulume wendo ombá walemanga, yemboma mimi siku kanangi. Enone „Na lombili andoli yemboma mindili nongo, kolangi.’ ningu,, eno „mare liku ambolkolie, kanjollomanga makumenga mengo puku kote tendeko, eno „mare, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku kopene tongela. Eno nanga yemboma molongemonga eno „mare ka siku, gapomano ye awilime kinie ye nomi kingime kinie molongena „kote tendengendo, mengo pungela. Aku siku tengé kene eno enono kanoko kondoko molayo. „Nalo kote tendenge kinie kotena angikulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie, enone ‘Nanga ungumu piliengi!’ ningu eno ningu singe.

¹⁰ Temane peangamo ‘Yemboma pali piliengi!’ ningu koleamanga pali andoko ou ningu singe „kinie, pe mulu ma pora nimbé walemo kamu wendo ombá.,[†]

¹¹ Eno ka siku kote tendenge kinie ou ‘Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?’ ningu mini-wale naa mundengi. Eno ungu ningema enono pilkulie naa ninge. Mini Kake Telimuni enonga kerena molopalie nimbe simbe ungume enone anjo ninge kene aku tengé enamonga eno ungu ninge mele pilkulie aku siku ninge.” „nirimu.,

¹² „Aku walemanga, angenuni yunge kandi angenu „nanga yembo molombamonga, ‘Kolopili toko kondangi.’ nimbe kote tendemba. Lapane yunge kandi ambolangoma akula temba. Ambolangomane kepe enonga kandi anupili lapali-kinie mumindili kolko kotena mengo puku “Toko kondangi.” ningela.

¹³ Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno-kinie konopu keri panjingé, nalo na munduku siye naa kolko walema pora naa nipili tondolo munduku molonge yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa ‘Mindili nonge koleana naa puku pea molopo kondopo mindi pamili.’ nimbé.”‡ „nirimu.,

† **13:10:** Mateyu 24:14. Bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain” kananila. ‡ **13:13:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”.

*13:14-23 Kirasi Kelepa Yando Omb Temba Kinie Umbune
Paa Awili Tepa Ou Wendo Omb Mele Ungu Te§*

¹⁴ „Na ibokumu tokoro yemone, eno bokumu kanokomele yembomando ungu te niembo: ‘Yesusini nirimu, ungumu inie maniekondo molemo akumu eno imbi kanokomele yembomane ungu pulumu paa pilku kondangi.’ ,nikiru: Yesusini nimbendo:)’

„Yembo, tepa pipili kondoli mele paa kerimu ,ulke tembelena suku Pulu Yemonga Ulke Suluminia Kake Teline Pulu Yemone, “We yemboma naa pang!” nimbe mitolemona* yu manda naa pupe angilimbe, nalo walse akune angilipelie kolea akumu paa tepa kalaro mondomba. Aku melemo akune ,wendo omba, angilimbe kanokolie† ,‘Umbune awilime wendo ombá tekemo.’ ningu pilku, kolea Judia poropinji koleamanga molonge yemboma ,enonga koleama munduku siye kolko, ma pangi lembamanga kowa pang.

¹⁵ Yembo te ulke imune ola molopili ,aku sipe ulu te wendo ombá kinie kanopalie kowa pumbendo, manie omba ‘Melema lipu membo pambo.’ nimbe ulkena sukundu manda naa pupili.

¹⁶ Yembo te ponieno molopalie ,‘Kowa pambo.’ nimbe, kelepaulkendo pupe yunge ali-wale sulumu naa lipili. ,‘Sumbi siku kowa mindi pang.’

¹⁷ Aku sipe wendo ombá walemanga ambo ambolango mondongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, ,eno manda lkisiku kowa naa pungemonga, eno-kinie paa umbune wendo ombamonga eno kondo tekemo.

¹⁸ “Pulu Yemondo mawa tekolie, ‘Ali telemo olimenga kanu umbunema wendo naa opili.’ nieyo.

¹⁹ Kanu walemanga umbune paa awilime wendo ombá, Pulu Yemone ou mulu ma pulu polopa terimu kinie kepe, yandopa kinié kepe umbune aku sipe te wendo naa orumu. Pe kepe aku sipe umbune awilime naa wendo ombála. Akumunge aku siku Pulu Yemo kinie mawa teangi.

²⁰ „Kanu umbunema wendo ombá kinie, Awili ,‘Pulu Yemo,’ ne ‘Nondopa pora nipili.’ nimbe ou naa nimbe panjilkenje yemboma pali kolemela. Nalo Pulu Yemone mako topa ‘Nanga yemboma molangi.’ nirimu yemboma ‘Naa kolangi.’ nimbe ‘Umbune wale akume nondopa pora nipili.’ nimbe, nimbe panjerimu.

²¹ “Kanu umbune ombo pemba walemanga yembo marene ningendo: “Kanaa! Pulu Yemone ‘Olio nokopa

§ **13:13:** Mateyu 24:15-28, LLuku 21:20-24. * **13:14:** Ipuru 9:7, LLipai 16:2-3,32-34. † **13:14:** ungu pulu te Mateyu 24:15*.

kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ya ombo molemo." ninge molo "Nena ombo molemo." ninge kinie enonga ungume naa pilku, 'Sike nikimili.' ningu naa piliengi!

²² Ye mare ongolie kolo toko ningendo: "Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu na." ninge, molo kolo tokolie "Pulu Yemone ungu umbu tondonume pilipulie ombo nimbu sikimulu." ninge. 'Yemboma pali, Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yembomane kepe lipu lou sipu, nikimulu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku piliengi!' ningu Pulu Yemone mindi ulu tondolo kapola telemoma mele manda manjiku ulu tondolo lupe lupema tengen. Nalo Pulu Yemonga yemboma aku siku kondi tongekinie enonga ungume naa pilku, liku su singe.

²³ Akumunge, pe ulu akume wendo ombá mele 'Eno oupiliengi!' nimbu ya nimbu sikiru mele pilkulie kanoko kondoko molaa!" ,nirimu.,

13:24-27 Manie Omba Mana Ye ALierimu Ye Yesusi Kelepa Wale Talo Sipe Yando Omb monga Ungu Te[‡]

²⁴ "Kanu walemangaaku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie pe ,ulu lupe lupe mare wendo ombála. Aku ulume isipe: ,

'Kolea tangombando ena patelemo mele
naa tepe, sumbulu topa,

oli ipulueli patelemo mele naa tepe,

²⁵ kombukandipime mulune manie ombo,

mulune angilimo mele tondoloma[§]

lope lope tepe anjo yando pupe,

aku sipe ulu lupe lupema wendo ombá.'*

²⁶ Aku temba walemonga Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, pa awili-tepa telimu kinie kupe tengen suku molopa kamu manie ombá[†] yembomane kanonge.

²⁷ Ombalie yuni yunge angelloma lipe mundumbe kinie eno winjo mendo anjo yando mulu ma koleamanga pali puku Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe ou mako torumu yemboma sukundu sukundu linge." ,nirimu.,

13:28-31 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie Ungu Pulu Te Pilimolo Mele Ungu Te[‡]

²⁸ "Unjo pikimuni telemo aku sipe ungu iko mele pelemo kene pilkulie ungu pulumu piliee. Unjo piki kuku topa gomo

[‡] **13:23:** Mateyu 24:29-31, LLuku 21:25-28. [§] **13:25:** Mateyu 24:29*. * **13:25:**

Aisaya 13:10, 34:4. [†] **13:26:** inie anjokondo 14:62, Lipe Ora Sirimu 1:7.

[‡] **13:27:** Mateyu 24:32-35, LLuku 21:29-33.

tolemo kinie kanokolie 'Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.' ningu pilimele.

²⁹ Aku sipela, iulu "Wendo ombá." nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone 'Yu paa sike nondopa ombá tekemo. Yu paa kamu okomo.' ningu pilinge.

³⁰ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi i "Wendo ombá." nikiru ulume pali wendo ombá.

³¹ Mulumu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilioma paa pora naa nimbé. „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.„[§] „nirimu..„

*13:32-37 Yesusi Kelepa Omb Walemo "Naa Pilimele Kene Kanoko Kondoko Molangi." Nirimu Temanemo**

³² „Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo paa sike ombá, nalo yu ombá walemo naa pilimolo. Ipulueli ombáne, tangoli ombáne naa pilimolo. Mulu koleana angelloma kepe naa pilimelela. Pulu Yemonga Malo kepe naa lapilimo. Tata yuyu mindi ,aku walemo, pilipe molemo.

³³ Yu kelepa ombá walemo eno naa pilimele kene yu ombá kanoko kondoko, uru naa peko (Pulu Yemo kinie unguningu)[†] molayo.

³⁴ Yu ombá walemo isipe: Ye te koleamarenga wale mare molomba pumbe telemo kinie yunge koleamo mundupe siye kolombando yunge kendemandando "Nanga koleamo nokondaa." nimbeline yunge kongonomo tendenge mele eno yu mele mele moke tepa sipe ulke kerepulu nokolemo yemondo "Na walse ombó kene kanoko molou." nimbeline pulimo.

³⁵ "Ulke pulu yemo sike ombá nalo yu ombá walemo naa pilimele kene 'Yu ombá.' ningu kanoko molayo. Ipupene ombá, molo awi-burumi ombá, molo kolea tangombando kera gulta ko tolemo kinie ombá, molo ipulueli ou ombánje, eno naa pilimele kene

³⁶ "Na urupeambo walsikele yu lipé sinjipe om̄ba na kanomba.' ningu, kanoko molangi.' nimbu nikiru.

³⁷ "Enondo inikiru mele yembomando pali nikirula, 'Ombá.' ningu, kanoko molangi.' nimbu nikiru." nirimu.

§ **13:31:** ungu pulu te Mateyu 5:18*. * **13:31:** Mateyu 24:36,42, LLuku 21:34-36, Ou Tesallonaika 5:1-6. † **13:33:** Pala 0 akune sukundu molemo ungu akumu yembo marenē "molopili" nilimele; yemo awisilini "naa molopili" nilimele.

14

14:1-11 Juda Ye Awilimene Yesusi Tonge Aulke Te Kororingi Kinie Judasini "Lipu Tapondambo." Nirimu Temanemo

*14:1-2 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo**

¹ „Juda yembomane ponie tengā tengā kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu mele[†] pilku, Pillawa Akoli Mele Isi Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walemo talou mele wendo ombándo, kinié mele Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[‡] enone Yesusi kiyengo ningū ka siku tongueaulke te koroko moloringi.

² Akumundu ungu mele tekolie ningendo: „Non-dopo tamili, nalo Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu Mele „Pilimolo, Walemanga ‘ulume tepo molamili.’ ningū, yembo awisili ya Jerusalleme ongo maku toko molongemonga yu isili-ou tomolo kinie enone olio kinie mumindili kolko opa tengē kene isili-ou naa topo, keleamili.” niringi.

14:3-9 Ambo Tene Yesusinge Pengena Kopongo Wele Ondo Lenderimu Temanemo§

³ Kolea kanga Betani ye te ou kuru laká nombalie kelierimu ye te,* imbi leko “Ye Kuru Laká Noli Saimono” niringi kanumunge ulkena Yesusi pupe langi nomba molopili ambo te kopongo wele ma-mingi paa peanga te yu molorumune meli orumu. Kanu wele paa mune tolimunge kou mone paa awili tepa purumu. Akumu memba ombalie Yesusi langi noli polo molorumune meli om̄ba „Yu tepo kondambo.’ nimbe, mingimu kako topa welemo pengena ondo lenderimu.[†]

⁴ Yuni aku terimu kinie kanokolie kanune moloringi-menga marene konopu keri panjikulie anjo yando enono ningendo: “Aku kopongo welemo nambemune we tepa kenjikimuye?

⁵ Aku welemo kou mone limelanje kou awisili, kou mongo wane tausini mele, lipulie yembo koropama moke tepo silimela.” ningū ambomo tondolo munduku iri toringi.

* **14::** Mateyu 26:1-5, LLuku 22:1-2. † **14:1:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. ‡ **14:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. § **14:2:** Mateyu 26:6-13, Jono 12:2-8, LLuku 7:36-39. * **14:3:** bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”. † **14:3:** Ambomo yu Maria, Jono 12:3. Kopongo-wele imbimu sipaikenate. Isirele yembomane ulu pulu te teringi mele tembando ‘Yesusi konopu mondolio.’ nimbe aku terimu.

6 „Enone ambomondo aku siku niringi pilipelie, Yesusini enondo nimbendo: “I ambomo-kinie nambemune ungu awisili nikimiliye? Yuni na-kinie ulu peanga te temu kene yu-kinie ungu awisili naa ningu munduku siye kolangi.

7 Yembo koropama eno-kinie alieli molonge kene ‘Eno lipu tapondamili.’ ninge walemanga pali eno manda liku tapondonge nalo na eno-kinie alieli naa molombo.

8 Ambomone ‘Manda tembo.’ konopu liemu mele temu. Na ono tengemonga yuni isili-ou iwele mune tolimu nanga kagine ombo ondo lendemu.‡

9 Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ma koleamanga pali ‘nanga’ temane peangamo andoko toko singe kinie i ambomone kinié temu temanemo kepe ‘Yembomane pilkulie ‘Yuni tepa kondorumu.’ ningu piliengi!’ ningulie aku temanemo toko singela.” nirimu.

14:10-11 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema “Lipu Simbo.” Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo§

10 Kanu kinie „Yesusi yu lombili andoli, ye rurepo aku-menga ye te, Judasi Isikeriote, ‘Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene ka singe aulkemo yuni aki sindembo.’ nimbe eno moloringine pupe, temba mele nimbe sirimu.

11 Yuni temba mele nirimu kinie pilkulie eno konopu awili teko siku “Nu kou mone te simolo.” ningu, ningu panjeringi. Kanu kinie yu Yesusi eno lipe simbe mele aulkemo koropa molorumu.

*14:12-26 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Temanemo**

12 Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Koromonga† pulu pulu walemo wendo orumu kinie Juda yembomane Pulu Yemone ou enonga anda kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilin-gendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilkulie‡ niringimuni, Yesusi lombili andoli yema yu molorumune ongo walsiku pilkulie ningendo: “Pulu Yemone olianga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pil-imolondo kongi sipisipi walo te kinié nonimu kolea tena pupu tepo mimi te-pamili konopu lekenoye?” niringi.

13 Aku siku ningu walseringi kinie yuni yu lombili andoli talo lipe mundupelie nimbendo: “Ne kolea awili

‡ **14:8:** Mateyu 26:12*. § **14:9:** Mateyu 26:14-16, LLuku 22:3-6. * **14:11:** Mateyu 26:17-30, LLuku 22:7-14,21-23,17-20,39; 14:18-21,26 Jono 13:21-22, 18:1.

† **14:12:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. ‡ **14:12:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”.

„Jerusalleme,§ suku pukululie, ye te mingine no kolopa meli ombá aulkena puku kane-kane tokololie yu lombili pangili.*

¹⁴ Yu suku pumbe ulkena „suku pukululie.., ulke pulu yemondo ningelendo: “Ungu Mane Silimuni isipe walsipelie nimbendo: “Na kinie na lombili andolime kinie† olione Pulu Yemone olionga anda-kolepalime naa topa we ombo purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walomo tena nomoloye? Nomolo suluminiamongo tena lemoye?” nimu.” niengili.

¹⁵ Aku ningele kinie yuni elo ulkemonga olakondo suluminia awili te, akune langi noli polo te kinie, manie molomolo poloma kinie, melema pali ou teko mimi tengi lembamo, lipe ora simbe. Aku suluminiamonga „nomolo sipisipi walomo, teko mimi teangili.” nirimu.

¹⁶ Kanu kinie yu lombili andoli ye akuselo kolea awili akumunge suku pukulu, Yesusini nirimu kanu mele ulu akume teli lierimu kanoko lendekololie, akune Pulu Yemone enonga anda-kolepalime naa topa we ombo purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo teko mimi teko noseringili.

¹⁷ Ipupene ena pupe kolea kala torumu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli rurepo kinie oringi.

¹⁸ Langi nongo moloringi kinie Yesusini nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno pea molopo langi nokomolomanga ye tene na lipe nanga opa puluema simbe.” nirimu.

¹⁹ „Aku nirimu kinie pilkulie, enonga konopune umbune terimu pilkulie yu mele mele walsikulie ningendo: “Awilimu, nando nakinuye?” niringi.

²⁰ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno nanga ye rureponga ye te na kinie langime polo awi-suku-singine ola lemo te walsikele lipu nombolo yemone na lipe, opa puluema anjo simbe.” nirimu.

²¹ “Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kinie tengen mele koronga ou ningu panjeringi temanemo „Pulu Yemonga, bokune sukundu molemo mele‡ sike opa puluemane tengen, nalo yu lipe opa puluema simbe yemo mindili nomba paa molopa kenjimbe. Yu molopa kenjimbemonga yu anumuni naa melkanje papu. „Yu mindili naa nolka..” nirimu.

§ 14:13: Betani pekolie Jerusalleme punge puringi kinie aku sipe nirimunje.

* 14:13: Amboma mindi no kolko meringimunge yemo paasumbi siku kanongele. † 14:14: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ 14:21: Aisaya 53, Konana 22.

14:22-26 Yesusi Yu Kolomba Mele 'Pe Pilku Molangi.' Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo§ (14:12-26 pali kanani.)

²² Eno langi nongo moloringi kinie Yesusini berete te lipe Pulu Yemo kinie "Ange." nimbelie ambolopa pike lepa ,yu lombili andolime, sipelie nimbendo: "I mu nanga kalumu eno liku ,nangi," nirimu.*

²³ Pe no waene kapo te lipelie Pulu Yemo kinie "Ange." nimbe eno sirimu kinie enone pali ,kanu no waenemo, noringi.

²⁴ Yuni nimbendo: "I ,no-waene, sikirumu nanga mememo. Pulu Yemone ,yu kinie yunge yemboma kinie molonge mele, ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu† 'Kamu wendo omba pepili.' nimbu yembo awisilinge nimbu nanga mememo ondo lendepolie ,kolombo, aku mememo imu.‡

²⁵ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Isili-ou na nowaene altopo paa naa nombó. Pemindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana§ no waene kondemo kelepo nombó." nirimu.

²⁶ „Langi nongo pora sikulie, eno Pulu Yemonga konana te ningulie, pena puku ma pang Unjo Ollipi Ponienola purungi.

*14:27-31 Pitane Yesusi "Na Naa Kanolio." Nimbé Mele Yesusini Ou Yu Nimbe Sirimu Temanemo**

²⁷ Kanu kinie Yesusini lombili andolimendo nimbendo: "Pe ,opa puluemane na-kinie tengemonga kanokolie, enone pali na munduku siye kolonge. Aku siku tenge mele Pulu Yemone ou nirimu yunge bokune molemo kanumu. Pulu Yemone ,ungu iko te topalie, nimbendo:

" "Kongi sipisipi tapu yemo tangi." nimbo, yu tonge kinie sipisipime bulu-balu ninge."† nirimu, ,aku mele kinié wendo ombá.,

²⁸ „Isili-ou na toko kondonge kinie eno sike bulu-balu ninge, nalo na lomboropo ola molopolie nimbomone, na kumbi lepo kolea Gallillindu pumbo, eno pe akilkakune onge kinie ,altopo pea molomolo." nirimu.‡

§ **14:21:** Mateyu 26:26-30, LLuku 22:17-20,39; 14:22-25 Ou Korini 11:23-26; 14:26 Jono 18:1. * **14:22:** ungu pulu te Mateyu 26:26*. † **14:24:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". ‡ **14:24:** ungu pulu te Mateyu 26:28**.

§ **14:25:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **14:26:** Mateyu 26:31-35, LLuku 22:31-34, Jono 13:36-38. Pitane sike pe terimu mele temanemo ya 14:54,66-72 molemo. Yesusini pe Pita-kinie terimu temanemo Jono 21:15-19 molemo. † **14:27:** Sekaraya 13:7. Bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip".

‡ **14:28:** inie anjokondo 16:7, Jono 21:1-23.

²⁹ „Yesusini aku sipe nirimu kinie pilipelie, Pitane nimbendo: “Enone pali ‘Nu sike’ ningu tondolo munduku pilimele mele manie pumbe kinie nu munduku siye kolongi liemo nane nu aku sipu paa mundupu siye naa kolombo, paa molo.” nirimu.

³⁰ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nu paa sike nimbu sikirumu: Paa kinié ipulueli, kera gulta wale talo sipemo ou ko naa topili nuni pipili kolkolie wale yepoko nando kolo toko “Yu naweye? Na naa kanolio.” nini.” nirimu.

³¹ Nalo Pitane tondolo mundupe nimbendo: “Na nu-kinie tapu tolembolomonga olto pea “Tomolo.” ningi liemo kepe nu “Naa kanolio.” paa naa nimbo.” nirimu. Lombili andoli ye wemane pali “ “Nu naa kanolemolo.” paa naa nimolo.” niringila.

14:32-42 Kolea Gesemani Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemos

³² „Kanu kinie, Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea ‘Gesemani’ niline puringi. Akune puringi kinie yuni enondo nimbendo: “Na Pulu Yemo kinie ungu ni-pukuru kene eno ya molaa.” nirimu.

³³ Aku nimbeline Pita keme Jemisi keme Jono keme lipe memba pupelie „Na teko kenjinge ulumu paa nondopa wendo ombá tekemo.’ nimbe pilipelie, yu yuyu kondo kolopa konopu keri panjipe kameleni mindili tepili molorumü.

³⁴ Yuni enondo nimbendo: “Nanga konopune umbune paa awili te tepamo kene na kolkoro none tekemo. Eno uru naa peko, ya kanoko kondoko molaa.” nirimu.

³⁵ Aku nimbeline yu yuyu laye kolte anjo pupe koporongo langopa tamalu pepalie yu-kinie nondopa wendo ombá mele ‘Wendo naa omu liemo paa papu.’ nimbe* Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie nimbendo:

³⁶ “Nanga Tata, nuni ulume pali manda teleno kene na mindili noli no mingine no nombómo† ‘Naa nambo.’ nieni. Nalo ‘Nane tepolie nanu konopu simbo.’ konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo.” nirimu.

³⁷ Aku nimbeline kelepa yunge lombili andoli ye yepoko moloringine yando ombo eno uru peringi kanopalie Pitando nimbendo: “Saimono, nu uru penu lemo. Nu uru naa peko ena laye-kolte manda we kanoko kondoko naa molenaye?

³⁸ ‘Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene.’ ningulie ,uru naa peko, Pulu Yemo

§ 14:31: Mateyu 26:36-46; 14:32-38 LLuku 22:40-46. * 14:35: † 14:36: ungu pulu te Mateyu 26:39*.

kinie ungu nengu kanoko kondoko molayo. Sike ‘tepo kondamili.’ nimbu konopumene pilimolo nalo temolondo kangimu siye tepa tondolo naa pulimo.” nirimu.

³⁹ Aku sipe nimbeline yu altopa anjo pupe ou Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa terimu mele altopa nirimu.

⁴⁰ Altapa yando orumu kinie eno uru paa orumu kulu altoko uru peringi kanorumu. Enone uru peringimunge pipili kolkolie yundu ninge mele naa pilieringi.

⁴¹ „Altapa, wale yepoko sipemonga „anjo pupe Pulu Yemo kinie ungu nimbé pupe, kelepa yando ombalie yuni enondo nimbendo: “Nambemune we uru peko múlu pilku molemeleye?‡ Manda peame! Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo „tonge, ulu pulu keri telemele yema liku singe enamo§ wendo ombá tekemo.

⁴² Ola angilku pamili wame! Na lipe anjo simbe yemo okomo kanaa!” nirimu.

14:43-15:47 Yesusi Ka Siku, Kote Tendeko, Unjo Perana Ola Toko Kondoko, Ono Teringi Temanemo

*14:43-52 Yesusi Ka Siringi Temanemo**

⁴³ Yesusini „kolea Gesemani yu lombili andolimendo, aku nimbe molopili yu lombili andoli rurepo akumenga ye Judasi orumu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,† Juda yembomanga tapu yema kinie, kanu yemane liku mundoringi ye awisili, yembo toli lou-pulsema kinie kopema kinie mengo Judasi kinie oringi.

⁴⁴ Ou Yesusi molorumune naa wangsi Yesusi Juda ye awilime lipe simbe nimbe panjerimu ye „Judasini, eno Yesusi yu ipulueli manda kanonge mele nimbe sipelie nimbendo: “Nane ye te kanopolie kangulumbo akumu Yesusi. Yu ambolko ka siku mengo pangi.” nirimu.

⁴⁵ „Aku yema, oringi kinie „Judasi, yu Yesusi molorumune sumbi sipe ombalie “Rapai,‡ nu akune angilienu lemo.” nimbe omba yu kangulorumu.

⁴⁶ Aku terimu kinie kanokolie Yesusi liku ka siringi.

⁴⁷ Aku teringi kinie kanopalie „Yesusi-kinie, nondoko angilieringi ye tenga§ lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga

‡ **14:41:** ungu pulu te Mateyu 26:45*. § **14:41:** ungu pulu te Mateyu 26:45**.

* **14:42:** Mateyu 26:47-56, LLuku 22:47-53, Jono 18:2-12 kinie molemo nalo laye lupe lupe mele toringi. Pe teringi mele temanemo Jono 18:12 ekendo-23 mindi molemo. † **14:43:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”.

‡ **14:45:** ungu pulumu UNGU Mane Silimu Jono 1:38*. § **14:47:** Aku terimu yemo Saimono Pita kanumu (Jono 18:10). Ye torumumunge imbimu akune nimbe molemola.

kendemande ye te yunge komu te topa laka lenderimu, aku komumu wendo orumu.

⁴⁸ Kanu kinie Yesusini „yu ka singe oringi, yemando nimbendo: ‘Na ‘yembo topa wa noli yere molemo.’ konopu lekolie na ka singendo yembo toli lou pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye?

⁴⁹ Ulke tembele „kerepulune we yemboma maku toko molemele, koleana alie li eno pea molemolo kinie ungu mane sipu molio kinie na liku ka naa silimele kanumu. Nalo ‘Pulu Yemonga, bokune toringi molemo mele kamu wendo ombámonga enone tengen tekemele ulume wendo okomo.” nirimu.

⁵⁰ Kanu kinie yu lombili andolime pali „‘Olio pea ka singenje.’ ningu pilkulie, yu munduku siye kolko eno talopa leko puringi.

⁵¹ Kango ye te múlu telu mindi pakopa Yesusi lombili andorumu. Kanu kangomo „Yesusi ka siringi yemane, amboloringi kinie

⁵² yunge mólumu „mindi, ambolko molangi, melte naa panjipe we-we talopa lepa purumu.*

14:53-65 Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko Kenjerengi Temanemo[†]

⁵³ Kanu kinie Yesusi „ka sikulie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo molorumune mengo puringi. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, „Pulu Yemonga, ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[‡] enone pali „‘Yesusi kote tendepo piliemili.’ ningu, akune ongo maku toringi.

14:54,66-72 Pitane Kolo Topa “Yesusi Yu Naa Kanolio!” Nirimu Temanemo[§]

⁵⁴ Yesusi „mengo puringi, kinie Pita lombili akilipe takalipe pupe, Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena, ulke angilipe makapu terimu, awi suku singine yembo maku toringi kolea we lierimune paa sukundu pupe, „Yesusi nokoko moloringi, ele yema kinie tepe pilipe molorumu.

⁵⁵ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga kanjollo yema pali* kinie, akumene Yesusi

* **14:52:** Kanu kangomo itemanemo boku torumu ye Jono Makonje? Ye marenne Yesusinge temanemo boku toringi yemane itemanemo naa toringi, Makone mindi topa, imbimu naa nimbe sirimu. Jonone aku sipe mele terimula (Jono 13:23, 21:20,24). Jono Mako yu sike Jerusalleme suku perimu (Lipe Mundorumu Yema 12:12). † **14:52:** Mateyu 26:57-68, LLuku 22:54,63-71. ‡ **14:53:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “16. hetman”, “41. saveman”.

§ **14:53:** Mateyu 26:14-16, LLuku 22:3-6. * **14:55:** bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsil”.

yu toko kondongendo ulu te tepa kenjerimu ulu te 'Yembo tene 'yu isipe isipe tepa kenjerimu.' nipili.' ningu yembo te kororingi nalo yembo te naa kanoko lsingi.

⁵⁶ Yembo awisilini ongo ungu mare kolo toko "I sipe isipe tepa kenjerimu." niringi nalo enonga ungume kapola naa terimu.

⁵⁷ Kanu kinie ye marene yu tepa kenjerimu mele ola angilku kolo toko ningendo:

⁵⁸ "I yemo isipe nirimu pilierimulu: "I ,Pulu Yemo popo toko kalemolo, ulke tembelemo, mana yemane takoringimu nane topo tekisipulie mana yemane manda naa takonge ulke te wale yepoko ombo pupili kolo wangopo takombo." nirimu.[†] ,Yuni aku nirimumunge 'Yu Pulu Yemo mele molio.' konopu lepalie aku nirimumu nimbe kenjerimunje," niringi.

⁵⁹ Eno kepe laye lupe lupe niringi, enonga ungume kapola naa laterimu.

⁶⁰ Aku niringi pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo eno maku toringine ola angilipe Yesusi walsipelie nimbendo: "Ungu te topundoko naa nikinuye? Nu teko kenjerinu mele nikimilimu nambolka ulumu teko kenjerinumundu nikimiliye?" nirimu.

⁶¹ Nalo Yesusi ungu te topundopa naa nimbe we angilierimu.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone yu altopa walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemone olio 'Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu sike nu molo moloye? Kapi Nimbu Imbi Lipu Ola Mundundulimolomonga Malo nu molo moloye?" nirimu.

⁶² Yesusini nimbendo: "Akumu na." nirimu. "Pe walse Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo,[‡] Ye Tondolo Olandopa Pulimu ,kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molopa, kupemanga ola molopa manie ombá eno kanonge." nirimu.[§]

⁶³ Aku sipe nirimumunge ,yu 'Pulu Yemo mele molio.' nimbe nirimu kulu, pilipelie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone ,paa pilipe keri pilipe, yunge wale pakolimu yuyu ambolopa sungu sipelie nimbendo: "Kinié yuni mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye?

⁶⁴ Yu yuyu paa sike Pulu Yemo ungu tako tondokomo pilkimulu. Nambolka konopu lekemeleye? ,Yu-kinie nambe-eamiliye?," nirimu kinie

[†] **14:58:** Yesusini sike nirimu mele Jono 2:19 molemo. [‡] **14:62:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [§] **14:62:** inie yakondo 13:26.

enone ningendo: "Yu Pulu Yemo ungu taka tondomu-munge topo kondomulu liemo papu." niringi.

⁶⁵ Kanu kinie enonga ye marene yunge kumbikerena olkambe toko munduku, yunge kumbikeremo múlu tene pipi sindikulie ki-lumuni toko, "Nu 'Pulu Yemonga yere molio.' konopu leno kene, nawene nu tokomonje ningu si!" niringi. Ele yemané yu liku larauwene toringi.

⁶⁶ Kanu kinie Pita ulke maniekondo, yemboma liku maku toko moloringi koleana molorumu kinie* Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ambo te Pita molorumune ombalie

⁶⁷ *yu tepe pilipe molorumu kanopalie neme-neme nimbe kanopalie nimbendo:* "Nu kepe Nasarete ye Yesusi kinie pea tapu toko moloringi kanumenga ye te lemo." nirimu.

⁶⁸ Pitane kolo topalie "Molo!" nimbe "Nu nikinu mele na naa pilkiru!" nirimu. Aku sipe nimbeline ulke kerekpulune purumu kinie kera gulta ko torumu.

⁶⁹ Pita *yu ulke kerekpulune pupe molopili kanu kendemande ambomone yu kanopalie akune angilieringi yembomando altopa nimbendo:* "I yemo Yesusinge talape ye te lemo." nirimu.

⁷⁰ Pitane altopa "Molo!" nirimu.

Laye-kolte pe mele Pita angilierimune nondoko angilieringi yemané *yu ungu laye lupe mele nirimu pilkulie, yundu ningendo:* "Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele nu aku siku ungu nikinu pilkimulu. *'Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea Gallilli disiriki yemala,' nu kepe Gallilli ye te, aku kene 'Nu paa sike yu lombili andoli ye te.'* konopu lekemolo." niringi.

⁷¹ Aku niringi kinie Pitane Pulu Yemonga imbi lepa tondolo mundupe mi lepalie nimbendo: "Paa sike nikiru. Eno nikimili yemo paa naa kanolio! Kolo tokoro liemo Pulu Yemone na topa kondopili." nirimu.

⁷² Aku nirimu kinie tamburumbu kera gulta wale talo sipe ko torumu. Aku terimu kinie pilipelie Yesusini yundu "Kera gulta wale talo sipe ko naa topili nuni wale yepoko kolo tokolie "Yu naa kanolio." nini." nirimu ungu kanumu† Pita kelepa pilierimu. Pilipelie *'Ama, paa tepo kenjendu lepamo. 'Paa naa tembo.'* konopu lierindu mele sike tendu.' nimbe pilipelie, kola paa awili tepa terimu.

* **14:66:** inie yakondo nondopa 14:54. † **14:72:** inie yakondo 14:30, Jono 13:38.

15

*15:1-15 Romo Gapomano Ye Nomi Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie "Kolopili." Nirimu Temanemo**

¹ Ipulueli-ou kolea kokele tangorumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, kanjollo yema pali,[†] Yesusinge kotemo pilku pora sikulie, enone pali „yu tengen mele, ungu te ningu panjeringi. Aku ningu panjikulie yu liku, ka toko, mengo puku, „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

² Paillatene „Yesusinge kotemo pilipelie,“ yu walsipe pilipelie nimbendo: “Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo moyoye?” nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: “Sike nikinu. Akumu na.” nirimu.

³ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene Yesusi kote tendeko Paillatendo „kolo toko, ungu awisili ningulie ningendo “Yesusi yu tepe kenjilimo.” ningu yu kote tenderingi.

⁴ Aku niringimunge Paillatene Yesusindu nimbendo: “Nu ulu keri awisili terinu nikimili mele pilkulie ungu te topondoko naa nikinuye?” nirimu.

⁵ Nalo Yesusi „yu tepe kenjerimu niringi mele, pundu topa ungu telu kepe naa nimbe „karaye naa tepe we angilierimu kinie kanopalie, Paillate mini-wale mundupe konopu awisili lipe mundorumu.

⁶⁻⁷ „Yesusi kote tendeko molangi,“ ye te, yunge imbi Barapasi, yu kinie ye mare kinie ‘Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.’ ningu ou Romo gapomanomo kinie opa tekolie yembo mare toko kondoringimunge ka ulkena peringi. „Ponie tengen tengen Juda yembomane kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilinggaido langi norangi walema wendo orumu kinie[‡] enone ka ulkena perimu ye te imbi leko ‘Wendo liku mundou.’ ningu mawa teringi kinie „Romo gapomano ye nomimuni, kanu yemo wendo lipe yemboma sirimu.

⁸ „Romo ye nomimuni kanu walemo wendo orumu kinie aku terimu mele pilkulie, yemboma ongo yundu mawa tekolie ningendo: “Ou ponie telu telu ningu iwalemo kinie teleno mele kinié kepe aku siku teani.” niringi.

* **15::** Mateyu 27:1-2,11-26, LLuku 23:1-5,13-25, Jono 18:28-19:16. † **15:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “19. kaunsil”.

‡ **15:6-7:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”.

⁹ Aku niringi pilipelie Paillatene enondo walsipelie nim-bendo: "Juda yembomanga ye nomi kingimu wendo lipu eno siembo.' konopu lekemeleye?" nirimu.

¹⁰ We yembomane Juda yembomanga ye awilime munduku siye kolko enonga ungume liku su siku Yesusinge ungumu pilku yu lombili andoringimunge, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene Yesusi-kinie konopu keri panjikulies kote tenderingi-ne pilipelie Paillatene aku sipe nirimu.

¹¹ Nalo Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime we yemboma kondi toko ungu umbu tondokolie "Yesusi molo. Barapasi wendo lipe sipili." niee!" niringi.

¹² Aku niringi kinie pilipelie Paillatene enondo nimbendo: "Aku liemo 'Judamanga ye nomi kingi' nilimelemo nambe-eambonje." nimbe walserimu kinie

¹³ enone tondolo munduku ningendo: "Yu unjo perana kolopili uku toko panjei!" niringi.

¹⁴ Aku niringi pilipelie yuni enondo nimbendo: "Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye?" nirimu.

Nalo enone *'altoko'*, paa tondolo munduku ningendo: "Molo! Yu kolopili, unjo perana uku toko panjei!" niringi.

¹⁵ Kanu kinie Paillatene 'Na-kinie konopu peanga leangi.' nimbelie ye Barapasi ka ulkena wendo lipe eno sirimu. 'Aku tepalie, Yesusi lipe *'yunge ami yema'*, sipelie nimbendo: "Yu ka-pulsene tokolie pe 'Unjo perana kolopili.' ningu mengo puku unjo perana uku toko panji-pee." nirimu.

*15:16-20 Romo Ami Yemane Yesusi Ungu Taka Tondoringi. Tondokolie "Kolopili." Ningu Mengo Puringi Temanemo**

¹⁶ Kanu kinie *'Romo'*, ami yemane Yesusi liku gapomano ye nomimu perimu ulke awili[†] akune suku yemboma liku maku toringi koleana pukulie, enonga ami talape yema pali "*'Yesusi ya molemona, sukundu sukundu waa.'*" niringi.

¹⁷ Akune ongolie niringimuni '*Yu ye nomi kingi te none tepili.'* ningu mulumbale kondoli peanga te pakondoko unjo ka koko molorumu te mulkupiye teko '*Yenomi kingimunge waniemo.*' ningu pengena mere mundunduku,

¹⁸ pe yu *'ungu taka tondoko'*, imbi we kólo toko liku ola mundundungendo "*Juda yembomanga ye nomi kingimu, nu angilinoye?*" ningu

§ **15:10:** ungu pulu te Mateyu 27:18*. * **15:15:** Mateyu 27:27-31; 15:20 Jono 19:16-17 ekendo. † **15:16:** Aku ulkemo imbi leko 'Peretorie' niringi aku imbimu mindi ya Giriki ungue niringi.

¹⁹ „koló kope liku, yu pengena kope to-pou-pou tekolie kumbikerena olkambe toko kandoko, yu angilierimune ongo koporongo langoko tamalu peko yu we kólo toko kapi ningu imbi liku ola mundundoringi.

15:20-47 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

15:20-32 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo[‡]

²⁰ Yu aku siku ungu taka tondoko pora sikulie mulumbale kondolimu kulunduku yunge ou panjerimu mulumbalema altoko panjindikulie “Yu unjo perana kolopili uku topo panji-pemolo.” ningu yu liku ulsukundu[§] meli puringi.

²¹ „Romo ami yemane Yesusi Jerusalleme pala ulsukundu mengo punge pukulie niringimuni,“ kolea Sairini* ye te, yu Allekesanda kinie Rupasiselonga lapa Saimono, yu Jerusalleme pumbe orumu kinie kanokolie yu ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo “Kolo wangoko mendei!” ningu siringi.

²² Pukulie kolea Golkota Yesusi mengo puku akune moloringi. (Golkotanga ungu pulumu ‘penge ombele lieli koleamo’.)

²³ „Yesusi akune mengo pukulie niringimuni, ‘Yemboma mindili naa nangi.’ ningu, no-waenena suku marasini ‘mo’ nili te munduku noseringi aku no-waenemo ‘Yu nopili.’ ningu, siringi nalo naa lipe norumu.

²⁴ Kanu kinie „ami yemane, yu unjo perana ola uku toko panjikulie unjomo liku ola anjeringi. „Aku tekolie, ouunjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale „kulunduku noseringime, ‘Moke teamili.’ ningu eno yu mele mele linge mele pilingendo kou-kate teko pe mulumbalema lsingi.

²⁵ Ena topa nane killoko terimu kinie yu unjo perana panjeringi.

²⁶ ‘Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.’ ningu IYEMO JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU ningu imbi toko unjona ola mondoringi.

²⁷ Opa tekolo melema wa lsingili ye talo pea unjo talonga uku toko panjeringila. Te Yesusi yunge ki-umbukundu uku toko, te ki-tarokondo uku toko panjeringi.

²⁸ (Aku teringimunge ungu te ou Aisayane nimbe boku torumu mele wendo orumu. Aku ungumu isipe: “Yu kinie

[‡] **15:19:** Mateyu 27:32-44, LLuku 23:26, (27-32), 33-37, Jono 19:16-18, (23-24), 19-22, (25-27). [§] **15:20:** ungu pulu te Mateyu 21:39*. ^{*} **15:21:** ungu pulu te Mateyu 27:32*.

yembo mongo liku
ulu pulu kerime teli yemboma kinie
liku tere leko mako toringi.”[†]
nirimu.)

²⁹ Akune ongo puringi yembomane Yesusi „kanoko keri kanokolie yu, ungu taka tondoko iri mele tokolie ningendo: “Aa! “Ulke tembelemo tekisipulie altopo wale yepoko ombo pupili takopo limbo.” nirimu yemo,[‡]

³⁰ ‘Naa kolambo.’ ningu nu nunu liku tapondoko unjo perana manie ou.” niringi.

³¹ Aku sikula Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[§] enone kepe yu ungu taka tondokolie ningendo: “Yu yembo wema ‘Naa kolangi.’ nimbe lipe tapondorumu nalo yu yuyu ‘Naa kolambo.’ nimbe manda naa lipe tapondokomo.

³² Yu sike Pulu Yemone olio ‘Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ombo molopa, yu sike olio Isirele yembomanga ye nomi kingimu* molemo liemo yu yuyu unjona manie opili. Yu yuyu manie ombá kinie kanopolie ‘Yu sike Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi Kirasimu. Yu sike olionga ye nomi kingimu.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.” niringi.

Ye talo yu-kinie unjoselonga uku toko panjeringi yeselone yu aku siku ungu taka tondoringilila.

15:33-41 Yesusi Kolorumu. Kolorumu Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo[†]

³³ „Yesusi unjona ola we angiliepili, awi-tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie, pe ipupene ena tere killoko terimu kinie kelepa tangorumu.

³⁴ Ipupene ena tere killoko terimu kinie Yesusini ru nimbeline nimbendo:

“Elloii, Elloii, llama sapakatani.”

nirimu. Akumu Juda yembomanga ungu te. Akumunge ungu pulumu isipe:

“Nanga Pulu Yemo, nanga Pulu Yemo,
na nambemune munduku siye kolonuye?”[‡]
nirimu.

[†] **15:28:** Aisaya 53:12. Nalo 15:28 akumu pilipe kongnjeli yembo awisiline ningendo: “Akumu ou pulu polko boku toringi kinie naa molorumu.” nilimele. “Pe toringi.” ningulie kinié munduku siye kolko bokune naa tolemele.

[‡] **15:29:** Yesusini ulke-tembelemundo sike nirimu ungumu Jono 2:19 molemo.

[§] **15:31:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. * **15:32:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. † **15:32:** Mateyu 27:45-56, LLuku 23:44-49. ‡ **15:34:** Konana 22:1.

³⁵ Akune nondoko angilieringimenga marené yuni akunirimu kinie pilku ‚sundukulie, ningendo: “Pilieme! Yu Illainja walsikimu.” niringi. §

³⁶ Aku nirimu kinie pilieringimenga ye te lkisipe pupe ulú-pinje mele te lipe no-waene kombili teli mare akune panjipelie, ‘Yesusi no-waene kombili teli pinjena pelemomo nopili.’* nimbe memba omba unjo pepena tengā ka topa olando sirimu. Sipelie yuni nimbendo: “Kinié unjona we angiliepili. Illainjane sike yu ‚unjona, manie limbendo okomonje, kanopo kanamili.” nirimu.

³⁷ Yesusi ungu te tondolo mundupe nimbeline† kolorumu.

³⁸⁻³⁹ ‚Romo, ami ye wane anderete nokorumu ye te Yesusi toringi ami yema nokopa molorumu kanu yemone Yesusi ungu te nimbe kolorumu mele pilipe kanopalie nimbendo: “I yemo yu paa sike Pulu Yemonga malo lepamo.” nirimu.

‘Yesusi aku sipe kolorumu kinie ulu awili te walsikele wendo orumu.’ Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele ‚Jerusalleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, Suluminia Paa Kake Telimunge kerepublune ‚Yemboma sukundu naa pang.’ ningu ou alieli, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. ‘Yesusi kolopa pora sirimu kinie, kanu mulumbalemo‡ awisuku-singine olakondo maniendo sipe olá torumu.

⁴⁰ Ambo mare ‚Yesusi toringi mele, sulu teko kanoko angilieringi. Enonga ambo te Makatalla taono ambo Maria, te Josese kinie angenu Jemisi kinie elonga anumu Maria, te ambo Sallomi.

⁴¹ Yesusi kolea Gallilli disiriki, ‚kanu ambomanga pulu kolea,’ akune ou we andorumu kinie kanu amboma yu lombili andoko liku tapondoko nokoringi. Yu kinie, Jerusalleme olando oringi ambo awisili wema kepe, ambo pokore kanoko angilieringi akune eno kepe ‚Yesusi toringi mele, kanoko angilieringi.

15:42-47 Yesusi Ono Teringi Temanemo§

⁴² Opalikundu ‚Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo* nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele melema liku undu-undu siringi walemo wendo orumu, aku walemonga ‚Yesusi ou kolopili, kolea kala tomba terimu kinie,

§ 15:35: Mateyu 27:47*. * 15:36: ungu pulu te inie yakondo 15:23. Yesusini “Na no waka lekemo.” nirimu ungumu Jono 19:28. † 15:37: ungu pulu te Mateyu 27:50*. ‡ 15:38-39: ungu pulumu Mateyu 27:51*. § 15:41:

Mateyu 27:57-61, LLuku 23:50-55, Jono 19:38-42. * 15:42: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

⁴³ Arimatia taono ye Josepo, yu Juda yembomanga kanjollo ye awili te molopa, yu kepe 'Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa olio nokomba walemo[†] wendo opili.' nimbe nokopa molorumu yemo. Yu omba pipili naa kolopa[‡] 'Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune sumbi sipe pupe "Yesusinge onomo na si." nimbe mawa terimu.

⁴⁴ Yesusi walsikele kolorumu pilipelie Paillate yuni, 'Yemboma unjo perana uku topo panjilimolo kinie ena awisili omba pupili we pelemele. Pe kinié yu sike walsikele kolomunje molo nambe-emunje?' nimbe pilipe, konopu lipe mundupe ami ye wane anderete nokorumu yemo "Opili." nimbeline yundu walsipelie "Yesusi koronga kolomuye?" nirimu.

⁴⁵ Ami yema nokoli yemone "E." nirimu kinie pilipelie yuni ami yema nokolimunu nimbendo: "Kapola, ya yemone, Yesusinge, onomo lipili." nirimu.

⁴⁶ 'Paillatene "Kapola." nirimu kinie, Josepo pupe mulumbale te topo topa lipe onomo manie lipe, mulumuni kulupi topalie kou kande te akuku noseringi kou kandemonga suku memba pupe noserimu. Nospelie kou kande kerepulune kou awili te perele-marele memba omba pipi sirimu.

⁴⁷ Makatalla taono ambo Maria kinie Josesse anumu Mariaselone yunge onomo 'kou kandena' noserimu mele kanoringili.

16

*Kolomongo Awili 16 Yesusi Ola Molorumu, Yembomane Kanoringi Mele Temanema**

16:1-8 Yesusi Lombokora Ola Molorumu Kinie Ambo Marene Yu Kanoringi Temanemo[†]

¹ Ena pupe ipu lierimu kinie 'Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo[‡] omba purumu kinie Makatalla taono ambo Maria keme Jemisi anumu Maria keme ambo Sallomi keme enone 'Yesusinge onona kopongo wele mune toli pokore ape kandondamili.' ningu mare topo toko liku 'nosiku peringi.'

² Pekolie paa ipulueli-ou, enonga pulu-pulu kongono walemo wendo ombando ena mundi orumu kinie kanu

* 15:43: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † 15:43: Jono 19:38.

* 16:: Ya temane molemo mele ponjili. Mateyu 28, LLuku 24, Jono 20-21, Ou Korini 15:5-7,8, Lipe Mundorumu Yema 1:3-12, 9:1-8, akune temane awisili pea molemo. † 16:: Mateyu 28:1,(2-4),5-8, LLuku 24:1-8; 16:2-3 Jono 20:1. ‡ 16:1: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat"

amboma puku ‚Yesusinge, onomo noseringi kou kandena punge pukulie niringimuni,

³ anjo yando walsikulie ningendo: “Kou-kande kerepulamu pipi siringi koumu nawene wendo lipe perele marele memba pupe nosindimbenje?” niringi.

⁴ Nalo ongo olando siku kanoringi kinie kou kanumu, paa kou kapo awilimu, ou wendo liku perele marele mengo puku noseringi, ‚kerepulumu we lierimu, kanoringi.

⁵ Kou kandena suku pukulie kou kandemonga ki umbukundu ye kango te mulu-maminia sulu paa kake te pakopa molorumumu kanokolie mini-wale munduku konopu liku mundoringi.

⁶ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: “Konopu liku naa mundeyo. Kolea Nasarete ye Yesusi ‘Kolopili.’ ningu talko unjo perana uku toko panjeringi kanu yemo kanonge okomelemo na pilkiru. Yu lomboropa ola molopa ombo pumu. Ya naa lemo. Onomo ou noseringi koleamo ongo kaname.

⁷ Kanokolie anjo puku Pita keme[§] yu lombili andolime kinie pali i siku ningu siengi: “Yesusi kolea Gallilli disiriki kumbi lepa pulimo kene akune ‚Eno na kanonge.’ ou nirimu mele* sike eno akune yu kanonge.” ningu si-pee.” nirimu.

⁸ ‚Angellomone aku sipe ombo mona molopalie nirimu mele, kanoko pilkulie amboma pungu-pungu ningu konopu awisili liku mundukulie kou-kandena ulsu puku munduku siye kolko paa lkisiku puringi. Pipili kolkolie yembo telu kepe kanoko pilieringi mele ningu naa siringi.

16:9-13 Makatalla Ambo Maria Kinie Ye Talo Kinie Yesusi Lomboropa Ola Molorumumu Kanokolie Ningu Siringi Temanemo[†]

⁹ Juda yembomanga pulu pulu kongono walemo kinie,[‡] paa ipulueli-ou, Yesusi lomboropa ola molopalie nirimumuni, ulke kolea Makatalla ambo Maria, ou walse kuru yepoko pakera konopune moloringime Yesusini topa makororumu ambo kanumu molorumune pupe ‚Na lomboropo ola molondu we molio mele kanopili.’ nimbe, lipe ora sirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusi ‚mona angilierimu, kanopalie ambomo yu pupe, ou Yesusi kinie moloringi yemboma kamele

[§] **16:7:** Pita imbi lepa nirimu akumu ou Pitane ‚Yesusi naa kanolio.’ kolo topa nirimumunge Yesusini ‚Pita paa opili’ nimbe nirimunje (Mako 14:66-72, Jono 21:15-19). * **16:7:** inie yakondo 14:28. † **16:8:** akumunge 16:9-11 mele Jono 20:11-18 sulu tepa; 16:12-13 mele LLuku 24:13-32 sulu tepa. ‡ **16:9:** inie yakondo 16:2.

mindili nongo kola teko moloringine pupelie kanorumu mele eno nimbe sirimu.

¹¹ Yuni eno Yesusi konde molorumu mele kanopalie nimbe sirimu kinie pilkulie 'Yu kolo tokomo.' ningυ pilieringi.

¹² 'Makatalla ambo Maria Yesusi yu lipe ora sipelie nirimumuni,' pe 'yu lombili andoringimenga, yembo talo ulke kolea awili Jerusalleme munduku siye kolko, aulke tengā puringiline Yesusi yu kumbikere kangi alowa tepa 'Na kanangili.' nimbe omba mona angilierimu.

¹³ Pe yu kanoko imbi sikululie kanu yemboselo kelko yando ongolo 'lombili andoli, wemando elone kanoringili mele ningυ siringili nalo elone ningυ siringili mele kepe 'Kolo tokombele.' ningυ pilieringila.

16:14-18 Yesusi Omba Yu Lombili Andolime "Nanga Kon-gonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo§

¹⁴ Pe walse lombili andoli rureponga yepoko langi nongo moloringine Yesusi omba mona molopalie nirimumuni, eno iri topalie nimbendo: "Enone na 'Lomboropa ola molomu.' ningυ tondolo munduku naa pilku, na konde molondu mele yembo marene kanokolie eno ningυ singi kinie 'Kolo tokomele. Aku paa naa temu, manda naa temba.' ningυ pilienyi, akumu nambemune aku siku karaye teko ningυ pilienyi?" nimbu.

¹⁵ 'Aku nimbeline, yuni enondo nimbendo: "Eno ma koleamanga pali puku yemboma pali temane peangamo toko siliku ando-payō.

¹⁶ Ningē mele pilkulie 'Akumu sike nikimili.' ningυ tondolo munduku pilkulie no lingē yemboma 'kote walemo wendo ombá kinie, Pulu Yemone eno lipe tapondopa 'Eno mindili nolemela koleana naa puku, molko kondoko mindi pangī.' nimbé.* Nalo 'enolombili andolimene, ningē mele pilkulie 'Akumu kolo tokomele.' ningυ pilkulie liku su singe yemboma 'kote walemo wendo ombá kinie, Pulu Yemone 'Eno mindili nongo mindi punge koleana pangī.' nimbé.†

¹⁷ " 'Aku temanemo sike.' ningυ tondolo munduku pilinge yemboma 'Na eno kinie sike molio we yembomane ningυ kanangi.' nimbo kinie ulu tondoloma tenge kinie yemboma kanonge mele isipe: Eno nanga tondolomone‡ kuru mare yembomanga konopune molongema toko makoroko; umbu-ungu lupe lupe naa pilingema ningυ;

§ **16:13:** Mateyu 28:16-20, LLuku 24:36-39, Jono 20:19-25. * **16:16:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". † **16:16:** Jono 3:16-17, Lipe Mundorumu Yema 2:38. ‡ **16:17:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

¹⁸yembo nongo kondoli kongi ka wambiyema naa kanoko kimuni ambolonge kinie akumene eno naa nongo kondonge; tomo pelemo no te naa pilku nonge kinie uluri paa naa temba; kuru tomba yemboma kimuni ambolonge kinieconde punge.” nirimu.§

*16:19-20 Yesusi Mulu Koleana Olando Lsimu Temanemo**

¹⁹ Awili Yesusini „yu lombili andolime, ndo aku sipe nimbe pora sirimu kinie ‘Pulu Yemone, yu mulu koleana olando lsimu. Akune ‘imbi ola molopili Pulu Yemo-kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki-umbukundu pupe molorumu.†

²⁰Yesusi yu mulu koleana olando purumu kinie yu lombili andolime koleamanga pali puku Yesusinge temane peangamo yemboma toko siliku andoringi kinie ‘Enone nanga ungume yemboma ningu singe kinie kanu yembomane ‘Ungu sikemo.’ ningu pilku liengi.’ nimbe Awilimu eno kinie pupe lipe tapondorumu kinie yuni lipe mundorumu yemboma enone ‘Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telka teangi.’ nimbe lipe tapondorumu.

„Aku pea..”

§ **16:18:** Lipe Mundorumu Yema 2:4-12, 3:1-10, 16:16-18, 28:3-6. * **16:18:** akumunge 16:19 LLuku 24:50-53, Lipe Mundorumu Yema 1:9-11. † **16:19:** Konana 110:1, Mateyu 26:64, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Kollosi 3:1, Ipuru 1:3, 8:1, 12:2.

LLUKU Temane Peangamo LLUKUNi Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo. Ye LLuku yu doketa ye te molorumu (Kollosi 4:14). 'Yu Juda ye te molonje. Juda yembomanga ulsu yerenje.' ningu pilimele. Yu Pollo kinie pea andoringili (Lipe Mundorumu Yema 16:10-17, 20:5-15, Pe-Timoti 4:11, Pillimono 24).

LLuku yuni yuyu "I bokumu tokoro." nimbe para sipe naa torumu nalo yuni Lipe Mundorumu Yemanga bokumu sike torumu liemo ya Temane Peangamo kepe yuni yuyu sike torumula. LLuku 1:3-4 kinie Lipe Mundorumu Yema 1:1-2 kinie molemo ungu mare paa telu sipe mele. Mateyu, Mako, LLuku, Jono keme, enone boku toringimenga LLukuni torumu bokumu kamu sulu. Temane mare Mateyu, Mako, Jono kanu yemane naa toringi temane mare yuyu torumu.

'Olio mana yemboma lipe tapondopa, Pulu Yemo bulu sipu ulu pulu keri telemolomonga mindili nomolo aulkena mole-molomonga wendo lipe, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokopa kondolemo yembo talapena sukundu pupu molomolo ulu pulumu liemili.' nimbe Yesusi olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu mele 'Paa pilipu kondamili.' nimbe LLukuni ibokumu torumu.

LLukuni pilipelie ibokumu torumu ungu pengémo mele 19:10 molemo (boku ambolkonomonga alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2."). Yesusini yuyu "Yembomanga nimbu kolondambo tangi." nimbe alieni konopuni kimbu sipe molorumu ungu tondolo te 9:51 molemo (Jono 3:14-18).

Ungu te kamu piliéni. Ye talo molo yepoko molo kisene ungu telumu molo temane telumu bokune toringi nalo wale awisili laye lupe lupe toringi. Temane te molo ungu te 'paa mimi sipu piliembo.' ningulie bokumenga yu-melete-melete molemo mele kanokolie boku gomoma wendo liku pali mimi siku kanani. I-sipe mele: Mako 1:12-13 ponjili, Mateyu 4:1-11 kinie LLuku 4:1-13 kinie sulu tepa. Kanu temanemo Mateyu LLukuselone telu siku mele bokune toringili molemo, nalo angelloma oringi mele Mateyuni mindi torumu (4:11), Setenene "Walse kelepo ombó." nirimu ungumu LLukuni mindi torumu (4:13). Unku te LLuku 11:13 molemo akumu Mateyu 7:11 naa molemo. LLuku 22:62 Pita kola terimu temanemo Mateyu Makoselonga molemola nalo Jono 18:27 naa molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*1:1-4 LLukuni Yesusinge Temanemo Kokele Pulu Polopa
Tombando Ou Pulu Pulu Boku Torumu Temanemo*

¹⁻² Ye paa awili Tiopillasi, olio molemolo koleana Yesusi kinie ulu wendo orumume pulu-pulu wendo orumu kinie kanoko, yandopa wendo orumume kanoko andoko moloringi yembomane pe olio temane toko siringi mele, aku temanemo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo kanumu yembo awisilini 'Aku temanemo bokune kamu molopili tamili.' ningu boku toringi.

³⁻⁴ Akumunge pe kelepo nane kepe "Temanemonga pulumu paa pilipu kondambo.' nimbu ou pulu pulu wendo orumu mele kepe yandopa ulu lupe lupema wendo orumu mele kepe akume pali walsipu pilipu kondopo molorundune nane 'Aku ulumendo yembo marene Tiopillasi nundu temane toko ungu mane silimele mele aku sipe wendo orumu ulume nu piliéni.' nimbu, 'Nane nundu ulumenga pali paa sike wendo orumu mele temane topo nimbu siembo.' nimbu, boku topo nu simbo kinie papu.' nimbu pilipulie aku temanemo topo ibokumu tokoro.

*1:5-2:52 ILLISAPETENE NO LINDELI JONO MERIMU
MELE KINIE MARIANE YESUSI MERIMU MELE KINIE TE-
MANEMA*

*1:5-25 Mulu Koleana Angello Tene No Lindeli Jono Menge
Mele Kinie Molopa Temba Mele Nimbe Sirimu Temanemo*

⁵ Ye Nomi Kingi Erote kolea Judia nokopa molorumu kinie Pulu Yemo popo tondorumu ye te molorumu,* yunge imbi Sekaraya. Pulu Yemo popo tondoringi yembomanga talape tengah imbi Apaya, Sekaraya yu kanu talapemonga ye te. Sekaraya menu ambo Illisapete Pulu Yemo popo tondoringi yemanga talape tengah ambo te. Elonga pea pulu-pulu anda kolepamo Pulu Yemo popo tondoringi yemanga pulu-pulu ye nomi awili Erono.[†]

⁶ Aku ambo yeselo moloringili mele Pulu Yemone kanopa 'Yembo sumbi nilisel.' nimbe kanorumu. Elone yunge ungu manema kinie "Yemboma teaa." nirimu ungume pali pilku liku teko kondoko moloringili.

⁷ Nalo Illisapete we waengono perimu, ambolango te naa meringili. Elo we ambou anda leko moloringili.

⁸⁻⁹ Walse Sekarayanga talapemone Pulu Yemo popo toko kaloringi kongono tenderingi kinie yu kepe pea Pulu Yemonga kumbikerena kanu kongonomo tenderingi. Aku tendeko molkolie niringimuni, Pulu Yemo popo tondoringi yemane teringi mele tengendo enonga talapena ye te

* **1:5:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "34. pris". † **1:5:** WendoOringi kolomongo-awili 28,29selo.

Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele akumunge suluminiana suku 'Nawe pupe mune tolemo paura kekumu yembomanga nimbe kalondombanje piliemili.' ningu koukate teringi. Aku tekolie 'Sekaraya yu kanu kongonomo tendemba.' ningu kanoringi kulu yu ulke tembele suluminiana suku pupe mune toli paura kekumu kalondo-porumu.

¹⁰ Aku tepa angilierimu kinie ulke tembelena we yemboma maku toko Pulu Yemo popo toringi koleana yembo awisili Pulu Yemo kinie ungu ningu angilieringi.

¹¹ „Sekaraya mune toli paura kekumu kalondopa angilierimu kinie, kanu paura kekumu kalondo-pou-pou teringi polomonga ki-umbukundu Awilimunge angello te omba mona angilierimu kanorumu.

¹² Akumu kanopalie pungu pungu nimbe pipili awili tepa kolorumu.

¹³ Kanu kinie angellomone yundu nimbendo: "Sekaraya, pipili naa kolou." nirimu. "Nu Pulu Yemo kinie mawa teleno mele Pulu Yemo yuni pilierimu. Nunge ambomo kango te kanopa limbe. Yunge imbi "Jono" ningu leani.

¹⁴ Yu molombamonga nu konopu awili teko siku kamele akoko moloni. Yu mengele kinie yembo awisili konopu singe.

¹⁵ Awilimuni yu kanopa ye awili peangamo nimbe kanomba. No waene kinie no tondoloma kinie walsikele kepe paa naa nopili. Anumunge olona we sukundu molomba kinie Pulu Yemonga Mini Kake Telimu omba yunge konopune molopa kapola temba.

¹⁶ "I sirele yembomane enonga Awili Pulu Yemo liku bulu siringi yembomanga awisili Jonone tembamonga altoko konopu alowa teko Awili Pulu Yemo[‡] pea altoko pilku kapola kapola molonge.

¹⁷ „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Illainja tondolo pepili ulume tepa molorumu mele Jono yu aku sipe tondolo pepili ulume tepa molomba. Aku sipe tondolo pepili ulume tepa molombamonga lapalini konopu alowa teko ambolangoma kelko konopu mondongela; Pulu Yemonga ungu manema liku su silimele yembomane konopu alowa teko, konopu sumbi nili yembomane telemele mele 'Aku sipu teamili.' ningu molongela; Jono yuni tembamonga Awilimu ombá kinie Awilimu yunge ungumu sumbi siku pilku linge yembo talape te molongela." nimbe angellomone Sekarayando nirimu.

[‡] **1:16:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "13. God".

¹⁸ Aku nirimu kinie pilipelie Sekarayane angellomondo walsipelie nimbendo: "Aku ninkinumu nambepo nae 'Sike ninkinu.' nimbu pilimboye?" nirimu. "Na anda lepo nanga ambomo ambou lierimu kanumu. Pe ininkinumu nambepa wendo ombamondo ninkinuye?" nirimu.

¹⁹ Angellomone topondopa nimbendo: "Nanga imbi Geperiele. Na Pulu Yemonga kumbikerena angilio. Ikiné nundu nikiru mele Pulu Yemone "Aku siku ni-pou." nimbe lipe mundomu-ne nundu ombo itemane peangamo topo sikiru.

²⁰ Nalo nae "Kango mengele." nikirumu 'Kolo tokomonje?' ningu pilkinu kene iulumu ou wendo naa opili nu ungu naa nili moloni. Pe "Wendo ombá." nikiru mele amboma ambolango olona mondokolie melemelemanga walema ombo pulimo mele aku sipe walema ombo pumbe kinie inikiru ungumu paa sike wendo ombá." nirimu.

²¹ Aku siku ungu ningu angiliengili Sekaraya ulke tembelemonga suluminiana sukundu koronga-ou pupe molopa, welea wendo naa orumu kulu yemboma ulsukundu yu nokoko angilieringime konopu awisili liku mundoringi.

²² Kanu kinie yu wendo ombalie nirimununi, ungu te kerena manda naa nimbe kimuni mindi manda manjipe angilierimu kinie kanokolie, 'Sekaraya yu suluminiana suku molopalie melte ombo angilieli none tepa kumbikere lipe pinjemu-ne kanomu.' konopu lieringi.

²³ Pe ulke tembelena yunge kongono walema pora nirimu kinie yunge ulkendo purumu.

²⁴ Ulkendo pupe ,ambo Illisapete kinie pekolo moloringili kinie, pe Illisapete ambolango olona mondorumu. Mondopalie oli kise pakera 'Yembomane yu naa kanangi.' nimbe lopi tepa molorumu.

²⁵ Yuni nimbendo: "Kinié na-kinie ulu tekemomo Awilimuni nanga nimbe tendekemo. Na ambolango te naa merindumunge yemboma na kanoko keri kanoringi kinie pipili kolorundumunge Awilimu yuni na kondo kolomu lemo." nirimu.

1:26-38 Mulu Koleana Angello Tene Mariane Yesusi Memba Mele Nirimu Temanemo

²⁶ ,Illisapete ambolango olona mondopili oli kise pakera kolopa, talo pakera sipemo ke topa angilierimu kinie Pulu Yemone mulu koleana angello Geperiele kolea Gallilli disiriki Nasarete taonona lipe mundorumu.

²⁷ Kanune ambo wenepo te, ye te kinie ou naa peli we molorumu ambo wenepo te molorumune mundorumu. Kanu ambo wenepomo yunge pulu lierimu yembomane 'Yu ye te pupili.' ningu mako toringi yemonga imbi Josepo.

Kanu yemo yunge anda kolepa te ,ye nomi kingi, Depisi. Ambo wenepomonga imbi Maria.

²⁸ Maria molorumune angello Geperiele ombalie yuntu nimbendo: "Ambomo, nu molonune na okoro. Nu malo. Awilimu nu pea tapu toko molembele." nirimu.

²⁹ Nalo kanu ungumu pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie, 'A! Inikimumu nambolka unguri nimbe nikimunje?' nimbe pilierimu.

³⁰ Angellomone yuntu nimbendo: "Maria, Pulu Yemone nu kanopa peanga kanokomo kene pipili naa koloyo.

³¹ Pílie. Nu pe olona kango te mondokolie menimu. Mengolie yunge imbi "Yesusi" ningu leani.

³² Yu ye nomi molomba, yu imbi leko 'Paa Olandopa Molemomonga Malo.' ningela; Awili Pulu Yemone 'Yunge anda kolepa Depisi Isirele yembomanga ye nomi kingi tondolomo molorumu mele yu aku sipe molopili.' nimbéla;

³³ Enonga anda kolepa Jekopone kalopa lsimu yemboma yuni kamu-kumu nokombala; Yu ye nomi kingi awilimu molopa mindi pumbe." nirimu.

³⁴ Mariane angellomondo nimbendo: "I nikinu ulumu nambepa tembamondo nikinuye? Na ye te naa purundu kanumu." nirimu.

³⁵ Angellomone yuntu nimbendo: "Nu molonine Paa Olandopa Yemonga Mini Kake Telimu ombo nunge olona kango te mondondomba. Aku tembamonga kango nuni menimu yu kango kake telimu molomba; yu imbi lekolie 'Pulu Yemonga Malo'.[§] ningela.

³⁶ „Pulu Yemone nu "Tembo," nikimu mele sike temba. Ulu tondolo te "Tembo." nimbeline terimu mele niembo. Nunge pulu lemo ambo Illisapetendo "Ambo waengono pelemo." nilimele nalo kinié yu ambo ambou liepili oli kise pakera kolopa talo pakera sipemo ke topa angiliepili yu kango te olona mondokomo kanumu.

³⁷ Pulu Yemone ulu manda naa temba ulu te paa naa pelemo. Yuni ulume pali kapola telemo kanumu." nirimu.*

³⁸ „Angellomone yuntuaku sipe nirimu kinie pilipelie, Mariane nimbendo: "Na Awilimunge kongono kendemande ambomo molio. Nuni nikinu mele Pulu Yemo yuni na-kinie aku sipe tepili." nirimu.

Kanu kinie angellomone Maria mundupe siye kolopa yupurumu.

1:39-45 Maria Yunge Pulu Lierimu Ambo Illisapete Pupe Kano-Porumu Temanemo

§ 1:35: ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

* 1:37: Mateyu 19:26.

³⁹ „Mulu koleana angellomone Mariando ungu nimbe pora sipelie kelepa purumu kinie, pe Maria kolea Judia disiriki pupe ma pangtenga ola taono te lierimune purumu.

⁴⁰ Pupe akune ye Sekarayanga ulkena suku pupelie ambo Illisapete kanopa “Na okoro.” nirimu kinie kanguloringili.

⁴¹ Illisapetene Marianga ungumu pilierimu kinie Illisapete yunge olona ambolangomo pukue topa ola manie terimu pilierimu. Kanu kinie Pulu Yemonga Mini Kake Telimu Illisapetenga konopune pupe molopa kapola terimu kinie “I siku i siku ni.” nirimu mele

⁴² Illisapetene ungu tondolo tepe nimbeline nimbendo:

“Ambo molemelemanga pali nu malo. Ambomanga pali Pulu Yemone nu olandopa tepe kondorumu. Ambolango nu olona mondolenomo kepe yuni tepe kondombala.†

⁴³ Na ambo keri te molondune nanga Awilimunge anumu nu onumunge na konopu awisili lipu mundukuru. Aku tenumunge na-kinie teko peanga sikanu.

⁴⁴ Nu ongolie “Na okoro.” ninu-ne komuni pilierimu kinie nanga olona molomu ambolangomo paa konopu sipe pukue topa ola manie temu.

⁴⁵ Awilimuni nundu nirimu ungumu pilkulie ‘Sike nikimu. Yuni “Tembo.” nikimu mele sike aku temba.’ ningu tondolo munduku pilierinumunge‡ yuni nu tepe kondokomo mele tepe kondomba kene nu konopu siku molani.” nirimu.

1:46-56 Pulu Yemone “Eno Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo.” Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Kirasimu Mariane Memb Mele Pilipelie Konana Nimbe Pulu Yemo Kapi Nirimu Temanemo

⁴⁶⁻⁴⁷ Illisapetene nimbe pora sirimu kinie Mariane nimbendo:

“Pulu Yemo nanga Lipe Tapondopa, Mindili Nombo Molopo Kenjilio Aulkena Wendo Lipe,
Kapola Molopo Kondombo Aulkena

Lipe Mondombwa Yemo kinie§
na konopu paa awili tepo sikirumunge
nanga konopumuni

Awilimu kapi nimbe imbi lipa ola mundundukumu.

⁴⁸ Pulu Yemo yuni yunge we ambo kendemande kerimu

† **1:42:** Maria yu Pulu Yemone “Nanga yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomimu olona mondorumu kanumu. Inienondopa 1:32-33, 2:11. Ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ **1:45:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

§ **1:46-47:** inie 1:68,69,71,74,77, 2:11,38, 24:21, Mateyu 1:21, Pe Pita 2:20. Ungupulumu bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

siye naa kolopa konopu lipe mundorumumunge
nanga konopumuni aku sipe yu kapi nikimu.

Yembomane pe pe kepe kalko linge yembomane nando
“Pulu Yemone nu tepa kondokomo. Nu malo.” ninge.

49 Tondolo Pulimuni na ulu tondoloma tenderimumunge
nando aku siku ninge.

Tondolo Pulimu yu ye kake telimu.

50 Yu-kinie pipili kolko pilku limele yemboma
yu kondo kolopa molemo.

Enone pe pe kepe kalko lingema kepe
kondo kolopa molopa mindi pumbe.

51 Yuni yuyu ulu tondoloma terimu.

Yembo kara puku enonga konopune
enono kapi ningu molemele yemboma
yuni anjo anjo topa makoropa mundulimo.

52 Yemboma nomi molko koleama nokoko molemelema
yuni topa manie mundupe,
yemboma enonga imbime
eno enono topa manie mundumbema

yuni enonga imbime lipe ola mundundulimo.*

53 Engelene kolemele yemboma yuni
‘Olo tepili.’ nimbe langi peangama sipe,
yembo kamakoma mele teluri kepe naa sipe
“We paa.” nimbe makorolemo.

54-55 Yuni olionga pulu-pulu anda kolepalimendo
“Tembo.” nimbe, nimbe panjerimu ungumu
komu naa sipe pilipe molopalie,
‘anda kolepa, Eporayamo kinie,
Eporayamo yuni
yandopa yandopa kalopa lsimu yemboma kinie,
enondo “Tembo.” nimbe,

nimbe panjerimu mele tembando
olio Pulu Yemo yunge kendemande

Isirele yembo molemolo akume yuni
kondo kolopa lipe tapondomba tepa molemo.”
nirimu.

56 Maria Illisapete kinie pea molangili oli yepoko ombo
purumu kinie pe Maria yu yunge ulke koleando kelepa
purumu.

1:57-66 Illisapetene Kango Jono Merimu Temanemo

57 Illisapete ambolango memba walemo wendo orumu
kinie yuni kango te kanopa lsimu.

* 1:52: Mateyu 23:12, inie anjokondo 14:11.

⁵⁸ Yunge ulke kere pongolo yemboma kinie yunge pulu lierimu yemboma kinie Awilimuni yu kondo awili tepe kolorumu mele pilkulie eno yu pea konopu siku moloringi.

⁵⁹ Wale yepoko pakera kangomo kanopa lipe nosipe molorumu kinie wale engaki sipemonga yemboma sukundu sukundu ongo maku tokolie yunge kangi te kopisiku makaye teko wendo liku ltekolie niringimuni,[†] yunge im-bimu yunge lapanga imbi manda manjiku “‘Sekaraya’ niemili.” niringi

⁶⁰ nalo kangomonga anumuni “Molo.” nimbelie “Yunge imbi ‘Jono’ nimolo.” nirimu.

⁶¹ Enone yundu ningendo: “Elonga pulu lemo yembo tengah imbi aku sipe naa molemo.” niringi.

⁶² Kanu kinie enone “Lapane nambolka konopu lekemone, yunge imbi lepa nawe nimbéne, walsipu piliemili.” ningu lapando kimuni manda manjeringi kinie

⁶³ yuni topondopa kimuni manda manjipelie “Boku siee.” nimbelie, yuni bokune topalie nimbendo: “Yunge imbi Jono.” nirimu. Akumu kanokolie yembomane paa konopu awisili lieringi.

⁶⁴ Kanu kinie walsikele Sekaraya yunge kerena kelepa ungu nimbelie Pulu Yemo kapi nirimu.

⁶⁵ Aku terimu-ne kanokolie yunge ulke kere pongolo yembomane pipili paa koloringi. Kolea Judia disiriki ma pangime polorumu koleamanga pali aku temanemo mindi toliku puringi.

⁶⁶ Aku ulumu pilieringi kinie yembomane pali konopu liku mundukulie ningendo: “Ulu akumu we naa telemo. Awilimu ikangomo-kinie molombamonga aku tekemo lemo.” ningu pilkulie “I kangomo pe nambepa molombanje?” niringi.

1:67-80 Sekarayanga Konanamo

⁶⁷ Mini Kake Telimu Jono lapa Sekarayanga konopune ombo molopa kapola terimu kinie Sekaraya yuni Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungu te pilipe, pe wendo ombá mele yemboma nimbe sipelie nimbendo:

⁶⁸ “Awilimu, Isirele yembomanga Pulu Yemo, yu kapi nimbu imbi lipu ola mundudemili.

Yu ombo yunge yemboma lipe tapondopa
umbune tene eno ambolorumu-ne
mindili nongo moloringi kanu umbunemonga
wendo limu-ne[‡] pilipulie aku teamili.

⁶⁹ Pulu Yemo yuni yunge kendemande

[†] **1:59:** ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. [‡] **1:68:** Ungu pulu te inie nondopa 1:46-47*.

‘olionga ye nomi kingi, Depisini
 kalopa lsimu yembomanga ye tondolo peli te
 olio ‘Lipe tapondopa mindili nombo
 molopo kenjilimolo aulkena wendo lipe,
 kapola molopo kondomolo aulkena
 lipe mondopili.’ nimbe simu.

⁷⁰ (Yuni ungu umbu tondorumume pilku
 yando ningu siringi yemane pe tembamondo
 koronga ou ningendo:)

⁷¹ “Yuni olio lipe tapondopa
 olionga opa puluemana topa mundundupe,§
 olio kanoko keri kanoko mindili silimele yemboma
 ‘Aku siku naa teangi.

Wendo ongo kapola molangi.’ nimbe
 aku siku telemele aulkena wendo limbe.”*
 niringi mele kinié aku temba tekemo.

⁷²⁻⁷³ Olionga anda kolepalime kondo kolopa,
 olionga pulu-pulu anda kolepa Eporayamo kinie
 “Tembo.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu mele†
 “komu naa sipu, nirindu mele teambo.” nimbeline
 aku temba tekemo.

⁷⁴⁻⁷⁵ ‘Pipili naa kolko, nanga kongonomo
 tondolo munduku tendeko, konopu kake tepili molko
 nane kanopo peanga kanolio ulume mindi
 mana teko mololiku pang.’ nimbeline
 olionga opa puluemane olio toko mindili silimelema
 ‘Naa teangi. Olio we molamili.

Lipu tapondopo tokomele aulkena wendo limbo.’
 nimbe,‡ nimbe panjipe mi lierimu mele
 ‘Teambo.’ nimbeline aku temba tekemo.”
 ,nirimu.]

⁷⁶ “Nanga kango ,Jono,,
 nu kumbi leko puku Awilimu ombá aulkemo
 akisindenímunge pilkulie ningemone,
 yembomane pe nundu ‘Olandopa Molemomonga
 ungu umbu tondolime pilipe
 yando nimbe sili yemo.’§ ninge.

§ 1:71: wale talo. Giriki ungune “kíne wendo lindimbe” nimbe molemo
 nalo Umbu-Ungune “opa puluemanga kíne molemolo” akumunge pulumu
 lupe, pange telemo; Giriki ungune ungu pulumu lupe. Mindili silimele, molo
 tondolo munduku nokolemele mele. 1:74-75 akumula. * 1:71: wale talo.
 Giriki ungune “kíne wendo lindimbe” nimbe molemo nalo Umbu-Ungune
 “opa puluemanga kíne molemolo” akumunge pulumu lupe, pange telemo;
 Giriki ungune ungu pulumu lupe. Mindili silimele, molo tondolo munduku
 nokolemele mele. 1:74-75 akumula. † 1:72-73: bokumunge alsena anjokondo

“22. kontrak”. ‡ 1:74-75: ungu pulumu inie nondopa 1:71*. § 1:76:
 bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

77 'Awilimu yunge aulkemo akisindembo.' ningulie
 nuni yunge yembomando i siku ningu sini:
 "Awilimu yuni enonga ulu pulu keri telemelena
 'Manie pupili.' nimbe siye kolopalie
 eno lipe tapondopa
 mindili nolemela aulkena wendo lipe,
 yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba."
 ningu, aku ungumu enondo ningu sini.*

78-79 Pulu Yemone olio kondo awili tepa kolopalie
 olio sumbulu tolina molopo kololi aulkena molomoloma
 konopu pe nipili molomolo aulkena
 'Manda kanoko pang.' nimbe
 'Patendepili.' nimbe olio molemolona
 patendelimu lipe mundukumu."
 nimbe Sekarayane nirimu.

80 Kango Jono yu awi lepa konopu tondolo pupe kapola
 molorumu.† Yu pe Isirele yembomanga kumbikerena kon-
 gono tepa molombando ou kolea ku lieline pupe molorumu.

2

2:1-7 Mariane Yesusi Merimu Temanemo

¹ Jono pamemo molopili, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine 'Sisa Okasitasi' nilimuni ungu mane te nimbe panjipelie "Romo gapomanomone nokolemo koleamanga molemele yemboma pali imbi tamili." nirimu.

² (Kiriniasi kolea Siria poropinji nokorumu yemo molopili Romo gapomanomone yembomanga imbime pulu-pulu torumu.)

³ Unru mane akumu Okasitasini nimbe panjerimu kinie, yemboma pali enonga anda-kolepalimene kalko lsingi koleamanga yu mele mele eno puringi.

⁴ Ye Josepo kolea Gallilli disiriki Nasarete taonona molopa, 'Romo ye nomimuni 'Yemboma imbi tamili.' nirimu, pilipelie nirimumuni, Nasarete mundupe siye kolopa, yu kalopa lsimu anda-kolepa Depisi ou perimu kolea Judia disiriki pupe Betellieme taonona* purumu.

⁵ Akune "Oltonga imbiselo tangi pambili." ningulu yu nondopa limbe ambo Maria kinie elo akune puringili. Maria ulke pelimu pea puringili.

⁶⁻⁷ Betellieme suku pukululie, yembo ponenge ongo pepou-pou teringi ulkemo si nirimu kulu ,elo kongi dongi kinie

* **1:77:** Jonone pe aku sipe terimu mele inie anjokondo 3:3-18. † **1:80:** Inie nondopa 2:52. * **2:4:** Giriki ungune "Depisinge taono" nimbe molemo (ya 2:11). Ou Samuele 16:1,4,13,18-19, 20:28. Inie anjokondo 3:31, bokumunge alsena anjokondo "32.1. Pikinini Bilong Devit".

kaoma panjeringi ulkena puku peringili. Akune peringili kinie, Maria ambolango mini torumu. Pe kango te kanopa lsimu. Aku kangomo yunge komolayemo. Kanopa lipelie mulu wambale marene lipe kangomo okopa, kongime langi noli kete tengen suku noserimu.

2:8-15 Mulu Koleana Angello Te Manie Ombo Kongi Sipisipi Tapu Ye Mare Ye Nomi Kirasimu Meringi Mele Nimbe Sirimu Temanemo[†]

⁸ „Betellieme, ulsukundu kongi sipisipi tapu ye mare era poniemanga ipulueli enonga sipisipime tapu teko moloringi.

⁹ Kanu kinie eno moloringine Awilimunge angello te ombo mona angilierimu kanoko, Awilimunge patondolo tepa telimu ombo eno moloringi kolea paterimu kanokolie, eno mini-wale awili teko mundoringi.

¹⁰ Nalo angellomone nimbendo: “Nane eno temane peanga te topo simbo okoro kene pipili naa kolayo. Itemanemo yemboma pali konopu singe temanemo.

¹¹ Kinié ,ou molorumu ye nomi kingi, Depisinge taonona[‡] ambo tene kango te memu. Yu Yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nongo Molko Kenjilimele Aulkena Wendo Lipe, Kapola Molko Kondonge Aulkena Lipe Mondomba Kangomo;§ yu Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu; yu Awilimu.*

¹² Sike nikiru molo kolo tokoronje eno puku kanangi mele nimbu siembo. Ambolango kiki te mulu wambalene okoko, kongime langi noli kete tengen nosengi puku kanoko lendenge. Aku siku kanoko lendekolie nane ‘Sike nimu lemo.’ ningu pilinge.” nirimu.

¹³ Aku nirimu kinie tamburumbu mulu koleana angello paa awisili ou orumu angellomo angilierimune ongo mona angilkulie niringimuni, Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yu kapi ningulie ningendo:

¹⁴ “Mulu Koleana Paa Olandopa Pulu Yemonga imbi paa ola molopili.

Mana yembo yuni kanopa peanga kanolemo yemboma, konopu waengo siku molangi.” niringi.

2:15-21 Kongi Sipisipi Tapu Yema Yesusi Mengo Nosiku Moloringi Mele Puku Kano-Poringi Temanemo

¹⁵ Aku ningulie eno kongi sipisipi tapu yema munduku siye kolko mulu koleana kelko olando puringi.

[†] **2:6-7:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. [‡] **2:11:** Betellieme kanumu (ya 2:4). Depisinge ungu pulu te 2:4*. [§] **2:11:** ungu pulu te inie yakondo 1:46-47*. ^{*} **2:11:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “23. bikpela”.

Angelloma kelko mulu koleana olando puringi kinie sipisipi tapu yemane anjo yando ningendo: "Olio Betellieme pupu iulu kinié wendo okomo mele Awilimuni nimbe simumu kano-pamolo." niringi.

¹⁶ Aku ningulie popenge teko pukulie niringimuni, Maria Joseposelo moloringili kanoko, ambolango kikimu kongimenga langi noli ketena suku lierimu kanoko lenderingi.

¹⁷ Yu kanokolie, ou angellomone eno aku ambolan-gomondo nimbe sirimu mele yemboma ningu siringi.

¹⁸ Kanu kinie sipisipi tapu yemane ningu siringi mele pilkulie yembomane konopu awisili liku mundoringi.

¹⁹ Nalo Maria iungume kinie ulu wendo orumume pali konopune panjipelie, pe kepe konopu kimbu sipe moloruemu.

²⁰ Sipisipi tapu yema kelko yando ongolie niringimuni, angellomone nimbe sirimu mele pali pilku kanoringimunge Pulu Yemo kapi niliku yunge imbi liku ola mundunduliku yando oringi.

2:21 Yesusi Imbi Siringi Temanemo

²¹ Kangomo kanoko liku nosiku molangi wale yepoko pakera ombo purumu kinie wale engaki sipemonga yunge kangi te kopisiku makaye tekolie,[†] anumuni yu olona naa mondopili angellomone nirimu mele pilkulie yunge imbi "Yesusi" ningu lieringi.

2:22-38 Josepo Kinie Mariaselo Kango Yesusi Mengolo Jerusallemando Pukulu Ulke Tembelena Sukundu Puringili Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Temanemo

²²⁻²⁴ Josepo kinie Mariaselo, elo kamu kake tepili molongele walemo wendo orumu kinie, Mosisini ungu mane sirimu te[‡] pilku liku tengelendo kolea awili Jerusalleme pukululie niringilimuni, kake tepili molongelendo Pulu Yemo popo toko kalo-poringili. Awilimunge ungu mane te ou sirimu perimu akumu isipe:

‘Ambo tene ambolango kanopa lipelie
yu pena pemba mele molomba.

Pena pemba walema pora nimbé kinie
kake tepili molombando,
kera waembono mele talo molo kera imili mele talo
Pulu Yemo popo topa kalopa sipili.’[§]
nimbe ungu maneaku sipe nimbe perimu kanumu pilkulie
tengelendo puringili. Awilimunge ungu mane nimbe perimu
te pea pilku liku tengelendo puringilila. Aku ungu
manemo isipe:

[†] **2:21:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". [‡] **2:22-24:** bokumunge alsena anjokondo "26.1. lo". [§] **2:22-24:** LLipai 12.

'Kango komo kanoko lingema pali

"Awilimunge" ningu yu siengi.*

nimbe perimu kanumu. Aku ungu manemo nimbe perimu kulu pilkululie 'Oltonga kango komomo Pulu Ye Awilimu siembili.' ningululie Jerusalleme pungelendo Yesusi mengo puringilila.

²⁵ Ye anda te Jerusalleme molopili elo puringili, yunge imbi Simiono. Yu sumbi nirimu yemo; yu Pulu Yemonga ungu pilipe alieli Pulu Yemo kinie ungu nirimu yemo; yu Isirele yemboma kapola kapola molangi ombo tendemba yemo kanombando nokopa molorumu;[†] Mini Kake Telimu yunge konopune sukundu molorumu.

²⁶ Mini Kake Telimuni yuntu ungu te ou nimbendo: "Nu ou we naa koloni. Nu ou Awilimuni "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kanokolie pe koloni." nirimu.

²⁷ Mini Kake Telimuni Simiono yu lipe mundorumu kulu yu Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena purumu.

Kanu kinie Yesusi anumu lapaselo ungu manemone kangomando "Teaa." nimbe sirimu mele tengelendo kango Yesusi mengolo ulke tembelena sukundu puringili kinie

²⁸ Simionone ombo kangomo kangulupe lipe Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundupelie nimbendo:

²⁹⁻³⁰ "Ye Awili Tondolo Olandopamo,

yemboma lipe tapondopa

mindili nolemela aulkena wendo lipe

nu-kinie pea molko kondonge aulkena

lige mondomba ye sikinumu‡

na kinié nanga mongone kanokoro kinie

ou nando ningu panjerinu mele wendo okomo kene

kinié na nunge kendemande yemo

konopu pe nipili kolombo." nirimu.

³¹ " Kanu lipe tapondopa wendo lili ulumu

koleamanga pali yembomane kanangi.' ningu tekeno.

³² Yu Isirele yembomanga ulsu

molemele yembomanga patendepa,

nunge Isirele yembomanga imbi

lige ola mundundumbendo

patendeli mélemo molemo."

nirimu.

³³ Anumu lapaselo Simionone kango Yesusindu niri-mumele pilkululie konopu awisili liku mundoringili.

* **2:22-24:** Wendo Oringi 12:2,12,15. † **2:25:** ungu pulu te inie anjokondo 23:51*. ‡ **2:29-30:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

³⁴ Simionone “Pulu Yemone eno tepa kondopili.” nimbeline Yesusi anumu Mariando nimbendo: “Pílie. Ikangomo molombamonga Isirele yembo awisili imbi oumolorumume pe manie pungela; awisili imbi ou naa molorumume pe kinié imbi molombala. Yu molomba kinie yembomane kanokolie bulu siku ungu taka tondonge.

³⁵ Ambomo, nu kepe ulu te wendo ombá. Nunge kamelenia mindili awili tepe temba kinie yembo awisili konopu lenge mele mona lemba.” nirimu.

³⁶ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ambo te, yunge imbi Ana, yu Juda yembomanga talape kanga Asa, ye Panuelenga lemenu; yu paa ambou lierimu; yunge menu yemo pea molangili ponie yepoko pakera ombo purumu, pe yunge menu kolorumu kinie yu wayemo molorumu.

³⁷ Yu mana molopili yunge ponie paono kise kelepa yepoko ombo pupe paono kise kelepa kise sipemonga yu we molorumu. Yu ulke tembelemo mundupe siye naa kolopalie alieli kanune mindi molopa ipulueli kepe tangoli kepe Pulu Yemonga popo topa imbi lipe ola mundundumbendo taki-teki langi naa nomba Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepe mindi molorumu.

³⁸ Simionone Yesusindu ungu nimbe molopili eno moloringine kanu ambomo yu ombalie „Pulu Yemone kanu kangomo Juda yemboma sirimumunge, Pulu Yemo kinie “Ange, papu tekeno.” nirimu. Kanu kinie pe Jerusalleme yemboma lipe tapondopa, umbune tene eno ambolorumune mindili nongo moloringi kanu umbunemonga wendo limbendo[§] ombá yemo ‘Ombá.’ ningu nokoko moloringi yembomando Ana yuni kango akumu orumu mele kinie temba mele kinie nimbe sirimu.

2:39-40 Josepo Kelepa Nasaretendo Purumu Temanemo

³⁹ Josepo Mariaselo elone Awilimunge ungu maneselo nimbe perimu mele pali pilku liku tekololie niringilimuni, elo Yesusi kinie kelko kolea Gallilli disiriki pukulu elonga kolea kanga Nasarete yando oringili.

⁴⁰ Kangomo awi lepa enge nimbe molopa yunge konopune pilipe konginjeli awisili ombo pepili molorumu, Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa yu tepe kondorumu.*

2:41-52 Kango Yesusi Ulke Tembelena Pupe Terimu Mele Temanemo

^{§ 2:38:} inie nondopa 1:68, bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

* ^{2:40:} inie nondopa 2:21,52.

⁴¹ Juda yembomane ponie tengā tengā kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[†] pilku ulu mare teringi kanu walema Yesusi anumu lapaselō kepe ‘Kanu walemo piliembili.’ ningulu ponie tengā tengā Jerusalleme olando puringili.

⁴² Kango Yesusi molopili yu ponie engaki rurepo ombo purumu kinie kanu wale ‘Pulu Yemonga wale.’ ningu koro moloringi walemo altopa wendo orumu kinie alieli Juda yemboma Jerusalleme puringi mele Yesusi anumu lapaselō kinie yu kinie pea olando puringi.

⁴³ „Jerusalleme puku, kanu ulumu pilieringi walema pali pora nirimu kinie anumu lapaselō ulkendo pungele puringili kinie kango Yesusi anjo molorumu elo naa kanoringili.

⁴⁴ ‘Olionga yembo mare kinie okomo.’ konopu lekolo wale telumunge we pukululie niringilimuni, pe ipupene kolea kalá torumu kinie puku aulkena pengendo elonga pulu lierimu yemboma kinie we yemboma kinie pea puku moloringimendo walsiku pilku andoko kororingili.

⁴⁵ Yu naa kanoko lendekolie Jerusalleme altoko puku koro-poringili.

⁴⁶ Wale talo koroko kelkololie niringilimuni, pe wale yepoko sipemonga ‘Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena puku kanoringili kinie yu akune suku molorumu kanoko lenderingili. Yu ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[‡] pea moloringi, yuni enonga unguniringime pilipelie, anjo enondo walsipe pilierimula.

⁴⁷ Yuenone niringime mimi sipe pilierimu mele kepe, topondopa nimbe kondorumu mele kepe, yembo moloringimene pilkulie enone ‘Yunge pilipe konginjeli paapepamo.’ ningu pilku konopu liku munduku mini-wale mundoringi.

⁴⁸ Elone yu kanu ulkena molorumu puku kanokololie suru ningulu anumuni yundu nimbendo: “Kangomo, olto kinie pea pamili ou naa oli, nambemune tenuye? Lanie olto mini-wale mundulipulu nu andopo koropo keliembulu.” nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu kinie yuni anumu lapaselondo nimbendo: “Elo ‘koleamanga pali, nambemune na andoko korongiliye? ‘Na ya Tatanga ulkena molemo.’ konopu naa liengiliye?” nirimu.

⁵⁰ Nalo yuni nirimu ungu pulumu elone naa pilieringili.

⁵¹ Yu elo kinie Nasarete taono maniendo pupelie niri-mumuni, elonga ungume pilipe tengē panjipe molorumu.

[†] **2:41:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. [‡] **2:46:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

Yunge anumuni kanu ulume konopune panjipe pilipe mindi molorumu.

⁵² Yesusi yu awi lemba lierimu kinie yu pilipe konginjeli olandopa olandopa pemba perimu; Pulu Yemo kinie yemboma kinie yu kanoko paa peanga kanoko moloringila. §

3

*3:1-4:13 YESUSINI YUNGE KONGONOMO TEMBA
AULKEMO WENDO OMBANDO ULU MARE WENDO ORUMU
MELE TEMANEMA*

*3:1-18 No Lindeli Jono Ombo Yemboma Ungume Nimbe
Sipe, Konopu Alowa Teringi Yemboma No Linderimu Te-
manemo**

¹ Ye Tapiriasi-Sisa, Romo gapomanomone nokorumu koleamanga pali, Isirele yembomanga kolea akumenga pali kepe, yu ye paa awili kumbinemo molorumu. Yu kanu koleamanga pali Romo ye paa awili kumbinemo molopili ponie tene-po ombo pupe ponie tene-pape sipemo wendo orumu kinie yu aku sipe we molorumu. Kanu poniemonga Pondiasi Paillate kolea Judia disiriki yembomanga ye nomimu molorumu; Erote kolea Gallilli disiriki yembomanga ye nomimu molorumu; Erote angenu Pillipu kolea Ituria disiriki kinie Terekonaitisi disirikiselo yembomanga ye nomimu molorumu; LLaiseniasi kolea Apillini disiriki yembomanga ye nomimu molorumu.

² Enoaku koleama nokoko molangi Anasi kinie Kayapasiseko Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopaselo[†] molangili Sekaraya malo Jono kolea ku lieline molorumu kinie Pulu Yemone Jono yu ungu umbu tondorumu.

³ Pulu Yemone ungu umbu tondorumu kinie pilipelie Jono yu pupe no Jodane nekendo yakondo andopa yemboma ungu mane sipelie nimbendo: "Eno ulu pulu keri telemelena kanoko keri kanoko konopu alowa tekolie 'Pulu Yemone olianga ulu pulu kerime 'We manie pupili.' nimbe siye kolopili.' ningi 'No liemili.' ningi waa." nirimu.

⁴ Aku kongonomo Jonone terimu mele yu naa molopili koronga ou yuni yemboma Yesusinge ungume sumbi siku pilku linge aulkemo lipe nosindimbe mele, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane nimbe boku torumu akune molemo mele isipe: "Kolea ku lieline
kumbi lepa pumbe, ye tengatengen
ungu te nimbendo:

§ 2:52: inie yakondo 2:21,40 (Yesusi), 1:80 (Jono). * 3:: Mateyu 3:1-12, Mako 1:2-8. † 3:2: bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

"Awilimu ombá aulkemo teko mimi teame.
Yu ombá aulke kangama toko sumbi siee." nikimu.

5 "Ma pangime akuku kalalu siku,
kolo lemomanga akuku pe toko,
aulke anekale-manekale telemoma toko sumbi siku,
aulke ola manie pulimoma kolta lenge.

6 Aku tengé kinie

Pulu Yemone olio lipe tapondopa
'Mindili nolemela aulkena wendo ongo
yu-kinie pea molko kondonge aulkena
pangi.' nimbe lipe mundumbe yemo
yembomane pali kanonge." nikimu."[‡]
nimbe Jonone pe temba mele Aisayane ou aku sipe nimbe
sipe bokune torumu molemo.."

7 Yembo awisili Jono molorumune 'Yuni olio no lindepili.'
ningu onge oringi kinie yu kanopalie nirimumuni, eno iri
topalie nimbendo:

"Kolo topa yemboma tepa kenjeli wambiyemonga
waloma, Pulu Yemo mumindili kolomba walemonga
nawene "Eno talopa leko paa." nimu kinie eno 'Pulu
Yemone naa tepa kenjepili.' ningu 'No liemili.' ningu
okomeleye?

8 Eno sumbi siku molko, ulu peangama mindi teko
molonge kinie eno ulu pulu keri teringime paa sike
munduku siye kolko konopu alowa tengé mele mona
lemba. "Olio anda kolepa Eporayamone kalopa lsimume
molemolomonga yembo peangama molemolo." ningu aku
siku ningu naa pilieme. Nane eno nimbu sikiru: 'Pulu
Yemone ikoumendo "Eporayamone kalopa lsimu yemboma
a leangi." nilkenje koume Eporayamone kalopa lsimu
yemboma molemela.' nikiru. Eno Eporayamone kalopa
lsimu yemboma molemelemonga uluri naa telemo.[§]

9 "Unjo peke tomba loumu Pulu Yemone koronga unjo
pulune ambolopa ola lipe molemo. Unjo mongo peanga naa
tomba unjoma* yuni peke topalie tepena kalomba." nimbe
Jonone aku nirimu.

10 ,Yembo Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu
pulume naa telemelema Pulu Yemo yuni mongo simbe mele
Jonone nimbe sirimu kinie pilkulie, ongo maku toringi
yembomane ningendo: ", 'Yuni olio mongo naa sipili.'
nimbu, nambe-emoloye?" niringi.

11 Yuni enondo topondopa nimbendo: "Wale pakoli talo
nosilimele yemboma enone yembo wale pakoli te naa

[‡] 3:6: Aisaya 40:3-5. [§] 3:8: bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini
bilong Eporayamo". ^{*} 3:9: Mateyu 3:10*.

nosingema moke teko siengi. Langime kepe aku siku teangila.” nirimu.

¹² Kou takisi lili yema kepe ‘No liemili.’ ningu oringi. Yuni ungu nirimumu pilkulie yundu walsiku pilkulie ningendo: “Ungu Mane Silimu, olio nambe-emolo kinie Pulu Yemo yuni olio kanopa peanga kanombaye?” nirangi.

¹³ Yuni enondo nimbendo: “Eno kou takisi likulie gapo-mano yuni “Kou i siku liee.” nimbe mako topa simbe mele liengi. Enone kolo toko mare ola panjiku limele aku mele naa liengi.” nirimu.

¹⁴ Kanu kinie ami ye mare yu walsiku pilkulie, “Olio kepe nambe-eamiliye?” nirangi.

Yuni topondopa nimbendo: “Enone yembomanga kou mone wa lingendo kolo toko kopene we naa tangi. Gapomanomone mele kalomba koumu mindi liku nosiku, taka liku molangi.” nirimu.

¹⁵ Jonone terimu mele kanokolie yembomane yu-kinie konopu awisili liku munduku, ‘Pulu Yemone olionga anda kolepalimendo “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nirimu ye nomi Kirasimu[†] ? ningu pilku moloringi.

¹⁶ Ningu pilieringi mele pilipelie Jonone topondopa enondo nimbendo: “Nane yemboma no mindi lindilio. Nalo ye te ombámo yuni ‘Pulu Yemonga, Mini Kake Telimu kinie tepemo kinie eno lindimbe ‘linge. Iombá yemo yunge tondolomo paa olandopa, nanga tondolomo paa maniendopa. Na yu-kinie manda molo. ‘Yembo awilimenga kongono keri teli kendemande yembomane sike enonga awilimenga kongono keri tendengendo kimbu su wendo lindilimele nalo, ombá yemonga kimbu su wendo lindimbo kanu kongonomo paa olandopa mele nane tendembo kapola naa telka, na ye paa keri.

¹⁷ Yuni yunge rasi-witi apurolí apulu pokomo ambolopalie yunge rasi witi mongo kinie rasi witi kilu kinie apurumbendo molemo. Yunge rasi witi apurolí polomo tepa mimi tembando rasi witi pali ‘wendo liembo.’ nimbe apurupelie mongoma lipe rasi witi nosilimo mingine ‘Liepili.’ nimbe nosimbendo mingi topa, pe kilume lipe maku topa tepe naa kumbulupe nomba pepa mindi pulimona kalomba.” nirimu.

¹⁸ ‘Yembomane “Olio yembo molopo kenjilimolo yemboma. Olio ulu pulu kerime mundupu siye kolopo konopu alowa teamili.” niengi.’ nimbe Jonone yemboma ungu mane awisili aku sipe sipe, temane peangamo topa sirimu.

[†] 3:15: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

3:19-20 Erotene No Lindeli Jono Ka Sirimu Temanemo[‡]

¹⁹ Walse, pe mele, Jonone kolea Gallilli disiriki yembo-manga ye nomi kingi Erote iri torumula. Yu angenunge ambo menu Erodiasi, mangopa lsimu, ulumu kinie ulu pulu keri lupe awisili terimume kinie nimbe para sipe yu iri torumu.

²⁰ Jonone yu iri torumumunge Erotene mumindili kolopalie yu ka sipe ka ulkena panjerimu. Yuni aku terimumu tepe kenjerimula.

3:21-23 Jonone Yesusi No Linderimu Temanemo[§]

²¹ „Erotene Jono ou ka naa sipili, yembo awisili Jono no lindipe molorumune ongo no lsingi kinie Yesusi kepe omba no lsimula. No lipelie Pulu Yemo kinie ungu nimbe angilierimu kinie mulumu kengeya lepa anjo yando purumu,

²² Pulu Yemonga Minimu, kera waembono mele, manie omba Yesusi molorumune pupe kangine ola molorumu. Mulune ungu te wendo ombalie nimbendo: “Nu nanga konopu mondolio kangomo. Nu-kinie konopu sipu molio.” nirimu.

*3:23-38 Yesusi Nokorumu Ye Joseponga Anda Kolepalimenga Temanemo**

²³ Yesusi yu mana molopili ponie wane paono tene mele omba purumu kinie yunge kongonomo pulu polopa terimu.

Yembomane Yesusindu ‘Josepo malo.’ ningupilieringi.
Josepo yunge lapa Illai.

²⁴ Illai lapa Matate.

Matate lapa LLipai.

LLipai lapa Melkai.

Melkai lapa Janai.

Janai lapa Josepo.

²⁵ Josepo lapa Matatayasi.

Matatayasi lapa Emosi.

Emosi lapa Neame.

Neame lapa Esillai.

Esillai lapa Nakai.

²⁶ Nakai lapa Meate.

Meate lapa Matatayasi.

Matatayasi lapa Semene.

Semene lapa Joseke.

Joseke lapa Joda.

²⁷ Joda lapa Joanane.

Joanane lapa Resa.

[‡] **3:18:** Mateyu 14:3-4, Mako 6:17-18. [§] **3:20:** Mateyu 3:13-17, Mako 1:9-11.

* **3:22:** Mateyu 1:1-17.

Resa lapa Serapapele.
 Serapapele lapa Sialtele.
 Sialtele lapa Nerai.
 28 Nerai lapa Melkai.
 Melkai lapa Edai.
 Edai lapa Kosame.
 Kosame lapa Ellemadame.
 Ellemadame lapa Ere.
 29 Ere lapa Josua.
 Josua lapa Elliesa.
 Elliesa lapa Jorimu.
 Jorimu lapa Matate.
 Matate lapa LLipai.
 30 LLipai lapa Simiono.
 Simiono lapa Juda.
 Juda lapa Josepo.
 Josepo lapa Jonamo.
 Jonamo lapa Ellayakimu.
 31 Ellayakimu lapa Mellia.
 Mellia lapa Mena.
 Mena lapa Matata.
 Matata lapa Netane.
 Netane lapa †Ye Nomi Kingi, Depisi.[†]
 32 Depisi lapa Jesi.
 Jesi lapa Opete.
 Opete lapa Boasi.
 Boasi lapa Sallimono.
 Sallimono lapa Nasono.
 33 Nasono lapa Aminadape.
 Aminadape lapa Ramo.
 Ramo lapa Esirono.
 Esirono lapa Peresi.
 Peresi lapa Juda.
 34 Juda lapa Jekopo.
 Jekopo lapa Aisake.
 Aisake lapa Eporayamo.
 Eporayamo lapa Tira.
 Tira lapa Neyo.
 35 Neyo lapa Serake.
 Serake lapa Reu.
 Reu lapa Pelleke.
 Pelleke lapa Epe.
 Epe lapa Silla.
 36 Silla lapa Kenane.

[†] 3:31: ungu pulu te inie yakondo 2:4*.

Kenane lapa Apakisate.
 Apakisate lapa Seme.
 Seme lapa Noa.
 Noa lapa LLameke.
³⁷ LLameke lapa Metusalla.
 Metusalla lapa Inoke.
 Inoke lapa Jarete.
 Jarete lapa Mallallele.
 Mallallele lapa Kenane.
³⁸ Kenane lapa Inosi.
 Inosi lapa Sete.
 Sete lapa Adame.
 Adame lapa Pulu Yemo.
 Adame Pulu Yemonga malo.

4

*4:1-13 Kurumenga Nomi Setenene Yesusi Kondi Torumu Temanemo**

¹ Yesusi „no lsimu kinie, Mini Kake Telimu yu-kinie omba molopa yunge konopune molopa paa tengapea tepili no Jodane mundupe siye kolopalie nirimumuni, Mini Kake Telimuni yu kolea ku lieline memba purumu.

² Akune Yesusi „Mini Kake Telimu kinie molopili, „kurumenga nomi, depelemo[†] omba yu kondi topa molopili[‡] oli te koro talo[§] omba purumu. Kanu walemanga langi naa noli wemolopa perimu kinie yu engelene kolopa molorumu.

³ Kanu kinie „kurumenga nomi, depelemone yu „kondi topalie, nimbendo: “Nu Pulu Yemonga Malo liemo ikoume ‘Pillawa kaloli a liepili.’ ni.” nirimu.

⁴ Nalo yuni topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:
“Langimene mindi yemboma konde mololi ulu pulumu naa silimo.”* nimbe molemo kanumu.” nirimu.

⁵ Kanu kinie depelemone Yesusi yu lipe memba pupe „ma pang, paa olana tengah anjipelie, yu ma koleama pali walsikele lipe ora sipelie nirimumuni,

⁶⁻⁷ yundu nimbendo: “I koleamanga pali tondolomo kinie mele peangama kinie Pulu Yemone nando “Nokou.” nimbe koronga sirimu. Ime nane ‘Yembo te simbo.’ nindu liemo manda simbo. Nu na popo toko nanga imbi liku ola

* **4::** Mateyu 4:1-11, Mako 1:12-13. † **4:2:** Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. ‡ **4:2:** Ipuru 2:18. § **4:2:** ungu pulu te Mateyu 4:2*. * **4:4:** Konde molomolo mele Ungu Manema 8:3 nimbe molemo ungumu pali Mateyu 4:4.

mundundonu liemo itondolomo kinie mele peangama kinie pali nu lieni simbo." nirimu.

⁸ Kanu kinie Yesusini depelemendo nimbendo: "Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:
"Pulu Yemo enonga Awilimu manjiku
popo toko imbi liku ola mundunduku,
yunge kongonomo manjiku tendeko molangi."†
nimbe molemo kanumu." nirimu.

⁹⁻¹¹ Kanu kinie depelemo yuni Yesusi lipe kolea awili Jerusalleme memba pupe, 'Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelemonga memba, paa ola imune memba pupe anjipelie nirimumuni, yundu nimbendo: "Nu Pulu Yemonga Malo liemo nu lipe tapondomba kene pou ningu manie pu." nirimu., "Pulu Yemonga bokumuni nimbendo:
'Pulu Yemone yunge mulu koleana angellomane
'Nu ongo nokangi.' nimbé.

Enone nu 'Kou tene kepe naa topili.' ningu
nu enonga kimene oko polko linge.'‡
nimbe molemo kanumu. Aku sipe nirimu kene pilkulie aku siku tei." nirimu.

¹² Yesusini yundu topondopalie nimbendo: "Pulu Yemonga yembomando ungu te pea nimbe molemola. Akumu isipe:

'Pulu Yemo enonga Awilimuni "Tembo." nilimo mele
'Sike nilimonje molo kolo tolemonje kanamili.'
ningu enone yu manda manjiku naa teangi.'§
nimbe molemola kanumu." nirimu.

¹³ Depelemone Yesusi kondi pali topa pora sipelie nirimumuni, 'Pe yu manda altopo kondi tombo wale te nondopo pilipulie kelepo ombo.' nimbe yu mundupe siye kolopa purumu.

*4:14-9:50 YESUSI KOLEA GALLILLI DISIRIKI PUPELIE
MINI KAKE TELIMUNI TONDOLO SIRIMU TONDOLOMONE
PULU POLOPA ANDOPA KONGONO TERIMU TEMANEMA*

*4:14-15 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Yunge Kongonomo
Pulu Polopa Terimu Temanemo**

¹⁴ Kanu kinie Minimunge tondolomone Yesusi kelepa kolea Gallilli disirikindu yando memba orumu kinie akune andopa terimu mele temanemo koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

† **4:8:** Ungu Manema 6:13. ‡ **4:9-11:** Iungu Setenene nirimumu sike Pulu Yemonga ungu te, akumu Konana 91:11-12 molemo, nalo 'Yesusi kondi tambo.' nimbe aku ungumunge pulumu alowa tepa nimbe sundorumu. § **4:12:** Ungu Manema 6:16, Ou Korini 10:9. * **4:13:** Mateyu 4:12,17, Mako 1:14-15.

¹⁵ Yuni Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe ungu mane sirimu kinie yembomane pali yu kapi niringi.

4:16-30 Yesusi Yunge Kolea Nasarete Purumu Kinie Yunge Pulu Lierimu Yembomane Yunge Ungumu Liku Su Siku Yu Bulu Sikulie Tonge Teringi Temanemo[†]

¹⁶ Yesusi kolea Gallilli disiriki yemboma ungu mane silipe andopalie nirimumuni, yu Gallilli lierimu kolea Nasarete taono ou molopa awi lierimune kelepa orumu. Ombalie „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemonga[‡] koleamanga pali eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga yu alieli purumu mele Nasarete ungu pilieringi ulke akune aku sipe purumu. „Maku toko moloringi kinie, yuni “Na bokumu kanopo niembo.” nimbe ola angilierimu.

¹⁷ „Pulu Yemonga bokume nokorumu yemone, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane[§] koronga ou torumu bokumu lipe sirimu kinie, Yesusini lipe sukundu ungu molorumu te kanopalie nimbendo:

¹⁸ „Aisayane isipe nimbendo:
“Awilimunge Minimu na-kinie molemomo
yuni nando nimbendo:
“Yembo koropama temane peangamo toko siku,
ka ulkena pelemele yembomando
‘Wendo ongo we molangi.’ ningu
mongo keri lieli yembomando
‘Mongo peanga liepili kanangi.’ ningu,
mindili nongo molemele yemboma
‘Mindili naa nongo, molko kondangi’ ningu,
¹⁹ ‘Kinié ponieno Awilimuni yemboma kanopa
kondo kolomba poniemo wendo okomo.’ ningu siliku
andou.” nimbe

Minimuni aku sipe ye te mako topalie nirimu.”*
nimbe Aisayane nirimu.” nimbe Yesusini aku sipe boku kambu topa nirimu.

²⁰ Ungu akumu kanopa nimbe pora sipelie bokumu altopa pipi sipe bokume nokorumu yemo sipe, „Ungu te niembo.” nimbe, Yesusi yu manie molorumu. Yemboma pali yu mindi neme-neme ningu kanoko moloringi.

[†] **4:15:** Pe aku sipela mele wendo orumu temanemo Mateyu 13:54-58, Mako 6:1-6; 4:24 Jono 4:44. [‡] **4:16:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”.

[§] **4:17:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ^{*} **4:19:** Aisaya 61:1-2.

²¹ Kanu kinie yuni enondo nimbendo: "Kinié Pulu Yemonga bokune ungumu kanopo nindu piliengi akune Aisayane "Wendo ombá." nimbe, ou nirimu mele kinié wendo okomo. „Kinié na tembo okoro ulu akumenga ou nirimu.„" nirimu.

²² Moloringi yembomane "Yu ye peangamo. Yu paa telemo." ningu yu nirimu mele pilkulie "Paa nimbe kondokomo." ningulie mini-wale mundoringi. „Nalo, enone ningendo: "I yemo ,yu nawe konopu lekemoye? , Yu Josepo malo mindi, ,olionga we ye te mindi lemo." niringi.

²³ „Nalo, Yesusini ,yuyu molorumu mele nirimu kinie pilkulie yu konopu keri panjeringi mele pilipelie,† enondo nimbendo: "Ungu iko tolemelemanga te nando toko ninge teko molemelenje konopu lekero. Enone nando i siku ninge tekemelenje: "Nu sike doketa moleno liemo nu kuru tomba kinie nunge maratenemo nunu liku nani. Pe nuconde puni ,kinie kanopolie 'Nu sike doketa moleno lemo.' nimbu pilimolo." ningu aku ungu ikomo na toko singe tekemelenje? , Nando ningendo: "Nuni Kapeniamatea taono ulu tondoloma terinu pilierimulu mele ya nunge pulu kolea „Nasarete, akune aku siku teani. „Kanopolie nu "molio." nikinu mele 'Sike nikinu lemo.' nimbu pilimolo." ninge tekemelenje?

²⁴ "Nane enondo sike nimbu sikirumu: Yembomane ulu pulu te telemele mele isipe: Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye tene yunge pulu koleamonga yemboma ungu nimbe silimo kinie pilkulie nilimelemone, enone 'Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku liku su silimele. „Kolea lupe yembo marene ongo ungu ningu silimele kinie aku ungume mindi pilku limele. Yembomaneaku siku telemele mele enone aku sikula telemele.,‡

²⁵ 'Nane paa sike nimbu sikiru mele eno piliengi!' nimbu ,temane talo tambo.,

"I llainja Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe ,yunge pulu lierimu, Isirele yemboma nimbe sipe molopili ulu te wendo orumumu niembo. Pulu Yemone "Lo naa opili." nirimu kinie ponie yepoko kelepa oli kise talo pakera lo naa ombo paa engele lierimu kinie Isirele koleana sukundu ambo waye awisili ,engelene kolko, moloringi.

† **4:23:** ungu pulumu Mateyu 13:57. ‡ **4:24:** Yesusi yu enonga pulu lemo yere molorumumunge yunge ungume sumbi siku pilku naa lsingimunge yuni eno lipe tapondopa ulu tondoloma terimu aulke te naa lierimu (Mateyu 13:58). Ouaku sipela (ya 4:25-27). Pe aku sipela (inie anjokondo 10:13-15, Romo 9-11pali).

²⁶ Nalo Pulu Yemone “I sirele ambo waye te liku tapon-doko langi sieni.” nimbe Illainja akune naa lipe mundoramu. „Isirele ulsukundu lierimu, kolea awili Saidono nondopa lierimu kolea kanga Sarepate ambo waye te, ‘Langi pora naa nipili.’ nimbe Pulu Yemone kanu ulsukundu ambomo, molorumune Illainja lipe mundoramu kanumu. §

²⁷ “I llaisia kepe ou Pulu Yemone ungu umbu tondoru-mume pilipe, yunge pulu lierimu Isirele yemboma, nimbe sipe molopili Isirele koleana sukundu yembo awisili kuru kendi norumu, nalo eno pali telu kepe konde naa puringi, kuru kendi nomba we perimu. „Kolea Isirele ulsukundu lierimu, kolea Siria ye Nemana mindi kuru kendi norumu kinie Illaisiane yu „lipe tapondopa, tepa konde lsimu.* „Pulu Yemone Illainja kinie Illaisiaselo lipe mundoramu kulu ulsukundu yembo talo aku siku liku tapondoringili nikiru mele paa sike nikiru piliee.,” nirimu.

²⁸ Aku sipe mele nirimu kinie pilku keri pilkulie Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena sukundu moloringi yemboma pali paa lakoko mumindili koloringi.

²⁹ Mumindili kolkolie ola angilku yu kanu koleana ulsu toko pulu siku munduku, kanu koleana nondopa kopó te lierimune toko manie mundunge teringi.

³⁰ Nalo yu eno maku toko angilieringine sumbi sipe pupe tenga lupe pumbe purumu, yu manda naa amboloringi.

4:31-37 Kuru Te Ye Tenga Konopune Molorumumu Yesusini Topa Makororumu Temanemo†

³¹ Kanu kinie Yesusi yu kolea Gallilli disiriki lierimu taono te Kapeniame akune maniendo purumu. Akune „Juda yembangka koro moloringi, wale Sambatemo‡ wendo orumu kinie Yesusi „Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke kanune suku pupe, eno ungu mane sirimu.

³² Mane sirimu kinie yu namba lierimu yemane pipili naa kolko tondolo munduku mane siringi mele yuni aku sipe mane sirimu kulu pilkulie yembomane mini-wale mundoringi.

³³ Kanu kinie ulke kanune suku ye kuru te konopune molopa lipe ambolorumu ye te molorumu, „yemonga konopune suku molorumu kanu kurumuni yu “Ungu ni.”

§ **4:26:** Ou Kingime 17:7-16, Mateyu 15:21-28. * **4:27:** Giriki ungue “kulumiyе tondoramu” molemo, akumunge ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”. Temanemo Pe Kingime 5:1-14. † **4:30:** Mako 1:21-28. ‡ **4:31:** Pe Yesusini Sambate walemo kinie yemboma tepa konde lsimu kinie niringi mele inie anjokondo 6:6-11, 13:10-17, 14:1-6.

nimbe tópe sirimu-ne, opa ungu tondolo mundupe nimbeline nimbendo:

³⁴ "Kolea Nasarete ye Yesusi, nu pea olio ,kurume,-kinie telune tapu topo manda naa molomolo. Nuolio kinie nambemune onuye? Nu olio toko kondoni onuye? Nane nunge imbi pilio. Nu Pulu Yemonga Ye Kake Telimu." nirimu.

³⁵ „Aku sipe nirimu kulu pilipelie, Yesusini kanu kurumu iri topalie yundu nimbendo: "Nu ungu naa ningu yemonga konopune ongo wendo pu!" nirimu kinie kurumuni yemo topa manie mundupelie ombo wendo purumu. Yemo yu uluri naa terimu, we manda molorumu.

³⁶ „Yesusini aku terimu kanokolie, yemboma suru ningu, mini-wale munduku, enone enono anjo yando ningendo: "I ulumu nambolka uluri tekemonje? Unzu mane konde te wendo ombámo. Ye namba lieli tene we yembomando "Teaa." nilimo mele iyemone kurumendo kepe aku sipe nilimo kinie kanu kurume yunge ungumu pilku liku wendo olemele." niringi.

³⁷ Kanu kinie yuni aku sipe terimu mele temanemo kanu koleamonga sukundu lierimu koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi.

4:38-41 Yesusini Pitanga Kolepa Ambomo Kinie Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temaneselo§

³⁸ Kanu kinie kanu maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo Yesusi mundupe siye kolopa pupelie nirimunumi, Yesusi Saimononga ulkena suku purumu. Akune Saimononga kolepa ambomo kuru topa kangi nomba kondopili lierimu-ne Yesusindu "Liku tapondou." ningu mawa teringi.

³⁹ Aku siku yu mawa teringi kinie ambomo lierimune pupe angilipelie nimbendo: "Kangi manda nou." nirimu kinie kangi nomba kelierimu. Ambomone sumbi sipe ola angilipe wendo ombalie, oringi yema langi sipe nokopa molorumu.

⁴⁰ Kanu walemonga ipupene, ena pumbe purumu kinie, kuru lupe-lupe torumu yemboma Yesusi molorumune mengo oringi kinie kanu yemboma eno yu mele mele kini ambolopalie eno pali tepa konde lsimu.

⁴¹ „Konopune kuru molorumu, yembo awisili ,oringi, Kanu kurume,ndo "Ongo wendo paa." nirimu kinie, ongo wendo puku ru ningulie ningendo: "Nu Pulu Yemonga Malo moleno."* niringi. Kurumene yu aku siku imbi sikulie

§ **4:37:** Mateyu 8:14-17, Mako 1:29-34. * **4:41:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

yu „Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu ye nomi, Kirasimu[†] molorumu mele pilieringi kulu yuni eno iri topa “Molio mele anjo ningu naa siee.” nimbe enonga kerema pipi sirimu.

4:42-44 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Ungu Nimbe Silipe Andorumu Temanemo[‡]

⁴² Ipulueli-ou Yesusi ola molopa penando pupe kolea ku lieli tengah purumu kinie yembo awisili yu koroko yu molorumune ongo yundu ningendo: “Olio-kinie pea kamu molamili. Tenga naa pu.” ningu mawa teringi.

⁴³ Yuni enondo topondopa nimbendo: “Pea molamili mangali, kolea wemanga pea pupu, Pulu Yemo omba ye nomi kingi molomba[§] temane peangamo topo silipu andombo. Akumunge na yando lipe mundorumu kanumu.” nirimu.

⁴⁴ Aku nimbeline yu pupe kolea Gallilli „disiriki, sukundu andopa, kolea lupe lupemanga pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe kanu temane peangamo topo silipe andorumu.

5

5:1-11 Yesusini Pulu Polopa Ye Mare “Na Lombili Waa.” Nirimu Temanemo^{}*

¹ Walse, Yesusi nomu Geneserete, „akumundu ‘Nomu Gallilli’ niringila kanumu,“ aku nomu kélona angilipe yemboma Pulu Yemonga ungumu nimbe sirimu kinie pilingendo eno yu angilierimune puku maku toko nondoko nondoko puku ekelepa teko molko pilieringi.

² Kanu kinie yuni nona andoli sipi talo nomu kélona lierimuselo kanopalie, oma lili yema koronga nomu kélona wendo puku enonga oma lili walema kulumiye toko moloringi kanorumu.

³ Sipi te Saimono Pitanga, akune sukundu pupelie yuni yundu mawa tepalie nimbendo: “Sipimu laye kolte paka toko nona sukundu mundou.” nirimu. Paka topa nona sukundu mundorumu kinie aku sipimunge suku yu manie molopalie nirimumuni, no kélona liku maku toko moloringi yemboma ungu mane sirimu.

⁴ Eno ungu mane sipe pora sipelie yuni Saimonondo nimbendo: “Sipimu nomu awi-suku-singine kunduku mengo pukulie oma lili walema nona manie mundou.” nirimu.

⁵ Saimonone topondopa nimbendo: “Ye Nomimu,[†] sum-

[†] **4:41:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. [‡] **4:41:** Mateyu 4:23-25, Mako 1:36-39.

[§] **4:43:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ^{*} **5::** Mateyu 1:16-20, Mako 4:18-22. [†] **5:5:** bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”.

bulu telu oma lili kongono tondolo mundupu tepo molopo tangondopolie[‡] oma te paa naa limulu. Nalo aku nikinu kene walemo nona manie mundembo.” nirimu.

⁶ Kanu kinie walema nona manie mundoringi kinie oma awisili walemanga sukundu puringi kulu walema nomu sipine sukundu linge teringi kinie sungu nimbé terimu.

⁷ Walema sungu nimbé terimu kanokolie enone enonga oma lili kongono pea tapu toko teringi yema, sipi tenga moloringime walsikulie “Ongo liku tapondangi waa.” nirungi. Oringi kinie sipi talo pea peko siringi umbune tepe nona manie pumbe terimu.

⁸ Aku ulumu kanopalie Saimono Pita Yesusinge kumbikerena omba manie molopa tamalu pepalie nimbendo: “Ye Awilimu,[§] na ulu pulu keri ambololi yemo „nu kake teli yemo.“ Telune molkombolo kapola naa tekemo, kene anjo puku nu lupe molou.” nirimu.

⁹ Yu kinie, yu kinie pea moloringime kinie, enone oma awisili walsikele tangoli lsingi kanokolie eno suru ningu mini-wale mundoringi kulu „Saimonone aku sipe nirimu.“

¹⁰ Seperinge malo Jemisi kinie Jonoselo elo Saimono Pita kinie kongono telune tapu toko teringili yeselo, elo pea mini-wale mundoringilila.

Kanu kinie Saimonone nirimumu pilipelie Yesusingi yundu nimbendo: “Nu pipili naa koloyo. Kinié oma linindu oma lili wale liku nona manie mundulino kinie omama walena omba pelemo mele, pe nanga kongono tendenindu nanga ungumu pilku ningu siliku andoni kinie yemboma nanga talapena sukundu ongo molonge.” nirimu.

¹¹ Kanu kinie enonga sipiselo nomu kélona mengo ulsu ongolie, sipiselo melema pali liepili munduku siye kolko Yesusi lombili puringi.*

5:12-16 Yesusingi Kuru Kendi Norumu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo†

¹² „Kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu, koleamanga tengah Yesusi molorumu kinie ye te kuru kendi awili tepe nomba perimumu omba Yesusi kanopalie manie molopa tamalu pepa yu mawa tepalie nimbendo: “Awilimu, nunge konopumuni na ‘Konde pambo.’ konopu lienu liemo nuni na manda teko konde lini.” nirimu kinie

[‡] **5:5:** Ipueli mindi oma lsingi kanumu. Tangoli omama tengah puringimunge linge aulke te naa lierimu. [§] **5:8:** bokumunge alsena anjokondo “6. bikpela”.

* **5:11:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † **5:11:** Mateyu 8:2-4, Mako 1:40-45 yetelumu; inie anjokondo 17:11-19 ye rureponga talo tepe konde lsimu.

¹³ Yesusini yemo kini ambolopalie yundu nimbendo: “‘Nu konde pani.’ konopu lekero kene konde pu.” nirimu kinie tamburumbu kuru kendimu nomba kelierimu.

¹⁴ Kanu kinie Yesusini yu ungu te tondolo mundupe nimbendo: “Nuni ya ulu tekeromo yembo telurindu kepe paa naa ni! Sumbi siku puku Pulu Yemo popo tondoli yemo nunge kangimu liku ora siku, ‘Na altopo kangi peanga liepili moltkoro kene.’ ningu Mosisini “Tei.” nimbe ungu mane sirimumu‡ lku liku tenindu “Pulu Yemo popo toko kalkosie.” nirimu melemo liku Pulu Yemo popo tondoli yemondo “Kalondou.” ningu yu sieni. Pe yembomane nu kanokolie ‘Yu sike kangi peanga liepili molemo.’ ningu piliengi kene nikiru mele isili-ou te-pou.” nirimu.

¹⁵ Nalo yuni terimu mele anjo anjo yembo awisilini pilkulie niringimuni, yu molorumune sukundu-sukundu ongo yu temane peanga topa sirimumu pilingendo ongo, yuni ‘Eno tepa konde lipili.’ ningu oringi kanopalie

¹⁶ yu eno oringine mundupe siye kolopa kolea ku lieli tenga pupe Pulu Yemo kinie ungu nirimu.

5:17-26 Yesusini Kimbu-Ki Kolopa Pora Sirimu Ye Tenga Ulu Pulu Kerime Mundupe Siye Kolondopa, Yu Tepa Konde Lsimu Temanemo§

¹⁷ Walse Yesusi yuni yemboma ungu mane sipe molorumu. Kuru toli yemboma tepa konde lili tondolomo yakinie pepili molorumu. Pulu Yemone kanu tondolomo yu sirimu. Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* yu ungu mane sirimume pilku moloringila. Kanu yema, kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu koleamanga moloringime kinie, kolea Judia disiriki sukundu lierimu koleamanga moloringime kinie, kolea awili Jerusalleme moloringime kinie, Yesusi molorumune ongo maku toko yu ungu mane sirimume pilku moloringi.

¹⁸⁻¹⁹ Yu molorumune ye marene kimbu-ki kolopa pora sirimu ye te taropola teko mengo onge oringi nalo yembo awisili ulke kerepulune ekelepa teko angilieringi kulu ulkena suku Yesusi molorumune nondoko mengo punge aulke te naa kanokolie niringimuni, ulke imune mengo ola pukulie† Yesusi molorumune ‘kana-kana ulkemo tekisikulie’, yemo taropola pali moko toko manie mundoringi.

²⁰ ‘Yesusini iyemo manda tepa konde limbe.’ ningu tondolo munduku pilkulie yu mengo oringi kanopa pilipelie

‡ **5:14:** bokumunge alsena anjokondo “25. lepra”. § **5:16:** Mateyu 9:1-8, Mako 2:1-12.

* **5:17:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”.

† **5:18-19:** ulke pikisa te Mako 13:15 molemo.

Yesusini kanu yemondo nimbendo: "Kangomo, nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, we siye kolkoro." nirimu.

²¹ Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Yesusini aku nirimu pilkulie „pilku keri pilku, konopu kimbú sikulie, “I ye Pulu Yemo marake tekemo yemo naweye? Yembomane ulu pulu keri telemelema nawene ‘Manie pupili, we siye kolkoro.’ manda nimbeye? Pulu Yemone mindi manda telemo.” ningu enono ningu pilku molko konopu kimbú siringi.‡

²² Kanu kinie Yesusini eno aku siku konopu kimbú siku moloringi mele pilipelie enondo nimbendo: “Enone ‚nane nikirumunge, aku siku nambemune konopu kimbú sikimiliye?

²³ Iyemondo “Nunge ulu pulu kerime manie pupili, we siye kolkoro.” nimbo kinie eno ulu te naa kanokolie ‘We-we tepa nikimu.’ konopu lengeye? Molo “Ola angilku nunge kunungumu liku mengo kimbu kongono teko andou.” nimbo kinie yu ola angilimbene naa angilimbenje mona lemba manda kanokolie ‘Aku sipe mindili sipe nikimunje?’ konopu lengeye?

²⁴ Nalo “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pelemomone ya ma koleana yembomanga ulu pulu kerime “Manie pupili, siye kolkoro.” manda nimbé.” ningu piliengi!“ nimbu „aku sipu nindu.” nirimu.

Aku nimbeline kimbu ki kolopa pora sili yemondo nimbendo: “Nane ‘Nu ola angilku nunge kunungumu liku mengo ulkendo pu.’ nikiru.” nirimu.

²⁵ Aku nirimu kinie eno kanoko molangi yemo sumbi sipe ola angilipe yunge kunungumu lipo memba ombo pena pupelie Pulu Yemo kapi nilipe ulkendo purumu.

²⁶ „Yu aku terimu kanokolie, eno suru ningu mini-wale munduku Pulu Yemo paa pipili kolko yunge imbi liku ola mundunduku yu kapi ningulie ningendo: “Olio iulu wendo okomo kanokomolomo ulu paa te lupe lepamo.” niringi.

5:27-32 Yesusini Ye Mateyu LLipaindu “Na Lombili Ou.” Nirimu Temanemos

²⁷ Kanu kinie Yesusi „ulkemo mundupe siye kolopa, pena pupelie nirimumuni, kou takisi lsimu ye te, yunge imbi LLipai, kou takisi lipo molorumu kanopalie yundu “Na-kinie pea pambili lombili ou.” nirimu.

²⁸ Kanu kinie LLipai yu ola angilipe kou takisi melema we liepili mundupe siye kolopa yu lombili purumu.

‡ 5:21: inie anjokondo 7:48-49. § 5:26: Mateyu 9:9-13, Mako 2:13-17.

²⁹ Pe LLipaini yunge ulkena Yesusinge langi awisili kalondorumu. Akune kou takisi lili ye awisili kinie, we ye mare kinie, eno Yesusi LLipaiselo kinie pea manie molko kanu langime noringi.

³⁰ Aku teringi kanokolie Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,* enone Yesusi yu lombili andolimendo ningendo: “Eno kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli wema kinie eno pea nambemune langi nokomeleye?” niringi.

³¹ Aku siku niringi pilipelie Jesusini enondo nimbendo: “Kuru naa tolemo yemboma doketana naa pulimele. Kuru tolemo yemboma mindi doketana pulimele kanumu.

³² Nane ‘Yembo sumbi nilime na molombona wang.’ nimbondo ma koleana naa orundu.† Ulu pulu keri teli yemboma „lipu tapondopo, enondo ‘Eno ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko konopu alowa teko „na molombona wang.’ nimbondo orundu.” nirimu.

5:33-39 Yembomane Walse Walse Langi Naa Nongo Mi Tolemele Ulumunge UNGU Te‡

³³ „Kanu kinie, enone Yesusindu walsiku pilkulie ningendo: „No Lindeli, Jono lombili andolime kinie, Parisi yema lombili andolime kinie, enone walse-walse langi mi toko naa nongo§ Pulu Yemo kinie mawa telemele nalo nu lombili andolimene aku siku naa telemele, langi kinie nokinie we nolemele. „Pe nu lombili andolimene telemele mele papuye,”“ niringi.

³⁴ Aku siku niringi pilipelie Jesusini topondopa enondo ungu iko te topa yu-kinie ulu te wendo ombá mele nimbelie, nimbendo: “Ambo limbe ye te yunge pulu lemo yema kinie molemo kinie eno konopu sikulie “Langi mi topo naa namili.” manda ningeye? Manda naa ninge.

³⁵ Pe mindi, ambo limbe yemo* eno molongena ongo wendo linge kinie kanu walemanga sike „konopu keri panjiku, langi naa nongendo mi tonge. „Isili-ou molo.,“ nirimu.

³⁶ Yesusini aku nimbelie nirimumuni, „Ou Juda yembomane ulu teringi ulume kinie pe ulu konde wendo okomomo kinie telune manda naa pengele mele paa piliengi!“ nimbe, ungu iko talo topalie nimbendo:

“Mulumbale ou te sungu nilimo kinie olione mulumbale paakonde tengä te kopisipu lipu, sungu nilimomonga naa topo tambululimolo kanumu. Yembo tene aku sipe topa

* **5:30:** ungu pulu te ya 5:17*. † **5:32:** ungu pulu te Mako 2:17*. ‡ **5:32:** Mateyu 9:14-17, Mako 2:18-22. § **5:33:** ungu pulu te Mateyu 9:14*. * **5:35:** ungu pulu te Mateyu 9:15*.

tambulkenje kanu mulumbalemo nona panjilke kinie mulumbale konde kopiselimu kanga lepa lli nimbeline mulumbale oumu kelepa kamu awili tepe sungu nilke. Ulu te isipela: Mulumbale oumu kinie mulu kopiseli kondemo telu sipe molo akumunge kapola kapola molo.

³⁷ Kongi meme kalumuni teli mingi ou tenga[†] no-waene konde naa kolemolo kanumu. Yembo tene mingi ou tenga no waene konde te kolkanje kanu no-waenemo mingine sukundu pepalie pe akolka kinie kanu mingi oumu naa akopa sungu nilke. Kanu kinie nomo kepe mingimu kepe kamu keri lelka.

³⁸ Akumunge no-waene konde kongi meme kalumuni teli mingi kondena mindi kolemolo kanumu.

³⁹ Ye tene no-waene ou te nombalie kanu waene oumu nomba peanga pilipelie no-waene konde waka naa kolemo.”[‡] nirimu.

6

6:1-11 Wale Sambatemonga Ungu Talo.*

Te: 6:1-5 Yesusi Yu Sambate Walemo Nokolemomonga Temane Te;[†]

¹ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga, Yesusi kinie yu lombili andolime kinie rasi-witi poniemanga ongo puringi kinie yu lombili andoli yemane[‡] rasi-witi mongo mare nongendo inie toko liku kilu toringi.

² Aku teringi kanokolie Parisi yemane[§] Yesusi yundu ningendo: “Kána! „Koro molemolo, wale Sambatemonga ‘Kongono naa teangi.’ nimbe pelemo ungu manemo* nambemune nunge lombili andoli yemane ungu manemo pulue tokolie aku siku tekemeleye?” niringi.

³ Yesusini topondopa nimbendo: “Eno Pulu Yemonga bokune sukundu „anda kolepa ye nomi kingi, Depisini[†] terimu mele nimbe molemo temanemo kanokolie temanemonga pulumu naa pilimeleye? Depisi kinie yu pea puringi yema kinie eno engelene kolkolie niringimuni,

⁴ Depisi Pulu Yemo molorumu sele-ulkena sukundu pupe, Pulu Yemonga kumbikerena lierimu pillawa kalolime lipe nomba, yu pea puringi yema sirimu noringila kanumu.[‡] Kanu pillawa kalolimendo Pulu Yemone ungu mane sipelie nimbendo:

[†] 5:37: [‡] 5:39: Jono 2:10. ^{*} 6:: bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”

[†] 6:: Temanemo* Mateyu 12:1-8, Mako 2:23-28. [‡] 6:1: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

[§] 6:2: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. [†] 6:3: ungu pulumu Mateyu 3:3*. [‡] 6:4: ungu pulumu Mateyu 12:4*.

"We yembomane paa naa nangi.

Pulu Yemo popo tondoli yema manjiku nangi."§
nirimu ,kanu ungu manemo pulue torumu, kanumu. „Eno konopu talo nambemune lemeleye? Depisi yuni ou aku terimu mele eno pilku keri naa pilimelemonga pe kinié nalombili andoli yemane tekemele mele kanoko keri naa lakanaa.” nirimu.

⁵ "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemone Sambate walema nokolemo-na ,Sambate wale kinie yemboma molko kondongendo tengen mele manda nimbé kanumu." nirimu. Te: 6:6-11 Sambate Wale Kinie Yesusini Ki Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo.*

⁶ Pe walse, koro mololi wale Sambate tenga, Yesusi ombo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena suku pupelie ungu mane sirimu. Kanu ulkena ye te molorumu, yunge ki-umbukundu kamu kolopa kukorumu.

⁷ Kanu kinie akune moloringi Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,† enone 'Yesusini ulu te tepa kenjimbe kinie yu kote tendemolo.' ningu ulu te tepa kenjimbe te ,alieli koroko molkolie, 'Koro molemolo, wale Sambate kinie yuni yemo tepa konde limbenje.' ningu yu mimi siku kanoko moloringi.

⁸ Eno konopuni pilieringi mele pilipelie Yesusini kanu ki kolopa kukorumu yemondo nimbendo: "Yemboma molemelena ongo ola angilieni." nirimu kinie yemo yu akune ombo ola angilierimu.

⁹ Kanu kinie yemando nimbendo: "Eno isipu walsipu pilkiru. 'Sambate wale kinie ulu nambolka ulu te manda temoloye? 'Sambate walemonga ungu manemone "Teangi." nilimo mele teamili.' nimbu yemboma lipu tapondonomo kinie manda molo tepo kenjimolo kinie mandaye? 'Naa kolangi. Konde pang.' nimbu temolomo manda molo topo kondomolomo mandaye?' nimbu walsikiru." nirimu.

¹⁰ Aku sipe eno nimbe walsipelie yuni eno pali nemene nimbe kanopalie ki kukoli yemondo nimbendo: "Nunge kimu sinio si." nirimu kinie yemone yunge ki sinio sirimu kinie ki kolopa kukorumumu altopa kamu peanga lierimu.

¹¹ Aku terimu kanokolie mumindili awili teko kolko enone enono anjo yando ungu mele teko ningendo: "Tepa kenjikimumunge yu nambe-eamiliye?" ningu moloringi.

§ **6:4:** LLipai 24:5-9. * **6:5:** Mateyu 12:9-14, Mako 3:1-6. † **6:7:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman".

6:12-16 Yesusini Lipe Mundumbe Yema Mako Torumu Temanemo[‡]

¹² Pe walse ipulueli Yesusi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ma pangitenga ola pupe Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopili kolea tangorumu.

¹³ Ipulueli-ou yu lombili andolimendo “Waa.” nimbelie ‘Enonga ye engaki rurepo nanga kongonomo teangi lipu mundembo.’ nimbelie aku yema mako topalie enondo nimbendo: “Eno ‘Nanga kongonomo tende-pangi.’ nimbu lipu mundukuru yema.” nirimu.§

¹⁴ „Kanu ye engaki rurepo mako torumumenga imbime isipe: „Saimono (yunge imbi te Pita) yu keme, Pita angenu Enderu keme, Jemisi keme, Jono keme, Pillipu keme, Batollomiu keme,

¹⁵ Mateyu keme, Tomasi keme, Allapiasinge malo Jemisi keme, “Olio Juda yemboma oliolio gapomano molamili.” niringi talape ye Saimono keme,

¹⁶ Jemisi malo Judasi keme, Judasi Isikeriote, Yesusi pe lipe opa puluema sirimu yemo keme, „aku yema ‘nanga kongono tende-pangi lipu mundukuru.’ nimbe mako torumu yema.„

*6:17-7:1 Yesusini Yu Lombili Andoringi Yemboma Mane Sirimu Ungume**

6:17-19 Yesusini Yembo Awisili Tepa Konde Lsimu Temanemo†

¹⁷ Kanu kinie yu kinie, yuni “Nanga kongonomo tende-pangi.” nimbe lipe mundorumu yema kinie, ma pangine manie oringi kinie yu lombili andoringi yembo awisili kinie, kolea Judia disiriki moloringi yembo awisili kinie, kolea awili Jerusalleme peringi yembo awisili kinie, nomu kusa kélona lierimu kolea awili Taya kinie Saidonoselonga peringi yembo awisili kinie, yu molorumune sukundusukundu ongo liku maku toringi.

¹⁸ Yu temane peanga topa, ungu mane sipe terimu pilingendo ongo, yuni eno kuru torumume ‘Tepa konde lipili.’ ningu oringi. Enonga yembo mare konopune kuru keri molorumume tepa konde lsimula.

¹⁹ Yemboma tepa konde lili tondolomo yu pepili molorumune kulu eno oringime pali ‘Yuambolamili.’ ningu yu molorumune nondoko nondoko oringi. Kanu kinie ongo yu amboloringi kinie kanu tondolomone eno pea pali tepa konde lsimu.

‡ **6:11:** Temanemo*Mako 3:13-19, Mateyu 10:2-4. § **6:13:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. * **6:16:** Mateyu 5:1-8:1 † **6:16:** laye telu sipe mele temaneselo Mateyu 12:15-16, Mako 3:7-12.

6:20-26 Olio Konopu Sipu Molomolo Ungu Pulumu Kinie Molopo Kenjimolo Ungu Pulumu Kinie Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo[‡]

²⁰ Kanu kinie Yesusi manie molopa yu lombili andoringime olando sipe kanopalie enondo nimbendo:

“Eno koropa pulimoma

Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa
eno nokolemomonga[§] eno malo.

²¹ “Eno kinié engele telemoma
eno pe walse olo tembamonga eno malo.

“Eno kinié kola telemelema
eno pe walse tawe tengemonga eno malo.

²² “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo
pilku molemele yemboma,
eno nanga yemboma molemelemonga
we yembomane eno-kinie konopu keri panjiku,
“Olio molemolona anjo paa.” ningu,
enondo “Eno yembo kerime.” ningu,
ningu kenjiku, enonga imbime
pilku keri pilku tenge kinie eno malo.

²³ „Yembomane eno aku siku mele telemelemonga, eno mulu koleana punge kinie kanune „Pulu Yemone, eno mele kalopa kondomba kene „kanu yembomane eno aku siku teko kenjinge, kinie konopu awili teko siku, konopu paa peanga pepili molangi.* Yembomane kinié eno mindili silimele mele, aku siku eno naa molangi koro-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siliku andoringi yemboma we yembomane eno kepe mindili siringila kanumu.

²⁴ “Nalo eno kamako lemelema,
ou kinié eno molko kondoko
konopu peanga pepili molemele
melema koronga nosilimele,
pe aku siku naa molongemonga
mindili nongo molko kenjinge.

²⁵ Eno kinié olo telemo yemboma
pe walse engelene kolongemonga
mindili nongo molko kenjinge.
Eno kinié tawe telemele yemboma
pe walse eno kola tengemonga
mindili nongo molko kenjinge.

²⁶ We yembomane pali eno kapi ningu
taki teki enondo “Yembo peangama.” ninge kinie
eno mindili nongo molko kenjinge.

[‡] **6:19:** Mateyu 5:3-12. [§] **6:20:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

^{*} **6:23:** Jemisi 1:2.

Kanu yembomane enondo
 ungu peangama ningu kapi ninge mele
 ou eno naa molangi koro ou
 Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilku
 we kolo toko yembo ningu siringi yembomando
 iyembomanga anda kolepalimene
 ungu peangama aku siku niringila.
 „Pulu Yemonga ungume sumbi siku niringi yembomando
 kapi naa ningu mindili siringi kanumu.“ „nirimu..“

*6:27-36 Yesusini “Opa Pulue Yemboma Konopu Mondaa.”
 Nirimu Ungu Te†*

²⁷ „Aku nimbelie Yesusini we moloringi yembomando nimbendo:“ „Akumu na lombili andolimendo nikiru, nalo nane ungu nikirume pilku molemele yemboma, enondo ungu te pea niembo piliengila! Enone enonga opa puluema konopu mondoko, eno-kinie konopu keri panjilimele yemboma teko kondoko teangi.

²⁸ Enondo ‘Yembo kerime kene molko kenjengi!’ nilimele yembomando ‘Eno yembo peangama kene molko kondangi.’ niengi. Eno teko kenjilimele yemboma ‘Pulu Yemone lipe tapondopili.’ ningu enone enonga mawa tendangi.‡

²⁹ “Yembo tene nunge kumbikere ekendonga larauwe tomba kinie topele toko ‘Ekendonga kamu larauwe topili.’ nieni. ‘Nunge wale sulu peangamo liembo.’ nimbé yembomo nunge wale-pakolimu kepe ‘pea we lipili.’ nieni.

³⁰ “Melema si.” ningu mawa tenge yemboma pali melema we sieni. Nunge melema we limbe yembomondo “Altoko nanu si.” ni naa nieni.

³¹ “‘Yembomane nu-kinie teangi.’ konopu leno mele, nuni anjo yemboma aku siku teani.§

³² “Ulu pulu keri telemele yemboma kepe enono anjo yando kondo kolemele pilkulie eno yando kondo kolemele yemboma mindi kondo kolonge manda molo. Eno kanoko keri kanolemele yemboma pea kondo kolangi.

³³ Ulu pulu keri telemele yemboma kepe enono anjo yando kondo kolko teko kondolemele pilkulie eno yando kondo kolko teko kondolemele yemboma mindi teko kondonge manda molo. Eno teko kenjilimele yemboma pea teko kondangi.

³⁴ Ulu pulu keri telemele yemboma kepe enono anjo yando pundu anjiku, ‘Walse altopo sukundu limbo’ ningu

† **6:26:** Mateyu 5:38-48. ‡ **6:28:** Ou Pita 3:9. § **6:31:** Mateyu 7:12.

pundu anjilimele pilkulie, eno yando pundu tolemele yemboma mindi pundu anjinge manda molo. Eno pundu naa tolemele yemboma pea pundu anjengi.

³⁵ „Ulu pulu keri telemele yemboma enono anjo yando telemele mele eno ulu te olandopa teangila., Enone enonga opa puluema kepe kondokolo, teko kondoko, pundu anjiku, teangi. ‘Enone pe walse altoko aku siku yando teangi.’ ni naa ningu, we teangi. Aku siku tengen kinie Pulu Yemonga ambolangoma molkolie,* yuni eno mele awisili kalomba linge. Pulu Yemo yuni mana yemboma-kinie aku sipe tepa molemola. Yu teko kenjilimele yemboma kinie, yundu ‘Ange.’ naa ningu we molememele yemboma kinie kanume tepa kondolemo.

³⁶ Enonga Lapa Pulu Yemo teko kenjilimele yemboma kepe yu aku sipe kondokolo we tepa kondolemo mele eno teko kenjinge yemboma aku siku kondokolo teko kondangi.” „nirimu.”

6:37-42 Olio Anjo Yando Apurupu Telemolo Mele Ungu Te[†]

³⁷ “Enone yemboma telemele ulume naa apurunge kinie „Pulu Yemone, eno ulu telemelena naa apurumbela. Enone anjo yembomane telemele mele apuruku kanokolie “Teko kenjikimili. Tekemele mele „Pulu Yemone, kanopa keri kanopili.” naa ninge kinie „Pulu Yemone, enone telemele mele apurupe kanopalie “Teko kenjikinu. Tekeno mele kanopo keri kanokoro.” naa nimbéla.[‡] Yembomane enokinie teko kenjinge ulume ‘Manie pupili.’ ningu siye kolonge kinie „Pulu Yemone, enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolombala.[§]

³⁸ Enone yemboma pe-pe kepe ‘Pundu naa tangi.’ ningu melema we singe kinie yuni eno aku sipe we simbela. Melema simbendo koltalo naa simbe; olandopa olandopa simbe. Enone anjo singe kanopalie eno yando aku sipe simbela.” nirimu.

³⁹ Yesusini enondo ungu iko wallo te topa sirimula. Akumu isipe:

“Mongo keri lieli ye tene mongo keri lieli ye te aulke manda lipe ora simbeye? Peaselo kombune manda naa tolkaye?^{*}

⁴⁰ Ungu mane pilku mololi yemboma enonga ungu mane silimu toko manie naa mundulimele. Ou ungu mane pilku puku pora silimele kinie pe mindi enonga ungu mane silimu pea kapola-kapola mele molememele.[†]

* **6:35:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. † **6:36:** Mateyu 7:1-6. ‡ **6:37:** Gallesia 6:4. § **6:37:** Mateyu 6:14-15, Mako 11:25.

* **6:39:** Mateyu 15:14 ekendo. † **6:40:** Jono 13:16.

41 "Nuni angenanga mongona nurupulu te lemo kanoleno nalo nunge mongona unjo awili te lemomo naa kanoleno akumu nambemune telenoye?

42 Nunge mongona unjo awili lemomo naa kanokolie angenando "Ano, nunge mongona nurupulu te lemomo wendo lindembo." nambeko nilinoye? Topele mapele toli yembomo,[‡] nuni nunge mongona lemo unjo awilimu ou wendo likulie pe kanoko kondoko angenanga mongona lemo nurupulumu manda wendo lindení." „nirimu.„

6:43-45 Unjo Mongo Tolemomanga Ungu Ikomo[§]

43 „Kanu kinie Yesusini ungu te pea nimbeline ungu iko pokore topalie nimbendo:„

"Unjo peangamone mongo keri te manda naa tomba; unjo kerimuni mongo peanga te manda naa tombala.

44 Unjo mongo te kanokolie kanu mongo torumu unjomo imbi manda silimele.* 'Amu nambo.' ningu, takeme manda olko toko naa nolemela. Molo 'Me te nambo.' ningu, silipu manda mengo naa nolemela. Amu lupela takeme lupela kanoko, me lupela silipu lupela kanolemele kanumu.[†]

45 Aku sipe mele, yembo peanga tene yunge konopune ulu peanga pelemoma telemo, nalo yembo keri tene yunge konopune ulu keri pelemoma telemo. Yembo te yunge konopune pelemo ungume mindi kerena nilimo." „nirimu.„

6:46-49 Ulke Takolemele Mele UNGU IKOMO[‡]

46 "Nane nilio ungume pilku liku naa tekolie enone nando "Awilimu" we nambemune nilimeleye?" „nimbelie pe yuni ungu iko te pea enondo topa nimbéndo:„

47 "I nanga ungume pilku liku tengé yemboma eno ye te molemo mele niembo:

48 Ye te yuni yunge ulkemo 'Ingi nimbe angiliepili.' nimbe we ma kinie ukia kinie akupe ltepalié, akune manie kou polona ola takorumu. Ulkemo aku sipe takopa kondorumu kulu pe no topa ulkemo paa topa kalalu simbe terimu kinie topa tekise naa tekisipe ingi nimbe we angilierimu.

49 "Nalo inanga ungume pilku liku naa tengé yemboma eno ye te molemo mele niembo: Ye te yunge ulke we ma pange teline ola walu takorumu. Pe no topa ulke kanumu topalie ulkemo walsikele kamu topa kalalu sirimu." nirimu.

[‡] **6:42:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". **§ 6:42:** Mateyu 7:16,18,20, 12:33-35, Jemisi 3:12. ^{*} **6:44:** Mateyu 12:33 ekendo. [†] **6:44:** Kewa ungune unjo imbi lupe molemo. Ya umbu yembomane sumbi siku pilinge ungumu molemo. [‡] **6:45:** Mateyu 7:22-27.

*7:1-10 Isirele Yembomanga Ulsu Mololi Ami Ye Nomi Tenga Kendemande Yemo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temanemo**

¹ Yemboma piliengi kanu ungume nimbe pora sipelie Yesusi Kapeniamē taonona sukundu purumu.

² Akune Romo yembomanga ami ye wane anderete nokorumu ye tengā kendemande te yu paa konopu mondorumumu kuru awili tepa topalie yu kolomba tepa lierimu.

³ Kanu ami ye nomimuni Yesusi orumu pilipelie yuni Juda tapu ye mare[†] lipe Yesusi molorumune mundupelie nimbendo: "Nanga kendemandemo ,kuru awili tepa tomu kene, ongo tekoconde li." nirimu.

⁴⁻⁵ Kanu Juda tapu yemane Yesusi molorumune ongo aku siku ningū, yunge ningū tondolo munduku mawa tendekolie ningendo: "I kendemande kolkomomonga ami ye nomimū yu paapeanga. ,Yu Juda ye te molo, nalo olio Juda yemboma konopu mondopa, olio maku topo Pulu Yemonga ungumu pilimolo ulkemo yuni takondorumu kene nuni yu liku tapondonu liemo papu." niringi.

⁶ Aku niringi pilipelie Yesusi eno kinie kanu yemonga ulkena pumbe purumu. Kanu ulkemonga nondopa orumu kinie kanu ami ye nomimuni yunge pulu lemo yembo mare Yesusi orumune lipe mundorumu ongolie yundu ningendo: "Ami ye nomimuni isipe nikimu: "Awilimu,[‡] na ye kerimu mele molio, nu nanga ulkena oni kinie kapola naa temba kene nu mindili siku ya naa wani.

⁷⁻⁸ Nu molenona na ye kerimu manda naa ombóla konopu liendu. Na ye tene kepe nokopa molemo, yunge ungumu pilipu lipu telio. Nane kepe ami ye mare nokopo molio. Kanu yemanga tendo "Pu." nilio kinie yu pulimo. Molo tendo "Ou." nilio kinie yu olemo. Molo nanga kongono tendeli kendemande yembo tendo "I siku tei." nilio kinie yu aku sipe telemo kanumu. Aku sipela, nuni ungu te we nini kinie nanga kendemande ,yemo, we konde pumbe kene nu we ni." nikimu." niringi.

⁹ Yesusini Romo ami ye nomimuni nimbe mundorumu mele pilipelie yu konopu awisili lipe mundupelie yu lombili oringi yembomando nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: I Isirele yembomanga talapena ulsu mololi yemone na ungumuni mindi manda temba mele nimbe tondolo mundupe pilimo mele koleamanga pali,

* ^{7::} Mateyu 8:5-13. † ^{7:3:} bokumunge alsena anjokondo "16. hetman".

‡ ^{7:6:} bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

Isirele koleana sukundu kepe, yembo telurini kepe aku siku pilieringi mele paa naa kanoruntu.” nirimu. §

¹⁰ Aku nirimu pilkulie ami ye nomimuni Yesusi molorumune mundorumu yema kanu ami yemonga ulkena yando ongolie kendemandemo konde purumu kanoringi.

7:11-17 Kolea Nene Ye Te Kolorumumu Yesusini “Kelko Ola Molou.” Nimbe Topa Makinjinderimu Temanemo

¹¹ Yesusi Nene taonondo purumu, yu lombili andolime kinie yembo mare awisili kinie pea puringi.

¹² Yu taono pala kerepulune nondopa purumu kinie Nene ye te kolorumumu ono tengendo taropola teko mengo ulsu punge oringi. Kanu kolorumu yemo yunge anumu lapaselone yu komolayemo meringili kinie pe te lupe naa meangili lapa kolorumu. Pe yunge anumu ambo wayemo molopili yu kolorumula. Kango kanumu ono tengendo yembo awisili anumu kinie tapu toko puringi.

¹³ Awilimuni ambomo kanopalie paa kondo kolopa yuntu “Kola naa tei.” nirimu.

¹⁴ Kanu kinie yu yembo taropolamonga nondopa ombo taropolamo ombo ambolopalie, meringi yema we mengo angiliengi yuni nimbendo: “Kango yemo, ola molou.” nirimu.

¹⁵ Kanu kinie kolorumu yemo ola molopa yu ungu nirimu. Kanu kinie Yesusini ye kolorumumu lipe yemo yunge anumu yuyu sirimu.

¹⁶ Yesusini aku terimu-ne yembomane pipili kolkolie ningendo: “Pulu Yemonga ungu umbu tondolime pilipe yemboma nimbe sili ye awili te olio molemolona wendo omu lepamo.” ningu Pulu Yemo yunge imbi liku ola mundundukulie ningendo: “Pulu Yemo yunge yemboma molemelena ombo lipe tapondomu.” niringi.

¹⁷ I Yesusini terimumunge temanemo kolea Judia disiriki pali kinie Judia ulsu kolea lupe lupema pali kinie anjo anjo purumu pilieringi.

*7:18-35 No Lindeli Jonone ‘Yesusi Yu Nawenje Piliembo.’ Nimbe Jono Yu Lombili Andoli Ye Mare Yesusi Molorumune Lipe Mundorumu Temanemo**

¹⁸ Yesusini terimu mele Jono yu lombili andolimene yuntu ningu siringi kinie yuni yu lombili andolimenga talo “Yando wale.” nimbeline Yesusi molorumune elo lipe mundupelie nimbendo:

¹⁹ “Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere, “Lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu yemo ‘Ombá.’

§ 7:9: Ulsu mololi ambo tenga temanemo Mateyu 15:21-28. * 7:17: Mateyu 11:2-19.

nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombámo nokopo molamiliye?" nirimu.

²⁰ Kanu yeselone Yesusi molorumune ongolo yundu ningelendo: "No Lindeli Jonone olto lipe mundupelie nimbendo: „Pulu Yemone olio nokopa kondomba yere, "Lipu mundumbo." nimbe, nimbe panjerimu yemo 'Ombá.' nimbu nokopo molemolo kanumu nu molo te lupe ombá nokopo molamiliye?" nimu." niringili.

²¹ Aku siku walsiku pilkululie niringilimuni, ena tengawa kanoko angiliengili, Yesusini kuru lupe-lupe torumu yemboma kinie, konopune kuru molorumu yemboma kinie, mongo keri lierimu yembo awisili kinie, tepa konde lipe molorumu kanoringili.

²² Pe Yesusini elondo topondopa nimbendo: "Elone yakanokombele mele kepe pilkimbili mele kepe Jono ningu si-pele.

Mongo keri lieli yemboma mongone kanoko,
kimbu keri lieli yemboma kapola andoko,
kuru laká nolime umbu kangi angilipe,
komu silime komuni pilku,
kolopa lielime ola molemele kepe,
koropa pulime temane peangamo topo silio pilimelela
kanumu.[†] Aku siku Jonondo ningu siele.

²³ Na kanokolie 'Yu sike kanu yemo molemo.' ningu tondolo munduku pilkulie, altoko konopu talo naa panjiku molonge yemboma eno malo." nirimu.

²⁴ Jonone mundorumu yeselo kelko nendo puringili kinie Yesusini kelepa yembo awisili maku toko moloringimendo Jonondo nimbendo: „Kolea ku lieline Jono no lindipe molorumu kinie, eno kanu kolea ku lieline nambolka kanonge puringiye? „Molo, lkepanie mele poporomene lope-lope tendepa molorumu te kanonge puringiye? „Jono yu aku sipe mele molo kanumu..,

²⁵ „Alieli kanolemele mele kanonge naa puringi liemo, ulu nambolkare kanongendo puringiye? Ye te mulumbale paa peangama pakopa molorumu kanonge puringiye? Akumu molola. Yembo kamako molko, mele awisili nosiku, mulumbale paa peangama pakolemelema ye nomi kingimenga ulkena manjiku molemele kanumu.

²⁶ „Aku sili te kanonge naa puringi liemo, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe sili ye te kanonge puringiye? Akumu sike nalo nane enondo nimbu sikiru. Jono yu sike Pulu Yemonga ungu umbu

[†] 7:22: ungu pulu te LLuku 4:16-21.

tondorumume pilipe nimbe sili ye te nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe nimbe sili ye we te molo.

²⁷ Yuní Pulu Yemone ou "Lipu mundumbo." nirimu yemonga‡ aulkemo tepa mimi temu kanumu.§ Kanu yemondo Pulu Yemonga bokune sukundu molemo ungu te isipe:

‘Pulu Yemone yunge Malondo nimbendo:
"Pilieyo! Nanga ungu nindimbe yemo
nane nu puni aulkena
yu kumbi lepo lipu mundukuru.

Yuni nunge aulkemo akisindimbe.' nirimu.*
kanu ungumu bokune molemo.†

²⁸ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ou mana moloringi yembomanga te 'No Lindeli, Jono kinie manda molo. Jono olandopa mele. Nalo kinié wale kondemo wendo okomo. Kanu walemo Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo yembomanga‡ te paa imbi naa molopa paa koropa puli yembomo olandopa; Jono yu maniendopa. 'Ou moloringi yemboma manie mele; kinié na 'Sike.' ningú tondolo munduku pilingemonga konopu peanga pemba yemboma olandopa.' nirimu.

²⁹ Yesusini aku sipe nirimu pilkulie we yemboma kinie kou takisi lsingi yema kinie Yesusini Jonondo nirimu ungumu pilku peanga pilku Pulu Yemo kapi niringi. Kanu yembomane ou 'No Lindeli, Jonone nirimu ungumu pilku peanga pilkulie eno ulu pulu keri teringime bulu siku, konopu alowa teko 'Olio Jonone no lindepili.' ningú no lsingi.

³⁰ Nalo Parisi yema kinie,§ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoringi yema kinie, enone 'Pulu Yemone Jono naa mundorumu.' ningú pilkulie, Pulu Yemone "Yembomanga lipu tapondopo tendembo." nirimu ungumu pilku keri pilku bulu sikulie pe 'Jonone olio no naa lindepili.' ningú no naa lsingi.

³¹ Kanu kinie Yesusini ungu te pea nimbendo: "Kinié mana molemele yemboma nambolka melte eno manda manjipu manda nimbonje? 'Eno molemele mele isipu nimbu siembo:.'

‡ 7:27: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". § 7:27: Jonone nirimu ungu akumu inie yakondo 3:1-18. * 7:27: Mallakai 3:1. † 7:27: "Nindimbe ombe." nirimu kanu yemo No Lindeli Jono. Yu Pulu Yemonga Malonga aulke akisindimbe orumu yemo akumunge "Yuwe nimbe sindeli ye te molo." nimbe nirimu. ‡ 7:28: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § 7:30: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

³² Eno yemboma maku tolemele koleana ambolangoma pepe perekole molemele mele.* Kanu ambolangomanga marene ne anjo molemele ambolango mare ‚pea pepe perekole molonge aulke te koroko kelkolie, enondo walsikulie ningendo:

“Konana nimulu kinie
eno ‘Pea konana niemili.’ naa ningi
“Molo.” ningi.

Pe kelepo kola temulu kinie
eno ‘Pea kola teamili.’ ni naa ningi.

„Pea pepe perekole molomolo aulke te molo lepamo.,”
nilimele. „Kinié molemele yemboma eno kanu ambolangoma mele molemele.,

³³ „Na kinie No Lindeli Jono kinie oltone nilimbolo ungume enone pilku keri pilimele; telembolo mele kanoko keri kanolemelela,. Jono ombalie ga kinie no waene kinie naa nomba molorumu kinie ‚kanoko keri kanokolie, ningendo: “Yunge konopune kuru te molemo.” niringi.

³⁴ Pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ombo ga kinie no waene kinie norumu kinie ‚kanoko kerila kanokolie, ningendo: “Yu ga awisili nomba keri pilipe, no waene awisili nomba kekelepa topa telemo yemo. Yu kou takisi lili yema kinie,[†] ulu pulu keri telemele yembo wema kinie ‘Yu kinie pulu liepili pea tapu topo molamili.’ nimbe telemo.” nilimelela. „Enone aku siku Jono kanoko kerila kanolemele. Na kanoko kerila kanolemele.,

³⁵ Nalo pilipe konginjeli ulu pulumu Pulu Yemo kinie pelemo-na yunge ambolangomane pali yuni telemo mele-mando ‘Papu telemo.’ ninge.” nirimu.

7:36-50 Ambo Keri Tene Yesusinge Kimbuselo Kulumiye Tondorumu Temanemo

³⁶ Walse, Parisi ye tene Yesusindu “Langi pea nambili ou.” nirimu kinie yunge ulkena suku pupe akune langi polona nondopa polo tengat manie molorumu kinie

³⁷ kanu koleana molorumu ambo ulu pulu keri teli tene Yesusi yu kanu Parisi yemonga ulkena suku langi nomba molorumu pilipelie, yu kopongo wele paa komindi te mingi pali lipe akune memba pupelie nirimumuni,

³⁸ Yesusi molorumune bulkundu kimbune nondopa kola tepa angilipelie, pe Yesusi yunge kimbuselo kola mongone kulumiye tondopa, pe ambomo yunge penge lapisemo lipe kanu kimbuselo kulu tondopa, kimbuselo kangulupe,

* 7:32: bokumunge alsena anjokondo “31.4. tok bokis bilong pikinini”.

† 7:34: ungu pulu te Mateyu 11:19*.

kopongo wele memba orumu kanumuni kimbune ape kandondorumu.[‡]

³⁹ Kanu ulke pulu ye Parisi „Saimono, yuni ambomone aku terimu kanopalie yuyu konopuni pilipelie ‘Iyemo paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondolemo pilimo ye te§ molkanje i ambo yu ambolkomomo molemo mele kinie ulu keri telemo mele kinie manda pilipelie “Na naa ambolko, ongo wendo pu.” nilke.’ konopu lierimu.

⁴⁰ Yesusini „Saimono, konopuni pilierimu mele pilipelie yundu nimbendo: “Saimono, nu ungu te niembo.” nirimu kinie

Saimonone topondopa nimbendo: “Ungu Mane Silimu, kapola, ni.” nirimu.

⁴¹ „Aku nirimu kinie Yesusini yundu temane te topa nimbendo: „Ye tene ye talo kou mone pundu anjipe sirimu. Ye te wane-anderete kina mele sipe, ye te tene kina mele sirimu.

⁴² Pe elo pea pundu manda naa tondoringili kinie ye pundu anjerimu kanu yemone punduselo we siye kolopa “Uluri molo, yu tepili.” nirimu. Aku nirimumunge yeselonga nawene yu konopu olandopa mondorumu konopu lekenoye?” nimbe Yesusini Parisi yemondo aku nimbe walserimu.

⁴³ „Kanu Parisi ye, Saimonone yundu topondopa nimbendo: “Pundu awili anjerimu yemo, konopu leker.” nirimu kinie

Yesusini “Paa nikinu.” nirimu.

⁴⁴ Kanu kinie Yesusini topele topa kanu ambomo angilierimune kanopalie Saimonondo nimbendo: “I ambomo kána! Na nunge ulkena sukundu ondu kinie „olio Isirele yembo-mane ye ponenge kokele olemo kinie telemolo mele, nuni nando aku naa tenu. Nuni “Kimbu kulumiye tou.” ningu no naa sinu nalo i ambomone nanga kimbumu yunge kola mongone kulumiye tondopa, yunge penge lapisemo lipé nanga kimbumu kulu tondomu.

⁴⁵ Na ondu kinie nuni na naa kangulonu nalo i ambomone na ondu kinie kepe yandopa kinié kepe nanga kimbumu kangulupe molemo.

⁴⁶ Na ondu kinie nuni nanga pengena kopongo wele liku ape naa kandonu nalo i ambomone nanga kimbuselo kopongo wele komindi tene ape kandondonomu.

⁴⁷ Yuni ulu pulu keri awisili terimume manie pumumunge na konopu awili tepa mondopalie aku sipe temu. Nalo ulu pulu keri koltalo mindi telemo yembomo yunge terimu mele

‡ **7:38:** Mateyu 26:7, Mako 14:3, Jono 12:3. § **7:39:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

'Manie pupili, siye kolkoro.' nimbé yemo konopu laye tepe mondombala." nirimu.

⁴⁸ Ye Saimonondo aku sipe nimbe pora sipelie nirimumuni, ambomondo nimbendo: "Nunge konopune ulu pulu keri terinu pelemoma manie pupili, siye kolkoro." nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu pilkulie yu-kinie langi nongo moloringime yuni nirimu mele pilku keri pilkulie enone anjo yando ungu mele teko ningendo: "Yembomane ulu pulu keri telemelema iyemone "Manie pupili, siye kolkoro." nikimu yemo yu naweye? „Na Pulu Yemo.' konopu lepalie nikimunje?," niringi.*

⁵⁰ Kanu kinie Yesusini ambomondo kamu nimbendo: "Nane nu ulu pulu keri terinu mele "Ombo wendo pupili.' manda nimbo.' ningu pilku onumunge na sike aku sипу manda lipu tapondokoro kene nu konopu pe nipili mololiku pani." nirimu.†

8

*8:1-3 Ambo Marene Yesusi Nokoringi Temanemo**

¹ Kanu kinie pe Yesusi pupe, kolea awilime kinie kangama kinie akumenga andopalie nirimumuni, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba† temane peangamo topa silipe, yemboma ungu mane silipe andorumu. Yu lombili andoli ye engaki rurepo kinie

² ambo mare kinie yu pea andoringi. Kanu ambomanga mare ou kuru topa, mare ou kuru enonga konopune perimu kinie Yesusini eno pali tepe konde Isimu. Te, kolea Makatalla ambo Maria, ou yunge konopune kuru yepoko pakera moloringimendo Yesusini "Ongo wendo paa." nirimu kinie ongo wendo purungi.

³ Te, ambo Joana, Susa menu. Susa yu kolea Gallilli disiriki ye nomi kingi Eretenga ulke tapu yemo. Te, ambo Susana. Eno kinie weambo awisili kinie Yesusi nokoringi. Kanu ambomane enonga kou mone noseringime likulie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie enonga langi kinie melema topo toko liku siku nokoringi.

8:4-8,11-15 Ye Tene Langi Umbu Ponieno Tanda Sirimu Ungu Ikomo‡

⁴ Kanu kinie Yesusi molorumune kolea lupe lupemanga moloringi yemboma sukundu sukundu ongo, liku maku toringi kinie yuni enondo ungu iko te topalie nimbendo:

* ^{7:49:} inie yakondo 5:20-21. † ^{7:50:} inie anjokondo 8:48, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * ^{8::} Mateyu 27:55-56. † ^{8:1:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". ‡ ^{8:3:} Mateyu 13:3-9,18-23, Mako 4:3-9,13-20.

5 "Ye tene rasi-witi umbu ponieno andopa tanda sirimu. Tanda silipe andorumu kinie
umbu mare aulkena manie purumu, kanume yembomane kimbuni kambilieringi; keramane ongo liku noringila.
6 Umbu mare kou perimune manie pupelie akune no naa molorumu kulu muli topa wendo ombo walsikele kolorumu.
7 Umbu mare kombulu-siri ka mele molorumune manie purumu, siri ka meleme wendo ombo witi umbume topa norumu kulu ombo peanga naa lepa ,mongo te naa torumu,.
8 Umbu mare ma peangana manie purumume wendo ombo mongo peangama topa, mongo tokapu kise mele torumu."
,nirimu,:
,Aku nimbelie, "Yembo komu-peo lemomane iungumu piliee." nirimu.

*8:9-10 Yesusindu "Ungu Ikoma Nambemune Tolenoye?"
Ningu Walsiku Pilieringi Temanemo§*

9 ,Yesusini aku nirimu kinie, yu lombili andolimene yundu ningendo: "Aku ungu ikomonga pulumu nengu si." niringi.

10 Kanu kinie yuni enondo nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema kinie nokolemomonga* ulu pulu ou yuyu pilierimu kanu ulu pulume 'Eno kinié ,na lombili olemele yemboma, piliengi!' nimbelie eno 'Ungu ikomanga pulume piliengi!' nimbelie eno nimbe sikimu. Nalo we yemboma 'Ungume nimbu siembo.' nimbulie ungu ikoma mindi topo silio. ,Pulu Yemone Aisayanga kerena nimbendo:,
'Eno mongone kanokolie naa kanoko,
komuni pilkulie naa pilimele.'†
nirimu akumunge we yembomando ungu ikoma mindi tolio." nirimu.‡

(8:11-15 akumu inie yakondo 8:4-8 molemo.)

11 Aku nimbelie yuni nimbendo: "Aku ungu ikomonga§ pulumu isipe:

"Langi umbu tanda sirimu kanu umbume Pulu Yemonga ungumu.

12 Umbu mare aulkena manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilimele kinie pe ,kurumenga nomi, depelemo* ombo 'Aku ungumu kamu tondolo munduku piliengi liemo Pulu Yemone eno lipé

§ 8:8: Mateyu 13:10-17, Mako 4:10-12. * 8:10: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † 8:10: Aisaya 6:9. ‡ 8:10: 'Ungumu konopuni naa pilipu liemili.' nilimele yembomando nirimu; Mateyu 13:14-15. § 8:11: Inie yakondo 8:4-8. * 8:12: kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

tapondopa aulke kerine wendo limbe[†] kinie manda molo.' nimbe ungu tanda sili konopune pupe pelemoma wendo limo.

¹³ Umbu mare tanda sirimu kou perimune manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilkulie konopu siku pilku limele. Nalo eno pulkinio naa mundukulie ungumu laye kolte mindi pilku molemele. Pe eno konopune umbune temba kinie molo „Setene omba, manda manjipe kondi ka temba kinie, eno pilimele ungumu siye kolemele.

¹⁴ Umbu mare tanda sirimu kombulu-siri ka mele molorumune manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone ungumu pilkulie pe aulkena punge punge kinie konopune umbune telemo umbunema kinie, mele awisili nosilimele melema kinie ya ma koleana ulume teko konopu singe ulume kinie, kanu sili ulu mare wendo omba ungu kanumu topa nolemo kinie ungumuni uluri naa tepa langi mongo kamu naa tolemo.

¹⁵ Umbu mare tanda sirimu ma peangana manie purumume yembo mare aku silime molemele. Enone enonga konopu peanga pepili molko ungumu pilkulie kanu ungumu kamu liku tondolo munduku pilkulie, tondolo pupili molemele kinie kanu umbume langi mongo „awisili, tolemo.” „nirimu.”

8:16-18 Tepe-Llamemonga Ungu Ikomo‡

¹⁶ „Yesusini enondo ungu iko te pea topa nimbendo: „

“Yembomane tepe-llame kandokolie mingine suku naa panjiku polo maniekondo naa nosikulie nilimelemone, ‘Yembo ongema kolea kanangi ulkena suku patepili.’ ningu polo tengə ola nosilimele.§

¹⁷ Aku sipe mele, kinié lopi telemo melema pe walse mona lemba yemboma kanonge; kinié aki topa lemo melema pe walse patemba kinie yembomane kanu melema kanonge.

¹⁸ “Aku temba kene enone ungu pilimele akumu mimi siku piliengi! Pulu Yemonga ungumu pilku molemele yemboma paa olandopa nimbe simbe pilinge. Pe paa awisili pilinge. Nalo naa pilku molemele yemboma eno laye-kolte pilimele ungumu kepe wendo limbe.”* nirimu.

8:19-21 Yesusinge Anumu Kinie Angenupili Kinie Aku-menga Temane Te†

¹⁹ Walse Yesusi ulke tengə suku molorumu kinie yunge anumu kinie angenupili kinie yu kanongendo oringi. Akune

† **8:12:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ **8:15:** Mako 4:21-25.

§ **8:16:** inie anjokondo 11:33. * **8:18:** ungu pulu te Mateyu 13:12* † **8:18:** Mateyu 12:46-50, Mako 3:31-35.

yembo awisili ekelepa teko moloringi kulu yu molorumune nondoko manda naa ongolie

²⁰ „ungu te ningu mundoringi kinie, yembomane yundu ningendo: “Aminie kinie angenali kinie nu kanongendo ongo pena angilimele.” niringi.

²¹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga ungumu pilku liku telemele yemboma nanga anumu kinie nanga angenupili kinie molemele.” nirimu.

8:22-26 Poporome Awili Te Torumumuni Yesusinge Ungumu Pilipe Lsimu Temanemo[‡]

²² Walse, Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno nona andoli sipi tenga sukundu puringi kinie pukulie, yuni enondo nimbendo: “Nomu nekendo pamolo.” nirimu kinie akune punge puringi.

²³ Sipine punge puringi kinie Yesusi yu uru perimu. Yu uru pepili poporome awili te nomune torumu. Aku terimu-ne „nomumu apisipe ola ombalie, no sipine sukundu sukundu ombo peke lepalie sipimu memba nona manie pumbe terimu kinie eno no wangonge teringi.

²⁴ Kanu kinie yu uru perimune puku toko makinjindikulie ningendo: “Ye Nomimu,[§] Ye Nomimu, olio no wangokomolo.” niringi kinie yu makilipelie poporamemo kinie no apisipe ola orumu nomumu kinie iri torumu. Kanu kinie poporamemo topa kelepa, nomumu lope naa tepa we lierimu.

²⁵ Kanu kinie yuni lombili andolimendo nimbendo: “‘Pulu Yemone olio nokomba.’ ningu, tondolo munduku naa pilkimiliye?” nirimu.

„Yuni terimu mele kanokolie, yemane pipili kolko miniwale mundukulie anjo yando enono walsikulie ningendo: “Apa! Iyemo nawenje? Poporamemone kepe nomumuni kepe yuni elondo “Teale.” nilimo ungumu pilku liku kelkembele.” niringi.

²⁶ Kanu kinie nomune nekendo puku kolea Gerasa puringi. Nomu yakondo kolea Gallilli, nomu nekendo kolea Gerasa kanumu.

²⁷ Akune oringi kinie Yesusi sipine wendo ombo kélona angilierimu kinie kanu kolea ye te yu molorumune orumu. Kanu yemo kuru awisili yunge konopune molorumumunge mulumbale telu kepe naa panjipe, we-we andopa, ulke tenga naa pepa, yembo ono koleana pelipe andopa molorumu.

²⁸⁻²⁹ Kurumuni kanu yemo taki teki lsimu kulu yembomane ka-senene yu kimbu kime ka toko yu nokoko

[‡] **8:21:** Mateyu 8:23-27, Mako 4:36-41. [§] **8:24:** bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”.

moloringi nalo ka-senema sungu sirimu kinie pe kurumuni kolea ku lieline yu memba purumu. Kanu yemone Yesusi kanopalie calle nimbe yu angilierimune manie molopa tamalu pepa tondolo mundupelie nimbendo: "Yesusi, Pulu Ye Paa Olandopa Awilimunge Malo, na-kinie ulu nambolka uluri tenindu onuye? 'Na mindili paa naa lipu simbo.' ni.' nimbu mawa tekero." nirimu. „Yu kokele ombá orumu kinie, Yesusini ou nimbendo: "Kurumu, iyemonga konopune ongo wendo pu." nirimu mele pilipelie yemone aku sipe "Naa tei." nimbe mawa terimu.

³⁰ Aku nirimu kinie Yesusini yemondo walsipelie nimbendo: "Nunge imbi naweye?" nirimu kinie

yemo yunge konopune kuru awisili molorumu kulu pilipelie yuni "Nanga imbi Paa Awisili." nirimu.

³¹ Kanu kuru awisilimene wale awisili Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio 'ongo wendo pangı.' ningu toko makorokolie „Ima koleamo munduku siye kolko, Pulu Yemone kowa muru paa lepa mindi pupe pora naa nilimo murumunge ,olionga ye nomi Setene walse lipe mundumbe, kanu murumunge* paa." ni naa ni." ningu mawa teringi.

³² Akune ma pangı tengə umbu kongi awisili ímu nongo moloringi kanokolie Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olio 'toko makorokolie, 'Ne kongimenga konopune molo-pangı.' ni." niringi kinie

yuni "Kapola, akune pangı." nirimu.

³³ Aku sipe nirimu kinie kurume kanu yemonga konopune wendo ongolie kongi akune moloringimenga konopune puku moloringi kinie kanu kongime kekelepa toko lkisiku puku kopona pukue toko nomune suku puku no wangoringi.

³⁴ Ulu akume wendo orumu-ne kanokolie kongi tapu teko moloringi yema talopa leko pukulie niringimuni, kolea awiline moloringi yemboma kinie, kolea kangamanga moloringi yemboma kinie, ulu akume wendo orumu mele temanemo toko siliku puringi.

³⁵ Kanu temanemo pilieringi yemboma 'Ulume wendo orumu mele kanamili.' ningu wendo puku Yesusi molorumune ongolie ou kuru awisili konopune molko ongo wendo puringi yemo mulumbale pakopa, umbu konopu pepili Yesusi molorumune nondopa manie molorumu kanokolie eno pipili koloringi.

³⁶ Yesusini terimu mele mongone kanoringi yembomane pe oringi yemboma ningu siringi. Kuru awisili konopune

* **8:31:** Muru akumunge ungu pulumu Lipe Ora Sirimu 9:1,2,11, 11:7, 17:8, 20:1,3.

moloringi yemonga konopune kurume ongo wendo puringi kinie yemo yu umbu konopu pepili molorumu mele ningu siringi.

³⁷ Kanu kinie kolea Gerasa yemboma pali paa mini-wale mundukulie Yesusi mawa tekolie ningendo: "Olionga koleana naa mololi kelko pu." niringi kinie yu kelepa pumbendo nona andoli sipine suku purumu.

³⁸ , Yu pumbe terimu kanopalie, kuru awisili konopune ou molko wendo oringi yemone yundu nimbendo: "Pea pambil." nimbe mawa terimu.

Nalo Yesusini "Molo." nimbe yundu nimbendo:

³⁹ "Nulkondo puku Pulu Yemone nu lakopa tepe kondomu mele nunge yemboma ningu si-pou." nirimu. Yesusini aku nirimu-ne pilipelie ye kanumu pupe kolea awiline suku moloringi yemboma pali Yesusini yu-kinie lakopa tepe kondorumu mele nimbe sirimu.

8:40-56 (8:40-42,49-56) Ambola Te Kolorumumu Kinie (8:43-48) Kuru Te Topa Naa Kelierimu Ambo Te Kinie Elo Yesusini Tepa Konde Lsimu Temaneselo†

⁴⁰ Kanu kinie Yesusi yu nomu yakondo orumu kinie yu 'Ombá.' ningu maku toko nokoko moloringi yembomane "Nu papu okono." ningu konopu siringi.

⁴¹⁻⁴² Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te nokorumu ye te, yunge imbi Jairasi, Yesusi molorumune orumu. Kanu kinie yu Yesusinge kimbune nondopa ombo manie molopa tamalu pepa yundu mawa tepalie nimbendo: "Nanga ulkendo pea pambil ou." nirimu. Yemo yunge ambolamo, yunge lemene telu mindi, yu ponie engaki rurepo mele ombo purumu kanu ambolamo, kuru paa awili tepe torumumunge yu nondopa kolomba tepe lierimumunge ,yemone Yesusi aku sipe mawa terimu.,

Pe Yesusi kanu ulkena pumbe purumu kinie yembo awisili liku maku toko yu kakapu teko ekelepa teko pea puringi.

⁴³ Kanu yembo pea puringimenga ambo te yunge pena perimu walema pora naa nirimu. Yu pena mindi pepili ponie engaki rurepo ombo purumu. Yu doketamanga yunge kurumu 'Pora nipili.' nimbe andopa, yunge kou mone pali eno sirimu nalo kuru kanumu pora naa nirimu.

⁴⁴ Kanu ambomo Yesusi pumbe purumu kinie bulkundu ombo, yunge wale pakolimunge pundumu ambolorumu kinie walsikele yunge kuru torumu kanumu pora nirimu.

† **8:39:** Mateyu 9:18-26, Mako 5:21-43.

⁴⁵ Aku terimu kinie Yesusini nimbendo: “Na nawene ambolomuye?” nirimu. Enone pali “Na molo.” niringi kinie ,yu lombili andoli ye, Pitane yundu nimbendo: “Ye Nomimu,[‡] yembo awisili nu angilinona nondoko nondoko ongo kakapu teko ekelepa teko angilkimili kanumu.” nirimu.

⁴⁶ Nalo Yesusini altopa nimbendo: “Na yembo lipu tapondolio tondolo mare nanga kagine ombo ulsu pumu kulu pilipulie yembo tene na ambolomumundu nikiru.” nirimu.

⁴⁷ Aku sipe nirimu pilipelie ambomo yu lopi manda naa tepa, yu terimu mele Yesusi pilipe molorumu kanopalie yu kimbu ki puru-puru nipili Yesusi molorumune ombo manie molopa tamalu pepalie, yemboma pilku angiliengi yuni ‘Kuru pora nipili.’ nimbe ombo yu ambolorumu kinie walsikele konde purumu mele nimbe para sirimu kinie

⁴⁸ Yesusini yundu nimbendo: “Ambomo, ‘Nu manda tepa konde limbe.’ ningu tondolo munduku pilienu kanu ulumuni nu konde pukunu. Konopu pe nipili mololiku pani.” nirimu.[§]

⁴⁹ Yesusini ambomondo aku sipe nimbe molorumu kinie, ye te, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilieringi ulke nokoli ye ,Jairasi, nge ulkena molopalie ombo ,Jairasindu, nimbendo: “Nunge ambolamo kolopa pora simu. Ungu Mane Silimu ‘Mindili nopili.’ ningu we naa mengo wani.” nirimu.

⁵⁰ Yuni nirimu mele Yesusini pilipelie ,ulke nokoli yemondo, nimbendo: “Mini wale naa mundoyo. Nunge ambolamo nane ‘Manda lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku pilku moloni kinie^{*} yu konde pumbe.” nirimu.

⁵¹⁻⁵³ Kanu kinie Yesusi yemonga ulkena ombalie ulkena sukundu yembo awisili ambola kolorumumu kondo kolko kola teko moloringi kanopalie enondo nimbendo: “Ambolamo kolou naa kolomu. We uru mindi pelemo[†] kene kola naa teaa.” nirimu. Nalo yu sike kolopa pora sirimu pilkulie yuni “We uru pelemo.” nirimungunge enone yu ungu taka tondoko tawe tenderingi. Pe yu ,ambolamonga suluminiana, pumbe purumu kinie ‘We yemboma pali naa ongo anjo paa.’ nimbelie Pita keme, Jono keme, Jemisi keme, kanu ambolamonga anumu lapaselo kinie “Eno mindi pea pamili.” nimbe ,ambola onomo lierimu, suluminiana eno memba purumu.

[‡] 8:45: bokumunge alsena anjokondo “5. bikman”. § 8:48: inie yakondo 7:50.

* 8:50: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † 8:51-53: ungu pulu te Mateyu 9:24*.

⁵⁴ Pupelie ambolamonga kimu ambolopa yundu wal-sipelie nimbendo: "Ambolamo, nu ola molou." nirimu kinie

⁵⁵ yunge mini purumu kanu minimu altopa sukundu orumu kinie ambolamo walsikele ola molorumu. Kanu kinie Yesusini ,anumundu, nimbendo: "Ambolamo langi mare liku si." nirimu.

⁵⁶ Yuni terimu mele kanokololie ambolamonga anumu lapaselo elo paa mini-wale mundoringili nalo yuni elondo tondolo mundupe nimbendo: "Ulu itekeromo yembo telurindu kepe anjo puku paa naa ningu siele." nirimu.

9

9:1-6,10 Yesusini Ye Engaki Rurepo "Kongono Te-Paa."
Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo†*

¹ Walse Yesusini yu lombili andoli ye engaki rurepondo "Yando waa." nimbeline, enone yembomanga konopune kuru molemoma "Ongo wendo paa." ningu toko makoronge tondolomo sipelie, yembo kuru tolime 'Konde pang.' ninge nambamo sirimu.

² Aku sipe tepalie enondo nimbendo: "Eno puku, Pulu Yemo ombo ye nomi kingimu molomba‡ temane peangamo yemboma toko siliku andoko, kuru tolime teko konde liliku pang.

³ "Pungendo, eno melema naa mengo we pang. Apulu mingi kepe, mele wale kepe, langi kepe, kou mone kepe, wale pakoli talo kepe naa mengo we pangi.§

⁴ "Pe kolea tengah suku pukulie akune molongendo ulke teluringe suku pukulie akune mindi peko molkolie pe aku koleamo munduku siye kolko pang. ,Ulke pinie-pinie naa andoko ulke teluringe mindi langi nongo peangi.]*

⁵ Kolea marenga suku punge kinie kolea pulu yembomane "Papu ongi. Pea peamili waa." ni naa ningu enone ungu ningema pilku naa lingi liemo kanu koleana yembo kerime munduku siye kolko pungendo eno liku su singemonga kanu koleana yemboma 'Kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipa naa tapondomba mele piliengi!' ningu enonga kimbune kanu koleamanga ma angilimbema kulu tokolie pang." nirimu.

* **9::** Mateyu 10:1-15, Mako 6:7-13,30-31. Pe Yesusini ye tokapu yepoko lipa mundorumu temanemo inie anjokondo 10:1-20. 9:3-4,5 kinie 10:3-8,10-11 kinie paa telu sipemo. † **9::** "engaki rurepo" akumu Kewa ungue "tuwellepo". Akumu ya Yesusi ou mako torumu lombili andoli ye talapemonga imbi lieringi te-inie yakondo 6:13. Bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel" kananila.

‡ **9:2:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **9:3:** ungu pulu te Mateyu 10:10, inie anjokondo 10:71*. * **9:4:** inie anjokondo 10:7. Ungu pulu te Mako 6:10*.

6 Aku nirimu kinie kanu yema puku, koleamanga andoko, Pulu Yemonga temane peangamo toko siliku, kuru torumu yemboma teko konde liliku, teliku andoringi.

9:7-9 Ye Nomi Kingi Erotene "Yesusi Yu Nawenje?" Nimbe Pilierimu Temanemo[†]

7-8 Kolea Gallilli disiriki nokorumu ye nomi kingi Ertene Yesusini terimu mele temane toringi pilipelie, 'Iyemo nawenje?' nimbe pilipe sundorumu. Yembo marene ningendo: "I yemo 'No Lindeli, Jono 'talko kolorumu kanumu, lomboropa wendo omunje.' ningu moloringi. Marene ningendo: "'Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja[‡] kelepa ombo molemo.' ningu moloringi.

Marene ningendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondoru-mume pilku yemboma ningu siringi ye koro ou moloring-imenga ye te kolopalie lomboropa wendo orumu." ningu moloringi.

9 'Ye nomi kingi, Ertene 'Yesusini terimu mele temane toringi, pilipelie nimbendo: "'No Lindeli, Jono 'yunge pengemo wendo pupili.' nimbu nomimu karu lierindu yu kolorumu[§] nalo iulu tondolo lupe lupe telemopilio yemo yu nawenje?' nirimu. Aku sipe nimbeline "I ye Yesusi kanamboa!" nimbe molorumu.*

9:10-17 Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo[†]

10 Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema[‡] yu molorumune kelko yando ongolie niringimuni ulu teringime yu temane toko siringi. Kanukinie kanu yema lipe memba pupe 'Tenga oliolio molamili.' nimbe eno Besaida taonona memba purumu.

11 Nalo yembo paa awisili eno akune puringi mele pilkulie yu purumune akiliku lombili puringi. We yemboma oringi kanopalie Yesusini enondo "Papu ongi." nimbeline eno Pulu Yemo ombo ye nomi kingi molomba temane peangamo topa sipe, enonga yembo kuru torumume 'Konde pang.' nimbe eno tepa konde lsimu.

12 Pe ipupene ena pumbe terimu kinie yu lombili andoli ye engaki rurepo yu molorumune ongo yundu ningendo: "I koleana yembo te naa pelemo kene ya maku toko molemele

[†] **9:6:** Mateyu 14:1-2, Mako 6:14-16. Inie anjokondo 9:18-20 telu-sipe melela.

[‡] **9:7-8:** ungu pulu te Mako 6:15*. § **9:9:** Mateyu 14:1-12. * **9:9:** Ertene pe Yesusi sike kanorumu (inie anjokondo 23:8). [†] **9:9:** Mateyu 14:13-21, Mako 6:30-44, Jono 6:1-13; Iulu tondolomonga temanemo mindi ye kisene pali bokune toringi. Yesusi lomboropa ola molorumu temane akumu mindi sike peala. Te pea molo. [‡] **9:10:** inie yakondo 9:1-6, bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

yemboma 'Puku kolea marenga langi topo toko liku nongo pe-pangi.' ni." niringi.

¹³ Aku niringi kinie Yesusini lombili andolimendo nimbendo: "Enone enono yemboma langi mare liku siengi." nirimu.

Enone yundu ningendo: "Ya langi awisili molo. Pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie, aku langi pokore mindi lemo. Molo nuni 'Olio kolea tengah puku iyembomanga langi topo toko lindi-pengi.' ningu ninkinuye?" ningu walseringi.

¹⁴ (Kanu yemboma koltalo molo, ye pape tausini mele akune moloringi.)§

Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: "Yembomando 'eno tokapu talo talo' ningu manie molangi.' niengi." nirimu kinie

¹⁵ enone aku siku yembomando niringi kinie yemboma pilku liku aku siku manie moloringi.

¹⁶ Kanu kinie Yesusini pillawa kaloli kise pakera kinie oma talo kinie kanume lipelie mulu koleana olando sipe kanopa ,Pulu Yemo kinie, "Ange." nimbe langi akume ambolopa pike lepa lombili andolime moke tepe sipelie "Anjo yemboma siee." nirimu, ,enone yemboma moke teko siringi.,

¹⁷ Eno pali kanu langime noringi kinie olo terimu. Pe lombili andolimene langi goli lierimume liku maku toko wale basikete engaki rurepo toko peke siringi.†

9:18-22 Pitane Yesusindu "Pulu Yemone Olio Nokopa Kondomba Ye Te Lipu Mundumbo." Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Akumu Nu." Nirimu Temanemo‡

¹⁸ Walse, Yesusi yuyu Pulu Yemo-kinie ungu nimbe molorumu kinie yu lombili andoli ye pea moloringimendo walsipelie nimbendo: "Yembomane na imbi leko nawe nilimeleye?" nirimu.§

¹⁹ Enone yundu topodoko ningendo: "Marene "Nu No Lindeli Jono ,kolorumumu kinié kelepa lomboropa ola molemomo,." ningu pilku, marene "Nu, ,Pulu Yemone ou konde molopili olando lsimu ye, Illainja kelepa ombo molemo." ningu pilku, marene "Nu Pulu Yemone ungu

§ **9:14:** Ye manjipe pape tausini (5000), ambo ambolangoma pea olandopa (Mateyu 14:21. Lipe tere lepa yembo tausini rureponga talonje?). Ye po-tausini kinie ambo ambolangoma langi sirimu temanemo Mateyu 15:32-39,

Mako 8:1-10. * **9:14:** Giriki ungune "tu paono tene (50)" nimbe molemo. Umbu-Ungune "tokapu talo" akumu "tu paono eti" (48). Telu sipemo nalo Umbu-Ungune sumbi sipemo. † **9:17:** Pe Kingime 4:42-44. ‡ **9:17:** Mateyu

16:13-16,20-21, Mako 8:27-31; 9:18-19 inie yakondo 9:7-9. § **9:18:** inie yakondo 9:7-9.

umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te ou kolorumumu kinié lomboropa ola molemo." ningu pilimele." niringi.

²⁰ „Aku niringi kinie, yuni enondo walsipe pilipelie nimbendo: „We yembomane aku siku nilimele, nalo enone enono na nawe nilimeleye?" nimbe walserimu.

Pitane topondopa nimbendo: "Nu „Pulu Yemone ‘Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ ou nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu." nirimu.

²¹ Pitane aku nirimu pilipelie Yesusini enondo tondolo mundupe nimbendo: "Na molio mele „Pitane kinié nikimumu, enone anjo yembo telurindu kepe „isili ou, paanaa ningu siee!" nirimu.*

²² „Nimbelie, yuni „yu-kinie wendo ombá mele, eno nimbe sipelie nimbendo: "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo† sike mindili awisili nombá. Juda yemboma nokolemele tapu yema kinie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema kinie,‡ enone „ningendo: „Yu Pulu Yemone naa mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo naa molemo." ningu, yu liku bulu siku yu toko kondonge. Yu toko kondonge kolomba kinie wale talo ombo pumbe kinie yepoko sipemonga Pulu Yemone yundu ‘Lomboroko ola molou.’ nimbé." nirimu.§

²³ Kanu kinie Yesusini akune maku toko moloringimendo pali* nimbendo: "Yembo tene ‘Yu lombili pambo.’ nimbelie yuni alieli yunge konopumuni pilimo melemanga ‘Topo manie mundembo.’ nimbe, yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando ‘Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.’ nimbelie na lombili opili. We naa opili.

²⁴ Yembo tene yunge mana molopa naa kololi ulu pulumu ambolomba temba kinie yu kolopalie sike molopa kenjipe mindi pumbe. Nalo yembo tene na konopu mondopalie nanga kongono “Tendambo.” nimbe temba kinie yu kolopalie yu konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu sike kanopa limbe.

* **9:21:** ‘Juda ye awilimene aku ungumu pilkulie na-kinie mumindili kolkolie, isili outonge.’ nimbe aku “Naa niee!” nirimunje. ‘Yu sike tonge nalo ou naa tangi.’ nimbe nirimunje. † **9:22:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. ‡ **9:22:** bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”, “34.2. bikpris”, “41. saveman”. § **9:22:** molemo mele Yesusini sumbi sipe nirimu. Ungu lupe lupe molo.

* **9:23:** Lombili andolime palinje (9:18), molo yemboma palinje. Giriki ungune sumbi sipe naa nilimo.

²⁵ „Akumu nambemune nikiruye?„ Yembo tene mana melema pali yuyu lipe nosipelie yu mini pali Pulu Yemo naa molomba koleana pupe mindili nomba molopa kenjilkenje kanu melemane kanu yembomo nambepa lipe tapondolkanje? Lipe naa tapondolkamo.

²⁶ “Nanga yembo mare we yemboma kinie molkolie ningendo: “Olio Yesusinge ungume pilipu lipu, yu lombili andopo molemolo mele we yembomane naa piliengi!” ningulie, na kiyengo ningu lombili andolemele yemboma eno-kinie ulu te pe wendo ombá mele nimbu siembo: Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo pe Lapanga tondolo pate-limu kinie ,mulu koleana, angello kake telime kinie ,manie, ombá temba kinie, kanu we yemboma molongena yunge yemboma mona molongendo we yemboma molongena kanokolie yu ou naa opili ‘Olio yunge yemboma molemolo mele we yembomane naa piliengi!’ ningu pipili kolko lopi tekó molonge yemboma yuni lipe wekendo kanopa, “Na moliona naa waa.” nimbéla.” ,nirimu..”

²⁷ “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eno ya angilkimilimenga mare ou kolou naa kolangi Pulu Yemo ye nomi kingimu om̄ba molopa kolea nokombando[†] ombá kanonge.” nirimu.[‡]

9:28-36 Yesusinge Kalumu Te Lupe A Lierimu Temanemo[§]

²⁸ Yesusini ,yu lombili andolimendo aku sipe nimbe sirimu kinie,* pe koro te om̄ba purumu kinie Pita keme, Jemisi keme, Jono keme, eno lipe meli pupe ‘Pulu Yemo kinie ungu niembo.’ nimbeline ma pangine[†] ola eno lipe memba purumu.

²⁹ Yuni akune Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopili yunge kumbikeremo alowa tepa, yu pakorumu mulumbalema ena tondolo topa yembomanga mongo takele telemo mele aku sipe kake terimu.

³⁰⁻³¹ Yu aku sipe molopili, „Juda yembomanga koronga-ou moloringili ye awili talo,, Mosisi kinie Illainjaselo, ongolo paterimune ongo angilkululie elo kinie Yesusi kinie enone Yesusi yu kolea awili Jerusalleme akune Pulu Yemone yundu ‘Tei.’ nirimu mele tepa kolomba mele ningu moloringi.

³² Pita kinie, yu pea akune moloringi yeselo kinie, eno siye tepa uru ombá terimu nalo pe eno makiliku umbu konopu pepili molkolie Yesusi yunge kangi alowa tepa molorumu

[†] **9:27:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom.” [‡] **9:27:** Yembo marene ‘Ya 9:28-36 molemo mele aku ulumundu nirimunje.’ ningu pilimele. [§] **9:27:** Mateyu 17:1-8, Mako 9:2-8. * **9:28:** ungu pulu te Mateyu 17:1*. † **9:28:** ungu pulu te Mateyu 17:1**.

mele kinie, yunge tondolo paterimu mele kinie, yu kinie angilieringili yeselo pea kanoringi.

³³ Kanu kinie aku yeselo pungele puringili kinie Pitane Yesindu nimbendo: "Ye Nomimu,[‡] olio ya molopamolo peanga lepamo. Olione ulke takaye yepoko takondamili. Te nunge, te Mosinge, te Illainjanga takondamili." nirimu. (Nalo aku nirimumu, pipili paa kolopalie, yuni nimbé mele naa pilipe ungu te walu nirimu.)

³⁴ Pitane aku sipe nimbe molopili kupe te omba eno aki torumu. Kupena sukundu puringi kinie eno pipili terimu.

³⁵ Kupe torumune sukundu ungu te wendo ombalie nimbéndo: "I yemo nangaa Nane, 'Enonga' nimbu, yu mako topo lipu mundorundu. Yuni ungu nimbéma pilku liengi." nirimu.

³⁶ Aku ungumu nimbe kelierimu kinie Yesusi yu mindi molorumu kanoringi.

Enone aku siku kanoringi mele anjo naa ningu para siku, yembo teluri kepe ou naa ningu siringi.

9:37-43 Yesusini Kuru Te Makororumu Temanemo[§]

³⁷ Opali, ipulueli-ou, Yesusi kinie yu lombili andoli ye yepoko kinie, eno ma pangine maniendo onge oringi kinie yembo awisili yu linge oringi.

³⁸ Oringi yembomanga ye tene Yesindu nimbendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nanga kango nanamo, yu nanga kango telumu mindi, kondo kolko liku tapondani.' nimbu mawa tekero.

³⁹ Yunge konopune kuru te pelemomone yu lipe mindili sipe tolemo kinie kangomone kalle nimbe, yu kuru kopari topalie apoupu memba molemo. Yuaku sipe taki teki telemo-na kangomo yu kangime pange-mange telemola.

⁴⁰ Nu lombili andolimendo aku temanemo topo sipu enone kanu kurumu 'Makorangi.' nimbu mawa tendu nalo eno manda naa tengi." nirimu.

⁴¹ Aku nirimu kinie, pilipelie Yesusini, yemboma iri topalie, nimbendo: "Kinié molemele yemboma eno, 'Pulu Yemone ulume sike manda temba.' ningu, tondolo munduku naa pilimele. Eno konopu karaye tepa pepili molemele yemboma, na eno-kinie molopo, wale nambepo molopo mane sipu ulu mare lipu ora simbo kinie mimi siku pilingeye? 'Na eno-kinie siye tekemo.'" nimbelie pe kanu yemondo nimbendo: "Nunge kangomo na moliona mengo ou." nirimu.

[‡] 9:33: bokumunge alsena anjokondo "5. bikman". [§] 9:36: Mateyu 17:14-20, Mako 9:14-29.

⁴² Membá ombá orumu kinie kanu kurumuni kango kanumu topa lipe manie mundupelie yu torumu kinie Yesusini kurumu iri topa kangomo tepa konde lipelie, yu konde molorumu kinie lapa sirimu.

*9:43-45 Yesusini Yu Tonge Kinie Kolopa Lombokoropa Ola Molomba Mele Wale Talo Sipe Nimbe Sirimu Temanemo**

⁴³ Aku sipe terimu kanokolie yemboma Pulu Yemonga tondolomo konopuni pilkulie mini-wale mundoringi.

Yuni terimu mele eno suru nengu mini-wale munduku molangi Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo:

⁴⁴ "I nikiru mele pilku kondayo. Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo ,ka sikulie yu tonge, yema anjo singe." nirimu.

⁴⁵ Nalo yuni nirimu ungumu pilku sundukulie 'Tungumunge pulumu nambolkarenje, naa pilkimulu.' niringi nalo "Nambolka nengu nikinuye?" nengu walsiku pilingendo pipili kolko naa walseringi. Pulu Yemone 'Eno kanu ungumunge pulumu isili ou naa piliengi!' nimbe terimu kanumu.

9:46-48 Pulu Yemo Ye Nomi Kingi Molopa Nokolemo Yembomanga Yembo Paa Imbi Olandopa Molemomonga Ungu Te†

⁴⁶ „Walse Yesusi lombili andolimene, eno enono anjo yando ungu mele tekolie ningendo: "Olionga ye nawe paaolandopa molemoye?" niringi.‡

⁴⁷ Enone konopu lieringi mele pilipelie, Yesusi ambolango kanga te lipe yu molorumune nondopa mondopalie

⁴⁸ enondo nimbendo: "Yembo tene 'Na Awilimunge yembomo molio.' nimbe i ambolangomo§ lipe tapondomba kinie kanu yembomone aku tembamonga na lipe tapondombala. Kanu kinie na lipe tapondomba yembomone na lipe mundorumu yemo lipe tapondombala. Enonga ye tene 'Nanga imbi ola naa molopili.' nimbe, 'Ye tenga lupe imbi ola molopili.' nilimo yemo yu enonga paa olandopa molombamonga ,aku sipe ulumu pemba.," nirimu.

*9:49-50 Yesusini Nimbendo: "Olio-Kenie Opa Pulue Naa Molemele Yemboma 'Olionga Opa Lkerayema.' Niemili." Nirimu Temanemo**

⁴⁹ Yesusi lombili andoli ye Jonone Yesusindu nimbendo: "Ye Nomimu,† olio kanomulu, ye tene nunge imbi lepa‡

* **9:42:** Mateyu 17:22-23, Mako 9:30-32. Inie yakondo 9:22 aku sipe ou nimbe, anjokondo 18:31-34 aku sipela nirimu. † **9:45:** Mateyu 18:1-5, Mako 9:33-37.

‡ **9:46:** inie anjokondo 22:24. § **9:48:** bokumunge alsena anjokondo "31. tok bokis bilong pikinini". * **9:48:** Mako 9:38-41. † **9:49:** bokumunge alsena anjokondo "5. bikman". ‡ **9:49:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

kuru mare yembomanga konopune molongime “Ongo wendo paa.” nimbe topa makoropa molomu kanomulu. Kanopolie yu olio pea tapu topo naa molemolo kene yundu “Nu aku siku naa tei.” nimulu.” nirimu.

⁵⁰ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu ,kanu yemone terimu ulumundu, nimbendo: “Yembo te olio-kinie opa pulue naa molemo yembomo olionga opa lkerayemo molemo kene enone yundu “Molo.” naa niengi.” nirimu.

⁵¹ Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusalleme yu kolopalie pe mulu koleana olando pumbe walemo nondopa wendo orumu pilipelie konopu tondolo mundupe ‘Jerusallemendo pambo.’ nimbeline pumbe purumu.

⁵² Yu lombili andoli ye mare lipe mundupelie nimbendo: “Kinié ipulueli kolea Sameria lierimu taono te nondopa lembana peamili kene eno akune puku olio manda pemolo ulke te koroko liengi.” nirimu kinie puku kororingi.

⁵³ Nalo kanu Sameria yemboma ,eno kinie Isirele yemboma kinie opa pulue molkolie,§ yu Jerusallemendo pumbe purumu kanokolie enone “Molo, yamanda naa penge.” niringi.

⁵⁴ Aku siku niringi kanokolie yu lombili andoli ye Jemisi kinie Jonoselone yundu ningelendo: “Awilimu, ‘oltone ‘Mulu koleana tepe wendo ombo i Sameria yemboma nomba kondopili.’ niembili.’ konopu lekenoye?” ningu walseringili.

⁵⁵ Nalo yu topele topa elo kanopa iri topa “Aku ningu kenjikimbili.” nirimu kinie

⁵⁶ yu kinie eno kinie kolea tenga puku pe-poringi.

*9:57-62 Yesusi Lombili Andolemolomonga Ungu Te**

⁵⁷ Eno aulkena punge puringi kinie ye te ombo Yesusindu nimbendo: “Nu puni koleamanga pali nu lombili ombó.” nirimu kinie

⁵⁸ Yesusini yundu nimbendo: “Pílie! Owa takerama ulke pelemele mangan pelemele; kerama enonga mi takolemele-manga pelemele; nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga† pelemo kolea te naa lemo ,kene, nu ‘Yu lombili pupulie kapola naa molombo.’ ningu pilkulie na lombili wani. We naa wani.” nirimu.

⁵⁹ Kanu kinie yuni ye tendo nimbendo: “Na pea pambili lombili ou.” nirimu kinie kanu yemone yundu topondopa nimbendo: “Awilimu, ,nu kamu lombili wambo mangali,

§ **9:53:** bokumunge alsena anjokondo “39. Sameria” ungupulu te inie anjokondo 10:33* * **9:56:** Mateyu 8:19-22. † **9:58:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”.

ou pupu nanga lapamo-kinie pea molambo. Pe yu kolomba kinie ono tepolie nu lombili ombó.” nirimu.[‡]

⁶⁰ Nalo Yesusini yuntu altopa nimbendo: “,Nanga ungumu naa pilku, yembo kololi ,none teli, yembomane yembo kolongema ono teangi.[§] Nu ‘Pulu Yemo omba ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba* temane peangamo yemboma piliengi!’ ningu toko siliku andani.” nirimu.

⁶¹ Kanu kinie ye tene yuntu nimbendo: “Awilimu, nu lombili ombó nalo ou pupu nanga yemboma kondo kolopo ‘Molaa.’ nimbulie pe nu lombili ombó.” nirimu kinie

⁶² Yesusini yuntu nimbendo: “Na ‘Lombili ombómo.’ nimbe ombalie nondopa siye kolomba yembo te yu Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokomba koleamonga kongonomo manda naa temba.” nirimu.

10

10:1-24 Yesusini Ye Tokapu Yepoko “Paa.” Nimbe Lipe Mundorumu Kinie Puku Andokolie Kelko Oringi Temanemo*

10:1-12,16 Yesusini Ye Tokapu Yepoko Lipe Mundorumu Temanemo[†]

¹ Kanu kinie Yesusi kolea awili Jerusallemendo pumbe pupelie nirimununi, yu pumbe purumu kolea marenga ye pokore kumbi lepa lipe mundorumu. Yuni ye tokapu yepoko mako topa ye talo talo nimbe lipe mundupelie

² eno ungu iko mele topa nimbendo:

“Ponienlangi awisili nou lepa pelemo nalo kanu langime puku liku nosinge yemboma koltalo kene Ponie Pulu Yemone ‘Kanu langime liku nosieli kongonomo puku tengye yemboma ponienlangi lipo mundopili.’ ningu mawa teangi.

³ Eno lipu mundukuru yema eno sipisipi melema, yembo owa takera awili kerimene sipisipi topa nolemo mele yemboma molemelena lipu mundukuru.[‡] „Nanga ungumu andoko ningu singe kinie pilku keri pilkulie yembomane eno mindili liku singe..”

⁴ Pukulie, wale-tapi kepe, kou mone kepe, mele-wale kepe, kimbu-su alowa teko mondongema kepe naa meli we pang.

[‡] **9:59:** Ya ungu pulumu sumbi sipe molemo. “ “Ou lapamo ono teambo.” nirimu.” nalo lapamo sike ou naa kolorumu. [§] **9:60:** Yesusini nirimu ungu pulumu sumbi sipe molemo.

* **9:60:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. * **10::** “Tokapu yepoko” akumu “tere paono tene tu” nimbu, Kewa-ungune “sependi tu” (72) nilimolola. Tokapu te wane paono po (24) kanumu. 10:3-8,10-11kinie 9:3-4,5 kinie paa telu sipemo.

[†] **10::** akumunge 10:4-12 Yesusini ye rurepo ou lipo mundorumu temanemo inie yakondo 9:1-6. Akumu lupe, itemanemo lupela. [‡] **10:3:** Mateyu 10:16; ungu pulu te Mateyu 10:16*.

Aulkena pukulie yemboma kanoko enondo ungu te naa ningu we pangí.

⁵ "Kolea tengā sukundu pukulie akune molongendo ulke teluringe puku pe-pukulie ou kanu ulke pulu yembomando ningendo: "Eno konopu peanga pepili molangi." niengi.

⁶ Aku ninge kinie kanu ulkena 'Konopu peanga pepili molambo.' nimbe yembo te molomu liemo yu konopu peanga pepili molomba. Molo aku ninge kinie kanu ulkena 'Konopu peanga pepili molambo.' nimbe yembo te naa molomu liemo eno akune 'Pangi.' nimbu mundukuru yema enono konopu peanga pepa umbune te naa tepili molonge.

⁷ Kongono telemo yemo yu mele papu kalemele kene[§] punge ulkena peko, ulke pulu yemone langi simbema nangi. Ulke pinie-pinie naa andoko, ulke telune mindi langi nongo peangi.

⁸ "Kolea tengā suku pukulie ningemone, kanu kolea pulu yembomane enondo "Papu ongi. Olio pea molamili waa." ningi liemo eno langi singema nongo,

⁹ akune kuru tomba yemboma tekoconde liku, enondo ningendo: "Pulu Yemo omba ye nomi kingi molopa olio nokomba walemo^{*} eno molemelena nondopa ombá." niengi.

¹⁰ "Molo kolea tengā suku pukulie kanu kolea pulu yembomane enondo "Eno nambemune ongiye?" ningu, "Pea peamili waa." naa ningi liemo kanu koleamo munduku siye kolko pungendo, aulkena puku angilkulie yembomando ningendo:

¹¹ "Enone olio liku su singimunge 'Eno kamu molko kenjengi! Pulu Yemone eno lipe naa tapondomba mele paa piliengi!' nimbu, olionga kimbune ya koleamonga ma angilkimume kepe kulu topolie pukumulu." niengi. 'Akumu piliengi!' ningu aku siku ningulie pe ungu te pea enondo kamu ningendo: ",Eno liepi-liepi tamili piliengi!, Pulu Yemo omba ye nomi kingi molopa yemboma nokomba walemo nondopa ombá." niengi.

10:12-16 Yesusini Kolea Marenga Yemboma "Mindili Nongo Molko Keninge." Nirimu Temanemo[†]

¹² "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kote walemo wendo ombá kinie kolea awili Sodomo [‡]yemboma[‡] ou ulu pulu keri awisili sike teringi[§] nalo, enonga kote kanga mele

[§] **10:7:** Mateyu 10:10, Ou Timoti 15:18. * **10:9:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † **10:11:** akumunge 10:12-15 Mateyu 11:22-24. Inie anjokondo 11:31-32. ‡ **10:12:** Ya "yemboma" molemo akumunge ungu pulumu Mateyu 11:20*. § **10:12:** Sodomo yembomanga temanemo Ou Pulu Pulu 18-19. Akune 19:24-25 kana.

pemba. Nalo iyembo ‚enondo “Pea molamili waa.” ni naa ningu, enonga ungu pilku naa linge yemboma, „kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba.” nirimu.*

¹³ „Kolea Korasini kinie Besaida taonoselo ‚akune molemele yemboma, mindili nongo paa molko kenjinge. Kanu koleaselonga sukundu ulu tondolo awisili terindu ‚nalo akune molemele yemboma konopu alowa naa telememele,. Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga sukundu† ulu tondolo naa terindu‡ nalo kanu koleaselonga sukundu nane ulu tondolo aku sipu telka kanolemelanje kanu koleaselonga ‚yembomane, eno ulu pulu keri telememele koronga munduku siye kolko, bulu siku, konopu alowa telemela.

¹⁴ „Akumunge, kote walemo wendo ombá kinie kanu kolea awili Taya kinie Saidonoselonga ‚yemboma ulupulu keri sike telememonga, enonga kote kanga mele pemba. Nalo eno kolea Korasini kinie Besaidaselonga ‚yemboma, ‚na ulu tondoloma terindu kinie kanokolie konopu alowa naa teringimunge, kote walemo wendo ombá kinie enonga kote awili mele pemba.

¹⁵ „Kapeniame taono ‚yemboma enone, ‘Mulu koleana pupu molamili.’ konopu lekemeleye? Aku manda molo. ‚Enone nanga ungume alieli pilimele nalo konopu alowa naa telememonga, eno kolea kerine puku molonge.” nirimu..”

¹⁶ „Aku nimbélie yuni lipe mundumbe terimu yemando ungu te pea nimbendo:, “Enone ungu ningema pilipe limbe yembomone nane ungu nilio ungumu pilipe limbela. Enone ungu ningema naa pilipe ‘Olio pea molamili.’ naa nimbe temba yembomone na-kinie ‘Pea naa molambili.’ nimbéla. Nando ‘Pea naa molambili.’ nimbé yembomone na ma koleana lipe mundorumu ye kanumundu ‘Pea naa molambili.’ nimbéla.” nirimu. Yesusini aku nimbe pora sipelie ‘Yunge kongono tende-pangi.’ nimbe eno lipe mundorumu.

10:17-20 Ye Tokapu Yepoko Yesusini Lipe Mundorumu Yema§ Kelko Yando Oringi Temanemo

¹⁷ „Walse, Yesusini lipe mundorumu ye tokapu yepoko yu molorumune paa konopu siku yando ongolie enone yundu ningendo: “Awilimu, olione nunge imbi lepolie kuru kerime kepe olione ungu nirimulume pilku liku teringi.” niringi.

* **10:12:** pali Mateyu 11:23 ekendo, 24. † **10:13:** Koleamanga ungu pulumu Mateyu 11:21*. ‡ **10:13:** ungu pulu te Mateyu 11:21*. § **10:16:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

¹⁸ Yesusini enondo nimbendo: "Aku siku teliku andoringi kinie ‚kurumenga nomi, Setene* kariapá mele tepa, topa manie mundorumu nane kanorundu,

¹⁹ Pilieme! Eno tondolo te sirindu. Yembo nomba kondoli kongi-ka-wambiye molo kiriwara[†] aku melema eno naa kanoko kambilinge kinie aku melemane eno nanga yemboma 'Uluri naa tepili.' nimbu eno kanu tondolomo sirindu.[‡] Olio-kinie opa pulue ‚Setene, yu sike tondolo pulimo nalo eno kanu tondolo sirindumunge yuni eno uluri manda naa temba.

²⁰ Nalo aku sипу nikirumunge konopu naa siku, kurume enonga ungumu pilku liku telemellemonga konopu naa siku; ‚Pulu Yemone, mulu koleana ‚molopa, enonga imbime topa mondorumumunge konopu siku molangi.” nirimu.

10:21-24 Yesusini Pulu Yemo Kinie 'Ange.' Nimbelie Kapi Nirimu Temanemo[§]

²¹ Yesusini Pulu Yemonga Mini Kake Telimu kinie konopu awili tepa sipelie Pulu Yemondo nimbendo: "Tata, Mulu Maselo Kinie Nokoko Moleno Ye Nomimu, nane nu-kinie "Ange." nikiru. 'Olio pilipe konginjeli pelemo. Olio oliolio ungumenga pulume pali pilipu kondolemolo.' ningu pilimele yemboma eno nane telio ulumenga pulumu 'Naa piliengi!' ningu naa ningu sirinu. Yembo ambolango pame ‚mele,* molko, nane nilio ungume komu tendeko molemele yemboma mindi nane telio ulumenga pulumu 'Piliengi!' ningu, eno ningu sirinu kanumunge nu kapi nimbu "Papu terinu." nikiru. Sike Tata, nuni 'aku sipe wendo ombá kinie konopu simbo.' ningu aku siku terinumunge ‚aku sipe wendo okomo..” nirimu.

²² „Pulu Yemondo aku sipe nimbeline kelepa yembo moloringimendo nimbendo: „Melema pali Tatane na sirimu. Yembo tene Malo paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo; Lapane mindi yu kanopa imbi silimo. Yembo tene Lapa paa sike molemo mele pilipe kanopa imbi silimo yembo te molo. Malone mindi kanopa imbi silimo; Malone 'Lapa lipu ora siembo.' nimbé yemboma eno Lapa kanoko imbi singela.” nirimu.

²³ Kanu kinie yu lombili andoli yema eno enono moloringine pupe 'Eno mindi piliengi.' nimbe enondo nimbendo: "Eno mongone kanolemele melema kinie ulume kinie kanolemele yemboma eno malo.

* **10:18:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **10:19:** ungu pulu te inie anjokondo 11:12*. ‡ **10:19:** Lipe Mundorumu Yema 28:1-6. § **10:20:** akumunge 10:21-22 Mateyu 11:25-27, 10:23-24 Mateyu 13:16-17. * **10:21:** bokumunge alsena anjokondo "31.4 tok bokis bilong pikinini".

²⁴ Nane enondo paasike nimbu sikirumu: Ou moloringi yemboma, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, ye nomi kingime kinie, kanu yembo awisili kinié eno mongone kanoko molemele melema kinie ulume kinie kanongendo “Kanamola!” ningu moloringi nalo naa kanoringi. Eno kinié komuni pilku molemele melema pilingendo “Piliemola!” ningu moloringi nalo naa pilieringi.” nirimu.

10:25-37 Juda Yembomanga Opa Pulue Ye Tene Juda Ye Te Kondo Kolopa Lipe Tapondoru Temanemo[†]

²⁵ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondoru ye tene ‘Yuni nimbe kenjimbenje manda manjipu piliembo.’ nimbe Yesusindu walsipe pilipelie nimbendo: “Ungu Mane Silimu, na nambe-embo kinie konde molopo kondopo mindi puli ulu pulumu limboye?” nirimu.[‡]

²⁶ Yesusini yuntu nimbendo: “Pulu Yemonga ungu manema Mosisini bokune torumu bokune kanokolie nambolka nimbe molemo kanolenoye?” nirimu.[§]

²⁷ Yuni topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga ungu manemane nimbendo:
 ‘Enone enonga kamelema kinie,
 enonga minime kinie,
 enonga tondolomo kinie,
 enonga pilipe konginjelime kinie,
 akumene Awili Yawe enonga Pulu Yemo manjiku tondolo munduku konopu mondangi.’
 nimbe pepa,
 ‘Enone enono yu mele mele konopu mondoko
 enonga kangimu enono
 kondo kolko nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.’
 nimbe pelemo.”* nirimu.

²⁸ Yesusini yuntu nimbéndo: “Nu paa sike nikinumu. Nuaku siku tenu liemo molopa mindi puli aulkena puni.” nirimu.

²⁹ Nalo Pulu Yemonga ungumenga pulume pilipe yemboma mane sili yemone[†] ‘Yembomane ‘Na paa pilimo yemo’ ningu piliengi!’ nimbelie kelepa nimbendo: “Nanga pulu lemo yemboma nameleye?” nirimu.

³⁰ Yesusini ungu te topondopa nimbendo:

[†] **10:24:** akumunge 10:25-28 Mateyu 22:34-40, Mako 12:28-31. [‡] **10:25:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. [§] **10:26:** bokumunge alsena anjokondo “26.1. lo”. * **10:27:** Ungu Manema 6:5, LLipai 19:18. [†] **10:29:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”.

"Juda ye te kolea awili Jerusalleme mundupe siye kolopa kolea awili Jeriko pumbe purumu kinie wa noli yema ongo yunge mulumbale toroko kulku liku yu toko nosiku eno purungi.

³¹ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoli ye te‡ kanu aulkemonga maniendo pumbe pupelie nirimumuni, yemo aulkena lierimumu ombo kanopalie yu lierimune siye kolopa aulke kiririme ekendonga ombo purumu.

³² Pe aku sipela Pulu Yemonga kongono tendeli talape LLipai ye te§ yemo toko noseringine ombo kanopalie yu liepili siye kolopa aulke kiririme ekendonga ombo yu purumula.

³³ Nalo Sameria ye te* kanu aulkena pumbe ombalie yemo lierimune ombo kanopalie yu kondo kolopa,

³⁴ lierimune nondopa pupe kangi toringimenga kopongo kinie no-waene kinie ondopa kandondopalie banisini ka tondopalie nirimumuni, pe yuni yu kangulupe ola lipe yunge kongi-dongi bulu mingine ola nosipe memba pupelie yembo ponenge ongo pe-pou-pou teringi ulke tengah memba pupe nosipe nokopa molorumu.

³⁵ Peringili kinie ipulueli ou yu pumbe tepalie nirimumuni, kou pape kina mele wendo lipe ulke pulu yemo sipelie nimbendo: "Yu nokoko kondoyo. Pe i sikiru koumu manda naa tepe nunge kou mare olandopa pumu liemo pe kelepo yando ombolie nunge kou pundu tombo." nimbe Sameria yemone nirimu." nimbe Yesusini aku nirimu.,

³⁶ „Aku nimbeline kelepa nimbendo, "I ye yepoko ongo puringimenga ye wa nolimene toko noseringi yemonga pulu lierimu yemo naweye? Juda ye ou pulu pulu ongo kanokolo we ongo puringili yeselonga te molo yunge opa pulue ye akilipe orumu yemoye?" nimbe walasipe pilierimu.

³⁷ Pulu Yemonga ungumenga pulume pilipe yemboma mane sili yemo yuni nimbendo: "Yemone yu we kondo kolorumu yemo lemo." nirimu.

Kanu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Nu puku aku siku te-pou." nirimu.

10:38-42 Yesusi Kinie Ambo Mata Mariaselo Pea Moloringi Temanemo

³⁸ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andolime kinie eno ongo pukulie kolea tengah pupe ambo Mata yunge ulkena "Pea molamili ou." nirimu kinie yu akune purumu.

‡ **10:31:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § **10:32:** LLipai yemanga ungu te Ungu Manema 10:8. * **10:33:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". Sameria ye tengah temanemo inie anjokondo 17:11-19.

³⁹ Mata yunge angenu Maria molopalie yu Yesusini ungu peanga nilimo nimbémo 'Piliembo.' nimbe Yesusi molorumune ombo nondopa manie molopalie nirimumuni, Yesusi ungu nimbe molorumu mele yu pilipe molorumu.

⁴⁰ Nalo Mata yuyu langi kalondopa, kongono tepe molopalie yu kongono takaraki lierimu kulu kanu kongonomo mindi pilipelie Yesusi molorumune pupe nimbendo: "Awilimu, nanga angenu na lipe naa tapondokomo na na nanu mindi langi simbondo kongono tepe moltoro kanokolie kondo naa tekemoye? Yuni na 'omba lipe tapondopili.' ni." nirimu.

⁴¹ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu topondopa nimbendo: "Ambo Mata, ulu awisili mele nu konopu awisili liku munduku konopu umbune tepili moleno

⁴² nalo ulu telu mindi nu naa pilku teleno. Kanu ulu peangamo Mariane 'Teambo.' nimbeline, nanga ungumu pilipe, molemo. Kanu ulu peangamo yuni naa temba aulke te molo." nirimu.

11

11:1-13 Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbu Mawa
Temolomonga Ungu Te*

¹ Walse, kolea tengah, Yesusi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopalie pe nimbe pora sirimu kinie yu lombili andoringi ye tene yundu nimbendo: "Awilimu,[†] olio Pulu Yemo kinie ungu nimolo mele mane sieni. 'No Lindeli, Jono yu lombili andoringi yema mane sirimu mele olio aku siku mane sieni.' nirimu.

² 'Aku sipe nirimu kinie pilipelie, Yesusini enondo nimbendo: "Eno Pulu Yemo kinie ungu ningendo i siku mele niengi:

"Tata,
yembomane 'Nu imbi ola molopa,
ye kake teli peangamo moleno.' ningu molangi.
Nu ye nomi kingimu molko

yemboma nokoni walemo wendo opili.[‡]

³ Kinié kepe pe alieli kepe
olio nomolo langime siyo.

⁴ Yembomane olio teko kenjilimele kinie
siye kolopo ulu te naa telemolo kene
olione nu tepe kenjilimolo kinie
nuniaku sikula siyo kolko

* **11::** akumunge 11:2-4 Mateyu 6:9-13, 11:9-13 Mateyu 7:7-11, Jono 14:13-14, 15:16. † **11:1:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". ‡ **11:2:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

olio ulu te naa teyo.

Olio 'Ulu tene kondi topili.' naa nieni."
ningu aku siku niengi." nirimu.

⁵ Aku nimbelie pe enondo ungu te pea nimbendo: "Nununge pulu lemo yembo te paa ipulueli awi-burumi molombana pukulie yundu ninindu: "Ano, ga mare siyo.

⁶ Ye ponenge te kolea tengā pumbendo nanga ulkena pemba okomo nalo na ga te naa lemo kene nuni na gamare si." nilina kinie

⁷ yuni nundu nimbendo: "Nuni na umbune te aku siku naa si." nilke. "Ambolangoma kinie ou nambune sipu uru pemulu kene na ola molopo wendo ombo melte nu manda naa simbo, molo." nilke.

⁸ "Nane enondo nimbu sikiru: Yu angena molemomonga ola molopa ga naa silke nalo nuni yu kimbu-kimbu siku mawa telinamonga yu siye kolopa wendo ombo ga silke.

⁹ "Aku telkamonga eno ,nanga lombili andolime, ndo ungu te pea nikirula: „Lapa, Mulu Koleana Molemo Yemo, „melema mawa teko "Si." niengi. Aku tengen kinie melema sike simbe lingé. „Lapa molemona, melema korangi. Aku tengen kinie melema sike kanoko lingé. Ulke kerekupulune angilku "Sukundu wamili." niengi. Aku ninge kinie "Sukundu waa." nimbe nambune tondomba.

¹⁰ Mawa teng melema sike simbe linge, koronge melema sike kanoko linge, "Sukundu wamili." ninge kinie sike nambune tondomba. Aku temba kene aku teaa. §

11 "Enonga ye te yunge malo ombalie "Tata, oma te nambo si." nimbé kinie yunge lapane wambiyé te simbeye?

¹² Molo kangomone "Tata, kera mulu te nambo si." nimbé kinie yunge lapane kiriwara* molo makena† te lipesimbeye?

¹³ Pe eno konopu keri pepili molemele yembomane
aku siku enonga ambolangoma mele peangama silimele
liemo, enonga mulu koleana molemo Lapamone „mele paa
olandopa naa simbeye? Olandopa simbemo.“ Yembomane
yundu “Mini Kake Telimu olionga konopune ombo pepili
si.” ningu mawa tengen yemboma yuni eno simbe linge.”
nirimu.

¹⁴ Walse ye te yunge konopune kuru te molorumu-ne ungu manda naa nirimu kinie Yesusini kanu kurumu makoromba makororumu. Kurumu wendo omba ulsu purumu

§ 11:10: ungu pulu te Mateyu 7:7-8*. * **11:12:** Mateyu 12:22,24-29, Mako 3:22-27. † **11:12:** inie yakondo 10:19. Mele keriselo torumulu akumu Giriki ungune "Sikopiono" molemomonga ungu pulumu mele. "Sikopiono" akumunge ungu pulu te kinie pikisa kinie Lipe Ora Sirimu 9:3, 9:3**.

kinie kanu yemo ungu nirimu. Aku terimu kanokolie yembomane mini-wale munduku moloringi.

¹⁵ Nalo yembo mare „Yesusi-kinie konopu keri panjeringi, kanumene ningendo: “Kurumenga nomi Belsipuli‡ Yesusinge konopune molopalie yu tondolo silimo-na yuni kurume topa makorolemo.” niringi.

¹⁶ Yembo marene Yesusi manda manjiku “Nambolka nimbenje.” ningu§ yuntu ningendo: “Nu sike Pulu Yemone ‘Kongono tendani.’ nimbe lipe mundorumunje kanamili, mulu koleana „Pulu Yemone mindi manda temba, ulu tondolo te tei.” niringi.*

¹⁷ Enone aku siku konopuni pilieringi mele Yesusini pilipelie „Yesusi Setene-kinie opa pulue moloringilimunge Setenene yu naa lipe tapondolka mele paa piliengi!” nimbe, enondo nimbendo: “Yembo talape te konopu telune naa pupili molko suku singine owe panjiku eno enono opa teko lupe lupe molemele kinie kanu talapemo pora nilimo. „Molo, ulke telune pelemele yemboma konopu telune pupili naa molko eno enono opa telemele kinie kanu yembo talapemo sungu siku lupe lupe molonge.

¹⁸ Aku sipela, Setenene yunge kuru te makorolkanje aku telkamonga yunge talapemo kinie opa mele telka. Pe yunge talapemo nambepa kapola molemelaye? „Pora nilke.“ Enone nando “Belsipulini yu lipe tapondolemo-na yuni kurume makorolemo.” nikimili kanumu. Sike aku telkanje Belsipuli yunge talapemo pora nilke.†

¹⁹ “Ungu te piliengila! Nane Belsipulinge tondolomone kurume makorolio liemo enonga yemane nainge tondolomone kurume makorolemeleye? Akumunge, „enonga ye kurume makorolemele yemane ‘Pulu Yemone olio tondolo silimo-na olione kurume makorolemolo.’ ningu pilimele-na, enone nando inikimili ungume kanu yemane pilku apurukulie “Eno kolo tokomele.” ninge.

²⁰ Nalo sike Pulu Yemone na tondolo silimo-na nane kurume makorondu liemo Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo‡ eno molemelena koronga wendo omu.”

* **11:15:** Mateyu 12:24, 9:34. Ungu pulu talo Mateyu 12:22-32, bokumunge alsena anjokondo “4. Belsebul”. § **11:16:** ungu pulu te Mateyu 16:1***.

* **11:16:** Yuni enondo topondopa nirimu ungumu inie anjokondo 29-32.

† **11:18:** Umbu yemboma konopu lemele mele isipe: ‘Kurume kinie ala yema kinie kapola kapola molemele, ala yemane kuru koyoko popo tondonge kinie kurume tako liku molko yemboma naa tongue.’ konopu lemele. Nalo kurume kinie enonga nomi Setene kinie enone ‘Yemboma molko kondangi.’ paa naa nilimele. Pulu Yemo kinie Yesusi kinie elo kinie kurume kinie kapola kapola naa molemele. Opa-puluema molemele. Nalo Yesusinge tondolomo paa olandopa. Ou Pulu Pulu 3:15, Romo 16:20, Ipuru 2:14, ya LLuku 11:14, 16:13-ekendo kepe.

‡ **11:20:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

„nirimu.“

²¹ “Ye enge nili tene opa melema ambolopa yunge ulkemo nokopa kondolemo kinie ye tene we manda sukundu omba melema wa naa limo. Yunge ulke lemo melema kapola lemo.

²² Kanu ulke nokolemo pulu yemone ‘Nanga opa melema ambolopolie nanga melema manda nokopo kondombo.’ nilimo nalo yunge opa pulue ye te tondolo olandopa pulimomo omba yu tomba tepalie opa puluemone ulke nokolemo yemo topa manie mundupe yu ambolemo opa melema anjo lipe, yunge ulkena lemo melema lipe memba pupe yunge pulu lemo yemboma moke tepe silimo.

²³ “Na naa lipe tapondolemo yembomone na-kinie opa pulue molemo. Yembo tene na lipe tapondopa ‚kongi sipisipime‘, sukundu naa limo yembomone ‚kongi sipisipime‘, topa bulu-balu silimo.” „nirimu.“

11:24-26 Kuru Te Yembo Tenga Konopune Kelepa Orumu Temanemo§

²⁴ „Jesusini ungu te pea nimbendo:“ “Kuru te ye tengä konopune wendo ombalie, no naa mololi koleamanga pupe manda koro molomba tengä korolemo. Te naa kanopa lendepalie yuni nimbendo: ‘Na ou molopolie wendo ondu ulkena* kelepo pambo.’ nimbé.

²⁵ Aku nimbeline yu omba yu ou molopa purumu ulkemo kanolemo kinie, ulke puri memba tepe peanga tepe we lemo kinie kanopalie nilimomone,

²⁶ yu kelepa anjo pupelie, kuru kara puli paaolandopa yepoko pakera lipe memba omba eno pea kanu ulkena sukundu puku molemele. Kanu kinie kanu yemo ou molopa kenjilimo nalo pe paa kamu olandopa mele molopa kenjilimo.” nirimu.

11:27-28 Yemboma Konopu Singe Aulkemo Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo

²⁷ Yesusini aku sipe nimbe molopili maku toko moloringine ambo tene ungu tondolo tepe nimbendo: “Nu paa teko kondolenomonga ambo nu memba ame sirimumu yu malo.” nirimu.

²⁸ Yesusini nimbendo: “Sike nalo yembo Pulu Yemonga ungumu pilku liku teko molemele yemboma eno malo paaolandopa.” nirimu.

§ **11:23:** Mateyu 12:43-45. * **11:24:** “Ulke” sirimumu yemonga konopumundu nirimu.

11:29-32 (11:16,29-32) Yesusindu "Nu Sike Pulu Yemone Lipe Mundorumunje Kanamili, Ulu Tondolo Te Tei." Niringi Kinie Yesusini Topondopa Nirimu Mele Temanemo†

²⁹ Yesusi molorumune yembo awisili sukundu sukundu ongo liku maku toringi kinie yuni enondo nimbendo: "Kinié mana molemele yemboma kerime mindi molemele. Eno teko kenjiku Pulu Yemo liku su silimele yembomane "Na molopo nilio mele sikenje, kanamili kene Pulu Yemone mindi ulu tondoloma manda telemo mele tei." ningua mawa telemele. Nalo „na Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telembole mele lipe ora simbe ulu, te‡ wendo naa ombá. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Jona-kinie wendo orumu ulu akumuni mindi lipe ora silimo manda kanonge.

³⁰ Jona-kinie „oma awili te-kinie, ulu tondolo te wendo orumu ulumuni Ninipa yemboma-kinie ulu umbune te wendo ombá mele, lipe ora sirimu aku sipe mele Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie ulu tondolo te wendo ombá ulumuni kinié molemele yemboma-kinie ulu te pe wendo ombá mele lipe ora simbe. „Lipe ora simbe ulu te lupe wendo naa ombá, naa kanonge..§

³¹⁻³² "Ou kolea awili Ninipa yemboma „sike molko kenjeringi nalo Pulu Yemone ungu umbu tondoru mele, Jonane „pilipe, pupe Ninipa yemboma nimbe sirimu kinie pilkulie teko kenjeringi mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko molko kondoringi.* Aku teringimunge kinié molemele yembomane Jonanga olandopa ye te ya molemo yemonga ungumu liku su siku naa pilimelemonga kote walemo pe wendo ombá kinie Ninipa yembomane kotena angilku, kinié molemele yembomando "Teko kenjeringi. Mindili nonge kinie papu." ninga.

"Ou „olio Isirele yembomanga ye nomi kingi, Sollomonoyu ye paa tondolo te molopa, yu ungu lupe lupema pilipe konginjelimu pepili molorumu mele kolea Sipa nokorumu ambo nomi kuinimu pilipelie, Sollomonone ungu peangama mindi nirimu mele pilimbendo yu kolea sulune molopalie „Sollomonoyu molorumune, wale awisili aulkena pelipe orumu.† Aku sipe terimumunge, ye nomi Sollomononga olandopa ya molemo yemone nilimo ungumu kinié mana molemele yembomane naa pilku, liku su silimelemonga kote walemo wendo ombá kinie kolea Sipa ambo nomi kuinimuni nimbendo: "Nane Sollomonone ungu peanga

† **11:28:** Mateyu 12:39-42. ‡ **11:29:** ungu pulu te Jono 2:11*. § **11:30:** Jona 1:1,17, 2:10, 3:1-2. * **11:31-32:** Jona 3:pali. † **11:31-32:** OuKingime 10, Pe Kingime Wale Talo Sipemo 9.

nirimu mele pilimbondo aulke sulune orundu nalo Sol-lomononga olandopa molorumu yemone nirimu ungumu eno naa pilku, liku su siringi yembomaaku teringimunge eno papu mindili nonge." nimbé." ,nirimu.,‡

11:33-36 PaTelimunge Ungu Mare§

³³ „Aku nimbeline Yesusini ungu te pea nimbendo: „Yembomane tepe llame kandokolie loyekolona naa nosiku, mingine suku naa nosikulie nilimelemone, ‘Ulkena suku patepili. Yembo ongema kolea kanangi.’ ningu polona ola nosilimele.” ,nirimu.,*

³⁴ “Nunge mongomo nunge kangimunge tepe-llame mélemo. Aku kene nunge mongo peanga angilimo kinie nu kangi pali patepili moleno kinie nu molko kondoleno. Nalo nunge mongomo keri lemba kinie† nunge kangi pali sumbulu topili andoni.

³⁵ Akumunge, nunge kagine pateli pembamo ‘alowa tepa sumbulu naa topili.’ ningu ,kangi patepili molemo mele molko kondoyo.

³⁶ Nunge kagine patepa tengepea tepili molko sumbulu telu kepe naa topili moloni kinie nunge kangi konopume pali patepili moloni. Tepe-llame patelemo kanolemolo mele nunge kangi konopuselo patepili moloni.” nirimu.

11:37-54 Parisi Yema Kinie, Pulu Yemonga Ungu Mane-manga Pulume Pilku Kondoringi Yema Kinie, Yesusini Iri Tombando Ungu Talo Pakera Nirimu Temanemo‡

³⁷ Yesusini ungumu nimbe pora sirimu kinie kanu Parisi yemanga tene§ Yesusindu nimbendo: “Langi pea nambili ou.” nimbeline yu-kinie pupe langi nombando manie molorumu.

³⁸ Nalo yu ou ki kulumiye naa topalie ga we norumu kanopalie kanu Parisi yemone konopu awisili lipe mundorumu.

³⁹ Yesusini ,yu konopu lipe mundorumu mele, pilipelie ungu iko mele topa, yundu nimbendo:

“Eno Parisi yema pellete kinie kapo kinie ulsukundu kului-miye tolemele nalo akumunge sukundu, enonga konopune sukundu mele, kalaro awisili molemo. Ulu pulu kerime kinie, melema wa limele ulu pulumu kinie akune pelemo.

⁴⁰ Eno paa aroma tolemele. Kangi terimu yemone konopumu pea naa terimuye? ,Peaselo terimu kene, eno

‡ **11:31-32:** inie yakondo 10:12-15. § **11:31-32:** akumunge 11:34-35 Mateyu 6:22,23. *

11:33: tepe-llame ungu tela inie yakondo 8:16. † **11:34:** inie yakondo 11:29 nirimu yembomando nirimu lemo. ‡ **11:36:** pe eno altopa iri torumu ungume Mateyu 23:1-39. LLuku 20:45-47 ungu tela.

§ **11:37:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

kangi no leko kake tepili molemele mele aku siku enonga konopu kake tepili molongi liemo papu.

⁴¹ Eno konopu alowa tekolie yembo koropama kondo kolko enonga nosilimele melema singe kinie enonga konopu kalaro molemomo kolo wangopa kake tepili molonge mele yembomane kanonge.” ,nirimu.,

⁴² “Parisi yema, eno mindili nongo paa molko kenjinge! Enone ponieno olemo mele kangama lkepa kulue kemu aku sipe melema mengo kambu toko tene tene ningu liku nosikulie telu telu ningu wendo liku ‘Pulu Yemonga kongono tendeli yema siemili.’ ningu silimele. Pulu Yemone aku siku ‘Teaa.’ nirimu mele eno papu telemele nalo ulu olandopa ulume naa telemele. We yemboma kondo naa kolko, Pulu Yemone yemboma konopu mondolemo mele eno manda manjiku yemboma konopu naa mondolemele. Aku siku ulu olandopa mele telemelanje papu. Kinié ulu maniendopama telemele mele munduku siye naa kolkolie aku ulume kinie ulu olandopama kinie peaselo telemelanje papu.* Nalo aku siku naa telemelemonga eno mindili nongo paa molko kenjinge!

⁴³ “Parisi yema, eno Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune ‘molamili.’ ningu mendo puku polo akune konopu siku molemele.[†] Yemboma maku toko molemele koleamanga mongo kenge teko andonge kinie ‘We yembomane olio kanoko kapi niengi.’ ningu pilkulie konopu siku pilku molemelela. Aku telemelemonga eno mindili nongo paa molko kenjinge![‡]

⁴⁴ „Parisi yema,, eno yembo ono kolea tengā ‘Yembo inie ono telemele.’ ningu naa pilku walu siku kimbu kambilimele mele eno aku siku molemelemonga mindili nongo paa molko kenjinge!” nirimu.[§]

⁴⁵ Yesusini aku sipe nirimu pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilipe kondorumu ye tene yundu

* **11:42:** Yembomane mele rureponga talo rureponga talo ningu nosilimele-manga telu telu ningu Pulu Yemo singe ungu mane te sike perimu (Ungu Manema 12:5-6,11, 14:22, Emosi 4:4, Mallakai 3:8,10). Nalo kanu yemane akumu mindili siku pilku teko, we ulu peangama naa teringi. Inie anjokondo 18:12 kananila. † **11:43:** inie anjokondo 14:7, 18:11, 20:46. ‡ **11:43:** Mateyu 23:6-7. § **11:44:** Yuni nirimu mele ungu pulumu isipe: Yembo ono kolea naa kanoko kimbu kambilimele mele kerila. Eno Parisi yemane telemele mele we yembomane walu kanokolie ‘Ye peanga sumbi nilime.’ ningu, teko molemele mele aku siku manda manjiku telemele kinie kerila, akumundu nirimunje. (Juda yembomane ‘Yemboma yembo ono koleamo sumbi siku kanangi.’ ningu olí kamó kandoringi, Mateyu 23:27.)

nimbendo: "Ungu Mane Silimu, 'Nuni Parisi yema aku siku iri tokonomonga olio kepe iri tokono.' konopu lekemolo." nirimu kinie pilipelie

⁴⁶ Yesusini kelepa eno ‚iri topalie‘ nimbendo: "Sike ninkinu. Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema mindili nongo paa molko kenjingela! Enone ungu mane siku 'Teaa.' nilimele mele we yemboma eno pilkulie tengendo umbune kolemele. Aku siku umbune awisili mindili siku menge mele 'Meangi.' ningu sikulie enone enono laye kolte kepe 'Lipu tapondopo meamili.' naa ningu molemelemonga eno ‚kepe, mindili nongo paamolko kenjingela!*

⁴⁷⁻⁴⁸ „Eno Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema,“ enonga anda kolepalimene Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] toko kondoringi. Kinié, yandopa, eno kanu yema ono teringi koleama a silimele.[‡] Anda-kolepalime enone kanu yema toko kondoringi pilku peanga pilkulie pekinié eno kanu yema 'Papu toringi.' ningu enone ono teringi koleama a silimelemonga eno mindili nongo paa molko kenjinge!

⁴⁹ „Ou enonga anda kolepalimene aku siku teringi, kinié enone aku siku telemele, monga Pulu Yemo yuyu ungu pali pilipe kongnjeli yemone ou nimbendo: "Nane ye mare ungu umbu tondopo 'Enone yemboma ningu siengi.' nimbu lipu mundupu, ye mare 'Nanga kongonomo tende-paa.' nimbu lipu mundumbo kinie[§] yembomane mundumbo yemanga mare mindili siku, mare toko kondonge.“ Pulu Yemone nirimu.

⁵⁰⁻⁵¹ "Koro-ou Pulu Yemone ma kokele tepa wamorumu kinie enone Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye kanume toko, pe yandopa yandopa kanu sili yema pali toko kondoringi. Koro-ou Adame malo Epele toko kondoko, pe yandopa yandopa kanu sili ye lupe lupema toliku puku, pe kamu Pulu Yemone ungu umbu tondoruungume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Sekaraya Pulu Yemo ‚popo toko kaloli, ulke tembelena sukundu toko kondoringi. Kanune sukundu suluminia kake telimu anjokondo lepa, Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo yakondo lierimu, kanu suku

* **11:46:** Mateyu 23:4. † **11:47-48:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

‡ **11:47-48:** Kanu yema kondo kolkolie aku telemela. Nalo anda-kolepalimene kanu yema mindili siringi mele kinié kanu yemane "Ombá" niringi yemo Juda yembomanga tapu yemane toko kondonge teringi. Eno konopu talo peli yema. Molko telemele mele lupe, konopuni pilimele mele lupela, bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". § **11:49:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

singine yu toko kondoringi. Ou moloringi yembomane kanu yema toko kondoringimunge Pulu Yemone eno sike mongo sirimu nalo kinié molemele yemboma eno Pulu Yemone kote pilipelie anda-kolepalimene aku siku teringimunge eno mongo simbela.*

⁵² "Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoli yema, enone ungu manemanga pulume pilku kondolemele nalo "We yembomane naa piliengi!" ningu eno pilinge aulkemo pipi silimele. Eno Pulu Yemonga bokune molemo ungumu alieli kanolemele nalo apurukulie Pulu Yemone "Ye te eno lipe tapondopili.' nimbu lipu mundumbo." nirimu yemondo nimbe bokune molemo ungume kanokolie pilku sundulimele. Sumbi siku pilinge aulkemo eno naa pulimele; bokune kanu yemondo nilimo ungume 'Piliemili pamili.' ningu molemele yembo lupema pilinge aulkemo "Molo." ningu pipi silimelela. Aku telemelemonga eno mindili nongo paa molko kenjinge!" nirimu.[†]

⁵³⁻⁵⁴ Yesusini ,aku ungumu nimbe pora sipelie, aku ulkemo mundupe siye kolopa pumbe purumu kinie yuni iri torumu ye Parisime kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[‡] enone 'Yu ungu nambolka ungu mare pea nimbeline, yu ungu nimbe kenjimbe kinie yu kote tendemolo.' ningulie enone ungu lupe lupe awisili popenge teko walsiku pilkulie "Topondoko ni." ningu tondolo munduku niringi.[§]

12

*12:1-3 Yesusini "Parisi Yema Telemele Mele Manda Manjiku Naa Teangi." Nirimu Temanemo**

¹ Kanu kinie Yesusi molorumune yembo tausini awisili liku maku toko angilieringine ekelepa tepili angilieringi kinie yu lombili andoringimendo ou kumbi lepa nimbendo:

"Eno liepi-liepi topo, 'Parisi yema pillawa akoli mele isi nosilimelemo kanoko kondaa.' nikiru.[†] Enonga isi nosilimele akumu enone , "Pulu Yemonga ulu peangama telemolo." ningu, kolo toko topele-mapele tolemele ulumu. 'Akumu manda manjiku naa teangi.', nimbu liepi-liepi

* **11:50-51:** Yesusi toko kondongela; inie anjokondo 13:33-34. † **11:52:** Mateyu 23:13. ‡ **11:53-54:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "41. saveman".

§ **11:53-54:** Yu kondi toringi ungu pulu te Mateyu 16:1***. * **12::** akumunge 12:2-3 Mateyu 10:17,26-27. Nalo LLUKU 12:2-12 lipe tere lepa ungu telumu; Mateyu 10:17-20,26-33 mele. † **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "49. yis".

tokoro.[‡] „Parisi yemane sike teko kenjiku molemele mele kamu lopi manda naa tenge..”

² Aki tolemo ulumenga telu kepe pe aki naa topa pali mona lemba. Lopi telemo ulumenga telu kepe pe lopi naa temba. Kanu ulume kinie ungume pali yembomane pali pilinge.

³ Sumbulu toline ungu niringime yembomane pateline pilinge. Ulke suluminiana ungu ólo toko niringi ungume ulke imune ola angilku ru ningu ninge.” „nirimu.”

⁴ “Nanga pulu lemo yemboma, enondo ungu te nimbu siembo: Kangimu mindi toko kondokolie pe kelko minimu pea ulu te manda naa tenge yemboma pipili naa kolangi.

⁵ Nalo eno paa pipili kolonge yemo nimbu siembo: Kangi topa kondopalie pe mini pali tepe koleana manda topa mundumbe „Pulu Yemo” yu pipili kolangi. Paa sike nimbu sikiru. Yu pipili kolangi.

⁶ “Kera kalsindipele paa kangamo molemo, topo toko lingendo kera kise pakera kou kololi talo mindi pulimo kanumu. Nalo Pulu Yemone kanu kerama nokombando komu naa silimo.

⁷ Pilieme! Eno „na lombili andolime”, enonga penge indime kepe yuni koronga telu telu nimbe pali kambu torumu. Kera kalsindipele yu kou paa koltalo mele pulimo nalo kanu keramo Pulu Yemone kanopa molemo. Eno yemboma paa olandopa awilime kanopalie eno paa nokopa kondopa molomba „kene pipili naa kolaa.” „nirimu.”[§]

*12:8-12 “Olio Yesusinge Yemboma Molemolo.” Nimolondo Pipili Naa Kolamili Ungu Te**

⁸ “Nane enondo ungu te nimbu siembo: Yembo tene yembomanga kumbikerena ola angilipe ‘Na Yesusinge yembomo molio.’ nimbé kinie pe Pulu Yemonga angellomanga kumbikerena Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone ola angilipe “Kanu yembomo nanga yembomo.” nimbéla.

⁹ Nalo yembomanga kumbikerena “Yesusi yu naweye? Yu na naa pilkiru.” aku mele nimbé yembomo pe Pulu Yemonga angellomanga kumbikerena Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemone “Aku yembomo yu naweye? Yu na naa pilkiru.” nimbéla.[†]

¹⁰ “Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ungu taka tondopa ungu nimbe kenjilimo yembomo aku sipe ulu keri telemoma „Pulu Yemone, ‘Manie pupili.’ nimbe siye

[‡] **12:1:** Mateyu 16:6,11-12. [§] **12:7:** Mateyu 10:28-31. Unku pulu te inie nondopa 12:2-3* kana. ^{*} **12:7:** akumunge 12:8-9 Mateyu 10:32-33; 12:10 Mateyu 12:32; 12:11-12 Mateyu 10:18-20, Mako 13:11-13, LLuku 21:12-15.

[†] **12:9:** inie yakondo 9:26.

kolomba. Nalo Mini Kake Telimu ungu taka tondopa, ungu nimbe kenjipe, marake telemo yembomo aku sipe ulu keri telemomo 'Manie pupili.' naa nimbe, paa siye naa kolomba.

¹¹ "Kanu kinie pe eno ,nanga yemboma molonge kanokolie, eno ongo ka siku, eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga ye awilime kinie, ye nomime kinie, gapomano ye awilime kinie eno molongena eno mengo puku kote tendenge kinie 'Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?' ningu mini-wale naa mundengi.

¹² Akune Mini Kake Telimuni enone anjo ninge mele mane simbe kene mini-wale naa mundengi." nirimu.

12:13-21 Ye Kamako Tene Aroma Topa Terimumunge Ungo Ikomo

¹³ Yesusi molorumune liku maku toringi yembomanga tene yundu nimbendo: "Ungu Mane Silimu, nanga angenumu kinie oltonga lapane sirimu monge melema yuni 'Na mare moke tepea sipili.' ni." nirimu.

¹⁴ Nalo Yesusini yundu topondopa nimbéndo: "Yemo, 'Nane enonga kote pilindiku enonga melema moke tendei.' nimbe nawene na mako torumuye? Yembo tene nando aku sipe naa nirimu kanumu. Nanga kongono te molo." nirimu.

¹⁵ Aku nimbeline yuni enondo kelepa nimbendo: " 'Mele awisili lipu nosipu kamako molambo.' ni naa ningu, 'Melema lili ulu pulumu yu ulu pulu kerimu kene aku naa teambo.' konopu leko molangi. Yembo tene mele awisili lipe nosilimomonga mini pali konde molopa kondomba aulkemo naa lemo."‡ nirimu.

¹⁶ Aku nimbeline Yesusini 'Enondo nikiru ungumenga pulumu kamu piliengi!' nimbe, yuni ungu iko te topalie nimbendo:

"Walse ye kamako te molopalie yunge ponienlangi paa awisili orumu.

¹⁷ Akumunge yuni yuyu nimbendo: "Langi nosilio ulkema pali si nimu, langi awisili goli lepa we lemo kene na nambe-eamboye?" nirimu.

¹⁸ Pe kelepa yuni yuyu nimbendo: "Kinié na pilipero. Na isipu teambo. Na langi nosilio ulkema tekisipulie langi nosimbo ulke paa awilime kelepo takopolie akumenga nanga rasi witi kinie langi kinie nanga ponienlangime pali nosiembo.

¹⁹ Akune nosipulie na nanu pilipulie nimbondo: Na papu. Na langi awisili, ponie awisili omiba pumbe kinie nombo

‡ **12:15:** Mateyu 16:26. Bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

molombo mele lemo kene koro molopo, kongi nombo, no-waene nombo, konopu sipu molambo." nirimu.

²⁰ Nalo Pulu Yemone kanu yemondo nimbendo: "Ye aromamo. Kinié ipulueli nane nunge minimu ombo limbo kinie nunge nosilino melema nawene limbeye?" nirimu." nimbe Yesusini nirimu.

²¹ „Ungu ikomo topa pora sipelie ungu te pea nimbendo: „Aku sipe mele, 'Na mele kande-kandema nosilio.' nilimele yemboma Pulu Yemone eno kanopalie eno yembo koropa pulime nimbe kanolemo. Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulume naa teko molemele yemboma enonga minime koropa pupili mele molemele. Kanu yemboma eno aku ungu iko tokoro yemo mele molemele." nirimu.

12:22-31 Yesusini "Na Lombili Andolemelema, Mini Wale Munduku Konopu Awisili Naa Leaa." Nirimu Ungumu§

²²⁻²³ „We yembomando, aku sipe nimbeline Yesusini yulombili andolimendo kelepa nimbendo: „Kolonge kinie mana melemane eno naa lipe tapondomba, kene nane enondo ungu te nimbu siembo: 'Kangikundu molopo kondamili.' ningu konopu awisili liku naa mundengi. Langinongemonga kepe no nongemonga kepe mulumbale pakongemonga kepe akumenga konopu awisili liku munduku naa molangi. Eno kapola molonge mele olandopa, langi nonge mele maniendopa; enonga kangi yu olandopa mele, mulumbale pakonge maniendopa mele kene langi nonge mele kinie, mulumbale pakonge mele kinie, konopu awisili liku naa mundengi.

²⁴ Kerama kaname. Langi te panjikulie nou lemo kinie liku mengo ulkendo puku nosiku naa nolemele nalo Pulu Yemone kerama langi silimo. Kerama we mele, eno yemboma olandopamonga yuni eno paa nokomba.

²⁵ Enonga yembo tene konopu awisili lipe mundumbe-mone yu kolomba ena te manda 'We liepili.' nimbéye? Manda naa nimbé.

²⁶ Enone ulu wallo-kolte aku sipe mele te manda naa telemelemonga ulu wema eno nambemune konopu awisili liku munduku molemeleye?

²⁷ "Pillawa sindime kaname. Pillawa sindimene kongo mindili siku naa teko, mulumbale te teko mimi naa telemele nalo pillawa sindime molemele mele olandopa, ye nomi kingi, Sollomon* kongono awisili tepalie wale paa peangama pakopa a nirimu mele maniendopa.

²⁸ Era sindi tolemoma kinié mele molemo, opali mele poroko tepena kalemelema Pulu Yemone aku sipe nokopa

kondolemo liemo eno 'Pulu Yemone olio manda nokombanje?' ningu laye-kolte mindi pilimele yemboma pakonge melemanga yuni manda lipe naa tapondombaye? Eno lipe tapondomba.

²⁹ „Pulu Yemone kerama kinie era sindime kinie aku we melema aku sipe nokolemo, kene eno konopu awisili liku mundukulie ‘Esi, langi te tena lipu nomolonje?’; molo ‘No tena kolopo nomolonje?’ ningu pilku naa molangi.

³⁰ Pulu Yemonga yemboma naa molko ulsukundu molemele yembomane[†] aku siku telemele nalo enonga Lapa ‚Pulu Yemone, eno yunge yembomanga mele molotolemoma kanopa molemo, kene eno langi nongemanga kinie mele pakongemanga kinie konopu naa liku mundengi.‘

³¹ ‚Pulu Yemo, ye nomi kingi molopa yemboma nokolemo ulume[‡] ‘Kumbi lepo teambo.’ konopu leko molangi. Aku tengenye kinie yuni we melema kepe eno simbe.” ,nirimu..

12:32-34 Mele Kande-Kandema Mulu Koleana Nosilimolomonga Ungu Te[§]

³² “Nanga kongi sipisipi koltalo, enonga Lapa walse ye nomi kingi molopa yemboma nokomba kinie ‘Eno pea ye nomime molko yemboma nokangi.’ nimbé. Yu aku sipe tembando konopu sipe molemomonga pipili kolko naa molangi.

³³ Akumunge eno nosilimele melema kou mone liku aku kou mone lingema yembo koropama moke teko siengi.* Aku siku tekolie pe kou kamu manie naa puli koumu liku nosiku, mele kande-kandema liku mulu koleana ‚pe pungemonga, nosiku teangi. Akune wa lili yema ongo wa naa liku, koka molo lkurinia melemane ongo teko kenjiku naa tengenye. Eno akune nosinge melema kamu kapola lemba.

³⁴ Enonga nosilimele melema lemo kolea akune eno konopuni pilku konopu mondoko molemele kene ‚mulu koleana mindi melema liepili.’ ningu molangi.” nirimu.[†]

12:35-48 Yesusi Wale Talo Sipe Kelepa Omb monga “Kon-gonomo Mimi Siku Teko, Nokoko Kondoko Molangi.” Nirimu Ungu Iko Talo[‡]

Te: 12:35-40 Kendemandemane Enonga Nokolimu “Yando Ombá” Ningu Nokoko Molemele Ungu Ikomo[§]

[†] **12:30:** bokumunge alsena anjokondo “15. haiden”. [‡] **12:31:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **12:31:** akumunge 12:33-34 Mateyu 6:19-21.

^{*} **12:33:** Mateyu 19:21, 26:7-9. [†] **12:34:** Mateyu 19:21; inie anjokondo 18:22. [‡] **12:34:** Yesusi pe omb monga ungu awisili Mateyu kolomongo awili 24,25 selo pali, Mako 13:pali. 12:39-46 Mateyu 24:43-51.

§ 12:34: akumunge 12:35-36 Mateyu 25:1-13, Mako 13:33-37; 12:39-40 Mateyu 24:43-44.

*Te: 12:41-48 Kendemande Yemboma Nokondolemo Kende-mandemonga Ye Awilimu Kelepa Ombalie Kendemandemo-Kinie Temba Mele Ungu Ikomo**

³⁵ „Na lombili andolime,“ enone ‘Awilimu kinié ombánje.’ ningu mulumbale pakoko, kako toko, kiye kandoko, molangi.

³⁶ Ye awili te tengə pupe ye te ambo limbe langi koyolemele yemboma kinie anjo langi nomba molemo kinie yu kelepa ulkendo ombámonga yunge kendemande yembomane ‘Yu ombá.’ ningu ulke kune lindingendo nokoko molemele mele eno aku siku molangi.

³⁷ Kanu kendemandemanga nokolimu omba yunge kendemandema kanopalie, uru naa peko we molonge kanomba kendemandema eno konopu siku molonge.

“Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: ‘Alieli kendemandemane enonga awilimu nokoko langi kalondoko silimele mele yu aku siku nokolemela nalo kendemandemanga, ye awilimuni ‘kanu kendemande peangama konopu sipe,’ yuni kongono-mulumbale pakopa enondo “Langi noli polona molaa.” nimbe ‘Langi nangi.’ nimbe enonga kongono tendepa eno nokomba.

³⁸ Ipulueli awi-burumi ombáne, kera gulta ko tomba kinie ombánje, eno uru naa peko nokoko molongi kanomu liemo eno konopu siku molonge.

³⁹ “I ungumu konopu liku munduku pilieyo. Ulke pulu ye tene wa noli ye te yunge ulkemo omba bulsupe melema wa limbe enamo pilkenje ‘Wa noli yemo ombá.’ nimbe nokopa molka kinie wa noli yemo yu manda suku naa olka.

⁴⁰ Aku siku eno nokoko molaa. Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo ombá enamo naa pilimele kene ‘Yu sike ombá.’ ningu aku siku nokoko molangi.” nirimu.

⁴¹ Pitane yuntu nimbendo: “Awilimu, aku ungu iko toko ningu sakinumu olio ‘nunge lombili andolimendo manjiku, ningu sakinu molo yembo wemando pea ningu sakinuye?’” nirimu.

⁴² Awili ‘Yesusini, topondopa nimbendo:

“Kongono tendeli kendemande ye nawene kongono tepa kondondolemo kinie kanopalie yunge ye awilimuni ‘Yuni kongono silioma sumbi sipe telemomonga yu kongono simbo kinie tepa kondombamonga na altopo konopu kimbu sипу naa molombo.’ nilimoye? Kendemande ye te aku sipe mele tepa kondopa molemomo kanopalie yunge ye awilimuni yu mako topalie yuntu nimbendo: “Nuni kongono tendeli kendemandema pali nokondoko enonga langi

* **12:34:** akumunge 12:42-46 Mateyu 24:45-51. 12:41-48 manjiku naa kanani. Akumu 12:35-40 monga ungu marenga ungu pulumu.

nongema ena mako toliomonga eno nangi moke teko sieni, nokondoko molou." nimbe ,yu tenga pulimo.[†]

⁴³ Pe ye awilimuni kongono simumu kanu kongono tendeli kendemandemone mimi sipe tendepa molopili awilimu kelepa omu liemo kendemandemo yu konopu sipili.

⁴⁴ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kanu ye awilimuni kanu kendemandemondo "Nanga mele nosilioma pali nuni nokondou." nimbé.

⁴⁵ "Nalo ,ye awilimuni kanu kendemande yemondo nibendo: "Nanga kendemande yemboma pali nokondou." nimbe tenga pulimo kinie, kanu kendemande yemone "Nanga awilimu welea naa ombá." konopu lepalie yuni nokondolemo kendemande yemboma kopene topa, langi nomba no tondoloma nomba kekelepa topalie, aku sipe tepe kenjipe molomu liemo

⁴⁶ walse kanu kendemande yemo 'Yunge ye awilimu ombá.' nimbe naa pilipe ,kongono sirimu mele naa tepa, walu tepa kenjipe molomba kinie ombá. Om̄ba ,kanu yemo tepa molomba mele kanopalie, yu paa kopene topa kondopalie, yunge ungumu pilku su siku kongono ambolko naa kondoli yemboma ,kolea keri, molemelena 'Pupili.' nimbe lipé mundumbe.

⁴⁷ "Kongono teli yembo te yunge awilimuni "I siku i siku tei." nimbé ungumu sumbi sipe pilipelie ungumu ta nimbé, molo 'Nikimu mele naa tembo.' nimbe pilipe aku sipe pilipe lipe naa temba yembo kanumu yunge awilimuni pe yu mongo paa awisili simbe.

⁴⁸ Nalo "Tei." nimbé mele mimi sipe naa pilipelie we walu tepa kenjimbe yembomo yunge awilimuni mongo laye-kolte mele simbe. Yembo mele awisili siringi lipe noserimu yembomo "Pundu toko mele awisili si." ning. Yembo "Mele awisili nokoko molou." niringi yembomo "Kelko mele awisili si." ning. ,nirimu..

12:49-53 Yesusinge Ungumu Yemboma Pilkulie Opa Pulue Mele Molonge Mele Ungumu[‡]

⁴⁹ "Na lombili andolime,[§] na ya ma koleana tepe mundumbo orundu. Kanu tepemo isili ou welea nolkanje papu. Na konopu silke.*

⁵⁰ "Na no limbo ulu akumu na-kinie wendo ombá. Ulu akumu isili ou wendo naa okomomonga na konopu umbune tepili molio." ,nirimu..[†]

^{† 12:42:} Joseponga temanemo OuPuluPulu 39:pali. ^{‡ 12:48:} akumunge 12:51-53* Mateyu 10:34-36. ^{§ 12:49:} 12:22. ^{*} 12:49: "Tepemo." nirimu akumu kote tendepa mongo simbemondo nirimu. ^{† 12:50:} "No limbo." nirimu akumu yu mindili nomba kolombamondo nirimu. Mako 10:38-39, Jono 19:28,30.

51 “ ‘Ya mana yemboma opa naa teko telune kapola kapola molangi.’ nimbu oruntu konopu lekemeleye? Aku molo. ‘Yemboma konopu lupe lupe pepili anjo yando opa pulue mele molangi.’ nimbu oruntu.

52 Kinié kepe pe anjopa kepe ulke telune pelemele yembomanga „marene nanga ungumu pilku molko marene nanga ungumu liku su siku molkolie,“ eno enono opanale teko yembo kise pakera ulke telune peko, yepoko enono molonge, talo elolo molongele, yu-mele-mele molonge.

53 Lapane malo-kinie opa tepa, Malone lapa-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. Anumuni lemenu-kinie opa tepa, lemenuni anumu-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. Bamuni yunge malonga menu-kinie opa tepa, malonga menuni bamu-kinie opa tepa, telune kapola naa molongele. „Kanu yemboma kapola naa molonge.“ nirimu.

12:54-56 “Kinié Wendo Olemo Ulumenga Ulu Pulumu Nambemune Naa Pilimeleye?” Nimbe Yesusini Walserimu Temanemo‡

54 Aku nimbeline Yesusini liku maku toringimendo nim-bendo: “Enone kolea kolopalie kupe tolemo kinie kanokolie “Lo ombá lemo.” nilimele kinie lo sike olemo.

55 Pe kelepa ipulueli poporome topa, kombukandipi angilimo kinie kanokolie “Ena tondolo temba lemo.” ningupilimele kinie ena sike telemo.

56 „Naa pilkimulu.“ nilimele nalo sike pilimele, yembo kolo tokele-mapele tolime!§ Eno mulumu kinie ya mamo kinie kanokolie ‘kolea isipe isipe temba.’ ningukanolemele nalo kinié na mana oruntu kinie, wendo olemo ulume kanoko molkolie kanu ulumenga ulu pulumu naa pilimele. Aku nambemune „lipe ora silimo mele, naa kanoko naa pilimeleye?“ nirimu..

*12:57-59 ‘Yembo Tene “Nu Kote Tendembo.” Nimbé Yembomo Kinie Welea Altoko Yu Kinie Kapola Kapola Molongele Ulume Teeaa.” Nimbe Yesusini Nirimu Temanemo**

57 “Enone nambemune ulume pilku apuruku ulu peangama pilku naa telemeyeye?

58 Nu kote tendemba temba yembomo ‘Kapola kapola molambili ulu te teambo.’ ningulie welea teami. Aku naa tenu liemo nu kote tendemba yembomone nunge kote pilieli yemo molombana memba pupe simbenje? Pe kote pilieli yemone nu ka ulke nokoli yemo lipe simbe, yuni nu ka ulkena lipe mundumbe.

‡ 12:53: Mateyu 16:2-4. § 12:56: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. * 12:56: akumunge 12:58-59* Mateyu 5:25-26.

⁵⁹ Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Nu ka ulkena wendo onindu pundu paa pali tokolie mindi wendo onimu. We manda wendo naa oni.” nirimu.

13

13:1-5 Yesusini “Ulu Pulu Keri Telemelena ‘Naa Kolamili.’ Ning Bulu Siku Konopu Alowa Teangi.” Nirimu Temanemo

¹ Kanu kinie Yesusini ungu mane sirimune moloringi yembo marene yundu temane toko sikulie ningendo: “Kolea Gallilli disiriki yembo marene Pulu Yemo popo toko melema kalko molangi ‚Romo gapomano ye awili, Paillatene eno topa kondorumu.” ningu temane toringi.

² Aku temanemo toringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kanu kolea Gallilli yemboma aku siku mindili noringi kulu pilkulie ‘Gallilli yembo moloringi lupe wemane ulu pulu keri teringi mele maniendopa, kanu mindili noringi yemboma ulu pulu keri teringi mele paa olandopa.’ konopu lekemeleye?

³ Paa sike nane enondo “Aku sipe molo.” nikiru. Ya molkomele yemboma, eno ulu pulu keri telemelena bulu siku munduku siye kolko konopu alowa naa tengi liemo eno aku siku toko kondongela.” nirimu.

⁴ Pe kelepa Yesusini temane te topalie nimbendo: “Kolea awili Jerusalleme sukundu kolea kanga Silloamo kouni takoli ulke awili olana te topa kalalu sipe topa manie mundupelie yembo tene-eti* topa kondorumu koloringi. Kanu yemboma ‘Kolea awili Jerusalleme yembo lupe moloringimene pali ulu pulu keri teringi mele maniendopa, koloringi yembomane ulu pulu keri teringi mele paa olandopa.’ konopu lekemeleye?

⁵ Paa sike nane enondo ‘Aku sipe molo.’ nikiru. Ya molkomele yemboma, eno ulu pulu keri telemelena bulu siku munduku siye kolko konopu alowa naa tengi liemo eno aku siku kolongela.” nirimu.

13:6-9 Unjo Te Mongo Naa Torumumunge Ungu Ikomo†

⁶ Aku nimbeline kelepa ungu iko te topalie enondo nimbendo:

“Ye tene unjo piki te yunge unjo waene ponieno umbu lierimu. Pe ‘Piki mongo tomba.’ nimbe ombo kanorumu kinie te naa torumu.

⁷ Piki mongo te naa torumu kulu yunge unjo waene ponieno tapu yemondo nimbendo: “Pílie. Ponie talo yepoko pea iunjo piki angilimomonga ombo kanorundu nalo piki

* **13:4:** supunge talo (18). † **13:5:** akumu 13:1-5 nirimu ungumunge ungu pulu te.

mongo telu kepe naa torumu kene yuni ma kopongo we nolemo kene peke toko ltei.” nirimu.

⁸ Ponie pulu yemo aku sipe nirimu kinie ponie tapu yemone yundu topondopa nimbendo: “Awilimu, iponie telumu mindi aku unjomo we angiliepili. ‘Unjomo akopa mongo topili.’ nimbu unjo pulune era tepo, ma mundupu, kongi le lipu mundupu, teambo.

⁹ Pe nekendo poniemonga mongo tomu liemo papu. Naa tomu liemo kamu peke tani.” nirimu.” ,nimbe Yesusini, nirimu.

13:10-17 Koro Moloringi Wale Sambate Tenga[‡] Yesusini Ambo Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

¹⁰ Walse, „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga[§] Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke tengah suku Yesusi pupelie yemboma ungu mane sipe molorumu.

¹¹ Akune ambo te molorumu, yu kuru topa bulu langorumu-ne ola angilipe sinio simbendo perepa molorumu. Yu aku sipe molopili ponie tene-eti ombo purumu.

¹² Yesusini kanu ambomo kanopalie yundu “Ou.” nimbelie nimbéndo: “Ambomo, nu kuru torumumu topa keliepili.” nimbelie

¹³ ambomo kini ambolorumu kinie yu tamburumbu sumbi sipe ola angilipelie Pulu Yemo kali nirimu.

¹⁴ Nalo kanuulkemo nokorumu yemo yuni Yesusi „koro mololi, wale Sambatemonga yembo tepe konde lsimu kulu kanopa keri kanopalie akune maku toringi yembomando nimbendo: “Kongono wale talo pakera lemomanga ‘Konde pamili.’ ningu onge manda. „Koro mololi, Sambate walemonga manda molo.” nirimu.

¹⁵ Yemone aku sipe nirimu kinie Yesusini nimbendo: “Eno topele mapele toli yema,* alieli „koro mololi, wale Sambate wendo olemo kinie eno pali yu-mele-mele enonga kongi kao molo kongi dongi langi nomba molorumune moki leko no olemo kolea tengah ‘No nopili.’ ningu mengo pulimele kanumu.

¹⁶ Eno enonga kongime Sambate walemonga papu moki leko nokolemele kene i ambomo Sambate walemonga papu lipu tapondokorola. Kongimu maniendopa mele, ambomo olandopa mele kanumu. Akumunge i ambomo, yu Eporayamone kalopa lsimu ambo te, „kurumenga nomi, Setenene†

* 13:9: inie anjokondo 14:1-6. § 13:10: bokumunge alsena anjokondo “37.

Sabat”. * 13:15: bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. † 13:16: bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

yu ponie tene-eti ka mele sirimu ambomo Sambate wale-monga moki lepo nokokoromo tepo kenjikiruye?" nimbe walserimu.

¹⁷ Yuni aku sipe nirimu kinie kanu ungumuni yu terimu mele kanoko keri kanoringime olie poloringi nalo we yembomane yu ulu tondolo peangama terimu kanokolie konopu awili teko siringi.

*13:18-21 Unjo Masetete Umbumunge[‡] UNGU IKOMO KINIE
Pillawa Akoli Mele Isimunge[§] UNGU IKOMO KINIE*

¹⁸ Kanu kinie Yesusini †yembomando, kelepa nimbendo:

"Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba,* mele nambolka mele kanu silimu lembaye? 'Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo mele piliengi!' nimbu akumu nambepo nimbu simboye? †Nimbu siembo."

¹⁹ Akumu isipe mele: Ye tene yu unjo masetete umbu te lipe yunge ponieno umbumu mundorumu kinie kanu unjo umbumu wendo ombo awi lepa unjomo angilierimu kinie aku unjomonga kolamanga kerama ongo peringi. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe." nirimu.

²⁰ Aku nimbeline kelepa walsipe pilipelie nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba mele pilinge nambepo nimbu simboye? †Nimbu siembo."

²¹ Akumu isipe mele: Ambo tene yu langi pillawa akoli mele isi† wallo kolte lipelie pillawa awisilinge mundorumu kinie pillawa pali akorumu. Pulu Yemo ye nomi kingi molomba mele aku sipe." nirimu.

*13:22-30 Pulu Yemo Molomba Koleana Sukundu Pumolo
Mele Yesusini Nirimu Temanemo*

²² Aku sipe nimbeline pe Yesusi kolea awili Jerusalleme pulimo aulkena pumbe pupelie kolea awilime kinie kangama kinie pupe, akumenga moloringi yemboma ungu mane sirimu.

²³ Kanu yembomanga tene yu walsipe pilipelie nimbendo: "Awilimu, mindili nomolo aulke molemolona Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondomba[‡] yemboma koltalo mindiye?" nimbe walserimu.

Pilipelie yuni enondo nimbendo:

²⁴ "Ulke kerepulu paakanga si niline yembo awisili ongo suku pungendo perenge. Akumunge 'Kanu kerepulune

[‡] **13:17:** Mateyu 13:31-32, Mako 4:30-32; [§] **13:17:** Mateyu 13:33. Masetete

Isiselonga ungu pulu mare Mateyu 13:31-33*. ^{*} **13:18:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [†] **13:21:** bokumunge alsena anjokondo "49. yis".

[‡] **13:23:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

eno onto sukundu puku molongendo mindili siku pang.’ nimbu nikiru.§

²⁵ Ulke pulu yemone ola angilipe kune anjimbe kinie eno pena molkolie ningemone, kune toko walsikulie ningendo: “Awilimu, olio nu kinie pea molamili wamili kene olionga kune lindi.” ninge kinie yuni enondo nimbendo: “Enonga imbime na naa pilipu eno kepe enonga koleama kepe na naa kanolio.” nimbé.

²⁶ “Yuni aku nimbé kinie enone yundu ningendo: “Nupea ga norumulu. Olionga koleamanga nu ongolie olio ungu mane sirinu.” ninge.

²⁷ “Nalo yuni enondo nimbendo: “Eno niembo piliee. Enonga imbime na naa pilipu enonga koleama na naa kanolio. Eno ulu pulu keri teko molemele yemboma pali na moliona anjo paa.” nimbé.

²⁸ Akune ulsu molkolie eno ‘anda-kolepali, Eporayamo kinie, Aisake kinie, Jekopo kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema pali kinie, eno Pulu Yemo yenomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu molonge kanokolie eno enono akune ulsu molonge kanokolie eno enono mumindili kolko kola teko mini-wale mundunge.” nirimu.*

²⁹ Isirele yemboma eno Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu eno manjiku naa punge ‘Piliengi!’ nimbelie yuni kelepa nimbendo: “Ma koleana pali yembo mare Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu puku Pulu Yemo pea langi nonge.

³⁰ Pilieme. Akiliku olemele yembo mare Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana sukundu kumbi leko punge. Kumbi leko oringi yembo mare akiliku punge.” nirimu.†

13:31-35 Jerusalleme Yemboma Toko Kalonge Pilipelie Yesusini Eno Kondo Kolorumu Temanemo‡

³¹ Walse, Yesusi ou Jerusalleme naa pupelie kolea tengah ungu nimbe molorumu kinie Parisi ye marenē§ onto yundu ningendo: “Ye nomi kingi, Erotene ‘Nu topo kondambo.’ nimbe molemo kene nu ya naa molkolie tengah kowa pu.” niringi.

§ **13:24:** Mateyu 7:13-14. * **13:28:** Mateyu 25:10-13,41, inie anjokondo 16:19-31. † **13:30:** “Akilku olemele yemboma” nirimu, Isirele talapena ulsu molemele yembomando nirimu. “Kumbi leko oringi yemboma” nirimu, Isirele yembomando nirimu. ‡ **13:30:** akumunge 13:34-35 Mateyu 23:37-39; LLukuinie 19:41-44.

13:31: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

³² Yesusini enondo nimbendo: "Na tomba tekemo yemo, yu kolo topa konopu keri peli owa takera pokisi* mele akumu molemona iungumu puku ningu si-pee." nimbeline nimbendo: "Kinié mele kepe opali talou mele kepe kurume yembomanga konopune pelemoma makoropo, kuru toli yemboma tepo konde lipu, molopolie laye pe mele na kongono tepo moliomo pora simbo.

³³ Nalo Jerusalleme pumbondo kinié kepe opali talou kepe na we kongono telipu pumbo. Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye te kolea awili Jerusalleme ulsukundu manda naa kolomba kene, na Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipulie yemboma nimbe silimo yemo molio kene, na Jerusalleme ulsukundu manda naa kolombo." ,nirimu.[†]

³⁴ „Aku nimbeline Yesusini Jerusalleme moloringi yemboma yu kondo kolopa akumundu ungu te nimbeline nimbendo:„

"O Jerusalleme ,yemboma,, Jerusalleme ,yemboma,, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema toko kondoko, yuni eno molemelena lipe mundulimo yema kouni toko kondoko telemele yemboma, kera gulta anumumuni yunge waloma lipe yunge kongona lopi teba nokolemo mele nane wale awisili eno aku sipu nokolka nalo enono "Molo." niringi.

³⁵ Akumunge pilieme. „Opa puluema eno tonge onge kinie Pulu Yemone altopa enonaa nokopa naa lipe tapondombamonga, opa puluemane ongo sike toko munduku enonga koleamo kinie enonga ulke tembelemo kinie kamu toko kalongemonga eno ku penge.[‡] Nane eno ungu te pea nimbu sikiru:

Eno Jerusalleme yemboma, enone nando

"Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne okomo yemo imbi ola molopa, molopa kondopili."[§]
ninge walemonga na altoko kanonge. Ou molo." nirimu.

* **13:32:** 'Owa pokisi yu paa pilipe konginjeli pelemo melemo.' nilimele. Yuni kera gulta ipulueli ombo wa topa nolemo kinie yu tongendo perelemele. 'Palana sukundu manda naa pumbe.' ningi pilimele nalo yu yuyu aulke te kanopa sukundu pulimo. Aku telemomonga yu konopu naa mondolemele. Wale mare kumaka tomolondo melu taki-teki lemolo kinie yu kanopa pilipelie sukundu naa pulimo molo ga kiyengo nimbe nomba we pulimo aku sipe mele.

† **13:33:** inie yakondo 11:50-51; bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

‡ **13:35:** Jeremaya 12:7, 22:5. Romo yembomane kolea awili Jerusalleme kinie akune angilierimu ulke tembelemo kinie tengen mele inie anjokondo 19:43-44, 21:6,20,24, 23:27-31 ungu mare molemo. § **13:35:** Konana 118:26.

14

*14:1-6 Sambate Wale Tenga Yesusini Ye Te Kangi Akorummum Tepa Konde Lsimu Temanemo**

¹ „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate tenga[†] Parisi ye awili tengen ulkena Yesusi langi pea non-gendo purumu. Ombo molorumu kinie pea langi nongo moloringi yemane yu neme-neme ningu kanoko moloringi.

² Yunge kumbikerena ye kangi akorumu te molorumu.

³ Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku kondoringi yema kinie, Parisi yema kinie,[‡] eno Yesusini wal-sipelie nimbendo: „Koro mololi, wale Sambate kinie kuru toli yembo te tepo konde limelanje kapola molo moye?” nirimu. “Pulu Yemonga ungu manemanga sukundu nambolka nimbe molemoye?” nirimu.

⁴ Nalo yundu ungu te topundoko naa ningu we moloringi. Kanukinie yuni kanu yemo lipe tepa konde lipelie yundu “Pu.” nirimu.

⁵ Aku tepalie Yesusi yuni pea moloringi yembomando nimbendo: “Eno molkomele yembomanga ye tengen kango te molo kongi-kao te Sambate wale tengen no muru tengen manie tomu liemo kanu yemone yunge kangomo molo kongi kaomo tamburumbu wendo naa limbeye?” nirimu.[§]

⁶ Aku nirimu pilkulie ‘Olione “Sambate wale tengen kango molo kongi-kao wendo limbé akumu papu.” nimulu liemo yuni “Yemo papu Sambate walemo kinie lipu tapondokoro.” nimbe.’ ningu pilkulie ungu te topundoko ninge aulke te naa lierimu.

14:7-11 Eno Enono Imbi Toko Manie Mundungemonga Unru Te

⁷ Parisi ye awilimunge ulkena langi nongendo oringi yemboma ye awilimenga polo kumbikundu ‘olio molamili.’ ningu konopu siku moloringi* kanopalie Yesusini eno ungu mane sipelie nimbendo:

⁸⁻⁹ “Ye tene nu kinie yembo mare pea “Langi namili waa.” nimbe kinie nu ongolie ye awilimenga polo kumbikundu tengen puku naa molani. Nu kanu polomonga moloni kinie pe ye awili te yu imbi olandopa molomba ye te yu kepe ‘Langi pea namili ou.’ nimbe ye te ombá kinie ulke pulu yemone nundu nimbendo: “I ye awilimu nu moleno polo akune molopili polomo si.” nimbe kinie nu pipili kolkolie

* **14::** inie yakondo 13:10-17. † **14:1:** inie yakondo 13:1*. ‡ **14:3:** bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”, “11. Farisi”. § **14:5:** inie anjokondo 13:15.

* **14:7:** inie yakondo 11:43, anjokondo 18:11, 20:46; ungu pulu te 15:7*.

polo te lupe, namba naa lieli yembomanga polo tengä puku moloni.

¹⁰ "Akumunge, ye tene nundu "Langi pea namili ou." nimbé kinie yunge ulkena puku namba naa lieli yembomanga polo tengä puku molani. Akune moloni kinie ulke pulu yemone nu molonine ombalie nundu nimbendo: "Ano, ipolona naa molko ye awilimenga polona ongo molou." nimbé kinie langi pea nongo molonge yembomane nu kinie temba mele kanokolie nu 'Ye awilimu.' ningu kanonge." nirimu.

¹¹ "Yembomane enono imbi liku ola mundulimele yemboma ‚Pulu Yemone,‘ topa manie mundumbe, nalo yembo enono toko manie mundulimele yemboma yuni enonga imbime lipe ola mundumbe kanumu." nirimu.[†]

14:12-14 "Langi Pea Namili Waa." Nilimolo Mele Ungumu

¹² Kanu kinie Yesusini ulke pulu yemondo nimbendo: "Nu yembomanga langi kalondokolie nunge pulu lemoma kinie, nunge angenali kinie, ye kamakoma kinie enondo 'Langi pea namili waa.' ni naa nieni. 'Enone walse altoko pundu mele toko, nando 'Langi pea namili ou.' niengi.' ninaa nieni, molo!

¹³ Nu yembomanga langi kalondokolie yembo koropama kinie, kimbu ki lkinuwa tambulorumu yemboma kinie, kimbu keri lierimu-ne mimi siku aulke naa andoringi yemboma kinie, mongo keri lierimu yemboma kinie enondo 'Langi pea namili waa.' nieni.

¹⁴ Enone kanu langime pundu paa manda naa tongemonga nu konopu siku molko kondoni. Walse konopu sumbi nimbe pepili molemele yemboma kolko lomboroko ola molonge aku walemonga ya nikiru mele nuaku siku tenimunge mele kalomba lini." nirimu.

14:15-24 Langi Awisili Maku Toko Noringimunge Ungu Ikomo[‡]

¹⁵ Parisi yemonga ulkena Yesusi pea langi nongo moloringi ye tene Yesusindu nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba koleana[§] langi nomolo yemboma ‚olio, malo.' nirimu.

¹⁶ Nalo Pulu Yemonga Isirele yemboma Yesusi yunge ungumu naa pilku liku su siringimunge mulu koleana puku naa molonge pilipelie yemone nirimu ungumu pilipelie Yesusini ungu te topondopa ungu iko te topalie nimbendo:

[†] **14:11:** Mateyu 23:12. [‡] **14:14:** Mateyu 22:2-14 laye-kolte telu sipemo.

[§] **14:15:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

"Ye tene 'Yembo awisili pea langi namili kalambo.' nimbelie yembo awisilindu " 'Langi kalopolie namili waa.' nimbo kinie wang." nimbe, nimbe mundorumu.

¹⁷ Langi nonge enamo wendo orumu kinie yunge kende-mandemondo nimbe mundupelie nimbendo: "Ou "Langi pea namili waa." nirindu yembomando "Kinié enamonga langi kalondondu kene namili wang." ni-pou." nirimu.

¹⁸ Nalo eno pali naa ongendo yu mele mele "Takaraki lekemo kene naa omolo." niringi.

Tene nimbendo: "Na ma konde te topo tondumu kano-pumbondo na naa ombó kene nindei." nirimu.

¹⁹ Tene nimbendo: "Nane kongono teli kongi-kao rure-ponga talo topo tondume pupu kano-pumbondo manda naa ombó kene nindei." nirimu.

²⁰ Tene nimbendo: "Kinié mindi ambo lindumunge na manda naa ombó." nirimu.

²¹ Aku siku niringi kinie pilipelie, kendemandemo kelepa yando ombalie niringi mele yunge ye awilimu nimbe sirimu.

Kanu kinie ulke pulu yemone mumindili kolopalie kende-mandemondo nimbendo: "Nu welea lkisiku puku, ikolea awilimunge aulke awilimenga kinie aulke kangamanga kinie puku, yembo koropama kinie kimbu ki lkinuwa tambolorumu yemboma kinie, mongo keri lierimu yemboma kinie kimbu keri lierimu-ne mimi siku aulke naa andoringi yemboma kinie, eno liku mengo ou." nirimu.

²² Kendemandemone aku tepalie kelepa omba nimbendo: "Awilimu, ninu mele tendu nalo langi noli polona kolea mare we lemola." nirimu.

²³ Kanu kinie Awilimuni yunge kendemandemondo nimbendo: "Aku tekemo kene nu altoko puku, kolea awiline ulsu puku aulke awilimenga kinie aulke paka-makamanga puku, yembo kanoko lendenime pali mengo wani. "Molo." ningy yemboma kepe karaye teko mengo wani. Nanga ulkemo si nipili kene awisili wang." ,nirimu.,

²⁴ "Paa tambu ya kana. Na paa sike eno nimbu sikirumu: Nane pulu pulu "Langi pea namili waa." nimbu, nimbu mundorundu yembomanga telu kepe paa naa ongo langi nonge. Paa molo." nirimu." nimbe ,Yesusini aku sipe ungu iko te torumu.,"*

14:25-33 Olio Yesusi Lombili Andomolo Mele Ungu Mare

* ^{14:24:} ungu ikomonga pulumu isipe: "Langi pea namili waa." nirimu yemo yu Pulu Yemo. Yuni ou "Namili waa." nirimu kinie naa oringi yemboma eno Isirele yemboma. Yu pe "Namili waa." nirimu kinie oringi yemboma Isirele talapena ulsu molemele yemboma.

25 Yesusi aulkena om̄ba purumune yembo awisili liku maku toko yu lombili andoringi kinie yu we angilipe topele topa kanopalie enondo nimbendo:

26 "Yembo tene na lombili ombando na olandopa konopu naa mondopalie na lombili manda naa ombá. Yunge lapa kinie, anumu kinie, menu kinie, ambolangoma kinie, angenupili kinie, kemulupili kinie, yu yuyu kepe, eno pea olandopa konopu mondopa, na manjipe konopu naa mondopalie na lombili manda naa ombá.

27 Yembo tene 'Yu lombili pambo.' nimbeline yemboma unjo perana angilku mindili nongo kolemele mele yuni unjo pera mele gomo lembando 'Na yu lombili pumbondo mindili nondu liemo papula; kolondu liemo papula.' naa nimu liemo na lombili manda naa ombála.[†]

28 "Enonga ye tene ulke awili tondolo te takombando yu ou naa takopalie kanu ulkemonga konopu lipe mundupelie yuyu nimbendo: 'Ulke takopo pora simbomonga kou mone manda nosilionje molo molo tombanje?' nimbe pilipelie 'Nanga kou mone manda nosendu liemo manda takombo.' konopu kimbu sipe naa molombaye? 'Aku sipe temba kanumu.'

29 Yu aku sipe ou naa telkanje pe yu kanu ulkemo takombando unjo pote mindi topo topa lipe polopalie pe kou mone molo tomba kinie kamu manda naa takopa pelka. Akumunge yembomane yu ungu taka tondoko tawe tendelemela.

30 Enone tawe tendeko ungu ururume toko ningendo: "I yemo ulke awili tondolo te takomba takorumu nalo yunge kou mone molo torumu kulu yu manda naa takopa pora sirimu." ningu tawe tendelemela.

31 "Te walsikirula." Enonga ye nomi tengā talapemo kinie ye nomi kingi tengā lupe talapemo kinie opa tengèle kinie te yu tomba temba, te yunge koleana we molomba. Eno om̄ba tomba ye nomi kingimu yu opa teli ye tuwendi-tausini memba ombá. Nalo we molomba ye nomimu yunge opa teli ye tene-tausini mindi molonge. Kokele tonge onge kinie we molomba ye nomimu yunge yema walsipe pilipelie nimbendo: "Olio opa teli ye tene-tausini mindi molopolie olio ongo tonge yemboma anjo manda tamili molo moloye?" ni naa nimbéye? 'Aku sipe manda manjipe pilipe molomba kanumu.'

32 Kanu kinie kanu ye nomi kingimu yuni 'Olione eno anjo manda naa tamili.' nimbe piliemu liemo yunge ye mare lipelie, yetuwendi-tausini memba ombá ye nomimu aulke sulune ombámonga "Paa." nimbe lipe mundupelie

[†] 14:27: Mateyu 16:24, Mako 8:34, inie yakondo 9:23.

nimbendo: “‘Opa naa tepo we taku lipu molamili kene nane nambolka ulu te teamboye?’ ningu walsiku pili-pee.” nimbé.” nirimu.

³³ „Ungu ikoselo topa kelepalie nirimumuni, pe ungu ikoselonga ye talone telembele melemonga ungu pulumu eno nimbe sipelie nimbendo:” “Kanu yeselone telembele, aku sipe mele enonga yembo te yuni ‘Na lombili wambo.’ nimbeline yunge melema pali kinie, yunge yemboma kinie, yunge kou mone kinie, yunge kangi kinie, aku melema mindi konopu mondopa na olandopa konopu naa mondolemo yembomo na lombili manda naa ombá.”[‡] nirimu.

14:34-35 Api Kusamonga Ungu Ikomo§

³⁴ „Aku nimbeline kelepa nimbendo:” “Api-kusa akumu mele peangamo nalo yu songo naa temba kinie ‘Yu kelepa songo tepili.’ ningu ulu te manda temoloye?

³⁵ Kanu api-kusa songo naa telimu nambe-emoloye? ‘Ponieno lipu mundumolo kinie langi manda naa ombá; yu ma kopongo te molo.’ nimbu kanopolie we itemolo.”* nimbeline,

“Yembo komu-peo lemba yembomane inikiru mele piliee.” nirimu.

15

Kolomongo Awili 15 Yesusi Ulu Pulu Keri Teli Yemboma Kinie Taki Teki Molorumu Mele Juda Yembomanga Tapu Yemane Kanoko Keri Kanoringimunge Pilipelie Yesusini Pulu Yemo Kanu Yembo Kerime Konopu Mondorumu Mele Nimbe Simbendo Ungu Iko Yepoko Torumu Ungu Ikoma

*15:1-7 Kongi Sipisipi Te Talopa Lierimumunge Ungu Ikomo**

¹ Kou takisi lili yema kinie ulu pulu kerime teli ye wema kinie eno pali Yesusinge ungu pilingendo yu molorumune nondoko oringi.

² Parisi yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[†] enone aku teringi mele kanokolie konokono ningu ningendo: “I yemo yu tepea kenjikimu. Ulu pulu kerime ambololi yemboma “Pea molamili waa.” nimbeline, langi alieli eno pea nongo molemelela.” niringi.

[‡] **14:33:** inie yakondo 14:26-27. § **14:33:** Mateyu 5:13, Mako 9:30. * **14:35:** Yembomane yu lombili andokolie pe siye kolko, altoko naa lombili andolemele yembomane yunge kongono altoko manda naa tendengemonga ‘Piliengi.’ nimbeline enondoaku sipe nirimunje. Inie yakondo 9:62 kananila. * **15::** akumunge 15:4-7 Mateyu 18:12-14. † **15:2:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “41. saveman”.

³ Yesusini eno aku siku niringi pilipelie „iungu ikoma eno topa sirimu., Ungu iko imu topalie nimbendo:

⁴ “Enonga ye tene kongi sipisipi‡ pape paono mondolka kinie te talopa lelkanje yuni sipisipi po paono tene kelepa nani wema kolea ku lieline molangi siye kolopa pupe, talopa lelka sipisipimu kanopa limbendo korolipe naa pulkeye? „Korolipe pulke.,

⁵ Pe kanopa lipelie yuni konopu sipe apu topa lkondo memba pulke.

⁶ Kanu kinie lkondo ombalie yemone yunge pulu lemo yembomando kinie yunge ulke kere pongolo yembomando kinie walsipelie nimbendo: “Nanga kongi sipisipi§ talopa liemumu kanopo lindu kene pea konopu sипу molamili waa.” nilke.” „nirimu.,

⁷ „Nimbelie ungu ikomonga pulumu nimbe para sipelie nimbendo: „Nane eno ungu te nimbu sikirumu: Yembo konopu sumbi nimbe pepili molemele yemboma aku siku molemele-na eno ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa tenge aulke te naa lemo kanumu,* kanu yemboma mulu koleana angellomane konopu we silimele. Nalo sipisipi nokoli yemone yunge sipisipi talopa lielimu kanopa lipelie paa olandopa konopu silke mele aku sipe ulu pulu keri ambololi yembo te yunge ulu pulu keri telemoma pilipe keri pilipe mundupe siye kolopa konopu alowa tembamonga angellomane paa olandopa konopu singe.” „nirimu.,

⁸ „Nimbelie kelepa ungu iko te pea topalie nimbendo:†

“Te iwalsikirula: Ambo te kou mone suroli mele engaki rureponga talo nosipelie nilkemone, pe kanu kou suroli mele te manie pulkenje yu tepe llame kandopa ulke puri memba kanopa limbendo naa korolkaye? „Paa korolkamo.,

⁹ Kanu kinie kanu koumu kanopa lipelie yunge pulu lemo yemboma kinie yunge ulke kere pongolo yemboma kinie walsipelie nimbendo: “Nanga kou mone suroli manie pumumu kanopo lindu kene pea konopu sипу molamili waa.” nilke.

¹⁰ “Nane eno nimbu sikirumu: Kanu ambomo konopu silke mele aku sipe ulu pulu keri ambololi yembo te

‡ **15:4:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. § **15:6:** bokumunge alsena anjokondo “44.2. sipsip”. * **15:7:** Inie 15:10,32. Judayembomanga ye nomi mare eno enonoaku siku moloringi konopu lieringi nalo Romo 3:23 nimbe molemo mele kana! Aisaya 64:6 nimbe molemo mele isipe: ‘Olio mana yembomanga ulu pulu peangama paa mulumbale keri kalaro awisili molemo mulumbale mele.’ Iungumunge ungu tela inie anjokondo 18:10-14. † **15:8:** ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 15 munge ungu pengémo kinie, 15:1-2 kinie.

yunge ulu pulu keri telemoma pilipe keri pilipe mundupe siye kolopa konopu alowa tembamonga Pulu Yemonga angellomane konopu singe." nirimu.‡

15:11-32 Kangomone Tepa Kenjerimu Nalo Lapane Yu We Konopu Mondorumu Mele Ungu Ikomo (15 pali kanani.)

¹¹ „Aku nimbeline, Yesusini kelepa ‚ungu iko yepoko sipemo pea topa ye awilime mane sipelie,§ nimbendo:

“Ye te, yunge kango talo moloringili.

¹² Walse akiliomone lapando nimbendo: “Tata, nu kolonimunge moyā melema isili ou moke teko na sini mele sieni.” nirimu kinie kanu yemone yunge noserimu melema moke tepalie yunge kangoselo sirimu lsingili.

¹³ Kanu melema elo sirimu kinie akiliomo wale pokore mindi molopalie, pe mele sirimume pali lipe memba aulke sulu tengā purumu. Aulke sulu pupelie nirimunumi, kolea tengā pupe molopalie yu ‘Langi peangama nambo.’ nimbe, ‘Mulumbale peangama pakambo.’ nimbe kou mone awili tepa pulimo melema topo topa lipe panjipelie, ‘No nambo.’ nimbe topo topa lipe, ‘Amboma pea peamili.’ nimbe kou-mone sipe, aku telipe purumu kinie yunge kou mone melema pali pora nirimu.

¹⁴ Yunge melema kinie kou mone kinie pora nirimu kinie yu paa koropa purumu. Kanu kinie yu molorumu koleana engele awili tepa lierimu kinie yu melema pali molo torumu kinie yu paa engelene kolorumu.

¹⁵ Yu engele terimu kulu yu kanu kolea pulu ye te molorumune pupe “Kou kongono te teambo si.” nimbe mawa terimu kinie yuni nimbendo: “Kapola, nanga kongi tapu tendeko langi nurupulume ‘Nangi.’ ningu liku si.” nirimu.

¹⁶ Ga kilume kinie konapa bulume kinie kongi sirimume ‘Nambo.’ nimbe pilipe molorumu nalo yu te naa siringi.

¹⁷ Kanu kinie pe yu konopu lipe mundupe pilipelie yu yuyu nimbendo: ‘Tatanga kongono tendelemele yemboma ga awisili nongo olo telemo nalo na ya engelene kolopolie kamu kolombo tekero.

¹⁸ Akumunge na pupu Tata molemona pupulie yundu nimbondo: “Tata, nu kinie Mulu Koleana Molemo Yemo kinie nane tepo kenjerindu.

¹⁹ Na kango kerimu kene nunge marena molombo kapola naa temba kene nunge kongono ye te molambo.” nimbo.’ nimbe pilierimu.

‡ **15:10:** inie 15:7,32. § **15:11:** ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 15 munge ungu pengémo kinie, 15:1-2 kinie.

²⁰ Aku nimbe pilipelie yu molorumu koleamo mundupe siye kolopa, lapa molorumune pumbe purumu.

Yu lkondo pumbe purumu kinie yunge lapane yu sulu tepe orumu kanopalie yu kondo kolopa lkisipe pupe yu kangulorumu.

²¹ Kanu kinie kangomone lapando nimbendo: "Tata, nu kinie Mulu Koleana Molemo Yemo kinie nane tepo kenjerindu. Na kango kerimu kene nunge marena molombo kapola naa temba kene nunge kongono ye te molambo." nirimu.

²² Aku sipe nimbe molorumu kinie lapane yunge kongono tenderingi kendemande yemando nimbendo: "Welea puku nanga mulumbale peangamo liku mengo ongo yu pakondoko, ki ongi te liku yunge kíne mondondoko, kimbu su liku yunge kimbune mondondayo.

²³⁻²⁴ Aku tekolie kongi kao walo awilimu toko kalondoko molombolona mengo waa." nirimu. "Nanga kangomo yu koronga ou purumu, 'Yu kolorumunje.' nimbu pilierindu nalo kinié yukelepa okomo. Yu ou pupe tepe nema lsimu nalo kinié altopa okomo kanopo likimulu kene konopu sipu kongi kao nombo molamili." nirimu kinie eno aku siku konopu siku kongi nongo moloringi.

²⁵ Nalo yunge kango komomo ponieno kongono tepe molopalie pe ipupene ulkendo ombá orumu kinie eno konopu siku musiki toko denisi teko moloringi ungumu pilipelie

²⁶ yuni kongono kendemande ye tendo "Ungu te niembo ou." nimbelie nirimumuni, yundu walsipelie nimbendo: "Ulu tekemelemo nambemune tekemeleye?" nimbe walserimu.

²⁷ Kanu kongono kendemande yemone yundu topondopa nimbendo: "Angena omu-ne laniene kanopa yu manda mele molopa ulu te naa tepe omu-ne kanopalie konopu sipe "Kongi kao walo awilimu namili." nimbe topa kalomu." nirimu.

²⁸ Aku sipe nirimu pilipelie komomo yu mumindili kolopalie "Na ulkena suku paa naa pumbo!" nirimu.

Aku nirimu pilipelie lapane wendo omba yundu nimbendo: "Olio pea konopu sipu molamili ou." nimbe mawa terimu kinie

²⁹ lapando topondopa nimbendo: "Pílie! Na alieli, ponie awisili, nunge kongono tendepo molopolie nu nilino ungume alieli pilipu lipu tengenji panjipu, walse kepe nunge ungu te karaye naa tepo molio nalo nuni nando walse kepe kongi-meme walo te 'Kangoma kinie pea konopu siku nongo molangi.' ningu naa silino.

³⁰ Nalo kinié nunge kango te omba, yuni ambomando “Na pea peambili kou mone siembo.” nimbe nunge kou mone eno sipe pora sirimu, kanu kangomo omu kinie nu konopu siku ‘Kongi kao walo awilimu namili.’ ningu tonu lepamo.” nirimu.

³¹ Lapane yuntu topondopa nimbendo: “Kangomo, nu kinie na pea aliei molembolo kinie nanga melema pali oltonga.

³² Nalo kinié angena kolorumu kanumu altopa omu. Yu ou pupe tepa nema lsimu, kinié kelepa omu kanopo likimulu kene olio papu konopu sipu musiki topo langi nombo molkomolo.” nirimu.” „nimbe Yesusini, nirimu.” *

16

16:1-15 Ya Mana Nosilimolo Melemando Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

¹ „Aku nimbeline, Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo:

“Walse ye kamako te molorumu kinie yunge mele noserimumenga nokondoli ye te molorumula. Walse yembo marene kamakomo molorumune ongo, yunge melema nokondoli yemone terimu mele ongolie yuntu ningendo: “Nunge mele nosilinomanga nokondoli yemone nu tepe kenjipe, nunge melema ‘We manie pupili.’ nimbe yu akume nokopa naa kondolemo.” niringi.

² Aku niringi pilipelie kamakomone kanu yemondo ‘Ou.’ nimbeline yuntu iri topa nimbendo: “I ungu nambolka ungumu nikimiliye? Nuni nanga melema teko kenjilino mele ningi kinie pilipulie nuni nanga melema terinu teleno mele bokune toko, yando sikulie pe pani. Nu nanga melema altoko manda naa nokani. Nu makorombo.” nirimu.

³ Kanu melema nokondoli yemo yuyu nimbendo: “Apa! Kinié nambe-eamboye? Nanga awilimuni nanga kongono telimo wendo lipe na makoromba tekemo kene na nambe-eamboye? Na ma akumbondo tondolo naa pulimo-na aku kongonomo manda naa tembo. Yemboma langi mawa tembondo pipili kolombo.

* ^{15:32:} “Lapa” nirimu Pulu Yemondo nirimu; “Kango akiliomo” nirimu ulu pulu keri telemele mele kanoko keri kanoko konopu alowa telemele yembomando nirimu; “Kango komomo” nirimu Juda yembomanga ye nomime. Ye nomi akume Parisi yema kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume mane siringi yema kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga ye nomi wema kinie, kanu yemane ‘Olio ulu pulu keri naa tepo, mongo naa lipu, PuluYemonga ungu manema sumbi sipu tepo molemolo.’ niringi yemando nirimu. Ye nomime ningu pilieringi mele ya 15:1-2, inie yakondo 5:29-30, 7:30,34.

⁴ Akumunge na tembo mele kinié pilipero. „Nanga awilimuni pundu anjerimu yemboma lipu tapondopolie enondo ‘Pundu ekendo mindi tangi, ekendo manie pupili.’ nimbo kinie, pe na makoromba kinie kanu yembomane na konopu siku liku tapondokolie nando “Pea peamili ou.” ninge.” nimbelie nirimumuni,

⁵ yunge awilimuni pundu anjerimu yemboma ‘Yu mele mele wangi.’ nimbe kumbi lepa orumu yemondo nimbendo: “Nanga awilimuni nu kinie nambolka mele pundu anjerimuye?” nimbe walserimu kinie

⁶ yuni topondopa nimbendo: “Wele mingi pape paono pundu anjerimu.” nirimu kinie

kamakomonga melema nokondoli yemone yundu altopa nimbendo: “Pundu anjeli bokumu i sikiru; ya manie molko, pape paono toko mondoringi gomomo ora toko ltekolie kolo wangoko gomo kondena wele mingi tu paono tene welea toko mondou.” nirimu.

⁷ Yunge bulkundu orumu yemondo nimbendo: “Nanga awilimuni nu kinie nambolka mele pundu anjerimuye?” nimbe walserimu kinie

yuni topondopa nimbendo: “Rasi witi wale pape paono pundu anjerimu.” nirimu kinie

melema nokondoli yemone yundu altopa nimbendo: “Pundu anjeli bokumu i sikiru; ya manie molko, rasi witi wale pape paono toko mondoringi gomomo ora toko ltekolie kolo wangoko gomo kondena rasi witi wale popaono welea toko mondaa.” nirimu.

⁸ Yu aku terimu pilipelie ye kamako awilimuni kanu tepe kenjeli yemo yu kapi nirimu. Yunge melema sike wamele lipe tepe kenjerimu nalo yunge pilipe konginjelimu paa olandopa perimu pilipelie yu kapi nirimu.

“Ya mana molko, Pulu Yemo konopu naa mondolemele yemboma, enonga pilipe konginjelimu paa olandopa; pate-line molko Pulu Yemo konopu mondolemele yemboma enonga pilipe konginjelimu maniendopa. We yembomane yembo te kinie kou kongono tengendo, molo ulu te tengendo aulkemo sumbi siku kanoko akisiku kondolemele; pate-line melemele yemboma aku sipe tondolomo maniendopa pelemo. We yemboma aku siku molemelemonga ‘ye awilimuni tepe kenjeli yemo yu kapi nirimu..’” nimbe Yesusini nirimu.,

⁹ “Nane enondo nimbu siembo: Kinié ya mana molkolie mana melema liku ‘Yemboma nunge angenali mele

molangi.' ningo nunge mele nosilinomanga eno liku tapon-dani. Pemelema pora nimbé kinie nu kolea peanga kamukumu lembana puni kinie akune molongemane nundu "Ya kamu pea molamili." ninge." ,nirimu.,

¹⁰ "Yembo tene yembo tengen mele koltalo nokopa kondon-dolemo kinie kanopalie 'Mele awisili simbo kinie nokopa kondondomba lemo.' nilimo. Yembo tene yembo tengen mele koltalo nokopa kenjindilimo kinie kanopalie "Mele awisili simbo kinie nokopa kenjindimbe lemo." nilimo.

¹¹ Nuni ya mana nosilimele melema nokoko naa kondonu liemo nu paa sike mele kande-kande lupema, Pulu Yemone silimo mele kande-kandema, 'Nokondani.' manda naa nimbé. 'Ya mana nosilimele melema maniendopa, Pulu Yemone silimo mele kande-kande lupema olandopa kanumu.,

¹² Nuni ya mana nosilino melema paa sike nunge molo, kanu melema Pulu Yemonga. Akumunge nuni yunge melema nokoko naa kondondonu liemo pe yuni 'nunge nosieni.' nimbe simbe tepa molemo melema manda simbeye?

¹³ "Kendemande yembo teluni ye awili talonga kongono lipe tere lepa manda naa tendemba. Ye awili te konopu keri panjipe, te konopu mondomba. Molo aku naa temu liemo ye awili tengen ungu nimbéma paa konopu sipe pilipe lipe kongono nimbéma tondolo mundupe tendepa, te konopu keri panjipe yunge ungu nimbéma ta nimbé. Yembomane Pulu Yemonga kongonomo kinie Kou Monemonga kongonomo kinie liku tere leko manda naa tendenge." nirimu.*

¹⁴ Yesusini aku sipe nirimu pilkulie Parisi yema eno kou mone kepe melema kepe konopu paa awisili mondoringimunge yuni ungu nirimumu liku su siku tawe teringi kinie

¹⁵ Yesusini enondo nimbendo: "Eno enono i siku ningendo: 'We yembomane olia Parisi yema konopu sumbi sipe pepa, peangama molemolo kanoko niengi.' ningo molemele nalo enonga konopune paa sike pelemo mele Pulu Yemone kanopa molemo. Mana yembomane kanokolie 'Mele paa komindi, mele paa olandopamo.' nilimele melema Pulu Yemone kanopa keri kanolemo." ,nirimu.,

16:16-17 Ungu Manemanga Kinie, Temane Peangamonga Kinie, Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

¹⁶ "No Lindeli, Jono ou mana naa omiba molopili Pulu Yemone yemboma 'Teaa.' nirimu mele ,Pulu Yemonga ungu manema yando nimbe sirimu ye, Mosisinitorumu

* **16:13:** Mateyu 6:24, inie anjokondo 18:24-25.

bokume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringime kinie, kanu bokumenga molorumu, yandopa yandopa mane siku yemboma ningu siringi.[†] Nalo kinié, Pulu Yemone omba ye nomi kingimu molopa yemboma nokopa kondomba temane peangamo topo silipu andolemolo. Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba yembo talapena[‡] sukundu puku molongendo yemboma ekelepa tekopulimele.

¹⁷ Mulu kinie ma kinie walse manda pora nimbé nalo Pulu Yemone ungu manema Mosisini yando nimbe sipe boku torumu bokumenga molemo ungumenga imbi torumumenga imbi telu paawallo-kolte kepe manie manda naa pumbe.[§] Pulu Yemonga ungu manema pali lepa mindi pumbe.” „nirimu..”

*16:18 Ye Te Ambo Te Wa Limomonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo**

¹⁸ “Ye tene yunge ou limo ambomo makoropa “Kamu pu.” nimbeline kelepa ambo te limo kinie aku yemone wa ulu kerinele telemo. “Pu.” nimbe makorolemo ambomo pe ye tene yu limo kinie kanu yemo kepe wa ulu kerinele telemola.” „nirimu..”

16:19-31 Ye Kamakomo Kinie Ye Koropa LLasirasiselonga Temanemo

¹⁹ „Nimbelie Yesusini kelepa temane te topalie nimbendo: „

“Ye kamako te molorumu. Yunge wale pakoli paa peanga kou paa olandopa pulime pakopa, alieli yunge ulkena langi peangama mindi nomba perimu.

²⁰ Ye koropa te molorumula, kanumunge imbi LLasirasi. Yu enamanga taki teki ‘Kamakomone yu kondo kolopa kou mone te molo langi te simbenje.’ ningu yunge ulke kerepulune ‘Molopili.’ ningu mengo ongo mondoringi. Yunge kangime pali ereli terimu.

²¹ Aku erelime owamane ongo pene-mane lieringi. Yu ‘Kamakomonga langi pundu manie pumbema lipu nombó.’ nimbe molorumu.

²² Pe walse koropamo kolorumu. Kolorumu kinie angellomane yunge minimu liku, „Juda yembomanga pulu pulu anda-kolepa, Eporayamo molorumune mengo puringi. Kamakomo kolorumula. Yembomane yu ono teringi.

[†] **16:16:** bokumunge alsena anjokondo “26.2. Moses na Profet”. [‡] **16:16:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. [§] **16:17:** ungu pulu te Mateyu 5:18*. ^{*} **16:17:** Mateyu 5:31-32, 19:9.

²³ Kanu kinie yu tepe koleana mindili nomba molopalie, yuni mongone olando sipe kanopa aulke sulune Eporayamo kanopa LLasirasi pea moloringili kanorumu.

²⁴ Kanopalie ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Toto Eporayamo, nakondo kolkolie 'LLasirasini nona kisundumu manie mundupelie 'Nanga alumbelune koma liepili.' nimbe tendepili.' ningu yu yando mundoyo. Na itepemonga paa mindili nombo molio." nirimu.[†]

²⁵ Nalo Eporayamone yundu nimbendo: "Toto, ou moloringili mele pílie! Elo mana moloringili kinie nu mele kande-kandema nosiku kapola molorunu; LLasirasi yunge mele kerime nosipe, molopa kenjerimu kanumu. Pe kinié yu konopu peanga pepili molemo, nu mindili nongo moleno.

²⁶ Molo nane "E." nilkenje yu andine manda naa laolka. Olio kinie eno kinie awi-suku-singine 'Pulu Yemone, kombu awilimu lsimu lemo kanumu. Pe kinié ya molemolo yemboma 'Eno molemelena anjo pamili.' ninge kinie manda naa pungela; enonga yemboma 'Yando wamili.' ninge kinie yando manda naa ongela." nirimu.

²⁷ Kanu kinie kamakomone nimbendo: "Aku lepamo kene, Toto, yu nanga pulu koleana pupili mundeni nimbu mawa tekero.

²⁸ Nanga angenupili kise pakera molemele kanumu. Ikolea mindili noli koleana eno kepe naa wang'i kene yuni eno liepi liepi topa ungu nimbe sipe kondopili." nirimu.

²⁹ Nalo Eporayamone yundu nimbendo: "Mosisini boku torumu bokume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorummume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringi bokume kinie[‡] nosilimele kanumu. Enone kanu bokume molemo ungume kanoko piliengi!" nirimu.

³⁰ Kanu kinie kamakomone nimbendo: "Toto Eporayamo, aku manda molo. Kolorumu yembo te lomboropa ola molopa eno molemelena pupe nimbe simu liemo ulu pulu keri telemelema pilku keri pilkulie siye kolko konopu alowa tengen." nirimu.

³¹ Eporayamone yundu nimbendo: "Mosinge ungume kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorummume pilku yemboma ningu siringi yemanga ungume kinie bokumenga toringi molemo akume, pilie naa piliengi liemo kolorumu yembo te lomboropa ola molopa pupe nimu liemo yunge ungumu naa lapilinge." nirimu." nimbe Yesusini temane teaku sipe torumu.

[†] **16:24:** inie yakondo 13:28. [‡] **16:29:** ungu pulumu inie yakondo 16:16*.

17

*17:1-4 UNGU KONDI TOLEMELE UNGU TALO**

¹ Yesusini yu lombili andolimendo[†] nimbendo: “Na, ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kelko bulu siku munduku siye kolonge ulume sike wendo ombá nalo yembo tene nanga yembo te kondi tombamonga kanuyembomo na bulu sipe anjo pumu liemo kanu kondi tomba yembomo mindili nomba paa molopa kenjimbe.

² Nanga yemboma aku sipe kondi tomba yembomo yu koupaan awili te[‡] moko toko nomine lendeko ‘Yu kamu kolo-popili.’ ningu paka toko nomine paa maniekondo mundulimelanje paa papu. Aku siku toko mundulimela kinie yu kolopalie pe yu Pulu Yemonga ambolango tendo ‘Ulu kerime tepili.’ nimbe kondi manda naa tolka. Nalo yu aku siku nomine naa mundulimela kinie yu yemboma kondi tombamonga Pulu Yemone yu mongo awili tepa silke kene enone yu nomine papu paka toko mundulimela.

³ “Nanga yemboma, eno enono telemele mele kanoko kondame.

“Angena tene nu-kinie ulu te tepa kenjimbe kinie yu molombana puku ninindu: “Ano, nuni na teko kenjenu.” nieni. Aku nini kinie yu pilipelie nimbéndo: “Ano, sike tepo kenjendu kene kondo kolambo.” nimbé kinie nu-kinie kanu ulu keri temba ulumu ‘Manie pupili.’ ningu siye kolani.

⁴ Kanu kinie ena telumunge yu wale yepoko pakera aku sipe nu-kinie tepa kenjipe, pe kelepa wale yepoko pakera konopu alowa tepa nundu “Ano, kondo kolambo.” nimbé kinie kapola, nu wale yepoko pakera kanu ulu keri tembama ‘Manie pupili.’ ningu siye kolani.” nirimu.[§]

17:5-6 OLIONE YESUSINGE UNGUMU PILIPU LIPU AMBOLEMOLU UNGU TE

⁵ Kanu kinie Yesusini ou “Nanga kongonomo tendepaa.” nimbe lipe mundorumu yemane* yundu ningendo: “Awilimu, nu ungu nilino mele olio ‘Sike ungumu.’ nimbu laye tepo mindi pilipu lipu ambolemolo kene nuni ‘awili teko pilku liku tondolo munduku ambolangi.’ ningu liku tapondani.” ningu mawa teringi kinie

⁶ ‘Awilimuni, enondo topondopa nimbendo: “Unjo tengal mongo akumu mele paa kangamo nalo kanu mongomo mana mundulimolo kinie unjo akopa awi lepa angilimo kanumu. Aku sipe mele, eno nane ungu nilio mele

* 17:: akumunge 17:1-2 Mateyu 18:7,6; Mako 9:42. † 17:1: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ 17:2: ungu pulu te Mateyu 18:6**. § 17:4: Mateyu 18:21,22. * 17:5: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

unjo mongo kanga mele paa wallo-kolte mindi pilku liku ambolemelanje, enone 'Pulu Yemone nanga ungumu mandapilimbe.' ningu ya angilkimu unjo awili akumundu "Nu pulkinio pali lkuruku puku, nomune kelko angiliei." nilimela kinie kanu unjomo enonga ungumu pilipe lipelie aku sipe manda telka." „nirimu.”[†]

17:7-10 Pulu Yemonga Kongono Kendemande Tenderingi-menga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo

⁷ „Nimbelie ungu te pea nimbéndo: „Enonga ye te yunge kendemande ye tene ponie tendemba molo kongi sipisipi tapu tendemba kinie pe ipupene lkondo ombá kinie yunge awilimuni yuntu "Ya ongo manie molko ga nou." nimbéye? „Aku manda naa nimbé.„

⁸ Kanu kongono tendeli yemo yu kongono tepa kelepaulkendo ombá kinie yunge awilimuni yuntu isipe nimbé: "Nanga ga kalondoko boroko sikulie pe na nanu ga nombo pora simbo kinie nu puku nunge ga kalko nani." nimbé.

⁹ Ye awilimuni 'Tei.' nimbé mele yunge kendemandeyemone pilipe lipe tembamonga "Ange, papu tenu." nimbéye? Aku naa nimbé.

¹⁰ "Aku sipela, enone Pulu Yemone enondo "Kongono tendaa." nilimo mele pali teko likulie eno enono ningendo: 'Olio kendemande kerime.' niengi. 'Yuni olio "Teaa." nilimo mele manjipu tepo, kongono olandopa te naa tepolie olio kendemande kerime molemolo.' niengi." nirimu.

17:11-19 Yesusini Ye Rureponga Talo Kuru Kendi Norumume Tepa Konde Lsimu Kinie[‡] Juda Yembomanga Opa Pulue Yemone Mindi Omba "Ange" Nirimu Temanemo[§]

¹¹ Yesusi kolea awili Jerusalleme pumbe pupelie nirimumuni,* kolea Gallilli kolea Sameria disirikiselo aulke awisuku-singine pupelie,

¹² kolea kanga tengah sukundu purumu. Sukundu purumu kinie kuru kendi noli ye rureponga talo yu aulke omba purumune ongo anjo siku angilku

¹³ enone ru ningulie ningendo: "Yesusi, Ye Nomimu,[†] olio kondokolou." niringi.

¹⁴ Yuni eno kanopalie nimbendo: "Pulu Yemo popo tondoli yema molemelena puku, enonga kangime liku ora

[†] **17:6:** Ungu pulumu Mateyu 17:20*. Unjo awilimunge imbimu "malleperi" nirimu. [‡] **17:10:** Kuru lak norumu ye tengah temanemo inie yakondo 5:12-16 molemola. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". [§] **17:10:** Juda yemboma pea kapola kapola naa moloringi Sameria yetenga temanemo inie yakondo 10:25-37 molemola. Bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria".

* **17:11:** Inie yakondo 9:51, 9:51*. [†] **17:13:** bokumunge alsena anjokondo "5. bikman".

si-peey‡ nirimu. Kanu kinie eno punge puringi kinie eno kuru pora nimbe umbu kangi angilierimu.

¹⁵ Enone konde pukulie kanoringi kinie ye akumenga te yando ombo ungu tondolo nimbe Pulu Yemonga imbi lipa ola mundundulipe ombo

¹⁶ Yesusi angilierimune manie pupe tamalu pepa yuntu "Paa ange." nirimu. Kanu yemo yu Sameria yemo. §

¹⁷ Kanu kinie Yesusi nimbendo: "Nane ye rureponga talo tepo konde naa linduye?" Pe kinié ye rureponga telu akume tena molemeleye?

¹⁸ Te pea yando ongo Pulu Yemonga imbi liku ola naa mundundukumiliye? Iye lupemo mindi okomoye? Isirele ye kuru kendi nomu tepo konde lindume tena molemel-eye?" nirimu.

¹⁹ Kanu kinie yuni Sameria yemondo nimbendo: "Olaangilku puyo. Nane nu manda tembomonga tondolo munduku pilienumuni nu konde punu." nirimu.

17:20-37 Pulu Yemo Kamu Ye Nomi Kingimu Molopa Yemboma Kamu Nokomba Walemo Wendo Omb monga UNGU TE†

²⁰ Parisi yemane‡ Yesusi walsiku pilkulie ningendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokomba walemo tewale wendo ombáye?" niringi.

Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa yemboma nokomba walemo wendo ombándo yemboma mongone kanonge ulu te naa wendo ombá.

²¹ Eno kinié ya molemeleno Pulu Yemo koronga yenomi kingimu molopa yembo mare nokolemo-na yu ye nomi kingimu molopa yemboma kinie melema pali nokomba ulumundu yembo tene "Kaname. Iwendo okomo." ningi, "Andi wendo okomo." ningi, aku mele manda naa ninge. Kanu walemo koronga wendo okomo lemo." nirimu. §

²² Aku nimbeline Yesusini yunge lombili andolimendo nimbendo: "Enone "Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo wallop-kolte kanamili." ninge walema wendo ombá nalo naa kanonge.

‡ **17:14:** Giriki ungune "kulu naa tondonduye?" nimbe molemo. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". § **17:16:** bokumunge alsena anjokondo

"39. Sameria". * **17:17:** Giriki ungune "kulu naa tondonduye?" nimbe molemo. Bokumunge alsena anjokondo "25. lepra". † **17:19:** akumunge

17:26-27 Mateyu 24:37-39; 17:34-36 Mateyu 24:40-41. ‡ **17:20:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". § **17:21:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

²³ Yembomane "Wine molemo.", "Ya molemo.", ninge. Nalo aku sipe ninge kinie kolo tongue kene eno lombili naa pangí.

²⁴ Kariapá lipe sinjipe telemo kinie koleama pali patelemo yembomane pali kanolemele. Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo aku sipe mele kelepa ombá.

²⁵ Nalo ou yu mindili awili tepa nombá, kinié molemele yembomane yu liku su siku bulu singe. „Kanu kinie kolopa lomboropa ola molopalie nimbemone,“ pe "Ombá." nikiru mele ombá.

²⁶ "Ou ye Noa molopili yembomane teringi mele Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo ombá temba kinie yembomane aku siku tengela.

²⁷ „Ma koleamanga pali, no ou naa topili yemboma langi nongo, yema ambo liku, amboma ye puku, aku ulume mindi teko mololiku puringi.* Noa nona andoli sipi ulkemonga suku purumu kinie kepe eno aku siku ulume mindi teko molangi no topa „koleama pali none aki topa, yemboma pali topa kondorumu.†

²⁸ "LLote pea moloringi yembomane aku siku teringila. Eno langi nongo bisinete teko ponie panjiku ulke takoko, we ulu akume teko moloringi.

²⁹ Nalo LLote kolea awili Sodomo mundupe siye kolopa kowa purumu kanu walemonga tepe kinie kou tepene nolime kinie lo mele mulune manie om̄ba Sodomo moloringi yemboma pali topa kondorumu.‡

³⁰ "Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ou teringi nikiru mele pe aku siku teko molongela.

³¹ "Yu ombá kanu walemo wendo ombá kinie ulke imune ola molonge yemboma altoko lkondo puku enonga ulke sukundu nosinge melema puku naa li-pengi. Aku sikula ponieno molonge yemboma melema liepili nosiku ponieno punge kinie kanu walemo wendo ombá kinie nosinge melema altoko puku naa li-pengi.

³² LLote menu terimu mele pilieme. „LLote pea Sodomo munduku siye kolkolo kowa puringili nalo Sodomo tepe manie orumu kulu pilipelie Pulu Yemonga angello tene ou "I ki teko naa kanokolo we sumbi siku kowa pale." nirimu mele LLote menu naa pilipe lipe, iki tepa kanorumu kinie api kusa a lepa kou mele we angilierimu.,§

* **17:27:** ungu pulu te Mateyu 24:38* paa kana! † **17:27:** temanemo Ou Pulu Pulu 6-8; ungu te OuPuluPulu 6:3, Ou Pita 3:20, Pe Pita 2:5. ‡ **17:29:** Ou PuluPulu 19. § **17:32:** OuPuluPulu 19:17,26.

³³ ‘Na naa kolopo konopu simbo ulume mindi tepo molambo.’ ningū Pulu Yemonga ungu naa pilku linge yemboma sike kolonge. Nalo ‘Na kolondu liemo papula.’ ningū Pulu Yemonga ungu pilku liku teko molonge yemboma naa kolko molko mindi punge.

³⁴ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa ombá walemonga ipuluveli yembo talo suluminia telune pengele kinie ,Pulu Yemonga angello tene, ombo yembo te we pepili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.

³⁵ Ambo talo langi kalongele teko molongele kinie ,angello te omba, ambo te we molopili mundupe siye kolopa te lipo memba pumbe.

³⁶ Ye talo lamana* unjo toko angilingele kinie „Pulu Yemonga angello tene ombo, ye te we molopili mundupe siye kolopa te lipe memba pumbe.” nirimu.[†]

³⁷ Yuni nirimu mele pilkulie, enone ningendo: "Awilimu, aku ulumu tena tembaye?" niringi.

Yesusini topondopa ungu iko te topalie nimbendo: "Melema kolopa lemo koleamanga mele kololime nolemele kera ilsepema mele kolopa lemoma kanokolie nongendo manie ongo liku maku tolemele." nirimu.‡

18

18:1:8 Pulu Yemo Kote Pilipe Molombamonga Ungu Ikomo

¹ Walse, Yesusini 'Eno alieli Pulu Yemo kinie ungu ningusiyen naa kolangi.' nimbe yu lombili andolimendo ungu iko te topalie nimbendo:

² "Walse, kolea tengə kote pilierimu ye te molorumu. Kanu kote pilierimu yemo yu Pulu Yemo kepe mana yemboma kepe, pipili naa kolorumu.

³ Kanu koleana ambo waye te molorumula. Kanu ambomo yuni kote pilieli yemo molorumune alieli ombo yundu nimbendo: "Na tepa kenjerimu yemo kote tendambo. Nuni na liku tapondoko kote pilindei." nimbe mawa te-pou-pou terimu.

⁴ Ambomo ou kokele orumu kinie kote pilieli yemone yuntu "Molo, nunge kote naa pilindimbo." nirimu nalo ambomo yu alieli ombo mawa terimumunge kote pilieli yemo pilipe keri pilipelie yu yuyu nimbendo: 'Na Pulu Yemo pipili naa kolopo, yemboma kondo naa kolopo molio

* **17:36:** ungu pulumu Mateyu 24:40*. † **17:36:** Pilipe konginjeli yembo marene 'Tungumu ou pulu pulu naa molorumu. Pe toringi.' ningu pilimele. 'Aku ungumu paa sike Mateyu 24:40 molorumu.' nilimele. ‡ **17:37:** Mateyu 24:28 ungu telu sipemo, nalo ungu pulumu laye lupe lupenje.

⁵ nalo i ambo wayemo alieli omba walsilimomonga pe altopa omba mawa temba kinie na kamu pilipu keri pilimbo kene yunge kote pilindembo.' nirimu." nimbe Yesusini, nirimu.

⁶ Awili Yesusini aku ungu ikomo topa pora sipelie, ungu te pea nimbendo: "Kote pilierimu ye kerimuni ambo wayemondo terimu mele pilieyo.

⁷ Aku sipe mele Pulu Yemone yunge yemboma umbune silimele yembomaaku telemelemonga kote pilieli yemo molopalie kote naa tendembaye? Yunge ou mako torumu yembomane ipulueli kepe tangoli kepe alieli "Olionga kote pilindei." ningu mawa telemele kinie yuni enonga kote naa pilindimbeye? Yuou we molopa pe mele "Eno lipu tapondambo." nimbe takalipe ombáye?

⁸ Yu temba mele nimbu siembo: Pulu Yemo yu welea omba yunge yemboma lipe tapondombando, eno umbune silimele yemboma kote tendepalie mindili simbe. Nalo Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo kelepa wale talo sipe manie ombá kinie "Yembo marene 'Yuni eno lipe tapondomba.' ningu yu mawa teko molonge molo molonje?" nimbe omba kanomba." nirimu.

18:9-14 Ye Parisi Te Kinie Kou Takisi Lili Ye Te Kinie Elonga Ungo Ikomo

⁹ Yembo mare eno enone pilkulie 'Na peanga. Na sumbi sipu molio, yembo lupema molko kenjilimele. Eno yembo kerime. Eno kinie tapu topo naa molambo.' ningu pilku andoko moloringi yembomando Yesusini iungu ikomo topalie nimbendo:

¹⁰ "Ye talo yumele 'Pulu Yemo kinie ungu niembili.' ningulu Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena puringili. Te Parisi ye te, te kou takisi lili ye te.

¹¹ Parisi yemo* pende tepa ola angilipelie yu yuyu konopuni pilierimu ungume nimbendo: "Pulu Yemo, yembolupe molemele mele naaku sipu naa moliomonga nu "Ange." nikiru. Eno wa nongo, ulu pulu kerime teko, ambo yema wa ulu kerinele teko, telemele. Ikou takisi lili yemo tepa molemo mele kepe na naa telio.

¹² Na koro tengatenga wale talo langi mi topo naa nombo,† kou mone kinie melema kinie mele tene tene nimbu liomanga telu telu nimbu nu silio." nirimu.‡

¹³ Nalo kou takisi lili yemo nondopa naa omba anjo tengatenga lupe ma kanopa angilipe, 'Na ye paa keri te.' nimbe pilipelie pipili kolopa ki-lumuni yunge luwine topa

* **18:11:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † **18:12:** ungu pulu te Mateyu 9:14*. ‡ **18:12:** inie yakondo 11:42, ungu pulu te 11:42*.

angilipelie nimbendo: "Pulu Yemo, na konopune ulu pulu keri peli yemo kondo kolou." „nimbe Yesusini nirimu.„

14 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Iyeselonga Pulu Yemone kou takisi lili yemonga ulu pulu kerime siye kolopa, yu 'ye sumbi nilimu.' nimbe kanopa molopili lkondo purumu, nalo Parisi yemo yunge ulu pulu kerime konopune we pepili lkondo purumu.§ Yembo enono imbi liku ola mundulimele yemboma Pulu Yemone topa manie mundumbe, nalo yembo enono toko manie mundulimele yemboma yuni enonga imbime lipe ola mundundumbe." nirimu.

*18:15-17 'Yesusini Ambolangomando "Pulu Yemone Eno Sewe Anjepili." Nirimu Temanemo**

15 Kanu kinie yembomane enonga ambolango kangama 'Yesusi yunge kimuni ambolopili.' ningu yu molorumune mengo oringi. Mengo onge oringi kanokolie Yesusi lombili andolimene iri toko „Naa mengo waa.", nirangi.

16 Nalo Yesusini ambolangomando "Waa." nimbelie yu lombili andolimendo, nimbendo: "Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo yembo talape akumu† i ambolangoma mele molemele yemboma enonga yembo talapemo kene enone i ambolangoma na moliona wangi pipi siku "Molo." naa niee." „nirimu.„

17 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ambolangomane‡ 'Pulu Yemo olionga ye nomi kingimu molopili.' ningu molemele mele aku siku naa nilimele yemboma yunge koleana suku paa naa punge, molo." nirimu.

18:18-30 Ye Kamako Tenga Temanemo§

18 „Walse Juda yembomanga, ye nomi te Yesusi molorumune omba yundu walsipe pilipelie nimbendo: "Ungu Mane Sili Peangamo, na nambolka uluri tembo kinie naconde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu limboye?" nirimu.*

19 Yesusini yundu nimbendo: "Nuni na nambemune "Peangamo." nikinuye? Yembo peanga te molo. Pulu Yemo mindi peangamo." „nirimu.„†

§ 18:14: inie yakondo 15:7*. * 18:14: Mateyu 19:13-15, Mako 10:13-16.

† 18:16: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". † 18:17: bokumunge

alsena anjokondo "31.4. tok bokis bilong pikinini". § 18:17: Mateyu 19:16-29,

Mako 10:17-30. Ungu pulu talo inie yakondo 12:31-21, Mateyu 16:26. * 18:18:

bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † 18:19: ungu pulu te Mako 10:18*.

²⁰ „Aku nimbeline yemone walserimumunge topondopa nimbendo: „Nu ‚Pulu Yemonga, ungu manema ‚Mosisini yando nimbe sirimume, pilino. Yuni nimbendo:
“Ambo ye pulime molo ye ambo lilime yembo lupema-kinie wa ulu kerinele naa teangi.” nimbe,
“Yembo toko naa kondangi.” nimbe,
“Melema wa naa liengi.” nimbe,
“Yembomanga kote kolo toko naa tendangi.” nimbe,
“Aminieli lanieli kinie teko kondoko,
ungu ninge mele pilku liku teko molangi.” nimbe,[‡]
ungu mane akume sirimu pelemo kanumu.” nirimu.

²¹ Aku nirimu kinie pilipelie kanu yemone nimbendo:
“Na kangomo molopolie aku ungu manema pali pilipu lipu tepo molorundu mele yandopa kinié kepe tepo molioko.” nirimu.

²² Yu aku nirimu pilipelie Yesusini yundu nimbendo:
“Papu teleno nalo ulu telu mindi naa teleno. Nu puku nunge mele nosilinoma pali kou mone li-pukulie, kou mone linime yembo koropama moke teko sikulie na lombili ou.” nirimu.
“Nunge ‚mana, melema aku teni kinie mulu koleana nunge mele kande kandema lemba.” nirimu.

²³ Kanu ye nomimu mele paa kande kandema noserimu kulu Yesusini aku nirimu kinie pilipelie yu konopu keri panjipe konopu umbune paa tepili anjo purumu.

²⁴ Yuaku sipe purumu kanopalie Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: “Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo yembo kamakoma paa-mindili siku suku punge.

²⁵ Kongi kemele ‚kongi paaawili te§ nalo, kale suru tolina suku pumbendo mindili kanga mele sipelie pumbe. Nalo yembo kamakoma Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana suku pungendo mindili paa awili mele siku punge.” nirimu.*

²⁶ Yuni aku nirimu pilieringi yembomane ningendo: “Aku liemo mindili nolemela aulkena nawe manda wendo pupe, molopo kondomolo aulkena pumbeye?[†] Te molonje?” niringi kinie

²⁷ yuni enondo nimbendo: “Yembomane paamanda naa telemele ulume Pulu Yemone manda temba. Pulu Yemo yuni ulume pali kapola telemo. Ulu te yuni manda naa temba te molo.” nirimu.

[‡] **18:20:** Aku ungu manema ungu-mane rureponga-talonga pokore, kewa ungue ‘tenepella llo’ nilimolo kanumu. WendoOringi 20:12-16, Ungu Manema 5:16-20. [§] **18:25:** pikisa te Mako 10:25. ^{*} **18:25:** inie yakondo 16:13.

[†] **18:26:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

²⁸ „Yuni aku nirimu kinie pilipelie, Pitane yundu nimbendo: „Pe olio-kinie nambolka uluri wendo ombáye?“ Olio olionga melema pali mundupu siye kolopo nu lombili purumulu mele pulimolo kanumu.“ nirimu.

²⁹ Yesusini nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pulu Yemo ombo ye nomi kingimu molopa nokomba walemo[‡] wendo ombá mele ‘Yemboma piliengi!’ ningu siliku andongendo enonga ulkema kinie, menupili kinie, angenupili kinie, anupili lapali kinie, ambolangoma kinie, akume munduku siye kolonge yemboma pali

³⁰ ya mana paa olandopa mele awisili likulie pe punge koleana konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingela.” nirimu.

18:31-34 Yesusini Yu Kolopalie Lomboropa Ola Molomba Mele Altapa Wale Yepoko Sipe Nimbe Para Sirimu Temanemos[§]

³¹ Kanu kinie Yesusini „yu lombili andoli, ye engaki rurepo ‘na kinie eno kinie oliolio molamili.’ nimbe eno lipe anjo memba pupelie enondo nimbendo:

“Pilieme. Olio kolea awili Jerusalleme pumolo pukumulu.* Akune pumolo kinie ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane wendo ombá mele ningu bokune toringi ulume pali Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo-kinie kamu wendo ombá.

³² Juda yembomanga ye awilimene Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo liku Juda ye naa molemele yema singe.[†] Enone yu ungu taka tondoko yu teko kenjiku yunge kumbikerena olkambe toko,

³³ yu ka pulsene toko yu toko kondonge. Yu toko kondonge kinie wale yepoko sipemonga lomboropa ola molomba.” nirimu.

³⁴ Nalo yuni ungu nirimumu pilku sundoringi. Unku pulumu naa pilkulie ungu nirimumu pilku sundoringi.

18:35-43 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemos[‡]

³⁵ Kanu kinie Yesusi Jeriko taono nondopa ombá orumu kinie mongo keri lierimu ye te aulke alselsena molopa yemboma “Kou mone siee.” nimbe mawa terimu.

³⁶ Kanu yemone yembo awisili ongo punge puringi pilipelie yuni “Nambe-ekemeleye?” nimbe walserimu kinie

[‡] **18:29:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **18:30:** Mateyu 20:17-19, Mako 10:32-34. Ou akumu wale talo nimbe para sirimu ungu selo inie yakondo 9:22, 9:44-45. * **18:31:** ungu pulu te Mateyu 20:18*. † **18:32:** inie anjokondo 23:1; ungu pulu te Mateyu 20:19*. ‡ **18:34:** Mateyu 20:29-34, Mako 10:46-52.

³⁷ enone yuntu ningendo: "Nasarete ye Yesusi omba pukumu." ningu, ningu siringi.

³⁸ Aku niringi pilipelie yuni tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Yesusi, ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou." nirimu.

³⁹ Kumbi leko puringi yembomane yu iri toko "Nuungu naa nili taka liku molou." niringi.

Nalo yuni paa tondolo ru nimbe walsipelie nimbendo: "Depisini kalopa lsimu yemo, na kondo kolou." nirimu.

⁴⁰ Yesusi we angilipelie "Yu yando mengo waa." nirimu. Yu Yesusi angilierimune nondopa orumu kinie Yesusini yuntu walsipe pilipelie nimbendo:

⁴¹ "Nane nu nambe-eambo konopu lekenoye?" nirimu.

Yuni topondopa nimbendo: "Awilimu,[§] na mongone melema kanambo nanga mongoselo teko peanga tendani." nirimu.

⁴² Yesusini yuntu nimbendo: " 'Nane nunge mongoselo kapola tendembo.' konopu lienumunge nu umbu mongo kapola angiliepili." nirimu.

⁴³ Yesusini aku nirimu kinie yu tamburumbu mongoselo peanga lierimu, melema kanopalie Pulu Yemo kapi nimbe yunge imbi lipe ola mundundulipe Yesusi lombili purumu. Yembomane pali kanu ulu tondolo wendo orumumu, kanokolie enone kepe Pulu Yemo kapi niringi.

19

19:1-10 Yesusi Kinie Ye Sakiasi Kinie Pea Teringili Temanemo

¹ Yesusi yu Jeriko taono omba pumbe purumu.

² Jeriko akune, kou takisi lipe takisi lsingi yema nokorumu ye te, yunge imbi Sakiasi, yu akune molorumu. Yu mele awisili nosipe yu kamakomo molorumu.

³ Kanu yemone Yesusi orumu kanomba terimu. Yesusi orumune yembo awisili liku maku toringi kulu Sakiasi yu ye ponjili kulu molopalie Yesusi manda naa kanorumu.

⁴ Akumunge Yesusi orumune yu lkisipe kumbi lepa pupelie unjo sikamo-piki te Yesusi ombá orumu aulkena nondopa angilierimu unjo tenga ombo ola purumu.

⁵ Yesusi akune ombalie we angilipe olando sipe kanopalie yuntu nimbendo: "Sakiasi, nunge ulkena kinié na pea molambili pambili welea manie ou." nirimu kinie

⁶ yu popenge tepa manie ombo yuntu "Kapola." nimbe konopu sirimu.

[§] **18:41:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela".

7 Yesusi Sakiasinge ulkena pea puringili kanokolie ou akune liku maku toringi yembomane ningendo: "Yu ulu pulu keri teli ye te kinie 'Molambili.' nimbe pukumu." ningulie yu terimu mele kanoko keri kanoringi.*

8 Kanu kinie Yesusi kinie Sakiasi kinie elo ulkena suku molkololie Sakiasi ola angilipe Awilimundu nimbendo: "Awilimu, nane nundu ungu te niembo pílie. Nanga mele nosilioma ekendo lipu yembo koropama sipulie, pe kou te molo melte kolo topo wa mele lsindu melte altopo wa lsindu mele pundu topo yepoko ola panjipu anjo simbo." nirimu.

9 Yuní aku sipe nirimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Kinié iulke pulu yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa 'mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pangí.' nilimo ulu pulumu likimili.[†] Kinié iulke pulu yemo yu kepe anda kolepa Eporayamone kalopa lsimu ye te kanumu.[‡]

10 "Manie Om̄ba Mana Ye A Lierimu Yemone[§] 'Yemboualke lou leko molko kenjilimele yemboma koropo, eno lipu tapondopo mindili nolemela aulkena* wendo lipu nakinie molko kondonge aulkena lipu mondombo.'[†] nimbe orumu." nirimu.

19:11-28 Ye Awili Tene Yunge Kendemandema Kou Mare Sipelie Tenga Purumu Ungu Ikomo[‡]

11 Aku sipe nirimu pilkulie Yesusi yu kolea awili Jerusalleme nondopa ombá terimu kulu[§] kanokolie weyemboma enone 'Pulu Yemo om̄ba ye nomi kingimu molomba walemo paa nondopa ombá.' konopu leko moloringi. Enone aku siku pilku moloringi pilipelie 'Yesusi' yuni enondo ungu iko te topalie

12 nimbendo:

* **19:7:** ungu pulu te inie yakondo 15:11-32*. † **19:9:** 10 bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek" ‡ **19:9:** Sike Isirele yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamone ye Sakiasi kalopa lsimu. Sakiasi yu Juda ye kanumu. Nalo Yesusini nirimu akumundu mindi naa nirimu. 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone 'Lipe tapondomba ye te lipu mundumbo.' nirimu ye Kirasimu.' ningulie yu terimu mele kanoko keri kanoringi. § **19:10:** bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo" kananila. § **19:10:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". * **19:10:** Jono 3:16*. † **19:10:** Jono 3:14-18, bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2". ‡ **19:10:** Mateyu 25:14-30. Kou mone nirimu akumu Pulu Yemone olío yunge kongonomo tendemolo tondoloma silimomone yunge kongonomo telemolo molo 'Tondoloma we pepili.' nilimoloye? Akumundu nirimunje. § **19:11:** ungu pulu te inie yakondo 9:51*

"Ye nomi tenga malo kolea tenga aulke sulu pupe yokingi molomba namba tondolo te li-pupelie 'Pe yando ombó.' nimbelie yu purumu.

¹³ Ou naa pupili yunge kendemande rureponga talondo "Waa." nimbelie kou kulupi rureponga talo moke tepe eno yu mele mele kou kulupi telu telu nimbe sipelie enondo nimbendo: "Na wele anjo molambo ikou mone sikiru likimilimunge 'Kou te olandopa pea liemili.' ningu konopu tondolo munduku teko molangi. Pe ombó." nimbe yu purumu.

¹⁴ Kanu yemo purumu kinie yunge talapena yemboma yu kinie konopu keri pilieringi kulu enonga ye te 'Yuakilipe pupili.' ningu liku mundukulie ningendo: " 'I ye nomimu olionga ye nomi kingi naa molopili." nimbu molemolo.' nindei." ningu yu liku mundoringi.

¹⁵ Pe kanu yemo kingi nambamo sike lipe meli yando orumu kinie ou kou mone sipe purumu kendemande "Waa." nimbelie "Eno kou mone sirindumunge olandopa kou nambeko lsingiye?" nimbe walserimu.

¹⁶ Ou kumbi lepa sirimu yemone ombo yundu nimbendo: "Awilimu, nunge kou kulupi te sirinu kanumunge ola panjipu kulupi rureponga talo lsindu." nirimu kinie

¹⁷ ye nomi kingimuni yundu nimbendo: "Kendemande peangamo. Papu terinu. Mele kanga sirindumunge nu teko kondorunu kene nu kolea awili rureponga talo nokani." nirimu.

¹⁸ Ye talo sipemone ombo yundu nimbendo: "Awilimu, nunge kou kulupi te sirinu kanumunge ola panjipu kulupi kise pakera lsindu." nirimu kinie

¹⁹ ye nomi kingimuni yundu nimbendo: "Aku siku terinumunge nu kolea awili kise pakera nokani." nirimu.

²⁰⁻²¹ Pe kendemande te ombo yundu nimbendo: "Awilimu, nane pilipulie 'Nu bisinete tondolo munduku teko, 'Kou mone lipu nosimbomonga yemboma mindili nongi liemo mandala.' ningu kendemande yemboma 'Kongono mindili siku teangi.' ningu siku, eno mele koltalo siku melema pali nunu mindi lino yemo; ponie yembomane panjindilimele kinie nu nunu langi melema we akuku liku; ponie naa teleno ponienlangi liku nosiku, nu aku siku teko moleno yemo.' pilipulie pipili kolopo nuni na sirinu koumu kulupi topo noserindumu i sikiru." nirimu.

²² Aku nirimu kinie pilipelie ye nomimuni iri topalie yundu nimbendo: "Nu kendemande kerimu. Nane nunge kote pilimbo kinie, nunge nikinu ungu munu nunu kote tendemba. Nuni pilkulie 'Ponie yembomane panjindilimele kinie na nanu langi melema we akupu lipu; ponie naa telio

poniena langi lipu nosipu, na aku sипу tepo molio.' ningu pilku molenoye?

²³ Aku ningu pilkulie nanga kou monemo kou-benge ulkena nambemune naa noserinuye? Aku telenanje na ombo nanga koumu wendo lipulie kou wallo-kolte ola panjiku silimela lilkela." nirimu.

²⁴ „Kanu kendemande yemondo aku sipe nimbe pora sipelie, yuni nondoko angilieringi yembomando nimbendo: "I yemo tepe kenjerimu kene yunge koumu wendo likulie kou kulupi rureponga talo ambolkomo yemo siee." nirimu.

²⁵ Enone yundu ningendo: "Awilimu, yu kou kulupi rureponga talo ambolkomo kanumu." niringi.

²⁶ Enone aku niringi kinie ye nomi kingimuni kelepa nimbendo: "Enondo nimbu siembo: Melema nosilimo yembomo^{*} nane mare pea simbo, yu paa awisili nosimbe. Nalo melema naa nosilimo yembomo[†] yu nosilimoma kepe wendo limbo." nirimu.

²⁷ Aku sipe nimbeline kanu ye nomi kingimu yuni ungu te pea nimbendo: "Kinié na teko kenjeringi yemboma mengo wame. Enone nando ningendo: 'Iyemo olionga ye nomi kingimu naa molopili.' niringi kanu yemboma mengo ongo na kanopo molambo eno toko kondaa." nirimu." nimbe „Yesusini aku sipe kanu ungu ikomo topa pora sirimu.,

²⁸ Topa pora sipelie kolea awili Jerusallemendo kelepa pumbe purumu.[‡]

19:29-21:38 YESUSI JERUSALLEME OMBALIE, ULKE TEMBELENA YEMBOMA MANE SIRIMU TEMANEMO

19:29-40 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Suku Pumbe Purumu Kinie Teringi Mele Yesusi Jerusalleme Sukundu Pumbe Purumu Kinie Aku Siku Teringi Temanemo[§]

²⁹ Kanu kinie Yesusi „kinie yu lombili andolime kinie, eno kolea awili Jerusallemene nondoko ongo, ma pangit te 'Ma Pangit Unjo Ollipi Ponie' nili akune lemo kolea kanga talo, Betepasi kinie Betaniselonga oringi. Kanu kinie Yesusini yu lombili andoli ye talo lipe mundupelie, elondo nimbendo:

³⁰ "Ne kolea kanga kanokombelena pukululie kongi dongi walo te, yembo te yunge bulu mingine walsikele kepe naa molopa andorumumu ka teko panjingemo ne sukundu molomba kanongele kanumu puku posiku mengo wangili pale.

³¹ Posingelete teko molongele kinie yembo tene elondo "Dongimu nambemune posikimbiliye?" nimbe walsemu

* ^{19:26:} Ungu pulu te Mateyu 25:29*, † ^{19:26:} Mateyu 25:29**. ‡ ^{19:28:} ungu pulumu inie yakondo 9:51*. § ^{19:28:} akumunge 19:29-38 Mateyu 21:1-9, Mako 11:1-10; akune 35-38 Jono 12:12-15.

liemo elone i siku niengili: "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niengili." nimbe elo lipe mundorumu.

³² Kanu lipe mundorumu yeselo pukulu yuni nirimu mele kanoko lendekololie

³³ pe kanu kongi dongi walomo posikulu moloringili kinie dongi pulu yemane elondo ningendo: "Olionga dongimu nambemune posikimbiliye?" ningu walseringi kinie

³⁴ elone "Awilimu yu 'Dongimuni mepili.' nimu-ne ombo likimbulu." niringili.

³⁵ Kanu kinie dongi kanumu likulu Yesusi molorumune mengo ongololie enone enonga mulumbalema kulku, dongimunge bulu mingine ola pauwe tondoko Yesusi kanne ola mondoringi.

³⁶ Marene enonga mulumbalema kulku yu ombá aulkena pauwe toliku purungi.

³⁷ Kanu kinie yu Jerusalleme paa nondopa ombo, 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune manie ombá orumu kinie yu lombili purungi yembo awisili konopu awili teko siku 'Yesusini, ulu tondolo awisili terimu kanoringimenga Pulu Yemo kapi ningu ungu tondolo munduku ningendo:

³⁸ "Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne
yunge kongonomo tendemba okomo* ye nomi kingimu
molopa kondopili.†

Mulu koleana konopu pe nipili molomolo walemo
welea opili.

Mulu koleana paa olandopa 'Pulu Yemonga, imbi
paa ola molopili lakopo kapi niemili.'‡
niliku purungi.

³⁹ Aku siku niringi pilkulie pea oringi Parisi ye marene§
'we yembomane aku siku niringi mele pilku keri pilkulie,
yundu ningendo: "Ungu Mane Silimu, nu lombili andolimene nikimili mele 'Naa niengi.' ningu eno iri tou."
niringi kinie*

⁴⁰ Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo isipu nikiru:
Iyembomane i siku naa ningu we molongi liemo ya kou
lemomane ru ninge." nirimu.

*19:41-44 Yesusi Kolea Awili Jerusalleme Kanopalie Kondo
Kolopa Kola Terimu Temanemo*

* **19:38:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † **19:38:** Konana 118:26, inie yakondo 13:35; ungu pulumu 13:35*. ‡ **19:38:** inie yakondo 2:14.

§ **19:39:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". * **19:39:** 'Yesusi yu we yere, Pulu Yemonga ye te molola, ye nomi kingi te molola.' ningu pilku molko 'Yembomane yu kapi niringi kinie pilkulie Pulu Yemo marake mele teringi.' ningupilieringi.

⁴¹ Kolea awili Jerusalleme paa nondopa omba kanumu kanopalie nirimumuni, Yesusini kola tepalie

⁴² nimbendo: „Jerusalleme yemboma,“ kinié eno kepe mindili naa nongo kapola kapola molonge aulkemo pilimelanje papu. Nalo kinié naa pilimele, naa pilinge.

⁴³ Eno molongena wale mare wendo ombá, kanu walemanga enonga opa puluema ongo ‘Enonga koleamonga aulke naa liepili.’ ningu ma liku maku toko, pala mele teko opa puluema eno molko makapu teko ‘Eno sukundu molangi.’ ningu aku tengen.[†]

⁴⁴ Aku tekolie ningemone, pe Jerusalleme ulkema pali toko tekisiku bulu-balu sikulie suku molonge yemboma tongue, aku siku tengen walema wendo ombá lemo. Pulu Yemone ,eno lipe tapondombando, omu walemo enone naa pilieengimunge kanu walema wendo ombá.” nirimu.

19:45-48 Ulke Tembelena Bisinete Teko Kou Liku Moloringi Yema Yesusini Topa Makororumu Temanemo‡

⁴⁵ Yesusi Jerusalleme suku pupelie nirimumuni, Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena , “Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningu maku tolemele kolea” niringi akune, suku pupe kanopalie akune melema makete teko moloringi yemboma topa makoromba makoropalia

⁴⁶ enondo nimbendo: “Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nilimo:

‘Yembomane nanga ulkemondo

“Pulu Yemo kinie ungu nilimolo ulkemo.” ninge.[§] kanumu. Unku aku sipe molemo nalo enone iulkemo ‘wa nolemele yemboma lopi teko molemele ulkemo’ mele* ningu pilkulie aku siku telemele.” nirimu.

⁴⁷ Yuni enamanga taki teki ulke tembelena suku , “Juda yembo naa molemele yemboma ‘Pulu Yemo popo tamili.’ ningu maku tolemele kolea” niringi akune, yemboma ungu mane sirimu. Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[†] Juda yemboma nokoringi ye awilime kinie, enone yu toko kondonge aulke te kororingi

⁴⁸ nalo we yembomane yunge ungu komu tendeko pilku moloringi kulu enone yu toko kondonge aulke te naa kanoko lsingi.

[†] **19:43:** inie 13:35*, 21:6, 23:27-31. [‡] **19:44:** Mako 11:15-18, Mateyu 21:12-13; temane te Jono 2:13-16 molemola. [§] **19:46:** Aisaya 56:7. * **19:46:** Jeremaya 7:11. [†] **19:47:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”.

20

*20:1-8 Yesusi Namba Sirimumunge Kerepale Niringi Temanemo**

¹ Walse „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena Yesusi akune maku toringi yemboma ungu mane sipe, temane peangamo topa sipe molorumu kinie yemare, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,[†] eno ongo

² Yu walsiku pilkulie ningendo: “Nu namba nambolka nambamo likulie ikongonomo telenoye? Nawene ikongonomo “Te-pou.” nimbe nu nambamo sipe lipe mundorumiye?” niringi.

³ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Nane eno ungu te walsipu piliembola. Eno walsimbo mele enone na topondoko niengi.

⁴ Ou „No Lindeli, Jono omba yemboma no linderimu kinie yu mulu koleana „molemo yemonga, kongonomo tendembando yemboma no linderimu molo ya mana yembomanga kongonomo tendembando yemboma no linderimuye? „Nawene “Tei.” nirimu-ne terimuye? Ningue siee.,” nirimu.

⁵ „Yuni aku sipe walserimu mele pilkulie, enone enono kerepale ningulie ningendo: “Yuni walsikimu mele olione topondopo, „Jono, yu mulu koleana „molemo yemonga kongono tendembando yemboma no linderimu.” nimulu liemo yuni oliondo nimbendo: “Aku liemo eno Jonone nirimu ungumu nambemune ‘Tungumu sike.’ ningue naa pilku lsingiyie?”[‡] nimbé.

⁶ Molo olione nimolondo: “Yu mana yembomanga „kongono tendembando yemboma no linderimu.” nimulu liemo we yembomane olio kouni tonge. We yembomane ‘Jono yu paa sike Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te molorumu.’ ningue pilimele kene enone olio kouni tonge.” ningue enono aku siku kerepale niringi.

⁷ „Enono aku siku anjo yando kerepale ningulie, Yesusindu topondoko ningendo: “Yuni Pulu Yemonga kongono tendepalie yemboma no linderimu, molo mana yembomanga kongono tendepalie yuni yemboma no linderimunje. Olio naa pilkimulu.” niringi.

⁸ Aku siku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: “Kapola. „Nane eno walsikiru ungumunge ungute

* **20:** Mateyu 21:23-27, Mako 11:27-33. † **20:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “16. hetman”. ‡ **20:5:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

topondoko naa nikimilimunge, enone na walsikimili ungu-munge ungu te topondopo nando ikongonomo ‘Te-pou.’ nimbe na lipe mundupe namba sirimu yemonga imbi mu eno naa nimbu simbola.” nirimu.

20:9-19 Unjo Waene Ponie Nokoringi Ye Kerimenga Ungu Ikomo^s

⁹ Kanu kinie maku toko moloringi yembomando Yesusini ungu iko imu topalie nimbendo:

“Ye tene unjo waene ponie terimu. Ye mare kanopa lipelie enondo nimbendo: “Nanga poniemo tapu tendeko unjo mongoma inie toko nokondangi. Pe waene-mongo polo tomba kinie unjo mongoma moke tepo, kongono tendenge mele mare eno liengi, mare na liembo.” nimbe kanu poniemo eno sipelie yu kolea paa suluringe pupe akune wale awisili molorumu.

¹⁰ Kanu kinie pe waene-mongo polo tomba terimu kinie ponie pulu yemone yunge kendemande ye te “Nanga waene mongo siengi puku liku mendeko wani pu.” nimbe ponie nokoringi yema moloringine lipe mundorumu. Nalo kendemande yemo ,orumu kinie, ponie nokoli yemane yu wale awisili kopene toko, waene mongo mare naa siku, „Yemo molemona kelko pu.” ningu, yando we liku mundoringi.

¹¹ Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe „Nanga waene mongo lindi-pou.” nimbe lipe, mundorumu. Nalo kendemande yemo ,orumu kinie, ponie nokoli yemane yu ambolko likulie kopene toko, teko kenjiku, waene mongo mare naa siku yando we liku mundoringi.

¹² Altopa ponie pulu yemone kendemande ye te lipe mundorumu kinie enone yu tokolie ponieno ulsu mundoringi.

¹³ Aku siku teringimunge ponie pulu yemone ,konopuni pilipelie, ‘Kinié na tembo mele pilipero. Nanga malo, na konopu mondolio kangomo,* eno yu pipili kolko liku awi siku yu waene mongo mare singenje.’ konopu lepalie ,yunge malo lipe mundorumu.‘

¹⁴ Nalo ponie nokoli yemane ponie pulu yemonga malo ombá orumu kanokolie enone enono ningendo: “Andi okomo yemo pe lapanga monge melema limbe yemo okomo. Yu topo kondopo, iponiemo olio kamu liemili.” ningulie

¹⁵ enone yu ambolko liku ponieno ulsu mundukulie† yu toko kondoringi.” „nimbe Yesusini nirimu.‘

„Nimbelie ungu iko akumu topa pora simbendo akune maku toko moloringi yembomando nimbendo:‘

§ **20:8:** Mateyu 21:33-46, Mako 12:1-12. * **20:13:** Inie yakondo 3:22, Mateyu 17:5, Jono 3:16. † **20:15:** ungu pulu te Mateyu 21:39*.

"Ponie nokoli yemane aku siku teringimunge pe ponie pulu yemone eno-kinie nambolka uluri tembaye?

¹⁶ Yu ombo kanu ye kerime topa kondopalie 'Ye marene lupe poniemo nokondangi.' nimbe lipe simbe." nirimu.

Kanu kinie Yesusini aku sipe nirimu kinie pilkulie enone ningendo: "Pulu Yemone 'Aku sipe wendo naa opili, paa molo!' nipili." niringi.[‡]

¹⁷ Yesusini ,Pulu Yemonga Juda yemboma nokoringi yemane yu toko kondonge mele pilipelie,[§] enondo nim-bendo: "Pulu Yemonga ungu te bokune molemomonga ungu pulumu nambolkanje konopu lemeleye? Aku ungumu isipe mele:

'Ulke takoringi yemane kanoko keri kanoko
toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele
ulke enge sindeli kou awili peangamo.'^{*}
nimbe molemo kanumu.

¹⁸ Ikou ,nikiru, munge ola yembo te a topa topalie ombele melema elke tomba. Nalo yembo te molombana ola koumu ombo yu topalie kanu yembomo topa nurupulu tomba."[†] nirimu.

¹⁹ Kanu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie,[‡] eno Yesusini ungu iko torumu kanumu[§] pilkulie enone teko kenjiku yu tonge teko moloringi mele yuni nirimu pilkulie enone kanu enamonga yu ka singe teringi nalo kanu ye awilimene we yemboma pipili kolkolie yu naa liku ka siringi.

*20:20-26 "Gapomano Kou Takisi Tamili Molo Moloye?"
Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

²⁰ Kanu kinie ,Juda yembomanga ye awilimene, 'Yesusi ka sipu ,kote tendemolondo, gapomano yemo molombana membo pumolo.' ningulie yu kanoko moloringi. 'Yuni ungu te nimbe kenjimbe kinie ka simolo.' ningulie ye mare, 'Konopu sumbi nimbe pepili molemolo. Yunge

[‡] **20:16:** "Kolea pulu yemo" nirimumu Pulu Yemondo nirimu; "Ponie" nirimumu, Pulu Yemonga Juda yembomando nirimu; "Ponie nokoli ye" nirimume, Juda yembomanga ye awilimendo nirimu; "Kendemande lipe mundorumu" nirimume, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando nirimu; "Kolea pulu yemonga malo" nirimumu, Yesusi yu yuyundu nirimu. Pe Pulu Yemonga Malo Yesusi sike toko kondoringi kanumu. "Ye marene lupe" nirimume Juda yemboma naa moloringi yembomando nirimu (Lipe Mundorumu Yema 13:46, 18:6). [§] **20:17:** inie yakondo 9:21. ^{*} **20:17:** Konana 118:22, Ou Pita 2:7. [†] **20:18:** Aisaya 8:14-15, Ou Pita 2:8. [‡] **20:19:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman", "34. pris". [§] **20:19:** ya 20:9-16.

* **20:19:** Mateyu 22:15-22, Mako 12:13-17.

ungumu konopu sipu pilipu molemolo.' ningu kolo toko molonge ye mare,[†] liku yu molorumune liku mundoringi.

²¹ Kanu yemane ongo yuntu „kondi tokolie„[‡] ningendo: "Ungu Mane Silimu, olio pilipulie, 'Nu alieli ungu sikema mindi sumbi siku ningu, ungu mane sikema manjiku sumbi siku mane siku tekolie, nu yembo teluringe kepe konopu kimbú naa siku, yemboma pipili naa kolko, enondo pali ungu telu siku kapola kapola ningu siku, Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulume paa sike ungume mane siku, aku siku teleno.' konopu lemolo.

²² „Aku siku teko molenomonga nu nambolka konopu lekenoye? „ Olione Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo kou takisi tomulu liemo kapola molo moloye? Pulu Yemone akumundu ungu mane sirimu ungu mane nambolkamo pelemoye? Ningu si.” niringi.

²³ Nalo Yesusini enone yu teko kenjingendo aku sikuliku lou siku walseringi pilipelie enondo nimbendo:

²⁴ „Takisi tolemele, kou-mongo te na liku ora siee.” „nimbelie enondo kelepa walsipe pilipelie nimbendo: „I koune nainge kumbikeremo kinie imbimu kinie molemoye?” nirimu.

²⁵ Enone yuntu ningendo: “Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga „kumbikeremo kinie imbimu kinie molemo.” niringi.

Kanu kinie yuni enondo nimbendo: “Kou monemo Sisamonga, kene Sisamonga melema Sisamo yuyu siku, Pulu Yemonga melema Pulu Yemo yuyu siee.” nirimu.

²⁶ Yuniaku sipe „paa sumbi sipe, nirimu mele pilkulie ‘Olionga ungumu paa topondopa nimbe kondokomo.’ ningu pilku konopu awisili liku mundukulie ungu te altoko naa niringi. Yemboma kanoko molangi yu liku lou siku walseringi kinie yuni ungu te nimbe naa kenjerimumunge “Yu ka siemili.” ninge aulke te naa lierimu. §

*20:27-40 "Kolemele Yemboma Lomboroko Ola Molkolie Altoko Nambe-engenje?" Ningu Yesusi Walsiku Pilieringi Temanemo**

²⁷ „Kanu yema Yesusi kinie kou takisi toli ungumu ningu pora siringi kinie, pe Sadusi ye mare Yesusi molorumune oringi. Sadusi yema eno ‘Pulu Yemone pe kolemele yemboma topa naa makinjindimbe, lomboroko ola naa molonge.’ ningu pilku moloringi talapemo.[†] Kanu Sadusi yema ongo

[†] **20:20:** bokumunge alsena anjokondo “47. tupela maus”. [‡] **20:21:** ungu pulu te Mateyu 16:1***. [§] **20:26:** Inie yakondo 20:20. * **20:26:** Mateyu 22:23-33, Mako 12:18-27. [†] **20:27:** Ya 20:37, bokumunge alsena anjokondo “38. Sadyusi”.

²⁸ Yesusi walsiku pilkulie ningendo: "Ungu Mane Silimu, Pulu Yemonga ungu manema olio sirimu ye, Mosisini ungu mane sipelie nimbendo:

"Ambo limbe ye te ambolango naa membalie
ambomo we molopili kolomba kinie
kanu yemo yunge angenu molombamone
yunge ambo wayemo lipe

angenu lipe tapondopa ambolango mendepili."‡

nirimu aku sipe nimbe bokune torumu molemo kanumu.

²⁹ „Aku ungu manemonga ulu te olionga ye mare-kinie
wendo orumu mele nu walsipu piliemili.„

"Angenupili yepoko pakera moloringi. Komomo ambo
lipe ambolango te naa membalie kolorumu.

³⁰⁻³¹ „Ambolango te naa molopili kolorumu kulu, yunge
bulkundu angenumuni ,yunge angenu kolorumumunge
ambolango 'Mendambo.' nimbe, ambo-wayemo kelepa
lsimu. Yu ambolango te naa mendepalie yu we kolorumula.
Yunge angenu bulkundumuni kanu ambomo lsimula nalo
yu kepe we kolorumula. Aku teliku pukulie ye yepoko
pakera pali ambolango telu kepe naa mengolie kolko pora
siringi kinie akiliomo we kolorumula.

³² Pe ambomo yu kolorumula.

³³ Akumunge, kolemele yemboma pe lomboroko ola
molonge kinie kanu ambomo ye yepoko pakera pali yamana
lsingi kulu ambomo yu ye paa nainge menu molombaye?"
niringi.

³⁴ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Ya mana
molemele yembomanga yema ambo liku, amboma ye puku
telemene

³⁵ nalo Pulu Yemone 'Yembo kolkolie manda lomboroko
ola molko mulu koleana puku molangi.' nilimo yembomanga
yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, aku paa
naa tengi.

³⁶ Kanu yemboma lomboroko ola molonge-na eno mulu
koleana molemele angelloma molemele mele aku siku
molkolie, kelko kolou naa kolkolie Pulu Yemonga ambolan-
goma molonge.

³⁷ Nalo ,eno Sadusimene, 'Kolemele yemboma lomboroko
ola naa molonge.' konopu lemelemonga ungu te niembola.
Mosisini olio lipe ora sirimu mele niembo: Walse Mosisi
unjo kanga tengä ,tepe nomba perimu tepemone unjomo
naa norumu kanopalie nirimumuni,, akune yuni ,Pulu Ye,

‡ 20:28: UNGUMANEMA 25:5, RUTE 4:9-10.

Yawendo imbi lepalie nimbendo: "Eporayamo kinie, Aisake kinie, Jekopo kinie§ enonga Pulu Yemo." nirimu.*

³⁸ Pulu Yemo yu kololi yembomanga Pulu Yemo molo. Yuyemboma pali konde molemele kanopalie yu konde mololi yembomanga Pulu Yemo." nimbe Yesusini nirimu.

³⁹⁻⁴⁰ Aku nirimu pilkulie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye marene altoko yu ungu te walsiku pilingendo pipili kolkolie yundu ningendo: "Ungu Mane Silimu, nuni papu nikinu." niringi.

*20:41-44 Yesusini "Ye Nomi Kirasimu Nainge Maloye?"
Nimbe Walserimu Temanemo†*

⁴¹ Kanu kinie Juda yembomanga ye awili mare aku siku we moloringi kinie, Yesusini enondo altopa ungu te nimbendo: " 'Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye telipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu‡ yu ,ye nomi kingi, Depisinge kalopa limbe ye te molomba.' ningu pilimele, ,nalo yu aku sipe manjipe molo.,

⁴²⁻⁴³ Aku nilimele yemane, Depisi yuni yuyu ,kanu yemondo nirimu mele naa pilimelenje., Depisini ,ye nomi Kirasimu molomba mele, konana te konopuni pilipelie bokune torumu mele isipe:

"Awili ,Pulu Ye Yawene, nanga Awilimunu nimbendo:

" 'Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,

pe eno topo manie mundundumbo kene

isili-ou nu ,na kinie pea

tapu topolo ye nomiselo molopololo

melema nokambili,

nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."§

nimbe Depisini nirimu.

⁴⁴ Depisini ,ye nomi Kirasimu, yundu "Nu nanga Awilimu." nirimu. Pe enone "Yu Depisini kalopa limbe yemo ,mindi, molomba." nambeko pilkulie nilimeleye?" nimbe Yesusini nirimu.

*20:45-47 Ungu Manemanga Pulume Pilku Mane Siringi
Yemane Teko Kenjeringi Ulumenga Ungu Te**

⁴⁵ Yesusi molorumune yembo awisili liku maku toko moloringime pilku molangi Yesusini yu lombili andolimendo ,liepi-liepi topa, ungu te nimbendo:

§ **20:37:** Mosisini aku sipe nirimu walemo Juda yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamo kinie, Eporayamo yunge malo Aisake kinie, Aisake yunge malo Jekopo kinie, koronga ou koloringi nalo enonga minime Pulu Yemo pea konde moloringi pilipelie yu aku sipe nirimu. * **20:37:** Wendo Oringi 3:6.

† **20:39-40:** Mateyu 22:41-46, Mako 12:35-37. ‡ **20:41:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". § **20:42-43:** Konana 110:1, Mateyu 22:44*. * **20:44:**

Mateyu 23:4-7, Mako 12:38-40.

⁴⁶ "Enone Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane sili yema[†] mimi siku kanoko kondoko 'enone telemele mele manda manjiku naa teko, molayo. 'Yembomane olio kanoko "Ye peangama" niengi.' ningu, wale pakoli paa sulu peangama, 'ye nomime pakolemele mele,' pakoko andolemele. Yemboma maku toko molemele kolemanga andongendo mongo-kenge teko 'We yembomane olio kapi niengi.' ningu pilkulie konopu siku pilku andoko molemelela.[‡] Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkena sukundu pukulie manie molongendo ye awilime molemele polo peanga akune 'molamili.' ningu mendo puku polo akune konopu siku molemelela. Yembomane langi nongo yembomando "Namili waa." nilimele kinie kanu yema ongolie ye awilimenga polo kumbikundu 'olio molamili.' ningu konopu siku molemelela.

⁴⁷ "Yema kolemele kinie enone kanu yemanga ambo wayema toko makoroko mundukulie ulkema 'Olionga' ningu we limele. Pulu Yemo kinie ungu ningendo ningu sulu munduku kolo toko nilimele.[§] Pulu Yemone we yemboma ulu pulu keri telemelemonga eno sike mongo lipe simbe nalo ya ye nikirumene aku ulume telemelemonga Pulu Yemone aku yema mongo awili tepa lipe simbe." nirimu.

21

*21:1-4 Ambo-Waye Koropa Tene Ulke Tembelena Kou Mone Mundorumu Temanemo**

¹ Yesusi 'Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele kerepulune molopa, ulke tembelena sukundu kongono tengenou mone mundoringi unjo ketena nondopa molorumu. Akune molopalie yu olando sipe kanopalie ye kamakomane kanu ketena kou mone ongo mundoringi kanorumu.

² 'Aku sipe kanopa molorumu kinie, ambo waye paa koropa te ombo yu kou kololi talo mindi mundorumu kanopalie

³ nimbendo: "Nane enondo paasike nimbu sikirumu: Andi ambo-waye koropamo yuni kou mone mundukumumu paaolandopa mele mundukumu, we mundukumilime maniendopa mele.

⁴ Eno kou mone awisili nosilimelemanga koltalo mindi ongo mundukumili. Nalo ambo-wayemo kou mone te paa

[†] **20:46:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". [‡] **20:46:** Enone teringi mele inie yakondo 11:43, 14:7; ungu pulu te 15:7*. [§] **20:47:** inie yakondo 18:9-12. * **21::** Mako 12:41-44.

naa nosilimo. Yunge koltalo nosemuselo pali memba omba mundomu. Langi nombá te kepe naa nosilimo." nirimu.

21:5-36 Ulu Umbune Telime Pe Wendo Omb manga Yesusini Nimbe Sirimu Temanemo†

21:5-6 Ulke Tembelemo Toko Kalongemonga Yesusini Ungu Te Nirimu Temanemo‡

⁵ Kanu kinie Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie eno „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelemo kolea akune molkolie ulke tembele paa peanga angilierimu mele kinie§ ulke tembelemo takoringi kou paapeanga lupe lupema kinie aku koune a siringi mele kinie kanoko, marene ungu anjo yando ningu moloringi kinie Yesusini enondo nimbendo:

⁶ "Ya „ulke tembele peanga angilimo, kanokomele melema „pe walse ya kolea awili Jerusalleme yemboma mindili nonge walemo wendo ombá kinie, iulke tembelemo tekisikulie koume pali toko manie mundunge."* nirimu.

21:7-19 Umbune Awisili Wendo Omb manga Yesusini Nirimu Temanemo† (21:5-36 pali kanani.)

⁷ Yesusini aku nirimu pilkulie enone yundu walsiku pilkulie ningendo: "Ungu Mane Silimu, nuni nikinu mele tewale wendo ombáye? Pe nuni inikinu ulume nondopa wendo ombándo ou nambolka uluri temba kinie olione kanopolie 'Sike iwendo ombá tepamo.' nimbu pilimoloye?" ningu walseringi kinie‡

⁸ yuni enondo nimbendo: "Kanu ulume wendo ombámonga ungu mare, yembomane eno kolo toko singe kene kanoko kondoko molangi. Ye awisili nanga imbi leko§ ongolie yu-mele-mele kolo toko ningendo: „Pulu Yemone 'Nanga yemboma nokopili lipu mundumbo.' ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasi, akumu na." ningulie, „Ma pora nimbé, wale nirimumu wendo ombá tekemo." ningela. Eno lombili naa pangí.

⁹ Kolea marenga opa awili teko tengé mele pilku, yembomane enonga ye nomine tonge pilkulie mini-wale naa mundengi. Opa tengema kinie aku ulume Pulu Yemone 'Ou wendo opili. Laye pe mele ya ma koleamo pora nimbé.'

† **21:4:** Mateyu 24, Mako 13:1-37. ‡ **21:4:** Mateyu 24:1-2, Mako 13:1-2.
Ulu umbune akumunge ungu pulu te 13:35*. § **21:5:** tembele ulkemanga

pikisa te Mako 11:16 nondopa molemo. * **21:6:** ungu pulu Mateyu 24:2*

† **21:6:** akumunge 21:7-11 Mateyu 24:3-8, Mako 13:3-8; 21:12-17 Mateyu 10:17-22, 24:9-10, Mako 13:9-13; inie yakondo 12:11-12 kananila. ‡ **21:7:** Nambolkamondo walseringiye? 21:8-19 yu pe wale talo sipe mana manie omb mondo nirimunje? Nalo pe 21:20-24 nirimu 21:6 nirimumunge ungu mare pea nirimunje? § **21:8:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

nimbe, nimbe panjerimumunge aku ulume sike wendo ombá nalo akukinie mulu maselo ou naa pora nimbé." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusini yu lombili andolimendo kelepa nimbendo: „Mulu ma pora nimbé walemo ou wendo naa opili, yembo talape awili te kinie talape awili te kinie opa tekolo, ye nomi kingi marenga talapema kinie marenga talapema kinie opa tengé.

¹¹ Ya mana kolea tenga tenga ma jimi-jimi awili-tepa tepe, engele lepa, kuru awili-tepa topa,aku sipe temba. Yemboma pipili awili-tepa tepe kondoli ulu tondoloma mulune wendo ombá kanongela.

¹² "Aku sipe mele ,pe wendo ombá nalo, ou naa wendo opili eno nanga yemboma molongemonga* eno ,mare, liku ambolko, teko kenjingé. Eno ,mare, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga liku mengo puku ,akune kote tendeko,, eno ,mare, ka ulkena mengo puku panjiku, eno ,mare ka siku, ye nomi kingime kinie gapomano ye awilime kinie molongena ,kote tendengendo, mengo pungela.

¹³ „Ka siku kote tendenge kinie kotena angilkulie kanu yema kinie kanu yema nokonge ye nomime kinie, enone 'Nanga ungumu piliengi!' ningú, eno ningú singe.

¹⁴⁻¹⁵ Eno ka siku kote tendenge kinie 'Enonga kere kinie konopu kinie tondolo pupili.' nimbo kinie enone ninge ungume eno teko kenjingé tengé yembomane enone ungu ninge mele ungu ningú pundu tongendo perenge. Akumunge eno ou ongo ka naa siengi 'Kotena nambolka unguri nimolonje? Olio ungu te walsiku pilinge kinie nambolka unguri topondopo nimolonje?' ningú mini-wale naa mundengi.

¹⁶ "Enonga kandi aminieli lanieli kinie angenali kinie, pulu lemba yemboma kinie, enone kepe liku ka siku kote tendekolie eno mare toko kondongela.

¹⁷ Nanga yemboma molongemonga yembomane pali eno-kinie konopu keri panjingé.

¹⁸ Nalo enonga kagine uluri naa tepe penge indi kepe telu ombo manie naa pumbe.

¹⁹ „Nanga yemboma molongemonga enone eno aku siku teko kenjingé kinie, na munduku siye naa kolko tondolo munduku molonge yemboma mini pali konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu lingé." „nirimu.."

* **21:12:** ungu pulu te ya 21:8*

*21:20-24 Jerusalleme Toko Kalonge Walemonga Yesusini
Ungu Te Nirimu Temanemo[†] (21:5-36 pali kanani.)*

²⁰ “Pe walse, ami yema ikolea awili Jerusalleme yemboma tongendo ongo liku makaye teko molonge kanokolie ikolea Jerusalleme yemboma toko mundunge walemo nondopa wendo ombá mele pilinge.[‡]

²¹ „Aku siku mele wendo ombá kanokolie ‘Umbune awilime wendo ombá tekemo.’ ningu pilku, kolea Judia disiriki lierimu koleamanga molonge yemboma ‚enonga koleama munduku siye kolko, ma pangi lembamanga kowa puku, Jerusalleme suku molonge yemboma wendo ongo kowa puku, Jerusalleme ulsu molonge yemboma altoko suku naa pangi.[§]

²² Aku walemanga Jerusalleme yembomane ou taki teki Pulu Yemo teko kenjeringimunge yuni eno mongo simbe. Koronga ou yuni ‘Walse aku sipu tembo.’ nimbe, nimbe panjerimu kanu ungumu yunge ye marene yunge bokune toringi molemo kanumu.

²³ „Pulu Yemone, Jerusalleme yemboma mumindili kolopalie ‘Ami yema eno-kinie mumindili kolko ongo tangi.’ nimbé kinie ulu umbune teli awisili eno molongena wendo ombá.

“Aku sipe wendo ombá kinie ambo ambolango mon-dongema kinie, ambo ambolango ame singema kinie, ‚eno manda lkisiku kowa naa pungemonga,^{*} eno-kinie paaumbune wendo ombámonga eno kondo tekemo.

²⁴ Jerusalleme yemboma tongue walemanga yembo toli lou-pulsemane yembo mare toko kondonge, mare ka siku kolea sulu lupe lupemanga mengo punge. Juda yembomanga talapena ulsu mololi yemboma[†] ya Juda yembomanga kolea awili Jerusalleme suku ongo toko munduku kolea liku kolo wangoko molonge. Kanu kinie pe Pulu Yemone ‘Enonga walema pora nipili.’ nimbé kinie Juda yemboma Jerusalleme kelko ongo molonge.” nirimu.

*21:25-28 Manie Omba Mana Ye ALierimu Ye Yesusi Kelepa
Wale Talo Sipe Omb monga Ungu Te[‡] (21:5-36 pali kanani.)*

²⁵ „Aku mindili nonge nikiru ulume wendo ombá kinie, ena kinie óli kinie kombukandipime kinie ‚pali, ulume temba yembomane kanokolie pilinge. Ma koleana nomu

[†] **21:19:** akumunge 21:20-23 Mako 13:14-17, Mateyu 24:16-19. Ulu umbune akumunge ungu pulu te 13:35*. [‡] **21:20:** Inie yakondo 21:6; ungu pulu te 21:7*. [§] **21:21:** Mateyu 24:16-18, Mako 13:14-16. ^{*} **21:23:** Ambomando ya nirimumu ungu iko naa topa, sumbi sipe nirimu. Inie anjokondo 23:27-29.

[†] **21:24:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. [‡] **21:24:** Mateyu 24:29-31, Mako 13:24-27.

kusane ungu paa awili tepa nimbe, paa awili tepa topa pikimaka lepa no tomba kanongela. Ulume aku sipe wendo ombá kinie yembo talapema mini-wale mundunge.

²⁶ Mulune angilimo mele tondoloma lope-lope tepa anjo yando pumbe kinie yemboma pipili paa awili teko kolko 'Ma koleana nambolka uluri wendo ombá tekemonje?' ningu pilku konopu paa awisili liku mundunge.

²⁷ Akuulume wendo ombá kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo tondolo pulimu kinie, tondolo pa awili-tepa telimu kinie, kupe tengə suku molopa, kamu manie ombá§ yembomane kanonge.

²⁸ "Aku ulume pulu polopa temba kinie Pulu Yemone eno ulu pulu kerimene ka sipe nokolemomonga mindili siku molemele koleana wendo lipe,* yu-kinie kamu tapu toko kapola molonge kolea peangana sukundu limbe walemo nondopa wendo ombá kene aku ulume wendo ombá kinie eno ola angilku olando siku kanangi." nirimu.

21:29-33 Unjo Pikime Telemo Mele Kanopolie Ungu Pulu Te Pilimolo Mele Ungu Te[†] (21:5-36 pali kanani.)

²⁹⁻³⁰ „Yesusini aku sipe nimbeline nirimumuni, yu ombá walemo 'Piliengi!' nimbe, ungu iko te topalie nimbendo: "Unjo piki kinie we unjoma pali kinie kuku topa gomo tolemo kinie kanokolie 'Kinié ena temba walemo wendo ombá tekemo lemo.' ningu pilimele.

³¹ Aku sipela iulume "Wendo ombá." nikirume sike wendo ombá kinie kanokolie ningemone, "Pulu Yemo ye nomi kingimu molomba walemo‡ nondopa wendo ombá tekemo." ningu pilinge.

³² "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kinié molemele yemboma ou naa kolangi ,i "Wendo ombá." nikiru, ulume pali wendo ombá.

³³ Mulumu kinie mamo kinie pora nimbé nalo nanga ungu nilioma paa pora naa nimbé. „Nilio mele pali paa sike wendo ombá.,”§ „nirimu.”

21:34-36 Yesusi Kelepa Omb Walemo "Naa Pilimele Kene Kanoko Kondoko Molangi." Nirimu Temanemo (21:5-36 pali kanani.)*

³⁴ "Akumunge naa kanoko molangi kanu walemo ombá paapiliee! Lopa te yunge tapu andolemona 'Pumbo.' nimbe olemo kinie melu leko panjilimelemo naa kanopa 'Yu

§ **21:27:** ungu pulu te Mako 13:26*. * **21:28:** bokumunge alsena anjokondo "21.1. kisim bek". † **21:28:** Mateyu 24:32-35, Mako 13:28-31. ‡ **21:31:**

bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **21:33:** Mateyu 5:18*.

* **21:33:** akumunge 21:34-36 Mateyu 24:36,42, Mako 13:32-37, Ou Tesallonaika 5:1-6.

tomba.' konopu naa lepa walu olemo kinie pe melune walsikele tolemo, aku siku eno no tondolo nongo kekelepa toko we umbune tepili molko konopu naa makiliepili molongi liemo ,Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo, yu ombá kanu walemo eno naa kanangi lipe sinjipe wendo ombá kene kanoko kondoko pilku molayo.

³⁵ Aku walemo ma koleana pali yemboma molongena wendo ombá kene

³⁶ enone Pulu Yemo kinie mawa tekolie ningendo: “Na pe Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga kumbikerena pupu ola angiliembo kene na enge nipili, iulu wendo ombámane natopa manie naa mundopili.’ ni.” ningu alieli kanoko kondoko pilku molaa!” nirimu.

21:37-38 Yembo Awisili Yesusinge Ungumu Pilieringi Temanemo

manemo 37 Yesusini enamanga taki-teki ulke tembelena yemboma ungu mane si-pou-pou tepa, ipulueli taki-teki Jerusalleme ulsukundunge pupe ma pangil Unjo Ollipi Ponieno ola pupe pe-pou-pou terimu.

³⁸ Yemboma pali paaipulueli-ou 'Yu ungu mane simbema piliemili.' ningu ulke tembelena ongo maku to-pou-pou teringi.

22

*Kolomongo Awili 22-24 YESUSI MINDILI NOMBA
KOLOPALIE, LOMBOROPA OLA MOLOPA MULU KOLEANA
KELEPA PURUMU TEMANEMO*

22:1-6 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema "Lipu Simbo."
*Nimbe, Nimbe Panjerimu Temanemo**

² Pulu Yemo¹ popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[§] enone Yesusi toko kondonge aulke te koroko moloringi nalo enone „Olio yembomane kanangi yu ka simolo kinie yembomane olio kinie mumindili kolko iri tonge.” ningu, pipili kolko we moloringi.

* 22:: akumunge 22:1-2 Mateyu 26:2-5, Mako 14:1-2; 22:3-6 Mateyu 26:14-16, Mako 14:10-11 † 22:1: hokumunge alsena anikondoo “30 Pasova” ‡ 22:1:

bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". § 22:2: bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "41. saveman".

³ Kanu kinie Yesusi yu lombili andoli ye rurepo akumenga ye Judasi, yunge imbi te 'Isikeriote' nili, kanumunge konopune ,kurumenga nomi, Setene* ombo sukundu purumu.

⁴ ,Setene yunge konopune suku purumu, kinie yu Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, ulke tembele nokoli ele yemanga ele ye awilime kinie, enomoloringine pupelie, eno Yesusi ka singe aulkemo yuni akisindimbe mele enokinie kerepale niringi.

⁵ Yuni temba mele nirimu kinie pilkulie eno konopu awili tekoh siku "Nu kou mone te simolo." ningu, ningu panjeringi.

⁶ Yuni enonga ungume pilipelie "Kapola." nimbe, we yemboma Yesusi pea naa molonge kinie yu eno lipe simbe mele aulkemo koropa molorumu.

22:7-23 Yesusi Lombili Andolime Kinie Pea Kamu Langi Noringi Kinie Yu Kolorumu Mele 'Pe Pilku Molangi.' Nimbe Langi Sirimu Noringi Temanemo[†]

⁷ Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walemo wendo orumu kinie Juda yembo-mane Pulu Yemone ou enonga anda kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo kongi sipisipi walo te toko nonge mele pilipelie nirimunumi,[‡]

⁸ Yesusini Pita kinie Jonoselo lipe mundupelie nimbendo: "Elo pukulu, Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walo te kinié nomolomo tekoh mimi te-pale." nirimu.

⁹ Elone walsikululie ningelendo: "Tena tepo mimi te-pambili konopu leko nikinuye?" niringili.

¹⁰ Yuni elondo topondopa nimbendo: "Piliele. Ne ulke kolea awili ,Jerusallemendo, pukululie, ye te mingine no kolopa meli ombá aulkena puku kane-kane tokololie,[§] yu pumbe mele lombili pukulu yu suku pumbe ulkena suku pukululie

¹¹ ulke pulu yemondo ningelendo: "Ungu Mane Silimuni isipe walsipelie nimbendo: "Na kinie na lombili andoli yema kinie olione Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolondo kongi sipisipi walomo tena nomoloye? Nomolo suluminiamo tena lemoye?" nimu." niengili.

¹² Aku ningele kinie yuni elo ulkemonga olakondo suluminia awili te, akune langi noli polo te kinie, manie molomolo poloma kinie, melema kinie akune ou lemoma,

* **22:3:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **22:6:** akumunge 22:7-14 Mateyu 26:17-20, Mako 14:12-17; 22:18-20 Mateyu 26:26-29, Mako 14:22-25, Ou Korini 11:23-25; 22:21-23 Mateyu 26:21-24, Mako 14:18-21, Jono 13:21-30.

‡ **22:7:** inie yakondo 22:1*. § **22:10:** ungu pulu te Mako 14:13*.

lige ora simbe. Aku suluminiamonga „nomolo sipisipi walomo, teko mimi teangili.” nirimu.

¹³ Kanu kinie elo pukululie, Yesusini nirimu kanu mele aku ulume teli lierimu kanoko lendekololie, akune Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilinge kongi sipisipi walo nongemo kinie langi nongema teko mimi teko noseringili.

¹⁴ Juda yembomane ipupene kolea kalá torumu kinie Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu Walemo pilingendo kongi sipisipi walomo nonge enamo* kamu wendo orumu kinie, Yesusi kinie yunge kongonomo ‘tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema kinie† eno langi noli polona moloringi.

¹⁵ Langi nongo moloringi kinie yuni enondo nimbendo: “‘Na mindili ou naanombolie iwale wendo okomomonga langime eno kinie pea namili.’ paa tondolo mundupu konopu lepo andopo molorundu mele yandopa paa konopu lepo pilipu molio.

¹⁶ Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili ou ilangime na altopo naa nombó. Pulu Yemo ye nomi kingimu kamu molomba walemo‡ wendo ombalie ilangimenga sike ulu pulumu wendo ombá kinie altopo nombó.” nirimu.

¹⁷⁻¹⁸ Yu no waene kapomo lipe ambolopalie Pulu Yemondo “Ange.” nimbeline nimbendo: “I mu eno enono moke teko nayo. Nane enondo isipu nimbu sikirumu: Isili ou na no-waene altopo paanaa nombó. Pe mindi, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo walemo wendo ombá kinie na no waene kondemo kelepo nombó kene „eno enono isili ou nangi.” nirimu.

¹⁹ Berete te lipe Pulu Yemo kinie “Ange.” nimbeline ambolopa pike lepa „yu lombili andolime, sipelie nimbendo: “I mu nanga kalumu „eno liku nangi..” ‘Nanga kalumu ‘enonga’ nimbu „lipu tapondambo.’ nimbu tangi, simbo tekero imu. Pe pe kepe, ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu nanga kalumu enonga nimbu ‘Na tangi.’ nimbu simbo tekero mele ‘Altopo piliemili.’ ningi iberetemo “Nanga kalumu.” nimbu sikiru mele enoaku siku berete te nongolie piliengi!” nirimu.

²⁰ Pe eno langime nongo pora siringi kinie yuni „berete te kinie terimu mele, aku sipela no waene kapomo lipe „eno sipelie, nimbendo: “I „no-waene, kapo „eno sikirumu, nanga mememo. „Pulu Yemone ‘Eno-kinie tembo.’ nimbe,„

* **22:14:** ungu pulu te ya 22:1*. † **22:14:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ‡ **22:16:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”

ungu te nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu§ ‘Kamu wendo ombo pepili.’ nimbu nane enonga nimbu nanga mememo ondo lendepolie „kolombo,“ aku mememo ino waenemo.*

²¹ “Nalo na lipe nanga opa puluema simbe yemo nakinie pea ilangi nokomolo polona molemo.” nirimu.

²² “Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kinie tengen mele Pulu Yemone koronga ou nimbe panjerimu mele sike opa puluemane tengen, nalo yu lipe opa puluema simbe yemo mindili nomba molopa kenjimbe.” nirimu.

²³ Aku nirimu kinie pilkulie „yu lombili andolimene,“ anjo yando walsikulie ningendo: “Olionga ye nawene ulu akumu tembanje?” niringi.

*22:24-30 Lombili Andolime Anjo Yando Kerepale Ningulie
“Na Imbi Ola Molemo. Na Imbi Ola Molemo.” Ningu Moloringi Temanemo†*

²⁴ Aku walemo kinie ungu te pea wendo orumula. „Yesusi lombili andolimene,“ eno enono anjo yando ungu mele tekolie ningendo: “Olionga ye nawe paa olandopa molemoye?” ningu kere-kuru liku moloringi.‡

²⁵ Yesusini enondo nimbendo: “Olio Juda yembomanga ulsu molemele yembo talapemanga ye nomime enonga yemboma tondolo munduku nokoko kongono enge nilime alieli silimele. Ye imbi ola molemo yema enonga yemboma ‘Mindili nangi.’ ningu nokolemele yemane eno enono imbi liku ola munduku, “Olio yemboma nokopo kondopo lipu tapondoli yema.” nilimele.

²⁶ Nalo „we yembomanga ye nomimene enonga yemboma tondolo munduku nokolemele mele na lombili andoli yema, eno enono aku siku anjo yando naa teangi. Enonga ye te imbi ola molomba kinie aku yemo ye koropa mele molopili. Ye nomi molopa we yema nokomba yemo ye kendemandemo mele molopa we yemanga kongono tendepili.“ „nirimu.„

²⁷ “Ye nawe paa ye olandopamoye? Langi nolemo yemo ye olandopamo molo langi peke topa kalopa pellete kulumiye topa aku kongonoma tendelemo yemo ye olandopamoye? Langi nolemo ye akumu ye nomimu lemo. Aku sipe, nalo na aku sipe molo. Na „sike enonga ye awilimu, nalo enonga kongono tendeli kendemande mele molopo eno lipu tapondoli yemo molio.“ „nirimu.„

§ **22:20:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. * **22:20:** ungu pulu te Mateyu 26:28**. † **22:23:** akumunge 22:25-27 Mateyu 20:25-28, Mako 10:42-45.

‡ **22:24:** Inie yakondo 9:46.

²⁸ „Yesusini yu lombili andoli engaki rureponto kelepa nimbendo: „Na mindili sipu molorundu molio mele eno na-kinie pea tapu topo mindili sipu molorumulu mole-molola.

²⁹ Nanga Lapa ye nomi kingimu omba molopa yemboma nokomba kinie nando ‘Akune yemboma nokondopilila.’ nilimo nimbé mele nane enondo ‘Akune yemboma nokondangi.’ nilio nimbola.

³⁰ Akune na ye nomi kingi molopo yemboma nokombo kinie eno na kinie pea langi polona molopo ga nombo molo-molo. Eno ye nomi kingi polomanga molkolie ningemone, Isirele yembo talape rurepo§ nokonge.” „nirimu.” *

22:31-34 Pitane Yesusi “Naa Kanolio.” Nimbé Mele Yesusini Yu Nimbe Sirimu Temanemo†

³¹ „Nimbelie, Yesusini lombili andoli ye Pitando nimbendo: „Saimono, pílie! „Kurumenga nomi, Setenene‡ Pulu Yemondo mawa tepalie nimbendo: “Eno teko kenjingenje manda manjipu kondi topo kanambo.” nirimu kinie Pulu Yemone “Manda.” nirimu.

³² Nalo Saimono, nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu nunge mawa tendepolie nimbondo: “Setene yuni nu aku temba kinie Pita yuni na naa mundupe siye kolopa na pilipe molopili.” nindu. Saimono, Setene laye-kolte pilku na munduku siye kolkolie, pe konopu alowa teko na kelko tondolo munduku pilku molkolie ninimuni, angenalime tondolo mundundou.” nirimu.

³³ Nalo Pitane nimbendo: “Awilimu,§ nane nu pe siye kolopo talopa lepo pumbo ningu nikinuye? Manda molo. Olto pea “Ka siemili.” ningi liemo papula. Molo olto pea “Topo kondamili.” ningi liemo uluri molo. Pea kolambili.” nirimu.

³⁴ Yesusini Pitando nimbendo: “Pita, nane nundu isipu nimbu sikirumu: Kinié kera gulta ou ko naa topili nuni

§ **22:30:** Juda yembomanga pulu-pulu anda-kolepa Eporayamone kango Aisake merimu (aku temanemo Ou Pulu Pulu 20-21 selo molemo); Aisakene kango Jekopomerimu (Ou Pulu Pulu 25); Jekopone kango engaki-rurepo merimu, kanukangomanga imbime OuPuluPulu 35:22-26 molemo. Nalo LLipai kalopa lsimu yemboma kolea Kenane ma te naa liku (Kambu 1:47), Josepo kolo wangopa yunge kango talonga yemboma ma talo lsingi (Kambu 1:32-35). Jekoponga imbi telsirele. Pe yunge kangomane ambolangoma kalko lsingi kinie eno pali ‘Isirele yemboma.’ niringi (Ou Pulu Pulu 32:28,32, Wendo Oringi 1:1-7,9,12). Eno yu-melete-melete Isirele yembo talapena sukundu talape rurepo moloringi. Yesusini ya nirimumu, aku yembo talapemando nirimu. *

22:30: Mateyu 19:28. † **22:30:** akumunge 22:33-34 Mateyu 26:33-34, Mako 14:29-30,

Jono 13:37-38. ‡ **22:31:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. § **22:33:** bokumunge alsena anjokondo “6. bikpela”.

pipili kolkolie wale yepoko nando kolo toko "Yu naweye? Na naa kanolio." nini." nirimu.

22:35-38 Kou Mone Kinie, Mele Wale Kinie, Lou-Pulse Kinie, Aku Melemando Yesusini Ungu Nirimu Temanemo

³⁵ Nimbeline Yesusini yu ye „rurepondo, pali kelepa nim-bendo: "Nane eno ou , 'Kongono te-pangi.' nimbu, lipu mundorundu kinie 'Kou naa mengo, mele wale naa mengo, kimbu-su naa mengo, we pangi.' nimbu lipu mundorundu kinie eno melte molo torumu molo moloye?" nimbe walsipe pilierimu kinie

enone "Mele telu kepe molo naa torumu." niringi.

³⁶ Yuni enondo kelepa nimbendo: "Nalo kinié na-kinie uluri wendo ombámonga, kou mone nosilimo yemo kanu kou monemo lipe ambolopa, mele wale nosilimo yemo kanu walemo lipe ambolopa, aku siku teko molangi. Opa teli lou-pulse naa nosilimo yemo yunge wale-pakoli te anjo sipe lou-pulse te yando lipili.

³⁷ „Nane aku sipu nambemune nikiru, niembo.„ Ou yembomane nando ningu Pulu Yemonga bokune toringi molemo mele kinié wendo ombá tekemo mele isipe:

"Yu kinie,
yembo mongo liku
ulu pulu kerime teli yemboma kinie,
liku tere leko mako toringi."*
niringi bokune molemo kanumu." nirimu.

³⁸ Yuni aku nirimu mele pilku sundukulie enone yundu ningendo: "Awilimu, ya opa teli lou-pulse talo nosilimolo kanou." niringi kinie

yuni enondo nimbendo: "Ungu manda nimbu, „pamolo.„" nirimu.

22:39-46 Kolea Gesemani Yesusini Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Terimu Mele Temanemo†

³⁹ Kanu kinie Yesusi ,ulke mundupe siye kolopa koleaawili Jerusalleme, ulsukundu pupelie nirimumuni, yutaki-teki ma pangи Unjo Ollipi Ponieno ola pu-pou-pou terimu mele akune purumu. Yu lombili andolime yu lombili akiliku pea puringi.

⁴⁰ Akune purumu kinie yuni yu lombili andolimendo nimbendo: "Kurumenga nomi, Setenene 'Olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene' ningulie Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teko molaa." nirimu.

* **22:37:** Aisaya 53:12. † **22:38:** Mateyu 26:36-46, Mako 14:32-42.

⁴¹ Nimbelie yu yuyu laye kolte anjo pupe koporongo langopa, Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie nim-bendo:[‡]

⁴² "Tata, na mindili noli no mingine no nombómo 'Naa nambo.' konopu lienu liemo aku siku teani nalo 'Nane tepolie nanu konopu simbo.' konopu lekero mele naa teambo. Nuni kanoko peanga kanoni ulumu mindi teambo." nirimu.

⁴³ Aku nirimu kinie angello tene mulu koleana mundupe siye kolopa Yesusi yu molorumune ombo 'Yu tondolo pupili.' nimbe terimu mele Yesusini yu kanorumu.

⁴⁴ Kanu kinie yu konopune umbune awili-tepa tepa, kamelenia mindili tepili molopalie yu Pulu Yemo kinie tondolo mundupe ungu nimbe mawa terimu-ne yunge kagine kúru ombo kanu kúrumu meme none tepa mana manie purumu.

⁴⁵ Yu Pulu Yemo kinie aku sipe ungu nimbelie ola angilipe yu lombili andoli yema moloringine yando ombo enone yu kondo kolko molkolie uru peringi kanopalie

⁴⁶ enondo nimbendo: "Eno uru nambemune pekemeleye? 'Kurumenga nomi Setenene, olio kondi tomba kinie tepo kenjimolo kene' ningulie ola molko Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teko molaa." nirimu.

22:47-23:56 Yesusi Ka Siku, Kote Tendeko, Unjo Perana Ola Toko Kondoko, Ono Teringi Temanemo

22:47-53 Yesusi Ka Siringi Temanemo[§]

⁴⁷ Yesusini aku nimbe molopili eno moloringine ye awisili oringi. Oringi yemanga te kumbi lepa orumu yemo yu ye Judasi, Yesusi lombili andoli rureponga ye te. Judasi yu Yesusi molorumune nondopa ombo yu kangulorumu.

⁴⁸ Aku terimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Judasi, opa pulue yemane Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo 'kanoko imbi siku ka siengi.' ningu nuni na kangulkunuye?" nirimu.

⁴⁹ Kanu kinie Yesusi pea tapu toko angilieringi yemane yu ulu temba terimu mele kanokolie enone yundu ningendo: "Awilimu, opa teli lou-pulsemane iyema tamiliye?" niringi kinie

⁵⁰ enonga ye tene ,yunge lou pokete-napimu lipe ambolopalie,* Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye tengah komumu topa lakálierimu kinie komumu ombo manie purumu.

[‡] **22:41:** Ipuru 2:18. [§] **22:46:** Mateyu 26:47-56, Mako 14:43-50, Jono 18:3-12.

* **22:50:** Jono 18:10.

51 Aku terimu kanopalie Yesusini yuntu nimbendo: "Kinié manda, keliee!" nimbeline torumu yemonga komumu lipé ambolopa tambu sinderimu.[†]

52 Yesusi ka singe oringi yema isipe: Pulu Yemo popo tondoringi ye awili mare kinie, tembele ulkemo nokoko moloringi ami yema nokoringi ye mare kinie, Juda yembo-manga tapu ye mare kinie,[‡] enone Yesusi ka singe oringi kinie kanopalie enondo nimbendo: "Na 'yembo topo wa noli yere molemo.' konopu lekolie lou-pulsema kinie kopema kinie mengo okomeleye?"

53 Ulke tembele kerepulune alieli eno pea molemolo kinie na ambolko likuka naa silimele kanumu.[§] Nalo kinié iena wendo okomomo Pulu Yemone ou 'Enonga.' nirimu enamo wendo okomo. Sumbulu tolimunge tondolomo kinie olandopa pelemo." nirimu.

22:54-62 Pitane Kolo Topa "Yesusi Na Naa Kanolio."

*Nirimu Temanemo**

54 Kanu kinie enone Yesusi ka sikulie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga ulkena sukundu mengo purungi. Yesusi mengo purungi kinie Pita lombili akilipe také lipé purumu.

55 Yesusi mengo oringi ulke kanumunge ulke angilipe makapu terimu, suku we lierimune[†] tepe kalko pilku moloringine Pita pupe eno kinie molorumu.

56 Yu akunemolopili „Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga,[‡] kendemande ambo te ombo tepe nomba paterimune Pita molorumu kanopalie yu nemene neme nimbe kanopalie nimbendo: "I yemo Yesusi pea moloringili kanorundu." nirimu.

57 Nalo Pitane kolo topalie nimbendo: "Ambomo, aku nikinu yemo na naa kanolio." nirimu.

58 Laye pe mele ye te Pita kanopalie yuntu nimbendo: "Nu Yesusinge talape ye te lepamo." nirimu kinie

Pitane yuntu nimbendo: "Yemo, na akumu molo." nirimu.

59 Pe ena mongo telu mele ombo purumu kinie yembo te „Pita yu ungu laye lupe mele nirimu mele pilkulie, yuni tondolo mundupelie nimbendo: "Kolea Gallilli disiriki yembomane ungu nilimele mele yu aku sipe ungu nikimu pilkiru. Yesusi kinie yu lombili andoli yema kinie kolea

[†] 22:51: Yeselonga imbiselo Jono 18:10 nimbe molemo. [‡] 22:52: bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "16. hetman". [§] 22:53: Pulu Yemone 'Yesusi isili ou naa kolopili.' nirimumunge enone ou yu manda ka naa siringi. Jono 7:30, 8:20, 13:1, 17:1, Mateyu 26:18. * 22:53: Mateyu 26:69-75, Mako 14:66-72, Jono 18:16-18, 25-27. Inie yakondo 22:31-34. [†] 22:55: pikisa te Mateyu 26:69.

[‡] 22:56: Mako 14:66.

Gallilli disiriki yemala, „yu kepe Gallilli ye te, aku kene ‘Yu paa sike Yesusi lombili andoli ye te.’ konopu leker.” nirimu.

⁶⁰ Aku nirimu kinie Pitane yundu nimbendo: “Yemo, nu nikinu mele na paa naa pilkiru.” nirimu. Aku sipe nimbe molopili kera gulta ko torumu.

⁶¹ Kanu kinie Yesusini topele topa Pita kanorumu kinie Yesusini yundu “Kera gulta ou ko naa topili nuni wale yepoko kolo tokolie “Yu naa kanolio.” nini.” nirimu ungu kanumu Pita kelepa pilierimu. §

⁶² Pilipelie , ‘Ama, paatepo kenjendu lepamo. ‘Paa naa tembo.’ konopu lierindu mele sike tendu.’ nimbe pilipelie, pena pupe kolapaa awili tepa terimu.

*22:63-71 Juda Ye Awilimene Enono Yesusinge Kote Pilku Yu Teko Kenjeringi Temanemo**

⁶³ Kanu kinie Yesusi akune nokoko moloringi ele yemane yu ungu taka tondoko, yu larauwe toko, teringi.

⁶⁴ Yunge kumbikeremo múlu tene pipi sindikulie ki lumuni toko , “Nu ‘Pulu Yemonga yere molio.’ konopu leno kene, nawene nu tokomonje ningu si.” niringi.

⁶⁵ Unzu taka tondongendo enone yu aku mele ulu awisili teko ungu awisili ningu yu aku siku teko kenjeringi.

⁶⁶ Kolea tangorumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie, kanu Juda yembomanga tapu ye kanjolloma pali ‘Yesusinge kote piliemili.’ niringi.† ‘Enonga ele yemane, yu eno liku maku toko moloringine mengo purungi kinie enone yundu ningendo:

⁶⁷ “Pulu Yemone olio “Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu sike nu molo moloye? Ningu si.” niringi.

Yuni enondo nimbendo: “ “Na akumu molio.” nilkenje enone naa pilku “Kolo tokono.” nilimela.

⁶⁸ Nane enondo ungu te walsipu pilkenje yando ungu te naa lanilimela.

⁶⁹ Nalo Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo kinié kepe pe-pe kepe tondolo pali pelemo Pulu Yemo ,kinie melema nokombando, yunge ki-umbukundu molomba.” nirimu.

⁷⁰ Enone pali yundu ningendo: “Nu “Pulu Yemonga Malo molio.” ningu nikinuye?” niringi kinie

yuni nimbendo: “Akumu na.” nirimu.

§ **22:61:** inie yakondo 22:34. * **22:62:** Mateyu 26:63-68, Mako 14:61-65, Jono 18:19-23. † **22:66:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”, “19. kaunsil”.

⁷¹ Enone ningendo: "Yuni mongo lsimu mele nimbe simbe yembo te pea nambemune koromoloye? Yuni yuyu nimbe kenjikimu pilkimulu." niringi.

23

*23:1-5 Romo Gapomano Ye Nomi Paillatene Yesusinge Kote Pilierimu Temanemo**

¹ Aku ningulie Juda yembomanga ye awilime pali eno ola angilku Yesusi liku mengo puku „Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune mengo puku kote tenderingi.

² Yu kote tendekolie Paillatendo ningendo: "I yemone nimbendo: "Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili." nimbe, "Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo kou takisi naa tangi." nimbe,[†] "Yu yuyu "Pulu Yemone olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye Kirasimu, ye nomi kingimu molio." nimbe molemomo olio pilipu kanolemolo." niringi.

³ Eno aku siku niringi kinie pilipelie Paillatene „Yesusinge kotemo, yu walsipe pilipelie nimbendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molo moloye?" nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Sike nikinu. Akumu na." nirimu.

⁴ Yuni aku nirimu kinie pilipelie Paillatene Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, we yemboma akune liku maku toringime kinie, enondo nimbendo: "I yemo ulu te naa tepa kenjem." nirimu.

⁵ Nalo enone karaye teko tondolo munduku ningendo: "Yuni ungu mane sipelie "We yemboma ulu teko kenjiku, mongo liku teangi." nimbe mane sirimu. Yuni ou-pulu-pulu kolea Gallilli disiriki ungu akumu mane sipe, pe yandopa kolea Judia disiriki koleama pali silipe andopalie, pe kamu ya kolea awili Jerusalleme ombo ungu akumu mane sipe molemo." niringi.

23:6-12 Ye Nomi Kingi Erote Molorumune Yesusi Mengo Puringi Temanemo

⁶ "Kolea Gallilli" niringi kinie pilipelie Paillatene enondo walsipe pilipelie nimbendo: "I yemo yu Gallilli ye teye?" nirimu kinie

⁷ enone "E." niringi pilipelie yuni nimbendo: "Ye nomi kingi, Erote, Gallilli disiriki nokoli yemo, Yesusinge kotemo yuni piliepili yu molemona mengo paa." nirimu. Aku walemonga kanu „ye nomi kingi, Erote yu Jerusalleme ombo molorumu kulu pilipelie, "Yu molemona mengo paa."

* ^{23::} akumunge 23:1-3 Mateyu 27:1-2,11-14, Mako 15:1-5, Jono 18:29-37.

[†] ^{23:2:} inie yakondo 20:22-26.

nirimu. „Paillateyu Jerusalleme lierimu kolea Judia disiriki nokorumu yemo.“

⁸ Erote „molorumune mengo puringi kinie, yu Yesusi kanopalie konopu sirimu. Yu Yesusini ulu terimu mele ungu awisili pilipelie, ‘Kanu yemo kanamboa!’ nimbe molopa, ‘Yuni ulu tondolo te tepili kanamboa!’ konopu lepa molorumu kulu[‡] yu orumu kinie kanopa konopu sirimu.

⁹ Akumunge Erote Yesusi ungu awisili walsipe pilierimu nalo Yesusini ungu te topondopa naa nimbe we molorumu.

¹⁰ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie,[§] akune angilkulie enone Erotendo ningendo: “Yesusini isipe ungu nimbe kenjipe, isipe ulu awisili tepe kenjipe molemo.” ningu tondolo munduku niringi.

¹¹ Kanu kinie Erote kinie yunge ami yema kinie enone ‘Yesusi yu ye nomi molo, yu we yere.’ ningu ye nomimene pakolemele mulumbale komindi te liku pakondoko, yu ungu taka tondoko tawe teringi. Kanu kinie Paillate molorumune Erotene Yesusi lipa yando mundorumu.

¹² Paillatene Erote molorumune Yesusi ou naa lipa mundopili Paillate kinie Erote elo opa pulue moloringili. Nalo Yesusi aku teringili walemonga pe elo angenungulu mele moloringili.

*23:13-25 Paillate Kote Pilipe Molopa Yesusinge Kotemo Pilipelie “Kolopili.” Nirimu Temanemo**

¹³ Yesusi Paillate molorumune yando mengo oringi kinie Paillatene Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie, we yemboma kinie, enondo “Waa.” nimbeline nimbendo:

¹⁴ “Enone ‘I yemone yembomando ‘Romo gapomanomo olio naa nokopili.’ nimbe ‘Eno mongo liku teangi.’ nimbe molemo.” ningu[†] na moliona mengo ongi. Kanu kinie enokanoko molangi nane kote pilipulie enone ‘Yu tepe kenjerimu.’ ningi mele na ulu te naa pilkiru.

¹⁵ „Gallilli disiriki ye nomi kingi, Erote, yu pea iyemo ulu te tepe kenjerimu te naa lapilipelie yu altopa yando mundomu. Pilkimiliye? Yu ulu te tepe naa kenjemu. Yu we nambemune topo kondomoloye?

¹⁶ Ulu te tepe naa kenjemumunge nane yu we kopene topolie “Kelko pu.” niembo.” nirimu.

[‡] **23:8:** inie yakondo 9:9. [§] **23:10:** 4 bokumunge alsena anjokondo “34. pris”, “41. saveman”. ^{*} **23:12:** akumunge 23:18-25 Mateyu 27:15-26, Mako 15:6-15, Jono 18:39-19:16. [†] **23:14:** inie yakondo nondopa 23:5.

17-19 (Kolea awili Jerusalleme sukundu ye te, yunge imbi Barapasi, „yu kinie ye mare kinie, ‘Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.’ ningu ou Romo gapomanomo kinie opa tekolie yembo mare toko kondoringimunge yu ka siringi. „Romo gapomano ka ulkena kanu ye Barapasi we pepili Juda ye awilimene Yesusi kote tenderingi. Juda yembomane ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi walemo[‡] wendo orumu kinie Romo gapomano ye awilimuni ka ye te ka ulkena wendo lipe mundupe “Pu.” nirimu.)§ „Aku sipe terimu mele pilieringimunge Paillatene “Yesusindu “Pu.” niembo.” nirimu kinie pilkulie, enone pali yundu tondolo mundukulie ningendo: “I yemo molo. Yu ‘kolopili, mengo pukulie, Barapasi, ‘ka ulkena, wendo liku si.” niringi.

20 Paillatene ‘Yesusi we pupili.’ nimbeline enondo ungu te pea nirimu

21 nalo enone yundu wale awisili tondolo munduku ningendo: “Yu kolopili unjo perana uku toko panjei!” ningu moloringi.

22 Aku niringi kinie yuni enondo altopa wale yepoko sipe walsipelie nimbendo: “Aku nambemuneye? Yu mongo nambolka mongore limuye? Yu ulu te tepa naa kenjemu. Yu we nambemune topo kondomoloye? Nane yu we kopene topolie “Kelko pu.” niembo.” nirimu.

23 Nalo enone karaye teko ungu tondolo mundukulie ningendo: “Yu kolopili unjo perana uku toko panjei!” niringi kinie enone tondolo munduku niringi mele pilipelie Paillatene eno niringi mele temba terimu.

24 Kanu kinie Paillatene kote pilipelie enone yu-kinie “Paa tei.” ningu karaye teko mawa teringi mele ‘Aku sipe tepili.’ nirimu kinie

25 „ye Barapasi, ‘Romo gapomanomone olio Juda yemboma naa nokopili.’ nimbe ou Romo gapomanomo kinie opa tepalie yembo mare topa kondorumumunge ka ulkena perimu kanu yemo, wendo lipe eno sipelie nirimunumi, pe enone ‘Yesusi kolopili.’ niringi mele pilipelie “Yu toko kondangi.” nimbe ami yema sirimu.

[‡] 23:17-19: Inie yakondo 22:1; ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. § 23:17-19: Pilipe konginjeli peli yembo marene pilkulie, ya palana sukundu () 23:17 ungu akumu ‘LLukuni naa torumu. Yembo tene lupe pe torumu.’ ningu pilimelemonga Pisini ungu bokune kinie Ingillisi ungu boku marenga kepe munduku siye koloringi. Ya 23:25, Mako 16:6-8 kanani.

23:26-56 Yesusi Toringi Kolorumu Kinie Ono Teringi Temanemo

*23:26-43 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi. Unjo Perana Pepili Juda Yembomane Yu Ungu Taka Tondoringi Temanemo**

²⁶ „Romo ami yemane, Yesusi mengo punge pukulie niringimuni, kolea Sairini[†] ye te, yunge imbi Saimono, yu Jerusalleme pumbe orumu kinie kanoko yu ambolko liku ka mele siku Yesusi kolomba unjo peramo liku pendekona ola nosindikulie “I mu mendeko yu lombili akiliku pu.” niringi.

²⁷ Yembo awisili yu lombili puringi. Ambo mare yu tongemonga kola teliku puringi.

²⁸ Kanu kinie Yesusini topele topa kanu ambomando nimbendo: “Jerusalleme amboma, eno na kolombomonga pilkulie kola naa teangi. Eno enono kinie enonga ambolangoma kinie ulu pe wendo ombámonga pilkulie kola teangi.[‡]

²⁹ Aku sipu nikirumu, nambemune nikiruye? Niembo: Walse eno Jerusalleme yemboma mongo simbe walemo wendo ombá kinie eno kinie enonga ambolangoma kinie mindili nonge kinie yembomane ningendo: “Ambo ambolango te naa mengo, ambolango ame naa siku, waengono molemele amboma, enonga ambolango te mindili nomba eno naa kanongemonga eno malo.” ninge.[§]

³⁰ Pe
‘yembomane kelko mulu awili polemomando
“Ma ange topa olio topili.” ningi,
ma pangimendo

“Ma ange topa olio aki topili.” ninge.’ ”*
nirimu.]

³¹ „Nimbelie pe kamu ungu iko te topa enondo nimbendo: „Unjo konde angilimomo peke tokomele. Pe unjo kololimu nambe-engeye?[†] Akumunge ‘enone eno akusiku umbune singe, mindili nonge.’” nirimu.

³² Ye talo pea ‘Yesusi kinie kolangi.’ ningi unjona ola uku toko panjingendo mengo puringi. Aku yeselo mongo lsingili yeselo.

* **23:25:** akumunge 23:33-43 Mateyu 27:33-44, Mako 15:22-32, Jono 19:17-24.

[†] **23:26:** ungu pulu te Mateyu 27:32*. [‡] **23:28:** Ipe wendo omb mondo nirimu ungu pokore ibokune 13:35, 19:43-44, 21:6,20-24. [§] **23:29:** inie yakondo 21:23.

* **23:30:** Osia 10:8, Aisaya 2:19, Lipe Ora Sirimu 6:16. [†] **23:31:** Yuni aku sipe nirimumunge ungu pulumu isipenje: Yesusiyu unjo kondemo, Juda yemboma unjo kololimunje. Yesusi Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu, wale telu kepe ulu te tepa naa kenjerimu nalo mindili awili teko siringi. Akumunge Jerusalleme yembomane paa awili-teko teko kenjeringimunge eno mindilila paa awisili olandopa singe nonge, akumundu nirimu.

³³ Kolea ‘Penge Ombele’ niline oringi kinie yu kinie mongo lsingili yeselo kinie unjo pera yepokonga ola uku toko panjeringi. Mongo lsingili yeselonga te Yesusi yunge ki-umbukundu uku toko, te Yesusi yunge ki-tarokondo uku toko panjeringi.

³⁴ Aku teringi kinie Jesusini nimbendo: “Tata, na-kinie tekemele mele tekemele yembomane naa pilkimili kene nuni tekemele monga mongo naa siku siye kolou.” nirimu. ‘Aku tekolie, ou unjona ola uku toko naa panjikulie, yunge mulumbale, kulunduku noseringime, ‘Moke teamili.’ ningu eno yu mele mele linge mele pilingendo kou-kate teko pe mulumbalema lsingi.

³⁵ We yemboma enone yu teringi mele kanoko we angilieringi nalo enonga ye awilimene yundu ungu taka tondoko ningendo: “Yu yembo wema ‘Naa kolko konde pang.’ nimbe lipe tapondorumu mele kinié yuni ‘Naa kolopo unjo perana wendo pambo.’ nimbe yu yuyu lipe tapondopa unjo perana wendo opili. Yu sike Pulu Yemone mako topa olio ‘Nokopa kondopili.’ nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu ombo molomu liemo kinié yu yuyu aku sipe lipe tapondopili.” niringi.

³⁶ Ami yema pea yu ungu taka tondoko molkolie no waene kombili teli te ‘Nopili siemili.’ ningulie

³⁷ yundu ningendo: “Nu Juda yembomanga ye nomi kingi molonu liemo ‘Naa kolambo.’ ningu nu nunu liku tapondou.” niringi.

³⁸ ‘Yu mongo lsimu mele yemboma kanangi.’ ningu
IYEMO JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU
 ningu imbi toko unjona ola mondoringi.

³⁹ Mongo lsingili yeselo unjo perana ola uku toko panjeringi yeselonga tene Yesusindu ungu-taka tondopalie nimbendo: “Nuni ‘Pulu Yemone mako topa olio ‘Nokopa kondopili.’ nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu ‘molio.’ nilino mele sike molo moye? Sike aku siku, moleno liemo nu kinie olto kinie pea ‘Naa kolamili.’ ningu liku tapondoko unjo perana wendo li.” nirimu.

⁴⁰ Nalo mongo lsingili yeselonga tene yuni nirimu mele pilipelie yu iri topalie nimbendo: “Nu kinie yu kinie mongo telu siku mele singimunge Pulu Yemo pipili naa kolkonoye?

⁴¹ Nu kinie olto tepo kenjerimbulumunge mongo papu singi. Nalo iyemo yu mongo te naa lsimu.” nirimu.

⁴² Aku nimbeline yuni ‘Yesusindu’, nimbendo: “Yesusi, nuye nomi kingimu molko melema nokokolie ninimuni, na konopu liku mundou.” nirimu kinie

⁴³ Yesusini topondopa yundu nimbendo: "Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Kinié nu na-kinie pea Yemboma Molko Kondolemele Kolea Peangana[‡] pupu molombolo lemo." nirimu.

23:44-49 Yesusi Kolorumu Temanemo[§]

⁴⁴⁻⁴⁵ Yesusi unjo perana ola we pepili awi-tangoli ena tuwellepo killoko terimu kinie kolea pali sumbulu topalie pe ipupene ena tere killoko kinie ena kelepa topa kolea tangorumu. „Ulu awili te walsikele wendo orumula. Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembele „Jerusalleme suku angilierimu akune sukundu Pulu Yemo molorumu, suluminia paa kake telimunge kerepulune „Yemboma sukundu naa pangi.' ningu ou alieli, mulumbale awili tene pipi siku panjeringi angilierimu. Kanu mulumbalemo awi-suku-singine olá torumu.*

⁴⁶ Yesusini ungu te tondolo mundupe nimbendo: "Tata, nanga minimu 'Nu molenona opili.' nimbu nu sikiru." nirimu. Aku nimbeline yu kolorumu.

⁴⁷ „Romo, ami ye wane anderete nokorumu ye te Yesusi toringi ami yema nokopa molorumu kanu yemone Yesusi ungu te nimbe kolorumu mele pilipe kanopalie yuni Pulu Yemo kapi nimbeline nimbendo: "I yemo yu paasike ye konopu sumbi nili te lepamo." nirimu.

⁴⁸ Kanu kinie 'Yu unjo perana uku toko panjinge kanomolo.' ningu ou liku maku toringi yemboma yu terimu mele kanoko bulu-balu ningu ungu awisili konopu liku munduku kondo kololiku ulkendo puringi.

⁴⁹ Yu-kinie ou tapu toko andoringi yema kinie, kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko yu lombili andoko „Jerusalleme, pea oringi amboma kiniet[†] enone „yu toringi kolorumu mele, sulu teko kanoko angilieringi.

23:50-56 Yesusi Ono Teringi Temanemo[‡]

⁵⁰⁻⁵¹ Yesusi kolorumu kinie ye te, yunge imbi Josepo, yu Juda yembomanga kanjollo ye awili te molopa, ulu peangama manjipe tepa molorumu. Yu konopu sumbi nili ye te, kolea Judia disiriki Arimatia taono yemo. Yu 'Pulu

[‡] **23:43:** Yemboma Molko Kondolemele Kolea Peanga kanu koleamondo Giriki unguné 'Paradaisi' nilimele. [§] **23:43:** Mateyu 45:56, Mako 15:33-41, Jono 19:28-30 ^{*} **23:44-45:** Olakondo maniendo sipe ol torumu mele Mateyu 27:51, Mako 15:38. Mulumunge ungu pulumu Mateyu 27:51*. [†] **23:49:** Ambomanga imbime inie 8:2-3, 24:10, Mateyu 27:55-56, Mako 15:40-41, Jono 19:25. [‡] **23:49:** Mateyu 27:57-61, Mako 15:42-47, Jono 19:38-42.

Yemo ye nomi kingimu molopa olio nokomba walemo§ wendo opili.' nimbe nokopa molorumu yemo. Yu Juda yembomanga kanjollomo sike molorumu, nalo kanjollo yemane ,ou eno enono kote pilkulie, "Yesusi kolopili." niringi kinie* yuni "E." naa nimbe we molorumu.

⁵² Kanu yemone ,Romo gapomano ye nomi, Paillate molorumune pupelie "Yesusinge onomo na si." nimbe mawa terimu.

⁵³ Paillatene "Kapola." nirimu kinie Josepo pupe onomo manie lipé, mulu konde tene lipé kulupi topalie, kou kande tengá memba pupe suku noserimu. Kanu kou kandena yembo ono te ou naa noseringi, yu mindi pulupulu noserimu.

⁵⁴ Yesusi ono terimu walemo yu kinié mele, opali mele ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo† nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo wendo orumu, akuwalemonga Yesusi ono teringi.

⁵⁵ Ou Yesusi kinie kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko yu pea ,Jerusalleme, oringi amboma Josepone Yesusi ono terimu kou-kandemo kanoko akune suku onomo noserimu mele neme-neme ningu kanokolie niringimuni,

⁵⁶ pe kanoko pora sikulie yando ongo, 'Yunge onona kopongo-welema kinie mele lupe mune tolime kinie kandondamili.' ningu teko mimi teringi. Nalo Sambate walemo wendo orumu kinie Pulu Yemonga ungu manemone 'Sambate wale kinie koro molangi.'‡

nirimu mele pilku likulie mele teko mimi teringi melema sumbi siku ono koleana naa mengo pukulie we nosiku koro moloringi.

24

*24:1-12 Yesusi Lomboropa Ola Molorumu Kinie Ambo Marene Yu Kanoringi Temanemo**

¹ ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemo† pora nimbe, enonga pulu-pulu kongono walemo wendo ombando kolea tangomba muni lierimu kinie amboma

§ **23:50-51:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". Ya Arimatia yemone 'wendó opili.' nimbe nokopa molorumu mele kinie, inie yakondo 2:25 Simionone kanombando nokopa molorumu mele kinie, telumunje?

* **23:50-51:** Mateyu 26:66. † **23:54:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". ‡ **23:56:** Ou Pulu Pulu 2:3, Wendo Oringi 20:10, Ungu Manema 5:14.

* **24::** akumunge 24:1-10 Mateyu 28:1-8, Mako 16:1-8, (Jono 20:1-8). † **24:1:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

kopongo mune toli ou teko noseringime liku mengo puku,
‘Yesusinge, onomo noseringi kou kandena meli puringi.

² Akune pukulie kou-kande kerepulumu pipi siringi
koumu perele-marele pupe welkendo lierimu kanokolie,

³ suku puringi kinie akune Ye Awili Yesusinge onomo ou
lierimune naa lierimu kanoringi.

⁴ Kanu kinie ‘Onomo nambe-emunje?’ ningu konopu liku
munduku moloringi kinie ye talo kariapá tepalie patelemo
mele teli wale-pakoli pakoringili yeselo eno moloringine
angilieringili.

⁵ Kanokolie amboma mini-wale munduku tamalu peringi
kinie yeselone enondo ningelendo: “Konde molemomo, ya
ono koleana nambemune korokomeleye?

⁶ Yu ya naa lemo. Lombokora ola molopa wendo pumu.”
„niringili.” “Yu eno kinie, kolea Gallilli molopa enondo
nirimu mele piliego. Yuni nimbendo:

⁷ „Juda yembomanga ye awilimene, Manie Ombo Mana
Ye A Lierimu Yemo liku talape lupe yembo ulu pulu keri
telime yu liku singe, enone yu unjo perana kolopili uku toko
panjingue kinie kolopalie wale yepoko sipemonga lombokora
ola molomba.” nirimu kanumu.” niringili.‡

⁸ Kanu kinie Yesusingi ou aku nirimu mele ambomane
altoko pilieringi.

⁹ Kou-kandemo munduku siye kolko kelko yando ongolie
niringimuni, lombili andoli rureponga yepoko kinie akume
pea moloringi yemboma kinie enondo pilku kanoringi mele
temane toko siringi.

¹⁰ Kolea Makatalla ambo Maria keme, ambo Joana keme,
Jemisi anumu Maria keme, eno pea puringi amboma keme,
kanu ambomane Yesusingi ou “Nanga kongonomo tende-
paa.” nimbe lipe mundorumu yerureponga yepoko§ aku
temanemo toko siringi.

¹¹ Nalo ambomane niringi ungumu pilkulie ‘Eno kolo
tokomele.’ ningu pilieringi.

¹² Aku ningu pilieringi nalo Pita ola angilipe ono noseringi
kou-kandena lkisipe pupelie, wake tepa kanopa Yesusinge
onomo kulupi toringi mólume yuyu akune we lierimu
kanopalie konopu awisili lipe mundupe ‘Inambolka uluri
temunje?’ nimbe pilipe yando orumu.

*24:13-35 Kolea Emeasi Aulkena Ulu Te Wendo Orumu
Temanemo*

‡ **24:7:** Mateyu 17:22, LLukuinie yakondo 9:22, 17:25. § **24:10:** bokumunge
alsena anjokondo “1. aposel”.

¹³ Yesusi lomboropa ola molorumu aku walemonga ,yu lombili andoringimenga, yembo talo* kolea kanga Emeasi pungele puringili. Aku kolea kangamo kinie kolea awili Jerusalleme kinie aulkemo laye sulu mele, illepene killomita mele.

¹⁴ Elone Yesusi kolorumumundu anjo yando ungu mele teliku puringili.

¹⁵ Aulkena aku ulumendo ungu mele teliku pangili Yesusi yuyu elo puringiline ombo elo kinie tapu topa purumu,

¹⁶ nalo Yesusi yu 'We ye lupere okomo konopu leangili.' nimbelie terimu, elone yu naa kanoko imbi siringili.

¹⁷ Yuni elo walsipelie nimbendo: "Elo nambolkamondo ungu mele teliku pukumbiliye?" nirimu.

Elo Yesusi toringi kolorumumunge nono ningu we angilieringili.

¹⁸ Tenga imbi Killopasi,[†] akumuni yundu walsipelie nimbendo: "Jerusalleme sukundu talko ulu wendo orumume nu naa kanorunuye? Yembo awisili akune ongo maku tokolie kanoringi nalo nu pea naa molko kanoringi. Tenga lupe molkolie okono lepamo." nirimu.

¹⁹ Orumu yemone "Nambolka ulumeye?" nirimu.

Elone ningelendo: "Kolea Nasarete ye Yesusinge ulu kanume." niringili. "Yesusi yu Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe sili ye te[‡] molopalie Pulu Yemo kinie olio mana yemboma kinie kanopo molamili ungu tondoloma nimbe ulu tondoloma terimu.

²⁰ Kanu kinie olionga ningu Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie[§] olio nokolemele ye awilime kinie 'Yu kote pilku "Kolopili." ningu tangi.' ningu ,Romo gapomano yema, anjo siringi enone 'Yu kolopili.' ningu unjo perana uku toko panjeringi.

²¹ Nalo olio pilierimulu, 'Yu Pulu Yemone lipe mundo-rumu, ,Romo gapomano yembomane olio, Isirele yemboma ,tondolo munduku nokolemelemonga, mindili nombo umbune tepili molemolomonga olio lipe tapondopa ,enonga kíne, wendo lipe 'Molko kondangi.' nimbe ,kolo wangopa, olionga ye nomi kingimu molopa olio nokopa kondomba.* nimbu pilipu konopu sipu molorumulu nalo yu toringi. Akumunge ungu te pea i-sipe: Talko toringi, kinié wale yepoko sipe mele ombo pukumu.

* **24:13:** Ye talo molo ambo yeselonje, naa pilimolo. † **24:18:** Killopasi yu yemonje. Naa nilimo. ‡ **24:19:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

§ **24:20:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * **24:21:** ungu pulu te inie yakondo 1:46-47*.

²²⁻²³ "Pe kinié ulu te lupe wendo omula. Yu lombili andorumulumenga ambo pokore kinié ongo ningi mele pilipulie mini-wale mundomulu. Kinié paa ipulueli-ou kanu amboma yu ono teringi kou-kandena puku kanongi nalo yunge onomo naa liemu. Eno ongo oliondo ningendo: "Mulu koleana angello talo kanomulu, elone "Yu wemolemo." ningili." ningi.

²⁴ Kanu kinie olio pea molomulu ye talo ono kou-kandena pukululie ambomane ningi mele kanongili, nalo yu naa kanongili." niringili.

²⁵ Aku niringili kinie elo lombili akilipe orumu yemoneelondo nimbendo: "Elo aroma topambele. Elo konopu naa pelemomonga ou Pulu Yemone ungu umbu tondoringime pilku yemboma ningu siringi yemane yundu niringi bokune molemo mele mongone kanoko komuni pilkululie konopune liku mengo andolembelanje Yesusi kinie talko teringi mele kinie yuni terimu tekemo mele kinie, kamu-kumu pilimbela lemo.

²⁶ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu manie ombalie, ya ye nikimbilimu talko mindili norumu mele mindili nomba mulu koleana ye nomi awili pupe molomba mele ou ningu naa siringiye? Ningu siringi kanumu. Pe kinié ou ningu siringi mele yu aku temu." nirimu.

²⁷ Aku nimbelie Mosisini Yesusi yu yuyu temba mele ou boku marenga topa nirimu mele pulu polopa nimbe sipe, yandopa yandopa Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane yu temba mele ou boku marenga toko niringi mele nimbe sipe, aku Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele pali[†] nimbe silipe yemboselo kinie aulkena purumu.

²⁸ Yemboselo puringili koleamo nondoko wendo oringi kinie Yesusi we sumbi sipe tenga lupe pumbe terimu.

²⁹ Nalo elone karaye tekolie ningelendo: "Molo. Ena pupe ipu nondopa lemba kene pea peamili." niringili kulu yu elokinie pupe molorumu.

³⁰ Kanu kinie elo pea kere nongo moloringi kinie yuni pillawa kaloli te lipe Pulu Yemo "Ange." nimbe, ambolopa pike lepa elo sirimu.

³¹ Aku terimu kinie elo yu kanokolo elonga Awili Yesusi ningu kanoringili kinie tepa nema lsimu altoko naa kanoringili.

[†] **24:27:** bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet".

³² Kanu kinie elo elolo anjo yando kerepale ningulu ningelendo: "Aulkena olto kinie ombo ungu nimbe Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele ungu pulumu nimbe silipe omu kinie olto kamele kongulu topili ombulu kanumu. Awili Yesusi kinie ombulumunge aku temu lepamo." niringili.

³³ Kanu kinie elo ola angilku kelko sumbi siku Jerusalleme yando ongolo, lombili andoli ye rureponga yepoko kinie eno pea maku toko moloringi yembo lupema kinie moloringine puringili.

³⁴ Suku puringili kinie enone elondo ningendo: "Awilimu[‡] paa sike Lomboropa ola molomu lemo. Yu yuyu Saimono molomune pupe mona angiliemu." niringi.

³⁵ Kanu kinie yemboselone aulkena puringili kinie ye te ombo nirimu mele kepe kanu yemone pillawa kaloli te ambolopa pike lierimu kinie kanokolo 'Yu Yesusi.' ningu kanoringili mele kepe enondo temane toko siringili.

24:36-49 Yesusi Lomboropa Ola Molopalie Lombili Andolime Moloringine Orumu Temanemo[§]

³⁶ „Yesusi lombili andoli, yembomane „Yesusi yu lomboropa ola molorumu kanoringimundu, ungu mele teko molangi Yesusi yu ombo eno moloringine sumbi sipe angilipelie "Eno konopu pe nipili molaa." nirimu.

³⁷ Eno 'Yembo kololi tengah minimu kanokomolo.' konopu lekolie pungu-pungu ningu pipili koloringi.

³⁸ Yunienondo nimbendo: "Mini wale munduku konopu talo panjiku nambemune molemeleye?" „nirimu..,

³⁹ "Nanga kiselo kinie kimbume kanoko 'Imu na nanu.' ningu kanayo. Ambolko pilieme. Nanga kangi kinie ombele kinie angilku mele minimenga aku sipe angilimoye? „Aku sipe naa angilimo kanumu.,” nirimu.

⁴⁰ Aku nimbeline yunge kimbu-ki pirimu toringime eno lipa ora sirimu.

⁴¹ Kanu kinie eno yu kanokolie pondela konopu siku paakonopu liku mundoringi nalo 'Sikenje molo nambolkare kanokolonje?' ningu konopu talo panjiku we moloringi kulu yuni eno mawa tepalie nimbendo: "Langi nombó te ya lemoye? Siee." nirimu.

⁴² Enone yu oma kaloli te liku siringi,

⁴³ akumu lipa eno kanoko molangi norumu. „Minimu naa molopo yembomo moltkoro kanangi.' nimbe aku terimu..,

⁴⁴ Yuni enondo nimbendo: "Na ou naa kolopo eno kinie molopolie eno ulu wendo ombá mele nimbu sirindu kanu ulumu iwendo okomo. "Mosisi kinie Pulu Yemone

[‡] **24:34:** bokumunge alsena anjokondo "6. bikpela". [§] **24:35:** Mako 16:14-15, Jono 20:19-23.

ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie enone nando ningu boku marenga toringi ulume kinie, Pulu Yemonga konana niringi bokune molemo konanamane nando nilimo ulume kinie,* kanu ulume sike wendo ombá.” nirindu kanumu.” nirimu.

⁴⁵⁻⁴⁶ Aku nimbelie ‘Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele pilku kondangi.’ nimbe yuni ungu pulumu eno nimbe sipelie nimbendo:

“Bokune toringi molemo mele isipe: ‘Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu mindili nomba kolopalie wale yepoko sipemonga ono koleana lomboropa ola molomba.

⁴⁷ Aku temba kinie kanu ye Kirasimu yunge talape yembomane yunge tondolomone yemboma ulu pulu keri tengema pilku keri pilku konopu alowa tenge mele kinie, ulu pulu keri tengema Pulu Yemone siye kolopa altopa naa pilipe mongo naa simbe mele kinie,† ningu singendo Isirele yembomanga kolea awili Jerusalleme pulu polko ningu siku koleamanga pali pukulie ningu siliku andonge.’,

⁴⁸ aku mele nando ou ningu boku toringi.‡

“Pe kinié nane terindu ulume kinie na kinie teringi ulume kinie kanoringi teringi kanokomelemonga yemboma manda ningu singe.

⁴⁹ Nalo we naa teangi. Pulu Yemone “Simbo.” nimbe nimbe panjerimu Minimu nane olando pupulie lipu mundumbo kene aku Mini Tondolomo yu mulu koleana manie omba ‘Eno tondolo pupili molangi.’ nimbe eno kinie molomba kene ou tenga lupe naa puku Jerusalleme suku we nokoko molaa.” nirimu.

24:50-53 Yesusi Mulu Koleana Kelepa Olando Purumu Temanemo§

⁵⁰ Yesusi yu lombili andoringi yemboma kolea kanga Betani lierimune nondopana memba pupelie nirimumuni, ‘Pulu Yemone eno sewe anjepili.’ nimbe yunge kiselo ola mundupe, “Pulu Yemone eno nokopa kondopa ‘Eno konopu enge nipili molangi.’ nipili.” nirimu.

⁵¹ Enondo aku sipe nimbe molopili ,Pulu Yemone, yu mulu koleana olando lsimu kinie eno mundupe siye kolopa mulu koleana olando purumu.*

* **24:44:** ungu pulu te ya 24:27*. † **24:47:** Lipe Mundorumu Yema 5:30-31, 10:43, 13:38, 26:18 ‡ **24:48:** Aisaya 49:6, Lipe Mundorumu Yema 13:47, 26:22-23, 1:8. § **24:49:** Mako 16:19-20, Lipe Mundorumu Yema 1:9-11.

* **24:51:** akune Pulu Yemonga ki umbukundu molorumu; Mako 16:19.

⁵² Kanu kinie enone ‚Yesusi, yu kapi ningu imbi liku ola mundundukulie kamele paa akoliku, Jerusallemendo kelko yando oringi.

⁵³ Akune pukulie ‚Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena taki-teki molko, Pulu Yemone terimumunge ‖Ange.‖ ningu yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundundoringi.

„Yesusinge temane peanga ekendo topo pora sikiru.†

† **24:53:** Inie yakondo 1:3, Lipe Mundorumu Yema 1:1-2.

JONO Temane Peangamo JONOne Torumu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1 molemo.

Ibokumu torumu yemo yu "Yesusini konopu mondorumu lombili andoli yemo" (13:23-24, 19:26, 20:2, 21:7,20,23-24). 'Akumu lombili andoli ye Jono.' ningu pilimele. We lombili andolimenga imbime bokune molemo nalo Jononga imbimu naa molemo. 1:35-42, 18:15-16, 20:2-8 kananila. Jono Pitaselo sike wale mare tapu toko andoringili ungu mare LLuku 22:8,13, Lipe Mundorumu Yema 3:1,3-4,11, 4:1,3,7,13,19 molemo.

Jonone konopu lepalie boku torumu ungu pulumu Jono 20:30-31 molemo. Yesusi yu Pulu Yemonga malo kepe, yu Pulu Yemone 'Yemboma lipe tapondopa 'Mindili naa nangi.' nimbe kolo wangopa kolondopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Mesaya Kirasimu kepe, yu mindi konde molko mindi punge ulu pulumu kepe, aku sipe molemo mele 'Yembomane "Sike aku sipe molemo. Sike nanga nimbe aku sipe tenderimu." ningu tondolo munduku piliengi!' nimbe Jonone ibokumu torumu. "Akumu sike." nimbu tondolo mundupu pilipulie, pe mindili naa nombo, konde molopa mindi puli ulu pulumu limolo. (Jono 1:7,12-13,17,29,35,40-42, 3:13-18, 4:10,13-14,25-26,39-42, 7:37-41, 5:21,24-27, 6:33,35,40,47-48,51,53-58, 8:12, 10:7,9, 10:11,14-15, 11:25, 14:6, 15:1,5, 8:42-47,51,56-58. Mare pea molemonje nuni nunu koroyo.) Boku ambolkonomonga alsena paa anjokondo ungu pulu mare "8. bilip", "24. laip", "27. Mesaia", "23. Krais" kinie molemo.

Jono kolomongo awili 13-17 pali molemo ungume Jonone mindi boku torumu.

Yesusini ungu iko topa yu yuyu molorumu mele, mele yepoko pakera nirimu aku ungume Jonone nimbe sirimu: "Gamo molio." nirimu Jono 6:35 molemo; "patelimu" 8:12; "ulke kerepulumu"; "kongi sipisipi tapu tepa kondolimu" 10:7,9; 10:11,14-15; "kololime topa makinjindelimu kinie molopa mindi puli ulu pulumu kinie" 11:25; "aulkemo, sike ungumu, konde mololi ulu pulumu" 14:6; "unjo waenemo" 15:1,5. "Na akume molio." nirimu.

Jono yuni pepá yepoko topa mundupe, Lipe Ora Sirimu bokumu torumula.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1 PULU YEMONGA UNGUMU YE A LEPA
YEMBOMA KINIE OMBA MOLORUMU TEMANEMO*

*1:1-18 Yesusi Kirasi, Pulu Yemonga Ungumu, Mana Ye A
Lierimu Temanemo*

¹ Paa koronga-ou, „mulu maselo kepe melte naa liepili,“ Ungumu molorumu. Aku Ungumu Pulu Yemo kinie moloringili. Aku Ungumu yu Pulu Yemo.*

² Paa koronga-ou, melte mana naa liepili, yu Pulu Yemo kinie moloringili.

³ Ungumu yuni yuyu melema pali terimu. Melte we pora naa purumu. Mele wendo orumume pali yuni terimu-ne wendo orumu.

⁴ Mololi ulu pulumu yu-kinie mindi perimu.† Kanu mololi ulu pulumu yembomanga patendelimu.‡

⁵ Aku patelimuni sumbulu tolemomo patendelemo. Sumbulu tolemomone altopa patelimu manda pipi sipe sumbulu altopa naa tomba.

⁶ Ye te orumumu Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orumu, yunge imbi Jono. „Yu No Lindeli Jono kanumu.„§

⁷ Jonone patendelimunge pulumu nimbe simbe orumu. ‘Yembomane “Nondopa ombá yemo yu sike aku patendelimu.” ningu tondolo munduku piliengi!* nimbe ombo nimbe sirimu.

⁸ Jono yuaku patendelimu molo. Yuaku patendelimu ombá mele nimbe simbe orumu.

⁹ Jonone yemboma ungu nimbe sipe molopili paa sike patendelimuni yemboma pali patendelemo kanumu mana ombá orumu.

¹⁰ Yu ma koleana ombo molorumu. Yuni yuyu ma koleamo terimu nalo ma koleana yembomane yu kanokolie ‘Yu ma kolea terimu Pulu Yemo.’ ningu naa kanoko ‘Yuwe mana ye te.’ ningu pilieringi.

¹¹ Yu yunge koleana ombo molorumu nalo yunge yembomane “Nu olionga Awilimu okono kene olio ongo nokoko molou.” ninaa nirringi.†

¹² Nalo yundu “Nu sike ,Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orunu yemo kene,‡ olio nokani pea molamili ou.” ningu yunge ungume tondolo munduku pilku lsingi yemboma yuni “Pulu Yemonga ambolangoma molangi.” nirimu.§

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”. † **1:4:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ‡ **1:4:** inie anjokondo 8:12, 9:5, 12:46. § **1:6:** Boku Jono sukundu pali imbi “Jono” molemo akumu “No Lindeli Jono” yumindi. Boku torumu ye Jononga imbimu yuni yuyu bokune paa naa torumu. * **1:7:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † **1:11:** inie anjokondo 12:38-38.

‡ **1:12:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. § **1:12:** inie anjokondo 3:3;7; bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”.

¹³ Nalo kanu yemboma Pulu Yemonga ambolangoma a lieringi, aku ulumu kangimunge kongonomo molo. Anupili lapalini "Pulu Yemonga ambolangoma meamili." ni naa niringila. Pulu Yemone yuyu mindi enondo "Nanga ambolangoma." nirimu.*

¹⁴ Ungumu ‚Pulu Yemo pea moloringilimu, manie omba mana ye a lepa olio kinie pea wale wallo-kolte molorumu. Yu mana omba molorumu kinie neme-neme nimbu kanopolie, yu ye paa peanga, imbi molemo ye tondolomo, kanopo pilierimulu. Kanu ye paa peanga tondolomo Malo telu molorumumu Lapa molorumune yu pea moltkololie mana manie orumumunge yu ye paa peanga lepa imbi paa ola mololi ye tondolomo mindi kanopo pilierimulu. Yu kondo kololi ulu pulumu kinie sike nili ulu pulumu kinie yunge konopune pepa tengepea terimu yemo.

¹⁵ Jono yemboma no lindipe molopili Yesusi Pulu Yemonga Ungumu orumu kinie, Jono yuni yemboma kanu yemo lipe ora sipe yu molorumu mele nimbe sirimu. Yuni ru nimbeline nimbendo: "I yemo nane enondo ou "Nondopa ombá." nimbu sirindu kanu yemo imu. Na naa molambo iyemo yu koronga-ou Pulu Yemo kinie molorumu kulu "Yu ye nomi awilimu na paa we koropamo." nirindu† kanu yemo imu." nirimu.

¹⁶ Yuni olio we kondo kolemo ulu pulumu yu-kinie pelemomonga yuni olio alieli kondo kolopa mindi molopa olio 'Konopu waengo siengi.' nimbe taki-teki sewe anjilimo.

¹⁷ Mosisini olio Pulu Yemonga ungu mane sirimume mindili sipu tepo molorumulu.‡ Nalo olio we kondo kololi ulu pulumu kinie sike ungume kinie aku ulume Yesusi Kirasi yu-kinie mindi pepili orumu.

¹⁸ Mana yembo tene ou kepe, kinié kepe, Pulu Yemo naa kanolemele. Pulu Yemonga Malo telu mindi molemo, akumu Lapa kinie pea tapu toko molembele, akumuni mindi 'Pulu Yemo molemo mele kanangi.' nimbe yu lipe ora sirimu.

1:19-28 No Lindeli Jononga Temane Te

¹⁹ Juda yemboma,nga ye awili,§ kolea awili Jerusalleme moloringi ‚kanu yemane, Pulu Yemo popo tondoringi ye pokore kinie,* LLipai ye pokore kinie Jono no lindipe

* ^{1:13:} inie anjokondo 20:17, LLuku 11:2. † ^{1:15:} inie 1:30, LLuku 3:16.

‡ ^{1:17:} inie anjokondo 5:39,45, Romo 5:12-21. § ^{1:19:} Jonone Giriki ungune "Juda yemboma" nimbe bokune torumu akumu weyembomando naa nirimu. Wale awisili Juda yembomanga ye awilimendo nirimumunge pilipulie aka siyu sumbi siyu torumulu molemo (2:18,20, 5:10, 11:8, 19:7, 20:19, mare awisili pea).

* ^{1:19:} bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

molorumune liku mundukulie, "Jonondo "Nu naweye?" ningu walsiku piliengi paa." niringi.

²⁰ Eno ongo yu walsiku pilieringi kinie yuni kolo naa topa sumbi sipe nimbeline nimbelie nimbendo: "Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[†] na molo." nirimu.

²¹ Enone "Nu aku yemo molo liemo nu naweye? Nu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Illainja, 'Pulu Yemone ou olando lsimu akumu,[‡] nu kelko onuye?' ningu walsiku pilieringi.

Yuni "Na akumu molo." nirimu.

Enone ningendo: "Aku liemo 'Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe simbe ye te peombá.' ou niringi yemo, nuye?"[§] niringi.

Yuni "Molo!" nirimu.

²² Kanu kinie enone yundu ningendo: "Nu naweye? Olio liku mundongi yemane 'Ongo ningu singe.' ningu nokoko molemele kene nunge imbi leko si. Nunu nawe konopu lekenoye?" niringi.

²³ Jonone nimbendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane koronganou nimbendo:

"Kolea ku lieline ye tene

"Awilimunge ombá aulkemo sumbi sindei."

nikimu pilkiru."^{*}

nirimu. Aisayane kanu ou pilierimu ungumu nane kinié nikiru." nimbe Jonone nirimu.

²⁴ „Kanjollomane, mundoringi ongo moloringi yemanga Parisi ye mare moloringila.[†]

²⁵ Aku Parisi yemane yundu walsiku pilkulie ningendo: "Nu ye nomi Kirasimu molola, Illainja molola, 'Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe simbe ye te pe ombá.' ou niringi yemo molola. Pe kinié nu nambemune yembo no lindilinoye?" niringi.

²⁶ Jonone enondo topondopa nimbendo: "Na sike nolindilio nalo nanga kongonomo manie. Ye te olionga koleana sukundu molemo akumu eno kanokolie 'we yere' konopu leko, kanoko imbi naa silimele,

²⁷ akumu na lombili akili lepa okomo yemo. „Yembo awilimenga kongono keri teli yembomane sike enonga

[†] **1:20:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". [‡] **1:21:** Illainja naa kolopili Pulu Yemone yu mulu koleana olando lsimu temanemo Pe Kingime 2:11. Naa kolorumumunge Juda yembomane pilkulie, 'Yu kelepa manie ombo ma pora nimbé walemo nimbe simbe.' konopu leko moloringi. [§] **1:21:** UNGU Manema 18:15,18; bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ^{*} **1:23:** Aisaya 40:3.

[†] **1:24:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

awilimenga kongono keri tendengendo enonga kimbu-su ka pilke tokosu wendo lindilimele nalo, iye na lombili akili lepa okomomonga kimbu-su ka pilke topo su wendo lindimbo kongonomo kepe paa olandopa mele, nane manda naa tendembo. Na ye paa keri mele; yu ye paa nomi awilimu.” nirimu.

²⁸ Iulu wendo orumume Betani taono, no Jodane nekendo lemo koleana, wendo orumu. Jonone akune yembo no linderimu.

1:29-34 Jonone Yesusindu “Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo” Nirimu Temanemo

²⁹ Opalikundu „No Lindeli, Jono molorumune Yesusi ombá orumu kanopalie nirimumuni, yembomando nimbendo: “Kaname! Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo‡ okomo. Yu yembomanga pali ulu pulu keri teringi telemelema kulu tondolemo tondomba yemo okomo.” „nirimu.”

³⁰ “Ou nane ye te nirindu kanumu andikomo ye akumundu nirindu. Ou nane nimbondo: “Yenalombili ombá ye te na naa molambo yu koronga-ou molorumu kulu yu olandopa na maniendopa.” nirindu kanumu iyemo.

³¹ Na kepe yu naa kanorundu nalo ‘Isirele yemboma yu kanokolie piliegi lipu ora siembo.’ nimbu na ombo yemboma no lindilio.” nirimu.

³² Jonone yundu ungu te pea nimbendo: “Yu no lindipu molopo kanondu kinie Mini „Kake Telimu, kera waembono mele mulu koleana maniendo ombo yu molomune ombo molomu kanondu.

³³ Nane yu kanopolie yu imbi naa pilipu ‘Yu we yere.’ konopu lelka nalo nando “Yemboma no lindi-pou.” nimbe lipe mundorumu yemone na nimbe sipelie nimbendo: “Mini „Kake Telimu, manie ombo ye tenga kangi tenga ola ombo molomba kanoni kinie aku yemone yemboma Mini „Kake Telimu, lindimbe yemo.” nirimu kulu pilipulie yu kanopo imbi sipulie

³⁴ enondo “Yu Pulu Yemonga Malo.” nilio.” nirimu.

1:35-42 I Bokumu Torumu Ye Jono Kinie§ Enderu Kinie Pita Kinie Yesusi Lombili Puringi Temanemo

³⁵ Opalikundu „No Lindeli, Jono no Jodane kelo akune altopa angilipelie nirimumuni, yu lombili andolimenga* ye talo pea angilieringi.

‡ **1:29:** bokumunge alsena anjokondo “44.3. pikinini sipsip”. § **1:34:** Ye tenga imbimu naa nimbe para sirimumunge yembomane ‘Bokumu torumu ye Jono yu.’ konopu lemele. Boku Jono pulu pulune gomo 449 akumunge ungu pulu te molemo. * **1:35:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

³⁶ Kanu kinie Yesusi ombo purumu kinie yuni kanopalie nimbendo: "Kanale! Pulu Yemonga Kongi Sipisipi Walomo† ombo pukumu." nirimu.

³⁷ Yu lombili andoliselo yuni nirimumu pilkululie Yesusi lombili puringili.‡

³⁸ Yesusi topele topa elo yu lombili oringili kanopalie elondo nimbendo: "Nambolka korokombeleye?" nirimu.

Elone yundu "Rapai, nu tena pelenoye?" niringili. (Rapainge ungu pulumu 'Ungu Mane Silimu'.)§

³⁹ Yuni elondo "Kanangili wale." nirimu. Elo yu perimune puku kanokololie ipupene po killoko mele terimu kulu kanu enamonga yu pea peringi.

⁴⁰ Ye talo Jonone nirimumu pilkululie Yesusi lombili puringili yeselonga te Enderu, Saimono Pitanga angenu.

⁴¹ Yu sumbi sipe pupe angenu Saimono koropa kanopa lendepalie yundu nimbendo: "Pulu Yemone "olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Mesayamo* kanopo lendemulu." nirimu. ('Mesaya' akumu Juda yembomanga ungu te. Mesayamondo Giriki ungune 'Kirasimu' nilimele.)

⁴² Aku nimbeline Enderuni angenu Saimono Yesusi molorumune meli purumu. Yesusini yu kanopalie nimbendo: "Nu Saimono, 'Jono' nili ye tenga malo. Nunge imbi te 'Sipasi' ningu lenge." nirimu. (Sipasindu 'Pita' niringila. Juda yembomanga ungune 'Sipasi' ningu, Giriki ungune 'Pita' nilimele, aku unguselonga pulumu 'kou mulu'.)

1:43-51 Yesusini Pillipu Kinie Nataniele Kinie "Na Lombili Wale." Nirimu Temanemo

⁴³ Opalikundu Yesusi 'Kolea Gallilli disiriki pambo.' konopu lepa pumbe purumu. Pupelie Pillipu aulkena angilierimu kanopalie, "Na lombili ou." nirimu.

† **1:36:** ungu pulumu inie yakondo 1:29. ‡ **1:37:** Te Pillipu, inie 1:40 aku sipe nilimo. Te naweye? Inie nondopa yando ungu pulu te kanokolie piliení.

§ **1:38:** Rapainge ungu pulumu ya kinie 20:16 kinie molopa, Mateyu 23:7-8 molemo. Akumu i-sipe mele: Yembomane 'Eno manie, enonga ungu mane silimu molo ye te yu ola. Yu pilipe konginjeli pelemo yemo.' ningu yunge ungume komu tendeko pilku limele ungu mane sili ye te imbi lengendo "Rapai." niringi. Yu we imbi molo. Giriki ungune 'Rapai' akumunge wale mare Kewa ungune Rapai molopa, Tisa molopa, Ye Awilimu molo Ye Nomimu molemo. NoLindelijonondo akumu niringi mele Jono 3:26. Yesusindu niringi Jono 1:38,49, 3:2,26, 6:25. Ye Parisimene 'Yembomane olio imbi liku ola mundundungendo "Rapai." niengi.' niringi ungumu Mateyu 23:7 molemo. Nalo Yesusini "Yembomane eno imbi leko 'aku siku naa niengi.' nieme." nirimu ungumu Mateyu 23:8 molemo. Jono 20:16 akune "Raponai" molemo akumunge pulumu "Nanga Rapai" mele, molo "Nanga Ye Paa Awilimu", molo "Ungu Mane Sili Paa Awilimu". Mako 10:51 Giriki ungu telumu. * **1:41:** inie anjokondo 4:25, bokumunge alsena anjokondo "27. Mesaia".

⁴⁴ Pillipu kepe Besaida taono yemo, Enderu kinie Pitase-longa koleamo.

⁴⁵ Pillipu Nataniele kanopa lendepalie yuni yundu nimbendo: "Mosisini boku torumu bokumenga[†] 'Ye te ombá.' nimbe temane torumu kanu yemo kepe, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yando ningu siringi yemane enonga bokumenga 'Ye te ombá.' ningu temane toringi kanu yemo kepe, kinié olio kanopo lendemulu. Yu Nasarete taono ye Yesusi, Josepo malo." nirimu.

⁴⁶ Nalo 'Aku kolea kelóna ye awili te manda wendo naa ombá.' nimbe pilipelie Natanielene Pillipunu nimbendo: "Nasarete taonona ulu peanga te manda wendo ombáye?" nirimu.

Pillipuni Natanielendo nimbendo: "Ongo kanou." nirimu.

⁴⁷ Kanu kinie Nataniele ombá orumu kinie Jesusini kanopalie, yundu nimbendo: "I ye okomomo paa sike Isirele yemo, yu kolo toli ungu te paa naa pelemo yemo." nirimu.

⁴⁸ Natanielene Jesusindu nimbendo: "Nuni na nambeko kanoko imbi sikulie aku nikinuye?" nirimu.

Jesusini topondopa nimbendo: "Molo. Pillipuni nu ou naa walsepili nu unjo piki pulune molonu kinie nu kanopo imbi sindu." nirimu.

⁴⁹ Aku nirimu kinie Natanielene tondolo mundupe nimbendo: "Rapai,[‡] nu Pulu Yemonga Malo,[§] olio Isirele yembomanga ye nomi kingimu^{*} lepamo." nirimu.

⁵⁰ Jesusini nimbendo: "Nane 'Nu unjo piki pulune molonu kinie kanondu.' nindu kanumunge nuni na 'Pulu Yemonga Malo molemo.' ningu pilkinuye? Kinié nane nundu nindu mele maniendopa. Pe ulu tondolo paa olandopama wendo ombá kanoni." nirimu.

⁵¹ Aku nimbeline Jesusini ungu te pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Pe mulu koleana anjo yando pupe, Pulu Yemonga angelloma Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo[†] molombana olando puku maniendo ongo tengen kanonge." nirimu.[‡]

2

Kolomongo Awili 2-4 YESUSINI 'YU MOLORUMU MELE KANANGI LIPU ORA SIEMBO.' NIMBE ULU TONDOLO MARE PULU POLOPA TERIMU TEMANEMO

[†] **1:45:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". [‡] **1:49:** 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. [§] **1:49:** 14 bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". ^{*} **1:49:** inie anjokondo 12:13, 18:33-37, 19:3,19-22.

[†] **1:51:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [‡] **1:51:** OuPuluPulu 28 (28:12).

2:1-12 Yesusini Ulu Tondoloma Pulu Polopa Tembando Umbu Nomo No Waene A Lenderimu Temanemo

¹ Wale yepoko sipemonga Kena taono, kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu, akune ye te ambo limbendo langi koyopa yemboma simbe terimu, akune Yesusi anumu pea maku toko moloringi.

² Yesusi kinie yu lombili andolime kinie* ference kanu ambo limbe yemone “Eno kepe langi pea namili waa.” nirimu kulu eno ongo langi pea noringi.

³ Langi nongo molangi no-waene pora nirimu kinie Yesusi anumuni Yesusi yundu nimbendo: “Enonga no-waene pora nimu-ne mini-wale mundukumili.” nirimu.

⁴ Jesusini yundu nimbendo: “Ambomo, nane ulu temboma nunge kongono te molo. Nane ungu tembo walemo ou wendo naa oli.”[†] nirimu.

⁵ Yunge anumuni „ulke pulu yemonga, kendemande yembomando nimbendo: “Yuni enondo “Teaa.” nimbé mele aku siku teaa.” nirimu.

⁶ Juda yembomane no lengendo no kolko mondoringi mamingi awili talo pakera akune angilierimu. Mingimenga tengenya nimbe no wane anderete llita molo wane anderete teti llita mele manda molorumu.

⁷ Yesusini „ulke pulu yemonga, kendemande yembomando nimbendo: “Mingi kanga marenga no puku kolkolie, andi mingi awili lemomanga munduku peko siee.” nirimu. Kanu kinie eno no kolko paa peko siringi.

⁸ Yuni enondo kelepa nimbendo: “Olama liku mundukulie langi nokoli yemo mengo puku siee.” nirimu. Kanu kinie mengo puku yu siringi.

⁹ Kanu langi nokoli yemone umbu nomo no waene alierimu naa kanopalie nomo we nomba pilierimu. Nalo kendemande no koloringimene nomo kanoko imbi siringi. Langi nokoli yemone nomba pilipelie ambo limbe yemondo “Ou.” nimbeline

¹⁰ yundu nimbendo: “Yemane pali alieli nowaene peangamo ou sikulie, pe yembomane no awisili nongo pora siku altoko ko naa pilimele kinie no keri mele silimele. Nalo nuni no waene peangamo ou we nosikulie pe kinié sakinumu, „paa papu sakinu.” nirimu.

¹¹ Kolea Gallilli disiriki sukundu lierimu kolea Kena taonona Yesusini terimu ulu akumu pe yu molopa kongono

* **2:2:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † **2:4:** Yesusinge walemonga ungu pulu te inie anjokondo 7:30*.

terimu mele lipe ora sirimu ulu tondoloma[‡] tembando iulumu pulu pulu terimu. Aku sipe yu we yete molo, yu Pulu Yemonga tondolo peli yemo 'eno kanangi.' nimbe lipe ora sirimu. Kanu kinie yu lombili andolimene 'Yu paa sike 'Pulu Yemone lipe mundorumu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[§]

¹² Ye ambo limbemonga langi nongo pora sikulie Yesusi kinie anumu kinie angenupili keme lombili andolime keme Kapeniame taonondo pukulie, akune walepokore moloringi.

2:13-22 Pulu Yemo Popo Toko Kaloringi Ulke Tembelena Bisinete Teko Moloringi Yema Yesusini Makororumu Temanemo

¹³ Juda yembomane ponie tenga tenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi walema* nondopa wendo ombá terimu kinie Yesusi Kape-niame taono mundupe siye kolopa kolea awili Jerusalleme olando purumu.

¹⁴ „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembele akune sukundu pupe kanorumu kinie kongi pirimu kao kondema kinie kongi sipisipi kondema kinie kera waembono kondema kinie kou mone liku bisinete teringi yemboma kepe, kou mone alowa teringi yemboma kepe akune sukundu akuteko moloringi kanorumu.†

¹⁵ Kanopa keri kanopalie nirimumuni, ka mare lipe lakopalie kanu ka-pulsemone kongime pali ulke tembelena topa makoropa pena pena tepa, kou alowa teringi yembo-manga kou mone walena perimume lipe ondolepa enonga kou noseringi poloma lipe topele topalie,

¹⁶ kera mondoko bisinete teringi yembomando nimbendo: "I Tatanga ulkena bisinete naa teko imelema wendo liku mengo pame! I Tatanga ulkemo sitoamoye?" nirimu.

‡ 2:11: Iboku Jono sukundu Yesusini ulu tondolo terimumene yu molorumu mele lipe ora sirimumunge Jonone Giriki ungu torumu akumunge ungu pulumu we "ulu tondolo" naa perimu. Giriki ungumunge ungu pulumu "lige ora sili ulumu", akumungeaku sipe torumu molemo. Lipe ora sili ulumenga ungu mare 2:11,18,23, 3:2, 4:48, 6:14,30, 7:31, 9:16, 12:37 molemo. Sike yu molorumu mele lipe ora sirimu ungu talo 1:14, 20:30-31 molemo. Unga mare pea 4:54, 6:2,26, 11:47, 12:18, Mateyu 12:38-39, 16:1-4, Lipe Mundoromu Yema 2:19, 4:16,30, 5:12, 6:8, 7:36, 8:6, 14:3, 15:12. **§ 2:11:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

* **2:13:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † **2:14:** Kongime kinie melema Pulu Yemo popo toko singendo topo toko lsingi. Akumu uluri molo, nalo ulke tembelena suku bisinete teringi akumu teko kenjerengi. 'Yemboma lipu tapondamili.' ninggu aku siku naa teringi. 'Kou mone liemili.' ninggu aku teringi.

¹⁷ Yuni aku terimumu yu lombili andolimene kanokolie enone ungu te Pulu Yemonga bokune sukundu nimbe molemomo konopuni pilieringi. Aku ungumuni nimbendo: "Na paa mindili sipulie nunge ulkemo 'Angilipe peanga tepili.' nimbu nokopo molio."‡ nimbe molemo kanu ungumu konopuni pilieringi.

¹⁸ Kanu kinie yuni terimumu Juda ‚ye awili, mene§ kanokolie yundu ningendo: "Nu namba nambolka nambare likulie aku siku tekenoye? 'Lipu ora siembo.' ningu Pulu Yemone "Tei." nimu liemo Pulu Yemone telemo mele ulu tondolo te olio kanamili tei." niringi.*

¹⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Enone iulke tembelemo tekisinge kinie nane wale talo takopo yepoko sipemonga takopo limbo." nirimu.†

²⁰ Nirimu mele Juda ‚ye awili, mene pilkulie ningendo: "I ulke tembelemo ponie paono talo ombo pupe kelepa ponie talo pakera ombo purumu kinie takoko Isingi kanumu. Pe nuni "Wale talo takopo yepoko sipemonga takopo limbo." nakinuye?" niringi.

²¹ Nalo yuni "ulke tembelemo" nirimu akumu yunge kangimundu nirimu.

²² Kanu kinie pe Yesusi kolopa wale talo ono koleana pepa yepoko sipemonga lomboropa ola molorumu kinie yulombili andolimene yuni ou ulke tembelemondo nirimu mele kelko pilieringi. Pilkulie Pulu Yemonga bokune ‚Yesusindu, nimbe molorumu ungumu kinie Yesusini nirimu ungumu kinie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi.

2:23-25 Yesusini Yemboma Pali Teko Moloringi Mele Pilipe Kelierimu Temanemo

²³ Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilieringi walemanga‡ Yesusi Jerusalleme molopalie yembomane yuni yu molopa kongo terimu mele lipe ora sirimu ulu tondolo terimume kanokolie 'Yu sike Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu yemo ombo molemo.'§ ningu tondolo munduku pilieringi.

²⁴⁻²⁵ Nalo Yesusini yemboma pali teko moloringi mele pilipe kelepalie ulume pali yembo tene yu lipe ora sipe naa nipili yu yuyu pilipe molorumu. Enone ningu pilieringi mele yuni konopuni pilipelie, ‚We ningu pilimele. Sike kinié aku siku ningu pilimele nalo opali kepe talou kepe

‡ **2:17:** Konana 29:9. § **2:18:** ungu pulu te inie yakondo 1:19*. * **2:18:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. † **2:19:** Mateyu 26:61. ‡ **2:23:** inie yakondo 2:13.

§ **2:23:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

konopu alowa tekolie na ‘Tamili.’ ningu pilinge.’ nimbe pilipelie, ‘Eno kinie we walu sipu molambo.’ ni naa nirimu.

3

3:1-21 Yesusi Kinie Nikodimasiselo Kerepale Niringili Temanemo

¹ „Juda yembomanga ye mare Parisi moloringi. Aku, ye Parisimenga ye te, imbi ‘Nikodimasi’, yu Juda yemboma nokorumu kanjollo ye te,*

² yu Yesusi molorumune ipulueli[†] ombalie nirimumuni, yundu nimbendo: “Rapai,[‡] ‘Nu Pulu Yemo pea molkololie ungu mane sinindu orunu.’ nimbu pilimolo. Ye te ‘Pulu Yemo kinie naa molkanje Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele nuni teleno aku sipe yuni manda naa telka. Ulu telenomane Pulu Yemo pea molembele mele lipre ora silimo.’[§] nimbu pilimolo.” nirimu.

³ Yesusini topondopa yundu nimbendo: “Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Yembore kelko naa mengi liemo* kanu yembomone Pulu Yemone ye nomi kingimu molopa yemboma nokolemo koleamo[†] manda naa kanopa yunge talapena manda naa molomba.” nirimu.

⁴ Nikodimasini yundu nimbendo: “Yembo te anda lepa molemo kinie yu nambeko mengeye? Yu anumunge olona altopa manda suku pumbe, yuni yu manda membaye?” nirimu.

⁵ Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nu paa sike nimbu sikirumu: Yembo te nomone kepe Minimuni kepe mei naa mengili liemo kanu yembomo Pulu Yemonga ambolango[‡] naa molopa Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana suku manda naa pumbe, molo.

⁶ Méle kangimuni melemó méle akumu kangimu, yu mana molomba mélemo mindi; méle Pulu Yemonga Minimuni melemó méle akumu minimu,aku mélemo mindi Pulu Yemo molemona manda pupe molomba.

⁷ “Akumunge nane nundu nimbondo: ‘Pulu Yemo yenomi kingimu molopa nokolemo koleana pamili.’ ninge yemboma pali ou altoko meangi.” nikirumundu konopu awisili naa lieyo.

* **3:1:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “19. kaunsil”. † **3:2:** ‘Yemboma naa kanangi.’ nimbe yu ipulueli purumunje? Juda ye nomime Yesusi kanoko keri kanoringi, pe Nikodimasi yu kepe kanu ye nomimenga ye te. ‡ **3:2:** ‘Rapai’ ungu pulumu inie yakondo 1:38*. § **3:2:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. * **3:3:** ungu pulu te inie yakondo 1:12-13*. † **3:3:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ‡ **3:5:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”.

⁸ Poporomemo yuyu pilipe kolea lupe lupemanga tolemo kinie enone yunge ungumu pilku, melema lope lape telemo kanolemele, nalo yu naa kanoko yu wendo olemona kepe pulimona kepe naa kanolemele. Pulu Yemonga Minimu aku sipela. Minimuni melemó yemboma mini konde pepili eno paa yembo lupe méle molemele yembomane kanolemele, nalo ‚Pulu Yemonga,‘ Minimuni kanu yemboma mini kondema silimo kanu Minimu naa kanolemele.” nirimu.

⁹ Nikodimasini yundu nimbendo: “I ulume nambepa wendo okomoye?” nirimu.

¹⁰ Yesusini yundu nimbendo: “Nu Isirele yembomanga ungu mane sili ye te nalo inikiru mele naa pilkinu lepamo.

¹¹ Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Olio pilimolomando nilimolo; kanolemolomando nimbu silimolo. Nalo iungu nilimolo ungume enone pali pilku limele yembo te molo.

¹² Ya ma koleana ulume eno nimbu silio kinie enone ‘Kolo tokomonje.’ ningu pilimelemonga pe kinié mulu koleana ulume nimbu sindu liemo ‘Sike nikimu.’ ningu nambeko manda tondolo munduku pilingeye? Manda naa pilinge lemo.

¹³ Yembo telu kepe olando siku mulu koleana suku naa purungi. Ye telumu mindi, mulu koleana maniendo sipe orumu yemo mindi oumulu koleana molorumu. Yu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo.^S

¹⁴ “Ou Mosisini yembo naa peli kolea kune kongi ka wambiye kapane telimu lipe ola uku topa mondorumumu mele^{*} aku siku yembomane Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo liku ola uku toko panjinge.[†]

¹⁵ Kanu kinie, ‚ou yembo wambiyemané nongo kondoringi kolonge teringi yembomane Mosisini lipe ola uku topa mondorumumu wambiye kapane telimu kanokolie konde purungi kanu mele, pe kinié aku siku ‘Yembomane yu-melemele ‘Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo yu ulume tepa molemo mele sike.’ ningu tondolo munduku pilinge[‡] yemboma pali molko kondoko mindi pangı.’ nimbe Pulu Yemone ‘Yu unjona ola uku toko panjengi.’ nimbé nirimu.” nimbe Yesusini nirimu.

¹⁶ “Pulu Yemone mana yemboma konopu paa awili tepa mondopalie ‘Eno mindili nongo molko kenjinge koleana naa puku, alieli molko kondoko mindi pangı.’ nimbe yunge Malo telumu mindi molorumu nalo kanumu mana yemboma sirimu. Pe kinié yembomane yu mele mele ‘Yu

^{S 3:13:} ungu pulumu inie yakondo 1:51*. ^{*} **3:14:** inie anjokondo 8:28, 12:32-33, 19:18. [†] **3:14:** Yesusini ‘yu yuyu pe ‘Kolopili.’ ningu unjona ola uku toko panjinge.’ nimbe pilipelie aku sipe nirimu. [‡] **3:15:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

sike ‚Pulu Yemonga Malo, olio mindili nolemela aulkena wendo lili yemo.’ ningi tondolo munduku pilku molonge yemboma mindili nongo molko kenjinge koleana naa puku, alieli molko kondoko mindi punge. §

¹⁷ “Pulu Yemone Malondo “Nuni mana yemboma kote pilku eno ka ulkena liku mundeni pu.” ni naa nirimu. ‘Nanga kangomo eno lipa tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipa na-kinie molko kondonge aulkena lipa mondopili.’ nimbe yuni Malondo “Ma koleana manie pu.” nimbe yu lipa mundorumu.*

¹⁸ Yembo “Yu sike ‚Pulu Yemonga Malo, olionga nimbe tenderimu yemo.’” nimbe tondolo mundupe pilipe molomba yembomonga kote naa pemba. Nalo yembo tene ‘Yu aku sipe naa molemo. Nanga nimbe ulu te naa tenderimu.’† nimbe pilimbe yembomo, yunge kotemo koronga wendo okomo. Kanu yembomone Pulu Yemonga Malo telumu mindi molemo kanumundu ‘Yu sike Pulu Yemonga Malo.’ ningi naa piliemu-ne kanu yembomo kote pilimo yemone lipa kote tendepa “Yu kolopili.” nimbe koronga ou tenderimu.

¹⁹ “Kotemonga ungu pulumu isipe: Patelimu mana wendo orumu‡ nalo mana yembomane ulu pulu kerime mindi tekolie patelimu konopu naa mondoko sumbulu tolimu mindi konopu mondolemele.

²⁰ Yembo ulu pulu kerime telemelane patelimu kanoko keri kanokolie, ‘Patelimuni nanga ulume mona lendemba.’ ningi patelimunge wendo naa olemele.

²¹ Nalo yembo ulu sikema telemo yembomone ‘Pulu Yemone na lipa tapondolemo-na iulu pulu sikema telio kene telio ulume yembomane kanangi.’ nimbe patelimunge yu wendo olemo.” nirimu.

3:22-36 No Lindeli Jonone Yesusi Molorumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo

²² Pe Yesusi kinie yunge lombili andoli yema kinie§ kolea Judia disiriki lierimu kolea tengah pukulie niringimuni, akune wale mare yu eno kinie molkolie, yuni yemboma no linderimu.*

§ **3:16:** inie anjokondo 6:47, 10:28-29, 17:12, 18:9, LLuku 19:10, Ou Korini 15:17-18, Isikiele 34:12,16, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “24. laip”, “32.2. Pikinini Bilong God”. * **3:17:** inie anjokondo 6:47, 10:28-29, 17:12, 18:9, LLuku 19:10, Ou Korini 15:17-18, Isikiele 34:12,16, bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “24. laip”, “32.2. Pikinini Bilong God”. † **3:18:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. ‡ **3:19:** inie yakondo 1:4-9. § **3:22:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **3:22:** inie anjokondo 4:1-2.

²³ Jono yu yemboma no lindipe molorumula. Kolea Sellimi nondopa kolea Inono no awisili ombo purumu kulu Jono yuni akune yemboma no linderimu, yembo awisili yu molorumune no linge oringi.

²⁴(Jono yuye nomi kingi Eretene ka ou naa sipili[†] aku tepa molorumu.)

²⁵ Walse „No Lindeli, Jononga lombili andoli yema kinie Juda ye te kinie anjo yando tondolo kerepale ningulie, “Olio no nambepo lemolo kinie Pulu Yemone olio kake temba kanombaye?” ningu kerepale niringi.

²⁶ Pe Jononga lombili andolime Jono yu molorumune ongolie ningendo: “Rapai,[‡] ye te no Jodane nekendo nu pea moloringili kinie nuni yu molemo mele ningu sirinu kanu yemone no lindipe molemona yembo awisili pukumili.” niringi.

²⁷ Aku niringi pilipelie Jonone topondopa nimbendo: “Mulu koleana Pulu Yemone ‘Ye te ulu te tepili.’ ni naa nilkenje kanu yemone manda naa telka.

²⁸ Nane eno ou nimbu sirindu pilieringi mele isipe: Nane nimbondo: “Pulu Yemone ‘Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[§] namolo. Pulu Yemone ‘Kirasi yu ombá.’ nimbe na ou kumbi lepa lipe mundorumu.” nirindu pilieringi kanumu.

²⁹ Ye ambo limbemo yemo yunge mindi. Ye ambo limbe yemonga pulu lemba yemone ambo limbe yemone ungu nimbe mele pilimbendo pulu lemba yemo komu tendepa molomba. Yunge ungumu pilipelie paa konopu simbe. Akumunge yemo kinie pulu lemba yemo konopu simbe mele naaku sипу kamu konopu silio. Ambo limbe yemo olandopa. Yunge pulu lemo yemo yu kinie we tapu topa molemo, aku yemo maniendopa.

³⁰ Aku sipe mele ne no lindipe molemo yemo yunge imbimu sike paa olandopa pumbe. Nanga imbimu sike manie pumbe.” nirimu.

³¹ Ye wi ola molopalie maniendo orumu yemo yembo-manga pali yu olandopamo. Olio mana yembo molemoloma mana melemanga mindi molopo, mana melemanga mindi imbime nimbu sипу temane tolemolo. Olio maniendopa, mulu koleana molopalie manie orumu yemo yu yembo-manga pali olandopa.

[†] 3:24: Eretene Jono-kinie pe terimu mele temanemo Mateyu (4:12), 14:1-12, Mako 6:14-29, LLuku 9:7-9 molemo. [‡] 3:26: ‘Rapai’ ungu pulumu inie yakondo 1:38*. [§] 3:28: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

³² Yuni mulu koleana kanopa pilierimu mele nimbe silimo nalo yembomane "Kolo tokomo." ningu liku su siku naa pilimele.

³³ Yembo tene yunge ungumu pilipe lipe "Sike nikimu." nimbe yembomone aku sipe "Pulu Yemone sike nilimo." nimbéla.

³⁴ I Pulu Yemone lipe mundorumu yemo Pulu Yemo yunge Minimu paa awili tepe silimo konopune pepa kapola telemo kolo yuni Pulu Yemonga ungumu sumbi sipe nilimo.

³⁵ Lapane Malo konopu mondopalie 'Melema pali Malo nokopili.' nimbe sirimu.

³⁶ Yembo te 'Yu sike nikimu., Yu sike Pulu Yemonga Malo.' nimbe tondolo mundupe pilimbe yembomo alieli konde molopa mindi pumbe, nalo yembo te Malo bulu sipe yunge ungumu lipe su sipe naa pilimbe yembomo konde mololi ulu pulumu naa limbe. Aku yembomo kinié kepe pe kamu-kumu kepe Pulu Yemone mindili lipe simbe ulu pulumu yu kinie pelemo.

4

4:1-42 Yesusi Sameria Ambo Te Kinie Ungu Niringili Temanemo

¹ Parisi yemane* ungu te pilieringi mele i sipe: "Yesusi molemona yembo awisili 'No lindepili.' ningu pulimele Jono molemona yembo koltalo mele 'No lindepili.' ningu pulimele." niringi ungumu pilieringi.[†]

² (Nalo Yesusi yulombili puringi yemboma yuni no naa linderimu, yulombili andoli yemane[‡] yemboma no linderungi.)

³ ,Yesusiniyembo no linderimu, temane akumu Parisi yemane pilieringi mele pilipelie Awilimuni kanu walemonga kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea Gallilli disirikindu kelepa pumbe purumu.

⁴ Yu Gallilli purumu aulke akumu kolea Sameria awi-suku-singine lepa purumu.

⁵ Aulkemo aku sipe lierimu-ne yu kolea Sameria taono tenga orumu, akutaonomonga imbimu Saika. Aku koleamo Juda yembomanga anda-kolepa Jekopone yunge malo Josepo sirimu mamonga nondopa lierimu.

⁶ Jekopone 'No molopili.' nimbe muru akuorumu aku nomongolomo kanu kolea Saika lierimu.[§] Yesusi aulke sulune orumumunge siye terimu kulu aku no kélona ombo manie

* ^{4:1:} bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † ^{4:1:} inie yakondo 3:22.

‡ ^{4:2:} bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". § ^{4:6:} OuPuluPulu 33:18-19, 48:21-22.

molopa mulu pilierimu. Kolea awi-tangoli mele akune ombla molorumu.

⁷⁻⁸ (Yesusi yu lombili andoli ye pea oringime yu mulu pilipe molopili eno langi topo toko lingendo Saika taonona puringi.) Pe yu mulu pilipe molorumu kinie Sameria ambo te no kolombando orumu kinie Yesusini yundu nimbendo: "No te nambo si." nirimu.

⁹ Sameria ambomone yundu nimbendo: "Nu Juda yemo. Na Sameria ambomo. Pe nambemune nando "No si." nikinuye?" nirimu. (Aku nirimumunge ungu pulumu isipe: Juda yembomane Sameria yemboma konopu keri panjiku langi telumu moke teko naa nongo, eno kinie telune tapu toko naa andoringimunge aku nirimu kanumu.)

¹⁰ Yesusini topondopalie ambomondo nimbendo: "Pulu Yemone melemo we silimo mele pilku, iye "No si." nikimu yemo kanoko imbi silinanje yundu "No si." nilina kinie yuniconde molopa mindi puli nomo* nu silke." nirimu.

¹¹ Ambomone topondopa nimbendo: "Awilimu, nu no koloni mingi te naa menu, no-mongomo paa maniendopa lemo. Pe ino kondé molopa mindi puli nikinu nomo nu tena kolkolie siniye?

¹² Olionga anda-kolepa ino mongolo sirimu ye Jekopo, yu kinie yunge ambolangoma kinie kongime kinie inomo norangi, 'kanu yemo maniendopa nu olandopa.' ningu nikinuye?" nirimu.

¹³ Yesusini topondopa nimbendo: "I no mongolona no nonge yemboma altopa no waka lemba,

¹⁴ nalo nane nosimbo nonge yemboma pe eno no paa waka naa lemba. Nane paa sike nikiru: Nane no simbo akumu nonge yembomanga konopune no pikipe mindi molopa, kondé molko mindi punge ulu pulumu simbe." nirimu.

¹⁵ Yesusini ungu iko torumu mele naa pilipelie nirimumuni,, ambomone yundu nimbendo: "Awilimu, nanoaltopa waka naa liepili, ya altopo taki-teki ombo no naa kolambo kene nuni no nikinumu nambo si." nirimu.

¹⁶ Yuni yundu nimbendo: "Nunge yemo pea kelko wangili, puku walsi-pou." nirimu.

¹⁷ Ambomone topondopa nimbendo: "Nanga ye te naa molemo." nirimu.

Yesusini yundu nimbendo: " "Nunge ye te naa molemo." nikinumu sike nikinu.

¹⁸ Ou nu ye kise pakera purunu. Pe kinié nu ye te pea pelemeleme nunge emena molo. Nuni kinié ungu nikinumu sike nikinu." nirimu.

* **4:10:** inie anjokondo 7:37-38, (6:35), bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

¹⁹ Ambomone yuntu nimbendo: "Awilimu, na pilkiru nu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silino ye te lepamo.[†]

²⁰ Olionga anda-kolepalimene ima pangine Pulu Yemo popo toko kapi niringi nalo eno Juda yembomane ningendo: "Pulu Yemo popo toko kapi ninge koleamo paa Jerusalleme mindi." nilimele." nirimu.

²¹ Yesusini tondolo mundupe nimbendo: "Ambomo, nane ya nikirumu nu pilku lieni. Wale te wendo ombá kanu wale-monga ima pangine kepe Jerusalleme kepe yembomane Lapa popo toko kapi naa ninge." nirimu. „Akuungumunge pulumu: "Koleamanga pali Pulu Yemo popo toko kapi ninge." nirimu kanumu.

²² "Eno Sameria yembomane popo toko kapi nilimele yemo pilku sunduku we nilimele. Olio Juda yembomane popo topo kapi nilimolo yemo molemo mele pilipu kondolemolo. Nambemune, mana yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo ulu pulumu Juda yemboma kinie wendo ombá, enone koleamanga pali yemboma liku ora singemonga aku sipe.

²³ Nalo Pulu Yemo sike popo toko kapi ninge yembomane Tatanga ungumu 'Sike ungumu.' ningu pilku yunge Minimuni tondolo silimomonga Pulu Yemo popo toko kapi ninge wale wendo ombámo koronga wendo omu. Pulu Yemo akusiku popo toko kapi ninge yemboma Tatane korolemomonga kanu walemo wendo omu.

²⁴ Pulu Yemo yu minimu, akumunge yu popo toko kapi ninge yembomane yunge Minimuni tondolo silimomonga 'Yunge ungumu sike ungumu.' ningu sumbi siku aku tengen." nirimu.

²⁵ Ambomone nimbendo: "Ye nomi Mesayamo[‡] ombá. Yu ombalie ungumenga pulume pali olio mimi sipe nimbe simbe mele na pilipu molio." nirimu. (Ipuru ungune 'Mesaya' niringi akumu, Giriki ungune 'Kirasi'.[§] niringi aku unguselonga pulumu telumu. Unguselonga pulumu isipe: Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi kanumu.)

²⁶ Kanu kinie Yesusini tondolo mundupe nimbendo: "Nu "Ye nomi Mesayamo ombá." nikinu akumu na. Nanukinie ungu nimbu molkombolo yemo kinie, nuni "Ye nomi Mesaya" nikinu kanu yemo kinie, ye telumu." nirimu.

[†] 4:19: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [‡] 4:25: ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "27. Mesaia". [§] 4:25: ungu pulumu bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "27. Mesaia".

27 Yu aku nimbe molopili yu lombili andoli yema kelko yando ongolie niringimuni, yu ambo te kinie ungu ningu moloringili kanokolie konopu awisili liku mundoringi. Naloenonga ye tene "Nu nambolka melte lini tekenoye?", molo "Yu kinie nambemune ungu ningu molembeleye?" ningu tene kepe naa walseringi.

28 Kanu kinie ambo kanumu yunge no mingimu mundupe siye kolopa yu kelepa kanu taonona yando pupeyembomando nimbendo:

29 "Na ulu terindume pali ye tene na nimbe simu yemo eno onto kaname! Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nirimu ye nomi Kirasimu yunje." nirimu.

30 Aku nirimu kulu pilkulie yemboma taono munduku siye kolko Yesusi molorumune onge oringi.

31 Aku tekolte molangi yu lombili andolimene yu paa karaye tekolie ningendo: "Rapai,* langi te nou." niringi.

32 Nalo yuni enondo nimbendo: "Na langi nombómo lemo, nalo akumu eno naa pilku naa kanolemele." nirimu.

33 Aku nirimu pilkulie yu lombili andolimene anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Yembo tene langi ou memba ombo simunje?" niringi.

34 Yesusini nimbendo: "Nanga langi isipe: Na 'kongono teani pu.' nimbe lipe mundorumu yemone† konopu silimo ulume tepo, yunge kongonomo tepo pora simbo. Akumu nanga langimu.

35 Enone "Oli kise ombo pumbe kinie rasi-witi nou lemba, inie topo lipu nosimolo." nilimele kanumu. Nalo nane enondo nimbondo: Poniema kaname! Langi pali koronga nou liemu.

36 Langi inie tondolemo yemo langi inie tondolemomonga mele kaloli koronga lipe, 'Lepa mindi pupili.' nimbe langime inie tondopa molemo. Aku tendelemomonga ponie tepa langi panjerimu yemo kinie langi inie tondolemo yemo kinie peaselo konopu singele.

37 Akumunge ungu te pelemomo sike. 'Ye tene langi umbu tondolemo. Tene langi inie tolemo.' nilimele ungumu sike.

38 Langi enone umbu naa toringime nane "Eno inie topaa." nimbu lipu mundoruntu. Yembo lupemane ponie mindili siku teringi, nalo yembo lupemane teringi langime eno inie tolemele." nirimu.

39 Ambomone "Na ulu terindume pali yuni na nimbe simu." nirimu kulu pilkulie kanu taonona moloringi Sameria yembo‡ awisili 'Yu sike ,Pulu Yemone 'Eno nokopa

* 4:31: 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. † 4:34: Ye kanumu Pulu Yemo. ‡ 4:39: bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria".

kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe ou mako torumu, ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi. §

⁴⁰ Akumunge Sameria yemboma yu molorumune ongo, "Nu paa ya pea molamili." niringi, kanu kinie wale talo yu eno kinie molorumu.

⁴¹ Kanu kinie yembo awisili pea yu yuyu ungu nirimumu pilkulie 'Yu sike ,ye nomi Kirasimu ombo molemo. Yuni sike nikimu.,' ningu tondolo munduku pilieringila.

⁴² Enone ambomondo ningendo: "Nuni ou ungu ninumu pilipu 'Yu sike ye Kirasimu.' nimbu tondolo mundupu piliemulu nalo kinié olio oliolio yunge ungumu pilipulie 'Sike iyemo olio mana yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo*' molemo.' nimbu tondolo mundupu pilimolo." niringi.

4:43-45 Yesusi Kolea Gallilli Disiriki Kelepa Pupelie,

⁴³ Sameria yemboma kinie wale talo molopalie Yesusi eno mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki pumbe purumu.

⁴⁴ (Gallilli Yesusi yunge pulu koleamo. Ou walse Yesusi yuni nimbendo: "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ye tene yunge pulu koleamonga yemboma ungu nimbe silimo kinie pilkulie nilimele-mone, enone 'Yu olionga we yere. Yu imbi mololi ye te molo.' ningu yu nilimo ungume naa pilku liku su silimele." nirimu kanumu.)† 'We koleamanga yembomane kanu yemonga ungumu limele nalo yunge pulu lemo yembomane naa pilku limele.' nimbe nirimu.,

⁴⁵ Yu Gallilli suku purumu kinie Gallilli yemboma yu orumu kanokolie "Papu okono." ningukonopu siringi. Ou Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele‡ pilieringi walema wendo orumu kinie eno Jerusalleme puku molangi yuni akune ulu mare terimu kanoringimunge enone aku siku teringi.

4:46-54 Ye Nomi Kingimunge Kongono Tendeli Ye Awili Tenga Malo Tepa Konde Lsimu Temanemo

⁴⁶ Yesusi kolea Gallilli disiriki pupelie altopa Kena taonona sukundu orumu. Kanu taonomonga ou yuni umbu no koloringime no-waene a lenderimu.§ Kapeniame taono ye nomi kingimunge kongono tendeli ye awili te kanu kolea Kena molorumu, kanumunge malo kuru awili te torumu.

§ **4:39:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **4:42:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". † **4:44:** Mateyu 13:57, LLuku 4:24. ‡ **4:45:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". § **4:46:** inie yakondo 2:1-12.

⁴⁷ 'Yesusi kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea Gallilli disiriki sukundu orumu.' pilipelie nirimumuni, kanu yemo Yesusi molorumune pupelie nirimumuni, yundu mawa tepalie nimbendo: "Nanga kangomo nondopa kolomba tekemo kene maniendo ongo yu teko konde li." nirimu.

⁴⁸ Aku nirimu kinie pilipelie Yesusini yundu nimbendo: " 'Na sike ,Pulu Yemo kinie molopalie mana maniendo orumu.' we ningu naa pilinge lemo. Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele 'Yuni aku sipe mele temba kinie kanopolie 'Yu sike ,Pulu Yemo kinie molopalie mana maniendo orumu.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.' ningu nando alieli "Ulu tondoloma ongo tei." ningu mawa telemele."* nirimu.

⁴⁹ Kingimunge kongono tendeli ye awilimuni yundu nimbendo: "Awilimu, nanga kangomo mini ou naa pupili nu welea maniendo ou." nirimu.

⁵⁰ Yesusini yundu nimbendo: "Marena konde pumu kene pu." nirimu.

Yemone Yesusini nirimu mele pilipelie 'Sike nikimu.' nimbe tondolo mundupe pilipe yu purumu.

⁵¹ Maniendo pumbe purumu kinie yunge kendemandema aulkena ongo yu maniendo orumu kanoko likulie enone yundu ningendo: "Marena konde pumu." niringi.

⁵² Kanu kinie yuni enondo nimbendo: "Ena nambolkana kuru topa keliemu?" nimbe walsipe pilierimu.

Enone yundu ningendo: "Oleanga awi-tangoli wane killoko mele kangi nomba keliemu." niringi.

⁵³ Lapane pilipelie Yesusini "Marena konde pumu." nirimu kanu enamonga 'Kangi nomba keliemu lepamo.' nimbe pilipelie, yu kinie yunge ulke peringi yemboma kinie enone 'Yesusi yu sike ,Pulu Yemo kinie molopalie mana manie orumu lepamo,' ningu tondolo munduku pilieringi.

⁵⁴ Kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa† kolea Gallilli disiriki ombo molopalie Yesusini kangomo tepa konde lsimu kanu ulumu aku koleana yu molorumu mele lipe ora sirimu ulu tondolo talo sipe mele terimu. Te ou walse aku koleana umbu no koloringime no-waene a lenderimu kanumu.‡

5

Kolomongo Awili 5-10 YESUSINI YUNGE KONGONOMO ANDOPA TEPA, JUDA YEMBOMA KORO MOLKO PULU YEMO

* **4:48:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. † **4:54:** inie 4:3,4,43,45. ‡ **4:54:** inie yakondo 2:1-12. Kolomongo Awili 5-10 Temane* 5:1,9,16,18, 7:2,14,22-23, 9:14,16, 10:22.

KINIE ULU MARE TERINGI WALE AWILI MARENGA YEM-BOMA MANE SIRIMU MELE* TEMANE MARE

5:1-15 Yesusini Sambate Wale Kinie Ye Te Nomu Beteseda Tepa Konde Lsimu Temanemo

¹ Pe walse, Juda yembomane ponie tengahenga ningud Jerusalleme puku Pulu Yemo-kinie ulu te teringi wale te wendo orumu kinie Yesusi Jerusalleme olando purumu.

² Jerusalleme sukundu, kongi sipisipimenga pala kere-pulune nondopa, no-mongo te molorumu, kanu no-mongomondo Ipuru ungune ‘Beteseda’ niringi, akune ulke takaye kise pakera angilipe makaye terimu.

³ Akunekuru torumu yembo awisili aniembo lieringi.

Mongo keri lierimu yemboma kinie,

kimbu pange tepa karaye tepa perimu yemboma kinie,

kimbu kolopa kukurumu yemboma kinie

enone (‘Nomo lope-lape temba.’ ningud nokoko moloringi.

⁴ Walse walse nimbe Awilimunge angello te manie ombo nomo lope-lape tenderimu kinie yembo te kumbi lepa nona suku purumu yembomo konde purumu.)†

* **5::** Juda yembomanga ungu mane te perimu, akumu isipe: ‘Ponie tengahenga Ningud yema pali wale yepoko Pulu Yemonga kumbi kerena ulu mare tengendo Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembele, Jerusalleme angilierimune wangit.’ nimbe perimu (Wendo Oringi 23:14-19, 32:22-23). Wale tengahenga Ningud Jerusalleme ongo wale yepoko pakera ongo pilku molko, pe wale te altopa wendo orumu kinie altoko ongo wale yepoko pakerala moloringi. Aku te-pou-pou teringi. Walemanga pulume isipe: Wale te: Pulu Yemonga Angellomo kolea Isipi Isirele yemboma Naa Topa Ola We Ombo Purumu walemo pilieringi walemo (ungu pulumu boku alsena anjokondo “30. Pasova”). Boku Jono sukundu ponie tengahenga 2:13,23, ponie tengahenga 6:4, ponie tengahenga 11:55, 12:1,12,20, 13:1. Pe walse wale te: Rasi-witi nou lepa pora sirimu kinie sukundu sukundu liku pora sikulie Pulu Yemo “Ange” ningendo oringi (LLipai 23:15-16, Kambu 28:26, Lipe Mundorumu Yema 2:1, 20:16, Ou Korini 16:8). Kanu walemo ‘Pendikosi’ niringi. Pulu Yemonga angellomone Juda yemboma Naa Topa We Ombo Purumu mele pilieringi Walemo ombo pupe pora sipelie pe wale tu paono nani ombo pupe tu paono tene wendo orumu kinie kanu walemo ‘Pendikosi’ niringi. Wale tu paono tene molo pipiti (50) akumu oli telu ape mele; molo koro yepoko pakera kelepa wale telu mele. Pe ponie tengahenga kamu wale te imu: Langi pulu polopa polo torumumunge langi nou lepa pora sirimu kinie sukundu sukundu liku pora sikulie, Pulu Yemone langi sirimumunge pilku yu-kinie “Ange.” ningendo Jerusalleme ongo ulke takaye takoko koro te akune peko Pulu Yemo popo toko kongi kao sipisipi memema tepena kalko siringi. Ulke takaye takoko peringimunge ungu pulumu isipe: Ou kolea Isipi wendo ongo kolea Kenane punge pukulie kolea ku lieline sele-ulkema takoko peliku andoringi mele pilingendo ulke takaye takoko aku wale yepoko pakera akune peringi (LLipai 23:33-43, Ungu Manema 16:13-15, Jono inie 7:2,8,10,11,14). Ya Jono 5:1 Yesusi aku wale yepokonga wale te pilimbe purumu. Temonje, naa pilimolo. † **5:4:** Pilipe konginjeli yembo marene ningendo: ‘Pala () sukundu ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.’ niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenga kinie naa tolemele naa molemo.

⁵ Ye te akune molorumu ponie wane paono tene eti[‡] kuru torumu yu aniembo lierimu.

⁶ Yesusi omba, yemo aniembo lierimu kanopa, yu koro-ou lipe aniembo lierimu pilipelie, yemo walsipelie nimbendo: "Nu 'kuru waengo nipili.' konopu lekenoye?" nirimu.

⁷ Aniembo lierimu yemone topondopa nimbendo: "Awilimu, no lope-lape telemo kinie yembo te na lipe tapondopa nona meli pumbe te naa molemo. Na nanu pumbo telio kinie yembo mare ou kumbi leko nona pulimele." nirimu.

⁸ Aku nirimu kinie Yesusini yundu nimbendo: "Nu olaangilku nunge uru peleno kunungumu liku mengo ongo pu." nirimu.

⁹ Aku nirimu kinie walsikele yemonga kurumu pora nirimu kinie yu ola angilipe yunge kunungumu lipe meli purumu.

Iulu wendo orumu wale akumu „Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate te,[§]

¹⁰ akumunge Juda ye „awili,* marene kuru pora nirimu yemondo ningendo: "Kinié „koro mololi, wale Sambatemonga nambemune nunge kunungumu meli ongo pukunuye? 'Sambate wale kinie melema naa meli anda.' nimbe ungu mane pelemo kanumu." nirangi.

¹¹ Nalo yemone topondopa nimbendo: "Na tepe konde limu yemone nimbendo: 'Nunge kunungumu liku ambolko pu.' nimu." nirimu.

¹² Aku nirimumunge enone yu altoko walsikulie ningendo: "Ye nawene 'Nunge kunungumu liku ambolko pu.' nimuye?" nirangi.

¹³ Nalo ye kuru pora nirimu yemo ou aniembo lierimu koleana yembo awisili moloringi kulu Yesusi kiyengo nimbe purumumunge yuni manda yunge imbimu walsipe naa pilierimu.

¹⁴ Pe Yesusi kanu yemo „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena kanopalie yundu nimbendo: "Pilie. Kinié nunge kuru pora nimu nu altoko konde moleno kene nu ulu pulu kerime manda teko, altoko naa tei! Altoko tenu liemo nu ulu umbune awili te wendo ombánje." nirimu.

¹⁵ Ye kanumuni anjo pupe Juda ye awilimendo nimbendo: "Na tepe konde limu kanumu Yesusi." nirimu.

5:16-18 Juda Ye Awilimene Yesusi Konopu Keri Panjeringi Kinie

[‡] 5:5: akumu tokapu te malapunge talo, Kewa ungune "teti et" (38). § 5:9: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". * 5:10: ungu pulu inie yakondo 1:19*.

5:16-30 Pulu Yemonga Malo Kongonoma Tembando Namba Lsimu Temanemo

¹⁶ Yesusini eno koro moloringi wale Sambatemonga[†] aku sipe ulume terimu kulu Juda ye awilimene Yesusi yu pulu polko teko kenjiku umbune siringi.

¹⁷ Yesusini enondo nimbendo: “Tatane ou yemboma walemanga pali lipé tapondorumu mele kinié kepe aku sipe tepa molemo. Naaku sipe Sambate walemanga kongono teliola.” nirimu.

¹⁸ Yuni aku nirimu kulu pilku Juda ye awilimene ‘Yesusi yu paa kamu topo kondomolo.’ konopu leko aulke te koroko moloringi. Ou Sambate walemonga ungu manemo pulue torumumunge pilku yu mumindili kolkolie; pe “Pulu Yemo yunge lapa.” nirimumunge yu ‘Pulu Yemo kinie kapola kapola molembolo.’ nimbe nirimumunge yukamu mumindili kolko yu tonge teringi.

5:19-47 Yuni Topondopa Nirimu Temanemo (Ungu pulumu 5:1-15)

¹⁹ Yesusini enondo topondopa nimbendo: “Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Malone yuyu ulume manda naa telemo temba. Yunge Lapane telemo mele kanopalie manda manjipe telemo. Lapane telemo ulume mindi Malone telemo.[‡]

²⁰ Nambemune, Lapane Malo konopu mondopalie yuni telemo mele pali Malo lipé ora silimo. Yetepa konde limu akumu maniendopa. Paa sike pe eno paa kanoko konopu awisili liku mundunge ulu tondolo olandopama Lapane Malo lipé ora simbe.

²¹ Akumu nambepa wendo ombáye? Lapane yembo kololime topa makinqindipelie ‘Konde molangi.’ nilimo mele aku sipe Malone yembo kololime ‘Konde pangí.’ konopu lemo yemboma tepe konde limo.[§]

²²⁻²³ Ungu te pea isipe: ‘Yembomane Lapanga imbimu liku ola mundundulimele mele Malonga imbimu aku siku liku ola mundundengi.’ nimbe Lapane kote pilipe yemboma naa apurupe kote pilieli kongono akumu Malo sirimu. Akumunge yembomane Malonga imbimu liku ola naa mundundulimele yembomane aku siku Malo yando lipé mundororum Lapanga imbimu kepe liku ola naa mundundulimelela.

5:24-29 Pulu Yemonga Malone Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Silimo Temanemo

[†] **5:16:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. [‡] **5:19:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. [§] **5:21:** inie anjokondo 11:25.

²⁴ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nanga ungumu pilku, na lipe mundorumu-ne orundu yemo 'Yusike Pulu Yemo.' ningu tondolo munduku pilimele* yemboma konde molopa mindi puli ulu pulumu eno-kinie pelemo. Pe kote walemo wendo ombá kinie eno kotena naa angilingela. Kanu yemboma kololi ulu pulumu pelemo aulkemo munduku siye kolko konde molopa mindi puli aulkena pulimele.

²⁵ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Wale wendo ombámo kinié koronga wendo omu. Kanu walemonga Pulu Yemo Malonga ungumu kololi yemboma pilinge. Kanu kinie yunge ungumu 'Sike' ningu pilku liku molonge yemboma konde molonge.

²⁶ Melema konde mololi ulu pulumu Lapa kinie pelemo mele aku sipe Lapane 'Melema konde mololi ulu pulumu Malo-kinie pepili.' nirimula.

²⁷ Malo yu Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo molemomonga Lapane 'Malo yembomanga kote piliepili.' nimbe nambamo sirimu.

²⁸ "Nalo akumunge mindi eno konopu awisili liku naa mundengi. Nambemune, wale te wendo ombá, kanu walemonga yembo ono koleana pelemelemane Malonga ungumu pilkulie ningemone,

²⁹ ono koleamo munduku siye kolko wendo onge. Kanu kinie lomboroko ola molonge yembomanga ou mana konde molkolie teko kondoko moloringi yemboma konde molonge; ou mana teko kenjiku moloringi yemboma pe kotena angilkulie pe mindili nonge.

³⁰ "Na nanu ulu te manda naa tembo. Tatane nilimo mele pilipulie yembomanga kotema apurupu pilio. 'Na nanu konopu siembo.' nimbu ulume naa tepo, 'Na lipe mundorumu yemo konopu sipili.' nimbu ulume teliomonga kote sumbi sipu pilipu apurupu kondolio." „nirimu.„

5:31-47 Yembo Marene Yesusi Molopa Terimu Kanoringi Mele Ningu Siringi Temanemo

³¹ "Sike na molio mele na nanu nimbu sindu liemo 'Kolo tokomonje.' ningu piliengi liemo papu.

³² Ye tene lupe[†] na molio mele nimbe silimo, akumu na pilkiru nando nilimo mele paa sike nilimo, 'Kolo tokomonje.' manda naa ninge.

* **5:24:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **5:32:** Yunge Lapando nirimu kanumu.

³³ "Enone ye mare ,No Lindeli, Jono molorumune "Paa." ningu liku mundoringi kinie yuni na molio mele 'sike' nimbe sirimu.[‡]

³⁴ Mana yembo tene na molio mele yemboma nimbe sipe "Sike nikimu. Sike aku sipe molemo." nimu liemo na konopu awisili lipu naa mundupu, 'Uluri molo.' konopu lelio, nalo 'Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipili.'[§] nimbu Jonone nando nirimu mele eno nimbu sikiru.

³⁵ Jonone kongono terimumunge yu kiye mele nomba yemboma pa tenderimu. Kanu kinie laye-kolo eno konopu siku kanu patenderimune moloringi.

³⁶ "Nalo Jonone na lipe tapondopa na molio mele eno nimbe sirimu mele maniendopa. Ulu te na molio mele lipe tapondopa lipe ora silimo mele olandopa. Tatane "Ulu tondolo tekora sieni." nimbe na sirimu ulu tondolo telio kanumene na lipe tapondopa, Tatane na "Pu." nimbe lipe mundorumu mele eno lipe ora silimo.

³⁷ Tatane na "Pu." nimbe lipe mundorumu-ne orundumuni kepe nanga nimbe para sindelimu molopa na molio mele nimbe sirimu. Enone yunge kerena ungu nirimume walsikele kepekomumuni naa pilku,* yunge kumbi-keremo mongone naa kanoringi.

³⁸ Unku te pea kepe. Tatane lipe mundorumu yemonga ungumu "Kolo tokomo." ningu pilimelemonga yu lipe mundorumu Lapanga ungumu enonga konopumenga naa pelemo.

³⁹ 'Pulu Yemonga bokune ungu molemomane olio aliei kondé molopo mindi pumolo ulu pulumu simbe.' ningu mimi siku kanolemele. Aku mimi siku kanolemele bokumuni na molio mele nimbe silimo

⁴⁰ nalo 'Konde molopo mindi pumolo ulu pulumu liemili.' naa ningu, na moliona 'naa omolo.' ningu karaye telemele.

⁴¹ " 'Yembomane na kapi ningu nanga imbi liku ola mundundunge kinie na awilimu molambo.' nimbu aku naa telio.

⁴² Eno molemele mele nane pilio. Pulu Yemo konopu mondoli ulu pulumu eno kinie naa pelemo pilio.

⁴³ Nanga Tatane na namba sipe yunge kongonomo 'tende-pou.' nimbe na lipe mundorumu-ne orundu[†] nalo nanga ungumu eno naa pilku limele. Nalo yembo tene yuyu namba lipe ombo kongono telkanje aku yembomonga ungumu pilku limela.

[‡] 5:33: Enone terengi kinie No Lindeli Jonone nirimu temanemo inie yakondo 1:7,15,19-20. [§] 5:34: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * 5:37: inie yakondo 1:18. [†] 5:43: bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

⁴⁴ Eno enono anjo yando ‘imbi molopili.’ ningu, Pulu Ye telumu mindi molemo akumuni enonga imbi ‘lipe ola mundundopili.’ naa nilimele liemo namolio mele nimbu silio ungumu ‘Sike nikimu.’ ningu nambeko pilingeye?

⁴⁵ “Nalo ,na-kinie, teko kenjilimelemonga ‘Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie Tatane kote pilipe molopili nane nanu kote tendemba.’ ningu naa piliengi! ‘Mosisini[‡] eno lipé tapondomba.’ konopu lemele yemone enonga kote tendemba.

⁴⁶ Mosisini na ombo molombo mele boku torumu-ne enone ‘Mosisini nirimu ungume sike nirimu.’ ningu pilimelanje nanga ungumu kepe ‘Sike nikimu.’ ningu pilimela.

⁴⁷ Nalo yuni nanga temane bokune torumumu ‘Sike nikimu.’ ningu naa pilimelemonga nanga ungu nikirumu ‘Sike nikimu.’ ningu nambeko pilingeye?” nimbe Yesusini nirimu.

6

*6:1-15 Langi Naa Lierimu Koleana Yesusini Ye Pape Tausini Langi Sirimu Temanemo**

¹ Pe walse Yesusi Nomu Gallilli nona andoli sipe molopa nekendo purumu. (Aku nomumunge imbi te ‘Nomu Tapiriasi’ niringi.)

² Aku nomune nekendo purumu kinie kuru torumu yemboma tepa konde lsimu kanokolie ‘Pulu Yemone mindi ulu tondoloma telemo mele yuni akusipe tekemo.’ ningu kanokolie[†] yembo paa awisili yupurumune akiliku lombili purungi.

³ Yesusi ma pangine ola pupe lombili andolime[‡] pea puku manie moloringi.

⁴ Juda yembomane ,ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[§] pilingendo Pulu Yemo kinie ulu te teringi walema nondopa wendo ombá terimu.

⁵ Yesusi ma pangine ola molopa maniendo sipe kanopalie yembo paa awisili yu orumu aulkena lombili oringi kanorumu. Kanopalie yuni yu lombili andoli ye Pillipundi

* 5:45: Mosisini Isirele yemboma kolea Isipi memba ulsu omba, kolea ku lieline Pulu Yemone yu ungu umbu tondorumume pilipe Isirele yemboma mane sirimu ungume kanu ye Mosisindu nirimu. Juda yembomane ‘Yu olionga anda-kolepa ye nomi paa awilimu.’ ningu pilku moloringi. Yunge temanemo Wendo Oringi Bokune molemo kanumu. * 6:: Mateyu 14:13-21, Mako 6:32-44, LLuku 9:10-17.

† 6:2: ungu pulumu inie yakondo 2:11*. ‡ 6:3: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. § 6:4: bokumunge alsena anjokondo “30 Pasova”.

nimbendo: "I yemboma nonge langime tena topo topo lindemili konopu lekenoye?" nirimu.

⁶ Yuní aku sipe Pillipundu we walsipe pilierimu. Yesusi yuni temba mele yuyu pilipe molorumu nalo 'Pillipu yuni nambolka nimbenje? 'Nane ulu tondolo te tepolie manda langi simbo.' konopu lemba, molo we mini-wale mundumbenje piliembo.' nimbelie yuni aku sipe Pillipundu walsipe pilierimu.

⁷ Pillipuni yundu nimbendo: "Kakopoi ye tene oli engaki kongono tepalie mele kalolimu limo kou monemane langi topo topo limelanje yembo mare mindi laye-kolte liku nolemela. Mare molo tolka naa nolemela." nirimu.

⁸ Lombili andoli te, Saimono Pitanga angenu Enderu, yuni nimbendo:

⁹ "Ya kango te rasi-ballí pillawa kaloli kanga kise pakera kinie oma kaloli talo kinie nosipe molemo. Nalo akumu koltalo, yembo paa awisili. Kapola naa temba lemo." nirimu.

¹⁰ Yesusini "Yemboma "Manie molangi." niengi." nirimu. Aku koleana era awisili orumu-ne manie moloringi. Ye pape tausini mele akune manie moloringi.

¹¹ Kanu kinie Yesusini ballí pillawa kalolime lipe ambolopalie Pulu Yemondo "Ange." nimbe yembo moloringime moke tepe eno manda nonge mele sirimu. Omaselo aku sipela moke terimu. Nongo olo tenderingi.

¹² Kanu langi noringi olo terimu kinie yuni yu lombili andolimendo nimbendo: "Langi kakena lemoma we manie pupe lemba kapola naa temba kene liku maku taa." nirimu.

¹³ Kanu kinie nongo pora siringi kinie kakena lierimume lombili andolimene liku maku toko wale basikete engaki rurepo lakilku toko peke siringi.

¹⁴ Yesusini Pulu Yemone mindi ulu tondolo manda telka mele akumu terimu kinie kanokolie yembomane pulu polko ningendo: " "Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe simbe ye te ma koleana ombo olio nokomba." ningu panjeringimu* paa sike iyemo yu lepamo." niringi.

¹⁵ Aku ningu pilkulie enone 'Yu olionga ye nomi kingimu molopili.' ningu yu tondolo munduku ambolko liku 'enonga kingimu molopili.' ninge teringi. Akutenge teringi pilipelie yu yuyu molombando ma pangine ola altopa pupe molorumu.

6:16-21 Yesusi Nomune Ola Kimbu Kongono Tepa Orumu Temanemo[†]

* ^{6:14:} UNGU MANEMA 18:15,18. UNGU PULU BOKUMUNGE ALSENA ANJOKONDO "34. profet" † ^{6:15:} MATEYU 14:24-33, MAKO 6:47-51.

¹⁶ Ena pupe kolea kala torumu kinie yu lombili andolime ma pangine maniendo puku nomu kélona maniendo puku

¹⁷ akune nona andoli sipi tengə ola pukunomune yakondo ongo Kapeniame taono ongo punge puringi. Aku kinie sumbulu torumu nalo Yesusi naa orumu kulu lombili andolime enono puringi.

¹⁸ „Sipine ola molko punge puringi kinie, poporome tondolo torumu kinie nomo olapupe manie ombo terimu, sipimu topa ola-munde manie-munde tepa topele-mapele torumu.

¹⁹ Sipimu kundoringi nomu awi suku singi melena purumu kinie Yesusi nomune ola kimbu kongono tepa sipimu purumune orumu kanokolie ‘Kuru te okomo.’ konopu lekolie paa mini-wale awili teko mundoringi.

²⁰ Nalo yuni enondo nimbendo: “Na mindi okoro, pipili naa kolaa.” nirimu.

²¹ Aku nirimu kulu pilkulie „Awilimu okomo lepamo., Sipine pea molamili.” ningu enone konopu siku yu sipimunge sukundu lsingi. Sukundu orumu kinie eno punge puringi nomu kélona sipimu walsikele purumu.

6:22-24 Yembomane Yesusi Andoko Kororingi Temanemo

6:22-59 Yesusini Ungu Iko Topa “Na Mulu Koleana Gamo Molio.” Nirimu Temanemo

²² Ipulueli-ou yemboma nomu kélo nekendo ipulueli moloringime konopu kimbu sikulie niringimuni, ‘Oleanga ipulueli nomune andoli sipi telu mindi ya liemu, Yesusi akune suku naa pumu, yu lombili andolime enono akune suku puku nomu kélo nekendo pungi.’ ningu pilieringi.

²³ Kanu kinie oleanga Awilimuni langi wallo kolte lipé ambolopa Pulu Yemondo “Ange.” nimbe yemboma sirimu noringi koleana nondopa kolea awili Tapiriasi yembomanga sipi mare nomu kélona oringi.

²⁴ Yesusini langi sirimu noringi koleana yembomane Yesusi yu korokolie niringimuni, yu kinie yu lombili andolime kinie akune naa moloringi kanokolie sipi eno moloringine nomu kélona nondoko ongo lieringimenga suku puku Kapeniame taonondo Yesusi koronge puringi.

²⁵ Nomu nekendo ongo Yesusi kanoko lendekolie enone yu walsiku pilkulie ningendo: “Rapai,[‡] nu tewale yando onuye?” niringi.

²⁶ Nalo yu orumu mele nimbe para naa sipelie topondopa enondo nimbendo: “Nane enondo paa sike nimbu sikirumu:

[‡] **6:25:** ‘Rapai’ ungu pulumu Unku Mane Silimu, inie yakondo 1:38*.

Nane †Pulu Yemone na lipe tapondolemo mele, lipe ora silimo ulu tondoloma§ teliomonga enone na naa korokomele. Nane eno langi sindu nongo olo tendengi kanumunge mindi na korokomele lemo.

²⁷ Eno langi nondopa purulimoma ‘Lipu nomolo.’ ningυ kongono naa teayo.* Kanu langime nongolie nilimelemone, kolonge walema wendo olemo kinie kolemelela. Langi, Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemone† silimo langi, kanumu naa purulimo, kanumu nolemele kinie konde molko kondoko mindi pulimele kanu langimu ‘Lipu namili.’ ningυ mindi kongono teayo. “Ye akumuni sike kanu langimu yemboma simbe.’ ningυ piliengi!’ nimbe Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele ‘Aku yemone ulu tondoloma aku sipe tepili.’ nimbe Pulu Yemo yuni yusirimu.” nirimu.

²⁸ ‘Sike langimundu nikimu.’ ningυ pilku yuni nirimu ungumu pilku sundukulie niringimuni‡, enone yundu walsiku pilkulie ningendo: “Konde molopo mindi pumolo langi lipu namili kene olio nambepolie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba kongonoma temoloye?” niringi.

²⁹ Yuni topondopa nimbendo: “Pulu Yemonga kongonomo isipe: ‘Pulu Yemone ma koleana lipe mundorumu yemo yu sike Pulu Yemonga malo, †yu sike olio molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu simbe yemo,’ ningυ tondolo munduku pilku mola.” nirimu.

³⁰ Aku nirimu pilkulie enone yundu walsikulie ningendo: “Nuni ‘Na sike Pulu Yemone lipe mundorumu. Nane nikiru ungume sike ungume.’ nilio akumu ‘Sike.’ ningυ tondolo munduku piliengi.’ ningυ Pulu Yemone mindi ulu tondolo manda telemo ulume mele nuni aku siku nambolka ulu tondolo te liku ora siniye? Nambe-eni kinie kanopolie ‘Nuni sike nikinu.’ nimbu pilimolonje?” niringi.

³¹ “Olionga anda-kolepali ou moloringime kolea ku lieline langi mena noringi.§ Langi mena orumu mele Pulu Yemonga bokune temanemo molemo:

‘Yuni ‘Eno mulu koleana yando

langi nangi.’ nimbeline sirimu.’*

ungu akumu molemo. ‘Nuni olionga aku siku tendeni molo nambe-eniye?’” niringi.

§ **6:26:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. * **6:27:** Aisaya 55:2. † **6:27:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. ‡ **6:28:** inie 6:35,48,63.

§ 6:31: ‘Mena’ akumunge ungu pulumu ‘Nambolka’. Kanulangimu manie orumu kinie enonga anda-kolepalimene noringi temanemo WendoOringi 16 molemo. * **6:31:** inie 6:58, Wendo Oringi 16:4, Konana 78:24, 105:40.

³² Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Moloringi yemboma mulu koleana yando langi sirimu yemo Mosisi molo. Tatane sirimu. Molko kondoko mindi puli ulu pulu pelemo langi nikiru kanu sike langimu mulu koleana yando silimo yemo Tata mindila.

³³ Mulu koleana manie ombo mana yemboma molko kondoko mindi punge ulu pulumu silimomo yu Pulu Yemone silimo langimu." nirimu.

³⁴ Yesusini nirimu mele pilku sundukulie, "Awilimu,[†] aku langimu kinié kepe pe pe kepe si." niringi.

³⁵ Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: "Molko kondoko mindi punge langimu na.[‡] Umbu langi nongolie engele naa kolko kangi tondolo pupili molemele mele aku sipe na molombona onge yemboma enonga minimu engele naa kolomba, konopu tondolo pupili molonge. Umbu no nongolie no waka naa kolko kapola molemele aku mele nanilio ungume kepe molio mele kepe manda tembo melekepe 'Sike.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma altoko alieli minimu no waka naa liepili molonge.[§]

³⁶ Aku tengen yemboma aku siku molonge nalo "Enone na ,Pulu Yemonga ulu tondoloma telio mele, kanokolie kanoko sunduku 'We telemo. Yu Pulu Yemone naa lipe mundorumu.' ningu pilimele." ou nimbu sirindu kanu mele kinié kepe aku siku we teko molemele.

³⁷ Tatane 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako tondolemo yemboma pali na molombona ongo na tondolo munduku pilinge. Kanu kinie na lombili andongendo na molombona onge yemboma telurindu kepe "Lombili naa ongo anjo pu." paa naa nimbomo.

³⁸ "Na nanu konopune pilkiru mele teambo." nimbu na mulu koleana mundupu siye kolopo mana maniendo naa orundu, molo. Na lipe mundorumumuni konopuni pilimo mele tembo orundu.

³⁹ Na lipe mundorumu yemone konopuni pilierimu mele isipe: 'Nane ,Malo, simbo yemboma pali ,Malone, nokopa kondopa, telu kepe mundupe siye kolopalie mindili nonge koleana paa naa pumbe,* ma kolea pora nimbé walemonga eno pali topa makinjindipe olando lipili.' konopu lemo.

⁴⁰ Na lipe mundorumu Tatane konopuni pilierimu mele isipe: 'Nanga malo[†] 'olio lipe tapondopa, mindili nolemela

[†] **6:34:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] **6:35:** aku langimundu ungu te LLuku 22:19 molemola. Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu

mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. [§] **6:35:** ungu pulu te inie yakondo 4:10*, bokumunge alsena anjokondo "24. laip". ^{*} **6:39:** inie anjokondo 10:28, 17:12, 18:9. [†] **6:40:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

aulkemo wendo limbe.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma molko kondoko mindi pang.' nimbe konopuni pilimo. Kanu kinie aku tengen yemboma ma kolea pora nimbé walemonga kinie nane topo makinjindipu olando limbo." nirimu.

⁴¹ Yesusini "Na mulu koleana maniendo orundu langimu." nirimu pilku keri pilkulie Juda ye awilimene[‡] yumumindili kolko enono pulu polko kono-kono ningulie

⁴² ningendo: "Aku ungu nikimu yemo Joseponga malo Yesusi mindi. Yunge anumu lapaselo kanolemolo kanumu. Pe yu "Mulu koleana molopo mana maniendo orundu." nikimumu nambepa nikimuye?" niringi.[§]

⁴³ Yesusini nimbendo: "Eno anjo yando kono-kono manda nieme!"

⁴⁴ Yembo teluri kepe na we manda naa lombili onge. Na lipa mundorumu Tatane konopune kundulimo yemboma mindi na lombili olemele. Na moliona ongo na tondolo munduku pilimele yemboma kolea pora nimbé walemonga nane topo makinjindipu olando limbo.

⁴⁵ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemanga bokune molemo ungu te isipe: "Pulu Yemone yemboma pali ungu mane simbe."^{*} ningu toringi bokune aku sipe molemo. Tatane nilimo mele pilkulie kanu ungumenga pulume pilku limele yemboma pali na moliona olemele.

⁴⁶ Tatanga ungumu pilimele nikiru akumu paa sike yunge ungumu pilimelemondo nikiru nalo yu mongone naa kanolemele. Ma koleana yembo telurini kepe Tata naa kanoringi naa kanolemele. Yembo telumuni mindi yu kanorumu. Tata kinie molopalie manie orumumuni mindi yu kanorumu.

⁴⁷ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nilio ungume 'Sike nilimo.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma molko kondoko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo.[†]

⁴⁸ Mini pali molko kondoko mindi punge gamo na.[‡]

⁴⁹ Enonga koro-ou moloringi yembomane kolea ku lieline langi mena[§] noringi nalo molko mindi naa puringi. Enonga kolonge walema wendo orumu kinie koloringila.

[‡] **6:41:** ungu pulu te inie yakondo 1:19*. [§] **6:42:** Mako 6:1-6, LLuku 4:16-31.

^{*} **6:45:** Aisaya 54:13. [†] **6:47:** inie yakondo 3:16, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "24. laip". [‡] **6:48:** Inie yakondo 6:35*. "Ga nolemele kinie kalu enge nilimo welea naa kolemele mele aku sipe mele nanga ungumu tondolo munduku pilimele yemboma konde molko kondoko mindi punge." nimbe nirimu. [§] **6:49:** Menamonga ungu pulumu yakondo 6:31*.

50 "Nalo ikinié nikiru langimu mulu koleana maniendo okomo langimu. Akumu nonge yemboma mini pali naa kolonge.

51 Pora naa nimbe we lepa mindi puli langimu, akune suku molko kondoko mindi puli ulu pulumu pelemo langimu, akumu mulu koleana maniendo orumu langimu na.* Aku langimu nanga kalumu. 'Ma koleana yemboma, mini pali molko kondoko mindi pang.' nimbu nane nanga kalumu enonga langi simbo." nirimu.

52 ,Yesusini aku nirimu pilku sundukulie,, yembomane kerepale ningulie, "I yemo olio yunge kalumu "Nangi." nimbe nambepa manda simbendo nikimuye?" niringi.

53 Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Enone Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga kalumu naa nongo yunge mememo naa nongi liemo molko kondoko mindi puli ulu pulumu eno kinie manda naa pomba.

54 Nanga kalumu kinie mememo-selo nonge yemboma alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo. Kanu yemboma ma kolea pora nimbé walemonga nane topo makinjindipu olando limbo.

55 "Nanga kalumu sike langimu; nanga mememo sike nomo. Umbu ga kinie no kinie nongolie, kolonge wale wendo olemo kinie kolemele. Nalo nanga kangimu kinie mememo-selo nolemele yemboma molko kondoko mindi punge.

56 Nanga kalumu kinie mememo-selo nolemele yemboma eno na kinie tapu toko molemele, na eno kinie tapu topo molio.[†]

57 Molopa mindi pulimo Tatane na lipe mundorumu, yuni na 'Molko mindi pani.' nirimu-ne molopo mindi pulio, aku siku melela na nonge yemboma 'Molko mindi pang.' nimbo, kanu kinie eno mini pali molko mindi punge.

58 Aku langimu mulu koleana maniendo orumu langimu. Olionga ou anda-kolepali moloringimene langi mena non-golie ,kolonge walema wendo orumu kinie, koloringi, nalo pe kinié orumu langimu kinie ou orumu langi menamo kinie telu sipe molo. Pekinié orumu langi imu‡ nonge kinie alieli molko kondoko mindi punge." nirimu.

59 Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te, Kapeniamate taonona angilierimu, akune suku Yesusini yemboma ungu mane sipe aku ungume nirimu.

* 6:51: inie 6:35. † 6:56: inie anjokondo 10:38, 14:20, 15:5, 17:11,21,23.

‡ 6:58: inie 6:35,48.

6:60-71 Yemboma Molko Kondongemonga Pulumu Yesusini Nirimu Kinie Pilkulie Yu Lombili Puringi Yembo Awisili Yu Munduku Siye Kolko Puringi Temanemo

⁶⁰ Yesusini ,yunge kalumu kinie mememo-selo langi kinie no kinie nongemonga, nirimu mele pilkulie Yesusi lombili andoringi yembo§ awisilini ningendo: “I ungumu aroma topa nikimu. Nawene manda pilipe limbeye? Olio naa pilkimulu.” nirangi.

⁶¹ Yu lombili andoringi yemboma yu nirimumunge pilku keri pilku anjo yando kono-kono ningu kerepale nirangi Yesusini pilipelie nirimumuni, yuni enondo nimbendo: “I ungumu eno pilku keri pilkimiliye?

⁶² Pekinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo oumolourumune kelepa olando pumu kanongi liemo nambe-engeye? Kamu mumindili kolongenje?

⁶³ “Minimuni konde molko puli ulu pulumu silimo; kangimuni konde molko punge uluri naa telemo. Nane enondo ungu nindu akume konde molko mindi puli ulu pulumu. Akume enonga konopune suku pemba kinie eno mini pali konde molko mindi punge.

⁶⁴ Nalo eno molemele yembo marene ‘yu kolo tokomo.’ ningu pilkimili.” nirimu. Yuni pilipe ‘Yu kolo toli yemo.’ ningu pilinge yemboma kinie ‘Yu sike ungu nili yemo.’ ningu pilinge yemboma kinie koronga apurupe pilipe, Yesusi yu yunge opa puluema lipe simbe yemo koronga pilipe molorumu kulu “Eno mare na ‘Kolo tokomo.’ ningu pilkimili.” nirimu.

⁶⁵ Yuni ungu te pea nimbendo: “Eno marene na ‘Kolo tolemo.’ ningu pilimelemonga ‘Tatane “Na moliona paa.”’ ni naa nilimo yemboma na moliona manda naa ongo, natondolo munduku manda naa pilku andonge.’ ounimbu sindu kanumu.”* nirimu.

⁶⁶ Aku ungu nirimu enamonga kepe pe enamanga kepe yu lombili andoringi yembo awisili yuni nirimu mele pilku keri pilkulie yu munduku siye kolko bulu siku altoko yu lombili naa puringi.

⁶⁷ Yu munduku siye koloringi kinie yu lombili andoli rurupendo yuni walsipe pilipelie nimbendo: “Eno kepe na ‘Mundupu siye kolopo anjo pumolo.’ konopu lekemeleye?” nirimu.

⁶⁸ Saimono Pitane topondopa nimbendo: “Awilimu, nawe molemona pumoloye? Molopo kondopo mindi pumolo ungume nu-kinie pelemo.

69 Olio pilipu nu ‘Pulu Yemonga Kake Teli Yemo’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.” nirimu.

70 Yesusini topondopa nimbendo: “Nane nanu eno rurepndo pali ‘Nanga yema molangi.’ nimbu mako torundu nalo enonga ye te depele[†] mele molemo.” nirimu.

71 (Aku nirimumu Saimono Isikeriote malo Judasini tembamondo pilipelie nirimu. Judasi Isikeriote yu eno ye rurepo akumenga ye te nalo yuni pe Yesusi lipe yunge opa puluema sirimu-ne toringi.)‡

7

7:1-9 Yesusi Yu Molopa Nirimu Mele Yunge Kandi Angenupilini Kuru Naa Mondoringi Temanemo

1 Kanu kinie pe Yesusi kolea Gallilli disiriki andopa molorumu. Juda ye awili kolea Judia disiriki moloringimene yu tongue nokoko moloringimunge pilipelie yu kelepa ‘Judia naapumbo.’ nimbe anjo molorumu.

2 Nalo Juda yembomane ou kolea ku lieline sele-ulke takoko peringi walema* pilieringi wale kake telime nondopa wendo ombá terimu kinie

3 Yesusi yunge angenupilini yundu ningendo: ‘“Nuni ‘ulu tondoloma teleno mele nu lombili andolemele yemboma[†] kanangi.’ ningu nu ya munduku siye kolko Judiando pani.’ konopu lekemolo.” niringi.

4 “Yembo tene ‘yu kongono tepa molemo mele pilku yu kanoko imbi siengi.’ nimbe ulume lopi tepa naa telemo. Akumunge nuaku ulume sike teleno liemo yembomane pali kanangi puku te-pou.” niringi.

5 Yesusi angenupilini kepe ‘Yesusi yu Pulu Yemone lipe mundorumu-ne orumu yemo.’ ningunaa pilkulie aku siku niringi.

6 Aku niringimunge Yesusini enondo nimbendo: “Nanga walemo ou wendo naa oli.‡ Kinié alieli ulu tengen walema enonga walema.

7 Ma kolea yembomane eno kinie konopu keri naa panjilimele nalo nane yembomando “Ulu telemelema teko kenjilimele.” nigomonga na kinie konopu keri panjilimele.

† 6:70: Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. ‡ 6:71: Judasi Isikeriotenga temanemo LLuku 22:1-6,21-23,47-49; Mateyu 26:20-25,47-50; Mako kepe molemo.

* 7:2: Iwalemonga ungu pulu teinie yakondo 5:1*. † 7:3: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. ‡ 7:6: Yu tongue wale yu yuyu pilipe molorumu ungu mare laye anjokondo 7:30*.

⁸ Eno wale kake telimu wendo ombá pili-punge liemo pangí. Nalo nanga walemo ou naa wendo okomo-na na ‚isili-ou, naa pumbo.’ nirimu.

⁹ Aku nimbeline yu Gallilli we molorumu.

7:10-53 Ou Sele Ulkemanga Peringi Mele Pilieringi Wale Kake Telimu Wendo Orumu Kinie Pea Pilingendo Yesusi Jerusalleme Purumu Temanemo

¹⁰ Nalo Yesusi yunge angenupili ‘Wale kake telime[§] pea piliemili.’ ningú ou puringi kinie Yesusi kepe purumu. Nalo Yesusi yu ‘naa kanoko imbi siengi.’ nimbe kiyengo nimbe kolea Judia disiriki pupe kolea awili Jerusalleme purumu.

¹¹ Akune Juda yembomanga wale kake telime pilieringi Juda ye awilimene* ‘Yesusi omunje.’ ningú koroko molkolie enono ningendo: “Kanu yemo tena molemonje?” nirangi.

¹² We yembomanga awisilini yundu olo toko ningú andoko moloringi.

Marene ningendo: “Yu ye peangamo.” nirangi.

Nalo marene ningendo: “Yu yandopa yemboma kolo topa silimo.” nirangi.

¹³ Nalo eno Juda ye awilime pipili kolkolie ‘Olio nikimulu mele eno pilinge kinie mongo limolo.’ ningú ungu tondolo teko naa nirangi.

¹⁴ Kake teli walema ou wendo orumu suku-singine Yesusi ‚Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena pupe yemboma mane sirimu.

¹⁵ Juda ye awilimene konopu awisili liku mundukulie ningendo: “Nambepa iyemo pilipe konginjeli pelemoye? Yu sukuli awili tengá naa purumu.” nirangi.

¹⁶ Yesusini topondopa nimbendo: “I ungu nimbu siliomo nanga ungu te molo. Na lipe mundorumu-ne orundu yemonga ungumu.

¹⁷ ‘Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ulume pilipu lipu teambo.’ konopu lepa molemo yembomone nane ungu nilio ungumunge pulumu pilipelie, ‘Nane Pulu Yemonga ungumu nilimo.’ molo ‘Yuni yuyu konopuni pilipe nilimo.’ nimbe pilimbe.

¹⁸ Yembo tene yuyu konopuni pilipelie ungu nimbe silimomone ‘Nanga imbi ola molopili.’ nimbe telemo, nalo yembo tene ‘Lipe mundorumu yemonga imbimu lipu ola mundundembo.’ nimbe kongono telemo yembomo yu sumbi nili yembo te molopa, tepa kenjipe kolo toli yembo te naa molemo.

§ 7:10: aku wale kake telimunge ungu pulu te inie yakondo 5:1*. * 7:11: ungu pulu te inie yakondo 1:19*.

19 Ou Mosisini eno Pulu Yemonga ungu manema naa sinderimuye? Sirimu nalo eno molemelemanga telurini kepe kanu ungu manema pilku tengen panjiku naa telemene. Aku liemo 'Na kanu ungu manema pulue tolemo.' ningu nambemune toko kondonge tekemeleye?" nirimu.

20 Yuni aku sipe nirimu pilkulie yembomane topondoko ningendo: "Nawene nu topa kondomba tekemoye? Nunge konopune kuru te molemomonga pilkulie aku siku nikinu lepamo." niringi.

21 Yesusini enondo topondopa nimbendo: "Nane ulu tondolo te terindu kinie eno konopu awisili liku mundoringi.

22 Mosisini 'Kangomanga kangi te makaye teko kopisiengi.' nimbe ungu mane sipe panjerimumunge eno koro molemele wale Sambatemo[†] kinie kangomanga kangi te makaye teko kopisilimele. (Sike Mosisini ou pulu pulu 'aku ulumu teamili.' ni naa nirimu. Ou enonga anda-kolepalimene aku ulumu teringi, nalo pe Mosisini kanu ungu manemo sipe panjerimumunge pilkulie telemene.)

23 Enone Mosisini ungu mane sirimumu pilku likulie kango tenga kangi te kopisinge walemo[‡] eno koro molemele wale Sambatemo wendo olemo kinie kopisilimele liemo kapola na Sambate walemo kinie ye te tepo konde lsindumunge na-kinie nambemune mumindili kolemeleye? 'Sambate walemo kinie kango tenga kangi te kopisiku wendo likulie 'Papu tekemolo.' ningi liemo Sambate walemo kinie nane ye tenga kangi pali tepo konde lio akumu papula telio.,

24 Enone mongone kanolemele ulume kanokolie sumbi siku 'Imu sike. Imu kolo.' ningu naa piliengi! Ulume mimi siku kanoko konopuni pilkulie sumbi siku apuruku kondangi." nirimu.

7:25-31(-44) "Yesusi Yu Sike Pulu Yemone 'Lipu Mundumbo.' Nirimu Ye Nomi Kirasimunje?" Niringi Temanemo

25 Yu aku sipe nimbe molopili Jerusalleme moloringi yembo marene eno enono walsiku pilkulie ningendo: "I yemo 'Topo kondamili.' ningu molemele yemo naa molemoye?

26 Nalo kaname. Yembo awisili molemelena yu mona ombo angilipe ungu mane sikimu nalo ye awilimene yu ulu te naa tekemele. Enone 'Yu sike Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nirimu ye nomi Kirasimu.' ningu pilkimilinje?

[†] 7:22: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [‡] 7:23: LLipai 12:3; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

²⁷ Nalo olione iyemonga pulu koleamo kanolemolo. Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu ombá kinie yembo tene yu molopa ombá koleamo naa kanopa imbi simbe.”§ niringi.

²⁸ Kanu kinie Yesusi, ou ulke tembelena ungu mane sipe molorumu mele we sipe molopalie, ru nimbeline nimbendo: “Sike enone na kanoko imbi siku, na molopo ondu koleamo kanolemeleye? Na nanu konopuni pilipulie naa orundu. Na lipe mundorumu-ne orundu yemo yu-kinie sike ulu pulumu pelemo yemo. Kanu yemo eno naa pilimele

²⁹ nalo na yu pea molopolie, yuni na lipe mundorumu-ne orundu akumunge nane yu kanopo imbi silio.” nirimu.

³⁰ Aku nirimu kulu pilkulie yu ambolko liku ka singe teringi nalo yu tongue walemo ou wendo naa orumu kulu yembo tene yu naa ambolorumu.*

³¹ Yembo awisilini aku tenge teringi nalo yembo awisilini ningendo: “Pulu Yemone ‘Lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu† ombalie nimbemone, iyemone yu molemo mele lipe ora silimo ulu tondoloma‡ telemo mele kanu yemone ulu tondolo olandopama manda tembaye? ‘Ye nomi Kirasimuni temba.’ nimbu pilimolo ulume i yemone telemo.” ningulie ‘Yu sike kanu yemo.’ ningu tondolo munduku pilieringi.

7:32-36 Juda Ye Awilimene Ele Ye Mare “Yesusi Puku Ka Si-Pee!” Ningu Liku Mundoringi Temanemo

³² Yembomane aku sipe Yesusi molorumu mele aku siku anjo yando olo toko kerepale niringi mele Juda ye awili Parisimene pilkulie niringimuni, eno kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie enone§ ulke tembele ele ye mare “Yesusi puku ka si-pe!” ningu liku mundoringi.

³³ Kanu kinie Jesusini nimbendo: “Laye-kolo mindi eno kinie molopolie, pe na lipe mundorumu yemo molemona kelepo pumbo.

³⁴ Pe enone na koronge nalo naa kanoko, molombona manda naa onge.” nirimu.

³⁵ Juda ye awilimene enono anjo yando kerepale ningulie ningendo: “Yu tena pumbe-na olio manda yu naa pupu kanomoloye? Aku liemo olionga Juda yembo mare ou kolea lupemanga purungi molemele koleamanga pupe

§ 7:27: Sikenje, molo yuni kolo torumunje? Inie 7:42, Mateyu 2:4-6 unguselo kana. * 7:30: 6,8 Yesusinge tongue walemo ou wendo naa oli ungu mare inie 2:4, 8:20, 12:23, 13:1, 17:1, 18:11, LLuku 4:28-30, 9:51, Mateyu 26:18, Mako 14:35-36. † 7:31: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ 7:31: ungu pulu te inie yakondo 2:11*. § 7:32: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”, “34. pris”.

yembo talape lupema* ungu mane sipe molomba-na naa kanomolonje?

³⁶ Yuni ou nimbendo: “Na koronge nalo enone na naa kanonge. Na molombona eno manda naa onge.” nimu kanumu ungu pulumu nambolkanje?” niringi.

7:37-39 Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Pelemo Nomonga Ungu Te†

³⁷ Pe, yemboma Jerusalleme ongo maku toko kake teli walemanga‡ ulume teringi walema pora nimbéndo wale awilimu wendo orumu kinie Yesusi ola angilipelie tondolo mundupelie nimbendo: “Yembo te no waka kolomu liemo na moliona ombo no nopili.

³⁸ Na molio nilio mele “Sike.” ningu tondolo munduku pilinge§ yemboma enonga konopumenga konde molopa mindi puli noma pikipe wendo ombá.* Pulu Yemonga bokune ungu te aku sipe nimbe molemo.” nirimu.

³⁹ Yuni ungu nirimumunge pulumu isipe: “Yu Pulu Yemone sike lipe mundorumu, olio lipe tapondomba yemo molemo.” ningu tondolo munduku pilinge yemboma pe walse Pulu Yemonga Minimu enonga konopumenga ombo molomba lingemondo nirimu. Yesusi ou kolopa lomboropa ola molopa mulu koleana kelepa olando naa purumu kulu Minimu ou naa oli.

7:40-44 Yemboma Yesusi Molorumu Mele Kerepale Ningu Moloringi Temanemo

⁴⁰ Yembomane Yesusini ungu nirimume pilkulie, marene ningendo: “I yemo Mosisini ‘Pulu Yemonga ungu umbu tondombama pilipe yemboma nimbe simbe ye te ombá.’ nirimumu† i yemo lemo.” niringi.

⁴¹⁻⁴² Marene ningendo: “Yu Pulu Yemone ‘olio nokopa kondomba lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.” niringi.

Marene ningendo: “Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu kolea Gallilli disiriki molopalie ombáye? Yu Gallilli naa menge. Pulu Yemonga bokumuni nimbendo: ‘Pulu Yemone lipe mundumbe ye nomi Kirasimu ye nomi kingi Depisini kalopa limbe. Depisi yu meringi Betellieme taono akune ye nomi Kirasimu menge.’ nilimo‡ kanumunge yu Gallilli disiriki manda naa menge lemo.” niringi.

* **7:35:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. † **7:36:** inie yakondo 4:10,14. ‡ **7:37:** Walemonga imbimu inie yakondo 7:2; ungu pulumu 5:1*.

§ **7:38:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **7:38:** inie yakondo 4:10,14, ungupulu te 4:10*. † **7:40:** Unku-Manema 18:15,18 molemo; bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ **7:41-42:** Maika 5:2. Akumu sike Yesusi Betellieme taonona meringi, Mateyu 2:1,4-6, LLuku 2:4-6.

⁴³ Aku siku yemboma Yesusi molorumu mele kerepale ningu konopu lupe lupe lieringi.

⁴⁴ Yembo marene 'Yesusi ka siemili.' konopu leko moloringi nalo tene yu pupe ambolopa naa lsimu.

7:45-52 Juda Ye Awilimene 'Yesusi We Yere.' Konopu Lieringi Temanemo

⁴⁵ Ulke tembele ele-yema Yesusi kinie yemboma kinie ningu moloringi mele pilku molkolie, pe we kelko yando ongo Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie Parisi yema kinie moloringine puringi. Yesusi ka siku naa mengo oringi kulu kanokolie enone ele yemando ningendo: "Yemo nambemune naa mengo ongiye?" niringi.

⁴⁶ Ele yemane ningendo: "Molo. Ye tene ou ungu mane silimele mele yuni aku sipe naa simu. Yuni ungu mane paa olandopa simu." niringi.

⁴⁷ Parisimene pilku keri pilkulie ningendo: "Yuni kolo topa ungu nimume 'Sike nimu.' konopu leko eno we kelko yando ongiye?

⁴⁸ Olionga ye awilime kinie Parisi yema kinie olionga ye tene "Yu molemo nilimo mele sike akumu molemo." nimbe piliemu? „Molo, tene aku sipe naa nimbe piliemu kanumu.„§

⁴⁹ Nalo we yembo maku toko molongime Mosisini ungu mane sirimu pelemoma paa naa pilimele. Pulu Yemone enonga kotemo koronga pilipe, kolonge kinie 'Mindili nangi.' nimbe panjerimu." niringi.

⁵⁰ Nikodimasi, yu ou walse Yesusi molorumune purumu ye kanumu,* Parisi ye kanumenga te yu, yuni eno walsipelie nimbedo:

⁵¹ "Olionga ungu manemane 'Yembo te kote naa pilkulie we mongo liku sie.' nilimoye? Yu ou kotena ombalie nilimo mele pilipulie pe ungu nilimomanga pulume apurupu pilimolo." nirimu.

⁵² Parisi yemane yundu topondoko ningendo: "Aku nu kepe kolea Gallilli ye teye? Pulu Yemonga bokune sukundu mimi siku kanani. Mimi siku kanokolie, 'Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilipe yando nimbe simbe ye te Gallilli wendo ombá.' nimbe pelemo kanoníye?" niringi.†

7:53-8:11 Ambo Ye Puli Te Kinie Ye Te Kinie Wa Ulu Kerinele Teringili Kinie Yesusini Ulu Te Terimu Temanemo

⁵³ Yemboma pali ulkendo bulu-balu ningu puringi

§ 7:48: Sikenje. Molo Nikodimasi koronga kiyengo nimbe 'Yesusi yu sike Pulu Yemone mako topa lipa mundorumu ye nomi Kirasimu.' nimbe yu kuru mondopa molorumunje? Ya 7:50 kinie yakondo 3:1-21 kanani. * **7:50:** inie 7:48*. † **7:52:** ya 7:40,41.

8

¹ nalo Yesusi ma pangi te 'Ma Pangi Unjo Ollipi Ponie' nili akune olando purumu.

² Kanu kinie kolea tangorumu kinie ipulueli-ou yu kelepa 'Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena purumu kinie yemboma yu molorumune ongo maku toko moloringi kinie eno ungu mane simbendo yu manie molorumu.

³ Kanu kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie* Parisi yema kinie† enone ambo ye puli te ye te kinie wa ulu kerinele teringilimu liku mengo ongo yemboma moloringi kumbi-kerena ongo anjikulie,

⁴ Jesusindu ningendo: "Ungu Mane Silimu, i ambo ye pulimu ye te kinie wa ulu kerinele teko molongili yembomane kanongi-ne membo okomolo.

⁵ Mosisini ungu mane te sipe panjipelie nimbendo: "Amboaku tembamo kouni toko kondaa." nirimu‡ kene nuni nambolka niniye?" niringi.

⁶ Nalo enone sike pilingendo naa niringi. 'Yuni nambolka nimbenje? Nimbe kenjimbe kinie kote tendemolo.' ningu aku siku walseringi.§

Nalo Yesusi ma kanopa kimuni mana 'we, imbi topa molorumu.

⁷ Kanu kinie yu alieli walsi-pou-pou teringi kulu olando sipe kanopalie enondo nimbendo: "Enonga ye te ulu pulu keri te naa pelemo ye tene i ambomo kumbi lepa kouni topili."* nirimu.

⁸ Aku nimbeline yu kelepa ma kanopa mana we imbi topa molorumu.

⁹ Aku nirimu kulu pilkulie ye awilime eno te talo ningu pena pena puku Yesusi munduku siye kolko eno puringi. Ye awilimenga ye nomime ou kumbi leko puringi kanu kinie we ye awilime akilku puringi kinie ye awili te Yesusi kinie naa molopa yuyu molopa, ambomo yu molorumune we angilierimu.

¹⁰ Kanu kinie Yesusi olando sipe kanopalie ambomo walsipelie nimbendo: "Ambomo, yema tena molemeleye? Ye tene nu 'Teko kenjenenumunge kote tendambo.' naa nimuye?" nirimu.

¹¹ Ambomone nimbendo: "Awilimu, tene na kote naa tendemba tekemo." nirimu.

* **8:3:** bokumunge alsena anjokondo "41. saveman". † **8:3:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". ‡ **8:5:** LLipai 20:10, Ungu Manema 22:22.

§ **8:6:** ngu pulu te Mateyu 16:1***. * **8:7:** Ungu-Manema 17:6-7.

Yesusini nimbendo: "Nane kepe 'Nuni teko kenjenu-munge mongo lieni!' naa nikiru kene nu pukulie ulu pulu keri teleno mele munduku siye kolko kelko naa tei!" nirimu.

8:12-20 (I temanemonga imbi talo mele.) Te:Yesusi Molorumu Mele Yuni Yuyu Witinese Molopa Yemboma Nimbe Sirimu Temane Te† Te:Yesusi Mana Yembomanga PaTendelimunge Ungu Te

¹² Yembo moloringimendo Yesusini kelepa nimbendo: "Na ma koleamanga pali yembomanga patendelimu.[‡] Naandopo molombona lombili andoko molonge yemboma sumbulu tolina naa andoko molonge. Konde mololi ulu pulumu silimo patelimu kinie molonge." nirimu.

¹³ Aku nirimu kulu ye awili Parisimene[§] pilkulie yu karaye tekolie ningendo: "Nu moleno mele nunu ningu silino kene nuni ungu nikinume pilipulie 'Sike nikimu.' nimbu pilimelanje manda naa telka." niringi.*

¹⁴ Yesusini topondopa nimbendo: "Na ou molopo orundu koleamo kinie kelepo pumbo tekero koleamo kinie pilipu moliomonga na molio mele sike nanu nilio nalo nane iungu nikirumu sike ungumu. Nalo na molopo orundu koleamo kepe pe pumbo tekero koleamo kepe eno naa pilkimili.

¹⁵ Mana yembomane pilku apuruku telemele mele eno Parisi yemane aku siku pilkulie apurulimele, nalo nane yembo te naa apurulio.

¹⁶ Nalo nane sike pilipu apurulkenje na nanu manjipu naa apurulkemonga sumbi sipu apurulke. Na lipe mundorumu ye Tata kinie pea tapu topo molembolomonga sumbi sipu pilipu apurulke.

¹⁷ Enonga ungu mane te bokune molemo kanumu isipe: 'Yembo talone ungu te ningu singili liemo 'Aku ungumu sike.' niengi.'aku sipe nimbe pelemo.[†]

¹⁸ Akumunge na molio mele nanu nimbu silio kepe; na lipe mundorumu ye Tatane na molio mele nimbe silimola." nirimu.

¹⁹ Kanu kinie enone walsikulie ningendo: "Lanie tena molemoye?"[‡] niringi.

Yesusini topondopa nimbendo: "Enone na kepe nanga Lapamo kepe naa kanoko imbi silimele. Enone na kanoko imbi silimelanje Tata kepe kanoko imbi silimela." nirimu.

[†] **8:11:** inie yakondo 5:31-40. [‡] **8:12:** inie yakondo 1:4,5,9, Jono Kumbi Lepamo 2:8-11. Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. [§] **8:13:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". ^{*} **8:13:** inie yakondo 5:31-47. [†] **8:17:** Ungu-Manema 19:15.

[‡] **8:19:** inie anjokondo 14:7-11.

20 Yesusi ulke tembelena sukundu, Pulu Yemonga ningu yembomane kou mone siringi unjo ketema lierimu koleana molopa yemboma ungu mane sipe molopalie iungume nirimu. Nalo yunge walemo[§] wendo naa orumu kulu yembo tene yu ambolko liku ka naa siringi.

8:21-30 Yesusini Ye Awilimendo “Na Pumbo Koleana Eno Manda Naa Punge.” Nirimu Temanemo

21 Yesusini altopa Juda ye awilimendo nimbendo: “Nakinie pumbo tekero, kanu kinie enone na koroko kelkolie enonga ulu pulu kerime konopune pepili kolonge. Na pumbo koleana eno manda naa onge.” nirimu.

22 Aku nirimu kulu pilkulie Juda ye awilimene enono kerepale ningu walsikulie ningendo: “Aku nambemune ‘Napumbo koleana eno manda naa onge.’ nikimuye? Akuliemo yu yuyu topa kondombanje?” niringi.

23 Yesusini kelepa nimbendo: “Eno manie yemboma, naola yemo. Eno ma kolea pulu yemboma, na ma kolea pulu ye te molo.

24 Nane enondo ou nimbondo: “Ulu pulu kerime konopune we pepili kolonge.” nindu kanumu. Akumu “Na kinié molio ou-pulu-pulu molorundu pe molopo mindi pumbo yemo.” nimbu silio mele enone ‘Sike akumu molemo.’* ningu tondolo munduku naa pilengi liemo pe eno kolonge kinie sike enonga ulu pulu kerime konopune we pepili kolonge.” nirimu.

25 Parisi yemane yu walsikulie ningendo: “Nunaweye?” niringi.

Yesusini topondopa nimbendo: “Na molio mele eno alieli nimbu silio kanumu na mindi.

26 Nane eno molko ulu telemele mele pilipu apurupulie enone teko kenjilimele mele ungu awisili nimbu silke nalo nanu konopuni pilipulie ungume naa nilio. Na lipe mundorumu yemo, yuulu sikema mindi tepa ungu sikema mindi nilimo ye, kanumuni nilimo mele mindi pilipulie mana yemboma nimbu silio.” nirimu.

27 Yuni Lapando nirimu nalo eno yuni nirimu mele pulumu naa pilieringi kulu

28 Yesusini enondo nimbendo: “Pe enone Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ola uku toko panjinge kinie† enone pilkulie “Na kinie molio ou-pulu-pulu molorundu pe molopo mindi pumbo yemo.” nimbu silio mele enone ‘Sike

§ 8:20: ungu pulu te inie yakondo 7:30*. * 8:24: inie 8:28,58; anjokondo 13:19. Yesusi yu “Pulu Yemo molio.” nimbéndo aku sipe nirimu. Ou Mosisini Pulu Yemondo “Nu imbi naweye?” nirimu kinie Pulu Yemone aku sipe nirimula.

† 8:28: inie yakondo 3:14, anjokondo 12:32-33, 19:18.

akumu molemo.'‡ ningu pilkulie kepe, "Na nanu konopuni pilipulie naa telio.§ Tatane na mane silimo mele mindi pilipulie nilio." alieli nimbu silio 'Akumu sike lemo.' ningu pilinge.

²⁹ Na lipe mundorumu-ne orundu yemo na kinie pea tapu topo molembolo; alieli yu kanopa peanga kanolemo ulume mindi teliomonga yuni walsikele kepe na mundupe siye naa kolemo." nirimu.

³⁰ Yuni aku sipe nimbe molopili kepe yembo awisili 'Yesusi yu Pulu Yemone sike lipe mundorumu.' ningu tondolo munduku pilieringi.*

8:31-38 Ungu Sikemone Olio Ka Silimo Melema Wendo Lindipe 'We Molko Kondangi.' Nimbé Temanemo

8:31-41 Eporayamone Kalopa Lsimu Yembomando Yesusini Nirimu Temanemo

³¹ 'Yu sike.' ningu pilieringi Juda yembomando Yesusini nimbendo: "Nane ungu mane silioma sike pilku liku tengen panjiku molongi liemo eno sike nanga lombili andolime molonge.†

³² Aku tekolie, enone sike ungumu pilinge kanu kinie eno ka silimo melema sike ungumuni wendo lindipe 'eno we molko kondangi.' nimbé." nirimu.

³³ Enone topondoko yuntu ningendo: "Olio Eporayamone kalopa lsimu yemboma molopo, yembo tenga ka kongono te naa tendepo molorumulu.‡ Aku liemo nuni 'Ka silimo melema wendo pumbe olio molko kondonge.' ninu kanumu nambeko pilkulie ninuye?" niringi.

³⁴ Yesusini topondopalie nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Yembo ulu pulu keri telemelena ulu pulu kerimene ka silimo kinie aku ulu pulu kerimenga ka kongono telemelena.

³⁵ Ka kongono telemo kendemandemo ulke pulu yemboma kinie pea kamu naa molemo, nalo ambolango te yunge ulke pulu yemboma kinie alieli telune tapu toko molemele.

‡ **8:28:** inie 8:24,58, anjokondo 13:19. § **8:28:** inie yakondo 5:30. * **8:30:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **8:31:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

‡ **8:33:** Kolo toringi. Isirele yembomanga anda-kolepalime kolea Isipi moloringi kinie Isipi yembomane "Eno paa mindili nangi." ningu ka kongono mele siku ka pulse toko enonga ambolangoma "Ambolango mengolie kangoma kanoko likulie toko kondangi." niringi (Wendo Oringi 1, 5). Pe Pulu Yemone eno lipe tapondopa kolea Isipi ulsu memba purumu. Ulu te i-sipela: Yesusi molopili Isirele yemboma eno enono nokoko naa moloringi. Romo yembomane Isirele yemboma tondolo munduku nokoringimunge Isirele yemboma kapola naa molko Romo yemboma paa konopu keri panjeringi. Pe altoko kolo toringi ungu te inie anjokondo 19:15 molemola.

36 Akumunge ,Ulke Pulu Yemonga, Malone ‘Eno ka silimo melema mundupe siye kolopili, eno we molko kondangi.’ nimu liemo meltene sike ka naa simbe, we paa sike molko kondonge.

37 ‘Eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemele.’ na pilipu molio nalo enonga konopune nanga ungumu naa pelemomonga na toko kondonge tekemele.

38 Nane Tata kinie molopolie kanoruntu mele eno nimbu silio. Enone enonga laniene nilimo mele pilkulie telemele.” nirimu.

8:39-47 Yesusini “Enonga Lanie Setene.” Nirimu Temanemo 8:42-47 “Setenene Kalopa Lsimu Yemboma Molemele.” Nimbe Yesusini Nirimu Temanemo

39 Yesusini yembomando “Eno lanienga ungumu pilkulie telemele.” nirimu kinie pilkulie Juda yembomane topundoko ningendo: “Olionga lapa kalopa lsimumu Eporayamo.”[§] niringi.

Yesusini nimbendo: “Molo. Eno sike Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelanje Eporayamone terimu mele eno aku siku telemela.

40 Nalo aku naa telemele. Pulu Yemone na nimbe sirimu ungume na pilierindu ungu sikema eno nimbu silio yemo toko kondonge tekemele. Eporayamone aku sipe naa terimu.

41 Eno enonga laniene telemo mele manda manjiku telemele.” nirimu.

Enone tondolo karaye tekolie ningendo: “Olionga anumu ye te lupe kinie wapora topalie olio naa merimu. Olionga lapa kanumu Pulu Yemo telu mindi.” niringi.

42 Yesusini enondo nimbendo: “Na Pulu Yemo kinie molopolie oruntu ya moliomonga Pulu Yemo yu sike enonga Lapa lelkanje enone na konopu mondolemela. Nanunu konopuni pilipulie naa oruntu. Yuni na lipemundorumu-ne oruntu.

43 Nane ungu niliomanga pulumu nambemune sumbi siku naa pilimeleye? ‘Ungu pulumu naa pilimolo.’ ningu liku su silimele akumunge nanga ungumu eno naa pilimele.

44 Eno Depelemonga* ambolangoma, Setene enonga lapamo. Laniene kanopa peanga kanolemo mele ‘teamili.’ ningulie yuni “Eno teaa.” nilimo mele ‘Paa teamili.’ nilimele. Ou-pulu-pulu mulu maselo kokele wendo orumu kinie yu yembo topa kondoli yemo molorumu mele aku silimu yandopa kinié we molemo. Yu sike ungu pulu te naa

[§] **8:39:** bokumunge alsena anjokondo “31.1. pikinini bilong Eporayamo”.

* **8:44:** Depelemo kurumenga nomi Setenenga imbi mele te. Unku pulu te bokumunge alsena anjokondo “9. devil”.

perimu-ne sike ungu te walsikele kepe paa naa nirimu. Yu kolo tolemo yemo; yu sike kolo toli ungumunge pulu yemo molemomonga ou yu kolo torumu mele yandopa kinié kepe pe kepe kolo mindi tolemo tomba.

⁴⁵ Nalo nane ungu sikema nimbu siliomonga eno naa pilku 'Kolo tolemo.' ningu pilimele.

8:46-59 Yesusi Kinie Isirele Ye Awili Mare Kinie Kerepale Niringi Temanemo 8:48-59 Yesusini "Eporayamo

⁴⁶ "Nawene nanga konopune ulu pulu keri telu kepe pelemo manda lipe ora simbeye? Te naa pelemo nalo nane ungu sikemo nindu liemo 'Sike nikimu.' ningu eno nambemune naa pilimeleye?

⁴⁷ Pulu Yemonga ambolangomane Pulu Yemone nilimo ungumu pilku limele. Eno Pulu Yemonga ambolangoma naa molkolie[†] yunge ungumu nane nimbu silioma "Naa pilimolo." ningu naa pilku limele." nirimu.

⁴⁸ Juda ye awilimene[‡] yundu topondoko ningendo: " "Nu Sameria ye te moleno, nunge konopune kuru te molemo." nilimolo kanumu sike nilimolo." niringi. „Juda yembomane Sameria yemboma kinie konopu keri panjeringi kanumunge[§] yu iri toko ungu taka tondoko "Yu ye keri te." ningendo "Nu Sameria ye te." niringi..»

⁴⁹ Niringi mele pilipelie Yesusini topondopa enondo nimbendo: "Nanga konopune kuru te naa molemo. Nane Tatanga imbi lipu ola mundundulio, nalo enone nanga imbi tekó kenjindilimele.

⁵⁰ Nanu 'Imbi ola molopili.' naa nilio, nalo ye te molemo akumuni 'Na imbi ola molopili.' nimbe nanga imbi lipe ola mundundulimo. Kanuyemone name nilio mele kepe enone nilimele mele kepe mimi sipe pilipe apurupe tene 'Sike nikimu.' nimbe pilipe molemo.

⁵¹ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo te nanga ungumu pilipe lipe tepa molomba yembomo paa kamu naa kolopa molopa mindi pumbe." nirimu.

⁵² Juda ye awilimene yundu ningendo: "Kinié olio pilkimulu, kuru te paa sike nunge konopune molemo lemo. Anda kolepa Eporayamo kolorumu;" Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] koloringila. Nalo nuni ninindu: "Nanga ungumu pilipe lipe molomba yembomo kamu naa kolomba." nikinu.

[†] **8:47:** inie 8:42. Bokumunge alsena anjokondo "31. pikinini". [‡] **8:48:** ungu pulu inie yakondo 1:19*. [§] **8:48:** bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria".

^{*} **8:52:** Ou Pulu Pulu 25. [†] **8:52:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

⁵³ Eporayamonga imbi manie mele molopa nunge imbi ola molemoye? Yunge imbi paa ola, nalo yu kepe kolorumula. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemboma kepe imbi ola molorumu nalo koloringila. Nunge imbimu ola enonga imbime manieye? Paa molo! Nu koropamo." niringi.

⁵⁴ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane nanga imbi nanu lipu ola mundulkenje na imbi paa sike ola naa molka, na we mindi nilke. Nalo akumu molo. Tata, yundu enone "Olionga Pulu Yemo." nilimele kanumuni nanga imbi lipe ola mundundulimo.

⁵⁵ Enone yu naa kanoko naa pilimele nalo nane yu kanopo pilio. Nane "Yu naa kanopo naa pilio." nilkenje eno kolo tolime molemele mele na aku sipu molka. Nalo nane yu paa sike kanopo pilipu, yunge ungumu pilipu lipu tepo molio.

⁵⁶ Enonga anda kolepa Eporayamone na mana manie ombó walemo kanomba pilipelie konopu sipe molorumu. Kanu walemo kamu kanopalie konopu sirimu." nirimu.

⁵⁷ Kanu kinie Juda ye awilimene yundu ningendo: "Nunge ponie tokapu talo ou naa pora nili. Nu kango yemo mindi. Pe nu "Eporayamo kanoruntu." nikinuye? Nuni yu manda naa kanorunu. Kolo tokono." niringi.

⁵⁸ Yesusini enondo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Eporayamo sike paa koronga ou molopa kolorumu nalo yu ou naa molopili na moloruntu."‡ nirimu.

⁵⁹ Aku nirimu kulu pilkulie enone "Yu topo kondamili." ningu kou liku yu tonge teringi. Nalo Yesusi lopi tepalie, ulke tembelena kiyengo nimbe ombo ulsu purumu.

Ou Naa Molopili Na Moloruntu." Nirimu Temanemo

9

Kolomongo Awili 9 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Kinie Pe Parisi Yema Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temaneselo

9:1-12 Yesusini Mongo Keri Lierimu Ye Te Tepa Konde Lsimu Temanemo

‡ **8:58:** Yesusini "Eporayamo naa molopili na moloruntu." nirimu akumu Umbu-Ungune "moloruntu" ya molemo nalo Yesusi yunge ungune sike "moloruntu" naa nirimu. "Molio" nirimu. "Eporayamo yu ou naa molopili na molio." nirimu. Inie 8:24,28 kinie, anjokondo 13:19 kinie kananila. Nambemune, Pulu Yemonga imbi 'Yawe' akumunge ungu pulumu 'Molio'. Akumunge yembomane "Yu Pulu Yemo molemo." ningu pilieni! nimbe Yesusini aku sipe "molio" nirimu. Akumunge ungu pulumu Wendo Oringi 3:14 molemo kana. Yesusi "molio" nirimuungu pokore inie yando 6:35* kana.

¹ Yesusi aulkena pumbe purumu kinie mongo keri lierimu ye te molorumu kanorumu. Anumuni olona sukundu mongo keri lielimu merimu.

² Pe yu lombili andoli yemane yu walsikulie ningendo: "Rapai,"^{*} nawene ulu pulu keri terimumunge iyemonga anumuni yu olona sukundu mongo keri lielimu merimuye? Yemo yuyu terimu molo anumu lapaselone teringiliye?" niringi.

³ Yesusini nimbendo: "Yemo yuni kepe anumu lapaselone kepe ulu pulu keri te teringi ne yu mongo keri naa lierimu. 'Pulu Yemonga ulu tondolo te iyemo kinie mona wendo opili yemboma pali kanangi.' nimbe iyemo mongo keri lierimu.

⁴ Iwalemo pora naa nimbe ena ou naa pupili na lipe mundorumu yemonga kongono paa temolo. Ipu lemba kinie yembo tene manda kongono naa temba.

⁵ Na ima koleana molopolie, na ma koleana yembomanga patendelimu molio."[†] nirimu.

⁶ Aku nimbelie yu mana lkambe topalie mamo kinie ambolopa topele-mapele topalie yemonga mongoselonga kandopalie nimbendo:

⁷ "Nu no-mongo Silloamo puku kumbi-kerena no le-pou." nirimu. (Silloamonga ungu pulumu 'lipe mundoli'.) Yu akune pupe kumbikerena no lierimu kinie mongoselo peanga lierimu, melema kanolipe ulkendo purumu.

⁸ Kanu kinie yunge kolea yemboma kinie "Yu koumone siee." nimbe ou aulkena mawa tepa molorumu kanoringi yemboma kinie yu aku sipe orumu kanokolie enone enono anjo yando kerepale ningu walsikulie ningendo: "I yemo ou "Kou mone sie." nimbe mawa tepa molorumu kanu yemonje?" niringi.

⁹ Marene ningendo: "Sike, yu aku yemo mindi." niringi.

Marene ningendo: "Molo. Elo kumbi-kere telu sipe nalo iyemo lupe." niringi.

Nalo yemo yuyu tondolo mundupelie nimbendo: "Yekanumu na mindi." nirimu.

¹⁰ Enone topondokolie ningendo: "Nunge mongoselo nambe-enu kinie peanga liemuye?" niringi kinie

¹¹ yuni topondopa nimbendo: "Ye te 'Yesusi' nilimele kanumuni olí lipe mongoselonga ape kandopalie nimbendo: "No-mongo Silloamo puku kumbi-kerena no le-pou." nimukinie pupu kumbi-kerena no le-pondu kinie nanga mongoselo peanga liemu-ne kolea kanondu." nirimu.

¹² "Aku yemo tena molemoye?" niringi kinie

"Na naa kanondu." nirimu.

* **9:2:** 'Rapai' ungu pulumu inie yakondo 1:38*. † **9:5:** inie yakondo 8:12.

9:13-34 Parisi Yemane Mongo Keri Lierimu Yemo ‘Nambeapa Peanga Liemunje Piliemili.’ Niringi Temanemo (Kolomongo Awili 9 pali temane telumu.)

¹³ Ye ou mongo keri lierimumu yembomane Parisi yema‡ moloringine mengo puringi.

¹⁴ Kanu kinie, Yesusini le-olí lipé yemonga mongoselonga ape kandopalie yemonga mongoselo ‘altopa peanga liepili.’ nirimu kanu walemo „Juda yemboma koro moloringi, wale Sambate kinie§ terimu,

¹⁵ akumunge Parisi yemane kepe yu walsikulie ningendo: “Nunge mongoselo nambepa peanga liemuye?” niringi.

Yemone topondopa nimbendo: “Nanga mongoselonga oli ape kandomu kinie na kumbi-kerena no lepolie kinie na mongone kanokoro.” nirimu.

¹⁶ Parisi ye marene ningendo: “I yemo Sambate walemo naapilipe we andolemo, aku sipe ulu pulu keri telemomonga Pulu Yemone yu naa lipé mundorumu lemo.”* niringi.

Nalo marene ningendo: “Pulu Yemone lipé tapondomba kinie mindi yembo tene iulu tondoloma mele manda temba† aku sipe mele ye ulu pulu keri telemo tene manda telkaye?” niringi.

Akumunge eno anjo yando kerepale ningu konopu telune pupili naa moloringi.

¹⁷ Akumunge mongo ou keri lierimu yemo altoko walsikulie ningendo: “Kanu yemone nunge mongomo tepa peanga tendemu akumunge yundu nu nambolka konopu lekenoye?” niringi.

Yemone topondopalie nimbendo: “Yu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yete.”‡ nirimu.

¹⁸ Nalo Juda ye awilimene§ “‘Iyemo ou yunge mongomo paa sike keri lierimu, pe kinié peanga liemu.’ nimbu ‘sike lemo.’ we naa nimolo. Yu olio kanopo imbi naa silimolo kene anumu lapaselo walsipu piliemili wale.” niringi.

¹⁹ Kanu kinie anumu lapaselo oringili kinie walsikulie ningendo: “I yemo elonga marenaye? “Anumuni merimu kinie mongomo keri lierimu.” nilimbele kanu yemo imuye? Aku liemo kinié nambepa mongone kanolemoye?” niringi.

‡ **9:13:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. § **9:14:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. * **9:16:** inie 9:24. † **9:16:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. ‡ **9:17:** bokumunge alsena anjokondo “34. profet”. § **9:18:** ungu pulu inie yakondo 1:19*.

20 Anumu lapaselone topondokolo ningelendo: "Yu sike oltonga malo, anumuni merimu kinie yunge mongomo keri lielimu merimu yemo olto kanokombolo.

21 Nalo kinie yunge mongoselo peanga liemumu nambepa temunje olto naa kanombulu. Yu nawene mongoselo tepe peanga tendemunje akumu olto naa la kanombulu. Yu yemo molemo kene yu temu mele yuyu nimbe sipili yu walsiku piliee." niringili.

22 Anumu lapaselo Juda ye awilime pipili kolkololie aku siku niringili. Juda ye awilimene ou ningu panjikulie ningendo: "Yembo tene 'Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu.' nimu liemo aku yembomo ulke maku topo Pulu Yemonga ungumu pilimolo ulkemanga naa opili kamu makoromolo." niringimunge aku siku niringili.

23 Ou ye awilimene akusiku ningu panjeringimu anumu lapaseloe pilkululie "Yu yemo kene yuyu nipili walsiku pilie." niringili.

24 Juda ye awilimene kelko talo siku ou mongo keri lierimu yemo "Ou." ningulie yundu ningendo: "Nuni 'Pulu Yemo pilipe molemo.' ningu kolo naa toko, nu temu mele sumbi siku olio piliemili ningu si! 'Olio Pulu Yemonga ungumu mimi sipu pilimolo yemane pilkimulu,' "Nunge mongo tepe peanga tendemu." nikinu yemo yu ulu pulu keri teli yemo." nimbu pilkimulu." niringi.*

25 Yuni enondo topondopa nimbendo: "Na mongo tepe peanga tendemu yemo ulu pulu keri teli yemo molo molonje, na naa pilkiru. Nalo ulu te na paa sike pilkiru. Ou nanga mongoselo paa sike keri lierimu nalo kinie nanga mongoselo peanga liemu-ne kolea kanokoro, akumu na paa pilkiru." nirimu.

26 Kanu kinie enone yu walsiku pilkulie ningendo: "Yuni nu nambe-emuye? Nambolka uluri temu kinie nunge mongoselo peanga liemuye?" niringi.

27 Yuni topondopa nimbendo: "Nane eno ou nimbu sindu nalo naa pilingendo ungu nindumu liku su singi kanumu. Pe kinié nambolkare pilingendo altoko 'ni!' nikimiliye? Eno kepe yu lombili pungendo walsikimilinje?" nirimu.

28 Kanu kinie enone yu kinie mumindili kolkolie iri toko ningendo: "Nu aku ye kerimunge lombili andolimu nalo olio Mosisinge lombili andolime."†

29 'Pulu Yemone sike Mosisi kinie ungu nirimu.' nimbu pilipulie, 'Mosisi Pulu Yemonga ye awilimu.' nimbu pilipu

* 9:24: ya 9:16. † 9:28: bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

molemolo,[‡] nalo iye kerimu yu terenga molopa orumunje, olio naa pilkimulu.” niringi.

³⁰ Yemone topondopa nimbendo: “I yemone nanga mongoselo tepe peanga tendemu nalo yu tena molopa orumunje eno Pulu Yemonga ungumu mimi siku pilimele yemane naa pilimele akumu paa ulu te lupe.

³¹ Olio pilimolo, ‘Ulu pulu keri telemele yemboma Pulu Yemo mawa teko “Liku tapondou.” nilimele ungume naa pilimo. Yembo te ‘Pulu Yemonga imbimu olandopa molopili.’ nimbe ulume tepe molopa, yuni “Tei.” nilimo mele pilipe telemo yembomo Pulu Yemo mawa tepe “Liku tapondou.” nilimo ungume pilimo.’ akumu olio pilimolo.

³² Ou Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie kepe yandopa kepe yembo te anumuni merimu kinie olona sukundu mongo keri lierimu yembomonga mongomo yembo tene tepe peanga tenderimu ningu temane telu kepe ou tene naa toringi pilierimulu kanumu.

³³ Pulu Yemone iyemo lipe naa mundulkenje yuni aku sipe ulu tondolo te manda naa telka.” nirimu.

³⁴ Yuni aku nirimu kulu pilkulie enone topondoko ningendo: “Nu aminiene merimu kinie ulu pulu keri awisili pepili merimu. Pe kinié nuni ‘olio mane siembo.’ konopu lekolie nikinuye?” niringi. Aku ningulie yu ‘Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena kamu, makororingi.

9:35-41 “*Yembomanga Konopune Sukundu Mongoma Keri Lemo, Yembo Naa Kanolemele.*” Nirimu Temanemo (Kolomongo Awili 9 pali temane telumu.)

³⁵ Juda ye awilimene Yesusini mongo tepe peanga tenderimu yemo ‘Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena, kamu makororingi kinie pilipelie Yesusi yu pupe kanopalie nimbendo: “Nu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo ‘Yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu,’ ningu tondolo munduku pilkinu§ molo moloye?” nirimu.

³⁶ Yemone walsipelie nimbendo: “Ye Awilimu,* iye nikinumu yu naweye? Nane ‘yu sike aku yemo molemo.’ nimbu tondolo mundupu piliembo kene ningu si.” nirimu.

³⁷ Yesusini nimbendo: “Kanu yemo nu kinie kanoko moleno. Kinié nu-kinie ungu ningu molkombele akumu.” nirimu.

³⁸ Kanu kinie ye kanumuni nimbendo: “Awilimu, kinié ‘Nu aku yemo sike lepamo.’ nimbu tondolo mundupu pilkiru.” nimbelie Yesusinge imbi lipe ola mundundupe yu kapi nirimu.

[‡] 9:29: WendoOringi 33:11. § 9:35: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “32.3. Pikinini Bilong Man”. * 9:36: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

³⁹ Yesusini nimbendo: "Na 'yemboma ulu pulu keri teko molemele mele mona liepili piliengi!' nimbu ma koleana orundu. 'Yembo mongo keri lemoma mongone melema kanoko, mongo peanga lemoma mongone melema naa kanangi.' nimbu ma koleana orundu."† nirimu.

⁴⁰ Parisi ye‡ yu pea moloringi marene yuni aku nirimu pilkulie 'Yu ungu iko te topa oliondo nikimunje?' ningu yu walsikulie ningendo: "Nu nambolka ningu ninkinuye? Olionga mongoma keri lemolaye?" niringu.

⁴¹ Yesusini nimbendo: "Enonga mongoma keri lelkanje enonga 'konopune ulu pulu kerime pelemo.' ningu pilkulie, 'Pulu Yemondo,' 'Ulu pulu kerime manie pupe konopu peanga liepili.' ni." nilimela. Nalo "Mongone melema kanolemolo." nilimelemonga enonga ulu pulu kerime konopune we pepili molemele."§ nirimu.

10

10:1-21 Yesusini Kongi Sipisipime Kinie Sipisipimenga Tapu Yemo Kinie Akumendo Nirimu Temanemo

10:1-6 Kongi Sipisipi Palamonga Ungu Ikomo

¹ Walse Yesusini yembo moloringimendo nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Ye te kongi sipisipi pala kerepulune suku naa pupe, we tengah topa tangondopa pulimo yemo yu wa noli yemo.*

² Nalo ye tekerepulune suku pulimo yemo yu sipisipi nokoli yemo.†

³ Kerepulu nokoli yemone yunge kune lindilimo. Sipisipimene nokoli yemonga ungumu pilimele, yunge sipisipimenga imbime lepa pala kerepulune ulsu memba pulimo.

⁴ Yunge sipisipime wendo lipelie, yu kumbi lepa pulimo kinie yunge ungumu pilkulie eno lombili pulimele.

⁵ Ye lupe tengah ungu nilimomo naa pilkulie yu lombili naa puku talopa leko pulimele." nirimu.

⁶ Yesusini aku ungu ikomo topa sirimu nalo ungu pulumu naa pilieringi.

10:7-18 Yesusi Yu "Kongi Sipisipimenga Tapu Ye Peangamo Molio." Nirimu Temanemo (10:1-18 pali kanani.)

⁷ Yesusini ,kongi sipisipimenga ungu ikomo topalie nirimumuni, ungu pulumu naa pilieringi kulu, kelepa ungu te

† 9:39: inie yakondo 3:17. ‡ 9:40: bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". § 9:41: inie anjokondo 15:22. * 10:1: inie 10:5,8,10,12,13. † 10:2: bokumunge alsena anjokondo "44.1. sipsip".

pea nimbendo: "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na sipisipimenga pala kerepulumu.‡

⁸ Yembo lupe ou na naa wambo oringi yemboma wa noli yema mindi, nalo enonga ungume sipisipimene naa pilieringi.

⁹ Na kerepulumu. Yemboma 'Sukundu pamili.' ningulie na molombona ongema mindili nolemela aulkena wendo ongo na-kinie kapola molko sukundu puku§ pena ongo era nongo tengemo.

¹⁰ Wa lili yemo wa nomba topa kondopa tepe kenjimbendo mindi olemo. Nalo nane 'Eno konde molko paa molko kondangi.' nimbu oruntu.

¹¹ "Na nanu kongi sipisipi tapu tepo kondolio yemo. Sipisipi tapu tepe kondoli yemone yunge sipisipime 'Mindili naa nongo, kolou naa kolangi.' nimbelie eno lipe tapondopa enonga nimbe kolo wangopa kolondomba telemo.*

¹² Ye te yu sipisipi pulu yemo molo, yu we kou kongono mindi tepe sipisipime we nokondolemo, kanu we tapu tendeli yemo owa takera te 'Sipisipi te topo nambo.' nimbe olemo kinie kanopalie, yu sipisipime mundupe siye kolopa talopa lepa pulimo. Kanu kinie owa takeramone sipisipime topa bulu-balu silimo.

¹³ Yemo yu kou kongono teli yemo mindi molopalie, sipisipime kondo naa kolopa yu talopa mindi lemo.

¹⁴⁻¹⁵ "Na nanu sipisipi pulu yemo molopolie eno tapu tepe kondolio. Tatane na kanopa pilimo nane yu kanopo pilio mele aku sipe melela, nane nanga sipisipime kanopo pilio enone na kanoko pilimelela. Nane sipisipime eno 'Naa kolangi.' nimbu enonga kolo wangopo kolondombo.

¹⁶ Nanga sipisipi mare lupe molemelela, i,Juda, koleana sipisipime molo. Na kanu sipisipi wema kepe paa membo ombóla. Membo ombó kinie kanume nanga ungume pilku linge kinie pe sipisipime pali talape telumu mindi molonge, sipisipi pulu ye telu mindi molopa eno tapu tepe kondomba. Akumu na.

¹⁷ "Na kolambo.' nikirumunge Tatane na konopu mondolemo. Nalo 'Kolopolie onomo ono koleana kamu leambo.' ni naa nimbu, 'Lomboropo ola molambo.' nimbo.' nimbu pilipulie 'Na kolambo.' nikiru.

¹⁸ Yembo tene na 'Kolopili tambo.' ni naa nikimu; nanu konopuni pilipulie 'Kolambo.' nikiru. 'Na kolambo tangi.' nikirumu nanu 'Kolambo.' manda nimbo. Kolopolie

‡ **10:7:** Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 olemo. § **10:9:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * **10:11:** inie anjokondo 15:13.

nimbomone, 'Na altopo konde molambo.' nimbomo nanu manda nimbo. Itembomo Tatane "Aku siku tei." nirimu mele tembo." nirimu.

¹⁹ Yesusini aku nirimu kulu Juda yembomane pilkulie eno altoko konopu telune naa pupili yu-mele-mele konopu liku mundoringi.

²⁰ Yembo awisilini ningendo: "Yunge konopune kuru keri te molemomonga[†] yu kekelepa topaaku sipe ungumu nimbe kenjilimo. Nambemune yunge ungumu pilkimiliye?" niringi.

²¹ Nalo marene ningendo: "I ungu nikimume kuru te konopune molomba ye tene aku sipe mele manda naa nilke. Kuru tene nambepa yembo tenga mongo keri lielimu manda tepea peanga tendelkaye?" niringi.

10:22-42 Juda Ye Awilimene "Yesusi Pulu Yemonga Malo Molo." Niringi Temanemo

²² Kanu kinie Juda yembomanga ulu te wendo orumu wale te wendo orumu. Koronga ou yembo marene Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena tekake tendingi walemo[‡] ponie tengatengapilingendo Jerusalleme maku toringi aku walemo wendo orumu. Aku walemo kolea ali tepa kalopera torumu walemanga wendo orumu.

²³ Kanu walemo wendo orumu kinie Yesusi ulke tembele kerepulune ‘Sollomononga’ ningu takoko anjo lsingine§ andopa molorumu

²⁴ kanu kinie yu molorumune Juda ye awilime* ongo maku toko angilkulie yundu ningendo: "Olio konopu talo tepo naa lipu mundupu molamili kene Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu nu liemo olio mongo toko ningusi." niringi.

²⁵ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane aku yemo molio ou nimbu sirindu nalo 'Sike nikimu.' ningu naa pilimele. Nanga Tatane na namba sipe yunge kongonomo "tendepou." nirimu-na[†] ulu tondolo teliomane na molio mele lipे ora silimo.

²⁶ nalo eno nanga kongi sipisipime naa molemelemonga molio mele nilio akumu 'Kolo tokomo.' ningū pilimele.

[†] **10:20:** inie yakondo 7:20, LLuku 11:14-22. [‡] **10:22:** Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Oumu pora nimbe, Ungu Kondemo (Yesusinge Ungumu) ouwendo naa opili Juda yembomanga opa puluemane Pulu Yemonga ulkemo teko kenjeringi kinie Juda yembomane altoko teko kake tenderingi, aku walemondo nilimo. [§] **10:23:** LipeMundorumuYema 3:11. ^{*} **10:24:** ungu pulu inie yakondo 1:19*. [†] **10:25:** inie yakondo 5:43, bokumunge alsena anikondodo "28. nem".

²⁷ Nanga sipisipime nanga ungume pilimele. Nane eno kanopo imbi silio, eno na lombili olemele.[‡]

²⁸ Nane eno 'konde molko mindi pang.' nilio. Eno mindili nongo molko kenjinge koleana naa punge.[§] Eno nane nokopo molambo yembo tene manda wendo naa limbe.

²⁹ Tata yuni kanu sipisipime na sirimu yemo yu melemanga pali olandopamo, yuni kanume nokopa molopili yembo tene manda wendo naa limbe.

³⁰ Na kinie Tata kinie olto telumu." nirimu.*

³¹ Juda ye awilimene altoko kou liku Yesusi tonge teringi,

³² nalo yuni enondo nimbendo: "Nane Tatanga ulu tondolo awisili peangama eno lipu ora sipu terindu, akumenga temo kanoko keri kanokolie na kouni tonge tekemeleye?" nirimu.

³³ Juda ye awilimene topondoko ningendo: "Ulu tondolo terinumenga nu kouni tomolo naa tekemolo. Nuwe mana yemone Pulu Yemo liku ungu taka tondoko nuni ninindu: "Na Pulu Yemo." nilino, akumunge nu kouni tomolo tekemolo." niringi.

³⁴ Yesusini topondopa nimbendo: "Pulu Yemonga bokunosilimelemonga[†] Pulu Yemone ungu te nimbendo: "Nane eno ou nimbondo:

'Eno pulu yema.' nirindu kanumu."[‡]

nirimu, nimbe bokune molemo.

³⁵ Pulu Yemonga bokune ungu molemomane kolo naa tolemo, ungu nilimoma pepa mindi pulimo kanumu. Pe Pulu Yemone yunge ungu pilieringi yembomando "pulu yema." nirimu liemo

³⁶ Tatane mako topa 'nanga yemo molopili.' nimbe ma koleana lipe mundorumu-ne orumu yemone "yu Pulu Yemonga Malo." manda naa nimbeye? Pe nane "Na Pulu Yemonga Malo." niliomonga nando "Pulu Yemo liku ungu taka tondokono." nambemune nikimiliye?[§]

³⁷ Tatane ulume telemo mele nane aku sipu ulume naa tendu liemo na 'sike yunge malo nikimu' ningu naa piliengi!

³⁸ Nalo Tatane ulume telemo mele nane sike aku sipu ulume tembo kinie 'Yu Pulu Yemonga Malo molo. Kolo tokomo.' ningu piliengi liemo aku kapola ulu tondolo teliomia kanokolie 'Pulu Yemonga ulu tondoloma.' ningu kanangi. 'Tata na-kinie tapu topa molemo, na Tata-kinie tapu topo molio.'^{*} ningu pilingendo aku siku nane telio

[‡] **10:27:** inie 10:4. [§] **10:28:** ^{*} **10:30:** inie anjokondo 17:21-23. [†] **10:34:** inie anjokondo 12:34, bokumunge alsena anjokondo "26. Lo". [‡] **10:34:**

Konana 82:6. [§] **10:36:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". ^{*} **10:38:** inie anjokondo 14:10-11,20, 17:21, Jono Kumbi Lepamo 4:15,16.

ulume kanokolie ‘Pulu Yemonga ulu tondoloma.’ ningu kanaa.” nirimu.

³⁹ Yuni aku nirimumunge enone altoko yu ka singe teringi nalo yu eno mundupe kelepa yu purumu.[†]

⁴⁰ Aku tepalie nirimumuni, Yesusi kelepa no Jodane lumbilipe nekendo pupe, Jono ou yemboma no linderimu koleana pupe molorumu.

⁴¹ Kanu kinie yembo awisili yu molorumune oringi. Ongolie ningendo: “No Lindeli, Jonone sike Pulu Yemonga kongono tenderimu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo telu kepe[‡] naa terimu, nalo iyemone pe omba molopa temba mele Jonone ou nimbe sirimu akuungume paa sike nirimu.” niringi.

⁴² Kanu kinie aku koleana yembo awisilini ‘Yesusi yu sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi.[§]

11

Kolomongo Awili 11-12 YESUSI KOLEA JUDIA DISIRIKI PUPE JERUSALLEME PURUMU KINIE JUDA YEMBOMANGA YE AWILIMENE “YU TOPO KONDAMILI.” NINGU WAA TORINGI TEMANEMO

Kolomongo Awili 11 Pali, 12:9-11 LLasirasi Kolorumu Ono Teringi Kinie Yesusini Topa Makinjinderimu Kinie Temanemo

11:1-16 LLasirasi Kolorumu Temanemo

¹ Ye te kuru torumu, yunge imbi LLasirasi. Yunge kolea Betani, akune yunge kemulu Maria kinie Mataselo pea molorungi.

² Kanu ambo Mariane pe walse Awilimunge kimbune kopongo wele ondopa ape kandondopalie Maria yunge penge indimuni Awilimu yunge kimbune kulu tondorumu.* Ambo akumunge kemulu LLasirasi kuru torumu.

³ Yunge kemulusealone LLasirasi kuru torumu kulu Yesusi molorumune ungu te ningu mundukululie ningelendo: “Awilimu, nuni konopu mondoleno yemo kuru tomu.” niringili.

⁴ Yesusini aku ungumu pilipelie yu lombili andolimendo nimbendo: “LLasirasi kuru tokomomo manda naa kolomba, molo. Pulu Yemonga tondolomo mona lepa yunge imbi ola molombamonga yu kuru tokomo. Yu kuru tokomomonga Pulu Yemonga Malonga tondolomo mona lepa imbi ola molombala.” nirimu.[†]

* **10:39:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. ‡ **10:41:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. § **10:42:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **11:2:** inie anjokondo 12:3. † **11:4:** inie yakondo 9:3.

5 Yesusini ambo Mata kinie angenu Mariaselo elonga kemulu LLasirasi kinie eno paa konopu mondorumu

6 nalo LLasirasi kuru torumu pilipelie yu molorumu koleana wale talo we molorumu.

7 Wale talo molopalie pe yu lombili andoli yemando‡ nimbendo: “Olio kolea Judia disirikindu kelepo yando pamili.” nirimu.

8 Nalo enone ningendo: “Rapai,§ Juda ye awilimene* nu ou kouni tonge teringi kanumu. Pe nu akune kelko puni tekenoye?” nirangi.

9 Yesusini topondopa ungu iko topalie nimbendo: “Waletenga ekendo kolea sumbulu topa, ekendo tangopa naa telemoye? Kolea tangolemo kinie yembo te ma koleana patendelemona pupelie aulke sumbi sipe kanopa pupe manda a naa tolemo.†

10 Nalo yembo te ipulueli pulimomo patendelimu yu kinie naa pelemomonga yu atolemo.” nirimu.

11 Aku nimbeline pe yuni altopa enondo ungu te pea nimbendo: “Olionga pulu lemo ye LLasirasi uru pelemo. Nalo nane pupu yu topo makinjindimbo.” nirimu.

12 Yunge lombili andolimene ningendo: “Awilimu, yuuru pemu liemo kelepa kapola molombamo.” nirangi.

13 Yesusini LLasirasi kolorumumundu nirimu nalo yunge lombili andolimene ‘Yu we uru pelemo.’ konopu lieringi.

14 Aku siku konopu lieringi kulu Yesusini ungu ikomonga pulumu nimbe para sipelie nimbendo: “LLasirasi kolopa pora simu.” nirimu.‡

15 “Nalo na yu kinie naa molondumunge ulu tondolo wendo ombá kene enone na molio nilio mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilingemonga yu kinie naa molondumu papu tendu. Yulemona pamili waa.” nirimu.

16 Aku nirimu pilipelie, Tomasi, yunge imbi te Didimasi, yuni lombili andoli marendo nimbendo: “Olio Yesusi yu kinie pea kolamili pamolo.” nirimu.

11:17-27 Yembo Kololime Lomboroko Ola Molemelemonga Ulu Pulumu Kepe Yembo Konde Molemelemonga Ulu Pulumu Kepe Yesusi Yu Aku Puluselo Molemo Ungumu

11:17-37 Yesusini LLasirasi Kemuluselo Kondo Kolopa Nimbe Toyombo Tondorumu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

‡ 11:7: bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. § 11:8: ‘Rapai’ ungu pulumu inie yakondo 1:38*. * 11:8: ungu pulu inie yakondo 1:19*. † 11:9: inie yakondo 8:12, 9:5. ‡ 11:14: Koloringi mundu “Uru peringi.” nirangi ungu mare Mateyu 9:24, Ou-Tesallonaika 4:13, 5:10.

¹⁷ Yesusi kolea kanga Betani ombo pilierimu kinie "LLasirasi ono koleana wale kise pemu." niringi pilierimu.

¹⁸ Kolea kanga Betani kinie kolea awili Jerusalleme kinie paa nondopa mele lierimu, manda manjeli killomita yepoko mele. Nondopa lierimu kulu

¹⁹ Juda yembo awisili LLasirasi kolorumu kulu pilkulie Mata Mariaselol moloringiline eno kola-ulke oringi.

²⁰ Matane Yesusi orumu pilipelie yuni 'Aulkena kanopo limbo.' nimbe purumu, nalo Maria yu ulke suku we molorumu.

²¹ Matane Yesusi kanopa lipelie yundu nimbendo: "Awilimu, nu ya pea molemelanje nanga kemulu naa kolka." nirimu.

²² "Nalo na pilkiru, kinié kepe nuni Pulu Yemo kinie mawa teni kinie nu mawa teni mélemo yuni pilipelie nu simbe." nirimu.

²³ Yesusini yundu nimbendo: "Kemilie altopa lomboropa ola molomba." nirimu.

²⁴ Matane nimbendo: "Sike, na pilio. Mulu ma pora nimbe walemonga yemboma lomboroko ola molonge kinie LLasirasi kepe lomboropa ola molomba." nirimu.

²⁵ Yesusini yundu nimbendo: "Yembo lomboroko ola molonge ulu pulumu kinie konde mololi ulu pulumu kinie aku uluselonga pulumu na." nirimu.[§] "Na molio inikiru mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo kolopalie konde molomba.

²⁶ Yembo konde molopa 'Yu sike Pulu Yemone lipe mundo-rumu yemo.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo paa sike kolou naa kolopa alieli konde molopa mindi pumbe.* Aku nikirumu 'Sike nikimu.' ningu tondolo munduku pilku molkono molo moloye?" nirimu.

²⁷ Matane Yesusindu nimbendo: "Sike, Awilimu. 'Pulu Yemone "Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kinie Pulu Yemonga Malomo† kinie, aku yemo "Ya mana ombá." niringi ye akumu nu ongo moleno.' nimbu tondolo mundupu pilipu molio." nirimu.

11:28-37 Yesusi Kola Terimu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

²⁸ Matane aku nimbeline yu yando pupelie angenu Maria kiyengo nimbe walsipe "Pea molambili ou." nimbeline

§ **11:25:** Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu unggumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. * **11:26:** inie yakondo 3:16, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "24. laip". † **11:27:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God".

yundu nimbendo: "Ungu Mane Silimu ombo molopalie, "Yu moliona ou." nikimu." nirimu kinie

²⁹ Maria pilipelie yu tamburumbu ola angilipe Yesusi molorumune purumu.

³⁰ Kola-ulke moloringine Yesusi ou naa ombo, Matane yu aulkena angiliepili pupe kanopa orumu akune yu we molorumu.

³¹ Kanu kinie Juda yembo kola-ulke pea moloringimene Maria tamburumbu ola angilipe ombo pena purumu kinie kanokolie niringimuni, 'Yunge kemulu ono tengi koleana kola temba pukumunje.' ningu lombili puringi.

³² Maria Yesusi angilierimune ombo Yesusi kanopalie yunge kumbi-kerena ombo tamalu pepalie nimbendo: "Awilimu, nu ya pea molemelanje nanga kemulu naa kolka." nirimu.

³³ Maria kinie Juda yembo yu-kinie pea oringime kinie kola teringi kulu kanopalie yu eno paa kondo kolopa konopu umbune awili tepa kolorumu.

³⁴ Yuni walsipelie nimbendo: "Yu ono tena tengiye?" nirimu.

Enone topondoko ningendo: "Awilimu, nu ongo kanou." niringi.

³⁵ Yesusi kola terimu.

³⁶ Aku terimu kulu kanokolie Juda yembomane ningendo: "Kaname. Ye kolomumu yu paa konopu mondolemo lepamo." niringi.

³⁷ Nalo marene ningendo: "Ye tenga mongo keri lierimumu manda tepe peanga tenderimu yemo yuni‡ ikolomu yemondo "Naa kolopili." manda naa nilkeye?" niringi.

11:38-44 Yesusini LLasirasi Ono Koleana Topa Makinjinderimu Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

³⁸ Yesusi yu altopa kamelenamindili terimu pilipelie ono koleana orumu. Aku ono koleamo yu kou-kandemo. Yu ono teringi kou-kande kerepulune kou awili tene pipi siku noseringi lierimu.

³⁹ Yesusini nimbendo: "Koumu wendo lie." nirimu.

Nalo kolorumu yemonga kemulu Matane nimbendo: "Awilimu, yu ono koleana pepili wale kise ombo pumu lkupendi paa tomba." nirimu.

⁴⁰ Yesusini yundu nimbendo: "Nane nundu "Na molio mele nindu ungumu§ 'Sike nimu.' ningu tondolo munduku pilieno liemo nuni Pulu Yemonga tondolomo kanoni." nindu kanumu." nirimu.

⁴¹ Aku nirimu kinie enone kou akumu wendo lsingi.

‡ 11:37: inie yakondo 9:6-7. § 11:40: inie 11:4.

Kanu kinie Yesusini olando sipe kanopalie nimbendo: "Tata, nuni na pilienumunge nane nu "Ange. Paa tenu." nikiru.

⁴² Nuni nanga ungumu alieli pilino, nuni pilino mele na pilio nalo 'Yembo ya i angilkimilimene 'Na nuni mundorunu yemo.' ningu piliengi!' nimbu nane nundu "Napilienu-munge ange." nindu." nirimu.

⁴³ Aku nimbeline nirimumuni, tondolo walsipelie nimbendo: "LLasirasi, nu makiliku wendo ou." nirimu.

⁴⁴ Kanu kinie ye kolorumu kanumu makilipe wendo orumu. Yu wendo orumu kinie yunge kimbu kime banisini ka toko yunge kumbikeremo kepe maminiane okoko yu ono teringime wendo naa lipe we ombo angilierimu kulu Yesusini enondo nimbendo: "Yu okongi mulumbalemo wendo lieyo. Yu ombo pupili." nirimu.

11:45-57 Yesusi Tongendo Langi Niringi Temanemo (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)*

⁴⁵ LLasirasi kolorumu kinie Yesusini yu topa makinjinderimu kulu Juda yembo kola-ulke oringimenga awisilini yuni aku terimu ulumu kanokolie 'Yu molemo nilimo mele sike akumu molemo.' ningu tondolo munduku pilieringi.

⁴⁶ Nalo mare Parisi yema Jerusalleme moloringine puku Yesusini terimu mele temane toko siringi.

⁴⁷ Aku ungumu pilkulie Parisime kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie enone "Olio Judamanga kanjolloma[†] pali maku tamili waa." ningulie ningendo: "Olione iyemo nambe-emoloye? Iyemone Pulu Yemo kinie tapu toko molembele mele lipe ora silimo ulu tondolo awisili[‡] telemo." niringi.

⁴⁸ "Olione yu aku sipe tepa molopili siye kolomulu liemo yembomane paa pali 'Yu molemo nilimo mele sike akumu molemo.' ningu tondolo munduku pilkulie 'yu lombili andonge, kinie Romo gapomanomo olio kinie 'Opa temolo.' konopu lekolie ningemone, ongo olionga Pulu Yemo popo topo kalemolo ulke tembelemo toko tekisiku olionga yemboma toko bulu-balu siku mundunge." niringi.

⁴⁹ Kanu kinie enonga ye 'Kayapasi' nili ye te, yu akuponiemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[§] molorumu, yuni nimbendo: "Eno kekelepa toko, iulu wendo okomomonga pulumu naa pilimele.

* **11:44:** LLuku 22:1-2. LLasirasi tongendo langi niringi temanemo 12:9-11.

† **11:47:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi", "34. pris", "19. kaunsil".

‡ **11:47:** ungu pulu inie yakondo 2:11*. § **11:49:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris 34.3.".

50 Yembo te yembomanga pali kolo wangopa kolondomu liemo papu. Te kolo wangopa naa kolondomba kinie yemboma pali kolongi liemo kapola naa temba." nirimu.

51 Yuni aku nirimumu yuyu pilipe naa nirimu. Yu aku poniemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olандopamo molorumumunge Pulu Yemone yunge konopune sukundu ungu umbu te tondopa nimbe panjerimu kinie pilipelie aku sipe walu nirimu. „Akunirimu ungumunge sike pulumu naa pilierimu. „Yesusi yu temba mele Kayapasini nirimumunge pulumu isipe: Yesusi Juda yembomanga pali nimbe kolo wangopa kolondomba.*

52 Nalo Juda yembomanga manjipe molo. Pulu Yemonga ambolango koleamanga pali molemele akume pea telune lipe memba omiba maku tombamonga† yu enonga pea nimbe kolondombamondo Kayapasi yuni nirimu.

53 Kanu kinie Kayapasini kerena nirimu mele pilkulie kanjollomane Yesusi tongendo pulu polko langi niringi.

54 Kanu kinie Juda ye awilimene yu tongendo langi niringi pilipelie Yesusi eno moloringine yu we mona naa andorumu. Yu eno mundupe siye kolopa kolea ku lieline nondopa lierimu kolea kanga Ipereme pupe, akune yunge lombili andolime pea moloringi.

55 Juda yembomane ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga andakolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi walema‡ nondopa wendo ombá terimu kinie Juda yembo awisili enonga pulu koleama munduku siye kolko puku, Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume tengendo Jerusalleme olando puringi.

56 Akune pukulie Yesusi korokolie, Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelena maku toko angilkulie anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Eno nambolka konopu lekemeleye? Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa

* **11:51:** Kayapasi yu Yesusi kanopa keri kanorumu. Yuni pilipelie nirimu mele i-sipe: 'Yesusi we molomba kinie yembo awisili yu we lombili punge. Juda ye awilime yu-kinie ungu ningu kenjingela. Pe walse yembo awisili maku tongue kinie ulu awili te wendo omb kinie Romo gapomano amimene Juda yemboma tomba.' nimbe "Yuyu kolopili. Kolomba kinie yemboma pali wema naa kolonge. Kapola molonge." nirimu. Nalo Pulu Yemonga Minimuni pilipelie 'Yuyembomanga pali kolo wangopo kolondopili. Aku temba kinie yembomanga ulu pulu kerime manie pumbe, eno mindili nonge aulkena wendo puku molko kondonge.' nimbelie Kayapasini aku sipe nipili.' nimbe Kayapasinge konopune unguumbu tondorumu ungumu pilipelie nirimu. Nalo ungu tela: Pe walse Romo gapomanomone paa sike ponie sependi (70) Juda yemboma toko munduku Jerusalleme tepe mundoringi (Yesusini nirimu mele ungu mare LLuku 21:5-6, 23:27-31.) † **11:52:** inie yakondo 10:16. ‡ **11:55:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova".

Topa We Omba Purumu mele pilimolondo Pulu Yemo-kinie ulu temoloma 'pea teamili.' nimbe naa ombáye?" niringi.

⁵⁷ Nalo Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie[§] Parisi yema kinie* enone ou ningu panjikulie ningendo: "Yembo tene Yesusi tengah molomba kanopalie, ka siemili olio nimbe sipili." niringi.

12

*12:1-8 LLasirasinge Kemulu Mariane Yesusinge Kimbune Kopongo Wele Kandondorumu Temanemo**

¹ Juda yembomane ponie tengah kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi walema[†] aku poniemo wendo ombando wale kise pakera we pepili Yesusi LLasirasi molorumu kolea kanga Betani purumu. Kanu yemo yu ou kolorumu ono teringi kinie pe Yesusini "Wendo ou." nirimu kinie yu lomboropa wendo orumu.[‡]

² Betani kanune ulke tengah yemboma langi Yesusi pea nongendo teko mimi teringi. LLasirasi kemulu Matane langime moke terimu. Yesusi pea langi nongo moloringi yembomanga te LLasirasi yu.

³ Kanu kinie LLasirasi kemulu Mariane kopongo-wele 'sipaikenate' nili mingi te lipe Yesusi molorumune memba orumu. Kanu kopongo welemo yunge mingi tengah sikele ape llita mele, kanumu kou mone paa awili tepa purumu. Lipe memba ombalie nirimumuni, Yesusinge kimbuselonga ape kandondopalie Maria yunge penge lapisemo lipe kimbuselo kulu tondorumu. Ulkena suku kopongo wele mune paa awili tepa torumu.

⁴ Nalo Yesusi yunge lombili andoli ye te, Judasi Isikeriote, yuni Yesusi pe lipe Yesusi yunge opa puluema sirimu ye kanumu, yuni nimbendo:

⁵ „Yuni nambemune ikopongo-wele mune paa toli mingi pali we naa simuye? Silkenje, aku welemo kou mone limelanje kou awisili, kou mongo wane tausini mele, lipulie yembo koropama moke tepo silimela.” nirimu.

⁶ Nalo yuni koropama kondo kolopalie aku sipe naa nirimu. Yu wa limbendo nirimu. Yu Yesusi lombili andoli yemanga kou walemo nokopa mendepa, enonga kou mone lakilieringime alieli yu wa lsimu.

[§] **11:57:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * **11:57:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". * **12::** Mako 14:3-9, Mateyu 26:6-13. † **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ **12:1:** inie yakondo 11:1-44.

⁷ „Judasi Isikeriote yuni aku nirimu kinie, Yesusini topondopalie nimbendo: “Ambomone temumunge unguri naa ni! Na ono tengemonga kandondombando papu noserimu.

⁸ Yembo koropama eno-kinie alieli molonge nalona eno-kinie alieli naa molombo.” nirimu.

12:9-11 Pulu Yemo Popo Tondoringi Ye Awilimene “LLasirasi Kepe Tamili.” Ningu Langi Niringi Temanemo[§] (Inie yakondo 11:1 pulu polko kanani.)

⁹ Yesusi kolea kanga Betani ulke tenga molorumu Juda yembo awisili pilkulie yu molorumune oringi. Yesusi mindi kanongendo naa oringi. LLasirasi ou kolorumu Yesusini topa makinjinderimu kanu yemo konde molorumu mele* kanonge oringila.

¹⁰ Aku teringi-ne Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene[†] pilkulie LLasirasi kepe tongendo langi niringi.

¹¹ LLasirasi kinie ulu tondolo te wendo orumumunge Juda yembo awisili enonga Juda ye awilime munduku siye kolko Yesusi molemo nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku yu lombili andoringi kulu LLasirasi yu kepe “Tamili.” ningu langi niringi.

12:12-19 Ye Nomi Kingi Te Kolea Tenga Sukundu Pulimo Kinie Telemele Mele Yesusi Jerusalleme Sukundu Pumbe Purumu Kinie Teringi Temanemo[‡]

¹² „Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele, pilinge ulume tengendo kolea awili Jerusalleme sukundu sukundu ongo maku toko moloringi. Yesusi ,oleanga mele kolea kanga Betani LLasirasinge ulkena molorumu., Pe orili-oukundu yu Jerusalleme ombá orumu mele kanu yembo maku toko moloringimene pilkulie niringimuni,

¹³ enone kipiyala gomo mare langoko mengo puku, aulkena Yesusi linge pukulie tondolo mundukulie ningendo: “Kinié olio lipe tapondomba ye peangamo okomo.

Pulu Ye Yawene lipe mundorumu-ne

yunge kongonomo tendemba okomo yemo[§]

molopa kondopili.*

„Olio, Isirele yembomanga ye nomi kingimu†

molopa kondopili.”

niliku puringi.

[§] **12:8:** inie yakondo 11:45-53. * **12:9:** inie yakondo 11:38-44. † **12:10:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. ‡ **12:11:** Mateyu 21:4-9, Mako 11:7-10, LLuku 19:35-38. § **12:13:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem.

* **12:13:** Konana 118:25-26. † **12:13:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

¹⁴ Yesusi kongi dongi te kanopa lipe, ola pupe bulu mingine molopa ‚oramu. Aku terimu kinie Pulu Yemonga bokune ungu te, pe wendo ombá koronga ou niringi mele, wendo orumu. Aku ungumu isipe:

¹⁵ ‘Jerusalleme yemboma, pipili naa kolayo.

Enonga ye nomi kingimu kongi dongi walo tengah
bulu mingine molopa okomo kanaa’‡
nirimu mele bokune molemo.

¹⁶ Ou Yesusi naa tangi enokinie molorumu kinie yu lombili andolimene§ kanu ulumenga pulumu naa pilieringi, pe mindi pilieringi. Pe Yesusi yu yembomane toringi Pulu Yemone yu kelepa mulu koleana olando lipe yu tepa kondorumu kinie eno kanu ulume, ou yu mulu koleana naa pupili wendo orumu, kelko pilkulie, Yesusi mana manie naa opili Pulu Yemonga ungu molemo bokumuni yundu pe wendo ombá mele ou nimbe sirimu molemo mele pe yembomane yu kinie teringi mele kepe yuni terimu mele kepe pilieringi.

¹⁷ Yembomane Yesusi aulkena we naa li-poringi. Ou kolea kanga Betani LLasirasi kolopa ono koleana perimu kinie Yesusini yu topa makinjinderimu yembo maku toko moloringimene kanoringi.* Kanu yembomane kanu ulu tondolomo Yesusini terimu kanoringi mele temanemo andoko toringi.

¹⁸ Yembomane yu Pulu Yemone lipe mundorumu, yu kinie tapu toko molembele mele lipe ora sirimu kanu ulu tondolo terimumu† pilkulie yu aulkena linge puringi.

¹⁹ Kanu kinie Parisi yemane ‡ aku teringi kanokolie enone enonga awilimendo ningendo: “Enone yutoko manie mundunge teringi telemele mele manda naa tekemo kanayo. We yemboma pali puku yu lombili pukumili kanaa.” niringi.

*12:20-26 Giriki Yembo Marene “Olio Yesusi Kanamili.”
Niringi Temanemo*

²⁰ ‚Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele,§ pilinge ulume tengé walema wendo ombá terimu kinie yemboma ‘Pulu Yemo popo tondopo yunge imbi lipu ola mundundemili.’ ningu Jerusalleme puringi kanu yembomanga mare Giriki yembo* mare eno pea puringi.

‡ **12:15:** Sekaraya 9:9. § **12:16:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

* **12:17:** inie yakondo 11:1-44. † **12:18:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*.

‡ **12:19:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. § **12:20:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. * **12:20:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”.

²¹ Kanu Giriki yemboma kolea Gallilli disiriki lierimu kolea Besaida taono ye Pillipu molorumune ongo mawa tekolie ningendo: "Awilimu, olio Yesusi kanamili." niringi.

²² Niringi mele Pillipuni pilipelie anjo pupe Enderu nimbe sirimu. Kanu kinie Yesusi lombili andoli ye Pillipu kinie Enderuselo elo pukulu Yesusi ningu siringili.

²³ Yesusini topondopa yu nondopa temba mele nimbe sipelie nimbendo: "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo[†] altopa pupe yunge kolea peangana molopa kondomba walemo[‡] wendo omu.

²⁴ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Langi mongo naa kolomu liemo yuyu telu mindi we lemba. Nalo yu kolopa mana manie pemu liemo poka topa wendo omba mongo awisili tomba.[§] „Aku sipela na naa kolondu liemo nanga yembo awisili naa molonge, nanu manjipu molombo.„*

²⁵ "Yembo te ya mana 'Na molopo kondopo, na nondopo naa kolambo.' konopu lemo yembo te yu kolopalie kolea kerine mindili nomba molopa mindi pumbe. Nalo yembo te na lombili andopa nanga kongono tendembando 'Na ya mana mindili nombo molombo mandala, kolombo mandala.' konopu lemo yembo te yu pe kamu-kumu molopa kondopo mindi pumbe.

²⁶ Yembo nanga kongono tendelemo yembo te yu na lombili andopa na telio mele tepili. Na yemboma lipu tapondopo, Pulu Yemonga ungu enondo nimbu simbondo mindili nombo molio molombo mele kanu yembomone aku sipe nanga kongono tendepili. Kanu kinie na molombo koleana nanga kendemandemo kepe pea tapu topo molombolomo. Yembo te nanga kongono tendepa molomu liemo pe Tatane kanu yembomonga imbi lipe ola mundundumbe." „nirimu.„

12:27-36 Yesusi Kolombamonga Ungu Te Nirimu Temanemo

²⁷ „Aku nimbeline Yesusini ungu te pea nimbendo: „Yembomane na tongemonga kinié na mini-wale pupemo. Nambolka nimbonje? Tatando "Tata, kinié na ulupulu wendo ombá okomomo 'Naa wendo opili.' ni." niembonje? Molo. Na 'Iulu pulumu wendo opili.' nimbu orundu-ne aku sипу paa naa nimbo.

²⁸ Tata, nunge imbi 'Ola pupili.' ni." nirimu.

[†] **12:23:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [‡] **12:23:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. [§] **12:24:** Ou Korini 15:36. * **12:24:** 12:24 akumu umbu yembo marene pilku sundoringimunge pala , , akune sukundu molemo mele ungu pulumu torumulu. 12:24 akumu 12:23 munge ungu pulumu.

Kanu kinie ungu te mulu koleana wendo ombalie nimbendo: "Nu terinu telenomonga nanga imbimu koronga ola purumu. Pe kinié tenimunge kamu ola pumbe." nirimu.

²⁹ Maku toko moloringi yembomane aku ungumu pilkulie niringimuni, "Mulu topamo." niringi.

Marene ningendo: "Mulu koleana angello tene yundu ungu te nimu." niringi.

³⁰ Yesusini nimbendo: "I ungu wendo omumu na 'Liputapondambo.' nimbe iungumu naa nimu. 'Ulu pulu wendo ombá okomomo wendo ombá kinie eno konopu enge nipili molangi.' nimbe iungumu nimu.

³¹ Kinié Pulu Yemone ma koleana yemboma mongo lipa simbe walemo nondopa wendo ombá tekemo. Na kolombo kinie ma koleamo kolea ye nomi Setenenga tondolomo manie pumbe.[†]

³² Nalo na liku ola mondonge kinie[‡] na molombona yemboma pali "Waa." nimbo." nirimu.

³³ (Yuni "Na liku ola panjinge." nirimumunge 'Na 'Kolopili.' ningu unjo perana uku toko ola panjinge yunge lombili andolime piliengi!' nimbe yuni aku nirimu.)

³⁴ Yuni aku nirimumunge yembo maku toringimene ningendo: "Pulu Yemonga bokune[§] 'Pulu Yemone olio "Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.'" nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu^{*} ombalie kolou naa kolopa alieli molopa mindi pumbe.' nimbe molemo kanumu pilipu molemolo.[†] Akumunge nuni "Manie Omba Mana Ye A Lierimu Yemo liku ola mondonge." nikinu akumu nambeko nikinuye? 'Manie Omba Mana Ye A Lierimu Ye' nikinumu naweye?" niringi.

³⁵ Kanu kinie Yesusini enondo nimbendo: "Wale layekolo pa telimu eno kinie molomba.[‡] Akumunge kinié patendelimu eno kinie molemo kinie eno pang. Pe eno sumbulumuni pipi naa sipili. Yembo sumbulu toline pulimo yembomo pulimo aulkemo kanopa imbi naa silimo.

³⁶ Kinié patelimu eno kinie molemo kene 'Olio patelimunge yemboma molamili.' ningu 'Patelimu sike.' ningu tondolo munduku piliengi!" nirimu.

Ungume nimbe pora sipelie nirimumuni, 'Na naa kanangi.' nimbe Yesusi yemboma mundupe siye kolopa tengah pupe lopi te-porumu.

[†] **12:31:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". [‡] **12:32:**

Jono 3:14-16. [§] **12:34:** inie yakondo 10:34, bokumunge alsena anjokondo "26. Lo".

^{*} **12:34:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". [†] **12:34:** Konana 110:4, Aisaya 9:7, Esikiele 37:25, Deniele 7:14. [‡] **12:35:** inie 12:46.

12:37-43 Yesusini Ulu Tondolo Awisili Terimu Kinie Juda Yembo Awisilini "Yu Pulu Yemone Lipe Mundorumu. Yu Pulu Yemonga Malo." Ningu Naa laPilieringi Temanemo

³⁷ Yesusini ‚Pulu Yemone yu ‘kongono tendepili.’ nimbe lipe mundorumu, yu pea tapu toko moloringili mele, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili§ terimu yembomane kanoringi nalo ou kepe, kanoringi kinie kepe, “Yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu yemo.” ningu naa pilieringi.*

³⁸ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane ou nirimu mele pe kamu wendo ombámonga enone aku siku ningu naa pilieringi. Aisayane nimbendo:

“Awilimu, olione nimbu sirimulu ungume
nawene ‘Sike nikimili.’ nimbe piliemuye?†

Awilimuni yunge tondolomo nawe lipe ora sirimuye?”‡
nirimu.

³⁹ Aisayane aku nirimu akumunge eno Yesusi molemo nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilinge aulke te naa lierimu. Aku ningu pilinge aulke te naa lierimumunge Aisayane ungu te pea nirimu, yuni bokune torumu molemo, akumu isipe:

⁴⁰ “Pulu Yemone enonga mongoma pipi sindipe,
enonga konopume pipila sindilimo.

Pulu Yemone nimbendo:

“Nane eno tepo konde naa liembo kene

eno mongone naa kanoko,

konopuni melte naa pilku,

konopu alowa teko na moliona naa wang.”

nimbelie enonga mongo konopuselo aku sipe terimu.” §
nirimu.

⁴¹ Aisayane Yesusinge tondolomo kanopalie* yuni Yesusinge
aku sipe ninderimu.

⁴² Sike Juda ye awili awisilini Yesusi molemo nilimo mele ‘Kolo tokomo. Aku yemo naa molemo.’ ningu pilieringi nalo enonga ye awisilini ‘Yu aku yemo sike omba molemo.’ ningu tondolo munduku pilieringi. Nalo eno Parisi yema†
pipili kolkolie, “Yu sike.” nimbu tondolo mundupu pilimolo mele nimbu para simolo kinie Parisi yemane Pulu Yemonga ungumu maku topo pilimolo ulkemanga ‘naa waa.’ ningu kamu makoronge.’ ningu pilkulie, ningu para naa siringi.

§ **12:37:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. * **12:37:** inie yakondo 1:11.

† **12:38:** Romo 10:16. ‡ **12:38:** Aisaya 53:1. § **12:40:** Aisaya 6:10. Mateyu

13:13-15, Mako 4:12, LLuku 8:10, Lipe Mundorumu Yema 28:26-27. * **12:41:**
Aisaya 6:1. † **12:42:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

⁴³ Eno 'Pulu Yemone kapi nimbé kinie papu.' ningu naa pilku, 'Yembomane olio kapi ninge kinie papu.' ningu aku siku we molko, yu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi mele ningu para naa siringi.

12:44-50 Yesusinge Ungumu Liku Su Silimelema Pe Kote Wendo Omb Kinie Yunge Ungumuni Kotemo Pilipelie Enonga Ulu Telemelema Apurumbe Temanemo

⁴⁴ Kanu kinie Yesusinge tondolo ru nimbeline nimbendo: 'Yemboma 'Na molio nilio mele sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma na manjiku 'Sike' ningu tondolo munduku naa pilimele. Na lipe mundorumu yemo kepe 'Sike' ningu tondolo munduku pilimelela.‡

⁴⁵ Yembo 'Na sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomane nakanolemele akumu na lipe mundorumu yemo kanolemelela.§

⁴⁶ Yembo tene 'Na molio nilio mele sike.' nimbe tondolo mundupe pilimbe yembo te sumbulu toline naa molopili.' nimbu na ma koleamanga pali patendelimu ma koleana oruntu.*

⁴⁷ "Nalo yembo te nanga ungumu pilipelie tenge panjipe naa temu liemo nane yu kote naa tendembo. Nanemana yembomanga kote pilipu 'mindili nongo molangi.' nimbu naa oruntu kanumu. 'Eno lipu tapondopo mindili nolemela aulkena wendo lipu, na-kinie molko kondonge aulkena lipu mondombo.'† nimbo oruntu.

⁴⁸⁻⁴⁹ Yembo te na bulu sipe nanga ungume 'Sike.' nimbe naa pilipe limbe yembomo kotena pilipe apurumbe mélemo pelemo. Mulu ma pora nimbé wale kinie ungu nimbu silio ungumene yu kote tendemba. Na nanu konopuni pilipulie iungume naa nilio. Tatane na lipe mundorumune oruntu yemone "Ni." nilimo mele pilipulie niliomonga, nilio ungumene kanu yembomo kote tendemba.

⁵⁰ Na pilkiru, "Tatane "Ni." nimu-ne nilio ungumuni yemboma alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu silimo.' nimbu piliomonga yuni "Aku siku ningu si." nilimo mele nimbu silio." nirimu.

13

Kolomongo Awili 13-17 YESUSINI YU LOMBILI ANDOLIMENDÖ "ENO MUNDUPU SIYE KOLOPO NA TATA MOLEMONA KELEPO PUMBO." NIRIMU TEMANEMO

‡ **12:44:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § **12:45:** inie anjokondo

14:7-11. * **12:46:** inie yakondo 1:4. † **12:47:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek 21.2.".

13:1-20 Yesusini Yu Lombili Andolimenga Kimbume Kulumiye Tondorumu Temanemo

¹ Juda yembomane ponie tengə tengə kolea awili Jerusalleme ongo akune suku, Pulu Yemone enonga andakolepalime Naa Topa We Om̄ba Purumu mele pilingendo kongi sipisipi nonge walemo opali mele wendo ombá terimu.* Yesusi yu nondopa ma kolea mundupe siye kolopa Lapa molorumune pumbe yu kinié mele pilierimu.[†] Yuni yunge mana moloringi yemboma konopu mondopa molorumu mele pe kinié kepe yu kolombando eno kamu paa konopu mondopa kolorumu.

² Yesusi yunge opa pulue yema Saimono Isikeriote malo Judasini lipa simbe ungumu kurumenga nomi, depelemone[‡] Judasi yunge konopune koronga panjindepili,[§] Yesusi kinie yu lombili andolime kinie ipupene langi nongo moloringi.*

³ Yesusini pilipelie, Lapane melema pali yu "Nokou." nirimu, yu Pulu Yemo mundupe siye kolopa manie orumu, altopa Pulu Yemo molombana olando kelepa pumbe terimu mele pilipe molorumu.

⁴ Aku sipe pilipelie, yu langi nongo moloringimu mundupe siye kolopa ola angilipelie yunge ola wale pakoli pakorumumu kulupe wendo lipe nosipe, kendemandeman yembomanga kimbu kulumiye tondongendo teringi mele[†] yuni aku sipe kangi kulu toli múlu te lipe panjipelie nirimumuni,

⁵ pellete tengə no ondopa mundupe yu lombili andolimenga[‡] kimbume pulu polopa kulumiye tondopa kulu toli mólumu porona panjerimumuni kulu tondorumu.

⁶ Kulumiye topa kulu tondolipe ombalie Saimono Pita molorumune orumu kinie Pitane yundu nimbendo: "Awilimu, nuni nanga kimbumu kulumiye tondoni tekenoye? Paa manda molo!" nirimu.

⁷ Yesusini topondopa yundu nimbendo: "I tekero mele nu kinié naa pilkinu nalo pe pilieni." nirimu.

* **13:1:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † **13:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. ‡ **13:2:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". § **13:2:** LLuku 22:3-6. * **13:2:** LLuku 22:7-14. † **13:4:** Yembo ponenge te ulke tengə orumu kinie kendemande kongono tendeli yembo te imbi paa naa mololi tene yunge kimbu kulumiye tondorumu. Aku kongonomo paa kongono manie mele (1:27, 12:3, LLuku 7:36-40,44-47). Kendemande yembo te naa molorumu kulu Yesusi yu yuyu imbi topa manie mundupe yunge kendemande yemonga kimbume kulumiye tondorumu. ‡ **13:5:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

⁸ Pitane yuntu nimbendo: "Nu nanga ye awilimu kene kinié kepe pe kepe nuni nanga kimbuselo kulumiye paa naa tondoni, molo." nirimu.

Yesusini nimbendo: "Kulumiye naa tondondu liemo nu kinie na kinie pea tapu topo naa molombolo." nirimu.

⁹ Yesusini aku nirimu kulu pilipelie Saimono Pitane 'Kimbu ki kepe kangime pali kulumiye tondomba kinie paa kamu-kumu pea tapu topo andombolonje.' konopu lepalie, nimbendo: "Awilimu, aku temba kene kimbu mindi molo! Kimbu ki kepe kangime pali kulumiye tondou!" nirimu.

¹⁰ Yesusini nimbendo: "Yembo te yunge kangime pali kulumiye topalie pe yu kolea tengah pulimo kinie yunge kimbune ma angilimoma kelepa kulumiye tolemo kinie yukangime pali altopa kake telemo. Kinié eno kake tepili molemele, nalo eno pali molo." nirimu.

¹¹ Yuni pilipelie 'Eno molemelemanga ye tene na lipenanga opa puluema simbe tekemo.' nimbe pilipelie 'Kanu yemo konopu kalaro molopili molemo.' nimbendo ungu iko topa "Eno pali kake tepili naa molemele." nirimu.

¹² Kanu kinie yuni enonga kimbume kulumiye topa pora sindipe, yunge ola wale pakolimu lipenaga pakopa kelepa manie molopalie nirimumuni, eno walsipe pilipelie nimbendo: "Nane kinié enonga tendendumunge ulu pulumu enone pilkimiliye?

¹³ Enone na imbi lekolie "Ungu Mane Silimu" nilimelela, "Awilimu"§ nilimelela. Aku imbiselo papu lemele, na aku sipu moliomo.

¹⁴ Na enonga Awilimu molopo enonga Ungu Mane Silimu molio nalo pe kinié kendemande koropamane telemele mele tepo enonga kimbume kulumiye tondondu kene eno kepe 'Kendemande koropama mele molamili.' ningu anjo yando enono kimbu kulumiye tondangila.*

¹⁵ Iulu pulumu nane 'Eno teangi.' nimbu lipu ora sindu kene enone aku siku pe pe kepe teangi. 'Kimbumundu mindi naa nikiru. 'Eno 'Yembo peangama molopolie yemboma lipu naa tapondomolo.' naa ningu, 'Kendemandema mele molamili.' ningu molangi.' nimbu iulumu tendu.,

¹⁶ "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Kongono tendeli yembo tene yunge nokoli yemo 'Manie mele pupili.' yu 'Ola mele pambo.' manda naa nimbé.† Yembo kongono pupe tendelemo yembo tene 'Yu kongono pupe tendepili.' nimbe mundulimo yembomo 'Manie pulimo.' yu 'Olandopa mele molemo.' manda naa nimbé kene na enonga awilimu

§ **13:13:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * **13:14:** LLuku 22:27.

† **13:16:** inie anjokondo 15:20.

molopolie enonga kongono keri te tendendu aku mele eno yembo lupemanga aku siku kongono tendangila.

¹⁷ Enone iungume pilku kondokolie nikiru mele tengenkie eno molko kondoko konopu singe." nirimu.[‡]

¹⁸ "Nane "enondo" nikiru akumu enondo pali naa nikiru. Nane enonga konopume kanopolie 'Nanga yema molangi.' nimbu ou mako torundu,[§] nalo 'Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele aku sipe wendo opili.' nimbu nane enonga ye te mako torundu. Aku ungumu molemo mele isipe:

"Na-kinie pea ga nombo molemolo ye te
na-kinie opa pulue molomba."^{*}
nilimo.

¹⁹ " 'Aku ulumu wendo ombá kinie 'Na sike ou molorumu, kinié molopa mindi pulimo yemo.'[†] ningu tondolo munduku piliengil'[‡] nimbu aku ulumu ou wendo naa opili nane aku ungumu eno nimbu sikiru.

²⁰ Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Yembo te "Nanga kongono tende-pou." nimbu lipu mundulio yembomo kolea tengenpupe yembo te molemona pulimo kinie 'Papu okono. Pea molambili ou.' nilimo yembomone na kepe 'Pea molambili ou.' nilimola. Kanu kinie kanu yembo nando "Pea molambili ou." nilimo yembomone na lipe mundorumu ye Tata kepe "Pea molambili ou." nilimola." nirimu.

13:21-30 Judasini Yesusi Yunge Opa Puluema Lipe Simbe Purumu Temanemo

²¹ Yesusini aku nimbeline nirimumuni, yunge konopumu paa umbune terimu kulu yu lombili andoli yemando nimbe sipelie nimbendo: "Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Eno molkomele yemanga tene na lipe nanga opa puluema simbe." nirimu.

²² Yuni aku nirimu kulu pilkulie lombili andolime enonoanjo yando kumbikerena neme-neme ningu kanokolie 'Nawene aku tembamondo nikimunje?' konopu lieringi.

²³ Enonga ye te, kanumu Yesusini paa konopu mondrumu,[§] aku yemo Yesusi molorumune nondopa molorumu.

²⁴ Akumunge Saimono Pitane aku yemondo olo topa kiyengo nimbeline nimbendo: "Yu nawendo nikimunje? Walsiku piliei." nirimu.

[‡] **13:17:** ungu pulu te inie anjokondo 20:29*. § **13:18:** inie yakondo 6:64,70.

* **13:18:** Konana 41:9. † **13:19:** WendoOringi 3:14, inie yakondo 8:24,28,58,

8:58*. ‡ **13:19:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § **13:23:** Jono yuyu kanumu. Inieyakondo pulu pulune gomo 449 ungu pulu te molemo.

²⁵ Kanu kinie lombili andoli kanumu Yesusi molorumune nondopa pupe molopalie yuntu komune olo topalie nimbendo: "Awilimu, nawendo ninuye?" nirimu.

²⁶ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane langi te lipu simbo ye akumundu nindu." nirimu. Aku nimbeline langi telipe Saimono Isikeriote malo Judasi sirimu.

²⁷ Yesusini langi sirimumu Judasi lsimu kinie yunge konopune „kurumenga nomi, Setene^{*} sukundu purumu kinie Yesusini yuntu nimbendo: "Nuni ulu teni tekenomo welea puku te-pou." nirimu,

²⁸ nalo langi pea nongo moloringi yema Yesusini Judasindu ungu nirimungunge pulumu naa pilieringi.

²⁹ Judasini enonga kou walemo nokondole momonga marene pilkulie, "Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[†] pilimolondo langi nomolo mare pupe topo topa li-popili.' nimbe nikimunje molo 'Yembo koropama lipe tapondopa kou te pupe si-popili.' nimbe nikimunje.' konopu lieringi.

³⁰ Judasi langi sirimumu lipelie walsikele ombo pena purumu. Ombo pena purumu kinie kolea sumbulu topa pepili ombo pena purumu.

13:31-33,36-38 Yesusini Pitando Yu Pe Mundupe Siye Kolopa Bulu Simbe Mele Nimbe Para Sirimu Temanemo‡

³¹ Judasi Isikeriote pena purumu kinie Yesusini we lombili andoli ulkena pea moloringimendo nimbendo: "Kinié Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga imbimu paa olandopa molomba tekemo.§ Kanu kinie yunge imbi paa olandopa molombamonga Pulu Yemonga imbimu kepe paa olandopa molomba.

³² Kanu kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemonga imbi paa olandopa molombamonga Pulu Yemonga imbimu paa olandopa molomu liemo* Pulu Yemone kanu yemonga imbimu kinie 'peaselo paa olandopa molopili.' nimbé. Aku nimbémo paa nondopa isili mele nimbé.

³³ "Nanga ambolangoma, na eno-kinie laye-kolo molkoro. Pe enone na koroko kelenge. Juda ye awilime ou aku sипу nindu mele kinié[†] enondo aku sипу nimbu sikiru. Napumbo tekero kolea akune eno manda naa onge."‡ ,nirimu.,

* **13:27:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **13:29:** 'Wale kake telimu' nirimu akumu Pasopa walemondo nirimu. Bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". ‡ **13:30:** akumunge 13:37-38 mele Mateyu 26:33-35, Mako 14:29-31, LLuku 22:33-34. Pitane sike aku sipe terimu mele inie anjokondo 18:15-18,25-27. § **13:31:** inie yakondo 12:23, anjokondo 14:13, 17:1. * **13:32:** inie anjokondo 17:5. † **13:33:** inie yakondo 7:33-34. ‡ **13:33:** inie anjokondo 14:2-6, 16:16-22.

13:34-35 Ungu Mane Konde Te

³⁴ “Nane ‘eno teangi.’ nimbu ungu mane kondengamo eno nimbu sikirumu: Eno anjo yando konopu mondangi. Nane eno konopu mondondu mele eno anjo yando aku siku konopu mondangila.

³⁵ Eno anjo yando konopu mondongi liemo aku siku tengen kinie we yembomane kanokolie ‘Eno nanga lombili andolime molemele.’ ningu kanonge.” nirimu.

13:36-38 (Akumu yakondo 13:31-33 kanani.)

³⁶ Saimono Pitane yu walsipelie nimbendo: “Awilimu, nu tena puniye?”[§] nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: “Na pumbona nu isili-ou manda naa oni. Nało pe nu sike lombili oni.” nirimu.

³⁷ Pitane walsipelie nimbendo: “Awilimu, nu puni aulkena na isili-ou nambemune manda lombili naa omboye? Na nu lipu tapondopo kolondu liemo mandala.” nirimu.*

³⁸ Yesusini topondopa nimbendo: “Nu sike na liku tapondoko koloniye? Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Kera gulta ou ko naa topili nuni ‚pipili kolkolie, wale yepoko nando kolo toko “Yu naweye? Na naa kanolio.” nini.” nirimu.

14***14:1-14 Yesusini “Lapa Molemona Yemboma Punge Aulkemo Na Mindi.” Nirimu Temanemo***

¹ Yesusini yunge lombili andolimendo kelepa nimbendo: “Eno konopune umbune tepili mini-wale munduku naa molayo. Pulu Yemo eno ‘Lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku piliengi! Nane eno ‘Lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku piliengila!

² Nanga Tatanga ulkena suluminia awisili lemo. Naa lelkanje nane enondo “Naa lemo.” nimbu, nimbu silke. Nalo sike lemomonga nane enonga molonge koleamo pupu tepo mimi tende-pukuru.*

³ We naa latendembo. Enonga molonge koleamo pupu tepo mimi tendepolie nimbomone, pe na molombona ‘Eno pea molamili.’ nimbu eno ombo limbo.

⁴ Pumbo koleamonga aulkemo eno kanolemele.” nirimu.

[§] **13:36:** inie anjokondo 16:5. * **13:37:** Pitane nirimu mele Pita yuyu naa pilipe walu nirimu nalo pe yu sike Yesusi lombili pumbemonga unjo perana uku toko panjinge kolomba mele Yesusini pe yu nimbe sirimu. Akumu inie anjokondo 21:18-19 molemo. * **14:2:** inie yakondo 13:33**.

5 Lombili andoli ye Tomasini yuntu nimbendo: "Aw-ilimu,[†]

nu puni koleamo olio naa kanolemolo. Pe kinié olio aku koleamonga aulkemo nambepo kanolemoloye?" nirimu.

6 Yesusini yuntu nimbendo: "Na aulkemo, na sike ungumu, na konde molko mindi punge ulu pulumu.[‡] Yembo te Tata molemona pumbendo na molombona mindi manda ombá. Aulke te lupe molo.

7 Enone na pilku kondoko molemelanje Tata pilimelala. Nalo kinié nimbu sikiru kinie Tata yu pulu polko kanoko imbi sikimili." nirimu.

8 Yu lombili andoli ye Pillipuni yuntu nimbendo: "Aw-ilimu, Lanie liku ora siyo. Kanopolie olione "Manda." nimolo." nirimu.

9 Yesusini yuntu nimbendo: "Pillipu, eno wale awisili na pea molemolo nalo na Tata mele molio naa pilimele lemo. Na kanolemelemane Tata kanolemele. Pe kinié "Tataliku ora si." nikinu akumu nambemune nikinuye?

10 Na Tatanga konopune sukundu molopo yu-kinie tapu topo molio, yu nanga konopune sukundu molopa na-kinie tapu topa molemo, kanumu nane 'Kolo topa nilimo.' ningi pilimeleye? Ungu enondo nilioma nanga nanu konopuni pilipu naa nilio. Tata nanga konopune sukundu molopalie na ulu telioma yuni yunge mindi telemo.

11 "Na Tata-kinie konopune sukundu molio, yu na-kinie konopune sukundu molemo." nikiru akumu 'Sike nikimu.' ningi tondolo munduku pilieyo. Molo ungumu mindi pilkulie 'Sike nikimu.' ningi we naa piliengi liemo nane ulu telioma kanokolie 'Tatane manda telemo ulu tondoloma mele mindi nane sike aku sipe telemo.' ningi kanokolie "Tata kinie na kinie ye telumu molembolo." nikiru 'Sike nikimu.' ningi tondolo munduku piliee." nirimu.[§]

14:12-14 Yesusini "Nane Telio Mele Maniendopa, Enone Ulu Tondolo Olandopama Tenge." Nirimu Temanemo

12 "Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Nane molio nilio mele 'Sike nikimu.' ningi tondolo munduku pilinge^{*} yemboma nane ulu tondoloma telio mele aku yembomane aku siku tengela. Nalo nane ulu tondolo terindumu koltalo mele terindu. Kinié Tata molemona pumbomonga enone tondolo awisili mele tengen.

[†] **14:5:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] **14:6:** Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. [§] **14:11:** inie yakondo 10:38. ^{*} **14:12:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

¹³ Nanga imbi leko , ‘Nanga ningu tenderinumunge nu molenona ombo mawa tekero.’ ningu,[†] ulu te na mawa tengen ulumu nane tembo. ‘Malone Lapanga imbi lipa ola mundundopili.’ nimbu na aku siku mawa tengen mele pilipulie tembo.

¹⁴ Nando ulu te molo mele te nanga imbi leko mawa tengen liemo nane mawa tengen mele pali tembo.” nirimu.

14:15-31 Yesusini “Pulu Yemonga Minimu Omb .” Nirimu Temane Te

¹⁵ Yesusini ungu te pea nimbendo: “Enone na konopu mondongi liemo nanga ungu mane silioma pilku liku tengen.[‡]

¹⁶⁻¹⁷ Aku tengen kinie nane Tata enonga nimbu mawa tendembo kinie yu Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindeli te lupe ‘Eno kinie kamu molopili.’ nimbe akumu eno simbe. Yu Sike Ungume Lipe Ora Sili Minimu. We yembomane yu naa kanoko yu naa pilimelemonga kanu yembomane yu yando manda naa linge. Nalo na lombili andolime, yu eno kinie molemo, pe enonga konopune molomba-na[§] enone yu pilku imbi silimele.

¹⁸ “Eno mundupu siye kolopo pupulie nimbomone, nane ‘Eno enono ambolango kolu-mulume mele molangi.’ nimbu naa tembo, molo. Kelepo eno molongena ombó.

¹⁹ Pe nondoko we yembomane na kamu naa kanonge. Nalo enone na kanonge. Naconde molopo mindi pulio-na eno kepeconde moloko mindi punge.

²⁰ Aku enamonga enone pilkulie, ‘Na Tatanga konopune sukundu molio mele kepe, eno nanga konopune sukundu molemele mele kepe, na enonga konopune sukundu molio mele kepe’ pilinge.

²¹ Yembo te yu nane “Teaa.” nilio ungu manema pilipe molemo yembomo yuni na konopu mondolemo. Yembo tene na konopu mondolemo yembomo Tatane kanu yembomo konopu mondomba. Nane kanu yembomo konopu mondopolie ‘Na pilipu molio mele piliepili.’ nimbu yu molombana ombo telune kopu tepo molopolie molio mele lipu ora simbo.” nirimu.

²² Yesusini aku nirimu kinie yu lombili andoli ye ‘Judasi’ nili te, Judasi Isikeriote molo, Judasi te lupe, yuni Yesusi yundu nimbendo: “Awilimu, nuni olio manjipu “lipu ora simbo.” nikinu, we yemboma nambemune “Naa lipu ora simbo.” nikinuye? Nambe-ekolie aku teniye?” nirimu.

[†] **14:13:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”, inie anjokondo 15:16, Mateyu 7:7-11, LLuku 11:13. [‡] **14:15:** Jono Kumbi Lepamo 5:3. [§] **14:16-17:** inie anjokondo 15:26, 16:7, Lipe Mundoramu Yema 2:1-14.

²³ Kanu kinie Jesusini topondopa yu lombili andolimendo nimbendo: "Yembo tene na konopu mondoru liemo yuni nanga ungu manema pilipe lipe temba. Kanu kinie kanu yembomo nanga Tatane konopu mondopalie Tata kinie olto 'Yu pea telune molamili.' nimbulu yu molombana ombolo.

²⁴ Na konopu naa mondolemo yembomone nanga ungu manema pilipe lipe naa telemo. Inikiru pilkimili ungumu nanga molo. Tatane na lipe mundorumu yemonga ungumu mindi." „nirimu.„

14:25-31 Yesusini "Eno Konopu Pe Nipili Molangi." Nirimu Temanemo

²⁵ "Na eno-kinie molopolie iungume pali nilio.

²⁶ Nalo na nondopo tembomonga Tatane Eno Lipe Tapon-dolimu yando lipe mundumbe. Akumu Mini Kake Telimu. Mini Kake Telimu yuni eno ungume pali mane sipe nimbé; nane enondo nirindu ungume pali te komu sindinge kinie aku ungumu altopa nimbe simbe.

²⁷ "Na „eno nondopo mundupu siye kolopo pumbondo, "Eno konopu pe nipili molangi." nimbu isili-ou nikiru. "Na konopu waengo sipu molio mele eno konopu waengo siku molangi." nikiru. Nanga ungumu naa pilimele yemboma konopu waengo silimele mele lupela; na konopu waengo silio mele lupela. Nanga ungumu naa pilimele yemboma walse konopu waengo siku walse mini-wale munduku telemele. Nalo eno na lombili andolime, "Na alieli konopu pe nipili molio mele eno alieli konopu pe nipili molangi." nikiru kene eno walse kepe konopu umbune tepili naa molko mini-wale naa munduku konopu waengo siku mindi molangi.*

²⁸ "Nane ou nindumu eno piliengi. "Na eno mundupu siye kolopo pumbo. Pe altopo eno molongena yando ombó." nindu piliengi kanumu. Tata yu olandopa na maniendopamonga enone na konopu mondolemelanje na Tata molemona pumbomonga eno konopu silimela.†

²⁹ Nane enondo "Pupulie kelepo yando ombó." nikiru ungumu pe wendo ombá kinie "Sike nirimu." ningu tondolo munduku piliengi!" nimbulie ou naa pupulie tembo mele enondo nimbu sikiru.

³⁰ "Ya ma koleamo nokolemo ye nomi „Setene, okomo-na nane pe eno-kinie ungu awisili altopo naa nimbo. „Na mana molombo walemo pora nikimu. Yunina 'Tangi.' nimbé okomo, nalo na naa nokolemo-na uluri we manda naa tembambo.‡ „Nane 'Yuni na uluri tepili.' nindu liemo na manda temba. We manda naa temba..„

* **14:27:** Pillipai 4:7. † **14:28:** ya 14:3. ‡ **14:30:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

³¹ Nalo “Mana yembomane pali na Tata konopu mondolio.’ ningu piliengi!’ nimbu Tatane nando “Tei.” nirimu ungu manema pali pilipu lipu tembo.” ,nimbe Yesusini nirimu.”

„Aku nimbelie, “Manda nikiru kene kinié pamili waa.” nirimu.

15

15:1-17 Yesusini (1-8) “Na Unjo Waenemo, Eno Unjo Waene Kolama.” Nimbelie, (9-17) “Eno Enono Anjo Yando Konopu Mondaa.” Nirimu Temanemo

¹ Yesusini yu lombili andolimendo nimbendo: „

“Na unjo waene sikemo.* Tata yu unjo waene ponie nokolemo yemo.

² Tatane nanga unjo kola mongo naa tolemoma pali langopa wendo limo.† Kola mongo tolemoma pali ‘Peanga tepe angilipe kamu mongo awisili topili.’ nimbe yuni akumenga mele kerime langopa wendo lipe tepe mimi telemo.

³ “Na lombili andolime, eno ungu nimbu silio kanumuni ,enonga konopune kalaro molorumume kulumiye tondomu-ne, eno ,konopu, kake tepili molemele.

⁴ Unjo kolama paka kapola telemo kinie unjona kapola angilipe mongo tolemo, aku siku eno na kinie tapu toko molko, na eno kinie tapu topo molombo kinie eno kapola molko ulu pulu peangama tengen. Kola te kerepa manie ombo lemomo altopa mongo naa tolemo. Kola unjona ola paka tepe angilimomo yu mongo tolemo. Aku siku eno na pea ‘Tapu topo molamili.’‡ naa ningi liemo eno “Teaa.” nilio mele manda naa teko nanga kongono manda naa tendenge.

⁵ “Na unjomo, eno kolama. Kola paka tepalie unjona angilipe mongo tolemo mele eno na kinie tapu toko molko na eno kinie tapu topo molopo aku temulu liemo nane “Teaa.” nilio mele eno manda teko nanga kongono kapola tendenge. Eno na munduku siye kolko eno na kinie tapu toko naa molongi liemo nanga ulume eno manda naa tengen.§

⁶ Unjo kola langoko wendo liku ltekolie, kolemo kinie aku kolama liku maku toko tepena kalemele kinie nolemo. Aku sipela, yembo te na kinie tapu topa naa molopalie ulu peangama naa temu liemo unjo kola kololime telemele mele yu aku siku tengen.

* **15:1:** 5 Yesusini yu mele yepoko pakera molorumu mele nirimu ungumu iboku Jono pulu pulune gomo 449 molemo. † **15:2:** LLuku 3:9, 13:6-9. ‡ **15:4:** inie 15:5. § **15:5:** inie 15:4.

⁷ "Eno na kinie tapu toko molko nanga ungume enonga konopumenga pepili pilku liku molongi liemo ulu te 'Teambooa!' ningu, ungu te 'Piliemboa!' konopu leko, melte molo tombamo 'Liemboa!' ningu, aku siku pilkulie Tata kinie ungu ningu mawa tengen mele yuni tendembamo.*

⁸ Eno nane "Teaa." nilio mele paa teko kondoko, nanga kongono paa teko kondonge kinie aku siku tengemone Tatanga imbi liku ola mundundunge molomba kepe, eno tengen mele yembomane kanokolie 'Enopaa sike Yesusinge lombili andolime[†] molemele.' konopu lengela." ,nirimu.,

⁹ "Tatane na konopu mondolemo mele nane eno konopu mondolio. Nane eno 'Kamu konopu mondopili.' ningu molayo.

¹⁰ Tatane nando "Tei." nilimo ungu manema na tepo moliomonga yuni na kamu konopu mondolemo mele enone aku siku nane "Teaa." nilio ungu manema pilku liku tengi liemo aku siku tengemonga nane eno 'Kamu konopu mondopili.' ninge.

¹¹ 'Na konopu sipu molio mele eno aku siku konopu siku konopu kapola pepili molangi.' nimbu iungume nimbu sikiru.[‡]

¹² "Nane "Teaa." nilio ungu manemo isipe: 'Nane eno konopu mondolio mele enone enono anjo yando aku siku konopu mondangi.' nimbu nikiru.[§]

¹³ Yembo tene yunge pulu lemo yemboma konopu mondopalie enonga nimbe kolo wangopa kolondomu liemo yuni konopu mondolemo mele olandopa, we yembomane konopu mondolemele mele maniendopa.*

¹⁴ "Nane enondo "Teaa." nilio ungu manema tengi liemo eno nanga pulu lemo yemboma molonge.

¹⁵ Kinié nane enondo altopo "Nanga kendemandema." naa nimbu, "Nanga pulu lemoma." nilio. Kendemandema enonga nokoli yemone ulume tepe konopu lepa andopa molemo mele eno naa nimbe silimo naa kanoko naa pilimelemonga kinié enondo aku sipu "Nanga kendemandema." ni naa nilio. ,Ye tengen pulu lemoma mindi yemo yu andopa molemo mele nimbe silimo pilimele. Aku pilipulie, nane enondo "Nanga kendemandema." ni naa nimbu, Tatane nando nimbe sirimu pilierindume pali eno nimbu sirindu kulu nane eno "Nanga pulu lemoma." nilio.[†]

* **15:7:** inie 15:16. † **15:8:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

‡ **15:11:** inie anjokondo 17:13, Jono-Kumbi-Lepamo 3:11-24, 4:11-16. § **15:12:** 17 inie yakondo 13:34; Gallesia 6:2, Jono-Kumbi-Lepamo 3:11, Jono-Talo-Sipemo

5. * **15:13:** Romo 5:6, Jono-Kumbi-Lepamo 3:16, inie yakondo 10:11,15,17.

† **15:15:** Gallesia 4:7.

¹⁶ "Eno enono na 'Olionga Awilimu.' ningu mako naa toringi. Nane nanu eno 'Nanga yema molangi.' nimbu mako torundu. 'Eno puku, "Teaa." nimbo mele teko nanga kongono tendangi. Aku ulu peanga tengema pora naa nimbe we pepa mindi pupili.' nimbu nane enondo "Nangama." nimbu eno mako topo "Na lombili waa." nirindu. Akumunge Tata kinie ungu ningu "Olio Awili Yesusinge yemboma molemolo." ningu[‡] mele te mawa tenge kinie yuni pilipelie mawa tenge melemo eno sipe enonga tendemba.[§]

¹⁷ Nane eno ungu mane sipulie "Enono anjo yando konopu mondaa." nilio mele nikiru."^{*} nirimu.

15:18-16:4 Yembomane Yesusinge Lombili Andolime Kinie Opa Pulue Molonge Temanemo

¹⁸ "We mana yembomane eno na lombili andolime kinie konopu keri panjinge kanokolie 'Ou na kinie konopu keri panjeringi.' konopu leko molangi.

¹⁹ Eno we yemboma kinie konopu telune pupili molemelanje we yembomane 'eno olionga yemboma' ningu konopu mondolemela. Nalo eno we yemboma kinie eno mangambu telumu molo. 'Eno ma koleana ulume munduku siye kolko nanga yemboma molangi.' nimbu mako torundumunge we yembomane eno kinie konopu keri panjilimele.

²⁰ "Nane eno nimbu sirindu ungume konopuni pilku molangi. Nane ou enondo nimbondo: "Kongono tendeli yembo tene yunge nokoli yemo 'Maniendopa molemo. Nayunge olandopamo molio.' manda naa nimbé." nirindu kanumu.[†] Akumunge na mindili liku silimele mele eno kepe aku siku mindili liku singe. Nanga ungumu pilku liku tenge panjilimele yembomane enonga ungumu pilku liku tenge panjingela.

²¹ We yembomane na lipe mundorumu yemo pilku imbi naa sikulie, eno nanga imbi leko kongono tendengemonga eno mindili liku singe.

²² Na „Pulu Yemone lipe mundorumu-ne, yemboma molemelena ombo ungu te naa nilkenje „na liku awi naa siku, bulu silimele mele naa telemelamonga, ulu pulu keri telemelemonga mongo naa limela. Nalo „na sike orundu, ungu nilio mele pilimelemonga, "Ulu pulu keri telemolo mele naa pilimolo." manda naa ninge.[‡]

²³ Yembo te na kinie konopu keri panjilimo yembomone Tata kinie kepe konopu keri panjilimola.

[‡] **15:16:** 14:13-14, bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

[§] **15:16:** inie

^{*} **15:17:** inie 15:12*. [†] **15:20:** inie yakondo 13:16.

[‡] **15:22:** inie

yakondo 9:41.

²⁴ Kongono lupe lupema, ou yembo tene ulu tondoloma naa terimu mele nane enonga suku-singine ombo naa telkanje enone na liku bulu siku ulu pulu keri telemele mele naa telemela. Nalo ulu tondolo terindume kanokolie kepe Tata olto kinie konopu keri panjilimele.

²⁵ Nalo enonga ungu mane te Pulu Yemonga bokune molemo mele wendo ombámonga aku tekemele. Bokune ungu te molemo mele isipe:

“Eno na kinie we konopu keri panjilimele.”[§]
nimbe bokune molemo.”^{*} ,nirimu.,

*15:26-16:5 Pulu Yemonga Minimu Ombo Tembamonga
Ungu Te**

²⁶ “Eno Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindilimu[†] Tata pea molembelena pupulie lipu mundumbo akumu ombalie nimbemone, nanga ulu telio mele eno nimbe simbemo. I Lipe Tapondopa konopu Enge Sindilimu yu Sike Ungume Lipe Ora Sili Minimu, yu Tata molemona molopalie olemo Minimu.

²⁷ Nalo Minimu yuni manjipe nanga melemando naa nimbe simbe. Eno na pea ou pulu polopo molorumulu mele kinié yandopa molemolomonga eno kepe nanga ungu anjo ningu sili yema molemelela.”[‡] ,nirimu.,

16

¹ “ ‘Enone na munduku siye kolko lou naa leangi.’ nimbu iungume nikiru.

² Yemboma maku toko Pulu Yemonga ungu pilimele ulkena yemane eno “Sukundu naa waa!” ningu makoronge. Yembomane ‘Pulu Yemonga kongono tendamili.’ ningu eno nanga lombili andolime toko kondonge walemo sike wendo ombála.*

³ Tata kinie olto pilie naa pilimelemonga yembomane eno kinie aku siku teko kenjinge.

⁴ “Nalo ‘Aku ulume tengi walemo wendo ombá kinie enone ‘A, yembomane olio i siku tengi walemo Yesusini pe wendo ombá nimbe liepi-liepi torumu walemo ya sike iwendo okomo lepamo.’ ningu pilku molangi.’ nimbulie peombá eno mindili nonge mele, kinié ou liepi-liepi topo nikiru. Na eno pea ou molorumulu kulu eno nimbu naa sirindu.[†]

^{§ 15:25:} Konana 35:19, 69:4. * ^{15:25:} inie yakondo 14:16-17,26. † ^{15:26:} inie yakondo 14:16-17, anjokondo 16:7. ‡ ^{15:27:} Mulu naa lieni, 15:27 kinie 16:1 kinie sumbi siku kanoliku puyo. * ^{16:2:} Mateyu 26:63-66, Lipe Mundorumu Yema 6:8-14, 7:1,54-8:3, 9:1-2, 22:1-5, 14:5-7,19-20. † ^{16:4:} Pe-Timoti 3:12, Ou-Pita 2:19-25.

5 Nalo na ou mana lipe mundorumumu molemona pumbo tekero-na kinié ou naa pupulie enondo nimbu liepi-liepi topo sikiru.

16:5-15 Yesusini Pulu Yemonga Minimuni Kongono Temba Mele Nimbe Sirimu Temanemo

“Nane “Kinié pumbo tekero.” nikiru nalo aku nikirumunge enonga ye tene “Nu tena pukunuye?” ninguna walsiku pilkimili.‡

6 ‘Nane “Pumbo tekero.” nikirumunge enonga konopune sukundu meme kulupi pemu-ne pilkulie paa kondo kolkolie§ aku naa walsiku pilkimili.’ nimbu pilkiru.

7 Nalo na pumbomonga ‘Yu pea altopo tapu topo naa molomolo lemo.’ ningulie enone na kondo naa kolayo. Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Na pumbomonga eno lipu tapondombo. Na naa pundu liemo eno Lipe Tapondopa Konopu Enge Sindelimu naa ombá. Nalo pundu liemo nane yando eno molongena yu lipu mundumbo pumbo.*

8 “Yu yando ombalie nimbémone, ulu pulu kerimenga perelemelemonga pulumu kinie konopune ulu pulu keri te naapepa konopu sumbi silimunge pulumu kinie kotemonga pulumu kinie nimbe sumbi sipe, yembomane kanumenga pulume ningu pilku sundulimele mele yuni lipe ora sipe nimbé.

9 Na Pulu Yemonga Malo molopo, yuni na lipe mundorumu-ne mana manie orundu mele pilkulie yembomane na liku su siringi kanu ulumu yu ulu pulu kerimenga pali pulumu Minimuni nimbe lipe ora sipe;

10 Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulu peangama lipe ora simbendo na Tata molemona pumbo altoko naa kanongemonga na ulu pulu keri te naa tepo, te konopune naa pepa konopu sumbi sipe pepili molorundu molio mele lipe ora sipe;

11 ‘Kotemonga pulumu lipu ora siembo.’ nimbe ya ma koleamo nokolemo ye nomi ‚Setene,† mongo lsimumunge Pulu Yemone koronga ‘Kote walemo wendo ombá kinie yu kamu mindili simbo.’ nimbe panjerimu mele lipe ora simbela.

12 “Nane enondo ungu nimbo awisili we pelemo, nalo kinié nilkenje eno mindili siku pilimela.

13 Nalo Minimu, yu sike ungumenga pulumu, yu ombalie nimbemone, yuniungu sikema pali ‘Pilku kondangi.’ nimbe

‡ **16:5:** inie yakondo 14:2. § **16:6:** Mateyu 17:23. * **16:7:** inie yakondo 14:16-17, 15:26. † **16:11:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”.

akume enonimbe simbemo. Yuni yuyu konopuni pilimbe mele naa nimbe simbe. Ungu umbu tondolemoma komuni pilipelie nimbe simbe. Ulu pe wendo ombá ulumenga ounimbe simbela.

¹⁴ Na telio mele kepe molio mele kepe nilio mele kepe aku melemanga yuni pilipelie yando eno nimbe simbe kinie aku sipe nanga imbimu lipe ola mundundumbe.

¹⁵ Tatanga melema pali nangamonga kolo pilipulie nane 'Minimuni nanga melemanga pilipe yando eno nimbe simbe.' nikiru." „nirimu..”

16:16-24 Yesusini Yu Lombili Andolime Ou Kamelena Mindili Tepili Molkolie Pe Kelko Konopu Singemondo Nirimu Temanemo[‡]

¹⁶ "Nondoko enone na naa kanonge. Pe nondoko kelko na kanonge." nirimu.

¹⁷ Yu lombili andoli mare§ eno enono anjo yando kerepale ningulie ningendo: "Oliondo nikimumu nambolka unguri nimbeline nikimunje? "Nondoko enone na naa kanonge. Pe kelko nondoko na kanonge." nimbe, "Na Tata molemona pumbomongaaku temba." nikimu,* nambolka unguri nimbendo nikimunje?

¹⁸ Yu "nondoko" nikimumu nambolka nimbendo "nondoko" nikimunje? Olionaa pilkimulu." ningu moloringi.

¹⁹ Enone yuntu 'Walsipu piliemili kene.' ningu konopu lieringi kinie Yesusi yuni pilipelie nirimumuni, yuni enondo nimbendo: "Eno anjo yando kerepale nikimili nane nindu mele eno na walsiku pilingendo nikimiliye? Nane "Nondoko enone na naa kanonge. Pe nondoko kelko nakanonge." nindu kanumundu nikimiliye?

²⁰ Nane eno paa sike nimbu sikirumu: Na tembomonga eno kola teko kondokolonge. Nalo we yemboma konopu singe. Na lombili andolime eno ou kamelena mindili temba nalo kelko nakanokolie alowa teko konopu singe.

²¹ "Ambore yu ambolango membá walemo nondopa wendo olemo kinie ambolangomone yu peue tolemo kinie mindili nomba perelemo. Nalo ambolangomo kanopa lipelie yu ou umbune tepili molemo mele komu sindipe yembo konde te mana molombando wendo olemo-na yu alowa tepa konopu silimo.

²² Eno aku sipela. Ambomane ambolango mengendo mindili nolemele aku siku mele "Na eno mundupu siye kolopo pumbo." nikirumunge eno kinié kamelena mindili

[‡] **16:15:** inie yakondo 7:33-34. § **16:17:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". * **16:17:** inie yakondo 13:33**.

tepili molemele.[†] Nalo amborene ambolango kamu membalie kelepa konopu silimo mele nane eno kelepo kanombo kinie eno konopu singela. Kanu kinie eno konopu siku molongemondo yemborene eno konopu naa siengi uluri manda naa tengen.

²³ "Kanu kinie na pumbomonga Minimu ombá-na ungu-nikirumenga pulumu pilkulie enone na unguri altokowalsei naa walsinge. Nane enondo paa sike nimbu sikirumu: Tatando melte molo ungu te molo ulu te 'Mawateamili.' ningulie ningemone, nane enonga nimbu tendembomonga 'Nanga yemboma molemolo.' ningu mawa tengen kinie Tatane mawa teko walsinge melema eno simbemo.

²⁴ Ou enone nanga imbi leko[‡] melte mawa naa teringi. Mawa teame.[§] Pe eno konopu paa manda singendo linge." 'nirimu..'

16:25-33 'Yesusi Yu Pulu Yemo Pea Paa Sike Molkololie Mana Manie Orumu.' Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Temane Te

²⁵ "Na lombili andolime, nane eno ungume nimbu simbondo taki-teki ungu iko mindi tollo. Nalo pe walse nane enondo aku sipu naa nimbo. Nanga Tatane ulu telemoma nane sumbi sipu nimbu simbo.

²⁶ Aku walemonga nanga imbi leko mawa tengen.* Kanu kinie 'Nane Tata enonga nimbu mawa tendembo.' ni naa nikiru,

²⁷ molo. Enone nakonopu mondoko, na Pulu Yemo kinie molopololie yamana orundu enone 'Sike aku terimu.' ningu tondolo munduku pilimele-na[†] Tatane eno konopu mondolemomonga eno enono yu mawa tengen mele yuyu pilimbe.

²⁸ Ou Tata molorumune molopo mana manie orundu. Pe kinié kelepo mana mundupu siye kolopo Tata molemona pumbo." nirimu.

²⁹ Yu lombili andolimene ningendo: "A, kinié ungu iko naa toko sumbi siku mindi nikinu olio pilipemolo.

³⁰ Nuulume pali pilku kongnjilino. Mele naa pilinomo yembo tene nimbe simbe mele manda molo. Olio aku sipupilipulie 'Nu Pulu Yemo pea molkololie mana orunu.' nimbu tondolo mundupu pilkimulu." niringi.

³¹ Enone aku niringi kinie pilipelie Yesusini enondo nimbendo: "Na Pulu Yemo pea molopololie mana orundu enone kinié 'Sike aku terimu.' ningu kamu pilkimilinje?

* **16:22:** ya 16:6. ‡ **16:24:** inie yakondo 15:16*. § **16:24:** Pillipai 4:6.

* **16:26:** inie yakondo 15:16*. † **16:27:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

32 Pilieme. Wale te wendo ombá, molo, kanu walemo kronga wendo omu lemo, kanu walemonga yembo lupemane eno toko bulu-balu singe. Kanu kinie 'Na nanu molambo.' ningu na munduku siye kolko enono yu mele mele enonga ulkendo pungemo. Nalo Tata pea tapu topo molembolo-na na nanu naa molio, molo.

33 "Eno 'Na tondolo munduku pilkulie konopu waengo siku molangi.' nimbu kinié ipulueli eno kinie molopolie iungume nane enondo nimbu sikirumu. Ma koleana enoumbune tepe mongo awisili ola olemo. Nalo mana yemboma enge nilimele akumu laye pange telimu, na paaola, na paa enge nilio. Aku telio kene pilkulie enonga konopukundu tondolo pupili molangi." nirimu.

17

17:1-18:1 Jesusini Lapa Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Mawa Tembando (1-5) Yesusi Yu "Imbi Ola Molopili." Nimbe Mawa Tepalie, (6-19) Yu Lombili Andolimenga Nimbe Mawa Tendepa, (20-26) Yu Pe Mondoko Pilinge Yembomanga Pulu Yemo Mawa Tenderimu Temanemo

1² Yesusi yu lombili andolimendo aku ungume nimbe pora sipelie nirimumuni, mulu koleana olando sipe kanopalie nimbendo:

"Tata, nane tembo ningu panjerinu walemo wendo okomo.* Nuni yembo sirinu yemboma enondo pali nane "Konde molko mindi pang'i.' nipili.' ningu, nane mana yemboma pali 'Nokopili.' ningu, nunge Marena namba sirinu kene nunge imbi 'Ola molopili.' ningu nunge Marenanga imbi liku ola mundundoyo.†

3 "Konde molko mindi punge mele isipe: 'Nu telumu mindi sike Pulu Yemo.' ningu pilku, 'Na nuni 'yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ningu mako tokolie na liku mundorunu ye nomi Kirasimu.' ningu pilku, olto pea tapu toko molemele molonge yemboma konde molko mindi punge.

4 Nuni kongono na sirinu kanumu tepo pora sindumuni nunge imbi lipu ola mundundondu.

5 Tata, ma koleamo wendo naa opili nupea molambili na imbi ola molopa tondolo pupili molorundu kanu mele 'Kinié na pea kelepo molambili.' ningu ou molorundu mele 'Kelepo na aku sipe imbi ola molopa tondolo pupili pea molambili.' ningu tei." „nirimu.”

6 "Mana yembomanga nuni sirinu yema‡ enondo nu

* **17:1-2:** walemonga ungu pulu teinie yakondo 7:30*. † **17:1-2:** inie nondopa 17:22, 13:30. ‡ **17:6:** yu lombili andoli yema kanumu, bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

tondolo pulino mele kinie, paa olandopa moleno mele kinie, nimbu para sirindu. Ou eno nungema moloringi, pe na sirinu. Eno nunge ungumu pilku liku teko moloringi mele molemele.

⁷⁻⁸ Nuni nando sirinu ungume nane enondo nimbu sirindu kinie, enone kanu ungume pilku likulie nu molorunune wendo orundu pilku kondokolie ‘Nuni na sike mana liku mundorunu.’ ningu tondolo munduku pilkulie aku siku teko moloringi-ne kinié melema nuni na sirinu melema pali nu molenona wendoolemo enone pilimele.

⁹ “Enonga nimbu nu-kinie ungu nimbu mawa tendekero. We mana yembomanga nu kinie ungu naa nimbo, molo. Nuni sirinu yema nunge yema molemele-na na enonga manjipu nu kinie ungu nikiru.

¹⁰ Nanga melema pali nungemo, nunge melema pali nangamo. Nuni sirinu yema eno molko kondolemelemone na imbi ola molemo.

¹¹ Kinié na nu molenona okoromonga na mana yemboma kinie pea naa molemolo none tekemo. Nalo yema eno mana yemboma kinie molemele mele molonge.

“Tata Kake Telimu, na nu molonine ombó kinie na sirinu lombili andolime eno enono mana yemboma pea molonge kinie ‘Olto yembo telumu mele molopo konopu telune pupili molembolo kanu mele na sirinu lombili andolime eno aku siku yembo telumu mele molko konopu telune pupili molangi.’[§] ningu nunge tondolo na sirinu akumuni eno nokoyo.

¹² Na eno pea molorumulu kinie nunge tondolo na sirinu akumuni* nane eno ‘ulu te naa tepili.’ nimbu nokorundu. Nane eno tapu terindu kinie te ulsu pupe yemboma mindili nonge koleana pulimo aulkena naa purumu.[†] Ye telumu mindi, nunge boku tondoringi ungu te wendo ombándo yemboma mindili nonge koleana pumbe telemo yemo mindi ulsu molopa mindili nombá koleana pulimo.[‡]

¹³ “Kinié nu molenona okoromonga na konopu sipu kamele akopo molio ‘Aku mele eno aku siku konopu peanga panjiku molangi.’ nimbu ou na olando naa ombolie ya ma koleana molopo iungume nikiru.[§]

¹⁴ Nunge ungumu eno sipu pora sirindu. Na ya ma koleamonga ye te molo, akusiku eno ma koleamonga yema molola. Oltonga yema molko oltonga ungu manema pilku

§ 17:11: inie nondopa 17:21, yakondo 10:38. * 17:12: bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. † 17:12: Judasi Isikeriotendo nirimu (13:18).

‡ 17:12: ungu pulu te inie yakondo 6:39*. § 17:13: inie yakondo 15:11, Jono-Kumbi-Lepamo 4.

liku telemele-na mana ulume manjiku pilku telemele yembomane eno konopu keri panjiku eno kinie opa puluema molemele.

¹⁵ 'Eno ma koleana wendo li.' nimbu mawa naa tekero. Nalo "Ya mana oltonga kongono tendeko molonge kinie, ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru' muni* eno kondi topa tepa naa kenjepili.' ningu nokou.' nimbu ienonga nimbu mawa tekero.

¹⁶ Na ma koleamonga yemo naa molio mele eno ma koleamonga yema naa lamolemele.

¹⁷ " 'Ungu sikemone eno nunge manjiku molko ye kake telime molangi.' ningu teyo. Nunge ungumu ungu sikemo.

¹⁸ Nuni na ma koleana liku mundorunu mele nane eno ma koleana lipu mundorundula.

¹⁹ 'Eno konopu kake tepili molko nunge ningu manjiku molangi.' nimbu na 'konopu kake tepili nunge nimbu manjipu molambo.' nimbu molio."† ,nirimu.,

²⁰ "Nane nanga lombili andolimenga manjipu mawa naa tendekero. Pe enone ungu ningu singema 'Na sike nunge malo ya mana liku mundorunu.' ningu tondolo munduku pilinge‡ yembomanga kepe mawa tendekero.

²¹ 'Tata, nu nanga konopune moleno, na nunge konopune molio mele aku siku kanu yemboma pali yembo telumu mele konopu telune pupili molangi.'§ nimbu aku sipu enonga mawa tendekero. 'Ma koleamanga yembomane pali 'Nuni na liku mundorunu-ne orumu.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu 'kanu yemboma olto kinie yembo telumu mele konopu telune pupili molamili.' nimbu aku sipu mawa tendekero.

²² Nuni na 'Imbi ola molopili.' ningu sirinu ulumu nane eno sirindu. Akumu 'Olto konopu telune pupili molembolo mele eno aku siku konopu telune pupili molangi.' nimbu eno sirindu.*

²³ 'Eno paa kamu konopu telune pupili molangi.' nimbu aku sipu "Nu nanga konopune moleno mele na enonga konopumenga molambo." nimbu mawa tendekero. Na konopu mondoleno mele nanga ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma aku siku konopu mondoleno mele kepe 'nuni na liku mundorunu mele kepe, ma koleamanga pali yembomane piliengi!' nimbu nane aku

* **17:15:** bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanpela samting nogut".

† **17:19:** Yesusi ou aku sipe mele molopa mindi purumu nalo yanirimumunge ungu pulumu Pulu Yemone yundu "Tei." nirimu mele tembando kolombamondo nirimunje. ‡ **17:20:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

§ **17:21:** inie nondopa 17:11. * **17:22:** inie nondopa 17:1, yakondo 13:30-31.

sipu nu mawa tepo 'Eno paa kamu konopu telune pupili molangi.' nikiru.

²⁴ "Tata, 'nuni na yembo sirinume na molombona pea molopo, mamo ou naa teambili na konopu mondokolie 'nanga imbi ola molopa pa tepa tondolo pupili.' ningu sirinu akumu kanangi.' konopu lekero.

²⁵ "Tata Sumbi Nilimu, sike we mana yembomane nunaa kanolemele nalo nane nu kanolio, yembo nanga ungumu pilku limelemane 'Nuni na liku mundorunu-ne orumu.' ningu pilimele.

²⁶ Nane nu moleno mele eno nimbu sirindu. Pe nimbu sipu molombola. 'Nuni na konopu mondoleno mele eno enono aku siku anjo yando konopu mondangila. Na enonga konopune molambola.' nimbuaku sipu nimbu silie-silie tepo molombo." nimbe Yesusini Pulu Yemo kinie aku sipe nirimu.

18

¹ Yesusi aku sipe Pulu Yemo kinie nimbe pora sipelie nirimumuni, ipu liepili yu kinie yu lombili andolime* kinie aku koleamo munduku siye kolko no Kirone nekendo unjo ollipi ponie lierimune suku puringi.

18:2-19:42 YESUSI KA SIKU, KOTE TENDEKO, UNJO PERANA OLA TOKO KONDOKO, ONO TERINGI TEMANEMO

18:2-12 Yesusi Ka Siringi Temanemo

² Ipulueli no Kirone nekendo unjo ollipi ponie lierimune puringi aku mele Yesusi taki-teki yu lombili andolime pea kanu poniemonga puringi kulu, Judasi Isikeriote eno aku ponienapuringimele pilierimu. Judasi yu Yesusi pe lipe Yesusi yunge opa puluema sirimu ye kanumu.

³ Kanu kinie Judasini, 'Yesusi akune pea taki-teki pupu molemolo-na yu akune molomba.' konopu lepalie, akune orumu. Yu ami ye talape te kinie[†] Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie[‡] Parisi yema kinie[§] kanu yemane liku mundoringi ele ye mare kinie akune memba orumu. Eno kiye kandoko mengo, tepe llamema kandoko mengo, opa teringi melema mengo oringi.

⁴⁻⁵ Yesusini yu nondoko tengemele pilipelie, eno 'Yesusi ka siengi.' nirimu ye Judasi pea oringine Yesusi yu anjo pupe eno walsipe pilipelie nimbendo: "Eno nawe korokomeleye?" nirimu.

* **18:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **18:3:** Romo ami yema molo. Juda ye awilimene nokoringi ami ye mare (LLuku 22:52). ‡ **18:3:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § **18:3:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

Enone topondoko yuntu ningendo: "Kolea Nasarete ye Yesusi korokomolo." niringi.

Yesusini "Akumu na." nirimu.

⁶ Yesusini "Akumu na." nirimu kinie eno anjo bulu mini-mini pukulie a toringi.

⁷ Yuni altopa eno walsipe pilipelie nimbendo: "Enonawe korokomeleye?" nirimu.

Enone "Nasarete ye Yesusi korokomolo." niringi.

⁸ Yesusini nimbendo: " "Akumu na." nindu kanumu. Enone na korongi liemo na pea molemolo yema 'Naa ka siemili, yando pang.' niee." nirimu.

⁹ Yesusi pe temba ounirimu mele 'Paa sike aku tepili.' nimbe aku sipe opa puluemando "Nanga yema naa ambololi "Anjo pang." niee." nirimu. Yuni ou Pulu Yemondo nimbendo: "Nuni na sirinu yemanga te ulsu pupe mindili nonge aulkena naa pumu,* eno pali nokopo kondorundu." nirimu,[†] kanuungumunge pe sike te molopa naa kenjerimu.

¹⁰ Kanu kinie Saimono Pitane yunge lou pokete-napimu kulu topa wendo lipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te topa yunge komu te topa laka lenderimu, aku komumu wendo orumu. Kanu kendemandemonga imbi Malkasi.

¹¹ Yesusini Pitando nimbendo: "Nunge lou pokete-napimu altoko lakili! Na Tatane "Mindili nani." nirimu mele naa nomboye?"[‡] nirimu.

¹² Kanu kinie amime kinie amime nokoli yemo kinie Juda yembomanga ele yema kinie enone Yesusi ka siku mengo purungi.

18:13-14,19-24 Anasi Molorumune Yesusi Mengo Puringi Kinie Anasini Yu Walserimu Mele Temanemo

¹³ Yesusi ka tokolie ou pulu pulu Anasi molorumune mengo purungi. Anasi yu Kayapasinge ambomonga lapa, yunge kolepa. Kayapasi yu kanu poniemonga Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[§] molorumu.

¹⁴ Yetene Juda ye awilimendo ou nimbendo: "Ye te yembomanga pali kolo wangopa kolondomba kinie papu." nirimu kanumu Kayapasi yuni nirimu.*

18:15-18,25-27 Pitane Wale Yepoko "Yesusi Naa Kanopo Naa Pilio." Nirimu Temanemo

¹⁵ Saimono Pita kinie Yesusi lombili andoli ye te kinie[†] Yesusi lombili pungele puringili. Kanu lombili andolimu

* **18:9:** inie yakondo 3:16*. † **18:9:** inie yakondo 17:12, 6:39. ‡ **18:11:** ungu pulu te inie yakondo 7:30*. § **18:13:** bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

* **18:14:** inie yakondo 11:50. † **18:15:** Jono yu yuyu kanumunje; iboku Jono pulu pulune gomo 449 kanoko pilieni.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone kanopa imbi sirimu-ne, kanu ye awili olandopamonga ulkena yembo maku toringi koleana sukundu Yesusi mengo puringine yu sumbi sipe purumu

¹⁶ nalo Pita we yembo maku toringi ulke kerepulune ulsu we nokopa angilierimu. Akumunge Yesusi lombili andoli ye te molorumu kanumu kelepa yando ombo kendemande ambo ulke kerepulu nokorumumundu "Pita sukundu opili." nimbe mawa tepalie Pita lipe meli sukundu purumu.

¹⁷ Kerepulu nokoru ambo kanumuni Pitando nimbendo: "Nu ne yemonga lombili andoli ye teye?" nirimu.

Pitane "Molo." nirimu.

¹⁸ Ipulueli ali terimu kulu kongono teli kendemandema kinie ele yema kinie tepe kalkolie makaye teko pilku moloringi. Pita pea eno kinie tepe pilipe angilierimu.

18:19-24 (Inie yakondo 18:13-14 kanani.)

¹⁹ Pita kinie yemboma kinie aku siku ningu molangi Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamone Yesusi lombili andolime kinie yuni yemboma ungu mane sirimu mele kinie Yesusi walsipe pilierimu.

²⁰ Yesusini topondopa nimbendo: "Na mona molopo yemboma ungu mane silio. Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelemo kinie, yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkema kinie aku ulke Juda yemboma pali maku tolemele ulkemanga ungu mane silio. Lopi tepo kiyengo nimbu ungu te naa nilio." nirimu.

²¹ "Aku telio-na nuni na ungu niliomo nambemune walsikinuye? Nanga ungu pilimele yembomando walsiku pilieyo. Nilio mele aku yemboma pilku molemele." nirimu.

²² Yesusini aku nirimu kinie yu nokoringi ye te yu kinie nondopa angilierimumuni yu kumbikerena larauwe topalie nimbendo: "Nu aku siku Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamondo topondoko nikinu papuye?" nirimu.

²³ Yesusini topondopa nimbendo: "Nane ungu nindumunge te nimbu kenjendu liemo ungu keri nindu akumu ningu para siyo. Molo sike unguri nindu liemo nuni na nambemune tokonoye?" nirimu.

²⁴ Kanu kinie yu ka toringi akumu we pepili Anasini "Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi molemona mengo paa." nimbe lipe mundorumu.‡

18:25-27 (Inie yakondo 18:15-18 kanani.)

²⁵ Saimono Pita tepe pilipe angilierimu-ne enone yundu ningendo: "Nu ne yemonga lombili andoli ye teye?" niringi.

‡ **18:24:** Kayapasi molorumune mengo ongo Yesusi kinie teringi temanemo Mako 14:53,55-63.

Yuni topondopa ‚kolo topa, nimbendo: “Na molo.” nirimu.

²⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamonga kendemande ye te, kanu yemo kinie Pitane komu kari lierimu yemo kinie pulu lierimu kanumuni Pitando nimbendo: “Nu ne yemo kinie unjo ollipi ponie lemo koleana pea molongili kanondu kanumu sikeye?” nirimu.

²⁷ Pitane kelepa wale yepoko sipe “Molo.” nirimu kinie kera gulta ko pulu polopa torumu.

18:28-38 ‘Romo Gapomano Ye Awili Tene Yesusi Kote Piliepili.’ Ningu Paillate Molorumune Mengo Puku Kote Tenderingi Temanemo

²⁸ ‚Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa Kayapasi kinie Juda yembomanga kanjollo yema pali kinie enone Kayapasinge ulkena Yesusi kote tendeko pora sikulie, „Judamanga ye awilime Kayapasi munduku siye kolko eno nokorumu Romo gapomano yemonga ulkena Yesusi mengo puringi. Kolea tangomba muni lierimu kinie akune mengo puringi. Mengo pukulie eno Juda yembomanga ungu mane te perimumu pilkulie ‘Olio Romo yembo tengə ulkena pumolo kinie kalaro mele molomba kene Pulu Yemone olionga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele pilimolo walemonga§ kongi sipisipi walo manda naa nomolo.’ ningu pilkulie eno ulkena sukundu naa puringi.

²⁹ Eno pena ulke kerepulune angilieringi kulu kanopalie eno angilieringine Romo gapomano ye nomi Paillate pena ombo enondo walsipelie nimbendo: “Eno iyemo ulu nambeemu-ne kote tendekemeleye?” nirimu.

³⁰ Enone topondoko ningendo: “Yu mongo naa lilkenje nu molonune naa membo ombo silimela.” niringi.

³¹ Paillatene nimbendo: “Yu yando mengo pukulie eno enono enonga ungu mane pelemomane nilimo mele pilkulie yu kote tendeko mongo sie.” nirimu.

Juda ‚yembomanga awili, mene* ningendo: “Aku teamili mangali Romo gapomanomone olio ungu mane sipelie nimbendo: “Eno we yembomane yembo toko kondou naa kondaa.” nilimo kanumu.” niringi.

³² Aku niringimunge Yesusini yu kolomba mele ou nimbe sirimuaku sipe sike kolombando eno yuni nirimu mele naa pilkulie we enono pilkulie “Yu kolopili.” ningu yu Paillate molorumune mengo oringi.† Yesusini “‘Na kolopili.’ ningu unjo perana uku toko mondonge.” ou nirimu mele Romo

§ **18:28:** bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”. * **18:31:** 36 ungu pulumu inie yakondo 1:19*. † **18:32:** Mako 10:32-34, inie yakondo 12:32-33.

gapomanomone mindi mongo lsingi yemboma aku sipe torumu, Juda yembomane aku siku manda naa teringi.

³³ Juda ye awilimene niringi mele pilipelie, Paillate altopa ulke awilimunge sukundu pupe Yesusindu "Ou." nimbelie yuntu walsipelie nimbendo: "Nu Juda yembomanga ye nomi kingimu molenoye?" nirimu.

³⁴ Yesusini topondopa walsipelie nimbendo: "Nuni nunu pilkulie aku ungumu nikinunje molo nando yembo lupe-mane nu ningu singi-ne pilkulie akumu nikinuye?" nirimu.

³⁵ Paillatene topondopa nimbendo: "Na 'Juda yere.' ningu pilkulie aku siku walsikinuye? Nunge yemboma kinie nunge Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie akumene nu na molondune mengo ongi. Nu nambe-enu-ne liku mengo ongiye?" nirimu.

³⁶ Yesusini nimbendo: "Na ya mana ye nomi kingimu molopo mana yemboma nokombo mele molo. Sike mana ye nomi kingimu molkanje nanga yembo talapemané na "Juda yembomane ka naa siengi." ningu opa telemela. Nalo na mana ye nomi kingimu molo." nirimu.‡

³⁷ Paillatene nimbendo: "Aku liemo nu paa sike yenomi kingi te lepamo. Sike nikiruye?" nirimu.

Yesusini topondopa nimbendo: "Sike. Pulu Yemone 'Nakingimu molopili meaa.' nirimu kulu meringila. 'Yemboma ungu sikema piliengi!' nimbu mana orundula.§ Yembo 'ungu sikema' waka kolkolie 'piliemili.' nilimele yembomane na pilimele." nirimu.

³⁸ Paillatene 'ungu tako tondopalie,' nimbendo: "Ungusike te pelemoye? Te naa pelemo." nirimu.

Aku nimbelie yu altopa Juda yema angilieringine penando pupelie nimbendo: "Yu mongo simbomonga mongo te limumu naa pilkiru. Yuni ulu te tepa naa kenjemu." nirimu.

18:39-19:17 Romo Gapomano Ye Paillatene Yesusinge Kote Kamu Pilipelie "Kolopili." Nirimu Temanemo

³⁹ Paillatene 'Yesusi uluri naa tepa kenjerimu konopu lepalie 'Naa kolopili.' nimbe pilipelie, Juda yembomando nimbendo: "Eno kinie na kinie telemolo ulu pulu pelemomo pilipulie teambo. Ponie tengatenga, eno Juda yembomane enonga anda-kolepali kolea Isipi moloringi kinie Pulu Yemone eno Naa Topa We Ombo Purumu mele pilingendo langi norangi walema* wendo olemo kinie enone kaulkena perimu ye te imbi leko 'Wendo liku mundou.' ningu

‡ **18:36:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **18:37:** inie yakondo 14:6. * **18:39:** inie 18:28*.

mawa telemele kinie nane kanu yemo wendo lipu eno silio. Akumunge kinié kanu walemo wendo okomomonga 'Juda yembomanga ye nomi kingimu wendo lipu eno siembo.' konopu lekemeleye?" nirimu.

⁴⁰ Nalo enone anjo tondolo mundukulie ningendo: "Aku yemo paa molo. Barapasi wendo liku si!" niringi. (Barapasi yu Romo gapomano kinie opa terimumunge ka siringi yemo.)†

19

¹ Aku niringi kulu pilipelie Paillatene Yesusi lipe Romo ami yemando "Ka-pulsene taa." nirimu.

² Aku tekolie enone yu ungu taka tondoko 'Yu "Ye nomi kingimu molio." nimumunge yu ye nomi kingi te none tepili.' ningu, mulumbale kondoli peanga te yunge pakondoko, unjo ka koko molorumu te mulkupiye teko 'Yenomi kingimunge waniemo.' ningu pengena mere mundunduku

³ yu angilierimune puku "Juda yembomanga kingimu, nuakune angilinoye?" ni-pou-pou teko, yu kumbikerena larauwe toringi.

⁴ Paillate altopa penando ombalie Judamando nimbendo: "Kanayo! "Yu mongo te limumunge pilipulie yu manda tombo mele molo.' ningu piliengi!" nimbu eno molemelena yu membo okoro." nirimu.

⁵ Kanu kinie Yesusi ka koko mololini teli wanie kiraono none telimu kinie wale pakoli kondolimu pakopa wendo orumu kinie Paillatene enondo nimbendo: "Yemo iokomo kanaa!" nirimu.

⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie* enonga kendemande ele yema kinie enone Yesusi penando kokele orumu kanokolie sumbi siku ningendo: "Kolopili, unjo perana ola uku toko panjeyo! Kolopili unjo perana ola uku toko panjei!" niringi.

Nalo Paillatene nimbendo: "Na molo. Na yu mongo limumunge tombo mele naa pilkiru kene enone yu mengo puku unjo perana ola uku taa!" nirimu.

⁷ Judamanga awilimene ningendo: "Olionga ungu mane te pelemomone nimbendo:

'Yembo tene Pulu Yemonga imbi lepa
ungu taka tondomba kinie,
kanu yembomo kolopili tangi.'† nilimo,

† **18:40:** Mako 15:15. * **19:6:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

† **19:7:** LLipai 24:16, Wendo Oringi 20:7.

aku ungu manemo pilipulie yuni "Pulu Yemonga Malo molio."‡ nimumunge pilipulie 'Kolopili.' nimbu pilkimulu." niringi.

⁸ Enone "Yu "Pulu Yemonga Malo molio." nirimu." niringi kulu Paillatene pilipelie yu paa kamu pipili kolopalie,

⁹ kelepa ulke awiline sukundu pupe Yesusindu walsipelie nimbendo: "Nu tena molko orunuye?" nirimu, nalo Yesusini yundu topondopa ungu te naa nirimu.

¹⁰ Ungu te naa nirimu kulu Paillatene yundu nimbendo: "Nando 'Ungu te naa nimbo.' konopu lekenoye? Nanga tondolo pelemomone "Nu we pani." manda nimbola; "Nu kolani unjo perana ola uku tangi." manda nimbola. Aku nikiru ungumu naa pilkinuye?" nirimu.

¹¹ Yesusini topondopa nimbendo: "Nunge tondolo pelemomone na ulu te manda naa telena. Olandopa Molemo Yemone 'Nuni na teami.' nimbé mele mindi teni. Akumunge nuni na teni mele ulu pulu keri keló mele teni. Ye na 'Kolopili.' ningu mengo ongo nu singi yemanga ulu pulu keri akumu awilimu." nirimu.

¹² Yesusini aku nirimu pilipelie Paillatene Yesusi yu "We pupili." nimbé aulke te kororumu, nalo Judamane tondolo munduku ni-pou-pou tekolie ningendo: " "Na kingi te molio." nilimo ye te Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisa kinie opa puluemo molemo-na nuni aku "Kingi te molio." nilimo yemo "We pupili." ninu liemo aku siku tenimunge nu Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga opa pulue te liku tapondonimunge nukinie Sisa kinie pulu naa lemo." niringi.§

¹³ Aku niringi pilipelie Paillatene Yesusi memba penando ombo, kolea te akumunu 'kou polomo' niringine pupe kote pilimbe kongono manie molopa terimu polona pupe manie molorumu. (Kou polomondo Juda yembomanga ungue 'Gapata' niringi.)

¹⁴ Aku kote tenderingi walemo yu kinié mele. Opali Pulu Yemone Juda yembomanga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele* pilukongi sipisipi walomo nonge walemo wendo ombá. Aku koro molonge walemo, wendo ombá pilkulie kinié mele Juda yembomane langi nongema liku undu-undu siringi walemo†, kanu walemonga awitangoli mele, Paillate kinie kote tenderingi. Paillate kote pilimbe polona ombo manie molopalie nirimumuni,

‡ **19:7:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". § **19:12:** ungu pulu te inie nondopa 19:15**. * **19:14:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". † **19:14:** inie 19:31,42.

Juda yembomando nimbendo: "Enonga ye nomi kingimu kanaa!" nirimu.

¹⁵ Nalo enone tondolo munduku ningendo: " "Kolopili." niyo! "Kolopili." niyo! Unjo perana ola ukutoko panje!" niringi.[‡]

Paillatene walsipelie nimbendo: " "Enonga ye nomi kingimu kolopili.' nimbu unjo perana ola uku topo panjembo.' konopu lekolie nikimiliye?" nirimu.

Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene topondoko ningendo: "Olionga ye nomi kingi te lupe naa molemo. Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamo mindi."[§] niringi.

¹⁶ Kanu kinie Paillatene kamu nimbendo: "Kapola, 'Unjo perana kolopili.' ningu mengo puku unjo perana uku toko panji-peee." nirimu.

Paillatene aku sipe nirimu kinie Romo ami yemane yuambolko liku mengo pukulie

¹⁷ yu unjo pera te siringi, akumu yu yuyu memba Jerusalleme ulsu purumu.

19:17-27 Yesusi Unjo Perana Ola Uku Toko Panjeringi Temanemo

Yesusi unjo pera siringimu memba pupili eno Jerusalleme munduku siye kolko 'Kolea Penge Ombele' niline mengo puringi. ('Kolea Penge Ombele' kanumundu Juda yembomanga ungu 'Golkota' niringi.)

¹⁸ Aku koleana Yesusi unjo perana ola uku toko panjeringi. Ye talo pea unjo pera talonga uku toko panjikulie, te ekendonga anjiku te ekendonga anjiku Yesusi suku singine anjeringi.

¹⁹ Paillatene "Yesusinge unjo perana ola imbi toko mondaa." nirimu mele toko mondoringila. Akumu isipe:
**KOLEA NASARETE YE YESUSI,
 JUDA YEMBOMANGA YE NOMI KINGIMU**
 ningu toko mondoringi.

²⁰ Yesusi unjo perana ola uku toko panjeringi koleamo Jerusalleme nondopa lepa, imbi unjo perana ola toringime Juda yembomanga ungu kinie ,Romo yembomanga, LLatini ungu kinie Giriki ungu kinie, ungu lupe yepoko akumenga

[‡] **19:15:** Yembo marene "Yesusi unjona ola toko uku toringi." nilimele nalo yembo marene aku pilkulie 'Yu ou tokolie, pe unjo perana uku toringi.' ningu pilimele. Akumu molo! Yesusi ou naa toko kondoringi. Unjona we konde molopili uku toringi kinie kolorumu. Kolorumu mele ulu pulu inie nondopa 19:31** kanani. [§] **19:15:** Sisamonga ungu pulumu Romo-ungune "Kingimu". Nalo Romo kingimuni Juda yemboma nokorumu Juda yemboma eno konopu keri panjiku Romo gapomanomo alieli mumindili kolko moloringi. Yaniringi akumu 'Yesusi toko kondangi.' ningu kondi toringi.

ningu toko mondoringi molorumu kulu aku imbime Juda yembo awisilini kanoringi.

²¹ Juda yembomanga Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene* kanu imbime kanoko keri kanokolie Paillatendo pukulie ningendo: "Nuni "Judamanga ye nomi kingimu" ningu "Akumu imbi taa." ninu kanumu kapola naa tekemo. „Yuo-lionga kingimu molo kene, 'Aku yemone "Na Judamanga kingimu molio." yu yuyu nimu.' "Aku siku imbi taa." ni." niringi.

²² Paillatene topondopa nimbendo: "Nane imbi "Toko mondaa." nindu aku ungumu papu tongi. Altopo ungu te naa nimbo. Ou tongi aku ungumu molopili." nirimu.

²³ Ami yemane Yesusi unjo perana ola uku toko panjiku pora sikulie, yunge mulumbale „kulku noseringime, liku, eno ye kise linge mele moke teko lsingi. Aku tekolie wale telu mindi, sukundu pakorumumu, goli lierimu. Akumu suku-singi tengah tambulou naa tambulku we sulumu teringi kulu

²⁴ ami yemane ningendo: "I mu olá naa tamili kene ye telu manjipe lipili kene ou kou-kate teamili." niringi. Aku teringi mele Pulu Yemonga bokune ungu te molemomone pe aku siku tengah ou nirimu mele wendo orumu. Kanu ungu bokune molemomone nimbendo:

"Nanga mulumbalema moke teko liku,
nanga manie pakolio walemo

"Ye telu mindi lipili."

ningu kou-kate tengi."[†]
nirimu, aku mele teringi.

²⁵ Yesusi unjo perana ola perimu akune nondopa yunge anumu kinie, anumu-papamo kinie, Killiopasinge ambo menu Maria kinie, kolea Makatalla ambo Maria kinie, aku ambo kise angilieringi.[‡]

²⁶ Anumu kinie anumu nondopa angilierimu ye Yesusi konopu mondorumu yemo kinie[§] Yesusini kanopalie anumundu "Andi yemo nunge malo molopili." nimbe,

²⁷ kanu lombili andoli yemondo* "Andi ambomo nunge aminie molopili." nirimu. Aku nirimu pilipelie lombili andolimuni Yesusi anumu lipe yunge ulkendo memba pupe nokopa molorumu.

19:28-42 (28-37) Yesusi Unjo Perana Kolopa Pora Sirimu Kinie (38-42) Yu Ono Teringi Temanemo

* **19:21:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". † **19:24:** Konana 22:18.

‡ **19:25:** Mako 15:47. § **19:26:** Aku yemo Jono yu kanumu. 1:35-42* kanani.

* **19:27:** Aku yemo Jono yu kanumu. 1:35-42* kanani.

28 Pe Yesusini yunge kongonoma pali tepa pora sirimu pilipelie, "Na no waka lekemo." nirimu. Aku ungu nirimumu ungu te ou niringi Pulu Yemonga bokune molemomone ulu te pe wendo ombá mele pilipelie 'Wendo opili.' nimbe aku sipe nirimu.

29 No-waene kombili teli mingi te akune lierimu kanokolie ulú-pinje melte liku no-waene akune suku mundukulie, pinje melemo no pepili unjo isopi kola tene unjo toko olando siku Yesusinge kerena kopondoringi.[†]

30 Yuni nomo nombalie "Nanga kongonomo pora nikimu." nirimu. Aku nimbeline ma kanopa yunge pengemo maniendo sipe mundupe 'Kinié kolambo.' nimbe yunge minimu "Pu." nimbeline yu kolorumu.

31 Yu kolorumu walemo akumu kinié mele, opali mele enonga koro molonge wale Sambate olandopa te wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo.[‡] Akumu pilkulie Juda yembomanga ye awilimene 'Opali Sambate walemo kinie yema unjo perana ola we penge kapola naa temba.' ningulie enone Paillatendo puku mawa tekolie ningendo: "Eno kinié manie liemili kene 'Eno mindili awili nongolie kinié mindi walsikele kolangi.', ningu "Enonga kimbume elke tondaa." ni." niringi.[§]

32 Kanu kinie ami yema ongolie kumbi leko Yesusi kinie wikindunge perimu yemonga kimbuselo elke tondoko, pe merekendonga perimu yemonga kimbuselo elke tondoringi.

33 Nalo Yesusi perimune ongo yu kanoringi kinie yu koronga kolorumu kanokolie siye koloringi. Yunge kimbuselo elke naa tondoringi

34 nalo ami ye tene Yesusinge wangune tolone torumu, akune meme kinie no kinie waka-maka orumu.

35 Ye aku teringi mongone kanorumu yemone teringi mele temanemo topa sirimu. Aku yemonga ungumu sike. Yu 'Sike nikiru.' nimbe pilipelie 'Eno itemanemo pilinge yembomane pilkulie 'Yesusi yu sike 'Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone 'Olio lipe tapondopili.' nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbe itemanemo topa silimo.*

[†] **19:29:** Konana 69:21, Konana 22:15. [‡] **19:31:** inie 19:14,42. [§] **19:31:** Kimbu elke tondoringimunge ungu pulu talo pelemo. Te isipe: Kolonge teringi kinie 'Mindili awili teko nongolie sumbi siku kolangi.' ningulie kimbu elke tondoringi. Te isipe: Uku toko panjeringi yembomane mulu linge perekolie pirimune kimbu ta siku sinio ningu mulu lsingi. Pe yembo tengah kimbumu elke tondoringi kinie altoko sinio ningu mulu manda naa likulie nondoko koloringi.

* **19:35:** Aku yemo Jono kanumu.

³⁶ Ulu pe wendo ombá Pulu Yemonga bokumuni ou nirimu ulu pokore sike wendo ombando enone aku siku Yesusi kinie teringi. Pulu Yemonga bokune molemo ungu te isipe:

'Yunge ombelemanga telu kepe elke naa tondonge.'[†]
nimbe molemo.

³⁷ Pulu Yemonga bokune molemo ungu tepea isipe:
'Tolone tongue yemo neme-neme ningu kanonge.'[‡]
nimbe molemo.

³⁸ Yesusi kolopa pora sirimu kinie pe kolea Arimatia ye Josepo pupe Paillatendo "Yesusinge onomo na si." nirimu. Josepo yu Yesusinge ungumu pilipe lipe molorumu ye te, nalo Juda ,ye awili lupe, ma§ pipili kolopalie mona lombili naa andopa kiyengo nimbe Yesusinge ungume pilipe molorumu.

"Onomo si." nirimu kinie

Paillatene "Kapola, li." nirimu kinie Josepo yu omba onomo manie lsimu.

³⁹ Ye te, ou walse ipuluelikundu Yesusi molorumune purumu pea ungu ningulu moloringili ye te, yunge imbi Nikodimasi,* kanu yemo yu Josepo pea oringili. Yu unjo talonga unjo to liku akumuni kopongo mune toli te telemele akumu awisili, yunge umbune teti pape killokarame mele, memba orumu.

⁴⁰ Elo pukulu Yesusinge onomo manie likululie niringilimuni, Juda yembomane ono tengendo teringi mele pilkululie tengelendo, múlu te liku olo-mala toko, unjo toselone teringi kopongomo onomonga kandokololie onomo kulupi toringili.

⁴¹ Yesusi unjo perana ola toringi koleana unjo ponie te lepa, akune kou-kande te lierimu. Kanu kou-kandena ono te ou naa noseringi, yu mindi pulu-pulu noseringili.

⁴² Yesusi ono terimu walemo yu kinié mele, opali mele Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambate[†] nondopa wendo ombá terimu. Sambate walemo wendo ombá kinie koro molongendo kinié mele, melema liku undu-undu siringi walemo.[‡] Sambate walemo nondopa wendo ombá terimu pilkululie aku ono teringi kou-kandemo nondopa lierimu kulu Yesusi akune ono teringili.

20

Kolomongo-Awili 20-21selo YESUSI LOMBOROPA OLA MOLORUMU KANORINGI MELE TEMANEMO

[†] **19:36:** Wendo Oringi 12:46, Kambu 9:12, Konana 34:20. [‡] **19:37:** Sekaraya 12:10.

[§] **19:38:** ungu pulumu inie yakondo 1:19*. * **19:39:** inie yakondo 3:1-21, 7:50. [†] **19:42:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [‡] **19:42:** inie 19:14,31.

*20:1-10 Yesusinge Onomo Noseringi Kou Kandena Onomo
Naa Lierimu Kanoringi Temanemo*

¹ „Judamanga koro moloringi, wale Sambatemo* pora nimbe, enonga pulu pulu kongono walemo wendo orumu kinie kolea sumbulu topa pepili paa muni kinie ou kolea Makatalla ambo Maria Yesusinge onomo noseringi kou-kandena omба kanorumu. Omба kanopalie kou kande kerepulumu pipi siringi koumu perele marele pupe ek-endonga lepa kerepulumu we lierimu kanorumu.

² Kanopalie yu lkisipe pupe Saimono Pita kinie Yesusi lombili andoli Yesusini ou konopu mondorumu yemo kinie† moloringiline pupelie nimbendo: “Yembomane olianga Awilimu ono koleana wendo lingi. Yu nosengi koleamo olio naa pilkimulu.” nirimu.

³ Aku nirimu kinie pilkulie Pita kinie Yesusi lombili andoli ye akumu kinie ono teringi kou-kandena pungele puringili.

⁴ Lkisiku pukululie, lombili andoli ye te akumuni Pita topa akili lendepa yu kumbi lepa ono teringi kou-kandena purumu.

⁵ Pupe kou-kandena wake tepe kanopalie Yesusi kulupi toko ono teringi mólume we lierimu kanorumu, nalo yu sukundu naa purumu.

⁶ Kanu kinie Saimono Pita akilipe omба kou-kandena sukundu pupe kanopalie, yu kulupi toko ono teringi mulume ono teringi koleana we lepa,

⁷ yunge pengena katoringi mólumu yunge penge lierimu koleana ka toringi mele we lierimu kanorumu.

⁸ Kanu kinie lombili andoli kumbi lepa orumumu yu kepe sukundu pupe kanopalie, ‘Yu paa sike lomboropa wendo pumu lepamo.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu.

⁹ (Pulu Yemonga bokumuni Yesusi lomboropa ola molomba ou nimbe sirimu‡ nalo Yesusi sike lomboropa ola molorumu ou naa kanokolie yulombili andolimene kanu ungumu naa pilku kondoringi. Yu kolorumu kinie ‘Kamu kolomu.’ konopu leko, ‘Lomboropa ola molomba.’ konopu naa lieringi.)

¹⁰ Kanoko pora sikululie yu lombili andoli yeselo kelko ulkendo puringili.

*20:11-18 Makatalla Ambo Mariane Yesusi Lombokoropa Ola
Molorumu Kanorumu Temanemo*

¹¹ Kolea Makatalla ambo Maria Yesusi lombili andoli yeselo kumbi leko puringili kinie akilipe ombalie Yesusi ono

* **20:1:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † **20:2:** 3-5,8 Imbi naa mololi yemo Jono yuyu kanumu; iboku Jono pulu pulune gomo 449 kanoko pilieni. ‡ **20:9:** inie yakondo 2:19-22, Konana 16:10, LLuku 24:25-27.

teringi kou-kande kerepulune kola tepa angilierimu. Kola tepa angilipelie kou-kandena sukundu wake tepa kanorumu kinie

¹² mulu koleana angello talo wale-pakoli kake teli talo pakokolo Yesusi ono ou lierimune moloringili kanorumu. Te yunge penge ou lierimune molopa, te yunge kimbu lierimune molorumu.

¹³ Elone yuntu walsikulie: “Ambomo, nambemune kola tekenoye?” niringili.

Yesusi lomboropa ola molorumu mele naa pilipelie yuni nimbendo: “Nanga Awilimu yu liku mengo puku nosengi koleamo na naa pilkiru.” nirimu.

¹⁴ Aku nimbeline yu topele topa kanorumu kinie yunge bulkundu Yesusi angilierimu kanorumu. Nalo akumu Yesusi nimbe kanopa imbi naa sirimu.

¹⁵ Yuni nimbendo: “Ambomo, nu nawe korokolie kola tekenoye?” nirimu.

Yesusi yu ‘ponie tapu yemo’ konopu lepalie Makatalla ambo Maria yuni nimbendo: “Yemo, nuni Yesusi mengo punu liemo nosenu koleamo na ningu siyo. Yu lipu meli pambo.” nirimu.

¹⁶ Yesusini yuntu nimbendo: “Maria.” nirimu.

Yu angilierimune ambomo kamu topele topa sumbi sipekanopalie Juda yembomanga Ipuru-ungu nimbeline “Raponai.”[§] nirimu. (Akumunge pulumu ‘Ungu Mane Silimu’.)

¹⁷ Yesusini nimbendo: “Na Tata molemona kelepo olando ou naa pundu kene na naa amboloyo. Nanga angenupilime molemelena puku enondo ningu sikulie ninindu: ““Na kinie eno kinie olionga Lapa Pulu Yemo molemona kelepo olando pukuru.” nimu.” ni.” nirimu.

¹⁸ Kanu kinie Maria yu Yesusi lombili andolime moloringine pupe yu Awilimu* kanorumu mele kinie Awilimu yuni nirimu mele kinie pupe temane topa sirimu.

20:19-23 Yesusi Lomboropa Ola Molorumu Tomasi Pea Naa Molangi† Lombili Andolimene Kanoringi Temanemo

¹⁹ Yesusi lomboropa ola molorumu kanu walemo Juda yembomanga pulu pulu kongono wale lierimu kanumunge ipupene lepa kolea kalá torumu kinie lombili andolimene Juda ye awilime‡ pipili kolkolie niringimuni, eno moloringiulkemo lloko toko molangi Yesusi ombo eno moloringine

§ **20:16:** ungu pulumu inie yakondo 1:38*. * **20:18:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”, “6. Bikpela”. † **20:18:** inie 20:24 kana. ‡ **20:19:** ungu pulumu inie yakondo 1:19*.

angilipe enondo nimbendo: "Eno konopu pe nipili molaa." nirimu.

²⁰ Aku nimbeline, 'Na toringine kanokolie 'Na sike enonga Awilimu ombo angilkimu.' ningu piliengi!' nimbe yunge kiselo kinie wangune kinie lipe ora sirimu. Awilimu kanokolie enone konopu paa awili teko siringi.

²¹ Yesusi enondo altopa nimbendo: "Eno konopu pe nipili molayo. Tatane na lipe mundorumu mele eno nane lipu mundukurula." nirimu.

²² Aku nimbeline yuni eno moloringine kere-múlumu popo topa ulsu mundupelie nimbendo: "Mini Kake Telimu enonga konopune molopili lieyo.

²³ Enone yembo te ulu pulu keri tembama 'Ombo manie pupili.' ningi liemo kapola kanu ulu pulu keri tembama ombo manie pupe pora simbemo. Molo yembo tengahulu pulu kerime 'We pepili.' ninge kinie kapola kanu yembomonga ulu pulu kerime we pembamo." nirimu. §

20:24-29 Yesusi Lombili Andolime Tomasi Pea Molkolie, Yesusi Yu Altopa Yando Orumu Kanoringi Temanemo

²⁴ Yesusi lombili andolime moloringine Yesusi lomboropa ola molopalie ou orumu kinie enonga ye te naa molorumu. Kanu yemo Tomasi. (Yunge imbi te "Didimasi" * niringila.) Yu Yesusi lombili andoli ye rurepo akumenga tela.

²⁵ Yelupemane "Awilimu ya omu kanomulu." niringi kinie

yu 'Kolo tongi.' konopu lepalie nimbendo: "Nane mongone yunge kíne pirimuni toringimu naa kanopo, akune nanga ki sundumu suku naa mundupu, tolone wangune toringine nanga kimu suku naa mundondu liemo 'Yu lomboropa ola molomu.' nimbu naa pilimbo, paamolo." nirimu.

²⁶ Pe wale engaki ombo purumu kinie Yesusi yunge lombili andolime altoko Tomasi pea ulkena suku moloringi. Eno ulke moloringimu kunema pali lloko toringi nalo Yesusi ombo eno moloringine angilipelite, "Eno konopu penipili molaa." nirimu.

²⁷ Nimbeline yuni Tomasindu nimbendo: "Nunge ki sundumuni nanga kimu simbi tondokolie kanoyo. Nanga wangune nunge kimu sinio siku mundukulie kanoyo. Kanokolie na 'Lomboropa ola manda naa molomba.' ningu naa pilku, 'Sike lomboropa ola molomu.' ningu tondolo munduku pili!" nirimu.

§ **20:23:** Mateyu 16:19, 18:18. * **20:24:** Didimasinge ungu pulumu olo pakilieme. Tomasi yu kinie te pea anumuni olo pakilieme merimu kulu yu aku siku imbi lieringi.

28 Tomasini yuntu nimbendo: "Nanga Awilimu, nanga Pulu Yemo." nirimu.

29 Kanu kinie Yesusini yuntu nimbe sipelie nimbendo: "Na kanokolie 'Sike lomboropa ola molomu we molemo.' ningu pilkinu. Na naa kanokolie 'Yu sike lomboropa ola molorumu kinié we molemo.' ningu tondolo munduku pilinge yemboma eno malo."† nirimu.

20:30-31 Jonone I Boku Torumumunge Pulumu

30 Yesusi lombili andolime kanoko molangi Yesusi yuni, Pulu Yemone yu lipe mundorumu-ne ombo molorumu, yu Pulu Yemo kinie tapu topa molopa kongonotenderimu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili‡ terimu, kanu ulume pali ibokune naa tondu, pokore mindi tondu.

31 Nalo 'Yesusini enonga nimbe tenderimumunge eno aliei molko kondoko mindi pang.' nimbu "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe ou mako torumu yemo, pe Yesusi yu sike kanu ye nomi Kirasimu§ orumu.' ningu pilku, 'Yu sike Pulu Yemonga Malo.' ningu piliengi!' nimbu iboku wallop kolte tondu. Kanu kinie eno sike aku siku ningu tondolo munduku pilinge kinie yuni ya ma koleana enonga nimbe tenderimumunge eno aliei molko kondoko mindi pungemo.*

Nimbe Sirimu Temanemo

21

21:1-14 Yu Lombili Andoli Yepoko Pakerando "Oma Lili Walena Oma Awisili Ombo Suku Pupili Liengi." Nirimu Kinie Likulie 'Yu Yesusi' Ningu Kanoko Imbi Siringi Temanemo

1 Pe Yesusi Nomu Tapiriasi, 'aku nomumunge imbi te Gallilli kanumu, aku nomu kélona 'Eno yu altoko kanangi.' nimbe lombili andolime* moloringine orumu. Orumu kanoringi mele temanemo isipe:

2 Saimono Pita kinie, Tomasi (yunge imbi te Didimasi)† yu kinie, kolea Gallilli disiriki Kena taono ye Nataniele kinie,

† **20:29:** 'eno malo' nimbe molemo, akumunge yando 13:17 'molko kondoko konopu singe' molemola. Jonone Giriki Ungune torumu ungumunge pulumu pilipu naa wamolemola. Ya 20:29 'eno malo' nimbu bokune naa tolemelanje 'molko kondongemonga eno malo' nimbu tolemelala, molo 'molko kondoko konopu pe nipili molonge' nimbe tolemelala. ‡ **20:30:** ungu pulu te inie yakondo 2:11*. § **20:31:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * **20:31:** inie yakondo 3:16, Jono-Kumbi-Lepamo 5:11-12, bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "24. laip", "28. nem". * **21:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **21:2:** inie yakondo 20:24.

Seperi malo talo kinie,[‡] lombili andoli ye talo lupekinie, eno telune maku toko moloringi.

³ Saimono Pitane Yesusi lombili andoli marendo nimbendo: "Na oma li-pukuru." nirimu kinie

pilkulie "Olio pea pamolo." ningulie, nona andoli sipine ola puku, nomu awi-suku-singine puku oma lili walema ipulueli nona munduliku andoko kolea tangondoringi nalo oma te naa lsingi.

⁴ Kanu kinie ena mundi wendo ombá terimu kinie Yesusi no kélona angilierimu nalo lombili andolimene 'Yu Yesusi.' ningu kanoko imbi naa siringi.

⁵ Jesusini eno walsipelie nimbendo: "Nanga kangoma, oma mare lingiye?" nirimu.

Enone topondoko "Molo." niringi.

⁶ Yuni nimbendo: "Sipi kumbikundu angilkulie oma lili walemo ki umbukundu nona manie mundengi. Mare manda linge." nirimu. Kanu kinie yuni nirimu mele teringi kinie oma paa awisili walena ombo suku purumu kulu sipine ola linge pereringi.

⁷ Aku terimu kulu kanopalie Yesusi yunge konopu mondromu lombili andoli yemone[§] Pitando nimbendo: "Ne yemo Awilimu lepamo." nirimu. Yuni "Ne yemo Awilimu lepamo." nirimu kulu pilipelie Saimono Pita yunge wale-pakoli ola pakorumumu kongono tembando kulupe noserimumu kelepa lipe pakopa pukue topa nona manie pupe no lepa kélona ulsu purumu.

⁸ We lombili andolime sipine oma peke lepa perimu walemo kunduku meli Pita lombili akiliku puringi. Eno no kélona nondoko punge mele manda manjeli wane anderete mita mele lierimu kulu manda puringi.

⁹ No kélona ulsu pukulie kanoringi kinie tepe te nomba perimune oma mare kaloli perimu kanoko, pillawa kaloli mare lierimu kanoringi.

¹⁰ Jesusini enondo nimbendo: "Andi oma liku mengo okomelemanga mare mengo waa." nirimu.

¹¹ Kanu kinie Saimono Pita sipine ola pupe oma perimu walemo kundupe meli no kélona ulsu orumu. Oma walemo peke lierimu, oma walena sukundu wane anderete pipiti tere* oma paa awilime perimu nalo wale sungu naa nirimu.

¹² Jesusini enondo nimbendo: "Langi ongo naa." nirimu. Lombili andolimene 'Iyemo yu sike olionga Awilimu.' ningu

[‡] **21:2:** Seperi malo talonga te iboku torumu ye Jono, te Jemisi. Mateyu 4:21 nimbe silimo. [§] **21:7:** 20,23-24 Ye kanumu Jono (boku Jono imunge pulu pulune gomo 449 kanokopilieni.). * **21:11:** oma 153, molo sepene paono tene kelepa tere, molotokapu talo pakera kelepa rureponga telu.

pilkulie enonga ye tene “Nu naweye?” nimbe lipe su sipe walsipe naa pilierimu.

¹³ Yesusi omba pillawa kalolime lipe eno moke tepa sipe, pe omama aku sipe lipe eno moke tepa sirimula.

¹⁴ Yesusi kolopalie lomboropa ola molopalie, itepa molorumu, ou wale talo ‘Yu lomboropo ola we molio mele kanangi.’ nimbe lipe ora sirimu mele[†] imu wale yepoko sipe terimu.

21:15-25 Yesusini Pitando “Altoko Lombili Ou.” Nirimu Temanemo[‡]

21:15-19 Yesusini Pitando Nimbendo: “Nanga Sipisipime Langi Sindei.” Nirimu Temanemo

¹⁵ Langi nongo pora siringi kinie Yesusini Saimono Pitando nimbendo: “Jono malo Saimono, iyemane na konopu mondolemele mele maniendopa, nuni na konopu mondoleno mele sike paa olandopaye?” nirimu.[§]

Pitane topondopa nimbendo: “Awilimu, sike nane nu konopu mondolio kanoleno.” nirimu.

Yesusini nimbendo: “Aku liemo nanga kongi sipisipi waloma* langi sindei.” nirimu.

¹⁶ Yesusini altopa wale talo sipe nimbendo: “Jono malo Saimono, sike nuni na konopu mondoleno molo moye?” nirimu.

Pitane topondopo nimbendo: “Awilimu, sike nane nu konopu mondolio kanoleno.” nirimu.

Yesusini nimbendo: “Aku liemo nu nanga kongi sipisipime tapu tendei.” nirimu.

¹⁷ Wale yepoko sipe Yesusini Pitando nimbendo: “Jono malo Saimono, na konopu mondolenoye?” nirimu.

Yesusini wale yepoko sipe “Na konopu mondolenoye?” nimbe walserimu mele pilipelie Pita konopu keri panjipelie nimbendo: “Awilimu, nu ulume pali kanoleno. Nane sike nu konopu mondolio nu kanoleno.” nirimu.

Yesusini yundu nimbendo: “Aku liemo nuni nanga kongi sipisipime langi sindei.” ,nirimu.,

¹⁸ “Nane nundu paa sike nimbu sikirumu: Ou nu kango kinie molkolie nu nunu wambale panjiku, nu nunu tenga

[†] **21:14:** inie yakondo 20:19,26. [‡] **21:14:** Wale yepoko Pitane ou “Na Yesusi naa kanolio.” nirimu (ifie yakondo 18:15-18,25-27). Pe kinié wale yepoko Yesusini Pita walsipe pilipelie “Na konopu mondolenoye?” nirimula. Yuni Pita siye naa kolopa, wale yepoko yundu “Nanga kongonomo tendani.” nirimu.

[§] **21:15:** 21:15* Wale yepoko Pitane ou “Na Yesusi naa kanolio.” nirimu (ifie yakondo 18:15-18,25-27). Pe kinié wale yepoko Yesusini Pita walsipe pilipelie “Na konopu mondolenoye?” nirimula. Yuni Pita siye naa kolopa, wale yepoko yundu “Nanga kongonomo tendani.” nirimu. ^{*} **21:15:** bokumunge alsena anjokondo “44. sipsip”.

punindu konopuni pilkulie purunu, nalo nu anda lekolie nunge kiselo sinio sini kinie ye tene lupe nunge wambale panjindipe, nu 'naa pumbo.' nini koleana memba pumbe." nirimu.

¹⁹ Yesusini ,iungu iko torumu akumu, Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundumbendo Pita tonge kolomba mele nirimu.[†] Aku nimbelie yuni Pitando "Na lombili ou." nirimu.[‡]

21:20-25 Yesusini Konopu Mondorumu Lombili Andolimunu Nirimu Mele Temanemo

²⁰ Pitane topele topa Yesusini konopu mondorumu lombili andolimu[§] kanorumu kinie akilipe elo lombili orumu. (Pitane kanorumu yemo yu ou Yesusi pea langi nongo moloringi kinie yu Yesusi molorumune nondopa molopalie nimbendo: "Awilimu, olionga ye nawene nu opa puluema lipe simbeye?" nirimu kanu yemo.)*

²¹ Pitane kanu yemo kanopalie Yesusi walsipelie nimbendo: "Awilimu, ne yemo nambe-embaye?" nirimu.

²² Yesusini topondopa nimbendo: "'Na kelepo yando ombόndo yu ou konde molopili.' nindu liemo nunge kongonomoye? Nu na lombili ou." nirimu.

²³ Yesusini aku nirimu kulu pilkulie ungu te anjo anjo angenupilime ningu siringi mele isipe: "I lombili andolimu kolou naa kolomba." niringi. Nalo Yesusini "Yu naa kolomba." ni naa nirimu. "'Na kelepo yando ombó kinie yu ou we konde molopili.' nindu liemo nunge kongonomoye?" nirimu.

²⁴ Kanu lombili andolimu yuni aku ulu wendo orumume pali kanorumu mele nimbe sipe bokune torumu. Kanu yemo olio pilimolo 'Yuni kanorumu mele nimbe silimomo paa sike nilimo.' nimbu pilimolo.

²⁵ Yesusini ulu awisili terimume kepe. Ulu terimume pali bokune tolemelanje ima koleana si nilke boku akume manda naa nosilimelanje.

'Aku pea.'

[†] **21:19:** Pita nambepa kolorumunje? Mimi sipu naa pilimolo nalo isiku pilku temane tolemele: "'Pita kolopili.' ningu 'unjona ola uku topo panjemili.' niringi kinie Pitane nimbendo: "Na ye kerimu molopolie nanga Awilimu kolorumu mele aku sipu naa kolambo." nimbe "Na kimbukundu liku olando siku pengekondo liku maniendo siku unjona ola toko panjengi." nirimu." nilimele. Nalo sikenje, molokolonje. [‡] **21:19:** Mako 1:16-17. [§] **21:20:** 23-24 ungu pulumu ya 21:7*. ^{*} **21:20:** 13:25.

LIPE MUNDORUMU YEMA Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemanga Bokumu

Bokumunge Ungu Pulu Mare

Ye kisene Yesusinge temanemo toringimenga te LLuku. Pe LLukuni Yesusinge temanemo topa pora sipelie ibokumu torumu. Boku talo pea ye nomi Tiopillasi simbendo torumu (LLuku 1:1-4, Lipe Mundorumu Yema inie 1:1-2). Inie 1:1 paa kanani. Akune boku ou torumu bokumunge "Yesusini pulu polopa terimu mele torundu." nirimu (Mako 1:1 mele). Aku liemo ibokune molemo temanema Yesusinge temanemala, Yesusinge ungumela. Nalo Yesusi mana molopalie terimu mele molo. Yesusini yu lombili andoli yema yunge tondolomo 'eno simbo kinie nanga ungumu nindiku, nanga kongonomo tendenge.' nimbe yunge Minimu eno sirimu (1:3-9, 2:1-3). Yesusinge Minimu enonga konopune molopa tondolo purumu kinie enone Jerusalleme sukundu Yesusinge ungumu pulu polko ningu sindikulie (2:1-8:1), pe kolea awisilinge anjo anjo ningu sindiliku puringi. Pe Pollo kepe "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumula. Kanu yema Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane ulu mare awisili teringi. (Enonga imbimunge ungu pulu te boku ambolkonomonga alsena anjokondo "1. aposel" molemo.) Pita kinie Polloselonga temane awisili molemo. Pitanga temanema 1:15-5:11,29-32, 8:14-25, 9:32-11:18, 12:1-19 molopa, Pollonga temanema 7:58 pulu polopa nimbe, 28:31 nimbe pora silimo. Nalo kamu koloringili mele naa nimbe silimo.

Ou Juda yembomane mindi ungumu pilku Kirasinge yemboma moloringi. Nalo pe Juda yembo awisilini "Ungumu naa pilimolo." niringi kinie Juda yembo naa molko yembo lupe moloringime ningu siringi kinie eno awisili "Sike." ningu tondolo munduku pilku Kirasinge yemboma moloringi. Yesusi Kirasi yunge yembo talapemo wendo wendo oringi mele ibokune molemo (1:15, 2:41,47, 8:1,4-8,26-40, pe awisilila).

Temane mare LLukuni we pilipelie boku torumunje. Nalo wale mare yu yuyu Pollo-kinie andopa kanopalie torumula. (Yu pea andoringi kinie "Olio isipu sipu terimulu." nimbe boku torumu mele 16:10-17, 20:5-21:18, 27:1-28:16 molemo. Pillimono 23-24, Kollosi 4:10-17 kananila.)

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo "8. bilip", "2. arapela lain", "14. Grik" mimi siku kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-8:3 YESUSINI “NANGA KONGONOMO TENDERPA.” NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMANE KOLEA AWILI JERUSALLEME YESUSINGE UNGUMU NINGU SIKU MOLORINGI TEMANEMO

1:1-3 LLukuni IBoku Talo Sipemo Tombando

¹ Ye Awili Tiopillasi, Yesusini pulu polopa ulume tepe yemboma ungu mane sipe terimu mele ou boku tengat torundu kanumu.*

² Ou ulume pulu polopa telipe pupelie, pe yandopa ‘Kelepo mulu koleana altopo nondopo pumbo.’ nimbe pilipelie nirimumuni, “Nanga kongono tende-paa.” nimbe mako topa lipe mundorumu yema,†

Mini Kake Telimu yu kinie molopa‡ lipe tapondorumune Yesusini enondo “Eno i siku i siku teangi.” nimbe ungu mane sirimu.§

³ Yesusi yu mindili nomba kolopa lomboropa ola molopalie nirimumuni, yu ‘Lombili andolime na paa sike lomboropo ola molondu mele kanangi.’ nimbe eno moloringine yu pupe eno kanoko molangi ulu mare terimu. Yu walse walse nimbe eno moloringine ombo mona molopa, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa kolea nokolemo nokomba mele* eno nimbe sirimu. Aku sipe tepe molopili wale paono talo ombo purumu.

1:4-12 Yesusini “Mini Kake Telimu Omb Enone Linge.” Nimbeline Yu Mulu Koleana Olando Purumu Temanemo

⁴ Walse eno kinie molopalie Yesusi yuni nimbendo: “Eno ou kolea awili Jerusalleme munduku siye naa kolangi. Ou Tatane “Simbo.” nirimu Minimu ‘Ou opili pe pamili.’ ningi inie we nokoko molangi. Akumu nane eno ou nimbu sirindu pilieringi kanumu.†

⁵ Nane enondo ou nimbondo: “Jonone yemboma no linderimu lsingi nalo wale awisili ombo naa pupili eno nanga yemboma Pulu Yemone Mini Kake Telimu simbe linge.” nirindu kanumu.” nirimu.‡

⁶ Kanu kinie Yesusi lombili andolime yu kinie maku toko molkolie niringimuni, enone Yesusindu ningendo: “Awilimu,§ kinié walemonga nuni “I sirele yemboma altoko

* **1:1:** LLukuni Temane Peangamo Torumu Boku kanumu (LLuku 1:1-4 kanani). Inie yakondo nondopa gomo 568 ungu pulune kanani. † **1:2:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ‡ **1:2:** Mini Kake Telimu ombo Yesusi-kinie molorumu mele LLuku 3:22, 4:1. § **1:2:** Mateyu 28:16-20, Mako 16:19, LLuku 24:49-51.

* **1:3:** 6 bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **1:4:** LLuku 24:49. ‡ **1:5:** LLuku 3:16. § **1:6:** bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”.

enono molangi, Romo gapomano manie pupili, enono gapomano liengi, na enonga ye nomi kingimu molopo eno nokambo." nininje?" ningu walsiku pilieringi.

⁷Yuni enondo nimbendo: "Tatane ulu lupe lupe "Tembo." nimbe mako tolemo walema kinie melema inge teli walema kinie enonga kongono molo.* Tatane ulume temba walema Tata yuyu akume pilipe molemo.

⁸ Nalo eno molongena Mini Kake Telimu ombalie 'Eno tondolo pupili molangi.' nimbé. Kanu kinie pe eno tondolo pupili molkolie kolea awili Jerusalleme kinie, kolea Judia disiriki lemo taonona kinie kolea kangama pali kinie, kolea Sameria† disiriki lemo koleama pali kinie, kelko ma koleama pali kinie yembomando enone na terindu mele kepe "Tembo." nirindu mele kepe kanoko pilieringi mele ningu siliku punge." nirimu.

⁹Yuni aku sipe nimbe molopalie, eno kanoko molangi yu ma koleamo mundupe siye kolopa mulune olando purumu kinie kupe te omba yu pipi sirimu, pe altoko naa kanoringi.

¹⁰ Yu ola pumbe purumu kinie eno olando siku neme neme ningu kanoko angilieringi kinie eno angilieringine ye talo mulumbale kake pakokolo tamburumbu ongo angilkululie niringimuni,

¹¹ elone enondo ningelendo: "Kolea Gallilli yema, eno mulune olando siku nambemune kanoko angilkimiliye? I Yesusi, Pulu Yemone kinié mulu koleana olando likimu yemo, yu kinié pukumu kanokomele mele pe walse aku sipe kelepa manie ombá." niringili.

¹² Kanu kinie eno ma pangim Unjo Ollipi Poniemo munduku siye kolko Jerusallemendo kelko yando oringi. Aku ma pangimu kinie kolea awili Jerusalleme, kinie paa nondopa mele lierimu, aulke ponjilimu, Juda yemboma koro moloringi, wale Sambatemonga‡ Isirele yemboma andoringi aku mele.

1:13-26 'Judasi Isikeriotenga Ye Te Kolo Wangopa Molopili.' Ningu Mako Toringi Temanemo

¹³ Yesusi mulu koleana olando purumu kinie yu lombili andolime Jerusallemendo yando ongo suku pukulie niringimuni, ulkena puku ulke olakondo peringine ola puringi. Akune peringi yemanga imbime isipe: Pita keme Jono keme Jemisi keme Enderu keme, Pillipu Tomasiselo kinie, Batollomiu Mateyuselo kinie, Allapiasi malo Jemisi keme "Olio Isirele yemboma oliolio gapomano molamili."

* ^{1:7:} Ou Tesallonaika 5:1. † ^{1:8:} bokumunge alsena anjokondo "39. Sameria". ‡ ^{1:12:} bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

ningu karaye teringi talape 'Sellote' nili ye Saimono keme elo kinie, Jemisi malo Judasi yu kinie, aku ye rureponga yepoko aku ulkena peringi.§

¹⁴ Kanune eno pali liku maku toko, konopu telune pupili Pulu Yemo kinie ungu nengu mindi moloringi. Ambo mare kinie Yesusinge anumu Maria kinie Yesusinge angenupili kinie akume pea pali Pulu Yemo kinie ungu nengu moloringi.

¹⁵ Kanu walemanga Yesusinge lombili andoli yembo wane anderete tuwendi* moloringi kinie Pitane ola angilipe enondo nimbendo:

¹⁶ "Angokeme, Mini Kake Telimuni ,ye nomi kingi, Depisinge kere-pundune pe wendo ombá mele nirimu yuni bokune torumu mele yu paa sike aku sipe wendo ombámondo nirimu. Akumu paa sike wendo orumu. Kanu ungumu Judasini Yesusi yu opa puluema lipe simbe Depisini ou nirimu kanu ungumunge pulumu talko wendo orumu.†

¹⁷ Judasi olio kinie pea molopo kongono pea tepo molorumulu kanumu. Akumunge ye te yunge kolo wangopa molopili" nirimu.

¹⁸ (Aku ye Judasi yu tepa kenjerimumunge kou siringi kanumuni ma te topo topa lsimu kinie‡ yu mana manie topa mundupe yunge olomo suku nimbe yunge oloma pali wendo omba purumu.

¹⁹ Pe Jerusalleme moloringi yemboma pali Judasi aku terimu pilkulie enonga umbu ungune kanu koleamo imbi leko 'Akeltama' niringi. 'Akeltama' akumunge pulumu 'Meme Ondoli Mamo').

²⁰ "I ungu wendo ombá nirimu Depisini bokune torumu ungumu Konana bokune molemo mele isipe:

'Yunge ulkemo we angiliepili,

Akune yembo te naa peangi.'§

nimbe molemo kanumu. Konana tene isipe nikimula:

'Yembo te yunge kongonomo kolo wangopa tepili.*

nimbe molemo kanumu.

²¹⁻²² "Kapola, iunguselonga te ou kamu talko wendo orumu, kinié te kamu wendo opili teamili. Ou olio ye engaki rurepo molorumulu inikirumunge te manie purumumunge kolo wangopo te mako tamili. Iye mako tomolomo yu isipe ye te molopili: Ou Jonone pulu polopa yembo no linderimu mele kepe, pe kelepa yandopa yandopa Yesusini ulume tepe ungume nimbe molopalie, yu olio mundupe siye kolopa

§ 1:13: LLuku 6:12-16. * 1:15: akumu sikisi paono mele, molo tokapu kise pakera mele (120). † 1:16: Konana 41:9, 69:25, 109:8. ‡ 1:18: Mateyu 27:3-8.

§ 1:20: Konana 69:25. * 1:20: Konana 109:9.

mulu koleana olando purumu mele kepe, aku ulume pali wendo orumu mele, olio kinie tapu topa andopa kanorumu ye te mako tamili. Kanu yemo yuni Yesusi lomboropa ola molorumu mele kanorumumunge olio pea manda andopo nimbu simolo.” nirimu.

²³ Pitane aku nirimu kinie pilkulie enone ye talo mako toringi. Ye tengah imbi Josepo, kanumundu ‘Basipasi’ niringila, (yunge imbi te ‘Jasitasi’ niringila;) ye te Matayasi.

²⁴⁻²⁵ Aku yeselo mako tokolie Pulu Yemo walsikulie ningendo: “Awilimu, nu yembomanga pali konopune kanoleno kene Yesusini “Nanga kongono tende-paa.” nimbe lipe mundorumu ye rureponga kongonomo Judasi mundupe siye kolopa yunge koleando purumu, kanu kongonomo Judasi yu kolo wangopa temba ye te nuni iyeselonga te mako tonumu olio liku ora si.” niringi.

²⁶ Kanu kinie pepá gomo talonga yeselonga imbiselo toko manie mundukulie mingimu ambolko lope-lape tendekolie wendo lsingi kinie Matayasinge imbimu wendo orumu, kinie “Yesusini ou lipe mundorumu ye rureponga yepoko kinie pea kongono tapu toko teangi.” niringi. Kanu kinie kanu lipe mundorumu yema altoko engaki rurepo moloringi.

2

2:1-13 Pulu Yemonga Mini Kake Telimu Manie Orumu Temanemo

¹ „Yesusi kolorumu koro yepoko pakera ombo purumu kinie, Juda yemboma mako toko Pulu Yemo kinie ulu te teringi wale ‘Pendikosi’ nilimu* wendo orumu. Aku walemonga Yesusi lombili andoli yemboma kolea telune maku toko moloringi.

² Walsikele ungu te, poporome awili ungu nilimo mele, mulune ola manie orumu, kanu melemo ulkena moloringi yembomane pali pilieringi.

³ Melema, tepe alumbelu mele, wendo orumu kanoringi, aku melema pupe yembomanga pali pengena telu telu nimbe pupe molorumu.

⁴ Kanu kinie Mini Kake Telimu Yesusi lombili andoli yembomanga konopune sukundu ombo molopa kapola terimu. Kanu kinie Minimuni eno yu mele mele ambolopa ‘Umbu-ungu lupe lupe kerena niengi.’ nirimu kinie eno umbu-ungu ou naa niringi lupe lupema pulu polko ninge niringi.

* **2:1:** ungu pulu te Jono 5:1*.

⁵ Juda yembo mare ou ongo kolea awili Jerusalleme maku toko moloringi kinie aku ulumu wendo orumu. Eno Pulu Yemonga ungu pilieli yemboma. Eno ma koleana yembo lupe lupema pea pali molkolie kanu yemboma munduku siye kolko Jerusalleme sukundu oringi.

⁶ Kanu poporome awili mele ungumu pilkulie kanu yemboma maku tokolie enonga umbu-ungu lupe lupema Yesusi lombili andolimene niringi pilkulie eno konopu awisili liku mundoringi.

⁷ Eno suru ningu konopu awisili lekolie ningendo:

“A, iyemboma umbu-ungu lupe lupe nikimilime eno kolea Gallilli disiriki yemboma mindinje? „Gallilli yembomane ungu telumu mindi nilimele kanumu.”

⁸ Pe kinie olionga ya yu mele mele umbu-ungu lupe lupe nilimoloma nambeko pilkulie nikimili-ne olio pilkimuluye?

⁹⁻¹¹ “Olio kolea Patia kinie, kolea Midia kinie, kolea Illame kinie, kolea Mesipotemia kinie, kolea Judia kinie, kolea Kapadosia kinie, kolea Pondasi kinie, kolea Esia kinie, kolea Pirisia kinie, kolea Pambillia kinie, kolea Isipi kinie, kolea LLipia[†] sukundu Sairini nondopa lemo koleama kinie, kolea awili Romo kinie, kolea Kiriti kinie kolea Areppia kinie, aku kolea lupe lupemanga pali molopo omulu yemboma molemolo. Olio Juda yemboma kinie yembo lupe molopo Juda yembomanga ulu pulu alowa tepo telemolo yemboma kinie, olio yu mele mele olionga umbu ungumene Pulu Yemone ulu tondoloma telemo ulumendo nikimili pilkimulu.” niringi.

¹² Eno suru ningulie ‘Pilipu sundukumulunje?’ ningu pilkulie, anjo yando kerepale ningulie “I munge ulu pulumu nambolkamoye?” niringi.

¹³ Nalo yembo marene ungu tako tondokolie ningendo: “I yema no tondolo nongolie kekelepo tokomele.” niringi.

2:14-36 Pitane Yemboma Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁴ Kanu kinie Pita, „Jesusini lipe mundorumu ye, rureponga yepoko wema kinie pea ola angilkulie yembomando tondolo mundupe nimbendo: “Olionga Judia yemboma kinie, eno Jerusalleme molemele yemboma kinie, iwendo okomo tekemolo ulumunge pulumu eno nimbu siembo, mimi siku komu tendeko piliengi!” nirimu.

¹⁵ “‘Olio kekelepa tokomolo.’ ningu pilkimili akumu molo. Kinié ipulueli-ou nani killoko mindi, aku kinie yemboma no naa nolemele kanumu.

[†] 2:9-11: Kolea LLipia akumu Apirika nilimelela.

¹⁶ Kinié wendo okomo ulumundu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye‡

Joelene pe wendo ombá mele ou nirimu. Yuni nirimu mele isipe:

¹⁷ "Pulu Yemone§ nimbendo:

"Kolea pora nimbé walema wendo ombá kinie nane nanga Minimu yemboma pali simbo.

Kanu kinie enonga lemenali marenalini nanga ungu umbu tondomboma pilku yemboma ningu siku,

enonga ye andamane uru kumbu teko,

enonga ye kangoma ongo angilieli none temba kumbikere lipe pinjimbe ulume kanonge.

¹⁸ Nanga kendemande ambo yema kepe

nanga Minimu simbo kinie nanga ungu umbu tondomboma pilku yemboma ningu singe.

¹⁹⁻²⁰ Awilimunge wale awilimu ou wendo naa opili

nane mulune ola kinie mana manie kinie

‘walema pora nimbé, lipe ora simbe ulu tondoloma*

‘Eno kanangi.’ nimbu tembo.

‘Mana meme kinie tepe kinie ilie awili kinie, aku ulu tondoloma tepili.’ nimbo.

‘Mulune enamo sumbulu topa olimu meme tepili.’ nimbola.

²¹ Kanu kinie Awilimunge wale awilimu

kamu wendo ombá kinie yembomane isili ou

Awilimunge imbi leko† walsinge yemboma

nane lipu tapondopo

mindili nolemela aulkena wendo lipu

na-kinie molko kondonge aulkena

lipu mondombo.” nimbe‡

Pulu Yemone nimu.”§

nimbe Joelene nirimu.

²² “Eno Isirele yemboma, eno iungu nimbo tekeromo pilieyo. ‘Kolea Nasarete ye Yesusi ‘Yu sike Pulu Yemone mako topa lipe mundorumu.’ ningu kanangi.’ nimbe Pulu Yemone yu lipe tapondorumu kinie eno moloringine yemboma lipe ora sirimu ulu tondoloma terimu. Akumu eno kanoko pilieringi.

²³ Enone kanu yemo kinie pe tengé mele Pulu Yemone ou pilipe molorumu. Pulu Yemone ‘Isipe wendo opili.’ nimbe pilipelie iyemo eno Juda Yemboma sirimu kinie ‘Teko

‡ **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. § **2:17:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”. * **2:19-20:** ungu pulu te Jono 2:11*. † **2:21:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “28. nem”. ‡ **2:21:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. § **2:21:** Joele 2:28-32.

kenjeringi yembomane olio liku tapondoko yu tangi.' ningu eno siringi, enone 'Yu kolopili.' ningu unjo perana pirimuni toko uku toko panjeringi kolorumu.*

²⁴ „Aku teringi, nalo Pulu Yemone 'Yu kamu mana naa pepili.' nimbe topa makinjinderimu. Kololi ulu pulumuni yu ka sipe kamu manda naa ambolombamonga mindili nongo kolemele mindilimenga pali Pulu Yemo yuni yu lipe tapondopa wendo linderimu.

²⁵ "Depisi yuni kepe yu iyemo pe temba mele ou ungu te nirimu mele isipe:

"Awilimu nanga kumbikerena

alieli molorumu kanorundu.

Yu na lipe tapondombando

nanga ki umbukundu molemomonga

meltene umbune na manda naa simbe.

²⁶⁻²⁷ Akumunge na kamele akopo molopo,

nanga kerena konopu sipu ungume nilio.

Nuni nanga minimu yembo kolko pulimele koleana

munduku siye naa kolko, nunge Ye Kake Teli onomo

'We puropili.' naa nini akumunge pilipulie,

'Nanga kangimu kinie minimu kinie

na mele peangamo limbo.' nimbu nokopo molio.

²⁸ Nuni naconde molopo mindi pumbo aulkemo

liku ora sirinu,

nu na kinie tapu toko molonimunge

na konopu awisili simbo."†

nimbe Depisini aku sipe nirimu.

²⁹ "Angokeme, iungumu sike nikiru. Olionga andakolepa Depisi koronga ou kolorumu ono teringi, yunge ono koleamo olionga koleana lierimu lemo. Aku liemo yuni 'Nunge Ye Kake Teli onomo 'We puropili.' ni naa nini.' nirimumu yu yuyundu naa nirimu lemo.

³⁰ Nalo yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yemo molopalie, Pulu Yemone "Nuni kalko lini ye te nu kolo wangopa ye nomi kingimu molomba."‡ nimbelie "Paa sike aku tembo." nimbe tondolo mundupe nirimu mele pilierimu.

³¹ Depisi ,yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu yemo molopa, pe wendo ombá mele ou pilipelie nimbendo:

'Pulu Yemone yunge minimu

yembo kolko pulimele koleana

mundupe siye naa kolopa,

yunge onomo naa purumbe.'§

* **2:23:** inie anjokondo 5:30, 10:39. † **2:28:** Konana 16:8-11. ‡ **2:30:** Konana

132:11. § **2:31:** Konana 16:10.

nirimu akumu Pulu Yemone mako topa lipa mundorumu ye nomi Kirasimu* kolopalie kelepa lomboropa ola molomba-mondo nirimu.

³² Pulu Yemone iye Yesusi sike topa makinjinderimu, akumu olio kanorumulu mele nikimulu.

³³ "Topa makinjindipelie yunge ki umbukundu lipa mondorumu. Akune molopalie Lapane ou "Simbo." nirimu Mini Kake Telimu yu sirimu, lipelie, kinié yando sikimu. Kinié kanoko pilkimilimu yuni sikimumu kanoko pilkimili.

³⁴⁻³⁵ Depisi mulu koleana olando naa purumu nalo yuni nimbendo:

"Awili 'Pulu Yemo Yawene,
nanga Awilimundu nimbendo:

"'Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu,
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu ,na kinie pea tapu topolo
ye nomiselo molopolo melema nokambili,
nanga ki umbukundu ongo molani." nirimu."[†]
nimbe Depisini nirimu.

³⁶ "Akumunge Isirele yemboma eno pali i siku piliengi:
Iye Yesusi enone unjo perana toko uku toringimu Pulu Yemone "Yu Ye Awilimu kinie, yu 'Yemboma nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbu mako torundu ye nomi Kirasimu molopili." nirimu yemo molemo." nimbe Pitane nirimu.

2:37-42 Yembo Paa Awisili Konopu Alowa Teko No Lsingi Temanemo

³⁷ Pitane enone aku siku teringi mele nirimu ungumu pilkulie yemboma mini-wale mundukulie enone Pita kinie Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipa mundorumu ye[‡] wema kinie enondo ningendo: "Angokeme, kinié olio nambe-eamiliye?" niringi.

³⁸ Pitane enondo nimbendo: "Eno 'Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime kanopa konde tendepili.' ningu teko kenjilimele mele pilku keri pilku, konopu alowa teko, 'Na Yesusi Kirasinge yembomo molambo.' ningu[§] no liengi. Aku tengenue kinie Pulu Yemone Mini Kake Telimu eno we simbe lingela.

³⁹ Pulu Yemone 'Mini Kake Telimu simbo.' nirimu akumu eno kinie enone kalko linge yemboma kinie yembo kolea sulumenga molemele molongema kinie enondo pali nirimu. Awilimu olionga Pulu Yemo yuni "Nanga yemboma molangi

* ^{2:31:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † ^{2:34-35:} Konana 110:1.

‡ ^{2:37:} bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". § ^{2:38:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

waa.' nimbo yemboma pali Mini Kake Telimu simbo.' nirimu." nimbe Pitane nirimu.

⁴⁰ Pitane ungu lupe lupe awisili tondolo mundupe eno liepi liepi topalie nimbendo: "Ya mana yembo molko kenjilimelemanga Pulu Yemone eno mongo simbe tekemo kene yuni 'Olio mongo naa sipili.' ningu, pilku kondoko molaa." nirimu.

⁴¹ Kanu kinie Pitane nirimu ungumu pilku lsingi yemboma no lsingi. Kanu walemonga Yesusinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi yembo talapemonga sukundu yembo tere tausini mele* olandopa purumu.

⁴² Kanu kinie ungumu pilku liku no lsingi yemboma Yesusingi "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane ungu mane siringime pilku, angenupili kinie telune kapola kapola molko, pea tapu toko langi nongo,[†] Pulu Yemo kinie ungu ningu moloringi.

2:43-47 Kirasinge Yemboma Kapola Kapola Moloringi Mele Temanemo

⁴³ Yesusingi "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema Pulu Yemone lipe tapondorumu kulu lipe ora sirimu ulu tondoloma teringimunge[‡] kanokolie yemboma pali pipili koloringi.

⁴⁴ 'Yesusi yu sike „Pulu Yemone “Lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.’, ningu tondolo munduku pilieringi[§] yemboma pali telune molko, enonga melema enono yu mele mele naa nosiku, 'Olionga pea' ningu nosiku moloringi.

⁴⁵ Enonga ma kinie mele noseringime makete teko kou liku mele molo torumu yemboma kou moke teko siringi.*

⁴⁶ Alieli „Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena puku maku toko, enonga ulkemanga pali pea andoko ‘Langi pea namili.’ ningu, konopu peanga pepili konopu siku langi nongo,

⁴⁷ Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundunduku, moloringi. Yembomane pali eno kanoko peanga kanoringi.[†] Ulu pulu keri kanoko keri kanoko konopu alowa teko Yesusingi "Mindili nolka aulkena naa pambo kene liku

* **2:41:** akumu 3000. † **2:42:** Yesusi Kirasinge yemboma tapu toko langi nongo molokolie we langime nongo (LLuku 24:30,35 mele), Yesusingi olionga nimbe kolondorumu mele pilingendo tengen mele "Teaa." nirimu mele langi nongo, we langime kinie pea nongo moloringi (LLuku 22:14-20 mele). Inie anjokondo 20:7 telu sipenje. Nalo 2:46, 27:35 we langi noringimunu nikimunje. OuKorini 10:16, 11:20 kananila. ‡ **2:43:** inie anjokondo 3:1-10, 5:12-16. § **2:44:**

bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **2:45:** inie anjokondo 4:32-37, 5:1-11. † **2:47:** inie anjokondo 4:1-22, 5:17-42.

tapondou.”‡ niringi yemboma Awilimuni ‘Yunge yemboma molangi.’ nimbe taki teki sukundu sukundu lsimu.§

3

3:1-10 Kimbu Keri Lierimu Ye Te Pitane Tepa Konde Lsimu Temanemo

¹ Yemboma ,Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena ena tere killoko Pulu Yemo kinie alieli ungu niringi mele walse Pita kinie Jonoselo kanu enamonga Pulu Yemo kinie ungu ningelendo puringili.

² Kimbu keri lierimu ye te akune molorumu. Anumuni merimu kinie kimbu keri lielimu merimu. ‘Yu yembo ongo ulke tembelena sukundu pungema mawa tepa “Koumone siee.” nipili.’ ningu alieli mengo ongo ulke tembele kerepulu te ‘Paa Peanga’ ningu imbi lieringine mondoringi.

³ Yu akune molopili Pita Jonoselo ongo ulke tembelena sukundu pungele puringili kinie yuni elo mawa tepa “Kou mare siele.” nirimu.

⁴ Pita kinie Jonoselone yu neme-neme ningu kanokololie Pitane nimbendo: “Nuni olto kanou.” nirimu.

⁵ Kanu kinie ‘Kou singelendo nikimbili.’ konopu lepalie elo kanorumu.

⁶ Kanu kinie Pitane nimbendo: “Na kou telu kepe paa naa mendu nalo melte mekeromo nu siembo. Akumu kolea kanga Nasarete Ye* Yesusi Kirasinge tondolomone† ‘Nu ola angilku andou.’ nikiru.” nirimu.

⁷ Aku nimbeline yunge ki umbukundu ambolopa lipe ola anjerimu kinie walsikele yunge kimbuselo enge nirimu.

⁸ Yu pukue topa ola pupe ola angilipe pulu polopa andopa molorumu. Aku tepalie yeselo kinie pea tapu toko ulke tembelena sukundu puringi. Yu kimbu kambilipe pukue tolipe Pulu Yemo kapi nilipe sukundu purumu.

⁹ Yu kimbu kambilipe Pulu Yemo kapi nilipe orumu yembomane pali kanoringi.

¹⁰ Enone kanokolie, ‘Yu alieli ulke tembele kerepulu ‘Paa Peangamo’ niline manie molopa kou mawa telemo ye kanumu okomo lemo.’ ningu kanoko pungu pungu ningu mini-wale mundoringi.

3:11-26 Pitane Ulke Tembelena Ungu Mane Sirimu Temanemo

¹¹ Kimbu keri lierimu yemo ola angilipe Pita Jonoselo ambolorumu kinie kanokolie yemboma pali mini-wale munduku lkisiku ongo ulke tembelena ‘Sollomononga’

‡ 2:47: bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. § 2:47: inie

anjokondo 4:4,31, 5:42. * 3:6: Mateyu 2:23, LLuku 2:39. † 3:6: 16 bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

ningu ulke kerepulu takoko yando lsingine Pita Jonoselo kinie kimbu keri lierimu yemo kinie moloringine eno ongo maku toringi.[‡]

¹² Aku teringi kinie Pitane kanopalie enondo nimbendo:

"I sirele yemboma, nambemune iulu wendo okomomo kanoko konopu awisili liku mundukumiliye? Nambemune enone olto neme-neme ningu kanokomeleye? Oltone oltonga tondolo tene "I yemo ola angilipe pupili." ningili konopu lekemeleye? Paa molo. Molo oltone Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu pulu telembojomone iyemo teko konde lingili konopu lekemeleye? Paa molola.

¹³ Eporayamo keme Aisake keme Jekopo keme olionga anda-kolepalimene "Olionga Pulu Yemo." ningu popo toringi Pulu Yemo, yuni yunge kendemande Yesusinge imbi lipe ola mundundorumu. Aku yemo eno Isirele yembomane "Yu tangi." ningu yu Romo gapomano yema liku siringi. Kanu kinie Romo ye nomi Paillatene "Yu ulu te temu nimbu naa kanokoro. Yu pupili." nirimu nalo enone "Yu tangi." ningu liku bulu siringi.

¹⁴ Ye Kake Tepa Sumbi Nilimu liku bulu siku, "Yu kolopili tangi." ningu, yemboma topa kondoli ye Barapasi ka ulkena "Kolo wangopa wendo pupili.' ni." niringi.

¹⁵ Konde mololi ulumunge pulu yemo toko kondoringi nalo Pulu Yemone yembo ono koleana topa maknjinderimu. Oltone aku terimu mele kanorumbulu.

¹⁶ 'Yesusini manda lipe tapondomba.' nimbu tondolo mundupu piliembulumunge iye eno kanoko imbi silimele yemo konde pukumu. 'Yesusi kinie tondolo pelemo.' nimbu pilipu yu imbi lepo walsipulu, yuni iyemo manda 'Konde pupili.' nimbé.' nimbu tondolo mundupu piliembulumunge iyemo konde pumu mele enone kanokomele.

¹⁷ "Sike, angokeme, eno kinie enonga nokoli yema kinie pilku sundukulie Yesusi toringi.

¹⁸ Nalo talko wendo orumu mele ou Pulu Yemone 'Wendo opili.' nirimu mele wendo orumu. Yuni pe wendo ombá mele yunge ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando nimbendo: "Nane eno nokopa kondomba ye te mako topo lipu mundumbo ye nomi Kirasimu[§] mindili nombá." nirimu kanu mele eno nanga ungumu pilkimilimene paa sike talko teringi wendo orumu.*

¹⁹ "Akumunge, kinié teko kenjeringi mele pilku keri pilku konopu alowa teko, Pulu Yemo molemona wangi. 'Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime kamu mundupe siye

[‡] 3:11: inie anjokondo 5:12. [§] 3:18: bokumunge alsena anjokondo "23.

Krais". * 3:18: inie anjokondo 13:27.

kolondopili.' ninguaku teangi. Aku tengekinie Awilimuni† enokonopupe nimbe enge nipili molongewalemasipe,

²⁰ eno molongena yuni "Eno nokopa kondomba ye te lipumundumbo." nimbemako torumu ye nomi Kirasimu enosimbe. Simbye akumu Yesusi.

²¹ "Pulu Yemone 'Melema pali konde pupili.' nimbewalemo wendo ombámonga kinié isili-ou Yesusi yu mulukoleana nokopamolemo. Ou Pulu Yemone akusipe nimbe panjerimu meleyunge ungu umbutondorumume pilieringiyekake telimene akusiku yando ningusiringikanumu.‡

²² Akumunge Mosisini nimbendo:

"Awilimu enonga Pulu Yemone
ungu umbutondolemoma pilipu
eno nimbu silio yemo molio mele
pe enonga ye te na mele
'Pulu Yemone ungu umbutondombama
pilipe nimbe simbye te molopili.' nimbe
mako tomba.

Aku ye ombámo yuni nimbé mele eno paa pilku liengi.

²³ Akyemonga ungumu naa pilingeyemboma
Pulu Yemo yunge talapena 'Naa molangi.' nimbe
Pulu Yemo yuni enotopakondomba."§
nimbe Mosisini nirimu.

²⁴ "Kinié wendo okomo akumu Pulu Yemone ungu umbutondorumume pilkuyemboma ningusiringiyemane pali ungu ningusiringimele kinié wendo okomo. Ye Samuele kinie, Pulu Yemone ungu umbutondorumume pilipe yemboma nimbesirimuyandopayandopamoloringiyewemane pali akusikunirungi.

²⁵ Pe kinié Pulu Yemone ungu umbutondorumume pilkuyemboma ningusiringiyemane ou wendo ombá nirungiungume kinie wendo okomomo 'Enonga.' nimbe wendo okomo. Ou enonga anda kolepalime-kinie Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungumu* kinie 'Enonga.' nimbe wendo okomo. Pulu Yemo yuni enonga ou pulupulu anda kolepa Eporayamondo nimbendo:

"Nuni kalko lini ye tene tembamonga
manayemboma pali molko kondonge."†
nirimu.

²⁶ Pulu Yemone yunge kendemandeyemomanamanie lipe mundumbendo 'Eno Juda yemboma lippetapondopili.' nimbe 'Eno Juda yembomatеко kenjilimele ulume kanoko

† 3:19: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". † 3:21: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § 3:23: UnguManema 18:15,18,19. * 3:25: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". † 3:25: OuPuluPulu 22:18, 26:4.

keri kanoko munduku siye kolangi. Eno yu-melege-melege konopu alowa tendepili.' nimbe eno molongine yunge kendemande yemo yu ou kumbi lepa‡ lipe mundomu. 'Kanu yemone eno aku sipe sewe anjepili.' nimbe Pulu Yemone aku terimu." nimbe Pitane nirimu.

4

4:1-22 Juda Yembomanga Kanjollo Yemane Pita Jonoselo Kote Tendeko Ka Siringi Temanemo

¹ Pita Jonoselo yemboma ungu ningu sikulu molangili Pulu Yemo popo tondoringi yema kinie, ulke tembele nokoringi ele yemanga nokoli yemo kinie, Sadusi tapu yema* kinie, kanu Juda yembomanga ye awilime elo ungu ningu siku moloringiline oringi.

² Elone Yesusi ono koleana lomboropa ola molorumu mele ningu sikulu yu aku terimu mele yemboma pali lomboroko ola molonge mele ningu siringili pilkulie eno mumindili koloringi.

³ Enone elo ka siku, 'Kinié ipu liemu kene opali kote tendamili.' ningu elo liku ka ulkena panjeringi.

⁴ Nalo ungu niringili pilieringi yembomanga awisili 'Sike nikimbili. 'Yesusi yu paa sike ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.† Kanu kinie ou 'Sike' ningu tondolo munduku pilieringi yema kinie pe tondolo munduku pilieringi yema kinie lipe tere lepa pape tausini mele moloringi.

⁵ Opalikundu ye awilime kinie tapu yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie‡ kolea awili Jerusalleme maku toringi.

⁶ Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa§ ou molorumu ye Anasi kinie pe yunge kolo wangopa aku sipe molorumu ye Kayapasiselo, elo kinie, 'Jono' nili ye te kinie, Allekesanda kinie, Anasi yunge pulu lierimu ye mare kinie, eno pea maku toringi.

⁷ Maku tokolie niringimuni Pita Jonoselo kote tendengendo enonga kumbikerena liku ola anjiku walsikulie ningendo: "Elo kinie nambolka engemo pelemo, molo naenga imbimunge walsikulie elone kanu ulu tondolomo tengiliye?" ningu walseringi.

‡ 3:26: inie anjokondo 14:46, Romo 1:16. * 4:1: bokumunge alsena anjokondo "34. pris", "38. Sadyusi". † 4:4: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

‡ 4:5: bokumunge alsena anjokondo "16. hetman", "41. saveman". § 4:6: bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

⁸ Kanu kinie Mini Kake Telimu Pitanga konopune pupe molopa kapola terimu kinie Pitane enondo nimbendo: "Eno Juda ye awilime kinie, tapu yema kinie,

⁹ enone olto walsikimili mu, oltone ye kimbu keri lielimu kondo kolopo lipu tapondombulumunge walsikimili konopu lekero. Akumu nambepa konde pumu konopu lekolie walsikimilinje?

¹⁰ Aku liemo eno kote pilkimili Isirele yema kinie enonga yemboma pali iungumu piliee! Kolea kanga Nasarete ye Yesusi Kirasi, enone unjo perana uku toko panjeringi, Pulu Yemone topa makinjinderimu, kanu ye Yesusinge engemone yunge imbi lepo „Konde pu.” nimbulu kinie, iyemo konde pupe enonga kumbikerena angilkimu eno kanokomele.

¹¹ Konana te tokolie ungu iko toko niringi mele isipe: 'Ulke takoringi yemane
kanoko keri kanoringi toko lteringi kou kanumu
kinié kelepa ulke simu mele
ulke enge sindeli kou awili peangamo.'*
niringi kanu koumu yu. Kanu koumu lteringi yema eno Isirele yema.

¹² Yembo tene lupe olio manda naa lipe tapondomba. Ma koleamanga pali yembo tene lupe 'Olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe, molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.' nimbu imbi lepo walsimolo yembo te lupe molo. 'Yesusi Kirasi yuyu mindi.' nirimu.†

¹³ Pita Jonoselo pipili naa kolkolo ungume sumbi siku niringili kanoko, elo sukuli naa tekolo we umbu yeselo moloringili kanokolie eno konopu awisili liku mundukulie, 'Iyeselo ou Yesusi pea tapu toko andoringili yeselo lepamo.' ningu pilieringi.

¹⁴ Nalo ye konde purumu kanumu elo pea tapu toko angilieringi kanokolie eno ungu te manda topondoko naa niringi.

¹⁵ Akumunge "Elo kanjollo‡ ulkena pena pale." niringi pena puringili kinie eno enono kerepale ningulie ningendo:

¹⁶ "I yeselo olio nambe-eamiliye? Elone ,Pulu Yemo kinie tapu toko molemele mele, lipe ora silimo ulu tondolo§ paa peanga te tengili Jerusalleme molemele yembomane pali pilku kanongi ulumu olione "Naa tengili." nimbu manda aki naa tomolo.

¹⁷ Nalo iungu nikimbilimu koleamanga pali niliku punge pilinge kinie kapola naa temba kene "Kelko iye ,Yesusi, nge

* **4:11:** Konana 118:22. † **4:12:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". ‡ **4:15:** bokumunge alsena anjokondo "19. kaunsil". § **4:16:** ungu pulu te Jono2:11*.

temanemo yemboma toko siku yunge ungumu koleamanga anjo anjo naa niengili!* Ningili liemo 'Elo mongo liengili.' nimolo." nimbu "Molo" niemili." niringi.

¹⁸ Aku siku ningu panjikulie, "Elo wale." ningulie elondo ningendo: "Paa ungu walio kolte kepe, Yesusinge temanemo tokolo yemboma paa ungu mane naa siele! Molo!" niringi.[†]

¹⁹ Nalo Pita Jonoselo elone enondo topondoko ningelendo: "Pulu Yemone olto "Teale." nilimo mele mundupu siye kolopo, enone "Teale." nikimili mele tembulu liemo Pulu Yemone kanopa peanga kanombanje? Eno enono pilieme!

²⁰ Nalo olto ulu kanorumbulu mele kepe pilierimbulu mele kepe oltonga keremo pipi manda naa simbolo." niringili.

²¹ Enone elo altoko tondolo munduku ningu pipili kondokolie "Elo pale." niringi. Elone ulu tondolo teringili mele yembomane pali kanokolie, Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundoringi kulu eno kanokolie elo mongo singe aulke te koroko kelieringi.

²² Ulu te, lipe ora sirimu ulu tondolomone tekoconde lsingili ye kanumu yunge ponie tu paono ombo purumu.

4:23-31 Kirasinge Yemboma Pulu Yemo Kinie Ungu Niringi Temanemo

²³ Pita Jonoselo "Wendo pale." niringi kinie elonga yemboma moloringine sumbi siku pukululie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie[‡] kanu yemane elondo niringi mele elonga Yesusinge ungumu pilieli yemboma temane toko siringili.

²⁴ Niringili mele pilkulie eno liku tere leko molko Pulu Yemo kinie ungu ningulie ningendo: "Ye Awili Tondolo Olandopamo, nuni mulumu kepe mamo kepe nomu kusamo kepe mele lemoma pali terinu.

²⁵ Nuni ungu te ninindu nunge Minimuni olionga anda-kolepa, nunge kendemande Depisi nimbe sirimu kinie yuni pilipe yando nimbe sirimu mele isipe:

"I sirele yembo naa molko
yembo umbu lupe molemelema
nambemune mumindili kolkomeleye?
Yembomane pali uluri manda naa tengen mele
nambemune "Teamili." ningu, ningu panjikimiliye?"

²⁶ Pulu Ye Awilimu kinie yuni
'Nanga yemboma nokopa kondomba ye te
lipo mundumbo.' nimbe mako torumu

* ^{4:17:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † ^{4:18:} inie anjokondo 5:28,40. ‡ ^{4:23:} bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris", "16. hetman".

ye nomi ,Kirasi, mu kinie§
 koleamanga pali ye nomi kingime
 'Elo kinie opa teamili.' ningu molemele.
 Yembo nokoli yemane
 'Elo topo manie mundumolo.' ningu molemele.
 Aku siku ulu manda naa tenge mele
 nambemune 'Teamili.' ningu molemeleye?"*
 nimbe Depisini nirimu.

²⁷ Sike ikolea awiline ye nomi kingi Erote kinie Romo ye Pondiasi Paillateselo Isirele yemboma kinie Isirele yemboma naa molko yembo umbu lupe mololi yemboma† kinie eno maku toko, nunge kendemande kake teli ye ou mako torunu ye Yesusi 'Tamili.' ningu wa toringi.

²⁸ Ou nunge tondolomone nunu konopuni pilku "I siku teangi." ningu panjerinu mele aku siku teringi.

²⁹ Kanumunge Awilimu, kinié olio-kinie enone "Temolo." ningu olio ningu pipili kondokomele mele nuni pilkulie, nunge kendemandema nunge ungumu ningendo pipili naa kolko sumbi siku niengi kene liku tapondoyo.

³⁰ Nunge kendemande kake teli ye Yesusinge imbi lepo yu walsimolo kinie kuru tomba yemboma 'Konde pang.' ningu ulu tondoloma teko, nunge kongono tekemolo mele 'Yemboma "Sike akumu Pulu Yemonga kongono lepamo!" ningu kanangi.' ningu lipe ora simbe ulu tondoloma tei." niringi.

³¹ Aku siku Pulu Yemo kinie ungu ningu pora siringi kinie ulke moloringimu jimi jimi mele tepa, Mini Kake Telimu eno kinie molopa kapola terimu kulu pipili naa kolko Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku yemboma andoko ningu siringi.

4:32-37 'Yesusi Yu Sike Pulu Yemone "Lipu Mundumbo." Nimbe Mako Torumu Ye Nomi Kirasimu.' Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Yemboma Kapola Kapola Moloringi Temanemo

³² 'Yesusi yu sike ,Pulu Yemone "Lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.', ningu tondolo munduku pilieringi yemboma kapola kapola molko eno konopu telune pupili moloringi. Yembo te yunge mele noserimumume 'nanga manjipe' naa nimbe, 'olionga pea' ningu tere leko noseringi.

§ 4:26: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais." * 4:26: Konana 2:1-2.

† 4:27: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

³³ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemane Awili Yesusi‡ lomboropa ola molorumu kanoringi mele temane peangamo munduku siye naa kolko tondolo munduku toko siliku andoringi kinie Pulu Yemone eno we kondo kolopa paa sewe anjipe 'Molko kondangi.' nirimu.

³⁴ Eno moloringine yembo te langi kepe melte molo torumu yembo te naa molorumu. Walse walse nimbe yembo te ma lepa ulke awisili angilipe terimumene ma we lepa ulke we angilierimume kou mone liku meli ongo,

³⁵ Yesusini lipe mundorumu yema moloringine ongo siringi, enone yembo te mele molo torumu yemboma moke teko siringi.

³⁶ Aku siku teringi mele 'Josepo' nili ye tene aku sipe terimu. Kanu yemo Yesusini lipe mundorumu yemane yunge imbi te 'Banapasi' niringi.§ Banapasinge ungu pulumu 'Yemboma nimbe toyombo tondoli yemo'. Yu LLipai yemo, yunge pulu kolea Saipirasi.

³⁷ Yunge ma te lierimu kanumu kou mone lipelie memba ombo Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema sirimu.

5

5:1-11 Ananayasi Kinie Menu Sapairaselonga Temanemo

¹ Kirasinge yemboma aku siku teko moloringi nalo ulu teringi mele sumbi sipe naa terimu ye te molorumu, yunge imbimu Ananayasi. Yunge menunge imbi Sapaira. Ananayasini yunge ma te kou mone lipelie nirimumuni,

² menu kanopa molopili kou lsimumunge paki sipe, ekendo yuyu nosipe, ekendo Yesusini lipe mundorumu yema pupe sipelie nimbendo: "Nane ma te kou lipulie, aku koume membo ombo i sikiru." nirimu.

³ Kanu kinie Pitane yundu nimbendo: "Ananayasi, nambemune nunge konopune 'Kurumenga nomi, Setene*' ombo molopili.' ningulie, Mini Kake Telimu kolo toko siku, mamonga kou linume paki siku mare anjo nosiku mare mengo ongo olio kolo toko sakinuye?

⁴ Ou kou naa linu kinie mamo nunge kanumu. Kou linume nunu nokonu kanumu. 'Mamo kou mone naa liembo.' nilinanje yembo tene unguri naa nilke. Mamo nungemo. Kou mone likulie 'Ekendo nanu nosipu, ekendo yemboma siembo.' nilinanje unguri molola. Mélemo nungemo. Akumunge nambolka konopu lekolie kou mone

‡ 4:33: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel", "6. Bikpela". § 4:36: inie anjokondo 11:22-30. * 5:3: bokumunge alsena anjokondo "42. Seten".

likulie ekendo mindi kolo toko sinuye? Nuni yema kolo toko naa sinu, molo. Pulu Yemo kolo toko sinu.” nirimu.

⁵⁻⁶ Pitane aku sipe nirimu ungumu Ananayasi pilipelie, yu kolorumu kinie yunge onomo topa manie mundorumu. Ye kangoma ongo yunge onomo liku mulumbalene kulipi toko meli puku ono te-poringi. Aku sipe ulu terimu temanemo yemboma pilkulie paa mini-wale mundoringi.

⁷ Ananayasi menu yu iulu wendo orumumu naa pilipelie, pe ena mongo yepoko ombo purumu kinie yu orumu.

⁸ Pitane yu walsipelie nimbendo: “I kou mone ombo simu ambolkoromo elo mamonga aku siku lingili meleye? Na piliembo ningu si.” nirimu.

Yuni nimbendo: “Sike. Aku sipu limbulu.” nirimu.

⁹ Pitane yundu nimbendo: “Nambemune elone Awilimunge Minimu “Kolo topo siembili.” ningiliye? Nunge emenanga onomo meli puku ono te-pongi yema ongo kerepulune angilimele akumene nunge onomo liku mengo pungela.” nirimu.

¹⁰ Kanu kinie walsikele ambomo Pitanga kumbikerena kolorumu kinie yunge onomo topa manie mundorumu. Kolorumu kinie ye kangoma ongo yunge onomo kanoko likulie, menu ono teringine nondoko yu mengo puku ono teringi.

¹¹ Kanu kinie Kirasinge talapena yemboma,[†] iulu wendo orumu pilieringime pali kinie eno paa mini-wale mundoringi.

5:12-16 Yesusini “*Nanga Kongonomo Tende-Paa.*” Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Ulu Tondolo Awisili Teringi Temanemo

¹² Yemboma moloringine Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipa mundorumu yema[‡] andoko ,ulu te wendo orumu, lipa ora sirimu ulu tondolo[§] lupe lupe awisili teringi. (‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi) yemboma pali ,ulke tembelena, ‘Sollomononga’ ningu ulke kerepulu takoko yando lsingine ou alieli maku toringi.

¹³ Yembo lupemane eno kanoko peanga kanoringi nalo pipili kolkolie ‘Kirasinge yemboma kinie maku tamili.’ ningu naa oringi.

¹⁴ Akumu sike nalo yembo awisilini ‘Awili ,Yesusi, yu sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie* sukundu sukundu ongo yunge yemboma moloringi.

[†] 5:11: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. [‡] 5:12: 18,27,29,40 bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. [§] 5:12: ungu pulu te Jono 2:11*.

* 5:14: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “8. bilip”.

15 Yesusini lipe mundorumu yemane teringi mele kanokolie yembomane yembo kuru torumume mengo wendo ongo aulkena nosiku moloringi. ‘Pita ombo pumbe kinie enana yunge minimu eno lemeleno ombo aki tomba kinie konde pungenje.’ ningu aku siku nosiku moloringi.

16 Kolea awili Jerusalleme lierimune nondopa lierimu koleamanga moloringi yembo awisili kuru torumu yemboma kinie kuru keri konopune perimu yemboma kinie mengo oringi kinie eno pali konde puringi.

5:17-42 Yesusini Lipe Mundorumu Yema Ka Siku Kote Pilkulie Niringi Kinie Kanu Yemane Teringi Mele Temanemo (5:12-16 kananila.)

5:17-26 Yesusini “Nanga Kongonomo Tende-Paa” Nimbe Lipe Mundorumu Yema Ka Siringi Kinie Ulu Te Wendo Orumu Temanemo

17 Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo kinie Sadusi talapena sukundu ye mare[†] yu pea tapu toko moloringi yema kinie ‚we yemboma eno munduku siye kolko Yesusini lipe mundorumu yema aku siku lombili puringi mele kanokolie, eno paa konopu keri panjeringi. ‘Aku yemane teringi mele naa teangi.’ ningulie

18 Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema ambolko liku, we yemboma panjeringi ka ulke awiline ka siku panjeringi.

19 Nalo ipulueli Awilimunge angello te ombo ka ulke nambune topa eno lipo memba pena ombalie nimbendo:

20 “Eno ‚Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelena puku angilku yemboma konopu alowa teko molko kondonge mele ungume pali ningu siee.” nirimu.

21 Yuni nirimu mele pilku likulie kolea tangorumu kinie ulke tembelena puku yemboma ungu mane siringi.

Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo kinie, yu pea tapu toko moloringi yema ongo, kanjolloma kinie, Isirele yembomanga tapu yema kinie[‡] “Maku tamili waa.” niringi. Ongo maku tokolie ungu te ningu mundukulie ningendo: “Ka ulkena panjemulu pelemele yema mengo waa.” niringi.

22 Nalo enonga ele yemane puku Yesusini lipo mundorumu yema lingendo ka ulkena puringi kinie kanu yema naa moloringi kulu kanokolie kelko yando ongolie ningendo:

[†] 5:17: bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “38. Sadyusi”. [‡] 5:21: bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “19. kaunsil”, “31.2. pikinini bilong Isrel”, “16. hetman”.

23 "Ka ulke kunema pali nambune sili pemu, nokolemele yema kerepulune nokoko angiliengi kanomulu nalo olio nambune topo ulke suku kanomulu kinie ye telu kepe naa molomu." niringi.

24 Ulke tembele nokoringi ele yemanga ye awilimu kinie, Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime[§] kinie enone ongo niringi mele pilkulie, "I ulu wendo omu nambolka uluri wendo ombando tekemonje?" ningu eno pilku sundoringi.

25 Kanu kinie ye te ombalie enondo nimbendo: "Pilieme! Enone ka singi ye kanume ulke tembelena yemboma ungu mane siku molemele." nirimu.

26 Aku nirimu pilkulie ulke tembele ele yema kinie enonga ye awilimu kinie Yesusini lipe mundorumu yema lingé purungi. Nalo 'Yembomane olio kouni toko kondonge.' ningulie eno kopene naa toko taka liku mengo oringi.

5:27-33 Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Kanjolloma Pipili Naa Kolko Eno Kinie Ungu Sumbi Siku Niringi Temanemo

27 Ye kanjolloma moloringine ele yemane Yesusini lipe mundorumu yema liku mengo oringi kinie Pulu Yemo popo tondoringi yemanga ye awili olandopamone enondo nimbendo:

28 'Enondo ou nirimulu mele isipe: "Paa ungu wallo kolte kepe naa ningu, iye ‚Yesusi, nge temanemo altoko toko*' yemboma ungume mane naa siee.' nirimulu kanumu.[†] Pe kinié enone Jerusalleme koleamanga pali ungu kanumu andoko ningu siku keliengi. 'Yembomane 'Olio Juda yembomanga tapu yemane ye kanumu toko kondoringi.' ningu piliengi!' ningu enone iungume mane silimelela.

29 Pita kinie, Yesusini lipe mundorumu ye wema kinie, enone enondo topondoko ningendo: "Yembomane 'Teaa.' nilimele mele olio pilipu lipu manda naa temolo. Pulu Yemone 'Teaa.' nilimo mele mindi pilipu lipu tenge panjipu temolo.

30 Enone 'Yesusi kolopili.' ningu unjona uku toko panjeringi[‡] kolorumu kanu yemo, olionga anda kolepalimenga Pulu Yemone yu kelepa topa makinjinderimu.

31 'Yuni olio Isirele yemboma konopu alowa tendepa olionga ulu pulu kerime siye kolopili.' nimbe Pulu Yemone 'Yesusi yu Ye Nomimu molopa, yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo[§] molopili.' nimbe yunge ki umbukundu lipe mondorumu molemo.

§ 5:24: bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris". * 5:28: 40 bokumunge alsena anjokondo "28. nem". † 5:28: 40 inie yakondo 4:17,18. ‡ 5:30: Gallesia 3:13.

§ 5:31: bokumunge alsena anjokondo "21.3. kisim bek".

³² Olio kinie Mini Kake Telimu kinie yu aku sipe terimu mele andopo nimbu silimolo. ‘Mini Kake Teli’ nikimulumu Pulu Yemo yunge ungume pilku liku telemele yemboma Mini Kake Telimu silimo kanumundu nikimulu.” niringi.

5:33-39 Gamellielene “Yesusini Lipe Mundorumu Yema Kinie Enone Ulu Te Naa Teaa.” Nirimu Temanemo

³³ Niringi mele pilkulie mumindili paa awisili kolko ‘Eno topo kondamili.’ niringi.

³⁴ Nalo Parisi ye* kanjollo te, yunge imbi Gamelliele, yu Pulu Yemonga ungu manema pilipe yemboma mane sirimu ye te, yu pilipe konginjeli paa perimu-ne yembomane kanokolie yu kapi niringi ye te, yu kanjolloma maku toringine ola angilipelie ele yemando nimbendo: “Yema ou laye kolte pena mengo paa.” nirimu.

³⁵ Kanu kinie mengo pena puringi kinie yuni kanjollo yemando nimbendo: “Eno Isirele Yema, enone iyema tenge mele ou pilku kondayo.

³⁶ Ou walse ye Tudasi ombo yuni nimbendo: “Na ye awili te, na enge pelemo.” nirimu kinie ye po anderete yu lombili puringi. Nalo gapomanomone yu toko kondoko, yu lombili puringi yema toko bulu balu siringi. ‘Teamili.’ niringi mele kamu manie purumu.

³⁷ “Pe aku sipe gapomanomone yembo imbi torumu walema kinie Gallilli ye Judasi kepe “Oliolio gapomano molamili.” nirimu kinie ye mare yu lombili puringi kinie gapomanomo kinie opa teringi nalo yu toko kondoko yu lombili puringi yema toko bulu balu siringila.

³⁸ Ou aku terimu kene kinié enone iyema kinie tenge mele niembo. Enone iyema kinie ulu te naa teko, we pangti keleayo. Iyema eno enono konopuni pilkulie ‘Teamolo.’ ningi tengi liemo uluri naa tepa we pora nimbé.

³⁹ Molo tekemele mele Pulu Yemone “Teaa.” nimu-ne tengi liemo eno kanjollomane akumu manda “Molo.” naa ninge. Molo “Molo.” ningi liemo Pulu Yemo kinie opa mele tenge kapola naa temba.” nirimu.

5:40-42 Yesusini Lipe Mundorumu Yema Yunge Yema Moloringi Kulu Eno Mindili Siringi Kinie Konopu Siringi Temanemo

⁴⁰ Aku nirimu kinie eno pilkulie ‘Aku teamili.’ ningulie “Yema altokoulkendo waa.” ningi, eno ka pulsene tokolie ningendo: “Yesusinge temanemo altoko yemboma ningi siliku naa andaa.” ningulie[†] “Eno paa.” niringi.

* **5:34:** bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”. † **5:40:** inie yakondo 5:28*, 5:28**.

⁴¹ Yesusini lipe mundorumu yemane kanjolloma munduku siye kolko ulsu puringi. Pulu Yemone enondo 'Eno Yesusinge yema molongemonga yembomane eno teko pipili kondongi liemo mandala.' nirimu kulu pilkulie eno paa konopu siringi.

⁴² Walemanga pali ulke tembelena kepe yembomanga ulkemanga pali pipili naa kolko andoko temane peangamo toko siringi. Koronga-ou Pulu Yemone 'Eno lipe tapondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye Kirasimu Juda yembomane 'Opili.' ningu nokoko moloringi kanu ye Kirasimu Yesusi yu kanu yemo ombo molopa eno lipe tapondorumu lipe tapondomba mele temanemo andoko toko siringi.‡

6

Kolomongo Awili 6-7selo Kirasinge Yembomanga Kusikusi Sitipenenga Temanemo

6:1-7 'Yesusini Lipe Mundorumu Yema Liku Tapondoko Ambo Wayemanga Langi Moke Tendangi.' Ningue Ye Yepoko Pakera Mako Toringi Temanemo

¹ Aku walemanga Yesusinge lombili andoli yembo* kambu paa awisili olando purumu. Kanu kinie Giriki ungu niringi Juda yembomane ulu te kanoko keri kanokolie iri toko ningendo: "Ambo wayema alieli langi moke teko singendo Ipuru ungu nilimele Juda yembomanga ambo wayema mindi siku, olionga ambo wayema naa silimele." niringi.

² Akumunge, 'Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu, ye rurepone† Yesusinge lombili andoli yemboma pali liku maku tokolie enondo ningendo: "Olio Pulu Yemonga ungu nimbu silimolo kongonomo mundupu siye kolopo langi kongono temolo kinie kapola naa temba.

³ Angokeme, enonga ye yepoko pakera, Mini Kake Telimu kinie pilipe konginjelimu kinie pepa, yembomane kanoko peanga kanolemele yema kanoko mako tangi. 'Langi kongono olio telemolomo enone tendangi.' nimbu siye kolopo,

⁴ olio alieli Pulu Yemo kinie ungu nimbu, yemboma Pulu Yemonga ungumu 'Piliengi!' nimbu lipu tapondomolo." niringi.

‡ **5:42:** inie anjokondo 8:12. * **6:1:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **6:2:** 6 bokumunge alsena anjokondo "1. aposel"; "rurepo" Kewa ungu "tuwellepo" (12).

⁵ Aku niringi yemboma pali pilku peanga pilkulie, Sitipene[‡] mako toringi. Yu Pulu Yemo 'Sike.' nimbe paa tondolo mundupe pilierimu yemo; yu Mini Kake Telimu konopune pepa kapola terimu yemo. Ye pokore mako toringimenga imbime isipe: Pillipu keme, Porokorasi keme, Naikena keme, Taimono keme, Pamenasi keme, Nikollasi keme. Nikollasi kolea awili Andiyoko ye te, yu Juda ye te molo. Yu ye te lupemo molopalie, ou Juda yembomanga ulu pulu teringi mele alowa tepe terimu yemo. §

⁶ Aku yema Yesusini lipe mundorumu yemanga kumbikerena liku ola anjeringi kinie enone yemanga pengena ambolkolie Pulu Yemo kinie ungu mare ningu mawa teringi.*

⁷ Aku teringi kinie yembo moloringi koleamanga pali Pulu Yemonga ungumu pupe kapola terimu. Jerusalleme yembo awisili 'Yesusi yu sike Ye Kirasimu.' ningu, yu lombili puku, Pulu Yemo popo tondoringi ye awisili[†] pea 'Yesusini lipe mundorumu yemane ungu niringi mele, 'Sike' ningu tondolo munduku pilku lsingi.

6:8-8:1 Juda Yembomane Kusikusi Sitipene Ambolko Liku Kote Tendeko Kouni Toko Kondoringi Temanemo (6:1-7 kananila.)

6:8-15 Juda Yembomane Sitipene Kote Tenderingi Temanemo

⁸ Sitipene, yu Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulu pulumu kinie Pulu Yemonga engemo kinie perimu kulu yembo moloringimenga andopa 'ulu te' lipe ora sirimu ulu tondolo[‡] awisili terimu.

⁹ Nalo ye marene "Teko kenjikinu. Aku siku naa tei." ningu Sitipene kinie ungu awisili niringi. Kanu yema eno ou kendemande yemboma molkolie pe we ulsu moloringi yemboma, enonga Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te lupe angilierimu. Eno kolea Sairini kinie Allekesandia kinie Sillisia kinie Esia kinie moloringi yemboma molko, Juda yemboma moloringi. Aku yema Sitipene kinie kerepale niringi

¹⁰ nalo Mini Kake Telimuni Sitipene paa pilipe konginje-limu sirimu-ne yuni nirimu mele pilkulie yembo tene pangá akuku ungu te manda naa niringi.

¹¹ Ungu te ningendo koroko kelkolie enone ye marendo kiyengo ningu kondi tokolie ningendo: "Enone "Mosisi

[‡] 6:5: Sitipenenga temanemo ya 6:8-8:1 molemo. § 6:5: inie anjokondo 2:11.

* 6:6: 'Pulu Yemone kanu yema sewe anjipe kanu kongono tenge tondolomo sipili.' ningu aku siku teringinje, molo kongono nambamo singendo teringinje, molo peaselo pilkulie aku siku teringinje. † 6:7: bokumunge alsena anjokondo "34. pris". ‡ 6:8: ungu pulu te Jono 2:11*.

kinie Pulu Yemoselonga ungume Sitipenene ungu taka tondomu piliemulu.” niee.” niringi.

¹² Enone aku siku kondi toringimunge yemboma kinie Juda yembomanga tapu yema kinie Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi yema kinie[§] enone mumindili kolko Sitipene ambolko liku kanjollo yema* maku toko moloringine mengo puringi.

¹³ Enone ye mare ungu umbu tondokolie “Kotena puku Sitipene terimu mele kolo toko ‘Isipe isipe temu.’ niee.” niringi† kinie eno kotena pukulie ningendo: “I yemone ‚Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke ‚tembele, kakemo kinie, Pulu Yemonga ungu manema‡ kinie, aliei ungu taka tondolemo.

¹⁴ Yuni nimu piliemulu mele isipe: “I kolea kanga Nasarete ye Yesusini iulke tembelemo tekisimbe.” nimbe; Mosisini nimbe panjerimu yandopa yandopa ningu siringi telemolo ulu pulume “Pe altoko naa teko akume munduku siye kolko Yesusini “Teaa.” nirimu ulume tea.” nimula.” niringi.

¹⁵ Kanjollo maku toko moloringimene pali Sitipene nemene neme ningu kanoringi kinie, yunge kumbikeremo angello tenga kumbikere none terimu kanoringi.

7

7:1-53 Sitipenene Kotena Juda Yembomanga Kanjollo Yemando Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹ Kanu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olандопамоне* коте тендепалие Ситипене вальпелие нимбено: “И унгу никимилиме сиkeye?” nirimu.

² Sitepenene topondopa nimbendo: “Ango Tara keme, nanga ungumu pilieme. Olionga pulu pulu anda kolepa Eporayamo ikolea ou naa ombo kolea Arano ou naa pupe kolea Mesipotemia ou we molopili tondolo pupe olandopa molemo Pulu Yemo yu molorumune ombalie nimbendo:[†]

³ “Nunge ma koleamo kinie pulu lemo yemboma kinie munduku siye kolko nane nu “Pu.” nimbu lipu ora simbo koleana pani.” nirimu.

⁴ “Aku ungumu pilipelie Eporayamo yunge pulu kolea Kaltia taono mundupe siye kolopa kolea kanga Arano pupe

^{§ 6:12:} бокумунге алсена анжокондо “16. hetman”, “41. saveman”. * ^{6:12:} бокумунге алсена анжокондо “19. kaunsil”. ^{† 6:13:} Pulu Yemonga ungu mane talo pulue toringiselo Wendo Oringi 20:16, 23:1. ^{‡ 6:13:} бокумунге алсена анжокондо “26. lo”. * ^{7:1:} бокумунге алсена анжокондо “34.3. hetpris”. ^{† 7:2:} OuPuluPulu 12:1.

molorumu. Kanu kinie yunge lapa kolorumu kinie Pulu Yemone olio imolemolo koleana yando lipe mundorumu.

⁵ Ikoleana ma kanga kolte kepe 'Eporayamo yu kamu ambolopili.' nimbe naa sirimu. Nalo Pulu Yemone ungu te yundu nimbendo: "Nu kinie nunge kalko lini yemboma kinie ikoleamo lingé." nirimu.[‡] Eporayamo yu ambolango teluri kepe ou naa mepili aku sipe nirimu.

⁶ Pulu Yemone yundu nirimu mele isipe: "Nunge kalko lini yemboma kolea tengá lupe yembo ponenge mele molonge. Akune molonge yembomane enondo "Olionga kendemandema." ningulie teko kenjiku ka kongono singe, mindili nongo teko molangi ponie po anderete ombo pumbe.

⁷ Kanu kinie eno ka kongono singe yemboma mongo simbo kinie pe eno kanu koleamo munduku siye kolko ulsu ongo[§] ikoleana ongo na popo tonge." nirimu.*

⁸ Aku nimbeline Pulu Yemone "Tembo." nirimu ungume 'Eporayamone 'Na kinie kamu pepili.' nipili.' nimbe yu kinie yunge kalopa limbe kangoma kinie "kangi te kopisiku wendo liku lteangi." nirimu.[†] Pulu Yemone "Aku siku tea." nirimumunge Eporayamone kango Aisake membalie, yunge wale engaki ombo purumu kinie yunge kangi te kopisipe wendo lsimu.[‡] Kanu kinie pe Aisakene Jekopo merimu.[§] Pe Jekopone olio Isirele yembomanga talape rurepo molemolomanga anda kolepama merimu.*

⁹ "Kanu kinie olionga anda kolepa Jekopone merimu yema enonga angenu Josepo kinie konopu keri panjikulie kolea Isipi punge puringi ye mare kinie yu kou mone lsingi. Josepo kou mone likulie "Yu yembo tengá kendemande yemo molopili mengo paa." niringi.[†] Nalo Pulu Yemo yu kinie molopalie nirimumuni,

¹⁰ yu lipe tapondopa umbune wendo orumumenga pali wendo lsimu. Yuni yu pilipe konginjelimu sipe, kolea Isipi ye nomi kingimu 'Yu kanopa peanga kanopili.' nirimu kinie ye nomi kingimuni 'Josepo yu Isipi gapomano ye nomimu molopa, yunge ulkemo kinie Isipi koleamanga mele lemoma pali nokopili.' nirimu.[‡]

* **7:5:** OuPuluPulu 12:7, 17:8, 26:3. § **7:7:** Isirele yemboma kolea Isipi mindili nongo molkolie wendo oringi mele ungu pokore OuPuluPulu 15:13-14, WendoOringi 1:8-11, 12:40-41 molemo. * **7:7:** Isipi molkolie Kenane oringi. Pe aku koleamondo "Isirele" niringi. † **7:8:** Ou Pulu Pulu 17:9-14; bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin", "22. kontrak". ‡ **7:8:** OuPuluPulu 21:2-4.

§ **7:8:** OuPuluPulu 26:19-29. * **7:8:** Ou Pulu Pulu 29-30selo, 35:16-26. † **7:9:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 37. ‡ **7:10:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 39-41.

¹¹ "Pe kolea Isipi kinie ,ikolea molemolo, kolea Kenane kinie engele awili te lierimu, yemboma umbune perimu. Olionga anda kolepalime langi linge aulke te naa lierimu.

¹² Jekopone "Kolea Isipi ga maku toko nosilimele." niringi-ne pilipelie yunge malopili olionga anda kolepalime pulu pulu Isipi mundorumu. §

¹³ Wale talo siku Isipi puringi kinie Josepone an-genupilindu "Na Josepo." nimbe yunge imbi lepa sirimu, pe kingimuni Joseponga yemboma kanopa imbi sirimu.*

¹⁴ Kanu kinie Josepone yunge lapa Jekopo kinie Jekopo yunge yemboma kinie "Yando wang'i." niee." nimbe, enondo nimbe mundorumu. Jekopo yunge yemboma lipe tere lepa sependi pape moloringi.†

¹⁵ "Yando waa." nirimu kinie pilipelie Jekopo kolea Isipi purumu, kanune yu kinie yunge malopili kinie anda leko koloringi.‡

¹⁶ Enonga onoma kelko kolea Kenane mengo ongo Sekemo taono mengo ongo, ou Eporayamone kolea kanga Sekemo ye Emonga malopilinge ma te topo topa lipe ou yunge ambomo ono terimu kanune meli puku eno ono teringi.§

¹⁷ "Pulu Yemone ou Eporayamondo "Tembo." nirimu kanu walemo nondopa wendo ombá terimu kinie olionga yembo kolea Isipi moloringi mele anjopa anjopa awisili kalko liku moloringi.*

¹⁸ Aku sipe telipe pupe pupelie, ponie awisili omba pupe Isipi ye nomi kingi te kolo wangopa molorumu kanumuni Josepo yunge temanemo mimi sipe naa pilierimu.

¹⁹ Yuni olionga yemboma kolo topa sipe tepa kenjipe, anda kolepalime mindili lipe sipe, "Ambolango mengema 'Kolangi.' ningulukemanga pea naa molko pena nosee." nirimu.†

²⁰ "Aku siku teko molangi Mosisi meringi. Yu we-kango te naa meringi. Pulu Yemone kanopa peanga kanorumu kangomo meringi. Oli yepoko yunge lapanga ulkena nosiku moloringi.

²¹ Kanu kinie pe pena noseringi kinie ye nomi kingimunge lemenu kanopa lipe "Nanga kangomo." nimbe yunge ulkena memba pupe nokorumu.‡

§ **7:12:** Rasi-witi pora nirimu temanemo Ou Pulu Pulu 41. * **7:13:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 42-45. † **7:14:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 46-47 selo.

‡ **7:15:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 48-50, Wendo Oringi 1:1-6. § **7:16:** Ou Pulu Pulu 23:pali, 33:18-19, 50:12-13. * **7:17:** Wendo Oringi 1:7. † **7:19:** Wendo Oringi 1:8-22. ‡ **7:21:** WendoOringi 2:1-10.

²² Isipi yembomanga pilipe kongnjeli perimu mele pali Mosisi mane siringi kinie yu pilipe kongnjeli pepa ungu mele sumbi sipe nimbe ulume enge nimbe tepe molorumu.

²³ Mosisinge ponie tu paono pora nirimu kinie yunge Isirele yemboma ‘pupu kano-pambo.’ konopu lierimu.

²⁴ Pupe kano-porumu kinie Isipi ye tene Isirele ye te tepe kenjerimu. Kanopalie yuni Isirele yemo lipe tapondopa Isipi yemo topa kondorumu.[§]

²⁵ “(Mosisini pilipelie, ‘Yunge yemboma ‘Pulu Yemone ‘Eno liku tapondani pu.’ nirimu.’ ningu pilinge.’ konopu lierimu nalo eno aku siku ningu naa pilieringi.)

²⁶ “Opalikundu Isirele ye talo opa teringili kinie Mosisi pupe kanopalie, yu pupe opa teringili yeselo ambolopalie elondo nimbendo: “Angenunguluselo, nambemune opa tekembeleye? Angenungulu opa tekembele kapola naa tekemo.” nirimu.

²⁷ “Kanu kinie tepe kenjerimu ye kanumuni Mosisi paka topa anjo mundupelie nimbendo: “Nawene nu ‘Olio nokani.’ nimbe mako tomuye?

²⁸ Oleanga nu Isipi yemo toko kondonu mele kinié na ‘Topo kondambo.’ ningu nikinuye?” nirimu.

²⁹ Aku nirimu kinie Mosisi pilipelie ‘Kingimuni na tomba.’ nimbe kowa pupelie kolea Midiane pupe molorumu. Yu akune molopalie kango talo merimu.*

³⁰ “Kanu kinie Mosisi kolea Midiane molopili ponie tu paono ombo purumu kinie walse yu kolea ku lieline andopa mulu Sainai lierimune nondopa molorumu kinie Pulu Yemonga angello te yu molorumune ombo unjo tengen tepe nomba permune ombo molorumu.[†]

³¹ Mosisini akumu kanopalie yu konopu awisili lipe mundupe, terimu mele mimi sipe kanombando nondopa purumu kinie Awilimunge ungu te unjona wendo orumu pilierimu mele isipe:

³² “Na nunge kolenalini popo toringi Pulu Yemo molio.[‡] Eporayamo keme Aisake keme Jekopo keme akumene popo toringi nokorundu Pulu Yemo molio.” nirimu. Kanu kinie Mosisi pungu pungu nimbe pipili kolopalie lipe wekendo kanopa tepemo naa kanorumu.

³³ Kanu kinie Awilimuni[§] yundu nimbendo: “Nu ima angilkinumu nanga kene nunge kimbu su kulku wendo lie!

³⁴ Nanga yembo Isipi molemelema mindili nolemele mele kanopo pora sipu molio. Eno kola tengi pilipulie kinié eno

§ **7:24:** Wendo Oringi 2:11-12. * **7:29:** Wendo Oringi 2:13-22, 18:3-4. † **7:30:** Wendo Oringi kolomongo awili 3,4selo. ‡ **7:32:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”. § **7:33:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

lipu tapondombondo manie ondu kene 'Nu kolea Isipindu kelko pani.' nimbu lipu mundumbo tekero." nirimu.*

³⁵ "I ye Mosisi yu ou Isipi molorumu kinie Isirele yembo-mane ningendo: "Nawene 'Nu olio nokani.' nimbe mako tomuye?" ningu yunge ungumu liku su siringi kanu ye Mosisi Pulu Yemone yu yuyu mako topa 'Nanga yemboma nokoko, eno liku tapondoko mindili nolemelema wendo lieni.' nimbe unjona tepe nomba perimumunge angello tenga keremone 'Mosisi nimbe sipili.' nirimu.

³⁶ Kanu ye Mosisi yuni yemboma kolea Isipi memba ulsu orumu. Eno kolea Isipi sukundu moloringi kinie kepe, Nomu Kondoline oringi kinie kepe, kolea ku lieline ponie tu paono andoko moloringi kinie kepe, yuni ,yu yuyu molorumu mele, lipe ora sirimu ulu tondolo[†] mare awisili terimu.[‡]

³⁷ Ye tene Isirele yembomando nimbendo:
 "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma
 pilipu eno nimbu silio yemo molio mele
 pe enonga ye te na mele
 'Pulu Yemone ungu umbu tondombama
 pilipe nimbe simbe ye te molopili.' nimbe
 Pulu Yemone lipe mundumbe."
 nirimu ye kanumu i Mosisi telumu mindi.[§]

³⁸ Isirele yemboma kolea ku lieline moloringi kinie kanu ye Mosisi eno pea moloringi. Yu olionga kolepalime kinie mulu Sainai molopa ungu nimbe sirimu angellomo kinie pea moloringi. Pulu Yemone we pepa mindi pupe naa pora nimbé ungume Mosisini 'Olio nimbe sipili.' nimbe Mosisi ungu umbu tondorumu kanu ungume yuni pilipelie yando olio nimbe sirimu.*

³⁹ "Aku sipe terimu nalo olionga anda kolepalimene ,Pulu Yemone yuntu "Eno nokou." nimbe mako torumu ye Mosisinge, ungumu 'tenge panjipu naa pilimolo.' ningu yu bulu siku, eno 'Kolea Isipindu kelepo pamola!' ningu waka kolko moloringi.

⁴⁰ ,Mosisi mulu Saina ola pupe welea maniendo naa orumu kinie Isirele yembomane enonga ningu Pulu Yemo popo tondoringi yemanga pulu pulu ye awili olandopa[†], Eronondo enone ningendo: "Olio mengo puku nokonge pulu ye popo tomolo pokore nuni unjone molo kouni teko

* 7:34: Wendo Oringi 3:1-10. † 7:36: ungu pulu te Jono 2:11*. ‡ 7:36: Wendo Oringi kolomongo awili 8 anjo anjo kepe molemo. § 7:37: inie yakondo 3:22-23, Ungu Manema 18:15, LLuku 13:33. Unku pulu te bokumunge alsena anjokondo "35. profet". * 7:38: Wendo Oringi 20. † 7:40: bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

mimi tendeyo. Olio kolea Isipi yando lipe memba orumu ye Mosisi welea naa okomo kene nambe-emunje?" niringi.

⁴¹ Kanu walemonga enone kongi pirimu kao walo none teli te teko mimi teko, 'Imu olionga pulu yemo.' ningu popo toko melema kalko siku, eno enono teko mimi teringi mele pilkulie konopu siku kongi kaloringime kinie langi nongo moloringi.[‡]

⁴² Aku teringimunge Pulu Yemo eno lipe bulu sipe, oli kinie ena kinie kombukandipi kinie mulune angilimoma enone 'Olio nokolemele pulu yemboma.' ningu popo toko melema kalko singe teringi kinie kanopalie 'Kapola, enonga aku siku teangi.' nimbe siye kolorumu. Aku teringi mele Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye tene ungumu bokune torumu mele kapola telemo. Akumu isipe:

'Pulu Yemone nimbendo: "O Isirele yemboma,
ou ponie tu paono yembo naa peli kolea ku lieline
eno kongi pirimu kao kinie sipisipi kinie
meme kinie popo toko kaloringime
popo toko kalko na siringiye?

⁴³ 'Molo.' Eno sele-ulke mengo puringimu
'Pulu ye Mollokonga tamandu ulkemo.' ningu
mengo puku,

'Repane olionga pulu ye te.' ningu
yunge kombukandipi none teli te teko anjiku,
kanu melema 'Olionga pulu yemboma.' ningu
kapi ningu popo toringi.

Aku teringimunge nane eno mindili lipu simbondo
'Eno kolea sirindune naa molangi.' nimbu makoropo,
eno kolea awili Bapillono nekendo

kolea anjopa tengu lipu mundumbo." nirimu.'[§]
nimbe bokune torumu. Aku sipe nimbe bokune torumu
mele eno sike aku siku teringi.

⁴⁴ "Kolea ku lieline olionga anda kolepalimene Pulu Yemo eno kinie molorumu sele-ulke kanumu kanoko 'Pulu Yemo olio kinie molemo.' ningu enone yu popo toko melema kaloringi sele-ulkemo takoko anjeringi. Pulu Yemone Mosisindu "I siku i siku takangi." nimbe ulkemo angilimbe mele lipe ora sirimu aku siku enone takoko anjeringi.*

⁴⁵ Pe yandopa Josuane olionga anda kolepalime nokoru mu kinie eno kanu sele-ulkemo tekisiku, Pulu Yemone sirimu koleana mengo ongo anjeringi.[†] Pulu Yemone kanu koleana yembo talape lupe peringime olionga anda

[‡] **7:41:** Wendo Oringi 32:1-6. [§] **7:43:** Emosi 5:25-27; (Jeremaya 19:13).

^{*} **7:44:** Wendo Oringi kolomongo awili 25-31, 37-40. [†] **7:45:** Josua 3:14-17, 23:9, 18:1.

kolepalime "Kolo wangoko molangi, aku mamo liengi, kanune pelemele yemboma kamu pang." nirimu kinie kanu koleana ou peringi yembo talapema enone toko munduku, sele-ulkemo mengo ongo kanune takoringi, yandopa ye nomi kingi Depisi molorumu kinie we angilierimu.

⁴⁶ "Pulu Yemone Depisi yu kanopa peanga kanopa konopu mondorumu kulu yuni Pulu Yemondo walsipelie nimbendo: "Na kalopa lsimu ye Jekopo popo torumu Pulu Yemo molomba ulke te, ou sele-ulkemo angilierimu mele, manda manjipu takondamboye?" nirimu.[‡]

⁴⁷ Nalo Pulu Yemone "Molo." nirimu kinie Depisinge malo Sollomon, yu Depisi kolo wangopa ye nomi kingimu molopalie, Pulu Yemonga ulke tembelemo takondorumu.[§]

⁴⁸ "Nalo Imbi Paa Olandopa Mololi Pulu Yemo yembomane takolemele ulkemanga naa molemo. Pulu Yemone ungu umbu tondorumume yemboma nimbe sirimu ye tene aku sipe nirimu kanumu. Kanu yemone nimbendo:

⁴⁹ "Pulu Ye Awilimuni nimbendo:

"Mulu koleamo nanga manie molopo
koleama nokolio polomo,

ma koleamo nanga kimbu mundulio koleamo.

Pe enone nanga nambolka ulkemo takondongeye?

Molo na tena manda koro molomboye?

⁵⁰ Nanga kimuni imelema pali naa terinduye?" nirimu."^{*} nimbe „Aisayane,“ aku sipe nirimu kanumu." „nimbe Sitipenene nirimu.,

⁵¹ "Eno karaye teli yemboma,[†] enone nando "Pulu Yemo teko kenjiku yu ungu taka tondokono." nikimili nalo akumu molo. Eno 'Pulu Yemonga yemboma molamili.' ningu kangi te kopisiku wendo limele[‡] nalo yembo Pulu Yemonga ungu naa pilieli yemboma mele molko enonga komume pipi siku konopume pipi siku molemele.[§] Eno enonga anda kolepalime teringi mele teko, enone Mini Kake Telimunge ungumu liku bulu siku "Naa pilimolo." niringi mele eno aku siku nilimele.

⁵² Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye te enonga anda kolepalimene mindili

[‡] **7:46:** Pulu Yemone Depisindu "Molo." nirimu temanemo Pe Samuele 7 molemo. [§] **7:47:** Ou Kingime 6. * **7:50:** Aisaya 66:1-2. Pulu Yemo ulke telune manda molomba ulke te manda naa takodomolo. Koleamanga pali yuni mindi terimumu yunge ulkemo mele. Yu olionga ulke tembelemonga manjipe manda naa molomba." nimbe nirimu. (Pulu Yemo mulu kimbumenga pali molemo.)

[†] **7:51:** aku nirimumu kanjollo yemando nirimu kanumu. [‡] **7:51:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". [§] **7:51:** Giriki ungune 'konopumenga kangi te kopisiku wendo naa lili yemboma molemele.' nimbe molemo. Ya ungu pulumu sumbi sipu torumulu.

liku naa siringi ye te molorumuye? Te naa molorumu kanumu. Kanu yemane Pulu Yemonga Ye Sumbi Nilimu ombá mele ningu siringime kepe enonga anda kolepalimene toko kondoringila. Kanu kinie Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane "Ombá." niringi ye kanumu kamu orumu kinie eno nanga ungumu pilku molemele yemane 'Yu toko kondangi.' ningu opa puluema liku siringi kinie yu toko kondoringi.

⁵³ Eno Isirele yemboma, eno angellomane Pulu Yemonga ungu manema* siringi yando likulie tengen panjiku naa teringi yemboma, enone Pulu Yemonga Ye Kake Teli Yesusi aku siku toko kondoringi." nimbe Sitipenene nirimu.

7:54-8:2 Sitipene Kouni Toko Kondoringi Temanemo

⁵⁴ Yuni enondo aku sipe nirimu pilkulie, yu-kinie paa mumindili kolko enonga kerema kongilku pulue toringi.

⁵⁵ Nalo Mini Kake Telimu Sitipene yunge konopune omba molopa kapola terimu-ne yuni olando sipe kanopa mulu koleana sukundu kanorumu kinie Pulu Yemonga tondolo patelimu kinie yunge tondolomo kinie akume kanopa, Yesusi Pulu Yemonga ki umbukundu ola angilierimu kanorumu.[†]

⁵⁶ Aku sipe kanopalie nimbendo: "Mulu koleamo kune lipe anjo yando pukumu kanokoro kinie Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Yemo‡ Pulu Yemonga ki umbukundu ola angilkimu kanokoro." nirimu.

⁵⁷ Yuniaku sipe Pulu Yemo kinie Yesusi kinie kapola kapola moloringili mele nirimu pilkulie, "Pulu Yemo kinie ungu taka tondokomu lepamo." ningu 'Yunge ungu nikimumu naa piliemili.' ningu komu pipi siku eno ungu lupe mare tondolo munduku niliku yu molorumune lkisiku ongo

⁵⁸ yu ambolko kunduku kanu kolea awilimunge palana ulsu munduku, yu kouni tonge toringi. Ou kotena "I sipe isipe temu kanomulu." ningu kondi toringi yemane yu kouni tongendo enonga wale pakolime kulkulie, ye kango te kanopa angilierimune 'Nokopili.' ningu noseringi. Kanu yemonga imbimu Sollo.§

7:58,60, 8:1,3 Pollonga Pulu Pulu Temanemo

* ^{7:53:} bokumunge alsena anjokondo "26. lo". † ^{7:55:} Yesusi mulu koleana ola pupelie manie molorumu (Mako 16:19), nalo ya "ola angilierimu" nimbe molemomo Sitipenendo "Yando ou." nimbe sukundu limbendo ola angilierimunjne? ‡ ^{7:56:} bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". § ^{7:58:} Pe yunge imbi te "Pollo" niringila; inie anjokondo 13:9.

59 Enone yu kouni toko kondonge toringi kinie Sitipenene Yesusi kinie ungu nimbendo: "Awili Yesusi, na mini pukuru. Nu molenona wambo ni." nirimu.

60 Kanu kinie yu kouni toko manie mundoringi kinie koporongo langopa ru nimbeline nimbendo: "Awilimu,* iteko kenjikimili ulumu pundu naa toko munduku siye kolou." nimbeline yu kolorumu.

8

8:1-3 Pollone Kirasinge Yemboma Mindili Sirimu Temanemo (7:54 kinie 7:58 molemo temaneselo pali liku tere leko kanani.)

¹ Sollone Sitipene toko kondoringi kanopalie 'Papu tokomele.' nimbe yu konopu peanga lierimu.

Sitipene kouni toko kondoringi kanu walemonga Kirasinge yembo talape kolea awili Jerusalleme moloringime* enonga opa puluemane pulu polko teko kenjiku paa mindili awili teko siringi kinie eno pali bulu balu ningu puku, mare kolea Judia disirikindu puku molko, mare kolea Sameria disirikindu puku moloringi. Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema mindi Jerusalleme we moloringi.

² Pulu Yemonga ungumu pilku moloringi ye marene Sitipene ono teko kola awisili teringi.

³ Nalo Sollone 'Kirasinge yembo talapemo kamu manie panggi.' nimbe pulu polopa yembomanga ulkemanga pupe, yembo moloringime ki kundupe lipe meli pupe ka sirimu.

*8:4-12:25 YESUSINI "NANGA KONGONOMO TENDER-
PAA." NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMA KOLEA JU-
DIA DISIRIKI KINIE SAMERIA DISIRIKISELO ANDOKO
YESUSINGE UNGUMU NINGU SIRINGI TEMANEMO*

*8:4-25 Kolea Sameria Disiriki Lierimu Taonomanga Pil-
lipuni Temane Peangamo Topa Sirimu Temanemo*

⁴ Kirasinge yembo bulu balu ningu puringimene Yesusinge temanemo kolea lupe lupemanga pali toko siliku puringi.

⁵ Kirasinge yembomanga lipe tapondoli kusikusi ye Pillipu† Sameria disiriki lierimu taono tenga maniendo pupelie nirimumuni, Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe mako torumu ye nomi Kirasimunge‡ temanemo topa sirimu.

* **7:60:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * **8:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **8:5:** inie yakondo 6:1-7. ‡ **8:5:** 12 bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

⁶ Pillipu yuni ungu nirimu mele pilku, ‚Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondoloma§ terimu kanokolie, yemboma pali komu tendeko pilku moloringi.

⁷ Yembo awisili kuru konopune moloringime Pillipuni “Ongo ulsu paa!” nirimu kinie ru ningu wendo ongo puringi. Kimbu kolopa pora sirimu yemboma kinie, kimbu pange tepe karaye tepe perimu yemboma kinie tepe kondé lsimu.

⁸ Pillipuni aku sipe ulu tondoloma terimu kulu aku taonona moloringi yemboma konopu awili teko siringi.

⁹ Kanu taonona ye te molorumu, yemonga imbimu Saimono. Pillipu ou naa opili kurumene Saimono yu liku tapondoringi kinie yuni “Na ye awilimu. Na imbi molemo.” nimbe ulu tondoloma terimu. Kolea Sameria yembomane pali ulu tondoloma terimu mele kanokolie konopu awisili liku mundoringi.

¹⁰ Yembo kamakoma kinie koropama kinie yunge ungumu komu tendeko pilkulie ningendo: “I yemo Pulu Yemo tondolo pelemo mele yu tondolo aku sipe pelemo yemo. Yu Tondolo Pelemo Pulu Yemo molemo.” niringi.

¹¹ Saimono alieli ulu tondolo awisili terimu kulu kanoko konopu awisili liku mundukulie yunge ungumu pilku yu lombili puringi.

¹² Nalo Pillipuni Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo nokomba* mele temane peangamo topa sipe, Yesusi yu yemboma lipe tapondopa kolo wangopa mindili norumu yemo molopa, yu Pulu Yemone ‘Lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molorumu mele† nimbe sirimu kinie yembo awisilini ‘Sike nikimu.’ ningu tondolo munduku pilkulie‡ ‘Saimono munduku siye kolko konopu alowa teko, no lsingi.

¹³ Saimono kepe Pillipuni nirimu mele ‘Sike nikimu.’ nimbe tondolo mundupe pilipelite no lsimu. Lipelite Pillipu molorumune lombili pupe, Pillipuni ‚Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondolo awisili terimu mele kanopalie konopu awisili lipe mundorumu.

¹⁴ Kanu kinie kolea Sameria disiriki yembomane Pulu Yemonga ungumu konopu siku pilku lsingi mele Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu ye kolea awili Jerusalleme moloringi yemane pilkulie

§ **8:6:** 13 ungu pulu te Jono 2:11*. * **8:12:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **8:12:** inie yakondo 5:40-42. ‡ **8:12:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

niringimuni, enonga ye Pita kinie Jonoselondo “Same-
ria yemboma liku tapondangili pale.” ningu elo liku
mundoringi.

¹⁵⁻¹⁶ Akune pukululie niringilimuni, Sameria yemboma
moloringine Mini Kake Telimu ou naa orumu-ne kanu
liku mundoringi yeselone ‘Eno Mini Kake Telimu liengi.’
ningululie, ‘enonga’ ningu Pulu Yemo mawa tenderingili.
Ou Awili Yesusinge imbi leko§ no mindi lsingi.

¹⁷ Kanu kinie pe Pita kinie Jonoselo pukulu enonga
pengena amboloringili kinie eno Mini Kake Telimu lsingila.

¹⁸ Kanu kinie elone yembomanga pengena amboloringili
kinie eno Mini Kake Telimu lsingi mele Saimonone
kanopalie yu elo moloringiline kou mone memba ombalie
elondo nimbendo:

¹⁹ “‘Nane yembo tengā pengena ambolombo kinie Mini
Kake Telimu lipili.’ ningulu elone itekembele tondolomo
‘na siengili.’ nimbu kou mone membo okoro.” nirimu.

²⁰ Nalo Pitane topondopa nimbendo: “Nuni ‘Pulu Yemone
we silimo melte kou monene manda topo toko limele.’
konopu lekenomonga nunge kou monema meli kolea kerine
pani.

²¹ Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo mele nu aku
sipe molo, akumunge ikongono telembolo mele nunge
kongono te paa molo.

²²⁻²³ Nuni olto telembolo mele kanoko kumu panjili-
nomonga nu molko kenjiku, ulu pulu kerimene nu ka
silimo kene ‘Ikonopu lekerō mele Awilimuni ‘Manie pupili.’
nimbe siye kolombanje.’ ningu, kinié aku teko kenjilino ulu
pulume kanoko keri kanoko konopu alowa teko, yu-kinie
ungu ningu mawa teani.” nirimu.

²⁴ Aku nirimu pilipelie Saimonone topondopa nimbendo:
“Na kinie wendo ombá nikimbili ulume wendo naa opili
kene elone na liku tapondoko Awilimu* kinie ungu ningu
mawa tendangili.” nirimu.

²⁵ Pita kinie Jonoselone Yesusi kinie moltoko kanoringili
mele ningu sikulu, Awilimunge ungumu ningu sikululie, elo
kelko Jerusalleme puringili. Pungele pukulie kolea Sameria†
disiriki sukundu taono lierimumenga temane peangamo
toko siliku puringili.

*8:26-40 Pillipuni Temane Peangamo Kolea Apirika Itiopia
Yemo Topa Sirimu Temanemo*

§ **8:15-16:** 8:12 bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * **8:24:** bokumunge
alsena anjokondo “6. Bikpela”. † **8:25:** bokumunge alsena anjokondo “39.
Sameria”.

26 Pulu Ye Awilimunge angello tene Pillipundi nimbendo: "Jerusalleme munduku siye kolko Gasa taono punge pulimele aulke akune kolea ku lieline pani pu." nirimu.

27 Kanu kinie Pillipu akune purumu. Pupe kanorumu kinie Itiopia ye te aulkena ombo purumu kanorumu. Kanu yemo yu ambo Kandasi, kolea Itiopia yembomanga Ambo Nomi Kuinimunge kou mone nokondorumu ye awilimu. Pillipuni yu aulkena ou naa kanopa lipili yu Pulu Yemo popo topa imbi lipe ola mundundumbendo ou Jerusalleme purumu.

28 Pe kelepa ulkendo pumbendo kongi otene kundorumu karona ola molopa Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye‡ Aisayane torumu bokumu kanolipe ulkendo pumbe purumu.

29 Kanu kinie Mini Kake Telimuni Pillipundi nimbendo: "Nu puku kongi otene karo kundupe meli ombo pukumumu lombili pu." nirimu.

30 Kanu kinie Pillipu karo ombo purumune lkisipe pupe pilierimu kinie ye karona molorumu kanumu yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Aisayane torumu bokumu kanopa nilipe purumu pilipelie, walsipelie nimbendo: "Nu bokune ungu kanoko nikinumunge ungu pulumu pilkinu molo moye?" nirimu.

31 Ye kanumuni topondopa nimbendo: "Yembo tene na nimbe naa simbe kinie na nanu nambepo pilimboye?" nirimu.

Aku nimbeline Pillipundi nimbendo: "Nu karona tapu topo molambili ou." nirimu.

32 Pulu Yemonga ungumu yemone kanorumu mele isipe: "Kongi sipisipi waloma mengo puku tolemele mele
yu aku siku meli puku toringi.§ Aku kinie
kongi sipisipi indi porongendo ambolemele kinie
ungu naa nimbe we tendepa lemo mele
yu tonge teringi kinie
aku sipe ungu naa nimbe molorumu.

33 Yu ulu te tepa naa kenjerimu nalo
kote we tendeko ka sikulie toko kondoringi.
Yu ambolango te naa mepili yu toringimunge
yunge kalopa lsimu yembo talape te naa molemo."*
nimbe, bokune aku sipe molorumu ungumu kanorumu.

34 Itiopia yemone Pillipu walsipelie nimbendo: "I bokumu torumu yemone nawendo iungumu nirimuye? Yu yuyunu

‡ 8:28: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". § 8:32: bokumunge alsena anjokondo "44. pikinini sipsip". * 8:33: Aisaya 53:7-8.

nirimu molo yembo te lupendo nirimuye?" nimbe walserimu.

³⁵ Kanu kinie Pillipuni kanu yemondo ungume nimbendo yemone kanorumu ungumenga pulumu pulu polopa nimbe sipe Yesusinge temane peangamo topa sirimu.

³⁶ Aulkena pungele pukulu no kélo tengä puringili kinie Itiopia yemone Pillipundi nimbendo: "I no omba pukumumu kana. Meltene na no limbo aulkemo manda pipi simbe molo no manda limboye?" nirimu.

³⁷ (Pillipuni topondopa nimbendo: "Yesusinge ungu nimbu sikirumu 'Akumu sike lemo.' ningu tondolo munduku pilienu liemo no manda lini." nirimu.)[‡]

Itiopia yemone topondopa nimbendo: "'Yesusi Kirasi yu sike Pulu Yemonga Malo.' nimbu pilkiru."[†] nirimu.)[‡]

³⁸ Kanu kinie karo kanumu 'Liepili.' nimbe Pillipu kinie elo pukue tokolo nona manie pukululie Pillipuni Itiopia ye kanumu no linderimu.

³⁹ Nomo munduku siye kolkolo wendo oringili kinie Awilimunge Minimuni Pillipu walsikele lipo meli purumu kinie nema terimu kulu Itiopia yemone yu altopa naa kanopa, konopu silipe yungeulkendo purumu.

⁴⁰ Minimuni Pillipu memba pupe Asitote taonona mondrumu kinie yu akune molopalie koleamanga pali temane peangamo topa silipe andopa kolea awili Sisaria wendo purumu.

9

9:1-25 Pollo Damasikasi Pupe Terimu Temanemo

*9:1-19 Pollo Konopu Alowa Tepa 'Yesusi Yu Sike Ye Nomi Kirasimu.' Nimbe Yunge Yemo Molorumu Temanemo** (9:1-25 pali kanani.)

¹ Sollo ou pulu polopa Awilimunge lombili andoli yemboma mindili lipo sirimu mele[†] mundupe siye naa kolopa, 'Eno kolangi.' nimbe we mindili lipo sipe molorumu. Aku sipe tepa molombando Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopamo[‡] molorumune pupe

² mawa tepa walserimu kinie ye nomimuni pepá te topa sipelie nimbendo: "I ye Sollo kolea awili Damasikasi pupe,

[†] 8:37: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God", "8. bilip".

[‡] 8:37: Pilipe konginjeli yembo marene ningendo: 'Pala () sukundu ungumu ou-pulu-pulu Giriki ungune naa torumu, naa molorumu kene naa molopili.' niringimunge Pisini ungune kinie Ingillisi ungu boku marenga kinie naa tolemele naa molemo. * 9:: inie anjokondo 22:4-16, 26:9-18. † 9:1: Sollone ou pulu pulu molopa terimu mele temanemo inie yakondo 7:58,60, 8:1,3 molemo, liku tere leko kanani. ‡ 9:1: bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris".

Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulkemanga pupe, Yesusini terimu mele pilku molemele yemboma kanopa ka sipe, Jerusalleme yando meli opili." nirimu.

³ Kanu kinie Sollo yu kolea awili Damasikasi nondopa pumbe purumu kinie walsikele mulú koleana pateli te manie ombo yu molorumune pa awili tepa terimu.

⁴ Yu topa manie mundorumu[§] lepa pilierimu kinie ungu te yundu nimbendo: "Sollo, Sollo, nambemune nuni na mindili liku silinoye?" nirimu.

⁵ Sollone nimbendo: "Awilimu,* nu naweye?" nirimu.

Yuni topondopa nimbendo: "Na Yesusi nuni mindili liku silino yemo.[†]

⁶ Kinié ola molko ne kolea awiline sukundu pani. Akune puni kinie nu teni mele ye tene nimbe simbe." nirimu.

⁷ Sollo pea puringi yema poporome ungu mele pilku yembo te naa kanokolie, eno ungu naa ningu we angilieringi.

⁸ Sollo mongo makilipe ola molorumu nalo mongone melte naa kanorumu. Akumunge yu pea puringi yemane yu ki ambolko meli kolea awili Damasikasi sukundu puringi.

⁹ Wale yepoko yu mongone melte naa kanopa langi kepe no kepe naa nomba we molorumu.

¹⁰ Kolea awili Damasikasi sukundu Yesusinge lombili andoli ye te molorumu,[‡] yunge imbimu Ananayasi. Awilimuni Ananayasi molorumune ombo kumbu mele sipelie "Ananayasi." nimbe walserimu.

Yuni topondopalie nimbendo: "Awilimu, na ya molio." nirimu.

¹¹ Awilimuni yundu nimbendo: "Aulke imbi leko 'Aulke Sumbi Nilimu' nilimele kanune nu pukulie ninimuni, Judasinge ulkena puku walsiku, kolea awili Tasisi ye te, yemonga imbi Sollo, yu akune na kinie ungu nimbe molemo kene puku kanani.

¹² Sollo yu kumbu mele tepa kanomu kinie ye te, yemonga imbimu Ananayasi, yu ombo yunge kimuni mongona ambolomu kinie yunge mongoselo peanga liemu kanomu." nimbe Awilimuni nirimu.

§ 9:4: Yu yuyu topa manie mundorumunje. "Meltene yu topa manie mundorumu." naa nikimu. Yemba marene pilkulie 'Yu kongi dongi molo otenga bulu mingine molopa purumu.' ningu pilimele nalo naa pilimolo. Mana kimbu kongono tepa purumu kinie topa manie mundorumunje, molo kongi dongi tengah bulu mingine molopa purumu kinie topa manie mundorumunje, naa pilimolo. * **9:5:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". † **9:5:** inie anjokondo 26:14. ‡ **9:10:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel".

¹³ Ananayasini topondopa nimbendo: "Awilimu, ye kanumuni nunge yembo kake teli[§] Jerusalleme moloringime tepe kenjipe mindili lipe sirimu mele yembo awisilini temane toko nilimele pilio.

¹⁴ Pulu Yemo popo tondoringi ye awilimene yu pepá toko siringi lipe memba ombalie, nunge imbi leko nu-kinie ungu nilimele yemboma ka simbendo orumu." nirimu.

¹⁵ Nalo Awilimuni yundu nimbendo: "Molo. Ye nikiru akumu 'Yu nanga kongono tendepili.' nimbu mako torundu yemo. Yu Isirele yemboma naa molko umbu lupe mololi yemboma* kinie enonga ye nomi kingime kinie molongemanga kepe Isirele yembo[†] molongemanga kepe pupe nanga ungumu nimbe simbe kene nikiru mele te-pani.

¹⁶ Yuni nanga ungumu andopa nimbe sipelie umbune memba mindili nombá mele nane lipu ora simbo." nirimu.

¹⁷ Kanu kinie Ananayasi pupe ulke nirimu kanune sukundu pupe Sollo ambolopalie nimbendo: "Ano Sollo, nu aulkena oni orunu kinie Awilimu nuni kanorunu, kanu ye Yesusingi 'Nu mongone altoko kanoko Mini Kake Telimu nunge konopune ombo molopa kapola tepili.' nimbe na "Pu." nimu-ne okoro." nirimu.

¹⁸ Kanu kinie tamburumbu yunge mongoselonga melte pipi sirimu kanumu ombo wendo purumu kinie yu kelepa mongone melema manda kanopalie nirimumuni, yu ola molopa 'Kirasinge yemo kamu molambo.' nimbe no lsimu.

¹⁹ Aku tepalie, langi pokore norumu kinie yu kelepa enge perimu.

9:19-22 Pollone Temane Peangamo Damasikasi Yemboma Topa Sirimu Temanemo (9:1-25 pali kanani.)

Sollo yu wale mare kolea awili Damasikasi molopa Yesusinge lombili andoli yemboma kinie molorumu.

²⁰ Yu sumbi sipe pupe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupe Yesusi molorumu mele nimbe sipelie nimbendo: "I yemo Pulu Yemonga Malo."[‡] nirimu.

²¹ Yunge ungu pilieringi yembomane mini-wale mundukulie walsiku pilkulie ningendo: "Ne aku nikimu yemo, Yesusinge imbimu leko Pulu Yemo kinie ungu niringi yembo Jerusalleme moloringime tepe kenjipe topa bulu

^{§ 9:13:} inie 9:32,41, anjokondo 26:10. Yembo kake telimunge pulumu isipe mele: Awili Yesusingi molo Pulu Yemone 'Nanga yemboma' nimbe lipe 'yunge yemboma mindi molangi.' nimbe lipe mondolesmo. Aku yemboma Kirasinge yembomando aku sipe nirimu. * ^{9:15:} bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † ^{9:15:} bokumunge alsena anjokondo "31.2. pikinini bilong Israel". ‡ ^{9:20:} bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong God".

balu sipe mundupe mindili lipe sirimu ye kanumu moloye? Pe kinié ya ombo aku siku teko molemele yemboma ka sipe Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime[§] molemelena memba pumbe yemo imu lepamo.” niringi.

²² Nalo Sollo yunge engemo paa olandopa perimu, Pulu Yemone ‘Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu* Yesusi yu kanu yemo molorumu mele tondolo mundupe nimbe sirimu kulu Juda yembomane yundu ungu te topoundoko manda naa niringi.

9:23-25 Juda Yembomane Pollo Kinie Opa Pulue Moloringi Kulu Kolea Awili Damasikasi Mundupe Siye Kolopa Kowa Purumu Temanemo (9:1-25 pali kanani.)

²³ Wale awisili ombo purumu kinie Juda yembomane Sollo tongendo langi niringi,

²⁴ nalo yu pilierimu. Yu tongendo tangoli kepe ipulueli kepe pala kerepulumenga nokoko moloringi.

²⁵ Nalo walse ipulueli yu lombili puringi yembomane ‘Yu naa tangi.’ ningu mengo puku, kou palana ola mengo puku wale basiketena lakilku ka moko toko ,kolea awili Damasikasi, ulsu mundoringi.[†]

9:26-31 Pollo Jerusalleme Pupe Terimu Mele Temanemo

²⁶ Sollo ,Damasikasi mundupe siye kolopa pupe, kolea awili Jerusalleme ombalie nirimumuni, Yesusinge lombili andoli yemboma kinie pea molomba terimu nalo enone ‘Yuni lipe lou sipelie we nikimu. Yu paa sike Yesusinge ungumu pilieli ye te molo.’ ningu pilkulie yu pipili koloringi.

²⁷ Nalo Banapasini‡ yu lipe Jesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema[§] eference

moloringine meli pupelie enondo nimbendo: “I yemo aulkena pupe Awilimu kanorumu, Awilimuni yundu ungu te nirimu kinie yu kolea awili Damasikasi pupe “Yesusinge ungumu nikiru.” nimbe pipili naa kolopa nimbe sirimu.” nimbe aku sipe mele nirimu.

²⁸ Aku nirimumunge Sollo yu eno kinie pea molopa, Jerusalleme we andopa molopa, “Awilimunge ungumu nikiru.” nimbe* pipili naa kolopa andopa nimbe sirimu.

²⁹ Yu kinie Giriki ungu niringi Juda yemboma kinie kerepale niringi nalo enone yu toko kondonge teringi.

§ **9:21:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”. * **9:22:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. † **9:25:** Pe Korini 11:32-33; akune pikisamo kananila. ‡ **9:27:** inie yakondo 4:36-37. § **9:27:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. * **9:28:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”.

³⁰ Tonge teringi mele , Yesusi pilku moloringi, angenupilimene pilkulie, yu kolea awili Sisaria maniendo mengo pukulie “Kolea awili Tasisi pu.” ningu mundoringi.[†]

³¹ Kanu kinie Sollone yemboma tepa kenjerimu mele mundupe siye kolorumu kinie Judia kinie Gallilli kinie Sameria[‡] kinie kanu disirikimenga Kirasinge yembo talapemo-kinie[§] umbune te wendo naa orumu, molko kondoringi. Awilimu pipili kolko ‘Yunge ungumu pilipu lipu teamili.’ ningu moloringi kulu Mini Kake Telimuni eno lipe tapondorumu kinie yunge talapemo enge nimbe yembo awisili yunge talapena sukundu sukundu purringi.

9:32-35 Pitane Kolea LLida Ye Iniasi Tepa Konde Lsimu Temanemo

³² Pita koleamanga pali andopalie, walse LLida taono , Pulu Yemonga, yembo kake teli moloringime* pupe kano-porumu.

³³ Akune ye te molorumumunge imbimu Iniasi, yu kimbu ki kolopa pora sirimu kulu ponie engaki aniembo lierimu.

³⁴ Pitane yuntu nimbendo: “I niasi, Yesusi Kirasini ‘Nu konde pani.’ nikimu kene nu ola molko nunge aniembo leno kunungumu kimbou.” nirimu. Aku nirimu kinie tamburumbu yu ola molorumu.

³⁵ LLida taono yemboma kinie Sarone taono yemboma kinie pali yu kanokolie konopu alowa teko Awilimunge ungumu pilku moloringi.

9:36-43 Kolea Jopa Ambo Tapita Dokasi Kolorumu Kinie Pitane Pupe “Nu Ola Molou.” Nirimu Temanemo

³⁶ Jopa taono Awilimunge lombili andoli ambo te molorumu, yunge imbimu Tapita, (Giriki Ungune “Dokasi” niringi). Yu aliei siye naa kolopa, umbune perimu yemboma kondo kolopa koropama lipe tapondorumu.

³⁷ Pita LLida taono molorumu kanu walemanga kanu ambomo kuru torumu kinie yu kolorumu, yunge onomo no lendeko suluminia tenga noseringi.

³⁸ LLida taono lierimune Jopa taono nondopa lierimu. Akumunge Awilimunge lombili andoli yembomane Pita LLida taonona molorumu pilkulie enone ye talo yu molorumune liku mundoringi kinie elo ongo yu paa mawa tekololie ningelendo: “Nu ‘Pea pamili.’ nimbu, limbolo okombolo.” niringili.

[†] **9:30:** Kolea awili Tasisi yu Sollo yunge pulu kolea kanumu. Inie 9:11. [‡] **9:31:** bokumunge alsena anjokondo “39. Sameria”. [§] **9:31:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ^{*} **9:32:** 41 ungu pulu te inie yakondo 9:13*.

³⁹ Pita elo kinie pea pupe yu ulkena purumu kinie enone yu ulke suluminiana mengo puringi. Ambo wayema Pita angilierimune nondoko ongo makaye teko angilku kola tekolie, Dokasi yuni konde molopalie enonga mulumbale tenderimume ongo liku ora siringi.

⁴⁰ Pitane "Eno suluminiana naa molko, ulsu paa." nimbelie, koporongo langopa manie molopa Pulu Yemo kinie ungu nirimu. Aku tepalie ambo onomo lierimune topele topa kanopalie nimbendo: "Tapita, nu ola molou." nirimu. Kanu kinie mongo makilipelie Pita kanopa imbi sipelie ola molorumu.

⁴¹ Pitane yu ki ambolopa lipe ola anjipelie, „Pulu Yemonga, yembo kake telime kinie ambo wayema pea walsipelie "Dokasi konde pumu kene ongo liee." nirimu.

⁴² Iulu wendo orumumu Jopa taono yemboma pali pilkulie, yembo awisilini 'Awili 'Yesusi, yu sike „Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[†]

⁴³ Pita wale awisili Jopa ye te kinie molorumu. Yemonga imbimu Saimono, yu kongi kao kalu tepe mimi tepe kou lsimu yemo.

10

10:1-11:18 Pita Kinie Romo Ye Konilliasi selonga Temanemo

10:1-8 Mulu Koleana Angello Te Ombo Ye Konilliasi Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹ Romo ye te kolea awili Sisaria molorumumunge imbimu Konilliasi. Yu Romo ami ye wane anderete nokorumu yemo. Aku ami yemanga talapemonga imbimu Italli Ami Ye Talapemo.

² Yu kinie yunge pulu lemo yemboma kinie eno Juda yemboma molo. Yembo lupema molkolie Pulu Yemo pipili kolko liku awi siku yunge ungumu pilieringi yemboma moloringi. Yuni mele molo torumu yemboma lipe tapondopa kou mone sipe, alieli Pulu Yemo kinie ungu nirimu.

³ Walse ipupene ena tere killoko mele Konilliasi yu Pulu Yemo kinie ungu nimbe molopalie* kumbu mele tepe kanorumu. Pulu Yemonga angello te ombo yu molorumune orumu sumbi sipe kanorumu. Angellomone yundu nimbendo: "Konilliasi." nirimu.

[†] 9:42: inie anjokondo 14:23, 18:8. Bokumunge alsena anjokondo "8. bilip" kananila. * 10:3: inie 10:30.

⁴ Konilliasi pungu pungu nimbe yu neme neme nimbe kanopalie walsipe nimbendo: "Awilimu, nambe-emuye?" nirimu.

Angellomone topondopa nimbendo: "Nuni Pulu Yemo kinie ungu ningu, yembo koropama liku tapondoko, telénomonga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo.

⁵ Kinié nuni ye mare Jopa taonondo pangí liku mundukulie, akune ye te molemomonga imbimu Saimono, yunge imbi te Pita, "Yu opili." niengi.

⁶ Saimono Pita yu pelemo ulke pulu yemonga imbimu Saimonola nilimele. Yu kongi kao kilu tepa mimi tepa kou mone limo yemo, yunge ulkemo nomu kusa kélona angilimo." nirimu.

⁷ Angello kanumuni aku sipe nimbeline yu purumu. Kanu kinie Konilliasini yunge kendemande ye talo kinie, yu lipe tapondorumu ami ye te kinie "Eno waa." nirimu. Kanu ami yemo yu Pulu Yemonga ungumu pilierimu yemola.

⁸ Konilliasini enondo ulu wendo orumu mele pali nimbe sipelie, "Eno Pita liku meli wangí Jopa taonondo paa." nimbe lipe mundorumu.

10:9-23 Pita We Molopa Kumbu Mele Tepa Kanorumu Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu.)

⁹ Eno puku aulkena pekolie, opalikundu anjopa puku awi tangoli Jopa taono nondoko punge puringi. Awi-tangoli Pita Pulu Yemo kinie ungu nimbendo ulke imune ola purumu.

¹⁰ Kanu kinie Pita engelene kolopa 'Langi te namboa!' nimbe pilierimu. Yemboma langi kokele kaloringi kulu nokopa molopalie, yu kumbu mele tepa kanorumu kinie,

¹¹ mulúne anjo yando pupe, múlu wambale paa awili te, ekendo ekendo pundu kisenga ambolopalie taka lipe mana manie mundorumu.

¹² Aku mulumbalena suku kongi lopa kera wambyie meletakerama pali moloringi.

¹³ Kanu kinie ungu te ombalie yundu nimbendo: "Pita, ola molko imele molemelemanga te toko nou." nirimu.

¹⁴ Pitane topondopa nimbendo: "Awilimu,[†] paa naa nombo! Nuni kanoko keri kanoleno melema kinie, "Kalaro molemo." nilino melema kinie, olio Juda yembomando "Naa nangi." ningu ungu mane sirinu melema na naa nolio naa nombó, molo!" nirimu.[‡]

¹⁵ Wale talo sipe kanu ungumu altopa wendo omba yundu nimbendo: "Pulu Yemone kake tendelemo melemando nuni "Kalaro molemo." ni naa ni." nirimu.

[†] **10:14:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] **10:14:** Pulu Yemone aku sipe nirimu ungu manemo LLipai 11.

¹⁶ Elo aku siku wale yepoko kere pale niringili kinie walsikele mulumbalemo kelepa mulúne olando purumu.

¹⁷ Pita konopu kimbu sipelie 'Ikumbu mele tepo kanokoromonga pulumu nambolkarenje?' nimbe pilipe molopili Konilliasini lipe mundorumu ye kanume ongo yembo maredo 'Saimononga ulkemo temoye?' ningu walsiliku ongolie, yunge ulke kerepulune ongo angilieringi.

¹⁸ Akune angilku walsikulie, "Saimono Pita andi molemoye?" niringi.

¹⁹ Pita yu kumbu mele terimumunge 'Pulumu nambolka-renje?' nimbe konopu kimbu sipe molorumu kinie Minimuni yundu nimbendo: "Ye yepoko nu koroko okomele."

²⁰ Akumunge nu ola molko maniendo puku, konopu awisili liku naa munduku eno kinie pangipuyo. Nane yema lipu mundondu-ne okomele." nirimu.

²¹ Pita maniendo pupe yemando nimbendo: "Eno korokomele yemo na. Eno nambemune ongiye?" nirimu.

²² Yemane topondoko ningendo: "Romo ami ye wane anderete nokolemo ye Konilliasini olia lipe mundomu-ne omulu. Konilliasi yu ye sumbi nilimu, yu Pulu Yemo pipili kolemo yemo. Juda yembomane pali "Yu ye peangamo." nilimele. Pulu Yemonga angello tene yundu nimbendo: "Saimono Pita ungu te nipili nu piliéni kene 'Yu opili.' ni." nirimu." niringi.

10:23-33 Pita Konilliasinge Ulkena Purumu Temanemo (10:1-11:18 pali lipe tere lepa temane paa telumu.)

²³ Pitane nimbendo: "Eno pea peamili, ulkendo waa." nirimu.

Pekolie niringimuni, orili-ou yu eno kinie purumu kinie 'Yesusi pilku moloringi, Jopa taono Juda ye mare yu kinie pea tapu toko puringi.

²⁴ Eno puku aulkena pekolie, orili-ou kolea awili Sisaria suku puringi. Konilliasini 'Kinié onge.' nimbe yunge angenupili lapali kinie pulu lierimu yemboma kinie "Sukundu sukundu waa." nirimu, eno liku maku toko nokoko moloringi.

²⁵ Pita ulkena sukundu pumbe purumu kinie Konilliasi ombo yunge kimbune tamalu pepa yunge imbi lipe ola mundundupe kapi nirimu.

²⁶ Nalo Pitane yundu nimbendo: "Na Pulu Yemo molo. Na we yemo. Nu ola molou." nirimu.

²⁷ Unku nilikulu ulke sukundu puringili kinie yembo awisili maku toko moloringi kanorumu.

²⁸ Yuni enondo nimbendo: "Juda yemboma kinie yembo lupema kinie telune naa molangi." nilimele ungu manemo

eno pilkimili. Na Juda yemo molopo iungu manemo piliomonga eno yembo lupe molemelena na naa olka, nalo Pulu Yemone na lipa ora simu mele isipe: Yuni nando nimbendo: "Yemboma apuruku 'Te keri, kalaro mololimu.' ningu telune naa moloni kinie kapola naa temba." nimu.[§]

²⁹ Akumunge na 'Ou.' ningu walsengi kinie enonga ungu lipu su naa sipu ondu. Nambemune nando "Ou." ningiye?" nirimu.

³⁰ Konilliasini topondopa nimbendo: "Wale kise omba pukumu, kinié ena tere killoko tekemo mele, ou aku sipe ipupene tere killokona inanga ulkena na Pulu Yemo kinie ungu nimbu molorundu kinie walsikele nanga kumbikerena yembo te mulumbale tondolo patelimu pakopa omba angilipelite

³¹ nimbendo: "Konilliasi, nuni Pulu Yemo kinie ungu nilino mele yuni pilipe lipa, yembo koropama liku tapondoleno mele kanopa peanga kanolemo.

³² Kinié nuni ye mare Jopa taonondo pangiliku mundukulie, akune ye te molemo, yemonga imbimu Saimono, yunge imbi te Pita, "Yu opili." niengi. Pita yu kongi kao kilu tepa mimi tepa kou mone limo ye Saimononga ulkena molemo, yunge ulkemo nomu kusa kélona angilimo." nirimu.

³³ Aku nirimu pilipulie nane sumbi sipu nu molorunune ye marendo nu "Puku li-pe." nirindumunge nu ongo lingi, nu papu onu. Kinié olio Pulu Yemo kinie pea ombo molemolo yemboma 'Pulu Yemone nu ungu nimbe simume olio ningu sieni.' nimbu, pilimolondo ombo molemolo." nirimu.

10:34-48 (10:34-43) Pita Konilliasinge Ulkena Moloringi Yemboma Yesusi Ou Terimu Pe Temba Mele Temane Topa Sirimu Kinie

³⁴⁻³⁵ Konilliasini aku sipe nirimu kinie Pitane pilipelite nirimumuni, Konilliasinge ulkena moloringi yembomando pulu polopa nimbendo: "Ou na pilipulie, 'Pulu Yemone Isirele yemboma manjipe konopu mondolemo.' konopu lierindu. Nalo kinié pilkiru, yuni yembo talapemanga pali yembo telu telu ningu yu pipili kolko liku awi siku ulu pulu peangama sumbi siku telemele yemboma kanopa peanga kanopa 'Nanga kumbikerena kapola ongo molangi.' nilimo lepamo, akumu kinié pilipero.

³⁶ "Pulu Yemone koro ou Isirele yembomando "Eno nokopa kondomba ye te mundumbo." nimbe mako torumu

yemo talko orumu ye Kirasi Yesusi yu yembomanga pali Awilimu, akumuni olio Pulu Yemo kinie konopu telune pupili kapola kapola molomolo aulkemo akisinderimu temane peangamo Isirele yemboma moloringine Pulu Yemone nimbe mundorumu.

³⁷ Ou kolea Judia disiriki koleamanga pali ulu wendo orumume eno nanga ungu nikirumu pilkimili yembomane ou pilku pora silimele. Ou Jonone yembomando "Konopu alowa tekolie no liengi." nimbe aku ungume nimbe sirimu. Pe Yesusi kolea Gallilli disiriki yunge ulume pulu polopa terimu.

³⁸ Kopongo wele te pengena ondoko pakondoringi mele* Pulu Yemo yunge kongonomo tembando Pulu Yemone kolea Nasarete ye Yesusi Mini Kake Telimu sipe Yesusi 'Tondolo pupili.' nimbu. Kanu kinie Pulu Yemo Yesusi kinie molorumu kulu Yesusi koleamanga andopa ulu peangama tepe, 'kurumenga nomi, depelemone† ambolorumu yemboma "Konde pang." nimbu. ,Akumu eno pilku pora silimele.,‡

³⁹ "Juda yembomanga koleama pali kinie enonga kolea awili Jerusalleme kinie yuni ulu terimume pali olio yu lombili andorumulumene mongone kanopo molorumulu. Enone 'Yu kolopili.' ningu unjona uku toko panjeringi kolorumu.

⁴⁰ Nalo yu wale talo yembo ono koleana perimu yepoko sipemonga Pulu Yemone topa makinjindipelie "Yembomane nu kanangi mona molou." nimbu.

⁴¹ Yemboma pali yu lomboropa ola molorumu naa kanoringi. Ou Pulu Yemone 'Kanangi.' nimbe mako torumu yembomane mindi kanoringi; olio Yesusi lomboropa ola molorumu kinie yu pea langi nombo molorumulu yembomane mindi yu kanorumulu.

⁴² "Yuni oliondo nimbendo: "Enone yemboma temane peangamo toko siku, 'Pulu Yemone na 'Yembo konde molemelema kinie kolemelema kinie enonga pali kote tendepa pilimbe yemo molopili.' nimbu.'§ ningu yemboma ningu sie." nimbu.

⁴³ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume yemboma ningu siringi yemane* pali ou yu ma koleana naa opili yunge ungumu ningu sikulie ningendo: "Yesusi 'Yu sike ,Pulu Yemonga Malo molopa, sike yu mana manie ombo nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu.,' ningu tondolo

* **10:38:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † **10:38:** Akumu Setene. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". ‡ **10:38:** Palana 10:37 kumbi lepa mele. § **10:42:** inie anjokondo 17:31, Ou-Korini 5:10, Ou-Pita 4:5. * **10:43:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

munduku pilinge[†] yemboma Pulu Yemone Yesusi yembomanga nimbe tenderimumunge pilipelie kanu yembomanga ulu pulu keri teringime 'We manie pupili.' nimbe siye kolomba." niringi." nimbe Pitane nirimu.

(10:44-48) *Eno Juda Yembomanga Ulsu Yemboma Moloringine Pulu Yemonga Minimu Orumu Lsingi Temanemo (10:1-11:18 pali lipa tere lepa temane paa telumu.)*

⁴⁴ Pitane aku sipe nimbe molopili Mini Kake Telimu omba Pitane ungu nirimu pilku moloringi yembomanga konopune suku purumu.

⁴⁵ Pulu Yemone Mini Kake Telimu ou Juda yembo Kirasi pilielime sirimu mele pe aku sipe kanu yembo talape lupe moloringime sirimu kulu kanokolie Kirasi pilieli Juda ye Pita pea tapu toko oringimene paa suru niringi.

⁴⁶ Kanu yembo lupema Mini Kake Telimu lsingimene umbu-ungu lupe lupema ningu Pulu Yemo kapi niringi kulu pilkulie kanu yemane 'Mini Kake Telimu omba enonga konopumenga pumu lepamo.' ningu pilieringi. Ou Kirasi pilieli Juda yembomanga konopune mindi Mini Kake Telimu purumu kanumu.

Kanu kinie Pitane nimbendo:

⁴⁷ "Olio Kirasi pilieli Juda yemboma Mini Kake Telimu lsimulu mele kinie iyembo talape lupema kepe Mini Kake Telimu likimili kene nawene "Eno no naa liengi." nimbe no manda mi tombaye?" nirimu.

⁴⁸ Aku nimbeline yuni nimbendo: "Eno Yesusi Kirasi yunge imbimunge no lie." nirimu. No liku pora sikulie enone Pitando ningendo: "Nu isili-ou naa pani. Wale pokore nu olio kinie pea molkolie pe-pani." niringi kulu yu eno-kinie wale pokore we molorumu.

11

11:1-18 Pita Jerusalleme Pupe Kirasinge Juda Yemboma Yuni Konilliasi Kinie Ulu Terimume Nimbe Sirimu Temanemo (10:1-11:18 pali lipa tere lepa temane paa telumu.)

¹ Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipa mundorumu yema* kinie Yesusi pilku moloringi, angenupili kolea Judia disiriki pali moloringime kinie enone Juda yembomanga ulsukundu moloringi yemboma Pulu Yemonga ungumu pilku lsingi mele pilieringi.

² Akumunge Pita Jerusalleme olando purumu kinie kangomanga kangi te kopisiku lteringi ungu manemo[†] 'Paa

[†] **10:43:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **11:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". [†] **11:2:** 3 Ou-Pulu-Pulu 17:10-11; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

teamili.' niringi Kirasi pilieli yemane Pita Romo ye Koniliasinge ulkena purumu kulu yu iri tokolie

³ ningendo: "Nu Juda yemo molko yembo kangi naa kopisilimelemanga ulkena puku, eno kinie pea molko langi noringimu, paa teko kenjerinu." niringi.

⁴ Nalo Pitane ulu pali wendo orumume eno temane topa sirimu. Yuni nimbendo:

⁵ "Tena. Na Jopa taonona molorundu kinie na Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie nirindumuni, kumbu mele tepo kanorundu kinie mulúmu anjo yando pupe, múlu paa awili te, ekendo ekendo pundu kisenga ambolopalie taka lipe mana manie mundorumu, na molorundune omba lierimu.

⁶ Akune sukundu kanorundu kinie kongi lopa kera wambiye mele takerama pali akune sukundu moloringi.

⁷ Kanu kinie ungu te ombalie nirimu pilierindu. Yuni nando nimbendo: "Pita, ola molko imele takera te toko nou." nirimu.

⁸ "Nane topondopo nimbondo: "Awilimu, paa naa nombo. Nuni kanoko keri kanoleno melema kinie, "Kalaro molemo." nilino melema kinie, olio Juda yembomando 'Naa nangi.' ningu ungu mane sirinu melema ou walse kepe te paa naa norundu." nirimu.[‡]

⁹ "Wale talo sipe kanu ungumu altopa mulune wendo omba nando nimbendo: "Pulu Yemone kake tendelemo melemando nuni "Kalaro molemo." ni naa ni." nirimu.

¹⁰ "Olto aku sipu wale yepoko kerepale nirimbulu kinie walsikele mulúmu kelepa mólune olando purumu.

¹¹ "Mulúmu kelepa olando purumu kanu wele kolea awili Sisaria ye tene "Paa." nimbe mundorumu ye yepoko na molorundu ulkena oringi.

¹² Minimuni nando nimbendo: "Konopu awisili liku naa munduku iyema kinie pangи pu." nirimu. I Kirasinge ye talo pakera eno na kinie pea tapu topo pupu, kanu Sisaria yemonga ulkena sukundu purumulu.

¹³ "Ulkena sukundu purumulu kinie kanu yemone oliondo nimbendo: "Pulu Yemonga, angello te nanga ulkena ombalie nimbendo: "Nuni ye mare Jopa taonondo pangи liku mundukulie, akune ye te molemo, yemonga imbimu Saimono, yunge imbi te Pita, "Yu opili." niengi.

¹⁴ Nu kinie nunge ulkena pelemele yemboma kinie Pulu Yemone 'Eno mindili nolemela aulkena wendo ongo yu-kinie pea molko kondonge aulkena pangи.' nimbe lipe

[‡] 11:8: inie yakondo 10:28.

tapondomba.” nimbe[§] angellomone nando aku sipe nirimu.” nimbe kanu yemone nirimu.

¹⁵ “Kanu kinie nane pulu polopo ungu nimbo nirindu kinie ou olio molorumulune Mini Kake Telimu manie orumu mele aku sipe eno moloringine orumu.

¹⁶ Aku terimu kinie nane Awilimuni ungu te ou nirimu mele altopo pilierindu. Yuni nimbendo:

“Jonone yembo no mindi linderimu nalo

Pulu Yemone eno Mini Kake Telimu lindimbe.”*
nirimu mele altopo pilierindu.

¹⁷ Aku liemo olio Awilimu Yesusi Kirasi ‘Yu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilierimulu† kinie Pulu Yemone olio ou Mini Kake Telimu sirimu mele pe aku sipe aku yembo lupema sirimu liemo na nawe molopolie na Pulu Yemondo “Molo.” nilkeye?” nimbe Pitane nirimu.

¹⁸ Pitane aku sipe nirimu mele pilkulie enone ou yundu niringi mele kamu munduku siye kolkolie, Pulu Yemo kapi ningulie ningendo: “Akumunge Pulu Yemone ‘Yembo lupema konopu alowa tekolie manda molopa mindi puli ulu pulumu‡ liengi.’ nimbe panjerimu lepamo.” niringi.

11:19-30 Kolea Andiyoko Yemboma Kirasinge Temanemo Pulu Polko Pilku Lsingi Mele

¹⁹ Ou Sitipene toko kondokolie pe Kirasinge yemboma mindili liku siringi kinie eno bulu balo ningu puringi kinie mare kolea Pinisia puku, mare kolea Saipirasi puku, mare kolea awili Andiyoko pukulie niringimuni, Juda yemboma mindi temane peangamo toko siringi.

²⁰ Nalo ye mare, enonga pulu kolea Saipirasi kinie Sairini kinie, eno kolea awili Andiyoko pukulie pulu polko Awili Yesusinge temane peangamo yembo lupema toko siringila.

²¹ Pulu Yemone eno lipe tapondoru kulu yembo awisili “I ungumu sike.” ningu tondolo munduku pilkulie konopu alowa teko ‘Awilimunge yemboma molamili.’ ningu moloringi.

²² Aku teringi temanemo Kirasinge yembo talape Jerusalleme moloringimene[§] pilkulie enone Banapasindu* “Kolea awili Andiyoko pu.” niringi.

²³⁻²⁴ Banapasi yu ye peangamo, Pulu Yemo ‘Sike.’ nimbe paa tondolo mundupe pilierimu yemo; Mini Kake Telimu konopune molopa kapola terimu yemo. Yu kolea awili Andiyoko pupe kanorumu kinie Pulu Yemo yembo awisili

§ **11:14:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. * **11:16:** Mako 1:8.

† **11:17:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “8. bilip”.

‡ **11:18:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § **11:22:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * **11:22:** inie yakondo 4:36.

we kondokolopa tenderimu mele[†] kanopalie yu paa konopu sipe, eno 'Awilimu mindi tondolo munduku pilku, mele te lupe alowa teko konopu naa mondangi.' nimbe ungu mare nimbe sirimu. Yembo awisili Awilimunge talapena sukundu ongo moloringi.

²⁵ Kanu kinie Banapasi yu kolea awili Andiyoko mundupe siye kolopa, Sollo korombando Tasisi taono purumu.

²⁶ Pupe yu kanopa lipelie kolea awili Andiyoko yando meli orumu. Kanu kinie elo kolea awili Andiyoko Kirasinge yembo talapemo-kinie pea molkolo yembo paa awisili ungu mane sikulu molangili ponie telu ombo purumu. Kolea awili Andiyokona, Yesusinge lombili andoli yembomando[‡] we yembomane imbi leko pulu polko 'Kirasinge Yemboma' niringi.

²⁷ Kanu walemanga Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi ye mare[§] kolea awili Jerusalleme molkolie kolea awili Andiyoko maniendo oringi.

²⁸ Kanu ye oringimenga ye te, yunge imbimu Akapasi, yu ola angilipelie, Minimuni yu pe wendo ombá mele nimbe sirimu pilipelie nimbendo: "Romo gapomanone nokolemo koleamanga pali engele pe lemba." nirimu. (Aku nirimu mele pe ye Lodiasi, Romo koleamanga pali nokorumu ye paa awili kumbinemo molorumu kinie, sike aku engelemo wendo orumu.)

²⁹ Ye Akapasini aku nirimu kinie pilkulie ou wendo naa opili Awilimunge lombili andoli yembomane 'Olionga angenupili Judia disiriki molemelema lipu tapondopo kou mone isipu mako topo siemili.' ningu panjeringi.

³⁰ Kanu kinie kou mone popo sikulie Banapasi kinie Solloselo "Kou mone Jerusalleme mengo puku Awili Yesusinge yembo nokolemele yema^{*} puku si-pele." niringi kinie mengo puku si-poringili.[†]

12

*12:1-5 Ye Nomi Kingi Eretene Jemisi Topa Kondopalie,
'Pita Topo Kondambola!' Nirimu Kinie*

¹ Ye Nomi Kingi Eretene, kolea awili Jerusalleme molopa, Kirasinge yembo talapemonga^{*} yembo mare mindili lipe sipe tombando yunge ami yemando "Mare puku ka si-peee." nirimu kinie ka siringi.

^{† 11:23-24:} inie anjokondo 13:43, 14:26. ^{‡ 11:26:} bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". ^{§ 11:27:} bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

^{*} **11:30:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". ^{† 11:30:} inie anjokondo 12:25. ^{*} **12:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

² Jononga angenu Jemisi “Taa!” nirimu kulu pilkulie opa teli lou pulsene yu toko kondoringi.

³ Aku teringi kinie Juda yemboma pilku peanga pilieringi kulu kanopalie nirimumuni, pe "Pita puku ka si-pe." nirimu kinie yu puku ka siringila. Juda yembomane ponie tengatenga kolea awili Jerusalleme ongo akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele† pilieringi wale akumu imbi leko, 'Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Norangi Walema' niringila, aku walemanga yuni aku terimu.

⁴ Pita ka siku ka ulkena panjeringi kinie ami ye talape kise, talapena sukundu ye kise kise ningu moloringi eno pali lipe tere lepa malapu kanumu, "Eno yu nokoko molaa." nimbelie nirimumuni, "Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Omba Purumu mele pilieringi wale akumu ombo pumbe kinie 'Yemboma kanangi.' nimbu eno molongena membo pupu kote tendepo pilipu ami yemando "Taa." nimbo." nirimu.

⁵ "Mimi siku nokaa!" nirimu kulu kanu ami yemane Pita ka ulkena pepili nokoko moloringi. Nalo Kirasinge yembomane Pulu Yemo kinie Pitanga ungu tondolo munduku nindiku moloringi.

*12:6-19 Mulu Koleana Angello Tene Pita Ombo Ka Ulkena
Wendo Lsimu Temanemo*

⁶ Ipulueli-oukundu Erotene Pita wendo lipé kote tendemba terimu kinie ipulueli mele Pitanga kiselo ami ye talo kinie ka senene ka toringi, Pita awi suku singine we uru perimu. Ka ulkena peringi yemboma nokoli ye mare kerepulune angilku ka ulke pali nokoko angilieringila.

⁷ Kanu kinie Awilimunge angello te Pita uru perimume orumu kinie kanune paterimu. Yuni Pitanga wangune topa makinjindipelie, "Welea ola molou." nirimu. Kanu kinie ka seneselo yuyu moki lepa manie purumu.

⁸ Angellomone Pitando nimbendo: "Nunge kako toko kimbu su mondou." nirimu kinie aku terimu. Kanu kinie yuni "Kinié ola ali walemo pakoko na lombili ou." nirimu.

⁹ Pita molorumu suluminiamo mundupe siye kolopa yu lombili pupelie nirimumuni, angellomone terimu mele yu naa pilipelie 'Kumbu tepo kanokoro.' konopu lierimu.

¹⁰ Pukululie niringilimuni, ka ulkena peringi yemboma nokoli ye telu angilierimune ongo pukulu, nokoli ye talo sipe angilierimune ongo pukululie, kolea awiline wendo pungelendo ka ulke pala kune kapane teline puringili kinie kunemo yuyu lsimu kinie ulsu ongo pukulu, aulke pulúne

[†] 12:3: bokumunge alsena anjokondo “30. Pasoya”.

wendo pukulu aulke paka maliena oringili kinie angellomo
Pita tamburumbu mundupe siye kolopa yu purumu.

¹¹ Kanu kinie Pita, ou yu 'Kumbu tendu.' konopu lierimu nalo pe kinié yunge umbu konopu omba perimu kinie yuni pilipelie, "A, kinié na pilipero. Kingi Erotene nando 'Teambo.' nirimu mele kepe Juda yembomane nando 'Teamili.' ningu pilieringi mele kepe 'Aku siku naa teangi.' nimbe Awilimuni[‡] yunge angellomo na "Ka ulkena wendo li-pou." nimbe mundomu lepamo, kinié na pilipero." nirimu.

¹² Aku sipe pilipelie nirimumuni, Jono, yunge imbi te 'Mako' niringi, kanumunge anumu Marianga ulkena Pita yu purumu. Kanune yembo awisili maku toko Pulu Yemo kinie ungu ningu moloringi.

¹³ Pita aku ulkena pupelie nirimumuni kune topa kilu-kilu sirimu kinie kongono teli ambo wenepo te, yunge imbimu Roda, kune limbendo ombalie nirimumuni,

¹⁴ Pitanga ungumu pilipe imbi sipelie, 'Yu okomo lepamo.' nimbe pilipe konopu sipelie kune naa lipe yu kelepa lkisipe anjo pupe yembomando "Pita omba kerepulune angilimo." nirimu.

¹⁵ Nirimu kinie pilkulie niringimuni, 'Pita ka ulkena pelemo.' konopu lekolie ambomo yundu "Nu kekelepa tokolie nikinuye?" niringi. Nalo yuni karaye tepalie, "Molo. Sike Pita omba kerepulune angilimo." nirimu.

Kanu kinie enone ningendo: "Pita nokolemo angellomo omba kerepulune angilimo lepamo. Paa sike Pita molo." niringi.

¹⁶ Aku siku kerepale ninge niringi kinie Pitane kune topa kilu-kilu sipe angilierimu kinie kune wendo liku kanoringi kinie sike Pita kerepulune angilierimu kanokolie suru ningu mini-wale mundoringi.

¹⁷ Nalo yuni enondo "Ungu naa niee." nimbe kimuni pipi sipelie nirimumuni, Awilimuni yu ka ulkena wendo lsimu mele temane topa sirimu. Topa pora sipelie yuni enondo nimbendo: "I nikiru mele Jemisi[§] keme, olionga angenupilime kinie, eno puku ningu si-pee." nimbelie yu eno mundupe siye kolopa kolea tenga lupe purumu.

¹⁸ Kolea tangorumu kinie opa teli ami yema ola molkolie, 'A, Pita tena pumunje?' ningu pilku mini-wale paa awili teko mundoringi.

[‡] **12:11:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". **§ 12:17:** Inie 12:2 "Jemisi" nimbe molemo yemo lupe, ya 12:17 "Jemisi" nimbe molemo lupela. Ya 12:17 Jemisi yu Yesusi angenu, Kirasinge Jerusalleme yembo talapemonga tapu ye awilimu. Pep "Jemisi" nilimu topa mundorumu yemo iyemonje.

¹⁹ Erotene Pita koropa naa kanopa lipelie nirimumuni, yu nokoringi ami yemanga kote tendepa pilipelie, ami ye lupe marendo nimbendo: "Pita nokoko kenjengi ami yema eno kolangi mengo puku toko kondo-paa." nirimu.

12:19-23 Ye Nomi Kingi Erote Kolorumu Temanemo

Kanu kinie kingi Erote kolea Judia disiriki mundupe siye kolopa kolea awili Sisaria maniendo pupe wale mare kanune molorumu.

²⁰ Kolea awili Taya kinie Saidonoselonga yemboma Kingi Erotene mumindili kolopa molorumu kulu eno maku tokolie yu molorumune oringi. Kanu yemboma Kingi Erote nokorumu koleana langi puku topo toko liku no-pou-pou teringimunge yu kinie 'Taka lipu molamili.' ningendo oringi. Erotenga ulke kinie melema pali nokorumu ye Billasitasi 'Olio lipe tapondopa Eroteno nimbe sipili.' ningu ou yu molorumune puku yu kinie ungu niringi. Aku tekolie Erote molorumune puku "Kinie olio kinie taka lipu molamili." ningu puku mawa teringi.

²¹ Kanu kinie "Erote kinie 'Taka lipu molamili.' nimbu, pupu ni-pumolo." ningu panjeringi walemonga Erote yunge ye nomi kingi wale pakoli peangama lipe pakopa yunge kingi kongono tembando molorumu polona molopalie ungu awisili yemboma nimbe sirimu.

²² Kanu kinie yemboma yu kali ningu ru ningulie ningendo: "I ungu nikimu mele yembo tene nilimo mele naa nikimu. Pulu ye tene nilimo mele nikimu." niringi.

²³ Kanu kinie enone "Yu pulu ye te mele molemo." niringi mele Erotene pilipe peanga pilipe Pulu Yemo kali naa nirimu-ne Pulu Ye Awilimunge angello tene yu topa noserimu, opiyé kawene yu norumu kinie yu kolorumu.

12:24 Pulu Yemonga Ungumu Purumu Mele Temanemo

²⁴ Nalo Pulu Yemonga ungumu koleamanga pali pilku kapola tenderingi.

12:25 Banapasi, Pollo, Jono Mako, Enonga Temane Te

²⁵ Banapasi kinie Solloselo kolea awili Andiyoko munduku siye kolko kolea awili Jerusalleme kou mone mengo puringilime yemboma siku pora sikulie niringilimuni,* Jerusalleme munduku siye kolko Andiyokondo yando Jono liku mengo oringili. (Jononga imbi te 'Mako' niringi.†)

13

13:1-21:14 POLLONE YESUSINGE UNGUMU KOLEA AW-ISILI ANDOPA NIMBE SIRIMU TEMANEMA

* **12:25:** inie yakondo 11:27-30. † **12:25:** inie 12:12.

*Kolomongo Awili 13-14selo Pollo Pulu Polopa Awili
Yesusinge Ungumu Nimbe Silipe Andorumu Temanemo*

*13:1-3 Banapasi Kinie Polloselo Pulu Yemone "Teale."
Nirimu Mele Kolea Andiyoko Yembomane "Teangili Pale."
Niringi Temanemo*

¹ Kirasinge yembo talapemo* kolea awili Andiyoko moloringimenga mare Awilimuni ungu umbu tondorummume pilku yemboma ningu siringi yema molko,[†] mare yemboma ungu mane siringi yema moloringi. Enonga imbime isipe: Banapasi keme, 'Ye Pombera' niringi ye Simiono keme, kolea Sairini ye LLusiasi keme, (poropinji te nokorumu ye nomi kingi Eretenga ulkena awi lierimu) ye Maneyene keme, Sollo keme.

² Kirasi pilieli yemboma Awilimu‡ kapi ningu imbi liku ola mundunduku langi naa nongo mi toko moloringi kinie Mini Kake Telimuni nimbendo: "Nane 'Banapasi kinie Solloselo teangili.' nindu kongonomo teangili mako tangi." nirimu.

³ Aku nirimu kulu pilkulie langi naa nongo mi toko Pulu Yemo kinie ungu ningulie, elo ki ola munduku ambolkolie "Pale." ningu mundoringi.

13:4-12 Kolea Saipirasi Pukululie Teringili Temanemo

⁴ Mini Kake Telimuni "Elo pale." nimbe lipe mundorumu kinie Sellusia taono maniendo pukulu, nomune sipi lierimune suku pukulu kolea Saipirasi puringili.

⁵ Sallamasi taono ongolo sipine manie pukululie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga andoko Pulu Yemonga ungu ningu siringili. Jono Mako elo lipe tapondopa pea tapu toko andoringi.

⁶ Kolea Saporasi nomu kusa suku singine lierimu kolea te. Akune kimbu kongono tekolo kolea kangamanga ungu ningu siliku pukululie, Peposi taono nomu kelona lierimune wendo puringili. Kanune Juda ye te molorumu kanoringili. Kanu yemo kurumenga nomi Setenene lipe tapondorumu-ne ulu tondoloma tepa, yu kolo topa "Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipu eno nimbu sikiru" nimbe yemboma kolo topa sirimu yemo. Yemonga imbimu Josua Malo. Imbi te Ellimasi niringila.

⁷ Ellimasi yu Saipirasi poropinji nokorumu Romo gap mano ye Sesiasi Pollasi kinie tapu toko moloringili yemo. Sesiasi Pollasi yu pilipe konginjeli paa perimu yemo. Yuni 'Pulu Yemonga ungu piliembo.' nimbe yuni Banapasi kinie Solloselo "Wale." nirimu.

* **13:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **13:1:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **13:2:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

⁸ Nalo kurumenga nomi Setenene lipa tapondorumu kinie ulu tondoloma terimu ye kanumu, yunge imbi te Ellimasi niringi, kanumuni "Naa wangili." nimbe pipi simbe tepa, gapomano ye endisimuni 'Elonga ungu pilipelie 'Sike.' nimbe konopu alowa naa tepili.' nimbe, endisimu pilimbe aulkemo pipi simbe terimu. (Imbi Ellimasi kanumu Giriki ungu te, kanumunge pulumu kurumenga nomi Setenenga ulu tondoloma tendeli yemo.)

⁹ Kanu kinie Sollo, yunge imbi te Pollo niringila, yu Mini Kake Telimu konopune molopa kapola terimu kinie yuni Ellimasi neme neme nimbe kanopalie nimbendo:

¹⁰ "Nu depelemonga[§] malo te, nu mele sumbi silimenga opa pulue te moleno. Kiyengo nimbe andopa wa nomba kolo topa tepa kenjeli ulumenga pali pulume nu-kinie pelemo. Awilimuni yemboma lipa tapondolemo aulkemo pipi siku, 'Yemboma aulke tengə lupe pamili.' ningu kolo tolono ulume manda munduku siye naa koloniye?"

¹¹ Aku kapola, Awilimuni nu kinie 'Opa pulue molambili.' nikimu.

Nunge mongoselo tambulumbé kinie nu kolea patemba mele naa kanoko, wale mare sumbulu toline moloni." nirimu.

Pollone aku nirimu kinie tamburumbu kupe mele tene Ellimasinge kumbikeremo pipi sipe sumbulu torumu kulu yu andopa pererimu. Yembo tene yu 'ki ambolopa aulke lipa ora sipe meli pupili.' nimbe kororumu.

¹² Gapomano ye endisimuni ulu wendo orumu kanumu kanopalie, Awili Yesusi molopa terimu mele Pollo Banapasiselone mane siringili kanumu pilipe mini-wale mundupe "I nikimbili mele sike nikimbili lemo." nimbe tondolo mundupe pilierimu.

13:13-52 Pollo Yu Kolea Pisidia Sukundu Lierimu Kolea Andiyoko Pupe Yesusi Olio Lipe Tapondomba Orumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo

¹³ Pollo kinie tapu toko puringi yema kinie Peposi taono munduku siye kolko sipine Peka taono puringi. Peka akumu Pambillia poropinji lierimu taono te. Kanune Jono Mako* elo mundupe siye kolopa Jerusallelendo kelepa purumu.

¹⁴ Kanu kinie Pollo kinie Banapasiseloo Peka taono munduku siye kolkolo kolea Pisidia poropinji Andiyoko taono[†] puringili. Pukululie Juda yemboma koro moloringi,

§ **13:10:** Akumu Setene. Bokumunge alsena anjokondo "9. devil". * **13:13:** inie anjokondo 15:37-39. † **13:14:** Ya Andiyoko taono lupe. Kolea awili Andiyoko lupela (11:19,26,27, 13:1).

wale Sambate kinie[‡] Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena puku moloringili.

¹⁵ Yembo maku toringime nokoringi tapu yemane „boku lipe, Mosisini Pulu Yemonga ungu manema pilipelie boku torumu ungu te kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringi ungu te kinie[§] kambu toko pora sikulie, elo walsikulie ningendo: “Angenunguluselo, ‘Yemboma ungu mane te simbolo.’ konopu liengili liemo piliemili ongo ningu siele.” niringi.

¹⁶ Kanu kinie Pollo ola angilipelie nimbendo:

“Eno Isirele yemboma kinie Pulu Yemonga imbi liku ola mundundoli yembo lupema kinie ungu te niembo pilie.” nimbeline yuni nimbendo:

¹⁷ “Olio Isirele yembomanga Pulu Yemone olionga anda-kolepali mako topa “Eno kinie enone pe pe kepe kalko lingema kinie na nokopo molombo.” nirimu.* Kanu kinie eno kolea Isipi moloringi kinie ‘Eno yembo talape paa awisili molangi.’ nirimu.[†] Kolea Isipi eno yembo talape paa awisili moloringi kinie yuni yunge tondolomone eno aku koleamonga ulsu memba omba,[‡]

¹⁸ kolea ku lepa langi naa oli koleana memba pupelie, eno ponie paono talo ombo pupili kolea ku lieli akune teko kenjiku moloringi mele yuni kanopalie, yunge konopune umbune tepili kanopa molorumu.

¹⁹ Yunge yemboma ‘Kolea Kenane kamu molangi.’ nimbelie yembo talape yepoko pakera akune ou moloringime topa mundupe mamo yunge yemboma lipe sirimu.[§]

²⁰ Eno kolea Isipi puku molko, kelko yando ongo molko, kolea pulu yemboma toko mundengi ponie po anderete pipiti ombo purumu.*

“Kanu kinie Pulu Yemone ‘Nanga yemboma nokaa.’ nimbe walse yembo tela lipe mondopa, walse yembo tela lipe mondolipe pupelie nirimumuni,[†] pe yuni ungu umbu tondorumume pilipe[‡] yando nimbe sirimu ye Samuelene ‘Eno nokopili.’ nirimu.

^{‡ 13:14:} bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. ^{§ 13:15:} bokumunge alsena anjokondo “26.2. Lo na Profet”. ^{*} ^{13:17:} aku mele ou pulu pulu Eporayamondo nirimu (Ou-Pulu-Pulu 12:1-3). ^{† 13:17:} Kolea Isipi molko wendo purungi mele Wendo-Oringi boku pali akune aku temanemo molemo.

^{‡ 13:17:} Isipi molko yembo awisili parananga lieringi mele WendoOringi 1:7 molemo. ^{§ 13:19:} Josuanga temanemo boku tengah toringi molemo.

^{*} ^{13:20:} Poniemonga ungu te Wendo-Oringi 12:40-41. Kolea Kenane puku kolea pulu yemboma toko makororingi temanemo boku Josu molemo. ^{† 13:20:} Enonga temanema Nokoringi Yemboma molemo. ^{‡ 13:20:} Samuelene torumu bokuselo kanani.

²¹ Kanu ye Samuelene eno nokopa molopili eno we tapu yembomane nokoringimunge siye terimu kulu "Ye nomi kingi tene olio nokopili mako tou." niringi. Kanu kinie Benjaminini kalopa lsimu ye te, Kisi malo Sollo, Pulu Yemone mako torumu, yu enonga pulu pulu ye nomi kingimu molopili ponie paono talo ombo purumu.

²² "Pulu Yemone Sollo makoropalie "Depisi enonga ye nomi kingimu kolo wangopa molopili." nirimu.[§] Yuni Depisindu nimbendo: "Jesi malo Depisi nanga ulume pali pilipe lipa temba lemo na kanopolie yu kanopo peanga kanolio." nirimu.

²³ Kanu kinie Pulu Yemone Isirele yembomando* "Eno lipa tapondomba ye te simbo." ou nirimumu[†] 'Kamu siembo.' nimbeline yuni kanu ye Depisini yandopa kalopa lsimu yembo tene 'Yemboma Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limbe Ye Yesusi[‡] mepili.' nirimu.[§]

²⁴ Yesusi ou naa opili No Lindeli Jonone Isirele yembomando pali ungu mane sipelie nimbendo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko no lie." nirimu.*

²⁵ Jono yu aku kongonomo nondopa tepa pora sipelie yuni enondo nimbendo: "Na nawe konopu lemeleye?" nirimu. "Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nirimu ye Kirasimu 'Ombá.' ningu nokoko molemele 'Akumu na.' konopu lekemeleye? Na aku yemo molo. Ombá yemo paa peangamo na paa kerimu, yunge we kongono kepe manda naa tepo yunge kimbu su ka pilke manda naa tondolka." nirimu.[†]

²⁶ "Angokeme, eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma[‡] kinie, eno Pulu Yemo pipili kolko liku awi silimele yembo lupema kinie, itemane peangamo, Pulu Yemone olio lipa tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipa, yu kinie pea molopo kondomolo aulkena lipa mondorumu temane peangamo olionga.

²⁷ "Jerusalleme moloringi yemboma kinie enonga ye awilime kinie enone Yesusi kanoko imbi naa siku, 'Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te mundumbo." nimbe

^{§ 13:22:} Kingi Sollo kinie Depisiselonga temanemo Ou-Samuele, Pe-Samuele, Ou-Kingime 1:1-2:12. * ^{13:23:} Jekoponga imbi te Isirele, kanumuni kalopa lsimu yembomane 'Olio Isirele yemboma' niringi. Enonga imbi te 'Juda yemboma'. Juda yu Isirelenga malo te. † ^{13:23:} Aisaya 11:1-16. ‡ ^{13:23:}

bokumunge alsena anjokondo "21.3. kisim bek". § ^{13:23:} Yesusi kalko lsingi yembomanga imbime Mateyu 1:1-17, LLuku 3:23-38 molemo. * ^{13:24:} Mateyu 3:2,11selo, LLuku3:7. † ^{13:25:} No Lindeli Jonone nirimu ungu pokore LLuku 3:15-16, Mateyu 3:11 molemo. ‡ ^{13:26:} bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo".

mako torumu ye Kirasimu yu.' konopu naa leko, yunge imbi we leko 'Yu we yere.' konopu lieringi. Nalo olionga ye nomi kanumene "Yesusi toko kondangi." niringimunge Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane "I siku i siku tengen." koronga-ou niringi aku mele wendo orumu. Kanu ungume kanu yemane bokune toringi molemo ungume "Yesusi tangi." niringi yembomane eno koro molemele, wale Sambatemanga pali boku kanoko pilieringi nalo kanu ungu taki teki bokune kanoko pilieringimenga pulumu naa pilieringi.

²⁸ Yu ulu te tepa kenjerimumu kanokolie 'Yu kolopili.' ni naa niringi nalo Romo ye nomi Paillatendo mawa tekolie "Kolopili, unjona ola uku toko panjei." niringi.

²⁹ "Ou yembomane eno pe tengen mele ningu boku toringi ulume pali Jerusalleme yembomane Yesusi kinie teko pora siringi yu kolorumu kinie yembo marene yu ongo unjona manie liku yembo ono teli kou kande tengen mengo puku noseringi.

³⁰ Nalo Pulu Yemone "Yu yembo ono koleana kelepa lomboropa ola molopili." nirimu.

³¹ Kanu kinie yu lomboropa ola molorumu kinie ou yu naatangi yemboma yu kinie kolea Gallilli disiriki munduku siye kolko kolea awili Jerusallemendo olando puringi kanu yembomane enamanga taki-teki yu kanoringi. Kinié kanu yembomane kanoringi mele olionga Isirele yemboma ningu siliku andolemele.

³²⁻³³ "Pulu Yemone pe wendo ombá mele olionga anda kolepalimendo nirimu kanu ulumu olio kalko lsingime molamili kamu wendo omu, kanumu Banapasi oltone kinie eno temane peangamo topo sikimbulu. Pulu Yemone Yesusinge onomo topa makinjinderimu kanu ulumuni ou yuni "Tembo" nirimu mele wendo omu. Kanumundu Pulu Yemone yunge konana talo sipemonga suku nirimu nimbe molemo mele isipe:

"Nu nanga malo; kinié na nunge lanie."§
nirimu.

³⁴⁻³⁵ Pulu Yemone 'Yu paa pe kepe naa puropili.' nimbe yu topa makinjinderimu kanumu ou naa tepili ungu talo pea ou nirimula. Kanu unguselonga te isipe:

"Depisindu tepo kondopo ulu peanga paa sikema simbo nirindu mele nu simbo."*

nirimula. Te Depisini isipe nirimu:

"Pulu Yemo, nunge Ye Kake Telimu kolomba kinie nuni 'We puropili.' naa nini."†

§ 13:32-33: Konana 2:7, Mateyu 3:17, LLuku 3:22. * 13:34-35: Aisaya 55:3.

† 13:34-35: Konana 16:10, inie yakondo 2:27.

nirimu.

³⁶ Depisini Pulu Yemondo aku nirimu Depisi yuyu temba mele naa nirimu. Pulu Yemone yuntu "Tei." nirimu kongonoma pali tepe lipelie yu kolorumu, ono teringi kinie purorumu.

³⁷ Nalo ye kolorumu ono teringi kinie Pulu Yemone topa makinjindipe "Lomboroko ola molou." nirimu kanu yemo yu purou naa purorumu. Aku yemo Yesusi.[‡]

³⁸ "Angokeme, aku terimu-ne 'Eno piliengi!' nimbu nimbo tekero mele isipe: Jesusini terimumunge yuni olionga ulu pulu kerime pali 'Kamu manie pupili.' nimbe akume siye kolomba.

³⁹ Mosisini ungu mane ou sirimumene 'Yembomanga ulu pulu kerime kamu ombo manie pumbe, eno konopu sumbi nimbe peli yemboma molonge.' manda naa nirimu nalo kinié Yesusi olionga nimbe tenderimu ulume "Sike aku terimu." ningu tondolo munduku pilinge[§] yemboma Pulu Yemone eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa, eno 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanomba.*

⁴⁰ "Akumunge ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane ulu wendo ombá niringi mele 'Olio kinie wendo naa opili.' ningu, pilku kondoko molangi.

⁴¹ Kanu yemanga tene nimbendo:
 "Eno ungu taka tondolemele yemboma pilieme.
 Konopu awisili liku mundukulie kolangi.
 Eno molemele walemanga nane ulu te tembo,
 kinié yembo tene akumu kanopa
 "I sipe isipe wendo omu kanondu." nimbe
 eno temane topa simbe kinie
 'Ulu te aku sipe manda wendo naa ombá.' ningu pilku
 "Kolo tokono." ningu, naa pilinge kene
 eno ungu taka tondolemele yemboma pilieme.
 Konopu awisili liku mundukulie kolangi."[†]
 nirimu." nimbe Pollone nirimu.

⁴² Pollo Banapasiselo Pulu Yemonga ungumu pilieringiulkemo munduku siye kolkolo pungele teringili kinie yembomane elo mawa tekolie ningendo: "I ungu ningu sikimbilim pe 'koro molomolo, wale Sambatemo kinie[‡] altoko ongo ningu siele." niringi.

[‡] 13:37: inie yakondo 2:31-32. [§] 13:39: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

^{*} 13:39: bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela". [†] 13:41: Apakake 1:5. [‡] 13:42: bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

⁴³ Bulu balo nengu pena puringi kinie Juda yemboma kinie yembo lupe§ Pulu Yemonga ungu pilieringime kinie enonga yembo awisili Pollo Banapasiselo lombili puringi. Efone eno ungu nengu sikulu, "Eno 'Pulu Yemone we kondolo kolopa tepa kondolemo ulu pulumu olio kinie peleme mele pepa mindi pupili.' nengu molangi."* niringili.

⁴⁴ Pe Sambate walemo wendo orumu kinie aku taonona yembo paa awisili Pulu Yemonga ungu pilingendo maku toringi.

⁴⁵ Nalo yembo awisili Pollonga ungu pilingendo maku toringi kulu Juda yembomane kanokolie konopu keri panjiku Pollone ungu nirimume ungu taka tondoko "Nimbe kenjikimu." niringi.

⁴⁶ Kanu kinie Pollo Banapasiselone enondo tondolo mundukulu ningelendo: "Pulu Yemone 'Eno Juda yemboma yunge ungumu ou piliengi!' ou nirimu kulu eno kumbi lepo ombo nimbu sirimbulu. Nalo enone 'Olio molopo naa kondolemolomonga alieli konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu† manda naa limolo.' nengu ungu nimbu sikimbulumu liku bulu siku naa pilimelemonga oltone eno Juda yemboma mundupu siye kolopo yembo lupema molemelena pumbolo.

⁴⁷ Awilimuni‡ oltonto "Aku teale." nirimu kanumu. Yuni nimbendo:

" 'Koleamanga pali yemboma
mindili nolemela aulkena manda wendo ongo
Pulu Yemo-kinie molko kondonge mele
nengu sieni.' nimbu
'Nu Isirele yembomanga ulsu molemele yembomanga
patendelimu molani.' nikiru." nirimu.§
niringili.

⁴⁸ Juda yembo naa moloringi yembomane aku niringili pilkulie konopu siku "Awilimunge ungumu peanga." niringili. Pulu Yemone 'Alieli konde molko kondoko mindi pang.' nimbe mako torumu yembomane 'Ungu nikimbili mele sike.' nengu tondolo munduku pilku lsingi.

⁴⁹ Elo moloringili koleamanga pali Awilimunge ungumu pupe kapola terimu.

⁵⁰ Nalo Juda yembomane Pulu Yemo pipili kolko pilieringi ambo nomime kinie kanu koleana ye awilime kinie teko mumindili kondoringi, kinie enone yemboma pali teko

§ **13:43:** 46-48 bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". * **13:43:** inie yakondo 11:23-24. † **13:46:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". ‡ **13:47:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". § **13:47:** Aisaya 49:6, LLuku 2:32.

mumindili kondoko, Pollo Banapasiselo ‘Enonga koleana naa molangili.’ ningu toko makoroko ulsu mundoringi.

⁵¹ Aku teringimunge ‘Teko kenjikimili kanangi.’ ningulu elonga kimbune ma kulu tokolo* Akoniamo taono puringili.

⁵² Andiyoko taonona moloringi Yesusinge lombili andoli yemboma† paa konopu awisili siku, Mini Kake Telimu eno kinie molopa kapola tepili moloringi.

14

14:1-7 (14:1-5) Pollo Banapasiselo Akoniamo Taono Andokolo Ungu Ningu Siringili Kinie (14:5-7) ‘Kouni Tomolo.’ Niringi Pilkululie Kowa Puku Kolea LLikonia Poropinji Puringili Temanemo

¹ Pollo Banapasiselo Akoniamo taono pukululie niringilimuni, alieli taono tengah sukundu pukululie teringili mele aku siku Akoniamo kepe Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena sukundu pukulu ungu mane siringili. Ningu kondoringili kulu pilkulie Juda yemboma kinie yembo lupema* kinie enonga yembo awisili ‘Yesusi molopa terimu mele nikimbili ungumu paa sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi.†

² Nalo ‘Kolo tokombele.’ ningu ungu naa pilieringi Juda yembomane yembo lupema teko mumindili kondoko konditoringi kinie yembo lupemane Pollo kinie Banapasiselo konopu keri panjeringi.

³ Pollo Banapasiselo wale awisili Akoniamo taono molko ‘Awilimunge’ ningulu ungu pipili naa kolkolo tondolo munduku niringili kinie, Pulu Yemone ‘Nane yembo we kondo kololi ungu nindikimbilim ‘Paa sike nikimbili.’ ningu, pilku liengi!’ nimbe ‘Elone ,aku sipe mele, lipe ora simbe ulu tondolo‡ awisili teangili.’ nimbe lipe tapondorumu kinie ulu tondolo awisili teringili. ‘Elone ulu tondoloma tengele kinie yembomane kanokolie, ‘Paa sike Pulu Yemonga ungumu nikimbili lepamo.’ ningu piliengi!’ nimbe Pulu Yemone ‘Aku siku ulu tondoloma teangili.’ nirimu.

⁴ Kanu kinie aku taonona yemboma konopu talo teko panjiku moloringi. Marene “Juda yembomane nikimilim sike nikimili.” niringi, marene “Pollo Banapasiselone nikimbilim sike nikimbili.” niringi.

⁵ Juda yemboma kinie yembo lupema kinie enone ‘Pollo Banapasiselo tepo kenjipu kouni tamili.’ ningu langi niringi

* **13:51:** LLuku 9:5. † **13:52:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

* **14:1:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. † **14:1:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ **14:3:** ungu pulu te Jono 2:11*.

6 nalo langi niringi mele pilkululie elo kowa pukulu kolea LLikonia poropinji pukulu kanune LLisira taono kinie Depi taono kinie kolea nondopa lierimu koleamanga pali andokolo

7 temane peangamo we toko siliku andoringili.

*14:8-20 (14:8-18) LLisira Taono Pukulu Ungu Ning
Siringili Kinie (14:19-20) Pollo Kouni Toringi Temanemo*

8 LLisira taono ye te kimbu tambulolimu molorumu. Anumuni merimu kinie kimbu tambulolimu merimu,§ walsikele kepe aulke naa andorumu.

9 Pollone ungu nirimu mele pilipe molorumu. Pollone yu neme-neme nimbe kanopalie, 'Pulu Yemone na manda tepe konde limbe.' nimbe pilipe molorumu kanopalie,

10 tondolo mundupelie yundu nimbendo: "Nu kimbu kambilku ola angiliei!" nirimu. Kanu kinie ye kanumu walsikele kimbu kambilipe ola angilipe purumu.

11 Pollone ye kimbu tambulorumumu tepe konde lsimu kanokolie yembo maku toko moloringimene enonga LLikonia ungu leko ningendo: "Olio popo tolemolo pulu yemanga ye talo manie ongo mana ye alekolo olio molemolona okombele lepamo." niringi.

12 Pollo ungu awisili nirimu kulu kanokolie 'Yu pulu ye Emisi' niringi.* Banapasi Pollo kinie tapu toko oringili kulu kanokolie 'Yu pulu ye Susi.' niringi.†

13 Kolo toli pulu ye Susi kanumunge tamandu ulkemo‡ kanu taonona ulsukundu angilierimu, yunge ala yemo kongi kao pelea pokore kinie pillawa sindi mulkewe pokore kinie lipe 'Elo asipu popo topo kongime kalopo siemili.' nimbe taono pala kerepulune memba orumu.

14 Nalo Yesusini "Nanga kongonomo tende-pale." nimbe lipe mundorumu ye§ Banapasi kinie Polloselone teng teringi mele pilku keri pilkululie elonga wale pakolime liku sungu sikulu,* yemboma maku toringine lkisiku ru niliku pukululie ningelendo:

15 "Yema, aku ulumu nambemune tekemeleye? Olto eno mele, mana yeselo mindi. Temane peangamo eno topo

§ 14:8: inie yakondo 3:2-8. * 14:12: Enone 'Pulu ye Emisi yuni pulu yemanga pali ungu umbume yembomando nimbe sili pulu yemo.' ningu pilkulie Pollo 'yu Emisi' niringi kanumu. † 14:12: 'Susi yu pulu yemanga pali lapa.' ningu pilkulie aku niringi kanumu. ‡ 14:13: Tamandu ulkemo kinie ulke tembeleselonga ungu pulumu telu. 'Pulu ye te olio kinie tapu topa molombando aku ulkena molemo.' ningu Pulu Yemo popo tondoringi yemane akune puku popo toko melema kalondoringi. § 14:14: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * 14:14: 'Elo olio nokolembe pulu ye popo tolemoselo' ningu elo popo tonge teringi paa kanoko keri kanokololie aku teringili.

simbolo ombulu. Eno pulu ye kolo toli koropama munduku siye kolko, kanu mele koropama bulu siku, mulu kinie ma kinie nomu kusa kinie melema pali tepa, yu yuyu konde molemo Pulu Yemonga ungumu 'Pilku liengi!' nimbululie, nimbu simbolo ombulu kanumu.

¹⁶ Ou sike yembo lupe lupema enonga konopuni pilku ulu teringime Pulu Yemone kanopa we siye kolopa, teko molonge kinie yu kanopa peanga kanomba mele kamu naa nimbe para sirimu.

¹⁷ Nalo ou Pulu Yemone 'Na molio mele naa piliengi!' nimbe melema pali lopi naa terimu. Yuni olio 'Nane eno kondo kolopo tepo kondolio mele kanangi.' nimbe 'Lo manie ombo langi peangama wendo opili, eno nongo kapola tendeko konopu siku molangi.' nimbe aku sipe terimu." nimbu.

¹⁸ Elone aku niringili nalo yembomane 'Elo pulu yeselo.' ningu popo toko kongime kalonge teringi ulume 'Munduku siye kolangi.' ningulu tondolo munduku karaye teko "Molo!" niringili kinie munduku siye koloringi.

¹⁹ Kanu kinie Akoniamo taono kinie kolea Pisidia poropinji lierimu Andiyoko taono kinie moloringi Juda yembo mare LLisira taono ongolie eno kondi toringi kinie enone Pollo kouni tokolie, 'Kolomu.' konopu leko yunge onomo kunduku liku meli puku taonona ulsukundu toko lteringi.

²⁰ Nalo Yesusinge lombili andoli yemboma yu lierimune ongo kakapu teringi kinie yu ola angilipe kelepa taonona sukundu purumu.

14:20-21 Depi Taono Kamu Puringili Temanemo

Opalikundu Banapasi kinie Depi taono puringili.

²¹ Akune temane peangamo toko siringili kinie yembo awisili Yesusinge ungumu pilku lsingi.

14:21-28 Depi Taono Munduku Siye Kolko, Siria Poropinji Kolea Awili Andiyoko Kelko Yando Oringili Temanemo

Pe elo kelko LLisira taono yando ongolo, Akoniamo taono ongolo kolea Pisidia poropinji lierimu Andiyoko taono oringili.

²² Kanu taonomanga Yesusinge lombili andoli yemboma "Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[†] ou naa pupu ya mana molopolie Kirasinge yemboma mole-molomonga mindili nombo umbunema memolo nalo 'Paa sike Pulu Yemo nokopa molemo koleana pambo.' ningu yunge ungumu munduku siye naa kolko, tondolo munduku pilku molaa." ningu silikulu oringili.

[†] **14:22:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

²³ Pollo Banapasiselone taonomanga pali Kirasinge yembo talapemanga tapu yema‡ mako tondokolo, Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tengelendo langi mi toko naa nongololie ningelendo: “‘Awili§ Yesusi Pulu Yemone ‘Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu ombo sike lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimu., Yu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemo eno nokopa kondopili.” niringili.

²⁴ Kolea Pisidia poropinji ongololie, pe kolea Pambillia poropinji sukundu ongolo,

²⁵ kanune Peka taono ongo yemboma ungumu ningu silikulu, Atelliya taono oringili.

²⁶ Atelliya taono munduku siye kolko, sipine kelko kolea Siria poropinji lierimu kolea awili Andiyoko* kamu oringili. Ikongono teko lsingili kongonomo ou pulu polko tengele mele yembomane “Pulu Yemone ikongonomo sikimu yuni elo kondo kolopa lipe tapondopili ikongonomo te-pale.”† ningu liku mundoringi kolea awili‡ kanune kongono teko pora sikululie kelko sukundu oringili kanumu.

²⁷ Kanune ongo molkololie, Kirasinge yembo talapemo liku maku tokolo, Pulu Yemone elo lipe tapondorumu kinie teringili mele kepe, Pulu Yemone Juda yembomanga ulsukundu molemele yembo lupemane yunge ungumu pilku liku yunge koleana manda punge aulkemo akisinderimu mele kepe, temane toko siringili.

²⁸ Kanu kinie elo akune Yesusinge lombili andoli yemboma§ kinie wale awisili pea moloringi.

15

15:1-29 (15:1-21) Kirasi Pilieringi Yembomanga Juda Ye Awilime Jerusalleme Maku Tokolie, (15:22-29) Juda Yembo Naa Moloringi Yembo Lupe Kirasi Pilku Moloringi Yemboma Teko Molonge Mele Ningu Panjiku Pep Toringi Temanemo

¹ Juda ye mare kolea Judia disiriki molko kolea awili Andiyoko maniendo ongolie Kirasi pilku moloringi yembo lupema ungu mane siku moloringi. Enone ningendo: “Kirasinge ungumu manjiku pilimele kapola naa temba. Enone Mosisinge ungu manemo pilku yemanga kangi te kopisiku makaye teko wendo naa lingi liemo* mindili

‡ **14:23:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”, “16. hetman”. § **14:23:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. * **14:26:** Andiyoko ungu pulu te inie yakondo 13:14*. † **14:26:** inie yakondo 13:43. ‡ **14:26:** inie yakondo 13:1-3. § **14:28:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. * **15:1:** 5 bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”.

nolemela aulkena wendo ongo molko kondonge punge aulkemo Pulu Yemone naa lipe tapondomba."† niringi.

² Aku niringimunge Pollo Banapasiselone eno kinie kerepale ningu irinele teringi. Akumunge Kirasinge yembo-mane Pollo Banapasiselo kinie Kirasinge ye mare kinie "Eno kolea awili Jerusalleme puku Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema kinie ,Kirasinge yembo talape moloringimenga, tapu yema kinie‡ puku kanoko, i irinele tekemolomonga ningu sumbi sindengi puku walsi-pee." ningu liku mundoringi.

³ Kirasinge yembo talape Andiyoko taonona moloring-imene§ "Eno paa." ningu mundoringi kinie Jerusalleme pungendo kolea Ponisia poropinji kinie kolea Sameria poropinji kinie puku, ou kolea lupe lupema temane peang-amo toko siliku andoringili kinie Juda yembo naa molko yembo lupe moloringi yemboma konopu alowa teko Pulu Yemonga ungumu pilku lsingi mele temanemo toko siliku purungi. Kirasinge yembo temanemo pilieringimene paa konopu siringi.

⁴ Jerusalleme kamu suku purungi kinie Kirasinge yemboma kinie, enonga tapu yema kinie, Yesusini lipe mundorumu yema kinie enone "Papu okomele." niringi. Kanu kinie Pollo Banapasiselone Pulu Yemone elo lipe tapondorumu kinie teringili mele pali temane toko siringili.

⁵ Kanu kinie Parisi ye* Kirasinge ungumu pilku lsingi yema ola angilkulie ningendo: "Juda yembo naa molemele yembo lupemane 'Yesusi Kirasinge yemboma molamili.' ningu yemanga kangi te kopisiku makaye teko, Mosisinge ungu manema† pali pilku liku tengen panjiku teangi." niringi.

⁶ Kanu kinie Yesusini lipe mundorumu yema kinie tapu yema kinie 'Iungu wendo okomomo lipu sumbi siemili.' ningu maku toringi.

⁷ Eno ungu awisili kerepale ningu moloringi kinie Pita ola angilipelie enondo nimbendo: "Angokeme, eno ou ulu te wendo orumu mele pilku molemele. Pulu Yemone eno molemelemanga na mako topalie, "Kirasinge temane peangamo Juda yembo naa molemele yembo lupema pilku liengi‡ nu puku toko si-pou." nirimu.§

† **15:1:** 11 bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". ‡ **15:2:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel", "16. hetman". § **15:3:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **15:5:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi". † **15:5:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ‡ **15:7:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik", "8. bilip". § **15:7:** inie yakondo 10:1-11:18.

⁸ Pulu Ye yembomanga pali konopumenga kanolemo Pulu Yemone kanu yembo lupema konopu alowa teko yunge ungumu pilku lsingi kinie kanopalie ‘Aku tekemelemonga na konopu peanga pekemo mele Juda yemboma kanangi.’ nimbe Mini Kake Telimu, ou olio Juda yemboma sirimu mele, kinié eno yembo lupema aku sipe sirimu.

⁹ Yuni eno yembo lupema ulu te lupe tepe, olio Juda yemboma ulu te lupe tepe, naa terimu. Eno ‘Yunge ungumu sike ungumu.’ ningu tondolo munduku pilieringi kinie ‘Enonga konopume kake tepili.’ nirimu.

¹⁰ “Akumunge kinié eno nanga ungumu pilku molemele Juda yema, enone “Yembo lupema aku siku teangi.” nikimilimbu nambemune ‘Pulu Yemo olio kinie mumindili kolomba molo molonje.’ ningu aku siku nikimiliye? Ou olionga anda kolepalime kinie olio umbune manda naa merimulu umbunemo kinie enone iyembo lupe Yesusinge lombili andoli yembo molemelema* nambemune ‘meangi.’ nikimiliye? Pulu Yemone olio Juda yemboma “Teangi.” nimbe ungu mane sirimume Mosisini pilipe yando nimbe sirimu ungu manema temolondo perelemolo aku ungume “Yembo lupema teangi.” nikimilimbu paa kapola naa tekemo.

¹¹ Aku siku paa naa niengi, molo! Olio pilimolo mele isipe: Awili Yesusini† kanu yembo lupema we kondo kolopa lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba mele olio Juda yemboma kepe aku sipela we kondo kolopa lipe tapondolemo. „Pulu Yemo kinie kapola kapola molomolo aulke te lupe paa molo.,” nimbe Pitane aku sipe nirimu.

¹² Kanu kinie Banapasi kinie Polloselone Pulu Yemone elo lipe tapondorumu kinie kolea lupemanga andoko ,Pulu Yemo kinie tapu toko moloringili, lipe ora sirimu ulu tondoloma‡ teringili mele temane toko siringili kinie maku toringi yemboma pali ungu naa ningu we pilku moloringi.

¹³ Elone temane tokolo pora siringili kinie Jemisini§ nimbendo: “Angokeme, na ungu te niembo piliee.

¹⁴ Pulu Yemone yembo lupemanga ‘Mare nanga yemboma molangi kene lipu tapondambo.’ nimbe molemo mele ou kumbi lepa lipe ora sirimu mele Saimono Pitane eno nimbe simu.

¹⁵ Nimbe simu kanu mele kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane* ou

* **15:10:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”. † **15:11:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. ‡ **15:12:** ungu pulu te Jono 2:11*. § **15:13:** Ye Jemisi ungu pulu te inie yakondo 12:17*. * **15:15:** 32 bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

ungu ningu bokune toringi mele kinie, telu sipe. Aku bokune toringi molemo mele isipe:

¹⁶ 'Pulu Ye Awilimuni ungu iko te topalie nimbendo:
"Na pe kelepo yando ombolie,
ye nomi kingi Depisinge ulke[†] toko tekisindingimu
altopo ombo takombo.

Ulke melema keri lierimume kondenga lipu
ou angilierimu mele altopo takombo.

¹⁷ Akumunge yembo lupema pali
Pulu Ye Awilimu andoko koronge.

'Nanga yemboma.' nimbu mako torundu yemboma
na andoko koronge."

¹⁸ nimbe koronga ou iungume
nimbe para sirimu Pulu Ye Awilimu yuni
aku sipe nikimu.'[‡]

nimbe bokune aku sipe nimbe molemo.

¹⁹ "Akumunge nanga konopuni pilkiru mele isipe: 'Yembo lupe konopu alowa teko 'Pulu Yemo pilipu molamili.' ninge yemboma mindili lipu simolo kinie kapola naa temba.' konopu lekero.

²⁰ Aku ulumu mundupu siye kolopo ulu te lupe teamili konopu lekero mele isipe: 'Pepá te topo mundupulie isipu niemili: 'Melema liku ola anjiku, "Olionga pulu yema." ningulie popo toko langi kalko silimele langime 'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo,[§] wa ulu kerinele naa teko, kongi kepe melema 'Meme naa ombo pupili.' ningu nomi kolomongo naa tengema naa nongo, melemanga meme naa nangi.* nimbu pepá tamili.' konopu lekero.

²¹ 'Mosisini Pulu Yemone sirimu ungu manema nimbe sirimume koleamanga pali paa koronga ou ningu siringi mele yandopa yandopa kinié kepe ningu silimele, alieli Juda yembomane Sambate walemanga pali[†] koro molko Pulu Yemonga ungumu maku toko pilimele ulkemanga kanu ungume Mosisini torumu bokumenga kambu tolemele pilimele kinie iyembo lupe Kirasinge yembo molemelema 'naa teangi.' nikiru mele pea maku toko pilkulie naa tenge, kene aku siku 'naa teangi.' nimbu pepá topo siemili.' konopu lekero." nirimu.

Aku nirimu kinie enone "E." niringi.

²² Kanu kinie Yesusini lipe mundorumu yema kinie
'Kirasinge yemboma nokoringi, tapu yema kinie Kirasinge

[†] **15:16:** 'Depisinge ulke' nirimumu Depisinge yembomando nirimu kanumu.

[‡] **15:18:** Emosi 9:11-12. [§] **15:20:** 29 Ou-Korini 8:7-13, Lipe-Ora-Sirimu 2:14,20.

* **15:20:** Mememonga ungu mane mare Ou-Pulu-Pulu 9:4, LLipai 17:10-12, Kollosi 1:20. [†] **15:21:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat".

yemboma pea pali kinie enone ningendo: "Pollo Banapaselo kinie olionga ye mare kolea awili Andiyoko pea tapu toko pangi lipu mundemili." niringi. Aku ningulie, Judasi, yunge imbi te Basipasi,[‡] yu kinie, Saillasai kinie mako toringi. Kanu yeselo yembomanga pali kumbine moloringiliselo.

²³ Kanu yeselo mako tokolie, 'Elo mengo pangili.' ningu pepá te i siku toringi:

'Olio, Yesusini lipe mundorumu yema kinie, tapu yema kinie, olio enonga angenalini ipepámo topo, eno kolea awili Andiyoko molemele yembo lupema kepe kolea Siria poropinji molemele yembo lupema kepe kolea Sillisia poropinji molemele yembo lupema kepe kolea lupe lupemanga molemele yembo lupema kepe eno pali pepá topo

'Angokeme, eno kapola molemeleye?' nikimulu.

²⁴ Olio pilierimulu, olionga ye mare olio molorumulune munduku siye kolko puku, olione "Teaa." naa nimbu sirimulu mele teringi.[§]

Kanu yemane niringi ungumuni enonga konopu toko bulu balu sindiku eno ningu embambo siringi.

²⁵ Kanumunge "Olione olionga pulu lemo ye peanga Banapasi Polloselo kinie ye mare mako topo, eno elo kinie pea tapu toko pangi mundemili." nimbu panjerimulu.

²⁶ Banapasi Polloselone 'Olto toko kondonge kinie kolombulu liemo unguri molo.' ningulu pipili naa kolko olionga Awilimu Yesusi Kirasinge kongonoma tendekolo yunge imbi liku ola mundundoringili.

²⁷ 'Aku sipu nimbu panjerimulu, akumunge, olione Judasi Saillasiselo mako topo, 'Pepá tokomolomo eno kanoko pilinge kinie iyesselone ungu ningu singele kinie

'Enone aku siku paa sike ningu panjeringi lepamo.' ningu piliengi!' nimbu elo mako topo lipu mundukumulu.

²⁸ Mini Kake Telimuni olio lipe tapondorumu kinie olio pilipulie nimbu panjerimulu mele isipe: Olione umbune lupe awisili eno simolo kapola naa temba. I siku mindi pilku teangi:

²⁹ Melema liku ola anjiku, "Olionga pulu yema." ningulie popo toko kalko silimele langime

[‡] **15:22:** Judasi Basipasinge temane te inie yakondo 1:23-26. [§] **15:24:** inie 15:1.

'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo,
 melemanga meme naa nongo,
 kongi kepe melema 'Meme naa omba pupili.'
 ningu nomi kolomongo naa tengema naa nongo,
 wa ulu kerinele naa teangi.
 Aku ulume naa tengie kinie akumu papu.
 Aku pea.
 Kapola, eno molko kondayo.'
 ,ninguaku siku pepá te toringi.,

*15:30-35 Jerusalleme Ye Awilimene Pep Toringimu Kolea
 Andiyoko Mengo Puku Kambu Toringi Temanemo*

³⁰ Pepá toko pora sikulie, "Mengo puku kolea awili Andiyoko maniendo paa." niringi kinie yema akune puku Kirasinge yemboma liku maku toko pepá kanumu siringi.

³¹ Pepá toko ungu niringi mele yembomane kanokolie 'Ungu paa peanga.' ningu kanoko konopu siringi.

³² Judasi kinie Saillasiselo elo Pulu Yemonga ungu umbu tondorumume pilkulu yemboma ningu siringili yeselo moloringilimunge Kirasinge yemboma 'Molko kondangi.' ningulu ungu peanga awisili ningu siringili.

³³ Kanu yeselo wale awisili mele Andiyoko moloringili kinie pe Kirasinge yembomane "Elo yando 'pale.' ningu liku mundoringime molemelena elo kelko konopu pe nipili pale." niringi.

³⁴ (Nalo Saillasi yu 'Andiyoko we molambo.' nimbe naa purumu.)

³⁵ Pollo kinie Banapasiselo kolea awili Andiyoko molkolo, ye mare lupe awisili pea Awilimunge ungumu yemboma mane siku temane peangamo toko siringi.

*15:36-18:22 POLLO WALE TALO SIPE YESUSINGE
 UNGUMU NIMBE SILIPE ANDORUMU TEMANEMO*

*15:36-39 Pollo Banapasiselo Irinele Tekololie Kongono
 Tere Leko Andoko Naa Teringili Temanemo*

³⁶ Pe wale awisili omba purumu kinie Pollone Banapasindu nimbendo: "Olto kelepo ou Awilimunge ungumu nimbu silipu andorumbulu koleamanga altopo pupu, Kirasinge yemboma kapola molemelenje, nambe-elemelenje, kano-pambolo." nirimu.

³⁷ Banapasini nimbendo: "Jono Mako pea tapu topo pamili." nirimu.

³⁸ Pollone nimbendo: "Molo. Ou pea tapu topo kolea Pambillia purumulu kinie olto mundupe siye kolopa kongono

naa tepe yu purumu kanumu.* Kinié pea naa pumolo." nirimu.

³⁹ Aku nirimu kinie kerepale ningulu kongono tere leko naa te-poringili. Banapasini Makondo "Pea tapu topo pambilou." nimbe memba pupe, sipi tengaa kolea Saipirasi puringili.

15:40-16:5 Pollo Wale Talo Sipe Pulu Polopa Yesusinge Temane Peangamo Tombando Purumu Temanemo

15:40-41 Pollo Wale Talo Sipe Kirasinge Kongonomo Andopa Te-Pumbendo 'Saillas Pea Tapu Topo Pambili.' Nirimu Temanemo

⁴⁰ Pollone Saillasindu "Pea tapu topo pambilou." nirimu. Pungele teringili kinie Kirasinge yembomane ningendo: "Pulu Ye Awilimuni elo we kondo kolopa nokopa kondopili pangili."[†] niringi kinie elo kolea awili Andiyoko munduku siye kolkolo puringili.

⁴¹ Elo kolea Siria poropinji kinie kolea Sillisia poropinji kinie Kirasinge yembo talapema taonomanga lupe lupe moloringi yemboma 'Eno molko kondoko Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku pilku molangi.' ningulu ungu mane siliku andoringili.

16

16:1-5 Pollo Saillasisele LLisira Puringili Kinie Timoti Elo Lombili Purumu Temanemo

¹ Pollo Saillasisele kolea Depi taono pukulu LLisira taono puringili kinie kanune Yesusinge lombili andoli ye te molorumu, yemonga imbimu Timoti. Yu Juda ambo tengaa malo. Anumu Kirasi pilieli ambomo molorumula, nalo lapa Juda ye te molo, yu ye te lupe.*

² LLisira kinie Akoniamo taonoselonga „Kirasi pilku moloringi, angenupilimene ningendo: "Timoti yu ulu peangama tepe, yu paa molopa kondolemo yemo." niringi.

³ Pollone 'Timoti pea pamili.' konopu lepalie yunge kalu te kopisipe wendo linderimu. Juda yembo aku koleana peringimene "Timoti lapa yu Juda ye te molo,' ninguu 'Timoti kepe ye lupemo.' ninguu yunge ungu nimbéma liku su singe.' nimbélie Pollone Timotinge kangi te kopisinderimu.[†]

⁴ Kanu kinie eno koleamanga puku, Yesusinge "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema kinie Kirasinge yembomanga tapu yema kinie[‡] enone ou

* **15:38:** inie yakondo 13:13. † **15:40:** inie yakondo 11:23-24*. * **16:1:** 3 bokumunge alsena anjokondo "14. Griek". † **16:3:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". ‡ **16:4:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel", "16. hetman".

Jerusalleme maku toko Kirasi pilieli yembo lupemane tengen
mele, ungu mane siku ningu panjeringi ungu akumu,§
koleamanga pali ningu siliku andoringi.

⁵ Aku teringimunge Kirasi yembo talapemanga yembo-
mane* ‘Sike.’ ningu pilieringi mele tondolo pupe, enonga
yembo talapemanga yembo awisili taki-teki sukundu
sukundu oringi, yembo kambumu olandopa purumu.

*16:6-10 Pollo Ipulueli Kumbu Mele Tepa Kolea Masedonia
Poropinji Ye Te Kanopalie Pollo Kinie Saillasiseloko Kolea Awili
Pillipai Puringili Temanemo*

⁶ Pollo yu kinie pea tapu toko puringili yeselo kinie eno
Mini Kake Telimuni ‘Kolea Esia poropinji ungu naa ningu
si-pe.’ nirimu kulu eno kolea Pirisia poropinji kinie kolea
Gallesia poropinji kinie suku singi owena koleamanga puku
‘yemboma ungu ningu siringi.‘

⁷ Ningu siliku puku kolea Misia poropinji kinie kolea Bitinia
poropinji kinie owena pukulie ‘Kolea Bitinia poropinji
pamolo.’ niringi nalo Yesusinge Minimuni ‘Molo.’ nimbe
aulkemo pipi sirimu.

⁸ Yuni “Molo.” nirimu pilkulie kolea Misia munduku siye
kolko ongo puku nomu kusa kelona Toroasi taono puringi.

⁹ Kanu kinie akune moloringi kinie ipulueli Pollo kumbu
mele tepa kanorumu kinie kolea Masedonia poropinji ye te
omba ola angilipe Pollondo mawa tepalie nimbendo: “Nu
nomu kusa lumbilku yakondo ongo olio kolea Masedonia
yemboma liku tapondani ou.” nirimu.

¹⁰ Pollone aku sipe kanorumu kinie olione† nimolondo:
“Kapola, kolea Masedonia poropinji pamolo.” nirimulu.
‘Pulu Yemone olio walsipe ‘Akune nanga temane peangamo
yemboma toko siee.’ nikimu lepamo kene’ nimbu pilipulie
“Sumbi sipu pamolo.” nimbu pumolo terimulu.

*16:11-15 Ambo LLidia Konopu Alowa Tepa Kirasi Lsimu
Temanemo*

¹¹ Olio sipine pupu Toroasi taono mundupu siye kolopo
sumbi sipu kolea Samoteresi purumulu. Kanune pepolie
opalikundu Niapollisi taono pupu‡ sipine wendo purumulu.

¹² Niapollisi taono mundupu siye kolopo kolea awili
Pillipai purumulu. Pillipai Romo yembo awisili moloringi

§ **16:4:** inie yakondo 15:23-30. * **16:5:** bokumunge alsena anjokondo “43.
sios”. † **16:10:** LLukuni ibokune itemanemo topalie, “yu” nirimu Pollondo
nirimu; “elo” nirimu Pollo Saillaselondo nirimu; “eno” nirimu Pollo Saillaselondo
Timoti enondo nirimu; kinie ya “olio” nirimu yu yuyu eno pea puringimunge
“olio” nirimu (“olio” nirimu ungu pulu te inie yakondo gomo 568). ‡ **16:11:**
Niapollisi taono yu Masedonia poropinji lierimu taono te.

taono awili te; yu kolea Masedonia poropinji sukundu taono awili te. Akune wale mare molorumulu.

¹³ Kanu kinie „Juda yembomanga[§] koro moloringi, wale Sambatemonga^{*} kolea awili Pillipai pala kerepulune ulsu pupu no kélona purumulu. Olio konopuni pilipulie ‘Akune „Juda yemboma puku maku toko, Pulu Yemo popo toko yu-kinie ungu ninge kolea te lemonje.’ konopu lepo purumulu.[†] Akune pupu kanorumulu kinie ambo mare maku toko moloringi kanopolie manie molopo kanu amboma ungu nimbu sirimulu.

¹⁴ Ungu pilku moloringi ambomanga te, ambomonga imbimu ‘LLidia’ niringi, kanu ambomonga kolea Tayataira taono; yu mulumbale kondolimene bisinete terimu; yu Juda ambo te molo, nalo yu Pulu Yemonga ungu pilipe popo topa molorumu ambomo. Kanu ambomo Awilimuni[‡] ‘Pollo ungu nimbéma pilipe lipili.’ nimbe yunge konopune ungu pilimbe aulkemo sumbi sinderimu kulu ungumu pilipe lsimu.

¹⁵ Kanu kinie ambo LLidia kinie yunge ulkena moloringi yemboma kinie eno no lsingi. No lipe pora sipelie yuni oliondo nimbendo: “‘Yu ‘Awilimu sike.’ nimbe tondolo mundupe pilimo.’ konopu liengi liemo nanga ulkena molamili wang.” nirimu. “Yuni olio karaye tepa walsikimu kene olio yunge ungu tengen panjipu pamolo.” nimbu purumulu.

16:16-40 Pollo Kinie Saillasiselo Kolea Awili Pillipai Moloringili Kinie Ka Siringi Temanemo

¹⁶ Walse olio „Juda yemboma puku maku toko, Pulu Yemo popo toko yu-kinie ungu niringi koleana pumolo purumulu kinie ye marenga kongono kendemande tenderimu ambo wenepo te aulkena kanorumulu. Yunge konopune kuru te molorumumuni yu yemboma kinie pe ulu mare wendo ombá mele nimbe sirimu mele pilipe yemboma nimbe sirimu kinie yu nokoringi yemane kou mone awisili lsingi.

¹⁷ Pollo kinie olio purumulu kinie kanu ambo wenepomo olio lombili ombo tondolo ru nimbeline nimbendo: “I yema Paa Olandopa Pulu Ye Awilimunge kendemandema. Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili naa nongo molko kondonge aulkemo[§] liku ora singe okomele.” nirimu.

§ 16:13: Pillipai akumu Romo yembomanga kolea awilimu. Romo yemboma Pulu Yemonga ungumu naa pilku sambate walemo naa pilieringi. * **16:13:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † **16:13:** Kolea Pillipai akumu Romo yembomanga kolea te lierimu akumunge Juda yembo paa koltalo moloringimunge Juda yembomane Pulu Yemonga ungumu pilinge ulke te naa takoko, we tengen puku maku toringi. ‡ **16:14:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § **16:17:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek - 21.2.”.

¹⁸ Alieli kanu ambo wenepomo aku sipe mindi nirimu kinie Pollone pilipe keri pilipelie, topele topa, ambo wenepomonga konopune kuru molorumu kanu kuru-mundu nimbendo: "Nane Yesusi Kirasi walsipu yunge tondolomone nundu nikiru: 'Nu i ambo wenepomo munduku siye kolko ongo wendo pu.' nikiru." nirimu. Kanu kinie kurumu ambo wenepo kanumu walsikele mundupe siye kolopa ombo wendo purumu.

¹⁹ Ambo wenepomo nokoringi yemane kanokolie, enonga kou mone lsingi aulke kanumu ombo wendo purumu kanokolie niringimuni, Pollo kinie Saillasisel ongo ambolko liku, 'Ye awilimene kote tendangi.' ningulie, ki kunduku yemboma taki-teki maku toko moloringi koleana meli puringi.

²⁰ Elo kote pilieli yema moloringine mengo pukulie ningendo: "I yeselo Juda yeselo. Elone olionga yemboma teko mini-wale mundundongili-ne meli okomolo.

²¹ 'Olio Romo yemboma manda naa pilipu, manda naa temolo.' nilimolo ulu mare "Teangi." ningili." niringi.

²² Yembo moloringimene 'Paa mongo liengili.' ningu "Elo paa sike aku siku tengili." niringi. Kanu kinie kote pilieringi yemane ningendo: "Elonga wale pakolime wendo lindiku, ka pulsene elo taa." niringi.

²³ Kanu kinie enone ka pulsene elo toko toko ka sikulie, ka ulke nokorumu yemondo ningendo: "I yeselo mimi siku nokou." niringi.

²⁴ Ka ulke nokorumu yemo enone aku siku ungu tondolo munduku niringi pilipelie, elo lipe meli paa suluminiana sukundu pupe elonga kimbuselo unjo pellangene talapu lipe lloko torumu.

²⁵ Kanu kinie awi-burumi Pollo kinie Saillasisel Pulu Yemo kinie ungu ningulu 'Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundembili.' ningulu konana niringili kinie ka ulkena pea peringi yembomane pilku moloringi.

²⁶ Kanu kinie walsikele ma jimi jimi awili te tepalie, ka ulke kanumu kolkalu sipe nambune kanume topa bulsupe bulu balu terimu. Ka ulkena peringi yemboma ka senene ka toringime pali wendo orumu, ka yemboma we moloringi.

²⁷ Kanu kinie ka ulke nokorumu yemo makilipe ola molopa kanorumu kinie nambune kanume pali bulsupe lierimu kanopalie 'Ka yemboma ongo pungi lepamo.' konopu lepalie, yunge opa teli lou pulse kanumu kulu topa wendo lipe yu yuyu 'Kolambo.' nimbe nomi kari lemba terimu.

²⁸ Nalo Pollone yundu ru nimbeline nimbendo: "Nu nunu uluri naa tei! Olio pali ya we molemolo." nirimu.

²⁹ Kanu kinie eno nokorumu yemone ru nimbe "Kiye kandoko meli waa!" nimbe, yu ombo Pollo kinie Saillasisel moloringiline lkisipe sukundu ombo, yu pungu pungu nimbe mini-wale mundupelie, elonga kumbikerena tamalu perimu.

³⁰ Kanu kinie elo lipe meli pena pupelie, walsipelie nimbendo: "Yeselo, na nambe-embo kinie manda we molopo mongo naa limboye?" nirimu.

³¹ Elone yundu ningelendo: "Nu Awili Yesusi 'Yu sike Pulu Yemonga Malo molopa na manda lipe tapondomba.' ningu tondolo munduku piliení kinie yuni nu lipe tapondopa mindili nolena aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondoni aulkena lipe mondomba. * Nu kinie nunge yemboma kinie eno aku sipe lipe tapondomba molko kondonge." niringili.

³² Kanu kinie elone yu kinie yunge yemboma kinie enondo Awilimunge ungumu ningu siringili.

³³ Sike awi-burumi aku siku teko moloringi nalo yuni elo lipe memba pupe elo toringi ereli kanume kulumiye tondorumu. Kanu enamonga yu kinie yunge yemboma kinie no lsingi.

³⁴ Kanu kinie pe yuni elo lipe meli yunge ulke pupe elo langi sirimu. Yunge yemboma kinie eno 'konopu alowa teko, Pulu Yemo 'Yu telumu mindi sike molemo.' ningu tondolo munduku pilku konopu siringi.

³⁵ Kolea tangorumu kinie kote pilieringi yemane enonga ele yema ka ulkena liku mundukulie ningendo: "Yeselo wendo liku munduku 'Pangili.' niee." niringi.

³⁶ Iungu niringime ka ulke nokorumu yemone Pollo nimbe sipelie nimbendo: "Kote pilimele yemane 'Elo pangili.' ningu mundongi kene pangili. Elo konopu pe nipili pangili." nirimu.

³⁷ Nalo Pollone ele yemando nimbendo: "Olto Romo yeselo† nalo kote naa pilkulie yembo awisilini kanoko molangi olto we ka pulsene toko ka singi kanumu. Pe kinié 'Yemboma naa kanangi kiyengo nimbu lipu mundumolo.' ningu nikimiliye? Paa manda molo. Olto ka singi yema enono ongo olto 'Pale.' niengi." nirimu.

³⁸ Kanu kinie ele yema Pollone aku nirimu pilkulie kelko anjo puku kote pilieringi yema ningu siringi. Kanu kinie kote pilieringi yemane ungu niringilimu pilkulie 'Elo Romo yeselo lepamo.' ningu mini-wale mundukulie niringimuni,

* **16:31:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "21.2. kisim bek". † **16:37:** 38 Pollone "Romo yeselo" nirimumunge pulumu 22:25-28*.

³⁹ elo moloringiline ongo “Tepo kenjemulu lepamo.” ningu ka ulkena wendo liku meli ulsu ongolie ningendo: “I kolea awilimu munduku siye kolkolo pangili.” niringi.

⁴⁰ Kanu kinie Pollo kinie Saillasiselo ka ulkemo munduku siye kolko pukululie niringilimuni, ambo LLidianga ulkena pukulu Yesusinge yembo talape akune maku toringimendo ningelendo: “Ungu nimbulume munduku siye naa kolko tondolo munduku pilku molangi.” ningulu, ungu mare ningu sikululie elo puringili.

17

17:1-10 Pollo Saillasiselo Tesallonaika Taono Puringili Kinie Elo Tonge Teringi Temanemo

¹ Pollo Saillasiselo Pillipai taono munduku siye kolko pukulu, kolea Ambipollisi kinie Apollonia kinie kanu taonoselo ongo munduku siye kolko anjo pukulu, Tesallonaika taono puringili. Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulke te akune angilierimu.

² Kanu kinie Pollo yu ou alieli terimu mele tembando Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena purumu. Kanune yembo koro moloringi wale Sambate yepoko* Pulu Yemonga bokune ungu ou toringi molorumume ‘Eno piliengi!’ nimbe paa mimi sipe nimbe sipe,

³ Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu† mindili nomba kolopalie kelepa lomboropa ola molomba mele, bokune aku sipe wendo ombá mele ou toringi molorumu mele pilipelie, eno nimbe sirimu. Pe yuni nimbendo: “I ye Yesusi temane topo sikiru aku yemo kinie Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu kinie akumu ye telumundu nikiru.” nirimu.

⁴ Juda yembo mare yuni nirimu ungumu pilkulie, ‘Yu paa sike nikimu.’ ningu Pollo Saillasiselo lombili puringi. Juda yemboma pea Pulu Yemonga ungu pilieringi yembo lupe‡ awisili lombili puringila. Ye awilimenga menupili awisiliaku siku lombili puringila.

⁵ Nalo yembo awisili Juda ye awilime munduku siye kolko Pollo Saillasiselo lombili puringi kulu kanokolie Juda yema eno elo kinie konopu keri panjeringi. Konopu keri panjikulie yemboma maku to-pou-pou teringi koleana mongo kondoringi ye mare moloringime liku maku toko, yemboma

* **17:2:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. † **17:3:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. ‡ **17:4:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”.

pali teko mumindili kondoko "Andoko ru niengi." niringi kinie, lkisiku puku Jesononga ulkena 'Elo molongele.' ningu koroko, yemboma liku singendo kororingi.

⁶ Pollo Saillasiselō naa moloringili kulu koroko kelkolie, Jesono kinie Kirasinge ye mare kinie liku meli kanu koleamonga tapu yema moloringine meli ru niliku pukulie ningendo: "Koleamanga pali teko kenjeringili yeselo kinié ya olionga taonona ongili.

⁷ Ongili kinie Jesonone "Elo pea molamili wale." nimbe yunge ulkena meli pumula. Enone "Olionga Romo kolemanga pali nokolemo Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ungu manema kamu manie pupili, ye te, imbi Yesusi, kolo wangopa ye nomi kingimu molemo." nilimele." niringi.

⁸ Aku niringi pilkulie yembo maku toringime kinie ,Tesallonaika taono, tapu yema kinie paa mini-wale munduku 'Nambe-emolonje?' ningu, pilku sundoringi.

⁹ Kanu kinie Jesono kinie ye liku mengo oringime kinie, ye kanume "Pame-kote teko eno paa." niringi.

17:10-15 Pollo Saillasiselō Beria Taono Pukulu Kongono Andoko Teringili Temanemo

¹⁰ 'Pollo kinie Saillasiselō kamu liku ka naa siengi.' ningu ipu lierimu kinie Kirasinge yembomane tamburumbu elo "Kolea Beriando pale." ningu liku mundoringi.

Pollo Saillasiselō Beria taono suku pukululie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena puringili.

¹¹ Elone Beria taono yemboma temanemo toko siringili kinie ou Tesallonaika taono yembomane teko kenjeringi mele Beria yembomane aku naa teringi. Unku niringili mele paa pilku peanga pilku, 'Sike nikimbilinje, molo kolo tokombelenje, kanamili.' ningu taki-teki Pulu Yemonga boku noseringimenga mimi siku kanoko moloringi.

¹² 'Kanoko pilkulie, Juda yembo awisilini 'Yesusi yu sike ,Pulu Yemone 'eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu,' ningu tondolo munduku pilieringi. § Yembo lupe awisilini aku sikula 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi. Yembo lupemanga ambo imbi molorumu ambo awisili kinie kanu ambomanga ye awisili kinie aku teringi.

¹³ Juda yembo Tesallonaika taonona moloringimene Pol lone Beria taonona moloringi yemboma Pulu Yemonga ungumu nimbe sirimu pilkulie, Beria taonondo yando ongo Beria yembomanga konopume toko bulu balu sindiku

§ 17:12: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

'Pollone nirimu ungumu pilku lsingi yemboma kinie Pollo
yu kinie we yembomane eno mumindili kolangi.' ningu
kondi toringi.

¹⁴ Aku teringi kinie Kirasinge yembomane Pollo liku
nomu kusa kélona maniendo meli puku mundu-poringi,
nalo Saillasi kinie Timotiselo Beria taonona we moloringili.

*17:15-18:1 Pollo Atene Taono Pupe Yemboma Ungu Mane
Sirimu Temanemo*

¹⁵ Pollo mundu-poringi yema Atene taono meli puku
mundukulie niringimuni, kelko yando onge teringi kinie
Pollone ungu te enondo nimbe mundupelie nimbendo:
"Saillasi kinie Timotiselo na moliona welea yando wangili
niee." nirimu kinie Beria yema yando oringi.

¹⁶ Pollo Atene taono pupe Saillasi kinie Timotiselo nokopa
molopalie nirimumuni, kanorumu kinie kolea akune unjo
kinie kou kinie akumene pulu ye kolo toli none telime teko
anjeringi kanopalie yu paa konopu keri panjerimu.

¹⁷ Aku siku teringi kanopalie yuni 'Ungu mare nimbo.'
konopu lepa, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga
ungumu pilieringi ulkena pupe, Juda yemboma kinie, Pulu
Yemonga ungu pilieringi yembo lupema kinie anjo yando
ungu mare niringi.

Atene yemboma maku toringi koleana yu alieli pupelie
yembo akune ongo moloringime-kinie ungu mare pea
niringila.

¹⁸ Epikurina yemboma kinie* Sitoke yemboma kinie†
akumene 'Yemboma molko konopu lemelemanga pulumu
pilimolo.' ningu mane siringi, kanu yembo talapese-
longa ye mare kinie eno Pollo kinie kerepale niringi.‡
Pollone Yesusinge temane peangamo topa sipelie Yesusi
ono koleana lomboropa ola molorumu mele nimbe sir-
imumunge pilkulie enonga ye marene ningendo: "I ye
ungu awisili nikimumuni nambolka ungu mare nimbendo
nikimunje?" niringi. Marene ningendo: "Olio pulu ye naa
pilipu imbi silimolo pulu yemando nikimunje?" niringi.

* ^{17:18:} Epikuriya yemboma tondolo munduku pilieringi mele isipe: Ye te ou
kolorumu, yemonga imbimu Epikurasi (270 B.C. molorumu), yuni ungu mane
sipelie nimbendo: "Konopu sili ulu pulumu yu ulu pulumenga pali ulu pulu
olandopa peangamo." nirimu. Kanu ungumu "Paa sike." ningu pilieringi
yembomando 'Epikuriya yemboma' niringi. † ^{17:18:} Seno yu koro-ou molopa
kolorumu ye te (265 B.C.). Yuni ou molopa ungu mane sirimu mele isipe:
"Melema kanoko peanga naa kanoko, pilku peanga naa pilku, meltene nolemo
kinie mindili telemo ulu pulumu yembo te kinie paa naa pelemo, kanu ulume
paa naa pilku molemele kinie kanu yemboma paa konopu siku molemele
molonge. ‡ ^{17:18:} Epikurina yemboma ningu pilieringi mele lupe, Sitoke
yemboma ningu pilieringi mele lupela.

¹⁹ Kanu kinie enone Pollo liku Ariopakasi kanjollo yema maku toko moloringine mengo puringi. Akune mengo puringi kinie enone yundu ningendo: "Nuni ungu konde te yemboma mane sinu akumu nambolka unguri ninuye? Olio piliemili ni." niringi.

²⁰ "Nuni ungu ninkinumu olio pilipu sundukumulu. Iungumu paa konde toko ninkinumu. Olio ungu pulumu piliemili ningu si." niringi.

²¹ (Atene yemboma kinie yembo ponenge ongo Atene moloringime kinie eno pali kongono te lupe naa teko enamanga pali ungu konde wendo orumume mindi pilku anjo yando kerepale ningu moloringi. Pollo kanjolloma moloringine meli puringi yemane iungu wendo orumumu pilingendo meli puringi.)

²² Ariopakasi kanjolloma maku toko moloringi penana ongolie Pollondo "I ungu ninkinumunge pulumu piliemili ningu si." niringi kinie yu ola anglipelie nimbendo:

"Atene yemboma, 'Eno pulu ye lupe lupemanga ungume tondolo munduku pilimele yemboma molemele.' nimbu kanokoro.

²³ Ou ombó orundu kinie Atene yemboma enonga popo tolemele melema andopo kanorundu. Mimi sipu kanorundu kinie enonga popo tolemele polo tengah ungu mare toko mondoringi kanorundu mele isipe:

PULU YE NAAPILIPU IMBI SILIMOLOMONGA POLOMO
aku sipe ungu nimbe molorumu kanorundu. Kanu pulu yemo, eno naa pilku we popo tolemele akumunge ungu pulumu nane nimbu simbo tekero.

²⁴ "Ma kinie melema pali terimu Pulu Yemo yu mulumu kinie mamo kinie melema pali nokolemo Ye Nomi Aw-ilimu. § Yembomane 'Olio ku naa pepo, kapola molamili.' nimbu ulke takopo pelemolo mele yu aku sipe molo. 'Pulu Yemo olio-kinie molopili.' ningu takondonge ulke akune manjipe yu manda naa molomba.

²⁵ Yu melte manda molo naa tolemo, yu yembo tene manda lipe naa tapondomba, molo. Yuni yu yuyu konde mololi ulu pulumu* yemboma sipe, múlu limele múlumu sipe, melema pali yemboma silimo. Akumunge yembomane yu nambeko manda liku tapondongeye? Manda molo.

²⁶ Pulu Yemone olionga anda-kolepa telu mindi terimu kanumuni olio mana yemboma pali kalopa lsimu. Olio 'koleamanga pali molangi.' nimbe aku terimu. Yu yuyu yembomanga walema nimbe panjipe, yembo talape lupe lupe molonge mama mako torumu.

§ **17:24:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". * **17:25:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

²⁷ 'Mana yemboma yu waka lembama yu kanoko linge ulume teangi.' nimbe Pulu Yemone aku terimu. Yu koroko linge ulume pali teliku punge kinie manda temu liemo eno yu manda linge. Nalo yu olio kinie sulu tepa naa molemo. Olio yemboma kinie telu telu nimbe nondopa molemo.

²⁸ Akumunge enonga ye konopuni pilku konana toringi yemanga ye tene torumu konanamonga sukundu nimbe pelemo mele isipe:

'Yu kinie molopa, yuni mindi
olio konde mololi ulu pulumu kinie,
aulke andopo ulume telemolo tondoloma kinie,
yuni mindi olio silimo.'
nimbe pelemo kanumu. Ye tene konana te torumu, kanu konanamonga ungu te nimbe pelemo mele isipe:
"Olio kepe yunge kalopa lsimume molemolo."

nimbe pelemo. „Enonga yemane ou konana pilku niringi mele kinie, nane kinié nikiru mele kinie, telu sipe..”

²⁹ "Sike olio Pulu Yemonga kalopa lsimu yemboma molemolo kene 'Yu kou-gollo kinie kou-sillipa kinie umbu kou kinie yu aku sipe mele.' konopu naa leamili. Pilipe konginjeli pelemo yembo tene konopuni pilkulie melte kini telemele mele Pulu Yemo yu aku sipe molo.

³⁰ Ou yembomane Pulu Yemo yunge imbi naa pilku walu molko we melema popo toringi kinie Pulu Yemo yu eno aku siku ulu teko kenjeringime pundu topa mongo naa sirimu, kanopa siye kolopa molorumu. Nalo kinié "Yemboma pali konopu alowa teko molko kondangi." nikimu.

³¹ Yuni mana yemboma pali kote tendepa apurumbe wale te mako torumumu wendo ombá kene "Kinié eno konopu alowa teaa." nikimu. Yuni mako torumu ye kanumuni kanu kotemo sumbi sipe tendemba.[†] 'Yembomane 'Iwalemo sike wendo ombá.' ningu piliengi!' nimbe yuni kanu yemo ono koleana topa makinjinderimu." nimbe Pollone nirimu.

³² "Yembo te kolkolie lomboroko ola molonge." nirimu kinie eno pilkulie, marene "Kolo tokomo." ningu ungu tako tondoringi. Nalo marene ningendo: "I ungu temba nikimu mele walse altopo piliemili nipili." niringi.

³³ Aku niringi kinie Pollo eno mundupe siye kolopa yu purumu.

³⁴ Yembo pokore yuni nirimu ungume 'Sike ungume.' ningu tondolo munduku pilkulie Pollo lombili puringi. Te Diyonisasi, yu Ariopakasi kanjollo te; te ambo te, ambomonga imbimu Damarisi; yembo mare lupe pea yu lombili puringi.

[†] 17:31: inie yakondo 10:42, Mateyu 25:31-46.

18

18:1-17 Pollo Kolea Awili Korini Pupe Terimu Temanemo

¹ Pe Pollo Atene taono mundupe siye kolopa kolea awili Korini purumu.

² Akune Juda ye te molorumu, yemonga imbimu Akuwillia. Yunge pulu kolea Pondasi. Yu kinie yunge menu Pirisilla kinie elo kolea Italli poropinji molkololie nondoko mele kolea awili Korini yando ongo molangili Pollo yu pe orumu. Romo koleamanga pali nokorumu ye nomi kingimuni ou nimbendo: "Juda yemboma pali kolea awili Romo munduku siye kolko pang." nimbe panjerimu kulu oringili. Pollo elo moloringiline pupelie nirimumuni,

³ elo sele ulke tambuloringili mele yu aku sipe ou tambulorumumunge yu elo kinie tapu toko molko kou mone linge kongono teringi.

⁴ 'Juda yemboma kinie Pulu Yemonga ungu pilieringi yembo lupema* kinie enone ,Yesusi yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molopa, olionga nimbe kolondopa, lomboropa ola molorumu mele, 'Paa sike.' ningu tondolo munduku piliengi.' nimbe Pollo yu ,Juda yembomanga koro moloringi, wale Sambatemanga pali† eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe eno-kinie kerepale nimbe tondolo mundupe nimbe sirimu.

⁵ Nalo Saillasi kinie Timotiselo kolea Masedonia poropinji munduku siye kolkolo kolea awili Korini oringili kinie Pollo ,sele ulke kongono terimumu mundupe siye kolopa,, walemanga pali Juda yemboma ungu nimbe sipe tondolo mundupe nimbendo: "Yesusi yu Pulu Yemone 'Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu."‡ nimbe molorumu.

⁶ Nalo yuni nirimu mele Juda yembomane pilku naa liku, ungu taka tondoringi kinie 'Teko kenjikimilimenga nane eno mundupu siye kolkoro mele kanangi.' nimbe yuni yunge wale pakoline nurupulu lierimume tanda sipe Itepalie§ enondo nimbendo: "Eno mongo lingi liemo nanga ungu te molo. Enone ungumu liku su siku "Molo." nikim-ilimunge mongo linge kinie ulu enongamo.* 'Kirasinge

* **18:4:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". † **18:4:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". ‡ **18:5:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

§ **18:6:** LLuku 9:5, inie yakondo 13:46,51; anjokondo 20:26. * **18:6:** Pe-Samuele 1:1-16 temanemo kanokolie akune 15-16 molemo mele mimi siku kanani. Imunge ungu pulu te Isikiele 3:16-19 molemola. Kirasinge yemboma, Isikiele 33:1-8 nimbe molemo mele paa kanani.

ungumu naa pilimolo.' nikimili-ne kinié na eno Juda yemboma mundupu siye kolopo yembo lupema molemelena pukuru." nirimu.

⁷ Kanu kinie Pollo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo mundupe siye kolopa ulke te nondopa angilierimune purumu, kanu ulke pulu yemo, yemonga imbi mu Tisiasi Jasitasi, yu Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundorumu yemo.

⁸ Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo nokorumu ye nomimu, yemonga imbi mu Kirisipasi, yu kinie yunge ulke moloringi yemboma pali kinie Pollone nirimu ye Awili, Yesusi, 'Yu sike, Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nimbe ou mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi.[†] Korini yemboma Pollone ungu nirimumu pilieringi yembo awisili 'Sike nikimu.' ningu 'konopu alowa teko, no lsingi.

⁹⁻¹⁰ Walse ipulueli Pollo kumbu mele tepa kanorumu kinie Awilimuni yundu nimbendo: "Nu kere pipi siku pipili naa kolou." nirimu. "Nanga yembo molongema awisili itaono awilimunge molemelemonga na alieli nu kinie molombo, yembo tene nu tepa kenjipe mindili manda naa simbe. Akumunge nuni alieli nanga ungu yemboma ningu sieni." nirimu.

¹¹ Akumunge Pollo Korini yemboma Pulu Yemonga ungumu mane sipe molopili ponie telu oli talo pakera ombo purumu.

¹² Ye Gallio yu kolea Akaya poropinji Romo gapomano endisi molorumu kinie Juda yemboma Pollo kinie mu mindili kolko maku toko ongo yu ambolko likulie, Gallio molorumune meli puku kote tendekolie ningendo:

¹³ "I yemone olio ungu mane pilipu telemolo mele naa nimbe, Pulu Yemonga ungu mane[‡] sipe, Pulu Yemo kapi nimbu imbi manda lipu ola mundundumolo mele nilimomo kapola naa telemo." niringi.

¹⁴ Pollone topondopa ungu te nimbé terimu kinie Gallione Juda yemando nimbendo: "I yemone Romo gapomano ungu mane te pulue tolka molo yembo te tepa kenjilkenje eno Juda yemane kote papu tendelemela, nane enonga ungu pilke.

¹⁵ Nalo enone enonga ungume kinie imbime kinie ungu manema kinie nilimele pulume akumenga ongo yu kote tendekemelemo kapola naa tekemo. Eno enono anjo puku piliegi! Nane ikotemo naa pilimbo." nirimu.

[†] **18:8:** inie yakondo 9:42, 14:23; bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "8. bilip". [‡] **18:13:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

¹⁶ Aku nimbeline, yuni eno kotena makoropa pena mundorumu.

¹⁷ Akumunge yembo lupemane pali Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemo nokorumu ye nomi Sotenisi ambolko liku, Gallio kanopa molopili yu toringi. Nalo Gallio yu aku teringi mele kanopalie siye kolorumu.

18:18-22 Siria Poropinji Sukundu Kolea Andiyoko Kelepa Yando Omb ndo (18:18-21) Pollo Kinie Akuwillia Pirisilla-selo Kinie Pea Kolea Epesasi Puringi, (18:22) Elo Kolea Epesasi Molangili Pollo Yuyu Kamu Andiyoko Purumu Temanemo

¹⁸ Pollo wale awisili kolea awili Korini we molopalie nirimumuni, pe Kirasinge yembomando nimbendo: "Na pukuru. Eno konopu pe nipili molko kondaa." nimbeline yu pupe, Sengiria taono nomu kélona pupe, sipine kolea Siria poropinji purumu. Akuwillia kinie Pirisillaselo Pollo pea tapu toko puringi. Sipine ou naa pupe Sengiria taono we molopalie yuni Pulu Yemo kinie "Ulu te paa sike tembo." nimbe mi lepalie yunge penge indi ye tendo "Porondou." nimru.

¹⁹⁻²¹ Eno Epesasi taono puringi kinie Pollo Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe Juda yemboma kinie ungu awisili kerepale niringi. Enone yundu "Wale pokore pea molamili." niringi nalo eno niringi mele naa pilierimu. Nalo pumbe tepalie enondo nimbendo: "Pulu Yemone "Pu." nimu liemo walse kelepo yando ombó." nimbe "Eno molaa." nimbeline nirimumuni, Akuwillia kinie Pirisillaselo Epesasi taonona molangili mundupe siye kolopa sipine yu purumu.

²² Sipimu pupe kolea awili Sisaria lierimu kinie Pollo manie pupelie, Kirasinge yembo talape , kolea awili Jerusalleme, moloringine§ olando pupe "Eno manda molemeleye?" nimbeline, kelepa , kolea awili Sisaria maniendo ombo sipi tengä, kolea awili Andiyokondo kamu purumu.

18:23-21:17 POLLO WALE YEPOKO SIPE YESUSINGE UNGUMU NIMBE SILIPE ANDORUMU TEMANEMO

18:23 Pollo Wale Yepoko Sipe Pulu Polopa Awilimunge Ungumu Nimbe Silipe Andombando Kelepa Purumu Temanemo

²³ Kolea awili Andiyoko molopili wale awisili ombo purumu kinie pe yu kelepa kolea awili Andiyoko mundupe siye kolopa, kolea Gallesia poropinji kinie Pirisia poropinjiselonga pupe aku koleaselonga lierimu koleamanga

§ **18:22:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

pali andopa "Yesusinge lombili andoli yemboma*" yunge ungumu komu naa sindiku, siye naa kolko mimi siku pilku molaa." nimbe, nimbe silipe purumu.

18:24-19:1 Ye Apollosinge Temanemo

²⁴ Juda ye tengah imbi Apollosi,[†] kanu yemonga pulu kolea Allekesandia, yu Epesasi taono orumu. Yu ungu paa nimbe kondopa, Pulu Yemonga bokune molemo ungume pali pilierimu yemo.

²⁵ Awilimuni yemboma molko kondongendo tengah aulkemo akisinderimu mele ou yu mane siringi pilipelie, Yesusinge temanemo yemboma sumbi sipe topa sipe, paa tondolo mundupe nirimu, nalo yu No Lindeli Jonone yemboma no lindimbendo mane sirimu mele mindi pilipelie mane sirimu.[‡]

²⁶ Apollosi yu Epesasi taono ombalie, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pulu polopa ungumu nimbe simbendo pipili naa kolopa tondolo mundupe nirimu. Akuwilla kinie Pirisillaselo yu ungu nirimu mele pilkululie elonga ulkena meli pukulu, Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa paa mindili naa nongo molko kondonge aulkemo akisinderimu mele pali kamu mimi siku ningu siringili.

²⁷ Pe Apollosi "Na kolea Akaya poropinji pambo." nirimu kinie Kirasinge yembo Epesasi taonona moloringimene yundu ningendo: "Papu nikinu. Nu Kirasinge kongono kolea Akaya poropinji puku te-pani." ningu, 'Yesusinge lombili andoli yembo kolea Akaya moloringimene yu kanoko imbi sikulie 'Pea molamili.' niengi.' ningu pepá toko siringi. Yu pepámo meli kolea Akaya poropinji pupelie nirimumuni, Pulu Yemone we kondo kolorumumunge Awili Yesusinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku Kirasinge yemboma moloringime Apollosini eno paa lipe tapondorumu.

²⁸ Yemboma kanoko molangi Apollosi tondolo mundupe, Juda yembo "Yesusinge ungumu nikimili akumu kolo tokomele." niringime kinie yu kinie kerepale niringi, Yesusi yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu

* **18:23:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **18:24:** inie anjokondo 19:1, Ou-Korini 1:12, 3:5-6,22, 4:6, 16:12, Taitasi 3:13. ‡ **18:25:** 'Yembomane konopu alowa teko, Yesusi yu Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu molorumu mele ningu piliengi!' nimbe mane sirimunje. Yesusi olianga nimbe kolo wangopa kolondopa mindili nomolo aulkena wendo lipe konde molopo mindi pumolo aulkemo akisinderimu mele pilierimu molo naa pilierimunje. Mini Kake Telimuni yemboma lipe tapondomba mele yu naa pilipe mane sirimunje. Olio naa pilimolo.

molorumu Pulu Yemonga bokune nimbe molorumu mele mimi sipe lipe ora sipe mane sirimu.

19

19:1-20:1 Pollo Epesasi Taono Pupe Terimu Temanemo

19:1-7 No Lindeli Jononga Ungumu Pilku No Lsingi Ye Epesasi Taonona Moloringime-Kinie Pollone Terimu Mele Temanemo

¹ Ye Apollosi kolea Akaya poropinji pupe akumunge kolea awili Korini molopili, Pollo ma pangiaulkena pupe Epesasi taono maniendo purumu. Akune pupelie Yesusinge lombili andoli yembo mare kanorumu.

² Kanopalie nirimumuni, eno walsipelie nimbendo: "Enone ungumu pilieringi mele 'Sike.' ningu pilkulie Mini Kake Telimu lsingi molo moloye?" nirimu.

Enone pundu toko ningendo: "Molo, Mini Kake Teli te molemo mele olio naa pilimolo." niringi.

³ Aku niringi kulu pilipelie Pollone enondo nimbendo: "Aku liemo eno no nambeko lsingiye?" nirimu.

Enone ningendo: "Jonone*" nirimu ungume pilipulie no lsimulu." niringi.

⁴ Pollone nimbendo: "Jonone yembomando nimbendo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko konopu alowa teko no lie." nirimu nalo iungumu mindi naa nirimu. Ungu te pea nimbendo: "Akilipe ombá ye Yesusi 'Yu sike.' ningu tondolo munduku piliengi!"[†] nirimu." nimbe Pollone nirimu.

⁵ Aku sipe nirimu mele pilkulie, eno "Awili Yesusinge yemboma molomolo." ningu Yesusinge imbi leko no lsingi.

⁶ Kanu kinie Pollone enonga pengena ambolorumu kinie eno moloringine Mini Kake Telimu orumu kinie enone umbu ungu lupe lupema leko, Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi.

⁷ Aku teringi ye rurepo mele moloringi.

19:8-10 Pollone Epesasi Yembomando Awili Yesusinge Ungu Nimbe, Eno Kinie Kerepale Niringi Temanemo

⁸ Pollo Epesasi molopalie nirimumuni, Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkena pupe, Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema pali nokomba mele[‡] pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe sirimu. 'Eno paa pilku 'Sike.' niengi.' nimbe oli yepoko aku sipe nimbe sipe molorumu.

* **19:3:** No Lindeli Jono kanumu. Jono 1:6-7,29. † **19:4:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **19:8:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

⁹ Nalo Juda yembo mare karaye teko ungu liku su siku, "Ungu imu kolo tokomo, naa pilimolo." ningu, yemboma pilku molangi "I Pollone ungu nikimume nimbe kenjikimu." ningu ungu taka tondoringi. Aku teringi kulu Pollone eno mundupe siye kolopa purumu. Yesusinge lombili andoli yemboma§ lipe meli pupe, Tiranasini ungu ningu si-pou-pou teringi ulke nokorumu kanune meli purumu, akune alieli kerepale ningu moloringi.

¹⁰ Aku teko molangi ponie talo omba purumu kinie Juda yemboma kepe yembo lupe kolea Esia poropinji moloringime pali Awilimunge ungumu pilieringi.

19:11-12 Pulu Yemone Pollo Lipe Tapondoru Kinie Pollone Ulu Tondoloma Terimu Temanemo

¹¹ Pulu Yemone Pollo lipe tapondoru kinie ulu tondolo paa te lupe mele terimu.

¹² Pollo kongono tembando mulumbale panjerimume yemboma sirimu kinie liku meli puku kuru torumu yemboma simbi tondoringi kinie enonga kuru torumume pora nimbe, enonga konopune kuru moloringime ongo wendo puringi.

19:13-20 Sipa Malopili Kinie Ulu Te Wendo Orumu Kanokolie Kuru Ala Toringi Yemane Teringi Temanemo

¹³ Juda ye mare andoko yembomanga konopune kurume toko makoroko "Wendo paa!" ningu kou kongono andoko teringi. Eno mare Awili Yesusinge imbi leko walsiku* kurume 'Ongo wendo paa!' ningendo i siku niringi: "Pollone ungu mane silimo ye Yesusinge imbi lepo walsipulie 'Eno ongo wendo paa!' nikimulu." niringi.

¹⁴ Ye Sipa yunge malopili yepoko pakera aku siku teringi. Sipa yu Pulu Yemo popo tondoringi yemanga ye awili† te. Aku yemonga malopilini aku siku Yesusinge imbi leko walsiku kurumendo "Ongo wendo paa!" niringi kinie

¹⁵ kurumene topondoko ningendo: "Olio Yesusi kanopo imbi silimolo. Pollo kanolemolo. Nalo eno nameleye?" niringi

¹⁶ kinie kuru konopune molorumu yemone eno moloringine pukue topa pupe enonga mulumbalema ambolopa sungu mangu sindipe eno paa torumu-ne kanu ulkemo munduku siye kolko mulumbale te naa pakoko meme pakoko we kowa puringi.

§ **19:9:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". * **19:13:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "28. nem". † **19:14:** bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris".

¹⁷ Pe Epesasi taonona moloringi Juda yemboma kinie yembo lupema kinie aku ulu wendo orumumu pilkulie eno mini wale munduku, Awili Yesusinge imbimu liku ola mundunduku yu kapi niringi.

¹⁸ Akumunge yembo awisili ou Yesusi 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilieringime kanu ulumu wendo orumu kinie ongo ou ulu keri teringime ningu para siringi.

¹⁹ Aku siku teringimenga yembo mare ou kuru ala toko teko kenjeringi kanu yembomane yemboma kanoko molangi enonga ala toringi bokume pali tepena kaloringi. Boku kaloringimenga kou mone purumu mele kou sillipa pipiti tausini mele purumu.

²⁰ Aku sipe mele Awilimunge ungumunge tondolomone kanu ulu kerime topa manie mundorumu kulu ungumu enge nimbe koleamanga pali pupe kapola terimu.

19:21-41 (19:21-22) Pollone "Jerusalleme Pambo." Konopu Lepalie Ou Epesasi We Molorumu Kinie (19:23-41) Kolo Toli Pulu Ambo Atemisi Popo Toringi Yembomane Epesasi Taono Maku Toko Teko Kenjeringi Mele Temanemo

²¹ Kanu ulume pali ou teringi kinie pe Pollo konopuni pilipelie 'Kolea Masedonia poropinji pupu kolea Akaya poropinji[‡] pupulie, kolea awili Jerusalleme pumbo. Jerusalleme pupulie, pe kolea awili Romo pumbo.' konopu lierimu.

²² Pollo yu liku tapondoringi yemanga Timoti kinie Erasatisiselo "Kolea Masedonia pale." nimbe lipe mundupelie yu wale mare kolea Esia poropinji we molorumu.

²³ Aku walemanga Epesasi taono kanune Awilimunge temane peangamo toko siringimunge umbune awili te wendo orumu. Wendo orumu mele isipe:

²⁴ Ye te, yunge imbi Demitiasi, yuni yemboma popo toringi pulu-ambo kolo toli Atemisi[§] none teli melema kou sillipane tepe mimi tepe noserimu. Yemboma kanu none telime enonga ulkemanga anjiku popo tongendo kou mone siku lsingimunge Demitiasi kou mone awisili lipe yunge kongono tenderingi yema mele awisili kalorumu.

²⁵ Kanu yemone yunge kongono tenderingi yema kinie ye Atemisinge kongono lupema tenderingi yema kinie "Eno waa." nimbe, lipe maku topalie nimbendo: "Yema, pulu ambo Atemisinge kongono tendelemolomonga kou mone paa olandopa limolo.

[‡] **19:21:** Wale mare kolea Akaya ningu bokune toko, wale mare kolea Giriki molo Girisi ningu bokune tolemele. Kolea telumu. Akune sukundu Korini yu taono awili Mosipi mele. [§] **19:24:** bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

²⁶ Aku ye Pollone ungu nilimomone yembo awisili kondi topa anjo limo mele eno pilku kanolemele. Yuni nimbendo: "I kini telememele pulu yemboma kolo toko telememele." nilimo ungumu Epesasi taono yemboma kinie kolea Esia poropinji pali kepe yemboma pilku liku yu lombili pulimele.

²⁷ Yuni nilimo ungumuni olionga kou mone kongonomo mindi topa manie naa mundumbe. Pulu ambo Atemisi molemo popo tolemolo tamandu ulkemo kepe yembomane "Akumu uluri molo." ningu kanoko keri kanonge. Atemisi yu kepe yunge imbi paa ola molemomo topa manie mundundumbe tekemo. Pollone kanu temanemo we topa molomu liemo kolea Esia poropinji kepe we koleamanga pali kepe ipulu ambomo popo toko imbi liku ola mundundulimele mele munduku siye kolonge lemo." nirimu.

²⁸ Enone kanu ungumu pilkulie paa mumindili kolkolie ru ningulie ningendo: "Olio Epesasi yembomanga pulu ambo Atemisi paa awili olandopamo molemo." niringi.

²⁹ Aku niringi kinie yemboma pali ru ningu naka leko sukundu sukundu lkisiku ongo maku tokolie, Gayasi kinie Arisitakasiselo ambolko liku meli puku, enonga maku toringi koleana puringi. Kanu yeselo elo kolea Masedonia poropinji yeselo, Pollo kinie pea tapu toko andoringi.

³⁰ Pollo eno maku toringine ungu nimbé pumbe terimu nalo Yesusinge lombili andoli yembomane "Molo." niringi.

³¹ Kolea Esia poropinji ye nomi mare Pollo kinie perene niringimene kepe ningu mundukulie ningendo: "Pollo nu maku tokomelena paa naa pu." niringi.

³² Maku toringi yemboma konopu naa pepa bulu balu nirimu. Enone ru ningu, ungu lupe lupe niringi. Yembo awisilini eno maku toringimunge pulumu naa pilieringi.

³³ Juda yembomane enonga ye nomi Allekesanda yembo moloringine suku singine liku mundoringi. Kanu kinie yu "Ungu te niembo." nimbe ki ola mundupe, ungu te nimbé terimu.

³⁴ Nalo enone yu ,Atemisi popo naa torumu, Juda ye te ningu kanokolie eno ru ningulie ningendo: "Atemisi yu olio Epesasi yemboma nokolemo pulu ambo awilimu." ningu molangi ena mongo talo ombo purumu.

³⁵ Kanu kinie Epesasi taono kusikusi yemo ola angilipe "Ungu naa niee!" nirimu. Yemboma taka liku moloringi kinie yuni nimbendo: "Epesasi yema nameleye, olio kolea Epesasi yembomane pulu ambo awili Atemisi molemo tamandu ulke olionga taonona angilimomo kinie akune yu none teli kou mulune manie orumu kou akune angilimoselo olione nokolemolo, yembo nawene naa kanolemoye?

³⁶ Akumunge, yembo tene “Kolo tokomele.” manda naa ninge kene eno taka liku molko ulu te popenge teko naa teangi.

³⁷ Andi ye mengo ongiselone ulu te teko naakenjiku, olionga pulu ambomo ungu taka tondoko yunge tamandu ulkemonga melte wa naa lingili nalo we mengo ongi.

³⁸ Demitiasi kinie yunge kongono yema kinie eno yembo te kinie ungu te pemu liemo kapola, kote wale te wendo ombá kinie kote tendangi, gapomano ye awili endisimene kotena manda lipe sumbi sindimbe.

³⁹ Unzu te lupe ninge liemo yembo maku tonge wale tenga ningu sumbi siengi.

⁴⁰ Kinié we maku toko opa teko ungu awisili kerepale ningu ru nikimilunge olio mongo pemba. Endisimene olio kinié ulu tekemolomonga kote tendelemelanje olio kotena ungu te topundopo nimolo aulke te naa lelka. Tekemolomonga pulu te naa pekemo.” nirimu.

⁴¹ Aku nimbeline, taono kusikusimuni yembomando “Bulu-balu ningu paa!” nirimu kinie pilku liku puringi.

20

20:1-6 Pollo Kolea Masedonia Kinie Akaya Poropinjise-longa Andopalie Kolea Esia Poropinji Kelepa Yando Orumu Temanemo

¹ Epesasi taono yemboma ungu awisili ningu Polloknie mumindili koloringi mele pora nirimu kinie Pollone Yesusinge lombili andoli yemboma* “Waa.” nimbe, eno nimbe mundupelie nirimunumi, ‘Eno enonga konopu enge nipili molko kondangi.’ nimbe ungu mare nimbe sipelie, “Eno molaa.” nimbe yu Epesasi taono mundupe siye kolopa kolea Masedonia poropinji pumbe purumu.

² Kanu koleana andopa ‘Konopu enge nipili molko kondangi.’ nimbe yemboma ungu nimbe silipe pupelie, kolea Akaya poropinji suku pupe,

³ akune oli yepoko molorumu. Yu kelepa kolea awili Andiyoko taono yando ombando ‘Kolea Siria pambo.’ nimbe sipine pumbe terimu nalo Juda yembomane “Yu topo kondamili.” ningu langi niringi pilipelie, yu ‘Kolea Masedonia poropinji kelepo yando pambo.’ nirimu.

⁴ Yu pea tapu toko puringi yemanga imbime isipe: Beria taono molorumu ye Pirasi malo Sopata kinie, Tesallonaika taono molorumu ye Arisitakasi Sekandasisele kinie, Depi taono molorumu ye Gayasi kinie, akume pea puku, Timoti

* **20:1:** bokumunge alsena anjokondo “10. disaipel”.

kinie kepe, kolea Esia poropinji ye Tikikasi Toropimasiselo kepe, aku yema Pollo kinie pea tapu toko puringi.

⁵ Olio Pillipai taono molamili eno kumbi leko puku Toroasi taono pukulie olio nokoko moloringi.

⁶ Juda yembomane ponie tengahenga kolea awili Jerusalleme puku akune suku Pulu Yemone enonga anda-kolepalime Naa Topa We Ombo Purumu mele[†] pilieringi walema, akumu imbi leko, 'Pillawa Akoli Mele Isimu Naa Munduku Pillawa We Kalko Noringi Walema' niringila, aku walema ombo purumu kinie olio kolea awili Pillipai mundupu siye kolopo sipine pupu molamili wale kise pakera ombo purumu kinie Toroasi wendo pupu, ye ou kumbi leko puringime akune kanopo lipu koro te eno kinie pea tapu topo Toroasi molorumulu.

20:7-12 Pollone Kolea Toroasi Taono Kango Ye Yutikasi Kolorumu Topa Makinjinderimu Temanemo

⁷ „Sambate walemo ombo pupe,“ koro konde tengahenga pulu pulu kongono walemo wendo orumu kinie,[‡] olio Yesusinge lombili andoli yemboma pea langi nombo Yesusinge "Pilku nangi." nirimu mele pilipu nombo tapu topo molomolondo[§] maku torumulu. Pollone yemboma ungu mane sirimu. Yu 'Opali pumbo.' nimbe yemboma ungu mane sipe molopili kolea awi-burumi lierimu.

⁸⁻⁹ Olio ulke olakondo polo yepoko sipemonga suluminiana maku torumulune tepe llame awisili kandopo nosipu molorumulu. Akune kango ye te molorumu, yunge imbi Yutikasi. Yu 'Ulke patepili.' ningu suru toringine ola molorumu. Pollo we ungu nimbe mindi molorumu kinie Yutikasi yu uruni sumbili tambili nirimu kulu yu kamu uru perimu kinie topa ulke sumbiliana manie mundorumu. Yu lingi puku kanoringi kinie yu ou kolopa pora sirimu.

¹⁰ Pollo manie pupe kango onomo lierimune pupe tamalu pepa kangulupelie enondo nimbendo: "Eno mini-wale naa mundei. Yu we konde molemo." nirimu.

¹¹ Aku tepalie kelepa suluminiana olando pupe, eno kinie langi liku nongolie, altoko ungu ningu molangi kolea tangorumu kinie yu purumu.

¹² Ye kango kolorumu kanumu yu altopa konde molorumu kulu eno paa konopu peanga pepili yu konopu siku meli puringi.

20:13-17 Pollo Kolea Mallitasi Taono Purumu Temanemo

¹³ Pollo Toroasi taonona we molopili olio sipine Asosi taono kumbi lepo purumulu. Pollone "Na kolea Asosi nendo

[†] **20:6:** bokumunge alsena anjokondo "30. Pasova". [‡] **20:7:** bokumunge alsena anjokondo "37. Sabat". [§] **20:7:** inie yakondo 2:42*.

manie aulke ombó." nirimu kulu olio kumbi lepo pupulie 'Yu kolea Asosi ombá kinie sipine pea pamili.' nimbu nokopo molorumulu.

¹⁴ Pe Pollo kolea Asosi orumu kinie kanopo lipu yu pea sipine pupu Mitillini taono pupu pepo,

¹⁵ orili-ou anjo pupu, kolea Kiosi purumulu kinie ipu lierimu. Pupu molamili kolea tangorumu. Kelepo kolea Semosi purumulu kinie altopa ipu lierimu. Pupu molamili kolea tangorumu kinie pupu Maillitasi taono purumulu.

¹⁶ Pollo 'Sumbi sipu kolea awili Jerusalleme pupu, Pendikosi walemo* ou wendo naa opili na akune sukundu pumbo.' konopu lepalie, 'Kolea Esia poropinji pumbo kinie walema we pora nimbé kinie manda naa pumbo.' konopu lepa 'Epesasi taono mundupu siye kolopo Jerusalleme sumbi sipu pumbo.' konopu lierimu.

20:17-38 Pollone Epesasi Kirasinge Yembomanga Tapu Yemando "Na Kamu Pukuru. Eno Molaa." Nirimu Temanemo

¹⁷ Pollone 'Epesasi naa pumbo.' konopu lepalie nirimu-muni, kolea Maillitasi molorumulu kinie Pollone Epesasi taono Kirasinge yembo talape moloringimenga tapu yemando[†] nimbe mundupelie "Na moliona waa." nirimu.

¹⁸ Kanu kinie eno yu molorumune oringi kinie yuni enondo nimbendo:

"Na kolea Esia poropinji ou pulu pulu ombo, akune sukundu koleamanga pali andopolie kongono tepo ulu terindu mele eno kanoko pilku, kinié telio mele pilimele.

¹⁹ Kolea Esia poropinji sukundu lemo koleamanga temane peangamo tolipu andorundu kinie Juda yembomane nanga kongonomo alieli teko kenjindiku pipi singe teringi akumunge na umbune awisili lipu mindili silio nalo nanga imbimu lipu ola naa mundupu, Awilimunge kongonomo taka lipu tenderindu mele tendepolie niliomone, 'Ungumu paa piliengi!' nimbu kolama ombo manie manie pupili molorundu.

²⁰ 'Eno temane peangamo topo simbondo mundupu siye naa kolambo.' nimbu, 'Eno lipu tapondambo.' nimbu temane peangamo pipili naa kolopo topo silipu andopo, maku toringimenga kepe enonga ulkemanga kepe eno ungume pali mane sirindu kanumu eno kanoko pilimele.

²¹ Juda yemboma kinie yembo lupema kinie tondolo mundupu nimbondo: "Ulu pulu kerime munduku siye kolko, konopu alowa teko Pulu Yemo molemona puku, olionga Awili Yesusi molopa tenderimu molemo mele 'Yu

* **20:16:** ungu pulumu Jono 5:1*. † **20:17:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios", "16. hetman".

sike.' ningu tondolo munduku pilku molangi."‡ nimbu alieli eno nimbu silipu andorunu kanumu.

²² "Akumunge kinié Minimuni ka mele sipe lipe mundukumu-ne na Jerusallelendo pukuru. Na Jerusalleme pumbo kinie nambolka uluri kamu wendo ombánje naa pilkiru,

²³ nalo koleamanga pali andolio kinie Mini Kake Telimuni ungume tondolo mundupe na nimbe silimo mele isipe: "Nu ka ulkena peko mindili noni." nilimo akumu mindi pilio.

²⁴ Nalo 'na molopo kondopo, mindili naa nombo, na naa kolambo.' nimbu kele topo ulu te manda naa telio. 'Awili Yesusini na kongono sirimu kongonomo tepo lipulie mindi na konopu simbo.' nimbu pilipu molio. Kanu kongonomo isipe: Pulu Yemone olio mana yemboma we kondo kolemo mele temane peangamo topo silio kanumu.

²⁵ "Kapola, na altopo ungu te nimbo tekero. Nane ou enonga koleamanga andopolie Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa melema nokolemo nokomba mele§ eno nimbu sirindu pilieringi yembomanga telurini kepe na altoko naa kanonge.

²⁶ Aku tembamonga nane kinié eno sike inimbu sikiru: Yembomanga te molopa kenjipe kolea kerine pumu liemo nanga ulu te molo, yu ungu lipe su simbemonga pumbe.*

²⁷ Nane eno pilku molangi Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele ulume pali 'Mundupu siye naa kolambo.' nimbu pipili naa kolopo sumbi sipu eno nimbu sirindu kanumu.

²⁸ Mini Kake Telimuni eno tapu yema mako topa 'Kongi sipisipi nokangi.' nirimu sipisipime nokoko kondoko, eno enono nokoko kondangi. Pulu Yemone yunge meme ondondorumumuni eno lsimu Pulu Yemo yunge yembo talape molemelemanga tapu ye peangama molangi.†

²⁹ "Na pilkirumu eno mundupu siye kolopo pumbo kinie eno molongena owa takera paa kerime ongo Yesusinge kongi sipisipime toko bulu balu singe lemo.

³⁰ Enonga yembo mare kepe pe ungume alowa teko kolo toko, Yesusinge lombili andoli yembo mare kondi toko 'Olio lombili waa.' ningu aku tengé.

³¹ Aku sipe ulume wendo ombá kene eno alieli nokoko kondoko molayo. Eno pilku molonge mele isipe: Nane 'Iungume piliengi!' nimbu ipulueli tangoli enamanga pali kolama om̄ba manie manie pupili tondolo mundupu eno

‡ **20:21:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "8. bilip". § **20:25:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **20:26:** Isikiele 3:17-19; inie yakondo 18:6. † **20:28:** 29 bokumunge alsena anjokondo "44. sipsip".

lipu tapondopo liepi liepi topo nimbu sipu, walse kepe siye naa kolopo, we nimbu molambo ponie yepoko pora nikimu. Aku sipu terindu mele pilku komu naa siku, nimbu sirindu ungume paa pilku molangi.

³² "Kinié eno Pulu Yemonga kíne lipu mondopo, 'Pulu Yemone we kondo kololi ungu ,eno nimbu sirindu, akumene eno enge sipe, Pulu Yemone 'nanga yembo manjiku molko, yembo kake telime molangi' nilimo yemboma yu mele peangama simbe kinie eno aku sipe simbe linge, aku we kondo kololi ungumu eno kinie pepili.' nimbu nikiru.

³³ "Na yembomanga kou mone gollo sillipama kinie mulumbale melemanga te kanopo kumu naa panjerindu.

³⁴ Na kinie, na pea tapu topo andorumulu yemboma kinie, olio melema molo torumu kinie nanga kiselone enge nimbu kongono tepo melema lipulie lipu tapondoruntu.

³⁵ 'Nanga kongonoma pali eno aku siku teangi.' nimbu, lipu ora sirindu. Olione aku sipu tepolie pange teli yemboma lipu tapondopo tondolo mundupu teamili. Awili Yesusini nirimu mele pilku molangi. Yesusi yuni nimbendo: "Yembo tene yembo te lipe tapondopa melema sipelie konopu silimo mele olandopa; yu yuyu melema lipelie konopu silimo mele maniendopa." nirimu."[‡] nimbe Pollone nirimu.

³⁶ Aku ungume nimbe pora sipelie nirimumuni, yu Epesasi tapu yema kinie koropongo langopa enonga nimbe Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa tenderimu.

³⁷ Kanu kinie eno pali kola teko Pollo kangulku kondo koloringi.

³⁸ Eno kameleni mindili awili tepa tepili moloringi. Pollone "Na kelko naa kanonge." ou nirimu akumu pilkulie eno aku siku mindili koloringi. Kanu kinie yu liku meli sipine puku mundu-poringi.

21

21:1-17 Pollo Jerusalleme Kamu Purumu Temanemo

¹ Epesasi taono tapu yemando "Olio pukumulu kene eno molaa." nimbulie kameleni mindili tepa pepili eno mundupu siye kolopo sipine pupu, kolea Maillitasi mundupu siye kolopo wale tenga sumbi sipu purumulu. Kolea Kosi pupu, orili-ou Kosi mundupu siye kolopo kolea Rosi pupu, orili-ou Rosi mundupu siye kolopo kolea Patarando purumulu.

[‡] 20:35: Mateyu 10:8.

² Akune pupulie nirimulumuni, sipi te kolea Pinisia poropinji lemo kolea awili Taya pumbe terimu-ne kanopolie akune ola purumulu.

³ Nomune purumulu kinie kolea Saipirasi ki tarokondo lierimu kanopo mundupu siye kolopo ombo pupu, kolea Siria poropinji pupu, kolea awili Taya purumulu kinie 'Sipine meringi melema manie liengi.' nimbu olio we nokopo molorumulu.

⁴ Akune Yesusinge lombili andoli yembo mare* moloringi kanopolie eno pea koro telu molorumulu. Mini Kake Telimuni eno tondolo sirimumuni enone Pollondo "Jerusalleme kelko paa naa pu." ningu karaye teringi.

⁵ Aku niringi nalo walema pora nirimu kinie "Olio pukumulu." nimbu pumolo terimulu. Kirasinge yema kinie enonga ambo ambolangoma kinie tapu topo ombo taonona ulsu pupu nomu kélona mundu-poringi kinie no kélona koporongo langopo manie molopo Pulu Yemo kinie ungu nirimulu.

⁶ Kanu kinie oliondo "Paa." niringi kinie olione "Eno molaa." nimbu sipine ombo suku purumulu kinie eno kelkoulkendo puringi.

21:7-14 Pollo Jerusalleme Pumbendo Sipine Sisaria Purumu Kinie Ye Akapasini Yudu Ungo Te Nirimu Temanemo

⁷ Sipine kolea awili Taya mundupu siye kolopo Tollemesi taono purumulu. Akune Kirasinge yemboma moloringine pupulie, kangulupu "Eno molongi lemo." nimbu wale te eno kinie molorumulu.

⁸ Orili-oukundu Tollemesi taono mundupu siye kolopo kolea awili Sisaria pupu sipine kamu manie pupulie, temane peangamo andopa topa sili ye Pillipunge ulkena pupu molorumulu. Ou Jerusalleme liku tapondoli, ye yepoko pakera 'mako toringi' yemanga te yu.[†]

⁹ Pillipu lemenupili ambo wenepo kise moloringi, kanu amboma Awilimuni ungu umbu tondorumume pilipe yando nimbe sirimu ye te,[‡] yemonga imbi Akapasi, yu kolea Judia disiriki molopalie Sisaria maniendo orumu.

¹⁰ Olio kolea awili Sisaria wale mare molorumulu kinie Awilimuni ungu umbu tondorumume pilipe yando nimbe sirimu ye te,[‡] yemonga imbi Akapasi, yu kolea Judia disiriki molopalie Sisaria maniendo orumu.

¹¹ Olio molorumulune omba Pollonga kako torumumu posipe lipe yunge kimbu kime yuyu ka topalie nimbendo: "Mini Kake Telimuni nimbendo: "Jerusalleme molemele

* **21:4:** bokumunge alsena anjokondo "10. disaipel". † **21:8:** inie yakondo 6:5; 8:40. ‡ **21:10:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

Juda yembomane ikako pulu yemo ambolko liku i siku ka toko mengo puku yembo lupema singe." nikimu." nirimu.

¹² Aku sipe nirimu kulu olio pilipulie olio kinie akune moloringi yemboma kinie olione Pollondo paa tondolo mundupulie nimolondo: "Nu Jerusalleme olando paa naa pu." nirimulu.

¹³ Nalo Pollone topondopa nimbendo: "Eno nambemune nanga konopu toko embambo sindiku kola tekemeleye? Na Jerusalleme pumbo kinie ka singi liemo uluri molo. Molo Awili Yesusinge imbimu lipu ola mundunduliononga§ kamu toko kondongi liemo uluri molola. Kowa naa pumbo." nirimu.

¹⁴ Karaye tepo "Paa molo. Naa pu." nimbu molorumulu nalo olionga ungu nirimulume naa pilierimu kulu kanopolie olione nimolondo: "Aku kapola. Awilimuni pilipelie 'Wendo opili.' nimbé mele wendo opili." nimbu siye kolorumulu.

21:15-26:32 KOLEA JUDIA DISIRIKINE JERUSALLEME KINIE SISARIA KINIE POLLO KA ULKENA PERIMU KINIE WALE MARE KOTE PILIERINGI TEMANEMA

21:15-23:33 Pollo Jerusalleme Purumu Yu Ka Siringi Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Temanemo

¹⁵ Wale pokore Sisaria molopolie nirimulumuni, olionga melema lipu undu-undu sipu molopolie, pe Jerusalleme olando purumulu.

¹⁶ Jerusalleme pumolo purumulu kinie, Yesusinge lombili andoli Sisaria yembo mare pea tapu topo pupu, Nesononga ulkena olio puku mundu-poringi. Nesono yu kolea Saipirasi ye te, yu koronga ou Yesusinge lombili andoli yemo molorumu. Ou ningu panjiku 'Yunge ulkena pemolo.' niringi.

21:17-26 Pollo Jerusalleme Kamu Pupelie Kirasinge Yembomanga Tapu Yema Yu Terimu Mele Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁷ Jerusalleme kamu sukundu purumulu kinie Kirasinge yembomane konopu siku "Papu okomele." niringi.

¹⁸ Orili-oukundu Pollo keme olio Jemisi kanomolo purumulu kinie tapu yema pali* yu kinie moloringi.

¹⁹ Pollone "Eno molongiye?" nimbeline Pollo yu Juda yemboma mundupe siye kolopa yembo lupema moloringine andopa kongono terimu kinie Pulu Yemone yu lipe tapon-dopa terimu ulume pali eno temane topa sirimu.

§ **21:13:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "28. nem". * **21:18:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman".

²⁰ Yuni aku sipe nirimu pilkulie eno Pulu Yemo kapi niringi. Aku tekolie Pollondo ningendo: "Ango, Juda yembo tausini awisili 'Yesusi yu sike ,ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilku[†] ,yunge yemboma molemele, nu kanoleno. Mosisini ungu mane sirimume[‡] 'Paa pilipu teamili.' ningu molemele mele nu kanolenola.

²¹ Nalo Juda ye marene ongolie nu teleno mele olionga Juda yembo Kirasi pilieli yembomando ningu siringi eno pilku keri pilku molemele. Nuni teleno mele ongo niringi mele isipe: "Juda yemboma yembo lupema kinie molemele yembomane Mosisini ungu mane sirimume naa pilku munduku siye kolko, enonga kangomanga kangi te kopisiku makaye teko naa ltendeko,[§] olio Juda yembomanga ulu pulume naa teangi." ningu nuni aku siku nilino nilimele.

²² Eno pilku keri pilku molemele akumunge olio nambe-eamiliye? Nu yando onu mele eno sike pilinge. Nu kanoko keri kanonge kene

²³ olione "Nu tei." nimolo mele teani. Olio kinie ye kise molemele akumene 'Pulu Yemo kinie wale marenga ulu mare temolo.' ningu mi leko ningu panjeringi.

²⁴ Aku yema nu kinie pea tapu toko pukulie, enonga mi lieringi walema pora nimbendo nu kinie pea Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume teko, enonga penge porondonge kinie nuni kou mone sindeni. Aku teni kinie yembomane kanokolie, 'Nu kepe Mosinge ungu manema pilku teko moleno, nuni ulu mare teko kenjilino niringi temanemo kolo toko bulkundu nindingi lemo.' ningu kanonge.

²⁵ Nalo Juda yembomanga ulsukundu yemboma 'Yesusi yu sike ,ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilku ,yunge yemboma molemele, mane tengé mele pepá te ou topo sirimulu kanumu. Aku pepána "Teaa." nirimulu mele isipe: "Unjo kou melema liku anjiku "Olionga pulu yema." ningulie popo toko langi kalko silimele langime 'Kalaro mololi langime.' ningu naa nongo, melemanga memema naa nongo, kongi kepe melema 'Meme naa ombo pupili.' ningu nomi kolomongo naa tengema naa nongo, wa ulu kerinele naa teangi. Ulu akume naa tengé kinie aku papu." nimbu aku sipu pepá torumulu kanumu." niringi.*

²⁶ Kanu kinie orili-oukundu tapu yemane "Tei." niringi mele tembando Pollone ye kise kanume lipe memba pupelie, eno pea Pulu Yemone kake tepili molonge kanomba

* ^{21:20:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ ^{21:20:} bokumunge alsena anjokondo "26. lo". § ^{21:21:} bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

* ^{21:25:} inie yakondo 15:28-29.

ulume teringi. Yu aku tepalie, ‚Pulu Yemo popo toko kaloringi, ulke tembelena sukundu pupelie ‘Olio kake tepili molomolo ulume tepo molomolo walema pora nimbé mele nimbu sipu Pulu Yemo popo topo kalomolo melema nane simbo walemo nimbu siembo.’ nimbe ulke tembelena purumu.

*21:27-36 Juda Yembomane Pollo-Kinie Mumindili Kolkolie
Ulke Tembelena Yu Ambolko Tonge Teringi Kinie*

²⁷ Pollo kinie ye kise kanume Pulu Yemone eno kake tepili molonge kanomba ulume teko moloringi wale yepoko pakera pora nimbé terimu kinie kolea Esia poropinji Juda yembo marene Pollo ulke tembelena molorumu kanokolie, ulke tembelena maku toko moloringi yemboma teko mu-mindili kondoko Pollo ambolko liku,

²⁸ ru ningulie ningendo: “I sirele yema, olio ongo liku tapondayo. Iyemone koleamanga pali andopa yemboma temane topa silimo mele isipe: “Olionga yemboma kinie, olionga ungu manema kinie, iulkemo kinie, kanoko keri kanoko, olio Juda yemboma telemolo mele naa teaa.” nimbe mane silimo yemo imu. Aku ulume mindi naa telemo. Ulu te kinié ya tekemola. Iulke kake telimunge Juda yembomanga ulsu yembo lupe mare memba omu akumunge iulkemo tepe kenjemu.” niringi.

²⁹ (Enone Epesasi taono ye Toropimasi Pollo kinie Jerusalleme sukundu tapu toko andoringili kanokolie, ‚Olio Juda yemboma Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke tembelena sukundu pea pungili.’ konopu lekolie aku siku niringi.)

³⁰ Kanu kinie Jerusalleme moloringi yemboma pali mu-mindili kolko lkisiku sukundu sukundu ongo Pollo ambolko liku ulke tembelena ulsu kunduku mengo pukulie tamburumbu ulke kunema pipi siringi.

*21:31-36 Romo Ami Yemane Pollo Jerusalleme Ka Siringi
Temanemo*

³¹ Yu tongue teko moloringi kinie Romo ami yema nokorumu ye nomimu Jerusalleme yemboma pali teko kenjiku moloringi mele temanemo pilierimu.

³² Pilipelie yu ami ye mare kinie kanu yemanga nokoli yema kinie popenge tepe lipi meli yembo maku toko moloringine lkisipe meli purumu. Anime kinie enonga ye nomimu kinie oringi kanokolie teko kenjiku moloringi yembomane Pollo altoko kopene naa toko we siye koloringi.

³³ Ami ye nomimu Pollo molorumune ombo yu ka sipelie ami yemando nimbendo: “Yu ka sene talone ka taa.” nirimu. Aku nimbeline yuni yemboma walsipelie nimbendo: “I yemo naweye? Yu nambe-emuye?” nirimu.

³⁴ Maku toringi yembomanga marene "I sipe isipe temu." ningu yu mele mele ungu awisili niringi kulu ami ye nomimu ulumunge pulumu naa pilipe imbi sipelie, yuni nimbendo: "Yu ami yemanga ulkena mengo paa." nirimu.

³⁵ Mengo puringi kinie Pollo ulkena ola puringi polona nondopa purumu kinie yemboma nondoko nondoko ongo yu tonge teringimunge ami yemane yu taropola teko mengo puringi.

³⁶ Yembo lombili puringimene ru ningu "Kolopili toko kondaa." niliku lombili puringi.

21:37-22:21 Pollone Pilipe Terimumunge Pulumu Juda Yembo Moloringimendo Nimbe Sirimu Temanemo

³⁷ Ami yemane Pollo enonga ulkena sukundu mengo punge teringi kinie Pollone ami ye nomimu mawa tepalie "Nane nu ungu te niembo." nirimu.

Ye nomimuni topondopa nimbendo: "Nu Giriki ungu pilino lepamo.

³⁸ Aku liemo ou kolea Isipi ye tene "Romo gapomano tamili." nimbe yemboma toko kondoli ye po tausini lipolelea ku lieline memba purumu kanu yemo nu molo lepamo." nirimu.

³⁹ Pollone topondopa nimbendo: "Na Juda yemo, kolea Sillisia poropinji lemo kolea awili Tasisi nanga koleamo. Nanga koleamo we te molo. Imbi molemo kolea awilimu. 'Nane yemboma ungu nimbu siembo.' nimbule nu mawa tekero." nirimu.

⁴⁰ Ami ye nomimuni "Manda, ni." nirimu kinie Pollo polona ola angilipelie "Na ungu te niembo, eno tako liku molaa." nimbe ki ola mundorumu.

Eno tako liku moloringi kinie yuni Ipuru ungu lepalie enondo nimbendo:

22

¹ "Ango tara keme, kinié enonga ungu pundu tambo piliee." nirimu.

² Yuni Juda yemboma enonga Ipuru ungu lepalie nirimu kulu pilkulie niringimuni, paa ungu naa nili tako liku moloringi.

Kanu kinie Pollone nimbendo:

22:3-16 Pollo Yu Konopu Alowa Tepa Kirasinge Yemo Molorumu Mele Nimbe Sirimu Temanemo (21:37-22:21 pali liku tere leko kanani.)*

³ "Na Juda yemo. Amane na kolea Sillisia poropinji lemo kolea awili Tasisi merimu. Nalo na ikolea awili

* **22:2:** inie yakondo 9:1-19, anjokondo 26:12-18.

Jerusalleme molopo awi lierindu. Awi lepolie Gamellielenye yema sukuli tenderimu kinie na pea sukuli terimulu. Yu paa pilipe konginjeli perimu yemo molopalie olionga anda kolepalimenga ungu manemata pali olio mimi sipe mane sirimu. Akumunge enone kinié Pulu Yemo tondolo munduku pilkulie ‘Yembomane Pulu Yemo paa teko naa kenjengil!’ nilimele mele na aku sipu tondolo mundupu pilipu ‘Yembo tene Pulu Yemo tepa naa kenjepili.’ nimbu molorundula.

⁴ “Aku nimbu molopolie nirindumuni, iulu konde wendo orumumu[†] pilku liku ténge panjiku teringi yemboma nane pilipu, ‘Pulu Yemo teko kenjikimili.’ nimbu, eno mindili lipu sipu “Kolangi.” nimbu, ambo yema ka sipu panjerindu.

⁵ Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo kinies kanjolloma kinie aku terindu kanoringi mele, kinié nanga kote tendekemele yema eno kanu yemane manda ningu silimela. Kanu yemane pepá toko siringi na lipu enonga angenupili ‘kolea Siria poropinji, kolea awili Damasikasi moloringine meli purundu. ‘Akune kanu ulu konde te wendo orumumu pilku teringi yemboma ka sipu, enone aku siku teko kenjilimelemonga mindili nangi.’ nimbu Jerusalleme yando membo ombondo pepámo lipu membo purundu.

⁶ “Kanu kinie kolea awili Damasikasi nondopo pumbo purundu kinie awi tangoli walsikele mulu koleana pateli te manie ombo na molorundune pa awili tepa terimu.

⁷ Na topa manie mundorumu lepo pilierindu kinie ungu te ombo nando nimbendo: “Sollo, Sollo, nambemune nuni na mindili liku silinoye?” nirimu.

⁸ “Nane walsipulie nimbondo: “Awilimu, nu naweye?” nirindu.

“Yuni topondopa nimbendo: “Na Nasarete taono ye Yesusi, na nuni mindili liku silino yemo.” ,nirimu.,

⁹ Na kinie pea tapu topo purumulu yema paterimumu kanoko, ye tene nando ungu nirimumu pilieringi nalo ungumu pilku imbi naa siringi.

¹⁰ “Nane walsipulie nimbondo: “Awilimu, na nambe-emboye?” nirindu.

“Awilimuni nimbendo: “Ola molko kolea awili Damasikasi sukundu pani. Akune puni kinie nu ‘Teani.’ nimbu ou nimbu panjerindu mele ye tene nu nimbe simbe.” nirimu.

¹¹ Tondolo patelimuni nanga mongomo sumbulu tondorumu-ne melte naa kanorundu. Akumunge na

[†] 22:3: bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. [‡] 22:4: inie anjokondo 24:14.

§ 22:5: bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”.

pea tapu topo purumulu yemane na ki ambolko meli, Damasikasi sukundu puringi.

¹² "Kanu kinie ye te, yemonga imbimu Ananayasi, na molorundu ulkena na kanombando orumu. Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando nimbe sirimume yu paa pilipe lipe terimu yemo; Damasikasi moloringi Juda yembomane 'Yu ye peangamo.' ningu kanoringi.

¹³ Yu na molorundune ombo angilipelie nimbendo: "Ango Sollo, nu mongone kelko kanou." nirimu. Kanu kinie walsikele na mongo makilipu yu kanorundu.

¹⁴ "Kanu kinie yuni nimbendo: "Olianga anda kolepal-imene pilku popo toringi Pulu Yemone 'Nu pilku teani.' nimbe nu ou mako torumu mele isipe: 'Yuni nu 'Teani.' konopu lemo mele pilku, Ye Sumbi Nilimu ningu kanoko, kanu yemo yunge ungumu pilieni!' nimbe nu mako torumu.

¹⁵ Nuni melema kanoko ungume pilierinu mele yemboma pali ningu sini akumunge nu yunge ungume ningu sindeli yemo moloni.

¹⁶ Kapola, nu kinié we naa moloyo. 'Nanga ulu pulu kerime yuni kulumiye tondopili.' ningu yunge imbi leko walsikulie, no li." nirimu.

22:17-22 (22:17-21) Pulu Yemone Pollo Yu Juda Yembo Naa Moloringi Yembo Lupema Moloringine Lipe Mundorumu Mele Nimbe Sirimu Kinie (22:22) "Pollo Kolopili Tangi." Niringi Temanemo

¹⁷ "Kanu kinie na pe Jerusalleme yando kelepo ombo 'Pulu Yemo popo topo kalemolo,' ulke tembelena Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie kumbu mele tepo

¹⁸ Awilimu kanorundu kinie yuni nando nimbendo: "Pílie. Nuni nanga ungumu ya Jerusalleme ningu sini kinie molemele yembomane naa pilku linge kene nu Jerusalleme isili welea munduku siye kolko pu." nirimu.

¹⁹ "Nane topondopo nimbondo: "Awilimu, ou nane Juda yemboma maku toko nunge ungumu pilieringi ulkemanga andopo, yembomane nu 'Sike olionga Awilimu.' niringi yemboma ka sipu ka pulsene torundu kanumu ya molemele yembomane pilku molemele.

²⁰ Ulu te lupe terindula. Ou Sitipenene nunge ungu nimbe sirimumunge yu toko kondoringi kinie nane kanopolie 'Papu tokomele.' nimbu na konopu peanga panjipu, yu toringi yemanga wale pakolime nokondopo, angilierindu.* Aku terindu ulume eno kanoko konopu siringi kanumu. 'Pe kinié nambemune nane ungu nimboma 'naa pilinge.' konopu lekolie "welea pu." nikinuye?'" nirindu.

* **22:20:** inie yakondo 7:58.

²¹ "Nalo yuni nando nimbendo: "Pu." nirimu. "Nane 'Juda yembomanga ulsu molemele yemboma nanga ungumu piliengi!" nimbu eno molemele kolea sulumenga "Nu pani." nimbu lipu mundumbo tekero." nirimu." nimbe Pollone nirimu.

22:22-29 Romo Ami Ye Nomimuni Pollo Nokorumu Kinie Pollo Yu "Romo Yemo Molio." Nimbe Romo Ami Ye Nomimu Nimbe Sirimu Temanemo

²² Juda yembo maku toringime Pollone ungu nirimume ou we pilku angilieringi nalo yuni "Awilimuni na Juda yembomanga ulsu molemele yemboma molemelena "Lipu mundumbo." nirimu." nimbe Pollone nirimu kinie pilkulie niringimuni, pilku keri pilkulie tondolo ru ningulie ningendo: "Ya ma koleana yu we konde molomba kinie kapola naa temba. Yu kolopili toko kondaa." niringi.

²³ Eno tondolo ru ningu, enonga wale pakolime kulku liku ambolko wako-wako kulku, ma nurupulu ambolko liku toko ola mundoringi.[†] 'Yu-kinie mumindili kolkomolo mele Romo ami yemane paa piliengi!' ningu aku teringi.,

²⁴ Aku teringi kinie ami yemanga ye nomimuni nimbendo: "Yemo enonga ulkena liku meli paa." nirimu kinie meli sukundu purringi. Kanu kinie ye nomimuni ami yemando nimbendo: "Yembomane nambemune yu-kinie mumindili kolko aku siku ru nikiminje piliemili nimbe para sipili kene yu ka pulsene toko walsiku piliee." nirimu.

²⁵ Nalo enone Pollo ka pulsene tongendo yu unjona ka toko panjeringi kinie ami ye wane anderete nokorumu yemo, nondopa kanopa angilierimu, kanumundu Pollone nimbendo: "Kote naa pilkulie Romo ye te ka pulsene we tonge kinie Romo gapomanomone "Teaa." nimbe mane silimo ungu mane te pulue tongenje konopu lekero. Sikeye?" nirimu.

²⁶ Yuní aku nirimu kulu ami ye wane anderete nokorumu yemone pilipelie, yu pupe ami ye nomimundu nimbendo: "I yemo Romo ye te lepamo. Pe kinié nambe-eniye?" nirimu.

²⁷ Kanu kinie ami ye nomimu Pollo molorumune ombo walsipelie nimbendo: "Nu sike Romo yemoye? Na ningu si." nirimu.

Pollone topondopalie nimbendo: "Na sike Romo yemo." nirimu.

²⁸ Ami ye nomimuni nimbendo: " 'Na Romo yemo molambo.' nimbulie kou mone paa awisili sipu pepá lsindu." nirimu.

[†] 22:23: inie yakondo 7:57.

Pollone nimbendo: "Aku sike lepamo nalo na amane merimu kinie Romo yemo molorundu." nirimu.[‡]

²⁹ Ami ye Pollo ka pulsene toko walsinge teringi yema yuni "Romo yemo molio." nirimu kulu pilkulie mini-wale munduku anjo puringi. Ami ye nomimuni kepe 'Nane Romo ye te "Ka sene toko panjiku ka pulsene taa." nindumunge na mongo pembanje.' konopu lepa mini-wale mundorumu.

22:30-23:11 (22:30) Romo Ami Ye Nomimuni Juda Kanjolloma Lipe Maku Torumu Kinie (23:1-11) Pollone Enondo Yuni Terimumunge Pulumu Nimbe Para Sirimu Kinie Teringi Temanemo (21:37 pulu polko kanoko yakondo pali liku tere leko kanani.)

³⁰ Romo ami ye nomimuni 'Pollo nambolka uluri tepa kenjemu-ne Juda yemane yu tonge tekemelenje piliembo.' nimbelie nirimumuni, ipulueli-ou 'Pollo ka ulkena wendo pupili.' nimbe, "Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie Juda kanjollo wema kinie eno maku tamili waa." nimbelie, kanjolloma[§] maku toringi kinie Pollo lipe meli omba enonga kumbikerena anjerimu.

23

¹ Kanu kinie Pollone kanjolloma neme neme nimbe kanopalie nimbendo: "Angokeme, na Pulu Yemo kanopa molopili yuni "Tei." nilimo mele andopo telio kinie 'Na Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu te tepo kenjikiru lemo.' nimbu naa pilierindu." nirimu.

² Aku nirimu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa* Ananayasini Pollo kinie nondoko angilieringi yemando nimbendo: "Yu kerena larauwe taa." nirimu.

³ Ananayasini aku nirimu kinie Pollone yuntu ungu iko topalie, nimbendo: "Ulke kengelena peneme kake teli kandongimu,[†] nu Pulu Yemone larauwe tomba. 'Pulu Yemone "Teaa." nimbe mane silimo mele pilkulie na kote tendambo.' konopu lekeno nalo "Na larauwe taa." nikinumunge nu nunu Pulu Yemonga ungu manema pulue tokono lemo." nirimu.

⁴ Pollo kinie nondoko angilieringi yemane ningendo: "Nu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopa kake telimu pipili naa tekemo-na ungu taka tondokonoye?" niringi.

[‡] **22:28:** inie yakondo 16:37-39. Yembo mare eno sike Romo umbu yemboma moloringi. Nalo yembo mare umbu lupe molkolie ulu te teringimunge Romo yemboma moloringimunge pep te siringi nosiku moloringi. [§] **22:30:** bokumunge alsena anjokondo "34.2. bikpris", "19. kaunsil". * **23:2:** bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris". [†] **23:3:** Ulsukundu kanopo peanga kanolemolo nalo sukundu keri lemo molo purulimo mele naa kanolemolo. LLuku 11:44, Mateyu 23:27-28, Isikiele 13:10-12.

⁵ Pollone nimbendo: “Angokeme, yu kanu ye nomimu kanopo imbi naa sipulie aku sipu nindu. Ungu te Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe:

‘Enonga ye nomimu ungu taka naa tondangi.’‡ nimbe molemo, akumu na pilio. ‘Yu aku ye nomimu molemo.’ nimbu kanopo imbi silkenje yu ungu taka naa tondolka.” nirimu.

⁶ Pollone aku nimbeline nirimumuni, yu yuyu konopu kimbu sipelie ‘Ikanjollo ye mare Sadusi yema, mare Parisi yema lemo.’§ konopu lepalie, yuni nimbendo: “Angokeme, na Parisi yemo moliola. Tara Parisi yemo molorumula. ‘Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge.’ nimbu pilio. Na aku sipu konopu leliomonga na kote tendekemele.” nirimu.

⁷ Yuni aku nirimu pilkulie, Parisi yema kinie Sadusi yema kinie kerepale ningulie, kanjollo yema talape talo mele moloringi.

⁸ (Kerepale niringimunge pulumu isipe: Sadusi yemaningendo: “Yembo te kolopalie lomboropa ola naa molomba. Angelloma kinie minime kinie kurume kinie naa molemele.” niringi nalo Parisi yemaningendo: “Yemboma lomboroko ola molonge. Angelloma kinie minime kinie kurume kinie paa sike molemele.” niringi.)

⁹ Aku ningu pilieringi mele Pollone pilipelie ungu nirimu pilkulie kanjolloma mumindili kolko tondolo kerepale ningu anjo yando ungu panjeringi. Pulu Yemonga ungu manemanga pulume pilku mane siringi ye mare,* eno Parisi yema moloringi, kanumene ola angilku tondolo mundukulie ningendo: “I yemo ‘Ulu te tepa naa kenjemu.’ nimbu pilkimulu. Yu mini tene molo angello tene ungu te nimbe simunje?” niringi.

¹⁰ Eno tondolo irinele teko paa mumindili koloringi kulu Romo ami ye nomimuni mini-wale mundupelie, ‘Pollo anjo yando kundukulie yu toko kondonge.’ konopu lepalie, ami yemando nimbendo: “Eno maniendo puku, yu tondolo munduku liku meliulkendo waa.” nirimu.

¹¹ Opalikundu ipulueli Awilimi† Pollo molorumune nondopa ombalie nimbendo: “Nu pipili naa kolko toyombo toko molou. Kinié ya kolea awili Jerusalleme nanga ungumu

‡ 23:5: Wendo-Oringi 22:28. § 23:6: bokumunge alsena anjokondo “19. kaunsil”, “38. Sadyusi”, “11. Farisi”. * 23:9: bokumunge alsena anjokondo “41. saveman”. † 23:11: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

ningu sinu, aku siku mele nuni kolea awili Romo[‡] ungumu
ningu sini lemo." nirimu.

*23:12-22 Juda Ye Awilimene Pollo Tongendo Langi Niringi
Temanemo*

¹² Orili-ou Juda ye awilimene ungu te ningu panjikulie
ningendo: "Pollo topo kondamili. Ou naa topo kondopolie,
no kinie langi naa nomolo." ningu mi lierengi.

¹³ Pollo tongendo langi niringi ye tu paono mele
moloringi.

¹⁴ Aku siku ningu panjikulie, eno Pulu Yemo popo
tondoringi ye awilime kinie Juda yembomanga tapu yema
kinie[§] moloringine pukulie ningendo: "Olio ungu te nimbu
panjipu mi liemulu mele isipe: "Pollo ou naa topolie
nimolomone, langi wallop kolte kepe paa naa nomolo."
nimulu.

¹⁵ Aku temulu kene kanjolloma kinie enone ami ye
nomimu molemona ningu mundukulie kolo toko yundu
"Pollo ungu mare altopa omba nimbe sipili. Pulume paa
mimi sipu piliemili, memba maniendo opili." niee." niringi.
"Pe yu mengo onge kinie eno molongena ou naa opili
aulkena nokopo molopo yu topo kondomolo." niringi.

¹⁶ Nalo Pollo kemulunge malone, enone yunge kepa
tongendo langi niringi mele pilipelie, yu ami yema peringi
ulkena Pollo molorumune pupe nimbe sirimu.

¹⁷ Kanu kinie Pollone ami ye wane anderete nokorumu ye
te "Ou." nimbeline yundu nimbendo: "I kango yemo enonga
ye nomimu ungu te pelemomo nimbe sipili, yu molemona
mengo pani." nirimu.

¹⁸ Pollone aku nirimu pilipelie kanu yemo yunge ye
nomimu molorumune kango yemo meli purumu.

Memba pupelie ami ye nomimunu nimbendo: "Ya ka
ulke peleme ye 'Pollo' nili kanumuni nando "Ou." nimbeline
nimbendo: "I kango yemo nunge ye awilimunu ungu te
nimbe kene yu molemona mengo pu." nimu-ne meli okoro."
nirimu.

¹⁹ Ye nomi kanumuni kangomo ki ambolopa meli teng
lupe pupe elolo molkololie yu walsipelie nimbendo: "Nuni
nambolka unguri ninindu onuye?" nirimu.

²⁰ Kangomone yundu nimbendo: "Juda ye awilimene
'Opali nu walsiku, "Eno Pollo ungu mare altopa omba

[‡] **23:11:** Jerusalleme Juda yemboma moloringi disiriki Judianga kolea awilimu.
Akune Juda yembomanga ye awilime molko yemboma nokoringi. Kolea awili
Romo, Romo gapomanomonga ye nomimu molopa poropinji koleamanga pali
nokorumu koleamo. Akumu Italli poropinjine lierimu. [§] **23:14:** bokumunge
alsena anjokondo "34.2. bikpris", "16. hetman".

nimbe sipili, pulume paa mimi sipu piliemili, nuni olio kanjolloma molomolona mengo maniendo wani." kolo topo aku sipu niemili.' ningu ou ningu panjengi.

²¹ Nalo enonga ungu ninge mele naa pilieni! Enonga ye tu paono mele "Olio ou Pollo topo naa kondopolie langi kepe no kepe naa nomolo." ningu mi liengi. Nuni "E." ningu meli oni kinie toko kondongendo aulkena nokoko molonge." nirimu.

²² Ami ye nomimuni kango yemondo nimbendo: "Kinié na ningu sikanu mele anjo yembo tendo lupe paa naa ningu sikulie we pu." nirimu.

23:23-35 Ami Yemane Pollo Kolea Awili Sisaria Gapomano Ye Awilimu Molorumune Meli Puku Mundu-Poringi Temanemo

²³ Kangomo purumu kinie ami ye nomimuni ami ye wane anderete wane anderete ningulu nokoringili yeselo "Wale." nimbelie nimbendo: "Elo ami ye tu anderete kinie kongi otene andolemele ami ye tere paono tene kinie toló mengo andolemele ami ye tu anderete kinie liku maku tokolie, kinié ipulueli ena nani killoko Pollo meli kolea awili Sisaria pangí.

²⁴ Pollo aulkena tonge kene yu kongi otene molopili kolea Pellisitane disiriki Romo gapomano ye Pillikisi kolea awili Sisaria molemona mengo pangí. Yu aulkena ulu te wendo naa opili nokoko kondoko meli pangí." nirimu.

²⁵ Aku nimbelie ye nomimuni 'Pillikisi puku siengi.' nimbe pepá te topalie nimbendo:

²⁶ 'Na Lodiasi LLisiasini ipepámo
nu gapomano ye paa awili Pillikisi topo sikiru.
"Nu molko kondokonoye?" nikiru.

²⁷ Iye mengo okomelemo Juda yembomane
ambolko liku toko kondonge tengi nalo
na kinie nanga ami yema kinie ombolie
'Yu Romo yemo.' nimbu pilipulie na kinie
ami yema olione yu wendo lipu meli pumulu.

²⁸ "Yu tepa kenjemu." ningu
tonge tengimunge pulumu pilimbondo
enonga kanjollo yema molongine membo pundu.

²⁹ Meli pupulie piliendu kinie
enonga ungu manema pulue tomu-ne
aku siku ningi piliendu. Yu kote tendekolie
"Kolopili." ninge molo "Ka siemili."
ninge aulke te naa liemu.

³⁰ Kanu kinie pe yu tongendo langi ningi mele
yembo tene na nimbe simu pilipulie, tamburumbu

ami yemando "Nu molenona mengo paa." nindu.
 "Yu kote tendamili." ningi yemando "Yu tepa
 kenjemu kene kolopili." ningimunge pulumu
 'Nu pilieni.' nimbu "Si-pe." nindu.'
 nimbe yu pepá te topa aku sipe nirimu.

³¹ Kanu kinie ami ye nomimuni "Teaa." nirimu mele
 tengendo ipulueli Pollo liku meli Andipatirisi taonona puku
 pekolie niringimuni,

³² orili-ou 'Kongi otene andoli ami yema Pollo lkisiku
 mengo pang.' ningu ami ye wema kelko yando oringi.

³³ Otena andoli ami yema Pollo mengo kolea awili Sisaria
 suku ongolie, gapomano ye awilimu molorumune Pollo meli
 pukulie pepámo siringi.

³⁴ Gapomano ye awilimuni pepámo lipe kanopalie, Pollo
 walsipelie nimbendo: "Nunge poropinji tenaye?" nirimu.

Pollone nimbendo: "Na kolea Sillisia poropinji yemo."
 nirimu kinie pilipelie nirimunumi,

³⁵ yuni nimbendo: "Nu 'kote tendamili.' nikimili yema
 onge kinie nunge kotemo piliembo." nirimu. Aku nimbeline
 yuni nimbendo: "Pollo ye nomi kingi Erotene ou takopa per-
 imu gapomano ulkena pepili mengo puku nokaa." nirimu.

24

*24:1-27 Gapomano Ye Awili Pillikisini Pollonga Kote
 Pilierimu Temanemo 24:1-9 Juda Yembomanga Ye Awilimene
 Pollo Kote Tenderingi Temanemo*

¹ Pollo kolea awili Sisaria mengo purungi pe wale kise-
 pakera omba purumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye
 awili olandopa Ananayasi kinie Juda yembomanga tapu ye
 mare kinie* Juda yembomanga ungu manema pilierimu
 ye Tetallasini kinie kolea awili Sisaria maniendo ongolie
 niringimuni, gapomano ye awili Pillikisindu Pollo kote
 tendenge mele ningu siringi.

²⁻³ Kanu kinie yuni Pollondo "Ou." nirimu orumu
 kinie Juda ye awilimenga lipe tapondopa kote tendeli ye
 Tetallasini Pollo kote tendepalie Pillikisindu nimbendo:[†]

"Ye Paa Awili Pillikisi, nuni olio nokoleno kinie opa te
 wendo naa opili molopo kondolemolo. Ou olio molopo ken-
 jerimulu nalo nuni olio nokoko "I sipe isipe wendo opili."
 nilinomonga kinié olio molopo kondolemolo. Akumunge

* **24:1:** bokumunge alsena anjokondo "34.3. hetpris", "16. hetman". † **24:2-3:**
 Tetallasini sike mele nirimu nalo pollitikisi tepa 'Pillikisini olio konopu peanga
 pepili olionga kote pilipe "E." nipili.' nimbe aku sipe nirimu. Juda ye awilime
 Romo gapomano konopu keri panjiku moloringi.

kinié olio konopu peanga pekemo-na nu kinie "Paa ange." nikimulu. Paa papu teleno.

⁴ Nalo olione we ungu awisili nimolo kinie nu siye temba kene ponjipu niemili pilku molani.

⁵ "I yemo 'Yemboma mongo liku molko kenjengi!' nimbe, Juda yemboma molemele koleamanga pali andopa 'Eno anjo yando konopu keri panjiku irinele teko molko kenjengi!' nilimo yemo. Yu olio Juda yembomanga ungu manema munduku siye kolko 'Nasarete yemonga yemboma'[‡] nilimelemanga ye nomi te.

⁶ Yu aku sipe mindi tepa naa kenjilimo. „Olio Juda yemboma Pulu Yemo popo topo kalemolo, ulke tembelemo tepa kenjimbe terimula. Aku sipe tepa molorumu kinie yu pupu ambolorumulu. Ambolopolie 'Olionga ungu manema pilipu yu kote tendamili.' nirimulu,

⁷ nalo Jerusalleme nokoringi Romo ami yemanga ye nomi LLisiasini ombo tondolo mundupe wendo lipe meli pupelie

⁸ nimbendo: "Yu kote tendenge yema Pillikisi molombana puku kote tendangi." nirimu. Kinié nuni yu sumbi siku walsení kinie, olione kote tendelemolo mele yuni nimbé pilkulie nuni ungu pulumu sumbi siku piliení." nirimu.

⁹ Tetallasi pea angilieringi Juda yemane "Pollo sike aku sipe temu mele nikimu." niringi.

24:10-21 Pollo Kote Tenderingi Kinie Topondopa Kote Pilierimu Ye Pillikisi Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁰ Kanu kinie gapomano ye awilimuni Pollondo "Sike aku siku terinuye?" nirimu kinie Pollone topondopa nimbendo:

"Nu ponie awisili olio Juda yembomanga kote awilime pilino yemo molenomonga nanga kote, kinié pilienímunge na konopu pe nipili kote tembo.

¹¹ Na Pulu Yemo popo topo kapi nimbondo Jerusalleme olando purundu kinie pe kinié koro talo mele mindi ombo pukumu. Pe kinié yemboma walsenu liemo 'Sike aku sipe terimu.' ning.

¹² Na ulke tembelena suku yembo te kinie irinele tepo, eno maku toko Pulu Yemonga ungumu pilimele ulke tengah pupu yemboma tepo mumindili kondopo, kolea awili Jerusalleme, sukundu ulu te tepo kenjerindu mele na kote tendekemele yemane te paa naa kanoringi, molo.

¹³ Ina kote tendekemele yemane na ulu temu nikimili mele 'Ye te ombo "I ulume paa sike temu, na mongone kanondu." nipili.' ning te paa manda naa liku mengo ongela.

[‡] **24:5:** Yesusi yu Nasarete taonona kango molopa awi lierimumunge yu imbi aku siku leko yunge yembomando aku siku niringi.

¹⁴ "Nalo nane nundu ungu te paa sike nimbu para simbo. Akumu isipe: Na olionga anda kolepalimene popo toringi Pulu Yemo popo topo imbi lipu ola mundundumbondo 'Yesusi kinie, ulu konde wendo orumu akumu na sike pilipu tepo molio. Kanumu Juda ye awilimene 'Olionga ungu pulume lawa teko talape talo tepo molamili.' nilimele kanu ulumu na sike pilipu tepo molio. Mosisini boku torumume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane boku toringime kinie,§ kanu bokumenga molemo ungume pali nane 'Sike ungume.' nimbu tondolo mundupu pilipu molio.

¹⁵ Inanga kote tendekemele yemane 'Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele sike temba.' ningu konopu siku nokoko molemele ulumu kinie, nane 'Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele sike temba.' nimbu konopu sipu nokopo molio ulumu kinie, telumu. Akumu isipe: 'Olio mana yemboma kolopolie, tepo peanga tepo molemoloma kinie, tepo kenjipu molemoloma kinie, pali lomboropo ola molomolo.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.

¹⁶ 'Aku sipu temolo.' nimbu pilipu moliomonga Pulu Yemone kepe mana yembomane kepe nane ulu telioma kanokolie ' 'Tepo kenjikiru.' ningu naa kanangi.' nimbu konopuni pilipu molio.

¹⁷ "Na ponie pokorenga kolea lupemanga molopolie nirindumuni, pe kelepo nanga yemboma molemelena Jerusalleme yando talko oruntu.* Kolea lupe yembomane Jerusalleme yembo koropama kondo kolko liku maku toringi kou monema eno simbondo membo ombo, Pulu Yemo popo topo melema kalombondo oruntu.

¹⁸ Olio Juda yembomane 'Pulu Yemone olio kake tepili molomolo kanopili.' nimbu telemolo mele tepo ulke tembelena kake tepili molorundu kinie na ongo kanoringi. Ongo kanoringi kinie na-kinie yembo awisili maku naa topo, na yemboma-kinie ungu awisili naa nirimulula.

¹⁹ "Nalo Esia poropinji Juda ye mare ongo† yemboma teko mumindili kondoko na amboloringi kanu yemane ya kotena ongo na kinie ungu te pelemomo kote tendelemelanje papu.

²⁰ Na Juda yembomanga kanjollo‡ maku toringine angilierindu kinie na-kinie mongo perimu pilieringi mele§ iongo angilkimili yemane ningu para silimelanje papula.

²¹ Molo kanjolloma moloringine molopolie ungu te tondolo mundupu nirindu kanumunge ya kinié kote ten-

§ 24:14: bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo na Profet". * 24:17: inie yakondo 11:29-30, 21:17-18. † 24:19: inie yakondo 21:27-29. ‡ 24:20: bokumunge alsena anjokondo "19. kaunsil". § 24:20: inie yakondo 21:27-28.

dekemelenje? Nirindu mele isipe: "Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge." nirindu akumunge kinié enone na kote tendekemelenje?"* nimbe Pollone aku sipe nirimu.

24:22-27 Pillikisini Kote Pilipelie Pollo Ponie Talo Ka Sirimu Temanemo

²² Pillikisiyu Juda yemboma kinie ulu te lupe wendo orumu enonga yembo marene pilku tengé panjiku moloringi mele ou pilierimu. Pollone ungu nimbe pora sirimu kinie yuni nimbendo: "Romo ami ye Jerusalleme moloringimenga ye nomi LLisiiasi ombá kinie eno ungu nikimili mele kamu pilipu pora simbo kene isili-ou we nokoko molo-paa." nirimu.

²³ Aku nimbeline nirimumuni, ami ye wane anderete nokorumu yemondo nimbendo: "Pollo mengo puku ka ulkena panji-peni. Nalo yu tondolo ingi siku ka naa toko, yunge pulu lemo yembomane 'Yu nokamili. Molo tomba melema pilipu yu lipu tapondamili.' ningu onge kinie enone "Molo." naa niee." nirimu.

²⁴ Wale mare omaba purumu kinie Pillikisi kinie yunge menu Derusillaselo oringili. Derusilla yu Juda ambomo. Oringili kinie Pillikisini "Pollo opili." nimbe, ungu nimbe mundorumu kinie Pollo omaba yembomane 'Yesusi yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu.'[†] ningu manda tondolo munduku piliengi mele nimbe sirimu kinie pilipe molorumu.

²⁵ Kanu kinie Pollone yemboma sumbi nilime molonge mele kinie, yemboma eno enono nokoko kondonge mele kinie, 'Pulu Yemone, yemboma kote tendemba walemo wendo ombá mele kinie, kanu ungume nimbe molorumu kinie Pillikisi mini-wale mundupelie nimbendo: "Manda ningu, pani. Pe ena te we lemba kinie nu kelko 'Ou.' nimbo kene pu." nirimu.

²⁶ Kanu kinie Pillikisini 'Pollo yu 'Lipe tapondopili.' nimbe kou sipili.' nimbe alieli Pollondo "Ou." nirimu kinie Pollo yu Pillikisi molorumune alieli orumu, yu-kinie ungu ningu moloringili.

²⁷ Pollo kolea Sisaria taono ka ulkena pepili ponie talo omaba purumu kinie Posiasi Pesitasi omaba Pillikisi kolo wangopa molorumu kinie Pillikisini 'Juda yema na-kinie konopu peanga panjengi.' nimbe Pollo ka ulkena we pepili yu purumu.

* **24:21:** inie yakondo 23:6. † **24:24:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

25

*25:1-12 Pesitasini Pollonga Kote Pilierimu Kinie Pollone
“Romo Nokolemo Koleamanga Pali Ye Nomimuni Nanga Kote
Piliepili Romo Pambo.” Nirimu Temanemo*

¹ Pesitasi kolea Judia disiriki gapomano awilimu omba kolo wangopa kolea awili Sisaria molopalie nirimumuni, wale yepoko omba purumu kinie Jerusallemendo olando purumu. Pollo kolea awili Sisaria ka ulkena pepili yu Jerusallemendo olando purumu.

² Akune purumu kinie Pulu Yemo popo tondoringi ye awilime kinie* Juda yembomanga ye awilime kinie Pesitasi molorumune ongo, Pollo kinie ungu te perimu kote tendenge teringi mele ningu siringi.

³ Enone yu tondolo munduku mawa tekolie ningendo: “Nuni olio konopu siemili liku tapondoko, ‘Pollo ya ka ulkena pepili Jerusalleme yando liku mundengi.’ ni.” niringi. Enone Pollo aulkena nokoko molko tongendo† aku siku niringi.

⁴ Pesitasini enondo topondopa nimbendo: “Pollo kolea awili Sisaria ka ulkena pelemo, na nondopo Sisariando maniendo pumbo kene

⁵ na pumbo kinie enonga ye awili mare pea pamili. Kanu yemo ulu mare tepa kenjerimu liemo Sisaria pumolo kinie yu kote tendangi.” nirimu.

⁶ Kanu kinie Pesitasi koro telu molo koro talo mele Jerusalleme molopalie nirimumuni, Sisaria maniendo ombalie orili-ou “Kote teamili Pollo liku mengo waa.” nirimu.

⁷ Pollo yu kotena orumu kinie Jerusalleme molko Pesitasi kinie pea maniendo oringi Juda yema yu angilierimune nondoko ongo angilkulie, yuni ulu te tepa kenjerimu mele naa kanoringi nalo kolo tokolie ningendo: “Yuni ulu awisili paa tepa kenjerimu.” niringi.

⁸ Pollone ‘Yu sike terimu mele piliengi!’ nimbelie nimbendo: “Juda yembomanga ungu manema‡ kepe, eno Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemo kepe, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ungu manema kepe, ungu tako tondopo tepo naa kenjerindu lemo.” nirimu.§

⁹ Nalo Pesitasini ‘Juda yemboma na kinie konopu peanga panjengi!’ nimbelie Pollondo nimbendo: “Nunge kote Jerusalleme piliembo, olando pamiliye?” nirimu.

* **25:2:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”. † **25:3:** inie yakondo 23:12, 20:4. ‡ **25:8:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. § **25:8:** inie yakondo 24:12.

¹⁰ Pollone yuntu topondopa nimbendo: “I kote tepo molemolomo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga kotemo. Nane Juda yemboma kinie ulu te tepo naa kenjerindu mele nu pilku moleno. Akumunge Juda yembomanga kotena na nambemune pamboye? Ya Romo gapomanomone kote pilkimumu manda.

¹¹ ‘Na kolambo.’ nimbu ulu te tepo kenjerindu liemo aku manda, toko kondangi. Na ungu te naa nimbo. Nalo kolo toko na kote tendengi liemo yembo tene na lipe eno simbe te naa molemo. Kolea awili Romo molopa koleamanga pali nokolemo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kote piliepili na akune pambo liku mundou.” nirimu.

¹² Kanu kinie Pesitasini yu kinie tapu toko molko liku tapondoringi yema kinie anjo yando kerepale ningulie, pe yuni pilipelie nimbendo: “Nuni ‘Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kote pilindepili yu molemona pambo.’ nikinumunge akune sike puni lemo.” nirimu.

25:13-26:32 Pollo Kinie Ye Nomi Kingi Akiripa selonga Temanemo

25:13-22 Ye Nomi Kingi Akiripa Orumu Kinie Pesitasini Yu Walsipelie “Pollo Nambe-embonje?” Nirimu Temanemo

¹³ Wale mare ombo purumu kinie ye nomi kingi Akiripa kinie yunge kemulu Benasiselo ‘Pesitasi gapomano ye awili molomba omu kene kanambili pambolo.’ ningulu kolea awili Sisaria oringili.

¹⁴ Elo “Wale awisili Sisaria molombolo.” niringili pilipelie Pesitasini ye nomi kingimundu nimbendo: “Pillikisini ye te ka ulkena pepili purumu kanu yemo ya ka ulkena we pelemo.

¹⁵ Na talko Jerusalleme olando purundu kinie Pulu Yemo popo tondoli ye awilime kinie, Juda yembomanga tapu yema kinie,* enone na molorundune ongolie ningendo: “Yu isipe isipe tepa kenjemu kene yu mongo lipili ni.” niringi.

¹⁶ “Nane enondo topondopo nimbondo: “Olio Romo gapomano yemane yembo te we umbune te naa silimolo. Kote pilipu, kote tendelemele yembomanga ungume pilipulie, kote tendelemele yembomo yuni yando ungu te topondopa nilimo kinie pilipulie, yembomo mongo te pelemo kinie pilipulie mongo silimolo. We naa silimolo.” nirindu.

¹⁷ Kanu kinie eno na kinie pea Jerusalleme mundupu siye kolopo maniendo orumulu kinie nane orili-oukundu sumbi sipu ‘Yu kotena opili.’ nirindu.

* **25:15:** bokumunge alsena anjokondo “34.3. hetpris”, “16. hetman”.

¹⁸ Yu kote tenderingi yema ongo angilku yu kote tenderingi kinie 'Yu mongo simbo ungu te ninge.' konopu lierindu nalo te naa niringi.

¹⁹ Yu kinie mumindili koloringimunge ungu pulu talo pelemo. Enonga Pulu Yemonga ungu pulumu lupe lupe ningu pilku, ye ou kolorumu, yunge imbi Yesusi niringi, kanu yemo Pollone "Konde molemo." nirimu kinie "Kolo tokomo." ningulie, kerepale niringi.

²⁰ "Aku siku niringimunge ungu pulumu pilimbo pilipu sundupulie yu walsipulie nimbondo: "I kotemo Jerusalleme teamili olando pamiliye?" nirindu.

²¹ Nalo Pollone nimbendo: "Molo. Nanga kotemo Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone piliepili." nirimu kinie pilipulie nane nimbondo: "Kapola, Romo puni aulke te korondambo kene ou ka ulkena we pei." nirindu." nirimu.

²² Kanu kinie Pesitasini nirimu mele ye nomi kingi Akiripane pilipelie yuni yundu nimbendo: "Nane iyemonga ungumu piliembo konopu lekero." nirimu.

Pesitasini nimbendo: "Kapola, opali pilieni." nirimu.

25:23-26:32 Pollo Kotena Mengo Oringi Kinie Akiripane Pollo Kote Tenderingi Mele Walsipe Pilierimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

²³ Orili-oukundu Kingi Akiripa kinie kemulu Benasiselo aningu kondokolo, yembo maku toko moloringi ulkena yemboma kanokolie kolape mingi langoko imbi liku ola munduku, taka liku molangi elo ulkena sukundu oringili. Ami ye awilime kinie kolea awili Sisaria nokoringi ye awilime kinie oringi kinie pea maku toringi. Kanu kinie Pesitasini "Pollo mengo waa." nirimu kinie yu mengo oringi.

²⁴ Ombo angilierimu kinie Pesitasini nimbendo:

"Ye Nomi Kingi Akiripa kinie eno pea ya molemolo yemboma pali, enone iyemo kanayo. Juda yembo Jerusalleme molemelema kinie ya molemelema kinie enone pali na kanopo molambo iyemo kote tendekolie tondolo munduku ningendo: "Yu konde molomba kinie kapola naa temba. Kolopili." niringi.

²⁵ Nalo yu kolomba ulu pulu te naa pilierindu. Nalo yuni nimbendo: "Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga nanga kotemo piliepili." nirimu-ne "Kapola, Kolea awili Romondo pani." nirindu.

²⁶ Nalo Romo Ye Awilimuni yu kote pilimbe mele pepá topo simbo ungu pulu te naa pilkiru. Akumunge, Kingi Akiripa kinie eno ya molemele yemboma pali 'Pollone

nimbé mele enone pilkulie pepá tombo mele ningu siengi.' nimbu meli okoro.

²⁷ 'Ka ye te Romo ye awilimu molemona we lipu mundumbo kinie kapola naa temba.' konopu lekero. Yunge kote pelemomonga pulumu pepá topo nimbu para sipulie yu lipu mundumbo kinie papu." nirimu.

26

¹ Pesitasini aku sipe nirimu kinie Akiripane Pollondo nimbendo: "Nu ungu te pemba na ningu si." nirimu.

Kanu kinie Pollone 'Kolo tokolie yu kote tenderingi mele piliepili.' nimbe topondopa nimbendo:

² "Ye Nomi Kingi Akiripa, Juda yemane na kote tendeko, "Tepa kenjerimu." nikimili, kolo toko nikimili mele nu pilieni nimbu simbomonga na konopu sikiru.

³ Juda yembomanga ulu pulume kinié eno enono konopuni pilku kerepale nilimele mele nu paa pilku kondolenomonga na konopu paa peanga pepili nu nimbu simbo. Akumunge 'Nane ungu nimbomo toko pulue toko mumindili naa kolko, we mimi siku pilku molani.' nimbu mawa tekero.

⁴ "Na ou kango kinie nanga pulu koleana molopolie terindu mele kinie, pe awi lepo Jerusalleme pupu molopo terindu mele kinie, Juda yembomane pali pilku kanolemele.*

⁵ Nane terindu mele ponie awisili pilku kanokolie, nane tepo molorundu mele 'Piliengi nimbu siemili.' nilimelanje nane ou Parisi molopolie terindu mele ningu silimela. Parisi yema[†] olio Juda yembomanga ungu manema paa mindili siku pilku telemele. Juda yembomanga ungu manema Parisi yemane pilku telemele mele olandopa; we yembomane olionga ungu manema pilku telemele mele maniendopa.

⁶ Na kote tendekemele yema kinie olio, Pulu Yemone olionga anda kolepalimendo "Tembo." nirimu mele nane pilipulie 'Paa aku sipe temba tekemo.' konopu leliomonga na kinié kote tendekemele.

⁷ Nane 'Wendo ombá.' konopu lepo nokopo molio mele olio Juda yembomanga talape rurepo molemolo yembomane pali 'Iulumu wendo opili.' ningu, ipulueli tangoli Pulu Yemonga ungu pilku yunge imbi liku ola mundunduku nokoko molemelela. Ye Nomimu,aku ulu telumu mindi olio Juda yemboma nokopo molemolo nalo na aku sipu

* **26:4:** Gallesia 1:13-14, Pillipai 3:4-6. † **26:5:** bokumunge alsena anjokondo "11. Farisi".

pilipu nokopo moliomonga Juda yembomane enono na kote tendekemele.

⁸ Eno yembo marene nambemune ‘Pulu Yemone yembo kolemelema manda naa topa makinjindimbe.’ konopu lemeleye?

⁹ “Ou nane kepe “Yemboma Nasarete ye Yesusi paa naa pilienyi!” nimbu ulu umbune awisili siembo.’ nimbu molorundu.

¹⁰ Jerusalleme nane aku sipu terindu. Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene[‡] “Aku siku tei.” ningu namba siringi kinie ‘Pulu Yemonga,’ kake teli yembo[§] awisili ka sirindu. “Kolangi.” niringi kinie nane “E.” nirindula.

¹¹ Juda yemboma maku toko Pulu Yemonga ungumu pilieringi ulkemanga pupu Yesusi pilieringi yemboma kanopo lipu “Mindili nangi.” nimbu, “Yesusi yu Pulu Yemone “Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molo.” ningu, yu ungu taka tondaa.” nirindu. Yu pilku moloringi yemboma mumindili paa kolopolie, kolea lupemanga moloringime lipu, mindili lipu sipu ka simbondo lombili purundu.*

26:12-18 Pollone Konopu Alowa Tepa Kirasinge Yemo Molorumu Mele Akiripa Nimbe Sirimu Temanemo† (25:13 pulu polko kanani)

¹² “Aku sipu telipu andopolie, Pulu Yemo popo tondoli ye awilimene ‘Aku siku te-pou.’ ningu pepá te toko na siringi kinie lipu meli kolea awili Damasikasi purundu.

¹³ Ye Awili Akiripa, na kolea awili Damasikasi pumbo purundu kinie, awi tangoli aulkena purundu kinie mulune paterimu kanorundu. Akumu ena tolemo mele maniendopa. Yu tondolo pa terimu kinie na kinie tapu topo purumulu yema kinie olio molorumulune tondolo paterimu.

¹⁴ Aku terimu kinie olio pali topa manie mundorumu kinie na manie lepo pilierindu kinie ungu te omba Ipuru ungue nimbendo: “Sollo, Sollo, na nambemune mindili liku silinoye? Nunu tolo wisiku anjikulie lendiyé pulino.”‡ nirimu.

¹⁵ “Kanu kinie nane walsipulie nimbondo: “Awilimu, nu naweye?” nirindu.

“Awilimuni topondopalie nimbendo: “Na Yesusi, nuni alieli mindili liku silino yemo.

[‡] **26:10:** bokumunge alsena anjokondo “34.2. bikpris”. [§] **26:10:** ungu pulu te inie yakondo 9:13*. ^{*} **26:11:** inie yakondo 7:58, 8:1,3, 9:1-2. [†] **26:11:** inie yakondo 9:3-19, 22:6-16. [‡] **26:14:** aku ungu ikomonga pulumu isipe: “Nunu teko kenjilino mele nunu konopuni pilino nalo pe kelko altoko alieli we teko kenjilino, akumunge nunge konopune umbune awisili pelemo.” nimbeline aku ungu ikomo torumu.

¹⁶ Kinié ola angiliei. ‘Nu nanga kendemande yemo molko, na kanonu mele kepe, nane pe lipu ora simbo mele kepe, pilku kanokolie yemboma anjo ningu sieni.’ nimbu nu ongo puni punune ombo mona angilipu, na molio mele nu lipu ora sikiru.

¹⁷⁻¹⁸ Nunge Juda yemboma kinie yembo lupema kinie enone ‘Nu tamili.’ ninge kinie ‘Nu naa tangi.’ nimbu lipu tapondombo. ‘Na sike molopa eno lipe tapondomba.’ nilimele yemboma Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolopa, yuni ‘Nanga yemboma manjiku molko, yembo kake telime molangi.’ nirimu yemboma ‘Sike yunge yemboma molangi.’ nimbu, nu eno molemelena “Pu.” nimbu lipu mundukuru. § Enonga mongo kumbulku molemele yemboma ‘Makiliengi.’ ningu, sumbulu tolina molemele yemboma ‘Munduku siye kolko pateline molangi.’ ningu, ‘kurumenga nomi, Setenenga* tondolomone yemboma ambolemomomo ‘Naa ambolopili. Munduku siye kolko Pulu Yemo molemona wangi.’ nieni. Eno kinie aku siku teni kinie sike aku siku tengi yemboma eno sike Pulu Yemonga yemboma molonge-na ‘Aku teani.’ nimbu eno molemelena nu lipu mundukuru.” nimbe yuni nando aku sipe nirimu.

26:19-23 Pollone Pulu Yemonga Kongono Tenderimu Mele Akiripa Nimbe Sirimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

¹⁹ “Ye Nomi Kingi Akiripa, na mulune wendo omba ungu nirimu mele pilipulie, lipu su sipu mundupu siye naa kolorundu.

²⁰ “Tei.” nirimu mele tembondo ou pulu pulu kolea awili Damasikasi pupu ungu nimbu sipu, pe kolea awili Jerusalleme ombo nimbu sipu, Judia disiriki sukundu lierimu koleamanga pali andopo nimbu sipulie, pe yembo lupe moloringi koleamanga andopo nimbu sirindula. Nane eno nimbu sipulie nimbondo: “Enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko konopu alowa teko, Pulu Yemo molemona ongolie, ‘Sike konopu alowa tendu lepamo.’ ningu Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teangi.” nirindu. †

²¹ Nane aku sipu andopo nimbu sirindumunge ‘Juda yemboma Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembelena molorundu kinie Juda yembomane na ambolko liku toko kondonge teringi.

²² “Nalo Pulu Yemone na lipe tapondorumu mele kinié kepe aku sipe lipe tapondolemo, akumunge na ya angilipu,

§ **26:17-18:** ‘lipu mundukuru’ Giriki ungune “aposollo” mele. OuKorini 15:9, Gallesia 2:8. Unku pulu te bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

* **26:17-18:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. † **26:20:** LLuku 3:8, Jemisi 2:14-26.

eno we yemboma kinie yembo awilime kinie pilipu lipu terindu mele teliomo eno nimbu silio. Mosisi kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, enone[‡] "Wendo ombá." niringi mele mindi eno temane topo sikiru. Te lupe naa nikiru. Akumu isipe:

²³ "Pulu Yemone 'Olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu§ mana omba mindili nombalie, yembomanga pali yu kumbi lepa yembo ono koleana lomboropa ola molomba. Aku tembamonga yunge Isirele yemboma kinie yembo lupema kinie eno lipe tapondopa pa tendemba." niringi mele kamu aku sipe wendo orumu. 'Kanu ye nomi Kirasimuni sike yemboma lipe tapondomba.' nimbu eno temanemo topo silio." nirrimu.

26:24-32 Pollone Akiripando "IUngu Nu Nimbu Sikirumu "Sike Ungumu." Nieni." Nirimu Temanemo (25:13 pulu polko kanani.)

Kolomongo Awili 27-28selo POLLO SIPINE KOLEA AWILI ROMO PUPE MOLORUMU TEMANEMO

²⁴ Pollone kokele aku sipe nimbé nirimu kinie Pesitasini yunge ungumu topa pulue topa ru nimbeline nimbendo: "Pollo, nu kekelepo topano. Nu sukuli awisili terinu akumuni nu lipe kekelepo mundukumu." nirrimu.

²⁵ Pollone topondopalie nimbendo: "Ye Awili Pesitasi, na kekelepo naa tokoro. Nikiru ungumu sike nikiru, umbu konopu pepili nikiru.

²⁶ Inikiru mele ya ye nomi kingi Akiripa ou pilimomonga na pipili naa kolopo yuntu manda sumbi sipu nimbo. Iulu wendo orumume yemboma naa kanoko molangi lopi tepa wendo naa orumu-ne yu kepe kanorumula.

²⁷ Ye Nomi Kingi Akiripa, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane wendo ombá niringi mele "Sike aku sipe wendo ombá." ningu pilkinuye? 'Nuni sike aku siku ningu pilkinu.' nimbu pilkiru." nirrimu.

²⁸ Kanu kinie Akiripane Pollondo nimbendo: "Na kinié walsikele nuni ungu ninimu pilipulie 'Kirasinge yemo molambo.' nimbo konopu lekenoye?" nirrimu.

²⁹ Pollone topondopa nimbendo: "Kinié walsikele kepe mandala, molo pe walse mandala. Nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa tepolie nimbondo: "Nu kepe, ungu nikiru pilkimili yemboma kepe, eno pali na molio mele

[‡] **26:22:** bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo". § **26:23:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

molangi." nimbu nikiru. Nalo na ka senene ka tongi angilkiru akumundu naa nikiru. 'Kirasinge yemboma molko Pulu Yemo kinie kapola kapola molonge kinie papu.' nimbu nikiru..," nirimu.

³⁰ Kanu kinie kingimu ola angilierimu kinie gapomano ye awilimu kinie kingimunge kemulu Benasi kinie eno pea moloringi yemboma pali ola angikulie niringimuni,

³¹ pena pukulie, anjo yando enono ningendo: "I yemo 'Ka ulkena pepili.' nimolo aulke te kepe 'Kolopili.' nimolo aulke te kepe paa naa lemo. Yuni ulu te tepa naa kenjemu lemo." niringi.

³² Akiripane Pesitasindu nimbendo: "Yuni 'Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kotemo piliepili.' naa nilkenje yu 'We pu.' manda nilina." nirimu.

27

27:1-12 *Pollo Sipine Romo Pumbe Purumu Temanemo*

¹ 'Olio sipine kolea Italli poropinji pamili.' ningulie niringimuni, Pollo kinie ka yembo lupe mare kinie ami ye wane anderete nokorumu ye Julliasi "Nokou." ningu siringi. Julliasi yu Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ami ye te.

² Kolea Aramitiamo sipi te, kolea Esia poropinji nomu kélona taono lemomanga pumbe terimu, aku sipine olio ola pupu, nomune pumolo purumulu. Kolea Tesallonaika ye Arisitakasi pea purumulu.* 'Kolea Tesallonaika Masedonia poropinjine lierimu taono te.,'

³ Ipulueli-oukundu kolea awili Saidono purumulu. Akune Julliasini Pollo kondo kolopa, 'Yunge pulu lemo yembo ya molemelemane yu nokoko, yu molo tolemo melema liku tapondoko siengi kene,' nimbe "Eno kano-pou." nirimu.

⁴ Kolea awili Saidono mundupu siye kolopo sipine altopo pupulie, poporamene sipi kumbikundu topa meli yando orumu kulu kelepo makaye tepo kolea Saipirasi anjokondo purumulu.

⁵ Nomu kusana we pupulie, kolea Sillisia poropinji kinie Pambillia poropinjiselo mundupu siye kolopo pupu, kolea LLisia poropinji lierimu Maira taono purumulu.

⁶ Akune kanu sipimu mundupu siye kolorumulu, ami ye awilimuni Allekesandia sipi te kolea Italli poropinji pumbe terimu kanopalie sipi akune oliondo "Pamili waa." nimbe lipe meli purumu.

⁷ Wale awisili perelipu pupulie, Naidasi taono nondopo pupu, poporamene sipimu pipi sirimu kulu perepolie, kolea

* 27:2: Ungu pulumu inie yakondo 16:10*.

Kiriti anjokondo makapu tepo pupu, akune lierimu taono Sallomoni mundupu siye kolopo,

⁸ nomu kélona perelipu ombo pupu, LLasia taono nondopa lierimu kolea te, aku koleamo imbi leko 'Sipi Manda Lemo Kolea' niringi, akune purumulu.

⁹ Wale awisili we ombo pupe, Juda yemboma langi naa nongo mi toringi walema kepe ombo purumu kulu kanu ponieno sipime andorumu walema pora nirimu. „Poniemanga pali poporome awili tepa torumu walema wendo ombá orumu kinie sipime pali naa andoringi kanumu. No paa awili tepa topa nondopa naa kelemba terimu kulu Pollone eno liepi liepi topalie nimbendo:

¹⁰ "Yema, 'Kinié pumulu liemo sipimu topa melema pali ondopa, olio kepe no wangopo kolomolonje.' konopu lekero." nirimu.

¹¹ Nalo ami ye awilimuni Pollo ungu nirimumu pilipe, lipe su sipe, sipi pulu yemo kinie sipi kongono terimu yemo kinie elone niringili mele pilipelie "Pamolo." nirimu.

¹² "I koleana poporome tolemo kinie sipimu manda naa lemo lemba." niringili kinie sipine moloringi yembo awisilini ningendo: "Kapola, poporome awili ou naa tokomo kinie Pinikisindu pamolo. Akune pumolo kinie poporome awili tepa tomba walemanga sipimu manda akune nosimolo." niringi. Kolea Pinikisi „nomu suku singine lierimu ma kolea, Kiritine lierimu taono te.

27:13-26 Pollo Kinie Pea Sipine Puringi Kinie Poporome Awili Te Topa Nomu Kusa Topa Orumu Kinie

¹³ Pe poporome laye tepa topa, sipimu manda takalipe memba pumbe mele ningu kanokolie "Manda pumolo." ningu sipimu mengo puringi, kolea Kiriti nomu kélona purumulu.

¹⁴ Nalo wale talo mele ombo purumu kinie poporome paa awili te topa, sipimu nomune kelepa topa meli sukundu purumu. Kanu poporomemonga imbi 'Giriki ungu, "Yurakillo." niringi. Walse walse nimbe yunge walemo wendo orumu kinie torumu.

¹⁵ Poporome yando sipe topa enge nirimu kulu pumolo purumulu mele manda naa terimu kulu 'Kapola, olio we tengen memba pupili.' nimbu sipine ola we molorumulu.

¹⁶ Nomune sukundu kolea kanga te lierimu, aku koleamonga imbimu Koda, akune anjo sipine pupulie, sibi purumulumuni sibi kanga kundupe merimumu nondopo lipu ka tepo panjimolondo pererimulu.

¹⁷ Yemane sibi keló kanumu sibi awiline kamu ola liku nosikulie, sibi awili purumulumu "Bulsumbe." ningu

ka marene sipimu makapu teko ka toko ingi siringi. 'Poporomene sipimu kolea Apirika memba pumbe kinie olio tombanje.' ningu mulu sele wendo liku nosiku, 'We pamili.' niringi.

¹⁸ Sipimu poporomene paa torumu kulu opalikundu 'Kamu keri lembanje.' ningulie mele wale merimulume liku nona manie manie teringi.

¹⁹ Opalikundu sipi kongono teringi melema sipi pulu yema enono liku manie manie teringi.

²⁰ Wale awisili ena kepe kombukandipi kepe melte naa kanopo, poporome mindi paa awili tepa torumu kinie 'Yembo te ombo olio lipe tapondopa wendo naa limbe. Olio sike kolomolo lemo.' nimbu ulu te altopo naa tepo we molorumulu.

²¹ Wale awisili yema langi te naa nongo moloringi kinie eno moloringine Pollo ola angilipelie nimbendo: "Yema, 'Olio kolea Kiriti anjo molamolo.' nirimdu mele pilipu lipu anjo we molemelanje kinié mindili nokomolo mele naa nombo, melema naa topo ltelemela.

²² Nalo kinié olio yembo te naa kolomolo kene konopu waengo siku molangi. Sipimu mindi keri lemba.

²³ Nane nikirumunge pulumu niembo pilieyo. Na Pulu Yemonga kendemande yemo molopo alieli yunge kongonomo tendelio, kanu Pulu Yemonga angello te kinié ipulueli na molondune ombo angilipelie

²⁴ nimbendo: "Pollo, mini-wale naa mundoyo. Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nunge kotemo sike pilimbemonga nu nona naa puni. Nu kinie pea sipine pukumili yemboma kepe Pulu Yemone kondo kolopa 'Nu pea konde molonge.' nimu." nimbe angellomone nimu.

²⁵ Yema, Pulu Yemone nilimo mele na pilipulie 'Paa sike nilimo.' nimbu tondolo mundupu pilio mele pilipulie,[†] yuni kinié nando nimu mele paa sike aku sipe temba kene eno mini-wale naa munduku konopu waengo siku molai.

²⁶ Nalo sipimu nomune suku lemo kolea tenga kélona sike pupe tomba lemo." nimbe Pollone nirimu.

27:27-44 Sipimu Pupe Nomu Kélona Topa Bulsorumu Temanemo (27:1 pulu polko kanani.)

²⁷ Olio sipine purumulu kinie poporome topa molopili koro talo ombo purumu kanu walemanga pali poporomene mindi olio topa meli purumu kinie sipimu ye tene kongono naa tepili 'Nomu Kusa Eria' niringine poporomene manjipe

[†] **27:25:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

topa meli purumu. Aku sипу purumulu kinie walse awi-burumi sipimu mengo puringi yemane pilkulie, 'Kinié nondopo kolea tengə pumolo ombamolo.' ningu pilieringi.

²⁸ Aku siku ningu pilkulie niringimuni, manda manjeli kamo nona manie munduku kanoringi kinie teti sikisi mita[‡] perimu kanoringi. Laye kolte purumulu kinie altoko manda manjeli kamo munduku kanoringi kinie tuwendi sepene mita[§] perimu kanoringi.

²⁹ Akumu kanokolie, 'Olio kou lieli tengə sipimuni memba pumbe kinie olio tombanje.' ningu mini-wale mundukulie, 'Sipimu we naa pupili.' ningu mele umbune teli kise kane moko toko sipi bulkundu nona manie mundukulie, 'Ipulueli olio sipine naa topili, kolea welea tangopili.' niringi.

³⁰ Sipi kongono teli yemane 'Olio naa topili, sipimu mundupu siye kolopo pamili.' ningu sipi kanga membo purumulumu liku nomune manie mundoringi. Enone yembomando ningendo: "Sipimu naa pupe we liepili mele umbune teli mare sipimunge kumbikundu moko topo nona manie mundemili." ningu aku teringi nalo kolo toko eno enono kiyengo ningu kowa pungendo aku siku teringi.

³¹ Kanu kinie Pollone ami yema nokorumu yemo kinie ami yema kinie enondo nimbendo: "Sipi kongono teli yema pea sipine we naa molomulu liemo eno kinie sipine molemele yemboma pali kolonge lemo." nirimu.

³² Aku nirimu kulu pilkulie ami yemane sipi kangamo moko toringi kama louni karu leko nona manie mundoringi.

³³ Kolea nondopa tangomba terimu, muni kinie ou Pollone 'Eno langi nangi.' nimbe yembomando pali tondolo mundupelie nimbendo: "Koro talo eno langi te mimi siku naa nongo mini-wale mindi munduku we moloringi.

³⁴ Aku kapola naa tekemo kene akumunge nane eno tondolo mundupulie nikiru: 'Eno langi nongo enge ningu molangi.' nimbu nikiru. Eno telu kepe paa naa kolonge. Sipimu tomba kinie enonga kimbu ki penge-indi melema kepe ulu te naa temba." nirimu.

³⁵ Aku nimbeline nirimumuni, 'Eno mini-wale naa munduku, konopu waengo siku langi nangi.' nimbeline, kanoko molangi yu berete te lipe pike lepa Pulu Yemondo "Ange." nimbeline norumu.

³⁶ Aku terimu kinie yembomane kanokolie eno konopu waengo siku langi liku noringi.

[‡] 27:28: akumu wane paono tene sikisi mele, molo tokapu te engaki rurepo (36). [§] 27:28: akumu wane paono sepene mele, molo tokapu tengə yepoko goli (27).

³⁷ (Olio sipine molorumulu mele yembo tu anderete sependi sikisi.)*

³⁸ Eno langi noringi olo terimu kinie rasi-witi wale we lierimume 'Sipimu umbune naa tepili.' ningu nona toko lteringi.

³⁹ Kolea tangorumu kinie eno kolea te kanoringi nalo kanoko imbi naa siringi. Eno no kélona kanoringi kinie sipimu manda pupe lemba kolea te kanoringi. Kanokolie 'Sipimu akune manda pupe lembanje.' ningu pilkulie niringimuni,

⁴⁰ ye marene 'Sipimu naa pupe we liepili.' ningu mele umbune telime moko toko nona manie mundoringi kanu melema ka karu leko melema nona liepili siye kolko, marene sipimunge mulkupiyemo liku toko mondoko 'Sipimu kongono temo nomu kélona meli pamili.' niringi. Marene 'Poporamene sipimu nomu kélona memba pupili.' ningu sipi kumbine múlu sele te ola anjeringi kinie no kélona pumolo purumulu.

⁴¹ Nalo mengo puringi kinie ma te nomune suku lierimune sipimu pupe topa ingi sirimu. Sipi kumbimu mana topa ingi sipelie wendo pumbe pererimu kulu no topa omiba sipi bulkundu topa bulsorumu.

⁴² Sipimu ou elke naa topili ami yemane ningendo: "Ka yemboma no leko kowa punge kene topo kondamili." niringi

⁴³ nalo enonga ye awilimu 'Pollo naa tangi.' konopu lepalie nimbendo: "Molo, ka yemboma naa taa. No lemele yembomane ou sipimu munduku siye kolko no leko no kélona pame.

⁴⁴ We molonge yemboma unjo pellange sipine elke-malke tombama liku ambolko no leko no kélona paa." nirimu. Aku tekolie yemboma pali no kélona ulsu puringi. Te no paa naa wangoringi.

28

28:1-10 Pollo Kolea Molta Molopalie Terimu Temanemo

¹ No lepo no kélona pupu pilierimulu kinie "I kolea kanga nomu suku singine lemo koleamonga imbimu Molta." niringi.

² Aku kolea pulu yembomane olio paa kondo kolko liku tapondoko, lo omiba ali paa terimu-ne unjo sulku tepe kalondokolie, tepe keku pulune nondoko mengo puku mondokolie "Pea molamili." niringi.

* 27:37: akumu 276.

³ Pollone unjo kola mare lipe maku topalie meli omba tepena kalorumu kinie kongi ka wambiye te tepene norumu pilipelie wendo omba Pollonga kíne kongilipe molorumu.

⁴ Kolea pulu yembomane wambiyemo Pollonga kimu norumu kanokolie eno enono ko likulie ningendo: "I yemo yembo te topa kondorumu lemo. Yu no naa wangomu nalo Sumbi Nili Pelemo Yemone "Yuni aku terimumunge we konde naa molopili. Sike kolopili." nikimu lemo." niringi.

⁵ Nalo Pollone 'Wambiyemo pupili.' nimbe kimu tanda sirimu kinie wambiyemo tepena suku purumu, Pollo kolou naa kolopa we konde molorumu.*

⁶ Kolea pulu yembo kanumene 'Wambiye tene yembo te kongilimo kinie tomo memena sukundu pulimo kinie yembo kanumu kolemo.' ningu pilku, 'Pollonga kimu akombanje, molo yu topa mundumbe kinie kolombanje?' ningu ena awisili omba purumu kanoko moloringi nalo yu aku sipe ulu te naa tepe we kapola molorumu kanokolie, eno kelko konopu alowa tekolie ningendo: "I yemo pulu ye te lepamo." niringi.

⁷ Aku koleamo nokorumu ye nomimu yunge ulke paa awilimu nondopa angilierimu. Yemo yunge imbi Papillasi. 'Eno nanga ulkena molamili waa.' nirimu kinie purumulu, wale yepoko yuni olio langi sipe nokopa kondorumu.

⁸ Yunge lapa kangi nomba olo omba pupe kuru torumu-ne we aniembo lierimu. Yu aniembo lierimune Pollo pupe, Pulu Yemo mawa tepe yu ambolopa tepe konde lsimu.

⁹ Aku sipe terimu kinie yu konde purumu kulu kanokolie, aku koleana kuru torumu yemboma pali Pollo molorumune oringi, yuni eno tepe konde lsimula.

¹⁰ Pollone aku terimu-ne kanokolie olio nokoko kondoko mele awisili siringi. Pe olio sipine pumolo terimulu kinie olio mele mare molo torumume enone sipine meli puku nosindingila.

28:11-16 Pollo Kamu Romo Purumu Temanemo

¹¹ Aku koleana oli yepoko molorumulu kinie sipi te, poporome torumu walema wendo orumu kinie aku koleana omba nokopa lierimu, kanu sipimunge purumulu. Kanu sipimu Allekesandia taono sipimu. Sipimunge kumbine pulu ye kolo toli Susini kango talo olo pakilieme merimu ningu popo toringi pulu yeselonga none teli meleselo teko sipi kumbine mondoringi.

¹² Olio sipine pupu kolea Molta mundupu siye kolopo kolea Sairakusi taonona pupu wale yepoko molorumulu.

* **28:5:** LLuku 10:19-20, Mako 16:17-18.

¹³ Sairakusi taono mundupu siye kolopo pupu Risiame taonona purumulu. Opalikundu poporome peanga te topalie sipimu paka topa melipe purumu-ne olio wale te we pupu wale talo sipemonga Putolli taonona pupu sipimu kamu mundupu siye kolorumulu.

¹⁴ Aku taonona Kirasinge yembo mare moloringi, kanopo lsimulu kinie enone oliondo ningendo: "Eno ya molamili." niringi kulu koro telu eno kinie molopolie, kolea awili Romo kamu manie aulke pumolo purumulu.

¹⁵ Kirasinge yembo kolea awili Romo moloringime 'Yema okomele.' niringi pilkulie niringimuni, eno kolea awili Romo munduku siye kolko, mare 'Apiasi Makete' niringi koleana ongo olio kanoko liku, mare 'Yembo Ongo Pe-Pou-Pou Teringi Ulke Yepoko Angilierimu Koleamo' niringi koleana ongo olio kanoko lsingi. Pollone kanu Kirasinge Romo yemboma oringi kanopalie Pulu Yemondo "Ange." nimbe konopu waengo sirimu.[†]

¹⁶ Olio kolea awili Romo kamu suku purumulu kinie Romo gapomanomone "Pollo yuju ulke tenga pepili, akune ami ye tene nokopili." nirimu.

28:17-31 Pollo Romo Ka Ulkena Pepalie We Yembo Yu Kano-Pou-Pou Teringime Ungu Nimbe Sirimu Temanemo

¹⁷ Pollo wale yepoko Romo molopalie Romo moloringi Juda ye awilime "Waa." nirimu. Ongo maku toringi kinie enondo nimbendo: "Nanga angokeme, nane olionga Juda yemboma kinie olionga anda kolepalimenga ungu manema kinie lipu su sipu ulu te naa terindu[‡] nalo na Jerusalleme molorundu kinie Juda yembomane na ka siku Romo ami yema siringi.[§]

¹⁸ Enone nanga kote tenderingi mele Romo gapomano yemone pilipelie, "Yu toko kondangi." nimbo ungu te naa pilkiru. Yu we pupili." nirimu.

¹⁹ Juda yemane "Molo." ningu karaye teringi kinie nane nimbondo: "Kapola, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamone nanga kotemo piliepili. Romo pambo." nirindu. Nalo nane nanga Juda yembomanga kote tendembondo ungu te aku sipu naa nirindu. Eno karaye teko na tonge teringi kulu aku sipu nirindu.*

²⁰ 'Na Romo yando ondumunge pulumu eno nimbu siembo piliengi!' nimbu "Eno waa." nimbu walsendu. Olio Isirele yemboma Pulu Yemone "Tembo." nirimu mele

[†] **28:15:** Romo 15:22-29. [‡] **28:17:** inie yakondo 21:30-34. [§] **28:17:** inie yakondo 25:8. * **28:19:** inie yakondo 25:10-12, 25-27, 26:32.

'Tepili.' nimbu nokopo molemolomonga ka senene nanga kíne ka tongi-ne moltkoro." nirimu.

²¹ Romo moloringi Juda ye awilimene topondoko Pollondo ningendo: "Judia molemele Juda yemane nu terinu mele olio piliemili pepá te toko yando naa siringi. Yando oringi yemane nuni ulu te tekó kenjerinu mele ungu te naa ningu siringila.

²² Nalo olio Juda yembomane ungu manema pilipu temolo mele Juda yembo marene munduku siye kolko ulu te wendo orumu mele pilku telemene akumu koleamanga pali yembo awisilini "Tekó kenjikimili." nilimele kene nu konopuni pilino mele olio piliemili ningu sieni." niringi.[†]

²³ Enone aku ningulie Pollo kinie maku tongue wale te mako toringi. Kanu walemo wendo orumu kinie „Juda, yembo paa awisili Pollo perimu ulkena sukundu sukundu ongo maku toringi kinie yuni ipulueli-ou pulu polopa ungu nimbe molopili ipupene lierimu. Yuni Pulu Yemo yemboma nokopa kingimu molomba mele[‡] nimbe sipe, Mosisini torumu bokume kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane toringi bokume kinie, aku bokumenga[§] ye te ombo temba mele niringi, kanumu Juda yemboma pilku 'Wendo ombá.' ningu nokoko moloringi mele we nokoko molemele, 'Kanu yemo Yesusindu niringi.' nimbe 'Enone "Sike lepamo." ningu piliengi!' nimbe tondolo mundupe eno nimbe sirimu.

²⁴ Kanu kinie maku toko moloringi yembo marene "Sike nikimu." ningu pilieringi, nalo marene "Kolo tokomo." ningu pilieringi.

²⁵⁻²⁹ Pollone eno ungu te 'Paa piliengi!' nimbe enondo ungu te kamu nimbendo: "Enonga anda kolepalime piliengi!" nimbe Mini Kake Telimuni ye Aisayando ungu umbu tondopa nimbe sirimu ungumu pilipe eno yando nimbe sirimumu* sike nirimu. „Mini Kake Telimuni Aisayando nirimu mele isipe: „

"Nu iyembo molemelena puku i siku ni-peni:

"Pulu Yemone nimbendo:

"Eno komu tendeko ungume pilinge nalo
ungu pulumu naa pilinge;
melte neme neme ningu kanonge nalo
melemo kanoko imbi naa singe.

Enonga konopume kamu pipi silimele;

[†] **28:22:** Enone Juda yembo marene Yesusinge temanemo pilku lsingi ungu mundu "Ningu si." ningu walseringi. [‡] **28:23:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". [§] **28:23:** bokumunge alsena anjokondo "26.2. Lo".

* **28:25-29:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

komuni pilingendo siye kolemele;
 'Melte mongone naa kanomolo.' ningu
 mongo kumbulimelemonga aku siku tengen.
 Aku naa telemelanje
 mongone sike kanoko,
 komuni sike pilku,
 konopuni sike ungu pulumu pilkulie,
 konopu alowa teko na moliona olemela
 nane eno tepoconde lilke."
 nikimu." ni."[†]

nirimu-ne 'pilipelie Aisayane aku sipe nirimu,. Mini Kake Telimuni Aisayanga kerena nirimu mele eno Juda yembomanga anda kolepalimene ou aku siku teringi mele eno sike kinié aku siku telemelemonga eno iungumu piliengi: Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa, eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba mele 'Juda yembo ulsu molemele yembo lupema piliengi!' nimbe Pulu Yemone olio 'Juda, ye mare yembo lupema, moloringine lipe mundorumu. Kanu yembomane kanu ungumu sike pilku linge." nirimu.

Pollone aku sipe nirimu kinie Juda yemboma enono kerepale niliku konopu awisili liku munduliku purungi.

³⁰ Pollo ponie talo pali Romo ulke tenga yuyu perimu. Yemboma alieli yu molorumune oringi kinie "Molamili waa." nirimu.

³¹ Yembo tene Pollone ungu nimbé aulkemo pipi naa siengi yuni Pulu Yemo melema pali nokopa ye nomi kingimu molemo molomba mele kinie, Awili Yesusinge temanemo kinie, Yesusi Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu molorumu mele kinie,[‡] yemboma pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe sirimu.[§]

'Aku pea..'

[†] 28:25-29: Aisaya 6:9-10. [‡] 28:31: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". [§] 28:31: Pollo pe tepe molorumu mele ningu pilimele ungu mare ya nondopa inie anjokondo gomo 714 molemo.

POLLONE PEP' A TOPA MUNDORUMUME

(Romo, Ou-Korini, Pe-Korini, Gallesia, Epesasi, Pillipai, Kollosi, Ou-Tesallonaika, Pe-Tesallonaika, Ou-Timoti, Pe-Timoti, Taitasi, Pillimono.)

Pollone Pepá Topa Mundorumumenga Ungu Pulu Mare

'Pollo molopa terimu mele piliembo.' ningulie Pillipai 3:3-11, Pe-Korini 11:22-29, 12:1-10, Gallesia 1:13-24, Ou-Timoti 1:12-16, Lipe Mundorumu Yema 22:1-21, 26:1-23 kanani. Yu 'Pulu Yemonga kongonomo teambo.' nimbe Kirasinge yemboma ou mindili silipe andorumu (Lipe Mundorumu Yema 7:58, 8:1,3, 9:1-2,13-14). Pe konopu alowa tepa "Yesusi sike Pulu Yemone olio molemolona lipe mundorumu yemo." nimbe tondolo mundupe pilipe Kirasinge yemo molopa, yunge kongonomo andopa terimu temanemo Lipe Mundorumu Yema 9:1 pulu polopa molemo. Pe yu Yesusinge ungumu andopa nimbe, "Yesusi yu sike Pulu Yemone "Lipu mundumbo." nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu. Yu mindi Pulu Yemone olio kanopa peanga kanomba aulkemo. Mosisini sirimu ungu manemané uluri naa temba." nirimu kinie yu mindili siringila (akumunge ungu mare Lipe Mundorumu Yema 9:16,22-25,28-30, 14:19-20).

Yesusini lipe mundorumu ye wemane Kirasinge Juda yemboma mindi nokoko ungume ningu siringi nalo Pollo kolemanga pali andopa Kirasinge ungumu Juda yembo naa molko lupe moloringi yemboma nimbe sirimu (Lipe Mundorumu Yema 9:13-14, 18:6, 22:21, Gallesia 1:15-17, 2:2,8). Aku terimumunge Juda ye marene yu-kinie mumindili kolkolie toko kondonge teringi kinie Romo ami yemane yu Jerusaleme ka siku panjikulie, pe Sisaria meli puku panjiku, pe kamu Romo meli puku ka siringi (Lipe Mundorumu Yema 21:27-28:16,30). 'Kolea awili Romo ponie talo molopalie, altopa kaulkena ulsu pupe Romo mundupe siye kolopa kolea marenga ponie mare altopa andopa temane peangamo topa sirimula (Kiriti kepe, Girisi kepe, Sipéne kepe purumu.' nengu pilimele; Taitasi 1:5, 3:12, Romo 15:24,28).

Ou pupe ungumu nimbe sirimu kinie konopu alowa teko Kirasinge yemboma moloringime pe walse walse pepá topa mundorumu. Mare topa sirimume manie purumunje, kinié naa lemo. Mare manie naa purumume iboku UNGU KONDÉMOnga sukundu molemo. Pepá te topa simbendo alieli ou kumbi lepa yunge imbi topa yembo talapemanga imbi torumu, bokumenga yu mele mele kolomongo awili wane, kolomongo kanga wane (1:1) kanani. Bokumenga yu mele

mele pulu polopa torumumenga kumbi lepa ungu pulumu torumulu molemo, akume kananila.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

ROMO

Pollone ROMO Yemboma Pepá Topa Mundorumu Bokumu

I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

Pollo yuyu kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo nondopa gomo 714 molemo. Pollo yuni ibokumu pepá topa Romo yemboma sipe mundorumu akumu Romo 1:1,7 nimbe silimo.

Romo akumu kolea Italli kolea awilimu, ya Papua Nu Gini sukundu kolea awili Mosipi mele. Romo yemane andoko yembo talape lupe lupemanga kolea awisili toko kalkolie koleama kinie yemboma kinie tondolo munduku nokoringi. Pe Yesusi kinie Polloselo moloringili kinie Romo gapomanomone aku sipe Nomu Mediterenia winjo mendo anjo yando koleama pali nokorumu. Kanu walemanga kolea awili Romo kanu koleamanga pali kolea awilimu.

Pollone pepámo torumumunge ungu pulu te i sipe: Yu ou Romo naa pupili yuni 'Romo paa pambo.' nimbe molopalie i pepámo topa sirimu (Romo 1:8-15, 15:22-29).

Ungu pulu te: Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye te ou Romo pupe Kirasinge yemboma Kirasi yunge ungumenga pulumu ou naa ningi siringimunge Pollone pepá topa nimbe sirimu, akumunge ibokune sukundu olio Kirasinge yemboma sumbi sipu molo-molo mele ungu tondolo peangama molemo.

Ungu pulu te: Juda yemboma kinie kepe, Juda yemboma naa moloringi yemboma kinie kepe, Pulu Yemone 'Yemboma nokomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasi akumu Juda yembomanga mindi nimbe naa lipe tapondorumu. Ulsukundu yembomanga mindi nimbe naa lalipe tapondorumu. Juda yembomane ou pilku teringi mele kapola naa lipe tapondorumu. Eno pali ulu pulu keri konopune peli yemboma. Yesusi Kirasi yu enonga pali Pulu Yemone yemboma sumbi siku molonge kanomba aulkemo (Romo inie 1:14-17, 3:21-24,27-30, 6:23, 14:1-8,17-18). Pulu Yemone yembomaaku sipe lipe tapondorumumunge eno teko molonge mele nimbe sirimula (12:1-15:13).

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo i siku kanani: "8. bilip", "45. stretpela man", "18. katim skin", "2. arapela lain".

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-4 PULU YEMO KINIE

MALOSELO "SIKE" NIMBU TONDOLO MUNDUPU PILIMOLO AKU ULUMUNI MINDI PULU YEMONE OLIO KANOPOA 'YEMBO SUMBI NILIME' NIMBE KANOLEMO AULKEMO AKISINDILIMO

1:1-7 Yesusini "Kongono Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundo-rumumunge Pollone Aku Kongonomo Terimu Mele Nimbe Sirimu Ungu Te

¹ Na Pollo, Kirasi Yesusinge kongono tendeli kendemande yemo, yuni 'Nanga kongonomo tende-pou.' nimbe na lipe mundupe, 'Pulu Yemonga temane peangamo ningu siliku andou.' nimbe na mako torumu yemo molopolie ,eno Romo yemboma, ipepámo topo sikiru,

² Kanu temane peangamo koronga-ou ,Yesusi mana naa opili, Pulu Yemone 'wendo ombá' nimbe, nimbe panjipe, yunge ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane* 'bokune molopili tangi.' nirimu kinie yunge boku kake telimu toringi molemo temane peangamo.

³ Kanu temane peangamo Pulu Yemo yunge Malo, olionga Ye Awili Yesusi Kirasimunge temanemo. Yu Kingi Depisini kalopa lsimu yembomane meringi yemo.[†]

⁴ "Yu Pulu Yemonga ye kake telimu.' ningu kanangi.' nimbe Pulu Yemo yunge tondolomone yu yembo ono koleana topa makinjinderimu-ne lomboropa ola molorumu aku tondolomone yu Pulu Yemonga Malo molorumu mele 'kanangi.' nimbe Pulu Yemone lipe ora sirimula.

⁵ Yesusi Kirasini terimumunge Pulu Yemone 'Yesusinge imbi ola molopili.' nimbe[‡] olio we kondo kolopa olio 'yunge kongonomo tende-paa.' nimbe lipe mundorumu kongonomo temolo tondolomo sirimu. Aku kongonomo isipe: Koleamanga pali yembomane , 'Yesusi sike Pulu Yemonga Malo. Sike olio lipe tapondomba.' ningu, tondolo munduku pilkulie yuni "Teaa." nilimo ungume pilku liku tenge kongonomo andopo temolo.

⁶ 'Koleamanga pali yemboma' nikiru akumu ,eno Romo yemboma ipepámo topo sikirumu, enondo pea nikiru. Eno pea Pulu Yemone mako topa 'Yesusi Kirasinge yemboma molangi waa.' nirimu yemboma.

* **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "1.aposel", "13.God", "35.profet".

† **1:3:** bokumunge alsena anjokondo "32.2.Pikinini Bilong God", "6.Bikpela", "23.Krais", "32.1.Pikinini Bilong Devit". ‡ **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "28.nem".

⁷ Eno Romo yemboma Pulu Yemone konopu mondopa, eno mako topa 'Yunge yembo kake telime molangi waa.' nirimu yemboma§ nane ipepámo eno topo sikiru.

Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:8-15 Pollone 'Romo Yemboma Kano-Pamboa!' Nirimu Ungumu

⁸ Ou nane enondo nikiru: Eno Yesusi Kirasi 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele mele ma kolea pali yembomane temane toko silimelemonga nane Yesusi Kirasinge imbi lepo nanga Pulu Yemo kinie "Ange." nikiru.

⁹⁻¹⁰ Nane Pulu Yemo kinie ungu nilio kinie aliel i nane eno nimbu pilipulie eno kepe 'tondolo pupili molangi.' nimbu, Pulu Yemo mawa tepo nimbu molio mele nanga tondolomane pali yunge kongonomo mindi tondolo mundupu tepo yunge Malonga temane peangamo andopo topo silio aku Pulu Yemo walsikulie "Sike Pollone nu-kinie olionga nimbe mawa tendelemonje?" ningu walsilimelanje yuni "Sike aku tendelemo." nilke, 'Na eno molemelena wambo.' nimbu 'Pulu Yemone aulke te lipe sipili.' nimbu aliel i tondolo mundupu yu mawa tepo molio.

¹¹ 'Eno 'Kirasi sike.' ningu pilimele yemboma kamu tondolo munduku pilku konopu tondolo pupili molangi kene Mini Kake Telimuni eno sewe anjipe molko kondonge ulu pulu mare sipili kene eno lipu tapondambo pea molamili wamboa!' nimbu aku sipu mawa tepo molio.

¹² 'Nane tondolo mundupu pilio ulumuni eno lipu tapondambo. Enone tondolo munduku pilimele ulumuni na liku tapondangi. Aku temolo kinie na kepe eno kepe olio pea tondolo mundupu pilimolo mele paa tondolo pupili.' nimbu pilipulie 'Paa wamboa!' nimbu molio.

¹³ Angokeme, nane wale awisili 'eno molemelena kanambo wamboa!' konopu lelio nalo ou aulke te naa lepa ulu wendo olemomane na pipi silimo, aku konopu lepo molio mele 'kinié paa piliengi!' nimbu eno nimbu sikiru. Na kolea lupemanga andopo yemboma 'Pulu Yemonga ambolangoma molangi.' nimbu lipu tapondolio mele 'aku sipu eno kepe molemele mele tondolo pupili lipu tapondambo.' nimbu 'paa wamboa!' nimbu molio.

§ 1:7: Pulu Yemone ya 'Yunge yembo talape kake teli yemboma molangi.' nirimu yemboma kinie, yakondo nondopa 1:6 'Yesusi Kirasinge yemboma molangi.' nirimu yemboma kinie, paa telumu. Yembo lupe lupe paa molo. Inie anjokondo 15:25,26,31 kinie 16:2,15 kinie 'Pulu Yemonga yemboma' nirimu kinie yembo talape telu sipemondo nirimula.

¹⁴ Giriki yemboma kinie we yembo lupema kepe,* pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie we-umbu-konopu pelemo yemboma kepe, akumenga pali kongono tendeli kendemande yemo Pulu Yemone ‘molani.’ nirimu-ne naa tembo kinie kapola naa temba.[†]

¹⁵ Akumunge eno Romo yemboma kepe ‘temane peangamo topo siembo.’ nimbu tondolo mundupu pilipu molio.

1:16-17 Temane Peangamo Pulu Yemone Yemboma Lipe Tapondolemo Tondolomonga Ungu Te

¹⁶ Aku temane peangamonga Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondoleso tondolomo pelemomonga na temane peangamo topo simbondo pipili naa kolio. Juda yemboma kumbi lepa, we yembo lupema kinie pea, akumenga yemboma ‘temane peangamo sike’ ningu, tondolo munduku pilimele yemboma[‡] pali itemane peangamone lipe tapondolemo.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma kanopa ‘Yembo sumbi nilime.’ nimbe kanolemo mele[§] aku temane peangamone lipe ora silimo kanumu. Olio alieli ‘Sike’ nimbu tondolo mundupu pilimolo kanu ulumuni mindi Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo. Pulu Yemonga bokune ungu te molemo akumuniaku sipe nilimola. Akumu isipe: ‘Yembo tene ‘sike’ nimbe
tondolo mundupe pilimbe yembomo
Pulu Yemone kanopa ‘yembo sumbi nilimu’
nimbe kanomba yembomo mindi
konde molopa kondopa mindi pumbe.*
nilimo.

1:18-32 Pulu Yemone Yemboma Kinie Pali Mumindili Kolemomonga Ungu Te

1:18-23 Yembomane Pali Pulu Yemo Bulu Siringimunge Ungu Te

¹⁸⁻¹⁹ Pulu Yemo yu molemo mele yuyu eno lipe ora silima-na yembomane manda mona kanonge akumunge yuni mulu koleana kanopa molopalie yu bulu siku ulu pulu keri telemene yemboma aku telemelomonga eno kanopa keri kanopa eno umbune simbe telemo mele lipe ora

* **1:14:** bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”, “2.arapela lain”. † **1:14:** Ya yembo talape kise nikimu akumu yembo talape talondo nikimu. “Giriki yemboma kinie” “pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie” nikimu akumu yembo talape te; “we yembo lupema kepe” “umbu konopu peli yemboma kepe” nikimu akumu talape telumula. Lipe tere lepa talape talo. ‡ **1:16:**

bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. § **1:17:** bokumunge alsena anjokondo “45.stretpela man”. * **1:17:** Apakake 2:4, Gallesia 3:11, Ipuru 10:38, Jono 3:36.

silimo. Aku telemellemonga enone ungu sikemo toko manie mundulimele.

²⁰ Pulu Yemone mulu maselo terimu kinie kepe yandopa yandopa mele terimume pali yembomane kanolemele akumunge yunge alieli pepa mindi pulimo tondolomo kinie yu yuyu ulu pulumu pelemo mele kinie mongone naa kanolemele ulume kanokolie pilimele. Yuni terimu melemane lipe ora silimo kanolemele akumunge yuni 'eno mongo liengi.' nimbé kinie enone 'naa pilierimulu.' manda naa ninge.

²¹ 'Pulu Yemo sike molemo.' sike niringi nalo 'Yu Pulu Yemo' ningu yunge imbi liku ola mundunduku kapi ningu yu-kinie "Ange." naa niringi, eno konopu naa pepa kekelepa mele toko konopume sumbulu topili moloringi.

²² 'Olio pilipe kongnjeli paa pelemo.' sike nilimele nalo eno konopu naa peli yemboma molko,

²³ Pulu Ye alieli molopa mindi púlimu popo naa toko munduku siye kolko, kolo wangoko mana yemboma kinie kera kinie wambiye kinie we mele takera melemanga pali none telime manda manjiku teko anjiku 'Olio nokolemele pulu yema' ningu popo toko kapi niringi.

1:24-32 Yembomane Ulu Pulu Keri Lupe Lupe Awisili Teringimunge Ungu Te

²⁴ Aku siku Pulu Yemo kinie teko kenjeringimunge yuni nimbendo: "Kapola, eno konopu kerimene kundupe meli purumu kinie ulu pulu keri awisili teko wa ulu kerinele kinie enonga kangime enono teko kenjiku,[†] aku telemele mele we waka kolko teko molangi." nimbe siye kolorumu.

²⁵ Pulu Yemonga ungu sikemo munduku siye kolko kolo wangoko kolo toli ungumu konopu mondoko 'piliemili.' ningu, Pulu Yemone terimu melema liku anjiku 'aku melemane olio nokolemele pulu yema' kolo toko ningu popo toko kapi ningu, melema pali terimu Pulu Ye sikemo, yunge imbi alieli liku ola mundulimelanje papu, aku Pulu Yemo munduku siye koloringi. Melema pali terimu Pulu Yemonga imbi paa sike 'alieli ola mindi molopili.' nimbu lipu ola mundundemili.

²⁶ Aku teringimunge Pulu Yemone 'eno ulu kerime we waka kolko teko molangi.' nimbe eno siye kolorumu. 'Akumunge, ambomane yema-kinie telemela mele naa teko ambomane amboma-kinie enono teringi.

²⁷ Aku sipe mele yemane kepe amboma-kinie konopu mondoko telemela mele munduku siye kolko, yema-kinie enono konopu mondoko teringi. Yemane yema-kinie pipili

[†] 1:24: inie nondopa 1:26-27.

telu ulu kerime teringimunge enonga ulu teko kenjeringi-menga mele kalolime linge.

²⁸ Ulu teringimunge ungu te pelemola, akumu niembo: 'Pulu Yemo sike molemo mele naa pilipu molomolo kinie uluri molo.' niringi akumunge Pulu Yemone 'Ulu paa kerime konopuni pilinge konopume mindi pepili yembomane manda naa pilku telemela mele we teko molangi.' nimbe siye kolorumu.

²⁹ Enonga konopune ulu pulu keri lupe-lupe awisili perimumunge enone ulu kerime teko, mele awisili nosilimelema kanoko konopu mondoko 'Liemboa!' konopu leko, yembo mare-kinie wa ulu kerinele teko, aku ulume mindi teko molemele. Yembo te mele awisili nosilimomo kanoko keri kanoko, yemboma toko kondoko, 'yemboma-kinie taka lipu molamili.' naa ningu irinele teko, kolo toli ulume teko,

yemboma-kinie konopu keri panjiku teko kenjiku, aku ulume tengendo mindi konopu kimbu siku molemele.

Enone yembomanga ungu bulkundu nindiku,

³⁰ "yembo tene ungu te isipe nimu." ningu kolo toko, Pulu Yemo kinie konopu keri panjiku, yembomando ungu keri awisili ningu, mongo kondoko,

enonga imbi liku ola munduku, kara puku, ulu pulu keri mare konde toko tengendo konopuni pilku 'isipu teamili.' ningu teko, anupili lapalini ungu nilimelema naa pilku enonga ungume ta ningu,

³¹ enonga konopu peanga te naa pepili molko, ulu te 'aku sipu teamili.' ningu panjikulie naa teko, enonga angenupili lapali yemboma konopu naa mondoko, we yemboma kondo naa kolko teko kenjiku, aku telemele.[‡]

³² Pulu Yemonga ungu mane sumbi nilimuni 'Yembomane aku ulume telemelema paa kolonge.' nimbe molemo ungu manemo sike pilimele nalo enone ta ningu ulu pulu keri akume we teko molemele. Akumu mindi molo. Yembo aku ulu pulu kerime teko molemele yembomanga imbi liku ola mundunduku kapi nilimelela.

[‡] **1:31:** inie anjokondo 13:13, OuKorini 5:10-11, 6:9-10, PeKorini 12:20-21, Gallesia 5:19-21, Epesasi 4:31.

2

*2:1-16 Pulu Yemone Kote Sumbi Sipe Pilipe Apurulimo
Ungu Te*

¹ Akumunge, yembomane ulu telemelena enone kanokolie 'Iyembomane teko kenjikimili.' ningu apuruku "Aku tekemelemonga Pulu Yemone papu eno mongo sipili." nilimelemo kapola naa telemo. Eno 'ulu te naa tepo kenjilimolo.' konopu lekolie yembo lupemando 'Teko kenjilimele.' nilimele kinie aku siku eno enono 'Tepo kenjilimolo.' nilimelela. Yembomane ulu kerime telemelena mele eno enono aku siku ulu kerime telemelena yembo lupemaaku siku manda naa apurunge.*

² Kinié olio pilkimulu: Yembo aku ulu pulu kerime telemelena[†] Pulu Yemone kanopa apurupelie 'Teko kenjikimili.' nilimo akumu sumbi sipe pilipe nilimo.

³ Akumunge enone yembo lupema kanoko apuruku 'Teko kenjikimili.' nilimele nalo eno enono aku sikula teko kenjilimele akumu Pulu Yemone yemboma apurupe 'Teko kenjeringimunge mindili nangi.' nimbé kinie 'eno mundupe siye kolopaaku sipe enonga ulume apurupe naa nimbé.' konopu lemeleye?

⁴ Molo Pulu Yemone eno tepa kondolemo mele 'Uluri molo.' ningu bulu siku molemeleye? Pulu Yemone eno-kinie ulu awisili tepa kondopa, eno-kinie popenge tepa mu-mindili naakolopa, 'enonga ulu kerimenga isili-ou pundu naa tambo.' nimbe molemo. Pulu Yemoneaku sipe eno-kinie tepa kondolemo ulumuni eno enonga ulu pulu kerime kanoko keri kanoko konopu alowa tengel aulkena punge mele lipe ora silimo mele naa pilkimiliye?

⁵ Nalo eno konopu tondolo munduku konopu alowa naa telemelena Pulu Yemone mumindili kolopa kote sumbi sipe pilimbe walemo mona lemba kanonge kinie Pulu Yemone eno-kinie mumindili paa oladopa kolopa mele kalopa mindili simbe.

⁶ Yembomane pali yu-meles-meles telemelena ulume apurupelie Pulu Yemone eno yu-meles-meles mele kalomba.

⁷ Yembo marene 'Pulu Yemo kinie yunge pa telimu kinie molopo kondopo, Pulu Yemone 'nu teko kondorunu.' nimbémonga nanga imbi ola molopili molopo, alieli molopa mindi pupe pora naa nili ulu pulumu paa liemboal' ningu mindili siku ulu peangama telemelena yemboma Pulu Yemone alieli molopa kondopo mindi puli ulu pulumu simbe.‡

* **2:1:** Mateyu 7:1-5. † **2:2:** inie yakondo 1:24,32. ‡ **2:7:** bokumunge alsena anjokondo "24.laip".

⁸ Nalo yembo marene 'Yembo lupema uluri molo. Pulu Yemo uluri molola.' ningu eno enono pilku teko ungu sikemo munduku siye kolko bulu siku, ulu kerime mindi pilku telemele yemboma Pulu Yemone eno paa mumindili kolopa 'Mele kalambo.' nimbe mindili nongo molonge ulu pulumu simbe.

⁹ Teko kenjilimele yemboma pali ulu umbune awilime kinie mindili noli awilime kinie eno-kinie yu-mele-mele wendo ombá. Juda yemboma kinie kepe paa sike wendo ombá; yembo lupema[§] kinie wendo ombála.

¹⁰ Nalo yembo marene teko peanga telemele yembomando yu-mele-mele Pulu Yemone nimbendo: "Eno na kinie nanga pa telimu kinie pea tapu topo molopo kondopo, 'Teko kondoringi.' nimbe imbi ola molopa konopu pe nipili molangi." nimbé. Juda yembomando kepe paa sike aku sipe nimbé; yembo lupemando kepe nimbéla.

¹¹ Pulu Yemone yembo talapema lupe lupe naa apurupe, yemboma pali tere lepa apurumbe akumunge 'Juda yemboma lupe, we yemboma lupe.' nimbe yembomanga ulume naa apurumbe. ,Kapola kapola apurumbe.,

¹² We yembomane Mosisini Pulu Yemonga ungu mane nimbe sirimume* naa pelemo-na naa pilkulie ulu pulu kerime telemele yemboma sike Pulu Yemone enonga kote pilipe mongo lipe simbe nalo 'Nanga ungu manema pulue toringi.' naa nimbé. Juda yembomane Pulu Yemonga ungu manema eno-kinie pelemo akume pilkulie, ulu pulu kerime telemelamonga Pulu Yemone enonga kote pilipelie 'Eno nanga ungu manema pulue toringi.' nimbe eno mongo lipe simbelia.

¹³ Yembomane Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume komuni mindi pilimelemonga Pulu Yemone kanopa 'yembo sumbi nilime' nimbe naa kanolemo, molo. Unga manemane 'Teaa.' nilimo mele pilku tenge panjiku telemele yemboma Pulu Yemone kanopa 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo† akumunge ,Pulu Yemone aku sipe yemboma pali sumbi sipe apurupe mongo lipe simbe.‡

¹⁴ (Juda yembo naa molemele yemboma[§] sike Pulu Yemonga Mosisini ungu mane nimbe sirimume naa pelemo-na naa pilku molemele nalo we konopuni pilkulie 'Isipu tembo kinie peanga.' ningu pilkulie Pulu Yemonga ungu manemane 'Teaa.' nilimo mele aku siku telemele. Sike eno

§ 2:9: bokumunge alsena anjokondo "14.Grik". * 2:12: ungu manemabokumunge alsena anjokondo "26.lo". † 2:13: inie anjokondo 10:5*; bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man". ‡ 2:13: pala akune sukundu ungumu yando 2:11 molemo. § 2:14: bokumunge alsena anjokondo "2.arapela lain".

enono Pulu Yemonga ungu manema naa pelemo nalo aku siku telemele kinie Pulu Yemone ungu manemane nimbe molemo eno enono we pilimele mele mona lemo.

¹⁵ Kanu yembomane telemele ulumene Pulu Yemonga ungu manema enonga konopune pelemo mele lipe ora silimo. Enone ulume telemele kinie enonga konopumene apurupelie 'I siku tekemele teko kenjikimili. I siku tekemele teko kondokomele.' nilimo mele konopuni pilimele aku sipe Pulu Yemonga ungu manema sike enonga konopune pelemo mele enonga konopumene lipe ora silimola.)

¹⁶ Akumunge* Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie Yesusi Kirasi kote pilieli yemo molopa Pulu Yemonga kote pilindipelie yembomanga konopumenga lopi tepa pelemo ulume kepe apurumbendo yemboma pali aku sipe pilipe apurupe kote pilimbe. Temane peangamo topo siliomone aku sipe nimbe silimo.

2:17-29 Juda Yembomane 'Ungu Manemane Olio Manda Lipe Tapondomba.' Konopu Lieringi Ungu Te

¹⁷ Pe kinié, eno 'Juda yemboma molemolo' nilimele yemboma; 'Pulu Yemonga ungu mane Mosisini nimbe sirimume pilipu tepolie kapola molemolo.' ningu, 'Olio Juda yemboma mindi Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma.' nirimu yemboma molemolo, eno we yembomanga Pulu Yemo molo.' ningu kara puku enonga imbi liku ola munduku,

¹⁸ Pulu Yemone 'eno teangi.' nimbe konopu mondolemo mele pilku, Pulu Yemonga ungu manema eno mane siringi mele pilkulie ulu peanga sumbi nilime apuruku pilku 'ime peanga' ningu,

¹⁹⁻²⁰ eno pilkulie 'Pulu Yemonga ungu manema sike olio-kinie pepa ungu pulume kinie ungu sikema kinie akume paliaku ungu manema kinie sike pelemo akumunge olione mongo keri lepa aulke naa kanolemele yemboma sike lipu tapondopo membo andopo, sumbulu tolina molemele yembomanga olio sike pa tendelime molopo, yembo konopu naa pelemoma kinie ambolango kangama† kinie sike mane silimolo.' nilimele.

²¹ Aku siku sike nilimele liemo enone yembo lupema mane silimele mele eno enono nambemune mane naasilimeleye? Enone yemboma mane sikulie "Wa naa liengi." nilimele liemo pe eno enono nambemune wa limeleye?

²² Enone yembomando "Ambo ye pulime ye lupema kinie wa ulu kerinele naa teko, ye ambo lilime ambo lupema

* **2:16:** inie nondopa 2:12-13. † **2:19-20:** bokumunge alsena anjokondo "31.pikinini- 31.4. tok bokis bilong".

kinie wa ulu kerinele naa teangi.” nilimele liemo pe eno enono nambemune aku siku telemeleye? Yembomane we melema anjiku ‘olionga nokolemele pulu yema’ ningu popo tolemele melema kanoko keri kanolemele liemo pe Juda yembo naa molko we yembo molemelemene ulkema takoko akune sukundu puku kanu melema anjiku popo tolemele ulkemanga suku puku melema nambemune kanoko peanga kanoko wa limeleye?

²³ Enone ‘Pulu Yemonga ungu manema olio-kinie mindi pelemo akumunge olio yembo peanga olandopama.’ ningu enonga imbi liku ola mundulimele liemo nambemune Pulu Yemonga ungu manema pulue tolemelemone Pulu Yemonga imbimu teko kenjilimeleye?

²⁴ Enone aku siku telemelemonga ungu te Pulu Yemonga bokune molemo akumu isipe:

‘Eno Juda yembomane telemelemonga
Juda yembo naa molemele yembomane
Pulu Yemo marake teko
yunge imbimu ungu taka tondolemele.’[‡]
nimbe molemo.

2:25-29 Juda Yembomane Kangomanga Kangi Te Kopisiku Wendo Lsingimunge Sike Ungu Pulumunge Ungu Te

²⁵ Eno Juda yembomane ungu manema pilku tengen panjiku tengi liemo kangomanga kangi te kopisiku wendo limele ulumuni eno lipe tapondolemo, nalo ungu manema pulue tongi liemo kangomanga kangi te kopisilimelemone ulu te naa telemo. Aku siku telemelemonga yembo kangi te naa kopiseli yemboma mele molemele.[§]

²⁶ We yembomane kangi te naa kopisikulie Pulu Yemonga ungu manemane ‘Teaa.’ nilimo mele pilku tengi liemo Pulu Yemone eno kanopa ‘yembo kangi te kopiseli ,Juda, yemboma mele molemele.’ nimbe naa kanombaye?

²⁷ Kangi te naa kopisiku ungu manema tengen panjiku telemele yembomane eno Juda yembo kangi te kopisiku eno-kinie ungu mane pelemoma pulue tolemele yemboma enondo ningendo: “Pulu Yemonga ungu manema pulue tolemelemongaaku siku teko kenjilimele kene eno papu mindili nangi.” ninge.

²⁸ Yembo te yunge kalu kopiselmu mindi kanopalie ‘yu Juda yembomo’ nimbémo yu sike Juda yembomo molo. Kangi te kopisiku wendo liku ltelemele akumu ‘Kangikundu mindi uluri tepili.’ ningulie telemele kinie uluri naa telemo.

[‡] 2:24: Aisaya 52:5, Isikiele 36:22; bokumunge alsena anjokondo “28.nem”.

[§] 2:25: bokumunge alsena anjokondo “18.katim skin”.

29 Yembo te konopune sukundu ulu te telemo akumu mindi sike Juda yembomo molemo. Kangi te kopisiku wendo limele akumunge pulumu konopune sukundu Pulu Yemonga yembomo nimbe mako pelemo. ‘Kangi te i siku kopisiku wendo liengi.’ nilimo ungu manemone yuyu uluri naa telemo. Pulu Yemonga Minimuni konopune sukundu telemo akumuni kanu yembomo lipe tapondolemo. Aku yembomo, we yembomane kanoko peanga kanoko kapi ningi imbi liku ola naa mundundulimele, Pulu Yemone yu kanopa peanga kanopa kapi nimbe yunge imbimu lipe ola mundundulimo.

3

3:1-8 Pulu Yemone ‘Tembo.’ Nimbe Panjilimo Mele Paa Sike Telemo Ungu Te

1 „Juda yembomane kangi te kopisilimele aku ulu pulumuni naa lipe tapondomu,* liemo Juda yemboma we yembo lupemanga nambeko olandopa molongeye? Molo kangi te kopisilimele ulu pulumunge nambolka ulu peanga te wendo ole moye?

2 Ama, Pulu Yemone Juda yemboma olandopa naa lipe tapondole moye? Paa sike olandopa lipe tapondolemo. Unku kumbinemo isipe: Pulu Yemone yunge ungume ‘Juda yembomane nokangi.’ nimbe sirimu.

3 Sike Juda yembo marene ‘Aku ungume sike.’ ningu tondolo munduku naa pilimele nalo aku siku Pulu Yemonga ungume pilku naa limele monga Pulu Yemone “Tembo.” nimbe panjerimu mele “Naa tembo.” nimbéye?

4 Paa molo! Yembomane pali sike kolo tolemele nalo Pulu Yemone mindi alieli ungu sikema mindi nilimo. Aku sipe mele yunge bokune ungu te nilimo, akumu isipe:

“Pulu Yemo,”
nuni ungu te nilino kinie yembo tene
“Kolo tolono.” paa manda naa nimbé.
Yembo tene nu kote tendepalie
“I yemone kolo tolemo.” nilkenje
nuni sumbi siku nilina kinie,
yuni nu kotena ambolou naa ambolka.
Kote we manie pulke.”†
nimbe molemo.‡

5 Kapola, olio „Juda, yembomanga ulu keri telemolo ulumene Pulu Yemonga ulu sumbi nili telemoma tepa mona lendelemo liemo olione nambolka ungu te manda

* 3:1: inie yakondo 2:25-29; bokumunge alsena anjokondo “18.katim skin”.

† 3:4: Konana 51:4, 116:1. ‡ 3:4: PeTimoti 2:13.

nimoloye? "Pulu Yemone olio ulu pulu keri telemolomanga pundu topa mindili silimo kinie tepa kenjilimo." manda nimoloye? (Inikiru akumu we yembo tene konopuni pilipe karaye tepe nilke mele nikiru.)

⁶ Aku sipu paa manda naa nimolo. Pulu Yemone ulu sumbi nilime mindi naa telkanje mana yembomanga ulu pulume nambepa sumbi sipe pilipe apurulkenje? Manda sumbi sipe naa pilipe apurulke.

⁷ Nalo yembo tene konopuni pilipelie nimbendo: "Nane kolo tollo ulumene Pulu Yemonga imbi paa olandopa molombando yunge ungu sikema tepe mona lendemu liemo yuni nando "Teko kenjilinomonga mindili nani." nambemune nilimoye?" nilke.

⁸ Yembo tene aku nilkenje iungu keri mele nilimelanje papunje: " 'Ulu peangama wendo opili.' nimbu ulu kerime teamili." nambemune manda naa nilimelaye? Iungu kerimu mele yembo marene kolo toko nando "Aku nilino." nilimele. Aku nilimelemonga mindili nonge kinie papu.

3:9-20 Yembo Telu Kepe Ulu Sumbi Nilime Telemo Yembo Te Naa Molemo Ungu Te^S

⁹ Aku liemo iungumunge pulumu nambolkare nimbu manda pilimoloye? Pulu Yemone olio Juda yemboma kanopa peanga kanopa yembo lupema* kanopa keri kanolemoye? Paa molo! Nane ou akumundu ungu te nindu kanumu. "Olione ulu pulu kerime telemolo." nindu kanu ungumuni olio Juda yemboma kinie we yemboma kinie pali aki tolemo.

¹⁰ Pulu Yemonga bokune aku sipe ungu mare molemo. Akumuni nimbendo:

"Pulu Yemone yembo teluri kepe
'yembo sumbi nili te' nimbe naa kanolemo.

¹¹ Yembo te Pulu Yemone kanopa
'ulu sumbi nilime' nimbe kanolemo ulume
pilimo yembo te naa molemo.

'Pulu Yemo kinie tapu topolo molambili.'
nilimo yembo te naa molemo.

¹² Yemboma pea pali

Pulu Yemonga aulkemo munduku siye kolemele.
Eno pali teko kenjiku

Pulu Yemone eno-kinie ulu mare
tapu topa temba ulu te naa liepili molemele.

Yembomanga te ulu peangama
tepe molemo yembo teluri kepe naa molemo.

§ 3:8: Ungumu*,24 ,30 bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man".

* 3:9: bokumunge alsena anjokondo "14.Grik".

Te paa molo.”[†]

¹³ “Enonga kerema yembo ono kolea
muruakuoli we lemo mele angilimo;
keremane ungu awisili
kolo toko mindi nilimele.”[‡]

“Wambiemanaga kerena tomo pelemo mele
enonga keremanga aku sipe
yemboma teko kenjilimele ungume pelemo.”[§]

¹⁴ “Alieli enone yemboma kinie
mumindili kolko ‘paa molko kenjengi!’ ning
keremane umbune awisili silimele.”^{*}

¹⁵ “Alieli yemboma toko kondongendo
konopu siku toko kondoko,

¹⁶ ‘yemboma mindili nongo molangi.’ ning
teko kenjiku umbune siku,

¹⁷ yemboma kinie konopu telune pupili
molonge aulkemo kanoko imbi naa silimele.”[†]

¹⁸ “Eno ‘Pulu Yemo ye paa awilimu.’ ning
yu-kinie laye-kolte kepe pipili naa kolemele.”[‡]
nimbe molemo mele aku sipu molemolo.

¹⁹ Sike olio pilimolo, ‘Yembo telurini kepe “Na molopo
kondolio. Na yembo sumbi nilimu.” naa nipili. Koleamanga
pali molemele yemboma Pulu Yemone kanopa ‘Ulume teko
kenjilimele.’ nimbe kanopili.’ nimbe Pulu Yemonga ungu
manemane[§] nilimo akumu ungu manemane nokolemo
‘Juda,’ yembomando nilimo. Akumunge Juda yembomane
kepe ‘Pulu Yemone olio ‘molko kondolemele.’ nimbe
kanolemo.’ ning manda naa laninge.

²⁰ Akumunge Mosisini Pulu Yemonga ungu mane siri-
mume yembomane mimi siku pilku liku telemelemonga
Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye
naa kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe
naa kanomba.* Ungu manemanga pulumu isipe: Ungu
manemane olio ulu pulu keri tepo molemoloma lipe ora
silimo akumu pilipulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo
ulu pulume telemolo.’ nimbu pilimolo.

*3:21-31 Pulu Yemone Olio ‘Konopu Sumbi Nimbe Peli
Yemboma’ Nimbe Kanomba Aulkemonga Ungu Te*

²¹ Pulu Yemonga ungu manemane Pulu Yemone olio
‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba aulke te naa sirimu,

[†] 3:12: Konana 14:1-3, 53:1-3, Pilipe Konginjeli Peli 7:20. [‡] 3:13: Konana 5:9.

[§] 3:13: Konana 140:3. ^{*} 3:14: Konana 10:7 mele. [†] 3:17: Aisaya 59:7-8.

[‡] 3:18: Konana 36:1. [§] 3:19: ungu manemabokumunge alsena anjokondo
“26.lo”. ^{*} 3:20: Konana 143:2, Gallesia 2:16, 3:11.

nalo kinié Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ulu pulumu mona wendo ombo lemo. Aku ulu pulumu lupela; Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando sirimumenga ulu pulumu lupela. Mosisini ‚torum bokume, kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorume pilku yemboma ningu siringi yemane ‚toringi bokume, kinie, ‚aku bokumenga,† enone Pulu Yemone olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ulu pulu pe wendo ombámondo bokumenga ningu siku toringi molemola. Aku ulu pulumu kinié mona lemo.

²² Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo ‚mele, isipe: Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimu kanu ulumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma‡ Pulu Yemone kanopa ‘eno yembo sumbi nilime.’ nimbe kanolemo. Pulu Yemone mana yemboma kanopa apurumbendo yunge Juda yemboma lupe kanopa apurupe yembo talape lupema lupe kanopa apurupe naa telemo. Juda yemboma kepe, we yemboma kepe, yemboma pea pali kanopa apurulimo aulke akumu telu mindi.§

²³ Yembomane pali ulu pulu kerime teringi, telemele. Yembomane pali Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume naa telemellemonga molko kondonge mele nimbe panjerimumu kapola naa linge.

²⁴ Yembomane pali ‚aku siku Pulu Yemone “Teaa.” nimbe panjerimu ungu manema pilku liku naa teko bulu siku teko kenjiku moloringi, nalo yuni mana yemboma pali we kondo kolopa olio kanopalie, ‘enonga ulu pulu kerimu siye kolopo eno konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele nimbu kanombo.’ nirimu. Olionga nimbe kolo wangopa kolondorumumuni Yesusi Kirasini olio kolea kerine naa pupu, Pulu Yemo pea altopo telune molomolo aulkemo akisinderimumunge* Pulu Yemone olio aku sipe nimbe kanolemo.

²⁵ ‘Enonga ulu pulu keri telemellemanga kolangi tambo.’ naa niembo.’ nimbe ‘Nanga kangomo enonga nimbe kolo wangopa kolondopili.’ nimbe Pulu Yemone yu yando sirimu. Pe kinié yembo yu-meles-meles “Yu sike nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Yunge meme ondondorumumuni nanga ulu pulu keri telio konopune pelemoma manda kulu tondomba kene sike ombo kulu tondopili.” ninge yemboma paa sike konopu kake tepili molonge Pulu Yemone kanomba. ‘Na konopu sumbi nimbe pepili molopo

† 3:21: Pulu Yemonga Unru Oume Pali Bokumundu nirimu; bokumunge alsena anjokondo “26.2.Lo” kananila. ‡ 3:22: bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”.

§ 3:22: inie 3:9-10. * 3:24: OuKorini 1:30; bokumunge alsena anjokondo “23.Krais”, “3.baim bek”, “21.1.kisimbek”.

ulu pulu sumbi nilime mindi kanopo peanga kanopo, ulu pulu kerime kanopo keri kanolio mele piliengi!' nimbe Pulu Yemone Yesusi Kirasi yando sirimu. Ou sike yuni andakolepa yemboma we kondolo kolopa enonga ulu pulu keri teringime kanopalie we siye kolopa eno mongo naa sirimu.

²⁶ 'Nalo kinié molemele yembomane 'Na konopu sumbi nimbe pepili molopo ulu pulu kerime we siye naa kolopo ulu pulu sumbi nilime mindi kanopo peanga kanolio.' ningu piliengi!' nimbe Pulu Yemone 'Yesusi olionga ulu pulu kerimenga kolo wangopa kolondopili.' nimbe yando sirimu. 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo.

²⁷ Pe kinié yembo tene yunge imbimu yuyu lipe ola mundumbe aulke te tena lemo? Yembo tene yunge tondolomone ungu manema yuni yuyu pilipe lipe telemo ulume kapola naa latelemo. Olio yu-melete-melete 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' nimbu tondolo mundupu pilipu limolo akumu mindi manda telemo. Aulke te lupe molo. Aulke telumu mindi.

²⁸ Olione pilipulie, ' 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu mindi manda.', ningu tondolo munduku pilimele yemboma aku siku telemelemonga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo.' nimbu pilimolo. Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume pilipu temolo kinie kapola naa temba. Akumunge 'yembo tene yunge imbimu yuyu lipe ola mundumbe aulke te naa lemo.'

²⁹ 'Yembo tene yunge imbimu yuyu lipe ola mundumbe aulke te naa lemo ungu te molemola. Akumu isipe: ' Pulu Yemo Juda yembomanga manjipe Pulu Yemo molemoye? We yembo lupemanga Pulu Yemo moloye? Molo. Pulu Yemo we yembo lupemanga kepe pali Pulu Yemo.

³⁰ Pulu Ye telumu mindi molemo, akumuni yembo kangi te kopisiku wendo limelemane[†] 'Yesusini olionga nimbe tenderimu ulumu manda.' ningu tondolo munduku pilimelema kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Yembo konopu sumbi nimbe pelime.' nimbe kanopa, yembo kangi te naa kopisiku wendo limelemane 'Ye Nomi Kirasimu yu mindi sike lipe tapondolimu.' ningu tondolo munduku pilimelema kanopa enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Yembo konopu sumbi nimbe pelime.' nimbe

[†] 3:30: inie anjokondo 4:11-12; bokumunge alsena anjokondo "18.katim skin".

kanombala. „Yuni aku sipe nimbé aulke telumu mindi,„ akumunge „yu sike we yembo lupemanga kepe pali Pulu Yemo.„

³¹ Akumunge ‘Kirasi sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni ungu manema ‘uluri molo’ nilimoloye? Paa molo. ‘Kirasi sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni ‘ungu manema enge nipili.’ nilimolo.

4

4:1-25 Ou Pulu Yemone Eporayamo-Kinie Terimu Ulu-muni Kinié Pulu Yemone Olio ‘Yembo Sumbi Nilime’ Nimbe Kanolemo Mele Lipe Ora Silimo Ungu Te

4:1-12 Pulu Yemone Eporayamo ‘Ye Sumbi Nilimu.’ Nirimumunge Ungu Pulumu

¹ „Sike.” ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone kanopa ‘Yembo konopu sumbi nimbe pe-lime.’ nimbe kanolemo akumunge ungu nikiru, akumunge olio Juda yembomanga mana pulu-pulu anda-kolepa Eporayamo-kinie ulu wendo orumumunge olione nambolka ungu te nimoloye?

² Eporayamone yu yuyu ulu terimumenga sike Pulu Yemone yu kanopa yunge ulu pulu kerimu siye kolopa ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu liemo yu yuyu yunge imbi lipe ola mundulkenje papu. Nalo Pulu Yemonga kumbi-kerena angilipe yunge imbi lipe ola mundupe ‘Nanga tondolomone na ulu isipu isipu tendumunge na ye sumbi nilimu molio.’ manda naa nilke. „Pulu Yemone ‘Aku sipe molo.’ nilke..”

³ Aku ungumundu Pulu Yemonga bokumuni nambolka nilimoye? Akumuni nimbendo:

“Pulu Yemone yu-kinie “Tembo.”

nirimu mele Eporayamone ‘Sike temba.’

nimbe tondolo mundupe pilierimumunge*

kanopalie Pulu Yemone

‘Yu ye sumbi nilimu.’ nimbe kanorumu.”†

nimbe molemo.

⁴ Yembo tene yembo tengə kongonomo tendelemo kinie mele kalemo limo akumu ‘We sikimu-ne naa likiru. Na yunge kongono tendeliomonga sikimu-ne likiru.’ konopu lemo.‡

⁵ Aku sike nalo yembo tene ‘Pulu Yemone na ‘yembo sumbi nilimu’ nimbe kanopili.’ nimbe, we ulu mare mindili

* **4:3:** bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. † **4:3:** OuPuluPulu 15:6, Gallesia 3:6, Jemisi 2:23, inie 4:5,6,9,11,13,22; bokumunge alsena anjokondo “45.stretpela man”. ‡ **4:4:** inie anjokondo 11:6, Epesasi 2:8-9.

sipe telemo kinie uluri naa telemo. ‘Pulu Yemo kinie tepa kenjilimo yembo tene „konopu alowa tepa Yesusini yunge nimbe tenderimumunge, Pulu Yemone yu kanopalie yunge ulu pulu kerime siye kolopa ‘yu yembo sumbi nilimu’ sike manda nimbe kanomba.’ nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo sike Pulu Yemone kanu yembomo aku telemomonga ‘yu yembo sumbi nilimu.’ nimbe kanolemo.§

⁶ Depisini aku ungumunge telu sipela nirimu. “Yembo tene mindili sipe ulu „peanga, mare naa telemomo Pulu Yemone kanopa ‘Yembo sumbi nilimu.’ nimbe kanolemo yembomo yu malo.” ningi piliengi! nimbelie nimbendo:

⁷ “Yembomanga ulu teko kenjilemelema
Pulu Yemone ‘Manie pupili.’ nimbe siye kolopa,
enonga ulu pulu kerime
konopune kamu kulu tondolemo yemboma
eno malo.

⁸ Yembo tengi ulu pulu kerimenga
Awilimuni altopa naa pilipe,
“Teko kenjerinumunge pundu toko
mindili nani.” naa nimbé yembomo
yu malo.”*

nirimu.

⁹ Imolko kondonge mele „Depisini, nirimu ulumu yembo kangi te kopisilimele yembo akumenga mindiye? Molo kanu ulu pulumu yembo kangi te naa kopisilimele yembo akumenga peaye? Aku ungumu ou nilio kanumu.† ‘Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu.’ ou nilio kanumu.‡

¹⁰ Eporayamo nambepa molorumu kinie Pulu Yemone kanopalie ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumuye? Yu kangi te kopiserimu kinie Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nirimu molo ou kangi te naa kopisepili aku sipe nirimuye? Yu kangi te ou naa kopisepili Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nirimu kanumu. ‘Akumunge pilipulie ‘Kangi te kopiserimu ulumuni Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu.’ nimbe kanomba uluri naa terimu.’ nimbu pilimolo.,

¹¹ Yu ou kangi te naa kopisipelie Pulu Yemone nirimu mele “Sike.” nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanorumu. ‘Iyemo Pulu Yemone ‘ye sumbi nilimu’ nimbe kanolemo.’ ningi kanangi.’ nimbelie ‘Kangi te i siku kopisiensi.’ nimbe mane sirimu kanumu paa pe mane sirimu. Akumunge yembo

§ 4:5: inie anjokondo6:23. * 4:8: Konana 32:1-2. † 4:9: inie yakondo 3:30; bokumunge alsena anjokondo “18.katim skin”. ‡ 4:9: inie nondopa 4:3.

kangi te naa kopisiku Pulu Yemone nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemone kanu yemboma ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo yembomanga pali Eporayamo yuaku yembomanga anda-kolepamo.

¹² Kangi te kopisilimele yembo talape akune sukundu yembo mare kangi te we naa kopisilimele. Ou Eporayamo kangi te naa kopisipelie Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu mele enone aku siku ou Pulu Yemone nilimo mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie pe kangi te kopisilimele aku ‘Juda’ yemboma Eporayamo yu enonga anda-kolepamola. ‘Kangi te naa kopiseli yembo ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma kinie, kangi te kopiseli yemboma kepe, Eporayamo yu enonga pali anda-kolepamo.‘

4:13-25 Pulu Yemone Eporayamo-Kinie Nimbe Panjerimu Ungumu “Yesusi Lomboroko Ola Molou.” Nirimu Pulu Yemo Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilimele Yembomando Pali Nirimu Ungu Te (4:1-25 pali kanani.)

Kolomongo Awili 5-8 OLIO KIRASI-KINIE PEA KOLOPOLIE YU-KINIE PEA LOMBOROPO OLA MOLOPO KONDE MOLEMOLO UNGU TE

¹³ Pulu Yemone mana mele terimume pali “Eporayamo kinie yuni kalopa limbe yemboma kinie eno monge mele simbo.” nimbe panjerimu akumu Eporayamone ungu mane mare§ pilipe tengenjiye terimumunge naa nirimu. Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone ‘Eporayamo yu ye sumbi nilimu.’ nimbe kanopalie “Melema pali simbo.” nimbe, nimbe panjerimu.

¹⁴⁻¹⁵ ‘Ungu manema pelemo kinie yembomane akume pulue tolemelemonga, ungu manemane Pulu Yemone yemboma kanopa keri kanopa eno umbune simbe telemo aulkemo akisindilimo ‘nalo, ungu manema naa lemo kinie yembomane ungu manema pulue tonge aulkemo naa lemola, akumunge ungu manema pilku tengenjiye tenge-monga Pulu Yemone “melema simbo.” nimbe panjilkenje ‘Yuni nikimu mele sike aku temba.’ ningu, tondolo munduku pilieli ulumuni uluri naa telka, Pulu Yemone “Melema simbo.” nimbe panjerimu ungumu kamu manie pulkela.

¹⁶ Akumunge Pulu Yemone ‘Eporayamondo “Simbo.” nimbu, nimbu panjikiru ungumu nane yemboma we kondon

koliomonga mindi wendo ombá. 'Aku ungumu Eporayamo kinie yuni kalopa limbe yemboma kinie enonga pali ungumu pepili.' nimbeline 'Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele sike temba.' ningu, tondolo munduku pilingemonga manjipe iungumu kamu wendo opili. 'Aulke te lupe molo.' nirimu. Yembomane ungu manema pilku tengenje panjiku telemele aku yembomando manjipe naa nirimu. Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu mele aku siku ningu pilinge yemboma enondo kepe pea nirimu. Eporayamo yu olionga pali anda-kolepamo.*

¹⁷ 'Eporayamo olio Pulu Yemone nilimo mele 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo yembomanga pali anda-kolepamo, akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumu isipe:

'Pulu Yemone Eporayamo-kinie

nimbe panjipelie nimbendo:'

" 'Nu yembo talape awisilinge

anda-kolepamo molani.' nirimu.'†

kanumu. Akumundu Eporayamone 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu Pulu Yemone 'Eporayamo yu olionga pali anda-kolepamo molemo.' nimbe kanorumu.‡ Pulu Yemone kolemele yemboma konde molonge ulu pulumu sipe,§ mele naa lemoma 'wendo opili.' nilimo kinie sike aku sipe wendo olemo* aku Pulu Yemo. Eporayamone 'Sike nilimo.' nimbe tondolo mundupe pilierimu.¶

¹⁸ Pulu Yemone anda-kolepa Eporayamondo "Nu yembo talape awisili kalko lini." nimbe panjerimu ungumu Eporayamo yuni tondolo mundupe pilipe lsimu. Kanu kinie 'Anda lekembolomonga, ungu nimbe panjerimu ungumu we manda wendo naa ombá nalo yuni kamu temba.' nimbe Eporayamo yu nokopa molopalie ou naa kanorumu nalo Pulu Yemone nirimu mele yuni 'Pulu Yemone kolo naa tolemo-na sike walse temba.' nimbe pilipe siye naa kolopalie 'Temba.' nimbe we nokopa molorumu. 'Pulu Yemo yuni ungu nimbe panjerimu ungumu yu isipe: Yuni

* **4:16:** bokumunge alsena anjokondo "31.1.pikinini bilong Eporayamo".

† **4:17:** OuPuluPulu 17:5. ‡ **4:17:** aku ungumunge Giriki-ungune ungu pulumu pilipu sundulimolo. Unku akumu yembo marene isiku mele tolemela:

'Eporayamone 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimu Pulu Yemone nimbe panjerimu ungumu Pulu Yemone 'Paa sike wendo opili.' nimbe konopu kimbu sipe molemo.' aku siku tolemela. § **4:17:** Imunge pulumu nambolkanje? We sumbi sipe mele ungumunje? Aku sikela Jono 11:25-26 kanani. Molo aku ungumunge lipe tere lepa inie 4:18-21 Eporayamo Seraselo yembo kololi meleselo tondolo sirimu akumundu nirimunje? Akumu sikelanje. * **4:17:** Ungu pulu te inie 4:20-21. Aisake merimu temanemo OuPuluPulu 18:11, 21:1-3.

Eporayamondo nimbendo: "Nuni kalko lini yemboma paa awisili molonge." nirimu.[†] Aku nirimu kinie Eporayamone pilipe 'Sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilipelie nokopa molopalie pe yu yembo talape awisilinge anda-kolepamo molorumu.

¹⁹ Yuni paa laye-kolte kepe siye naa kolorumu. Yu molopili poniema pali wane anderete mele ombo purumu yu anda lepa pora sipelie ambomo-kinie pepalie ambolango membá tondolomo naa perimu, yunge ambo Sera ambou lierimu,[‡] aku siku sike moloringili nalo , 'Aku sipu molopololie ambolango nambepo membolonje? Manda naa membolo.' nimbe naa pilipelie,[§],

²⁰⁻²¹ Pulu Yemone "Nu kango meni." nimbe panjerimumu pilipe mindi molopalie konopu talo tepa naa pilipe 'Paa sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilipe molopalie nirimumuni, 'Pulu Yemone ungu nimbe panjerimumu paa sike manda temba.' nimbe pilipe molopalie yuni Pulu Yemonga imbi lipe ola mundundupe mindi molopalie yunge tondolo mundupe pilierimu ulumu olando olando purumu.

²² Yu aku sipe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone yu 'ye sumbi nilimu molemo.' nimbe kanorumu.*

²³ 'Pulu Yemone yu 'ye sumbi nili te' nimbe kanorumu.' kanu ungumu 'Eporayamo yunge mindi.' ningu kanu ungumu bokune naa tondoringi.

²⁴ Olio yandopa yandopa 'piliengila.' ningu kanu ungumu bokune tondoringi. Pe olio kinié pilipulie 'Yesusi olianga Awilimu[†] kolorumu kinie 'Yu lomboropa ola molopili.' nimbelie terimu Pulu Yemo.' nimbu pilipu 'Yu nilimo mele kolo naa topa sike telemo temba.' nimbu pilipu ambolopo molomolo yemboma yuni Eporayamo kanorumu mele olio aku sipe 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemola.

²⁵ 'Yesusi yu olianga ulu pulu keri telemolomanga pundu tondombando kolo wangopa kolondopili.' nimbe Pulu Yemone yu mana maniendo olio sipelie nirimumuni, pe yuni olio kanopa olianga ulu pulu kerime siye kolopa, 'olio 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele' nimbu kanambo.' nimbe[‡] Yesusi yu 'Kelepa lomboropa ola molopili.' nirimu.

5

5:1-11 Kirasini Terimumuni Olio Kinie Pulu Yemo Kinie

[†] **4:18:** OuPuluPulu 15:5. [‡] **4:19:** Ambo Sera yu waengono perimula (OuPuluPulu 11:30, 16:1-2). [§] **4:19:** OuPuluPulu 17:17. * **4:22:** 30OuPuluPulu 15:6. [†] **4:24:** bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela". [‡] **4:25:** 5:1bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man".

Telune Kelepa Lipe Mundorumu Ungu Te

¹ Akumunge, 'Pulu Yemone nirimu ungu akumu sike.' nimbu, tondolo mundupu pilimolomonga* Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.' nimbe kanolemo akumunge olionga Ye Awili Yesusi Kirasini tenderimumuni olio Pulu Yemo kinie kapola kapola molomolo aulkemo akisinderimu-munge yu-kinie kapola kapola molemolo.

² Olio 'Sike' nimbu, tondolo mundupu pilimolo yemboma, aku yemone olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone olio we kondo kolemo ulu pulumunge sukundu molemolo aulkemo akisinderimu. 'Pulu Yemo kinie pea pupu mulu koleana tapu topo molomolo.' nimbu pilipulie olio konopu sipu nokopo molemolola.

³ Akumunge mindi konopu naa silimolo. 'Olio-kinie umbune wendo olemomane olio tondolo mundupu pilimolo ulumu tepe tondolo mundulimo.' nimbu pilipulie aku umbunema wendo olemo kinie olio konopu silimolola.

⁴ Pe olio tondolo mundupu pilimolo ulumu tepe tondolo mundulimo ulumuni 'Eno nambe-engenje?' nimbe manda lemo kinie Pulu Yemone 'eno konopu tondolo pupili molemele nimbu kanolio ulumu' olio-kinie 'wendo opili.' nilimo. Pe manda lieli ulumuni 'olio Pulu Yemone lipe tapondopa, "Yu-kinie pea molamili waa." nimbe.' nimbu pilimolo mele 'tondolo pupili. Siye naa kolko nokoko molangi.' nilimo.

⁵ Pe 'Pulu Yemone olio lipe tapondomba.' nimbu pilimolo ulumu olio oliolio 'Sike wendo ombá.' nimbu we nokopo naa molemolo. Pulu Yemone Mini Kake Teli ou olio sirimu akumuni olionga konopune Pulu Yemo olio konopu mondolemo ulu akumu ondo lenderimu akumunge 'Sike wendo ombá.' nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulumu 'Ombanje naa ombanje.' nimbu konopu awisili lipu naa mundulimolo. Paa sike wendo ombá.

⁶ Olionga ulu pulu keri telemoloma olio oliolione siye kolopo topo manie mundumolo enge te naa perimu kinie Pulu Yemone 'Tendembo.' nimbe, nimbe panjerimu mele kamu temba wale kanumunge olio Pulu Yemo bulu sipu tepo kenjeli yembomanga nimbe Kirasi kolondorumu.[†]

⁷ Pulu Yemonga ungu manema pilipe lipe tepe kondolemo yembo konopu sumbi nimbe peli te tonge tengé kinie olionga yembo tene yu kondo kolopa "Molo." nimbe 'Na yunge kolo wangopo tangi kolondambo.' nimbene naa nimbenje. Taki-teki yembo tene aku sipe naa nilimele

* 5:1: bokumunge alsena anjokondo "8.bilip". † 5:6: Jono 15:13, Taitasi 3:5, JonoKumbi Lepamo 3:6.

kanumu. Molo yemboma kondo kolopa lipe tapondolemo yembo peanga te tonge tengen kinie yembo tene yu kondo kolopa "Molo." nimbe 'Na yunge kolo wangopo tangi kolondambo.' nimbenje. Walse walse sike aku siku nilimelanje.

⁸ 'Akumu sike, nalo Pulu Yemone olio 'Konopu mondolio ulu imu eno kanangi.' nimbe olio ulu pulu keri teli yemboma mindi molamili 'Pulu Yemone olio naa topili.' nimbe Pulu Yemo, yunge Malo Kirasi olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu 'aku sipe Pulu Yemo olio paa sike konopu mondorumu mondoles mele Pulu Yemo yuni olio lipe ora sirimu.'[‡]

⁹ Pe Kirasi olionga nimbe kolondombando yunge meme ondopa omba wendo purumu akumuni Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa, olio 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo[§] liemo akumunge olando sipe Kirasi olionga nimbe tenderimu kanumuni Pulu Yemo mumindili kolomba walemo wendo ombá kinie olionga uluri naa pemba.

¹⁰ Olio yu-kinie opa puluema molorumulu kinie yunge Malo* olionga nimbe kolondorumu kanu ulumuni olio 'Pulu Yemo kinie altoko konopu telune pupili kapola kapola molangi.' nimbe olio lipe Pulu Yemo kinie tere lenderimu. Aku sipu kinié yu-kinie paa sike telune molemolo liemo Kirasi kelepa lomboropa ola molorumu konde molemo aku ulumuni Pulu Yemone olio paa sike lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo limbe.[†]

¹¹ Aku sipe mindi molola. Ulu te pea isipe: Olionga Awili Yesusi Kirasini[‡] olio Pulu Yemo kinie lipe telune kelepa tere lenderimumunge yu-kinie kelepo kapola-kapola molemolona Kirasi yuni aku terimumuni kinié olio Pulu Yemo kinie paa konopu sipu molemolola.

5:12-21 Pulu Pulu Mana Ye Adamene Terimu Ulumuni Kololi Aulkemo Lipe Noserimu, Kelepa Kirasini Terimu Ulumuni Konde Molko Mindi Puli Aulkemo Lipe Noserimu Ungu Tes

¹² 'Olio Pulu Yemo kinie opa puluema molopolie pe yu-kinie kelepo konopu telune pupili molemolo nikiru akumunge ungu te piliengi niembo:' Ou pulu pulu ma koleana Adamene* ulu pulu keri te terimu kinie ulu pulu

[‡] 5:8: Jono 3:16. [§] 5:9: 1bokumunge alsena anjokondo "45.stretpela man".

* 5:10: bokumunge alsena anjokondo "24.laip", "21.2.kisimbek". [†] 5:10: bokumunge alsena anjokondo "32.2.Pikinini Bilong God". [‡] 5:11: bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela", "23.Krais". [§] 5:11: OuKorini 15:20-23. * 5:12: Adamenga temane mare OuPuluPulu 2:17, 3:6,19.

kerimu kamu mana perimu pelemo. Yuni terimu kanu ulu pulu kerimuni kololi aulkemo wendo orumula. Akumunge kinié yandopa yandopa olio yembomane pali ulu pulu kerime telemolo-na olio-kinie pali kololi ulu pulumu wendo olemola.

¹³ Pulu Yemone Mosisindu “‘Yemboma i siku i siku teangi.’ ni.” nimbe ungu umbu tondopa ungu manema ou naa nimbe sipili ma koleana ulu pulu kerime ou sike we perimu.[†] Nalo Mosisini Pulu Yemonga ungu manema yemboma ou naa nimbe sipili ou ulu pulu kerime teringi kinie Pulu Yemo yuni kanopalie boku tengna naa topa akumenga “Pundu taa.” ni naa nirimu.

¹⁴ Akumu sike nalo kololi aulkemo Adame molorumu kinie lierimu, pe yandopa Mosisi molorumu kinie we lierimula. Adamene Pulu Yemonga ungu te ta nimbeline kolorumu aku siku yemboma pali Pulu Yemonga ungu telu sipe mele ta naa niringi nalo we koloringila.

Kanu ye Adamene terimu ulumu kinie pe orumu yemone[‡] terimu ulumu kinie telu sipe mele akumu isipe: Adamene terimumunge ulu pulu te wendo orumula; pe orumu yemone terimumunge ulu pulu te wendo orumula.

¹⁵ Nalo teringilimunge ulu pulu lupe lupe wendo orumu. Pulu Yemone olio we kondo kolopalie yuni terimu ulu akumu paa lupela; Adamene terimu ulu pulu keriaku ulumu yu paa lupela. Iuluselo telu sipe molo, lupe luneselo. Ye telumuni ulu pulu keri terimu aku ulumuni yembo awisili kolemele nalo Pulu Yemo olio yemboma we kondo kololi ulumuni mele paa peangamo we simbendo Yesusi Kirasi we sirimu,[§] aku yemone manjipe yemboma we kondo kolopa yembo awisili konde molko kondoko mindi punge aulkemo akisinderimu.

¹⁶ Akumunge ungu te pelemola. Pulu Yemone we sirimumu kinie, kanu ye telu ulu pulu keri terimumunge wendo orumu ulumu kinie, lupe lupe. Ye telumuni ulu pulu keri terimu akumuni yemboma pali Pulu Yemone kote tendepalie “Eno pali teko kenjilimelemonga mindili nongo molko mindi pang.” nimbé aulkemo akisinderimu nalo Pulu Yemone we sirimu mele i sipe: Yembomane ulu pulu keri awisili teringi kinie Pulu Yemone “Mindili nangi.” nilke nalo we kondo kolopa yembomando aku naa nimbé. Eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa eno ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.’ nimbe kanolemo.

[†] 5:13: Adame paa ou. Paa pe Pulu Yemone Mosisi ungu mane sirimumenga mare Wendo Oringi 20 molemo; bokumunge alsena anjokondo “26.lo” kananila.

[‡] 5:14: Pe orumu ye kanumu Yesusi Kirasi. [§] 5:15: Pulu Yemone olio we kondo kolopalie terimu ungu mare yakondo 3:24, Jono 3:16.

¹⁷ Ye telumuni ,Pulu Yemonga, ungu ta nirimu akumunge kanu yemone ulu pulu keri terimumunge kololi ulu pulumu ye nomi kingi mele molopa yemboma pali tondolo mundupe nokolemo. Akumu sike liemo Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulumu kinie yuni olio we sirimu ulumu-selonga tondolomo olandopamo. Pulu Yemone yemboma we kondo awili tepa kololi ulu pulumu kinie Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba ulu pulumu kinie linge yemboma eno ye telu Yesusi Kirasini terimumunge ye nomi kingime molko* melema nokokoconde molko mindi punge.

¹⁸ Aku liemo ye telumuni[†] ungumu ta nirimumunge Pulu Yemone yemboma pali kote tendepa 'Mindili nangi.' nimbe ulumu wendo orumu, aku sipela ye telumuni ulu sumbi nilimu terimumunge Pulu Yemone yemboma pali kanopa, enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'yembo konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanolemomonga yembomaconde molko mindi punge ulu pulumu wendo orumu.

¹⁹ Ye telumuni ungumu ta nirimu akumunge yembo awisilini ulu pulu keri teringi yemboma moloringi, aku sipe ye telumuni ungumu pilipe tenge panjipe terimumunge yembo awisili yembo sumbi nilime molonge.

²⁰ Yemboma teko kenjiku molangi Pulu Yemone 'Ungu ta nilimele mele olandopa teko ta niengi.' nimbe ,Mosisi, ungu manema sirimu. Nalo ,Pulu Yemone ungu manema siri-mumunge, yembomane ulu pulu keri olandopa olandopa teringi kinie Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulumu olandopa purumula.

²¹ Aku liemo ulu pulu kerime kololi ulu pulumunge ye nomi kingi mélemo molopa kololi ulu pulumu nokorumaku sipela Pulu Yemone yemboma we kondo kololi ulu pulumu ye nomi kingi mélemo molopa olio nokopa olianga Ye Awili Yesusi Kirasimuni tenderimumunge Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemomonga alieliconde molopo mindi pulimolo ulu pulumu we kondo kololimuni silimo.

6

6:1-14 Olio Kirasi-Kinie Pea Kolopolie Yu Pea Konde Molopo, Ou-We-Konopu Kerime Kolopa Pora Sipili Mole-molo Ungu Te*

* **5:17:** Olio kingime molomolomonga ungu pokore LipeOraSirimu 1:5, 5:10.

† **5:18:** Adame kinie Yesusi kanu yeselondo nirimu kanamu. Bokumunge alsena anjokondo "24.laip", "45.stretpela man" kananila. * **6::** inie anjokondo 7:5, 8:7, 13:14, OuKorini 3:3, Gallesia 2:19-20, 5:19-21,24, Epesasi 2:3. Bokumunge alsena anjokondo "29.olpelabel".

¹ „Ou yembomane ulu pulu keri awisili teringi kinie Pulu Yemone eno paa kondo kolorumumunge, pe kinié nambolka nimolonje? “Pulu Yemone olio paa kamu we kondo kolopili kene ulu pulu kerime kamu tepo molamili.” niemiliye?[†]

² Aku paa naa niemili. Olio ‚kinié Kirasinge yembo mole-moloma, konopu keri akumene olio ou ulu pulu kerime konopu mondopolie terimulu aku konopu keri perimume kolopa pora sirimu. Aku konopume kolorumumunge[‡] aku sipu ulu pulu kerime mundupu siye kolorumulu kanumu. Pe kinié kelepo nambepo manda ulu pulu kerime tepo molomoloye? „Kelepo temolo aulke te molo..”

³ Olio no lsimulu kanu ulumuni Kirasi Yesusi kinie olio kinie yembo telumu mele molorumulu. Pe Kirasi-kinie yembo telumu mele molorumulu kulu yu kolorumu kinie ‚olionga ou-konopu keri perimume, yu pea kolorumulu. Imu naa pilimeleye?

⁴ Pe no lsimulu akumuni ‚olionga konopu keri oume pepili, yu-kinie pea kolopolie, yu pea ono teringi ono koleana perimulu. Yu pea ono koleana peringi kinie Lapane “Yu lomboropa ola molopili.” nirimu kanu ulu tondolomone olio ,ou konopu keri pepili, molopo kenjerimulu mele siye kolopo, kinié ou-konopu kerime kolorumu, kinié konopuconde peangama pepili molemolo.[§]

⁵ Kirasi kolorumu kinie olio yu-kinie pea tapu topo kolorumulu, aku liemo pe yu lomboropa ola molorumu kinie paa sike aku sipu olio yu-kinie pea tapu topo lomboropo ola molopo yu molemo mele pea molomolola.*

⁶ Olio pilimolo, ‘Kirasi unjona ola uku toko mondoringi kolorumu kinie Pulu Yemone olionga ou perimu konopu kerime ‚Yu pea unjona kolangi.’ nirimu. ‘Ulu pulu keri telemolomanga ulu pulumu tondolo naa pupili, olio naa ambolopili, altoko pilku naa teangi kene Kirasi pea kolangili.’ nirimu, pea toko kondoringi.’ nimbu pilimolo.[†]

⁷ Yembo te kolemo kinie ulu pulu kerimene yu altopa lipe manda naa ambolomba akumunge ‚ulu pulu kerime altopo pilipu temolo aulke te molo..

⁸ ‘Ou Kirasi pea kolorumulumunge yu pea molomolo.’ nimbu pilimolo.

⁹ Olio pilimolo, ‘Kirasi lomboropa ola molorumu akumunge kelepa kamu-kumu manda naa kolomba. Kololi ulu pulumuni kelepa yu manda naa ambolomba.’ nimbu pilimolo.

[†] 6:1: inie yakondo 3:5,8. [‡] 6:2: Gallesia 5:24, Kollosi 3:5, OuPita 2:24. [§] 6:4: Kollosi 2:12. * 6:5: OuTesallonaika 4:13-15, Kollosi 2:20, 3:1. [†] 6:6:

¹⁰ Kirasi kolorumu kanu ulumuni ‘Ulu pulu kerimene
yu kamu-kumu kondi naa topili.’ nimbe walsikele mindi
kolorumu. Nalo kinié yu we molemo kanu ulumuni
Pulu Yemone ‘Pilipu molopo pea kapola kapola molambili.’
nimbe pea molembele.

¹¹ Aku siku eno Kirasi Yesusi pea tapu toko molemele
kene, kinié ‘Olio kolorumulu kinie ulu pulu kerime manie
purumu. Pe kinié ulu pulu kerime kinie olio kinie telune
naa molemolo. Pulu Yemo pea kapola kapola molemolo.’
ningu pilku molayo.

¹² Akumunge enonga ou-we-konopume kolopa konopu
konde pepili molemele kene kinié ‘Ulu pulu kerimene
olionga kangime naa nokopili, kangi akumene olio ‘Ulu pulu
kerime waka kolkolie teangi.’ nimbe olio kondi tomba kinie
aku naa temolo.’ ningu tondolo munduku molayo.‡

¹³ ‘Olionga kangimenga kimbu ki angilimoma kinie we
mele angilimoma kinie akumene tepo kenjipu ulu pulu
kerime teamili.’ naa niengi. ‘Aku ulume naa tepo ulu
olandopamo teamili.’ ningu ‘Olio Kirasi pea kolorumulu,
kinié kelepo konde molemolo kene olionga kimbu ki
kangime pali Pulu Yemo siemili. Olionga kangime pali Pulu
Yemone nokopili. Akumene ulu sumbi nilime manjipu tepo
molamili.’ ningu teayo.§

¹⁴ Pulu Yemone ou Mosisi nimbe sirimu ungu manemane*
eno naa nokopa, Pulu Yemone eno we kondo kolopalie Malo
Yesusini enonga nimbe tenderimumunge eno Pulu Yemonga
yemboma molemelemonga ulu pulu kerimuni ‘Na enonga
awilimu.’ nimbe naa nokopa molomba, akumunge ‚enone
aku siku ‘olionga kangime Pulu Yemonga mindi.’ ningu ‘ulu
sumbi nilime mindi teamili.’ niengi.¶

6:15-23 Ulu Pulu Kerimunge Kendemandema Molemolone Molo Ulu Pulu Sumbi Nilimunge Kendemandema Mole- molonje Akumunge Ungu Te

¹⁵ Kinié ‚Pulu Yemonga, ungu manemane olio naa nokole-
momonga olio nambe-emoloye? Kinié Pulu Yemonga we
kondo kololimuni olio nokolemo akumunge ulu pulu kerime
teamiliye? Paa molo!

¹⁶ ‘Yembo tene ‚yembo tengā kendemandemo molambo.’
nimbelie yu sike kanu yembomonga ungume mindi pilipe
lipe yunge kongonoma manjipe mindili sipe tendelemo.’
akumu eno naa pilimeleye? Aku sipe melela eno ulu
pulu kerimunge kendemande tendeko molongi liemo aku

‡ **6:12:** 2,6inie anjokondo 13:14. § **6:13:** inie anjokondo 12:1-2. * **6:14:**
bokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

tengemonga kolonge. Molo Pulu Yemonga kendemande tendeko yunge ungume pilku tenge panjiku molongi liemo aku tengemonga Pulu Yemone 'Eno yembo sumbi nilime.' nimbe kanomba. Aku nengu naa pilimeleye?

¹⁷ Eno sike ou ulu pulu kerimunge kendemande yemboma moloringi nalo kinié Pulu Yemonga ungume , 'pilku liengi.' nengu, eno mane siringi kinie aku ungume paa tondolo munduku pilku lsingi, aku siku teringimunge kinié olione Pulu Yemo kinie 'Paa ange.' niemili.

¹⁸ Ou ulu pulu kerimuni eno tondolo mundupe ka sipe 'yunge kendemandema molangi.' nirimu nalo pe Pulu Yemone eno lipa tapondopa wendo lsimu kinie eno ulu pulu sumbi nilimunge kendemandema molemele.

¹⁹ 'Nane ungu mane we simbo kinie sumbi siku naa pilingenje.' nimbu enonga umbu konopumene we mana ungume temane toko nilimele mele nikiru. Ou 'ulu pulu kerime enonga kimbu ki kangimenga pali ye nomi mele molopili.' niringi kinie tondolo mundupe nokorumu kinie kimbu ki kangimenga melemane ulu pulu peanga te naa teko, ungu manema pulue topa kalaro molemo ulu pulu kerime mindi olandopa olandopa ka kongono mele manjiku teko moloringi, aku siku mele kinié alowa teko 'kimbu ki kangimenga pali ulu sumbi nilimenga kendemande mele molamili.' nengu Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulu pulu peangama kinie ulu pulu sumbi nilime kinie akume mindi teko molayo. 'Pulu Yemonga yembo kake telime molamili.' nengu aku teangi.

²⁰ Ulu pulu kerimene eno ambolorumu kinie yunge kongono kendemande tenderingi. Ulu pulu sumbi nilimuni eno manda ambolomba aulke te naa lierimu.

²¹ Ou teko moloringi ulume kinié pilkulie olie polemele kanu ulumenga ou mele peanga nambolkama lsingiye? 'Mele peangare naa lsingi kanumu.,' Ulu pulu keri teringimenga eno kololi ulu pulumu mindi liku, 'mini pali kolea kerine molko kenjiku mindi punge aulkena puringi.'

²² Nalo ulu pulu kerimene eno ou ka mele sipe ambolopili moloringi kinie Pulu Yemone 'Naa ambolopili.' nimbe eno wendo lsimu, kinié eno yunge kendemande yemboma molemele. Aku siku molemelemonga yuni eno mele kalombando eno konopu kake telime silimo limele. Kanu kinie konopu kake teli pelemo yembomando "Molko kondoko mindi pang." nimbé.[†]

²³ Ulu pulu kerimuni yunge kongono tendelemele yemboma mele kalemo. Mele kalemo akumu eno kolkolie

[†] 6:22: bokumunge alsena anjokondo "24.laip".

molko kenjiku mindi punge aulkemo silimo.[‡] Nalo olio Kirasi Yesusi olionga Awilimu[§] yu pea telune kapola kapola molemolo kinie Pulu Yemone olio melte we silimo. Mele we silimo akumu olio peanga tepo molopo mindi pumolo aulkemo silimo.*

7

7:1-6 Mosisini Sirimu Ungu Manema Yemboma-Kinie Ou Ambo Ye Mele Moloringi Ungu Te

¹ Angokeme, Mosisini Pulu Yemonga ungu mane ou sirimume* eno pilimele yembomando nikiru, 'Yembo konde molemelema ungu manemané nokolemo nalo kolemele kinie naa nokolemo.' akumu eno naa pilimeleye?

² Akumu isipe mele: Ambo te ye pulimomo yunge yemo we konde molemo kinie ungu mane tene elo nokolemomonga ambomo ulsu pumbe aulke te naa lemo. Nalo yunge yemo kolemo kinie ungu manemone yu naa nokolemo.

³ Akumunge yunge yemo we konde molopili yu ye te kinie ulu kerinele temu liemo 'yu wa ulu kerinele teli ambomo' nilimele. Nalo yunge yemo kolemo kinie ungu manemone yu naa nokolemomonga ye te lupe pulimo kinie uluri molo. Aku telemo kinie 'Yu wa ulu kerinele teli ambomo.' naa nilimele.

⁴ Nanga angokeme, enoaku siku teringi. Kirasi kolorumu kinie eno pea telune molko koloringimunge† kinié Mosisini ungu mane sirimumene eno naa nokolemo; eno ye te lupenga 'ambomo mele, molemele,[‡] aku yemo yembo ono koleana lomboropa ola molorumu ye Kirasimu. Olio 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teangi.' nimbe aku terimu.

⁵ Ou olionga ou-we-konopumene[§] olio nokorumu kinie ungu manemané "Teangi." molo "Naa teangi." nirimu mele pilipu olionga kangimene pali 'ulu pulu kerime mindi teamili.' konopu lepo terimulu. Aku ulu terimulume kolomolo ulumu mindi terimulu.

⁶ Nalo kinié olio 'Kirasi pea' kolorumulu akumuni olio ou ka sipe ambolorumu ulumu manie purumu. Kinié

[‡] **6:23:** OuPuluPulu 2:17. [§] **6:23:** bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela", "23.Krais". ^{*} **6:23:** inie yakondo 4:4-5. Unugu te Unugu Tondolo Kangama 10:16 molemola, akumu isipe: "Ulu sumbi nilime telememele yembomane aku telemelomonga molko kondoko mindi punge ulu pulumu mele kalolimu limele. Ulu kerime telememele yembomane aku siku tekó kenjilimelemonga mongo linge ulumu mele kalolimu limele."

^{*} **7:1:** wale awisili pea, ungu manemabokumunge alsena anjokondo "26.lo". [†] **7:4:** Unugu pulu te 6:2-7. [‡] **7:4:** PeKorini 11:2, Lipe Ora Sirimu 19:7, 21:2,9, 22:17. [§] **7:5:** inie yakondo 6:1-14; bokumunge alsena anjokondo "29.olpelabel".

Mosisini ungu mane sirimumene olio naa nokolemo. Aku-munge ungu mane sipe bokune torumumenga kendemande yemboma* naa molemolo. Minimuni “Teaa.” nilimo ulu kondemanga kendemandema molemolo.

7:7-25 Ulu Pulu Kerimuni Olio Tondolo Mundupe Nokolemonga Ulu Pulu Peangama Temolondo Mindili Silimolo Ungu Te

7:7-13 Ulu Pulu Kerimuni Olio Tepa Kenjilimo Ungu Te

7 ‘Ungu manemane olionga konopukundu ulu pulu kerime konopu kimbu siengi.’ nilimo, liemo, nambolka nimoloye? Mosisini ungu mane sirimume ulu pulu kerimu.’ niemiliye? Aku paa molo! Unzu manemane na naa lipe ora silkenje ulu pulu kerime na apurupu naa pilke. Unzu mane tene ‘Yembo tengah melema kanoko kumu naa panjeli!’ ni naa nilkenje yembo tengah melema kumu panjeli ulumu ‘keri’ nimbu naa pilke.

8 ‘Aku sike, nalo ulu pulu kerimuni na mele lupe lupe kumu panjimbo aulkemo kororamu kinie aku ungu manemone aku tembo aulkemo akiserimu. Unzu manema naa pelkanje ulu pulu kerimu yembo kololi mele pelka. ‘Akumuni olio ulu te temba tondolo te naa pelka..’

9 Na ou ungu manema naa pilipu walu molorundu† nalo pe Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungume na molorundune wendo orumu kinie ulu pulu kerimu wendo ombo tondolo purumu kinie nanga konopune yembo kololi none telimu molorundu.

10 Kanu kinie ‘Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu manema ‘pilku liku tengah yemboma konde molopa mindi puli ulu pulumu‡ ling.’ nimbelie sirimu kanu ungu manemane na kololi ulu pulumu sirimu’ nimbu kanorundu.

11 Aku nambepa terimuye? Aku “Teaa.” nirimu ungu manemane na nokorumu kanopalie ulu pulu kerimuni kanu ungu manema lipe, akumene na kolo topa kondi topalie topa kondorumu.

12 Pe kinié ‘ungu manemando nambolka nimoloye?§ Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume Pulu Yemonga mele kake telimu. Unzu manemanga sukundu Pulu Yemone

* **7:6:** inie yakondo 6:14,17-23. † **7:9:** akumunge ulu pulu talo pelemo: Te: “naa pilipu walu molorundu” mandala. Molo “naa nokorumu” mandalanje. Te: Pollo yu yuyu kango kango molorumu kinie ungu manema mane naa siringi-ne naa pilierimumundu nirimunje? Molo OuPuluPulu 3 ambo yeselonga ungu mane te naa perimu-ne we moloringilimunge pilipelie nirimunje. Molo peaselo mandanje? ‡ **7:10:** bokumunge alsena anjokondo “24.laip”. § **7:12:** inie nondopa 7:7.

'Teaa.' nirimu ungu pelemoma pali Pulu Yemonga mele kake tepa, sumbi nili paa peangamo.

¹³ Aku liemo aku mele peangamone na kololi ulu pulumu sirimuye? Aku paa molo! Ulu pulu kerimuni kololi ulu pulumu sirimu. Pe nane ulu pulu kerime waka kolopolie terindumunge kololi ulu pulumu na-kinie omiba perimu. Ulu pulu kerimuni 'Aku mele peangamonga kololi ulu pulumu wendo opili.' nirimu. Pulu Yemone 'Ulu pulu kerimu mona lemba kinie yembomane akumu sike ulu pulu kerimu ningu kanangi.' nimbe 'Tepili.' nimbe siye kolorumu. Akumunge Pulu Yemone ' "Teaa." nimbu ungu mane sirindumene 'ulu pulu kerimu paa mele keri lkupendi tolimu yembomane kanangi.' nimbe tepa mona lendepili.' nirimu, 'akumunge ungu manemane aku terimu.'

*7:14-25 Ulu Pulu Kerimuni Olio Nokolemo Ungu Te (7:7-25
pali kanani.)*

¹⁴ Olio pilimolo: Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimu akume ungu mane peangama nalo nanga we-konopoumu perimu we pelemomo Pulu Yemonga ulu te molo, akumunge na Pulu Yemonga ungume pilipu limbo aulke te naa pelemo. Ulu pulu kerimuni na ka silimo-na na yunge we kongono kendemande tendeli yemo molio.

¹⁵ Ulu telioma nambolka puluringe ulu akume telionje, naa pilio. Na konopu mondopo 'Teamboa!' konopu lelio mele naa tepo, 'Naa teambo!' konopu lepo konopu naa mondolio ulume telio.

¹⁶ Na konopu naa mondopo 'Naa teambo.' nilio ulume teliomonga 'Pulu Yemonga ungu manema sike peangama.' nilio.

¹⁷ Akumunge aku ulu kerime na nanu 'Teambo.' nimbu naa telio. Ulu pulu kerimu nanga konopune molopalie yuyu telemo.

¹⁸ Na pilio, nanga konopune sukundu ulu peanga te tembo ulu pulumu naa pelemo. Aku konopumu nanga we konopu ou perimumundu nikiru. Sike 'na ulu peangama teamboa!' konopu lelio nalo manda naa telio.

¹⁹ Ulu peanga 'teambo.' konopu lelio akume naa telio. Ulu keri 'naa teambo.' konopu lelio akume tepo mindi molio.

²⁰ Ulu keri 'naa teambo.' konopu lelio aku ulu kerime telio akumu nanu 'Teambo.' nimbu naa telio. Nanga konopune sukundu ulu pulu keri pelemomone mindi aku ulume telemo.

²¹ Akumunge 'ungu mane tene na nokolemo' nimbu kanolio akumu isipe: 'Ulu peangama teambo.' nilio kinie ulu kerimenga aulkemo mindi na moliona wendo olemo.

²² Sike nanga konopune sukundu Pulu Yemonga ungu manema kanopo peanga kanopo 'paa teamboa!' konopu lelio,

²³ nalo na 'Tei.' nilimo ungu mane te lupe nanga kangimunge sukundu pali pelemo nimbu kanolio. Akumuni 'Na ungu mane teambo.' konopuni nimbu pilio ungu manemo-kinie opa telemo. Aku ungu mane lupemo ulu pulu kerimu, akumuni nanga kagine sukundu pali pepalie ka sipe nokolemo.

²⁴ Aku ulumuni na konopu topa bulu-balu sipe umbune silimomo nawene na lipe tapondomba-na kololi ulu pulumu pelemo kangimu mundupu siye kolomboye?

²⁵ Yesusi Kirasi olionga Awilimuni nanga nimbe tender-imumunge Pulu Yemone na lipe tapondolemomonga Pulu Yemo yu-kinie "Ange." nikiru.

Akumunge na nanu kinie, nanga konopu leliomo kinie pali Pulu Yemonga ungu manemané nokolemo, akumenga kendemande yemo molio, nalo we-konopu-keri-oumu ulu pulu kerimunge ungu manemone nokolemo.

8

8:1-27 Pulu Yemonga Minimu Olio-Kinie Molemo Kinie Telemolo Ungu Te

8:1-17 (1-4) Yesusini Olionga Ulu Pulu Kerime 'Manie Pupili.' Nimbe Yu Kolondorumumunge (4-13) Pulu Yemonga Minimu Olionga Konopune Molopalie Nilimo Mele Manjipu Telemolo Mele Ungu Te Kinie, (14-17) Aku Siku Molemele Yemboma Pulu Yemonga Ambolangoma Molemele Ungu Te Kinie.

¹ Akumunge* Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molemolo yemboma yembo tene olionga kote pilipe "Teko kenjilimele-monga pundu toko mindili nangi." manda naa nimbé. 'Olionga kote tendenge ulu te naa pelemo.'[†]

² Olio Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molemolomonga konde mololi ulu pulumu pelemo Mini Kake Telimuni olio nokopa, 'Ulu pulu kerimu kinie kololi ulu pulumu kinie olio nokoringiliselone olio naa nokangili. Molko kondangi.' nilimo akumunge 'yembo tene olio-kinie aku siku ulu te manda naa tepa nimbé.'

³ Olionga ou-we-konopu-kerime enge naa perimumunge Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimumene‡ tondolo naa pupelie olio-kinie temba terimu mele manda naa

* **8:1:** Yakondo kolomongo-awili 7 nilimo akumunge. † **8:1:** inie nondopa 8:33-34. ‡ **8:3:** bokumunge alsena anjokondo "26.lo".

terimu nalo manda naa terimu mele Pulu Yemone manda terimu. Yunge Malo ‘mana yembomanga ulu pulu kerimenga kolo wangopa kolondopili.’ nimbe mana lipe mundorumu, aku yemo ombo olio mana yembo ulu pulu keri teli yemboma mele alierimu.[§] Aku sipe Pulu Yemone ‘Yesusi-kinie ulu pulu kerimu kamu olionga pundu tondopa manie pupili.’ nirimu.

⁴ ‘Olio ungu manemane ‘I siku i siku sumbi siku teangi.’ nilimo mele olione aku siku kamu teangi.’ nimbe Pulu Yemone ‘yunge, Malo Yesusi mana manie lipe mundorumu. Olio kinié ou-we-konopu-kerimuni ‘Teaa.’ nilimo mele naa pilipu tepo Mini Kake Telimuni ‘Teaa.’ nilimo mele pilipu telemolo yembomando Pulu Yemone nirimu.

⁵ Ou-we-konopu kerimuni ‘Teaa.’ nilimo mele pilku tek molemele yemboma aku konopumuni konopu mondolemo mele mindi konopu kimbu siku molemele, nalo Mini Kake Telimuni ‘Teaa.’ nilimo mele pilku tek molemele yembomane Mini Kake Telimuni konopu mondolemo mele mindi konopu kimbu siku molemele.

⁶ Ou-we-konopu-keri pelemomo konopu kimbu sipe molemo yembomo kolomba, nalo yembo te Mini Kake Telimuni yunge konopumu nokolemo-na pilipe molemo yembomo konde molopa konopu pe nipili molomba.

⁷ Yembo te ou-we-konopu-kerimu* konopu kimbu sipe molemo yembomone Pulu Yemonga ungu manema naa pilipe lipe telemomonga yu Pulu Yemo kinie opa puluemo molemo. Kanu yembomo Pulu Yemonga ungu manema manda pilipe lipe temba aulkemo paa naa lemola.

⁸ Ou-we-konopu-kerimene ambolemo yemboma Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu telu kepe naa telemele.

⁹ Nalo ibokune tokoromo kanonge yemboma, eno Pulu Yemonga Minimu paa sike konopune molomu liemo Minimuni eno ambolemo-na ou-we-konopu kerimene eno naa ambolemo. Kirasinge Minimu konopune naa molemo yemboma yunge yemboma naa molemele.

¹⁰ Sike enonga ulu pulu keri teringime perimumunge enonga kangime kolonge nalo Kirasi enonga konopune molomu liemo kinié eno ulu pulu sumbi nilimu pelemomonga enonga minime konde molonge.[†]

¹¹ Pe Yesusi kolorumu kinie “Yu lomboropa ola molopili.” nirimumunge Minimu enonga konopune molomu liemo yu

^{§ 8:3:} Ipu 2:14,17. Yesusi mana ye alierimu (bokumunge alsena anjokondo “32.3.Pikinini Bilong Man”) nalo ulu pulu keri te paa naa terimu (Ipu 4:15).

^{* 8:7:} inie yakondo 6:1-14; bokumunge alsena anjokondo “29.olpelabel”.

^{† 8:10:} bokumunge alsena anjokondo “24.laip”.

ungu aku sipe nirimununi Kirasi Yesusi topa makinjinderimu kanu Pulu Yemone pe enonga kangime kololi ulu pulumu pelemo kangime "Konde pangi." nimbéla. Yunge Minimu enonga konopune molemomonga yuni aku temba.

¹² Akumunge,[‡] angokeme, 'olio Pulu Yemonga Minimunge yemboma molemolo akumunge, olio-kinie pundu sike angilimo nalo olionga ou-we-konopu kerimenga pundu paa naa angilimo. Olionga ou-we-konopu kerime ungumu pilipu temolo aulke te naa pelemo.

¹³ Eno ou-we-konopu-keri pelemomonga pilku tekо molongi liemo Pulu Yemone 'Eno mini pali kolangi.' nilimo. Nalo 'Minimuni olio lipe tapondomba kinie yunge tondolomone olio ou-we-konopu-kerimenga ulume kolopili.' ningu toko kondongi liemo kolkolie eno molko kondoko mindi punge.

¹⁴ Pulu Yemonga Minimuni memba andolemo kinie yuni nilimo mele pilku molemele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma[§] molemelemonga 'aku siku konde molonge.'

¹⁵ 'Eno 'kelko, 'Pulu Yemo mini-wale mundupu molamili.' ningu kelko piliengi!' nimbe ka kongono silimo mini te naa lsingi, molo. 'Pulu Yemonga ambolangoma molangi.' nilimo Minimu lsingi. Kanu Minimuni olio lipe tapondolemomonga olione Pulu Yemondo "Tata." nimbu walsilimolo.

¹⁶ We oliolio pilipu "Tata." naa nilimolo. Yunge Minimuni olionga minimendo "Eno Pulu Yemonga ambolangoma molemele kene yundu "Tata." nie." nilimo kinie aku sipu nilimolo.

¹⁷ Olio yunge ambolangoma molomulu liemo pe yuni yunge yemboma tepa kondolemo monge-melema "Moke tepo siembo." nimbeline olio simbela, Kirasi-kinie pea limolo. Nalo we naa simbe. Olio 'Pe yu pea yunge kolea peangana tapu topo molopo kondamili.' nimbu kinié Kirasi pea tapu topo mindili nombo molomulu liemo 'Pulu Yemone yunge tepa kondolemo moya melema Kirasi simbe limbe kinie olio pea simbe limolola.'

8:18-25 Ulu Peangama Ombo Mona Lemba Ungu Te

¹⁸ Na pilio, 'Pulu Yemonga pa telimu-kinie molopo kondomolo ulu peangama mona lendemba kanu ulume paa olandopa mele; kinié walemanga olio Kirasinge yemboma mindili nombo molemolo ulume paa maniendopa mele.' nimbu pilio.

¹⁹ 'Pulu Yemone 'Nanga ambolangoma kangi peanga angiliepili na-kinie kamu tapu topo molamili.' nimbé

[‡] **8:12:** 8:1-11 nilimo akumunge. [§] **8:14:** bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God".

ulumu kanamili.' ningu kanongendo Pulu Yemone terimu melema pali nokoko molemele.

²⁰ Sike Pulu Yemone terimu melema pali molko kenjilimele, nalo melema enono 'Molopo kenjemili.' ningulie molko naa kenjilimele, molo. 'Ulu pe wendo ombá ulume kanangi nokoko molangi.' nimbelie Pulu Yemone yuyu 'melema tepe kenjepili.' nimbe terimu.

²¹ Pe wendo ombá ulu peangamo kanongendo ,yuni terimu melema pali, nokoko molemele akumu isipe: Pulu Yemone olio 'Tepo kenjembo.' nimbelie 'Olio-kinie melema pali kolko purengi.' nirimu, aku sipe yu olio kepe melema pali ka mele sirimumunge olio-kinie melema pali wendo limbe kinie yunge ambolangoma ulu peangamo liku, molko kondonge mele yuni terimu melema palila kanu ulumu liku molko kondongela.

²² Olio pilimolo, 'Amboma ambolango kanoko lingendo mindili nongo perelemele mele Pulu Yemone terimu melema pali aku siku mele mindili noringi, yandopa kinié kepe mindili nongo pereko molemele.

²³ Melema mindi molola, olio Pulu Yemone Minimu ou kumbi lepa sipe pe melema pali simbe lipu nosimolo yemboma pea. I kangi sukundu mindili nombo perepo molopolie ulu pulu kerimene olio kundupe ka-mele silimo aku kangimunge olio wendo lipe kangi te lupe, Kirasinge kangimu mele, sipe olio kamu-kumu yunge ambolangoma tepe limbemonga* nokopo molemolo.' nimbu pilimolo.

²⁴ 'Sike kinié umbu kagine sukundu molopolie molopo kenjilimolo. Pe walse kangi te lupe lipu Pulu Yemonga ambolangoma kamu-kumu molamili.' nirimulumunge Pulu Yemone olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimu.[†] Nalo 'Isipu kanomolo. Isipu molomolo.' nimbu pilimolo mele ou kanolemelanje molo ou limelanje 'Isipu limolo, molo isipe wendo ombá.' nimbu pilipu nokopo molemela aulke te naa lelka. Yembo nawene melte ou lipe nosipelie 'Limbo.' nimbe pilipe nokopa molemoye? Aku naa telemolo

²⁵ nalo kinié 'aku sipu limolo, aku sipu molomolo.' nimbu pilipu 'Aku walemo wendo ombá.' nimbu tako lipu nokopo molemolo.

8:26-27 Minimuni Pulu Yemo Olionga Mawa Tendelemo Ungu Te

²⁶ Akumunge ungu te pea pelemo: Olio konopukundu enge naa pelemo kinie Minimuni olio lipe tapondolemola.

* **8:23:** bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God", "3.baim bek", "21.kisimbek". † **8:24:** bokumunge alsena anjokondo "21.kisimbek".

Olio Pulu Yemo-kinie ungu nimolondo melema kinie, ulume kinie mawa temolo mele naa pilimolola; 'Yu-kinie nambepo ungu nimolonje?' nimbu, pilipu sundulimolola kanumu. Olio 'aku sipu, pilipu sundupu molemolo kinie Minimuni pilipelie kerena nimolondo mindili sipu kapola naa nilimolo ungume yuni lipe sumbi sipe pilipelie Pulu Yemo kinie olionga nimbe pupe mawa tepa nindilimo.

²⁷ Yembo konopumenga sukundu kanolemo Pulu Yemo Minimuni nimbé telemo ungumenga pulumu yuni pilimo. Pulu Yemone 'Ulume wendo opili.' nimbe pilimo mele Minimuni pilipelie olio lipe tapondopa olionga mawa tepa popo tondolemomonga Minimuni olionga mawa tendelemo ungumenga pulume Pulu Yemone pilimola.

8:28-30 Yunge Yembo Molongema Pulu Yemone Koronga Ou Mako Torumu Ungu Te

²⁸ Olio pilimolo, olio Pulu Yemo konopu mondolemolo yemboma yuni 'eno-kinie konopu lelio ulume teambo.' nimbe mako topa 'Pea molamili waa.' nimbe limo yemboma Minimuni olio 'Ulu te we wendo opili.' ni naa nilimo; 'Olio lipe tapondopa tepa kondomba ulume mindi wendo opili.' nilimo, akumu olio pilimolo.

²⁹ Paa koronga ou Pulu Yemone yunge yembo molongema kanopalie 'Nanga malo komolayemo yuyu naa molopili, angenupili kinie pea molangi kene' nimbe 'Nanga yembo molonge.' nimbe kanopa mako torumu yemboma 'Nanga kangomo mele molangi.' nimbe panjerimu.

³⁰ Kanu kinie yuni aku sipe nimbe panjipe mako torumu yemboma 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu; 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu yemboma kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanorumu. 'Konopu sumbi nimbe pepili molemele.' nimbe kanorumu yemboma 'Nanga kolea peangana pea tapu topo molopo mele peanga nosilioma pea nosemili wangi.' nirimu.

8:31-39 Pulu Yemone 'Nanga Yemboma' Nimbe Mako Torumu Yemboma Yuni Eno Konopu Mondolemo Aulkemo Kamu Manie Naa Pumbe Ungu Te

*Kolomongo Awili 9-11 PULU YEMONE ISIRELE
YEMBOMA-KINIE TERIMU MELE POLLONE NIMBE SIRIMU
UNGU TE*

³¹ Akumunge Pulu Yemone olio-kinie telemo inikiru mele pilipulie olione nambolka nimoloye? Pulu Yemo aku sipe olionga opa lkeraye molemomonga nawene olio-kinie opa

pulue molopa manda topa manie mundumbeye? Tene manda molo.

³² Yuni yunge malo kepe olio 'naa simbo.' naa nimbe, olionga pali 'Lipe tapondopa kolo wangopa kolondopili.' nimbe toya topa sirimu. Pe yunge malo telumu olionga nimbe sirimu liemo aku sipe pe we melema pea pali konopu kimbu naa sipe olio toya topa naa simbeye? Toya topa simbela.

³³ Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi' nimbe mako torumu yemboma nawene kote tendembaye? Pulu Yemone yuyu mindi eno kanopalie enonga ulu pulu kerimu siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.' nimbe kanolemomonga yunge yemboma kote manda tendemba yembo te molo.[‡]

³⁴ Pe kinié olio kote tendepalie 'Nuni teko kenjenu kene pundu toko mongo lieni.' nawene nimbeye? Te molo. 'Kirasi Yesusini kepe aku naa nimbé., Yu olionga nimbe kolondorumu kanumu. Kolopalie pe yu Pulu Yemone topa makinqinderimu yu lomboropa ola molopa 'imbi ola molopili Pulu Yemo-kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki umbukundu purumu akune molopa,[§] yuni Pulu Yemo olionga mawa tendelemo.

³⁵ Kirasini olio konopu mondolemo aulkemo nawene manda pipi simbeye? Umbune temba meltene manda pipi simbeye? Molo kamele mindili temba meltene manda pipi simbeye? Molo yembomane olio teko kenjinge ulu tene, molo engelene kolomolo kanumuni, molo gele wambale melema molo tomba kanumuni, molo meltene molo ulu tene olio topa kondomba temba kanumuni, molo opa te wendo ombá kanumuni, kanu ulumenga pali tene Kirasini olio konopu mondolemo aulkemo manda pipi simbeye?

³⁶⁻³⁷ Tene manda pipi naa simbe, paa molo.

Sike Pulu Yemonga bokumuni umbune aku sipema olio-kinie wendo ombá mele nilimo, akumu i-sipe:

'Olio nunge yemboma molemolo-na

alieli enone olio toko kondonge telemele.

Kongi konopu naa leko we tolemele aku mele

olio aku siku 'tamili.' ningu molemelela.*

aku sipe bokumuni sike nilimo nalo Kirasi yuni olio konopu mondolemo-na olio 'Enge niengi.' nimbe telemo kanu kinie olio mindili silimo ulu akume olione topo manie mundulimolo, aku ulumene olio uluri naa telemo naa temba.

[‡] 8:33: seloinie yakondo 8:1. [§] 8:34: Mako 16:19. * 8:36-37: Konana 44:22.

38 Na pilio, 'kololi ulu pulumuni, molo mololi ulu pulumuni, molo Pulu Yemonga mulu koleana angellomane, molo Setenenga kurumene, molo kinié pelemo ulumene, molo pe pemba ulumene, molo mele tondolomane,

39 molo mulune paa ola melemane, molo mana manie pelemomane, molo mele lupe lupemane pali kepe, Pulu Yemone olio konopu mondolemo aulkemo aku ulumenga pali tene manda pipi naa simbe, paa molo.' nimbu akumu na tondolo mundupu pilio. Pulu Yemone olio konopu mondolemo aulkemo Kirasi Yesusi olionga Awilimuni kamu akisinderimu.

9

9:1-29 Pulu Yemone Yuyu Pilipe 'Teambo.' Nilimo Mele Telemo Ungu Te 9:1-5 Pollone Isirele Yemboma Kamele Umbune Kolopa Kondo Kolorumu Ungu Te

1 Na Kirasinge yembo te molio-na ungu sikemo nikiru. Kolo naa tokoro. Konopuni pilipulie, Mini Kake Telimuni nanga konopune 'Sike nikinu.' nikimu pilkirula.

2-3 Nanga angokeme, anda-kolepalimene na pea kalko lsingi Isirele yembo* akume, 'enone telemelemonga Pulu Yemone eno tepa kenjimbe, kolea kerine molko kenjiku mindi punge-na pilipulie niliomone,' 'Nanga konopune paa kondo kolopo alieli kamele umbune kolopo mindili paa nombo molio.' 'akumu sike nikiru.. Akumunge 'Wendo liembo.' nimbu nane 'Nanga Isirele yemboma lipu tapondambo.' nimbu Pulu Yemone 'Eno molko kenjinge aulkena naa pang.' nimbe na Pollo 'Kirasi kinie pea molombolo aulke puliona naa pambo.' nimbe pipi sipe, 'Enonga kolo wangopo molopo kenjimbo aulkena pambo, eno nanga kolo wangoko molko kondonge aulkena pang.' nimbé aulke te lelkanje nane Pulu Yemondo "Aku siku ni." nilke, nalo aku sipe nimbé aulke te naa lemo.†

4 Ou Pulu Yemone Isirele yemboma mako topa 'nanga ambolangoma molangi.' nimbe tepa lsimu ulumu kinie‡ Pulu Yemonga pa telimu kinie, ungu anjo yando nimbe panjipe mi lierimu ungume kinie,§ Mosisini ungu mane sirimu ungu manema kinie,* Pulu Yemo popo toko kapi

* **9:2-3:** inie yakondo kolomongo awili 1-8 akune Pollone "Juda yemboma" nimbe, "kangi te kopisilimele yemboma" nilimo akume kinie ya "Isirele yemboma" nilimo yemboma kinie talape telumu. † **9:2-3:** Wendo Oringi 32:32. ‡ **9:4:** Pulu Yemone Isirele yemboma tepa lsimu ungu mare Wendo Oringi 4:22-23, Jeremaya 31:9, Osia 11:1. Olio tepa lsimumunge ungu mare inie yakondo 8:23, Gallesia 4:5, Epesasi 1:5; bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God". § **9:4:** bokumunge alsena anjokondo "22.kontrak".

* **9:4:** bokumunge alsena anjokondo "26.lo".

ninge aulkemo kinie, 'Eno-kinie isipu isipu tembo.' nimbe panjerimu ungume kinie, ime pali enonga.

⁵ Pulu pulu anda-kolepa ye awilime[†] Isirele yemboma enongala. Pulu Yemone 'Eno molopa kondomba ye te lipu mundumbo.' nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu[‡] mana ye molombando anda-kolepalimene yandopa kalko lsingi yembo tene ye nomi Kirasimu yu merimu-ne yu enonga talapena suku molorumula.[§] Yu melema pali nokopa molemo Pulu Yemo. Yu taki-teki kapi nimbu siye naa kolopo imbi lipu ola mundundemili. Aku sipe tepili.

⁶ 'Anda-kolepa,' Isirelene kalopa lsimu yembo nanga angenupili mare awisili Pulu Yemo bulu silimelemonga sike Isirele yemboma naa molemelemonga, na eno kanopo kondo telemo nalo, aku sipu nikirumu 'Pulu Yemone Isirele yemboma-kinie "Tembo." nimbe panjerimu ungumu kamu manie pumu.' nimbu naa nikiru. 'Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu ungu akumu Isirele yembo sikemanga ungumu, akumunge yunge ungumu sike kamu manie naa pumu.* We pelemo.

⁷ "Eporayamone kalopa lsimu yemboma pali[†] Pulu Yemonga ambolangoma molemele." manda naa lanimolo. Ou Pulu Yemone Eporayamondo aku sipe nimbelie nim-bendo:

"Aisakene kalopa limbe yemboma mindi imbi leko 'Eporayamone kalopa lsimu yemboma.' ninge." [‡] nirimu.

⁸ Aku ungumunge pulumu isipe: "Olio Eporayamone kalopa lsimumunge Pulu Yemonga ambolangoma molemolo." manda naa ninge. Pulu Yemone Eporayamondo 'Yemboma-kinie tembo.' nimbe panjerimu ungumu, 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma mindi, Pulu Yemone 'Eporayamonga ambolangoma.' nimbe kanolemo.

⁹ Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu ungumu isipe: "Wale 'wendo ombá.' nikirumu wendo ombá kinie kelepo yando ombó kinie, nunge emena, Serane kango te memba." nirimu.[§]

[†] 9:5: Eporayamone Aisake merimu, Aisakene Jekopo merimu (Ou Pulu Pulu 21:1-7, 25:21-26, 32:26-28, 35:22-26). Pe yu Pulu Yemone imbi Isirele nimbe sirimu. Jekopo Isirelene kango rurepo merimu. Aku ye malapunge yepoko (tene-pape) Isirele yemboma enonga ou pulu pulu anda-kolepa awilimendo nirimu. [‡] 9:5: bokumunge alsena anjokondo "23.Krais". [§] 9:5: Yesusi Kirasi kalko lsingi Isirele yembomanga imbime Mateyu 1:1-17, LLuku3:23-38. Inie yakondo 1:3 ungu te molemola.

* 9:6: Ipuru 4:12, inie yakondo 2:28,29, Gallesia 6:16. [†] 9:7: bokumunge alsena anjokondo "31.1.pikinini bilong Eporayamo". [‡] 9:7: OuPuluPulu 21:12, Ipuru 11:18. [§] 9:9: OuPuluPulu 18:10,14.

¹⁰ Akumu mindi molo. Ulu te peala isipe: „Eporayamonga malo Aisakenga menu, Repekane merimu kangoselonga lapa telumu mindi, akumu olionga anda-kolepa Aisake kanumu.

¹¹⁻¹² Akumu sike nalo olo-pakilieme kangoselo ou naa meringi kinie, ou ulu keri peangama naa pilku teangili kepe Pulu Yemone Repekando nimbendo: “Komomone akiliomonga kongono kendemande tendemba.” nirimu. Pulu Yemone yuyu alieli pilipe ‘wendo opili.’ nimbe mako tolemo mele pilipelite aku nirimu. Kangoselone ulu teringili mele kanopa naa apurupe, yu yunge konopuni mindi pilipe mako topalie aku sipe nirimu.*

¹³ Aku sipe Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe:

„Pulu Yemone nimbendo:
“Jekopo konopu mondopo
‘Nanga yemo molopili.’ nilio,
nalo Iso kanopo keri kanopo
‘Telune naa molambili.’ nilio.” nirimu.[†]
nimbe bokune molemo.

¹⁴ Pulu Yemone aku sipe terimu ulumunge olione nambolka nimoloye? “Pulu Yemone aku sipe terimu mele lawa tepe, tepe kenjerimu.” nimoloye? Akumu paa manda molo. Yuni tepe naa kenjerimu.

¹⁵ Aku ulumunge Pulu Yemone Mosisindu nimbendo:
“Nane nanu yembo te
‘tepa kenjimbe kinie kanopolie,
‘Kondo kolopo ‘Mindili naa nopili.’ nimbo.’
konopu lembo yembomo
kondo kolopo ‘Mindili naa nopili.’ nimbo.
Nane nanu yembo te
‘umbune pemba kinie kanopolie,
‘Kondo kolopo lipu tapondombo.’
konopu lembo yembomo
kondo kolopo lipu tapondombo.” [‡]
nirimu.

¹⁶ Akumunge yembo tene ‘Pulu Yemone na ‘yunge yembomo’ nimbe mako topili.’ konopu lemomonga Pulu Yemone ‘yunge’ nimbe mako naa tolemo. Molo yembo tene ‘Na mako topili.’ nimbelie mindili sipe ulu telemo akume kanopa mako naa latolemo. Pulu Yemone yuyu, yunge kondo kolemo akumuni mindi aku telemo.

* **9:11-12:** OuPuluPulu 25:21-23. 25:24-26 akune “Iso kumbi lepa membalie Jekopo akilipe merimu.” nimbe molemo. † **9:13:** Mellekai 1:2-3. ‡ **9:15:** Wendo Oringi 33:19.

¹⁷ Aku ulumunge§ Pulu Yemone „Mosinge kerena, Isipi ye nomi kingimundu nirimu ungumu Pulu Yemonga bokune molemo akumu isipe:

“ ‘Nu-kinie tembo mele yemboma kanoko nanga tondolomo kanangi.

Nanga imbibmu ola molopili temanemo ma koleamanga pali toko molangi.’ nimbu ‘Nu Isipi yembomanga

ye nomi kingimu molani.’ nirindu.” *

nirimu.

¹⁸ Akumunge „kinié olio pilimolo:” ‘Pulu Yemone ‘Yembo te kondo kolombo.’ konopu lemo yembomo sike kondo kolemo. “Nanga ungumu naa pilipe kara pupe molopili.’ nimbo.’ konopu lemo yembomo sike aku sipe molemo.’ nimbu pilimolo.

¹⁹ Akumunge kinié eno yembomanga tene na walsipe pilipelie nimbendo: “‘Pulu Yemone aku telemo, liemo olio ulu kerime telemolo mele kanopalie olio nambemune ‘Teko kenjilimele.’ nilimoye? Pulu Yemone konopuni pilipe ‘Tembo.’ konopu lemo mele nawene manda ‘Molo.’ nimbéye?” nilke.

²⁰ „Aku nilkela, nalo mana yembo nawene Pulu Yemone ulu telemomanga “Teko kenjikinu.” nimbe iri tombaye? Yembo tene melte tepa mimi temba kinie kanu melemone yembomondo “Na nambemune aku siku teko mimi tekenoye?” nimbé kinie papuye?†

²¹ Mane mingi tepa mimi telemo ye tene mingi talo tepa mimi tepalie ulu awili te wendo ombá kinie kongono simbendo mingi peanga te tepa mimi tepa, we walemanga kongono mingi te tepa, aku telemomo papu naa telemoye? „Akumu yunge konopuni pilipe telemo..”

²² Aku liemo Pulu Yemone aku sipe manda naa tembaye? Pulu Yemone ‘Nanga mumindili kolio mele mona wendo opili. Nanga tondolomo kanangi.’ nimbe, mele ‘Tepo kenjimbo.’ konopu lemo melema tepa kenjimbe walemo wendo ombá kinie tembando wale awisili we liepili siye kolemo akumu kapola moloye?

²³ „Aku temba nikirumu, ‘Yunge pa telimu kinie tondolomo-selo kanoko, yunge molopa kondoli ulumu kanangi.’ nimbe melema pe lepa kondopa yunge pa teline lembama koronga-ou tepa mimi tepa nosinderimu aku melema yu kondo kolomba melema temba kinie kapola moloye?

§ 9:17: inie yakondo 9:14.

* 9:17: Wendo Oringi 9:16. † 9:20: Aisaya

29:16, 45:9.

²⁴ 'Melema kondo kolombando temba melema.' nikiru akume olio mana yembo Pulu Yemone mako torumu yemboma. Olio Juda yembomanga mare manjipe molo. We yembo lupemanga mare pea.[‡]

²⁵ Akumundu Pulu Yemone ou nirimu Osiane bokune torumu molemo mele isipe:

"Nanga yembo naa moloringime

'Eno nanga yemboma.' nimbo.

Yembo na konopu naa mondorundume

'Na konopu mondolio yemboma.' nimbo."[§]

nirimu.

²⁶ "Kolea teng 'Eno nanga yemboma molo.'

nirindu aku koleana

'Konde molopa mindi puli ulu pulumu

pelemo Pulu Yemonga ambolangoma.* nimbo."

nirimula.

²⁷ Aisayane Isirele yemboma moloringi mele pilipelie nim-bendo:

'Isirele yemboma ,sike awisili molemele nalo,
nomú-kusa kélona ukiya mele kapola molemelanje
,kepe wema pali kolonge kinie,

Pulu Yemone paa koltalo mindi

lipe tapondomba kinie

enonga koleana altoko puku ,kapola, molonge.[†]

²⁸ Yawene mana yembomanga kote

popenge tepa pilipelie

enonga ulu telemelamanga sumbi sipe

kamu pundu topa mindili simbe ,akumunge,

aku sipe Isirele yemboma koltalo mindi

lipe tapondomba.'[‡]

nirimu.

²⁹ Ou Aisayane nirimu mele aku sipe wendo orumu kanumu:

'Pulu Ye, Paa Engema Pali Pelemo Awilimuni

olio pali topa kondopa

olionga yembo mare 'we konde molko

yandopa yemboma kalko liengi.' naa nilkenje

kolea awili Sodomo kinie Gomoraselonga

yemboma torumu pali koloringi

te konde naa moloringi mele[§]

[‡] 9:24: bokumunge alsena anjokondo "2.arapela lain". [§] 9:25: Osia 2:23.

* 9:26: Osia 1:10. Bokumunge alsena anjokondo "31.3.pikinini bilong God" kananila. † 9:27: Aisayane Isirele yemboma-kinie pe wendo omb mele ou nimbe sirimu. Pe sike Bepillonia yemboma ongo Juda yemboma-kinie opa teko toko munduku enonga kolea Bepillonia mengo purungi. Paa pe Juda yembo paa koltalo mindi altoko enonga koleana yando ongo moloringi. ‡ 9:28: Aisaya 10:22-23. § 9:29: OuPuluPulu 19:pali.

olioaku siputekonde paa naa molemela.*
nirimu.

9:30-10:21 Isirele Yembomane 'Yesusi Olio Lipe Tapondomba Orumu.' Ningu Tondolo Munduku Naa Pilieringi Ungu Te

9:30-33 Isirele Yembomane 'Pulu Yemone Olio We Lipe Tapondomba.' Ningu Tondolo Munduku Naa Pilieringimunge Pulu Yemone Eno 'Yembo Sumbi Nilime' Nimbe Naa Kanorumu Ungu Te

³⁰ Aku liemo kinié olione nambolka nimoloye? „Isipu nimolo: „Isirele yembo naa molemele yembo lupemane ‘yembo sumbi nilime molamili.’ ningu mindili siku ulume naa teko moloringi aku yemboma Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanorumu. Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge mindi Pulu Yemone ‘eno yembo sumbi nilime.’ nimbe kanorumu.†

³¹ Nalo „Pulu Yemone ‘nanga’ nimbe mako torumu, Isirele yembomane ‘Olio Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba ungu mane te kanopo teamili.’ ningu molkolie „te naa lierimu-ne, koroko kelieringi.

³² Nambemune yembo sumbi nilime naa moloringiye? Eno Pulu Yemonga ungume ‘Sike.’ ningu tondolo munduku naa pilieringi akumunge eno yembo sumbi nilime naa moloringi. Eno enono ‘Mindili sipu ulu peangama temolo kinie olio ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanomba.’ konopu lieringimunge „Pulu Yemone ‘eno yembo sumbi nilime’ nimbe naa kanorumu., ‘Yembo tele-male tondolemo kou’ akumuni eno topa manie mundorumu.‡

³³ „Aku koumuntu, Pulu Yemonga bokune „Aisayane torumu, ungu te molemo, akumu isipe:
‘Pilieyo! Yemboma tele-male tondolemo kou te,
yemboma topa manie mundumbe kou te,
nane Mulu Sayono§ ola liepili noserindu.
Kanu koumu molemo yemo ‘Yu sike
„Pulu Yemone ‘Olio nokopili.’ nimbe
lige mundorumu ye nomi Kirasimu.’ ningu*
tondolo munduku pilinge yembomane
„yuni sike lige tapondombamonga,
pe ‘Yu kolo tokomo.’ ningu

* **9:29:** Aisaya 1:9. † **9:30:** bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”, “8.bilip”, “45.stretpela man”, “26.lo”. ‡ **9:32:** Ya 9:33 ‘kou’ nilimomondo nirimu.

§ **9:33:** inie anjokondo 11:26; Mulu Sayono akune ola kolea awili Jerusalleme lierimumunge wale mare “Jerusalleme” ningendo “Mulu Sayono” niringi.

PeSamuele 5:6-9, Konana 2:6, 87:1-3, LipeOraSirimu 14:1. * **9:33:** Koumuntu LLuku 20:18, OuPita 2:6,8, inie anjokondo 10:11.

konopu keri panjinge aulke te naa lemba.'[†]
nimbe bokune molemo.

10

10:1-15 Pulu Yemone Ulu Terimumenga Pulumu Isirele Yembomane Naa Pilieringi Ungu Te (9:30-10:21 pali kanani.)

¹ Angokeme, 'Nanga pulu lemo Isirele yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu kinie pea molko kondonge aulkena pang.' konopu lepo ,na Pollone, Pulu Yemo alieli mawa tepo molio.*

² Enone Pulu Yemone "Teaa." nilimo ulume 'Tondolo mundupu teamili.' ningu telemele mele na kanopo manda nimbu simbo nalo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume naa pilku kondolemele akumunge aku sipu mawa tepo molio.

³ Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo mele naa pilku, eno enono pilku 'Isipu temolo kinie yembo sumbi nilime molomolo.' ningu pilku teringi. Akumunge 'Pulu Yemone eno 'yembo sumbi nilime' nimbe kanolemo ulumu teamili.' naa niringi.

⁴ Kirasini 'Yemboma ,Na sike lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo limo.' ningu, tondolo munduku pilimele yemboma pali Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanopili.' nimbe ,Mosisini Pulu Yemonga, ungu manema ,sirimume, nga tondolomo Kirasini 'manie pupili.' nirimu kanumu.[†]

⁵ Mosisini sirimu ungu manema pilku liku tengen yemboma Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba mele Mosisini boku topalie nimbendo:

"Ungu manema ,pali, pilku kondokolie
sumbi siku tengen yemboma
aku tengemonga molko kondoko mindi punge."
nirimu.[‡]

⁶ Nalo ,Yesusi Kirasi, sike ,nanga nimbe tenderimu,' ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime.' nimbe kanombamonga ungu te isipe molemo:

"Eno enono konopuni pilkulie,
'Nawene ('Kirasi mana manie lipu membo wambo.'
nimbe) mulu koleana ola pumbeye?"

[†] 9:33: ekendo Aisaya 8:14; ekendo Aisaya 28:16. * 10:1: Nambeko molko kondongeye? "Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasi olionga Lipe Tapondolimu." ningulie molko kondonge.' nimbe nirimunje. Bokumunge alsena anjokondo "21.2.kisimbek" kananila. [†] 10:4: bokumunge alsena anjokondo "8.bilip", "45.stretpela man", "26.lo". [‡] 10:5: LLipai 18:5. 'Nalo akumu manda temba yembo te naa molemo.' nimbe nirimu. Inie yakondo 2:13, 3:10,20,23 kana.

ni naa niengi.”§
ungu te aku sipe molemo.

⁷ Molo i siku ninge:
“ ‘Nawene (Kirasi kelepa kololi koleana
wendo lipe memba ombándo)
yembo kololime pulimele koleana
manie pumbeye?’ ni naa niengi.”*
nimbe molemo.

⁸ „Aku sipe ungumu manda molo. Pulu Yemone yembo
sumbi nilime nimbe kanolemomonga, ungumu nambolka
nimbe molemoye? Isipe nilimo:

“Ungumu eno-kinie nondopa molemo.

Enonga kerena molopa konopune pelemo.”†

nilimo. Aku ungu nirimumu ‘Kirasi,’ sike ‘olionga lipe tapondolimu.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ungumu olione andopo nimbu silimolo ungu kanumu. Akumu isipe:
⁹ Enone sumbi siku “Yesusi yu nanga Awilimu.” ningu siku, enonga konopune ‘Yu kolorumu kinie Pulu Yemone yu ono koleana topa makinjinderimu.’ ningu tondolo munduku pilimele kinie Pulu Yemone lipe tapondopa eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.‡

¹⁰ Konopuni ‘Yesusi sike nanga nimbe kolondorumu kinie Pulu Yemone sike yu topa makinjinderimu. Yu nanga Awilimu.’ ningu, tondolo munduku pilimele yemboma aku siku pilimelemonga Pulu Yemone eno kanopalie, enonga ulu pulu kerime siye kolopa eno ‘yembo sumbi nilime.’ nimbe we kanomba. Konopuni ningu pilimele mele ‘Yemboma piliengi!’ ningu keremone ningu silimelemonga Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondolemo.

¹¹ Akumu Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele isipe:
“Yu sike ‘lipe tapondomba.’ ningu
tondolo munduku pilimele yembomane
‘yuni sike lipe tapondombamonga,
pe ‘Yu kolo tokomo.’ ningu
konopu keri panjinge aulke te naa lemba.’§
nilimo.

¹² Bokune ‘tondolo munduku pilimele yemboma’ nilimo akumu Juda yembomando mindi naa nilimo. Juda yemboma naa molemele yembomando* kepe pali nilimo. Ye

§ **10:6:** UnguManema 30:12. * **10:7:** UnguManema 30:13. † **10:8:** Ungu-Manema 30:14. ‡ **10:9:** LipeMundorumuYema 8:37, 16:30-31; bokumunge alsena anjokondo “21.2.kisimbek”. § **10:11:** Aisaya 28:16, inie yakondo 9:33.

* **10:12:** bokumunge alsena anjokondo “14.Grik”.

awili telumu olionga pali Ye Awilimu akumunge olio pali telu sipe nokolemo. Awilimu yu walsiku 'Na liku tapondou.' ningu mawa telemele yemboma pali awili tepa, tepa kondolemo.

¹³ "Awilimu imbi leko walsiku
'Liku tapondou.' ningu, mawa telemele[†]
yemboma pali yu sike lipe tapondopa
mindili nolemela aulkena wendo lipe
yu-kinie pea molko kondonge aulkena
lipe mondomba."[‡]
akumunge olio pali telu sipe nokolemo.

¹⁴ Aku liemo 'Yu sike. 'Yuni sike lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo limbe.' ningu tondolo munduku naa pilkulie "Liku tapondou." ningu nambeko yu walsing-eye? Yuni enonga nimbe tenderimu, yu molemo mele temanemo naa pilkulie 'Yuni lipe tapondomba.' ningu nambeko tondolo munduku pilingeye? Yembo tene yuni enonga nimbe tenderimu, yu molemo mele nimbe naa simbe kinie eno nambeko pilingeye?

¹⁵ "Ungumu ningu si-pe!" nimbe lipe naa mundumbe kinie eno nambeko ungumu puku ningu singeye? Aku sipe Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe:
"Yemboma ungu peangamo ningu singendo
kimbu kongono teko olemele akume
yembo paa peangama."[§]
nilimo.

10:16-21 Isirele Yembomane Pulu Yemonga Temane Peangamo Pilku Naa Lsingi Unku Te (9:30-10:21 pali kanani.)

¹⁶ Nalo Isirele yembo mare temane peangamo pilku naa lsingi. Akumunge Aisayane nimbendo:
"Awilimu, nunge ungu andopo nimbu simulumu
namelene 'Sike.' ningu
tondolo munduku pilieringyi?"*

¹⁷ Akumunge Pulu Yemonga ungu ningu silimele pilimele aku ulumuni yembomane 'Kirasi, sike. 'Yuni sike na lipe tapondopa mindili nolka aulkena wendo limbe.' ningu tondolo munduku pilimele aulkemo akisindilimo. Unku ningu silimele pilimele akumu Kirasinge ungumu.

¹⁸ Nalo nane walsipulie: 'Isirele yemboma eno ,iungumu, naa pilieringyi?' nimbu walsikiru. Molo, 'aku naa nikiru. Eno paa sike pilieringi. 'Akumu Pulu Yemonga bokune ungu te molemo:,'

[†] **10:13:** bokumunge alsena anjokondo "28.nem".
bokumunge alsena anjokondo "21.2.kisimbek".

[‡] **10:13:** Joele 2:32;
§ 10:15: Aisaya 52:7.

* **10:16:** Aisaya 53:1.

"Kerena niringi ungume yembo moloringi
ma koleamanga pali wendo ombo purumu.
Enonga ungume koleamanga pali pilieringi."†
, ungu te aku sipe molemo.,

19 Altopo ungu te walsipulie: 'Isirele yemboma iungumunge
pulumu naa pilieringiye?' nimbu walsikiru. Molo. Paa sike
pilieringi. Mosisini 'Isirele yembomando Pulu Yemonga,
ungu te nirimumu ou niembo:

'Pulu Yemone nimbendo:,

"'Na Pulu Yemone 'eno Isirele yemboma mindi
tepa kondomba.' konopu lemele mele pilipulie
enone, 'Yembo talape imbi naa mololime.'

ningu kanolemele yemboma

, tepo kondombo kinie,

molko kondongemonga kanokolie

eno Isirele yembomane

kanu yemboma-kinie konopu keri panjiku

, 'Olio aku sipe tepa kondopili kene

yunge ungumu pilipu

yu bulu naa siemili.' niengi.', nimbo.

'Nane ,eno Isirele yemboma

lipu tapondambo.' nimbu molio mele

enone, 'Yembo talape konopu naa peli

molko kenjilimele yemboma.'

, ningu kanolemele, yemboma

lipu tapondombo kinie

molko kondongemonga kanokolie

nane 'eno Isirele yembomane akume kanoko

mumindili kolko,

, 'Olio aku sipe tendepili

yu molemona pamili.', niengi.' nimbo."‡

nirimu.

20 'Sike Isirele yembomane 'Olio manjipu Pulu Yemonga
yemboma molemolo.' ningu pilieringi nalo, Aisayane
kepe aku sipe 'Isirele yemboma, pipili naa kolopalie ,Pulu
Yemonga, ungu te 'Isirele yembo talape ulsukundu yembo-
mando, sumbi sipe nimbendo:

"Na 'koropo kanamili.' naa niringi yembomane
na kanoko lenderingi.

Na ungu te walsiku naa pilieringi yemboma

'Na kanangi.' nimbu eno moloringine

ombo mona molorundu."§

nirimu.

† **10:18:** Konana 19:4. ‡ **10:19:** UnguManema 32:21. Mateyu 17:27, Romo inie
anjokondo 14:20-21. § **10:20:** Aisaya 65:1.

21 Isirele yembomando Aisayane „Pulu Yemonga, ungu te pea nimbendo:

“Nanga ungumu naa pilku liku
kara pulimele yembomando
nane alieli “Wangi.” nimbu
koronga-ou kepe kinié yandopa kepe
kangulupu limbo tepo angilio.”*
nirimu.

11

11:1-10 Pulu Yemone Isirele Yembo Koltalo We Moloringime Kondo Kolorumu Ungu Te

¹ Akumunge nane „eno,“ walsikiru: Pulu Yemone yunge Isirele yemboma bulu sipe mundupe siye kolorumuye? Paa molo! Na „Pollo,“ Isirele ye tela, Eporayamone kalopa lsimu ye te, na Benjamininge yembo talapemonga ye te.* „Na bulu sipe mundupe siye naa kolorumu kanumu.,

² Pulu Yemone yunge yembo pe molonge mele ou pilierimu† kanu yemboma mundupe siye naa kolorumu. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Illainjane terimu mele temane Pulu Yemonga bokune molemomo eno naa pilimeleye? Illainjane Isirele yembomane teko kenjeringi mele Pulu Yemondo tondolo mundupe nimbe sipelie nimbendo:

³ „Awilimu, nunge ungu umbu tondolenoma
pilku andoko ningu silimele yema‡ toko kondoko,
nu popo toko kalemele poloma
toko bulsuku teko kenjeringi.

Kinié na telumu mindi „nunge ye,“ moliomo
toko kondonge tekemelela.”
nirimu kanumu.

⁴ Nalo Pulu Yemone yuntu topondopa nambolka nirimuye?
Yuni nimbendo:
“Yembo sepene tausini molemele akume
nane nokoliomonga enone ‘olio nokolemo
pulu yemo’ ningu kolo toli Belenga§
kumbikerena tamalu peko popo naa tolemele.”
nirimu.*

* **10:21:** Aisaya 65:2. * **11:1:** ungu pulu te inie yakondo 9:5*. Isirelene kango rurepo merimu aku kangomanga te Benjamin. Aku kangomane Isirele yembo talape rurepo kalko lsingi. Pillipai 3:5-6, bokumunge alsena anjokondo “31.1.pikinini bilong Eporayamo”, “31.2.pikinini bilong Isrel” kinie kananila.

† **11:2:** inie yakondo 8:29. ‡ **11:3:** bokumunge alsena anjokondo “35.profet”.

§ **11:4:** bokumunge alsena anjokondo “13.god giaman”. * **11:4:** aku temanemo OuKingime 19:10,14,18.

⁵ Aku sipela kinié kepe Pulu Yemone ,Isirele, yembo mare koltalo we kondo kolopa ‘nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu-ne molemele.[†]

⁶ Pe yuni yuyu eno we kondo kolopalie ‘Yunge yemboma molangi.’ nimu liemo enonga kongono telemelamonga uluri naa telka.[‡] Eno kongono tengemonga yuni kanopalie ‘Nanga yemboma molangi.’ nimu liemo yuni yemboma we kondo kolopalie, ‘Nanga yemboma molangi.’ nilimo aku we kondo kololi ulumu sike we kondo kololi ulumu molo.

⁷ Aku liemo kinié olione nambolka nimoloye? Isirele yembomane ,Pulu Yemo kinie kapola kapola molko yuni eno ‘yembo sumbi nilime.’ nimbe kanomba ulumu,[§] ‘Paa liemiliya!’ ningu kongono mindili siku teringi nalo naa lsingi akumu ,Pulu Yemone yuyu konopuni pilipe, mako torumu yemboma lsingi. We ,Isirele, yemboma konopu pipi sirimumunge Pulu Yemonga ungumu pilinge aulke te naa lierimu.*

⁸ Akumunge ungu te ,Pulu Yemonga, bokune toringi molemo, akumu isipe:

“Pulu Yemone eno
‘konopu naa peli yemboma mele molko,
mongone melema naa kanoko,
komuni ungume naa piliengi!’ nirimu akumu
pe kinié kepe yandopa yandopa
aku siku molemele.”[†]
nimbe molemo.

⁹ ,Kanu yemboma Depisini ‘Yunge opa puluema molangi.’ nirimu mele molonge., Depisini ,yunge opa puluema molonge mele, ungu te isipe nimbendo:
“Enonga langi nongo molonge koleamo
kera mamuli anjeli koleamo mele lepa,
yembo tepa atondolemo melte mele lepa,
enone tekopukenjilimelemonga
pundu topa umbune simbe mele te liepili.

¹⁰ Enonga mongomane ‘melema naa kanangi.’
nimbe pipi sipe, sumbulu topa,
alieli eno umbune awili tekomenge
enonga bulume langopa olkondo sukundu opili
molko mindi pang.”[‡]
nirimu.

[†] **11:5:** ‘we kondo kolorumu’ nirimu akumu kanu yemboma enono ulu peanga mare teringimunge “nanga yemboma molangi.” naa nirimu. Yuni yuyu konopuni pilipe we kondo kolopa “nanga yemboma molangi.” nirimu. [‡] **11:6:** inie yakondo 4:4, Epesasi 2:8-9. [§] **11:7:** inie yakondo 9:30, 10:3. * **11:7:** inie anjokondo 11:25. [†] **11:8:** UnguManema 29:4, Aisaya 29:10, Mateyu 13:13-15, Jono 12:40, Lipe Mundorumu Yema 28:26-27. [‡] **11:10:** Konana 69:22-23.

11:11-24 Pulu Yemone Yembo Talape Lupema ‘Nanga Yemboma Molangi.’ Nirimu Ungu Te

¹¹ Akumunge na ungu te pea walsikirula:[§] ,Isirele yemboma, molko kenjeringi kinie kamu molko kenjeringiye? Paa molo! Isirele yemboma Pulu Yemo kinie teko kenjiku bulu siringimunge Pulu Yemone yembo lupemando lipe tapondopa ‘Mindili nolemela aulkena wendo ongo, nakinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nimbe lipe mondorumu. ‘Na yembo lupema lipu tapondombo kinie Isirele yemboma kanokolie konopu keri panjiku ‘olio yukanie kapola kapola molemelanje papu.’ niengi.’ nimbe aku terimu.*

¹² Nalo Isirele yembomane Pulu Yemo kinie teko kenjiku bulu siringimunge Pulu Yemone ma koleana pali yemboma paa tepa kondorumu, Isirele yembomane Pulu Yemonga ulu peangama munduku siye koloringimunge yembo lupemakinie ulu peangama terimu. Aku liemo Isirele yemboma Pulu Yemo molemona kelko ongo yunge talapena sukundu molonge kinie yemboma-kinie pali ulu peanga awisili olandopa olandopa temba.

¹³⁻¹⁴ Eno Isirele yemboma naa molko yembo lupe molemelema, nane kinié enondo nikiru. Na yembo lupe-manga nimbe Kirasini lipe mundorumu yemo[†] moliomonga yembo lupema ,ungu peangamo, nimbu silipu andolio mele ‘Nanga Isirele yembomane kanokolie “Eno malo.” ningu kumu panjikulie mindili nolemela aulkena wendo ongo Pulu Yemo kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nimbu Yesusini na ‘yembo lupemanga’ nimbe lipe mundundorumu yemo molio mele yemboma pali nimbu silipu andolio.

¹⁵ Pulu Yemone Isirele yembomando “Naa ongo anjo paa.” nirimu kulu mana yemboma pali yu molemona sukundu puku molko kondoko mindi punge aulkemo wendo orumu. Aku sipe Isirele yemboma molko kondonge aulkemo manie purumumunge yembo lupema molko kondonge aulkemo wendo orumu kulu nanga Isirele yemboma eno Pulu Yemone altopa sukundu limu liemo kololi ulu pulumu manie pupelie molopa mindi puli ulu pulumu paa kamukumu wendo ombá.

[§] **11:11:** Unzu pulu te inie yakondo 10:19. * **11:11:** Isirele yembomane ‘eno enono Pulu Yemonga yemboma. Pulu Yemone eno mindi tepa kondolemo kondomba. Yembo lupema yembo kerime. Pulu Yemone kanume tepa naa kondomba.’ konopu lieringi. Pollone akumu pilipelite aku sipe nimbe pep torumu. LipeMundorumuYema 13:46-47, 22:18,21. † **11:13-14:** bokumunge alsena anjokondo “1.aposel”.

¹⁶ Pillawa kalongendo pillawa topele tolemelemonga mare ou wendo liku Pulu Yemo popo toko silimele akumu‡ Pulu Yemonga pillawa kake telimu lemo liemo pillawa we lemoma pali kepe Pulu Yemonga pillawa kake telime lemola. Unjo tengah pulkinioma Pulu Yemonga kake telime liemo unjomo pali Pulu Yemonga unjo kake telimula.§

¹⁷⁻¹⁸ Unjo ollipi peanga ponienaa angilimomonga kola mare* Pulu Yemone langopa lteralie, eno yembo lupema lamana unjo ollipi keri angilimomonga kolama mele moloringimunge kola mare langopa unjo ollipi peangamonga lipe waka-maka suku panjerimumunge enone ‘Unjo peangamonga kola maniendopa, olio olandopa molemolo.’ ninga konopuni naa piliengi! Kola peangama kinie unjo peangamonga langi norumu langime eno-kinie pea nolemelemonga enone ‘Unjo peangamonga kola maniendopa, olio olandopa molemolo.’ ninga konopumuni naa piliengi! Aku siku konopu lieringi liemo i siku piliengi: ‘Eno unjo kolamane unjomonga pulkinioma langi naa silimele. Unjomonga pulkiniomane eno kolama langi silimo.’ konopu leayo.†

¹⁹ Nalo pe eno ‚Isirele yembo naa molemelemane, ningen: “Pulu Yemone ‘Olio kola kerime lipu unjo peangama panjembo.’ nimbe unjo peangamonga kola mare langopa lterimu.” ninge.

²⁰ Aku sikela. Nalo unjo peangamonga kola langopa lterimu akumene ‚Pulu Yemone ‘Eno nokopili.’ nimbe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu ‘Yu sike orumu.’ ninga, tondolo munduku naa pilieringimunge Pulu Yemo yuni eno langopa lterimu; eno unjo kerimunge kolama enone ‚Yu sike orumu.’ ninga, tondolo munduku pilimelemonga‡ aku siku angilku kondolemele. Aku sike nalo ‘Olio peanga.’ ninga enonga imbi liku ola naa munduku kara puku naa molangi. Pipili kolko pilku konginjiku molayo.

²¹ Pulu Yemone unjo peangamonga kolama ‚kondo naa kolopa, we angiliepili siye naa kolopa, langopa lterimu-munge eno kepe aku sipe we angiliepili siye naa kolomba kene kara puku naa molayo.

‡ **11:16:** Rasi-witi kepe langime kumbi lepa polo torumu kinie mare ou liku Pulu Yemo sirangi ungu manema Kambu 15:17-21, LLipai 23:10,17. Ya ungu iko topalie Isirele yembomando nirimu. § **11:16:** Unjomo Isirele yemboma. Unjo pulkinioma Isirele yembomanga pulu pulu anda-kolepama. * **11:17-18:** aku unjo kolama Isirele yembo mare yu mele mele kanume ungu pulu te 11:16**.

† **11:17-18:** Iungumu lipe tapondolemo ungu te Jono 4:22 molemola. Pulu Yemone Eporayamo-kinie nimbe panjerimu ungumu kananila (OuPuluPulu 18:18). ‡ **11:20:** bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”.

²² Imu konopuni pilku molayo: Pulu Yemone yembomakinie ulu peangama tepa mindili silimo ulume tepa peaselo telemo. Yu munduku siye koloringi yemboma mindili sirimu, nalo enone yu kanopa peanga kanopalie eno tepa kondomba ulume teko molongi liemo yuni eno-kinie ulu peangama terimu mele sike aku sipe temba. Aku naa tengi liemo eno langopa ltembala. §

²³ Pe unjo kola ou langopa lterimume konopu alowa teko altoko, 'Ye nomi Kirasimu yu sike orumu.' ningu, tondolo munduku piliengi liemo unjo langorumune kelepa topa mondomba. Pulu Yemone kanu kolama aku sipe manda temba.

²⁴ Eno pilimele, eno lamana unjo ollipi kerimunge kolama Pulu Yemone langopa unjo ollipi peanga ponienan umbu topa nokoramu, kanumu enonga unjomo molo, akumunge eno panjerimu. 'Aku sipe mele kapola naa temba.' ningu naa telemele kanumu. Aku terimu kinie kapola orumu liemo unjo peangamo yunge kolama kelepa lipe topa mondomba kinie paa kapola naa angilimbeye?

11:25-32 Pulu Yemone Yunge Kondo Kololi Ulu Pulumu 'Yemboma Pali Kanangi.' Nimbe Terimu Ungu Te Kinie Pulu Yemone Isirele Yemboma Pali 'Mindili Naa Nangi.' Nimbe Lipe Tapondomba Ungu Te Kinie

²⁵ Angokeme, Pulu Yemonga ungu pulu te ou lopi tepa perimumu eno naa pilinge kinie kapola naa temba. 'Enone 'Olio pilipe konginjeli yemboma molopo ungume pali pilimolo.' ningu naa piliengi!' nimbu kanu ungu pulu lopi tepa perimumu piliengi nimbu siembo. Akumu isipe: Isirele yembomane pali Pulu Yemonga ungumu 'Sike.' ningu pilku linga aulkemo kamu-kumu pipi naa silimo. Pulu Yemone yembo lupe mako torumu yemboma pali yunge talapena sukundu sukundu olemele kinie mindi Isirele yembomanga konopume isili-ou pipi silimo.*

²⁶ Yembo lupema Pulu Yemonga talapena sukundu ongo pora singe kinie Pulu Yemone yunge Isirele yemboma pali lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.† 'Pulu Yemonga, bokune ungu te aku sipe nimbe molemo, akumu isipe:

'Pulu Ye Yawene nimbendo:,'

"'Isirele yemboma kamu molko naa kenjengi!' nimbe

§ **11:22:** Ipuru 10:26-31. * **11:25:** inie yakondo 11:7. † **11:26:** bokumunge alsena anjokondo "21.2.kisimbek".

lige tapondomba yemo Jerusalleme[‡] molopalie ombá.
Kanu yemone

Jekopone kalopa lsimu yembo talapemo

Pulu Yemonga ungumu naa pilku

bulu siku molemele mele ‘munduku siye kolko

konopu alowa teangi.’ nimbe lipe tapondomba.

²⁷ Nane ‘enonga ulu pulu kerime manie pupili.’

nimbo walemonga

aku sipu aku ungumu nimbu panjipu mi lembo.” ,nirimu,’[§]
nimbe molemo.

²⁸⁻²⁹ Pulu Yemone yembo tendo “Yu nanga yembomo
molopili.” nimbe mako topalie kelepa konopu alowa
naa telemo. “Yu tepo kondombo.” nimbe panjilimo
ungume konopu alowa naa tepa siye naa kolemo akumunge
Isirele yembomane ,Yesusinge, temane peangamo naa pilku
liku bulu siringimunge Pulu Yemo Isirele yemboma-kinie
opa pulue molemele akumunge eno yembo lupema lipe
tapondopa Pulu Yemonga yemboma molonge aulkemo ak-
isinderimu. Nalo Pulu Yemone Isirele yembomanga pulu
pulu anda-kolepalime konopu mondopa ‘Enone kalko linge
yemboma ‘nanga yemboma molangi.’ nimbo.’ nimbe
mako torumu mele pilipelie kinié Isirele yemboma konopu
mondopa molemo.

³⁰ Eno yembo lupemane ou Pulu Yemone “Teaa.” nirimu
mele pilku liku naa teko su siringi nalo Isirele yembomane
Pulu Yemone “Teaa.” nirimu mele su siringimunge Pulu
Yemone eno yembo lupema we kondo kolemo.

³¹ Aku sipela Pulu Yemo eno yembo lupema we kondo
kolemomonga Isirele yembomane Pulu Yemonga ungu naa
pilku liku su silimele. Nalo we molo. Pulu Yemo yuni
Isirele yemboma we kondo kolombala. Eno yembo lupema
Pulu Yemone we kondo kolemo mele aku sipe yuni Isirele
yemboma kepe we kondo kolombando Isirele yemboma eno
yunge ungumu liku su silimelela.

³² Yemboma pali Pulu Yemone ‘We kondo kolambo.’
nimbelie ‘Eno pali ou ungu ta niengi.’ nirimu.

*11:33-36 Pollone Pulu Yemo Kapi Nimbe Imbi Lipe Ola
Mundundorumu Ungu Te*

³³ Olionga Pulu Yemo paa molopa kondolemo.
Yu molemo mele olione pilipu sundulimolo.

[‡] **11:26:** Imbi Jerusalemenga ungu pulu te inie yakondo 9:33*molemo.
“Kanu lipe tapondomba yemo yu Isirele ye te molomba.” nimbelie nirimu.
Bokumunge alsena anjokondo “23.Krais”. [§] **11:27:** Aisaya 59:20-21, 27:9,
Jeremaya 31:33-34; bokumunge alsena anjokondo “22.kontrak”.

Mulúmu* paa olandopa lemo olione
 yu kapola naa manda manjimolo mele aku sipela
 Pulu Yemo yunge ulu peanga telemoma kinie
 yunge konopumu kinie
 yunge pilipe konginjelimu kinie
 paa awisili pelemo,
 olione manda pilipu naa limolo.†
 Yu konopumuni pilipe nilimomanga pulume
 olionga yembo tene paa manda naa pilipu nilimolo;
 yu aulke pulimoma
 paa manda naa kanopo lendelemolo.‡
 34 "Nawene Awilimu konopu lemo mele pilimoye?
 Molo nawene ungume kinie, ulume kinie,
 Awilimu lipe ora simbeye?"§
 35 "Molo nawene 'Yuni na mele pundu topili kene
 nane yu-kinie elou teambili.' nimbe
 yu melte we sirimuye? 'Yembo te molo.'"^{*}
 36 Yu melema pali terimu Pulu Yemo;
 yu melema pali enge sipe nokopa molemo;
 melema pali yunge mindi.
 Kinié kepe pe alieli kepe olione
 'Yu paa olandopa yemo. Yunge imbi
 melemanga pali paa olandopa molemo.' nimbu
 yu kapi nimbu
 imbi lipu ola mundundulipu mindi pamili.
 Sike aku sipe tepili.

12

*12:1-15:13 KIRASI 'SIKE' NINGU TONDOLO MUNDUKU
 PILIMELE YEMBOMANE ULU TENGE MELE POLLONE
 NIMBE SIRIMU UNGUME*

*12:1-2 Pollone "Pulu Yemo Popo Tamili." Ningu Enone
 Enono Konde Molangi Kangi Pali Yu Siee." Nirimu Ungu Te*

¹ Akumunge* angokeme, nane enondo tondolo mundupu nikiru: "Pulu Yemone olio kondo kolopa 'Naa tambo.' nilimo kene ,yembomane kongi kinie kera kinie paa kake telime Pulu Yemo popo toko kalko siringi yuni kanopa peanga kanopa lsimu mele, enone 'Pulu Yemo popo tamili.' ningu eno enono konde molangi kangi pali ulu pulu keri te naa pepa kake tepili yu siengi." nimbu mawa tekero.

* 11:33: Kewa-ungune "nomu-kusa mele" nilimo nalo umbu yembomane naa pilimele. † 11:33: Konana 92:5. ‡ 11:33: Jopo 5:9, 11:7, Konana 139:6.

§ 11:34: Aisaya 40:13. * 11:35: Jopo 41:11. * 12:1: Nambolka akumungeye? Pollone inie yando kolomongo-awili 1-11 nimbe silimo pali akumunge.

'Pulu Yemo kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundundemili.' ningu aku teangi.[†]

² Aku tekolie enonga kangimene altoko we mana yembo-manga konopu leko ulume telemele mele manda manjiku naa teayo. 'Pulu Yemone olio konopu kondema sipili.' ningu alowa teko konopu lupe leko ulu lupe teko molayo. Aku siku tengi liemo enone Pulu Yemone 'Ulu teangi.' konopu lemo ulume manda pilinge. Ulu peangama kinie ulu yu kanopa konopu silimoma kinie ulu sumbi nilime kinie manda pilinge.[‡]

12:3-8 Pulu Yemone Olio Yu-Mele-Mele Tondolo Apurupe Silimomane Yunge Kongono Teamili Ungu Te

³ Pulu Yemone na we kondo kolopalie nando "Andoko yemboma nanga ungumu ningu si." nirimu-ne nane enondo nimbondo: "Eno yu-melete-melete molemele mele konopu siku imbi manie mele molopili molkolie 'Olio imbi ola mele molopili molemolo.' konopu naa leaa." nikiru.[§] Pulu Yemone eno kongono lupe lupemanga pilipe konginjeli lupe lupe sirimu akumene konopu leko kondoko eno yu-melete-melete tenge mele apureyo.

⁴ Olionga kagine kimbu-ki mele angilimomane pali kongono lupe lupe telemele. Kini kongono lupe tepa, mongone lupe tepa, komuni lupe tepa, kangimunge melemane aku siku kongono lupe lupe telemele mele

⁵ aku sipu olio yembo awisili molemolo nalo olio Kirasinge yemboma molemolomanga olio kangi telumu mele molopo kangi telumunge kimbu-ki melema mele molemolo.*

⁶ Pulu Yemone yuyu 'Olio yu-melete-melete kongono lupe lupe teamili.' nimbe, pilipe konginjelime lupe lupe moke tepa silimo kanu kongonoma teamili. Ungu nimbe silimunge pilipe konginjelimu simu liemo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilimolo mele yemboma ungume nimbu siemili. Kanu yembomanga te Pulu Yemo, 'Sike lipe tapondolemo.' nimbe, awili tepa tondolo mundupe pilimo yembomone ungu awisili tondolo mundupe nimbe sipili. Molo te Pulu Yemo kanga tepa mele mindi pilimomone kanga tepa nimbe sipili.

⁷ Yembo lipe tapondoli pilipe konginjelimu silimo liemo yemboma lipe tapondopili. Ungu mane sili pilipe konginjelimu silimo liemo akumu limo yembomone ungu mane sipili.

[†] **12:1:** UnguManema 6:5. [‡] **12:2:** inie yakondo 6:13. [§] **12:3:** Pillipai 2:1-11.

* **12:5:** Ungu pulu te Ou-Korini 10:17*

⁸ 'Umbunemane yemboma topa manie naa mundopili. Konopu tondolo pupili molangi.' nilimo pilipe konginjelimu pelemo yembomone aku sipe nipili. Yembo lupema lipe tapondombando kou mone silimo yembomone konopu talo tepe naa lepa toya topa kou mone sipili. Yembo lupemanga kongono nokolemo yembomone nokopa kondopili. Yembo mindili nolemelema kondo kolopa lipe tapondolemo yembomone konopu sipe lipe tapondopili.[†]

12:9-21 Enonga Angenupilime Konopu Mondonge Ungu Te

⁹ 'Yembo lupema, paa sike konopu mondoko kondayo. Ulu pulu kerime kanoko keri kanoko munduku siye kolko, ulu pulu peangama mindi konopu mondoko tondolo munduku teko molangi.[‡]

¹⁰ Enonga angenali konopu mondoemele mele Kirasinge yemboma anjo yando konopu mondayo.[§] Enonga yembo mare molko kondonge eno molko kenjinge kinie konopu awisili naa leko konopu peanga pepili yembo lupema kapi ningu molayo.

¹¹ Ulu peangama tengendo siye naa kolko enge ningu teko, 'Yembomane olio Pulu Yemonga Minimu pea molemolo kanangi.' ningu 'Yu olio ambolopa molopili.' ningu molayo. Awilimunge kongono tondolo munduku tendayo.

¹² 'Pe molopo kondomolo.' ningu pilku konopu sieyo. Mindili singe kinie mumindili naa kolko taku liku molayo. Alieli Pulu Yemo kinie ungu ningu molayo.

¹³ Pulu Yemonga yembo mare mele molo tolemoma liku tapondoko mele mare siengi. Yembo kolea sulune yembo mare ponenge leko onge kinie liku tapondoko pea peangi.

¹⁴ Yembo marene eno teko kenjingema 'Pulu Yemone eno tepe kondopa lipe tapondopili.' ningu yu mawa teangi. Sike Pulu Yemo mawa tendekolie 'Kanu yemboma tepe kondopa lipe tapondopili' niengi. 'Eno ,pundu topa, tepe kenjepili.' ningu mawa naa teangi.

¹⁵ Yembo konopu singema-kinie eno konopu siku molangi. Yembo kola tengema-kinie kola teko molangi.*

¹⁶ Yemboma-kinie konopu telune pupili ulume telu siku teko molangi. Eno kakera naa ningu 'Yembo awilime molemolo, we yemboma-kinie naa andopo molomolo.' naa ningu, yembo imbi naa mololime-kinie konopu siku telune tapu toko molangi. 'Na imbi paa ola molemo. Na paa pilipe konginjeli pelemo yembomo molio.' naa niengi.

[†] **12:8:** OuKorini 12:4-11, Epesasi 4:11, OuPita 4:10-11. [‡] **12:9:** OuTesallon-aika 5:21-22. [§] **12:10:** Ipuru 13:1. * **12:15:** ungu pulu te Ou Korini 12:26 nje.

¹⁷ Yembo marene eno teko kenjinge kinie enone anjo teko naa kenjengi! Yembomane pali kanoko peanga kanolemele ulume mindi pilku teko molangi.

¹⁸ Opa teko mumindili kololi ulu akume konopu liku munduku naa piliengi! Alieli 'yemboma-kinie pali taka lipu molamili.' ningu konopu kimbu siku pilku molangi.[†]

¹⁹ Nanga pulu lemo yemboma yembo marene eno teko kenjinge kinie eno pundu naa tangi. 'Pulu Yemone eno-kinie mumindili kolomba.' ningu siye kolangi. Aku sipe mele 'Pulu Yemonga, bokune ungu te molemo, akumu isipe: 'Awilimuni nimbendo:

"Teko kenjilimelemonga pundu toli kongonomo nanga kongonomo mindi. Teko kenjilimelemonga nane nanu pundu topo mindili simbo." nilimo.[‡] aku sipe molemo kene 'eno enono naa teangi.'

²⁰ Aku siku paa naa tekolie 'Pulu Yemonga bokune nilimo mele teangi. Akumuni nimbendo: 'Nunge opa puluemo engelene kolomba kinie ga sieni.

'No waka lekemo.' nimbé kinie no kolko sieni.

Aku teni kinie[§] nu-kinie tepa kenjimbe ulu kanume pilipelie pipili kolomba."^{*}
'nilimo mele teangi.'

²¹ Ulu pulu kerimene eno topa manie naa mundopili. 'Ulu pulu kerime topo manie mundemili.' ningulie ulu pulu peangama teangi.

13

13:1-7 Pollone "Yemboma Gapomanone Ungu Mane Sipe Panjilimoma Pilku Liku Teko Molaa." Nirimu Ungu Te

¹ Yemboma pali gapomanone nilimo mele pilku liku molangi. Gapomano we naa molemo. Pulu Yemone 'Kolea nokopili.' nimbe mako tolemo-na molemomonga aku siku teko molangi. Koleamanga pali gapomano molemelema Pulu Yemone mako topa 'molangi.' nilimo-na molemelemonga aku siku enone nilimele mele pilku liku molangi.

² Akumunge "Gapomanonga ungu naa pilimolo." nilimele yembomane aku siku "Pulu Yemone 'teangi.' nimbe mondolemo yembomanga ungume naa pilimolo." nilimele. Aku telemellemonga enonga kotemo wendo ombá.

[†] **12:18:** Ipuru 12:14 ekendo. [‡] **12:19:** UnguManema 32:35, Mateyu 5:39.

[§] **12:20:** Giriki-ungune isipe ungu iko tolemo: "Aku teni kinie nuni yunge pengena tepe elka liku maku toni" nilimo. ^{*} **12:20:** Ungu Tondolo Kangama 25:21-22; Wendo Oringi 23:4-5, Mateyu 5:44.

³ Molko kondolemele yemboma nokoli yembomane teko naa kenjilimele. Teko kenjiku molemele yemboma mindi pipili kolangi. Gapomanone eno mindi tepa kenjimbe. 'Nokoli yemboma olione pipili naa kolamili. Enone olio teko naa kenjengi!' ningulie ulu peangama teko molayo. Aku tenge kinie gapomanone enone teko molemele mele kanopa kapi nimbé.

⁴ 'Yemboma molko kondangi.' nimbe Pulu Yemone 'Nanga kongono tendelimu molopili.' nimbe gapomano lipe mondolemo-na gapomanone aku sipe temba. Nalo gapomano we tondolo naa pelemo. Gapomanomone yembo kerime konopu keri panjipe mongo simbendo tondolomo pelemo kene enone teko kenjengi liemo yu pipili kolayo. 'Teko kenjinge yembomanga kote wendo ombá kinie nanga kote pilindepili.' nimbe Pulu Yemone gapomano mondolemo.

⁵ Akumunge 'Yuni olio tepa kenjimbe kene yuni nimbé mele tepo molamili.' akumu manjiku ningu naa molangi. 'Olio konopu keri naa pepili, konopu waengo sipu molamili.' ningu yuni nimbé mele teko molangila.

⁶ Enone aku siku ningu pilkulie, nokoli yembomane Pulu Yemonga kongono manjiku teko molemele kene kou-takisi tangila.

⁷ Gapomanone ungu mane sipelie "Mele sie." nilimo melema siengi. Kou takisi limele yemboma kou-takisi toko siengi. Mele limelemanga kou-takisi pulimo mele toko siengila. Eno nokolemele yemboma-kinie karaye naa teko ungu ningema taka liku pilku molangi. Yembo te imbi ola molemomonga imbi liku ola mundundengila.*

13:8-10 Unyu Manema Pali Pilipu Lipu Temolondo Yemboma Konopu Mondamili Unyu Te

⁸ Eno anjo-yando yemboma-kinie pundu anjikulie 'We pepa mindi naa pupe aku pundume welea pora nipili.' ningu nondoko pundu tangi. Ulu telu mindi tekolie "Pora naa nipili." niengi. Akumu isipe: Anjo yando yembo eno enono-kinie konopu mondoko kondo kolko mololiku pang. Aku tenge yembomaaku siku Pulu Yemonga ungu manema pali paa pilku liku tenge-na yemboma konopu mondoko siye naa kololiku punge kinie paa papu.†

⁹ 'Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando nimbe sirimu pelemo, ungu manema isipe:

"Ambo yema wa ulu kerinele naa teangi.

* **13:7:** Kou takisimunge ungu mare Mateyu 17:24-27, 22:17,21 (LLuku 20:22,25). Romo yembomanga kou mone pikisa te gomo 124. † **13:8:** Mateyu 5:43-44, Jono 13:34, Ou Korini 13, Kollosi 3:14.

Yemboma toko naa kondangi.
Melema wa naa liengi.

Yembo lupemanga melema kanoko yama naa meangi.”‡
kanumu. Aku ungu manema kinie ungu mane lupema pali
kinie lipu tere lepo nimolondo

“Eno enono yu-melete-melete konopu mondoko
kondo kolko nokolemele mele aku sikula
yemboma konopu mondoko nokoko molangi.”§
aku ungu mane pelemomo nilimolo.

¹⁰ Enone konopu mondolemente yemboma kondo kolkolie
manda naa teko kenjingé.* Kanu kinie ‚Pulu Yemonga,
ungu manema pali pilku liku tengendo yemboma konopu
mondoko kondo kolonge kinie aku siku paa sike ungu
manema pali pilku liku tengé.†

*13:11-14 Pollone Yesusi Yunge Yemboma Om̄ba Limbe
Walemo Wendo Omb̄ monga Olio Kinié Molomolo Mele
Nirimu Ungu Te*

¹¹ ‘Aku sipu ulume teamili.’ nambemune nikiruye? Wale
te om̄ba pelemomonga aku sipu nikiru. Kanu walemo eno
pilimele, akumu isipe: Kinié eno uru pelemelema makilku
ola molonge wale kanumu. ‚Kirasini olionga nimbe tender-
imumu ou ‘Sike.’ nimbu, tondolo mundupu pilierimulu‡
kinie yuni yu molombana olio ‘yu pea molamili.’ nimbe
kamu sukundu limbe walemo nondopa naa ombá terimu,
nalo kanu walemo kinié nondopa wendo ombá tekemo kene
eno uru pelemelema makilku ola molonge walemo koronga
wendo omu.§

¹² Ipulueli pora nimbé tepa, kolea tangomba tekemo kene
sumbulu tolemo kinie telemele ulu pulume mundupu siye
kolopo,* pa teline† opa telemele melema lipu panjemili.‡

¹³ Ulu kake telime kolea pa telemo kinie yemboma
kanangi pipili naa temba ulume temolondo tondolo
mundupu teamili. Maku topo no tondolo nombo kara pupu
kekelepa naa tamili.§ Wa ulu kerinele naa tepo, kanu
ulume temolondo konopu lipu mundupu naa andamili.
Irinele naa tepo, yembo lupemanga melema kinie kalune
angilimo melema kinie ulu mare lupe lupe yembo marene
telemele kinie kanopolie, yama naa membo ‘Nanga aku

‡ **13:9:** Wendo Oringi 20:13-15,17, UNGU Manema 5:17-19,21. § **13:9:** LLipai
19:18, LLuku 10:27. Temane te LLuku 10:25-37 pali paa kanoyo. * **13:10:**
LLuku 6:27, Gallesia 5:14. † **13:10:** bokumunge alsena anjokondo “26.lo”.

‡ **13:11:** bokumunge alsena anjokondo “8.bilip”. § **13:11:** PePita 3:8-14.
* **13:12:** Epesasi 5:11. † **13:12:** Pollone ungu iko topalie ipulueli kinie
tangoliselondo nirimu mele Ou Tesallonaika 5:4-8 kananila. ‡ **13:12:** Opa
tengendo melema Epesasi 6:10-17, PeKorini 10:4. § **13:13:** LLuku 21:34.

sipe liepiliya!' molo 'Na aku sipu teamboa!' nimbu pilipu konopu keri naa panjemili.*

¹⁴ Nalo 'mulumbale pakolemele mele eno aku siku, Awili Yesusi Kirasi 'konopu lemo mele aku sipu konopu leamili.' ningu yu, liku pakokolie,[†] ou-we-konopumene[‡] ulu kerime pilku waka kolemele mele 'Waka naa kolamili' ningu 'Konopumene pilipu waka kolemolo ulume teamili.' naa nieyo.

14

14:1-15:13 Kirasinge Yembo Konopu Tondolo Pupili Molemele Yemboma Kinie, Konopu Tondolo Naa Pupili Molemele Yemboma Kinie, Akumenga Ungu Te

14:1-12 Kirasinge Yembomanga Ulume Kanopo Apurupu 'Teko Kenjikinu.' Naa Niemili Ungu Te

¹ Yembo te 'Kirasi yu sike' nimbe pilimo nalo yu tondolo mundupe naa pilimo yembo akumundu "Pea molamili ou." ningu, yuni pilipe ulu telemoma naa pilku apuruku yu-kinie ungu awisili kerepale naa niengi.*

² Kirasinge yembo te 'langime pali nombó kinie uluri naa temba.' nimbe pilimo nalo Kirasinge yembo te konopu tondolo naa pupili molopalie kongime pea pali mi lepa naa nomba, ponieno olemo langime mindi nolemo.

³ Yembo te langime pali nolemo yembomone yembo kongime mi lepa naa nolemo yembomo 'Yu keri, na peanga.' konopu naa liepili. Yembo te kongime mi lepa naa nolemo yembomone yembo langime pali nolemo yembomo kanopa apurupelie 'Tepa kenjikimu.' naa nipili. Yembo langime pali nolemo kanu yembomo Pulu Yemone kanopa peanga kanopa 'nanga yembomo molemo.' nirimu kene aku naa teangi.

⁴ Nu nawe konopu lekolie yembo tengā[†] kendemande yembomone ulu tembama kanoko 'Imu teko kondokono. Imu teko kenjikinu.' ningu apurulinoye? Yunge ye awili nokolimuni mindi yunge kongono telemoma kanopa 'Imu teko kenjikinu. Imu teko kondokono.' nimbe apurumbe. Nalo Awilimuni kanu yembomo 'Konopu tondolo pupili

* **13:13:** Gallesia 5:16-24. † **13:14:** Ya 13:12 kinie, Epesasi 6:11 kinie 'opa teli mulumbale kapane telime pakangi.' nimbe molemo nalo ya 13:14 kinie Gallesia 3:27 kinie 'kapane teli mulumbalema' nimbe naa molemo. Ya 13:14 Giriki ungune 'Yesusi Kirasi pakangi.' nimbe molemo, akumu 'Pilku sundungenje.' nimbu pilipulie 'mulumbale mele' torumulula. Epesasi 4:24, Kollosi 3:10,12 kananila. ‡ **13:14:** bokumunge alsena anjokondo "29.olpelabel". * **14:1:** Mateyu 7:1-5. † **14:4:** "yembo te" kinie "nokoli yemo" kinie nikimu akumu Yesusi Kirasi kanumu.

molopili.' nimbe lipe tapondombamonga yu sike konopu tondolo pupili molomba.

⁵ Kirasinge yembo tene 'Iwalema we walema. Iwalemo Pulu Yemonga wale kakemo.' konopu lemo. Nalo Kirasinge yembo tene walema apurou naa apurupe 'walema telu sipe' konopu lemo. Yembomane pali yu-mele-mele konopu lemele mele konopuni pilkulie 'Na aku sipu konopu lelio papu konopu lelio.' ningus tondolo munduku piliengi!

⁶ Yembo tene 'Iwalemo peanga olandopa.'[‡] nimbe pilimo yembomone 'Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.' nimbe aku sipe nimbe pilimo. Yembo te langime naa apurupe walu nolemo yembomo 'Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.' nimbe Pulu Yemondo "Ange." nimbeline langime nolemo. Yembo te langime mi lepa naa nolemo yembomo 'Awilimuni kanopa peanga kanolemo mele teambo.' nimbe aku sipe tepa Pulu Yemondo "Ange." nilimo.

⁷ Olio Kirasinge yembomanga tene konopuni pilipe 'Na nanu pilipulie isipu tepo molambo.' manda pilipe naa nimbé. Yuyu pilipelie 'Isipu kolambo.' manda naa nimbéla.

⁸ Olio konde molopolie Awilimuni[§] kanopa peanga kanolemo ulume mindi tepo molamili. Molo kolomulu liemo 'Awilimuni 'Kolani.' nikimu walemo wendo okomena yunge imbi ola molopili kolambo.' niemili. We konde molomolo kinie kepe kolomolo kinie kepe olio Awilimunge yemboma molomolo.

⁹ Aku ulumunge ulu pulumu isipe: Yu 'Yembo kololimenga kepe konde molemelemanga kepe Awilimu molambo.' nimbe Kirasi yu kolopalie kelepa konde molorumu.

¹⁰ Akumunge nuni nambemune nunge angenane ulu telemoma 'Imu teko kenjikinu. Imu teko kondokono.' ningus apurulinoye? Nunge angena nambemune kanoko keri kanoko 'Yu yembo kerimu.' nilinoye? Pe olio pali Pulu Yemonga kotena angilimolomonga kinié aku teleno kapola naa telemo.

¹¹ Akumunge Pulu Yemonga bokune ungu te molemo, akumu isipe:

'Awilimuni nimbendo:

"I konde molopo mindi pulio akumu paa sike mele yemboma pali ongo nanga kumbikerena koporongo langoko tamalu peko,
"Pulu Yemo yu sike molemo." kerena ningue akumu paa sikela." nikimu."^{*}

[‡] **14:6:** Walemondo ungu mare Gallesia 4:10, Kollosi 2:16. [§] **14:8:** bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela". ^{*} **14:11:** Aisaya 45:23, Pillipai 2:10-11.

nimbe molemo.[†]

¹² Akumunge olio yu-melete-melete olionga ulu telemolomanga pulume pali sike Pulu Yemo nimbu simolo.[‡]

14:13-23 'Kirasinge Yemboma Teko Kenjengi!' Ning Ulu Mare Naa Teangi Ungu Te (14:1-15:13 pali kanani.)

¹³ Akumunge olione anjo yando yembomane ulu telemelena apurupu kanopo keri kanolemolo mele mundupu siye kolamili. Ulu te lupe isipu teamili: Nunge angena 'manie pumbe molo ulu pulu kerime temba ulu te paa naa teambo.' ning[§] pilku molangi.

¹⁴ Na ,Pollo,, Awili Yesusi pea konopu telune pupili molembolo yemo molopolie* "Melemanga pali melte[†] yuyu Pulu Yemone kanopa kalaro molemo' nimbe naa kanolemo.' nimbu tondolo mundupu pilkiru. 'Nalo yembo tene melte 'kalaro molemo' konopu lemo liemo sike kanu meleme kanu yembomone aku sipe konopu lemomonga aku meleme kanopa ulu te temba kinie tepa kenjimbe.' nimbu pilkiru.

¹⁵ Nuni langi te noleno kinie angenane kanopalie yunge konopune umbune pelemo liemo nuni yu konopu naa mondokolie aku siku teleno. Kirasi yunge nimbe kolo wangopa kolondorumu angena akumu nu langi noleno-na kanopalie Kirasi mundupe siye kolopa kamu ulsu pupe molopa kenjimbe liemo aku langimu naa nou.

¹⁶ Nuni ulu pilku peanga pilku telenomo yembomane kanokolie nunge bulkundu nindiku 'Tepa kenjikimu.' ning[§] kinie kapola naa temba kene nu teni ulume mimi siku pilku tek[‡] molani.

¹⁷ Pulu Yemo ye nomi kingi molopa 'Kirasinge yemboma, nokopalie[‡] langi kinie no kinie nolemele aku melemanga yu kanopalie ungu te naa nilimo. Yu ye nomi kingi molopa nokopalie ulu sumbi nilime kinie, taka lipe mololi ulume kinie, konopu sili ulume kinie, Mini Kake Telimuni silimo aku ulume mindi 'tenge kinie kanopo peanga kanombo.' nimbe pilipe molemo.

¹⁸ Yembomane Kirasinge kongono pilku tendengendo aku ulume telemelena yemboma Pulu Yemone kanopa peanga

[†] **14:11:** Ou walse Josepone aku sipe ungu te nimbe panjipe mi lierimu (OuPuluPulu 42:15). [‡] **14:12:** Kirasinge yembomanga kote te wendo omb la. PeKorini 5:10, Ipuru 4:13, Mateyu 12:36 kananila. [§] **14:13:** inie anjokondo

16:17, PeKorini 6:3. ^{*} **14:14:** Aku sipe mandala, molo akumunge ungu pulumu isipenje: 'Na Awili Yesusini nanga konopune melema pali lipe ora silimomonga na ulume pali pilio.' [†] **14:14:** inie manie 15 kinie ou yakondo kinie langi nikimu akumundu ya nikimula. Mateyu 15:10-11,16-20, Mako 7:14-23, LipeMundorumuYema 10:9-16, OuTimoti 4:4, Taitasi 1:15. [‡] **14:17:** bokumunge alsena anjokondo "20.kingdom".

kanolemo, we yembomane kanoko 'teko kondokomele' ningu kanolemele.

¹⁹ Akumunge olione yemboma taka liku konopu telune mindi pupili molonge ulume kinie, olionga angenupilime Kirasinge ungume pilku liku teko molongendo konopu olandopa tondolo pupili molonge ulume kinie, paa tondolo mundupu teamili.[§]

²⁰ Langi te nonimunge Pulu Yemonga kongonomo kamu toko manie mundoni kinie paa kapola naa temba kene aku paa naa teani. Sike langime pali kalaro te naa molopa uluri naa telemo nalo langi te noni kinie yembo tene kanopalie yu konopu talo pembamonga Kirasinge yembo molopa temba mele pilipe sundupe tepa kenjimbe liemo aku tenimu kapola naa temba.

²¹ Nuni kongi te molo no-waene te noni molo ulu te lupe teni kinie angenane kanopalie yu konopu talo pembamonga Kirasinge yembo molopa temba mele pilipe sundupe tepa kenjimbe liemo altoko aku siku naa teni kinie papu.

²² Nunu aku melema kanoko konopuni pilino mele akumu nu kinie Pulu Yemo kinie elonga kongonomo. Yembo tene melte kanopa 'Imelemo peanga.' konopu lepalie yunge konopuni pilipe 'Tepo kenjikiru.' nimbe ungu te naa piliemu liemo yu konopu sipili.

²³ Nalo yembo tene langi te kanopa 'Ilangimu kalaro molemonje. Nombó kinie kapola naa tembanje.' nimbe pilipelie nomu liemo tepa kenjilimo. 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu te tekero.' nimbe tondolo mundupe naa pilimomonga nomu liemo sike tepa kenjilimo. Oione 'Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume telemolo.' nimbu tondolo mundupu naa pilimolo ulume telemolo kinie aku sipu ulu pulu kerime telemolo.

15

15:1-6 'Kirasini Pilipe Telemo Mele Oione Aku Sipu Pilipu Teamili.' Nirimu Unru Te (14:1-15:13 pali kanani.)

¹ Olio 'Yesusi sike' nimbu, tondolo mundupu pilipu siye naa kolemolo yembomane konopu tondolo naa pulimo yemboma 'Yesusi ambolko kondangi.' nimbu enonga umbunema pea mendepo, olio oliolio konopu sipu molomolo ulume mindi naa teamili.*

² Olio yu-mele-meles 'Kirasinge yemboma 'Kirasi yu sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele siye naa kolko yu

§ 14:19: OuKorini 14:26. * 15:1: inie yakondo kolomongo-awili 14 nirimumunge ungu mele pilipe ya we nilipe pukumu. Te lupe molo.

tondolo munduku ambolangi.' nimbu eno lipu tapondo-molondo kanoko peanga kanolemele ulume teamili.

³ Olio pilimolo, Kirasi kepe yu yuyu 'konopu sipu molombo ulume teambo.' naa nirimu kanumu.[†] Yuni pilipe terimu mele Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe: „Pulu Yemone “Mana pu.” nimbe lipe mundumbe ye Kirasimuni pe ombo temba mele Depisini ou pilipelie nimbendo:„

“Yembomane nu[‡] ungu taka tondoko marake tengi akumu na pea tengila.”

nirimu.[§]

⁴ Ou „Pulu Yemonga, bokune imbi toringi aku ungumene pali olio mane simbendo molemo.* ‘Olionga konopu tondolo pupili siye naa kolopo Kirasi ambolopolie ‘Pulu Yemone olio lipe tapondomba walemo sike ombá.’ nimbu tondolo mundupu pilipu nokopo molamili.’ nimbe Pulu Yemone ‘Aku ungume piliengi kene bokune tangi.’ nirimu-ne toringi molemo.

⁵ ‘Konopu tondolo pupili siye naa kolko Kirasi ambolangi.’ nilimo Pulu Yemone ‘Eno Kirasi Yesusi tepa molemo mele manda manjiku teko molemele yemboma anjo yando konopu telune pupili kapola kapola molangi.’ nipili.

⁶ ‘Eno pali konopu telune pupili molkolie olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa Pulu Yemonga imbi liku ola mundundengi.’ nimbe ‘aku siku molangi.’ nirimu.

15:7-13 Talape Lupe Yemboma Kinie Juda Yemboma Kinie Kirasi Enonga Pali Lipe Tapondolimunge Ungu Te (14:1-15:13 pali kanani.)

⁷ Pe kinié eno Kirasinge yemboma molemele kene ‘Pulu Yemonga imbi ola molopili.’ ningu Kirasini enondo “Pea tapu topo molamili waa.” nirimu mele aku siku enone enonga yemboma anjo yando “Pea tapu topo molamili waa.” nieyo.

⁸⁻⁹ Nane eno „Romo yemboma, nimbu sikiru: Kirasini ‘Pulu Yemone ‘sike nilimo’ ningu piliengi!’ nimbe, ‘Pulu Yemone anda-kolepalindu wendo ombá mele nimbe panjerimu mele paa sike wendo okomo piliengi!’ nimbe, ‘Juda yembo naa molemele yembomane Pulu Yemo kondo kolopa lipe tapondolimunge Pulu Yemo yunge imbi liku ola mundundengi.’ nimbe, Kirasi yu Juda yembomanga kendemande yemo ombo molorumu. Juda yembo molemele

[†] 15:3: Pillipai 2:6-8. [‡] 15:3: akumu Pulu Yemo. [§] 15:3: Konana 69:9, PeKorini 8:9. ^{*} 15:4: inie yakondo 4:23-24, OuKorini 10:6 (10:1-13 pali), PeTimoti 3:16.

yembomando ungu te aku sipe mele Pulu Yemonga bokune toringi molemo kanumu. Akumu i sipe:

'Isirele[†] yembomanga talapena naa molemele yemboma molongena nane nu kapi nimbu, konana nimbu nunge imbi lipu ola mundundumbo.' [‡]
nimbe molemo kanumu.

¹⁰ Ungu te lupe nimbe molemola. Akumu isipe:

'Isirele yembomanga talapena naa molemele yemboma, eno Pulu Yemonga 'Isirele, yemboma-kinie pea konopu siku molangi.'[§]

nimbe molemo.

¹¹ Ungu te lupe isipela:

'Isirele yembo naa mololi yemboma,
Awilimu kapi niengi.

Yembomane pali yu kapi ningu konana nieyo.*
nimbe molemo.

¹² Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye te Aisayane ungu te pea nimbendo:

"Jesini kalopa limbe yemo ombá.[†]

Yu omba Isirele talapena naa molemele
yembomanga ye nomi kingimu molopa eno nokomba.
Enone 'Yu olio lipe tapondomba.' ningu
pilku nokoko molonge."[‡]
nirimu.

¹³ Mini Kake Telimunge tondolomone eno Pulu Yemo "Tembo." nimbe panjerimu mele 'Sike aku temba.' ningu tondolo munduku pilimele mele 'Pe siye naa kolko 'Sike.' ningu tondolo munduku paa pilku mololiku mindi pang.^{*} nimbe, eno 'Sike' ningu tondolo munduku pilimelemonga pulumu Pulu Yemo yuni eno 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele kanu ulumuni 'Eno konopu awili teko siku konopu pe nipili molangi.' nipili.

15:14-16:27 POLLONE YU KONGONO TERIMU MELE NIMBE SIPELIE ROMO YEMBOMANDO "ENO MOLAA." NIRIMU UNGUMU

15:14-22 Pollone Yembo Lupema-Kinie Kongono Konopu Sipe Terimumunge Ungu Te

¹⁴ Nanga angokeme, 'Eno sike ulu peangama mindi alieli teko molko, ungume pali sike pilku kondoko, anjo yando

[†] **15:8-9:** Pe isili mele "Juda yemboma" niringi nalo ou "Isirele yemboma" niringi. Unugu talo pea manda. Isirelene Juda yemboma kalopa lsimu kanumu. [‡] **15:8-9:** Konana 18:49. [§] **15:10:** UnuguManema 32:43. * **15:11:** Konana 117:1. [†] **15:12:** Jesini ye nomi kingi Depisi merimu, Depisini Yesusi kalopa lsimu temanema OuSamuele 16:5-13, Mateyu 1:6,17, 21:9, Aisaya 11:1, LipeOraSirimu 5:5. [‡] **15:12:** Aisaya 11:10.

manda mane singe tondolomo sike eno-kinie pelemo.' nimbu tondolo mundupu pilio.

¹⁵ Ungu mare 'Eno altoko piliengi!' nimbu na pipili naa kolopo tondolo mundupu pepá tondu. 'Na kongono paa peanga te siembo.' nimbe Pulu Yemone

¹⁶ na mako topa "Kirasi Yesusinge kongono tendambo.' ningu Juda yembo naa molemele yemboma liku tapondani.' nirimumunge aku tendu. 'Yembo lupema Pulu Yemo popo toko kalko silimele kanopa peanga kanolemo melema mele molko, Mini Kake Telimuni 'Eno Pulu Yemonga yembo manjiku molko, yembo kake telime molangi.' nipili.' nimbe Pulu Yemone na 'Yembomanga popo tondoli yemo molko yemboma temane peangamo toko siliku andani.' nimbe na mako torumumunge aku sipu eno ungu mare tondolo mundupu nimbu sipu pepá tondu.

¹⁷ Akumunge na Kirasi Yesusi-kinie pea tapu topo kongono telemabolomonga Pulu Yemonga kongonomo tendeliomonga na 'Papu telio.' nimbu pilipu konopu silio.

¹⁸ Nane ungu te lupe paa naa nimbu simbo. Kirasini na lipe tapondolemo-na nane ungumu nimbu sipu ulu 'tondolo,' mare teliomonga yembo lupema Pulu Yemonga ungume pilku liku telemele aulkemo akisindendu ulu akume mindi nimbu simbo.

¹⁹ Mini Kake Telimuni na tondolo sirimumunge nane ulu tondolo mare terindu-ne[§] kanokolie yembo lupema aku teringi. Aku kongono tembondo Kirasinge temane peangamo pali kolea awili Jerusalleme pulu polopo topo sipulie koleamanga pali topo silipu pupu kolea Illirikame poropinji topo sipu pora sirindu.

²⁰ Ou kepe kinié yandopa yandopa kepe, 'Kirasinge imbimu naa pilimele koleamanga yunge temane peangamo 'paa piliengi!' nimbu andopo topo siembo.' nimbu pilio. 'Ye tene ulke ponga ou polarumune ola ulke naa takambo.' nimbuaku sipu teambo.' nimbu pilio.

²¹ 'Nane 'Teambo.' konopu lelio mele, bokune ungu te molemo, akumu isipe:

'Yembo ou yunge temanemo naa toko siringi yembomane yu kanonge.

Ungumu naa pilieringi yembomane

aku ungumunge ungu pulumu pilinge.*

nimbe molemo. 'Aku sipe mele nane 'ungu naa pilieringi yemboma nimbu siembo.' konopu lelio..'

[§] **15:19:** Ulu tondolo teringi temane mare LipeMundorumuYema 14:8-10, 16:16-18,25-26, 20:9-12, 28:8-9, ungu telu sipe mele PeKorini 12:12, Ipuru 2:3-4.

* **15:21:** Aisaya 52:15.

15:22-33 Pollone Romo Yembomando "Ombo Kanambo." Nirimu Ungumu

Kolomongo Awili 16 Pollone Yembo Lupe Lupema "Mola." Nirimu Ungumu

²² Aku nimbu pilipu aku kongonomo ou ya tepo molio kongonomone eno Romo yemboma ombo kanombo aulkemo wale awisili pipi silimo.

²³ Nalo kinié ikoleamanga na kongono tembo mare naa lemo, nane ponie awisili 'Eno ombo kanamboa!' konopu lepo molorundu, akumunge

²⁴ 'na kolea Sipéne pumbondo ou eno ombo kanopolie pumbo.' konopu lekero. 'Na eno-kinie konopu sipu pea tapu topo molomolo kinie pe na liku tapondoko kolea Sipéne mundu-pengi.' nimbulie 'Aku sipu tembo.' konopu lepo molio.

²⁵ Kinié aku telka nalo isili-ou Pulu Yemonga yembo[†] Jerusalleme molemelema pupu lipu tapondo-pukuru.

²⁶ 'Kirasinge yembo,' kolea Masedonia kinie Akaya poropinjiselonga moloringi yembomane Pulu Yemonga yembo Jerusalleme moloringimenga yembo koropama liku tapondongendo kou mone toya toko liku maku toringi 'kou monema simbo pukuru.'[‡]

²⁷ Enono pilkulie 'Aku teamili.' ningu toya toko siringi nalo pundu mele toringila. Yembomanga minime lipe tapondolemo melema ou Juda yemboma-kinie perimu aku Pulu Yemonga mele peangama yembo lupema-kinie naa perimu akume siringi akumunge yembo lupemane pundu mele tongendo kalkundu lipe tapondomba melema Juda yemboma sikimili papu tekemele.

²⁸ Akumunge na ikongonomo tepo pora simbondo ou Jerusalleme pupu 'colea Akaya kinie Masedonia poropinjiselo yembomane liku maku toko na siringi, kou monema yemboma sindi-pupulie nimbomone, pe kolea Sipéne pumbondo ou kolea awili Romo ombo eno kanombo.'

²⁹ Na pilkiru, ombó kinie Kirasini eno tepa kondomba ulu paa awisili na membo ombó.[§]

³⁰ Angokeme, nane enondo tondolo mundupulie nimbondo: "Na 'Lipu tapondamili.' ningu na-kinie mindili

[†] **15:25:** "Pulu Yemonga yemboma" nirimu akumu Kirasinge yembomando nirimu. Ungu pulu te inie yakondo 1:7*. [‡] **15:26:** Lipe Mundoramu Yema 11:29-30, 24:17, temanemondo nirimu. OuKorini 16:1-4, PeKorini kolomongo-awili 8,9selo. Korini akumu Akaya poropinji sukundu lierimu kolea awilimu. [§] **15:29:** 23,28 Pe Pollo sike Romo purumu temanemo Lipe Mundoramu Yema 28:14-31 molemo. Nalo yuyu pilipe naa purumu. Ele yemaneyu akune mengo puringi (Lipe Mundoramu Yema kolomongo awili 27-28 pali).

siku Pulu Yemo nanga ningu mawa tendeko molangi." nikiru. 'Awili Yesusi Kirasi* sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga kepe, Mini Kake Telimuni olio anjo yando konopu mondolemolo ulumu silimomonga kepe, akuse-longa 'aku tendangi.' nimbu mawa tekero.

³¹ Pulu Yemondo nanga ningu mawa tendekolie, 'Kolea Judia disiriki[†] Kirasinge temanemo naa pilku lsingi yembomane na teko kenjiku mindili naa siengi. Nane Pulu Yemonga yembo Jerusalleme molemelema lipu tapondombo kinie kanoko peanga kanangi.' nieyo.

³² 'Na Pulu Yemone 'Kapola, pu.' nimu liemo ene molemelena na konopu silipu ombo eno-kinie pea wale mare tapu topo molomolomonga altopa konopu enge nipili.' ningu aku siku Pulu Yemo mawa tendayo.

³³ 'Olio konopu pe nipili tako liku molangi.' nilimo Pulu Yemo eno-kinie pali molopili. Sike aku tepili.

16

¹ Olionga kemulu ambo Pimbi, yu Sengiria taono Kirasinge yembo talapemo* lipe tapondoli kongono te tendelemo ambomo, yu ombá kinie kanoko peanga kanoko

² yu Awilimunge ambo te kene ningu "Molamili ou." nindengi. 'Eno Pulu Yemonga yemboma[†] molkolie aku siku teko, yuni 'Pulu Yemonga, yembo awisili tondolo mundupe lipe tapondopa, na kepe lipe tapondorumu kene yu umbune te pemu liemo liku tapondangi.' nimbu mawa tekero.

³ Na kinie pea Kirasi Yesusinge kongono terimulu ambo Pirisilla kinie ye Akuwillia kinie[‡] "Manda molembeleye?" nindengi.

⁴ 'Elo toko kondonge kinie uluri molo.' ningulu na liku tapondoringili. Na liku tapondoringilimunge nanu mindi "Ange." naa nikiru; Juda yemboma naa molemele yembo lupe kolea lupe lupe Kirasinge yembo talapemanga yembomane kepe "Ange." nilimelela.

⁵ Kirasinge yembo mare elonga ulkena maku tolemele yemboma "Manda molembeleye?" nindengila.

Nanga paa konopu mondolio pulu lemo ye Epainetasi, yu kolea Esia poropinji sukundu koleamanga pali pulu pulu Kirasinge yemo molorumu yemo, yu "Manda molenoye?" nindengi.

* **15:30:** bokumunge alsena anjokondo "6.Bikpela", "23.Krais". † **15:31:** Jerusalleme akumu Judia disiriki sukundu lierimu kolea awilimu. * **16:1:** bokumunge alsena anjokondo "43.sios". † **16:2:** ungu pulu te inie yakondo 15:25*. ‡ **16:3:** aku ambo yeselonga temanemo Lipe Mundorumu Yema 18:2-3,18-19,26.

⁶ Enonga kongono tondolo mundupe tenderimu ambo Maria "Manda molenoye?" nindengi.

⁷ Nanga „Juda, ye Andoronikasi kinie Juniasiselo, na-kinie pea ka ulkena perimulu, aku yeselo "Manda molembeleye?" nindengi. Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundoramu yemane pali[§] aku yeselo 'Teko kondolembel ye peangaselo.' nilimele. Na Kirasinge yemo ou naa molambo elo Kirasinge yeselo moloringili.

⁸ Yu Awilimunge yemo molemomonga yu konopu mondolio ye Ambilliatasi "Manda molenoye?" nindengi.

⁹ Olio Kirasinge kongono pea telemolo ye Upanasi kinie nanga pulu lemo konopu mondolio ye Sitakisi kinie "Manda molembeleye?" nindengi.

¹⁰ Apellesi, Kirasinge yemo molorumumunge mindili norumu nalo Kirasi mundupe siye naa kolopa tondolo mundupe ambolorumumunge yu kanoko kapi nilimele,aku yemo "Manda molenoye?" nindengi.

Aritopullasinge ulkena pelemele yemboma "Manda molemeleye?" nindengi.

¹¹ Nanga „Juda, ye Erotiane "Manda molenoye?" nin-dengi.

Nasisasinge ulkena pelemele yembomanga mare Awilimunge yembo molemelema "Manda molemeleye?" nin-dengi.

¹² Awilimunge kongono tondolo munduku tenderingili ambo Tiripina kinie Tiriposaselo "Manda molembeleye?" nindengi.

Nanga konopu mondolio pulu lemo ambo Pesisi, Awilimunge kongono tondolo mundupe tendelemo ambo tela, akumu "Manda molenoye?" nindengi.

¹³ Awilimuni 'Nanga yemo molopili.' nimbe mako torumu ye Rupasi* kinie yunge anumu kinie "Manda molembel- eye?" nindengi. Kanu ambomone nanga anumu mele molopa na nokolemola.

¹⁴ Asinikiritasi, Pellekono, Emesi, Patoropasi, Emasi keme, enonga angenupili eno kinie pea molemele yema kinie "Eno manda molemeleye?" nindengi.

¹⁵ Pillollokasi keme Jullia[†] keme Nerusi keme yunge kemulu keme Ollimpasi keme Pulu Yemonga yembo[‡] eno kinie pea molemele yemboma pali "Manda molemeleye?" nindengi.

§ 16:7: bokumunge alsena anjokondo "1.aposel". * 16:13: Mako 15:21
ye imbi telu sipemo, ye telu sipemonje? † 16:15: 'Jullia yu Pillollokasinge
ambomonje.' ningu pilimele. ‡ 16:15: ungu pulu te inie yakondo 15:25*.

¹⁶ 'Olio pali Kirasinge yemboma' ningu anjo yando yemboma kangulku§ "Manda molemeleye?" niengi.

Kirasinge yembo talapemane pali "Eno manda molemeleye?" ningu mundukumili.

16:17-20 Yembo Marene Kirasinge Yembo Talapemo Sungu Siringimenga Ungumu

¹⁷ „Ungu te kamu niembo., Angokeme, nane eno tondolo mundupulie nimbondo: Yembo marene Kirasinge yembo talapemo sungu siku, ou mane siringi pilku lsingi ungume 'naa piliengi!' ningu ungu lupe lupema ningu silimele-monga Kirasinge yemboma pilkulie, Kirasinge ungumu ou pilimele mele kelko pilku sunduku teko kenjinge kene* kanu yemboma kanoko kondoko molaa. Aku yemboma-kinie nondoko telune tapu toko naa molangi.

¹⁸ Kanu yembomane olionga Awili Kirasinge kongonomo naa tendelemele kene eno-kinie telune naa molangi. Enonga kalkundu ulume mindi konopu mondoko telemele.[†] Yembomane "Eno sike nikimili.' ningu piliengi!' ningu kolo toko 'ungu peanga mare nikimulu' ningu kondi tolemele aku ungume Kirasinge yembo marene 'Iungumu sike ungumu. Iungumu kolo.' ningu naa apuruku kondoko we walu pilku limele yemboma ningu embambo silimele.

¹⁹ Enone „Awili Kirasinge, ungume pilku liku ambolko kondolemele mele yembomane pali pilimelemonga na eno-kinie awili tepo konopu sipu molio, nalo 'Eno ulu peangama paa pilku kondangi. Ulu kerime pilku tengen aulke te paa naa liepili.' konopu lekerero.

²⁰ 'Nanga yemboma konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemone nondopa mele 'Eno Romo Kirasinge yembomane kurumenga nomi, Setene kimbuni kambiliengi.' nimbé.[‡]

Olionga Awili Yesusini eno we kondo kolopa molopili molangi.

16:21-24 Yembo Marene Romo Yembomando "Manda Molemeleye?" Niringi Ungume

²¹ Na pea kongono tapu topo telembolo ye Timotini§ "Eno manda molemeleye?" nimbe nimbe mundukumu. Nanga

§ **16:16:** "kanguluengi." nimbe molemo akumu Giriki-ungune "kere toko nongo nunu niengi." nimbe molemo. OuKorini 16:20. * **16:17:** inie yakondo 14:13,20,21, PeKorini 6:3. † **16:18:** akumu ungu iko mele torumu molo yakondo 14:1-6 akune langi nongemando nirimu ungu akumunje?

‡ **16:20:** OuPuluPulu 3:15; bokumunge alsena anjokondo "42.Seten". § **16:21:** LipeMundorumuYema 16:1.

„Juda,* ye LLusiasi keme† Jesono keme‡ Sosipate keme akumene kepe “Eno manda molemeleye?” ningu ningu mundukumilila.

²² „Na Tetiasi, Pollone nikimu mele pilipu ipepámo tondokoro yemone Awilimunge yemola molopolie “Eno manda molemeleye?” nimbu nimbu mundukuru.,

²³ Na Pollo kinie Kirasinge yembo talape ya molemelema kinie yunge ulkena ‘pea peamili waa.’ nimbe nokolemo ye Gayasini§ “Eno manda molemeleye?” nimbe nimbe mundukumu.

Ya kolea awili Korini kou mone kinie koleamonga kongonoma kinie nokolemo ye Erasitasi kinie* olionga angenu Kuwatasi kinie elone “Eno manda molemeleye?” ningulu ningu mundukumbili.

²⁴(Olionga Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa molopili molangi. Sike aku sipe tepili.)†

16:25-27 Pulu Yemonga Imbi Lipe Ola Mundundoli Ungu Te

²⁵⁻²⁷ „Kinié olione Pulu Yemonga imbi alieli lipu ola mundundemili., Na temane peangamo topo siliomone kinie, Yesusi Kirasindu nimbu silimolomone kinie, Pulu Yemone eno konopu manda tondolo mundundumbe. Itemane peangamo ou lopi tepe perimu ungumu.‡

Yu ponie paa awisili Pulu Yemone ou nimbe para naa sirimu nalo pe kinié mele ‘Mona lepa olio piliengi!’ nimbelie nimbe para sikimu. Molopa Mindi Puli Pulu Yemone ‘Ma koleana yembo talapemané pali ‘Itemanemo yu sike ungumu.’ ningu tondolo munduku pilku kanu ungumu pilku liku tengen panjiku teangi.’ nimbe yuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando “Mona liepili ningu para siee.” nirimu. Kanu kinie kanu ungu ningu siringi yemane ‘Yemboma paa piliengi!’ ningu enonga bokumenga sukundu kanu temane peangamo wendo ombá mele ningu siku boku toringi nimbe pelemo. Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumunge

* **16:21:** “Nanga ye” nikimu olio pilipu sundulimolo. Pollone yunge lapalini kalko lsingi yembomando nirimu molo yunge Juda talape yembomando nimbe nirimunje? † **16:21:** Lipe Mundorumu Yema 13:1. ‡ **16:21:** Lipe Mundorumu

Yema 17:5-9. § **16:23:** Ye Gayasinge ungu talo Lipe Mundorumu Yema 19:29, OuKorini 1:14.

* **16:23:** Ye Erasitasinge ungu talo Lipe Mundorumu Yema 19:22, PeTimoti 4:20. † **16:24:** Iungumu, pala 0 akune sukundu molemomo, Pisini ungunge kepe, Ingillisi ungu toringi boku marenga molemo, marenga naa molemo. Pulu Yemonga ungumu paa pilku kondolemele yembo marene pilkulie, ‘Pollone ipep mo ou topa mundumbendo iungumu naa torumu. Ye tene pe konopuni pilipelie walu torumu.’ ningu pilkulie ‘Bokune sukundu naa molopili.’ nilimele. ‡ **16:25-27:** Ou lopi tepe perimu pe kinié nimbe para sikimu ungu akumunge ungu pokore Epesasi 3:3-6.

Pulu Ye yu manjipe pilipe konginjeli pelemo yemo, yunge
imbi kamu ola molopa mindi pupili. Sike aku sipe tepili.
„Aku pea nikiru.„

OU-KORINI Pollone KORINI Yemboma Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

*Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare
inie yakondo gomo 714 molemo.*

*Kolea Korini akumu Akaya poropinjinge kolea awilimu.
Akumu Giriki yemboma moloringi kolea te. Pollo wale talo
sipe koleamanga andopa Yesusinge ungumu nimbe silipe
andopalie Korini kepe purumula (Lipe Mundorumu Yema
18:1-17). Yu akune molopili Kirasinge yembo talape te akune
pulu polko moloringi, aku yembo talapemo lipe tapondopa
molorumu.*

*Nalo Pollo yu aku koleamo mundupe siye kolopa kolea awili
Epesasi pupe molorumu kinie walse Kirasinge Korini yembo
talape moloringine umbune mare wendo orumu pilipelie 'Eno
lipu tapondambo.' nimbe ipepámo eno topa sirimu. 'Ungume
mimi siku pilku, molko kondangi.' nimbe pepámo topa sirimu
(Ou-Korini 16:7-9, Lipe Mundorumu Yema 20:31).*

*'Enone 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele siye
kolongenje.' konopu lepalie Pollone mini-wale mundupe
konopu awisili lipe mundupe molorumu mele nimbe sipe,
eno konopu telumu naa panjiku kapola naa moloringimunge
ungu mare nimbe, amboma kinie yema kinie ulu mare
teko kenjeringimunge ungu mare nimbe, anjo yando kote
tenderingimunge ungu mare nimbe, ulsu yembomane kuru
popo toko kaloringi langimenga ungu mare nimbe, ambo ye
pulime kinie ye ambo lilime kinie molko kondonge mele nimbe
sipe, Pulu Yemonga Minimuni yemboma 'Teaa.' nilimo mele
pilku liku naa telemele kinie umbunema wendo olemo mele
nimbe sirimula. Maku toko mimi siku Pulu Yemo popo toko
yunge imbi liku ola mundundunge mele nimbe sipe, Mini Kake
Telimuni Kirasinge yemboma tondolo lupe lupema we sil-
imomonga ungu mare nimbe sipe, konopu mondonge ulumu
paa olandopa mele nimbe sipe, yembo kololime lomboroko
ola molonge mele ungu mare nimbe sirimula. Aku ulumene
Korini yemboma umbune sirimumunge aku ulumenga Pulu
Yemone kanopa peanga kanolemo mele Pollone eno lipe
tapondopa ungu peangama nimbe sirimu.*

*1:10-6:20 munge ungu pulumu inie anjokondo 1:10 molemo.
7:1-16:12 ungu mare walseringimenga ungu pulumu inie
anjokondo 7:1 molemo.*

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1-4 KIRASINGE YEMBOMA KEREPALE
NAA NINGU, ENO ENONO ENONGA IMBI LIKU OLA NAA-
MUNDENGI UNGU MARE*

*1:1-3 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungume*

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na walsipe mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga ,Kirasinge ungumu pilieli, angenu Sositenisi pea molopololie ipepámo topo sikiru.

² Pulu Yemonga yembo talape kolea awili Korini molemelema,[†] Kirasi Yesusi kinie tapu toko molemele-na Pulu Yemone "Nanga yembo manjiku molko yembo kake tepili molangi waa." nirimu yemboma, eno kinie koleamanga pali olionga Awili Yesusi Kirasinge imbimu‡ liku ola mundunduku popo tolemele yemboma kinie, eno pali ,ipepámo topo sikiru,. Awilimu olionga kepe enonga kepe pali Awilimu.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

*1:4-9 Kirasinge Korini Yemboma Moloringimunge Pollone
Pulu Yemondo "Ange" Nirimu Temanemo*

⁴ Eno Korini yemboma Kirasi Yesusinge yemboma molemele-na Pulu Yemone eno we kondo kolopa tepe kondorumumunge nane Pulu Yemondo alieli "Ange." nimbu molio.

⁵⁻⁶ Nane enondo Kirasi manda telemo temba mele temane peangamo topo sirindu ungume 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku lsingi kulu eno-kinie ulu peangama wendo orumu. Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone yunge ungume enone ningu kondonge tondolomo kinie, yunge ungumenga pulume pilku kondonge tondolomo kinie, sirimu-ne kanu tondoloselo kinie we tondoloma pali eno-kinie pepili molemele.

⁷ Aku siku molemele-na eno Awili Yesusi Kirasi om̄ba mona angilimbemonga konopu siku nokoko molemele kinie Mini Kake Telimunge tondoloma pali yuni sirimu eno kinie pelemo.

⁸ Olionga Awili Yesusi Kirasi om̄ba walemo wendo om̄ba kinie 'Pulu Yemone, mongo simbe ulu te eno-kinie naa

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ‡ **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "28. nem".

pepili.' nimbe yuni 'Eno alieli enge ningu molangi.' nilimo mele pe kepe nimbé.[§]

⁹ Enondo yunge Malo olionga Awili Yesusi Kirasi* pea "Tapu toko molangi waa." nirimu Pulu Yemone ulu "Tembo." nilimoma paa sike telemo. 'Eno-kinie aku sipe ulu peangama wendo, orumumunge pilipulie 'Pulu Yemo kinie alieli ange nilio.[†]

1:10-17 Kirasinge Korini Yembo Talapemo Konopu Lupe Lupe Pepili Moloringimunge Ungu Te‡

¹⁰ Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasinge[§] imbi lepo umbune te eno kinie pelemomonga,* ungu te mawa tekero: 'Eno konopu paa telune mindi pupili, ungu telumu mindi ningu, kapola kapola molangi. Lupe lupe naa molangi. Eno yembo talape telumu mindi molko konopu telumu pepili molangi.' nimbu mawa tekero.

¹¹ Nanga angokeme, kerepale ningu irinele teko molemele mele 'ambo, Killoinge yembo marene 'ongo, na ningu siringi.

¹² Enone telemele nikiru mele niembo: Eno marene ningendo: "Olio Pollo lombili pulimolo." nilimele. Marene "Olio Apollosi lombili pulimolo." nilimele. Marene "Olio Pita[†] lombili pulimolo." nilimele. Marene "Olio Kirasi lombili pulimolo." nilimele.

¹³ 'Nambemune aku siku nilimeleye?' Kirasi yu awisiliye? 'Na, Pollone 'Eno lipu tapondambo.' nimbu unjo perana kolondorunduye? Eno no lindingendo Pollonga imbi leko no linderingiye?

¹⁴⁻¹⁵ Nane eno Korini yembo mare no naa linderindumunge yembomane "Olio Pollonga imbine no lsimulu." manda naa ningemonga eno papu no naa linderindu. Nane Kiripasi kinie Gayasiselo sike no linderindu nalo yembo mare pea molo.

¹⁶ (Sike, mare pea no linderindula. Sitepanasi kinie yunge ulkena peringi yemboma kinie no linderindu lemo. 'Akume

§ 1:8: Ungu pulu te Ou-Tesallonaika 3:13*. * **1:9:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God", "6. Bikpela", "23. Krais". † **1:9:** 1:9 pora nimbendo nilimo ungu akumu 1:4-9 molemo mele pilipelie lipe tere lendepa "Ange." nirimu. ‡ **1:9:** inie anjokondo 3:1-9,21-23. § **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem". * **1:10:** akune Pollone Korini yemboma kinie umbune te perimumunge ungu mare nirimu. Umbune akumu: Kirasinge Korini yemboma kapola kapola naa moloringi. Umbune te: Ye tene ulu te paa tepa kenjerimumundu nirimu ungumu inie anjokondo 5:1-13 molopa; te: Anjo yando kote tenderingimunge ungumu 6:1-11 molopa; te: Wa ulu kerinele teringimunge ungumu 6:12-20 molemo. † **1:12:** Pisini ungune "Pita" ningu toringi molemo nalo Giriki ungune "Sipasi" ningu toringi molemo, akumu sike Pitanga imbi te. Ungu te Jono 1:42.

mindi no linderindu.' konopu lekero. 'Mare pea molonje.' nimbu pilkiru.)

¹⁷ Kirasini na "No lindi-pou." nimbe lipe naa mundorumu. Yunge temane peangamo "Toko sindi-pou." nimbe lipe mundorumumunge ,na yemboma no lindilipu naa andolio,. Kirasinge temane peangamo andopo tombondo yembo pilipe konginjeli pelemomane temane lupe lupe tolemele mele na aku sipu naa tolio. 'Aku sipu tembo kinie Kirasi ,kolorumu, unjo peramo yunge engemo naa peli none tendepo, aku unjo peramonga tondolomo‡ topo manie mundumbo.' nimbu aku naa telio.

1:18-2:5 Kirasi Yu Pulu Yemonga Pilipe Konginjelimu Kinie Tondolomo-Selo Molemomonga Ungu Te

¹⁸ Sike Kirasi kolorumu unjo peramonga ungu nilimolomo mindili nongo molko kenjinge aulkena pulimele yembo-mane ningendo: 'Uluri molo. Akumunge lipe tapondomba tondolo te naa pelemo.' nilimele. Nalo olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondomu yemboma olione 'Unjo peramonga ungumu Pulu Yemonga tondolo pelemo ungumu.' nimbu pilimolo.

¹⁹ 'Aku siku ningu pilimelemonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe:

"Pilipe konginjeli pelemo yembomanga
pilipe konginjelimu
nane topo manie mundumbo.
Yembomane 'Sumbi sipu pilimolo.'
nilimele yembomanga
konopume tepo embambo simbo."
nirimu kanumu.§

²⁰ 'Pulu Yemone aku sipe pilieli yemboma topa manie mundumbe, liemo kinié yembo mare pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie, Mosisini sirimu ungu manema pilku kondoko yemboma mane silimele yemboma kinie, ulume pali pilkulie kerepale nilimele yemboma kinie, kanu yembomando nambolka nimoloye? Ya ma koleana konopuni tondolo munduku pilimele ulume pali Pulu Yemone aku ulume tondolo te naa pelemo mele naa lipe ora sirimuye? 'Aku ulume tondolo te naa pelemo mele lipe ora sirimu kanumu.,'

‡ **1:17:** Kirasi kolorumu unjo peramonga tondolo te yuyu naa perimu. Kirasi kolorumu ulumunge tondolomo perimu. Ungu mare inie anjokondo 2:2, Gallesia 6:12-14. § **1:19:** Aisaya 29:14, Jeremaya 8:9.

²¹ „Akumu nambepo pilipulie nikiruye?„ Pulu Yemo pilipe konginjeli pepili molemomonga ma koleana pilipe konginjeli pelemo yembomane yu molopa pilimo mele manda naa pilinge akumunge olione Yesusi kolorumu ungumu nimbu silimolo kanu ungumundu pilipe konginjeli yembomane “Aroma toko, ningu kenjikimili.” nilimele ungu akumuni ‘Aku ungumu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondolemo.*

²² Juda yembomane “Pulu Yemone ulu tondoloma telemo mele ulu mare kanamili.” nilimele;† Giriki yembomane ‘Olio pilipe konginjeli peangama pepili. Olio ulumenga pulume paa pilipu kondamili.’ ningu mindili siku kongono telemele.

²³⁻²⁴ Nalo olione Yesusi unjo perana toringi kolorumu-munge temanemo mindi andopo topo silimolo. Aku ungumu Juda yembomane ‘ungumu we pilku ulu tondolo mare naa kanokolie ‘Aku ungumu, ungu kerimu. Paa kapola molo.’ nilimele; Giriki yembomane ‘ungumu we pilku ungumunge pulumu naa pilkulie, ‘I ungumu aroma ungumu.’ nilimele; nalo Pulu Yemone Juda yembo mare kinie, Giriki yembo mare kinie ‘Nanga yemboma molangi waa.’ nirimu ‘pilierimulu, yembomane kanu ungumu pilipulie, ‘Aku ungumuni Pulu Yemone lipe mundupe olio sirimu ye nomi, Kirasimu‡ molopa telemo mele nimbe silimo ungumu. Yu Pulu Yemonga tondolomo; yu Pulu Yemonga pilipe konginjelmu.’ nilimolo.

²⁵ Ma koleana yembo marene ‘Pulu Yemone konopuni pilimo ungu mare aroma topa pilimo.’ nilimele nalo yuni konopuni aroma topa pilimo mele kepe paa olandopa; yembomane ‘Paa pilipu kondolemolo.’ nilimele mele maniendopa. Pulu Yemone ulu mare telemo kinie yembomane kanokolie, ‘Aku ulume enge te naa pelemo.’ ningu kanolemele nalo ‘enge te naa pelemo’ nilimele ulumenga tondoloma kepe paa olandopa, yembomane ‘Ulu tondoloma tekemolo.’ nilimele tondoloma paa maniendopa.

²⁶ Angokeme, ou Pulu Yemone ‘Nanga yemboma molangi waa.’ naa nipili moloringi mele kinié altoko mimi siku piliengi! Yembomane eno kanokolie ‘Eno awisili pilipe konginjeli yemboma moloringi.’ naa niringi. ‘Eno yembo awisili yemboma nokoli engemo pelemo.’ naa niringila. ‘Eno awisili enonga anda-kolepama imbi molorumu.’ naa

* ^{1:21:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “21.2. kisimbek”. † ^{1:22:} Mateyu 12:38-39. ‡ ^{1:23-24:} bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

niringila.

²⁷ Nalo ma koleana yembomane yembo mare kanokolie, 'Yembo konopu naa peli yembo aroma tolime.' nilimele yemboma Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nilimo; 'Yembo enge naa peli yemboma.' ningu kanolemelema mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nilimo. 'Nanga yembomando aku siku ningu pilimele yembo pilipe konginjeli pelemo yemboma kinie, 'Olio enge pelemo.' ningu pilimele yemboma kinie, pipili kolangi.' nimbe Pulu Yemone kanu we yemboma mako topa 'Nanga yemboma molangi waa.' nilimo.

²⁸ Ya ma koleana imbi naa molemo yemboma kinie, yembomane kanoko keri kanolemele yemboma kinie, yembomane 'yembo koropama' ningu kanolemele yemboma kinie, akume Pulu Yemone mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nirimu. 'Yembo imbi molemoma kinie, tondolo pelemo yemboma kinie, aku yemboma we yembo koropama molangi.' nimbe, kanu we yemboma 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu.

²⁹ 'Yembo tene nanga kumbi-kerena yuyu kapi nimbe yunge imbi lipe ola manda naa mundumbe.' nimbelie Pulu Yemone kanu sili yemboma mako torumu.

³⁰ Pulu Yemone yuyu eno 'Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molangi.' nimbe lipe mundorumu-ne yu kinie pea molemele kanumu. Pe kinié Pulu Yemone olio pilipe konginjelimu kinie konopuni mimi sipe pilieli ulumu kinie silimo akumunge pulumu Kirasi yu. Kirasini ,olionga nimbe tenderimu ulu akumuni, Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime molko, nanga yemboma manjiku molko yembo kake telime molangi.' nilimo. Kirasini tenderimu ulumuni 'Eno teko kenjeringimunge molko kenjiku mindi punge aulkena wendo wangi, ulu pulu kerimene eno altopa naa ambolopili.' nilimo.[§]

³¹ Akumunge Pulu Yemonga bokune ungu te nilimo mele mindi teamili. Aku ungumu isipe:

"Yembo tene 'Konopu sипу kapi niembo.' nimu liemo
Awilimuni yunge tenderimumunge pilipelie
Awilimu mindi konopu sipe kapi nimbe
imbi lipe ola mundundopili."*
nilimo kanumu mele teamili.

§ **1:30:** Romo 3:24; bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek".

* **1:31:** Jeremaya 9:24.

2

2:1-5 Pollone Kirasinge Unjo Peramonga Ungumu Mindi Nimbe Sipe Andorumu Ungu Te

¹ Angokeme, ‚akumunge nanga nanu pilipe konginjelmu kinie tondolomo kinie naa pepili terindu mele* niembo: Na eno moloringine ombolie Pulu Yemonga ungumu eno nimbu simbondo pilipe konginjeli olandopa pelemo yembomane ungume sulu teko ningu kondolemele mele naa nirindu.

² Na eno kinie molopolie ‘Yesusi ye nomi Kirasimu yu mindi konopu kimbu sipu molopolie, yu unjo perana toringi kolorumu mele mindi paa konopu kimbu sipu molopo, eno akumu mindi piliengi nimbu simbo.’ nimbu molopolie ‚pilipe konginjeli pelemo yembomane nilimele mele naa nirindu,. Ungu lupe te konopu kimbu sipu mane naa siembo.’ nimbu ou pilierindu.

³ Na ombo eno kinie molopo ‚ungume nimbu sirindu, kinie na enge te naa perimu. Pipili kolopo alieli mini-wale mundupu molorundu.

⁴ ‚Temane peangamo, eno topo simbondo pilipe konginjeli pelemo yembomane nilimele mele ungume naa nimbu sirindu. ‘Nanga pilipe konginjeli olandopa pelemomone eno konopu alowa teangi.’ nimbu eno ungume tondolo mundupu naa nimbu sirindu. ‘Mini Kake Telimunge tondolomone na lipe tapondolemo kinie kanokolie nimbu sikiru mele pilku liengi.’ nimbu yunge tondolomone ungume eno nimbu sirindu.

⁵ ‘We yembomane pilipe konginjeli pepili ungume ningu kondolemenje pilkulie “Sike nikimili.” ningu tondolo munduku pilimelanje kapola naa telka. Pulu Yemonga tondolomo mindi kanokolie “Yunge ungumu sike.” ningu tondolo munduku piliengi!’ nimbu ungume aku sipu we nimbu sirindu.

2:6-16 Pulu Yemonga Minimuni Olio Pilipu Kondomolo Ulu Pulumu Silimo Ungu Te

⁶ ‚We yembomando pilipe konginjeli yembomane ningu silimele mele sike nimbu naa silio, nalo Pulu Yemonga ungumu kamu pilku kondolemele yembomando ungume nimbu simbondo pilipe konginjeli pelemo ungume nimbu silio. Nalo aku pilipe konginjelmu ya mana yembomane pilku kondoko ningu silimele mele paa molo. Ya ma koleana nokoko kamako molemele yembomane ungu mane silimele mele ungu mane naa silio. ‚Mulu ma pora nimbé kinie, enonga engemo pora nimbé.

* **2:1:** inie yakondo 1:18-31.

⁷ „Nane nilio mele lupe., Nane Pulu Yemonga konopu peanga pepa pilipe konginjeli ungume mindi nimbu silio, aku ungumu Pulu Yemone mulu maselo ou naa tepalie olio tepa kondopa ‘Yu kinie pea molangi.’ nimbe, nimbe panjerimu nalo aku ungumu ou lopi tepa perimumu kinié mindi kamu mona lemo, aku ungumu mindi nimbu silio.

⁸ „Nane pilipe konginjeli nikiru, akumu ya ma koleana nokolemele ye kamakoma naa pilimele. Pilimelanje tondolo pa teli pelemo ye Awilimu[†] ‘unjo perana kolopili.’ ningu uku toko naa panjilimela.

⁹ Nalo ,aku ungumunge, ungu te ,Pulu Yemonga bokune, toringi nilimo, akumu isipe:

‘Pulu Yemo konopu mondolemele yembomo yuni tepa kondopa melema nosindilimo mele yembo telumuni kepe mongone naa kanoko, ungu te naa pilku, konopuni naa pilieringi.’‡
nilimo kanumu,

¹⁰ nalo Pulu Yemone ‘Yunge Minimuni tei.’ nirimu kinie Minimuni olio kanu lopi terimu ulumu lipa ora sirimu.

Yunge Minimuni melema pali mimi sipe kanopa, Pulu Yemonga konopune ulu tondolo pelemoma kepe kanolemo.

¹¹ Yembo tene yembo te konopuni pilimo mele naa kanolemo. Yembo tengah minimuni mindi yuyu konopu lemo mele kanopa pilimo. Aku sipela Pulu Yemo yuni konopuni pilimo mele yembo tene naa kanolemo, Pulu Yemo yunge Minimuni mindi kanolemo.

¹² Pe Pulu Yemone yunge Minimu olio sirimu-ne Pulu Yemone olio tepa kondopa we silimo mele pilimolo. ‘Olio ya ma koleamonga tondolo te lsimulu.’ nimbu naa pilimolo.

¹³ Akumunge nane ungu nimbu silioma ma koleana pilipe konginjeli tene naa nimbu silio. ,Pulu Yemonga, Minimuni na mane sipe ‘Ningu si.’ nimbe ungu umbu tondolemo ungume Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yemboma nimbu silio.

¹⁴ Pulu Yemonga Minimu konopune naa molemo yembome Pulu Yemonga Minimuni nimbe silimo mele naapilku limele. Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yembomane mindi Pulu Yemonga melema liku mimi siku pilimele akumunge Pulu Yemonga Minimu konopune naa molemo yembomane ‘Aku melema uluri molo.’ ningu pilku sundulimele.

¹⁵ ,Nalo , Pulu Yemonga Minimuni ambolemo yembomane melema pali pulume mimi siku pilku apuruku kondolemele.

[†] **2:8:** Konana 29:1, Lipe-Mundorumu-Yema 7:2, Epesasi 1:17, Jemisi 2:1; bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. [‡] **2:9:** Aisaya 64:4.

Nalo we yembomane Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yemboma manda kanoko naa apuruku, 'Teko kondokomele.' molo 'Teko kenjikimili.' ningu manda naa pilku nilimele.

¹⁶ „Pulu Yemone konopuni pilimo mele manda naa pilimelemonga ungu pulu te Pulu Yemonga bokune nilimo, akumu isipe;„

‘Nawene Awilimu konopuni pilimo mele manda kanopa pilipe,

Awilimu manda mane simbeye?’§

nimbe molemo kanumu. „Akumu sike, nalo olio „Pulu Yemonga Minimu konopune molemo yembomane, Kirasi konopuni pilimo mele* aku sipu pilimolo „akumunge Awilimuni pilimo mele manda pilimolo.“

3

Kolomongo Awili 3 Kirasinge Korini Yemboma Lupe Lupe Moloringimunge Ungu Te

*3:1-9 Kirasinge Yembomanga Kongono Tendeli Yemboma Pulu Yemonga Kongono Tendeli Yemboma Molemele Ungu Te**

¹ Angokeme, „aku nikirumunge, na eno kinie molopolie, yemboma Pulu Yemonga Minimuni nilimo mele pilku liku telemele yemboma mane silio mele eno aku sipu manda mane naa sirindu. We mana yembo „umbu konopuni mindi pilimele yemboma, mane silio mele eno aku sipu mane sirindu. Kirasinge ambolango pamema mindi moloringimunge

² nane eno ame mindi sirindu.† ‘Eno langi enge nilime manda naa nonge.’ nimbu kanopolie langi enge nilime naa sirindu. Kinié kepe langi enge nilime manda naa nonge.

³ Enonga ou-konopu-wemane eno ambolopili molemele-monga mana yembomane telemele mele telemele. Eno ‘Yembomane teko nosikimili mele nane aku sipu telkanje papu.’ ningu yemboma-kinie konopu keri panjiku, anjo yando irinele teko, aku ulume telemele, akumu konopoume pepili molemelemonga telemele.‡ „Aku ulu telemele-mane eno Mini Kake Telimuni kamu ambolemo yemboma naa molko, yunge ungumu naa pilimele mele lipe ora silimo..»

§ 2:16: Aisaya 40:13. * 2:16: Pillipai 2:5-11. * 3:: kinie 3:21-23 molemomonga ungu te inie yakondo 1:10-17. † 3:2: inie anjokondo 14:20, Ou-Pita 2:2, Ipuru 5:11-14; bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini- 31.4. tok bokis”. ‡ 3:3: Romo 6:6; bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”.

⁴ „Enone i siku mele telemele: „Yembo tene nimbendo: „Na Pollonga yembomo.” nilimo. Tene nimbendo: „Na Apollosinge yembomo.” nilimo. Aku siku nilimele yemboma we mana yemboma mindi naa molemeleye?

⁵ „Apollosi kinie Polloselo nambemune arenale teko kerepale nilimeleye? „Apollosi naweye? Pollo naweye? Apollosi olto Awilimunge kendemandeselo mindi. Awilimuni kongono lupe lupe sirimu yeselo molopolie, aku kongonomo terimbulumunge eno “Kirasi sike.” ningu tondolo munduku pilieringi§ aulkemo akisinderimbulu yeselo mindi molembolo.

⁶ Nane langi umbu torundu; pe langi umbu tondorundu koleana Apollosini andopa no mundorumu; nalo Pulu Yemone ‘Langime toko-rako nimbe opili.’ nirimu.

⁷ Akumunge yembo langi umbu tondolemomo imbi naa molemo; yembo ponieno andopa no silimo yembomo kepe imbi naa lamolemo; Pulu Yemone ‘Langime wendo opili.’ nilimo aku yemo mindi imbi molemo.

⁸ Yembo langi umbu tolemo yembomo kinie ponieno andopa no silimo yembomo kinie aku yemboselonga kongono te olandopa te maniendopa molo. Aku yemboselone ‘Pulu Yemonga’ kongono mindi tengelемonga telembele mele mimi sipe kanopa apurupe yu-mele-mele mele kalomba.

⁹ Apollosi olto kinie Pulu Yemo kinie tapu topo kongono telemolo yema; eno Pulu Yemonga ponie mele, ‘akumunge yu mindi olandopamo.‘

3:9-15 Kirasinge Yembomanga Kongono Tendeli Yemboma Ulke Takoli Yemboma Mele Molemele Ungu Te

Eno Pulu Yemone ulkemo takopa molemo mele molemelela.

¹⁰ „Na eno moloringine ombo pulu polopo ungume mane sirindu kinie, Pulu Yemone we kondo kolopalie ‘Na ulke takoli kongonomonga pilipe konginjeli pelemo yemo molopili.’ nimbe tondolo te we sirimu. ‘Eno yunge ulkemo angiliepili.’ nimbe naaku tondolomo sipelie lipe mundorumu-ne eno moloringine ombo, ‘Ulke angilimbe-monga ponga polangi.’ nimbu mana koume talape topo noserindu, aku koumenga ola yembo tene ulkemo takopa molemo. Nalo ulke takolemele yembomane mimi siku pilku kondoko ulke takangi.*

§ 3:5: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * 3:10: ‘Pulu Yemonga ungumu yemboma mane singendo paa mimi siku pilku mane siku kondangi.’ nimbe nirimu.

¹¹ Ulkemo ola takonge koume nane talape topo noserindu akume Yesusi Kirasi yu.[†] Yembo tene alowa tepa kou lupe mare manda naa nosimbe.

¹² Yembo marene ‚Pulu Yemonga ulkemo, kanu koumenga ola takongendo kou gollo kinie, kou sillipa kinie, kou mone olandopa pulimo koume kinie, aku mele peangamane takoko, marene unjo kinie angi kinie rasi-witi unjo aku mele kerimene takoko, telemele.

¹³ Pe Pulu Yemone yemboma kote tendepa pilimbe walemo wendo ombá kinie ulkemo takolemele mele mona lemba. Kanu walemo kinie tepe tene ‘Yembomane kongono teringime teko kondoringinje molo teko kenjeringinje?’ nimbe manda manjimbe.

¹⁴ Manda manjimbe kinie, yembo tene manie talape topa lemo koumenga ola[‡] ulke takombamo tepene naa nomba pora simu liemo yu mele kalolimu limbe.

¹⁵ Molo yembo tene ulke takombamo tepene nomba pora simu liemo aku kongono tembamonga mele kalolimu naa limbe. Kanu yembomo yuyu ‚Pulu Yemone, lipe tapondopa ‘Mindili naa nopili.’ nimbe yu-kinie molopa kondomba ulu pulumu[§] simbe nalo yu, tepene yembo te nombá telemo kinie yembomane liku tapondoko yu wendo limele kinie tepene kamu naa nolemo yembomo mele molomba.

3:16-17 Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulkemo Molemelemonga Ungu Te

¹⁶ Eno Pulu Yemo molemo ulke suluminia* paa kake telimu molemele; Pulu Yemonga Minimu enonga konopune sukundu molemo; akumu eno naa pilimeleye?

¹⁷ Akumunge yembo tene Pulu Yemonga ulke suluminia[†] paa kake telimu tepa kenjemu liemo Pulu Yemone kanu yembomo tepa kenjimbela. Pulu Yemonga suluminiamo ‘Yunge suluminia kake telimu.’ nilimo, aku suluminiamo eno enono, akumunge aku sipe tepa kenjimbe yembomo yuni yu kepe tepa kenjimbe.

3:18-23 Olionga Yemanga Imbime Lipu Ola Mundundupu Kapi Naa Nindemili Ungu Te (3:1 pulu polko kanani.)

¹⁸ Eno enono konopuni kolo toko naa piliengi! Enonga yembo tene yuyu pilipelie, ma koleana yembomane ‘Olio pilipe kongnjeli pelemo yemboma molemolo.’ ningu pilimele mele yuni aku sipe ‘Pilipe kongnjeli yembomo molio.’

[†] **3:11:** Kirasi ulke simu molemo ungu te Epesasi 2:20-21. [‡] **3:14:** inie yakondo 3:10-11. [§] **3:15:** bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. ^{*} **3:16:** inie anjokondo 6:19, Pe-Korini 6:16, Epesasi 2:20-22, Ipuru 3:6, Ou-Pita 2:5.

[†] **3:17:** inie anjokondo 6:19, Pe-Korini 6:16, Epesasi 2:20-22, Ipuru 3:6, Ou-Pita 2:5.

nimbe piliemu liemo 'Aku sипу nimbu naa piliembo.' nipili. 'Mana yembomane na kanokolie 'Aroma toli yembomo.' ningu kanangi.' nipili. Aku sipe nimbé kinie sike pilipe konginjeli yembomo molomba.

¹⁹ Mana yembomane pilkulie 'Akumu pilipe konginjelmu.' ningu pilimele mele Pulu Yemone kanopalie 'Kekelepa toli ulumu.' nimbe kanolemo. Akumunge ungu te yunge bokune molemo, akumu isipe:

'Yembo marene yemboma teko kenjingendo
enonga konopune pilipe konginjeli pelemomone
ulume telemele nalo'

Pulu Yemone aku telemele ulume kanopalie
'Aku pilkulie tekemelemonga eno enono melu leko
nomi suku mundukumili.' nimbe kanolemo.'[‡]
nimbe molemo kanumu.

²⁰ Akumunge ungu te pea molemola, akumu isipe:

'Awilimuni pilipelie,
konopune pilipe konginjeli pelemo yembomane
konopuni pilimele mele eno naa lipe tapondomba.
'Pilimele mele uluri molo.' nimbe pilimo.'[§]
nimbe aku sipe molemo.

²¹ Akumunge altoko yemanga imbime kapi ningu liku ola naa mundundengi.* Melema pali enonga.

²² 'Na, Pollo kepe Apollosi kepe Pita[†] kepe, ma koleamo kepe
konde mololi ulumu kepe kololi ulumu kepe, kinié lemo
melema kepe pe lemba melema kepe, akume pali enonga;
'eno liku tapondongendo aku tapu yema kinie melema kinie
pelemele;'

²³ eno Kirasinge yemboma, Kirasi Pulu Yemonga yemola,
'akumunge elo kinie olio kinie melema pali enonga kene
anjo anjo talape yu-mele-mele manda molame!'[‡]

4

Kolomongo Awili 4 Kirasini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemanga Ungu Te

*4:1-5 Awilimuni Yunge Kongono Tendeli Yema Telemele
Mele Apurupe Pilimo Ungu Te*

¹ Apollosi olto molembolo mele yembomane pilku kanonge mele isipe: Olto Kirasinge kongono tendeli kendemandeselo molopolo, ungu ou lopi tepa perimume Pulu Yemone ou nimbe pára naa sirimu unguma* nokopo

* 3:19: Jopo 5:13. § 3:20: Konana 94:11. * 3:21: ungu pulu te inie yakondo 3:1-9*. † 3:22: inie yakondo 1:12*. ‡ 3:23: inie yakondo 1:10,12, 3:5-9. * 4:1: inie anjokondo 11:25.

yemboma nimbu silimbolo yeselo molembolo. 'Aku siku yeselo molembele.' ningu piliengi liemo papu.

² Yembo tene yembo tengā kongono tendelemo yembomone yunge awili nokoli yemone 'Tei.' nilimo mele paa mimi sipe pilipe tepili. Mimi sipe pilipe naa temu liemo kapola molo, eno pilimele.

³ 'Nane kongono telio mele, enone molo kote tendelemo ye tene kanoko apuruku, 'Mimi sipe tepa kondolemonje.' ningu, kanongi liemo uluri molo.' nimbu konopu kimbu sipu naa molio. Nanu kepe telio mele naa apurulio.

⁴ Nane nanga konopuni pilipulie 'Pulu Yemone "Tei." nilimo kongonomo tepolie, sike ulu te tepo naakenjilio.' nimbu pilio nalo 'Nane sike tepo naa kenjilio. Ye sumbi nilimu molio.' nanu manda naa nimbo.[†] Nane kongono telio mele Awilimuni yuyu pilipe apurulimo.

⁵ Akumunge, 'Awilimuni om̄ba kote piliepili.' ningu nokoko molkolie isili-ou enone yembomane ulume telemele mele naa apurengi. Yu ombalie sumbulune pelemo ulume 'Pa teline mona liepili.' nimbe, yembomane ulume tengendo konopuni pilimele mele mona nimbe pára simbe. Aku temba walemonga Pulu Yemone olione telemolo mele pilipe apurupelie 'tepo kondolemolo ulumenga, olio kapi nimbé.

4:6-13 Korini Kirasinge Yemboma Enono Enonga Imbime Liku Ola Mundoringi Ungu Te

⁶ Angokeme, 'nane 'Nokoli yembomanga ungume mimi siku pilku kongono teko kondangi.', nikiru mele 'Eno lipu tapondambo.' nimbu 'Apollosi oltone telembolo mele kanangi.' nikiru. 'Tembolo mele pe kanokolie ungu te pelemomonga[‡] pulumu eno manda sumbi siku piliengi!' nimbu molio. Kanu ungumu isipe:

'Pulu Yemonga bokune "Teangi." nilimo mele mindi mimi siku pilku teangi.'

Enone ulu te lupe naa teangi.'

nimbe molemo mele pilkulie yembo tengā imbimu liku ola mundunduku yembo tengā imbimu toko manie mundunduku naa teangi.

⁷ 'Eno 'Awilime molemolo.' nilimele angokeme, 'Olio imbi molopili. Yembo lupema imbi naa molopili.' nawene nimuye? Eno mele peanga lsingime 'Pulu Yemone' naa sirimuye? Pe tondolo lsingime Pulu Yemone simu liemo nambemune enonga imbime enono liku ola munduku kapi nilimeleye?

[†] 4:4: bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". [‡] 4:6: Tena pelemonje naa pilimolo. Iungumu Giriki-ungune molemo mele pilku sundulimele.

⁸ § ‘Mele awisili koronga manda lsimulu. „Minimunge, mele awisili nosipu kapola molemolo.’ ningū pilimeleye? ‘Koronga „Kirasi kinie, kamako kingime molopo yemboma nokolemolo.’ ningū pilimeleye?* Aku liemo olto pea aku sipu naa molemolo akumu keri. Nalo ‘Eno aku siku naa molemele.’ konopu lekero. ‘Eno paa sike ye nomi kingime molemelanje papu. Aku lelkanje olto eno pea kingime molemela. Aku lelkanje papu.’ konopu lekero. „Nalo olio isili ou kingime naa molemolo.,

⁹ „Olio molemolo, mele nane pilkirumu niembo: ‘Olio Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.”’ nimbe lipe mundorumu yema[†] olio paa maniendopa.’ konopu lekero. Kote tendeko “Toko kondangi.” nilimele yemboma mele molemolo. ‘Yemboma konopu siku kanoko molangi toko kondangi.’ ningū penana sukundu mundulimele yemboma mele molemolo. Mana yemboma kinie angelloma kinie yembomane pali olio neme-neme ningū kanoko molemele.

¹⁰ Kirasinge temanemo andopo nimbu silimolomonga yembomane olio ‘Ye aromama.’ nilimele nalo eno ‘Korini Kirasinge yemboma, ne ‘Kirasinge yemboma molemolomonga olio pilipe konginjeli pelemo yemboma molemolo.’ nilimele. Olio ‘Kirasini kongono sirimu yema, ndo “Eno enge te naa pelemo.”’ nilimele; enone enono ‘Olio enge paa pelemo.’ nilimele. Oliondo ‘Eno imbi naa molemo.’ nilimele nalo enone enono ‘Imbi paa molemo.’ nilimele.

¹¹ Olio ‘Kirasini ‘kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema, sike ou molorumulu mele kinié kepe we molemolo. Olio paa engelene kolopo, no wakane kolopo, mulumbale sungu-mengu nilime panjilimolola. Olio ‘paa mindili nongo, kolangi.’ ningū wale awisili kopene tolemele. Olio tenga tako lipu molomolo ulke te naa angilimo.

¹² ‘Kou mone lipu langi kinie melema limolondo, oliolio mindili sipu kongono telemolo. Yembomane olio iri toko “Molko kenjengi!” nilimele kinie olione pundu topo “Pulu Yemone eno tepa kondopili.”’ nilimolo;[‡] ‘Pulu Ŷemonga kongono telemolomonga, yembomane olio mindili silimele kinie pundu topo ungu te naa nimbu umbunema we melemolo;

¹³ yembomane olio ungu tako tondoko ningū kenjilimele kinie olione eno pundu topo ungu peangama nilimolo. Ou kepe, pe yandopa kinié kepe, yembomane ‘Olio yembo paa

§ **4:8:** Osia 12:8, Lipe Ora Sirimu 3:17. * **4:8:** Pollone ‘Korini yemboma paa iri tambo.’ nimbelie aku sipe ungu iko topa walserimu. † **4:9:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ‡ **4:12:** LLuku 6:27-28.

koropa, yembomane langi nurupulu toko ltelemelema mele molemolo.' ningu pilimele.

4:14-21 Pollone Korini Kirasinge Yemboma Liepi-Liepi Topa Nirimu Ungu Te

¹⁴ 'Eno pipili kolangi.' nimbu nane iungumu pepána naatokoro. 'Eno nanga paa konopu mondolio ambolangoma.' nimbu ungu te liepi-liepi topo ipepámo tokoro.

¹⁵ 'Eno Kirasinge ungumu mimi siku piliengi!' ningu nokolemela tapu ye paa awisili, tene tausini mele, molemelanje enonga lapa awisili naa molemela. Nane Kirasi Yesusinge ungumu ou pulu pulu eno nimbu sirindu kinie 'Temane peanga akumu sike.' ningu tondolo munduku pilieringimunge na enonga lapamo molorundu, 'eno nanga ambolangoma moloringi mele molemela.'

¹⁶ 'Na enonga lapamo molio, eno nanga ambolangoma molemela, kene nane eno tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo: 'Ulu telioma kanokolie mimi siku manda manjiku teangi.' nikiru.

¹⁷ 'Aku teangi.' nimbu Timoti eno molemelena 'Opili.' nimbu lipu mundukuru. 'Yu Kirasinge yemo molopa yu kinie olto Kirasinge kongono pea andopo telembolomonga, yu nanga konopu mondolio kangomo. Yuni Awilimunge kongonomo mimi sipe nokolemo. Nane Kirasi Yesusinge ungume pilipulie tepo molio mele altoko piliengi nimbe simbe. Na Kirasi kinie molopolie tepo molio mele kinie, Kirasinge yembo talapemanga[§] andopo 'Teangi.' nimbu mane silio mele kinie, telu sipe. 'Aku sipe mele Timotini eno altoko piliengi nimbe simbe.'

¹⁸ Enonga yembo marene 'Pollo naa ombá.' konopu leko kara puku mongo kondolemele.

¹⁹ Nalo Awilimuni na "Pu." nimu liemo na paa sike eno molemelena nondopo ombó. Ombolie kara puku mongo kondolemele yembomane ungu nilimele mele mindi pilimbondo naa ombó. 'Eno sike tondolo te pelemonje 'molo Pulu Yemonga kongono naa teko ungume we nilimelenje.' nimbu kanombo ombó.

²⁰ Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo* yemboma ungu mindi naa nilimele. Yunge tondolomone yunge kongono teko yunge yemboma sumbi siku molemela akumunge 'ne kara puli yemboma sike tondolo pelemonje.' nimbu kanombo.

§ 4:17: bokumunge alsena anjokondo "43.sios". * 4:20: bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

²¹ Nane eno nambolka uluri tembo kinie ‘Peanga.’ konopu lekemeleye? ‘Na ka-pulse membo ombo eno ka-pulsene topo mane simbo kinie peanga.’ konopu lekemeleye? Molo nane eno molongena ombo konopu mondopo taka lipu mane sipu kondo kolombo kinie ‘Peanga.’ konopu lekemeleye? Eno piliee.

5

Kolomongo Awili 5-6 POLLONE “KIRASINGE KORINI YEMBOMA KINIE ULU KERIME WENDO ORUMUME MUNDUKU SIYE KOLKO “KAMU MANIE PUPILI.” NIENGI.” NIRIMU UNGU TE

Kolomongo Awili 5 Pollone “Enonga Angenu Tene Ambo Te Kinie Wa Ulu Kerinele Telemo Yemo Makorangi.” Nirimu Ungumu

5:1-5 Wa Ulu Kerinele Teli Ulu Te Kirasinge Korini Yemboma Kinie Perimu Ungu Te

¹* Eno-kinie wa ulu kerinele teli ulu te wendo olemo mele temane toko silimele akumu na pilkiru. Kanu ulumu ulsu molemele yembomane† teko kenjilimele mele maniendopa, iulumu olandopa. Enonga ye tene lapanga ambomo yu lipe memba andolemo.‡

² „Enonga angenu ye tene aku sipe telemomonga, enone ‘Olio yembo peangama molemolo.’ ningu enono nambe-mune kapi nilimeleye? „Enonga imbi liku ola munduku ulume telemele mele munduku siye kolkolie,„ konopu keri panjiku kola teko, tepa kenjilimo ye kanumu ‘Eno kinie tapu topa naa molopili.’ ningu toko makoroko ulsu mundulimelanje papu.

³ Sike nanga kangimu eno kinie naa molemolo nalo nanga konopumuni ‘Eno kinie molemolo.’ konopu lepolie, na pea molemelanje yunge kotemo pilipulie “Yu tepili.” nilke mele ou na pilipu molio.

⁴ „Enone tengen mele pilkirumu niembo:„ Olionga Awili Yesusi§kinie maku toko molonge kinie na konopuni enonga maku tongemo nokombo none temba, olionga Awili Yesusinge engemo eno kinie molombala.

⁵ „Aku sipu maku topo molomolo, kinie ne tepa kenjilimo yemo ‘Kurumenga nomi, Setenene * yu nokopili.’ ningu yu

* **5:1:** Akumu umbune talo sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10** nimbe silimo. † **5:1:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. ‡ **5:1:** ‘Yemonga anumu kolorumunje.’ ningu pilimele. Pe lapane altopa ambo te lipolie, pe lapa yu kolorumula.’ ningu pilimele. Kanu yemone terimumunge ungu mane te LLipai 18:8, UNGUManema 22:30, 27:20. § **5:4:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”, “28. nem”. * **5:5:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

Setene liku siengi. „Ya mana, Setenene yunge kangimu tepa kenjimbe mindili nombá kinie ,yu konopu alowa tembanje. Pe, Awilimu ombo yembomanga kote pilimbe walemonga ‘Yemonga minimu kolea kerine naa pupe mindili nomba, yu-kinie pea molopa kondomba.’ ningu yemo yu kinie aku siku teangi.

5:6-13 Pollone Kirasinge Korini Yembomando “Wa Ulu Kerinele Telemo Yemo Toko Makorangi.” Nirimu Ungumu (5:1 pulu polko kanani.)

⁶ „Eno kinie ye te molemomone ambo te kinie tepa kenjipe molopili, enone enono kapi nilimele akumu paa kapola naa telemo. Paa teko kenjilimele. Pillawa akoli mele isi pillawana mundukulie pillawa teko mimi telemele kinie isi paa wallo-koltene pillawa awisili akolemo mele[†] eno naa pilimeleye?

⁷ Akumunge, Juda yembomane ou teringi mele pilkulie, isi oume toko ltekolie, isi naa peli pillawa kondemo molangi. ‘Pulu Yemonga angellomone olio naa topa we ombo pupili.’ ningu Juda yembomane sipisipi walomo toringi mele Kirasini ‘enonga sipisipi walomo mele molambo tangi.’ nimbe kolo wangopa kolondorumumunge eno sike pillawa konde mele molemele. „Aku kene ne yemo ‘isi mele molemo.’ ningu yu makorangi.,

⁸ Aku kene „Pulu Yemonga angellomone we ombo pupe Juda yemboma naa torumu mele konopu siku pilingendo Juda yembomane isime pali liku lteringi mele,[‡] Kirasi olionga nimbe kolondoru mele konopu sipu pilimolondo ulu pulu kerime kinie tepo kenjilimolo ulume pali kinie ‘isi oume mele’ nimbu mundupu siye kolopo, yu kapi nimolondo Pulu Yemone ‘ulu kake telime’ nimbe kanolemo ulume tepo, ungu sikema mindi nimbu molamili. „Aku ulume pillawa isi naa pelimu mele..”

⁹ Nane ou pepá te topo sirindu akumu[§] isipu nimbu topo sirindu: ‘Wapora toli yemboma kinie eno telune tapu toko naa molangi.’ nirindu kanumu.

¹⁰ „Nalo aku nirindumu,, ulsukundu molemele yembomane wapora toko, yembomanga melema kanoko yama mengo, yembomanga melema kolo toko wa liku, we melema ‘Olionga pulu yema.’ ningu liku anjiku popo toko melema kalko silimele yembomando naa nirindu. ‘Kanu yemboma

[†] 5:6: bokumunge alsena anjokondo “49. yis”. [‡] 5:8: Pillawa isi naa pelimu nonge mele ungu-manemo Wendo Oringi 12:14-20. Bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”, “48. yis” kananila. [§] 5:9: Pep akumu nambe-eringimunge, olio naa pilimolo.

kinie tapu topo naa molopo mundupu siye kolamili.' nilimelanje ya ma koleamo kamu munduku siye kolemela, „akumu manda molo.„

¹¹ Nane pepá topo sirindumunge pulumu isipe: 'Yembo tene "Na Kirasinge yembomo." nimbelie wa ulu kerinele tepe, yembomanga melema kanopa yama memba, we melema lipe anjipe 'Nanga pulu yema.' nimbe popo topa melema kalopa sipe, yembomanga ungu bulkundu nindipe, no nomba kekelepa topa, yembomanga melema kolo topa wa lipe, temba yembo te kinie paa telune tapu toko naa molangi. Yembo tene 'Na Kirasinge yembomo molio.' nimbe aku sipe temba yembomo kinie telune langi paa naa nangila.' „nimbu pepá toruntu kanumu.„

¹² Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yemboma telemele mele manda apurumboye? „Akumu nanga kongono te paa molo.„ Nalo Kirasinge yembo eno kinie molemelema kanoko apurunge kinie papu. Akumu paa sike enonga kongonomo.

¹³ „Kirasinge yembo talapena, ulsukundu molemele yemboma Pulu Yemone yuyu kanopa apurumbe. „Nalo eno Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele piliengi niembo. Kanu ungumu isipe:„

'Eno kinie telune tapu topa molemo yembo tene ulume tepe kenjipe mindi tepe molomu liemo kanu yembo kerimu toko makoroko ulsu mundengi.* nilimo, „aku mele pilku teangi.„

6

6:1-11 Pollone Kirasinge Yembomane Kirasinge Yemboma Kote Naa Tendangi Nirimu Ungu Te

¹ „Eno kinie umbune te pea pelemomonga kinié ungu te niembo;* Eno Kirasinge yembomanga tene Kirasinge yembo te kinie umbune te pelemo kinie nambemune 'Pulu Yemonga yembo kake telime pilku apurengi.' naa nimbe, eno mundupe siye kolopa ulsukundu pupe „willisi, kotena pupe kote tendelemoye? Akumu pipili naa telemo-na aku sipe telemoye?

² Molo „pe kote walemo wendo ombá kinie, olio Pulu Yemonga yembo kake telimene ma koleana yembomanga pali kote pilipu ulu telemelena apurumolomo naa pilimele-monga† „ulsukundu puku kote tendelemeye? Sike olione

* **5:13:** Ungu-Manema 17:7, 19:21, 21:21, 22:21,24, 24:7. Akune "toko makoroko ulsu mundengi." nimbe naa molemo; "toko kondangi." nimbe molemo. * **6:1:** akumu umbune yepoko sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10**nimbe silimo. † **6:2:** Mateyu 19:28, LLuku 22:29-30.

pe aku sipu ma koleana yembomanga kote pilimoló liemo kinié nambemune enonga kote kangama eno enono manda naa pilimeleye?

³ Pe mulu koleana angellomanga kotema olio pilimoló mele eno naa pilimeleye? Sike pe angellomanga kotema pilimoló liemo ya ma koleamanga ulu kangama manda sumbi sipu apurupu pilimolo.

⁴ Pe ulsukundu yembomanga kote pilinge liemo eno Kirasinge yembomanga umbune te wendo olemo kinie enone nambemune 'Yembo koropa imbi naa molemoma.' ,konopu lemele yembo ulsukundu molemele, yembomane 'kote pilindengi!' nilimeleye?[‡]

⁵ Nane 'Eno pipili kolangi.' nimbu aku nikiru. Eno 'Kirasinge ungumu, sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomanga ye tene enonga kotema apurupe pilimbe ye pilipe konginjeli peli ye te naa molemoye?

⁶ Enonga angenu tene angenu te ,willisi, kotena memba pupe 'Kirasi sike.' ningu naa pilimele yembo ulsukundu molemelena memba pupe nambemune kote tendele moye?

⁷ Enone enonga yemboma kote tendelemele aku ulumuni eno Kirasinge yemboma telemele mele naa teko molemelemo lipe ora silimo. Enonga yembo tene enonga yembo te ulu te tepa kenjilimo kinie kanu yembomo nambemune we siye naa kolemeleye? Yembo tene yembo tenga melte kolo topa limo kinie nambemune kanu yembomo we siye naa kolemoye? ,Eno teko kenjilimele mele we siye kolemelanje papu.,

⁸ Nalo eno ,kote tendelemele yemboma, enono kolo toko melema limele. Enono kepe angenalime teko kenjilimele.

6:9-11 Ulu Mare Teko Kenjilimele Yemboma Mulu Koleana Naa Punge Ungu Te

⁹⁻¹⁰ Teko kenjilimele yemboma Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[§] sukundu manda naa punge akumu eno naa pilimeleye? Iungu nikirumu mimi siku piliee. Paa kolo naa tokoro: Wapora andoko tolemele yemboma kinie, we melema anjiku 'Olionga pulu yema.' ningu popo toko melema kalko silimele yemboma kinie, ye tengah ambomo molo ambo tengah yemo kinie wa ulu kerinele

[‡] **6:4:** Giriki ungu telumunge ungu pulu talo pelemo. Yembo marene Giriki ungumu kanokolie 6:4 isiku mele topele toko tolemele: "Pe aku temolo kene eno Kirasinge yembomanga umbune te wendo olemo kinie enone enonga ye imbi naa molemo ye koropama kepe mako toko 'Umbunemonga kote piliengi!' nieyo. 'Kanu ye koropamane kepe enonga kote pilinge mele olandopa. Ulsukundu kote pilimele yemane kote pilimele mele maniendopa kanumu.,' "aku siku mele.

[§] **6:9-10:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

telemele yemboma kinie, yema enono ulu kerinele teko, amboma enono ulu kerinele teko, telemele yemboma kinie, wa noli yemboma kinie, yembomanga melema kanoko yama meli yemboma kinie, no nongo kekelepa toli yemboma kinie, yembomanga ungu bulkundu nindeli yemboma kinie, kolo toko yembomanga melema limele yemboma kinie, aku telemele yemboma* Pulu Yemone ye nomi kingi molopa nokolemo koleana manda suku puku naa molonge.† Kanu ungumu ‘kolo tokomo. Kanu ulume temolo kinie uluri naa temba.’ ningu naa piliengi!

¹¹ Ou enonga yembo mare aku siku teko moloringi nalo kinié ‚Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime, kulumiyé tondopa, ‘Eno yunge yemboma manjiku kene kake telime molangi.’ nirimu. ‘Awili Yesusi Kirasini sike olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu.’ ningu tondolo munduku pilieringimunge‡ olionga Pulu Yemonga Minimuni eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanolemo.§

6:12-20 Olionga Kangimu Mini Kake Telimunge Ulkemo Kene Kangimuni Ulu Te Tepo Naa Kenjemili Ungu Te

¹² ‚Enonga umbune te pea pelemo akumunge ungu te niembo: Yembo marene ningendo:,* “‘Nane ulu te teambo.’ konopu liendu liemo manda tembo.” „nilimele. Akumu sike ungu manemane pali eno naa nokolemo, nalo ‘Ulu telemelemane pali eno naa lipe tapondolemo.’ nikiru. “Ulume pali sike manda tembo. Ungu tene na manda pipi naasimbe.” sike aku siku papu nilimele nalo† ‘Na meltene tondolo mundupe nokopili. Na meltenga kendemandemo molombo.’ naa nimbo.

¹³ Yembo marene ningendo: “Langime olomonga mindi. Olomo langimenga mindi.” nilimele,‡ akumu sike nilimele nalo pe walse Pulu Yemone “Akume pali manie pupili.” nimbé. ‚Enone kangimuni waka kolemo ulume pali, wa ulu pulu kerinele ulume kepe we tengendo mindi aku siku nilimele nalo, Pulu Yemone kangimu tepalie “Kangimuni andoko wapora tangi.” naa nirimu. Kangimu Awilimunge; kangimu Awilimuni nokolemo.

* **6:9-10:** Gallesia 5:19-21**. † **6:9-10:** Lipe Ora Sirimu 21:27, 22:14-15.

‡ **6:11:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”, “6. Bikpela”, “23. Krais”.

§ **6:11:** bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. * **6:12:** akumu umbune kise sipemo. Umbune kise pali inie yakondo 1:10** nimbe silimo.

† **6:12:** inie anjokondo 10:23, Romo 6:1-2,15-18. ‡ **6:13:** Korini yembomane “Ulume pali manda temolo.” ningendoaku siku niringinje.

¹⁴ Pulu Yemo yunge tondolomone Awilimu,nge kangi kololimu, topa makinjinderimu, aku sipe mele olio,nga kangime, kepe pe topa makinjindimbela.§

¹⁵ Enonga kangime kinie Kirasinge kangimu kinie 'kangi telumu.'* ningu naa pilimeleye? Aku liemo na ,eno, Kirasinge kangimu kinie ambo wapora tolimunge kangimu kinie lipu tere lendembo kinie mandaye? Paa manda molo!

¹⁶ 'Ye te ambo wapora tolimu kinie telune pelembele kinie elo kangi telumu.' ningu naa pilimeleye? 'Pulu Yemonga bokune, aku sipe ungu te molemo kanumu. 'Pulu Yemone nimbendo:.'

"Aku ambo yeselo ,telune pengelemonga,
elo yembo kangi telumu molongele."†
nirimu kanumu.

¹⁷ Nalo Awilimu kinie konopu tengen sipe molomba yembomo yu kinie mini telumu mele molomba.‡

¹⁸ Wa ulu kerinele teli ulumu kinie nondoko puku naa molangi. Yembo tene we ulu pulu keri telemo akumene kangimu ulu te naa telemo, nalo yembo tene wa ulu kerinele telemo kinie yunge kangimu yuyu tepa kenjilimo.

¹⁹ 'Enonga kangime Mini Kake Telimunge ulke suluminia kake telimu.§ Pulu Yemone kanu Minimu eno sirimu lsingi, enonga konopune molemo.' ningu naa pilimeleye? Akumunge eno enono naa nokolemele;

²⁰ 'Pulu Yemone, mele paa awili tene*' eno topo topa lsimu. Aku terimu kene enonga kangimene ,ulu telemelamane, Pulu Yemonga imbimu liku ola mundunduku kapi niengi.

7

Kolomongo Awili 7 POLLONE YEMA AMBO LIKU AMBOMA YE PULIMELEMONGA UNGU TE MANE SIRIMU UNGUMU

7:1-16 Yema Ambo Liku Amboma Ye Pulimelemonga Ungu Te Pollone Nirimu Ungu Te

§ **6:14:** inie anjokondo 15:51-52, Epesasi 1:19-20, Ou Tesallonaika 4:16. * **6:15:** Kangimunge ungu mare inie anjokondo 12:12-31 (12:27 mimi siku kanoko), Epesasi 4:1-16. † **6:16:** Ou Pulu Pulu 2:24. ‡ **6:17:** Epesasi 5:21-33. § **6:19:** ungu pulu inie yakondo 3:16-17*. * **6:20:** Pulu Yemone 'Yunge Malo olionga nimbe kolo wangopa kolondopili.' nimbe olio sirimu kanumu; inie anjokondo 7:23, Ou Pita 1:18-19.

¹ Kinié enone na pepá toko sikulie walsiku pilieringi ungu-menga pundu topo niembo:^{*} „Ungu te walseringimunge inikiru: „Ye te ambo naa limo akumu papu.

² Nalo †ye ambo naa lili marene, amboma kinie wapora toko andolemele kene yema yu mele mele ambo liku, amboma yu mele mele ye pangı.

³⁻⁴ Ambo tene yunge yemondo “Pea peambili.” nimbé kinie yemone “Kapola. Pea peambili.” nipili. Aku sipela, ye tene yunge ambomondo “Pea peambili.” nimbé kinie ambomone “Kapola. Pea peambili.” nipili.[†] Akumu ambo yeselonga ulu pulu te kanumu. Ye puli ambomone yunge kangimu yuyu mindi naa nokolemo; yunge kangimu menu yemongala. Aku sipela ambo lili yemone yunge kangimu yuyu mindi naa nokolemo; yunge kangimu menu ambomongala. „Akumunge ambomone molo yemone “Pea peambili.” nimbé kinie “Molo.” ningele aulke te naa lemo.„

⁵ Ambo yeselo we molembele kinie yemone molo ambomone menundu “Telune peambili.” nimbé kinie menuni “Molo.” nimbé kapola naa temba nalo elone konopu telune pupili molkololie “Wale mare telune naa pepolo, kanu walemanga Pulu Yemo kinie ungu nimbu mawa tepo molambili.” ningu, ningu panjikululie kanu walemanga telune naa pengele kinie uluri molo. Pe “Telune naa peambili.” ningu, ningu panjingele walema pora nimbé kinie ‘Wale awisili “Molo.” nimbulu telune naa pembolo kinie Setenene[‡] olto ombo kondi tomba kinie kangimu nokopo naa kondombolonje.’ ningulu altoko telune peangili.

⁶ Nane aku nikirumu ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu nikiru. ‘Enone †ye puku ambo liku, teangi.’ nimbe ungu mane aku sipe te naa pelemo.

⁷ Nalo nane ‘Peanga.’ konopu lekero mele isipe: ‘Na †ambo naa lipu, we angilio mele yembomaaku siku yema ambo naa liku, amboma ye naa puku, telemelanje papu.’ konopu lekero. Nalo Pulu Yemone †yuyu konopuni pilipelie,

* **7:1:** Korini yembomane pep toko ungu mare Pollo walseringimenga Pollone eno nimbe sirimu mele ungume isipe: Te: Yema ambo liku, amboma ye pulimelemanga ungu mare (7:1-40); te: yembomane we-melema langi popo toko koyoko siringi langime Kirasinge yembomane noringimunge ungu mare (8:1-11:1); te: Kirasinge yemboma maku toko molkolie kapola tengenle mele ungu mare (11:2-16); te: Awilimunge langimu nongo kenjeringimunge ungu mare (11:17-34); te: Pulu Yemonga Minimuni tondoloma sirimu kinie teringimunge ungu mare (12:1-14:40); te: Kirasinge yemboma kolkolie lomboroko ola molongemonga ungu mare (15:1-58); te: Jerusalleme yemboma liku tapondon-gendo kou-mone liku makutongemonga ungu mare (16:1-11); te: Ye Apollosi eno moloringine omb monga ungu te (16:12). † **7:3-4:** Pisini-ungune 7:3 molemo lupe. Giriki-ungune kinie Ingillisi-ungune kinie molemo mele ya torumulu.

‡ **7:5:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

yemboma tondoloma yu mele mele moke tepe silimo. 'Yembo te ulu te tepili.' nimbe tondolo te sipe, 'Yembo te ulu te tepili.' nimbe tondolo te sipe, aku sipe tondoloma yu mele mele moke tepe silimo limele. §

⁸ Ambo ye naa pulime kinie, ye ambo naa lilime kinie, ambo wayema kinie, nane enondo isipu nikiru: 'Na ambo naa lipu we angilio mele eno aku siku we angiliengi liemo papu.

⁹ Nalo ye mare 'Ambo te pea pelembelanje paa papu.' konopu lemele yema ambo lingi liemo papu. Ambo mare 'Ye te pea pelembelanje paa papu.' konopu lemele amboma ye pungi liemo papu. Kangimuni aku siku wakane kolko aku siku tengendo mindi konopu kimbu siku molonge kinie paa kapola molo. Aku tenge yemboma yema ambo liku amboma ye puku tenge kinie papu.' nikiru.

¹⁰ Ambo yemando nane 'Ulu te teangi.' nimbu ungu mane te sikiru. Akumu sike na nanu naa nimbu sikiru. Nimbo tekero akumu Awilimunge ungu mane te. 'Akumu isipe:,' 'Ambomane enonga yema munduku siye naa kolangi.

¹¹ Molo ambo te yunge menu yemo sike mundupe siye kolomu liemo ye te naa pupe kamu we molopili. Molo 'Altopo ye pambo.' konopu liemu liemo yunge yemo molombana kelepa pupili, konopu telune pupili molangili. Yema enonga amboma "Paa." ningu naa makorangi.' nikiru.

¹²⁻¹³ Ambo ye marendo nane isipu pilipulie nikiru: 'Kirasinge ye te yunge ambo limomo 'Kirasinge ungumu sike.' nimbe naa pilimo ambomo molemo nalo 'Telune molambili.' nilimo liemo kanu yemone yunge ambomondo "Pu." nimbe naa makoropili. Kirasinge ambo te ye pulimo yemo 'Kirasinge ungumu sike.' nimbe naa pilimo yemo molemo nalo 'Ambomo kinie tapu topo molombolo kinie peanga.' konopu lemo liemo ambomo yunge yemo mundupe siye kolopa naa pupili.' nikiru. (Aku nikirumu nanu konopuni pilipulie nikiru. Awilimuni ungu te nimune pilipulie naa nikiru.)

¹⁴ 'Nane aku nikirumunge pulumu isipe:,' 'Kirasinge, ambo tenga yemo 'Kirasi sike.' nimbe naa pilimo yemo Pulu Yemone kanopalie ambomo kinie telune molembele-monga yemo kepe kanopa sewe anjimbela. 'Kirasinge, ye tenga ambomo 'Kirasi sike.' nimbe naa pilimo ambomo Pulu Yemone kanopalie yemo kinie telune molembele-monga ambomo kepe kanopa sewe anjimbela. Aku sipe naa kanolkanje elonga ambolangoma kepe kanopalie 'Eno kalaro mololi ambolangoma. Nanga molo.' nimbe kanolka.

Nalo „Kirasinge ambomanga yema kinie Kirasinge yemanga amboma kinie kanopa ‘Nanga yembo kake telime.’ nimbe kanolemomonga, enonga ambolangoma kepe kanopalie ‘Nanga ambolango kake telime.’ nimbe kanolemola.

¹⁵ Nalo ‘Kirasi sike.’ ningu naa pilimele amboma kinie yema kinie yu mele mele konopuni pilkulie “Pu.” ningu makoronge kinie molo enono ulsu pulimele liemo pipi siku “Molo.” naa niengi. Aku tengi liemo ‘Kirasi sike.’ ningu pilimele yema kinie amboma kinie enonga menupili kinie ‘ka ulkena mele peangi.’ nimbe ungu mane te naa pelemo kene pangí we siye kolangi. Pulu Yemone “Taka liku molangi.” nilimomonga „Telune naa molamili.” ningi liemo karaye tekó “Telune tapu topo molamili.” naa niengi.,

¹⁶ Kirasinge ambo tene ‘Nanga yemo konopu alowa tepe Kirasinge yemo molombanje.’ nimbe yemo-kinie taka lipe molopili. Kirasinge ye tene ‘Nanga ambomo konopu alowa tepe Kirasinge ambomo molombanje.’ nimbe ambomokinie taka lipe molopili. „Taka liku molonge kinie ulu te wendo ombá mele eno naa pilimele kene ungu te naa ningu taka liku molangi.,

7:17-24 Olio Pulu Yemone “Molaa.” Nirimu Mele Aku Sipu Molamili Ungu Te

¹⁷ „Ungu pulu te pilipulie nikiru akumu isipe:, Pulu Yemonga yemboma naa moloringi kinie ou Awilimuni mako topa ‘Aku siku molangi.’ nirimu-ne enone yu mele mele aku siku molangi Pulu Yemone ‘Eno nanga yemboma molangi waa.’ nirimu mele kinié kepe Pulu Yemonga yemboma molkolie aku sikula molangi. Aku ungu manemo Kirasinge yembo talapema* pali nimbu silio.†

¹⁸ „Isipu mele nikiru:, „Pulu Yemone, ‘Nanga yemo molani ou.’ ou naa nipili kanu yemo „Juda yemo molemomonga yu, kangi te kopiseli ye te‡ molomu liemo kapola Pulu Yemone ‘Nanga yemo molani ou.’ nimbé kinie yuni ‘Kangi kopiseli yemo molio mele naa molambo kene kangimu tepo mimi teambo.’ naa nipili. Molo ye te kangi te naa kopiseli ye te molopili Pulu Yemone ‘Nanga yemo molani ou.’ nimu liemo yu altopa ‘Kangi kopiseli ye te molambo kene kangi te kopisiembo.’ naa nipili.

¹⁹ Kangi kopisilimele ulumuni uluri naa telemo; kangi naa kopisilimele ulumuni uluri naa latelemo. Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ungume pilku liku telemele aku ulumu

* **7:17:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **7:17:** inie olakondo 7:10-16 nirimumunge ungu pulumu ya 7:17,20,24 molemo. ‡ **7:18:** bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”.

mindi tondolo te pelemo. Akumu mindi Pulu Yemone kanopa yemboma apurulimo.

²⁰ Aku kene Pulu Yemone 'Eno nanga yemboma molangi waa.' ou naa nipili moloringi mele kinié yunge yemboma molkolie aku siku molangi.

²¹ 'Aku sipu nikirumunge ungu pulumu isipe:,' Nu kongono we tendeli kendemande yembo te molani Awilimuni 'Nanga yembomo molani ou.' nirimuye? Aku siku molorunumunge nunge konopune umbune te naa pepili. 'Aku siku we teko molonu liemo uluri molo.' Molo nu kendemande kongono naa teko we moloni aulke te wendo omu liemo kapola nu aku siku wendo puku we molani.

²² Yembo te kongono we tendeli kendemande te molopili Awilimuni 'Nanga yembomo molani ou.' nimu liemo kinié yu Awilimunge we mololi yembomo molemo;§ kendemande kongonomo naa tendepa we molopili Pulu Yemone walserimu yembomo kinié yu Kirasinge kendemande kongono tendeli yembomo molemo kene 'kendemande molemele yemboma konopune umbune te naa pepili molangi.'

²³ Pulu Yemone eno ,pali, mele paa awili tene topo topa lsimu* kene eno yembo tengah kendemande kongonomo naa tendangi.†

²⁴ Angokeme, Pulu Yemone ou olio naa walsepili molorumulu mele kinié aku sipu Pulu Yemone olio lipe tapondopa nokopili aku sipu molamilila.

7:25-40 Ambo Ye Naa Pulime Kinie Ye Ambo Naa Lilime Kinie Kanu Yembomando Pollone Ungu Te Nirimu Ungumu

²⁵ 'Eno pepá toko na sikulie, ambo ye naa pulimelema kinie ye ambo naa limelema kinie tengah mele walsiku pilieringi mele kinié ungu te niembo:,' Aku walsikimilimunge ungu te Awilimuni olio mane naa sirimu. Nalo nanu konopuni pilipulie 'Teangi.' konopu lekeroh mele niembo.

§ **7:22:** Pollone 'Kendemande yemboma Awilimunge yemboma molemele-monga kendemande yemboma naa molangi.' nimbe naa nirimu. (Akumunge ungu mare ya 7:21, Epesasi 6:5-8, Kolossi 3:22-25, Ou-Timoti 6:1-2, Pillimono kinie nilimo mele kanani.) Ya 7:22 nikumu akumu ungu iko mele topalie, 'Kendemandema Awilimunge yemboma molemele-monga enonga ulu pulu kerime manie pulimo, kinié ulu pulu kerime kinie Setene kinie akumene kanu kendemandema naa nokolemomonga eno sike we yemboma mele molemele.'

nimbe nirimu. * **7:23:** ungu pulu te inie yakondo 6:20*. † **7:23:** Ya 7:20 akune 'Kendemande yembo molemelema pe Kirasinge yemboma molemele kinie kendemande yemboma we molongi liemo uluri molo.' nirimu akumu sike nirimu, nalo ya 7:23 kinie 7:22a kinie ungu iko mele topalie, ya 7:23 yuni kendemande yembomando mindi naa nirimu. Yuni Kirasinge yembomando pali nimbendo: 'Ulsukundu yembomanga ungume pilkulie "Teaa." nilimele mele tengendo Pulu Yemonga ungume naa pilku naa tengi liemo paa kapola molo. Aku naa teangi.' nimbe nirimunje. Mateyu 22:21 kananila.

Nimbo kinie Pulu Yemone na kondo kolopalie 'Ungu sikema mindi andoko mane si.' nimbe na tondolo sirimumunge kinié nimbo mele pilkulie 'Sike nikimu.' ningu piliengi liemo manda.

²⁶ „Na konopu lekero mele kanu yemboma enondo niembo: „Kinié walemanga umbune awisili wendo olemomonga „ambo ye naa puku ye ambo naa lili, yemboma ou molemele mele pe aku siku we molongi liemo papu.” konopu lekero.

²⁷ Nu ambo lsinu liemo ‘Ambomo pupili.’ nini aulke te naa koroyo. Molo nu ambo naa lili ye te molonu liemo ‘Ambo te liembo.’ ningu konopu liku naa mundeni.

²⁸ Molo nu ambo linu liemo ulu pulu keri te naa teleno. Ambo wenepoma ye pungi liemo akumu ulu pulu keri te naa latelemele. Nalo ‘Amboma ye puku yema ambo linge kinie eno kinie umbune awisili wendo ombá.’ nimbu pilipulie ‘Aku ulu umbunema eno kinie wendo naa opili kene aku siku naa tengi liemo papu.’ nimbu nikiru.

²⁹ Angokeme, nane nikiru mele isipe: Walema nondopa pora nimbé tekemo kene wale laye-koltalo pekemo aku walemanga ye ambo lilimene ambo naa lili yema mele molangi.

³⁰ Yembo kola telemelena kola naa teli yemboma mele molko, konopu siku molemele yemboma konopu naa siku molemele yemboma mele molko, melema topo toko limele yemboma yembo melema naa nosiku we molemele yemboma mele molko,

³¹ ma koleana melemane ulume telemelena yemboma aku melema konopu kimbu siku naa molangi. Ya ma koleamo kinie melema kinie, kinié lemo kanolemolo melema, pora nimbé tekemo, „altopa konde te wendo ombá tekemo kene aku sili yemboma mele molangi.”

³² ‘Mele awisilini enonga konopume kundupe memba naa andopili.’ konopu lepolie ‘aku sipu nikiru.’ Ye ambo naa limomone Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume mindi tembando konopu kimbu silimo. ‘Awilimuni konopu sipili.’ nimbeline aku ulume mindi tepa molemo.

³³ Nalo ambo limo yemone ya ma koleamonga melema konopu kimbu sipe, ‘Ambomo konopu sipili.’ nimbe yu kanopa peanga kanomba ulume pilipe tepa molemo.

³⁴ Aku telemomonga yu konopu talo tepa lipe mundulimo. Ambo ye naa puli molemelema kinie ambo wenepoma kinie enone Awilimunge ulume mindi konopu kimbu siku molemele. Enonga kalkundu kepe minikundu kepe ‘Awilimunge mele kake telimu liepili.’ ningu molemele. Nalo ambo ye pulimene ya ma koleamonga melema konopu

kimbu siku, 'Yema konopu siengi.' ningu enonga yema kanoko peanga kanonge ulume teko molemele.

³⁵ Nane 'Eno molko kondoko, umbune te naa pepili molangi lipu tapondambo.' nimbu "Aku siku teangi." nimbu nikiru. Enonga ulu tengen aulkemo pipi simbondo naa nikiru. 'Alieli Awilimunge ulume mindi konopu kimbu siku teko, ulu sumbi nilime mindi teangi.' nimbu aku sipu nikiru.

³⁶ 'Aku sipe nalo, ye te ambo wenepo te kanopalie 'Aku ambo wenepomo limbo.' nimbe ou nimbe panjipelie pe 'Kirasinge yemo molopalie, konopu alowa tepalie 'Naa liembo mangali aku tembo kinie ambomo tepo kenjimbonje.' nimbe pilipelie ambomo limu liemo uluri molo. Molo yunge konopumuni 'Ambomo paa lilke.' konopu liemu liemo yu ambomo paa kamu lipili.[‡] Ambo kanumu kamu limu liemo aku tembamo ulu te tepe naa kenjimbe.

³⁷ Molo ye tene 'Ambo wenepomo paa naa limbo.' nimbe yunge konopumuni tondolo mundupe pilie mu liemo, 'Ambomo paa lipili.' ninge aulke te naa liemu liemo, yuni yunge kangimuni waka lembamo yuyu manda mimi sipe nokomu liemo, kapola, yuni ambomo naa limbe kinie yu kepe ulu akumu tepe kondombala.[§]

³⁸ Aku liemo ye tene 'Ambo wenepo te lipili.' ningu ou ningu panjingemo kamu limu liemo akumu tepe kondolemola. Nalo ye tene 'Ambo wenepo te lipili.' ningu ou ningu panjingemo naa limu liemo 'Awilimu manjipe pilipe lipe molombamonga,' * akumu paa ulu olandopa peangamo.[†]

³⁹ 'Ungu mane te isipe mele pelemo: ' Ambo tengen yemo ou naa kolomba kinie yu yemonga menu molemo, pe ye te lupe manda naa pumbe. Nalo menu yemo kolomba kinie 'Ye te lupe pambo.' konopu liemu liemo yu manda pumbe.[‡] 'Ye te lupe naa pupili.' ningu pipi singe aulke te molo, nalo yu ye pumbemo 'Awilimu sike.' nimbe tondolo mundupe pilimbe ye te pupili.[§]

⁴⁰ Nalo na nanu isipu pilkiru: 'Yu kelepa ye te naa pumu liemo yu paa olandopa konopu sipe molomba.' konopu lekero. Aku nikirumu 'Pulu Yemonga Minimuni na "aku

[‡] **7:36:** inie nondopa 7:9. [§] **7:37:** 32 Mateyu 19:11-12. ^{*} **7:38:** inie yakondo 7:32 mele. [†] **7:38:** akumu Giriki-ungune molemo mele pilipu sundulimolo. Marene pilkulie, 'yemo' nilimo akumu ambo limo yemo molo. Yemo yu ambo wenepomonga lapa.' ningu pilimele. Akumunge 'Ambo wenepomonga lapane "Simbo." nimu liemo mandala. Molo "Naa simbo." nimu liemo mandala.' ningu, 'Giriki-ungune aku sipe nilimo.' konopu lemele. [‡] **7:39:** Mateyu 19:5-6, Romo 7:2-3.

[§] **7:39:** Pe Korini 6:14. Kolomongo Awili 8 Ungumu* Kurume langi popo toko koyoko siringi langime noringimunge ungu te inie anjokondo 10:23-32. Langime apuruku pilku noringimunge ungu pulu mare Romo 14.

siku ni.” nikimu-ne pilipulie iungumu eno nimbu sikiru.’ konopu leker.

8

8:1-11:1 YEMBOMANE WE MELEMA “OLIO NOKONGE PULU YEMA” NINGU ANJIKU POPO TOKO LANGIME KALKO SILIMELE LANGIME KIRASINGE YEMBOMA NONGE KINIE MANDA MOLO MOLONJE, AKUMUNGE UNGU TE

¹ Kinié ulsu molemele yembomane we melema anjiku “Olio nokolemele pulu yema.” ningu langi popo toko kalko silimele langimenga, ungu te eno Korini yembomane pepá toko na siku walseringimunge ungu te niembo:^{*} Eno marene, “Aku ulumu temolo mele, olio pilipe konginjeli pelemo.” „nilimele.“ Akumu sikenje nalo, ‘Pilipe konginjeli’ aku ulumuni ‘Olio kara pang.’ nilimo; yemboma konopu mondoli ulumuni yemboma ‘Kirasi sike.’ ningu pilimele ulumu tepa tondolo mundundulimo.

² Ye tene ‘Na akumu paa pilipu kondolio.’ konopu lemo yemo yunge pilipe konginjelmu ou mimi sipe naa pelemo.

³ Nalo ye tene Pulu Yemo konopu mondolemo kanu yemo Pulu Yemone yu paa kanopa imbi silimo.

⁴ Aku kene we melema anjiku “Olio nokolemele pulu yema.” ningu langi popo toko kalko silimele langime ‘Kirasinge yemboma, nongemonga ungu te niembo: Eno kinie olio pilimolo, ‘Melema anjikulie “Olio nokolemele pulu yema.” nilimele aku melema sike melte molo; we kolo toko anjilimele. Pulu ye awisili naa molemele; telu mindi molemo.’ akumu olio pilimolo.

⁵ Molo yembomane “Pulu yema” ningu, “Awilime.” ningu popo tolemele pulu ye awisili nalo sike mulu koleana molo ma koleana sike molemelanje kepe

⁶ olio ‘Kirasinge yembomane, pilkimulu, ‘Pulu Ye telumu mindi molemo.[†] Yu olionga Lapa. Yu mindi melemanga pali Pulu Yemo. Olio ‘yunge yemboma mindi molangi.’ nirimune yunge yemboma molemolo. Awili telumu mindi molemo, akumu Yesusi Kirasi. Yuni melema pali terimu; konde mololi ulu pulumu yuni olio ‘mana yemboma, silimo.’ nimbu pilimolo.[‡]

⁷ Akumu ‘olio mare pilimolo, nalo ‘Kirasinge, yembo mare akumu naa pilimele. ‘Kirasinge, yembo marene kanu pulu ye kolo tolime ‘Olio nokolemele pulu ye sikema.’ ningu pilieringi mele kinié kepe aku siku pilkulie, ulsukundu

* **8:1:** akumunge ungu pulu te inie yakondo 7:1*. † **8:6:** bokumunge alsena anjokondo “13. God, god giaman”. ‡ **8:6:** Ipuru 2:10, Lipe Mundorumu Yema 4:24, Jono 1:3, Kollosi 1:16.

yembomane we melema popo toko langi kalko silimele langi kanume nongolie, 'Imu pulu ye sikema popo toko kalongi.' ningu pilkulie nolemele kinie eno mimi sipe konopu naa pelemo. Eno mimi sipe konopu naa pelemomonga 'Tepo kondokoro molo tepo kenjikirunje.' ningu konopu awisili liku mundukulie 'Kanu langime nolemolomonga olionga konopukundu tepo kalaro mondolemolo.' ningu pilimele.

⁸ Nalo langi nolemolo akumene olio Pulu Yemo molemona nondopa naa memba pulimo. Langi naa nolemolo ulumuni Pulu Yemone olio kanopalie 'Ulu te teko kenjikimili.' nimbe kanomba ulu te naa telemo. Molo langi nomulu liemo Pulu Yemone olio kanopalie 'Ulu te teko kondokomele.' nimbe naa lakanomba. 'Langimene Pulu Yemone 'olio molko kondokomele molo molko kenjikimili.' nimbe kanomba ulu te naa telemo.'

⁹ Nalo mimi siku kanaa! 'Langi te kapola nomolo.' konopu lekolie nonge kinie uluri naa temba nalo enone 'Aku sipu temolo kinie Kirasinge yembo te konopu tondolo naa pulimo yembo tene kanopalie 'Aku langime nombó kinie tepo kenjimbo.' konopu lemba langime nombánje.' ningu pilkulie 'mimi siku pilku nangi.'

¹⁰ Enonga 'pilipe kondolemo yembo te, melte ulke tenga anjiku "Nanga pulu yemo." ningu popo tolemele melemonga ulkena pupe pulu ye kolo tolímu popo toko langi kalko singe langime nombá kinie 'Kirasinge, yembo te konopu tondolo naa pupe mimi sipe naa pilimo yembo tene kanopalie 'Yu langi akume pupe nokomo mele na akumu nombó kinie uluri naa temba.' nimbe pilipelie yu kepe sukundu ombo kanu langi pulu ye kolo tolímu popo toko kalonge langi mare nombála.'

¹¹ Enonga yembo te 'Pulu ye kolo tolime uluri molo. Langi popo toko aku melemele silimele langime uluri molola.' nimbeline langime nombámonga Kirasinge yembo konopu tondolo naa pulimo yembomo, yunge angenu, Kirasi yunge nimbe kolo wangopa kolondorumu kanu yembomo, 'Kamu ulu pulu kerime tepa, kamu mindili nomba molopa kenjimbe.' nimbeline aku temba. 'Akumu kapola naa temba.'[§]

¹² Enone aku siku enonga angenu te konopu tondolo naa pulimo yembomo teko kenjiku, yunge konopumu teko embambo silimele kinie Kirasi teko kenjilimelela.

¹³ Akumunge langi noliomane nanga angenumu 'molopa kenjepili.' nilio liemo kapola na aku langime altopo paa naa nombó. Nane ulu te tembomonga yu ulu pulu kerime

temba liemo na ulu akumu paa kamu naa tembo. *

9

Kolomongo Awili 8 Pulu Ye Kolo Tolime Melema Popo Toko Kalko Siringimunge Ungu Te

Kolomongo Awili 9 Yesusini "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Manda Tenge Mele Ungu Te

9:1-18 Yesusini Pollo "Kongono Tende-Pou." Nimbe Lipe Mundorumu Yemo Molopa Kongono Terimumunge Mele Kaloli Te Naa Lsimumunge "Papu Naa Likiru." Nirimu Ungu Te

¹ „Eno marene “Pollo Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu ye te molo.” nilimelemonga ungu te niembo:^{*} Na molio mele eno kanolemele., Ungu mane tene molo ulu tene na manda nokopalie tembo mele pipi simbeye? Na Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu ye te naa molioye? ¹“Yesusini ye mare “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane yu kanoringi.” nikimili akumu, na olionga Awili Yesusi na naa kanorunduye?[†] Nane Awilimunge kongonomo andopo tenderindumunge eno Kirasinge yemboma naa molemeleye? ¹Andopo naa tendelkanje yunge yemboma molemelaye?_‡

² Yembo marene ‘Na Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu ye te molo.’ konopu lemele nalo ‘enone aku siku ningu naa pilimele.’ konopu lekero. Eno Awilimunge yemboma molemele ulumuni na Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu yemo[‡] molio mele lipe ora silimomonga ¹‘Aku sipe yemo naa molemo.’ ningu pilinge aulke te molo.,

³ Nane ulu tepo molima apurukulie ¹‘Aku sili ye te naa molemo.’ ningu pilimele, yembomando nane aku sipu pundu topo niembo:[§]

⁴ ¹“Olio Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane kongono tendelemolomonga,

* **8:13:** Lipe Mundorumu Yema 15:20,29, Lipe Ora Sirimi 2:14,20. * **9:1:** Pe-Korini 12:11-12, Gallesia 1:1, 1:15-2:10. † **9:1:** Yesusi lipe mundorumu yema yu lombili andoko yu kanoringi kinie Pollo kango yemo molopa yu wale mare kanorumunje? Naa pilimolo. Nalo yu sike kanorumu temane te LipeMundorumuYema 9:1-6 (22:6-16, 26:12-18). ‡ **9:2:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. § **9:3:** ‘Pollone ya nirimu ungumu kinie yakondo 9:2 nirimu ungumundu nirimu.’ konopu lemele. Nalo marene pilkulie ‘Inie maniekondo 9:4 nirimu mele nimbendo nirimu.’ konopu lemele. Molo talo pea mandanje?

mele kalonge mele, no kinie langi kinie namili siengi." nilimelanje 'Manda molo.' konopu lemeleye?

⁵ Jesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu ye wema kinie, Awilimunge angenupili kinie Pita* kinie pea teringi mele naaku sипу Kirasinge talapena ambo lipu pea andolkanje manda moloye?

⁶ Molo Banapasi oltone mindi[†] Awilimunge kongono andopo tendelembolomonga mele kalolimu naa lipulu, Awilimunge kongonomo kinie kou kongonomo kinie tere lepo tepo molembolomo 'Manda.' konopu lekemeleye? 'Jesusini lipe mundorumu ye wemane mindi Pulu Yemonga kongonomo telemelomonga mele kalolime limele mele Banapasi olto aku sипу manda naa limboloye?'

⁷ Ami ye nawene ami kongono tepalie yuyu langi korolemoye? No waene ponie ye nawene tepalie yunge waene mongoma yuyu kepe naa nolemoye? Ye nawene kongi sipisipi ari topalie sipisipi ame naa nolemoye?

⁸ Yembomane konopu lemele mele mindi pilipulie aku sипу nikiru mele sikela. Nalo aku nikiru mele ungu mane te molemola.

⁹ Ungu mane te Mosisini ungu manema sirimu bokunetorumu[‡] mele isipe:

'Rasi-witi mongoma wendo pupili.' ningu

kongi kaoma witi unjoma

andoko kambilinge kinie

'Eno witi mare naa nangi.' ningu

kerema pipi singe kinie

kapola naa temba kene pipi naa siengi.

'Kongi kaoma witi nonge tengе kinie

'Enonga mele kalolimu papu nokomele.'

ningu siye kolangi.'§

nirimu. Pulu Yemone aku sipe ungu mane sirimumu kongime nokoko kondonge mele konopuni pilipelie aku sipe nirimuye?

¹⁰ Olio 'yunge kongonomo tendelemolo yema, konopuni pilipelie kanu ungumu olionga 'pea, naa ninderimuye? Yembo tene ponie tembando ma akulimo yembomo kinie, 'rasi-witi kanu ponieno wendo ombo tolemo kinie, yembo tene 'lipe maku topa, rasi-witi kilu tolemo yembomo kinie,

* **9:5:** Pita akumu Giriki-ungune "Sipasi" nimbe molemo. Akumu inie yakondo 1:12, 3:22. Yuni ambo lsimu ungu te Mako 1:30. † **9:6:** Banapasi kinie Pollo kinie elone Awilimunge kongonomo pea teringili temanemo Lipe Mundorumu Yema 13:1-15:23. ‡ **9:9:** bokumunge alsena anjokondo "26.lo". § **9:9:** Ungu Manema 25:4, Ou Timoti 5:17-18.

peaselo* 'Tembolo kinie ponienaa langime nombolo.' ningu kongono telembele mele Mosisini olionga nimbe bokune aku sipe tondorumu.

11 Olione enonga minimenga langi peangama andopo panyindilimolo kene enone olionga kangikundu langime singe kinie manda moloye? 'Enonga minimenga langi umbu tondorumulumunge olio liku tapondoko langi silimelanje papu.'

12 'We, ye marene eno 'Kirasinge ungumu mane sikulie, "Mele kalaa." ninge kinie mele kalongi liemo enondo olione "Mele kalaa." nilimelanje enone olio paa melema papu naa kalemelaye?

Sike "Mele kalaa." nilimela kinie silimela nalo mundupu siye kolorumulu. 'Kirasinge temane peangamo andopo topo simolo aulkemo pipi simbe.' nimbu "Mele kalaa." naa nilimolo. 'Naa singe kinie 'kongono andopo temolomonga, we umbune memolo kinie mandala.' nimbu siye kolorumulu.

13 'Pulu Yemo popo toko kalemele, ulke tembele 'Jerusalleme angilimo, akune kongono telemele yema 'Juda yembomane, Pulu Yemo kongi melema silimele ulke tembelena lemo kongi melemanga mare liku nolemele mele naa pilimeleye? Pulu Yemo popo toko melema kalemele polona kongono telemele yema akune langi kalemelemanga mare liku nolemele mele† enone naa pilimeleye?

14 Aku sipe, Awilimuni ungu mane sipelie nimbendo: "Temane peangamo andoko toko silimele yema aku telememonga temane peangamo pilku limele yembomane enonga kalkundu lipo tapondomba melema siengi liengi." nirimu kanumu.‡

15 Nalo 'Awilimuni, olio yunge kongonomo tendelemolo yemane "Melema siee." manda nimolo nirimu mele na 'aku sипу "Melema siee." naa nimbu, siye kolio. 'Enone na sike liku tapondangi.' nimbu iungume ipepána naa tokoro. Enone na kongono teliomonga mele kaloli te naa silimele aulkemo pipi siku, mele sike kalemelanje 'Kirasinge kongonomo we tendepo, mele kalolimu naa liomonga, nanga imbi lipu ola mundupu kapi nilio aulkemo kepe pipi sindilimela, akumu keri. Na 'melema naa silimelemonga, kolondu liemo peanga.

16 Nalo 'Awilimuni, na kongono sipelie "Paa aku siku tei." nimbe na lipo mundorumumunge nane yemboma temane peangamo andopo topo siliomonga nanga imbi lipu ola mundupu nanu manda kapi nimbu konopu simbo aulke te

* 9:10: akumu Pollo yu kinie Apollosi kinie teringili mele pilipelie aku nirimunje; inie yakondo 3:5-9. † 9:13: LLipai 7:28-36, Kambu 18:8-19. ‡ 9:14: OuTimoti 5:18, LLuku 10:7.

molo. Temane peangamo andopo topo naa silkenje na paa molopo kenjilke. Pulu Yemone na umbune lipé silke. §

¹⁷ Nanu konopuni pilipulie ‘Temane peangamo andopo topo siembo.’ nilkenje aku telkamonga yembomane na mele kalemela lilkenje papu. Nalo nanu konopuni pilipulie ikongonomo naa telio. ‘Awilimuni, ikongonomo ‘Na teambo.’ nimbe sirimu-ne tepo kondoliomonga , “Enone na mele kalaa.” nilkenje kapola molo. *

¹⁸ Aku liemo na mele kaloli nambolkare limboye? Nanga mele kaloli limbomo isipe: Temane peanga andopo topo siliomonga mele kalolimu naa lipu we andopo topo silio akumu nanga mele kalolimu. Na Yesusini “Nanga kongono tende-pou.” nimbe lipé mundorumu ye te moliomonga “Na mele kalaa.” nilke mele papu naa nimbu, kongonomo we andopo tendeliomonga na konopu silio ulumu nanga mele kalolimu.

9:19-23 Pollo Yembomanga Pali Kongono Kendemande Tendeli Yemo Mele Molorumumunge Ungu Te

¹⁹ „Aku nikirumunge ungu te pea niembo: „ Na mele kalolime limbondo kongono naa telio. Na kongono teliomonga yembo tene molo ulu tene na naa nokolemo; na yembo tengə kendemande tendeli ye te molo. Sike aku sipu molio nalo na konopuni pilipulie yembo awisili ‘Kirasinge talape molemelena, membo pumbondo ‘Yembomanga kendemande tendeli yemo mele molambo.’ nimbu molio.

²⁰ Juda yemboma kinie molopolie ‘Eno „Kirasinge talapena, lipu membo sukundu pambo.’ nimbulie na Juda yemboma molemele mele na aku sipu molio. Mosisini ungu mane sirimumene „sike kinié na naa nokolemo, nalo ‘Ungu manemane nokolemo yemboma lipu membo pambo.’ nimbulie na kanu yemboma kinie molopolie eno molemele mele molio.

²¹ Mosisini sirimu ungu manemane naa nokolemo yemboma kinie molopolie, ‘Eno „Kirasinge talapena, lipu membo sukundu pambo.’ nimbulie kanu yembo ungu manemane naa nokolemo yemboma mele molio. Nalo ‘Pulu Yemonga ungu manemane kinié na naa nokolemo.’ nimbu naa nikiru. ‘Kirasinge ungu manemane na nokopili.’ nimbu, pilipu lipu telio „akumunge Pulu Yemonga ungu manemane sike na nokolemola. „

²² Konopu tondolo naa pulimo yemboma kinie molopolie ‘Eno lipu membo pambo.’ nimbulie na konopu tondolo naa

§ **9:16:** Mateyu 25:24-28, Jeremaya 20:9, Isikiele 3:17-21, 33:7-9, Lipe Mundorumu Yema 9:15, Romo 1:14-15. * **9:17:** Mateyu 10:8.

puli ye te mele molopo „enonga konopume tepo embambo sipu ulu mare naa telio.“[†] ‘Yembo mare „Kirasinge talape molemelena, lipu membo pambo.“[‡] nimbulie na yembo lupe-lupema pali molemele mele naaku sipu molopolie ulu lupe lupema telio.

²³ Nane telio ulume pali, ‘Kirasinge, temane peangamo tondolo pupili.’ nimbulie aku sipu telio. Temane peangamone “Pulu Yemone olio tepe kondopa mele peanga nosindilimoma simbe.” nilimo melema na pea tepe kondopa sipili limbondo ulume telio mele telio.

9:24-27 ‘We Simbe Melemo Liemili.’ Nimbulie Tondolo Mundupu Lkisipu Pamilimunge Ungu Te^S (9:19-23, 9:24-27 akuselonga 9:pali kanani.)

²⁴ ‘Aku teliomonga ungu te niembo:’ Mele peanga te nosilimelemo lingendo ‘owe toko panjilimelena, yembo awisili kere-kuru liku aulke lkisiku pulimele nalo yembo telu kumbi lepa pulimomone mindi kanu melema pupe limo akumu eno naa pilimeleye? Aku kene eno aku siku ‘Pulu Yemone, mele simbema liemili.’ ningu kere-kuru liku tondolo munduku lkisengi.

²⁵ ‘Mele kaloli singemo limolo.’ konopu lemele yembo-mane eno kere-kuru liku lkisiku kondongendo walemo ou wendo naa opili enonga kangime ‘pe nipili.’ ningu manda manjiku lkisilimele. Nalo eno kere-kuru liku lkisikulie limele melema nondopa keri lemo. Olio kere-kuru lipu limolo mele kalolimu pe keri naa lepa alieli lepa mindi pumbe mélemo.

²⁶ Aku nimbu pilipulie, yembo mare we andoko lkisilimele mele naa telio. ‘Mele kalolimu liembo kene owena sumbi sipu pambo.’ nimbu paa tondolo mundupu lkisilio. Ye talo ki-lumunele telembele kinie ye tene ye te tombando ki-lumuni wena naa topa, tondolo mundupe enge nimbe kalune sumbi sipe tolemo mele naaku sipu tondolo enge nimbu telio.

²⁷ Nanga kangimu paa tondolo mundupu nokopo ‘Nanga kendemande kongono tendelimu molopili.’ nilio. ‘Temane peangamo yemboma topo silipu andopolie, pe na nanu ‘tepo kondopo naa molombomonga, mele kalolimu naa simbe limbonje.’ nimbulie ‘naaku sipu nanga kangimu tondolo mundupu nokopo molio.‘

[†] 9:22: inie yakondo 8:9-13 ungu te molemonje. [‡] 9:22: bokumunge alsena anjokondo “21.2. kisim bek”. ^S 9:23: Gallesia 2:2, 5:7, Pillipai 3:13-14, Ou Timoti 6:12, Pe Timoti 4:7.

10

*10:1-13 Isirele Yembomane Teringimunge Ulu Umbune
Mare Wendo Orumu Mele Pilkulie 'Aku Siku Naa Teangi.'
Nimbe Liepi Liepi Torumu Ungu Te*

¹ Angokeme, 'Tepo molamili.' nikirumunge* ungu te pea niembo:, Olionga anda-kolepalimene 'teringi mele pilipulie 'Aku sipu naa tepo molamili.' nikiru. Enone, teringi mele altoko mimi siku piliengi niembo. 'Kolea Isipi ka kongono teko molko Isipi munduku siye kolko wendo ongolie niringimuni, Pulu Yemone eno nokombando kupena suku molorumu, kupena maniekondo molko, nomu 'Kondoli' nili, akune 'oringi kinie akumu ekendo ekendo pupe pala mele terimu, aku nomu, awi-suku-singine olionga anda-kolepali yemboma aulke lierimune kimbu kongono teko ongo puringi kanumu.[†]

² 'Olio Kirasi lombili pulimolo. Yunge yemboma kamu molamili.' nimbu no limolo mele, olionga anda-kolepalime Mosisinge yemboma molko yu mindi lombili pungendo kupena sukundu puku, nomune puringi akumu no lsingi none terimu.[‡]

³ 'Kolea ku lieline punge puringi kinie, Pulu Yemone langi sirimumu eno pali nongo,[§]

⁴ Pulu Yemone 'kou tenga, no sirimumu eno pali noringi.* Kanu koumu, Pulu Yemonga koumu, kanumu eno kinie tapu topa purumu, kanu koumu Kirasi yu.

⁵ 'Pulu Yemone aku sipe eno nokorumu, yu eno pea puringi, nalo eno awisilini 'teringi mele, Pulu Yemone kanopa keri kanopa 'Kolangi.' nirimumunge, kolea ku lieline kolea lupe lupemanga enonga onoma lierimu.[†]

⁶ 'Ou Isirele yembomane ulu pulu kerime tengendo konopu siku moloringi mele olio kinié aku siku naa molangi.' nimbe Pulu Yemone 'Eno teringi mele temanema bokune molopili tangi.' nirimu.

⁷ Ou we melemando 'Olio nokolemele pulu yema.' ningu ambolko popo toko moloringi mele naa molayo. Aku siku

* **10:1:** Yembomane pilkulie '9:27 molemo mele pilipelie "nikirumunge" nirimu.' ningu pilimele; marene '8:1-13 torumu mele pilipelie "nikirumunge" nirimu.' ningu pilimele. † **10:1:** aku temanemo Wendo Oringi kolomongo-awilli 13-14. ‡ **10:2:** Ya 10:1-4ungu iko mele torumu. Inie anjokondo 12:13 no lindelimunge ungu iko te torumula. § **10:3:** Pulu Yemone langi "mena" nilimu sirimu temanemo Wendo Oringi 16. Jono 6:30-35 kananila. * **10:4:** Wale talo aku sipe ulu te wendo orumu, kanuselonga temaneselo Wendo Oringi 17:1-7, Kambu 20:1-13. Ya Pollone ungu mane simbendo ungu iko mele torumu. Kirasi yu kou akumunge ungu te Ungu Manema 32:15,18 selonje. Jono 4:14, 7:37-39 kananila. † **10:5:** Kambu 14:26-35.

teringimunge Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele isipe:

'Yembomane we melte anjiku akumundu
"Olio nokolemele pulu yemo." ningu
popo toko kaloringi melemo
'Olio kanopa peanga kanopili.' ningu
kanumunge kumbikerena manie molko
langi nongo no nongolie
ola angilku a ningu ulume teringi.'‡
nimbe molemo mele naa teayo.

⁸ Ou yembo mare wapora toko wa ulu kerinele teliku andoringi mele eno naa teayo. Ou aku siku teringi kinie Pulu Yemone walsikele yembo tuwendi tere tausini torumu koloringi. §

⁹ Awilimu ,sike olio kondo kolopa taka lipe molopa popenge tepa mumindili naa kolemo nalo, 'Yu aku sipe molemo molomba.' ningu 'Yunge ungumu su sipu olio konopuni pilimolo mele tepo molamili.' ningu aku siku naa nieyo. Ou yembo mare aku siku ningu moloringi kinie Pulu Yemone wambiema eno moloringine lipe mundorumu, akumene eno nongo kondoringi koloringi kanumu.*

¹⁰ Ou yembo mare Pulu Yemo iri toko 'Yu olio-kinie tepa kenjilimo.' niringi mele eno aku siku naa teayo. Ou aku siku teringi yemboma Yembo Topa Kondoli ,Angello, mone topa kondorumu.†

¹¹ Iulu wendo orumume we wendo naa orumu. 'Ou aku teringi ulume mele yandopa temanema pilkulie aku siku naa teangi.' nirimu kulu iulume wendo orumu. Ou aku ulume teringi kinie Pulu Yemone eno mumindili kolopalie topa kondorumu. Kinié 'Yandopa yemboma kanokolie aku siku naa teangi. Aku siku tengen tembo mele kanangi liepi-liepi topo lipu ora siembo.' nimbe 'Aku temanema bokune tondaa.' nirimu kulu bokune tondoringi molemo. 'Yandopa yembo' nikirume olio molamili kolea pora nimbé walema wendo ombá yembo akumendo nikiru.

¹² Aku kene 'Olio konopu tondolo pepili molemolo. Eno teringi mele aku sipu manda naa temolo. Pulu Yemone na kanopa peanga kanolemo.' ningu molonge yemboma kanoko kondoko molangi. 'Setenene 'Eno ulu pulu kerime teangi.' nimbe kondi tomba kinie, eno 'Ulu pulu kerime temolonje.' ningu pilku kanoko kondoko naa molongi liemo paa sike ulu pulu kerime tengen.

‡ **10:7:** Wendo Oringi 32:6. § **10:8:** 23 000. Wendo Oringi 25:1-9. * **10:9:** Kambu 21:4-6. † **10:10:** Kambu 16:41-49. Angellomonga imbimu Wendo Oringi 12:23.

¹³ Eno kondi tolemo ulumu kepe yembo lupema pali kondi tolemo ulume kepe kondi tolemo ulume lupe lupe molo, telu sipe mele mindi. Pulu Yemone olio lipa tapondombando walsikele kepe siye naa kolopa, olio pilipe kanopa mindi molopa nokolemo. Eno ‚ulu tene, kondi tomba kinie kondi tomba yemboma Pulu Yemone ‘Enonga engemo manie pupili. Kondi tolemo ulumunge engemo olandopa pupe yemboma topa manie mundopili.’ nimbe naa molemo. Eno ‚meltene, kondi tomba temba kinie eno kowa punge aulke te akisindimbe. Eno ‚ulu tene, kondi tomba kinie ‘Eno kamu naa lipili, enge niengi.’ nimbe yuni aku temba.

10:14-22 Pulu Yemo Kinie Kurume Kinie Tere Lepo Manda Naa Popo Tomolo Ungu Te‡

¹⁴ § Na konopu mondolio yemboma, ‚eno naa kanoko kondokolie ulu pulu keri te tengen, kene we melemando ‘Olio nokolemele pulu yema.’ ningu popo toko kalemele mele akume bulu siku, aku telememe koleama munduku siye kolko kowa panggi.

¹⁵ Nane konopu tondolo pelemo yembomando nikiru kene nikiru mele enono pilku apureyo.

¹⁶ ‚Yesusi Kirasini “I mu liku naa.” nirimu mele pilipulie pillawa-berete kinie no-waene kinie nomolondo, Pulu Yemone tepa kondolemo no-waenemo “Ange.” nimbu nombolie nilimolomone, Kirasini olionga nimbe yunge meme ondo lepa kolondorumu mememo kinie lipu tere lepo molemolo kanumu. Pillawa-berete piki-maka lepo molemolo kinie Kirasinge kangimu kinie lipu tere lepo molemolo kanumu. Sike nikiru molo moloye?

¹⁷ Akumunge, berete telumu mindi nolemolomonga olio ‚kinie Kirasi kinie, kangi telumu mele molemolo. Yembo awisili molemolo nalo berete telumu, olio yemboma kalu telumula.*

¹⁸ Isirele yembomane ulu te pilku telememe mele pilieme: Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele kinie Pulu Yemo kaloli kongi melema ongo nolemele yemboma kinie, Pulu Yemo popo toko kongi melema kalemele yemboma kinie, eno pali konopu telune pupili Pulu Yemo popo toko kalko molemele kanumu.

¹⁹ ‚Nalo, aku nikirumunge ‘Koume kinie unjoma kinie liku anjiku ‘Ime olio nokolemele pulu yema.’ ningu langime popo toko kalemele langimene uluri telemo.’ konopu

‡ **10:13:** Mateyu 6:24. § **10:14:** Kurume langi popo toko kalko siringi ungu tondolo te inie yakondo kolomongo awili 8 molemo. * **10:17:** Kangi telumumunge ungu mare inie yakondo 6:15, anjokondo 12:12,20,27, Romo 12:5, Epesasi 2:16, 4:4,25, 5:30, Kollosi 3:15.

lepolie nikiruye? Molo 'Kanu koume kinie unjoma kinie akumene uluri telemo.' konopu lepolie nikiruye?

²⁰ Paa molo! „Aku sипу konopu lepolie naa nikiru.

Nikiru mele isipe: „Ulsu molemele yembomane ‚we melema, popo toko kalemele kinie kurume manjiku koyoko indime siku Pulu Yemo naa silimele. ‚Walsikele Pulu Yemo kinie kurume kinie liku tere leko indime manda naa singe. Kurume lupela, Pulu Yemo lupela.., ‚Eno kurume pea tapu toko naa molonge kinie papu.' konopu lekero.[†]

²¹ Awilimunge no-waenemo kinie langimu kinie nongo, kurumenga langime nongo, liku tere leko walse tenga puku nongo walse tenga puku nongo, aku manda naa tengen. Awilimunge langi polona kinie kurumenga langi polona kinie, walse tenga puku nongo walse tenga puku nongo tengen kapola naa latemba.

²² Molo "Awilimuni olio konopu keri panjepili." niemiliye? Yunge tondolomo maniendopa, olionga tondolomo olandopaye? „Aku sipe molo kene yu manjipu pilipu konopu mondopo molamili..,

10:23-11:1 Alieli Telemolo Ulumene Pulu Yemonga Imbi Lipu Ola Mundundemili Ungu Te[‡]

²³ „Yembo marene ningendo: „Olio Kirasinge yembomane, ulume pali manda temolo. 'Molo!' nimbé ungu mane te naa pelemo." „nilimele.., „Aku sike ungu manemane olio naa nokolemo, nalo aku ulumenga pali mare telemolo kinie aku ulumene olio lipe naa tapondolemo. "Telemolo ulume pali ungu te molo." nilimelemo sike nilimele nalo aku[§] ulumenga pali mare telemolomane olio „Kirasinge yemboma molomolo mele, tepa tondolo naa mundundulimo.

²⁴ „Olio Kirasinge yembomane, "Nanu mindi kapola molopo konopu simbo ulume teambo." ni naa niemili. „Olionga, angenupili molko kondonge ulume teamili.*

²⁵⁻²⁶ „Akumunge ulu te isipe mele: „Langi makete telemele koleana pukulie "I langimuni kuru koyonginje? Ilangimuni we melte anjiku 'pulu ye te' ningu popo tonginje?" ningu aku siku langime naa pilku apuruku, we „topo toko, liku nangi. „Akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe: „

‘Mamo kinie mana lemo melema pali kinie,
akume pali Awili Yawenga.’[†]

[†] **10:20:** UnguManema 32:17. [‡] **10:22:** ungu pulu te ya 10:14*. [§] **10:23:** inie yakondo 6:12. ^{*} **10:24:** Romo 15:1-2. [†] **10:25-26:** Konana 24:1.

„nimbe molemo. Pe melema pali Pulu Yemonga, kene langime pali konopu liku munduku naa nangi. We walu nangi.

²⁷ Kirasi naa pilieli yembo tene enondo “Langi pea namili waa.” nimbé kinie ‘Pamili.’ konopu liengi liemo aku kapola. Ungu te molo. Punge kinie singe langime pali walu nangi. Konopuni pilkulie, ‘Imu manda nomolo molo ilangimuni kolo toli pulu ye te popo tongi liemo nomolo kinie kapola naa temba.’ ninguaku siku konopu liku naa mundengi. Langi singema ungu te naa walsiku walu liku nangi.

²⁸⁻²⁹ Nalo yembo tene enondo nimbendo: “I langimu pulu ye te popo topo kalomulu.” nimbé molo “I langimu kuru koyomulu.” nimu liemo kapola “Akumu nomolo kinie olio nimbe sikimu yembomone ‘Enone pilku telemele mele olio aku sipu pilimolo.’ konopu lemba.” ningu pilkulie naa nangi. Sike enono konopuni ‘Uluri molo.’ ningu pilimele nalo kanu nimbe simbe yembomone eno Kirasinge yembomane aku langime pilku kanokolie nonge kinie kanopalie yuni konopuni pilipelie ‘Nane we melema popo tombo kinie ungu te molo.’ nimbe pilimbe. Akumu kapola naa temba.

„Nalo enonga yembo tene walsipe pilipelie nimbendo: „Nane ‘Ulu te teambo.’ nimbylie ‘Aku tembo kinie yembo tene ulu tembomonga pilipe sundupelie altopa yuyu pilipe tepa kenjimbenje.’ nimbu ulu temboma pilipu apurupu, mare tepo mare siye kolopo naa tepo nambemune tembonje? Tembo mele nambemune nanu manda naa pilipu sumbi sipu temboyen?”

³⁰ „Pulu ye kolo tolime popo toko kalonge, langime yembo mare kinie pea langi nombó molomolo kinie Pulu Yemondo “Ange.” nimbylie nombo kinie yembo tene nane tembo mele yunge konopuni apurupe pilipelie nando “Teko kenjikinu.” nambemune nimbéye? „Pulu Yemondo “Ange.” nimbylie nombó langimenga ungu te molo. Aku tembomonga yembo tene nando ungu te nimbé kinie mandaye?” nimbe walsipe molemonje?

³¹ „Enonga yembo tene aku sipe nimbe walsimbemonga ungu te topondopo niembo:“ Akumunge, enone langi nonge molo no nonge molo ulu te tenge kinie aku ulu tengema pali tengendo ‘Pulu Yemo kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundundemili.’ ninguaku ulume teangi.

³² Juda yembomane kanoko keri kanolemele ulume naa teko, Juda yembo naa molemele yembomane[‡] kepe kanoko keri kanolemele ulume naa lateangi. Kirasinge yembo

[‡] 10:32: bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”.

marene kanoko keri kanolemele ulume kepe naa lateangi. Nuni teni mele yembo tene kanopalie yuni tepa kenjimbe ulu te naa teami.

³³ 'Nane tembomonga yemboma pali kapola molangi.' nimbu ulume pali pilipu apurupu telio mele, aku siku ,teangi,. 'Nane tembomonga na kapola molambo.' molo 'Tembomonga na imbi ola molopili.' molo 'Tembomonga na mele awisili nosembo.' aku sipu naa nimbu, 'Nane tembomonga yembo awisili Pulu Yemone lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondopili.'§ nimbu ulume pilipu apurupu telio ,mele enone aku siku teangi,.

11

¹ Na Kirasi tepa molorumu mele pilipu manda manjipu molio mele eno aku siku na tepo molio mele kanokolie manda manjiku molangi.

*11:2-14:40 PULU YEMONGA MINI KAKE TELIMUNI OLIO
TONDOLOMA WE SILIMO MELE KINIE, MAKU TOPO
PULU YEMO POPO TOPO KAPI NIMBU IMBI LIPU OLA
MUNDUNDUPU KONDOMOLO MELE KINIE, AKUSELONGA
UNGU TE*

*11:2-16 Maku Toko Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ning
Imbi Liku Ola Mundundungendo Enonga Pengena Meltene
Aki Toko Pakongemondo Nirimu Ungu Te**

² Alieli na ,eno kinie molopolie terindu mele, konopu kimbu siku, ungu mane sirindume tondolo munduku ambolko telemelomonga eno kapi nimbu "Paa teko kondolemele." nikiru.

³ Nalo kinié ,ungu te pea, eno piliengi niembo:† ,Pulu Yemo popo toko kapi ningendo i siku teangi:, Amboma enonga pali nokolime‡ enonga yema;§ yemanga pali nokolimu Kirasi; Kirasinge nokolimu Pulu Yemo. Akumu pilku kondangi.

⁴ ,Eno maku toko molemele kinie, enonga ye tene Pulu Yemo kinie ungu nimbé molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipe yemboma nimbe simbendo yunge

§ **10:33:** bokumunge alsena anjokondo "21.2. kisim bek". * **11:1:** inie anjokondo 14:33-35, Ou Timoti 2:8-14. † **11:3:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. ‡ **11:3:** akune Pollone wale awisili "penge" nirimu akumu wale mare yembomanga sike pengemando nirimu. Wale mare "penge" nirimu "nokolimu" nimbendo ungu iko topalie "penge" nirimu. Akumu 'eno tepa embambo simbenje.' nimbulie ya sumbi sipu torumulu. Kirasi yu olionga "pengemo" molemo mele ungu mare Epesasi 1:22, 4:15, 5:23, Kollosi 1:18, 2:19. § **11:3:** Ambomane yema liku awi singemonga ungu mare inie anjokondo 14:34-35, Epesasi 5:22, Ou Timoti 2:11-12.

pengemo aki tomu liemo yunge nokoli ‚ye Kirasi, tepe kenjilimo.

⁵ „Eno maku toko molemelena, ambo tene Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa temba molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipe yemboma nimbe simbendo yunge pengemo aki naa tomu liemo ‚yu ye pulimomo, yunge nokoli ‚ye Kirasi,* ‘Pipili kolopili.’ nimbe tepe kenjilimo. Penge aki naa tolemo akumu ambo te penge porolimu molemo mele,[†] yu aku sipe ambo te mele molemo.

⁶ Ambo te yunge pengemo aki naa tomu liemo kapola, “‘Yunge yemo lipe awi naa silimo lepamo.’ nimbe, yembo tene yunge pengemo kolomongo tepe ponjindepili.” nipili. Molo ambo tengah pengemo kolomongo tengah molo poronge kinie aku siku tengemonga yu teko pipili kondonge liemo ‘Na pipili naa tepili.’ nimbe yunge pengemo aki topili.

⁷ Yemo yu Pulu Yemo none tepe, Pulu Yemo imbi molopa tondolo pupili molemo mele lipe ora silimo kene yunge pengemo aki naa topili. Nalo ambomo ‚yunge pengemo aki tolemo kinie yunge yemone yu nokolemo, yuni yemo pilipe molemo mele lipe ora silimomonga, yuni yemonga imbimu lipe ola mundundulimo ‚kene yunge pengemo aki tomba kinie papu.„

⁸⁻⁹ Pulu Yemone ambomonga kalu te wendo lipelie yemo naaterimu. Yemonga kalu te wendo lipelie ambomo terimu. ‘Yemone ambomo lipe tapondopili.’ nimbeline yemo naa terimu. ‘Ambomone yemo lipe tapondopili.’ nimbeline ambomo terimu.[‡] Akumunge ‚Ambomone ‘Na yemone nokopili. Yunge imbi ola molopili.’ nipili.’ nikiru.„

¹⁰ Aku kene ‚eno maku toko molongena, ambomo ‚Pulu Yemo kinie ungu nimbé molo Pulu Yemonga ungu te yemboma nimbe simbendo, yunge pengemo aki topili. Aku temba kinie kanokolie angellomane ‘Yuni yunge yemonga ungume pilipe lipe molemo.’ ningu kanonge.

¹¹⁻¹² Nalo eno Awilimunge ambo ye molemelema ‚telune tapu toko molonge kinie papu. Amboma enono ulu mare

* **11:5:** Giriki ungune “yunge pengemo” nirimu akumunge ungu pulu te inie yakondo 11:3* molemo, nalo ya aku sipe molemo, yembo marene ‘Sike ambomo yunge pengemondo nirimu.’ ningu pilimele; mare awisilini ‘Yunge yemondo nirimu.’ ningu pilimele. † **11:5:** Enonga kolea awili Korini wapora kongonomo tendeli ambomanga penge porondoringi. Ye puli amboma ye lupe mare kinie andoko wapora toringi amboma ‘Pipili kolangi. Yembomane yu kanoko keri kanangi.’ ningu enonga penge porondoringila. Yembo marene pilkulie ‘Pollone ya nikimumu akumundu nikimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo marene pilkulie ‘Molo. Ambo te penge porolimu molopalie yu ‘Ambo sikemo mele naa moltkoro.’ nimbe pipili kolka mele yu makune penge naa aki toli molomu liemo aku sili ambomo molomba nimbe nirimu.’ ningu pilimele.

‡ **11:8-9:** Ou Pulu Pulu 2:18,21-22.

teko, yema enono ulu mare teko, molonge kinie kapola naa temba. Ambomane yema liku tapondoko, yemane amboma liku tapondoko, telemele kinie papu. Sike „Pulu Yemone, ou pulu pulu ambomo yemonga kangimuni terimu, nalo kinié yema ambomanga kagine wendo olemele, nalo eno pali Pulu Yemone telemo akumunge ‚amboma kinie enonga yema kinie aku siku kapola kapola molemele kinie papu.„

¹³ Ulu te enono apuruku piliengi: „Eno maku toko molongena, ambo tene yunge pengemo aki naa topa Pulu Yemo kinie ungu nimbé kinie peangaye?“

¹⁴ Yembomane „enonga pengema, telemele mele olio temolo mele lipe ora silimo. ‘Ye te ‘yunge penge-indi ombo sulu pupili.’ nimbeline siye kolemo kinie aku telemomone yuyu tepe pipili kondolemo.’ nimbu pilimolo.“

¹⁵ Nalo ‘Ambo tene ‘yunge penge-indi ombo sulu pupili.’ nimbeline siye kolemo kinie aku telemomone yuyu tepe kondopa yunge imbi lipe ola mundulimo.’ nimbu pilimolo. Pulu Yemone ambomonga penge-indi ‘we ombo sulu pupe ‚yunge pengemo, aki topili.’ nimbe silimomonga ‚we ombo sulu pulimomo papu.‘

¹⁶ Yembo tene ya “Teangi.” nikiru mele pilipe keri pilipelie “Kolo tokomo. Nikimumu lawa tepe nimbe kenjikimu.” nimbe ‘Na kinie kerepale niembo.’ nimu liemo kanu yembomo iungumu piliepili: Olio telemolo mele lupe molo. ‚Koleamanga pali, Pulu Yemonga yembo talapemanے§ kepe aku sikula telemele. Akumu piliepili.

*11:17-34 Yesusi Kolombando Yunge Lombili Andolime Pea Langi Noringi Mele Pilipulie Tapu Topo Molopo Langi Nomolondo Tepo Kondomolo Mele Ungu Mare**

11:17-22 Korini Yemboma Awilimu Kinie Tapu Toko Langi Nongo Molongendo Teko Kenjerengi Mele Ungu Te

¹⁷ Enone kinié ulu te telemele monga† nane eno mane simbondo kapi nimbu taka lipu mane simbo naa tekero. ‚Liku maku toko Awilimuni mako topa “Nanga” nirimu langime nongo molongendo maku toko, ulu mare tengé

§ **11:16:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * **11:16:** molemo ungu akumunge pulumu isipe: 11:17-22 kinie 11:27-34 molemo ungu mare kinie, Yesusi kinie yunge lombili andoli yema kinie kamu pea langi noringi mele pilkulie Kirasinge yembomane aku teringi. Angenupili kinie Awilimu kinie konopu mondoringimunge maku toko liku tere leko langi noringi. Aku siku we langime nongo molangi, Awili Yesusini yu kolombando ‘Pe pe kepe piliengi!’ nimbe berete te kinie no-waene kinie lipe ‘nangi.’ nimbe sirimu mele pilingendo Kirasinge yembomane akula teringi, akumu 11:23-26 molemo. Liku tere leko “Awilimu Kinie Yunge Yemboma Kinie Lipu Maku Topo Molopo Tapu Topo Nolemolo Langimu” niringi. † **11:17:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*.

mele niembo: Eno maku toko molko telemene ulumene eno lipe tapondopa 'Konopu tondolo pupili molangi.' nilimo ulu te naa pelemo. Eno maku toko molkolie teko kenjiku, molko kenjinge ulume mindi telemelomonga nane eno kapi nimbulie naa nikiru.

¹⁸ Ou kumbi lepo nane isipu nikiru: 'Eno Kirasinge yemboma maku toko molkolie eno konopu talo yepoko mele liku mundukulie talape lupe-lupe ningu molemele mele.' ningu silimele pilio 'akumu mare sike nikimili.' nimbu pilkirus.

¹⁹ Eno konopu talo yepoko mele liku mundukulie talape lupe-lupe ningu molemele ulumene eno mare Kirasinge yemboma sike molko yunge ungumu tondolo munduku pilimele mele[‡] lipe ora silimomonga 'eno mare sike aku siku molko kenjilimele.' konopu lekeru.

²⁰ 'Awilimunge imbimu lipu ola mundundupu yu kapi nimbu, yu kinie tapu topo langi namili.' ningu maku tolemele nalo sike aku siku langi naa nolemele.

²¹ Eno 'yemboma pea langi nonge langime mengo ongolie,' 'Yemboma pali ou wang'i.' ningu nokoko naa molko, enone yu mele mele langime nolemele. 'Aku telemelomonga, yembo mare 'koropa molemelemonga langi te naa meli pe olemele yemboma, engelene kolemele; yembo mare no waene awisili nongo kekelepa tolemele. Aku telemelomonga pilipulie, 'Awilimu kinie tapu toko langime naa nolemele.' nikiru.'

²² 'Akumu nambemune telemeye?, Eno 'taki-teki, no nongo langi nonge ulkema naa angilimoye? "Awilimunge yembo talapemo kanopo keri kanopo lipu awi naa sipu, Awilimunge yembo mare melema molo tolemo yemboma tepo pipili kondamili.' nimolo kinie papu.' konopu leko aku siku telemeye? 'Aku telemelomonga, nane eno nambolka unguri niemboye? Eno 'aku telemelomanga, "Papu tekemele." nimbu eno kapi niemboye? Eno paa kapi naa nimbo.[§]

*11:23-26 Yesusi Kolopalie Mulu Koleana Olando Pumbendo Pillawa Berete Kinie No Waene Kinie Lipe "Nangi." Nimbe Sirimumunge Temanemo Pollone Kelepa Torumu Ungumu**

[‡] **11:19:** "Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume telemene yemboma" nimulu liemo mandala. Giriki-ungune molemo mele kanokolie ungu pulu laye lupe lupe mele pilkulie topele tolemele. [§] **11:22:** inie nondopa 11:17.

* **11:22:** Mateyu 26:26-29, Mako 14:22-25, LLuku 22:14-20.

²³ Eno nimbu sirindu ungumu ou Awilimuni yando na nimbe sirimu. „Kanu ungumu pilimelanje telemela mele naa telemela.„ „Kanu ungumu isipe:„

„Judasini, Awili Yesusi yunge opa puluema ou naa lipa sipili kanu ipuluelimunge

„Awilimu kinie yu lombili andolime kinie langi nongo moloringi kinie, Awilimu yuni pillawa berete te lipelie nirimumuni,

²⁴ „Pulu Yemo kinie,“ “Ange” nimbe ambolopa pike lepa eno sipelie nimbendo:

“I mu nanga kalumu.

„‘Eno mindili naa nangi, lipu tapondambo.’ nimbu, nanga kalumu enonga nimbu

„Na tangi.’ nimbu, simbo tekero.

Pe pe kepe, nanga kangimu enonga nimbu tendembo mele ‘Altopo piliemili!’ ningu

„iberetemo-kinie tekero mele, eno aku siku tekolie piliengi!” nirimu.

²⁵ Pe eno langime nongo pora siringi kinie yuniaku sipela no waene molorumu kapomo lipa „eno sipelie, nimbendo:

“I no waenemo „Pulu Yemone ‘Eno kinie tembo.’ nimbe,“ nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo.†

Na kolopolie nanga mememo ondo lendembomonga ungu kondemo kamu wendo ombá.

Pe pe kepe, na enonga nimbu nanga mememo ondo lendembo tekero mele

‘Altopo piliemili.’ ningulie

no-waene altoko i siku nangi.” nirimu.

²⁶ Awilimu kelepa manie naa opili iberetemo kinie no waenemo-selo taki-teki nonge kinie aku siku tenge ulumuni enone Awilimu kolorumu mele yemboma liku ora singe.

11:27-34 Yemboma Awilimuni ‘Teangi.’ Nirimu Mele Pilkulie Berete Kinie No Waene Kinie Nongendo Enonga Konopume Liku Sumbi Naa Siku Nonge Kinie Kapola Naa Temba Mele Ungu Te

²⁷ Akumunge, Awilimuni “Yu pilku nangi.” nirimu beretemo kinie no waenemo-selo yembo tene nombando „Uluri molo.’ nimbe Awilimuni kanopa keri kanomba, ulu te tepa kenjilimo kinie aku telemo ulumuni yu ‘Awilimunge kangimu kinie mememo-selone uluri naa temba.’ nimbe lipa awi naa silimo. Aku sipe telemo ulumu ulu pulu keri te telemo.

† **11:25:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”.

²⁸ Aku telemo kene yembo te yunge konopukundu apurupe pilipelie beretemo kinie no waenemo-selo nopili. We walu naa nopili.

²⁹ Yembo tene Awilimunge kangimu nimbe naa pilipelie beretemo kinie waenemo-selo we walu nomu liemo aku telemomonga yu yuyu ulu umbune te 'wendo opili.' nimbe aku telemo, akumunge sike Pulu Yemone "Yu-kinie umbune wendo opili." nimbé, aku kene "Konopukundu apuruku pilkulie nangi." nikiru.

³⁰ „Aku siku teko kenjilimele, akumunge enonga yembo awisili kangime enge naa pepili molko, kurume kanoko liku, mare kolemele.‡

³¹ Nalo olione telemolo mele oliolio „konopukundu, apurupu pilipulie „Awilimuni "Nangi." nirimu langime nolemela, nje mindili nomolo ulu te naa pelka.

³² 'Ya ma koleana yemboma teko kenjilimele monga Pulu Yemone eno kolea kerine lipe mundumbe kinie olio pea aku sipe naa tepili.' nimbe Awilimuni olio ulu telemoloma kanopa keri kanopalie olio mane simbendo ulu umbunema silimo.

³³ Aku kene, nanga angokeme, eno „Awilimu kinie angeinali kinie tapu toko, langi nongendo ongo maku tolemele kinie yembo mare wangi nokoko molkolie, pea langi nangi.§

³⁴ Yembo te engelene kolomu liemo yunge ulkena ou langi nopili. 'Engelene kolopo maku topolie tepo kenjimolo kinie Pulu Yemone olio pali mindili simbe.' nimbeline aku sipe ou tepalie makune pupili.

Ungu ekendo we pelemo nalo pe na eno molongena ombolie eno mane simbo.

12

Kolomongo Awili 12 Olio Kirasinge Yemboma Kangi Telumu Molemolomonga Kimbu Kime Mele Pulu Yemonga Minimuni Olio Moke Tepa Silimomonga Ungu Te

*12:1-11 Pulu Yemonga Minimuni 'Pulu Yemonga Ulume Olio Lupe Lupe Teamili.' Nimbe Tondoloma Yu Mele Mele Moke Tepa Silimo Ungu Te**

¹ „Kapola,, angokeme, Pulu Yemonga Mini Kake Telimuni Kirasinge yemboma tondoloma moke tepa silimomonga „pepá toko siringi pepána walsiku pilieringimunge† kinié ungu te pundu topo 'Mini Kake Telimuni silimo tondoloma, mimi siku piliengi!' nimbu akume eno nimbu siembo.

‡ 11:30: Giriki-ungune "uru pelemele" nilimo; ungu pulu te Mateyu 9:24*.

§ 11:33: inie yakondo 11:20-22 molemo akumundi kamu nirimu. * 12:: Romo 12:6-8, Epesasi 4:7-12. † 12:1: ungu pulu te inie yakondo 7:1*.

² Eno ou Kirasinge yembo talapena ulsu moloringi kinie‡
ye marene, eno kolo toko mane siringi kinie 'Sike.' ningu
pilkulie enone lawa teko, mele ungu naa nili we melemando
'Ime olio nokolemele pulu yema.' ningu melema popo toko
kalko, ulu akume ou teringi mele pilimele.

³ Akumunge, eno ungu te paa piliengi, nimbu siembo:
Pulu Yemonga Minimuni ambolemo yembo tene "Yesusi
molopa kenjepili." paa manda naa nimbé. "Yesusi yu
Awilimu," nilimele akumu we naa nilimelela. Mini
Kake Telimuni ambolemo yembomane mindi "Yesusi yu
Awilimu" nilimele. Akumu piliee!§

⁴ Minimunge we silimo tondolo lupe lupema pelemo nalo
silimo Mini telumu mindi.

⁵ Awilimunge kongono olione tendelemolo kongono lupe
lupema pelemo nalo „Kongono tea.”, nilimo Ye Awili
telumu mindi molemo.

⁶ Kongono telemolo tondolo lupe lupema pelemo nalo
aku tondoloma pali yemboma silimo Pulu Ye telumu mindi
molemo.

⁷ „Kirasinge yemboma pali, 'Anjo yando liku tapondangi.'
nimbe Minimuni olio tondoloma yu mele mele moke tepa
silimo. We naa silimo.

⁸ „Akumu isipe mele:” Ungume apurupe sumbi sipe
nimbe kondoli tondolomo Minimuni yembo te silimo. Pulu
Yemonga ulumenga pulume pilipe kongnjeli tondolomo
aku Mini telumuni mindi yembo tela silimo.

⁹ 'Pulu Yemo mawa tembo mele paa sike temba.'
nimbe tondolo mundupe pilieli tondolomo* Mini telumunila
yembo te silimo. Kuru tomba yemboma tepaconde
lindeli tondolomo Mini telumunila yembo te silimo.

¹⁰ Ulu tondoloma teli tondolomo yembo te sipe, Pulu
Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe
sili tondolomo yembo te sipe, Minimunge ungume kinie
ulume kinie, kurumenga ungume kinie ulume kinie, pilipe
mimi sipe apuroli tondolomo yembo te sipe,† umbu-ungu
lupe lupema naa pilipe we walu lieli tondolomo yembo
te sipe, kanu umbu-ungu lupe lupe we walu lieli ungume
pilipe „Yemboma piliengi!” nimbe, topele topa nimbe
sindeli tondolomo yembo te sipe „aku sipe tondolo lupe
lupema Mini telumuni moke tepa silimo.”

‡ **12:2:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". § **12:3:** Jono Kumbi Lepamo 4:2-3, Jono 16:12-15, 20:28. Minimuni "Yesusi molopa kenjepili." paa naa nilimo naa nilkemonga ' "Yesusi molopa kenjepili." nilimele yemboma Minimuni naa ambolemo. * **12:9:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

† **12:10:** Minimu kinie kurume apurupu pilimolomonga ungu te Jono Kumbi Lepamo 4:1.

¹¹ Aku tondoloma awisili nalo Mini telumu. Aku tondoloma pali Mini telumuni mindi tendelemo. Yu yuyu konopuni pilipe tondoloma moke tepe yemboma yu mele mele silimo.

12:12-31 Kangi Telumunge Kimbu Ki Mele Awisili Angilimo Mele Olio Aku Sipu Molemolo Ungu Te[‡] (12:1 pulu polko kanani.)

¹² „Minimuni tondolo lupe-lupema yemboma yu mele mele moke tepe silimomonga pulumu isipe; Kangimu kimbu ki mele awisili angilimo nalo kangi telumu. Sike kangimunge kimbu ki mele awisili angilimo nalo aku melema lipe tere lepa kangi telumu. Kirasi yu aku sipela molemo. „Yu kangi telumu nalo mele awisili. Yunge kangimunge melema olio..”

¹³ Olio Juda yemboma kinie, Juda yembo naa molko ulsukundu molemele yemboma kinie,[§] mele kaloli naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma kinie, yembo tene naa nokopa eno enono we molemele yemboma kinie, olio pali ‘Eno yembo kangi telumu molangi.’ nimbe Mini ‘Kake Teli’, telumuni mindi no linderimu.* ‘Pulu Yemone,’ ‘No mele nangi.’ nimbe sirimu norumulu Mini telumu mindi ‘olionga pali konopune molemo.‘

¹⁴ Olio pilimolo, kangimu yu mele telumu mindi molo. Yu mele paa awisili lipe tere lepa kangi telumu.

¹⁵ Aku kene kimbumuni nimbendo: “Na kimu molo kene na kangimunge melte molo.” nilkenje yu kagine angilimomonga yu kangimunge melte we naa angilkeye? ‘Kimbumuni aku nilkenje kepe yu kagine naa angilimbe aulke te wendo naa olka..’

¹⁶ „Molo, komumuni nimbendo: “Na mongomo molo kene na kangimunge melte molo.” nilkenje yu kagine angilimomonga yu kangimunge melte we naa angilkeye? ‘Komumuni aku nilkenje kepe yu kagine naa angilimbe aulke te wendo naa olka..’

¹⁷ Kangimu pali mongomo mindinje kangimuni nambepta ungume pilkeye? Kangimu pali komumu mindinje kangimuni nambepta melemanga munema pilkeye?

¹⁸ Nalo ‘kangimu pali aku sipe molo..’ Pulu Yemone ‘Kagine melema angiliepili.’ nirimume yuyu ‘Isipe isipe angiliepili.’ konopuni pilierimu mele “Angiliepili.” nirimu. ‘Kangimunge melema we walu naa angilimo..’

¹⁹ Kangimunge mele teluri mindi angilkenje yu sike kangi te molo.

[‡] **12:11:** Romo 12:3-5, Epesasi 1:22-23, 4:1-6, 12-13, Kollosi 1:18, 24. [§] **12:13:** bokumunge alsena anjokondo “14. Grik”. * **12:13:** Jono 3:3, 5. Inie yakondo 10:1-4 no lindeli ungu iko te torumula.

²⁰ Nalo kangimu aku sipe molo. „Kagine, kimbu ki mele awisili angilimo nalo lipe tere lepa yu kangi telumu.

²¹ „Akumunge,“ mongomone kimundu nimbendo: “Nu naa molenanje na nanu molopo kondolka.” manda naa nilke. Pengemone kimbumundu “Nu naa molenanje na nanu manda molka.” manda naa lanilke.

²² Nalo aku sipe molo. Kangimunge mele angilimomanga mare pilipulie ‘Akume uluri molo. Akumene kongono tondolo te naa telemo.’ konopu lemolo melema naa angilkenje kangimu paa kapola naa molka.

²³ Kagine angilimo mele mare ‘Mele peangama molo.’ nilimoloma mimi sipu nokolemolo; ‘Kanopo peanga naa kanolemolo melema.’ nimbu ‘Mona angilkenje olio pipili telka.’ nilimolo melema mimi sipu aki tolemolo;

²⁴ kangimunge mele mare ‘We angilimbe kinie uluri molo.’ nimbu aki naa topo ‘We liepili.’ nimbu siye kolemolo. ‘Aku sipu kangimunge melema yu mele mele pilipu apurupu telemolo, nalo kagine angilimo melema pali Pulu Yemone ‘Tere leko angiliengi.’ nirimu. Kagine mele mare ‘Imbi naa mololime.’ nilimele akume Pulu Yemone ‘Paa kumbine molopili.’ nirimu.

²⁵ ‘Kangimunge melema pulue toko yu mele mele opa pulue naa angiliepili. Anjo yando telu siku nokoko molangi.’ nimbe ‘Pulu Yemone ‘Kangimunge melema pali kapola kapola angiliepili. Te imbi mololi, te imbi naa mololime molo.’’ nirimu.

²⁶ Kangimunge melte umbune telemo molo mindili nolemo kinie kangimunge melema pali umbune tepili mindili nongo molemelela. Kangimunge melte kapi nilimele kinie kangimunge melema pali kanu mélemo kinie pea konopu siku molemelela.[†]

²⁷ Kapola, ‘kangimundu nikirumunge ungu te enondo niembo:’ Eno pali Kirasinge kangimu; eno yu mele mele kanu kangimunge melema.

²⁸ ‘Kirasinge yembo talapemonga[‡] kongono teangi.’ nimbe Pulu Yemone yemboma tondolo lupe lupema sirimu. Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema Pulu Yemone ou kumbi lepa mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, talo sipe yuni ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma[§] mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, yepoko sipe ‘ungume mimi siku pilku, yemboma mane silimele yemboma mako topa ‘Aku siku molangi.’ nimbe, pe ‘Pulu Yemone mindi

[†] **12:26:** Romo 12:15. [‡] **12:28:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

[§] **12:28:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “35. profet”.

manda telemo mele, ulu tondoloma telememe yemboma mako topa 'Aku siku molangi.' nimbe, kuru tolemo yemboma teko konde lindilimele yemboma mako topa, yemboma liku tapondolemele yemboma kinie, kongono lupe lupema nokoko kondolemele yemboma kinie, umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema we walu lemele yemboma kinie, akume pali mako topa 'Aku siku molangi.' nimbe 'aku siku sumbi siku teko molonge tondoloma eno yu mele mele moke tepa sirimu.'

²⁹ Aku yemboma pali Yesusini "Nanga kongonomo tendepaa." nimbe lipa mundorumu yema molemeleye? Molo akume pali Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu sili yemboma molemeleye? Molo akume pali ungume mane sili yembomaye? Molo akumene pali ulu tondoloma telemeye?

³⁰ Molo aku yemboma pali kuru tolemo yemboma teko konde lindinge tondolomo pelemoye? Molo akumene pali umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema kapola we walu lemeleye? Molo aku yembomane pali yembo marene umbu-ungu lupe lupe we walu nilimele ungume sumbi siku pilku 'Yemboma piliengi!' ningu, topele toko yemboma ningu silimeleye? 'Paa molo! Yembo telumuni mindi ulume pali manda naa telemo.'

³¹ Nalo 'Mini Kake Telimuni, tondolo moke tepa we silimomanga te liembo.' konopu lekolie 'yemboma, olandopa 'lipa tapondolemo, tondoloma eno tondolo munduku 'Paa liemili.' ningu konopu kimbu siku molangi.

*12:31-13:13 Olio Yemboma**

'Tondolo olandopa akume liemili.' ningi liemo papu nalo, kinié nane eno ulu paa peanga olandopa teko molonge mele nimbu simbo tekero.

13

¹ 'Kanu ulumu yemboma konopu mondomolo ulumu.,' Yemboma kinie ungu nimbondo ma koleana pali yembomane umbu-ungu lupe lupe lemelema kinie, angellomanga umbu-ungu lemele ungume kinie, 'yemboma, konopu naa mondopo we nilkenje na aku sipu ungume we nilke. Bella 'we, toko, biyukele ungu 'we, silimele kinie ungu awisili we nilimo 'ungu pulumu, mele mindi aku ungumuni uluri naa telka.

² Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma manda pilipu yemboma konopu naa mondopo we nimbu sipu, 'Pulu Yemonga, ungumenga pulume pali lopi telemo-na we

* **12:31:** Konopu mondoli ulumunge ungu pulu mare Jono 13:34-35, 15:13, Jono Kumbi Lepamo 3:16.

yembomane naa pilimele ungu pulume yemboma konopu naa mondopo we pilipu, yemboma konopu naa mondopo ungu lupe pelemoma pali we pilipu kondopo, 'Sike temba.' nimbu tondolo mundupu pilio ulumuni* ma pangti te 'anjo pupe tengang angiliepili.' nimbu, aku sipu ulume 'yemboma, konopu naa mondopo we telkanje na imbi paa naa mololi ye wemo molka.

³ 'Yembo koropama langi topo toko liku nangi.' nimbu nanga mele nosilioma pali kou lipu eno konopu naa mondopo we moke tepo silkenje, molo yemboma konopu naa mondopolie 'Yemboma lipu tapondambo.' nimbu, 'Nanga kangimu tepene kamu nopili kolambo.' nilkenje na 'yemboma, konopu naa mondolkamonga aku uluselone na naa lipe tapondolka.

⁴ 'Yembo tene yemboma, konopu mondopalie yembomane yu teko kenjinge kinie popenge tepe mumindili kolopa anjo pundu naa tolemo. Yembo tene 'yemboma, konopu mondopalie eno kondo kolopa lipe tapondolemo. Yembo tene 'yemboma, konopu mondopalie yembo mele awisili nosiku tondolo pulimo yemboma kinie konopu keri naa panjilimo. 'Yemboma, konopu mondolemo yembo tene 'Na paa pilipe konginjeli yemo. Paa ulu tondolo olandopama telio.' nimbe, yuni yuyu kapi nimbe imbi lipe ola naa mundulimo.

⁵ 'Yemboma konopu mondolemo yembo tene yemboma kinie, kara pupe mongo naa kondopa, yuni yuyu mindi 'Ulume teambo.' molo 'Melema liembo.' nimbe konopu kimbu sipe naa molopa, yemboma kinie popenge tepe mumindili kolopa iri naa topa, yembomane yu teko kenjilimele kinie siye kolopa 'Pundu tambo.' nimbe konopu lipe mundupe naa molemo.

⁶ Yembo tene 'yemboma, konopu mondopalie yembo marene ulu mare teko kenjilimele kinie kanopalie konopu naa sipe, ulu sumbi nilime mindi telemele kinie kanopalie konopu silimo.

⁷ 'Yemboma, konopu mondopalie, 'enone yu kinie teko kenjilimele kinie, 'eno kinie umbune te wendo opili.' naa nilimo. 'Sike 'Pulu Yemone eno lipe tapondomba kinie konopu tondolo pupili molko, molko kondonge.', nimbe tondolo mundupe pilipe, 'Aku siku sike alowa teko molon-genje.' nimbe, kanopa nokopa molopa, ulu umbune telime telemele kinie kepe eno siye naa kolopa konopu mondopa mindi molemo.

⁸⁻¹⁰ Konopu mondoli ulu pulu akumu pora naa nimbé,

* **13:2:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

lepa mindi pumbe. „Mini Kake Telimuni silimo tondoloma temba mele yu aku sipe naa temba.“ Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele tondolomo lepa mindi naa pumbe; umbu-ungu lupe lupema naa pilku walu lemele tondolomo pora nimbéla; „Pulu Yemonga ungumenga pulume, pilipe kondoli pelemo tondolomo manie pumbela. Kinié ungumenga pulume pali naa pilipu wallo-kolte mindi pilipu, Pulu Yemone ungu umbu tondolemo ungume pali pilipu naa nimbu sipu wallo-kolte mindi pilipu nimbu silimolo. Nalo pe ulume pali kamu wendo ombá, aku ulu sikema wendo ombá kinie, kinié ulu laye keri lepa tondolo naa pulimo ulume kamu manie pupe pora nimbé, akumunge Pulu Yemonga ungume pilku ningu silimele ulumu kinie, umbu-ungu lupe lupema walu lemele ulumu kinie, Pulu Yemonga ungumenga pulume pilku kondolemele ulumu kinie sike pora nimbé.“

¹¹ Ya ‘Ulu sikema wendo ombá kinie ulu telemolo ulu kapola naa lemoma pora nimbé.’ nikiru akumu ambolangoma awi lemele mele.„ Na kango kanga kinie molopolie ambolangomane ungu ningu, konopuni pilku, konopu kimbu siku molemele mele na aku sipu ungu nimbu, konopuni pilipu, konopu sumbi sipu molorundu. Nalo na awi lepo yemo molopolie ambolangoma telemele mele mundupu siye kolorundu.

¹² „Nikiru akumu isipe melela:“ Kariyápana[†] melemanga minime sumbi sipu naa kanolemolo mele kinié „Pulu Yemonga, mele kanolemolo maaku sipu kanolemolo; nalo pe „mulu koleana pupu molopolie, sumbi sipu kanomolo. Kinié „Pulu Yemonga, ulume laye tepo mindi pilio, nalo yuni kinié na molio mele sumbi sipe kanopa pilimo mele pe aku sipu nane yu molemo mele sumbi sipu kanopo pilimbo.“

¹³ Aku liemo,
 ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilieli ulumu kinie,
 ‘Pulu Yemone olio „mulu koleana memba pupe,
 ‘Kamu molko kondangi.’ nimbe lipe tapondomba walemo sike wendo ombá.’ nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulumu kinie,
 ‘yemboma, konopu mondoli ulumu kinie,
 aku ulu yepoko kinié pelemo. Nalo ‘yemboma, konopu mondoli ulu akumu paa olandopa.[‡]
 Konopu Mondomolomonga Ungu Te*

[†] 13:12: Ou yembomane kariy pa noseringi akumu kou-kopane teko mimi teko noseringi. Kinié kariy pama melema sumbi sipu kanolemolo kariy pa aku sili te ou naa lierimu. Pollone ya nirimu akumu kopane teringi kariy pamondo nirimu. [‡] 13:13: Kollosi 1:5-6.

14

14:1-25 Pulu Yemone Ungu Umbu Tondorumume Pilku Yemboma Ningu Siringi Ulumu Kinie, Umbu-Ungu Lupe Lupema Naa Pilku Walu Lieringi Ulumu Kinie, Aku Ulu Teringiselonga Pulu Yemone Yemboma Tondolo We Sirimu, Kanu Uluselonga Ungu Te

14:1-12 Pollone "Pulu Yemonga Ungume Yemboma Ningu Singe Tondolomo 'Paa Liemili.' Konopu Leangi." Nirimu Ungu Te

¹ „Yemboma konopu mondoli ulu akumu paa olandopa kene,* eno yemboma alieli tondolo munduku konopu mondoko molangi. Mini Kake Telimuni tondolo we silimoma ‘Paa liemiliya!’ ningu konopu kimbu siku molangila. Kanu tondolomanga tondolo te olandopa ‘Paa liemili.’ konopu lenge akumu Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu singe ulumu.†

² Aku nikirumunge pulumu isipe: „Eno pilimele,„ yembo tene „yemboma kepe,“ yu kepe naa pilimele umbu-ungu te we walu lepa ungu te nilimo kinie yuni ungu nilimoma yembomando naa nilimo; yuni nilimo ungume pilimele yembomane kepe manda naa pilingemonga yu Pulu Yemo kinie mindi nilimo kanumu. „Pulu Yemonga,“ Minimuni ‘Yu aku sipe ungu te nipili.’ nilimomonga yu kinie, yuni walu nilimo ungume pilimele yemboma kinie, eno ungu pulumu naa pilimele, ungu pulu akumu lopi tepa pelemo, Pulu Yemone mindi pilimo

³ nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo yembomone yembomando sumbi siku pilinge ungume nilimo akumunge yuni nilimo ungumuni yemboma lipe tapondopa “Sike.” ningu tondolo munduku pilimele ulumu kamu olandopa tondolo munduku piliengi!“ nimbe, ‘Eno ulu peangama teangi.’ nimbe, ‘Eno umbune te pemba kinie enonga konopume tondolo pupili molangi.’ nimbe, lipe tapondolemo.

⁴ Yembo tene umbu-ungu naa pilimo te walu nilimo kinie yuni yuyu yunge konopumu mindi ‘tondolo pupili.’ nilimo; nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipe yemboma nimbe silimo ungu akumuni Kirasinge talapena sukundu molemele yemboma pali‡ lipe tapondopa ‘konopu tondolo pupili.’ nilimo.

⁵ ‘Eno pali umbu-ungu lupe lupema walu lemelanje papu.’ konopu lekero. ‘Leangi.’ konopu lekero nalo na

* **14:1:** inie yakondo 13:13. † **14:1:** inie yakondo 12:31. 14:1 akumu inie yakondo kolomongo-awili 12-13selo lipe tere lendelemo. ‡ **14:4:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

olandopa 'Teangi.' konopu lekeromo 'Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu singe kinie paa papu.' konopu lekeromo. Yembo tene ungu te lupe walu lepa yemboma mane simbe kinie Kirasinge talapena sukundu maku toko molemele yemboma yuni molo yembo tene 'Yemboma ungumunge pulumu pilkulie konopu tondolo pupili molangi.' nimbe kanu ungumu topele topa yando yemboma nimbe naa simu liemo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele ulu akumu olandopa, umbu-ungu lupema walu leko yemboma piliengi topele toko naa ningu silimele ulumu maniendopa.

⁶ Angokeme, imu piliee! Na eno molemelena ombolie, umbu-ungu naa pilimele te lepolie ungu nimbu silkenje aku telkamone eno manda lipu tapondolkaye? Eno lipu tapondombondo Pulu Yemone na lipe ora simbe mele eno lipu ora simbo molo Pulu Yemonga ungu marenga ungu pulume eno nimbu simbo molo Pulu Yemone ungu umbu tondomba ungu te pilipulie eno nimbu simbo molo eno ungu mare mane simbo. , 'Eno konopu tondolo pupili lipu tapondambo.' nimbulie umbu-ungu naa pilimele te lepolie eno mane naa silke.,

⁷ ,Isipe mele: , Mini naa peli mele marene ungu nilimele kinie eno ungu pulumu nambeko pilimeleye? Kolape-mingi molo gita molo§ kanu sili melema ungu silimele kinie aku melemane ungu sumbi siku naa nilimelanje yembomane aku ungumu nambeko pilimelaye? ,Manda naa pilimela.,

⁸ Molo 'Maku toko opa teangi.' ningulie biyukele mimi siku ungu naa silimelanje nambeko ungumu pilkulie opa tengendo maku tolemelaye? Manda molola.

⁹ Eno kepe aku sipela. Eno kerena ungumu sumbi siku naa ningu, umbu-ungu naa pilimele te leko yemboma mane singe kinie pe yembomane nambeko kanu ungume pilingeye? Aku siku telenomonga nuni nunu tenga molkolie nini ungumu yemboma lipe tapondolka mele naa teleno. Ungumu paa we mindi nilino.

¹⁰ ,Akumunge ungu te inikirula: , 'Ya ma koleana umbu-ungu lupe lupe awisili sike lemele nalo te naa pilku ungu pulumu naa pepili walu lemele ungu te molo.' konopu lekeromo.

¹¹ Akumunge, yembo tene ungu te lepalie ungu te nimbémo na naa pilimbo kinie kanopalie 'Yu kolea tenga lupe yere.' konopu lemba. Nane kepe yunge nimbé ungumu naa pilipulie 'Yu ye lupere lemo.' konopu lemba.

¹² „Eno naa pilimele umbu-ungu lupe lupe lemele kinie, eno kepe aku siku telemelela. Pulu Yemonga Minimuni we silimo tondoloma ‘paa liemiliya.’ konopu lemele kene ‘Kirasinge talapena molemele yemboma yunge ungume sumbi siku pilku liku konopu tondolo pupili molonge mele lipe tapondomba tondoloma lipulie kongono teamili.’ niengi.

14:13-25 Umbu-Ungu Lupe Lupema Naa Pilku Walu Lieringi Ulumunge Pollone Ungu Te Nirimu Ungumu (14:1 pulu polko kanani.)

¹³ Akumunge, ‘Na tondolo te limbomonga Kirasinge yemboma konopu tondolo pupili lipu tapondambo.’ nimbeline, yembo tene ‘Umbu-ungu te naa pilimolo te walu lepo yemboma ungu te niembo.’ nimbeline Pulu Yemo mawa tepalie ‘Ungu nimbomo topele topo yemboma nimbu simbo tondolomo na sieni.’ nipili.

¹⁴ Na Pulu Yemo kinie ungu nimbondo umbu-ungu naa pilio te walu liendu liemo nanga minimuni yu kinie ungu nilio nalo nanga konopumu ulu te naa tepa we pelemo.

¹⁵ Aku liemo na nambe-emboye? „Nane isipu tembo.“ Nanga minimuni „umbu-ungu naa pilio te walu lepo, Pulu Yemo kinie sike ungu nimbo nalo konopuni kepe „umbu-ungu piliomo lepo, Pulu Yemo kinie ungu nimbola;* minimuni sike „umbu-ungu naa pilio tene, konana te nimbo nalo konopuni kepe „umbu-ungu piliomone, konana nimbola.“

¹⁶ Enone enonga minimene „umbu-ungu naa pilimelemane, Pulu Yemo kapi ningi liemo maku toko molemele yembomanga yembo te nuni nini ungumuni Pulu Yemo kinie “Ange.” nini mele sumbi sipe naa pilipelie nambepa “Aku nikinu mele tepili.” nimbéye? „Manda naa nimbé.“

¹⁷ Enone Pulu Yemo kinie “Ange.” ninge mele sike mimi siku ninge nalo ungu ningemanne kanu yembomo ‘Konopu tondolo pupili.’ nimbe lipe tapondomba ulu te naa temba.

¹⁸ Na umbu-ungu naa pilio ungume walu lepo wale awisili ungu nilio, enone umbu-ungu naa pilimele ungume walu leko wale koltalo mele ungu nilimele akumunge nane Pulu Yemo kinie “Ange.” nilio.

¹⁹ Nalo ‘Kirasinge talapena yemboma na-kinie pea maku topo molemolo kinie yembomane sumbi siku pilinge ungu

* **14:15:** Pisini-ungune “mekim tupela wantaim” molemo nalo kapola molonje. Pollone sumbi sipe “walsikele tembo.” naa nirimu. Sike “Talo pea tembo.” nirimu nalo “walsikele tembando” nirimu molo “walse te walse te tembando” nirimunje?

paa ponjipu[†] nimbu simbo kinie paa peanga. Umbu-ungu naa pilimele te walu lepo yemboma ungu paa sulu tepo[‡] nimbu simbo kinie paa keri.' konopu lekero.

²⁰ Angokeme, ambolango kangamane konopu lemele mele eno aku siku konopu naa leangi.[§] Ambolango pamema ulu kerime pilkulie teko molemele mele mindi aku siku ambolango pamema mele molangi.* Nalo konopu leko konopu kimbu silimele mele yembo yume molangi.

²¹ „Umbu-ungu naa pilimelema lemelemonga, Pulu Yemonga Ungu Manema Molemo Bokune[†] ungu te molemo akumu isipe:

‘Awilimuni nimbendo:

“ ‘I yembomando ungu te niembo.’ nimbulie

‘Ye mare umbu-ungu lupe lenge yemane
nindengi.’ nimbo.

Kolea lupe yembo marendo

ungu umbu tondombo kinie pilkulie
iyemboma ningu singe nalo kanu yembomane
nanga ungumu ningu sindinge kinie kepe
nanga ungumu naa pilku liku bulu singe.”‡

nirimu mele bokune molemo.

²² Akumunge, umbu-ungu naa pilimele lupe lupema walu lemele aku ulu tondolomone Pulu Yemone enonga makune molemele yembo mare yunge yembo naa molemele mindili simbe yemboma eno lipe ora silimo. Nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele ungumene enonga makune molemele yembo yunge yembo molemelema lipe ora silimo. Kanu ungumene Pulu Yemonga yemboma naa molemele yemboma naa lipe ora silimo.

²³ Aku liemo Kirasinge talapena yemboma pali maku toko molkolie, yembomane pali ungu ningendo umbu-ungu lupe lupe naa pilimelema walu leko molangi Pulu Yemonga ungumu mimi siku naa pilimele yembo mare molo Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu naa pilimele yembo mare sukundu ongo umbu-ungu lupema leko ungu ningu singema piliengi liemo ‘Eno Kirasinge yemboma konopu naa pepa kekelepa toli yemboma molemele.’ ningu naa pilingeye? ‘Aku siku ningu pilinge,

[†] **14:19:** “ungu paa ponjipu” ya molemo akumu kewa-ungune “ungu mongo kise-pakera” nimbe, [‡] **14:19:** “ungu paa sulu tepo” ya molemo akumu kewa-ungune “ungu mongo tene tausini” nirimu. ‘Sumbi siku piliengi!’ nimbu aku unguselonga ungu pulumu ya sumbi sipu torumulu molemo. [§] **14:20:**

ungu pulu inie yakondo 3:1-2*. ^{*} **14:20:** Ya ungu iko torumumunge ungu pulu te bokumunge alsena anjokondo “31.4. tok bokis bilong pikinini”. [†] **14:21:** bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. [‡] **14:21:** Aisaya 28:11-12, Ungu Manema 28:49.

²⁴ nalo Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma enone pali pilku ,anjo yando, makune yemboma ningu siku molangi 'Sike.' ningu naa pilimele yembo mare molo Pulu Yemonga ungumu mimi siku naa pilimele yembo mare ongo piliengi liemo enone ningu singe ungumene kanu yemboma eno yembo kerime molemele mele lipe ora sipe, enone 'Olio ulu pulu keri teli yemboma lepamo.' ningu pilku,

²⁵ eno sike konopune lopi tepa pepili molemele mele ,ou naa pilimele, akumu mona lebamonga molemele mele sumbi siku pilinge. Kanu kinie enone ,ulu telemelena pilku keri pilkulie, tamalu peko Pulu Yemo popo toko imbi liku ola mundundukulie ningendo: "Pulu Yemo eno ,Kirasinge yemboma, kinie sike pea molemo." ninge.

14:26-40 Kirasinge Yemboma Maku Toko Molkolie§

²⁶ Angokeme, aku liemo, eno maku toko moltkolie nambe-eangi niemboye? Eno ,Pulu Yemo popo toko kapi ningendo, maku toko moltkolie eno yu mele mele ulu mare pemba. Yembo te konana nimbe, yembo te ungu mane te sipe, yembo te Pulu Yemone yu ungu pulu te nimbe silimomo yemboma nimbe sipe, yembo te umbu-ungu naa pilimele ungu te walu lepalie eno ungu te nimbe sipe, yembo te kanu ungumu nimbé mele ,Mini Kake Telimuni yunge konopukundu nimbe simbe kinie pilipelie, topele topa eno nimbe sipe, eno aku siku teko molonge. Aku ulu tengema 'Kirasinge talapena yemboma konopu tondolo pupili molangi.' ningu tenge. ,We naa tenge.,

²⁷ Yembo marene umbu-ungu naa pilimele ungume leko ungu mare walu ningendo yembo talo mindi niengili. Molo yembo yepoko ungu mare walu ningi liemo mandanje. Kise molo pakera paa molo. Enone ungume ningendo walsikele naa ningu, yu mele mele niengi. Ninge kinie ,enone ninge mele Mini Kake Telimuni yembo tenga konopune molopalie nimbe simbe kinie pilipelie, kanu yembomone enonga ungume topele topa yemboma yando nimbe sipili.

²⁸ Yembo tene umbu-ungu lupe te walu nimbé ungumu topele topa yemboma nimbe simbe yembo te naa molomu liemo Kirasinge yemboma maku toko molongena ungu te naa nipili. 'Pulu Yemo kinie oltolo piliembili.' nimbe aku ungumu nipili.

²⁹ Pulu Yemone ungu umbu tondombama yembo talo molo yepokone pilkulie yando ningu siengi. Kanu ungume yemboma ningu singe kinie we molongemane mimi siku

pilku 'Sike Pulu Yemonga ungu molo we nikimilinje?' ningu pilku apuruku kondangi.

³⁰⁻³¹ „Yembo te aku sipe ungu te pilipelie yemboma nimbe sipe angiliepili, Pulu Yemone ,makune molomba, yembo te ungu te umbu tondomu liemo ou ungu nimbe sipe angilimbe yembomondo ,“Na ungu te konopuni pilkirumu niembo.” nimbé kinie, ou nimbe sipe angilimbe yembomo manie molopili, „Te niembo.” nimbé yembomo ola angilipelie Pulu Yemone yu ungu nimbe simbemo yemboma nimbe sipili, Pulu Yemone eno telu telu nimbe ungu umbu tondomba kinie pilkulie yemboma ningu singendo ‘Aku ungu nimbu simolomane yemboma Pulu Yemonga ungume sumbi siku pilku liku, konopu tondolo pupili molangi.’ ningulie yu mele mele manda ningu singe kene liku tere leko ningu siku naa angiliengi.

³² Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma enonga kerema manda nokolemele ,akumunge enonga ungu ninge walema wendo ombá kinie ungu pilingema yemboma ningu singe. Wale te naa lemba kinie ‘We molopo ungu pilkirumu naa niembo.’ ningu manda we molongela..

³³ Aku nikirumunge pulumu isipe: Pulu Yemone ,yunge talapena yemboma, ‘Konopu lupe lupe pepili teko embambo siku molangi.’ nimbe ,tondoloma silimo, yemo naa molemo. Yu ‘Yemboma konopu telune pupili taka liku kapola kapola molangi.’ nilimo yemo molemo.* ,‘Tondoloma silimo akumu ‘Yemboma liku tapondangi.’ nimbe silimo.†

Koleamanga pali Kirasinge talapena sukundu ,Pulu Yemonga, yembo kake telime maku toko molkolie ,aku siku, telemele.†

³⁴ „Makumenga ulu te pea telemele mele enone tengé mele isipela:, Kirasinge talapena yemboma maku toko molongena ambomane ungu naa niengi. Ungu mane tene ‘Makune, ambomane ungu naa niengi.’ nilimo kanumu.‡ ‘Pulu Yemonga, ungu mane tene ‘Amboma liku awi siku molangi.’ nimbe pelemo mele§ pilkulie ambomane makune

* **14:33:** inie anjokondo 14:40. † **14:33:** akumu pilipu sundulimolo. Pollone “telemele” nirimumunge pulumu mimi sipu naa pilimolo. “telemele” nirimu akumu “aku siku telemele” nimbendo “telemele” nirimu liemo ou olakondo 26-33 lipe tere lepa nirimumundu nirimu. Molo “isiku telemele” nimbendo “telemele” nirimu liemo ya maniekondo 33b kinie 34-35 lipe tere lepa nirimumunge ungu konde te nimbendo “telemele” nirimu. ‡ **14:34:** Ungu mane akumu nawene sirimunje. Pollo yuyunje? Boku tengä sumbi sipe aku sipe molemo mele naa pilipu naa kanolemolo. § **14:34:** Ou Pulu Pulu 3:16 molemo mele pilipelie aku sipe nirimunje, mimi sipu naa pilimolo; ungu pulu inie yakondo 11:3**.

'Yemboma nokamili.' ningu naa molko, liku awi siku molangi.

³⁵ Amboma eno ungu marenga molo ulu marenga pulume ,naa pilkulie, 'piliemili.' ningulie enonga ulkendo pukulie enonga yema walsiku piliengi! Makune sukundu ambo tene ungu te nimu liemo paa kapola naa temba. Aku sipe tembamonga yuni yuyu tepa pipili kondomba.*

³⁶ „Nambemuye? „Oliolio Pulu Yemonga ungumu ou pulu pulu pilipulie yemboma nimbu sirimulumunge ,oliolio kanu ungumunge pulumu pilipulie 'Teamili.' konopu lemolo mele papu temolo, „ konopu lekemeleye? Molo 'Pulu Yemonga ungumu olionga koleana mindi orumu-ne oliolio mindi pilipu lsimulu.' konopu lekemeleye?

³⁷ Enonga yembo te yu 'Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilipu yemboma nimbu silio yembomo† molio.' konopu liemu liemo, molo yu 'Mini Kake Telimuni na yemboma lipu tapondombo tondolo te sirimu-ne aku tondolomo na-kinie pepili molio.' konopu liemu liemo, nane ya pepá topo sikirumunge ungume "Sike Awilimuni "Teangi." nirimu ungume pepána tokomo." nimbe, nimbe sipili.

³⁸ Molo kanu sili yembo tene ya "Teaa." nikiru mele naa tepa „Pepá tokoro ungume Awilimunge ungu manema." naa nimbe, siye kolomu liemo yu kepe „Awilimunge ungu te pilkirumu niembo." nimbé kinie, yu siye kolko yunge ungumu naa lapiliengi!

³⁹ Aku kene, nanga angokeme, 'Pulu Yemone ungu te umbu tondombamo paa pilipu yemboma nimbu siembo kene 'Mini Kake Telimuni aku sipu manda tembo tondolomo sipili.' ningu, konopu kimbu siku molangi. Nalo yembo tene 'Mini Kake Telimuni aku sipe manda temba tondolomo simbe-na, umbu-ungu naa pilimbe te lepa ungu te nimbé kinie "Nipili." niengila.

⁴⁰ „Enonga makune aku siku teangi, nalo 'Pulu Yemo popo toko kapi ningu imbi liku ola mundunduku kondongendo, ulu tengema pali‡ taku liku sumbi siku teko, yemboma teko embambo naa sindengi.§

15

Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ningendo Ulume Teko Kon-donge Mele Ungu Pulu Te

Kolomongo Awili 15 KOLOPOLIE LOMBOROPO OLA MOLOMOLOMONGA UNGU TE

* **14:35:** ungu pulu inie yakondo 11:2-16*. † **14:37:** 29,32 bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ **14:40:** inie nondopa 14:26. § **14:40:** inie yakondo 14:33.

15:1-11 Kirasi Kolopa Lomboropa Ola Molorumu Temanemo

¹ Angokeme, 'Ou enondo Yesusi Kirasinge temane peangamo topo sirindu pilieringi mele komu altoko naa sindiku piliengi!' nimbu altopo nimbu para sipulie kanu ungu-menga pulume nimbu siembo.* Kanu ungume ou pilku lsingi, kinié ambolemelemonga enge nipili angilimele.

² Kanu temane peangamo, akumu Yesusi Kirasini terimu mele nane enondo nimbu sirindu ungu kanumu, ambolko kondokolie 'Paa sike.' ningu tondolo munduku pilieringi mele altoko munduku siye naa kolongi liemo† kanu temane peangamone Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondorumu,‡ akune molemele mele molonge. Molo nane temane peangamo topo sirindu mele mimi siku naa pilku, akumu we 'Sike.' ningu pilieringi liemo aku temane peangamone eno lipe naa tapondolemo naa tapondomba.

³ Ungu kumbine paa olandopamo na ou pilipu lsindu mele eno nimbu sirindumunge „nane enondo aku sipu kelepo nikiru,. Kanu ungumu isipe: Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele Kirasi olionga ulu pulu keri telemolomanga kolo wangopa kolondorumu.

⁴ Pe ono teringi. Ono teringi kinie pe Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele yu wale talo pepalie yepoko sipemonga lomboropa ola molorumu kanumu.

⁵ § Pe „lomboropa ola molopalie, yu lombili andoli ye Pita molorumune pupe „Yuni na lomboropo ola molondu mele kanopili.' nimbe, pupe mona angilierimu. „Aku tepalie, pe yu lombili andoli ye rurepo pali* moloringine 'Enone yu kanangi.' nimbe pupe mona angilierimula.

⁶ Pe angenupili pape anderete mele telune moloringine 'Yu kanangi.' nimbe purumula. Aku yu kanoringi yemboma kinié yandopa awisili we molemele, nalo mare koloringila.†

* **15:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. † **15:2:** Ipuru 3:14. ‡ **15:2:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "21.2. kisim bek". § **15:5:** Pita Yesusi kanoramu mele LLuku 24:34, ye engaki-rurepo pali kanoringi temanemo LLuku 24:36-43, Jono 20:19,26-29, yembo pape anderete kanoringi mele temanemo Mateyu 28:16-20, lipe mundorumu yema kanoringi temanemo LipeMundorumuYema 1:2-4. * **15:5:** Judasi ou kolorumu (Mateyu 27:3-5) nalo eno ou talape te moloringi mele we sumbi siku imbi lengendo aku niringi.

† **15:6:** Ungu te: Pollone "koloringila." naa nimbe, "uru peringila." nirimu. Akumunge ungu pulu te inie yakondo 11:30*. Ya 15:18,20 kananila. Ungu te: Yesusi lomboropa ola molorumu kinie pe yandopa ponie wane paono sikisi (26) omiba pupili Pollone ipep mo topa sirimu.

⁷ Pe yu Jemisi molorumune ‘Na kanopili.’ nimbe pupelie, pe yuni “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema‡ pali ‚yu lomboropa ola molorumu mele, ‘kanangi.’ nimbe pupe mona angilierimu.

⁸ Paa akilipe na molorundune ‘Kanambo.’ nimbe omnia mona angilierimu.§ Na ye paa keri, na ambolango nomba omnia pulimo ambolango mele molopoconde manda naa molombo mele molorundu nalo aku terimu.

⁹ Na Kirasini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu ye tela nalo na paa maniendopa mele molio, yuniaku nimbe lipe mundorumu ye lupema olandopa mele molemele. Nane Pulu Yemonga yembo talapemo* tepo kenjipu molorundu kulu ‘Na Yesusini lipe mundorumu ye te’ nilimele kinie na pipili telemo.

¹⁰ Nalo na molio mele Pulu Yemone na we kondo kolorumumunge aku sipu molio. Pe yuni na we kondo kolopalie ‚na kinie tepa kondorumu, mele we naa pelemo. Na ‚we kondo kolopa lipe tapondorumumunge, paa mindili sipu kongono tepo, Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemanga na kongono mindili sipu tondolo mundupu terindu mele olandopa, enone kongono teringi mele maniendopa. Nalo na nanu molo. Pulu Yemone na we kondo kolopalie ‚lipe tapondopa na-kinie tapu topa molorumumunge, na aku sipu manda kongono terindu.

¹¹ Nalo nane Pulu Yemonga ungumu nimbu sirindu akumu mandala. Molo Yesusini lipe mundorumu ye wemane Pulu Yemonga ungumu ningusiringi akumu mandala. Olione pali nimbu sirimulu ungumu telumu mindi. Kanu ungumu eno ‚Korini yembomane, pilku likulie ‘Sike ungumu.’ ningutondolo munduku pilieringi.

15:12-34 Kirasi Kolopalie Kangi Pali Lombokoropa Ola Molorumumunge Yunge Yemboma Kepe Paa Sike Aku Siku Kangi Pali Lombokoko Ola Molonge Ungu Te†

15:12-19 Kirasi Kolorumu Kinie Lombokoropa Ola Naa Molkanje Akumunge Ungu Te

¹² Nalo Kirasi kolopalie lombokoropa ola molorumu mele sike yemboma nimbu silimolo liemo eno marene “Yemboma kolkolie lombokoko ola naa molonge.” nambeko aku siku mele ningu molemeleye?

¹³ Yemboma paa sike pe lombokoko ola naa molonge liemo Kirasi yu kepe ou lombokoropa ola naa molorumu. ‚Onomo we mana pelemo.‘

‡ **15:7:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. § **15:8:** Lipe Mundorumu

Yema 9:1-6,17. * **15:9:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **15:11:**

OuTesallonaika 4:13-5:11.

¹⁴ Pe Kirasi lomboropa ola naa molkanje olione „yunge, ungumu eno nimbu silimolomo uluri naa telkala, eno kanu ungumu pilku ambolko molemelemo uluri naa latelka. We pilku ambolemele.

¹⁵ Ulu te lupe pea telkala: Kirasi lomboropa ola naa molkanje olione “Kirasi yu kolorumu kinie Pulu Yemone ‘Lomboroko ola molou.’ nimbe topa makinjinderimu.” nimbu silimolo mele Pulu Yemondo kolo tolemela-la. Nalo yemboma paa sike pe lomboroko ola naa molonge liemo Pulu Yemone Kirasi ou “Lomboroko ola molou.” naa nilkela.

¹⁶ Yemboma topa ola naa mondomba liemo Kirasi kepe topa ola naa mondorumula.

¹⁷ Pe Kirasi ou topa ola naa mondolkanje eno pilku ambolemele ungumuni uluri naa telka, ulu pulu keri teringime yandopa kinié kepe konopune we pepili molemela.

¹⁸ Pe Kirasi „kolopalie lomboropa ola naa molkanje yu, yembomanga nimbe tenderimu mele ‘Sike aku tenderimu.’ ningu tondolo munduku pilkulie kanu ungumu pilku ambolkolie uru peringi pelemele yemboma kepe[‡] „lomboroko ola naa molko,„ mindili nongo molko kenjinge koleana pulimela.[§]

¹⁹ Pe kinié ya ma koleana mindi yuni olio lipa tapondopalie pe kolomolo kinie olio lipa naa tapondolkanje yembomane yemboma kondo kolemele mele maniendopa, yembomane olio paa olandopa kondo kolemelanje papu.

²⁰ „Kirasi lomboropa ola naa molkanje olio kolopolie lomboropo ola naa molemela-la, akumu sike, nalo Kirasi kolopalie paa sike lomboropa ola molorumu. Kanu kinie, langi te ou pulu polopa mongo telu tolemo kinie kanopolie ‘Pe pali tomba lemo.’ nimbu pilimolo, aku sipe mele yu kolopalie paa sike lomboropa ola molorumumunge pilipulie ‘Yu sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie uru pelemele yemboma kepe paa sike pe Pulu Yemone topa makinjindimbela.” nimbu pilimolo.

²¹ Ye tene ou terimu kanu ulumuni kololi ulu pulumu ma koleana wendo orumu pelemomonga* aku sipela ye tene kepe pe terimu kanu ulumuni kolemele yemboma lomboroko ola mololi ulu pulumu ma koleana wendo orumu pelemola kanumu.

²² Pulu pulu mana ye Adamene terimumunge olio yunge pulu lemo yemboma pali kolemolo, aku sipe Kirasini

^{‡ 15:18:} Yembo koloringimendo “uru peringi” nirimumunge ungu pulu te Mateyu 9:24*. ^{§ 15:18:} ungu pulu te Jono 3:16*. ^{*} ^{15:21:} Ou pulu pulu ye Adamendo inie anjokondo 15:45, Ou Pulu Pulu 3:19, Romo 5:12-15.

terimumunge yunge pulu lemoma pali topa makinjindimbe kinie kelepo lomboropa ola molopo konde molomolo.

²³ Nalo Kirasi kinie olio walsikele lomboropo ola naa molomolo. Ou kumbi lepa Kirasi; pe yu kelepa manie ombá kinie yunge yemboma.[†]

²⁴ „Pe yu ombá kinie yunge yemboma lomboropo ola molomolo, kinie pe ma koleamo pora nimbé. Yuni gapomanoma pali kinie, gapomanomanga ulume kinie, kolea sukundu yembomane nokolemele ulume kinie, ulu tondoloma kinie, „yembomanga kinie kurumenga kinie,[‡] ulu tondoloma pali yuni topa manie mundupelie nimbémone, pe ye nomi kingimu molopa melema pali nokolemo[§] nambamo yuni Lapa Pulu Yemo simbe.

²⁵ „Ulume aku sipe wendo ombá nikirumunge pulumu isipe:„ Pulu Yemone yunge opa puluema pali topa manie mundumbendo ou Kirasi yu ye nomi kingimu molopa melema pali nokomba.*

²⁶ Opa puluema topa manie mundupe pora sipelie pe kamu kololi ulu pulumu topa manie mundumbe.

²⁷ „Yuniaku tembamonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo aku ungumuni nimbendo:

“Pulu Yemone nimbendo:

“Melema pali yuni nokopili.

Melema yunge maniekondo liepili” nirimu.”[†]

nimbe aku sipe nilimo. Nalo Pulu Yemone “Melema pali nokopili. Melema yunge maniekondo liepili.” nirimu kanu ungumuni Pulu Yemo yuyu pea ‘Nokopili.’ nimbe naa nirimu, molo. Sike Pulu Yemone ‘Melema pali maniendopa, Kirasi melemanga pali olandopa molopili.’ nimbe nirimu yemo molemo nalo Pulu Yemo yuyu nambepa meltenga maniekondo molombaye? Aulke te molo.

²⁸ Pe Malone[‡] melema pali topa manie mundumbe, yu melemanga pali nokomba kinie kanu walemo kinie yu kepe manie mele molomba. Pe Malone nimbendo: “Nando ‘Melema pali topa manie mundupe ye nomi kingimu molopili.’ nirimu Pulu Yemo yu melema pali kamu-kumu ye nomi kingimu kolo wangopa molopalie nokopa molopili. Na kepe yunge maniekondo molambo.” nimbé. Kanu kinie Pulu Yemo melema paa pali nokopa molomba.

²⁹ Kinié „yemboma kolkolie lomboroko ola molongemonga ungu te isipu nikirula:„ Yemboma kolkolie sike lomboroko ola naa molonge liemo yembo mare „Kirasinge

[†] 15:23: Romo 5:12-21. [‡] 15:24: Epesasi 1:21*. [§] 15:24: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. ^{*} 15:25: Konana 110:1; ungu pulu te Mateyu 22:44*. [†] 15:27: Konana 8:6. [‡] 15:28: bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pilinini Bilong God”.

yemboma molkolie, kolemelemanga pulu nambolkarenga 'Eno lipu tapondamili.' ningu no limeleye? 'Enonga yembo marene 'Pulu Yemone, kolemele yemboma topa naa makinjindimbe.' nilimele akumu sike liemo yembo mare nambemune liku tapondoko kolo wangoko no limeleye? 'Nambolka uluri temba ningu aku telemeye?'

³⁰ 'Molo yembo molemelema lomboroko ola naa molonge liemo, olio kepe nambe-elemolo yembomaye? 'Telemolo mele nambemune telemoloye?', Olio temane peangamonga kongonomo andopo telemolomonga alieli olio kinie umbune wendo olemomane olio topa kondomba telemo akumu nambemune aku telemoloye?

³¹ Angokeme, alieli 'Na kolopo pora sikiru.' konopu lelio. [§] 'Na eno kinie Awili Yesusi Kirasi kinie pea tapu toko molemele mele na yemboma paa kapi nimbu molio.' nikiru akumu kolo naa topo paa sike nikiru mele 'Alieli 'Na kolopo pora sikiru.' konopu lelio.' nikiru akumu paa sike nikirula.

³² 'Ya kolea awili, Epesasi 'Kirasinge temane peangamo topo siliomonga na kote tendekolie, 'Mele takerama kinie opa teambo.' ningu na akune liku mundoringi akumu enone 'Yu yuyu konopuni pilipelie ikongonomo telemo.' konopu liengi liemo mongo toko ningu siengi. 'Na mele nambolka melema limbo.' nimbulie kolea awili Epesasi mele takerama kinie opa telemoloye? Yembo kolemelema Pulu Yemone 'Lomboroko ola molangi.' naa nimbé liemo "Opali kolomolo kene
kinié 'Konopu sipu molamili.' nimbu, no kinie
langi kinie 'awisili we, nombo molamili."*
niemili.

³³ 'Nalo yembo marene eno kondi toko "Ulu keri te teamili." ningi liemo, aku ungumu pilku 'Aku teamili.' paa naa niengi. 'Akumunge ungu molemo kanumu. Akumuni nimbendo:
'Ulume tekó kenjilimele yemboma kinie
eno kinie tapu toko molongi liemo
enonga tekó kenjilimele ulumene
enonga tekó kondolemele ulu peangama
kamu topa manie mundumbe.'
nilimo.

³⁴ 'Yembo marene "Yemboma lomboroko ola naa molonge." nilimele kanu,[†] kekelepa toli ungu nilimelema munduku siye kolko, umbu konopu pepili molangi. Ulu pulu keri telemele mele altoko naa teangi. Enonga yembo marene

[§] **15:31:** Pe Korini 1:8-9*. Yembo mare pilkulie 'Ya opa puluema nimbendo ungu iko torumu.' ningu pilimele. ^{*} **15:32:** Aisaya 22:13, LLuku 12:19-20.

[†] **15:34:** inie yakondo 15:29.

Pulu Yemo molemo mele naa pilku yu kinie tapu toko naa molemelemonga pilipulie "Aku siku teaa." nikiru. 'Eno mare Pulu Yemo naa pilimele.' nikiru akumu pilkulie pipili kolongi liemo eno papu pipili kolonge.

15:35-58 Olio Lomboropo Ola Molopolie Kangi Lupe Angiliepili Molomolo Ungu Te‡

³⁵ Nalo yembo tene walsipe pilipelie nimbendo: "Yembo kololime nambeko lomboroko ola molongeye? „Lomboroko ola molonge kinie, kangi nambelime angilimbeye?" nilimonje.

³⁶ Aku ungumu lawa tepa nimbe kenjeli ungumu. „Langi umbume telemo mele piliengi niembo;„ Langi umbu naa kololime ponienan mundongi liemoconde pupe wendo naa ombá. Langi umbu kololime mindi ponienan mundulimele kinieconde pupe wendo olemo kanumu.§

³⁷ „Akumunge ungu te;„ 'Langi umbu te ponienan mundulimele.' ningulie unjo te mongo tolimu pe molomba mele te likulie naa panjilimele. Mongo te mindi liku panjilimele. 'Konapa opili.' ningu konapa mongoma liku panjilimele. Konapa unjo mongo toli pe angilimbema naa liku panjilimele. Rasi witi akula. Unjo mongo tolime pe molomba mele liku naa mundulimele. Witi mongoma mindi. Langime pali akula telemele.

³⁸ Langi umbu yu mele mele pe molomba mele Pulu Yemone ou nimbe panjipe 'Unjo gomoma isipe isipe wendo omba molopa langi isipe isipe topili.' nilimo mele langi lupe lupema ponienan mundulimele kinie 'Aku sipe ola omba molopili.' nilimo kanumu.

³⁹ „Kangime aku sipela., Kangime pali telu sipe molo. Yembomanga kangimu lupe; owa kongimenga kangimu lupe; keramanga kangimu lupela; omamanga kangimu lupela.

⁴⁰ Mulune angilimele melema lupe; mana lemele melema lupela. Nalo mulune angilimele melema kanopo peanga kanolemolo mele lupe, mana lemele melema kanopo peanga kanolemolo mele lupela.

⁴¹ Enamo yunge a nimbe angilimo kanopo peanga kanolemolo mele lupe; olima a nilimo kanopo peanga kanolemolo mele lupela; kombukandipime a nilimele kanopo peanga kanolemolo mele lupela; kombukandipime telu siku a naa lanilimele, kombukandipime enonga yu mele mele a nilimelela.

⁴² Kolemele yemboma lomboroko ola molonge kinie aku sipe tembala. Ou kangi angilimomo lupe; pe

‡ 15:34: Pe Korini 5:1-10. § 15:36: Jono 12:24.

kangi angilimbemo lupela. Ou angilimo kangi ono telememele* akumu purupe keri lemo kangimu; Pulu Yemone kanu kangimu topa makinjindimbe kinie lomboropa ola molomba kangimu purupe keri naa lemba kangimu.

⁴³ Kangi ono telememele kangi akumu mele kerimu, kanopo keri kanolemolo; kangi lomboropa ola molopalie angilimbemo kangi peangamo, kanopo peanga kanomolo kangimu. Kangi ono telemelomo enge naa pelemo kangimu; kangi lomboropa ola molombamo enge paa pemba kangimu.

⁴⁴ Kangi ono telememele akumu mana „mindi, manda angilimo kangimu; kangi lomboropa ola molombamo mulu koleana manda angilimbe kangimu.

Ya mana molomolo kangi te angilimo liemo mulu koleana molomolo kangi te paa sike angilimbela.

⁴⁵ Aku sipe mele „Pulu Yemonga, bokune ungu te molemo. Kanu ungumuni nimbendo:

“Ou kumbi lepa mana ye Adame
„Pulu Yemone tepa mimi tepalie,
‘Mana konde molopili.’ nimbe
ulu pulu te sirimu kinie konde molorumu.”†

nilimo; „nalo, pe orumu Adame‡ „Pulu Yemone konde mololi ulu pulumu sirimumu lupe,. Yu ‘Mana yemboma „mulu koleana, konde molangi.’ manda nimbé ulu pulumu sirimu.§

⁴⁶ Mulu koleana konde molomolo ulu pulumu ou kumbi lepa wendo naa orumu. Mana konde molomolo ulumu ou kumbi lepa wendo orumu; mulu koleana konde molomolo ulumu pe wendo orumu.

⁴⁷ Ou kumbi lepa molorumu Adame Pulu Yemone ma tene tepa mimi terimu; akilipe orumu Adame mulu koleana ye te orumu.

⁴⁸ Ou kumbi lepa mana ye molorumu Adamene mana yemboma kalopa limomonga eno yunge „kangimu angiliepili, molorumu mele mindi molemele; mulu koleana molonge yemboma mulu koleana „kangimu angiliepili, molemo yemo mele molonge.

⁴⁹ Olio „Kirasinge yemboma, ou mana yemo molorumu mele molemolo mele* pe aku sipula mulu koleana yemo molemo mele molomolo.†

* **15:42:** akune Pollone “ono telememele” naa nirimu. Yu langi umbu mundulimele mele ou inie yakondo 15:36-38 nirimu mele pilipelie yembo kolemelemando ungu iko topa aku sipela nimbendo “mana mundulimele” nirimu. † **15:45:** Ou Pulu Pulu 2:7. ‡ **15:45:** Aku yemo Yesusi Kirasi kanumu; inie yakondo 15:21-22, Romo 5:12-19,21. § **15:45:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **15:49:** Ou Pulu Pulu 5:3. † **15:49:** Romo 8:29.

50 Angokeme, nane enondo paa sike nimbu sikirumu: mana meme pelemo kangimu Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo[‡] mulu koleana manda pupe naa molomba. Mele kolopa purupe keri lemo te melema kolopa keri lemoma naa lemo koleana manda pupe naa molomba.

51 Kinié ungu te ou lopi tepa perimu te nimbo tekeromo paa mimi siku piliee! „Kirasi kelepa wale talo sipe naa opili, olio pali uru naa pemolo. Nalo „uru pelemele yemboma kinie,§ olio „konde molomolo yemboma kinie, pali sike „kangimu, alowa tepa „kangi te lupe angilimbe.“

52 Aku ulumu paa walsikele temba. Mulu maselo kamu pora nimbendo biyukelemo ungu nimbé kinie* aku ulumu wendo ombá. Walsikele, kariapá telemo mele, aku ulumu temba. Biyukelemo ungu nimbé kinie yembo kololime altoko kolou naa kolongendo lomboroko ola molonge. Pe olio „Kirasinge yembo konde molomoloma olionga kalume, alowa temba.

53 Kangi purupe keri lemo akumu alowa tepa, naa purupe keri lemba kangimu paa angilimbe; kangi kolemo akumu alowa tepa kangi naa kolopa konde molopa mindi pumbe kangimu paa angilimbe. „Olionga mana kangimu alowa naa tepa kangi te lupe naa angilkenje mulu koleana pumbe aulke te paa naa lelka, akumunge aku sipe mele temba.†

54 Kanu kinie kangi purupe keri lemomo altopa alowa tepa naa purupe keri lemba kangimu angilimbe, kanu kangi kolemomo altopa alowa tepa konde molopa mindi pumbe kangimu angilimbe kinie „Pulu Yemonga, bokune molemo ungu te molemo mele sike kamu wendo ombá. Kanu ungumu isipe:

„Kololi ulu pulumu
Pulu Yemo yunge, opa puluemo,
akumu-kinie Pulu Yemone opa tepalie
kamu topa manie mundorumumunge
kololi ulu pulu akumu kamu manie purumu.”‡

55 „Aku tembamonga ungu te pea bokune molemo, akumu isipe:„

“Kololi ulu pulumu, nuni yemboma
toko manie mundoni engemo tena lemoye?
Kololi ulu pulumu, nuni yemboma
‘Mindili nangi.’ tolono tolomo tena lemoye?”§

[‡] 15:50: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 15:51: ungu pulu te inie nondopa 15:18*,20. * 15:52: biyukele akumu Mateyu 24:31 mele molo Lipe Ora Sirimu 11:15 mele molo Ou Tesallonaika 4:16 melenje? † 15:53:

Pe-Korini 5:4. ‡ 15:54: Aisaya 25:8, Ipuru 2:14. § 15:55: Osia 13:14.

nilimo.

⁵⁶ Kololimunge yemboma mindili sipe tolemo tolo akumu ulu pulu kerimu. „Yembomane ulu pulu keri telemellemonga ‘Kolomolo kinie Pulu Yemone olio ‘mindili namili.’ nimbe.’ ningu pilkulie kolongendo pipili kolemele kanumu.„ Ulu pulu kerimunge tondolomo „Pulu Yemonga, ungu mane ‘Mosisini yando, sirimumene silimo.* „Ungu manemane nimbendo: ‘Ungu manema naa pilku liku pulue tonge kinie mindili nonge.’ nilimomonga pilkulie yembomane kololi ulumu aku siku pilkulie pipili kolemele kanumu.„[†]

⁵⁷ Akumu sike nalo olionga Awili Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumunge[‡] „Pulu Yemonga ungu manema kinie, ulu pulu kerime kinie, kololi ulumu kinie,„ kanumenga tondoloma manie purumu, olio naa nokopa ulu te manda naa telemomonga Pulu Yemo kinie “Paa ange.” nikimulu.

⁵⁸ Nanga konopu mondolio angokeme, „Kirasinge yembo kolemelema sike lomboroko ola molko kangi te lupeconde angiliepili molonge, kene ‘Sike.’ ningu pilimele mele munduku siye naa kolko, tondolo munduku pilku mindi molame! Eno ulu umbune te wendo ombá kinie ‘Pipili kolkomolo kene pilipu molemolo mele manie pupili mundupu siye kolamili.’ paa naa niengi! Eno Awilimunge kongono mindili siku telemellemo we manie naa pumbe, „kanu kongonomone langi mongoma sike tomba, kene Awilimunge kongonomo mindi tondolo munduku, siye naa kolko teko molangi.

16

*Kolomongo Awili 16 POLLONE YUYU ULU MARE TEMBA
MELE KONOPUNI PILIERIMUMENGA UNGU MARE*

*16:1-4 Jerusalleme Kirasinge Yemboma Liku Tapondon-gendo Kou Mare Liku Maku Toko Siku Mundungemonga Ungu Te**

¹ Enone Pulu Yemonga yembo „Jerusalleme molemelema, eno „liku tapondoko,“ kou mone singendo liku maku tokomelemonga „ungu te niembo:„[†] Ou nane kolea Gallesia poropinji kolea lupe lupemanga Kirasinge yembo talapemo[‡] maku tolemelemanga “Teangi.” nimbu, nimbu sirindu mele eno aku siku teangi. „Nane isipu nimbu sirindu:„

* **15:56:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † **15:56:** Romo 4:15, 5:13, 6:14, 7:5,13. ‡ **15:57:** Romo 4:25. * **16::** ungu pulu te Pe-Korini Kolomongo Awili 8-9 Ungumu*. † **16:1:** ungu pulu te inie yakondo 7:1*. ‡ **16:1:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

² Alieli koro tenga tenga „Juda yembomanga koro molemele wale Sambatemo pora nimbe,“ pulu pulu kongoно walemo wendo ombá kinie eno yu mele mele ou kou mone lingema apuruku pilkulie mare we nosengi. ‘Pollo ombá kinie olio kou mone nosimoloma kapola tepili. Yu ombá kinie altopo mare lipu maku naa tamili.’ ningulie ou aku siku maku toko nosiku molangi.

³ Kanu kinie na ombolie, enone Jerusalleme yemboma kou mone mengo puku singe ye mare mako tongema nane pepá mare topo eno sipulie “Enone Jerusalleme yemboma singe kou monema mengo pang.” nimbu lipu mundumbo.

⁴ Molo ‘Na kepe pumbo.’ konopu liendu liemo eno na kinie pea tapu topo pumolo.

16:5-12 Pollone Korini Yembomando “‘Kanambo Wambo,’ Konopu Lekero.” Nimbe, Yu Kinie Timoti Kinie Apollosi Kinie Yu Mele Mele Korini Pungemonga Nirimu Ungu Te

⁵ Na kolea Masedonia poropinji „yembo molemelema, pupu „kanopolie, nimbomone, pe eno molemelena ombó. Na paa sike ou Masedonia pumbo.

⁶ Eno molemelena „ombolie, wale mare eno kinie molombonje. Molo kolea ali tepe poporome awili tepe tolemo olime pali eno kinie molombonje, naa pilkiru. ‘Pe na kolea marenga pumbo tembo kinie na liku tapondoko mundupengi.’ nimbu eno kinie wale mare molombo.

⁷ ‘Na kinié isili-ou ombo eno-kinie wale wallop-kolte mindi naa molombo.’ konopu lekero. ‘Awilimuni „Na eno kinie wale awisili molani.“’ nimbu liemo aku teambo.’ „nimbu Masedonia ou pumbo..”

⁸⁻⁹ Nalo ya kolea awili Epesasi ‘yembo awisili Kirasinge yemboma molangi.’ nimbu lipu tapondombo aulke te „Pulu Yemone, akisinderimumunge Epesasi „nondopo mundupu siye kolopo tenga naa pumbo..“ „Olio Juda yembomane, ‘Pendikosi wale’ „nilimolo, kanu walemo§ ou omba pupili na ya we molombo. Nalo ‘Ikongonomo naa tei!’ ningu aulkemo pipi singe tekemele yembo awisili molemele.

¹⁰ „Eno molemelena, Timoti omu liemo ‘Yu pipili naa kolopili.’ ningu “Papu okono. Pea tapu topo molamili.” niengi. Na Awilimunge kongonomo tepo molio mele yu aku sipe telemo kene eno kinie molomba kinie ‘Taka lipi molopili.’ ningu nokangi.

¹¹ „Yu Awilimunge kongono tendeli ye te molemo, kene enonga yembo marene yu liku bulu naa siengi. Pe eno mundupe siye kolopa na moliona kelepa yando ombándo ‘Yu konopu peanga pepili.’ ningu liku tapondoko liku

mundengi. 'Yu angenupili kinie ombá.' nimbu nokopo molio.

¹² Olionga angenu Apollosi* ,walsiku pilieringimunge kinié ungu te pundu topo niembo:[†] 'Olionga angenupilime eno kanonge onge kinie yu pea tapu toko pang.' nimbu tondolo mundupu nilio. Nalo isili-ou yu "Naa pumbo." nimbe molemo. "Pe walse yu yuyu aulke te kanopo lipulie pumbo." nimbe molemo.

16:13-18 Pollone Ungu Mare Pea Nirimu Ungume

¹³ Eno 'Ulu te wendo ombá.' ningu, mimi siku kanoko molaa! 'Kirasi sike.' ningu pilimele mele siye naa kolko tondolo munduku pilku molaa! 'Umbune mare wendo ombá.' ningu, pipili kolko naa molko, konopu tondolo pupili molaa! Tondolo munduku molaa![‡]

¹⁴ Ulume pali tengendo 'Pulu Yemo kinie yemboma kinie pali, konopu mondoko teangi.[§]

¹⁵ 'Angokeme, eno Korini yemboma, kolea Akaya poropinji 'molemele, koleana Kirasinge yembo molemele-manga Sitepanasinge yemboma* eno paa kumbi leko 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilieringi yemboma molemele mele eno pilimele. Yunge yembomane 'Pulu Yemonga yembo kake telime lipu tapondamili.' ningu aku siku mindi alieli teko molemele. Angokeme, nane eno tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo:

¹⁶ Sitepanasinge yemboma kinie, kanu yembomane telemele mele aku siku 'Pulu Yemonga, kongonomo mindili siku teko 'yemboma liku tapondolemele, yemboma kinie pali, liku awi siengi.

¹⁷ Sitepanasi kinie Potunatasi kinie Akaikasi kinie eno na molorundune oringi kinie konopu sirindu. Eno 'Korini yemboma, 'Na kanopo lipu tapondopo nokamili.' ningu naa olemele nalo ienonga ye yepoko ongo 'enonga' ningu na liku tapondoko nokoringimunge konopu sirindu.

¹⁸ Kanu yemane na kinie eno kinie pea 'Konopu peanga pepili molangi.' ningu teringi. Kanu ye yepokane telemele mele aku siku telemele yemboma kapi ningu enonga ungume liku awi siku mimi siku pilinge kinie papu.

16:19-24 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Yuyu Pep Torumu Ungume

* **16:12:** Apollosinge temanemo Lipe Mundorumu Yema 18:24-28. Kolea awili Korini kolea Akaya poropinji sukundu lierimu kanumu. † **16:12:** ungu pulumu inie yakondo 7:1*. ‡ **16:13:** UNGU Manema 31:5-6,7-8, Josua 1:5-9. § **16:14:** inie yakondo kolomongo-awili 13. * **16:15:** inie yakondo 1:16.

¹⁹ „Na ya,[†] kolea Esia poropinji, molio, kolea lupe lupema Kirasinge talapena yembomane “Eno manda molemeleye?” ningu, ningu mundukumili.

Akuwillia kinie Pirisillaselone[‡] ‘Eno olto kinie pea Awilimunge yemboma molemolo.’ ningulu “Eno paa manda molemeleye?” ningulu, ningu mundukumbilila Kirasinge talapena yemboma elonga ulkena puku maku tolemele yembomane akula nikimili.

²⁰ Olionga angenupili ya ‚Epesasi, molemele yembomane pali “Eno manda molemeleye?” nikimili.

„Pulu Yemonga yemboma telemele mele, eno enono anjo yando “Manda molemeleye?” ningu kangulku[§] kondo kolangi.

²¹ Kinié na nanu i pepámo topolie na Pollone “Eno manda molemeleye?” nimbu tokoro.

²² Yembo te Awilimu konopu naa mondopa ‘Yunge yembomo molambo.’ naa nimu liemo kapola, Pulu Yemone yu ‘molopa kenjepili.’ nipili. Awilimu, nu paa yando oyo!*

²³ Awili Yesusini eno we kondo kolopa molopili molangi.

²⁴ Eno kinie na kinie pea Kirasi Yesusinge yemboma molemolomonga nane eno pali konopu mondokoro mele ‘eno piliengi!’ nimbu nikiru.

„Aku pea nikiru.,

[†] **16:19:** Pollo Yu kolea Esia poropinji lierimu kolea awili Epesasi molopalie i pep mo topa sirimu kanumu, inie yakondo 16:8. [‡] **16:19:** Kanu ambo Pirisilla kinie ye Akuwillaselo ou Korini puku molkololie Epesasi puku molkolo Romo puku moloringili temanemo Lipe Mundorumu Yema 18:2-3,18-26, Romo 16:3-5.

[§] **16:20:** ungu pulumu Romo 16:16*. * **16:22:** Lipe Ora Sirimu 22:20. Ya ungu te isipe molemo: Ipep mo Giriki ungue toringi nalo “Awilimu, nu paa yando ou!” nimbe pep tombando Pollone yunge Ipuru ungue “Maranata.” torumu. Akumu pep tenga lupe paa naa molemo; ya mindi. “Awilimu, nu paa yando oyo.” nirimu ungu munge kerepale nilimele. Yembo marene pilkulie, ‘Yesusi waka lierimu-ne aku nirimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo marene pilkulie, ‘Yesusi ombalie yu ningu kenjilimele yembomanga kote pilipe “Mindili nangi.” nipili.’ nimbe aku nirimu.’ ningu pilimele. Akumunge ungu te Jono 3:36 molemomo kanani.

PE-KORINI

Pollone KORINI Yemboma Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu talo inie yakondo gomo 714 kinie 796 kinie molemo kanani.

' "Ou-Korini" nilimolo pepámo Pollone ou topa sipelie pe oli mare ombo purumu kinie ya "Pe-Korini" nilimolo pepá akumu kolea awili Korini moloringi Kirasinge yemboma kinie Korini lierimu kolea Akaya poropinji moloringi Kirasinge yemboma kinie pepá topa sirimu.' ningu pilimele. (Pe-Korini 2:13, 7:5 kanani.)

Ye marene Korini yembomando kolo toko ningendo: "Pulu Yemonga ungu sikema mane sikimulu. Pollone kolo topa nimbe kenjilimo. Pollo yu Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molo." niringi-ne pilipelie Pollone ipepámo topa sirimu. Pollone sike walsikele kolo mele torumu. "Ombó." nimbe wale te mako torumu nalo umbune mare wendo ombo yu pumbe terimu aulkemo pipi sirimu kinie naa purumu. "Kolo tambo." nimbe naa nirímu nalo 'Yunge ungumu yemboma naa piliengi!' niringi yemane yu "Ombó." nimbeline naa orumumunge "Yu kolo toli yemo. Yunge ungumu naa piliengi!" niringi. Akumunge ungu mare Pollone nirimu mele Pe-Korini kolomongo awili 1-7 molemo.

Kolomongo-awili 8-9selo sukundu Korini yemboma kolea Judia disiriki Kirasinge yemboma liku tapondongendo kou mone mare liku maku toko moloringimunge Pollo yu nondopa ombo limbemonga "Welea liku maku toko pora siengi." nirimu.

Pe kelepa kolomongo-awili 10-13 sukundu Juda ye mare kolo toko mane sili yemando Pollone nimbendo: "Na Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te sike molio. Eno molemelena sike ombó. Ombolie Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo moliomonga teko kenjilimele yema sike iri topo makorombo." nirimu. Pollo yu sike molorumu mele ungu pulu te "1. aposel" molemo.

Pollone Yesusi Kirasinge kongonomo andopa tenderimu kinie umbune awisili yu-kinie wendo orumu, akumenga ungu awisili ya Pe-Korini molemo. Kanu ungume 4:8-9, 6:4-5, 7:5, 11:16-33 molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-7 YESUSINI "NANGA KONGONOMO TENDE-PAA." NIMBE LIPE MUNDORUMU YEMA PULU YEMONE KONGONO SIRIMU MELE POLLONE NIMBE SIRIMU UNGUME

1:1-2 Pollone Pep Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga „Kirasinge ungumu pilieli, angenu Timoti pea molopololie ipepámo topo sikiru.

Pulu Yemonga yembo talape kolea awili Korini molemelema kinie,[†] Pulu Yemonga yembo kake telime kolea Akaya poropinji sukundu koleamanga pali‡ molemele yembomanga pali ipepámo eno topo sikiru.

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taku liku molangi.' niengili.

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Pulu Yemo molemo, yunge Lapa molemola,[§] aku yemo yu kondo kololi ulu pulumu pelemo Lapamo, yu „olio-kinie umbunema wendo olemo kinie, 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo Pulu Yemola, yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili.

⁴ Yu, olio-kinie umbunema wendo olemo kinie 'Eno konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nilimo Pulu Yemo. 'Ou olio kinie umbunema wendo olemo kinie Pulu Yemone olio 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo mele yembo mare umbunema wendo ombá kinie aku siku 'Konopu enge nimbe pe nipili molangi.' ningu manda liku tapondonge.' nimbe yuni olio ou aku sipe lipe tapondolemo.

⁵ „Olione* yemboma manda lipu tapondopo 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.', nimolomonga pulumu isipe: Kirasi ou mindili norumu mele kinié olio yandopa mindili nombo molemolo, aku sipela „Pulu Yemone Kirasi lipe tapondopa 'Konopu enge nimbe pe nipili molopili.' nirimu, munge olio 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nimbe lipe tapondolemo.

⁶ Olio mindili nombo umbunema melemolo kinie 'Eno konopu enge nimbe pe nipili molko, mindili nolemela aulkena wendo ongo, molko kondonge aulkena punge aku

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ‡ **1:1:** Kolea Korini akumu Akaya poropinji lierimu kolea awilimu.

§ **1:3:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God", "13. God". * **1:5:** "Olio" akumu Pollo yuyunje. Molo sike mare pea liemo Pollo kinie yu kinie pea andoko kongono teringi ye mare kinie. Korini yemboma pea "olio" paa naa nirimu; ungu pulu te inie anjokondo 1:8*.

lipe tapondoli ulumu[†] eno kinie pepili.' nimbuaku sipu mindili nombo umbunema melemolo. Pulu Yemone olio 'konopu enge nimbe pe nipili molangi.' nilimomonga olio kelepo enge nimbu molemolo kinie kanu ulumuni olione 'eno konopu pe nimbe enge nipili molangi.' nimbu manda lipu tapondolemolo kanu kinie olio mindili silimele kinie molemolo mele eno aku siku mindili silimele kinie eno kepe konopu tondolo mundupe enge nipili taka liku molongela.

⁷ Olio pilimolo, 'Eno umbune te temba kinie tondolo munduku pilimele mele siye naa kolko enge ningu molongela.' nimbu tondolo mundupu pilkimulu. 'Eno olio kinie tapu topo molopo, mindili pea nolemolo mele eno olio kinie tapu topo molopo pea konopu enge nimbe pe nipili molemolola.' nimbu pilipulie 'Eno aku siku molonge.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.

⁸ Angokeme, ya kolea Esia poropinji na kinie umbunema sike wendo orumu mele 'Eno mimi siku piliengi!' nimbu siembo.[‡] Ulu umbune awilimene na lsimu kulu 'Na paa kolombonje.' konopu lierindu.

⁹ Sike nanga konopu sukundu kote tenderimu pilipulie "Kolopili." nikimunje.' konopu lepolie 'Kolombo.' konopu lierindu.[§] Nalo Pulu Yemonga kongono tenderindumunge umbune kanume wendo orumu kinie "Nanga engemone na Pulu Yemonga kongono telio.' konopu naa leambo.' nimbe aku ulumu wendo orumu. Pulu Yemo, yembo kololime 'Lomboroko ola molangi.' nilimo yemo, yunge engemonga mindi name kongono ime telio.

¹⁰⁻¹¹ Kanu ulu wendo orumumuni na kolombo terindu nalo ya nikiru Pulu Ye akumuni na tepa konde lsimu. Aku sipela pe na kinie umbune aku sipe te wendo ombá kinie lipe tapondopa na wendo limbe. 'Pe pe kepe, enone 'Pollo lipu tapondamili.' ningunanga Pulu Yemo mawa tendengemonga umbunema aku sipe altopa wendo ombá kinie Pulu Yemo yuni na sike alieli lipe tapondopa 'Uluri naa tepili.' nimbe wendo limbe.' nimbu tondolo mundupu pilipu molio. Yembo awisilini nanga ningu Pulu Yemo mawa teko 'Lipe tapondopili.' ninge kinie

[†] **1:6:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". [‡] **1:8:** akumunge ungu talo pelemo. Te: Kewa ungune "olio" toringi molemo nalo aku umbunema 'Pollo yu kinie wendo orumu.' nimbu pilimolo. "olio" nirimu we mele nirimu. Pisini ungune 1:12 akune "na" pulupolko imbi tolemele. 1:15 akune Pollone sike pulupolopa "na" nimbe imbi torumu. Itep sukundu wale awisili Kewa-ungune "olio" molemo kinie Umbu-Ungune "na" molemo. Ungu pulu te inie yakondo 1:5* molemola. Te: 'Umbunema Pollo-kinie wendo orumu mele temane te boku tengnaa molemo, nalo Korini yemboma pilieringinje.' nimbu pilimolo.

[§] **1:9:** temanemo mele ungu mare Ou Korini 15:31-32.

pilipelie mawa tenge mele tendepa na tepa kondomba kinie yembo awisilini pilku kanokolie Pulu Yemondo ningendo: "Ange. Pollo kinie ,yu kinie pea mindili nongi yema, liku tapondonumu papu tenu." ninge.

1:12-2:4 Pollo Konopu Alowa Tepa Korini Naa Purumumunge "Kolo Naa Torundu." Nirimu Ungu Te

¹² Na andopo telio mele konopuni pilipulie 'Ulu terindume pali tepo kondorundu. Walse tepo naa kenjerindu.' nimbu pilio mele eno manda nimbu sikirumenga konopu sikiru.* Na eno kinie molorundu kinie Pulu Yemone kanopa 'kake teli ulume' nimbe kanolemoma mindi konopune pepa, na konopu talo naa pepili eno kinie sumbi sipu molopo ulu mare terindu mele pilipulie 'Molopo kondorundu.' nimbu pilipu konopu sikiru. Aku ulume konopuni pilipulie terindu kinie ma koleana pilipe konginjeli ulu tene na lipe naa tapondorumu. Pulu Yemone na we kondo kolopalie lipe tapondorumumunge na aku sipu andopo molorundu.

¹³⁻¹⁴ I pepá topo sikirumu eno kanoko sundunge ungume topo naa sikiru. Eno manda kanoko ungu pulumu sumbi siku pilinge mele tokoro. 'Eno pilku teangi.' konopu lekero mele isipe: Sike ou na terindu mele awisili eno mare pilku sundulimele† nalo 'olianga Awili Yesusi ombá walemo wendo ombá kinie ,eno lipu tapondorundumunge molko kondolemele mele, pilipulie nimbu para sipu konopu sipu kapi nimbo mele aku siku kinié enone pali na tepo molio mele pilkulie yemboma anjo anjo ningu siku konopu siku kapi niengi.' konopu lekero.

¹⁵ 'Nane eno pe manda kapi nimbo mele, enone kinié na kapi ninge mele,' 'Sike aku siku tenge.' nimbu tondolo mundupu pilipulie 'Eno wale talo siku konopu peanga pepili molangi.' nimbu nane "Eno molemelena ou ombó." nirindu kanumu.

¹⁶ Na konopuni pilierindu mele isipe: 'Kolea Masedonia poropinji pumbondo ou eno molongena ombolie, pe Masedonia pumbo. Pe Masedonia mundupu siye kolopo eno molongena kelepo yando ombó kinie enone na kolea Judia disiriki "Pu." ninge.' konopu lierindu.‡

* **1:12:** Pollone yuyu kapi mele nirimu ungu mare inie anjokondo 3:1, 5:12, kolomongo awili 10-11selo molemo. † **1:13-14:** Yembo marene pilkulie 'Kolo toko mane sili ye marene Pollonga ungu bulkundu nindingi mele Kirasinge Korini yembo marene pilkulie 'Pollone sike nikimunje, molo ungu marenga pulu talo pelemonje.' ningu yunge ungumu sumbi siku naa pilieringimunge Pollone aku sipe nirimunje.' ningu pilimele. ‡ **1:16:** 'Aku tembo.' konopu lierimu nalo pe konopu alowa terimu mele Ou Korini 16:5-7 molemo. Konopu alowa terimumunge pulumu inie anjokondo 1:23-2:4 molemo.

17-18 "Aku tembo." nirindu mele konopuni naa pilipulie we nirinduye? Na "I tembo. Itembo." nimbu, nimbu panjilio mele mana yembomane konopu talo pepili ulu te naa tengendo kolo toko "Temolo." nilimele mele na aku sipu naa nilio. Ulu te tembondo "Sike tembo." nilio. Naa tembondo "Sike naa tembo." nilio. Pulu Yemone konopu alowa-malowa naa tepa sike nilimo mele nane ipaa sike nikiru: Ulu te "Molo." nimbondo "E." nimbu, "E." nimbondo "Molo." nimbu, tere lepo paa naa nilio. §

19 Na keme Saillasi keme Timoti keme olione eno* moloringine ombo Pulu Yemonga Malo Yesusi Kirasinge* temanemo topo sirimulu, kanu yemone "Sike." nimbendo "Molo." naa nimbe, "Molo." nimbendo "Sike." naa nilimo, paa molo! Yuni "Tembo." nilimo mele paa sike alieli telemomonga, na yunge kongono tendeli yemone nilio ungumenga kolo te naa lapelemo. ,

20 Pulu Yemone "I sipu tembo. Isipu tembo." nimbe, nimbe panjerimu kanu ulume sike wendo ombá pulu yemo Kirasi yu kanumu. Akumu pilipulie, Pulu Yemonga ungumu yemboma nimbu sipulie, Kirasinge imbi pilipu lepolie "I mu sike temba." nimbulie aku sipu Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundulimolo.

21 Na kepe eno kepe Pulu Yemone enge silimo-na Kirasi kinie tondolo mundupu tapu topo molemolo. 'Olio† yunge kongono tendangi.' nimbe, Pulu Yemone olio mako topa,

22 'Olio yunge yemboma molemolo.' nimbu piliemili.' nimbe olionga konopune sukundu Pulu Yemo yuni 'Nanga' nimbe imbi topa, 'Olione pilipulie "Olio sike yunge yemboma.' nimbe mako torumu. Pe sike yunge melema pali olio simbe.' nimbu piliemili.' nimbe isili-ou yunge Minimu 'olionga konopune molopili.' nimbe sirimu.‡ 'Melte kou awili pulimo kinie 'Liemili.' nimbulie 'Kanu melemo nosilimo yembomone 'Pe kou pali kamu ongo singe.' nimbe piliepili.' nimbulie melemo we liepili ou kou-mone koltalo mele sipulie yando olemolo, aku sipe mele. ,

1:23-2:4 Korini Yemboma Moloringine Pollo Welea Naa Purumumunge Ungu Pulumu

23-24 'Na "Ombó." nimbulie naa orundumu kolo torundu liemo, Pulu Yemone nanga konopune kanopa kolo torundu mele mona nimbe para sipili. Nalo kolo naa tokoro. Nane eno umbune te naa simbondo kolea awili Korini kelepo welea naa orundu. 'Enone 'Kirasinge ungumu sike.' ningu

§ **1:17-18:** Mateyu 5:37,33, Jemisi 5:12. * **1:19:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God", "23. Krais". † **1:21:** ungu pulu te inie 1:5*-7. Yembo marene pilkulie "olio" nirimu akumu Kirasinge yembomando pali nirimu.' ningu pilimele. ‡ **1:22:** inie anjokondo 5:5.

tondolo munduku pilimelemonga[§] ‘Eno tondolo munduku pilku molangi.’ nimbu na enonga ye awilimu molopo, eno nokambo.’ manda naa nimbo. Eno tondolo munduku pilimele ulu akumuni eno enge ningu molemelemonga ‘Eno konopu siengi.’ nimbu eno pea tapu topo kongono telemolo. Akumu Pulu Yemo walsiku pilkulie “Pollo naa orumumunge pulumu nimbe sikimumu sike nikimunje?” ningu walsilimelanje yuni “Sike nikimu.” nilke.

2

¹ Akumunge na nanu konopuni pilipulie nimbu pilierindu mele isipe: ‘Na eno molongena kelepo ombo wale talo sipu umbune simbo kinie kapola naa temba.’ konopu lepolie naa orundu.

² Nane eno molongena ombo umbune te silke kinie konopu keri panjiku molemelanje pe yembo nawene na konopu simbo ulume tendelkaye? Na ombómonga eno konopu umbune pepili molemelanje pe na konopu simbo ulume nambeko liku tapondolemelaye? ‘Nane eno umbune simbo kinie eno konopu umbune pepili molkolie aku siku konopu simbo ulu te manda naa telemela.†

³ Aku sipu pilipulie ‘Eno ou konopu alowa teko molangi. Pe na ombó kinie olío konopu sipu kapola kapola molamili.’ nimbu nane ‘umbune simboma ou piliengi!’ nimbu pepá te ou topo sirindu kanumu.‡ Na pilkiru, ‘Na konopu silio kinie eno kepe konopu silimele. Konopu naa silio kinie eno konopu naa lasilimele.’ konopu lekero.

⁴ Sike nane eno pepá te topo sirindu kinie ,eno ou teko moloringi mele pilipulie, pepá tombondo na kamelenaa paa mindili tepe konopu umbune tepili kola tepe molopolie pepámo topo eno sirindu. ‘Mindili siembo.’ nimbu naa sirindu. “Nane eno konopu paa lakopa mondolemo.” ningu piliengi.’ nimbu topo sirindu.

2:5-11 ‘Yembo Tene Eno Tepa Kenjimbe Kinie ‘Manie Pupili.’ Ningu Siye Kolangi.’ Nirimu Ungu Te‡

⁵ Nalo ,andi Korini ye tene tepe kenjerimu kanu, yemone umbune te sirimuaku umbunemo na naa sirimu.§ Aku ulu umbunemo eno sirimu, enonga yembo marene aku

§ 1:23-24: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * 2:2: inie anjokondo 7:7.

† 2:3: Kanu pep mondo yembo marene pilkulie “ ‘Ou Korini” nimbe nirimu.’ ningu pilimele. Nalo yembo mare awisilini ningendo: ‘Molo. Pep te awi-suku-singine topa sirimu.’ ningu pilimele. ‡ 2:4: Mateyu 6:12,14-15, Mako 11:25-26.

§ 2:5: Pollone 2:1-4 Korini yemboma mindili sirimumunge ungu te nikimu akumu lupe. Ya 2:5 ye tene eno mindili sirimu akumu lupe. Umbune te pilipe pep topa molopili umbune te konopuni pilipelie torumunje. 2:5 nirimu yemo Ou-Korini kolomongo awili 5 nirimu yemonje? Molo te lupenje? Naa pilimolo.

umbunemonga mindili noringi. Nane tondolo mundupu naa nimbondo „Eno pali mindili noringi.” naa nikiru., „Mare mindili noringi.” nikiru.

⁶ Yembo awisilini kanu yemo tepe kenjerimumunge ‚mane siku, mindili siringi kanumu manda mele.

⁷ Manda kene pe kinié yu mindili siringi kanumu ‘yu umbune paa awili tene yu paa topa manie mundumbe.’ ningu kinié ‘Undupe kanopili.’ ningu mindili siringi mele munduku siye kolko yuni ulu pulu keri terimumu ‘Manie pupili.’ ningu siye kolko yu kondo kolko, konopu waengo sipili ulu mare tengi liemo papu.

⁸ Akumunge ‘Yu paa sike konopu mondoemele mele piliepili paa ningu siengi.’ nimbu tondolo mundupu mawa tekero.

⁹ Ou nane eno pepá topo sirindumunge* pulumu isipe: ‘Nane eno manda manjipu, “Teaa.” nilio mele enone pilkulie alieli pilku liku telemele molo molonje, piliembo.’ nimbu kanu pepámo topo sirindu.

¹⁰ Kanu yemone tepe kenjerimu ulumu enone ‘Manie pupili.’ ningu siye kolkomele mele nane kepe ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolkorola. Kanu yemone siye kolombo ulu te sike tepe kenjerimu liemo koronga ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolondu. Eno kondo kolopo lipu tapondopo Kirasi kanopa molopili siye kolio.

¹¹ ‘Kurumenga nomi, Setenenga† tondolomone olio topa manie naa mundopili. ‚Kirasi kinie tondolo mundupu molamili.’ nimbu aku sipu olio teko kenjilimele yembomane teko kenjilimele ulume ‘Manie pupili.’ nimbu siye kolamili. Setenene olio ‚Kirasinge yemboma molemolomonga, kondi topa ‘Topo manie mundembo.’ nimbe ulu telemoma pali pilimolo kanumu.

2:12-13 Pollo Toroasi Taonondo Pupelie Taitasi Naa Kano-rumumunge Konopune Umbune Terimu Ungumu

¹² Ou na Kirasinge temane peangamo topo simbondo Toroasi taonondo purundu kinie Awilimuni na akune kongo manda tembo aulkemo lipe sumbi sinderimu mele mona lierimu kanorundu.

* **2:9:** Pep temoye? Mimi sipu naa pilkimulu. Ou Korini akumundu nimbe nirimunje. Akune Ou Korini 5:1-5 nje? Molo pep te lupe torumu kanumu manie purumu kanumundu nirimunje? Pollone kanu pep mo topa sipelie “Tepa kenjerimu yemo mane siku ulsu liku mundou.” nirimunje. Aku liemo yuni “Teaa.” nirimu sike pilku liku teringi mele ya 2:5-8 temanemo molemo. Aku teringi kinie yemone konopu alowa terimumunge kinié Pollone “Manda ulsu molopili. Altoko talapena sukundu opili liengi!” nirimu. † **2:11:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

¹³ Nalo nanga angenu Taitasi akune naa „omba, molorumu koropo kelepolie nanga konopumu waengo naa nirimu kulu‡ Toroasi yembomando “Molaa.” nimbu mundupu siye kolopo Masedonia poropinji purundu.§

2:14-17 Kirasinge Kongono Tenderingi Yema

¹⁴ „Sike konopu waengo naa nirimu, nalo Pulu Yemone alieli olio ‘Yesusini ‘Yunge kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema, lipe tapondolemo, olio umbune te wendo olemo kinie Kirasinge tondolomone enge nimbu molopo, Pulu Yemo yunge talape yemboma konopu sipu molemolo,* akumunge nane yundu “Ange.” nikiru. Pulu Yemone olio lipe tapondolemomonga Kirasi yu molemo mele ulu tembama pali temane topo silipu andolemolo. Iungumu mune tolemo, koleamanga pali pilku kapola tendelemele.

¹⁵ Kirasinge mune peangamo tolemo-na Pulu Yemone olio aku sipe mele mune peangamo tolemo pilimo. Aku mune peanga tolemomo yembomanga pali, mindili nolemela aulkena wendo ongo molko kondonge aulkena pulimele yembomanga kepe† mindili nongo molko kenjinge aulkena pulimele yembomanga kepe, suku singine mune tolemo.

¹⁶ Nalo aku munemone ungu talo nilimo. Mindili nonge aulkena pulimele yembomane „Kirasinge temane peangamonga, munemo pilimele kinie lkupendi tolemo. Kanu munemo eno ‘mini pali, kolonge ulu pulumu pelemomonga aku sipe lkupendi tolemo. Molko kondonge aulkena pulimele yembomane „temane peangamonga, munemo pilkulie, eno konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu‡ pelemo munemo pilimele. Pe yu mele mele pilinge. „Kirasinge temane peangamone yembo mare molko kondonge ulu pulumu papu silimo nalo yembo mare molko kenjinge ulu pulumu silimo, akumunge „Kirasinge temane

‡ **2:13:** Pollone ‘Taitasi nambe-emunje?’ nimbe konopu lipe mundupe umbune naa kolorumu. ‘Taitasini pep tokoromo Korini yemboma molemelena memba pupe sindipe, kou-mone liku maku tondokomelema lipe mendepa opili.’ nimbe ‘Yu kanambo.’ nimbe nirimunje. (8:16-17 kana.) § **2:13:** Pollone 2:13 topalie pe tomba terimu ungumu mundupe siye kolopa, 2:14 ungu te lupe torumu. Pe 2:13 olandopa ungumu kelepa 7:5-7 torumu. * **2:14:** Romo ami yemane yembo talape te kinie opa teko toko mundukulie awisili ka siku mengo ongolie ‘Yemboma kanangi.’ ningu ka sili yemboma kolea awili Romo aulkemanga konopu siku mengo andoko yemboma liku ora sirengi. Aku teringi mele Pollo pilipelie ya ‘Pulu Yemone Kirasi pea olio yunge kongono tendeli yemboma konopu sipe memba andolemo.’ nirimu nalo akumunge pulumu ungu pilieli yembomane mimi siku naa pilimele. † **2:15:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”.

peangamo andopa topa simbe, kongonomo nawene manda tembaye? „Oliolio manda molo.„ §

¹⁷ Ye awisilini telemele mele olio aku sipu naa telemolo kanumu. Pulu Yemonga ungumu mimi siku naa ningu kolo toko bisinete mele teko kou mone awisili limele mele olio aku sipu naa telemolo. Pulu Yemone olio ikongonomo silimomonga Kirasi kinie pea tere lepo molopo olionga konopu sumbi sipe pepili Pulu Yemone kanopa molopili yunge ungume yemboma nimbu silimolo.

3

*Yunge Tondolomone Enge Ningu Moloringi Ungu Te Kolomongo Awili 3 Kirasini Lipe Mundorumu Yema**

Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Kongonomo Tendelemele. Aku Ungu Kondemo Olandopa;† Ungu Oumu Maniendopa Mele Ungu Te

3:1-6 Pulu Yemone Ungu Konde Mi Lepa Nimbe Panjerimu Ungumunge Kongono Tendeli Yembomanga Ungu Te‡

¹ „Nalo ‘aku sipu telio’ nikiru§ akumu, nane* altopo pulu polopo nanu kapi nimbu nanga imbimu nanu lipu ola mundumbo tekeroye? Molo yembo marene telemele mele pilipulie tembondo ‘Na tepo molio mele eno piliengi!’ nimbu ‘Yembo tene pepá tondopili.’ nimbu membo ombo eno lipu ora simboye? Molo pepá aku sili te enone ‘Na lipe tapondopili.’ ningu na pepá membo pupu yemboma lipu ora simbomo manda toko singeye?

² Na molio mele yemboma lipe ora silimo pepá akumu eno Korini Kirasinge yembo nane konopu mondolioma mindi. Na molio mele ‘kanamili.’ ningulie yembomane eno Korini yemboma kambu mele toko pilimele.

³ Eno Kirasini pepá topa mundorumu molemele mele we-yembomane kanolemele. Nane kongono telio akumuni Kirasini kanu pepámo torumu. „Nalo“ pepá kanune penjollone ungu te naa torumu; konde molemo Pulu Yemonga Minimuni kanu pepámo torumu. Pulu Yemone yunge kini kou-karaselonga imbi topa Mosisi sirimu mele† tenga pepá naa torumu; eno yembomanga konopune torumu.

§ 2:16: Pollone ya walserimu mele yuyu 3:5-6 sukundu ungu te pundu topa nirimu. * 3:: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † 3:: Unku kondemonga ungu pulu tondolo te Ipuru 8:6-13 molemo; bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak” kananila. ‡ 3:: “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. § 3:1: “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. * 3:1: “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. † 3:3: WendoOringi 24:12.

⁴ Aku sipu nikirumunge pulumu isipe: Kirasini nanga konopune ungu nimbe silimo-na pilipulie ‘Pulu Yemone na sike ‘yunge kongono tendani.’ nimbe mako torumumu mundupe siye naa kolopa ikongono teliomo lipe tapondopa engemo silimo. Kongono nanga molo.’ nimbu pilipulie aku sipu konopu talo naa pepili tondolo mundupu nikiru.

⁵ Ikongono teliomo ‘Nanga engemone manda telio.’ paa manda naa nimbo. Na tondolo te naa pelemo. Pulu Yemo yuni na enge silimo-na nane ikongonomo manda telio.‡

⁶ Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemonga kendemandemo ‘molani.’ nimbe yuni enge silimo-na molio. Aku ungu konde nimbe panjipe mi lierimumu ou ‚Mosisi molopili Pulu Yemone Isirele yemboma ungu mane sipe koune ola, imbime topa ‚Teaa.’ nimbe, nimbe panjipe mi lierimu mele molo;§ ungu konde nimbe panjipe mi lierimu akumu* Pulu Yemonga Minimuni “Wendo omba pepili.” nirimu. Pulu Yemone ou Mosisindu “Yemboma ungu mane si.” nimbe yu nimbe sirimu ungu kanumene yembo mini pali kolonge ulu pulumu silimo; nalo ‚Pulu Yemonga, Minimuni olio konde molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu silimo.†

3:7-18 Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Tondolomonga Ungu Te

⁷ Pulu Yemone kou karaselonga ungu mane topa ‚Mosisi, sirimu ungu mane akumene‡ yembo molko kenjiku mindi punge aulkemo akisinderimu, nalo ‚kanu ungu manema, wendo orumu kinie Pulu Yemonga tondolo pa telimu kinie wendo orumu. Kanu tondolo pa telimu Mosisinge kumbikeremo aki torumu kinie, ena kanolemele kinie mongoma takele telemo mele Isirele yembomane yunge kumbikeremo kanoringi kinie enonga mongoma takele terimu-ne manda naa kanoringi. Nalo pe ‚wale mare omba purumu kinie, kanu ‚Mosisinge kumbikerena, pa terimumu pora nirimu.§ Kololi ulu pulumu perimu ungu manema* wendo orumu kinie aku sipe tondolo pa telimu kinie wendo orumu liemo

⁸ ‚pe kinié yembo konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu pelemo Pulu Yemonga, Minimuni silimo mélemokinie wendo olemo tondolo pa telimu paa olandopa tondolo naa pumbeye? ‚Paa pumbe..’

‡ **3:5:** Inie yakondo Pollone 2:16 nirimu ungumu kinie ya 3:5 nikimu ungumu kinie telumu. Awi-suku-singi ungu mare lupe mele. § **3:6:** WendoOringi 20 kinie 34selo. Wendo Oringi 34:6-7,10,27 paa kanani. * **3:6:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. † **3:6:** Romo 7:6; bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ‡ **3:7:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. § **3:7:** Wendo Oringi 34:29-35. * **3:7:** Romo 4:15, Gallesia 3:10.

⁹ 'Yemboma teko kenjilimelemonga mindili nangi.' nimbe kongono telemo mélemo méle tondolo te pea wendo orumu liemo kinié yemboma ‚lipe tapondopa, ulu pulu kerime siye kolopa eno sumbi sindilimo kongono telemo mélemo méle tondolo te pea wendo okomo mele tondolo akumu paa olandopa naa pumbeye? ‚Paa pumbe..'

¹⁰ Kinié wendo okomo tondolo pa teli akumu paa lakopa tondolo pa teli olandopamo. Ou wendo orumu tondolo pa teli akumu paa maniendopa. Akumu uluri molo mele.

¹¹ Pe ‚Pulu Yemone mulu Sainaine ola ungu oumu nimbe panjipe mi lepa ungu mane sirimu ungume, pora nimbéndo wendo orumu ungume tondolo pa telimu kinie wendo orumu liemo kinié ungu konde nimbe panjipe mi lekemo ungumu pora naa nimbe, pepa mindi pumbe ungumukinie wendo okomo tondolo pa telimu paa olandopa naa pulimoye?

3:12-4:6 Pulu Yemone Pe Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemonga Kongono Tendeli Yemane Pipili Naa Kolko Kongono Telemele Mele Ungu Te

¹² Pe kinié, 'Pulu Yemone ungu konde nimbe panjipe mi lekemomonga kongonomone yemboma paa sike lipe tapondopa kondolemo, aku ungu kondemo sike pora naa nimbé.' nimbu tondolo mundupu pilipulie, 'Yemboma pali piliengi!' nimbu pipili naa kolopo mona nimbu silipu andolio.[†]

¹³ Na Mosisini terimu mele naa telio. 'Na kumbikerena pa telemomo kumbulupe pora nimbé tekemo mele Isirele yembomané[‡] naa kanangi. 'Tondolo pa terimu mele we telemo.' ningi piliengi!' nimbe Mosisini mulumbale te lipe yunge kumbikeremo pipi sirimu.

¹⁴ 'Mosisini yunge kumbikeremo pipi sirimu, nalo Isirele yembomanga konopume meltene pipi sirimu mele we silimo.[§] Yandopa yandopa kinié kepe Mosisini yunge kumbikerena pipi sirimu mulumbalemo Isirele yembomakinie we lemomonga Pulu Yemonga ungumu pilinge pilipe konginjelimu eno-kinie naa pepili Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge ungume molemo bokumu we kambu toko kanoko ungu pulumu naa pilku molemele. Yembo tene 'Kirasinge yembo te molambo.' nimbe yu kinie tapu toko molembele kinie mindi Kirasini mulumbalemo

[†] **3:12:** inie yakondo 3:4, anjokondo 4:1. [‡] **3:13:** bokumunge alsena anjokondo "31.2. pikinini bilong Isrel". [§] **3:14:** Paa kinié kepe, ibokumu ambolko kanokono walemanga Isirele yembo awisili konopu alowa naa teko, 'Yesusi yu Pulu Yemone mako topa lipe mundoramu ye nomi Kirasimu paa naa molemo.' nilimele. Paa koltalo mindi 'Yu sike.' ningi tondolo munduku pilku yu lombili pulimele.

wendo lindilimomonga Isirele yemboma kinie we lemo mulumbalemo wendo naa purumu.

¹⁵ Paa sike yandopa yandopa kinié walemonga kepe Mosisini torumu bokune molemo ungume kambu tolemele pilimele kinie mulumbale kanumuni enonga konopume we aki tolemo.

¹⁶ Nalo yembo te konopu alowa tepa Awilimu molemona pulimo kinie „Awilimuni“ mulumbale kanumu yembomonga konopune wendo lindilimo, „Mosisi Pulu Yemo molorumune pumbendo mulumbalemo kumbikerena wendo lipe purumu mele.“*

¹⁷ Awilimu yu Mini kanumu. Pe yembo te Awilimunge Minimu kinie tapu topa molemo yembomo ‚Pulu Yemo molemona pupu molambo.‘ nilimo kinie, meltene yu manda pipi naa silimo. ‚Ungu mane molo kololi ulu pulumu molo ulu pulu kerimu, akumenga tene yu manda naa nokopa, manda pipi naa simbe..

¹⁸ Akumunge, olio ‚Kirasinge yemboma, pali meltene kumbikerema aki topa pipi naa silimomonga olionga kumbikerema kariyápa mele angilipe Awilimunge tondolo pa telimunge mini-mana telimu akune pelemomo yemboma lipu ora silimolo kanolemele. Aku sipu tepo molamili yunge tondolo pa telimu olio kinie pepa olandopa olandopa tondolo pupe telipe pulimo kinie olio kepe yu mele alepo yu tepa molemo mele olandopa olandopa manda manjipu telipu pulimolo. Awilimu yu Minimu, akumuni aku ulumu telemo.

4

¹ ‚Pulu Yemone ungu konde nimbe panjerimumu olandopa, akumunge tondolo pa telimu olandopa, yembomaaku sipe lipe tapondolemo, akumunge Pulu Yemone na* kondo kolopa ‚Tepo kondambo.‘ nimbe, itemane peangamo andopo topo silio kongonomo sirimumunge pilipulie ‚umbunema wendo olemo kinie,† ‘Siye tekemo. Kongonomo keleambo!‘ naa nilio.

² Lopi teko teli ulume kinie, pipili teli ulume kinie, koronga lipu bulu sirindu. Kolo toli ulume naa tepo, Pulu Yemonga ungumu alowa naa telio. Pulu Yemone kanopa molopili ‚Yembomane pali enonga konopuni pilkulie na Pulu Yemonga kongonomo tendelio mele kanokolie ‘Sike sumbi sipe telemo.’ ningu piliengi!‘ nimbu nane ungu sikemo mona nimbu para silio.

* **3:16:** Wendo Oringi 34:29-35. Kolomongo Awili 4 Ungumu* bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. * **4:1:** “na” molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8* molemo. † **4:1:** ungu pulumu inie nondoppa 4:8-12.

³ Molo temane peangamo topo silio kinie sike meltene pipi simbe kinie[‡] naa piliengi liemo molko kenjinge koleana pulimo aulkena pulimele yemboma aku telemo.

⁴ Ye Kirasimu yu paa Pulu Yemo none telimu molemo.[§] ‘Kirasinge tondolo pa telimunge temane peangamonga pa tendelimu naa kanangi. „Kanokolie eno we kondo kolopa ‘Lipu tapondambo.’ nilimo ye Kirasimu kanoko pilinge kene naa kanangi.,’ nimbe ya ma koleamo nokolemo pulu ye ‚kolo toli kuru Setene,* yuni ‘Kirasi sike.’ ningu naa pilimele yembomanga konopuni pilinge aulkemo pipi sindilimo kinie sike naa kanolemele.

⁵ ‘Na ye peangamo molio.’ nimbu temane topo naa silio kanumu. Nane nimbondo: “Yesusi, ‚Pulu Yemone ‘olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu yu Awilimu.[†] Yesusini nando “Tei.” nirimu mele tepo, na eno ‚Kirasinge Korini yemboma, nga kendemandemo molio.”[‡] nilio.

⁶ Akumunge pulumu isipe:

“Kolea sumbulu tolina pa tepili.”[§] nirimu ‚kinie ma koleana pa terimu, kanu Pulu Yemo yuni olianga konopune sukundu pa tenderimu.
‘Olione ‚Pulu Yemonga tondolo pa telimuni Kirasinge kumbikerena pa telemo.’ nimbu piliemili.’ nimbe aku terimu.

⁷ Nalo ma-ne telemele mingi, ‚akume yembomane kanokolie konopu naa mondolemente mingi,’ akumenga suku yembomane enonga mele peanga kou olandopa pulime panjilimele aku sipe mele imele peanga nikirumu olio kangi pange teli yema kinie pelemo. Aku telemomonga yembomane kanokolie ‚Itondolo paa peanga olandopa na kinie pelemomo nanga tondolo te molo. Pulu Yemo yunge tondolomo mindi pelemo.’ ningu pilinge. ‚Na ma-mingi kerimu mele molio-na kanokolie na kapi naa ninge, akumu peanga..’

⁸ Taki-teki, koleamanga pali, na-kinie umbunema wendo olemo nalo akumuni na kamu topa manie naa mundulimo; wale marenga na tembo mele konopuni pilipu sundulio nalo nanga konopumu kamu keri lepa tepa embambo naa silimo;

^{‡ 4:3:} inie yakondo 3:13-16. ^{§ 4:4:} Jono 14:9, Kollozi 1:15, Ipuru 1:3. Inie yakondo 3:18 kananila. ^{* 4:4:} LLuku 4:5-6. ^{† 4:5:} bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. ^{‡ 4:5:} Yesusiaku sipe kendemande yemo molorumu mele ungu mare Aisaya 53:10, Mateyu 20:28, Jono 13:12-17.

^{§ 4:6:} Ou Pulu Pulu 1:3.

⁹ nanga opa puluemane na teko kenjinge telemele nalo Pulu Yemone na mundupe siye naa kolemo; enone na tolemele nalo na kamu toko naa kondoleemele.*

¹⁰ Yesusi toringi kolorumu mele taki-teki na ‘Mindili nongo kolani.’ ningu na teko kenjiku nanga kangimu tolemele nalo naa kolopo we konde molio kanu ulumuni Yesusi kamu naa kolorumu, we konde molemo mele lipe ora silimo. „Na tolemele kinie Jesusini na lipe tapondolemomonga konde molio akumu Yesusi konde naa molkanje na manda naa lipe tapondolka kanumu.„

¹¹ Akumunge pulumu isipe: Na konde molio yemone Yesusinge kongonomo tendeliomonga yembomane na toko kondonge telemele kinie nanga kangikundu kololi ulu pulumu pelemomonga kolka nalo naa kolopo we konde molio akumunge nanga kangimuni ‘Yesusi konde molemo mele piliengi mona liepili.’ nimbe lipe ora silimo.

¹² Akumunge, ‚kongono teliomonga, kololi ulu pulumu na kinie kongono telemo nalo ‚Mindili nombo kolondu liemo uluri molo.’ nimbu temane peangamo andopo topo siliomonga, konde mololi ulu pulumu† eno kinie kongono telemo.

¹³⁻¹⁴ Ou ye tene nirimu, Pulu Yemonga bokune molemo mele isipe:

“ ‚Pulu Yemone sike na lipe tapondopa umbune telemo mele wendo limbe.’ , nimbu tondolo mundupu pilipulie‡

aku sipu nirindu.”§

nirimu mele nane aku sipu tondolo mundupu pilipulie yemboma nimbu silio. ‘Ye tene Awili Yesusi kolorumu kinie topa makinjinderimu ye akumuni na kepe eno kepe olio Yesusi kinie pea topa makinjindipe yu molemona lipe memba pumbe.’ nimbu pilipulie ‚kololi ulumu kinie konde mololi ulumu-selonga ungumu aku sipu, pipili naa kolopo andopo nimbu silio.

¹⁵ Na-kinie aku sipe umbunema wendo olemo* akumu eno ‚Kirasinge yemboma, lipe tapondombando wendo olemo. ‘Pulu Yemone we kondo kololi ulumuni anjo anjo pupe yembo awisili lipe tapondolemomonga yembo awisili olandopa olandopa Pulu Yemo kinie “Ange.” ningu yu kapi ningu imbi liku ola mundundengi.’ nimbe ‚aku ulu umbunema na-kinie wendo olemo.,

* **4:9:** inie anjokondo 11:16-33, ungu pulu te 11:16-33*. † **4:12:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ‡ **4:13-14:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **4:13-14:** Konana 116:10. * **4:15:** inie yakondo 4:7-12.

Kolomongo Awili 4 Yesusini Lipe Mundorumu-ne Yunge Kongono Tendelemele Yema Ma-Mingime Mele Molemele-monga Ungu Te

4:16-5:10 Yesusini Lipe Mundorumu-ne Yunge Kongono Tendelemele Yema Siye Naa Kolko Kongono Tondolo Munduku Telemelemonga Ungu Pulu Te

¹⁶ Aku ‚telio ulumuni eno aku sipe lipe tapondolemo, na kinie eno kinie olio aku sipe ulu peangama wendo ombá mele, pilipulie ‚umbunema na-kinie wendo olemo kinie, ‘Apa, siye tekemo. Kongonomo keleambo!’ nimbu konopune umbune pepili naa molio.[†] Sike nanga kalumu kolemo nalo taki-teki mini konopuselo konde pupe mindi pelemo.

¹⁷ Aku teliomonga pulumu isipe: Na-kinie umbune wendo olemodoma yu ulu awili te molo; yu wale laye-kolo wendo olemo. ‘Kanu ulu umbunemane Pulu Yemo tondolo pa telimu kinie molemona pupu yu kinie pea aku kolea paa peangana molombolo aulkemo akisindilimo.’ pilipulie ‘Iulumu paa mele tondolo awilimu; umbune wendo olemodoma pe nilimo.’ nimbu pilio.

¹⁸ Akumunge, na mongone kanolio melema ‘Mimi sipu kanambo.’ naa nilio; naa kanolio mele kanume ‘Paa kanamboa!’ nimbu molio. ‘Mongone kanolio melema pora nimbé. Naa kanolio melema alieli lepa mindi pumbe.’ nimbu pilipulie ‘Umbune na-kinie wendo olemo akume ulu pe nilime.’ nilio.

5

*5:1-10 Mulu Koleana Angilimo Ulkemanga Molomolomonga Ungu Iko Te**

¹ Aku sipu pilipu molemolo mele nikirumunge[†] ‚ungu pulu te isipela:, Olio pilkimulu, olionga ya mana kangimu, sele-ulkemo mele, sukundu molemolo. Akumu purumbe tekisinge kinie Pulu Yemone ‚ulke, konde te ‘Olio molamili.’ nimbe tepa mimi telemomo olio simbe, kanu ulkemo mana yembomane takolemele kanu sili ulke te molo. Kanumu mulu koleana alieli angilipe mindi pumbe ulkemo. Akumu olio pilimolo.

² ‚Pe aku sipe ulkena sukundu molomolo, nalo isili-ou ya ma koleana iulkena molopolie, ‘Olio sukundu molomolo,

[†] **4:16:** inie yakondo 4:1. 4:16-18 molemo ungumuni 4:1-15 ungumu lipe tere lendelemo. * **5::** Jono 14:2-3 nimbe molemo mele laye lupe. Ya nikimu akumu kangi kondemondo nimbe nikimu. Ya molemomonga ungu paa tondolo te OuKorini 15:35-58. [†] **5:1:** inie yakondo 4:16-18. 5:1 akumu ungu konde molo.

ulke kondemo „Pulu Yemone, paa pakondopili!“ nimbu waka kolopo konopune kola tepo molemolo.

³ ‘Akumu „wale pakoli mele, pakondomba kinie pe we-we naa molomolo.“ nimbu pilipulie kinié „aku sipu tepo molemolo.“

⁴ Olio isele-ulkena molopolie ‘Mulumbale te naa pakopo we molemolo.’ nimbu pilipu ‘Mulu koleana ulkemo pakámola!’ nimbu umbune kolopo konopune kola tepo molemolo kanumu. ‘Kinié pakopo molemolo kalumu kulupu, topo lteamili.’ nimbu aku sipu naa nikimulu. ‘Ikalu kolombamoconde molopa mindi pumbemone aki topa, topa manie mundumbe.’ nimbu ‘Olionga mulu koleana angilimo kalumu pakamili.’ nimbu molemolo.‡

⁵ Pulu Yemo yuju ‘Olio konde molopa mindi puli kangime pakangi.’ nimbe olio isili-ou lipe sumbi sindipelie, “Pe molonge nikiru mele paa sike molonge.” ningi piliengi! nimbe isili-ou „yunge, Minimu olio sirimu.§ „Melte kou awili pulimo kinie ‘Liemili.’ nimbulie ‘Kanu meleme nosilimo yembomone ‘Pe kou pali kamu ongo singe.’ nimbe piliepili.” nimbulie meleme we nosindepili ou kou-mone koltalo mele sipulie yando olemolo aku sipe mele..”

⁶⁻⁷ Pe kinié, „Pulu Yemone olio Minimu sirimu, yu kinie pea molemolo.” nimbu pilipulie, ‘Pulu Yemone nirimu mele sike wendo ombá.’ nimbu pilipulie, na-kinie umbunema wendo olemo kinie siye naa kolopo alieli konopu tondolo pupili molio.* Sike pe wendo ombá mele konopuni mindi pilipulie ‘Paa sike wendo ombá.’ nimbu tondolo mundupu pilio. Mongone kanopolie ‘Sike lepamo.’ nimbu naa kanolio. ‘Na ya mana kalumunge sukundu molopolie Awilimu kinie yunge koleana pea naa molembolo.’ nimbu pilio.

⁸ „Nalo, nane ou nikiru mele† altopo nikirula: „Umbunema wendo olemo kinie kepe pe wendo ombá mele pilipulie, siye naa kolopo konopu tondolo pupili molio. ‘Na mana kalumu isili-ou mundupu siye kolopo Awilimunge koleana pupu yu kinie pea molembelanje paa papu.’ konopu lepo molio.‡

⁹ Akumunge, ma koleana kangimu kinie molondu liemo, molo ma koleana ulkema kinie sulu tepo molondu liemo Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume tembondo mindi konopu kimbu sipu molio.

‡ **5:4:** Ou Korini 15:53-54; bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § **5:5:**

inie yakondo 1:22. * **5:6-7:** inie yakondo 4:1,16, 3:12. † **5:8:** akumu 5:6-7 kumbi lepa molemo mele. ‡ **5:8:** Pollone Pillipai 1:23 aku sipe nirimula.

¹⁰ Kirasini olio kote tendepa pilimbe kinie aulke tenga lupe pumbe yembo te naa molemo. Olio pali yunge kumbikerena pupu angilimolo. Akumu pilipulie aku sipu 'Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulume teambo.' nimbu pilipu molio. Pe yunge kotena angilimolo kinie ou ya ma koleana kangime kinie molopolie olio tepo kondoromulu molo tepo kenjerimulu mele pilipe apurupelie mele kalomba.

5:11-6:2 Olio Pulu Yemo Kinie Altopo Kapola Kapola Molomolomonga Ungu Te

¹¹ Akumunge, 'Kotena angilimolo.' nimbu pilipu, Awilimu kinie pipili kolopo lipu awi silio mele pilipulie 'na§ Kirasinge kongono tendeli yemo molopo nilio mele kinie, Kirasini olio pe molopo naa kenjimolo aulkemo akisinderimu mele kinie, aku ungu selo, yembomane 'Sike.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu paa tondolo mundupu nimbu silio. Na konopuni pilipu ulume tepo molio mele 'yembo marene pilku sunduku kolo tolemele nalo, Pulu Yemone sumbi sipe kanolemo. 'Eno kepe nane telio mele enone kanoko konopuni pilkulie 'Aku ungumu sike.' ningu piliengi liemo papu.' nimbu pilkiru.

¹² Iungu nikiru akumuni 'Enone na 'ye peangamo' ningu piliengi!' nimbu 'nanga imbi olandopa molopili.' nimbu altopo naa nikiru, molo. 'Enone na telio mele kanoko peanga kanoko, 'Pollone telemo mele ye marene kanoko sunduku yunge ungu bulkundu kolo toko nindilimele mele yembomane naa pilku, 'yu sike molemo mele pilinge kinie papu.' ningu manda anjo anjo konopu siku ningu singe aulkemo lipu ora siembo.' nimbu nikiru. 'Yembo marene yembo tengen konopune molemo mele naa kanoko, mongone kangimu mindi kanoko peanga kanoko yu kapi ningu yunge imbi liku ola mundunduku ungu nilimele mele* naaku siku kanokolie kolo toko nilimele yemando manda pundu toko ungu sike mare manda ningu siengi.' nimbu iungume nikiru.

¹³ 'Kanu yemane na molio nilimele mele aku sipu, sike na kekelepo tondu liemo aku kapolala. Pulu Yemonga kongono tendembondo aku sipu kekelepo topo molio. Molo na konopu sumbi sipe pepili 'kongono tepo, molondu liemo eno lipu tapondombondo aku sipu 'tepo, molio.

¹⁴ Kirasini na konopu mondolemo mele pilipulie ikongonomo manda mundupu siye naa kolopo, 'Yembo marene na kanoko keri kanonge kinie uluri molo.' nimbu, 'we

§ 5:11: inie yakondo 1:8*. * 5:12: ungu pulu te Ou Samuele 16:7.

ambolopo molio. Na pilio: Ye telumu yembomanga pali kolondorumu akumunge olio pali kolorumulula. ‘Akumu sike terimu.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie, yuni na paa lakopa konopu mondopalie aku sipe tenderimu mele pilipulie ‘Ikongono teliomo naa tendu liemo kapola naa temba.’ nimbu kongonomo we tepo molio.

¹⁵ Nalo olio yembomanga pali nimbe we naa kolondorumu. ‘Olio „Kirasinge, konde molemolo yemboma oliolio tepo molomolo mele konopuni pilipu naa molamili. Olionga nimbe kolondopa lomboropa ola molorumu yemo mindi pilipu molopo yu kanopa peanga kanomba ulume mindi tepo molamili.’ nimbe yuni olionga nimbe aku tenderimu.[†]

¹⁶ Aku sipu pilipulie na ou Kirasinge ungume naa pilipu konopu alowa naa tepolie mana konopuni pilipu yemboma apurorundu mele lupe;[‡] kinié aku sipu yemboma naa apurulio. Konopu-oumu perimu kinie sike ou Kirasi kepe aku sipu apurupu, yu molorumu mele pilipu sundorundu, nalo kinié yu aku sipu pilipu naa apurulio.

¹⁷ Akumunge,[§] yembo te Kirasi kinie tapu topa molemo kinie Pulu Yemone kanu yembomo ‘Yu yembo kondemo molopili.’ nilimo, yu sike yembo kondemo molemo. Ou tepe kenjipe molorumu ulume kamu manie purumu. Kinié ulu kondema[¶], yu kinie, wendo olemo.

¹⁸ Iulu kondema pali Pulu Yemone mindi telemo.* Olio ou yu kinie opa pulue molorumulu mele ‘Kinié aku siku naa molangi. Olio kinie yu kinie kapola kapola molamili.’ nimbe Kirasi olio sirimu akumuni olio yu-kinie kapola kapola molemolo. Aku tepalie ‘yemboma yu-kinie opa pulue molemele mele munduku siye kolko na-kinie kapola kapola molamili.’ nimbe „Pulu Yemone, aku kongonomo na sirimu.[†]

¹⁹ Olio Pulu Yemo-kinie aku sipu kapola kapola molemolonga pulumu isipe: Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone olio mana yemboma-kinie yu-kinie opa pulue naa molopo kapola kapola molomolo aulkemo lipe sumbi sinderimu. Aku tenderimumunge Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime mundupe siye kolopa, ‘Aku teko kenjeringimunge kote naa tendembo.’ nirimu. Pe ‘Yemboma-kinie na-kinie kapola kapola molamili.’ nimbe Pulu Yemone “Kanu ungumu yemboma ningu siengi.”

[†] **5:15:** Romo 6:5-7, Gallesia 2:19-20. [‡] **5:16:** Ulsu moloringi yembomane Pollo aku siku apuruku pilku sundoringi kanumu. Ya kolomongo awili 5 inie yakondo aku sipe ungu mare molemo. [§] **5:17:** “akumunge” akumu inie yakondo 5:15ndu nirimunje? * **5:18:** Romo 5:8, Jono 3:16. [¶] **5:18:** Romo 5:10-11.

nimbe aku kongonomo na[‡] sirimu.

²⁰ Na aku sipe kongonomo sirimumunge na Kirasinge kere-pundu mako topo molopo yuni nando "Yemboma nindei." nilimo mele ungume andopo yemboma nimbu sindilio.[§] Akumu isipe mele: Pulu Yemo yuni 'Eno i siku i siku teangi.' nimbendo nando "Nindei." nirimu mele andopo nindilio. Pe kinié nane Kirasinge kere-pundu mako topo molopo yunge kolo wangopo eno paa tondolo mundupu mawa tepolie "Pulu Yemo kinie opa pulue molemele mele munduku siye kolko yu kinie kapola kapola molangi." nikiru.

²¹ Ulu pulu keri te naa terimu yemo Pulu Yemone 'Kanu yemone olionga ulu pulu kerime lipe tapondopa mepili.' nimbe yu sirimu. Aku terimu kulu yu sike ulu pulu keri teli ye te none terimu. Pulu Yemone aku terimumunge olio Kirasi kinie pea tapu topo molopolie Pulu Yemone olio kanopalie 'Yembo sumbi nilime.' nimbe kanolemo.*

6

¹ Na* Pulu Yemo kinie kongono tapu topo tepon molopolie ya nindu ungu kanumunge ungu te pea eno tondolo mundupu nimbo tekero: "Eno Pulu Yemone we kondo kolopalie 'eno lipe tapondopa tepe kondorumu ulu kanumu, 'We naa terimu. Terimu ulumu we manie naa pupili.' niengi. 'Ou eno we kondo kolopalie lipe tapondorumu kinie moloringi mele kinié aku sikula molangi. Konopu alowa teko ulu pulu peangama naa teko molonge kinie kapola naa temba.'" nikiru.

² Aku nikirumunge ungu te Pulu Yemone nimbendo: "Nane eno we kondo kolombo terindu walemo wendo orumu kinie enonga 'ungu niringime, pilierindu. Eno mindili nolemela aulkena wendo lipu na-kinie pea molko kondonge aulkena lipu mondombo walemo wendo orumu kinie eno lipu tapondorundu."†

nirimu. Nane eno paa nimbu sikiru: Pilieme! „Pulu Yemone nirimu wale akumu paa kinié.„ Kinié Pulu Yemone yemboma we kondo kolomba walemo. Kinié Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo

[‡] **5:19:** "na" molemomonga ungu pulumu inie yakondo 1:8*. [§] **5:20:** Aku ungumu kinie, 'Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yema' aku ungumu kinie telu sipe mele; bokumunge alsena anjokondo "1. aposel" kanani. * **5:21:** Romo 4:25; bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". * **6:1:** inie yakondo 1:8* † **6:2:** Aisaya 49:8; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipa mondomba walemo.[‡]

6:3-13 Pollone Kirasinge Kongono Tenderimumunge

³ 'Nanga kongonomo manie naa pupili, ungu taka naa tondangi.' nimbu yembomane na kanoko keri kanoko ungumu naa pilku linge ulu te naa telio.

⁴ Akumu molo. 'Yembomane na kanokolie 'Pulu Yemonga kendemande yemo molio.' ningu piliengi!' nimbu aku telio. Na-kinie ulu mare wendo olemo kinie telio mele kanokolie 'Yu sike Pulu Yemonga kendemandemo.' ningu pilinge ulume isipe:

'Umbunema, na-kinie wendo olemo kinie
'Siye tekemo.' naa nimbu, tondolo mundupu molio;
ulu umbune lupe lupema na-kinie wendo ombo,
na teko kenjilimele ulume wendo ombo,
na mindili sipu molio ulume wendo olemo.

⁵ 'Wale marenga, enone na kopene toko,
'wale marenga, ka siku,
'wale marenga, yembomane pali na-kinie mumindili kolko ru ningu lkisiku sukundu sukundu ongo maku toko
na teko mundu-mongo tendelemelela.'[§]

Na kongono mindili sipu tepo,
'wale marenga, uru naa pepo,
'wale marenga, engelene kolopo moliola;

⁶ 'yembomane na kanokolie 'Pulu Yemonga kendemande yemo molemo.' ningu pilinge mele isipela:,

Na ulu kake telime tepo,
pilipe konginjeli peangamo ambolopo,
ólo áme topili molopo,
yemboma kondo kolopo tepo kondolio;
na Mini Kake Telimu kinie tapu topo molopo,
yemboma konopu mondolio ulu akumu
kolo naa topo paa sike konopu mondolio;*

⁷ sike ungume nimbu,
Pulu Yemonga engemone kongono telio;
yemboma opa tengendo ele tolo melema
ki ekendo ekendo ingi siku ambolemele mele
na aku sipu ulu sumbi nilime ambolio;†

⁸ yembo marene nanga imbimu liku ola mundunduku,
marene nanga imbimu toko manie munduku;
marene nanga ungu bulkundu nindiku,
marene na kapi nilimele.

Kongono sikema sumbi sipu telio nalo nando

[‡] **6:2:** ungu pulu te Ipuru 3:12-19. [§] **6:5:** Lipe Mundorumu Yema 19:23-41,

21:27-32. ^{*} **6:6:** Gallesia 5:22-23*. [†] **6:7:** Epesasi 6:16-17.

"Kongonomo nu kolo toko tekeno." nilimele;

⁹ yembomane na kanoko imbi silimele nalo

"Pea molamili." naa ningu, bulu silimele.

Wale mare 'Paa kolkoro.' konopu lelio nalo
konde pupu we molio.

'Na telio mele kanoko keri kanokolie

'Munduku siye kolko konopu alowa teani.' ningu,
pulsene tolemele nalo na toko naa kondolemele.

¹⁰ Na taki-teki konopu keri awisili pelemo nalo

'Akumu yu tepili.' nimbu konopu sипу molio;

koropamo molio nalo yembo lupema

'Kamakoma molangi.' nimbu aulke te akisindilio;

mele teluri kepe naa nosilio nalo

mele kande kandema pali nosilio.

'Yembomane na kanokolie 'Yu sike Pulu Yemonga kende-mandemo molemo.' ningu piliengi!' nimbu aku sипу tepo molio.'

¹¹ Korini yemboma, nane ungu te lopi naa tepo, pali enondo nimbu para sikiru. Nane eno paa lakopo konopu mondolio.

¹² Nane eno 'Kondo naa kolopo siye kolambo.' paa manda naa nilio nalo enone na 'Kondo naa kolopo siye kolamili.' nilimele, monga konopu telune naa pupili molemolo.

¹³ Lapalini enonga ambolangomando nilimele mele kinie nane 'Eno nanga ambolangoma.' nimbulie enondo isipu nikiru: 'Nane eno konopu awili tepo mondolio mele enone na aku siku konopu awili teko mondangi.' nimbu nikiru. Mindili Norumu Mele Ungu Te‡

6:14-7:1 Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulke Kake Telimu Molemelemonga Ulsukundu Molemele Yemboma Kinie Telune Tapu Toko Naa Molangi Ungu Te

¹⁴ Kirasinge yemboma 'Kirasi sike' ningu naa pilimele yemboma-kinie telune tapu toko naa andoko, tapu toko kongono naa teko, bisinete tapu toko naa teangi. § Ulu pulu kerime kinie ulu sumbi nilime kinie liku tere leko manda kongono tengeleye? Pa telimu kinie sumbulu tolimu kinie elo* nambeko tapu toko molongeleye? 'Akumu paa kapola molo, kene 'telune tapu toko naa molangi.'

¹⁵ Kirasi kinie kurumenga nomi tepa kenjeli 'Setene,'[†] kinie konopu telune pupili molembeleye?[‡] Kirasinge

‡ **6:13:** Pollo-kinie umbunema wendo orumu ungu mare 11:16-33; ungu pulu 11:16-33*. § **6:14:** Ungu Manema 22:10, Ou Pulu Pulu 24:3. * **6:14:** Jono 1:5, 3:19-21, Epesasi 5:8-11, Jono Kumbi Lepamo 1:5-7. † **6:15:** Giriki ungune imbi "Setene" nimbe naa molemo. "Belliele" nimbe molemo, aku imbibunge pulumu torumulu. ‡ **6:15:** Mateyu 12:24-28.

ungumu pilimele yemboma kinie Kirasinge ungumu naa pilimele yemboma kinie konopu telu sipe pelemoye?

¹⁶ Pulu Yemo molemo ulke tembelemonga ulke suluminia kake teline kuru koyonge melema manda mengo puku popo tongeye?§ Olio, konde molopa mindi puli Pulu Yemonga suluminia kake telimu molemolo,* yu olio-kinie molemo kanumu. Yu-kinie aku sipu molemolo, monga ungu te Pulu Yemone ou nirimu kanumu. Yuni nimbendo:

“Na nanga yemboma kinie telune tapu topo molopo, enonga suku-singine molopo eno pea andomolo.

Na enonga Pulu Yemo molombo; eno nanga yemboma molonge.”†
nirimu.

¹⁷ „Ya nikiru, akumunge

‘Awilimuni nimbendo:

„Ulsukundu yemboma kinie, we melema anjiku kapi ningu popo tolemele yemboma kinie,, eno-kinie telune naa molko, munduku siye kolko puku kolea tengu lupe molo-pangi.”‡

“Kalaro mololi melema „ulsukundu yembomane anjiku popo tolemele melema, kinie ulu pulu keri pelemo melema kinie kanume naa ambolko,

aku melema kinie ulu te naa teaa.”§

“Naa ambolonge kinie nane

“Molamili waa.” nimbu eno yando limbo.”*

¹⁸ “Na enonga Lapamo molombo, eno nanga ambolangoma molonge.”†

Na Pulu Yemo, melemanga pali engemo pelemo yemone‡ aku sipu nikiru.”§ nirimu.’ kanumu.

7

¹ Nanga konopu mondolio angokeme, Pulu Yemone yunge yembo molonge yemboma,-kinie aku sipe nimbe panjerimu ungume* eno-kinie na-kinie pelemomonga pilipulie, kalkundu kepe konopukundu kepe kalaro mondolemo ulume mundupu siye kolopo, Pulu Yemo kinie pipili kolopo lipu awi sipulie sike ulu kake telime tepo molamili.†

§ 6:16: Ou Korini 10:21. * 6:16: Yunge ulkemo molemolomonga ungu mare Ou Korini 3:16-17*. † 6:16: LLipai 26:12, Isikiele 37:27; ekendo akilipemo mele Jeremaya 32:38. ‡ 6:17: Isikiele 20:34,41. § 6:17: Aisaya 52:11. * 6:17: Jeremaya 32:38. † 6:18: bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. ‡ 6:18: bokumunge alsena anjokondo “13. God”. § 6:18: Pe Samuele 7:14,8. *

7:1: akumu inie yakondo 6:17,16,18 molemo melenje. † 7:1: akumu inie yakondo 6:14-16 molemo mele pilipelie ya aku sipe nirimunje.

7:2-16 Korini Kirasinge Yemboma Kinie Ulu Pulu Keri Te Perimumu Pe Konopu Alowa Teko Kanoko Keri Kanoringimunge Pollo Paa Konopu Sirimu Ungu Te

² Enone ‚altoko, na konopu awili teko mondayo! Nane ‚enonga, yembo te tepo naa kenjipu, ‘Yembo te tepe kenjepili.’ nimbu ulu te naa tepo, kolo topo yembo tenga melema toropo naa lipu, aku ulume naa terindu.[‡]

³ Nalo aku nikiru ungu kanumuni nane ‘Enone teko kenjengi.’ nimbondo naa nikiru. ‚Nalo enonga yembo te tepo naa kenjerindu kene na nambemune liku bulu sikimiliye?‘ Nane ou enondo nindu mele[§] isipe: “Nane eno paa tondolo mundupu konopu mondoliomonga eno konopu mondolio mele ulu tene manda topa manie naa mundumbe kololi ulumuni kepe, weconde molopolie umbune te wendo ombá ulu tene kepe, eno konopu mondopo ‘tapu topo molemolo mele molamili.’ nimbu molio aulkemo manda pipi naa simbe.” nirindu.* Nane eno aku sipu konopu mondoliomonga “Teko kenjikimili.” naa nilke.

⁴ Nane enondo nikirumu ‘Pilku naa sundunge. Ulume pali sumbi siku teko kondonge.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie enondo sumbi sipu nikirumu. Enone telemele mele yemboma piliengi!‘ nimbu eno paa olandopa kapi nimbu temane topo silio. Ulu umbune awisili wendo olemo kinie eno molemele mele pilipulie na paa konopu awili tepo sipu konopu tondolo olandopa pupili molio.

⁵ ‚Aku sipu molio, monga pulumu ‚niembo:[†] Ou na kolea Masedonia poropinji pupulie, ‚eno Korini yemboma molko kenjeringi mele pilipulie, konopu waengo naa nipili layekolte kepe kapola naa molorundu. Na-kinie ulu umbune lupe lupema wendo orumu. Yembomane na-kinie opa mele teko kerepale awisili niringi; konopune sukundu umbune tepe mini-wale purumu-ne manda naa molorundu.[‡]

⁶ Nalo Pulu Yemone yembo paa konopu umbune pepili molemelema ‘konopu waengo nipili molangi.’ nilimo kanu Pulu Yemone na ‘konopu waengo nipili molopili.’ nirimu kinie Taitasi na molorundune orumu akumunge na konopu waengo nipili molorundu.

⁷ Akumu sike nalo yu na molorundune orumu akumuni mindi Pulu Yemone na ‘konopu waengo sipu molambo.’

[‡] **7:2:** ungu pulumu inie anjokondokolomongo-awili 11. **§ 7:3:** akumu inie yakondo 6:11-12 nirimumundu nirimunje. ^{*} **7:3:** ungu tondolo te Romo 8:35-37. [†] **7:5:** Pollone ya nirimumunge pulumu inie yakondo 2:12-13 molemo. 2:12-13 mele pep topalie ya 7:5-7 kamu torumu. 2:12-13 topalie ungu te lupe konopuni pilipe akumu 2:14-7:4 topalie, ya molemo mele sumbi sipe naa torumu. [‡] **7:5:** ungu mare inie anjokondo 11:16-33, ungu pulu te 11:16-33*.

ni naa nirimu, molo. Eno Korini yembomane Taitasi yu 'konopu waengo sipe molopili.' niringi akumuni Pulu Yemone na 'konopu waengo sipu molambo.' nirimula. Taitasini nando 'eno teko molemele mele nimbe sirimu pilipulie na konopu paa olandopa sirindu ulume isipe:' "Na kanamilila!" ningu waka kolko, na ou teko kenjiku, na teko konopu keri panjindingeri mele munduku siye kolko altoko alowa teko eno na-kinie 'kapola kapola molamili.' ningu konopu awisili liku mundoringi mele nimbe sirimu pilipulie na konopu paa olandopa sirindu.

⁸ Nane pepá ou topo mundorundumu kanokolie eno sike umbune terimu nalo akumu mandala, 'nane pepá topo sirindu mele pilku teringimunge' wale laye-kolte eno konopu umbune pepili moloringi akumu uluri molo. Sike nane pepá topo eno sirindumuni eno wale laye-kolte mindili noringi kinie pilipulie kondo terimu nalo[§]

⁹ kinié na konopu sikiru. Nane eno umbune sirindu akumunge konopu naa sikiru. Eno umbune sirindu akumuni eno konopu alowa tenderimu akumunge na konopu sikiru. Pulu Yemo yuni 'Ulu umbune akumu eno-kinie wendo opili.' nirimu-ne nane pepá topo sirindu akumuni eno laye-kolte kepe tepo naa kenjerindu.

¹⁰ Eno Pulu Yemone umbune silimo akumuni 'Eno teko kenjilimele mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko, mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pang.' nimbe lipe mondoleso-na akumu papu,* uluri molo. Nalo mana wendo olemo ulu umbune akumene kololi ulu pulumu wendo olemo.

¹¹ Eno pilkulie, i Pulu Yemone silimo umbune akumuni ulu peanga lupe-lupema eno kinie wendo olemomonga papu silimo mele mimi siku pilku molangi. Umbune akumuni ulu peanga lupe lupema eno-kinie wendo olemo mele isipe:

Ou we moloringi nalo alowa teko kinié 'Ungume mimi sipu pilipu, ulu pulu keri te olio-kinie naa pepili paa sumbi sipu molamili.' ningu telemele ulumu kinie, yembomane eno kolo toko 'Teko kenjilimele.', nilimele ungume eno mongo toko ningendo popenge teko telemele ulumu kinie, 'enonga ye tene[†] tepe kenjilimo kinie,

§ 7:8: inie yakondo 2:2-4. * 7:10: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". † 7:11: "ye te" molemo kanumu OuKorini 5 nimbe molemo yemondo nirimu liemo, molo inie yakondo 2:5-11 nimbe molemo yemondo nirimu liemo, telu sipemo. Molo ulu te lupendo nirimu liemo sike "ye te" molombane, molo "yembo te" molombane, naa pilkimulu. Giriki ungune naa nimbe silimo.

enone pipili kolko yu iri tolemele ulumu kinie,
 'Ye tene tepa kenjerimu kinie uluri naa tepo
 we molorumulumunge mongo limolo.' ningu,
 mini-wale munduku molemele ulumu kinie,
 'Olio ,Pollo altopo, kanamola. 'Yu kinie, kapola-
 kapola molamiliya.' ningu molemele ulumu kinie,
 ye tene tepa kenjilimo kinie enone tondolo munduku
 yu liku sumbi silimele ulumu kinie,
 'tepa kenjilimo yemo,' Tepa kenjilimomonga mongo
 lipili.' ningu tondolo munduku telemele ulumu kinie,
 kanu ulu peanga telemelemane ulu pulu keri eno-kinie pe-
 mumu enone naa ambolongi mele lipe ora sipe, akumunge
 mongo te wendo ombá kinie eno kinie mongo naa linge
 mele lipe ora silimo.

¹² Akumunge, sike eno umbune sirimu pepámo‡ nane ou topo sirindu nalo 'Ye tene tepa kenjerimu.' nimbu pilipulie kanu pepámo topo naa sirindu. 'Kanu yemone yembo te tepa kenjerimu.' nimbu pilipulie topo naa sirindula. Yembo talonga manjipu pepá topo eno naa sirindu. 'Enone na paa lakoko konopu mondolemele mele Pulu Yemo kanopa molopili enono paa pilku kondangi.' nimbu kanu pepámo eno topo sirindu. 'Pepá topolie "Ne tepa kenjerimu yemo-
 kinie teangi." nirindu mele pilkulie sumbi siku teringi kanu ulumuni enone na konopu paa lakoko mondolemele mele lipe ora silimo.,

¹³ Akumunge ,nane eno kanu pepámo topo sirindu kinie kanokolie moloringi mele kanoko keri kanoko konopu alowa teko, teko kondoringi mele pilipulie, na konopu waengo nipili molorundu.

Nalo akumunge mindi konopu waengo nipili konopu sipu naa molorundu. Taitasi konopu awili tepa lipe mundupelie eno moloringine orumu kinie enone pali yu liku tapon-
 doringimunge Taitasi yu konopu waengo nipili molorumu akumu kanopolie na konopu paa olandopa sirindu.

¹⁴ Sike ou Taitasi pilipe molopili eno kapi nirindu ungu kanume yu pupe kanorumu kinie 'Paa sike nimu.' nimbe kanorumumunge na pipili naa kolorundu.§ Ou enondo ungu nirindu ungume paa sike nirindu mele pe Taitasi pilipe molopili eno kapi nirindu ungumu aku sipe sikela.

¹⁵ Taitasi eno moloringine orumu kinie eno mini-wale munduku pipili kolko 'Papu onu. Pea molamili.' ningu, yuni ungu nirimu mele liku awi siku pilku liku teringi mele kanorumu mele kinié altopa pilipelie eno kondo kolopa olandopa konopu mondolemo.

‡ 7:12: pep kanumunge ungu te inie yakondo 7:8. § 7:14: inie anjokondo 9:3-4.

¹⁶ Kinié na pilkiru, ‘Enone ulume pali sumbi siku teko kondonge.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie na konopu sipu molio.

8

*Kolomongo Awili 8-9 POLLONE KIRASINGE KORINI YEMBOMANDO “KOLEA JUDIA DISIRIKI KIRASINGE YEMBO MOLEMELEMA KOU MONE SIENGI LIKU MAKU TANGI.” NIRIMU UNGU TE**

8:1-15 “Kolea Judia Disiriki Moloringi Kirasinge Yembo-manga ‘Kou Mone Lipu Tapondopo Siemili.’ Ningu Toya Toko Liku Maku Tangi.” Nirimu Ungu Te

¹ Kapola, angokeme, kinié ,ungu te lupe niembo,: ‘Masedonia poropinji Kirasinge yembo talape molemelema pali[†] Pulu Yemone we kondo kolopa lipe tapondorumu-ne molemele mele eno piliengi!’ nimbu ya nimbu sikiru:

² Kanu yemboma-kinie umbune awisili wendo orumu, paa mindili noringi ulumene eno ,‘Molko kondongenje molo molko kenjingenje.’ nimbe, manda manjerimu kinie eno paa awili teko konopu siku moloringi. Eno paa koropa pupili moloringi nalo ,‘Kirasinge yembo talape mare melema molo tolemoma,[‡] olio kou mone melema lipu tapondopo siemili.’ ningu kou mone awisili toya toko siringila.[§]

³ Enone teringi mele ,kanopolie, nane ‘Eno Korini yemboma piliengi!’ nimbu para siembo. Masedonia poropinji yembomane ‘Kou mone simolo.’ niringi mele sikulie, pe altoko mare pea olandopa liku siringila. Enone enono konopuni pilkulie

⁴ na^{*} paa tondolo munduku mawa tekolie ningendo: “Pulu Yemonga yembo kake teli ,kolea Judia disiriki molemelema kolea marenga Kirasinge, yembomane kou

* **8:8:** Judia disiriki lierimu kolea awili Jerusalleme yemboma kou-mone liku tapondoko singe teringi mele ungu mare Lipe Mundorumu Yema 14:17, Romo 15:25-27, Ou Korini 16:1-3. Liku tapondoko kou mone siringimunge ungu pulumu isipe: Oli awisili lo naa omba ena terimu-ne kolea awili Jerusalleme engele lierimu kulu aku siku Kirasinge yembo Judia ulsukundu moloringimene Kirasinge yembo Jerusalleme moloringime liku tapondoringi.

† **8:1:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ‡ **8:2:** ungu pulumu inie yakondo nondopa Kolomongo awili 8-9*. § **8:2:** Masedonia yembo kanumenga kou-mone lierimume yemboma liku tapondoko pali siringi, enonga ulkemanga kou-mone te paa naa lierimu. Enonga ponie kepe naa lierimu kulu ou koropa moloringi mele olandopa koropa moloringi. Nalo konopu siku Judia yemboma kou monema liku tapondoko siringi. Ambo-waye koropa te aku sipe mele terimu temanemo Mako 12:41-44. * **8:4:** “na” akumunge ungu pulu te 1:8* molemo.

mone liku maku toko singe tekemele olione kepe pea lipu tapondopo siemili." niringi.

⁵ Aku niringi kinie pilipulie 'Enone kou mone singe.' nimbu pilierindu nalo enone aku siku mindi naa teringi. Eno enono ou Awilimu sikulie,[†] pe mindi Pulu Yemone "Teaa." nirimu ungu te pilipu nane enondo nirindu ungume konopu talo tepa naa pepili 'Paa pilipu lipu teamili.' ningu sumbi siku teringila.

⁶ 'Masedonia poropinji yembomane aku siku teringimunge pilipulie, eno Korini yembomane Judia disiriki yemboma, we kondo kolko liku tapondoringi ulumu pulu polko teringi kinie 'Taitasini eno kou mone liku maku tonge mele lipe tapondopili.' nimbu eno moloringine "Pu." nimbu lipu mundorundu mele[‡] 'Aku siku liku tapondonge ulumu kamu pora nipili.' nimbu yu altopo eno molemelena lipu mundumbo tekero.

⁷ Enone 'Teamili.' nilimele ulume pali paa tondolo munduku olandopa telemele kanumu. Kirasinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo munduku pilingendo paa olandopa tondolo munduku pilku siye naa kolemele.[§] 'Aku sipu pilipu molemolo mele yemboma piliengi!' ningu taka liku naa nilimele. Tondolo munduku yemboma ningu silimele. Eno paa awili tepa pilipe konginjeli pepili Pulu Yemonga ungumu pilku molemele. Konopu talo naa pepa kolo toli ungu te eno kinie naa pepili 'Pulu Yemonga ungumu paa olandopa pilipu tepo molamili.' nilimelela. (Nane eno pulu polopo konopu mondorundumunge)* enone na paa olandopa konopu mondoemelela. Aku ulume olandopa telemele mele kinié aku siku 'Yemboma lipu tapondopo kou mone siemili.' nilimele ulu peanga akumu kepe olandopa teangi.

⁸ Ya eno Korini yembomane "Teangi." nikiru akumu eno tondolo mundupu mane sipu naa nikiru. 'Eno Korini yembomane konopu mondoemele mele akumu paa sike telemelenje manda manjipu piliembo.' nimbu 'Yembo marene yembo lupema kondo kolko 'paa lipu tapondamili.' nilimele mele piliengi!' nimbu, nimbu sikiru.[†]

⁹ Olionga Awili Yesusi Kirasini[‡] eno we kondo kolopalie terimu mele eno pilimele. Yuni mele awisili kande-

^{† 8:5:} Romo 12:1. ^{‡ 8:6:} Taitasi ou purumu temanemo inie nondopa 8:10, anjokondo 9:2. ^{§ 8:7:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ^{*} **8:7:** Yembo marene iungu palana 0 sukundu molemomo 'Molopili.' nilimele. Marene 'Naa molopili.' nilimele. ^{† 8:8:} Namele konopu mondoringimundu niriminje? Pollo yu 'konopu mondoemele mele piliembo.' nimbe niriminje? Molo umbune perimu yembomanje? Molo Kirasinje? Naa pilimolo. ^{‡ 8:9:} bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

kandema noserimu nalo yuni 'Eno lipu tapondambo.' nimbelie yu ye koropamo molorumu. 'Na koropa pumbe kinie eno mele awisili kande-kandema nosinge.' nimbe enonga nimbe yu 'koropamo molambo.' nimbe ye koropamo molorumu.[§]

¹⁰ 'Kou mone liku maku toko singe, monga nane tengen mele pilkiru mele niembo: 'Ou poniemonga eno , 'Lipu tapondamili.' ningu, kou mone mare pulu polko liku maku toringi kanumu kinié kamu liku maku toko pora siengi.' nikiru. Koleamanga pali yembomane pe 'Lipu tapondamili.' niringi nalo eno Korini yembomane kumbi leko 'Lipu tapondamili.' ningu, kumbi leko kou mone liku maku toringila.

¹¹ Aku kene ou liku tapondongendo konopu siku kumbi leko 'Lipu tapondamili.' niringi mele kinié aku siku pilkulie kou mone yu-melete-melete ambolko molemelema mimi siku pilku kamu kou mone singema liku maku tangi.

¹² Yembo tene 'Yemboma paa lipu tapondambo.' nimbelie yuni nosilimo melemanga mele mare konopu sipe lipe yemboma lipe tapondopa silimo kinie yuni silimo melema Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo. 'Yembo tene 'Lipu tapondambo.' nilimo kinie, Pulu Yemone yundu "Nu koumone kinie melema naa nosilinoma liku si." naa nilimo kanumu.*

¹³ Nane 'Yembo mare mindili nolemelema mindili naa nongo, mindili naa nolemelema mindili nangi.' nimbu naa nikiru. 'Nane eno pali melema kapola kapola nosengi!' nimbu nikiru.

¹⁴ Kinié enonga we nosilimele melema molo tolemo yemboma liku tapondonge. Kanu kinie pe walse eno melema molo tomba kinie enone kinié liku tapondoko melema sikimili yembomane mele awisili nosikulie eno liku tapondonge kinie kapola kapola molonge.[†]

¹⁵ 'Kapola kapola teko molongemonga, ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumu isipe:
'Yemboma langi mena liku maku toringi kinie,
awisili lsingime tondolo olandopa naa noseringi;
kanga teko lsingime molo naa torumu.
'Awisili lsingime kepe

§ 8:9: Pillipai 2:6-8. * 8:12: inie anjokondo 9:7. † 8:14: Aku ungu Pollone nirimumu yembo marene pilkulie 'Sumbi sipe nirimu.' ningu pilimele. Nalo marene pilkulie 'Yuni ungu iko mele torumu.' ningu pilimele. Kanu yembomane pilkulie, 'Korini yemboma Pulu Yemonga ungumu naa pilieringi kinie Judia yembomane eno liku tapondoko Pulu Yemonga ungumu ningu siringi. Pe kinié Korini yembomane Judia yemboma liku tapondoko melema singemonga kapola kapola molonge. Akumundu nirimunje.' ningu pilimele. Yuni walse aku sipe nirimu mele Romo 15:27 molemo kanani.

kanga teko lsingime kepe, kapola terimu.' nimbe bokune molemo‡ kanumu.

8:16-9:5 Pollone "Taitasi Kinie Ye Talo Kinie Eno Korini Yembomane 'Kou Mone Nosilimelema Puku Li-Pensi.' Nimbu Eno Molemelena Lipu Mundumbo Tekero." Nirimu Ungu Te

¹⁶ Nane 'Eno kondo kolopo lipu tapondambo.' nimbu pilio mele Pulu Yemo Taitasinge konopune molorumumunge Taitasini 'Eno kondo kolopo lipu tapondambo.' nimbe pilipe molemola, akumunge Pulu Yemo kinie "Ange." nikiru.

¹⁷ , Taitasi aku sipe pilipe molemomonga nane yundu nimbondo: "Korini yemboma molemelena puku, yemboma liku tapondoko "Kou mone singema kamu liku maku tangi." puku ni-pou.", nikiru kinie pilipelie konopu sipe 'Paa aku sipu te-pumbo.' nikimu. Yuni yuyu konopuni pilipe 'Paa aku sipu teambo.' nimbe pilipe molemo akumunge ,nane aku sipu Pulu Yemo kinie "Ange." nikiru.,

¹⁸⁻¹⁹ Olionga angenu te "Taitasi kinie pea tapu toko pangili." nimbu lipu mundukuru, temane peangamo andopa topa silimomonga aku yemo Kirasinge yembo talapemanе pali 'Yu papu telemo.' ningu kapi nilimele yemo. Kanu yemo mako topo lipu mundukurumunge ungu pulu te pea pelemola. Kou monema lipulie ,Jerusallemando,§ simolondo membo pumolo kinie Kirasinge yembo talapemanе pali kanu yemo mako tokolie "Olio kinie pea tapu toko pang." niringi. Aku niringi pilipulie yu eno Korini yemboma molemelena "Pu." nimbu yu lipu mundukuru. Kanu kondo kolopa ,lipe tapondoli, kongonomo 'Yemboma Awilimu kapi ninge kinie yunge imbimu ola molomba.' nimbu 'Paa teamili.' nimbu molemolo. 'Olione 'Eno paa lipu tapondamili.' nimbu molemolo mele kepe kanangi.' nimbu kanu kou monema membo pumolo.

²⁰ 'Enone kou mone awisili liku tapondoko singema olione lipulie ,Jerusalleme membo pumolo kinie kou mone siringi, yembomane , 'Olione kou tepo embambo sirimulu.' ningu, 'olionga ungu bulkundu nindiku iri naa tangi.' nimbu ,olionga angenu eno kanoko peanga kanoko kapi nilimelemo kinie pea tapu topo andamili.,' nikiru.

²¹ 'Ikondo kololi kongonomo temolo kinie Awilimuni 'Teko kondokomele.' nimbe kanopili.' nimbu kanu kou mone singema mimi sipu nokombo tekero. Nalo akumu mindi molo. 'Yembomane kepe tekemolo mele kanokolie 'Teko kondokomele.' ningu kanangila.' nimbu , 'Kanu angenumu pea teamili.' nikiru.,

‡ **8:15:** Wendo Oringi 16:18. § **8:18-19:** Jerusallemenga ungu pulumu inie yakondo Kolomongo awili 8-9* molemo.

²² Olionga angenu te 'Elo kinie pea tapu toko pang.' nimbu lipu mundukurula. Kanu yemone wale awisili kongono tondolo mundupe mimi sipe terimu mele kanorundu.* Kinié kepe 'Korini yembomane paa sike kou-mone liku tapondoko singe.' nimbe tondolo mundupe pilipelie "Eno molemelena paa pambo." nimbe molemo.

²³ Taitasi lipu mundukuru aku yemonga ungu te isipe pelemola: Yuni na kinie pea tapu topo Pulu Yemonga kongonomo andopo tepo enonga kongonoma tendebembolo yemo. Angenu ongeleselonga ungu te pea nikiru: Elo Kirasinge yembo talapemane "Eno Korini yemboma molemelena pale." ningu liku mundukumili yeselone kongono telembele tengelamonga Kirasi kapi ningulu yunge imbi liku ola mundundulimbele.

²⁴ Aku kene 'Pollone olio telemolo temolo mele Kirasinge yembo talapema nimbe sipe olio kapi nilimo mele yembo talape lupemane 'Paa sike aku siku molemele.' ningu kanangi.' ningu yemboma konopu mondolemele mele iye yepoko ongema paa kanangi liku ora siengi.

9

¹⁻² Eno Korini yembomane tondolo munduku 'Judia disiriki yemboma, paa lipu tapondamiliya!' ningu molemele mele piliola. Liku tapondongendo tekole molemele mele 'Kirasinge yembo, kolea Masedonia poropinji molemele yemboma konopu sipu temane topo sipu 'eno Korini yemboma, kapi nimbylie nirindumuni, kolea Akaya poropinji lemo 'kolea awili Korini, yembomane ou poniemonga kinie yandopa kepe 'Lipu tapondopo melema siemili.' ningu nokoko moloringi mele Masedonia yembomando nimbu sirindu kinie pilkulie 'Korini yembomane telemele mele manda manjipu teamili.' ningu eno awisilini melema singe ulume telemelela, akumunge, Pulu Yemonga yembo konopu kake teli 'kolea Judia disiriki molemelema koleamanga pali Kirasinge yembomane, liku tapondoko we singe kou monema liku maku toko molemele 'mele eno Korini yemboma pilimele, monga eno ungu awisili, pepána naa topo simbo kinie mandala.

³⁻⁴ Nalo na ombó kinie Masedonia poropinji ye mare pea omulu liemo eno 'Korini yemboma, ne kou mone

* **8:22:** Aku sipenje? Molo pep na isipu tolemelanje papu: "kanu yemo kongono temba mele manda manjipu kongonoma sirimulu kinie tondolo mundupe terimu mele kanopolie", aku sipu mele tolemela papunje. Giriki ungune ungu telumu. Unku pulu laye lupe lupe talo aku sipe mele pelemo. Kolomongo Awili 9*, 8selo molemo ungumu ungu telumu. Unku pulu te inie yakondo Kolomongo Awili 8-9 Ungumu* molemo.

singema kamu naa liku maku tongi liemo nane kapi nimbu enone telemele mele yemboma temane topo sirindu mele pilipulie paa pipili kolombo. Eno ‚Korini yemboma, kepe pipili kolonge.* Akumunge pilipulie, ‘na eno molongena ombó kinie yemboma kapi nimbu temane topo sirindu mele paa sike aku siku teangi. Yembomane ‘Pollone kolo torumu. ‚Yuni Korini yemboma we kapi nirimu.,’ ningu naa piliengi! ‚Kou mone limbo ombóma sike liku maku toko pora siengi.’ nimbu olionga, angenu ye ‚yepoko, kanume eno molemelena lipu mundukuru.

⁵ ‚Na kinie eno Korini yemboma kinie olio pipili naa kolamili.’ nimbu ‚olionga, angenu ‚ye yepoko, ndo tondolo mundupulie nimbondo: “Na ou naa pambo eno kumbi leko puku, Korini yemboma liku tapondoko, singe kou mone liku maku tolemelema kamu liku maku toko nosiku molangi wambo kene eno molemelena liku tapondangi kumbi leko pang.” nimbu lipu mundukuru. Pe “Simolo.” ningu panjeringi mele kamu liku maku tokolie na nokoko molangi ombó kinie pilkulie konopu pe nipili yemboma liku tapondonge kou mone awisili na toya toko singe. ‚Kamu naa nosiku nokoko molangi ondu liemo ‘Pollone olio kou takisi tomoloma ombo likimu. Olionga melema oliolio we nosipu kolea Judia disiriki yemboma naa silimelanje papu.’ ningu, konopu keri panjiku singe kinie kapola naa temba. Aku sipu nimbu pilipulie na ou naa wambo olionga ye angenupili pokondo “Eno liku tapondangi paa.” nimbu lipu mundukuru.

Kolomongo Awili 9 Pollone Korini Yembomando “Kirasinge Yembo Kolea Judia Disiriki Molemelema Engelene Paa Kolemele Kene Liku Tapondoko Mele Mare We Siengi.” Nirimu Ungu Te†

9:6-15 Ponien Langi Umbu Awisili Mundulimolo Kinie Langi Awisili Yando Lipu Nosilimolola, Akumunge Ungu Pulu Te (Kolomongo awili 8-9 palimunge ungu te.)

⁶ ‚Kou mone toya toko siengi.’ nimbu, nikirumunge ungu pulumu niembo piliengi! Yembo te langi koltalo umbu tolemomone langi koltalo lipe nolemo; langi awisili umbu tolemo yembomone awisili lipe nolemo.‡

⁷ Yembomane yemboma liku tapondoko melema konopu siku sumbi siku silimele akume Pulu Yemone kanopa konopu mondolemo kene§ eno yemboma yu-mele-mele

* 9:3-4: inie yakondo 7:14. † 9:5: Gallesia 6:7-9. ‡ 9:6: Ungu Kanga Tondoloma 22:9, 11:24-25. § 9:7: Wendo Oringi 25:2, Ungu Manema 15:10, LLuku 6:38, Romo 12:8.

konopuni pilkulie 'Kou mone isipu yemboma lipu tapon-dopo siemili.' ningu pilkulie siengi. Konopu keri pan-jiku naa siengi. 'Naa silimela nalo yembomane "Siee!" ningu tondolo munduku mawa tekemelemonga sikimulu.' ningulie singe kinie kapola naa latemba.

⁸ Pulu Yemone eno mele paa awisili manda simbe nosiku kapola tendenge, alieli 'konopu pe nimbé ulume kinie, kongono tengen ulume kinie, melema, molo tombama pali manda sipe kapola tendemba kene 'konopu kimbu naa siku yemboma liku tapondoko melema siengi,' 'Enone liku tapondoli ulu peangama pali kapola tendangi.' nimbe aku temba.

⁹ Aku ulumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo, akumu isipe:

'Yembo tene poniemanga langi awisili
umbu tolemo mele yembo peangama tene,
yembo koropama lipe tapondopa
mele awisili andopa moke tepa silimo;
pe aku sipe kondo kolopa
tepa kondolemo ulu peangama*
alieli pepa mindi pumbe,
'Pulu Yemo pilipe molomba.'†
nilimo kanumu.

¹⁰ 'Langi umbu tolemo yemone langi umbu topili.' nimbe umbume silimo 'Pulu Ye, mo, yuni we yemboma 'langi lupe lupema nangi.' nimbe silimo Pulu Yemola, yuni 'Enone yemboma liku tapondangi.' nimbe mele paa awisili simbe. Enone kondo kolopa tepa kondoli ulu peangama tengen kinie 'Olandopa olandopa teangi.' nimbe lipe tapondopa melema simbe. Yembo langi umbu tolemo kinie langi awisili tolemo mele eno kinie aku sipe wendo ombá.‡

¹¹ 'Alieli, yemboma melema molo tomba kinie enone kanu yemboma liku tapondoko mele awisili toya toko siengi.' nimbe 'Pulu Yemone, eno mele awisili simbe kinie enone enonga angenali mele awisili manda singe. Kanu kinie olione 'Kirasinge Judia disiriki yemboma, lipu tapondopo, eno 'Korini yembomane, mele awisili toya toko singema lipu membo pupu simolo kinie aku siku angenali liku tapondongemonga angenalini Pulu Yemo kinie "Ange." ningue.

¹² Enone aku siku Pulu Yemonga yemboma liku tapondoko melema singe ulumu tengemonga ulu talo wendo

* **9:9:** kinie 9:10 selonga ulu akume Giriki ungune "ulu sumbi nilime" nilimo nalo ya ungu pulumu torumulu molemo. Pisini ungune 9:9 Giriki ungu mele manda manjipe molopa, 9:10 ungu pulumu molemo, nalo talo pea telu sipemo.

† **9:9:** Konana 112:9. ‡ **9:10:** Aisaya 55:10, Osia 10:12.

ombá. Aku tengé kinie yembo mele molo tolemoma molo naa topa kapola temba. Nalo aku mindi molo. Aku tengemonga yembo awisilini „Pulu Yemo kinie,“ “Ange.” ningu yu kapi ningela.

¹³ Eno „Korini yembomane, „Judia disiriki, yemboma,“ aku siku, liku tapondoko melema singemonga kanokolie „we, yembomane eno sike Kirasinge yemboma molko, yunge temane peangamo sike pilku likulie yunge ungume pilku liku tengé panjiku tengé mele kepe, enonga melemanga awisili Judia yemboma kinie yembo lupe lupema pali kinie toya toko liku tapondoko moke teko singe mele kepe, mona lemba kanokolie Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundunge.

¹⁴ Akumu kanokolie ningemone, Pulu Yemone eno „Korini yemboma,“ we kondo kolemo mele akumu paa olandopa we kondo kolemo mele kanokolie Pulu Yemo kinie ungu ninge kinie eno paa konopu mondoko Pulu Yemo enonga mawa tendenge.

¹⁵ Pulu Yemone mele paa peanga olandopa we sirimu akumu[§] olione yemboma nimbu simolondo perelemolo akumu Pulu Yemo kinie paa awili tepo “Ange.” nikimulu.

10

¹ Kinié nane ungu te ‘Paa piliengi!’ nimbu, nimbu sikiru. Nimbu simbondo Kirasi yu kara naa pupe andiki tega taka lipe molopa yunge imbi ‘ola naa molopili.’ nimbe molorumu mele* na aku sipu nimbu molopolie, ‘eno nimbu simbo ungumu paa mimi siku piliengi!’ nimbu, nimbu sikiru. „Ye marene nanga ungu bulkundu nindikulie ningendo:，“Pollo yu eno „Korini yemboma,“ kinie pea molemele kinie pipili kolopa eno ungume sumbi sipe mane naa silimo, nalo eno kinie naa molopa kolea tega lupe molopalie, pipili naa kolopa ungume tondolo mundupe nimbe silimo.” nilimele.[†]

² „Aku siku nilimele mele pilipulie, ‘Aku siku naa ningu konopu alowa teangi.’ nimbu, eno tondolo mundupu mawa tekero. Molo konopu alowa naa tengi liemo “„Pollo tega lupe molopalie mindi olio ungume pipili naa kolopa tondolo mundupe nilimo.” nilimele mele, eno molemelena ombo eno kinie molopolie ungu mare pipili naa kolopo paa tondolo mundupu eno mane simbo. Enone “Pollo tega

§ 9:15: akumu nambolka melenje? Pulu Yemone yunge Malo olio sirimu akumunje? Molo olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe ‘Alieli molko kondoko mindi punge aulkena pang.’ nirimu ulu akumunje? Molo peaselonje? Jono 3:16 paa kana. We melemando naa nirimu. * 10:1: inie yakondo 8:9, Pillipai 2:1-8. † 10:1: inie anjokondo 10:10.

molemo ulume mana ulume mindi telemo. Kirasini kanopa peanga kanolemo ulume naa telemo." nilimele mele aku siku ningu molangi ondu liemo na paa sike pipili naa kolopo eno tondolo mundupu mane simbo 'kene 'Aku siku naa ningu, konopu alowa teangi.' nimbu, eno mawa tekero.[‡]

³ Na sike ma koleana „we yemboma pea, molio nalo „Kirasinge opa tembondo, mana yembomane konopuni pilkulie opa telemele mele lupe, na aku sipu konopuni pilipulie opa naa telio.

⁴ Na opa tembondo ma koleana yembomanga opa telemele melema lipulie opa naa telio.[§] Pulu Yemonga opa teli mele enge nilime lipu ambolopo, akumene opa puluemanga opa pala tondoloma topo bulsulio.

⁵ Kolo toko kerepale nilimele ungume topo manie mundupu, Pulu Yemonga ungume pilinge aulkemo pipi silimo ungu kara pulime tepo kenjipu, yembomanga konopu lemele ungume 'Opa puluema.' nimbu, ka sipu, 'Yemboma enonga konopumene Kirasinge ungume mindi piliengi!' nilio.

⁶ „Eno Korini yemboma kepe,“ 'Eno wemane „konopu alowa teko, nane "Teaa." nikiru ungumu pilku liku teko molonge kinie kanopolie nanga ungume 'naa pilimolo.' ningu liku su singe yemboma „ombo, mindili nangi simbo.' nimbu nokopo molio.

⁷ Yembomane ulu telemelema kanongendo mimi siku kanangi. Ne ye tene 'Na Kirasinge yemo molio.' konopu liemu liemo 'Na Kirasinge yemo molio mele Pollo kepe aku sipe mele Kirasinge yemo molemola.' konopu liepili. 'Yu yuyu mindi Kirasinge yemo molio.' konopu naa liepili.

⁸ Nane kongono telioma Awilimuni 'Teani.' nimbe na namba sirimu akumu Awilimuni 'Eno konopu tondolo pupili molangi liku tapondani.' nimbe na mako topa nambamo sirimu. " 'Eno molko kenjengi!' nieni." nimbe na mako topa nambamo naa sirimu. Aku sipe terimumunge nanga imbimu wallop-kolte lipu ola mundupu kapi nilio nalo aku teliomonga na pipili naa kolombo.

⁹ „Awilimuni " 'Eno molko kenjengi!' nieni." nimbe na nambamo naa sirimu." nikiru, akumu pilkulie, 'Nane pepá topo eno silio akume "Olio pipili kolopo mini-wale mundemili.' nimbe pepá topa sikimu.' ningu naa piliengi!' nimbu aku sipu nikiru.

¹⁰ Sike ye marene ningendo: "Pollone pepá topa sipelie olio iri topa ungu tondolo mare nilimo nalo olio mole-molona olemo kinie kanopolie 'Yu we ye te. Imbi naa mololi

[‡] **10:2:** inie anjokondo 13:10. [§] **10:4:** Epesasi 6:10-18.

ye te.* Ye marene ungu mane sumbi siku silimele mele
yu aku sipe ungu mane naa silimo.' nimbu kanolemolo."
nilimele.

¹¹ Aku siku nilimele yema eno i siku piliengi: 'Na eno
kinie telune naa molopo, kolea tengah lupe molopolie nane
pepá topo pipili naa kolopo tondolo mundupu mane silio
mele kinie, eno molemelena ombolie mane simbo mele
kinie, paa telu sipemo. „Ya pepá topo paa tondolo mundupu
mane sikiru mele ombolie mane simbo.,' ninggu piliengi!

¹² Ye marene 'Olio ye peangama.' ninggu enono imbi liku
ola munduku kapi nilimele mele naaku sипу tembo kinie
paa kapola naa temba. Kanu yemane eno enono konop-
uni pilkulie 'Olio isipu isipu temolo kinie ye peangama
molomolo.' ninggu pilkulie aku siku telemene. Eno enono
telemene mele kanoko konopuni pilku apurukulie 'Olio ye
peanga olandopama.' ninggu pilimele. Aku telemene yema
pilipe konginjeli naa peli yemane lawa teko telemene, monga
na eno enono kapi nilimele mele na nanu aku sипу kapi
nilkenje paa kapola naa telka.,

¹³ Nalo na nanu nanga imbi walu lipu ola mundupu
kapi naanimbo. 'Na nanu imbi lipu ola mundupu kapi
niembo.' nimbu Pulu Yemone na mako topa 'Kongono
teani.' nimbe sirimu mele mindi pilipulie na nanu imbi lipu
ola mundupu kapi nimbo. Pulu Yemone na 'kongono teani.'
nimbe sirimu kongonomo kinie eno 'Korini' yemboma-
kinie kongono telio akumu kepe kongono telumu.

¹⁴ Pulu Yemone 'Na kongono teani.' nimbe namba
sirimuaku nambamone eno 'Korini yemboma,' pali kepe
nokolemo akumunge nane eno moloringine kumbi lepo
ombo Kirasinge temane peangamo topo sirindu kinie Pulu
Yemone na kongono "Tei." nimbe sirimumu mundupu siye
kolopo kongono te lupe lawa tepo naa terindu 'akumunge
na nanu imbi papu lipu ola mundulio.,' Eno moloringine
ombo temane peangamo naa topo silkenje aku sипу Pulu
Yemone na kongono sirimu te mundupu siye kolkanje na
nanu imbi lipu ola mundulio mele paa kapola naa telka.
'Aku telkanje lawa telka nalo na lawa naa telio. Andi ye
mare molemele akumene mindi lawa telemene.,'

¹⁵ Na nanu kapi nimbu imbi lipu ola mundulio akumu
Pulu Yemone na kongono "Tei." nimbe sirimu kongonomo
teliomonga mindiaku telio. Yembo marene kongono
telemelomonga nanga imbi lipu ola naa mundulio. Nane
'Wendo ombá kinie papu.' konopu lekero mele isipe: 'Eno
'Sike.' ninggu tondolo munduku pilimele mele[†] olandopa

* **10:10:** akumunge ungu te inie yakondo 10:1 molemo. † **10:15:** bokumunge
alsena anjokondo "8. bilip".

pumbe kinie nane eno mane sipu kongono telio ulume tondolo pupe awili tepa pepili.' konopu lekero. 'Nalo aku sipu eno-kinie kongono tembo kinie Pulu Yemone na kongono sirimumu mundupu siye kolopo kongono te lupe naa teambo.' konopu lekero.

¹⁶ Kanu kinie kongono eno-kinie teliomo tondolo pupe awili tepa pemba kinie na eno molemele kolea anjokondo temane peangamo manda pupu topo simbo, kanu kinie ye marene andoko ungumu ningu siringi koleana naa pupulie nimbomone, kanu yemane kongono ou telemelomonga nane nanga imbi lipu ola naa mundumbo.[‡]

¹⁷ Nalo ,Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele pilipu temolo kinie papu. Akumu isipe: „

‘Yembo tene ‘Yembo tengə imbi ola molopili.’

nimu liemo ‘Awilimunge imbimu mindi

ola molopili.’ nimbe lipe ola mundundopili.’[§]

‘nimbe bokune molemo.,

¹⁸ Yembo tene kongono telemo mele kanopa apurupe yu yunge imbimu lipe ola mundumbé yembomo Pulu Yemone kanopalie ‘Ikongonomo papu temu. Yu yembo peangamo.’ nimbe kali naa nilimo, molo; Awilimuni yembo te molopa kongono telemo mele kanopa apurupelie yundu ‘Yembo peangamo.’ nimbe kali nilimo yembomo mindi sike imbi ola molemo.

11

Kolomongo Awili 10-13 KORINI YEMBOMANGA YE MARENE POLLONGA UNGU BULKUNDU NINDERINGI KINIE WE KORINI YEMBOMANE PILKULIE ‘SIKE.’ KONOPU LIERINGI KULU POLLONE YU MOLOPA NIRIMU MELE ‘SUMBI SIKU PILIENGI!’ NIMBE, NIMBE SIRIMU UNGUMU

Kolomongo Awili 10 Ye Marene ‘Pollone Tepa Kenjilimo.’ Niringimunge Pilipelie Pollo Yu Terimu Mele Pep Torumu Unku Te

11:1-15 Pollone Kongono Terimu Mele Kinie, Ye Marene Kolo Toko “Kirasiini Lipe Mundorumu-ne Kongono Teke-molo.” Niringi Yemane Teringi Mele Kinie “Telu Sipe Molo.” Nirimi Mele Unku Te

[‡] **10:16:** Pollo pulu polopa Korini pupe kongono terimu nalo pe ye marene ongolie Pollo yunge imbimu toko manie munduku, ‘Olionga imbimu olandopa molopili. Korini yembomane olionga ungumu mindi piliengi!’ niringimunge Pollone aku sipe nirimu. [§] **10:17:** Jeremaya 9:24.

¹ Na ungu te nimbu kenjimbo kinie siye kolonge kinie papu. Ungu te nimbu kenjimbo tekero akumu nimbu kenjembo kene siye kolangi.*

² „Nane aku sипу mawa tekeromonga pulumu isipe: „Pulu Yemone yemboma mako topa ‘Yu mindi liku awi siku pilku molko, ye lupe tengə ungume naa pilku lombili paa naa pangı. Ye te lupe lombili punge kinie paa kanopo keri kanopo konopu keri panjimbo.’ nimbe molemo mele na aku sипу pilipu molio. „Korini yemboma,„ nane “Eno Kirasinge ambomo mindi molangi.’ nimbu simbo.’ nimbu, nimbu panjerindu. ‘Ambo wenepo te ye te kinie naa pepalie ye pulimo mele eno aku siku ye te kinie naa peko ambo wenepo mele molkolie Kirasi kinie pangı.’ nimbu ‘yu simbo.’ nimbu pilipu molorundu mele molio.†

³ ‘Kirasi kinie mindi pangı.’ nimbu molio, nalo nane pilkiru, ‘Wambiye kolo toli ulume pali pilimomone ou ambo Ipu kiyengo nimbe kolo topa kondi topa lipe lou sirimu kinie pilipe lipe lombili pupe lou lierimu mele eno aku siku ye marene kondi toko liku lou singe kinie enonga ungumu pilkulie ningemone, ‘Olio Kirasinge yembo kake telime mindi.’ ningu yu tondolo munduku pilku yunge ungumu mindi pilku liku teko moloringi mele munduku siye kolko konopu alowa tekolie, ye lupemanе kondi tongema lombili puku lou lengenje.’ nimbu mini-wale mundupu molio.

⁴ Ye tene lupe eno molemelena omба, nane Yesusinge temanemo topo silio mele naa topa silimo, yuni ‘Yesusinge temanemo topo sikiru.’ nimbelie ye tengə lupe temanemo topa silimo kinie eno we pilku liku molemele. Molo ‘Mini.’ nilimele akumu te lupe, eno ou Mini Kake Telimu lsingi akumu molo, te lupe, akumu enonga konopune pupe pelemo kinie ‘We pepili.’ ningu kamu limele. Molo ye marene kolo toko “Temane peangamo topo sikimulu.” nilimele kinie nane temane peanga sikemo eno topo sirindu temanemo munduku siye kolko kanu yemane toko silimele temanemo mindi ‘Temane peangamo.’ ningu, taka liku pilku limele‡ kene ungu te nimbu kenjimbo kinie we niembo siye kolangi.§

⁵ Nane pilkiru, ‘Kanu yema eno ‘Sike Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yema molemolo.’ nilimele kanu yemando ‘Olionga ungu mane

* **11:1:** nirimumunge inie anjokondo 11:16-33 kamu nirimu. † **11:2:** Pulu Yemonga ambomo molemolo mele ungu te Osia 2:19-20, Aisaya 62:4-5, Isikiele kolomongo awili 16; Romo 7:4* kananila. ‡ **11:4:** nirimu mele inie anjokondo 11:19-20 kamu nirimu. § **11:4:** pora nimbendo molemo ungumu inie 11:2,1 mele.

sili ye awilime.' nilimele, kanu yemanga na maniendopa naa molio.' konopu lekero.*

⁶ Sike na ungu manema mimi sipu simbo mele sukuli te naa terindumunge ‚Kirasinge ungumu, mane sipu kenjilionje† nalo na ‚Kirasinge, ungume paa mimi sipu pilio. Eno mane silio kinie ungume mimi sipu pilio mele aliel eno lipu ora silio.

⁷ Pulu Yemonga temane peangamo eno topo simbondo ‚Nanga imbi manie molopili.' nimbu "Aku tekero kongonomonga mele kalangi." naa nirindu. ‚Nanga imbi lipu ola naa mundembo. Enonga imbi lipu ola mundundembo.' nimbu aku terindu. Nane aku sipu terindu ulu akumu ulu pulu keri te terindu molo ungu mane te pulue torunduye?

⁸ Eno lipu tapondopo Kirasinge kongono tendepo molorundu kinie Kirasinge yembo talape‡ marene kou mone liku tapondoko siringi akumu ‚Kirasinge yembo talapemanga kou mone wa lipu eno Korini yemboma lipu tapondorundu none tekemo.' nilke.

⁹ Na eno kinie molopo kongono terindu kinie na melte molo torumu kinie nanga angenupili kolea Masedonia poropinji molko oringi kanumene mindi na liku tapondoko mele molo torumume pali mengo ongo na siringimunge§ eno Korini yembomando "Na liku tapondoko melema sie." nimbu eno umbune te naa sirindu. ‚Na enondo "Liku tapondaa." nimbu umbune te paa naa simbo.' nimbu pilierindu mele kinié kepe aku sipu pilipulie ‚Eno na liku tapondangi.' nimbu umbune te pe pe kepe paa naa simbo.

¹⁰ Na aku sipu "Sike telio mele tembo." nimbu tondolo mundupu nimbu panjikiru mele paa mi lepo Kirasinge ungu sikemo na-kinie pelemomonga paa sike nikiru. ‚Nane eno Korini yemboma molemele, kolea Akaya poropinji koleamanga pali andopo temane peangamo topo simbo kinie "Kou monene topo toko liee." naa nimbo.' nikiru akumu paa sike nikiru. Aku sipu na nanu kapi nikiru mele manie naa pumbe.

¹¹ ‚Enonga kou mone naa limbo.' nikiru akumu nambe-mune nikiruye? Nane eno konopu naa mondoliomonga aku sipu nikiruye? Paa molo! Na eno paa konopu mondolio mele Pulu Yemone pilimo.

¹² ‚Mele kalaa.' paa naa nimbo akumunge pulumu isipe: „Ye mare enonga imbi liku ola munduku ‚Yembomane

* **11:5:** inie anjokondo 12:11; bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

† **11:6:** Kirasinge kongono tendeli ye mare pilipe konginjelimu naa perimumunge ungu te Lipe Mundorumu Yema 4:13 molopa, Pollo yu pilipe konginjeli naa peli ye mele molorumumunge ungu mare Ou Korini 1:17*. ‡ **11:8:**

bokumunge alsena anjokondo "43. sios". § **11:9:** Pillipai 4:15.

olionga ungume pilkulie 'Olione kongono telemolo mele kinie Pollone kongono telemo mele kinie telu sipe. „Yu kinie olio kinie pea Kirasini lipe mundorumu yema molopo, kongono telemolomonga mele kalolimu limolo.' ningu kanangi.' ningu telemele mele 'Paa naa teangi. Yembomane kanu yemanga ungu kolo tolime paa naa piliengi!' nimbulie 'Aku siku ningu pilinge aulkemo pipi siembo.' nimbu 'kanu yemane "Kongono tekemolomonga mele kalaa." nilimele mele nane paa naa tepo, na yemboma lipu tapondopo Kirasinge kongono tendeliomonga, mele kalolimu naa lio mele pe kepe paa naa limbo.

¹³ Aku siku telemele yemane 'Yembomane 'Olio Kirasini lipe mundorumu yema molemolo.' ningu kanangi.' ningu kolo toko andoko Kirasini lipe mundorumu yemane kongono telemele mele eno aku siku manda manjiku andoko kongono teko molemele.

¹⁴ Aku telemele mele kanokolie konopu kimbu siku naa molangi. „Kurumenga nomi, Setenene* kepe 'yemboma kondi tombando, yu sike molemo mele alowa tepa 'Mulu koleana angello te pa teline molemo mele molambo.' nimbe aku sipe manda manjipe telemo kanumu.[†]

¹⁵ „Setenene aku sipe telemo liemo, yuni telemo mele yunge kongono tendeli kendemande yema 'Yembomane olio kanokolie 'Ye sumbi nilimunge kongono tendeli kendemande yema molemolo.' ningu kanangi.' ningu aku siku manda manjiku kolo toko tengenye kinie kanokolie konopu awisili kimbu naa siengi. Pe enonga aku telemelemonga mele kalolimu lingemo papu linge.

11:16-33 Pollo Kirasini "Kongono Tende-pou." Nimbe Lipe Mundorumu Kongonomo Tendembando Mindili Norumu Mele Unru Te[‡] (11:1 pulu polko kanani.)

¹⁶ Nane ou nindu mele altopo nikiru. 'Nane nimbu kenjimbo kinie, nimbu kenjembo siye kolangi.' nindu kanumu. § 'Aku sipu ya kamu nimbo kinie, 'Pollo yu ungu aroma topa nimbe kekelepa tokomo.' ningu naa piliengi! Molo nane nanga imbi nanu lipu ola mundupu nimbu kenjimbo kinie 'Pollo yu kekelepa tokomo.' sike ningu piliengi liemo, kapola, 'andi kapi ningu enono imbi liku ola mundulimele yemanga ungume tako liku pilku liku molko

* **11:14:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". † **11:14:** Wale mare lopa-posi llayono mele manda manjilimola (Ou Pita 5:8). ‡ **11:15:** aku mele ungu ponjili mare inie yakondo 4:8-9, 6:4-5, 7:5, Ou-Korini 4:9-13. § **11:16:** ungu akumu inie yakondo 11:1 mele ya kamu nimbe terimu. Pe 11:21-33 paa sike kamu nirimu.

'Kekelepa tokomele.' naa nilimele mele,* nanga ungume aku siku taka liku pilku molko 'Kekelepa tokomo.' naa laniengi.

¹⁷ Nane 'Na ye awili peangamo.' nimbuaku sipu nimbu kenjimbo kinie Awilimunge kongono tendeli yembo tene nilke mele naa nimbo. Kekelepa toli ye tene nilke mele na nanu imbi lipu ola mundupu nimbu kenjimbo.

¹⁸ Ma koleana yembomane enonga imbime liku ola mundulimele mele ye awisilini aku siku telemelemonga na aku sipu nanga imbimu nanu lipu ola mundupu kapi nimbo.

¹⁹ Eno 'kekelepo naa topo pilipu kongnjeli peli yemboma molemolo.' †konopu lemele nalo, kekelepa tolemele yema 'kekelepa we tangi.' ninguskiye kolko taka liku pilku molemele.[†]

²⁰ Ye marene eno ka mele siku mindili siku nokolemele, molo enonga kongono "tendaa." nilimele, molo eno ningusangu siku enonga melema we limele, molo eno liku lou siku kolo tolemele, molo 'Olio ye peanga awilime molemolo. Eno yembo kerime molemele.' nilimele, molo 'Olionga ungume paa piliengi! Olio paa lombili wang.' ningusundolo munduku kara puku, eno larauwe tolemele kinie kepe,[‡] eno 'Korini yembomane' ,aku siku telemele yema pali 'Aku siku teangi.' ninguskiye kolko 'Ye peangama. Papu telemene.' ningusenonga ungume taka liku pilku molemele.

²¹ †Kanu yema, enone telemene mele na eno †Korini yemboma,kinie molorundu kinie aku sipu telka nalo na enge naa perimu-ne 'Aku sipu teambo.' naa nirindu akumu lawa terindu mele kinié aku sipu tepo kenjerindu mele paa pipili kolopo nimbu para sikiru.[§]

Nalo ye tene yu molemo mele kinie yu-kinie ulume wendo olemo mele kinie pipili naa kolopa tondolo mundupe nimbe para silimo liemo na kepe molio mele kepe na-kinie ulu wendo olemoma kepe pipili naa kolopo tondolo mundupu sumbi sipu nimbu simbola. Kinié ya nikiru ungumu kekelepo úngu langopo nikiru.* †Ye marene enono kapi ningus, teko molemele mele yemboma ningusilimele mele nane eno-kinie kere-kuru lipu na nanu kapi nimbu tepo molio mele nimbu siembo.,

* **11:16:** inie anjokondo 11:18-19. Giriki ungune "nala" molo "na kepe" nimbe molemomonga ungu pulumu ya molemo. † **11:19:** kumbi lepa molemo mele te inie 11:4. ‡ **11:20:** Yembo marene pilkulie ' "ungu taka tondolemele" nimbendo ya ungu iko topalie "larauwe tolemele" nirimunje.' ningus pilimele. Sikenje, molo Mateyu 26:67, Lipe Mundorumu Yema 23:2, Ou Timoti 3:3, Taitasi 1:7 kinie ye marene toringi melenje? § **11:21:** Pollone yemboma iri tombando ungu iko mele topalie aku sipe nirimu. * **11:21:** Pollone ya yuyu kapi nirimu mele ungumunge pulumu inie 11:18.

22 Andi ye kanume Ipuru yemaye? Na Ipuru yemola.
 Kanu yema Isirele yemaye? Na Isirele yemola.[†]
 Kanu yema ‚pulu pulu anda-kolepa, Eporayamone kalopa
 lsimu yemaye? Na Eporayamone kalopa lsimu yemola.
 23 Kanu yema Kirasinge kongono tendeli kendemande
 yemaye?
 Eno Kirasinge kongonomo tendelemele maniendopa mele;
 na Kirasinge kongonomo paa olandopa tendeli yemo molio.[‡]
 (Ya ‚na nanu imbi lipu ola mundupu kapi nimbu, nikiru
 mele na konopu naa peli ye te kekelepo topo nikiru.)
 Na Kirasinge kongonomo mindili sipu olandopa terindula.
 Na wale olandopa ka ulkena perindu.[§]
 Na wale paa awisili kopene toringi mindili norundu mele
 kanu yema topo manie mundulio.
 Wale awisili na nondopo kolorundu.
 24 Juda ye nokolimene na ‚walse walse ningu ka siku
 na ‘Olandopa llo tepili.’ ningulie,
 ka pulsene wane paono tene nani ningu toringi,
 aku walema lipe tere lepa kise pakera.*
 25 Wale yepoko ‚Romo yemane, na kopene toringi;
 walse ‚Juda yembomane, na kouni toringi;†
 wale yepoko na sipine andorundu kinie topa bulsupe
 kamu keri lierimu; walse sipi te aku terimu kinie
 na nomu kusana sukundu
 ipulueli tangoli wale talo perindu;[‡]
 26 ulke tengah wale awisili naa pepo,
 kolea lupe lupemanga awisili pelipu mindi andorundu;
 andorundu kinie wale marenga pondeanga
 na nona purundula;
 wale marenga wa noli yemane na toko
 melema wa linge teringila;
 wale marenga nanga ‚Juda, yembomane na tonge teringi;
 wale marenga Juda yembo talapena ulsukundu yembomane
 na tonge teringila;
 wale marenga taonomanga na tonge teringi;
 wale marenga na kolea ku lieline andorundu kinie
 na pondeanga koleane nombá terimu;
 wale marenga nomu-kusana na no wangorundula;

[†] **11:22:** Pillipai 3:5. [‡] **11:23:** Ou Korini 15:10. [§] **11:23:** Lipe Mundorumu Yema 16:23. * **11:24:** Aku teringimunge ungu pulumu Ungu Manema 25:1-3 molemo. ‚Yembo tene paa kamu tepa kenjimbe kinie pilkulie mane singendo kanu yembomo ka pulse tu paono tangi.’ niringi nalo ungu manemone tupaono (40) mako torumu mele ‚olandopa tongi liemo ka pulse tonge yema eno kelko pundu toko ka pulsene tangi.’ nirrimu kulu pilkulie te munduku siye kolko wanepaono tenenani (39) mindi toringi. † **11:25:** Lipe Mundorumu Yema 14:19. [‡] **11:25:** Lipe Mundorumu Yema 27.

wale marenga ye marene kolo toko 'Olio Kirasinge yema molemolo.' ningulie nanga kongonoma pipi sindinge teringila.

²⁷ Mindili sipu umbunema pepili kongonoma andopo tepo, kongono terindumunge wale awisili uru naa pepo, wale awisili engele tepe no waka lepa tepili molopo, wale awisili langi naa nombo we pepo, wale awisili ali terimu kinie wale pakoli pakombo te naa lierimu kulu alini paa kolorundu.

²⁸ Akumu mindi molo. Umbune mare pea na-kinie wendo olemo. Alieli nane Kirasinge yembo talapema nokombondo konopu paa awisili lipu munduliomonga na konopune umbune awisili pepili molio.

²⁹ 'Kirasinge' yembo te yu enge nimbe molemo mele pora nilimo kinie na kepe 'yu-kinie kondo koliomonga' konopu tondolo pupili naa molio. Meltene 'Kirasinge' yembo te kondi tolemo kinie yuni tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa tepe kenjilimo kinie na paa kamelena mindili telemo.

³⁰ Na nanu imbi lipu ola naa mundumbo kinie enone nanga ungumu naa pilku linge liemo, kapola, nanga imbimu kapi nimbu lipu ola mundembo! Nalo 'Nanga imbimu kapi nimbu lipu ola mundembo!' nimbulie mele marene na topa manie mundulimo kinie na enge te naa pelemo mele lipe ora silimo kanu melemanga nanga imbimu lipu ola mundumbo.[§] 'Na enge paa pelemo. Na imbi paa molopa, pilipe konginjeli paa pelemo.' nimbu pilipulie nanu kapi naa nimbo.'

³¹ Awili Yesusinge Lapa Pulu Yemo, yunge imbi alieli lipu ola mundundumolo kinie paa papu, yuni ungu ya nikirume 'Kolo tokomo.' manda naa nimbé.*

³² Kolea awili Damasikasi 'na purundu kinie, ye nomi kingi Aretasinge kolea nokondorumu ye awilimuni 'Ami yemane na ka siengi. Damasikasi pala kerepulune nokoko angiliengi.' nirimu-ne nokoko angilieringi.

³³ Nalo 'pala kerepulune nokoko angilieringimunge, nanga angenupili marene na wale basiketena lakilkulie palana ka moko toko liku ulsu mundoringi.'[†] Aku teringimunge kanu ye awilimuni na ka simbe terimumu 'Ka naa sipili.' nimbu talopa lepo purundu.

12

12:1-10(12:1-6) *Pollo Uru Kumbu Tepa Kanopalie Ungu*

§ **11:30:** ungu pulu mele te inie anjokondo 12:9. * **11:31:** inie yakondo 1:23.

† **11:33:** Lipe Mundorumu Yema 9:(19b-22,)23-25.

Tondolo Mare Awisili Pilierimu Kinie (12:7-10) Meltene Yunge Kagine Torumu Temanemo (11:16 pulu polko kanani.)

¹ Nane nanu kapi nimbu nanga imbimu nanu lipu ola mundukuru mele* paa lipu ola mundumbola. Aku naa tembo kinie teko kenjilimele nimbu simbo nikiru mele naa pilinge. Aku tembo kinie sike tepo kenjimbo, na nanu imbi lipu ola mundupu kapi nimbo ulumuni sike eno kinie na kinie olio naa lipe tapondomba nalo ‚nanga imbimu lipu ola mundupu nanu kapi nimbu ungu te pea niembo.‘ Awilimuni uru kumbu mele sipe ungu lopi tepe perimu ungu mare na nimbe sirimumenga ungu mare ‚na nanu kapi nimbu, niembo.

² Kirasinge ye te kanopo imbi silio, kanu yemo[†] ponie tene-po ombo pupili ou Awilimuni yu lipe sinjipe memba mulu kolea awi-suku-singi mulu kolea tengə sukundu memba purumu.[‡] Aku yemo kalu pali meli purumu molo minimu mindi meli purumunje, na naa pilio. Pulu Yemone mindi yuyu pilimo.

³⁻⁴ Kanu yemo, Pulu Yemone mulu kolea paa peangana lipe sinjipe meli purumu mele na pilkiru, ‚nalo, akumu kalu pali memba purumu molo minimu mindinje, na naa pilkiru. Pulu Yemone pilimo. Kanu yemone ungu mare pilierimu kanu ungume ‚Yemboma piliengi!‘ ningulie, yembomane ningendo perelemela. ‘Yembomane naa ningu siengi.’ ningu mi tolemele ungume pilierimu.

⁵ Ye te aku sipe ulu te terimu ‚nikiru, yemonga imbimu lipu ola mundundupu kapi nindimbo nalo nanga imbimu lipu ola mundupu kapi naa nimbo. ‘Nanga imbimu lipu ola mundembo.’ nimbulie na tondolo te naa pelemo mele kinie umbune na kinie wendo olemo mele kinie mindi nimbu sипу imbi lipu ola mundumbo.[§]

⁶ Molo nane sike nanu kapi nimbu nanga imbi lipu ola mundulkenje, sike ungume mindi nilkemonga na kekelepa toli ye te naa molka. Nalo ‚Pulu Yemone urukumbuni lipe ora sirimu, na melema kanorundumunge, naa kapi nimbu nanga imbi lipu ola mundulkenje kapola naa latelka kene nanga imbimu lipu ola naa mundumbo. ‘Na-kinie aku sipe ulume wendo orumu mele mindi, yembomane pilkulie nanga imbi liku ola mundunduku na liku awi silimelanje kapola naa telka. Na we tepo molopo ungu nimbu silioma mindi pilkulie na molio mele sumbi siku

* **12:1:** inie yakondo 11:16-33. † **12:2:** Nawenje? ‘Pollo yuyu.’ ningu pilimele; inie nondopa 12:7 nilimo. ‡ **12:2:** Juda yembomane pilkulie ‘Mulu kolea yepoko pakera lemo.’ ningu pilieringi. Olio “mulú” nilimolo akumu “Mulu kolea te.” niringi. Pollone kanu yemo “Mulu kolea yepoko sipemonga purumu.” nirimu. § **12:5:** inie yakondo 11:30.

pilinge kinie papu. „Andi yemane enonga imbi kapi ningu liku ola mundulimele mele paa naa tembo.“*

⁷ Pulu Yemone na mulu koleana memba pupe na mele paa peangama lipe ora sirimu kanorundumunge „na paa kara pulke nalo Pulu Yemone, Na ‘kara naa pupili.’ nimbe nanga kangikundu mindili nombo molombo melte sirimu.[†] Aku mélemo „kurumenga nomi, Setenenga[‡] kendemande tene ‘Na mindili nopili.’ nimbe alieli mindili silimo. „Pulu Yemone, ‘Na nanu ye awilimu molio.’ konopu naa leambo.’ nimbeline na-kinie ‘aku sipe umbune wendo opili.’ nirimu.

⁸ ‘Awilimuni na lipe tapondopa umbune kanumu wendo lindepili.’ nimbu wale yepoko yu tondolo mundupu mawa terindu

⁹ nalo yuni „umbunemo wendo naa lipelie, nando nimbendo: “Yembo te tondolo naapelemo kinie nanga tondolomone yu enge paa olandopa pelemomonga nane nu we kondo kolio ulumuni nu manda moloni.” nirimu. „Yuni aku sipe nirimu, munge na tondolo naa peli yemo moliomonga na nanga imbi lipu ola mundumbondo konopu silio.[§] „Tondolo naa pepili moliomonga Kirasinge tondolomo na-kinie pepa na nokolemo-na pilipulie aku sipu telio.,

¹⁰ Na Kirasinge kongono tendeliomonga
kuru tolemo molo kangi pange-mange telemo
molo konopu enge naa pelemo kinie kepe,
na teko kenjiku ungu taka tondoko teko pipili
kondolemele kinie kepe,
na-kinie umbune awisili wendo olemomonga
mindili nolio kinie kepe,
yembomane na konopu keri panjikulie
‘Na umbunema wendo opili.’ ningu
na teko kenjiku mindili silimele kinie kepe,
na konopune umbunema tepa waengo naa nipili
molio kinie kepe,
aku sipe umbunema wendo wendo olemo kinie na tondolo
te naa pelemo kinie, „Kirasinge tondolomo na-kinie pepa
na nokolemo, monga tondolo pupili moliomonga konopu
waengo sipu ‘Kanu ulume wendo opili.’ nimbu molio.

*12:11-21 Pollone “Kirasinge Korini Yemboma Kirasinge
Ungumu Tondolo Munduku Pilimele Mele Siye Naa Kolko*

* **12:6:** Pala „, akune molemo ungu akumu 11:12 molemo mele. † **12:7:** ‘Kanu mindilimu yembomane Pollo umbune siringimendo naa nirimu.’ konopu lemolo. ‘Yu kuru awili tepa torumu te pora naa nimbe we perimumundu nirimunje.’ nimbu pilimolo. ‡ **12:7:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. § **12:9:** inie yakondo 11:30.

Kamu Tondolo Munduku Pilku Molangi.” Nirimu Ungu Te (11:1 pulu polko kanani.)

¹¹ ‘Nanga imbi ola molopili.’ nimbu nanu kapi nimbu kanu ungu nikirumu, manda naa tepili, nimbu kenjipu kekelepa tokoro nalo enone ‘Na teambo.’ ningu ulku tokomele-na aku tekero. ‘Andi yemane na ningu kenjeringi kinie eno piliengi eno Korini yembomane, na ‘ye peangamo.’ ningu kapi nindilimelanje papu. Nalo kapi naa ninderingimunge na nanu kapi nimbu imbi lipu ola mundondu. Na sike imbi naa molemo yemo nalo andi yema “Olio Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu ye peanga awili olandopama molemolo.” nilimele yemanga na ye manie te naa molio,* akumunge enone na aku siku kapi nindilimela.

¹² Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane telemele mele ‘na eno-kinie molopolie ‘Na aku sili ye te molemo.’ ningu kanangi.’ nimbu, yuni lipe mundorumu yemane telemele mele nane aku sipu ulu mare terindu. Na paa mindili sirindu umbunema ‘We meambo.’ nimbu siye naa kolopo tondolo mundupu molopolie, Pulu Yemone mindi manda ulu tondoloma telemo mele ulu tondolo awisili lupe lupema tepo, yemboma kanokolie paa mini-wale mundulimele ulu tondoloma terindu kanumu.

¹³ Nane Kirasinge yembo talape† mare kinie terindu mele olandopa, eno Korini Kirasinge yembo talapemo kinie terindu mele maniendopaye? Ulu telu mindi yembo talape lupema-kinie terindu, eno Korini yembo talapemo-kinie naaterindu, akumu kongono tenderindumunge eno umbune sipu “Mele kalaa.” naa nirindu.‡ Eno umbune aku sipu naa sirindumu lawa terindu nalo lawa terindumunge na-kinie konopu keri naa panjiku, siye kolangi.

¹⁴ Kinié na eno molemelena wale yepoko sipu ombó tekero§ nalo ombolie eno umbune te si,pu “Melema siee.” ni, mbondo naa ombó. Na enonga melema konopu mondopo limbondo naa ombó. Na eno konopu mondopo kanombondo ombó. Ambolangomane anupili lapali pe liku tapondongendo melema naa nosindilimele; anupili lapalini ambolangoma liku tapondongendo melema nosindilimele kanumu.

¹⁵ Aku sipu, nane ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbu konopu sipu nanga melema eno simbo, na nanu kepe eno simbo.

* **12:11:** inie yakondo 11:5; bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

† **12:13:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ‡ **12:13:** inie yakondo 11:7-9.

§ **12:14:** inie anjokondo 13:1.

Nane eno konopu olandopa mondoliomonga enone na laye teko konopu mondonge kinie papuye?

¹⁶ Aku sikenje nalo nane eno umbune te naa sirindu. Nalo enonga ye marene 'Pollone olio, umbune we sikimu. Yu mele naa kalemolomonga, kou mone wa limbendo nimbe pangu sikimu. 'Yemboma lipe tapondombando "Siee." naa nikimu.' nilimele. 'Kondi toli ulu pulumu Pollo kinie pelemo.' nilimele.

¹⁷ Akumu nambemune nilimeleye? Nane ye mare eno molemelena "Paa." nimbu lipu mundorundu kanumu "Enonga melema wa lindengi paa." nimbu lipu mundorunduye?

¹⁸ Nane ou Taitasi "Eno molemelena paa pu!" nimbu tondolo mundupu lipu mundorundu kinie olionga angenu te "Taitasi kinie tapu toko pale." nimbu lipu mundorundula kanumu. Pe Taitasi eno moloringine ombalie eno nimbe pangu sipe melema wa lsimuye? Taitasi kinie oltonga konopu telu sipe pepili kongono naa telemboloye? Oltone ulu telemboloma telu sipu naa telemboloye?*

¹⁹ I pepá topo sikirumu ' ' 'Yuni telemo mele sumbi sipe telemo.' ningu piliengi!' nimbe topa sikimu.' ningu pilimeleye? 'Paa molo!' Pulu Yemo pilipe molopili inikiru: 'Kirasini "Ni." nilimo mele nilio. Nanga yembo konopu mondolio yemboma, nane ulu teliomma pali eno lipu tapondopo konopu tondolo pupili molonge ulume mindi telio.' nikiru. 'Akumu kolo naa tokoro, Pulu Yemone pilimo.'

²⁰ Na eno molemelena ombo kanombondo laye mini-wale pukumu. 'Na eno molemelena ombó kinie eno 'Olio molopo kondomolomonga kanopa peanga kanopili.' konopu lemele mele yembo te naa kanombo.' nimbu piliomonga aku sipe mini-wale pukumu. 'Enone 'na ye peangamo' konopu leko 'Na kanamili.' ningu pilimele mele ombó kinie na kanokolie 'Yu aku sipe naa molemo.' ningu kanonge kinie kapola naa temba.' nimbu piliola. 'Ombo kanombo kinie eno nambolka ulume teko molongenje.' nimbu piliomonga mini-wale pukumu.

'Eno kerepale ningu,
teko kondoko mele peangama nosilimele, yemboma kinie konopu keri panjiku,
popenge teko mumindili kolko,
yemboma kondo kolko liku naa tapondoko
eno enono yu-mele-mele nokoko,

* **12:18:** Kou-mone liku maku toringimundu nirimunje. Aku liemo kanu ungumu inie yakondo kolomongo 8-9selo molemo. Taitasi lipe mundororumu temanemo 8:6,16-24 molemo.

yembomanga ungu bulkundu nindiku,
andoko kolo toko yemboma temane toko siku,
kara puku,
anjo yando ungume naa pilku konopu telumu
naa pepili ulume yu mele mele teko embambo siku,
ulu keri aku sipema teko paa molko kenjinge kinie kanom-
bonje.' nimbu piliomonga na mini-wale pukumu.

²¹ „Eno molemelena ombo kanombomonga ungu te pea
pelemola.,‘ Eno molemelena altopo ombó kinie eno kanoko
molangi nanga Pulu Yemone na tepa pipili kondomba. Ou
ulu pulu keri teringi yembomane teko kenjeringi mele
kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa teringi liemo
ulu aku sipe mele te na-kinie wendo ombá.

Amboma kinie yema kinie wapora toringi ulume kinie,
ye naa puku ambo naa lili yemboma
ulu kerinele teringi ulume kinie,
aku siku ulu kerime mindi tengendo waka kolko
konopu kimbu siku andoko teringi ulume kinie,
aku siku teko kenjeringi ulu kanume kanoko keri kanoko
konopu alowa naa teringinje. Ou teringi mele we teko
molomelenje.’ nimbu pilipu na mini-wale mundupu molio.
Sike aku siku teko molangi ondu liemo kanopolie na eno-
kinie konopu umbune tepili kola tembo.

13

13:1-10 Pollone Kirasinge Korini Yemboma Kamu Liepi-Liepi Topa, Molonge Mele Tondolo Mundupe Mane Sirimu Unzu Mare

¹ Kinié na wale yepoko sipu eno molemelena ombó
tekero.* ‘Ombo tembomonga, ungu te Pulu Yemonga
bokune nilimo mele isipe:

‘Yemboma pilku molangi yembo tene yembo te
ulu te tepa kenjerimu mele nimbe simbe kinie
yembo kanumuni tepa kenjimbe mele
yembo talone molo yepokane kanokolie
yu temba mele manda ningu singe kinie mindi
ungumu pilku

‘Yembomone sike tepa kenjerimu.’ ningu piliengi!
‘Yembo telumuni mindi nimbe simbe kinie
naa piliengi!’,†
nimbe molemo kanumu.

²⁻³ ‘Kirasini nanga kerena ungumu nimbe silimo molo
molonje?’ ningu pilku “Liku ora si.” nilimelemonga nane

* **13:1:** inie yakondo 12:14. † **13:1:** Unzu Manema 19:15, Mateyu 18:16, Jono 8:17, Ou Timoti 5:19.

ou wale talo sipu eno kinie ombo molopolie liepi-liepi topo "Tembo." nirindu mele kinié altopo aulke sulune molopolie liepi liepi topo nikirula: Ou ulu pulu keri teringi yemboma kinie, we yembo lupema^{ne} pe kinié kepe ulu pulu keri telemele yemboma, kinie kepe, te mundupu siye naa kolopo 'Eno pali mindili nangi.' nimbo. „Ulu pulu keri telemele yemboma kinie, tembo." nikiru mele tembo kinie kanoko pilkulie 'Kirasi yuni enge pepili eno nanga kerena mane simbe.' ningu kanonge. 'Teko kenjilimelemonga, mane simbendo enge naa pepili mane naa simbe.' ningu kanonge.⁴ Sike ou yu enge te naa perimu kinie unjo perana uku toko panjeringi kolorumu nalo Pulu Yemonga engemone yuconde molemo. Na yu kinie tapu topo molembolomonga yu ou enge te naa pepili molorumu mele na enge te naa pepili moliola, nalo na eno molemelena ombó kinie Kirasi pea tapu topo molombolomonga Pulu Yemonga tondolomo na kinie pepili eno tondolo mundupu mane simbo.

⁵ Eno yu-melete-melete enono enonga konopume apuruku pilkulie, 'Olio, 'Kirasi sike. Yunge ungumu sike.', nimbu tondolo mundupu pilipu molemolonje. Molo molonje.' ningu piliengi![‡] Enono yu-melete-melete paa mimi siku piliengi! "Kirasi Yesusi enonga konopune molemo.' ningu pilimele.' konopu lekero. Molo aku siku manda manjiku pilkulie "Sike.' nimbu tondolo mundupu naa pilipu molemolo.' ningu piliengiye?

⁶ 'Te isipu konopu lekerola:', 'Na kongono telio mele, mimi siku kanoko pilku apurukulie 'Na sike Kirasini "Nanga kongono tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo molio.' ningu kanangi.' konopu lekero.[§]

⁷ Na Pulu Yemo kinie ungu nimbulie, 'Enone ulu te teko naa kenjengi liku tapondou.' nimbu mawa telio. "Na Kirasini "Nanga kongono tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te molemo.' ningu kanangi.' nimbuaku sipu yu mawa naa telio. Akumu uluri molo. 'Enone na kongono telio mele kanoko apurukulie 'Yu kolo toli yemo.' ningi liemo mandala nalo enone ulu sumbi nilime mindi teko molangi.' konopu lekero. 'Aku teko molonge kinie paa papu.' konopu lekero..

⁸ Nane ungu sikemo topo manie mundumbo aulke te naa lemo. Ungu sikemo alieili lepa mindi pumbe ulume mindi lipu tapondopo, tembo.

⁹ Eno enge pepili molemelemonga na 'eno mindili nangi.' nimbu tondolo mundupu mane simbo enge te naa pelemo kinie konopu sipu molio. Akumunge, 'Pulu Yemone eno

[‡] 13:5: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § 13:6: inie yakondo 12:12.

Kirasinge yemboma olandopa olandopa sumbi siku molko kamu sumbi siku molonge tondolomo eno sipili.' nimbu yu aku sipula mawa tendepo molio.

¹⁰ 'Awilimuni 'Na yunge kongonomo tendani.' nimbe eno tondolo munduku molonge nambamo na sirimu aku nambamone eno molemelena ombolie nane eno tondolo mundupu mane naa siembo.' nimbu na kolea sulune molopolie ipepámo eno topo sipu , 'olandopa olandopa sumbi siku molangi.' nikiru. Awilimuni 'Eno molko kenjinge kongonomo teani.' nimbe na nambamo naa sirimu kanumu.*

*13:11-14 Pollone Pep mo Topa Pora Simbendo Torumu
Ungume*

¹¹ Kapola, nanga angokeme, pepá manda tambo kene "Eno molaa." nikiru. Eno 'olandopa olandopa yembo sumbi nilime molamili.' ninguaku siku molonge ulume tondolo munduku teko, nane eno "Teangi." nikiru mele pilku liku teko, konopu telune pupili kapola kapola molko, takaliku tapu toko molangi. „Aku siku teko molonge, kinie Pulu Yemone eno konopu mondopa, "Eno konopu telune pupe pe nipili takaliku molangi." nilimo yemo eno kinie molomba.

¹² Pulu Yemonga yembo kake telime molemelema 'An-genupili.' ningu eno enono anjo yando kangulku[†] kondo kolko "Manda molemeleye?" niengi.

¹³ ‡Pulu Yemonga yembo kake teli ya molemelemane pali "Eno manda molemeleye?" nikimili.

¹⁴ Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa molopili molko, Pulu Yemone eno pali konopu mondopa molopili molko, Mini Kake Telimu eno kinie pali tapu topa molopili molangi. (Aku sipe tepili.)§

„Aku pea nikiru..»

* **13:10:** inie anjokondo 10:8. † **13:12:** ungu pulu te Romo 16:16*. ‡ **13:13:** Yembo mare kolomongo kanga 12 kinie 13selo kolomongo naa toko, 12-13selo "12" ningu, 14 "13" nilimele, akumu uluri molo. § **13:14:** Pala 0 akune sukundu molemo ungu akumu yembo marene "Aku sipe molopili." ningu tolemele; marene "Aku sipe naa molopili." ningu naa tolemele.

GALLESIA

Pollone GALLESIA Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

Kolea Gallesia akumu disiriki ningu poropinji niringila. Pulu Yemonga bokune temondo nilimonje, mimi siku naa pilimele. Pollo Gallesia pupe andorumu temane mare Lipe Mundorumu Yema 13:16-14:25 mele, 16:6, 18:23 molemo.

Gallesia pepámonga ungu pulu te i sipe: Ou Juda yemboma mindi Yesusinge talapemo moloringi. Nalo pe Pollo Juda yembo naa molko yembo lupema moloringi koleamanga awisili andopa temane peangamo topa sirimu kinie kanu yembo lupemanga mare Yesusinge talapena sukundu oringi kinie umbune te wendo orumu. Kanu umbunemo i sipe: Mosisini Pulu Yemonga ungu mane sirimume ou Juda yembomane pilku liku teringi mele kanu yembo lupemane naa pilku teringimunge Juda ye marene ningendo: "Juda yembo naa molemelemane Kirasinge yemboma kamu molongendo yema kinie kangoma kinie Mosisini ungu mane sirimu mele pilkulie enonga kangi te kopisiku makaye teko wendo liengi. Mosisini ungu mane sirimume pali pilku liku teangila." niringi. (Ungu te Lipe Mundorumu Yema 15:5 molemo. 15:1-6 pali kanani. "Molo." niringi mele 15:19-21 molemo.)

Kanu Juda yema Gallesia poropinjine andoko Kirasinge talapena yembo moloringimendo ningendo: "'Sike.' ningu pilimele ulu akumuni mindi eno naa lipe tapondomba. Mosisini ungu mane sirimume pilku liku teangila." niringi nalo Pollone nimbendo: "Paa molo!" nirimu. "Yesusi Kirasi yu 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni mindi Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'Konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanolemo, yu-kinie pea kapola kapola molemolo aulkemo akisindilimo. Kanu ulumuni mindi olio molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu limolo aulkemo akisindilimo. Mosisini ungu mane sirimu akumene olio lipe tapondomba ulu te naa pelemo." nimbe ipepámo eno topa sirimu. Ungu akumunge ungu pulu tondolo te Gallesia 2:16 molemo.

Boku Romo kinie Gallesiaselo ungu tondolo awisili telu sipe. Unku pulu mare bokumunge alsena anjokondo "26. lo", "18. katim skin", "31.3. pikinini bilong God", "45. stretpela man", "2. arapela lain" molemo kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1-2 PULU YEMONE YUYU POLLO MAKO
TOPA "KIRASINGE KONGONOMO TENDE-POU." NIMBE
LIPE MUNDORUMU UNGU TE*

*1:1-5 Pollone I Pep mo Tombando Ou Pulu Pulu Torumu
Ungumu*

¹ Na Pollo, Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu ye te.*

„Mana, yembomane 'Aku kongonomo te-pou.' ningu na mako naa toringi. „Mana, ye tene "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe naa lamundorumu. Yesusi Kirasi kinie Kirasi kolorumu kinie topa makinjinderimu Lapa Pulu Yemo-selone mindi na "Elonga kongonomo tende-pou." ningu liku mundoringili.

² Nane eno Kirasinge yembo talapemo† ference

kolea Gallesia poropinji taonomanga maku toko molemele yemboma ipepámo topo sikiru. „Na kinie pea kongonomo tapu topo telemolo, angenupili pea molopolie ipepámo topo sikiru.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

⁴ Kanu Awili Yesusi Kirasi‡ yuni yuyu 'Olio lipu tapon-dambo. Olionga ulu pulu kerime manie pupili. Olio, mana yemboma ulu pulu kerimenga suku naa molangi lipu tapondopo wendo liembo kene enonga nimbu kolondambo.' nimbe kolondorumu yemo. Aku terimumu Lapa Pulu Yemone 'Teani.' nirimu mele pilipe lipe tembando aku terimu.§

⁵ Kanu Lapa Pulu Yemonga imbimu kamu-kumu ola molopa mindi pulimo. Aku sipe sike tepili.

1:6-10 Temane Peanga Telu Mindi Pelemo Ungumu

⁶ Kirasini eno we kondo kolopalie enonga nimbe tender-imumunge Pulu Yemone "Eno nanga yemboma molangi waa." nirimu mele eno pilku lsingi mele nondoko konopu alowa teko, 'ye marene, "Temane peangamo topo sikimulu mele piliengi!" nilimele temane te lupe pilku molemele-monga na eno-kinie konopu keri panjipu konopu awisili lipu mundupu molio.

⁷ Nalo kanu temanemo sike temane peangamo molo. 'Temane peanga te lupe paa naa pelemo!' Ye marene eno teko embambo siku "Kirasinge temane peangamo topo

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ‡ **1:4:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

§ **1:4:** Mateyu 1:21, Jono 1:29, Romo 4:25, Ou Korini 15:3, Ou Pita 2:24.

sikimulu." ningu ungu mare lupe alowa-malowa teko Kirasinge temane peangamo teko kenjinge tekemele.

⁸ Nalo olione kepe, mulu koleana molemo angello tene kepe, temane peanga te lupe topo sipu, olione eno ou pulu pulu topo sirimulu temane peangamo mindi naa tomulu liemo „aku sipe kolo tomba yemo, Pulu Yemone ‘Yu alieli mindili nomba molopili.’ nimbe ‘kolea kerine lipe, mundopili.

⁹ Ou nane ya nindu mele kinié altopo nikiru: Ou temane peangamo ‘Sike.’ ningu pilku lsingi kanumu yembo tene naa topa sipe, “Temane peangamo tokoro.” nimbe temane te lupe topa simu liemo ‘Pulu Yemone,’ ‘Yu alieli mindili nomba molopili’ nimbe ‘kolea kerine lipe, mundopili.

¹⁰ Kinié nane ya ungu nikirumu ‘Yembomane na kapi ningu ‘ye peangamo.’ niengi.’ nimbu nikiru molo ‘Pulu Yemone na kapi nimbe ‘ye peangamo.’ nipili.’ nimbu nikiruye? Molo ‘Yembomane pilkulie konopu siengi.’ nimbu temane peangamo topo silioye? Nane ‘Yemboma konopu siengi.’ nimbu ulume telkanje na Kirasinge kongono tendeli kendemande te naa molka.

1:11-24 Pulu Yemone ‘Pollo Kongono Andopa Tepili.’ Nimbe Mako Torumu Mele Temanemo ference*

¹¹ Nanga ‘Kirasi piliei, angenupilime, nane temane peanga eno topo sirindu kanumu ‘mana, yembo tene konopumuni pilipelie na nimbe sirimu temane te molo. ‘Akumu paa pilieni!’ nimbu nikiru.

¹² Kanu temane peangamo ‘mana, yembo tene na topa sirimu-ne pilipu lipu andopo naa topo sirindu. Kanu temanemo yembo tene na mane naa sirimula. Paa molo. Yesusi Kirasini ‘Kanu temanemo Pollo piliepili.’ nimbe na temane peanga akumu lipe ora sirimu-ne pilipu lsindu.

¹³ ‘Na ou ‘Kirasinge temanemo ungu sike te paa molo.’ nimbu pilipu paa konopu lupe pepili molorundumunge Kirasini yuyu na naa lipe ora silkenje paa pilipu naa likle.[†] Na ou molorundu mele eno temanemo pilieringi. Na ou Juda yembomanga ungu manema paa pilipu tepo molopo, eno Pulu Yemo kapi ningu popo toringi mele nane aku sipu tepo molopolie, Kirasinge yembo Pulu Yemonga talapena moloringime paa tondolo mundupu mindili lipu sipu, ‘Yemboma pali Kirasinge ungumu kamu munduku siye kolangi. Yunge talapemo kamu pora nimbe manie pupili.’ nimbu aku terindu.

* **1:10:** Lipe Mundoromu Yema 9:1-31. † **1:13:** Pala , akune sukundu molemo ungumu Giriki ungune 1:12,13 selo lipe tere lendelemo ungu te molemo kanumunge ungu pulumu molemo.

¹⁴ Na kinie kapola meringi Juda yemanga awisili topo akili lendepo, nane Juda yembomanga ulu pulume paa olandopa pilipu tepo molopo, olionga anda kolepalimenga ungu manema paa tondolo mundupu pilipu lipu, ‘Yemboma pilku liku teko molko, kanu ungu manema paa munduku siye naa kolangi.’ nimbu ungu manema paa mimi sipu nokorundu.

¹⁵ Nalo na ou naa meangi Pulu Yemone na we kondo kolopa ‚yunge yemo molambo.’ nimbe, mako torumu, kanu Pulu Yemone yyu temba mele konopuni pilipelie

¹⁶ ‘Nane yunge Malo kanopo imbi siembo.’ nimbe lipe ora sirimu. ‘Na Juda yembo naa molko yembo lupe‡

molemelena andopa yunge temane peangamo topa sipili.’ nimbe yunge Malo§ na lipe ora sirimu. ‚Konopu alowa tepo Kirasinge ye te molopolie, nane ‚mana, yembo tendo “Na nambe-embonje? Temane peangamo piliembo na toko si.” naa nirindu.

¹⁷ Na ou aku sipu naa molambo Yesusini ou kumbi lepa ‚Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema kolea awili Jerusalleme moloringine naa lapurundu. ‚Pulu Yemone na mane sipili.’ nimbu, sumbi sipu kolea Areپia* pupu akune wale mare molorundu. Pe kelepo kolea awili Damasikasindu yando ‚ombo ungu mane sipu, molorundu.†

¹⁸ Kanu kinie ‚Pulu Yemone yunge Malo na ou lipe ora sipili pe, ponie yepoko ombo purumu kinie ‘Na Pita kanopo imbi siembo.’ nimbu Jerusalleme pupu, yu kinie pea koro talo molorundu.

¹⁹ Yesusini ‚Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yemanga te pea naa kanorundu. Awilimunge angenu Jemisi mindi‡ kanorundu.

²⁰ Nane itemane pepána topo sikirumu kolo naa tokoro. Pulu Yemo kanopa molopili mi lepo eno nimbu sikiru akumu paa sike nimbu sikiru.

‡ **1:16:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. § **1:16:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong God”. *

1:17: Kolea Areپia kanumu kolea awili Damasikasi anjokondo kolea te. Pollo ou Damasikasi pupe molorumu mele temanemo Lipe Mundorumu Yema 9:1-9. Pe Areپia pupe molopa, pe wale talo sipe Damasikasi ombo molorumu. Areپia pupe molopa Damasikasi kelepa yando orumu temanemo ya mindi molemo. † **1:17:** Lipe Mundorumu Yema 9:22-23. ‡ **1:19:** “Jemisi” nirimu ye akumu ‘Yesusi angenu Jemisini pep torumu yemo.’ ningi pilimele. (Mateyu 13:55 kinie, Jemisini pep topa sirimu bokumunge pulu pulu ungumu kinie kanani.) Yesusini ‘Nanga kongonomo tende-pou.’ nimbe lipe mundorumu ye Jemisi akumu ou toko kondoringi temanemo Lipe Mundorumu Yema 12:1-2.

²¹ Pe na kolea Siria kinie Sillisia poropinjiselonga andoruntu.

²² Kolea Judia disiriki sukundu kolea wemanga Kirasinge yembo talapemane na naa kanoringi. §

²³ Terindu mele temanemo mindi ou pilieringi. Akumu isipe: "Olio ,Kirasinge yemboma, andopa mindili lipe sirimu ye kanumuni temane peangamo ou 'Kamu manie pupili.' nirimu temane peanga kanumu kinié yuni andopa topa silimo." ningu yembomane temane toko siringimu mindi pilieringi.

²⁴ Pe Pulu Yemone na-kinie terimu mele pilkulie Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundoringi.

2

2:1-10 Yesusini Kumbi Lepa "Nanga Kongonomo Tende-Paa." Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Pollo Kongono Terimu Mele "Tepili." Ning Eno Yu-Kinie Konopu Telune Pupili Kapola Kapola Moloringi Temanemo (1:11 pulu polko kanani.)

¹ Pe ponie tene-po omba purumu kinie na kelepo ,wale talo sipu, Jerusalleme purundu.* Banapasi kinie pea purumbulu. Taitasi nane lipu merindu, pea purumulula.

² Nalo ,Kirasinge yembo Jerusalleme moloringime nokoringi yemane nando "Ou." niringi kulu pilipu naa purundu. Pulu Yemone 'Na pambo.' nimbe, lipe ora sirimune purundu. Pupulie nane Juda yemboma naa molko yembo lupema† moloringi koleamanga andopo temane peanga topo sirindumu nimbu sirindu. Nalo 'Nane andopo yemboma lipe tapondolemo kongonomo telio mele kinie, ou kongono terindu mele kinie, kamu manie naa pupili.' nimbu Kirasinge yembo talapemo nokoringi yema kanopo imbi sipu, we yemboma naa molangi kanu yema enono tengə molangi temane peanga andopo topo sirindumu nimbu sirindu.

³ ,Sike Kirasinge Juda ye marene pilkulie, "Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemanga yema Kirasinge yema kamu molongendo enonga kangti te kopisiengi." niringi, nalo Taitasi na-kinie molorumbulu yemo yu sike Giriki yemo‡ nalo kanu ye awilimene "Yunge kangti te kopisindemili." ningu karaye naa teringi. §

§ 1:22: Judia akumu Siria poropinji sukundu lierimu disiriki te. Akune Jerusalleme mindi purumunje. Lipe Mundorumu Yema 9:26-30 kanani. * 2:1: Yu ou purumu mele inie yakondo 1:18. † 2:2: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". ‡ 2:3: bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". § 2:3: Lipe Mundorumu Yema 15:1-6,19-21; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

⁴ „Kangi kopisieli ungu te wendo naa olka nalo, ye kolo toli mare enone oliondo ‘Enonga angenupilime.’ ningu Kirasinge talapena kiyengo ningu oringi. ‘Olio Kirasi Yesusinge yemboma molemolomonga Mosisini ungu mane sirimumene olio naa nokolemo. Kanume naa pilipu lipu ka ulkena mele naa molopo we molomolo kinie kapola.’ nimbu molorumulu mele kanu kolo toli yemane ‘Kanamili.’ ningu oringi. ‘Mosisini ungu mane sirimume pilku limele yembomane mindi Pulu Yemone kanopa ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanolemo mele piliengi!’ ningu ‘kanu kolo toli yema Kirasinge yembo talapena, oringi, nalo ‘Aku teringimunge ‘Mosisini ungu mane sirimumene olio ka sipili, molko kenjengi!’ ningu oringi.’ konopu lekero.

⁵ ‘Yembo lupemanga yemanga kangi te kopisiengi.’ sike niringi, nalo enonga niringi ungumu paa naa pilipu lsimulu. ‘Mosisini ou ungu mane sirimumene laye-kolte kepe olio Kirasinge yemboma naa nokolemo,. Temane peangamo mindi ungu sikemo, akumuni mindi eno nokopili, akumu mindi eno-kinie pepili.’ nimbu “Paa molo!” nirindu.

⁶ „Jerusalleme Kirasinge yembomane, “Olionga ye awilime” niringi kanu yema ‘Eno sike imbi molemo molo naa molemonje, akumu uluri molo.’ konopu lekero. Pulu Yemone kangikundu kanopa ‘Kamakoma’ nimbe ‘imbi naa mololime’ nimbe yemboma apurupe naa kanolemo. Kanu yemane na ungu nimbu siliomonga ungu lipe tapondomba ungu te lupe naa niringi.

⁷ Paa molo! Pulu Yemone Pitando “Juda yemboma temane peangamo puku toko si.” nirimu mele aku sipela nando “Temane peangamo Juda yemboma naa molemele yembo lupema puku toko si.” nirimu mele* kanokolie, „I siku ni. I siku naa ni.” ningu ungu te olandopa naa niringi.,

⁸ Yesusini Pitando “Juda yemboma molongena nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundoramu kinie Pulu Yemone yu tondolo sipe lipe tapondopa molopili kanu kongonomo tenderimu kanu mele Yesusini nando “Juda yemboma naa molemele yembo lupema molongena nanga kongonomo tende-pou.” nirimu kinie Pulu Yemone na tondolo sipe lipe tapondopa molopili kanu kongonomo andopo terindu mele kanokolie,

⁹ Jemisi keme, Pita keme, Jono keme, „Jerusalleme, yembomane “Enone olio nokolemele ye awilime.” niringi kanu yemane Pulu Yemone na ikongonomo paa sirimu mele kanokolie, ‘Sike kongono telu sipu telemolo lemo.’ ningu, Banapasi kinie olto ‘Enonga kandi angenuselo mele

* ^{2:7:} Lipe Mundoramu Yema 22:21.

molangili.' ningu ki lsingi. Eno kinie olto kinie olione ungu te nimbu panjipulie, "Banapasi kinie oltone yembo lupema lipu tapondopolu Pulu Yemonga kongonomo teambili. Enone Juda yemboma liku tapondoko Pulu Yemonga kongonomo teangi." nirimulu.

¹⁰ Ungu telu mindi "Tondolo munduku teangili." niringi. "Kirasinge yembo ,Jerusalleme, talapena sukundu yembo koropa pupili molemelema liku tapondangili." niringi. Kanu kongonomo na koronga ou tembondo konopu sirindu yandopa kinié kepe tondolo mundupu kanu kongonomo telio.[†]

2:11-21 Pitane Tepa Kenjerimu Mele Pollone Yu Iri Topa Nimbe Para Sirimu Temanemo[‡]

¹¹ „Jerusalleme ye awilimene nando "Teleno mele papu teleno. We teko molani." niringi, nalo pe ,na, kolea awili Andiyoko ,pupu molambo, Pita orumu kinie yuni ulu te terimumu paa tepa kenjerimumunge ,kanopolie, yu molorumune pupu, tepa kenjerimu mele sumbi sipu nimbu para sipu iri torundu.

¹² Jemisini§ , "Andiyoko paa." nimbe, lipe mundorumu yema ou naa wangi Pita Juda yemboma naa molemele yembo lupema kinie pea andoko tapu toko langi noringi. Nalo pe Jemisini lipe mundorumu ye kanume oringi kinie 'Ye lupe Kirasinge ye molemelema kangi te kopisiengi!' niringi yema* pipili kolopa, 'Tekero mele naa kanangi.' nimbe ,Pita, yembo lupema kinie andopa langi norumu mele mundupe siye kolopa yuyu molorumu.

¹³ Kanu kinie Pitane 'Manda tembo.' nimbe konopuni pilipelie kanu yema naa ongo molangi terimu mele pe oringi kinie mundupe siye kolopa 'Okomele yema kinie konopu telune pupili molemolo.' nimbe topele mapele topa ulu kolo toli te terimu mele[†] ,Andiyoko, Juda yembo ,Kirasinge yembo moloringime, kanokolie eno kepe Pitane topele mapele topa kolo toli ulumu terimu mele aku siku manda manjiku teringila. Pe enone topele mapele toko kolo toli ulumu teringi mele Banapasini kanopalie 'Ou lawa tendu lepamo. Eno tekemele mele teko kondokomele. Na aku sipu teambo.' nimbe yuni kepe aku sipe lawa terimu.

[†] **2:10:** Pe Pollo kou-mone memba Jerusalleme purumu teamanemo LipeMundorumuYema 24:17. Kanu kou-monemo liku maku toringi ungu pulu te PeKorini Kolomongo awili 8-9*. [‡] **2:10:** Ungu te: Pollo kinie Pitaselo moloringili mele ya 2:6-10. Ungu te: Yembo marene pilkulie, 'Pollone Pitando nirimu ungumu 2:14 mindi molemo.' ningu pilimele; marene pilkulie, 'Pollone Pitando nirimu ungumu 2:14-21 pali molemo.' ningu pilimele. [§] **2:12:** inie yakondo 1:19.

* **2:12:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". [†] **2:13:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus".

¹⁴ Kanu kinie enone temane peangamonga ungu sike-mone ‘Teangi.’ nilimo mele sumbi siku naa teko lawa teringi mele kanopolie, eno pali kanoko molangi nane Pitando nimbondo: “Nu Juda ye te nalo Juda yembomane ,langi nongendo ungu manema pilkulie, telemele mele naa teko, Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemane telemele mele teleno, akumunge nuni yembo lupemando “Juda yembomane ,ungu manema, pilku telemele mele aku siku manda manjiku teangi.” ningu nambemune mane silinoye?” „nirindu.,‡

2:15-4:31 “KIRASI YESUSI MINDI OLIONGA LIPE TAPON-DOLIMU.” NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE YEM-BOMA MINDI PULU YEMONE “ULU PULU KERI TE NAA PELI YEMBO SUMBI NILIME MOLEMELE NIMBU KANOKORO.” NILIMO UNGU TE

2:15-21 ‘Yesusi Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilimele Yemboma Mindi Pulu Yemone Kanopa ‘Yembo Sumbi Nilime’ Nimbe Kanolemo Ungu Te (2:11-21 pali kanani.)

¹⁵ “Juda yembo naa molko yembo lupe molemelemando Juda yembomane ‘ulu pulu keri teli yemboma.’ nilimele kanu yemboma olio Juda yemboma molo; Juda yembomane olio meringimunge olio Juda yemboma molemolo kanume ,Kirasinge yemboma molopolie ungu talo pilimolo mele isipe. Te:„

¹⁶ ‘Mosisini ungu mane sirimume yembomane mimi siku pilku liku telemelemonga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye naa kolopa, ‘Konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe naa kanolemo.’§ nimbu pilimolo. ‘Te:„ ‘Yembomane ‘Yesusi Kirasi sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma mindi aku siku telemele-monga Pulu Yemone eno kanopalie enonga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘Konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanolemo.’* nimbu pilimolola. Aku unguselo pilipulie ‘Mosisini ungu mane sirimumene olio ‘Juda yemboma, kepe manda naa lipe tapondomba.’ nimbu pilipulie, ‘Pulu Yemone olio kanopa olionga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanopili.’ nimbu ‘Yesusi Kirasi sike.’ nimbu tondolo mundupu pilier-imulu. ‘Mosisini ungu mane sirimume mimi siku pilku liku telemele yembomanga paa telu kepe aku sipe tembamonga Pulu Yemone yu kanopalie yunge ulu pulu kerime siye naa kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yembomo.’ paa

‡ **2:14:** “nirindu” akumunge ungu pulu te ya 2:11-21*. § **2:16:** inie anjokondo 2:21, 3:11; bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. * **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “45. stretpela man”.

naa nimbe kanomba.' nimbu pilipulie 'Yesusi Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.

¹⁷ "Aku liemo, olio Juda yembo marene "Pulu Yemone olio kanopa olionga ulu pulu kerime siye kolopa, 'konopu sumbi nimbe peli yemboma.' nimbe kanopili.' kene 'Yesusi Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu piliemili.' nilimolo kanu ulumuni olio isipe mele lipe ora silimo: „Olione "Juda yembo naa molko yembo lupe molemelema ulu pulu keri teli yemboma molemele." nilimolo mele, olio kepe „Mosisini ungu mane sirimumene olio manda naa lipe tapondolemo. Kirasini mindi olio manda lipe tapondomba.' nimbu pilipu Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolemolomonga aku sipe, ulu pulu keri teli yemboma molemolo mele lipe ora silimo, mona lemo. Aku liemo olio „Juda yemboma, ulu pulu keri teli yemboma molemolo mele aku sipe lipe ora silimo mona lemomonga 'Kirasini "Ulu pulu kerime teangi." nilimo lepamo.' nimbu pilimolo kinie peangaye? Paa molo! „Kirasini aku sipe paa naa nilimo..„

¹⁸ Nane ou pilipulie, 'Mosisini ungu mane sirimumene na naa lipe tapondopa, Pulu Yemone 'na "mindili nopili." nimbé ulu pulu keri te naa peli yembo sumbi nilimu molemo kanokoro.' nimbé ulu te manda naa temba.' nimbu tondolo mundupu pilipu Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolorundu akumu pe kelepo 'Mosisini ungu mane sirimumene na manda lipe tapondopa Pulu Yemone na 'yembo sumbi nilimu.' nimbé ulu pulumu pelemo.' nimbu altopo Mosisini ungu mane sirimume ambolopo pilipu lipu telkanje aku telka ulumuni 'Na Mosisini ungu mane sirimume ou mundupu siye kolorundu kinie tepo kenjerindu.' nimbe lipe ora silke.

¹⁹ „Aku nikirumunge ungu pulu te isipela: „Yembo te kolemo kinie yu nokolemo ulu pulume mundupe siye kolemo, kanu ulu pulumene yu kolemomonga altopa naa nokolemo aku sipe mele, Mosisini ungu mane sirimumene na nokorumu kinie mimi sipu pilipu lipu naa terindumunge ungu mane kanumene Pulu Yemone na 'ulu pulu keri naa peli ye sumbi nilimu' nimbe kanombamonga ulu pulumu na manda naa sirimumunge kanu ungu manema na mundupu siye kolopo kanu ungu manema kinie ye kololimu mele molorundu. Pe kinié kanu ungu manema kinie kololi yemo moliomonga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume tembondo konde molio.[†]

²⁰ Kirasi unjo perana ,uku toko panjeringi kolorumu kinie, na kinie pea uku toko panjeringi kolorumbulu.[‡] Akumunge kinié na nanu we konde naa molio. Kirasi

[†] 2:19: 15-21 Romo 7:4-6. [‡] 2:20: Romo 6:6.

na-kinie tapu topa molemomonga yunge konde mololi ulumu na-kinie pelemo. Akumunge kalkundu ulume tepo molio mele 'Pulu Yemonga Malo yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilipulie[§] aku sipu kalkundu ulume tepo molio. 'Pulu Yemonga Malo' nikiru yemo yu na konopu mondopa nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu yemo.

²¹ 'Pulu Yemone yemboma we kondo kolemo ulumu uluri molo.' naa nimbu, mundupu siye naa kolio. Mosisini ungu mane sirimumene Pulu Yemone olio 'yembo sumbi nilime' nimbe kanomba ulu pulumu manda silkenje Kirasi we kolka. Yu kolorumu ulumuni uluri naa telka." „nimbu Pitando nirindu..”*

3

3:1-14 Mosisini Ungu Mane Sirimume Pilku Liku Telemelé Ulumu Kinie, 'Kirasiini Sike Olionga Nimbe Tenderimu.' Nimbu Tondolo Mundupu Pilimolo Ulumu† Kinie, Kanuse-longa Ungu Te (2:14 pulu polko kanani.)*

¹ Eno 'Kirasinge yembo' Gallesia molemele kekelepa tolime, nane ou Yesusi Kirasi unjo perana uku toko panjeringi kolorumu mele nimbu sirindu kinie eno paa pilieringi yemboma, eno yembo nawene konopume tepe embambo sipe lipe lou lenderimuye?

² Nane ungu paa telumu piliembo eno walsembo: Mini Kake Telimu 'aulke nambolkarenga, lsingiye? 'Mosisini, ungu mane sirimume pilku liku tengen panjiku teringimunge Mini Kake Telimu lsingi, molo 'temane peanga topo sirindumu, pilkulie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringimunge lsingiye?

³ Eno 'nambolka unguri pilkulie, aku siku kekelepa tolemeleye? Ou pulu pulu 'Kirasinge yemboma molamili. Pulu Yemone olio kanopa peanga kanopili.', ningulie Mini Kake Telimu lsingi kanumu, pe kinié 'konopu alowa teko, enono enonga engemane 'Mosisini ungu mane sirimume pilipu lipu tepolie, aku sipu molamili.' ningu pilimeleye?[‡]

⁴ 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilieringi kinie, ulu 'peanga aku sipe, mare[§] eno-kinie wendo orumu

^{§ 2:20:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "32.2. Pikinini Bilong God".

^{*} **2:21:** 'nirindu' akumunge ungu pulumu inie yakondo 2:11-21 Temanemo*.

^{*} **3::** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ^{† 3::} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ^{‡ 3:3:} Ipuru 7:11-12. ^{§ 3:4:} "ulu peanga aku sipe mare" akumu Giriki ungumunge pulumu mimi siku naa pilimele. Yembo marene pilkulie 'Kirasinge yemboma moloringimunge umbune mare wendo orumu.' ningu pilimele. Nalo inie 3:2-3 kinie 3:5 kinie molemo mele kanokolie yembo marene pilkulie ya torumulu molemo mele 'Akumu sike.' ningu pilimele.

akume we wendo orumuye? 'Ulume we wendo orumu. 'Wendo orumu kinie 'Mosisini ungu mane sirimumene olio naa lipe tapondolemo.' ningu naa piliengi, liemo paa keri.' konopu lekero.

⁵ 'Mosisini, ungu mane sirimume pilku liku telemelena Pulu Yemone yunge Minimu eno sipe, eno molemele ulu tondoloma telemojje, molo 'temane peangamo, pilkulie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringimunge aku telemoye?

⁶ Eporayamondo 'Pulu Yemonga bokune nimbe molemo mele, pilku piliee:

"Pulu Yemone yu-kinie "Tembo."

nirimu mele Eporayamone 'Sike temba.' nimbe tondolo mundupe pilierimumunge kanopalie

Pulu Yemone "Yu ye sumbi nilimu." nimbe kanorumu."^{*} nimbe molemo.

⁷ Akumunge, ' 'Temane peangamo sike.' ningu, tondolo munduku pilimele yemboma Eporayamonga ambolangoma molemele.' ningu piliee.[†]

⁸ Pe wendo ombá mele Pulu Yemonga bokune ou molorumu. Pe Juda yembo naa molko yembo lupeman[‡] 'Sike.' ningu tondolo munduku pilingemonga Pulu Yemone eno kanopalie 'Enonga ulu pulu kerime siye kolopo, 'Konopu sumbi nimbe pepili molemele yemboma.' nimbu kanombo.' nimbé mele Pulu Yemone ou Eporayamondo temane peangamo pemba mele topa sipelie nimbendo:

' "Nuni kalko lini ye tene tembamonga

mana yemboma pali molko kondonge." nirimu.'[§] nimbe molemo.

⁹ 'Pulu Yemone aku sipe Eporayamondo nimbe panjerimu, munge yuni 'Pulu Yemo sike.' nimbe, tondolo mundupe pilierimu ye Eporayamo sewe anjipe tepa kondorumu kinie yandopa yandopa 'Pulu Yemo sike.' ningu, tondolo munduku pilimele yemboma kepe Eporayamo kinie pea sewe anjipe tepa kondolemola.

¹⁰ 'Mosisini, ungu mane sirimume pilipu lipu tengé panjipu temolo kinie 'Pulu Yemone olio 'ulu pulu keri naa peli yembo sumbi nilime' nimbe kanomba.', ningu tondolo munduku pilimele yemboma Pulu Yemone 'Molko kenjengi!' nimbé. Pulu Yemone aku nimbémonga ungu te

* **3:6:** Ou Pulu Pulu 15:6, Romo 4:3, Jemisi 2:23; bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man". † **3:7:** 29 bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo". ‡ **3:8:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

§ **3:8:** Ou Pulu Pulu 12:3, (18:18), 22:18, 26:4; ungu pulu te LipeMundorumuYema 3:25*.

pilipulie aku nikiru akumu Pulu Yemonga bokune molemo.
Akumu isipe:

‘Ungu manema molemo boku „Mosisini torumu, munge
ungu mane paa pali alieli pilku liku
tenge panjiku naa tenge yemboma’*

Pulu Yemone ‘Molko kenjengi!’ nimbé.’†
nimbe molemo kanumu.

¹¹ „Pulu Yemonga bokumuni nimbendo: „

„Pulu Yemo ‘sike.’ ningu,
tondolo munduku pilinge yemboma mindi
Pulu Yemone kanopa ‘Yembo sumbi nilime.’
nimbe kanomba yembo kanume mindi
konde molko kondoko mindi punge.’‡

nimbe molemo mele pilipulie „Mosisini, ungu mane sirimume
pilku liku tenge yemboma Pulu Yemone kanopa
enonga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe
peli yemboma molemele.’ nimbe kanomba aulke te paa naa
lemo mele paa sumbi sipu pilimolo.§

¹² „Mosisini, ungu mane sirimumene „olio lipe tapondomba.’ ningu, „mindili siku lombolko tenge ulumu kinie,
„Kirasini olio lipe tapondomba.’ ningu, tondolo munduku
pilinge ulumu-selo walsikele liku tere leko manda naa
tenge. Paa manda molo! „Mosisini ungu mane sirimume
tengemonga ungu te Pulu Yemonga bokumuni nimbéndo: „

‘Ungu manema paa pali
alieli mimi siku pilku liku tenge panjiku
tengé yemboma mindi aku tengemonga
molko kondoko mindi punge.

„Ungu mane mare walsikele kepe
munduku siye kolko naa tenge kinie
manda molko kondoko mindi naa punge.’*
nimbe molemo kanumu.

¹³ „Pulu Yemone, Kirasi ‘Molopa kenjepili.’ nirimu-
ne yu sike molopa kenjerimu ulumuni, Kirasi yuni olio
„Juda yemboma, ungu manemane ‘Molko kenjengi!’ nilimo
aulkena wendo linderimu.† „Pulu Yemone Kirasi tepa
kenjerimumunge ungu pulu te Pulu Yemonga bokumuni
nimbendo: „

‘Yembo unjona ola ‘Kolangi.’ ningu
uku toko panjilimele yemboma

„Pulu Yemone, ‘Molko kenjengi!’ nimbé.’‡

* **3:10:** Jemisi 2:10-11. † **3:10:** Ungu Manema 27:26. ‡ **3:11:** Apakake
2:4, Romo 1:17, Ipuru 10:38. § **3:11:** inie yakondo 2:16. * **3:12:** LLipai
18:5. † **3:13:** bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. ‡ **3:13:** Ungu
Manema 21:23. Lipe Mundorumu Yema 5:30 kananila.

bokune nimbe molemo akumunge Kirasi yu unjona uku toko panjeringimunge Pulu Yemone Yesusi 'Molko kenjeni.' nirimula.

¹⁴ 'Pulu Yemone Eporayamondo , 'Nuni kalko lini ye tene tembamonga mana yemboma pali molko kondonge.' nimbe,,[§] nimbe panjerimu ungu peangamo Kirasi Yesusini ulu te tendembamonga Juda yembo naa molko yembo lupema kinie pepili.' nimbe , 'Pulu Yemone ou, olio kolea kerine molopo kenjipu mindi pulimela aulkena wendo linderimu. 'Mini Kake Telimu liengi simbo.' nimbe, nimbe panjerimu akumu , 'Kirasi tenderimumu olionga nimbe lipe tapondombando tenderimu.' ningu, tondolo munduku pilinge yembomane paa liengi!' nimbe , 'Pulu Yemone, aku sipe nirimu.

*3:15-26 Mosisini Pulu Yemonga Ungu Mane Sirimumene**
Pulu Yemone "Tembo." Nimbe, Nimbe Panjerimumu Manda Topa Manie Naa Mundumbe Ungu Te†

¹⁵ Angokeme, 'Ungu te mane simbomo sumbi siku piliengi!' nimbu, ya mana yembomane ulu te telemele mele enone pilimelemo nimbu siembo. Yembo talone "I sipu isipu teambili." ningu anjo yando ungu te ningu panjilimbele kinie pe kanu ningu panjilimbele ungumunge yembo tene ungu te wendo naa limo, yembo tene ungu te sukundu naa mundulimo. Sike aku ungumu mana yemboselone mindi ningu panjilimbele nalo pe kanu ungumu yemboselonga tene alowa naa telemo. Ungumu ningu panjilimbele mele aku sipe we pelemo. 'Akumu manda manjipe, Pulu Yemone Eporayamo-kinie terimu mele lipe ora silimo.'

¹⁶ Pulu Yemonga bokumuni nilimo mele isipe: 'Pulu Yemone "Tembo." nimbe, nimbe panjerimu ungumu , olio Juda yembomanga anda-kolepa, Eporayamo kinie yuni kalopa limbemo kinie elondo nimbe, nimbe panjerimu.' nilimo. "Ye, kalopa limbemo." nilimo kanumu ,ye, telumundu mindi nilimo. "Nuni kalko linimu." nilimo,[‡] "Nuni kalko linime." naanilimo. Yembo awisilindu naa nilimo, telumundu mindi nilimo. Aku ,ye, telu kanumu ,Pulu Yemone mako torumu ye, Kirasimu.

¹⁷ Iungu nikirumunge pulumu isipe: 'Pulu Yemone "Aku teni kinie nane isipu isipu tembo." nimbe,, nimbe panjipe mi lierimu kanu ungumu[§] yu koronga kumbi lepa wendo ombo perimu. Kanu ungumu ou we pepili pe ponie po

§ 3:14: inie yakondo 3:8. * 3:14: bokumunge alsena anjokondo "26. lo".

† 3:14: Romo 4:1-3,13-15. ‡ 3:16: inie yakondo 3:8. § 3:17: bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak".

anderete kelepa teti omba purumu kinie „Mosisini, ungu mane sirimume wendo orumu.* „Kanu ungu manema sike pe akilipe wendo orumu nalo, Mosisini ungu mane sirimumene Pulu Yemone ou nimbe panjipe mi lierimu ungumu manda naa topa manie mundumbe, Pulu Yemone ou nimbe panjerimu ungumu we pemba mindi pelemo, ungu akumunge kongonomo manie manda naa pumbe.

¹⁸ Yemboma Pulu Yemone “We simbo.” nirimu mélemo lingendo Mosisini ungu mane sirimume pilku liku tekolie kanu mélemo limelanje Pulu Yemone „We simbo.” nimbe, nimbe panjerimu ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie manda naa limela. Nalo Pulu Yemone Eporayamondo “We simbo.” nirimu mélemo ungu nimbe panjerimu ungumuni mindi aku mélemo yu we simbendo yuyu pilipelie mako torumu. „Eporayamone ulu te terimune kanopa peanga kanopalie Pulu Yemone “Simbo.” naa nirimu. Yuni yuyu pilipelie aku sipe nimbe panjerimu.†

¹⁹ „Pulu Yemone “We simbo.” nirimu mélemo simbendo yuni ou nimbe panjerimu ungumu pilipelie simbe, liemo Mosisini ungu mane pe sirimume nambemune sirimuye? Kanu ungu manemane nambe-elemoye? Aku, “Yemboma ulu pulu kerime telemele mele piliengi lipu ora siembo.” nimbelie Pulu Yemone „I siku tea. I siku naa tea.” nimbe, kanu ungu manéma sirimu. „Pulu Yemonga ungu mane Mosisini yando sirimume naa pelkanje ulu pulu kerime tepolie ‘Tepo kenjemulu.’ nimbu naa pilimela.‡ Nalo ‘Kanu ungu manema kamu pepili.’ nimbe Pulu Yemone naa sirimu. Eporayamone kalopa limbemondo ou nimbe panjerimu kanu kalopa limbe yemo§ ‘ou naa opili ungu manemane yemboma nokopili. Yu ombá kinie ungu manemanga tondolomo manie pupili.’ nimbe Pulu Yemone ungu manema sirimu. Pulu Yemonga ungu manema mulu koleana angellomane yando ningu sinderengi, yemboma kinie mulu koleana angelloma kinie suku-singine ye tene yando linderimu kinie kamu perimu. „Kanu suku-singine yemo yu Mosisi kanumu.„

²⁰ Pulu Yemone ungu manema simbendo suku-singine ye tene sinderimu, Pulu Yemone yuyu yembomando sumbi sipe ungu te naa nirimu, nalo ye tene yuyu ungu te sumbi sipe nimbe panjilimo kinie suku-singine yembo tene uluri naa tendelemo. Pulu Yemo yu ye telu mindi molopa

* **3:17:** Ou Pulu Pulu 15:13-14, Wendo Oringi 12:40-41, Lipe Mundorumu Yema 7:4-8. Mosisini ungu manema sirimu temanemo Wendo Oringi 19-20; bokumunge alsena anjokondo “26. lo” kananila. † **3:18:** Ipuru 6:13-15; bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. ‡ **3:19:** ungu pulu mare Romo 3:20*. § **3:19:** Kanu yemo Kirasi kanumu; inie yakondo 3:16.

yuni yuyu sumbi sipe Eporayamo-kinie ungu te nimbe panjerimu. Yembo tene suku-singine ulu te naa tenderimu.

3:21-26 'Olio Pe Kirasinge Yemboma Molamili.' Nimbe Mosisini Unru Mane Sirimumene Olio Ou Nokopa Mane Sirimu Unru Te

²¹ Pulu Yemone aku sipe terimu kulu „Mosisini Pulu Yemonga, ungu mane „sinderimu ungu, me kinie Pulu Yemone „Eporayamo kinie, nimbe panjerimu ungumu kinie anjo yando opa pulue mele molembeleye? Paa molo! „Pulu Yemone konopu talo lepalie “Ungu manemane eno nokopili siembo.” naa nirimu., Yemboma konde molko mindi puli ulu pulumu manda simbe ungu mane te pelkanje Pulu Yemone kanu ungu manema pilku liku telemele „yemboma, kanopa ‘yembo, sumbi nilime’ nimbe kanolka. Pe olio aku sipe ungu mane pelkamo pilipu lipu tepolie konopu sumbi nimbe pelime molopolie yunge kumbikerena manda pupu molemela.

²² Nalo aku sipe teli ungu mane te naa perimu, naa pelemo. Pulu Yemonga bokumuni isipe mele nilimo: “Koleamanga pali yemboma pali ulu pulu kerimene ka silimo, ka ulkena mele pelemele.

Kowa manda naa pulimele.”*

nilimo. „Pulu Yemonga ungu manema pelemomonga aku telemo., „Mosisini ungu mane sirimumene yemboma nokolemomonga ulu pulu kerimene yemboma pali ka silimomonga pulumu isipe:, Pulu Yemo yuni nimbe panjerimu mélemo ‘yembomane lingendo Yesusi Kirasini tenderimumu ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilinge yemboma siembo liengi kene ulu pulu kerimene yemboma pali ka sipe pepili.’ nirimu. Simbe linge aulke te lupe molo.†

²³ Yesusini olionga nimbe tenderimu mele ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo aulkemo ou wendo naa opili Mosisini „Pulu Yemonga, ungu mane „sirimu, mene olio mongo simbendo ka mele sirimu. Yesusini pe ombo olionga nimbe tenderimu mele tondolo mundupu pilimolo ulumu ulke ki mele lepa, ungu mane ou perimumenga ka ulkemonga lloko mele perimu kanumu pe ki lindimbemonga Mosisini ou sirimu ungu manemane aku terimu.

²⁴ „Isipu mele nikiru: „Pulu Yemone olionga ulu pulu kerime siye kolopa, konopu sumbi nimbe peli yemboma molemele.’ nimbe kanopili.’ ningu ‘Kirasiini olionga nimbe tenderimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku

* **3:22:** Ungu te isipe mele sumbi sipe naa molemonje. Nalo akumunge ungu pulumu mele ungu mare Ungu Manema 27:26, Konana 143:2, Romo 3:9-20, 11:32; inie yakondo 2:16, 3:10. † **3:22:** Epesasi 3:6, Ipuru 6:12.

piliengi!‡ nimbe Kirasi ou mana naa opili Pulu Yemone 'Ungu manemane olio yunge nokondopili.' nimbe, ungu manema sirimu.

²⁵ Nalo kinié olio Kirasini tenderimu mele 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilipu molomolo aulkemo wendo ombo pelemo-na ‚Pulu Yemonga, ungu mane ou sirimumene olio naa nokolemo.

3:26-4:7 Pulu Yemonga Ambolangoma Molemolo Mele UNgu Te§

²⁶⁻²⁷ Kinié Kirasi Yesusini ‚pe tenderimu mele, 'Sike ,olionga nimbe tenderimu.,' ningu tondolo munduku pilimele ulumuni* eno pali kinié Pulu Yemonga ambolangoma molonge aulkemo akisinderimu-ne aku siku molemele. Eno no lsingi kanu ulumuni Kirasi kinie eno kinie yembo telumu mele moloringime† pali Kirasi, ‚mulumbale mele,, pakoringimunge‡ sike Pulu Yemonga ambolangoma molemele.

²⁸ ‚Eno pali Kirasinge yembo molemelema, Juda yemboma lupe, Juda yembo naa molemele yemboma§ lupe molo; kou mone naa liku we kendemande kongono tendeli yemboma lupe, we molemele yemboma lupe molola; yema lupe, amboma lupe molola; kinié eno pali Yesusi Kirasinge yembo talape telumu mindi molemelemonga yembo lupe lupema naa molemele.*

²⁹ Eno Kirasinge yemboma molongi liemo eno Eporayamone kalopa lsimu yemboma molemelela;† Pulu Yemone ou ‚Eporayamone kalopa limbe yemboma, "Simbo." nimbe, nimbe panjerimu mélemo eno pea linge.

4

4:1-7 Olio Yembo Kendemandema Mele Molorumulu Nalo Kinié Pulu Yemonga Ambolangoma Molopo, Yunge Monge Melema Limolo Yemboma Molemolomonga UNGU TE (3:26-4:7 pali kanani.)

¹ ‚Ambolangoma kinie monge melema linge yemboma kinie, akumendo nimbo nikirumu isipe: Kango tene yunge lapanga monge melema sike limo, nalo ou yu kanga kinie lapanga kongono kendemande yembo te mele molemo. Lapanga melema pali sike yunge, nalo yu kango kangamo mindi molemo kinie naa limo.

‡ 3:24: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "45. stretpela man". § 3:25: Romo 8:14-17; bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God".

* 3:26-27: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † 3:26-27: Romo 6:3.

‡ 3:26-27: Romo 13:14. § 3:28: bokumunge alsena anjokondo "14. Grik".

* 3:28: Romo 10:12, Ou Korini 12:12-13, Kollosi 3:11. † 3:29: bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo".

² Lapane ‘pe yu monge melema lipili.’ nimbe, nimbe panjilimo walemo ou wendo naa opili “Kangomo kinie melema kinie nokopili.” nimbe mako tolemo yembomanga ungume mindi pilipe molemo.

³ Olio aku sipela. Olio ambolango kangama molorumulu kinie ungu manemane mindi* ‘Nanga kendemandema.’ nimbe olio nokopa, kangimene ulu pulume temolo mele mane sirimu.

⁴ Nalo Pulu Yemone ou yuyu konopumuni pilipe mako torumu walemo wendo orumu kinie yuni yunge Malo lipe mana mundorumu akumu ‚Mosisini, ungu mane sirimumene nokorumu yembo talapena† suku ambo tene‡ merimu.

⁵ ‚Mosisini, ungu mane sirimumene nokolemo yembo kanume altopa naa nokopili. Eno we molko, ‚Mosisini, ungu mane sirimume kapola naa pilku liku telemelomonga mindili nongo kolonge aulkena wendo ongo, nanga ‚ambolango, ma molko nanga monge melema liengi.’ nimbe yuni yunge Malo§ ‘Enonga nimbe ‚yunge mememo ondo lepa, kolo wangopa kolondopili.’ nimbe mana maniendo lipe mundorumu. ‘Malone olionga nimbe tendemba ulumuni olio kapola molomolo aulkemo akisindepili.’ nimbe* yu olio mana yemboma molemolona lipe mundorumu.

⁶ Pe Pulu Yemonga ambolangoma molemolo-na yuni yunge Malonga Minimu olionga konopumenga suku ‚Molopili.’ nimbe, lipe mundundorumu. Aku Minimu Pulu Yemondo “Tata. Nanga Lapa.”† nilimo Minimu. ‚Pe olionga konopumenga molopa “Tata; nanga Lapa.” nilimo kinie, pilipulie ‘Olio yunge ambolangoma.’ nimbu pilimolo..

⁷ Pulu Yemone aku terimu kulu kinié melemane ou eno nokorumu kinie kanu melemanga kendemandema moloringi mele naa molemele; Pulu Yemonga ambolangoma molemele. Pe yunge ambolangoma molemele-na yuni “Nanga nosilio melema eno pe monge melema liengi simbo.” nirimu.‡

4:8-20 Pollone Gallesia Yemboma Kondo Kolopa Konopu Awisili Lipe Mundorumu Ungu Te

* **4:3:** akumunge pulumundu kerepale ningu ungu pulu lupe lupe mare nilimele. Nalo 3:21-4:7 lipu tere lepo pilipulie ‘Mosisini ungu mane sirimumendo nirimunje.’ nimbu aku sipu ya torumulu. † **4:4:** Isirele yemboma.

Akumundu ‘Juda yemboma’ niringila kanumu. ‡ **4:4:** Isirele ambo te. § **4:5:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”, “32.3. Pikinini Bilong God”.

* **4:5:** bokumunge alsena anjokondo “21.1. kisim bek”. † **4:6:** Giriki ungune ungu talo “Apa” kinie “Tata” kinie molemo, nalo “Apa” akumu Ipuru ungu, akumunge pulumu Tata. ‡ **4:7:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”.

⁸ Ou Pulu Yemo naa pilku yunge yemboma naa molkolie niringimuni, Pulu Yemo naa molorumu we melema ‘oli’ongga pulu yema’ ningu liku anjiku popo toringi melemanga kendemande kongono paa mindili siku tenderingi.

⁹ Nalo kinié Pulu Yemo pilku imbi siku yunge yemboma molemele. Nalo sike akumu molo. Nane isipu niembo: Pulu Yemone nimbendo: “Eno na pilku imbi siku nanga yemboma molangi.” nirimu. Aku liemo kinié ‘aku siku, molemele mele nambemune munduku siye kolko bulu siku, enge naa peli ungu manema,§ nambemune altoko pilku molemeleye? ‘Kanu ulumene olio altopa nokopili. Olio kanu ulumenga kendemande tendeli yemboma altopo molomolo kinie papu.’ ningu pilimeleye?

¹⁰ Juda yembomane koro tengen tengen wale tengen koro molonge walema kinie, oli kondenga ke tomba walema kinie, ponie kondenga wendo ombá walema kinie, langi nou lemba kinie pulu polko sukundu linge walema kinie, kanu walema wendo ombá kinie ulu mare pilku tengen mele Pulu Yemone ‘Mosisi nimbe sirimu kinie pilipelie Isirele yemboma ungu mane sirimumunge pilku liku telemene, mele ‘eno Kirasinge Gallesia yemboma ‘Pulu Yemone olio kanopa peanga kanopili.’ ningu, pilku liku telemene.

¹¹ ‘Aku siku telemelamonga,’ ‘Nane eno mindili sipu mane sirindu mele we terindunje. Eno-kinie kongono terindumu we manie pumbe. Na eno mane sirindu ungume munduku siye kolko ou pilku teringi mele altoko pilku tengen kinie keri.’ nimbu na paa mini-wale mundukuru.

¹² Angokeme, nane eno paa tondolo mundupu mawa tepolie, na ou ‘Mosisini ungu mane sirimume mundupu siye kolopo, eno Juda yembo naa molko yembo lupe moloring-imene Mosisini ungu mane sirimume naa pilieringi mele molorundu kene kinié na ‘Kirasinge ungumu pilipu, molio mele eno aku siku pilku molangi.

‘Na eno-kinie molorundu kinie, enone na-kinie uluri teko naa kenjerengi.

¹³ Eno pilimele, na kuru te torumumunge ou kumbi lepo eno moloringine ombo temane peangamo topo sirindu.

¹⁴ Nanga kangimu enge naa sirimumunge eno umbune sirindu nalo enone na kanoko keri kanoko bulu naa siku, na munduku siye naa koloringi. Pulu Yemone angello te eno molemelena lipe mundulke kinie “Pea molamili ou.” nilimela mele, molo Kirasi Yesusi yu olka kinie “Pea molamili ou.” nilimela mele na aku siku “Pea molamili ou.” niringi.

15 Ou na-kinie konopu siku "Papu onu. Pea molamili ou." niringi mele kinié nambe-elemoye? Nane paa sike nimbu sikiru: 'Ou na eno kinie pea molorumulu kinie ,mele paa konopu lakoko mondoringi melema na silimela. Nanga mongo te keri lelkanje 'Na lipu tapondamili.' ningu, enonga mongo te akuku na silimela.' nimbu sikiru.

16 „Aku liemo, nane eno ungu sikema nimbu sikirumunge kinié na enonga opa puluemo molioye?

17 'Kanu ,ye Mosisini ungu mane sirimume pilku teangi.' ningu mane silimele, yemane* "Olionga ungume paa piliengi!" ningu tondolo munduku mane silimele nalo aku telemele ulumu 'Eno lipu tapondamili.' ningu naa telemele. 'Eno ,na kinie nanga angenupilime kinie, tapu toko naa molangi.' ningu pipi siku, 'Eno-kinie mindi tapu toko molko enonga ungume mindi konopu kimbu siku pilku liku molangi.' ningu aku siku tondolo munduku mane silimele.

18 Na eno-kinie naa molio kinie ye lupe marene 'Eno lipu tapondamili.' ningu tondolo munduku 'Pulu liepili. Tapu topo molamili.' nilimelanje papu. Ye marene aku siku ongo alieli telemelanje papu nalo ye marene ongo 'Olionga ungume pilku liengi.' ningu kolo toko tondolo mane silimele akumu keri.

19 Nanga konopu mondolio ambolangoma, amboma ambolango mengendo mindili nolemele mele 'Eno Kirasi yumele molko yunge ungumu mindi pilku liku molangi.' nimbu na aku sipu altopo mindili nokoro yemo molopolie,

20 'Na eno-kinie molopolie enonga kumbikerema kanopo ungume kerena sumbi sipu nimbu silkenje papu. 'Pepá mindi topo mundukurumu laye kapola molo.' nimbu molopo, 'enone kinié telemele mele pilipulie, 'Nane eno nambepo lipu tapondombonje.' nimbu pilkirumunge eno paa kondo tepa umbune tekemo.

4:21-5:1 Eporayamonga Ambo Aka Kinie Seraselo

21 Eno 'Juda yembomanga, ungu manemanet olio nokopili.' nilimele yemboma, kanu ungu manemanet nilimo mele eno naa pilimeleye? Na ningu sieme.

22 „Pulu Yemonga, bokumuni nimbendo: "Eporayamone kango talo merimu, te kongono we tendepa mele kaloli te naa lili kendemande ambomone merimu; te mindili te naa nomba we molorumu ambomone merimu."‡ nilimo.

23 Kendemande ambomone kango menderimumu ambolangoma melemele mele aku sipe we menderimu. Nalo

* **4:17:** inie yakondo 2:4,12. † **4:21:** 4,5 bokumunge alsena anjokondo "26. lo". ‡ **4:22:** Kendemande ambo Aka kinie Eporayamonga menu Seraselonga temanemo OuPuluPulu 16:15, 21:2; bokumunge alsena anjokondo "31.1. pikinini bilong Eporayamo".

we molorumu ambomone yunge kango menderimumu we naa menderimu. Pulu Yemone 'Yuni kango te mendemba.' nimbe, nimbe panjerimumunge kanu kangomo menderimu.[§]

²⁴ Kanu amboselo Pulu Yemone ungu talo nimbe panjipe mi lierimuselo mele manda manjikulu, elone teringili uluselonga ungu iko te pelemo. 'Kendemande, ambo Aka yu Pulu Yemone ungu te mulú Sainaine nimbe panjipe mi lierimu ungumu*' mele molemo. Kanu ungumu 'Pulu Yemone Mosisi sirimu, muni kongono kendemande yembo molonge ambolangoma melemo.

²⁵ Ambo Aka kinie kolea Arebia mulú Sainai polemose-longa ungu pulumu telumu. Kolea awili Jerusalleme molemele yemboma 'Mosisini ungu mane sirimumenga, kongono kendemande tendeli yemboma mele molemele-monga Jerusalleme kinié lemo akumu mulú Sainai lierimu mele aku sipela lemo. 'Jerusalleme akumu akune molemele yembomanga anumu yu kongono kendemande tendeli ambo mele kanumu.'

²⁶ Nalo Jerusalleme te mulu koleana lemomonga yemboma mindili te naa nongo we molemele. Aku Jerusalleme olio 'Kirasinge yemboma, nga anumu.'[†]

²⁷ Aku nikirumunge pulumu 'Pulu Yemonga' bokune molemo kanu ungumu isipe:

"Ambo waengonomo,
ambolango naa meleno ambomo, nu konopu siyo.
'Ambolango mengendo
konopu siku mindili nolemele mele
ambolango naa melenomonga,
mindili naa noleno ambomo,
nu konopu peanga pepili konana ningu
tondolo ru niyo.

Ambo waengonomone melemó ambolangoma paa awisili,
we ambomanga ambolangoma koltalo mele,
akumunge paa konopu siku aku teyo."[‡]

§ 4:23: inie yakondo 3:16 pulu polopa nirimu. Romo 9:6-9, Ou Pulu Pulu 17:16-21, 18:10-14, 21:1-2, Ipuru 11:11 kananila. * **4:24:** Wendo Oringi 19:2, 20:1-17; bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak" kananila. † **4:26:**

'Isirele yemboma mindili sipe nokorumu ungu manema mulu Sainaine wendo orumu-ne mulu Sainai kinie kendemande ambo Aka kinie elonga ungu pulumu telumu.' nirimu. Pe Jerusalleme moloringi yemboma kanu ungu manema mindili siku pilku teringimunge eno kepe kendemande yemboma mele moloringi, akumunge Pollone 'Jerusalleme kepe Sainai kepe kendemande ambo Aka kepe, enonga ungu pulumu telumu.' nirimu. Nalo kanu ungu manemane Kirasinge yemboma naa nokolemomonga eno mindili te naa nongo kapola we molemelemonga 'eno mulu koleana molonge kolea Jerusalleme akumu we molorumu ambo Sera mele lemo.' nirimu. ‡ **4:27:** Asaya 54:1.

ungumu aku sipe bokune molemo.

²⁸ Angokeme, „Pulu Yemone Eporayamondo, “Wendo ombá.” nimbe, nimbe panjerimu mele akumu§ wendo ombándo „Eporayamone yunge kango, Aisake merimu, aku sipe mele, kinié eno „Kirasinge yemboma, kinie kepe „Pulu Yemone “Wendo ombá.” nimbe,, nimbe panjerimu ungumu wendo ombándo „Pulu Yemonga, ambolangoma molemelela.*

²⁹ „Eporayamonga kangoselo, meringili kinie ambolango we melemele mele meringi kangomone „Pulu Yemonga, Minimunge tondolomone meringi kangomo tepe kenjipe mindili sirimu.† Kinié aku sipela „Mosisini ungu mane sirimenga kendemande yembomane Kirasinge yemboma mindili siringi.‡

³⁰ Nalo kanu amboselo kinie elonga kangoselo kinie Pulu Yemonga bokumuni nambolka nilimoye? „Isipe mele nilimo:„

„Pulu Yemone Eporayamondo nimbendo:„

“Kongono kendemande ambomonga malo kangomo kinie we molemo ambomonga malo kangomo kinie lapanga monge melema

moke teko paa naa liengili kene

kendemande ambomo kinie maloselo

kamu makorou.” „nirimu.’§

nimbe molemo kanumu.

³¹ Akumunge, angokeme, olio kendemande ambomonga ambolangoma naa molemolo; kakongono naa tepe we molorumu ambomonga ambolangoma molemolo.

Moloringili Mele Ungu Iko Te

5

Kolomongo Awili 5-6selo: KIRASINI OLIO ‘KA ULKENA MELE NAA PEKO WE MOLANGI.’ NILIMO KINIE MINI KAKE TELIMUNI OLIO AULKENA PUPU TELEMOLO MELE LIPE SUMBI SIRIMU; OLIO YEMBOMA LIPU TA PONDOPPO TEPO KONDOLEMOLOLA, AKUMENGA UNGU MARE

5:1-15 Olio Meltene Pipi Sipe Naa Nokopili Paa We Molemolo Mele ‘Aku Sipu We Molamili. Meltene Altapa Nokopa Ka Naa Sipili.’ Nimbu Mimi Sipu Kanopo Molamili Ungu Te

§ 4:28: inie yakondo 4:23* nilimo mele kanoko, 3:16,29, Romo 4:16-17 kananila.

* 4:28: akumu Pollone Giriki ungune paa ponjipe nirimu, pilipu sunduli mela monga sike nirimu ungu pulumu mele ya nimbe para sipe molemo. Jono 1:12-13, 3:3,7 kananila. † 4:29: Kango Isimelene kango Aisake tepe kenjerimu temanemo Ou Pulu Pulu 21:9. ‡ 4:29: Lipe Mundorumu Yema 13:50, 14:2-5,19, Ou Tesallonaika 2:14-16.

§ 4:30: Ou Pulu Pulu 21:10. Unku pulu te Jono 8:35.

¹ „Ka-kongono naa tepe we molorumu ambomonga ambolangoma molemolomonga pulumu isipe;”^{*} ‘Mosisini ou ungu mane sirimumene olio naa nokopili.’ We kapola molangi.’ nimbe Kirasini olio wendo lsimu. Akumunge ‘Meltene altopa naa ambolopili; meltenga kendemande yemboma naa molopo, we mindi molamili.’ ningu tondolo munduku molangi.

² Nanga ungume paa piliengi! Na Pollone enondo nimbondo: Eno „Kirasinge yema, enonga kangi te ‘kopisiku wendo lindengi’” ningi liemot[†] Kirasini „‘yembomanga’ nimbe lipe tapondorumu ulumuni, eno wallo-kolte kepe paa uluri manda naa temba.

³ Altopo yemando pali sumbi sipu nikiru: ‘Pulu Yemone na kanopa peanga kanopili kene, kangi te kopisindengi.’ ninge yema „Mosisini, ungu mane sirimumene pali nokomba. ‘Kangi te kopisiengi.’ nilimo ungu manemo pilku liku telemele yemane kanu ungu manema pali pilku tengen aulkemo akisinge.[‡]

⁴ Eno „Kirasinge Gallesia yembomanga yembo mare, ‘Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa, ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma’ nimbe kanopili.’ ningus[§] „Mosisini, ungu mane sirimume^{*} pilku liku telemele yemboma Kirasi munduku siye kolko, yakinie telune moloringi aulkemo pipi siringi; Pulu Yemone yemboma we kondo kolemo ulumuni eno naa nokolemo.

⁵ Nalo ‘„Mosisini ungu mane sirimumene manda naa lipe tapondomba.”’ nilimolo yemboma, „Mini Kake Telimuni “Sike” nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumu tondolo pupili.”’ nilimomonga ‘pe yembo sumbi nilime sike molumolo.’ nimbu konopu sipu nokopo molemolo.[†]

⁶ Kirasi Yesusi kinie tapu topo molemolo kinie yemboma kangi te kopisilimele molo kangi te naa kopisilimele aku ulumene uluri naa telemo. „Yu sike olionga lipe tapondolimu.”’ ningu, tondolo munduku pilkulie yemboma konopu mondolemele ulu kanumu mindi sike tondolo te pelemo.[‡]

⁷ „Mele kalolimu liemili.”’ ningu, kere-kuru liku lkisiku kondoringi.[§] Pe kinié yembo nawene ombo eno „Kirasinge, ungu sikemo pilku liku telemele aulkemo pipi silimoye?”

* 5:1: inie yakondo 4:31. † 5:2: bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. ‡ 5:3: inie yakondo 3:10, Romo 2:25, Jemisi 2:10. § 5:4: inie yakondo 2:16, 3:11, Romo 3:20. * 5:4: 18 bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † 5:5: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”, “45. stretpela man”. ‡ 5:6: Ou Korini 7:19. § 5:7: ungu pulu te Ou Korini 9:24-27 Ungumu*.

8 Nawene eno kondi topa "Ungu sikemo munduku siye kolangi." nimuye? Kinié eno konopuni pilimele ulu akumu 'Nanga yemboma molangi waa.' nimbe walsilimo ,Pulu, Yemone* 'Aku siku piliengi!' naa nilimo.

9 „Pilieme! Ungu iko toko,
"Pillawa akoli mele isi
pillawana mundukulie pillawa telemele kinie
isi paa wallo koltene pillawa awisili akolemo."†
„nilimele kanumu. Eno kondi tolemo ye kolo tolimu aku
sipe telemo. Yu eno-kinie molemomonga eno awisili yunge
ungumu lombili pulimela.,

10 „Nalo, eno sike tengé mele tondolo mundupu pilkiru.
Awilimu kinie tapu topo molemolomonga yuni eno lipe
tapondomba kinie nane ou ungu sikemo nimbu sirindu
ungume 'Sike.' ningulie 'ungu te lupe konopu kimbu naa
singe.' nimbu tondolo mundupu pilkiru. Ye tene eno tepe
embambo sipe kondi tolemo akumu nawenje, na naa pilkiru
nalo aku telemomonga sike mele kaloli kerimu limbe.

11 Angokeme, 'Pollone "Kangi te kopisiengi!"' nilimo.
nilimele mele sike aku sipu nane nilio liemo nambemune
„Juda yembomane, na mindili silimeleye? „Aku sipu
nilkenje na mindili silimele aulke te naa lelka., Aku sipu
nilkenje „Kirasi, unjo perana „olionga nimbe kolondorumu
mele nimbu silio, ungu akumu pilkulie „Juda yembomane,
pilku keri pilku „na umbune te naa silimela.,‡

12 'Kanu yemane eno ningu embambo siku „, 'Pulu
Yemonga yemboma molangi.' ningu kangi te kopisiku
wendo liengi.", nilimele yemane enonga kangi te
kopisikulie enonga láka kamu tolemelanje papu.' konopu
lekero.

13 Nanga angokeme, Pulu Yemone 'Ungu mane tene eno
nokopa umbune te naa sipe eno naa ambolopili paa we
molangi.' sike ou nimbe eno mako torumu nalo pe enone
ningendo: 'Kapola, ungu mane tene olio naa nokolemo,
we molemolo kene ou-we-konopumene§ ulu pilkimulu mele
teamili.' ningu ulu pulu kerime naa teangi. 'Ungu
mane tene olio naa nokolemo.' ningu eno enono anjo
yando konopu mondoko enono anjo yando liku tapondoko
kongono tendangi.*

14 Mosisini ungu mane sirimu pelemomanga pali ungu
mane telumuni lipe tere lemo, akumu isipe:
'Enono yu-mele-mele konopu mondoko,

* 5:8: inie yakondo 1:6,15. † 5:9: ungu pulu te Ou Korini 5:6*; bokumunge alsena anjokondo "49. yis" kananila. ‡ 5:11: Romo 9:32-33, Ou Korini 1:18,22-23. § 5:13: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". * 5:13: Romo 6:1-2, Ou Pita 2:16.

enonga kangime enono kondo kolko nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.'
 nimbe pelemo ungu manemo.[†]

¹⁵ Nalo enone enono anjo yando irinele teko mumindili
 kolko kerepale ningu, aku teliku pungi liemo 'Aku
 temolomonga olio pali molopo kenjimolo.' ningu, pilku
 kondoko molangi.

5:16-26 Yemboma Pulu Yemonga Minimuni Ambolemo Kinie Telemene Ulume Kinie, Ou-We-Konopumene Pilku Telemene Ulume Kinie, Kanu Ulumenga Ungu Te[‡]

¹⁶⁻¹⁷ Akumunge nane enondo mane sipulie paa isipu nikiru: Enonga ou-we-konopumene konopu mondolemele ulumene Mini 'Kake Teli, mu topa manie mundumbe telemola; Minimuni ou-we-konopume topa manie mundumbela telemo kene 'Mini 'konopune molemo, mone olio ambolopili.' ningu molko, yunge ungume pilku, yuni "Teaa." nilimo mele pilku liku teko molayo. Aku tekolie enonga ou-we-konopumene pilku konopu mondoko telemene ulume altoko paa manda naa tengé. Elone 'Iyembomo na pilipe molopili.' ningu kere-kuru limbelemonga enone 'Teamili.' konopu lemele mele manda naa telemene kene 'Minimu olio ambolopili.' ningu, yunge ungume mindi pilku liku teko molangi.

¹⁸ Nalo Minimuni eno ambolemo, yuni nilimo ungume pilku liku teko molongi liemo 'Mosisini, ungu mane sirimumene eno ka sipe mindili sipe naa nokolemo.[§]

¹⁹ We-konopu-oumene pilku ulu telemelama eno pilimele. Yembomane we-konopu-oumene pilku ulu telemelama ulume isipe:

Wa ulu kerinele teko,
 ambo yema anjo yando kanoko konopu mondoko
 'ulu te teamili.' ningu konopu kimbú siku,
 amboma kinie yema kinie
 ulu kerime mindi teliku andoko,
 aku siku telemelama ulume kinie;
²⁰ 'Imelema olionga pulu yema.' ningu
 akume anjiku popo toko kalko kuru koyoko,*
 ala toko pindu toko,
 'Yembo topo kondamili.' ningu meambu liku
 tomo ambolko kuru koyoko telemelama,
 aku siku telemelama ulume kinie;
 yemboma kinie konopu keri panjiku,

[†] 5:14: Mateyu 5:43*. [‡] 5:15: Romo 13:12-14. [§] 5:18: Romo 6:14, 8:14.

* 5:20: bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

opa pulue molko, irinele teko,
 'Nanga melema naa ambolambo. Yembo lupemane
 naa liengi!' ningu paa ambolko kondoko,
 mumindili kolko,
 'Na mindi tepo kondopo, molopo kondolio.' konopu leko,
 yembo lupemane telemele mele alieli kanoko keri kanoko
 "Teko kenjikinu." ningu iri toko,
 yemboma-kinie 'Kapola kapola naa molopo konopu
 telune pupili naa molamili.' ningu sungu siku,
²¹ yembo lupema molemele mele kepe enonga melema
 yama mengo 'Eno malo.' konopu leko,
 aku siku telemele ulume kinie;
 no tondolo awisili nongo kekelepa toko,
 maku toko no tondoloma nongo kekelepa tokolie
 ungu kerime ningu konana kerime ningu
 ulu kerime teko molko,
 aku siku telemele ulume kinie.
 Ulu keri lupe lupe telemele we-konopu-oumene pilkulie
 telemele. Eno ou liepi-liepi torundu mele kelepo altopo
 liepi-liepi tokoro: aku siku teko molemele yemboma Pulu
 Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana[†] naa puku
 yunge melema naa linge.[‡]

²² Nalo Mini 'Kake Teli, muni konopune molopa am-
 bolemo yembomane ulu telemelema isipe:
 Yemboma konopu mondoko,
 konopu siku molko,
 konopu pe nipili taka liku molko,
 ólo áme topili molko,
 yemboma kondo kolko liku tapondoko,
 yembo melema molo tolemoma
 liku tapondoko melema siku,
 ulu sikema mindi sumbi siku teko,
²³ yemboma-kinie kara naa puku
 andiki teko taka liku molko,
 'Ou-we-konopuni pilierindu mele paa naa pilimbo.'
 ningu munduku siye kolko taka liku molko,
 ulu peanga akume teko molemele. Ulu peanga aku sipema
 'naa teangi.' nimbe ungu mane te paa naa pelemo.[§]

²⁴ Yesusi Kirasinge yembo molemelemane enonga ou-we-
 konopume 'Kamu kolopa manie pupili.' ningu koronga unjo
 perana uku toko panjeringi kinie kanu konopumene waka
 lemo ulume kinie, konopu mondoko 'Paa teamili' nilimele

[†] 5:21: bokumunge alsena anjokondo "23. kingdom". [‡] 5:21: Mako 7:20-23,
 Romo 1:26-31, Ou Korini 6:9-10, Epesasi 4:31, 5:5, Kollosi 3:8-10, Lipe Ora Sirimu
 21:8, 22:15. [§] 5:23: Romo 5:1-5, Ou Korini 6:11, Pe Korini 6:6, Epesasi 4:2-3, 32,
 5:9, Kollosi 3:12-15, Pe Pita 1:5-8.

ulume kinie, akume pali unjo perana uku toringila.* „Unjo perana uku toko panjeringimunge kinié altoko ou-wekonopumene pilku ulu pulu keri akume tengen aulke te naa lemo..”

²⁵ Minimuni olio konde molopa kondoli ulu pulumu silimo kene yuni ‘Teko molangi.’ nilimo mele pilipu lipu tepo molamili.

²⁶ Oliolio olionga imbime we lipu ola naa mundupu, olionga yembomanga te ‘Mumindili kolopili.’ nimbu anjo yando konopu naa lepo, yembo lupemanga melema kinie ulume kinie yama membo ‘Eno malo!’ nimbu konopu anjo yando naa teamili.

6

6:1-10 Kirasinge Ungu Manemo Pilipu Lipu Temolo Mele Ungu Te*

¹ Angokeme, enonga angenu tene ulu pulu keri te temba kinie kanokolie eno ‘Pulu Yemonga, Minimuni nilimo mele pilku liku molko kondolemele yembomane kanu yembomo ‘Konopu alowa tepa altopa Pulu Yemo kinie kapola molopili.’ ningu liku tapondongendo yu kondo kolko taka liku, liku tapondayo. Eno kepe yu mele mele ‘Na aku sipe kondika temba kinie itekemo mele tembone naa tembone?’ ningu pilkulie kanu yembo ulu keri te tembamo iri naa toko taka liku liku tapondayo.

² ‘Kirasini ungu mane sipe “Teaa.” nirimu† aku mele teamili.’ ningu enone angenalinge umbune we wendo ombo pemba ulume eno pea mendayo.‡

³ Yembo tene yu imbi ola naa molemo kinie ‘Na imbi ola molemo akumunge ‘nanga angenu naa lipu tapondombo.’ konopu lemomo yu yuyu kolo topalie ‘yunge imbi sike ola molemo.’ nimbe konopuni pilimo.

⁴ Aku sipe konopu lemba kapola naa temba kene yembomane yu mele mele konopu leko ulu telemelena manda manjiku apuruku ‘Nane imu tepo kondokoro molo imu tepo kenjikiruye?’ ningu eno enono yu mele mele piliengi! Yembo tene yuyu mindi kanopa pilipelie tepa kondombamanga ‘Paa tekero.’ nimbe manda kapi nimbe konopu simbe. Akumu peanga. Yunge kepe yembo lupemanga kepe

* **5:24:** Romo 6:6-7,11-12, Ou Pita 2:11. * **6::** Jono 14:15, 15:12, Ou Korini 9:21, Jemisi 2:8. † **6:2:** Kirasinge ungu manemo nambolkanje? ‘Akumu “Anjo yando konopu mondangi.” nimbe ungu mane sirimu akumu.’ konopu lemolo. Jono 14:15, 15:12 k na. Jemisi 2:8, inie yakondo 5:14, Mateyu 22:37-40, Jono Kumbi-Lepamo 4:21 kananila. Molo Kirasini we mane sirimu ungumenga palindu Pollone nirimunje? ‡ **6:2:** Romo 15:1-3.

telune tere lepa manda manjipe apurupe kanopalie ‘Nanga peanga, enonga keri.’ nimbe apurumbe akumu keri. §

⁵ Yemboma yu mele mele ulu telemellemonga umbune wendo ombáma enono yu mele mele umbune menge kene ‚aku siku teangi. *

⁶ ‚Kirasinge, ungume mane sili yembo tengā ungumu pilku molemele yembomane kanu yembomo ‘Lipu tapondamili.’ ningū enonga mele peanga ‚nosilimele, ma moke teko yu siengi. †

⁷ ‘Nane ungu nimbu konopu lepo ulu temboma Pulu Yemone naa kanomba.’ ningū pilku enonga enono konopune kolo toko naa pilieyo. Yemboma Pulu Yemone naa pilipe naa kanomba tengā manda lopi naa teko, Pulu Yemo manda kolo toko naa singe kanumu. Yembomane ponienā mele-umbu mundulimelemanga mindi melema tolemo inie toko yando limele aku mele,‡ yembomane telemellemonga mele yuni apurupe pilipelie mare tepa kenjipe mare tepa kondomba.

⁸ Mele keri tengā umbu ponienā panjilimelanje mele keri te wendo olka inie toko limela mele aku sipe yembo tene yunge ou-we-konopumuni § pilipe konopu sipe telemo yembomo aku telemomonga langi keri purulimo mele aku sipe kanu yembomo yu mini pali molopa kenjimbe. Yembo tene ‚Pulu Yemongā, Minimuni nilimo mele konopu sipe pilipe lipe telemo yembomo aku telemomonga langi umbu peanga te mundulimo mele telemomonga Minimuni yu mini pali konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu simbe.*

⁹ Yembomane langi umbume panjikulie, ‘Ombá.’ ningū siye naa kolko taka liku nokoko molemele mele olio aku sipe ulu peangama temolondo siye naa kolamili. Langi umbu panjilimele kinie pe sike wendo om̄ba langi tolemo, liku nolemele mele olio ulu peangama temolondo tondolo mundupu tepo ou we siye naa kolopo molomulu liemo pe Pulu Yemone pilimbe walemo kinie sike yuni mele peangama simbe limolo.

¹⁰ Akumunge, yemboma lipu tapondomolo aulke te mona lemba kinie kanopolie eno pali lipu tapondamili. Nalo

§ **6:4:** Mateyu 7:1, LLuku 6:37. * **6:5:** akumu Romo 14:12, Pe Korini 5:10 kinie molemo melemondo nikimunje? Molo sumbi sipe mele nikimunje? † **6:6:** Nambolka melemando nirimunje? Akumunge ungu pulu te Pillipai 4:14-19 molemonje? ‡ **6:7:** bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”. § **6:8:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **6:8:** Pe Korini 9:6-10, Jono 4:36-38.

Kirasi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma kumbi lepo lipu tapondamili.[†]

6:11-18 Kangikundu Ulume Telemele Ulumene Naa Lipe Tapondolemo; Kirasi Kolorumu Unjo Peramone Mindi Manda Yemboma Lipe Tapondolemo Kene Akumu Mindi Kapi Niemili Ungu Te

¹¹ Kinié ipepámo nanu ya topo imbi paa awili tepo tokoro mele kanayo.[‡]

¹² Yemane tondolo munduku 'Kangi te kopisiee.'[§] nilimele ye kanumene 'Juda yembomane, olio kanoko peanga kanangi.' ningulie aku telemele. Eno pipili kolkolie "Kirasi sike ,olionga nimbe, unjo perana ,kolondorumu,' nimbu tondolo mundupu pilimolo mele 'Juda yembomane pilkulie, pilku keri pilku olio teko kenjiku mindili naa siengi.' ningu aku telemele. We naa telemele.*

¹³ Kangi kopisilimele yemane kepe 'Mosisini, ungu mane sirimume[†] naa pilku liku telemele nalo 'Juda yembomane, olio temolo mele kanokolie olio kapi niengi.' ningulie eno 'Kirasinge Gallesia yemboma, ndo "Kangi te kopisiengi." nilimele.

¹⁴ 'Nalo, nane 'Nanga imbi ola molopili.' molo 'Yembo tengi imbi ola molopili.' molo 'Ulu tengi imbi ola molopili.' nimbulie paa kapi naa nimbo. Awili Yesusi Kirasi olionga nimbe kolondorumu unjo peramo mindi na konopu sipu kapi nimbu imbi lipu ola mundundumbo. Melte lupe paa molo! Yu unjo perana kolondorumu akumuni na ye kololimu mele moliomonga[‡] ma koleamanga ulumene na uluri manda naa telemo; ma kolea ulume kepe unjo perena kolopa pora sirimu none telemomonga nane kanu ulume naa konopu mondopo moliola.[§]

¹⁵ 'Juda yembomane, kangi te kopisilimele molo 'yembo lupemane, kangi te naa kopisilimele akumu uluri molo.* 'Pulu Yemone, 'Olio yembo kondema molangi.' nilimoaku ulumu mindi sike ulu te pelemo. 'Aku ulumu mindi Pulu Yemone kanopalie yemboma kanopa imbi silimo.,'

[†] **6:10:** Mateyu 25:31-46, Ipuru 13:1-3. [‡] **6:11:** 'Pollonga mongoselo keri lierimu, yu mimi sipe naa kanorumumunge yuni pep topa sirimume yuyu kini naa torumu. Ye tene tondorumu.' ningu pilimele. Molo 'Paa kanoko pilieni!' nimbe yuni yuyu 6:11-18 imbi awili tepa torumunje? Naa pilimolo. [§] **6:12:**

bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". ^{*} **6:12:** Ou Korini 1:17,31, 2:2. [†] **6:13:** bokumunge alsena anjokondo "26. lo". [‡] **6:14:** inie yakondo 3:20; Romo 6:6. [§] **6:14:** Jemisi 4:4, Jono Kumbi Lepamo 2:15. ^{*} **6:15:** inie yakondo 3:28.

¹⁶ Ya nikiru mele ‘Sike.’ ningu pilku liku telemele yemboma eno Pulu Yemonga †sike, Isirele yemboma molemele.[†] Kanu yemboma konopu pe nipili molangi; Pulu Yemone eno kondo kolopa, ou teko kenjeringi mele mundupe siye kolopa ‘Pundu tangi.’ naa nipili.

¹⁷ Ungu te kamu niembo: Na Yesusinge †kongonomo andopo tenderindumunge, na toringi makoma nanga kagine pelemo kene[‡] yembo tene na tepa kenjipe umbune te naa sipili.

¹⁸ Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasini[§] enonga minime we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe sike tepili. †Aku pea nikiru.,

[†] **6:16:** Isirelene kalopa lsimu Juda yembomando naa nirimu. Kirasinge yembomando nirimu; Romo 9:6-9, inie yakondo 3:29, 4:28-31. [‡] **6:17:** Lipe Mundorumu Yema 14:19, 16:22, Pe Korini 11:25. [§] **6:18:** 14 bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”.

EPESASI Pollone EPESASI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo yuyu kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

Pollone ipepámo topa Epesasi yemboma sipe mundorumu ungumu Epesasi inie 1:1, 3:1 molemo. 'Yu ka-ulkena pepa ipepámo torumunje (Epesasi 3:1, 4:1, 6:20). Aku liemo kolea awili Romo ka-ulkena pepalie topa mundorumunje.' ningu pilimele. (Akumunge ungu te Pillipai kumbi lepa gomo 990 kananila.)

Epesasi akumu kolea awili te. Koleamanga pikisamo gomo 648 molemo akune nomu kélona lierimu mele kanani. Koukongono kambani bisinete awisili akune teko, sipi awilime akune ongo pu-pou-pou teringi. "Olio nokolemo Pulu Ambomo" ningu popo toko kapi niringi kolo toli pulu ambo Dayana Atimasi akumu popo toringi ulke tembele te Epesasi angilierimu. (Lipe Mundorumu Yema 19:23-28). Pollo akune pupe ponie yepoko mele molopa terimu temanemo Lipe Mundorumu Yema 19:1-20:1 molopa, Kirasinge Epesasi yembomanga tapu yema kinie teringi temanemo 20:17-21:1 molemo. Kirasinge Epesasi yembo talapemonga ungu te Lipe Ora Sirimu 2:1-7 molemola.

Kirasinge Epesasi yembomanga talapena umbune te pepili ipepámo naa torumu. We mele torumu. Pulu Yemone eno tepe kondolemo mele Pollone eno pepá topa nimbe sirimu ungu mare i sipe: "Kirasi yu yunge yembo talapemonga ye nomi nokolimu" nirimu. Aku talapena molkolie tengen mele nimbe sirimula. Ou eno pali Pulu Yemone mongo lipe simbe aulkena purungi. Wendo punge aulke te molo. Ulu peanga te naa teko molangi Pulu Yemone eno paa we kondo kolopalie aulke te akisinderimu. Pe kinié eno Juda yemboma kinie Juda yembo naa molemele yemboma kinie enonga pali Kirasi yu mindi aulkemo. Ulu te lupe tengemone uluri naa temba, aku sipe nirimula. Kirasinge yemboma ambolangoma mindi naa molko, yembo yume molonge mele nimbe sipe, eno ambo yema kinie, anupili lapali ambolangoma kinie, kongono nokoli yemboma kinie kongono tendeli yemboma kinie, eno teko molonge mele mane sirimula.

Ungu paa tondolo peanga te 1:3-14 molemo. 1:15-23, 3:14-21, 6:10-18, bokumunge alsena anjokondo "43. sios", aku ungume paa kananila.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-3 KIRASINI OLIONGA NIMBE TENDERIMUMUNGE PULU YEMONE 'OLIO YEMBO KONDEMA MOLANGI.' NIRIMU-NE MOLEMOLO UNGUMU

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Ou Pulu Pulu Torumu Ungumu

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo* molopolie ipepámo topo sikiru.

Eno Pulu Yemonga yembo kake telime kolea awili Epesasi molko, Yesusi Kirasi 'Sike' ningu tondolo munduku pilku ambolko molemele yemboma ipepámo topo sikiru.

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili takaliku molangi.' niengili.

1:3-14 Kirasini Olionga Nimbe Tenderimumunge Pulu Yemone Mulu Koleana Olio Mele Peangama Silimo Ungu Te

³⁻⁴ 'Pulu Yemone, mulu maselo ou naatepili Kirasini pe olionga nimbe tendemba mele pilipelie olio 'yembo kake teli yembo mongo simbe ulu te naapeli yemboma molangi.' nimbe mako torumu kene† Pulu Yemo, olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapamo, kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Kirasini olionga nimbe tenderimu, olio-kinie tapu topa molemomonga Pulu Yemone olio sewe anjipe mulu koleana yando olionga konopume kinie minime kinie sewe anjipe 'tondolo pupe kapola pepili.' nimbe, mele peangama sipe mundorumu. 'Mulu maselo ou naatepili, olio konopu mondopalie'

⁵ olio mako topa 'Yesusi olio lipe tapondombamonga eno nanga ambolangoma tepo limbo.' nirimu. 'Konopu siembo kene aku teambo.' nimbe pilipe aku sipe nimbe panjerimu.

⁶ 'Pulu Yemone yunge Malo, pea konopu mondorumumu‡ olionga nimbe tenderimumunge olio-kinie tapu topa molemomonga Pulu Yemone olio olandopa we kondo kolopa we lipe tapondolemomonga Pulu Yemo yunge imbi lipu ola mundundupu yu kapi niemili.

⁷ Pulu Yemo we kondo kololi ulumu yu-kinie tengepea tepa pelemomone 'Yesusi, olionga nimbe yunge meme ondo lendepa kolorumu aku mememone olionga ulu pulu kerime 'kamu manie pupili.' nimbe akume siye kolopa, ka sipe ambolorumu auñkena wendo lipe 'We kapola molangi.' nirimu-ne§ aku sipu molemolo.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:3-4:** inie anjokondo 5:27, Ou-Pita 1:15-16. ‡ **1:6:** Jono 3:16. § **1:7:** 14, 4:30 Giriki ungune telumu. Pisini ungune 1:7 "baim bek" molopa, 1:14, 4:30 "kisim bek" molemo. Bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek".

⁸ „Pulu Yemone yunge we kondololi ulu peangamone olio aku sipe lipe tapondopa, olio pilipe konginjelmu kinie ulume pilipe apuroli ulu pulumu kinie awisili toya topa sirimu-ne, ‚aku sipu molemolo.‘

⁹ „Mulu maselo ou naa tepili, Kirasini olionga nimbe tendembamonga Pulu Yemone olio-kinie konopu sipe temba mele nimbe panjerimumu lopi tepa perimu* nalo pe kinié olio nimbe para sirimu.

¹⁰ Ulu lupe lupema ou wendo ombá kinie ‘Wendo ombá.’ nimbe panjerimu ulumu wendo ombá walemo pilipelie ‘Wendo opili.’ nimbé. ‘Ulu wendo opili.’ nimbé ou lopi tepa perimu akumu i sipe: ‘Mulu maselo terimu melema kinie yandopa melema pali aku melemanga pali ye tengalatopa lipe tere lepa liepili. Kirasi kanu melemanga pali nokoli yemo molopili.’ nimbé.[†]

¹¹ Yuyu konopuni pilipe melema kinie ulume pali mako topa ‘Nanga kongono tendangi.’ nimbe ou nimbe panjerimu Pulu Yemone olio „Juda yemboma,[‡] kanu ye Kirasimuni olionga nimbe tendemba mele pilipelie „mulu maselo ou naa tepili, ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu.

¹² Olio „Juda yemboma, ou pulu pulu, ‘Pulu Yemone ‘olio nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.’ nimbe mako torumu ye nomi, Kirasimu[§] sike ombá.’ nimbu nokopo molorumulu yembomane temolo ulume ‘we yembomane kanokolie Pulu Yemo paa ye awili tondolo olandopa pupe tondolo pa telimu kanoko yu kali niengi.’ nimbe ‘Pulu Yemone aku sipe olio mako topa ‘Nanga yemboma molangi.’ nirimu.‘

¹³ Eno „Juda yembo naa molemele yembo talape lupema, kepe iungu sikemo pilku lsingi kinie Kirasinge yemboma moloringila. Kanu ungumu Kirasini enonga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone eno lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomu ungumu. Kirasini enonga nimbe tenderimu mele ‘Sike.’ ningi tondolo munduku pilieringimunge “Olio sike Pulu Yemonga yemboma molemolo.’ ningi kanangi.’ nimbe “Simbo.” nimbe, nimbe panjerimu Mini Kake Telimu sirimu lsingi.*

* **1:9:** inie anjokondo 3:3-6,9, Romo 16:25, Ou-Korini 2:1, 4:1, Kollosi 1:26, 4:3.

† **1:10:** Jono 1:3, Kollosi 1:16-20. ‡ **1:11:** pala „, akune torumulumunge pulumu i-sipe: Pollone we ungumenga “olio” nirimu akumu yu kinie Kirasinge Epesasi yembondo lipe tere lepa nirimu. Nalo ya 1:11-12 akune pilipe konginjeli peli yembo awisilini pilkulie ‘Kanu ungune “ou-pulu-pulu pilieringi yemboma” nirimu akumunge yuni yu kinie yunge Juda yembomando nirimu.’ ningi pilimele. § **1:12:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. * **1:13:** inie anjokondo 4:30.

¹⁴ Mini Kake Teli lsimulu akumunge Pulu Yemone olio 'pe monge mele simbo' nimbe panjerimu mele peangama yunge yemboma sike simbendo lipe ora silimo.[†] 'Pe sike simbe limolo.' nimbu pilipulie 'Pulu Yemone olio yunge yemboma kamu limbe kinie ,kurumenga nomi, Setenenga ulu keri tene olio altopa manda naa ambolomba. Kapola molomolo.'[‡] nimbu pilimolo. Olionga nimbe aku tendemba kinie kanopolie 'olio yu kapi niemili.' nimbe tendemba kene yunge imbibmu sike lipu ola mundundupu yu kapi niemili.

1:15-23 Pollone Epesasi Yembomanga Nindipe Pulu Yemo Ange Nimbe 'Pulu Yemone Sewe Anjepili.' Nimbe Mawa Tenderimu Ungumu

¹⁵ Akumunge eno Awili Yesusi 'Sike' ningu tondolo munduku pilku[§] Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondolemele mele ou pulu pulu pilierindu kinie yandopa kinié kepe

¹⁶ eno aku telemellemonga Pulu Yemondo alieli "Ange" nimbu, nane Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopolie enonga mawa tendelio.

¹⁷ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Pulu Yemo, yu tondolo pa telimu pelemo Lapamo, nane alieli yu mawa tepolie 'Enone yu molemo mele paa olandopa olandopa piliengi kene pilipe konginjelimu kinie ungumenga ungu pulumu pilipe nimbe para silimo tondolomo kinie pelemo Minimu eno sipili.' nimbu mawa tendelio.

¹⁸⁻¹⁹ 'Enonga konopuni yunge ungumenga pulumu paa piliengi!' nimbu yu-kinie enonga mawa tendeliola. Yuni 'Eno mele peangama simbo. Eno molko kondonge.' nimbe, nimbe panjerimu melema nokoko molemele akume kinie, 'Nanga yemboma monge mele paa peangama simbo.' nir-imume kinie, 'Yu sike' nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma yuni lipe tapondolemo tondolo paa olandopa olandopa pelemomo kinie, 'mona liepili paa piliengi!' nimbuaku sipu yu-kinie enonga mawa tendeliola. Kanu tondolomo olione manda naa manda manjilimolo tondolomo. Pulu Yemonga tondolo olandopa pelemo akumuni kongono tondolo mundupe telemo akumuni

²⁰ Kirasi kolorumu kinie Pulu Yemo yunge Lapane yu topa maknjindipe yu , 'imbi ola molopili.' nimbe, mulu koleana ,olando lipe 'Melema pea nokopo molambili.' nimbe, yunge ki umbukundu 'molopili.' nimbe lipe mondorumu.*

[†] **1:14:** Romo 8:23. [‡] **1:14:** inie yakondo 1:7, 1:7*. [§] **1:15:** 13,19 bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ^{*} **1:20:** Ou-Pita 3:22.

²¹ Melema nokongendo tondolo pelemo kurume kinie, mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie, imbi paa olandopa molopa mele awisili nokolemelema kinie, enge nilime kinie,[†] pali, akume kinié molemelema kepe pe mulu ma pora nimbé kinie imbi molomba yemboma kepe, Pulu Yemone yu kanu yembo awilimenga pali ye paa olandopamo lipe mondorumu.[‡]

²² Pulu Yemone ‘Kirasi, yu melemanga pali olandopa molopili. Melema pali yunge kimbumuni kambilipe molopili.’ nirimu. Aku nirimununge Kirasi yunge yembo talapemonga[§] yu ye awili olandopamo molemola.

²³ Kirasinge yembo talapemo yunge kangimu, yu kangimunge pengemo.* Yunge yembo talape molemelena yu pupe molopa tengapea telemo. Yu yunge yembo talape molemelemana pali yu pupe molopa kapola tendelemo, yunge yembo talapemanga pali Kirasi yu liku kapola tendelemele. Kirasi kinie yunge yembo talapemo kinie eno lipe tere lepa yembo telumu mele molemele.

2

2:1-10 Olio Yembo Kololime Pulu Yemone ‘Kirasi Kinie Pea Konde Molangi.’ Nirimu Ungu Te

¹ Eno ,Juda yembo naa molemelema,, eno teko kenjeringi ulume kinie, ulu pulu kerime kinie, perimumunge eno ou yembo kololime moloringi.*

² Kanu walemanga ya ma koleamanga ulu pulu kerime mindi teko, kurume nokolemo yemo mindi lombili puku pilku moloringi. Kinié yembo mare Pulu Yemonga ungumu liku su siku naa pilimele yemboma kanu kurumenga ye nomimuni tondolo mundupe nokopa enonga konopune molemo.

³ Kanu yemboma kinié molemele mele ou olio yemboma pali telune molopo, ou-konopu keri pelimene waka koloringi ulu pulu kerime mindi pilipu tepo, kanu konopumene kinie kangimene kinie konopu mondoko ‘teamili.’ nirangi mele[†] mindi pilipu lombili pupu tepo molorumulu. Ou we yemboma kinie aku sipu molorumulu mele ,we molemelanje, Pulu Yemone we yemboma ‘Mindili nongo pundu tangi.’ nimbé mele oliondo pea papu nilke.

⁴⁻⁵ Sike olio tepo kenjerimulumunge yembo kololime molorumulu nalo Pulu Yemone ‘olio Kirasi kinie pea altoko

[†] **1:21:** inie anjokondo 3:10, 6:12. [‡] **1:21:** Kollosi 1:15-17, 2:10,15. [§] **1:22:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. ^{*} **1:23:** inie anjokondo 4:15-16; ungu pulu te Ou-Korini 11:3*. ^{*} **2:1:** Kollosi 2:13. [†] **2:3:** bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”.

konde molangi' nirimu. Tepo kenjerimulumunge Pulu Yemone "pundu taa." nilke nalo paa we kondo kololi ulumu pelemo Pulu Yemone olio paa konopu mondopalie‡ 'olio Kirasi kinie pea altoko konde molangi.' nirimu.§ Pulu Yemonga we kondo kololi ulumuni mindi olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea konde molomolo aulkena lipe mondorumu.*

⁶ Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumuni olio yunge yemboma molemolomonga Pulu Yemone Kirasi topa maknjinderimu kinie olio kinie pea topa maknjindipelie Pulu Yemo nokolemo mulu koleana yu molopa melema nokolemo polona 'Kirasi kinie pea molangi.' nimbe lipe mondorumu.

⁷ 'Pe pe kepe yembo molongema na „Pulu Yemo, yemboma na-kinie paa olandopa olandopa we kondo kololi ulumu pelemo mele piliengi lipu ora siembo.' nimbe Pulu Yemone olio aku sipe Kirasi Yesusini olionga nimbe tenderimumunge kondo kolopa tepa kondorumu.

⁸ „Kirasi enonga nimbe tenderimu mele, 'Sike' ningu tondolo munduku pilieringimunge† Pulu Yemonga we kondo kololimuni eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondorumu. Aku ulumu eno enono naa teringi, Pulu Yemone eno we sirimu.

⁹ Aku ulumu enone kongono teringimunge mele kalolimu naa lsingi. Akumunge iulumu limo yembo tene „Nanga kongono tendumunge iulumu likiru.' nimbe, yunge imbi yuyu manda lipe ola naa mundumbe.‡

¹⁰ Olio molemolo mele Pulu Yemone tenderimu-ne molemolo kanumu. „Olio oliolio ulu te terimulumunge molo.' Kirasi Yesusini olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemone olio yembo kondema tepa mimi terimu. Olio ulu peangama Pulu Yemone koronga-ou 'teangi.' nimbe, nimbe panjirimu mele 'teangi' nimbe olio 'aku siku yembo kondema molangi.' nirimu.§

2:11-22 'Juda Yemboma Kinie Yembo Lupema Kinie Pali Pulu Yemonga Yembo Talape Telumu Molangi.' Nimbe Kirasini Lipe Tere Lenderimu Ungu Te

¹¹ Akumunge, Epesasi yemboma eno altoko ulu te konopuni piliengi! Eno Juda yembomane naa meringi. Juda yemboma naa moloringimunge eno imbi leko "kangi kopiseli yemboma" nilimele yembomane enondo "kangi

‡ 2:4-5: Jono 3:16. § 2:4-5: Romo 6:1-10. * 2:4-5: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". † 2:8: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

‡ 2:9: Romo 4:4, 11:6. § 2:10: Taitasi 2:14.

naa kopiseli yemboma” niringi.* (Aku ulumu yemane eno enono kangikundu teringi ulumu mindi.) Akumu kinié altoko pilieŋi!

¹² Ou aku siku moloringi walemanga eno Kirasi kinie pea telune naa molko yu-mele-mele moloringi mele kinié altoko piliee. Aku walemanga eno Isirele yembo talapena sukundu onge aulke te naa lierimu, Pulu Yemone “yunge yemboma kinie tembo.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu ungu akumu† eno-kinie naa perimula. Enonga ulu peanga te ‘pe wendo ombá.’ ningu konopu siku nokoko molonge ulu pulu te naa pepa, ya ma koleana Pulu Yemonga imbi pilku yu-kinie tapu toko molonge aulke te naa perimu mele kinié piliee.

¹³ Nalo kinié eno ou walse Pulu Yemo kinie sulu tekō moloringi yemboma Kirasi yunge meme ondo lenderimumuni Kirasi Yesusi yuni eno-kinie tapu topa molopa ‘eno Pulu Yemo kinie nondoko molangi.’ nimbe lipe tere lenderimu, yu-kinie telune molemele.‡

¹⁴ Kapola kapola molomolo ulu pulumu Kirasi yu-kinie pelemo yemo yuni Juda yemboma kinie eno we yembo lupema kinie opa pulue molorumulu ulu pulumu topa manie mundupe, anjo yando konopu keri panjerimulu palamo akundupelie ‘yembo talape talo tere leko talape telumu molangi.’ nirimu.

¹⁵ „Pulu Yemone Mosisi, ungu mane sirimume§ kinie, aku ungu mane sipelie “Teaa.” nirimu ungume kinie, ungu manemanga sukundu perimu ungume kinie, pali yunge kangimuni terimu ulumuni ‘kamu manie pupili altopa uluri naa tepili.’ nirimumunge kanu palamo akundorumu. Yuni ‘molangi’ nimbe pilipe aku terimu mele isipe: ‘Eno yembo talape talo nanga yembo talape telumu molangi.’ nimbe lipe tere lenderimula. ‘Aku siku molkolie eno konopu telune pupili kapola kapola molangi.’ nimbeline aku sipe terimula.*

¹⁶ Yu unjo perana kolorumumuni kanu yembo talape talo ou opa pulue moloringime ‘kamu kalu telumu molko, Pulu Yemonga yemboma molangi.’ nimbe lipe tere lenderimu. Yu unjo perana kolorumumuni ou opa pulue moloringi ulumu topa manie mundorumu.

¹⁷ Eno „Juda yembo naa molko, Pulu Yemo kinie sulu tekō moloringi yemboma kinie, „Juda yembo, Pulu Yemo kinie nondoko moloringi yemboma kinie Kirasi om̄ba

* **2:11:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”, “18. katim skin”.

† **2:12:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. ‡ **2:13:** inie anjokondo

2:17, Kollozi 1:20. § **2:15:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. * **2:15:** inie anjokondo 3:6, Ou-Korini 12:13, Gallesia 3:28.

eno pali temane peanga te topa sipelie nimbendo: "Eno konopu telune pupili kapola kapola molonge aulkemo akisindendu." nirimu.

¹⁸ Yuni yembomanga nimbe tenderimumuni olio „Juda yemboma kinie we yembo lupema kinie, pali Mini telumuni lipe tapondopa aulke akisindilimomonga Lapa molemona nondopo manda pulimolo.

2:19-22 Olio Kirasinge Yemboma Pulu Yemonga Ulkemo Molemolo Ungu Te[†]

¹⁹ „Aku tenderimu-ne aku sипу molemolo, akumunge kinié eno yembo mare ma naa lepa yembo om̄ba angilieli yemboma mele naa molemele. Eno Pulu Yemonga „Juda, yemboma kinie talape telumu molko, Pulu Yemonga yembo talape sikemo molko,

²⁰ „Pulu Yemo molemo ulkemo mele molemele.“ Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie,[‡] Yesusini “Nanga kongonomo tendepaa.” nimbe lipe mundorumu yema kinie,[§] kanu yema kanu ulkemonga pongama; Kirasi Yesusi yu kanu ulkemonga simumu.

²¹ Ulke simumuni pele kokeyama ingi sipe ambolemo kinie ulkemo tondolo pupe angilimo, aku ulke simumu Kirasi yu. Pulu Yemone ulkemo pele kokeya tepa molemo, aku ulkemo kamu takomba kinie Awilimu yunge ulke kake telimu angilimbe.

²² Eno „Kirasini tenderimumunge, yu-kinie tapu toko molemele yemboma kepe „Pulu Yemone, lipe tere lendepa Pulu Yemo yunge ulkemo takolemo, aku ulkena Pulu Yemonga Minimu molemo, akumu Pulu Yemo molemo.

3

3:1-13 Pollo Yembo Talape Lupemanga Ungu Nimbe Sili Yemo Molorumu Mele Ungu Te

¹ „Kirasini ‘yembo lupema kinie Juda yemboma kinie pea Pulu Yemonga yemboma molangi.’ nimbe aku sipe yembo talape talo lipe tere lierimu,* akumunge na Pollo „Pulu Yemo kinie ungu nimbu enonga mawa tendelio“. Eno we yembo lupema lipu tapondoliomonga na ka ulkena peli yemo molopolie, †enonga mawa tendelio.[†]

[†] 2:18: ungu pulu te Ou-Korini 3:16-17* [‡] 2:20: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [§] 2:20: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". * 3:1: Yakondo kolomongo awili 2 akumungenje. † 3:1: Pollone ungu te nimbé tepalie, pe aku ungumu mundupe siye kolopa ungu te lupe konopuni pilipelie ya 3:2-13 molemo mele pep topa nimbeline, pe kelepa inie 3:1 tomba terimu ungumu inie anjokondo 3:14 kamu torumu.

² „Ungu te ou pilkirumu niembo:;[‡]

‘Pulu Yemone na-kinie eno-kinie terimu mele pilieringi.’ konopu lekero. Akumu isipe: Pulu Yemone eno we kondo kolorumumunge lipe tapondomba mele ‘Kamu piliengi!’ nimbe na mako torumu.

³ Akumu Pulu Yemone ulu temba mele ou lopi terimu akumu na nimbe para sirimu,[§] akumu ou wallo-kolte pepá topo nimbu sindu kanumu.*

⁴ I pepá tokoromo kanokolie pilinge kinie Pulu Yemone temba mele lopi tepa perimumu Kirasini terimumunge mona lierimu pilio mele pilinge.

⁵ Ulu temba lopi tepa perimu kanumu† ou moloringi yemboma kepe yandopa yandopa moloringi yemboma kepe nimbe para naa sirimu. „Yembo mare mindi wallo-kolte nimbe para sirimu.“ Kinié mindi Yesusini ‘Nanga kongonomo tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondolemoma pilku yemboma ningu silimele yemboma kinie,[‡] yunge yembo kake teli aku yemboma „mindi, Pulu Yemonga Minimuni nimbe para silimo.

⁶ Kanu ulu ou lopi terimu kinié para lemomo isipe: Kirasi Yesusini yembomanga nimbe tenderimumuni temane peangamo pelemo akumuni we yembo lupema[§] kinie „olio Juda yemboma, kinie lipe tere lendepa ‘kalu telumu molangi.’ nimbe, Pulu Yemone ‘yemboma-kinie tembo’ nimbe panjerimu mele ‘Juda yemboma kinie we yemboma kinie, pali telemola.

⁷ Pulu Yemone we kondo kolopa yuni yuyu ‘na temane peangamo andopo topo siembo.’ nimbe mako topa, ‘aku kongonomo teambo,’ nimbe tondolomo na sirimu.*

⁸ Pulu Yemonga yembo molemelemanga pali na paa maniendopa molio,[†] nalo Pulu Yemone na we kondo kolopalie kongono isipe mele sirimu: “Juda yembo naa molemele yemboma temane peangamo toko siliku andou.” nirimu.[‡] Aku temane peangamo Kirasinge mele peanga, olione manda naaapurupu pilipu kambu manda naa tolemolo melema.[§]

⁹ Mulu maselo ou naa tepili yuyu molopalie Pulu Yemone “‘Tembo.’ nimbe panjerimu ulumu kamu temba mele

^{‡ 3:2:} inie yakondo 1:9-10 kanani. ^{§ 3:3:} Gallesia 1:12. ^{*} ^{3:3:} inie yakondo 1:9-10nje. ^{† 3:5:} selo Romo 16:25-27, Kollosi 1:26-27, 2:2. ^{‡ 3:5:} bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”, “35. profet”. ^{§ 3:6:} 1,8 bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. ^{*} ^{3:7:} inie anjokondo 4:7. ^{† 3:8:} Ou-Korini 15:9, Ou-Timoti 1:15. ^{‡ 3:8:} Lipe Mundorumu Yema 9:15, 22:21, 26:16-18, Gallesia 1:15, 2:8. ^{§ 3:8:} inie anjokondo 3:16 kananila.

'yemboma pali piliengi!' ningu temane peangamo toko siliku andou." nirimu. Mulu ma melema pali terimu Pulu Yemone 'Pe tembo.' nimbe panjerimu mele koronga-ou yuyu pilipe yu-kinie lopi tepe perimu mele pe yembo te naa pilierimu kanumu kinié nando "Yemboma piliengi ningu sindi-pou." nirimu.

¹⁰ 'Aku ungumu Kirasinge yembo talapemo* pilinge kinie melema nokongendo tondolo pelemo kuru mulune molemelema kinie, mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie, aku yembo tondolo awisili pelemomane† Pulu Yemonga pilipe konginjeli lupe lupe pelemoma pilinge kene.' nimbe ‚nando "aku temane peangamo ningu siliku andou." nirimu.'

¹¹ Pulu Yemone ‚aku sipe terimumu, mulu ma ou naa tepili paa koronga ou "Tembo." nimbe panjerimu mele olionga Awili Kirasi Yesusini terimumunge 'kamu wendo opili.' nimbe Pulu Yemone aku sipe terimu.

¹² ‚Kirasi, yu olionga nimbe tenderimumu 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilipu‡ yu-kinie tapu topo molopolie, olio Pulu Yemo kinie pupu ungu nimolondo pipili naa kolopo sumbi sipu manda pulimolo. Kirasi yu olio Pulu Yemo molemona pulimolo aulkemo,§ akumunge yu molemona pumolo telemolo kinie meltene olio pipi naa simbe.

¹³ Akumunge nane eno mawa tepolie nimbondo: Na eno lipu tapondombondo mindili nombo molio mele konopu awisili naa liku mundukulie 'Sike' ningu tondolo munduku pilku molemele mele pange naa tepili. Na mindili nolio ulumuni Pulu Yemo kinie pea tapu toko molemele mele lipe tapondolemomonga ‚konopu siku molangi.*

3:14-21 Pollone Pulu Yemo Kinie Ungu Nimbe Epesasi Yembomanga Mawa Tenderimu Ungu Te

¹⁴ ‚Ou nimbo tendu akumu kinié ya kamu nikiru..† Pulu Yemone Juda yembo talapemo kepe we yembo lupema kepe olio pali "Tembo." nimbe panjerimu mele kinié telemo ulumu pilipulie, akumunge na 'Olionga Lapamo ‚kinie ungu nimbu enonga mawa tendambo.' nimbu, yunge kumbikerena koporongo langolio.

¹⁵ Pulu Yemonga yembo talape akumu mulu koleana sukundu molemelema kinie, ya ma koleana molemoloma kinie, pali 'Yembo talape telumu.' nimbe yuni enonga imbi

* **3:10:** 21 bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **3:10:** ungu pulu te inie yakondo 1:21*. ‡ **3:12:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § **3:12:** Jono 14:6.

* **3:13:** inie anjokondo 6:21. † **3:14:** Iungu pulu polopa nikimu ungumunge pulumu inie yakondo 3:1* nimbe silimo.

simbe. Mulu koleana yemboma kinie, ma koleana yemboma kinie, anjo yando "lapa" nilimele kanumu Pulu Yemo melemanga pali lapa molemomonga pilku imbi "Lapa" ningu pilkulie akula nilimele.[‡]

¹⁶ Nane 'Lapamo-kinie ungu niembo.' nimbu yu molemona koporongo langopolie, yu-kinie ungu nimbu mawa tepolie nimbondo: 'Yunge mele paa peanga nosilimomanga 'Enonga konopume enge nipili.' nimbe yunge tondolomo eno sipili.' nimbu mawa tekero. Aku tondolomo yunge Minimu 'eno kinie molopalie eno tondolo, silimo kanumu.

¹⁷ 'Eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilingemonga Kirasi yu enonga konopumenga 'yunge ulkemo'[§] nimbe kamu-kumu molopili.' nimbu aku sipula enonga mawa tendelio. 'Unjo te 'tondolo mundupe angilimbendo, yunge pulkiromo mana manie pulimo mele^{*} enoaku siku konopu mondoli ulu pulumunge sukundu molko tondolo pupili molangi.' 'nimbu mawa tendeliola.,'

¹⁸ Aku siku molkolie Kirasini olio pali konopu mondoleso mele paa manda manjiku pilku kondonge tondolomo Pulu Yemonga yemboma pali kinie eno kinie pea pepili. Kirasini olio pali konopu mondoleso akumu paa sulu tepe pupe paa pera topa paa olando sipe pupe paa maniendo sipe pulimo mele pilinge tondolomo eno kinie pepili.

¹⁹ 'Pulu Yemo yunge ulu pulu peanga nosipe silimoma enonga konopumenga aku ulume pali tengapea tepe pepili.' nimbu 'kanu Kirasini konopu mondoleso ulu pulumu enone piliengi!' nimbu enonga mawa tendeliola. Aku Kirasini konopu mondoleso ulumu we konopuni mindi manda apurupu pilimolo aulke te naa lemo.

²⁰⁻²¹ Akumunge 'Pulu Yemonga imbimu paa olandopa molopa mindi pupili.' niemili. Pulu Yemo yunge tondolomone olianga konopumenga kongono telemomonga olione mawa temolo ulume kinie 'Teambo.' molo 'Aku sипу molambo.' molo aku sипу ulu lupe lupe konopuni pilimolo mele ulume pali yuni yunge tondolomone paa olandopa manda temba yemo molemo, 'akumunge, Kirasinge yembo talapena sukundu molopo Kirasi Yesusi pea olio tapu topo molemolo yembomane kanu kongono telemo Pulu Yemonga imbimu 'pe pe kepe paa kamu-kumu paa olandopa molopa

[‡] 3:15: Ya molemo ungumu Giriki ungune toringi mele sumbi sипу manda naa tolemolo. Ingillisi ungune kepe Pisini ungune kepe kapola naa molemo. Nambemune, Giriki ungune "yembo manga-pupu" ningendo ungu nilimele ungumu kinie ungu "lapa" kinie aku ungeselonga ungu pulumu telumu. Giriki ungune 'lapa' ningendo 'patera' ningu, 'manga pupu' ningendo 'pateria' niringi. [§] 3:17: inie yakondo 2:22. * 3:17: Kollosi 2:7.

pupili.' nimbu yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Aku sipe tepili.

4

Kolomongo Awili 4-6 POLLONE 'OLIO KIRASINGE YEM-BOMA YUNGE KANGIMU MOLOPOLIE PULU YEMONE "TEAA." NILIMO UNGUME MINDI PILIPU LIPU TEAMILI.' NIRIMU UNGU TE

4:1-16 Olio Kirasinge Yemboma Molopolie Yu-Kinie Yembo Kangi Telumu Molemolo Ungu Te

¹ Akumunge,* na Awilimunge kongono terindumunge ka ulkena pepo molio yemo,[†] nane tondolo mundupu eno ungu mane sipulie nimbondo: Pulu Yemone enondo 'Eno nanga yemboma molko nanga kongonomo tendangi wangi.' nimbe mako torumu-ne ongo yunge yemboma moloringi mele molemele kene yuni kanopa peanga kanolemo ulume teko molayo.

² Alieli 'Nanga imbi ola naa molopili.' ningu molko, yemboma-kinie kara naa puku andiki teko tako liku molko, yembomane eno yando teko kenjinge kinie anjo enone konopu mondoko pundu naa toko we siye kolko konopu awisili liku naa mundeyo.[‡]

³ 'Olio Kirasinge yembo talape telumu molemolo yemboma konopu telune pupili taka lipu molamili.' ningu 'Konopu telune pupili.' nilimo Minimuni eno 'Ambolopili.' ningu molayo.

⁴ 'Pulu Yemone, oliondo 'Yunge yemboma molangi waa.' nirimumunge 'kolea peangana pupu molomolo.' nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulu telumu mindi, aku sipela olio yembo kangi telumu mele molemolo;[§] Mini Kake Teli olionga konopumenga molemomo telumula;

⁵ olionga Awilimu telumula; tondolo mundupe pilieli ulumu telumula; no lili ulu pulumu telumula;

⁶ olionga pali Lapa Pulu Yemo telumula. Yu olio Kirasinge yembomanga pali olandopa molemo; yu olio molemolomanga pali suku-singine molemo; yu olionga pali konopumenga molemo.

⁷ Pulu Yemo we kondo kololimunge Kirasini olio tepo molomolo tondoloma moke tepa olio telu telu nimbe awili tepa we sirimu.*

⁸ Pulu Yemonga bokune aku sipe nilimo kanumu. Yuni nimbendo:

* **4:1:** inie yakondo 2:11-22 akumungenje. † **4:1:** inie yakondo 3:1. ‡ **4:2:** Kollosi 3:12-13a,14,15b. § **4:4:** ungu pulu te Ou-Korini 10:17*. * **4:7:** inie yakondo 3:7.

"Yu paa mulune olandopa pumbe pupelie
yunge opa puluema topa mundupe
yembo awisili ka sipe meli pupelie
ya mana yunge yemboma melema we sirimu."
nirimu.[†]

⁹ Yu 'olandopa purumu' nirimu akumu olando purumu-munge lipe ora sirimuye? Molo. Ou yu paa mana maniendo purumumunge lipe ora sirimu.[‡]

¹⁰ Ye mulune paa olandopa purumu ye kanumu ou mana maniendo purumu yemo. 'Mulu ma koleamanga pali molambo.' nimbe aku terimu.

¹¹ Kanu yemone mindi 'mana, yemboma tondoloma moke tepe we sirimu. Yembo mare "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundumbendo enoaku kongonomo tengetondolomo sipe, mare mako topa yuni ungu umbutondombama pilku yemboma ningusinge tondolomo sipe,[§] mare mako topa temane peangamo toko siliku andonge tondolomo sipe, mare Kirasinge yembo talapemanga tapu yema molko 'Pulu Yemone kanopa peanga kanomba mele, mane singema mako topa aku tengetondolomo sirimu.*

¹² Kirasini 'Nanga yembo talapemo nanga kangimu enge nimbe molopa kondopili kene Pulu Yemonga yemboma pali Kirasinge kendemandekongonomoteko molangi.' nimbeaku sipe tondoloma yunge yemboma moke tepe we sirimu.

¹³ Olio 'yunge yemboma, "Sike' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga[†] konopu telune pupili molopo, Pulu Yemonga Malone[‡] konopuni pilipe molemo mele olio pali telu sipu pilipu kondopo, umbu konopu enge nimbe pepili mololipu pupu, kamu Kirasi molemo mele olio umbu konopu pepili molamili.' nimbeaku terimu.

¹⁴ Aku sipu topo molomolo kinie ambolango kangama konopu naa pepili molemele mele naa molomolo. Nomune poporome topa sipi mare we topa memba andolemo meleye mare konditoko kolo tolemele yema ongo eno "I siku teangi. I siku teangi." ningumanesilimelekiniewepilkukonopumealowa malowa tekolombilipulimele mele olioaku sipu naa temolo.

¹⁵ 'Kolo toli yemane ningemele komutendepo naa pilipulie, Kirasingekangimu molemolo yembomane 'Olio nokopa olionga penge[§] molemo ye Kirasimu molemo mele

[†] **4:8:** Konana 68:18. [‡] **4:9:** Ou-Pita 3:19. [§] **4:11:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel", "35. profet". * **4:11:** Romo 12:6-8, Ou-Korini 12:28.

[†] **4:13:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [‡] **4:13:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong God". [§] **4:15:** inie yakondo 1:22-23; ungu pulu te Ou-Korini 11:3*.

molamili.' nimbu anjo yando konopu mondopo ungu sikema mindi nimbu molamili.

¹⁶ Yu kimbu ki kangi melemanga pali nokolemo pengemo. Yuni ombele pulkinio melema pali 'enge nipili.' nimbe tondolo mundundulimo. Akumunge kangimunge melema pali anjo yando konopu mondopa lipe tapondolemo kinie kangimu olandopa olandopa tondolo pupe enge awili tepe pelemo.*

4:17-5:21 Pollone 'Ou Sumbulu Toline Andoringimu Kamu Munduku Siye Kolko Pa Telimunge Ambolangoma Molangi.' Nirimu Ungu Te

4:17-32 Kirasinge Yemboma Ou-Ulume Munduku Siye Kolko Ulu Pulu Kondema Teko Molonge Ungu Te (4:17-5:21 pali.)

¹⁷ Akumunge, Awilimuni 'Eno nokopili.' nimbe na namba sirimununge nane eno tondolo mundupu ungu te isipu nimbu sikiru: Kirasinge yembo talapena ulsukundu molemele yembomane tekolemele mele paa naa teangi. Kanu yemboma , 'Pulu Yemonga ungume naa pilimolo.' nilimelemonga, enonga konopume mimi sipe naa pepa kekelepa mele tolemo.

¹⁸ Kanu yemboma eno ulume pali naa pilku enonga konopume pipi silimelemonga Pulu Yemo molopa telemo mele naa pilku, enonga pilipe konginjelime sumbulu tolemo akumunge eno Pulu Yemonga konde molopa kondolimunge ulsukundu molemele.

¹⁹ Ulu telememele pilku apuruku pipili kolonge ulu pulumu ,manie purumu, eno-kinie naa pelemomonga eno ulu kerimenga sukundu walu sumbi siku puku, yemboma kanokolie pipili kolemele ulu kalaro mololime konopu kimbu siku tekolemele.[†]

²⁰⁻²¹ ,Kanu yemboma sike aku telememele, nalo 'Kirasinge ungumu mane sipu "Teangi." nirimulu‡ mele eno Epesasi yemboma pilieringi ungume lupe, ,kanu yembomane telememele mele lupe.,' aku konopu lekero. 'Eno Kirasinge ungumu pilku liku yu kinie tapu toko moloringi kinie Yesusi molemo mele kinie yu-kinie ungu sikemo pelemo mele kinie mane sirimulu pilieringi.' konopu lekero. ,Ulsu molemele yemboma telememele mele mane naasirimulu.,'

* **4:16:** Kangimunge melemanga ungu mare inie yakondo 1:22-23, anjokondo 4:25, 5:30, ungu tondolo mare Romo 12:4-5, Ou-Korini 12:12-27, Kollosi 2:19.

† **4:19:** Romo 1:24,26,28, Mako 7:22, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Ou-Pita 4:3, Kollosi 3:5. ‡ **4:20-21:** Pollo kinie ambo Pirisilla kinie menu ye Akuwilla kinie Apollosi kinie enone Epesasi yemboma mane siringi kanumu. Aku sipe temanema Lipe Mundorumu Yema 18:18-21,24-26, 19:1-20:1.

²² § Eno tenge mele ningu mane sirimulu mele isipe: "Eno ou moloringi kinie enonga ou-we-konopumene* ulu pulu kerime waka kolko teko kenjiku moloringi kanu konopume munduku siye kolangi. Aku teringi ulumene ya ma koleana molko kenjilimela; kolkolie kolea kerinela puku mindili nongo molko kenjiku mindi pulimelamo.

²³ Kanu ou-we-konopume munduku siye kolko eno konopu kondema pepili molangi.

²⁴ 'Pulu Yemo konopu pelemo mele olio konopu konde aku sipe pepili.' ningulie Pulu Yemone ulu pulu peanga sumbi nilime tepe paa kake tepili molemo mele aku siku molangi." nimbu ungu mane aku sipu sirimulu.

²⁵ Akumunge 'ou-we-konopume munduku siye kolko konopu kondema liku panjikulie, eno ungu kolo toli ulu pulumu munduku siye kolko,[†] kangi telumunge kimbu-ki melema angilimo mele aku sipu olio Kirasinge yemboma pali konopu telumu pepili molemolo kene olionga pulu lemo yembomando ungu sikema mindi nengu molangi.

²⁶ Eno mumindili temba kinie 'Ulu pulu keri te naa teamili.' nengu, pilku kondoko molangi. Eno mumindili kolko molangi ena pumu liemo

²⁷ eno 'depelemone[‡] olio kamu kondi topili.' nengu aku tenge. Akumu kapola naa temba.

²⁸ Melema wa limele yemboma aku ulumu munduku siye kolko kinié wa naa liku, kou mone kongono teangi. Enonga kimene melema wa naa likulie ningemone, 'Yembo mare mele molo tombama lipu tapondopo melema siemili.' ningulie kanu wa noli yembomane enonga kimene kongono peangama teangi.[§]

²⁹ Enonga keremanga 'Ungu keri te wendo naa opili.' niengi. Kirasinge yembo konopu pange tembama kinie molko kenjingema kinie eno tondolo mundundumbe ungume mindi niengi. Ungu mare kanu yemboma pilinge kinie eno lipe tapondomba ungume mindi niengi.

³⁰ 'Mini Kake Telimuni eno yemboma ulu pulu kerimene kondi tolemo koleamonga pe kamu wendo puku, ulu pulu keri te naa pelemo, kapola molonge koleana wangi kene* eno isili-ou nokopa molopili.' nimbe Pulu Yemone Mini sirimu[†] aku Minimuni kanopa keri kanopa konopu waengو naa simbe ulume naa teangi.

§ 4:22: Romo 6:1-14, 13:14, Gallesia 5:16-22. * 4:22: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". † 4:25: ungu pulu te inie yakondo 4:15-16*.

‡ 4:27: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". § 4:28: Ou-Tesallonaika 4:11, Pe-Tesallonaika 3:10-12. * 4:30: ungu pulu te 1:7*. † 4:30: inie yakondo 1:13-14.

³¹ Yembo lupema kinie konopu keri panjiku teko kenjiku, iri toko mumindili kolko, opa teko ungu bulkundu nindiku, aku ulu telemelemanga ulu pulume toko manie mundengi.‡

³² Enone enono anjo yando kondo kolko teko kondoko, Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime ‘Manie pupili.’ nimbe we siye kolorumu mele aku siku yembomane eno teko kenjinge ulume ‘Manie pupili.’ ningu we siye kolangi.§

5

5:1-21 ‘Pa Telimunge Ambolangoma Molangi.’ Nirimu UNgu Te (4:17-5:21 pali kanani.)

¹ Akumunge, eno ‚Pulu Yemone, paa konopu mondolemo ambolangoma molkolie* Pulu Yemo yu yuyu tepa molemo mele manda manjiku teko molko,

² eno enono anjo yando konopu mondoko mindi molangi. Kirasini olio konopu mondopalie olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu aku siku yemboma konopu mondoko molangi. ‚Ou kongi kinie melema kalko Pulu Yemo popo toko siringi kinie, munemo pilipe peanga pilipe lsimu mele Kirasini olio konopu mondopa Pulu Yemo popo topa yunge kalu toringimu sirimu akumu aku sipe pilipe lsimu.

³ ‚Eno Pulu Yemonga ambolangoma molemele kene, wa ulu kerinele naa teko, yembo tenga kagine ulu kalaro mololi ulume naa teko,† mele nosilimele melema ‘Kapola naa tekemo.’ ningu yembo marenga melema yama mengo ‘Na lipu nosemboa!’ ningu naa teangi. Aku ulumenga temane te kepe paa naa tangi. Pulu Yemonga yembo kake telime aku ulume tengen molo temane tonge kinie kapola naa temba kene aku siku paa naa teangi.

⁴ Yemboma pilkulie pipili kolonge ungu kerime kepe naa ningu, marake teko ‘Yemboma tawe teangi.’ ningu temane kerime toko aku lawa teko ungume naa niengi. Aku sipe ungu kerime olio ‚Kirasinge yemboma, nimolo kinie kapola naa temba. Aku ungume naa ningu, ‚Pulu Yemone eno tepa kondolemomonga, yu ange ningu molangi. Aku tengen kinie peanga.

⁵ Eno paa i siku mimi siku piliengi: Wa ulu kerinele teko, yembo tenga kagine ulu kalaro mololi ulume teko, mele nosilimele melema ‘Kapola naa tekemo.’ ningu yembo marenga melema yama mengo ‘Na lipu nosemboa!’ nilimele yemboma Pulu Yemo kinie Kirasiselo ye nomi

‡ **4:31:** Kollosi 3:8, Mateyu 15:19. § **4:32:** Mako 11:25, Kollosi 3:13b. * **5:1:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. † **5:3:** Romo 1:24, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Kollosi 3:5, Ou-Tesallonaika 4:7.

kingi moltolo nokolembele koleana[‡] puku mele peangama linge aulke te paa naa lemo.[§] Melema yama melemele yembomane we melemando ‘Olionga pulu yemo.’ ningu popo toko kapi nilimele yemboma molemele.* Akumu paa sike nikiru.

⁶ ‘Yembo tene olio ‘teko kenjikimili.’ nimbe ungu pulu te naa peli we ungume kolo topa kondi tomba.’ ningu paa kanoko kondoko molaa. Aku siku telemene yemboma Pulu Yemone ‘Nanga ungumu liku su siku naa teko molemele.’ nimbe eno-kinie mumindili kolopa mongo lipe simbe kene eno kanoko kondoko molaa.

⁷ ‘Pulu Yemone kanu yemboma mongo lipe simbe, kene eno-kinie tapu toko naa lamolangi.

⁸ † Ou eno sumbulu tolina moloringi nalo kinié Awilimunge yemboma molemelemonga pa teline molemele kanumu.[‡] Akumunge pa telimunge ambolangoma telemene mele[§] teko molangi.

⁹ (Pa telimunge ulu pulu akume ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie ungu sikema kinie kanumu.)

¹⁰ ‘Awilimuni kanopa konopu silimo ulume pilipu kondopo teamili.’ ningu molangila.

¹¹ Sumbulu tolimunge ulu pulume paa naa teaa! Sumbulu tolimunge ulu pulume eno lipe tapondomba tondolo te naa pelemo kanumu. ‘Sumbulu tolimunge ulu pulume naa teko,’ yembomando ‘Sumbulu tolimunge ulu pulume keri.’ ningu, ningu singe kinie papu.

¹² Pulu Yemonga ungumu liku su siku naa telemene yembomane lopi teko konopu siku telemene mele nimbu simolondo kepe pipili kolemela.

¹³ Nalo pa telimuni mele tepa mona lendelemoma pali ulumenga pulume pára lemo.

¹⁴ Pa telimuni melte tepa mona lendelemo kinie kanu melema kepe pa telemo akumunge melemanga pulume pára lemo. Akumu pilku konana tenga ungu te toringi kanumu. Akumu isipe:

“Yembo uru pelimu, nu ola moloyo.

Lomboroko ola moloyo.

Aku teni kinie

Kirasini nu molonine pa tendemba.”*

[‡] 5:5: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 5:5: Gallesia 5:19-21**.

* 5:5: bokumunge alsena anjokondo “13. god giaman”. † 5:8: Jono 3:19-21.

‡ 5:8: Ou-Pita 2:9**. § 5:8: bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini 31.4.tok bokis”. * 5:14: Ikonanamo Pulu Yemonga Bokune konana te molo.

Akumu Kirasinge yemboma maku toko niringi konana tenje. Olio mimi sipu naa pilimolo. Nalo yembo marene pilkulie ‘aku ungumu Aisaya 60:1 kinie 26:19 kinie molemo mele Pollone ya nirimu.’ konopu lemele.

nilimo.

¹⁵ Akumunge eno teko molonge mele kanoko kondoko molaa! Eno yembo pilipe konginjeli naa peli yemboma mele naa andangi. Pilipe konginjeli peli yemboma andoko molangi.

¹⁶ Kinié molkomele walema yembomane teko kenjilimele kenjinge walema akumunge eno pilipe konginjeli peli yemboma andoko molkolie, ulu peangama tengenama wendo wendo ombá kinie ‘Popenge tepo naa temolo kinie ulu marene ombo pipi simbe kene popenge tepo teamili.’ ningu kanu ulu peangama sumbi siku teangi.

¹⁷ Akumunge, ulu lawa teli ulume naa teangi. Awilimuni “Eno teaa.” nilimo mele pilku kondokolie aku siku teangi.[†]

¹⁸ No awisili nongo kekelepa naa tangi. Aku tengenama kinie eno enono tepa kenjimbe ulume tengenama kene aku naa teaa. Aku tengenama kinie keri. ‘Pulu Yemonga, Minimu enonga konopune ‘molopa kapola tepili.’ niengi. Aku siku ninge kinie peanga.

¹⁹ ‘Minimu enonga konopune molopa tepili, eno enono anjo yando ‘Pulu Yemonga’ yemboma-kinie ‘ungu niemili.’ ningulie Pulu Yemonga bokune molemo konanama kinie, eno maku toko konana nilimele konanama kinie, Minimu enonga konopune nimbé pilinge konanama kinie, ningu; ‘Awilimu kapi niemili.’ ningu kerena kepe konopuni kepe konana ningu;[‡]

²⁰ olionga Awili Yesusi Kirasi ,enonga nimbe tenderimumunge, imbi leko[§] alieli Lapa Pulu Yemondo melemanga pali “Ange” niengi.

*5:21-6:9 Olio Olionga Yemboma Kinie Ungu Pilipu Taka Lipu Molomolo Mele UNGU Mare**

²¹ ‘Kirasi yu olionga Ye Nomi Awilimu.’ ningu yunge ungumu liku awi siku molkolie anjo yando ‘Pulu Yemonga, yembomanga ungume kepe taka liku pilku liku molangi.[†]

5:22-33 Ambo Yema Molonge Mele UNGU Te (5:21-6:9 pali kanani.)

²² Eno ambomane Awilimunge ungumu taka liku pilku liku molemele mele enonga yemanga ungume taka liku pilku liku molangi.

²³ Kirasi yu yunge yembo talapemonga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo molopa,[‡] kanu

[†] **5:17:** Pilipe konginjeli peli yemboma kinie, lawa teli yemboma kinie, enonga ungu iko te Mateyu 25:1-13 molemo. [‡] **5:19:** Kollosi 3:16. [§] **5:20:**

bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * **5:20:** akumunge 5:19-6:9, Kollosi 3:16-4:1 paa telu sipemo. † **5:21:** Mako 10:43-45, Romo 12:10, Pillipai 2:3.

[‡] **5:23:** bokumunge alsena anjokondo “21. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

yembo talapemo yunge kangimu yu kangimunge pengemo molopa yunge kangimu nokolemo,§ aku sipe yema eno ambomanga pengema akumunge ambomane aku siku teangi.

²⁴ Kirasinge yembo talapemone 'Kirasi nanga Awilimuni na nokolemo.' nimbe yunge ungumu taka lipe pilipe lipe molemo mele ambomane aku siku enonga yema 'Olio nokangi.' ningu enonga ungume pali alieili pilku liku molangi.

²⁵ Eno yema, Kirasini yunge yembo talapemo paa konopu mondopalie yunge kolo wangopa kolondorumu aku siku mele enonga amboma konopu mondangi.

²⁶ 'Yunge yembo talapemo Pulu Yemonga talape yunge manjipe kene kake telimu molopili.' nimbe Kirasini yunge kolo wangopa kolondopa, yunge ungumuni kanu yembo talapemo kulumiye torumu.

²⁷ 'Yunge yembo talapemo yunge kangimu' nimbe 'kalaro te naa molopa ereli te naa tepa, aku sipe telu kepe naa tepa, kangi paa kake telimu angilipe Pulu Yemone kanopa keri kanomba melte naa angiliepili nane nanu nanga ambo paa peangamo* na nanu liembo.' nimbe aku sipe terimu.

²⁸ Aku siku yemane enonga kangime konopu mondokolie nokolemele mele enonga amboma konopu mondonge kinie papu. Ye tene yunge ambomo konopu mondolemo akumu yu yuyu konopu mondolemo.

²⁹ Yembo tene yunge kangimu kanopa keri kanopa naa nokopa kondole moye? Kirasini yunge yembo talapemo nokopa kondolemo mele aku sipe yembo tene yunge kangimu nokolemo kanumu.

³⁰ Olio Kirasinge kimbu ki mongo melema molemolo-na† 'olio yunge yembo talapemo aku sipe nokopa kondolemo.'

³¹ 'Ye tene yunge ambomo konopu mondolemo akumu yunge kangimu konopu mondolemo.' nikiru,‡ akumunge pulumu Pulu Yemonga bokune isipe ungu te molemo:

"Pulu Yemone ambomo kinie yemo kinie
aku sipe terimumunge,
ye tene anumu lapaselos mundupe siye kolopa
yunge ambomo kinie pekolo
elo kalu telumu mele molongele."§
nimbe molemo kanumu.

§ 5:23: inie yakondo 1:22-23, Kollosi 1:18. * 5:27: Pulu Yemo kongi popo toko kalko singendo 'kongi aku silime liku kalangi.' nirimu. LLipai 22:21-25 kanani. Olio yemboma 'molangi.' nilimo mele ungu te inie yakondo 1:4 molemo. † 5:30: inie yakondo 4:25. ‡ 5:31: inie yakondo 5:28. § 5:31: Ou Pulu Pulu 2:(23)-24.

32 Aku ungumunge ungu pulu tondolo te lopi mele telemo. Nane pilkiru, 'Kirasi kinie yunge yembo talapemo*' kinie akuselondo nirimu.' konopu lekero.

33 Nalo aku ungumunge sumbi sipe ungu pulu te enonga pelemola. Eno yema yu-meles-meles konopu mondolemele mele enonga amboma aku siku konopu mondangi. Ambo-mane enonga yema ninge ungume liku awi siku eno teko kondoko molangi.

6

6:1-4 Ambolangoma Kinie Anupili Lapali Kinie Eno Tenge Mele Ungu Te (5:21-6:9 pali kanani.)

¹ Ambolangoma, Pulu Yemone "Anupili lapalini eno nokangi." nilimo kene aminieli lanielinge ungume pilku tenge panjiku teangi. Aku tenge kinie papu.

² Pulu Yemone ou ungu mane sirimu bokune molemo mele isipe:

"Aminieli lanieli kinie teko kondoko
enonga ungume pilku liku teangi."*

nilimo kanumu. Nalo ungu mane lupema we sirimu mele imu aku sipe we naa sirimu. Iungu manemo sipelie "Aku tenge kinie nane tembo." nimbe, nimbe panjerimu mele isipe:

³ "Eno 'Ma koleana molopo kondopo,
ponie awisili konde molamili.' ninguaku teangi."†
nimbe aku sipe olandopa nimbe panjerimu.

⁴ Ambolangomanga lapali, enonga ambolangoma teko mumindili naa kondangi. Eno Awilimunge ungume mane siku nokoko kondangi.

6:5-9 Kou-Mone Naa Liku Kongono We Tenderingi Kende-mande Yemboma Kinie Kongono Nokoli Yema Kinie Enonga Ungu Te (5:21-6:9 pali kanani.)

⁵ Kongono we tendeli kendemande yemboma,‡ eno enonga kongono nokolemele mana yemane ninge ungumu liku awi siku pipili kolko teangi. Eno konopu talo tepa pepili enonga kongono nokoli yemanga kongono naa tendangi.

* 5:32: bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * 6:2: Wendo Oringi 20:12, Unru Manema 5:16. † 6:3: Wendo Oringi 20:12, Unru Manema 5:16.

‡ 6:5: We yemboma eno enono kou kongono teringi mele pilkulie yembo tenga kongono te tendekolie mele kalorumu koumu liku ulkendo purungi mele akumu lupe. Kongono we tendeli kendemande yemboma ka-kongono mele tenderingi. Enonga pulu yemane tangoli kepe ipulueli kepe kanu kendemande yemboma teko molonge mele kepe pengé mele kepe nokoko moloringi. Pengé suluminiamo kinie langi kinie mindi siringi. Mele paa naa kaloringi. Kanu kendemande yemboma eno enono konopuni pilku tenge mele molo punge mele aulke te naa lierimu.

Enone Kirasinge ungumu pilku liku telemele mele aku siku kongono nokoli yemanga ungume pilku liku teangi.

⁶ Enonga kongono nokoli yemane "Teaa." nilimele mele kanoko molangi 'Tenge panjipu temolo kinie kapi ninge.' ninguaku siku mindi ningu pilkulie ungume tengenanjku naa teangi. Enone 'Kirasinge kendemande yemboma molopo yunge kongono tendelemolo.' ningu pilkuaku siku mele enonga kongono nokoli yemanga kongonoma tendengendo 'Pulu Yemonga kongonoma' konopuni pilkuliekongonoma tondolo munduku tendangi.

⁷ 'Yembomanga kongono mindi tendekemolo kene ulurimolo.' ningukongono nokoli yemanga kongonoma naatendangi. Kongono nokoli yemanga kongono kanumu Awilimunge kongono tendelemela meleaku siku kongononokoli ye kanumenga kongonoma konopupeanga pepili toyatoko tendangi.

⁸ 'Awilimuni kongono tendelemele yemboma kepe, we molemele yemboma kepe pali teko kondongemele kanopalie mele kalomba.' ningupilkulie enonga kongononokoli yemanga kongonoma aku siku tondolo munduku tendangi.

⁹ Kongono nokoli yema, enoneaku siku kongonowe tendeli kendemandeyemboma teko kondangila. Mulu koleanamolemo yemo yu kendemandeyemboma kinienokoli yema kinie enonga pali Nokoli Yemo. 'Yuni yembomanga imbimekanopalie eno naa apurulimo.' ningupilkulie enone enonga kongonowe tendeli kendemandeyemboma teko mini-wale naa mundundengi.

6:10-20 Kirasinge Yemboma Opa Tengendo 'Kune Kinie Ele Melema Tondolo Munduku Ambolangi.' Nirimu Ungu Te

¹⁰ Kinié ungu te kamu niembo: 'Olio enge olandopa olandopanipili molamili.' ningu Awilimu kinietaputoko molko 'yunge enge awili tepa pelimu olio liemili sipili.' ningumolayo.

¹¹ 'Kurumenga nomi, depelemone[§] ulume kolo topatepa olio konditolemo kene enge nimbu angiliemili.' ningueno Pulu Yemone opa teli muluwambale silimoma pali likupakokomolayo.

¹² 'Mimi siku piliee., Olio mana yembo mongone kanolemoloma kinie opa naatelemolo. Melema nokongendotondolopelemonurume kinie, namba molopakolealupe lupenokolemelekurumekinie, i,mulu ma naa poranilimo, wale sumbulutolime ma koleanakokolemelekurume kinie,

§ 6:11: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

mulune ola molemele kurume kinie,* akume kinie opa tepo molemolo.

¹³ Akumunge Pulu Yemone opa teli mele silimoma pali liku pakoko ambolko molayo.[†] Aku tenge kinie umbune walema wendo ombá kinie eno manda enge ningu angilku opa kapola tengen. Kanu kinie wale mare opa welea pora naa nimbe opa puluema welea toko manie naa mundukulie we naa molko opa-tapu tengendo enge ningu angiliengila.

¹⁴ Akumunge ‘Olio topa manie naa mundopili. Enge nimbu angiliemili.’ ningu ungu sikema kako toko, ulu sumbi nilime kapane teli wale pakoli mele luwikundu pakoko,

¹⁵ yemboma Pulu Yemo kinie kapola kapola molonge temane peangamo toko siliku andonge kimbu-sume mondayo.

¹⁶ Aku melema pakokolie, ‘Pulu Yemo sike. Yesusi Kirasi sike. ‘Nanga’ nimbe tenderimumu, sike.’ ningu tondolo munduku pilieli ulumu[‡] ‘enonga kune tapiyemo.’ ningu liku alieli ambolko molangi. Aku kune tapiyemone ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ‘kuru, muni[§] mera tepe nomba pelimene eno tomba kinie tepemo manda toko ku mundunge.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondoleso wanis kapane telimu liku pakoko, Minimunge opa teli lou-pulsemo liku ambolangi. Lou-pulse akumu Pulu Yemonga ungumu.*

¹⁸ Minimuni eno tondolo simbemone alieli Pulu Yemo kinie ungu niengi. Eno molongena ulu lupe lupema pali wendo ombá kinie Pulu Yemo kinie ungu lupe lupe ningu mawa teangi. ‘Yuni yunge yemboma lipe tapondopili.’ ningu tangoli kepe ipulueli kepe alieli mimi siku pilku kanoko koro naa molko Pulu Yemo enonga mawa tendeko molangi.

¹⁹ ‘Pulu Yemone na lipe tapondopili.’ ningu nanga kepe yu mawa tendekolie, ‘Na yemboma ungu nimbu simbo tembo kinie na mini-wale naa mundupu yemboma pipili naa kolopo temane peangamonga ungu pulu lopi tepe pelemoma sumbi sipu nimbu para siembo kene Pulu Yemone nanga kerena ombo molopa ungumu nimbe sipili.’ niengi.

²⁰ Kanu temane peangamo nando ‘Toko si-pou.’ nimbe Pulu Yemone lipe mundorumu-ne andopo topo siliomonga

* **6:12:** ungu pulu te inie yakondo 1:21*. † **6:13:** Pe-Korini 6:7, 10:3-4.

‡ **6:16:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **6:16:** bokumunge alsena anjokondo “42.4. wanpela samting nogut”. * **6:17:** Ipuru 4:12.

na ka ulkena pelio. ‘Kanu temane peangamo Awilimuni nando ‘toko siliku andou.’ nimbe kongono sirimu kene na yemboma pipili naa kolopo nimbu siembo.’ ningu Pulu Yemo mawa tendangi.†

6:21-24 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Pulu Yemo Mawa Tepa ‘Yemboma Sewe Anji.’ Nirimu Ungume

²¹   ‘Ungu nindume pora nikimu..’ Na kongono tepo, ungu nimbu, konopuni pilipu, molio mele ye Tikikasini eno molemelena omба nimbe simbe. Tikikasi yu nanga konopu mondolio angenumu, Awilimunge kongonomo tondolo mundupe lipe tapondopa telemo yemone na molio mele nimbe simbe.

²²   ‘Eno konopu waengo siku molangi.’ nimbe olio molemolo mele eno nimbe sipili.’ nimbu‡ eno molemelena yu lipu mundukuru.

²³ Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone ‘Eno Kirasinge yemboma konopu pe nipili molko, anjo yando yemboma konopu mondoko, ‘Elone sike olio teko kondongele.’ ningu tondolo munduku pilku molangi.’ niengili.

²⁴ Yembo olionga Awili Yesusi Kirasi konopu mondoemele mele siye naa kolko yu konopu mondoko mindi molemele yemboma   ‘Pulu Yemone,’ we kondo kolopa molopili molangi.

‘Aku pea nikiru..’

† **6:20:** Kollosi 4:3-4. ‡ **6:22:** ungu pulu te inie yakondo 3:13.

PILLIPAI Pollone PILLIPAI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

*Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare
inie yakondo gomo 714 molemo.*

*Pollo ka-ulkena pepalie ipepámo topa sirimu (1:13-14). ‘Ka-
ulkena pepalie Epesasi, Pillipai, Kollosi yembomanga pepáma
topa, ye Pillimononga pepámo topa sirimu.’ ningu pilimele.
Ka-ulke temunje, naa pilimolo nalo yembo marene pilkulie
‘Romo molopalie pepáma torumu.’ ningu pilimele (Lipe
Mundorumu Yema 28:14-31).*

*Pollo ou-pulu-pulu kolea awili Pillipai orumu temanemo
Lipe Mundorumu Yema 16:8-15 molemo. Pepámo paa pe
mele torumu. Pillipai akumu Masedonia poropinji lierimu
kolea awili te. Kambani bisinete kongono akune paa teringi.
Romo yembo awisili akune molko, Juda yembo paa koltalo
moloringi.*

*Pillipai yemboma-kinie umbune te pepili Pollone ipepámo
naa torumu. Ungu mare nirimu akume isipe:*

*Ungu Te: Kirasi pilieli Pillipai yembomane kou-mone mare
‘Pollone kongono telemomo lipu tapondamili.’ ningu, siku
mundoringimunge eno-kinie “Ange.” nirimu (1:5, 4:10-19).*

*Ungu Te: ‘Kirasinge yemboma molementonga mindili
nolemele akumu konopu tondolo pupili molko, kele toko mini-
wale naa munduku konopu siku molangi.’ nirimu (1:27-30,
4:4-7).*

*Ungu Te: ‘Imbi naa mololi yemboma mele molko, anjo
yando taka liku yembomanga ungume pilku konopu telune
pupili molangi.’ nirimu (2:1-11, 4:2-5). (Pulu Yemone mako
topa “Pu.” nimbe mana lipe mundorumu ye nomi Kirasi
Yesusi akumunge ungu awili paa tondolo te 2:5-11 molemo,
akumu paa kanou.)*

*Ungu Te: ‘Timoti kinie Epapodaitasiselo ongele kinie
konopu siku “Pea tapu topo molamili.” niengi.’ nirimu (2:19-
30).*

*Ungu Te: ‘Ye mare eno-kinie molko ungu mane mare
kolo toko siringimenga ungume pilku naa liee.’ nirimu
(kolomongo awili 3).*

Ya ungu pulumu pora nikimu.

*Kolomongo Awili 1-4 KIRASINGE PILLIPAI YEMBOMA
POLLO KINIE TAPU TOKO MOLORINGIMUNGE POLLO PAA
KONOPU SIRIMU UNGUMU*

*1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungume*

¹ Olto Pollo Timotiselo,* Kirasi Yesusinge kongono tendeli kendemande yeselone

eno Pulu Yemonga yembo kake telime kolea awili Pillipai molemelema ipepámo topo sikimbulu. Eno ungu pilieli yembo wema kinie, enonga tapu yema kinie, Kirasinge yembomanga kongono tendeli yema kinie, eno pali ipepámo topo sikumbulu.[†]

² Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone[‡] eno we kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.' niengili.

1:3-11 Pollone Pulu Yemondo "Ange" Nirimu Ungu Te

³ Nane eno walse walse konopuni pilipulie nanga Pulu Yemo kinie "Ange" nilio.

⁴⁻⁵ Na temane peangamo pulu polopo eno topo sirindu kinie kepe, yandopa yandopa kanu kongonomo telio kinie kepe, enone na liku tapondoringi liku tapondolemelemonga Pulu Yemo kinie ungu nimbu enonga mawa tendembondo konopu sipu mawa tendelio.

⁶ Nane pilipulie, 'Pulu Yemone enonga konopune kongono pulu polopa terimu kongono peangamo telipe pupe pupe, Kirasi Yesusi yando ombo olio limbe walemonga kanu kongonomo tepe limbe.' nimbu tondolo mundupu pilio.[§]

⁷ Na eno konopuni pilipu andopo molio-na na enondo konopu lelio mele papu lelio. Na ka ulkena pelio kinie kepe, temane peangamo topo sipu "Yu paa sike temanemo yemboma paa pilku liengi." nilipu andorundu kinie kepe, enone na liku tapondolemele-na na kinie eno kinie olio Pulu Yemone we kondo kolopa lipe tapondolemo.

⁸ "Kirasi Yesusini eno kondo kolopa konopu mondolemo mele nane aku sipu eno kondo kolopo konopu mondopo waka kolopo molio." nikiru akumu sike nikiru. Pulu Yemone ungu nilkenje nane "Sike nikimu." nilkela.

⁹⁻¹⁰ Nane Pulu Yemo enonga mawa tendelio mele isipe: " 'Enone ulu keri peangama apuruku kondokolie ulu peangama mindi pilku liku teangi.' nimbu eno Pulu Yemo kinie Kirasiseloa pea elonga yemboma pea konopu mondolemele mele paa olandopa olandopa mondoko mololiku puku, enonga pilipe konginjelime kinie ulu keri peangama apuroli ulu pulumu kinie enonga konopumenga pepa si

* **1:1:** Elone Kollosi yemboma pep tokolo siringilila. Kollosi 1:1. † **1:1:** Elo ou-pulu-pulu Pillipai puringili temanemo Lipe Mundorumu Yema 16 molemo.

‡ **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". § **1:6:** Ou-Korini 1:4-8.

nilipe pupili konopu mondoko molangi." nimbu Pulu Yemo mawa tendelio. 'Aku siku molonge kinie Kirasi altopa ombá walemo wendo ombá kinie eno konopu kake tepili molko yu kanopa peanga kanolemo ulu pulume mindi enonga konopumenga pepili molko,

¹¹ Yesusi Kirasini eno-kinie tapu topa molopa lipe tapondolemomonga yu kanopa sumbi nili ulume nimbe kanolemo ulume mindi teko molonge. Eno aku siku teko molongemone Pulu Yemonga imbi liku ola mundunduku yu kapi ninge.' nimbu aku sipu Pulu Yemo enonga mawa tendelio.*

1:12-30 Pollo Ka-Ulkena Perimu Ulumuni Temane Peangamo Lipe Tapondolemo Ungumu†

¹² Angokeme, na-kinie ulu umbune wendo omu akumuni temane peangamo pipi naa simu. Na ka siringi ka ulkena pelio ulumuni temane peangamo tepa tondolo mundundulimo.

¹³ Akumunge Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ulkemo nokolemele ami yema kinie we yemboma pali 'Na Kirasinge kongonomo tendeliomonga ka siringi ka ulkena pelio.' ningu kanolemele.

¹⁴ Na ka ulkena peliomonga nanga angenupili awisilini kanokolie 'Awilimuni olio sike lipe tapondomba.' ningu pilku konopu tondolo pupili "Yembomane olio mindili singi liemo uluri molo.' ningu" Pulu Yemonga ungumu pipili naa kolko tondolo munduku ningu siliku andolemele.

¹⁵ Sike ye marene "na kolea awisilinge andopo ungumu nimbu sirindumunge yembo awisili kanu ungumu pilku limele mele" kanoko keri kanokolie 'Pollonga imbimu manie pupili. Olionga imbime ola molopili.' ningu Kirasinge temanemo toko silimele nalo marene konopu peanga pepili "Kirasinge imbimu ola molopili.' ningu" Kirasinge temanemo toko silimele.

¹⁶ Na 'temane peangamo yu paa sike.' nilipu andoliomonga ka ulkena pelio mele kanokolie na konopu mondolemelemonga Kirasinge temanemo toko silimele;

¹⁷ nalo ye marene konopu sumbi sipe naa pepili enonga imbi 'ola molopili.' ningu Kirasinge temanemo toko silimele. 'Na ka ulkena pelio kinie umbune mare olandopa siemili.' ningu aku telemele.

¹⁸⁻¹⁹ Nalo 'Na mindili nopili.' ningu aku telemele mele uluri pelemoye? Eno konopu peanga pepili temanemo toko silimele molo konopu sumbi sipe naa pepili toko

* **1:11:** Epesasi 3:14-19. † **1:11:** Lipe Mundorumu Yema 28:16-20,23.

silimele akumu uluri molo. Enone pali Kirasinge temanemo yemboma toko silimelemonga na paa konopu sipu molio.

1:18-26 Pollo Ka-Ulkena Pepalie “Na Kolombo Kinie Molo Molombo Kinie Kirasi Kinie Pea Molembolo Mele Molombolo.” Nirimu Ungu Te (Ka-ulke ungu 1:12-30 pali.)

“Konopu sipu molombomonga ulu te pelemola.” Na pilipulie, ‘na ka ulkena pepo mindili nolio kinie enone Pulu Yemo nanga ningu mawa tendelemelemonga kepe, Yesusi Kirasinge Minimu[‡] yu na kinie molopa na lipe tapondolemomonga kepe, iuluselonga na kapola molombo.[§] nimbu pilipulie konopu sipu molio mele molombo.

²⁰ ‘Nane teambo.’ konopu lekero mele isipe: ‘Na telio mele kepe molio mele kepe akumunge pipili naa kolopo Kirasinge kumbi-kerena angilimbo kinie paa papu.’ nimbu yunge kongonomo tondolo mundupu telio. ‘Molombo kinie kepe molo kolombo kinie kepe nanga kangimuni Kirasinge imbi lipu ola mundundoruntu mundundulio mele aku sipu mundundembo.’ nimbu aku telio.

²¹ Naconde molio kinie Kirasi nanga konopune molemo pea tapu topo molembolo akumu papula; kolopolie molombo mele paa olandopa.

²² Mana we molondu liemo nane nanga kongono peanga we lemomo manda tembo. Akumunge kolombomo kinie konde molombomo kinie kanu uluselonga te tembo mele na pilipu sundupu lou lelio.

²³ Na konopu talo pelemo. Ma koleamo mundupu siye kolopo Kirasi molemona pupu pea molombolondo na konopu sipu molio. Aku tendu liemo paa peanga.

²⁴ Nalo kolondu liemo nane eno nambepo manda lipu tapondomboye? Pe eno nambe-engenje? Aku sipu nimbu pilipulie mana we molondu liemo paa papula.

²⁵ ‘Nane eno lipu tapondombo kinie eno Kirasinge yemboma molko kondoko ‘yu sike’ ningu tondolo munduku pilku konopu siku molonge.’ nimbu pilipulie ‘Na eno kinie pea ma koleana sike molomolo.’ nimbu tondolo mundupu pilkiru.

²⁶ ‘Pe na eno molongena altopo yando ombo pea molomolo kinie enone Kirasi Yesusinge imbiyu liku ola mundunduku molonge.’ nimbu pilipu ‘Sike aku sipu eno kinie altopo molombo.’ konopu lekero.

[‡] **1:18-19:** Yesusinge Minimu kinie Pulu Yemonga Minimu kinie telu kanumu.

[§] **1:18-19:** Jopo 13:16. Pollo yu “Ka-ulkena wendo pu.” ningemondo nirimunje molo Pulu Yemone yundu ‘naa teko kenjerinu.’ nimbemondo aku sipe nirimunje?

*1:27-30 Pulu Yemone Pillipai Yemboma Tepa Kondolemo
Nalo 'Mindili Nangi.' Nilimola, Ungu Te*

²⁷ Nalo na ondu liemo kepe naa ondu liemo kepe uluri molo. 'We yembomane olio kanokolie 'Sike Kirasinge yemboma molemele.' ningu piliengi!' ningu Kirasini yu lombili andolime molonge mele nimbe sirimu mele eno aku siku molangi. Aku siku molonge ulumu olandopamo. Pe eno teko molemele mele temane te ka-ulkena molopolie piliendu liemo 'eno konopu telune pupili tondolo munduku molko, 'yemboma "Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasi Yesusini yembomanga nimbe tenderimumunge molko kondonge mele" 'sike.' ningu tondolo munduku piliengi!'^{*} ningu temane peangamo toko siku,

²⁸ enonga opa pulue yembomane 'eno mini-wale mundengi.' ningu ulu mare telemele kinie 'Uluri molo.' ningu mini-wale naa munduku we angilimele mele piliembo.' nimbu molio. Enonga opa puluemane eno mini-wale naa munduku we angilimele kinie kanokolie 'Eno opa puluema mindili nongo molko kenjinge nalo eno Kirasinge yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, molko kondonge aulkena punge.' ningu kanonge. Pulu Yemone eno lipa tapondopa opa puluemane topa manie mundumbemongaaku siku ningu kanonge.

²⁹ Pulu Yemone eno tepa kondopalie "Kirasi yu sike." ningu tondolo munduku piliengi! nilimo. 'Kirasinge imbi ola molopili kene mindili nangi.' nilimola. "Akumunge opa puluemane aku siku ningu kanonge."

³⁰ Ou na " 'Yesusi Kirasi yu sike.' " nimbu tondolo mundupu pilierindumunge opa puluemane na toko manie mundunge teringi kinie tondolo mundupu molopo mindili norundu mele eno Kirasinge yembomane kanoringi, pe kinié aku sipu molio mele pilimelela. Kinié eno mindili nolemele mele telu sipela.

2

*2:1-5 Olio Konopu Telune Pupili Molopo Yembo Lupema
Tepo Kondamili Ungu Te*

¹ Eno Kirasi pea tapu toko molemelemonga eno toembo toko molko, yuni konopu mondolemo ulumuni eno kundopili molko, eno enono Minimuni anjo yando kapola tapu toko molko, yembo lupema konopu mondoko kondo kolko,aku siku molongi liemo

* **1:27:** inie anjokondo 3:8-9; bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

² na 'Konopu awili tepe sipe molopili.' ningu eno konopu telumu pepili molko, enono anjo yando konopu mondoko molko, enonga konopu telune pupili molko, mele lupe lupema yu-melete-melete naa konopu mondoko molayo.

³ Eno 'Na yembo awili te molambo. Nanga imbi ola molopili.' ningu naa molayo. 'Na kamakomo molio. Nanga imbi paa olandopa molemo.' ningu pilku kara puku naa molayo. Eno molonge mele isipe: 'Yemboma awili mele molemele, na manie mele molio.' ningu aku siku anjo yando pilku molayo.

⁴ Eno enono yu-melete-melete konopuni pilku tengen mele manjiku pilku naa molayo. Enonga yemboma 'Teamili.' ninge mele molo umbune pembama kepe pilku "liku tapondoko" molayo.*

⁵ Kirasi Yesusi mele molayo.†

2:5-11 Kirasi Yesusi Yuyu 'We Ye Te Molopo Ye Koropa Te Mele Molambo.' Nimbe Aku Sipe Molorumu Kulu Pulu Yemone Yu Lipe Paa Olandopa Mondorumu Temanemo

Kirasi Yesusi pilipe tepe molorumu mele eno aku siku pilku teko molongi liemo paa papu.

⁶ Kirasi Yesusi yu terimu mele isipe:

Yu Pulu Yemo molorumu mele molorumu nalo
'Pulu Yemo molio mele kamu molambo.' ni naa nirimu.
⁷ Yu Pulu Yemo molorumu mele mundupe siye kolopa
'Kongono tendeli kendemande ye te molambo.' nimbe
yu olio molemolo mele a lepa molorumu.

Yu mana ye te meringimu molorumu.‡

⁸ Yu mana ye te molorumu kanoringi kanu kinie
'Na we ye molambo.' nimbe molopa,
Pulu Yemone "Tei." nirimu ulume pali
pilipe lipe terimu.

"Nu kolani, unjo perana uku toko mondangi."
nirimu ungumu kepe mundupe siye naa kolopa
pilipe lipe yu kolorumu.

⁹ Pe "yu Pulu Yemonga ungume pali
pilipe lipe terimumunge"

Pulu Yemone yu paa olandopa lipe mondopa,
imbi te we imbime pali topa manie mundupe
paa olandopa molemo imbimu sirimu.

¹⁰ 'Yesusinge imbimu pilkulie
mulu koleana sukundu molemele yemboma kinie
mana molemele yemboma kinie
mana manie pelemele yemboma kinie

* **2:4:** Ou-Pita 5:5-6. † **2:5:** ungu pulu tondolo te Jono 13:1-17. ‡ **2:7:** Jono 1:1-3,14.

enone pali Yu imbi liku ola mundunduku
 'Yu ye awilimu molopili,
 olio maniendopa molamili.' ningu
 "yunge kumbikerena" koporongo langoko,
 11 Lapa Pulu Yemoimbi liku ola mundundungendo
 "Yesusi Kirasi Yu Awilimu."§ niengi.' nimbe
 Pulu Yemone Yesusi Yu kanu imbimu sirimu.

2:12-18 Olio Yembomanga Pa Tendelime Molamili Ungu Te

¹² Nanga pulu lemo yemboma, Kirasi Yesusini aku terimu mele pilkulie nanga ungume ou alieli pilku tengen panjiku teringi mele kinié kepe tengen panjiku teangi. Na eno kinie molopo "Teaa." nirindu kinie pilku liku teringi mele kinié na eno kinie naa molio kinie kepe nane "Teaa." nilio mele liku awi siku pilku liku teko molangi. Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimumunge yu-kinie pea kapola kapola molemele mele 'Aku sipu we molamili. Aku sipu molomolo mele meltene pipi simbenje.' ningu "Pulu Yemonga kumbikerena" pipili kolko mini-wale munduku 'Pulu Yemone 'We simbo.' nirimu melema paa liemili.' ningu akume linge kongonomo mindili siku teko molangi.*

¹³ Olio pilimolo, Pulu Yemo eno-kinie molopa, yuni 'Teko molangi.' nimbe konopu lemo mele 'Teangi.' nimbe tondoloma sipe lipe tapondopa, 'Tengendo waka kolangi.' nilimo kene aku siku teko molangi.

¹⁴⁻¹⁶ 'Pulu Yemone olio mongo simbe ulu te naa pepili kanopa yembo kake telime mindi nimbe kanopili. Kinié yembo ulu peangama munduku siye kolko ulu kalaro mololime kinie ulu pulu kerime mindi telememele yemboma kinie pea molopo yunge ambolangoma[†] sumbi sipu molopo yuni olio kanopa ulu kalaro mololi ulume nimbe naa kanopa 'yembo sumbi nilime mindi molemele' nimbe kanopili.' ningulie eno ulu telememele pali tengendo ungu awisili ningu kerepale naa ningu taka liku teangi. 'Kanu yembo kerime konde mololi ulumu[‡] pelemo ungumu pilku liengi.' ningu silimelemonga kanu yemboma molemelena tepe-llame mele molko pa tendelemele. Aku tengen kinie Kirasinge walemo wendo ombá kinie eno kanopolie 'Nane eno kinie mindili sipu kongono telioma we naa telio. Nanga ungu tondolo mundupu nilioma manie naa pumu.' nimbu kanopolie na paa konopu sipu molombo.

§ 2:11: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". * 2:12:
 Epesasi 6:13. † 2:14-16: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God". ‡ 2:14-16: bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

¹⁷ Juda yembomane Pulu Yemo popo toko melema kalko sikulie, mingi te no-waene molemomo liku Pulu Yemonga kumbikerena kamu ondo leko munduku silimele mele§ enone 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu* kinie yunge kongonomo tendelemele kinie yunge popo toko kalko silimele mele akumunge olandopa na "Pollo" 'kolambo.' ningu tonge kinie nanga mememo no-waene mele ondo lepa ombo pumbenje. Aku liemo na konopu sipu, eno kinie pea paa konopu silio.

¹⁸ "Na-kinie aku sipe wendo omu liemo na eno-kinie konopu simbo," akumunge eno kepe konopu siku na kinie pea paa konopu silimele liemo papula.

2:19-30 Pollone (19-24) 'Timoti Kinie (25-30) Epapodaitasi Kinie "Kolea Awili Pillipai Pale." Nimbo Tekero.' Nirimu Ungumu

¹⁹ 'Awili Yesusini "E." nimu liemo nane nondopo 'Timoti eno molemelena opili.' nimbo. 'Yu kelepa yando ombalie eno molemele mele na temane topa simbe mele pilimbo kinie na konopu peanga pemba.' nimbulie 'Aku teambo.' nimbu molio.

²⁰ Timoti na kinie tapu topa molopa 'Eno molko kondangi lipu tapondambo.' nimbe molemo mele yembo te lupe aku sipe naa molemo.

²¹ We yemboma pali 'Yesusi Kirasi lipu tapondopo yunge kongonomo teamili.' naa ningu enonga melema mindi konopu kimbu siku pilku molemele.

²² Nalo Timoti tepa kondolemo mele eno pilimele. Kango tene yunge lapamo lipe tapondopa nokolemo mele yu kinie olto temane peangamonga kongonomo pea tapu topo telembole.

²³ Akumunge " 'Eno molemelena yu opili.' nimbu lipu mundumbo tekero." 'Opali talou na kinie nambolka uluri wendo ombánje.' nimbu nokokoro. Pe pilipulie, "Yu eno molemelena opili." nimbu sumbi sipu lipu mundumbo.

²⁴ 'Na kepe Awilimuni na lipe tapondomba kinie nondopo eno ombo kanombo.' nimbu tondolo mundupu pilkiru.

²⁵ Nalo kinié isili-ou enone 'Na lipe tapondopa nokopili.' ningu liku mundoringi ye Epapodaitasi 'Eno molemelena altopa opili paa lipu mundumbo.' konopu lekero. Yu olionga angenu, na kinie pea tapu topo kongono tepolo, 'temane peangamo manie naa pupili.' nimbulu pea opa telembole yemo.

§ **2:17:** ungu pulumu Wendo Oringi 29:38-41.

* **2:17:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

²⁶ 'Eno altopo kanamboa.' nimbe molopa, yu kuru torumu pilieringimunge yu konopu umbune tepili molemola.

²⁷ Yu paa sike kuru torumu, yu pondeanga kamu kolorumu. "Kamu kolka" nalo Pulu Yemone yu kondo kolopa 'Konde pupili.' nirimu. Pulu Yemone yu mindi kondo naa kolorumu. 'Yu kolomba kinie' na kinie umbune awilime olandopa olandopa ombá.' nimbe pilipelie na kepe kondo kolopa yu tepea konde lsimu.

²⁸ Akumunge 'Eno yu altoko kanokolie "Kuru pora nirimu lemo.' ningu" konopu siengi. Na konopu umbune awili tepea naa latepili kene "Eno molemelena yu opili." nimbo kinie paa papu.' nimbu tondolo mundupu pilipu molkoro.

²⁹⁻³⁰ Akumunge yu ombá kinie konopu siku 'Papu okono.' niengi. Yu yuyu umbune te wendo ombá mele konopuni naa pilipe, yuni Kirasinge kongonomo mindi pilipe tepe molopalie kolomba tepe, enone 'Na lipe tapondopili.' ningu kongono siringimu 'tepo molambo.' nimbe yu kuru torumu kinie kepe pilie-kelie tepe we kongono terimu kene 'Yu pea Awilimunge yemboma molemolo.' ningu 'Ange' ningu konopu siku "Papu okono. Pea tapu topo molamili" ningu, yu molemo mele molemele yemboma liku awi siku enonga imbime liku ola mundundengi.

3

3:1-11 'Kirasi Sike' Nilimele Yemboma Mindi Paa Yembo Sumbi Nilime Molemele. Aulke Te Lupe Naa Lemo Ungu Te

¹ Nanga angokeme, ipepámo topo pora simbondo isipu nikiru: Eno Awilimu kinie "tapu toko molemelemonga" konopu siku molangi.

Ou pepá te topo "liepi-liepi topo" nirindu mele altopo pepá tombo kinie siye naa temba. Aku tembo kinie eno lipe tapondomba "kene altopo niembo":

² Ye owa takera mele molemelema kanoko kondoko molayo. Kanu yema eno teko kenjinge yema,* kangimu kopisiku teko kenjilimele yema.

³ Olio Kirasinge yemboma mindi paa sike kangi kopiseli† Isirele yemboma molemolo. Olio Pulu Yemonga Minimuni lipe tapondolemomonga Pulu Yemo popo tolemolo yemboma molemolo. Kirasi Yesusinge imbimu mindi lipu ola mundundupu, 'kangikundu uluri telemele akumu olio naa lipe tapondolemo.' nimbu pilimolo yemboma molemolo.

* ^{3:2:} Pe-Korini 11:13. † ^{3:3:} 2,5 bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin".

⁴ Kangikundu ulumene manda lipe tapondolkanje ‘Na Pulu Yemone uluri naa temba. Molopo kondombo.’ nimbu tondolo mundupu pilipu pipili naa kolka.

Yembo marene ‘Kangikundu uluri telemolomonga sike kapola molomolo.’ ningu tondolo munduku pilimele liemo nane kepe aku sipu manda ‘Sike.’ nimbu olandopa tondolo mundupu pilimbo.

⁵ Amane na merimu kinie wale yepoko pakera ombo purumu kinie engaki sipemonga nanga kangi kopiseringi. Na Isirele ye tela, Isirelene merimu ye Benjaminini kalopa lsimu ye te;‡ ama tataselo Ipuru§ yemboselo, na Ipuru kangomola. Na Parisi ye te* molopo Parisi yemane Pulu Yemonga ungu manema† pilku tondolo munduku telemele mele aku sipu pilipu paa terindu.

⁶ ‘Pulu Yemonga ungumu tondolo mundupu pilipu tepo, yu paa lipu tapondambo.’ nimbu Kirasinge yembo talapemo‡ tepo kenjipu mindili sirindu.§ “Na Kirasinge yemo naa molopolie” Pulu Yemone “Teaa.” nirimu ungu manema pali paa mimi sipu pilipu lipu terindumunge ‘Nane ulu te lawa teko, teko kenjikinu.’ ningu paa naa kanoringi.* “Kangikundu aku sipu tepo molorundumunge kangikundu telemele mele uluri lipe tapondolkanje na paa sike lipe tapondolka.”

⁷ Nalo kinié Kirasinge yemo molopo yu lombili pupu kongono tendembomonga “Kirasi na molorundune naa opili” ou molorundu mele kinie terindu mele kinie “paa olandopa lipe tapondolka ulume” ‘Tondolo te naa pelemo. Uluri molo. “Aku sipu tepo molorundu ulume Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulu te naa pelemo.”’ nimbu pilio.

⁸⁻⁹ Nane Juda yembomanga ulu pulumendo mindi naa nikiru. ‘Kirasi Yesusi nanga Awilimu† paa pilipu paa tapu topo molembolo aku ulumu paa peanga.’ nimbu we melema kinie ulume waka naa kolopo ‘uluri molo’ nimbu mundupu siye kolopo yu mindi lombili pulio. ‘Kirasi mindi ambolopo yunge ungume tondolo mundupu pilipu lipu tepo, yu kinie tapu topo molambili.’ nimbu ‘we ulume langi purupe lkupendi tolemo kinie toko ltelemele melema mele lemo.’ nimbu pilipu molio. Kinié nane ‘Ungu manema

‡ 3:5: ungu pulu te Ou-Pulu-Pulu 35:16-26. § 3:5: Ipuru yemboma kinie, Isirele yemboma kinie, Juda yemboma kinie, sike imbi lupe-lupe nalo eno yembo meme telumu. * 3:5: bokumunge alsena anjokondo “11. Farisi”.

† 3:5: bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. ‡ 3:6: bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. § 3:6: Lipe Mundorumu Yema 8:1,3, 9:1-2,13, 22:4-5,19,

26:9-11, Ou-Korini 15:9, Gallesia 1:13, Ou-Timoti 1:13. * 3:6: Pe-Korini 11:21-22. Romo 9:5, 11:1 kananila. † 3:8-9: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”.

pilipu lipu terindumunge na Pulu Yemone 'na ye sumbi nilimu.' nimbe kanolemo.' nimbu naa pilio. " 'Na ye sumbi nilimu molambo.' nimbu aulke te lupe pulio." 'Kirasi "kinie yuni 'nanga' nimbe tenderimumu kinie" sike.' nimbu tondolo mundupu pilio akumu mindi ye sumbi nilimu molio aulkemo akisindilimo. 'Kirasi sike' nengu tondolo munduku pilimele yemboma mindi Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanolemo.‡

¹⁰ 'Na Kirasi molemo mele paa pilipu, yu kinie paa tapu topo kapola kapola molambili.' konopu lekero. 'Kirasi kolopa lomboropa ola molopalie tondolo te lsimu aku tondolomone na molopo tembo mele paa lipe tapondopili. Yu kolombando mindili norumu mele na yu kinie pea tapu topo mindili nambo. Kolombando konopuni pilipe molorumu mele na aku sipu molambo.

¹¹ Pe kamu kolombo kinie yuni na "Lomboroko ola molou." paa nipili.' konopu lekero.§

3:12-4:1 Pollone Nimbendo: "Yemboma Melte Lingendo Kere-Kuru Liku Lkisiku Pulimele Mele Na Aku Sipu Melte Limbondo Tondolo Mundupu Lkisipu Pulio." Nirimu Ungu Te

¹² Nalo 'Na isipu isipu molambo.' nikiru akumu* 'ou aku sipu moltkoro.' nimbulie naa nikiru. 'Ye paa peanga ulu pulu keri naa pelimu molio.' naa lanikiru. Kirasini na 'molopo kondambo.' nimbe na ambolorumumunge 'na aku sipu ulu akumu paa ambolambo.' nimbu kongono tondolo mundupu tepo molio.

¹³⁻¹⁴ Angokeme, 'Ulu akumu ou ambolopo molio.' nimbu naa pilkiru. Nalo ulu te sike tepo molio, akumu isipe: Yembomane melte singe kinie lingendo mako tolemele owena 'Na ou kumbi lepo lkisipu pupu liemboa.' nengu kere-kuru liku lkisilimele mele naaku sipu 'Kirasi Yesusini olionga nimbu tenderimumunge Pulu Yemone 'na konde molko kondoko mindi pani ou.' nirimu ulumu paa liembo.' nimbu na umbune sipe ambolemo melema wendo wendo lipu mundupu siye kolopo, mulu naa pilipu we mele lupema konopuni naa pilipu owe torumu owena pumbondo tondolo mundupu lkisilio.†

¹⁵ Olio Kirasinge yembo pilipe kongnjeli molemoloma pali aku sipu nimbu pilipu molomulu liemo papu. Molo enonga yembo marene inikiru mele 'Sike nikimu.' nengu

‡ 3:8-9: inie yakondo 1:27; bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "45. stretpela man". § 3:11: Romo 6:4-5,8, Epesasi 1:19-20. * 3:12: Aku sipe nirimu, inie yakondo 3:8-11 nimbe nirimunje. † 3:13-14: Ipuru 12:1, Ou-Korini 9:24.

naa pilku konopu lupe liengi liemo eno konopuni sike ungu pilinge mele Pulu Yemone lipe sumbi sindimbe.

¹⁶ Nalo ‘ulu peangama teamili.’ isili-ou nimbu tepo molemolo mele mundupu siye naa kolopo paa kamu aku sipu tondolo mundupu tepo molamili.

¹⁷ Angokeme, enone pali nane telio mele manda manjiku teko molangi. Olio tepo molemolo mele mimi siku manda manjiku teko molemele yemboma mimi siku kanoko molangi.

¹⁸ Ou wale awisili nane enondo nimbondo: “Yembo awisili Kirasi kolorumu unjo-peramo kinie opa puluema molemele.[‡] “Kanu yembomane teko kenjilimele ulumene Kirasi unjo-perana olionga nimbe kolondorumu tondolomo ‘uluri naa telemo.’ nilimele.” ” nimbu sirindu akumu kinié altopo kola tepo eno nimbu sikiru.

¹⁹ Eno ‘kalkundu ulume enonga pulu yemo mele’ ningu pilimelemonga alieli molko kenjiku mindi puli kolea kerine punge. Eno pipili kolemela ulume kapi ningu ‘ulu peangama’ ningu, mana melema mindi konopu kimbu siku molemele.

²⁰ Nalo ‘olio mulu koleana yemboma molemolo. Olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Ye,[§] akumu Awili Yesusi Kirasi, yuaku koleamo mundupe siye kolopa ombá.’ nimbu konopu sipu nokopo molemolo.

²¹ Kanu yemo “omba olio lipelie nimbemone”, yunge tondolo pelemomone yu melema pali topa manie mundupe yu ye awilimu molomba tondolo akumuni olionga kangi kerime alowa tendepa yunge kangi paa peanga olandopa pulimo mele olio kangime simbe.

4

¹ Akumunge, nanga angokeme, na konopu mondopo ‘Paa eno kanamboa!’ nimbu kondo kolopo molio yemboma, na eno-kinie kongonomo terindumunge eno nanga mele kaloli namba peangamo molemelemonga konopu sipu molio yemboma, nanga pulu lemo yembo konopu mondolioma, Awili Kirasini aku sipe eno-kinie manda temba kene pilkulie* eno Awilimu munduku siye naa kolko tondolo munduku ambolko molangi.

4:2-9 Pollone Pillipai Yemboma Ungu Mane Simbendo (4:2-3) “Eno Konopu Telune Pupili Molko (4:4-7) Awilimu Kinie

[‡] 3:18: Kanu yema inie yakondo 3:2 nimbe molemo yema. § 3:20: bokumunge alsena anjokondo “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”. * 4:1: akumu inie yakondo 3:21 nirimu akumunge.

Konopu Siku (4:8-9) Ulu Sikema Kinie Ulu Peangama Kinie Mindi Konopuni Pilku Molangi." Nirimu Ungu Te

² Ambo Yodia kinie Sindikeselo, Awilimunge yemboma 'Molangi.' nimbe pelemo ungu manemo mele elo aku sikulu Awilimunge amboselo molembele kene 'konopu telune pupili molangili.' nimbu elo paa mawa tekero.

³ Sisikosi, ' "nunge imbimunge pulumu pilkulie"[†] tapu topo pea kongono telembole sikemo nuni amboselo " 'Kapola kapola molangili.' ningu" liku tapondani.' nimbu mawa tekero. 'Yembomane temane peangamo piliengi!' ningulu elo na kinie pea tapu topo kongono mindili sipu tepo molorumulu kene aku teami. Ye Killemene kepe yembo mare pea tapu topo andopo kongono terimulula, aku yembomanga imbimeconde molko mindi punge yembomanga imbime molemo bokune[‡] molemo.

⁴ "Eno Pillipai yemboma," Awilimu[§] kinie tapu toko molemele kene alieli konopu siku molayo. Altopo nikiru. Konopu siku molayo.

⁵ Awilimu eno molemelena nondopa ombá tekemo kene* enone 'Yembomane teko kenjinge kinie eno popenge tepo iri topo tondolo mundupu mane naa sipu, yemboma takalipu lipu tapondopo molemolo mele yembomane pali kanangi.' ningu aku siku teko molayo.

⁶ Mele teluri kepe eno kele toko mini-wale naa mundeyo.[†] Enonga melema kinie ulume kinie enonga konopune umbune pelemoma pali Pulu Yemo ningu para siku, yu-kinie ungu ningendo mawa tekolie[‡] yu-kinie "Ange." ningu, aku siku teko molayo.

⁷ Aku tengenye kinie Pulu Yemone eno konopu pe nili ulu silimomo,[§] kanumu yembomane pilkulie manda naa pilimele, kanu pe nilimuni Kirasi Yesusi kinie tapu toko

[†] **4:3:** Sisikosinge ungu pulumu 'tapu topa pea kongono teli'. [‡] **4:3:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip - buk bilong". [§] **4:4:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". ^{*} **4:5:** Giriki ungune 'Awilimu eno molemelena nondopa.' molo 'Eno kinie nondopa.' nilimomo Umbu-Ungune manda naa nilimolo. Giriki ungumunge ungu pulu talo pelemo. Te Pisini ungune toringi molemo mele 4:5 sukundu torumulu molemo. Te manda tolemela akumu i-sipe: 'Awilimu eno-kinie nondopa molemo.' Ingillisi ungune yembo mare awisilini aku siku bokune toringi molemo, akumu peangala. [†] **4:6:** Mateyu 6:24-34.

[‡] **4:6:** Jono 16:24. [§] **4:7:** Jono 14:27.

molangi enonga konopume* nokomba.

⁸ Ungu te kamu niembo. Angokeme, ulu paa peanga olandopa, yembomane kanokolie konopu siku kapi nilimele aku sipe ulume mindi konopu kimbu siku pilku molangi. Ulu sikema kinie, yembomane kanoko peanga kanolemele ulu sumbi nilime kinie, ulu kalaro naa mololi ulume kinie, yembomane pilku peanga pilimele ulume kinie, kanoko "Teko kondokono." nilimele ulume kinie, aku sipe ulume mindi konopu kimbu siku pilku molangi.

⁹ Nane eno mane silio pilieringi mele kinie, ulu telioma pilku kanolemele mele kinie, aku ulume eno alieli teko molangi. Aku tengenye kinie 'Eno konopu pe nipili takaliku molangi.' nilimo Pulu Yemo eno-kinie molomba.

4:10-20 Pillipai Yembomane Melema We Siku Mundoringimunge Pollone Konopu Sipe "Ange" Nirimu Ungumu

¹⁰ Na Awilimunge yemo molopolie enone na kondo kolko liku tapondoringi mele talko altoko teringimunge paa konopu sikiru. Ou sike, 'Lipu tapondamili.' niringila nalo liku tapondonge aulke te naa lierimu.

¹¹ Na melema molo tokomo-na naa nikiru. Ulu lupe lupe keri peangama na-kinie wendo olemo kinie 'Uluri molo. Aku ulume mandala.' nimbu konopu kimbu sipu pilipu naa molio.

¹² Na wale mare mele molo tolemo mele kepe, wale mare mele awisili ambolio mele kepe pilipu molio. "Nalo" na langi awisili lemo walema kepe engele lemo walema kepe, melema molo tolemo kinie kepe mele awisili nosilio kinie kepe, ulu keri peanga aku sipema pali na-kinie wendo olemo kinie 'Uluri molo.' nimbu konopu awisili lipu naa mundulio ulu pulumu na pilio.

¹³ "Kirasini" na tondolo silimo aku tondolomone na ulume pali manda telio.

¹⁴ Akumu sike nalo eno na-kinie tapu topo nanga umbunema talko meringi akumu papu.

¹⁵ Eno Pillipai yembomane pilimele, nane ou pulu polopo temane peangamo topo silipu andopolie eno moloringine

* **4:7:** Giriki ungune kinie Ingillisi ungune Pollone konopumunge ungu talo torumu molemo. Te maku-mongo nimbe, te konopu nimbe torumu, Pisini ungune "bel na tingting" molemo, nalo aku meleselone kongono telembele mele Giriki yembomane ningu pilimele aku mele umbu yembomanga konopumuni mindi telemo. Konopu silimele; konopu mondolemele; konopu lemele; konopuni pilimele; konopu kimbu silimele; konopu pe nilimo; konopu peanga pelemo; konopu umbune pelemo. Aku pilipulie Umbu-Ungune maku-mongo mundupu siye kolopolie konopumu mindi torumulu.

ombo topo sirindu pilieringi kinie pe enonga kolea Masedonia poropinji mundupu siye kolopo kolea lupe marenga purundu kinie enone mindi na liku tapondoko kou-mone mare siku mundoringi lsindu. We Kirasinge yembo talape[†] lupe marene naa siringi.

¹⁶ "Kolea Masedonia poropinji ou mundupu siye naa kolopo"[‡] kolea awili Tesallonaika pupu molorundu kinie kepe 'Na melte molo naa topili.' ningu wale mare eno Pillipai yembomane liku tapondoko melema siku mundoringila.

¹⁷ 'Na melema we siengi.' nimbu mawa tepo naa nikiru. 'Na liku tapondoko melema we singemonga "Pulu Yemone" eno mele peangama olandopa simbe linge, aku kinie na konopu simbo.' nimbuaku sипу nikiru.

¹⁸ Akumunge melema pali singimunge pepámo itopo sikiru. Melema siringi lsindu akume na molo torumu melemanga olandopa siringi lsindu. Kinié enone mele siku mundoringi melema Epapodaitasini mendepa orumune lsindumunge na mele paa awisili nosilio. Aku melema singi, olio Pulu Yemo popo topo mele kalopo silimoloma Pulu Yemone mune pilipe peanga pilipe limo mele aku sipe kanu melema popo topa kaloli melema mele yuni kanopa peanga kanolemo.

¹⁹ Kirasi Yesusini enonga nimbe tenderimu, yunge yemboma molemelemonga, nanga Pulu Yemone mele kande kande peanga awisili nosilimomanga mare 'eno mele molo tolemoma pali nosengi!' nimbe simbe.

²⁰ Alieli olionga Lapa Pulu Yemonga imbi lipu ola mundundupu yu kapi nimbu mololipu mindi pamili. Sike aku teamili.

4:21-23 Pollone Pep mo Topa Pora Simbendo "Eno Molko Kondaa." Nirimu Ungume

²¹ Eno Kirasi Yesusinge yemboma pali nane "Eno manda molemeleye?" nikiru. Na kinie pea molemolo angenupilimene kepe "Eno manda molemeleye?" nikimilila.

²² Pulu Yemonga yemboma pali, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine Sisamonga ulkena pelemele yemboma kinie pea, enone "Eno manda molemeleye?" nikimilila.

²³ Awili Yesusi Kirasini[§] enonga minime we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe tepili.

"Aku pea nikiru."

[†] **4:15:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". [‡] **4:16:** Lipe Mundorumu Yema 17:1. [§] **4:23:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

KOLLOSI

Pollone KOLLOSI Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare inie yakondo gomo 714 molemo.

'Pollo ou pulu pulu kolea awili Romo ka siku ulke tenga pepili amimene nokoringi kinie ipepámo torumu.' ningu pilimele (Lipe Mundorumu Yema 28:16-31, Epesasi kinie Pillipai kinie Pillimono kinie pea.)

Kollosi akumu Esia poropinji lierimu taono awili te. Akumu Epesasi taono nondopa lierimu nalo Pollone yuyu akune naa purumunje. Temane te naa molemo. Epesasi taono molopalie ye mare Kollosi akune "Temane toko siengi paa." nimbe lipe mundorumanje. Ye Epaparasini ungume nimbe sirimu mele Kollosi 1:7-8 molemo. Ou-Korini 16:19 molemo ungu akumu Kollosi yembomando nirimulanje?

I pepámo Pollone nambemune topa sirimunje? Ye marené kolo toko mane siringi mele Kirasinge yemboma pilku lombili puringi mele pilipelie pepá topa sirimu.

Teko kenjeringi mele isipe: Te: Pulu Yemonga yemboma molongendo langi mare kinie no kinie walema kinie kangi kopisieli ulumu kinie ou Mosisini mane sirimu mele pilku liku teringi mele Pollone 'naa piliengi.' nirimu (2:16-17 kinie 2:11, 3:11 kinie). Te: Kolo toko 'Melema naa ambolko, naa nongo piliengi, molo.' ningu mane siringi (2:21,23). Te: Angelloma popo toko imbi liku ola mundundoringi (2:18). Te: Kirasi toko manie mundoringinje. Pollone Kirasi tondolo mundupe kapi nirimu (1:15-20, 2:2-3,9). Te: Kolo toko 'Ungu mare lopi terimu.' niringi akumu Pollone nimbendo: "Kirasi kinie pea mindi pilipe kongnjeli ungu lopi telime pelemo." nirimu (2:18, 2:2-3). Te: 'Mana yembomane pilipe kongnjeli pelemo ungume kinie mana yembomane ulu pulu teringi mele kinie pilipu teamili.' niringi. Pollone aku siku pilku aku siku teringi mele 'Paa manda molo.' nirimu. "Kapola molamili.' ningu Kirasi mindi pilku, Kirasi mindi pea molangi.' nirimu. Yu Pulu Yemo mele molopa, yu mindi melema kinie ungumenga kinie paa olandopa (1:15,16,17,18,19, 2:9, 1:20-22, 2:10). 'Kolo toli ungumene naa lipe tapondolemo.' nirimu (2:8, 2:23).

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-3:4 KIRASI MELEMANGA PALI YE AWILIMU, PULU YEMONGA KONDE MOLOLI ULU PULUMU KINIE ULUME PALI YU-KINIE PELEMO UNGU MARE

1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu yemo,* na kinie olionga „Kirasinge ungumu pilieli, angenu Timoti pea molopololie ipepámo topo sikiru.

² Eno Pulu Yemonga yembo kolea awili Kollosi pelemele, eno Kirasi kinie tapu toko molemele-na yu ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilku ambolko molemele angenupilime ipepámo topo sikiru.

Olionga Lapa Pulu Yemone eno we kondo kolopa, ‘Eno konopu pe nipili taku liku molangi.’ nipili.

1:3-14 (1:3-8) Pollone Kollosi Yemboma Yesusi ‘Sike’ Ningu Tondolo Munduku Pilieringi Mele Pilipelie Pulu Yemo Kinie ‘Ange’ Nimbe (1:9-14) Enonga Nimbe Pulu Yemo Mawa Tendepa “Tondolo Pupili Molangi.’ Ni.’ Nirimu Ungumu

³ Oltone Pulu Yemo, olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa,[†] yu-kinie ungu nimbulu mawa tendelembolo kinie aliei “Ange.” nilimbolo.[‡]

⁴ Eno Kirasi Yesusi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele[§] kinie Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondolemele monga aku telembole.

⁵⁻⁶ Temane peanga, akumu ungu sikemo, eno moloringine orumu kinie mele Pulu Yemone ‘enonga’ nimbe mako topa mulu koleana nosinderimu lemo, ‘Akumu sike.’ ningu pilku ‘Akumu paa liemili.’ ningu nokoko molemele. Pe aku nokoko molemele ulumuni eno ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie konopu mondolemele ulumu kinie ‘Eno liengi.’ nirimu.* Eno ou pulu pulu temane peangamo pilku Pulu Yemone eno we kondo kolorumu ungu sikema pilkulie akumunge pulumu paa pilku kondoringi kinie yandopa aku temane peangamone eno tepa kondopa ulu peangama ‘wendo wendo opili.’ nilimo mele ma koleamanga pali aku sipe ulu peangama ‘wendo wendo opili.’ nilimo.

⁷ „Pulu Yemone eno we kondo kolorumu temane peangamo, ye Epaparasini† eno ou nimbe sirimu-ne pilieringi.

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † **1:3:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “6. Bikpela”, “23. Krais”, “32.2. Pikinini Bilong God”.

‡ **1:3:** Romo 1:8, Ou-Korini 1:4, Epesasi 1:16, Pillipai 1:3. § **1:4:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **1:5-6:** Ou-Korini 13:13. † **1:7:** inie anjokondo 4:12, Pillimono 23.

Kanu yemo yu olio pea tapo topo kendemande tepo molemolo yembomanga ye te, olio konopu mondolemolo yemo. Yu 'olionga kongono tendambo.' nimbe Kirasinge kongono tendelimu paa ambolopa kondopa siye naa kolemo yemo.

⁸ Enonga konopune Mini molemomone eno lipe tapondorumu-ne konopu mondolemele mele kepe Epaparasi yuni olio nimbe sirimu.

⁹ Akumunge eno-kinie aku sipe ulume wendo orumu-munge ou pulu pulu pilierimbulu kinie yandopa taki-teki Pulu Yemo kinie enonga nimbulu mawa tendepololie, "Pulu Yemone 'Teangi.' nimbe pilipe molemo mele eno paa pilkulie, akumunge ungu pulume paa piliengi kene Mini Kake Telimu enonga konopune molopa pilipe konginjelimu sipili." nilimbolo.[‡]

¹⁰ "Aku siku pilku teko molkolie, Awilimuni eno kanopa peanga kanopili kene yunge yemboma teko molemele mele aku siku teko molko, ulu peanga lupe lupema awisili teko, Pulu Yemo molemo mele kinie, nilimo ungume kinie, pilku molemele mele paa olandopa pupili." nimbu mawa tendelembolo.

¹¹⁻¹² "Eno, umbune pemba kinie mini-wale naa munduku, 'Umbune walema pora nimbé.' ningu taka liku nokoko molangi kene Pulu Yemo tondolo paa olandopa pulimomanga yuni 'eno enge nipili molangi.' nimbe eno tondolo lupe lupema sipili. 'Yunge yembomanga' nimbe yu ye nomi kingi molopa nokolemo kolea[§] pa telimunge* mele nosindilimoma eno Kollosi yembomanga kepe pea nosindilimo linge aulkemo akisinderimu ye, akumu enonga Lapamo, yu-kinie paa konopu siku 'Ange' niengi." nimbu Pulu Yemo enonga mawa tendelembolola.

¹³ "Yuni olio lipe tapondopa sumbulu tolimu yu kingi molopa nokolemo tondolomonga[†] wendo lipe, yunge konopu mondolemo Malone[‡] nokolemo tondolomonga sukundu lipe mondorumu kene 'aku siku teangi,' nimbu mawa tendelembolo.

¹⁴ Yunge Malo akumu (yunge meme ondo lenderimu-muni)[§] olionga ulu pulu kerime 'Kamu manie pupili.' nimbe siye kolopa, olio ka sipe ambolorumu aulkena wendo lipe 'We kapola molangi.' nirimu yemo.*

^{‡ 1:9:} Epesasi 1:17. ^{§ 1:11-12:} bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom".

* ^{1:11-12:} selo Lipe Mundorumu Yema 26:18. ^{† 1:13:} Ou-Pita 2:9**. ^{‡ 1:13:} bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini bilong God". ^{§ 1:14:} Pala () akune molemo ungu akumu yembo marene pilkulie, Ou Giriki ungune naa molorumu, Pollone bokune naa torumu. Yembo tene pe imbi torumu. ningu pilimele. * ^{1:14:} Epesasi 1:7, Romo 3:24.

1:15-23 Kirasi Yu Molopa Ulu Telemomanga Pali Yu Olandopamonga Ungu Te

15 „Pulu Yemonga Malo Kirasi akumu,
 Pulu Ye naa kanolemolomo none teli yemo.[†]
 Pulu Yemo molemo mele
 Malo yu mona molemo kanolemolo.
 Mulu ma melema ou wendo naa opili yu ou molorumu,
 melemanga pali yu ye nomi olandopamo molemo yemo.
 16 Malomo aku sipe yemo molemomonga pulumu isipe:
 Mulune angilimo melema kinie mana lemo melema kinie,
 kanolemolo melema kinie naa kanolemolo melema kinie,
 aku mele Pulu Yemone ‘Tepo mimi teambo.’
 nirimu melema pali Malonga kimuni terimu.[‡]
 Tondolo peleme kurume kinie,
 mulu koleana yembo namba molemo yembo awilime kinie,
 imbi paa olandopa molopa
 mele awisili nokolemelema kinie,
 enge nilime kinie,
 aku mele paa enge nilime mulune kinie
 mulu koleana kinie molemelema pali[§] kepe
 mele mongone kanolemolo melema pali pea
 yunge kimuni terimu.
 Melema paa pali Malone mindi tepe mimi terimu.
 ‘Aku melema yunge mindi liepili.
 Yunge imbi liku ola mundundengi.’ nimbe aku melema
 terimu akumunge yu aku sipe yemo molemo.
 17 Melemanga pali yu kumbi lepa molorumu;^{*}
 melema pali yunge engemone wendo orumu;[†]
 pe kinié Kirasi yunge engemonela melema pali
 wendo olemo.[‡]
 18 Kirasinge talape yemboma[§] yunge kangimu;
 Kirasi yu kangimunge pengemo.*
 Yu yunge kangimu konde molemomonga ulu pulumu.
 Yu melemanga pali kumbi lepa molemo Malo,
 ‘Yu melemanga pali ye nokoli awilimu molopili.’
 nimbe Pulu Yemone yu topa makinjinderimu-ne
 yu kumbi lepa lomboropa ola molorumu yemo molemo.[†]
 19 Pulu Yemo yuyu molopa telemo mele

[†] **1:15:** Jono 1:18. [‡] **1:16:** Jono 1:3, Ipuru 1:2. [§] **1:16:** Epesasi 1:21. * **1:17:** Jono 1:2, 8:58. [†] **1:17:** Aku ungumunge pulumu i-sipe: Ulke takongendo ponga kokeya pele uwe melema pali ‘ingi nipili.’ ningu ka tolemele mele Kirasi yu aku sipe melemanga pali kamo. Akumunge ungu pulu te inie anjokondo 2:7. [‡] **1:17:** Malo melemanga pali olandopamonga ungu pulu mare Jono 1:14, Ipuru 1:2-4. [§] **1:18:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. * **1:18:** inie anjokondo 1:24, 2:19, Epesasi 1:22, 4:15, 5:23. [†] **1:18:** Lipe Ora Sirimu 1:5.

‘aku sipe ulu pulume Malo-kinie pepili.’

konopu lierimu-ne

Pulu Yemo yuyu tenepea tepe pelemo mele

Malo-kinie aku sipe pelemo,

‘Pulu Yemonga Malo, Lapa molemo mele molemo.‡

²⁰ Pulu Yemone ‘Mulu ma melema pali yu-kinie

konopu telune pupili, kapola kapola molamili kene

Malone aku temba aulkemo akisindepili.’ nimbe pilipelie

Kirasinge mememo unjo perana ondo lierimumuni

Pulu Yemone olio-kinie opa pulue molorumulu ulu pulumu
kamu topa manie mundorumu.§

²¹ Aku tenderimu nikirumuni eno lipe tere lendelemo. Ou
enone ulu kerime teko enonga konopumene yu-kinie opa
pulue moloringimunge Pulu Yemo kinie sulu teko moloringi.

²² Nalo kinié ‘Malo Kirasinge, kangimu toringi kolorumu
aku ulumuni Pulu Yemone eno yu-kinie ‘konopu telune
pupili nondoko ongo molangi.’ nirimu. ‘Eno yunge yembo
kake telime molko, kalaro te naa pepa, yuni kanopa keri
kanolemo ulu te naa pepili* yu molemona ongo molangi.’
nimbelie aku terimu.†

²³ Nalo ‘Kirasi,’ ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilieringi
mele ningu pilku, ‘Kirasi enonga ulke simu mele.’ ningu
yu tondolo munduku ambolko siye naa kolangi. Aku
tengi liemo ‘yuni molonge mele nikimu aku siku molonge.’
Temanane peangamo ou pulu pulu pilieringi kinie ‘Sike.’
ningu tondolo munduku pilku kanu temanemone wendo
ombá mele kinie eno molonge mele kinie nilimo ‘aku sipe
mele olio-kinie paa wendo opili.’ ningu konopu siku nokoko
moloringi mele ulu umbune te wendo ombá kinie siye
kolonge kene mimi siku kanoko molaa. Kanu temanane
peangamo ma koleamanga pali toko siringi, eno pilimele
temanemo. ‘Kirasini, na Pollo ‘Kanu temanane peangamonga
kendemande yemo molani.’ nirimu-ne molio.

1:24-2:5 Pollone Kirasinge Yembo Talapemo Kollosi Molemelema Mindili Sipe Lipe Tapondorumu Temanemo

²⁴ Pe kinié na eno lipu tapondombondo mindili no-
liomonga konopu sikiru. Kirasinge kangimu, akumu yunge
yembo talape kanumu,‡ yuni enonga nimbe lipe tapondopa
mindili norumu mele mindili mare we pelemo akumu na
yunge talapemo ‘lipu tapondambo.’ konopu lepo ‘Kirasi
mindili norumu mele, nanga kagine mindili nombo kapola
tendelio.

‡ 1:19: inie anjokondo 2:9, Jono 10:38. § 1:20: akumu yembo marenē pilkulie
‘Konana te niringimu Pollone ya torumunje.’ ningu pilimele. * 1:22: Epesasi
1:4, 5:27. † 1:22: Romo 5:10. ‡ 1:24: inie yakondo 1:18*.

²⁵ Pulu Yemone 'na Kirasinge talape yembomanga kende-mande yemo molopili.' nimbe enonga nimbu lipu tapondombo kongono te sirimu. Aku kongonomo 'Eno Pulu Yemone nilimo ungume sumbi siku pilku, akumunge ungu pulume pali paa piliengi!' nimbu, nimbu simbo kongonomo.

²⁶ Paa koronga ou walemanga pali Pulu Yemone iungumu lopi terimu yemboma pali naa pilieringi, nalo kinié 'yunge yemboma piliengi!' nimbe, nimbe para silimo.§

²⁷ Iungu lopi terimu ungu 'akumu paa peanga olandopa, Juda yembo naa molko yembo lupe molemelema* paa manda lipe tapondomba mele yunge yembomane pali piliengi kene mona liepili.' nimbe, Pulu Yemone nimbe para sirimu. Aku ungu lopi terimumu isipe: Kirasi yu eno-kinie molemo. Yu eno-kinie molemomonga yuni 'eno Pulu Yemo mulu koleana tondoloma kinie pea pepili molemo akune tapu topo molamili lipu membo pumbo.' nirimu-ne pilkulie 'Sike.' ningu konopu siku nokoko molemele kanumu.

²⁸ Inikiru ye Kirasi akumuni telemomo yemboma temane topo nimbu silimolo. 'Eno Kirasi kinie pea tapu toko molko yunge yembo konopu tondolo peli yembo yume molonge kinie membo pupu 'Pulu Yemo, siemili.' nimbu, pilipe konginjeli pelemomone yemboma mimi sipu liepi liepi topo mane silimolo.

²⁹ 'Aku teambo.' nimbu yuni† na enge sipe tondolo mundupe lipe tapondolemo ulumene pali tondolo mundupu mindili sipu kongono telio.

2

2:1-5 Kirasinge Ungumu 'Sike' Ningu Tondolo Munduku Pilku, Kolo Toli Ungume Liku Su Singemonga Unku Te

¹ Eno kinie, Kirasinge yembo talape LLadosia taono molemelema kinie, koleamanga pali yembo na naakanolemele yemboma kinie, eno 'Paa lipu tapondambo.' nimbu mindili sipu kongono tendelio mele 'eno piliengi!' konopu leker.

² "Eno konopu tondolo pupili molko, anjo yando konopu mondonge ulumuni eno lipe tere lendemba kinie eno 'Kirasinge, ulu pulume pali mimi siku pilkulie 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele kamu-kumu aku siku olandopa pilku molangi.' nimbu na paa mindili silio. Aku siku pilkulie Pulu Yemonga ungu lopi tepa pelemomonga

§ **1:26:** ungu pulu mare Epesasi 1:9*. * **1:27:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **1:29:** 'Yu' nikimu akumu yembo marene 'akumu Kirasimu' nilimele, marene 'Pulu Yemo' nilimele. Pisini ungune 'Kirasi' nimbe molemo.

eno piliengila!' nimbu na mindili siliola. Aku lopi tepe pelemo ungumu Kirasi yu.*

³ Pilipe konginjeli ulu pulume kinie, konopuni pilimele ulu pulume kinie, aku ulu pulume Kirasi yu kinie lopi tepe pelemo. Akume kou mone mele bengena tengapea tepe lemo mele yu kinie aku sipe pelemo.

⁴ 'Yembo marene enondo kolo toko ungu peanga mare ningu kondi tonge.' nimbulie iungumu eno nimbu sikiru.

⁵ Na eno kinie naa molio nalo 'eno kinie molio.' konopu lepo, eno tapu toko tondolo munduku kongonoma sumbi siku teko Kirasi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku[†] siye naa kolemele mele nanga konopumuni kanopolie lakopo konopu silio.

2:6-23 Kirasi Kinie Pea Tapu Topo Molemolomonga We Mana Yembomane 'Teaa' Ningu, Ningu Panjilimele Ungu Maneman Olio Naa Nokolemomonga Ungu Te‡

2:6-15 Olio Kirasi Kinie Pea Tapu Topo Molopo Konde Molopa Kondoli Ulu Sikemo Limolo Ungu Te

⁶ Pe kinié 'Kirasi Yesusi olionga Awilimu§ molopili, pea molamili konopune opili.' niringi mele yu kinie pea tapu toko molangi.

⁷ Unjo te 'tondolo mundupe angilimbendo, yunge pulkin-ioma mana manie mundulimo,* ulke te 'tondolo pupe angiliepili.' ningu, simu enge nili te polemele,[†] eno 'aku sipu tondolo mundupu angiliemili.' ningu unjomo mamo kinie tapu topa angilipe ulkemo simu kinie tapu topa angilimo mele eno Kirasi kinie aku siku tapu toko angilku, olione eno mane sirimulu ungume 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi mele olandopa tondolo munduku pilkulie, aliehi Pulu Yemo kinie 'Ange.' niengi.

⁸ 'Yembo tene 'yunge konopuni pilimo mele eno aku siku mele paa konopuni pilku molangi.' nimbe we ungume kolo topa eno nimbe simbe.' ningu kanoko kondoko molangi. Anda-kolepalimene ou mane siringi yandopa pilieringi mele kinie, ma koleamanga pali nokolemele kurumenga ungume kinie, kanu yembomane pilkulie eno ningu silimele. Kirasinge konopuni pilimo ungume naa pilku ningu silimele.‡

⁹ Kirasi mana ye alierimu kinie Pulu Yemo yuyu molopa telemo mele aku sipe ulu pulumu Kirasi yunge kagine pepa tengapea telemo mele§ eno pilimele kanumu.

* **2:2:** inie yakondo 1:26. † **2:5:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

‡ **2:5:** Gallesia 3:1-25. § **2:6:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "6. Bikpela". * **2:7:** Epesasi 3:17. † **2:7:** inie yakondo 1:23. ‡ **2:8:** 20 Gallesia 4:3,9. § **2:9:** inie yakondo 1:19.

¹⁰ Akumunge, aku yemo Pulu Yemo molopa telemo ulumu yu-kinie pelemo akumu eno yu-kinie tapu toko molemele kinie Pulu Yemone eno kepe silimo eno-kinie tengapea tepele mola. Kanu ye Kirasimu yu mulune kuru enge nilime kepe, aku mele namba pelemo-na melema nokolemele-manga pali, yu ye olandopamo molemo.*

¹¹ Eno yu-kinie ongo tapu toko moloringi kinie kangi te kopisiku wendo lili ulu pulumu eno sirimu lsingi. Aku kangi te kopiseli ulu sirimumu yembomane kangikundu telemele akumundu naa nirimu. Kirasini tenderimu ulumuni olio kangi te kopisipe wendo lili ulumu lsimulu, akumu olio ulu pulu keri terimulumenga ou-we-konopumenga tondoloma manie purumu.[†] Aku ulumu kangi te kopisipe wendo lili ulu sikemo.[‡]

¹² Eno no linderingi kinie Kirasi kinie pea eno ono teringi kanumu. Pe eno 'Sike Pulu Yemone yunge tondolomone Kirasi topa makinjinderimu.' ningu tondolo munduku pilieringimunge Kirasi topa makinjinderimu Pulu Yemone eno no lsingi kinie Kirasi kinie pea topa makinjinderimula.[§]

¹³ Eno ou-we-konopume pepili ulu pulu kerime teringi kinie kepe, eno Juda yemboma naa molko yembo lupema moloringimunge Pulu Yemonga ungu manemane eno naa nokorumu kepe, aku uluselone eno topa kondorumu, yembo kololime mele moloringi,* nalo Pulu Yemone 'Eno Kirasi kinie peaconde molangi.' nirimu.[†] Yuni olianga ulu pulu kerime siye kolopa 'Kamu manie pupili.' nimbe,

¹⁴ Mosisini Pulu Yemonga ungu manema bokune torumumene oliondo alieli 'Teko kenjilimele.' nilimo ungu manema olio tondolo mundupe nokorumu tondolomo 'Olio kotena uluri naa tendepili. Kamu manie pupili topo manie mundembo.' nimbelie 'Pulu Yemone' aku 'ungu mane, ma lipe 'Kirasinge, unjo perana pirimúni uku topa mondorumu.

¹⁵ Mulune kuru enge nilime kepe, aku mele namba pelemo-na melema nokolemelema pali[‡] enonga tondoloma unjo perana 'kolorumumunge, topa manie mundupe,[§] "Kurumenga enge te naa pepa kamu manie purumu lemo.'

* **2:10:** inie anjokondo 2:15, Epesasi 1:20-21, 6:12, Kollosi 1:16, Ipuru 2:15.

† **2:11:** bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". ‡ **2:11:** Romo 2:28-29,

Pillipai 3:3; bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". § **2:12:** Kirasi kinie pea kolorumulu, yu pea ono teringi, yu pea lomboropo ola molorumulu mele ungu mare inie anjokondo 2:20, 3:1,3, Romo 6:1-14. * **2:13:** Epesasi 2:1.

† **2:13:** Epesasi 2:5. ‡ **2:15:** inie yakondo 2:10. § **2:15:** Mateyu 12:29, Jono 12:31.

ningu kanangi.' nimbe eno lipe ora sirimu.*

2:16-23 Kirasi Kinie Pea Kolorumulumunge We Ungu Manemane Olio Naa Lipe Tapondolemo Ungu Te (2:6-23 pali kanani.)

¹⁶ „Yuni aku terimu, kene ‘Yembo tene olio langi nombo no nombo wale kake telimenga ulume tepo, oli ke tolemo kinie ulume tepo, koro mololi wale Sambatemanga† ulume tepo, aku ulumenga yembo tene temolo mele apurupe ungu mane te naa nimbe panjipe, iri topa “Teko kenjikimili.” ni naa nipili.’ niengi.‡

¹⁷ Ulu akume ‘Teangi.’ ningu ou ungu manema ningu panjeringi akume pe wendo ombáulu te manda manjiku aku ulume teringi.§ Aku ulumenga sike ulumu Kirasi-kinie pelemo.

¹⁸ Yembo te kumbu tepa kanolemo melema temane topa yu yuyu ‘Konopu siembo kene nanga imbi ola naa molopili molambo.’ nimbe kolo topa, angellomanga imbi lipe ola mundundupe kapi nilimo yembo tene ‘Aku sipu teliomonga na nanu pilipe konginjeli olandopa pelemo.’ nimbe “Eno telemene mele teko kenjilimelemonga Pulu Yemone eno mele naakalomba linge.” nimbé kinie yunge ungumu naa piliengi! Kanu yembomo yu yuyu yunge ou-wekonopumuniaku sipe pilipe yuyu imbi lipe ola mundulimo.

¹⁹ Kanu yembomo yu Kirasi kinie tere leko naa molembele, lupe lupe molembele. Olio Kirasinge kangimu, yu kangimunge pengemo.* Pengemone kimbu ki kangi melemanga pali nokopa, ombele pulkinio melema pali ‘enge nipili.’ nimbe† langi silimo, aku sipe mele Kirasi olionga pengemone olio yunge kangimu yu kinie lipu tere lepo molemolo kinie aku telemo. Aku telemomonga Pulu Yemonga engemone ‚Kirasinge, kangimu tepa awi silimo.

²⁰ Eno Kirasi kinie pea kolkolie ma koleana ulume kamu siye koloringi, telune manda naa molongemonga nambe-mune kinié eno ya ma koleana yemboma mele molko ma koleana ungu manema pilku liku teko molemeleye?

²¹ Unga manemane „langi mare kinie no mare kinie akumendo, “Naa ambolaa!” nimbe, “Naa naa!” nimbe,

* **2:15:** Yembomane enonga opa-puluema kinie opa teko yembo mare pulu siku ambolko liku ka sikulie ‘opa-puluema topo mundomulu mele yemboma kanangi.’ ningu mengo oringi mele Pollone pilipelite ya inie ungu aku sipe nirimu. † **2:16:** bokumunge alsena anjokondo “37. Sabat”. ‡ **2:16:** Romo 14:17,5-6, Gallesia 4:10, Ipuru 13:9. § **2:17:** Ipuru 10:1. * **2:19:** ungu pulu te inie yakondo 1:18*. † **2:19:** Epesasi 4:15-16; ungu pulu te Epesasi 2:21.

"Kini simbi naa tondangila." nilimo aku ungu manema mele nambemune pilku liku telemeye?‡

²² Aku ungu manema pali mana yembomane mindi konopuni pilku "I siku teaa. I siku teaa." ningu ungu mane silimelemonga aku ungu manemane "Pilku teaa." nilimele melema kinie ulu mare telemene kinie walsikele kamu-kumu keri lepa manie pulimo. ,Kanu melemane eno lipe tapondomba ulu te naa pelemo.,

²³ Kanu ungu manemane "olio imbi naa molopili molamili.' ningu, melema kapi ningu imbi liku ola mundunduku, 'olionga kangime mindili nopili.' niengi.' ningu ulu mare aku siku telemene mele kanokolie 'aku ungu manema pilipe konginjeli paa pepa peanga lemo.' sike nimbu kanolemolo nalo olio ou-we-konopumuni ulu kerime mindi pilipu ulu pulu kerime mindi waka lemo ulume 'Topo manie mundemili.' nimbe lipe tapondomba ulu te kanu ungu manema kinie paa naa pemele.

3

3:1-17 Ulu Kake Telime Tepo Molomolo Mele Ungu Mane Mare

3:1-4 Kirasi Pea Lomboropo Ola Molorumumunge Ungu Te

¹* Pulu Yemone eno Kirasi kinie pea topa makinjinderimu kene† Kirasi wi ola Pulu Yemonga ki umbukundu molemo koleamonga ulume mindi konopuni pilku waka kolko molangi.

² Mulu koleana melema mindi paa konopu kimbu siku, ma koleana melema konopu naa kimbu siku molayo.

³ Eno ,enonga ou-we-konopume‡ kinie, pea Kirasi kinie kolkolie§ yu pea ,lomboroko ola moloringi, kiniéconde molemelemonga* Kirasi yu mulu koleana Pulu Yemo kinie pea telune tapu toko molembele naa kanolemolo mele eno aku siku elo kinie pea telune tapu toko molko paa sike molonge mele ou naa kanolemele kene ,aku siku mulu koleana melema mindi konopu kimbu siku molayo.,

⁴ Enonga sike molemele ulu pulumu Kirasi yu, akumunge yu ombo mona angilimbe kinie eno yu kinie pea molko,

‡ **2:21:** Juda yembomanga ye nomimene Pulu Yemonga ungu manema pilkulie olandopa ungu awisili isili mele mane siringila. * **3:1:** Aku ungumu kinie telu sipe mele Romo 12:1, Epesasi 4:1, Pillipai 4:1. Akune owe mele pelemo. Owena yakondo Kirasini tenderimu, olio yu pea tepo molemolo ungume nimbe pora sipelie, owena anjokondoulume tepo molomolo mele ungu mane sirimu.

† **3:1:** ungu pulu te inie yakondo 2:12*. ‡ **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel". § **3:3:** ungu pulu te inie yakondo 2:12*. * **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

tondolo pa telemo koleana yu ye awili olandopamo molopa
mele tondoloma nosipe melema nokolemo koleana yu kinie
pea tapu toko molonge.

*3:5-4:18 KIRASI OLIONGA KONOPUNE SUKUNDU
MOLOPA OLIO-KINIE TAPU TOPA MOLEMOMONGA OLIO
YEMBO KONDEMA MOLEMOLO UNGU TE†*

*3:5-11 Olio Yembo Kondema Molopolie Naa Temolo Mele
Ungu Te‡ (3:1-17 pali kanani.)*

⁵ Akumunge, enonga ou-we-konopume Kirasi kinie pea kolkolie yu pea lomboroko ola moloringi,[§] kene mana ulu enonga konopumene pilkulie tengendo waka kolemele ulume toko manie mundeyo! Ulu akume isipe:

Wa ulu kerinele teli ulu pulumu kinie,
we melema kinie kepe ulu kerinele tengendo taki-teki
konopu kimbu siku molemele ulu pulumu kinie,*
ambomane ye peangama kanoko ‘Pea tapu topo
andolembelanje papu.’ ningu konopu mondoko,
yemane amboma kanoko konopu mondoko
aku siku teli ulu pulumu kinie,[†]
yembo lupemanga melema yama meli ulu pulumu kinie,
aku ulume.

Yembo lupemanga melema yama melemele mele kinie,
kurume kinie pulu ye kolo tolime kinie popo toko
kapi nilimele mele kinie,[‡]

aku uluselo telu sipe mele.[§]

⁶ Aku ulu pulu kerime telemelomonga Pulu Yemone
yemboma mumindili kolopa tomba walemo yunge ungu
manema ta nilimele yemboma molemelena wendo ombá
okomo.

⁷ We mana yemboma teko molemele mele ou eno Kirasinge Kollosi yemboma kepe Kirasi naa pilku molkolie aku siku ulu kerime mindi teko moloringi.

⁸ Nalo kinié ‘Aku ulume naa teamili.’ ningu we siye kolayo.

Yembo mumindili kololi ulu pulumu kinie,
yembo iri toli ulu pulumu kinie,
yembo pilku keri pilieli ulu pulumu kinie,
‘Yemboma pipili kolko molko kenjengi!’ ningu
colo toko ungu bulkundu nindeli ulu pulumu kinie,*
‘Tawe teangi.’ ningu ungu keri nili ulu pulumu kinie,

† 3:4: akumunge 3:5-4:6 Romo kolomongo-awili 6. ‡ 3:4: Ungu selo Gallesia 5:16-24. § 3:5: pala , akune molemo ungu pulumu 3:3 molemo. * 3:5:

Romo 1:24, Pe-Korini 12:21, Gallesia 5:19, Epesasi 5:3, Ou-Tesallonaika 4:7.

† 3:5: Romo 1:26, Ou-Tesallonaika 4:5. ‡ 3:5: bokumunge alsena anjokondo “13. god giaman”. § 3:5: Epesasi 5:3,5. * 3:8: Mateyu 15:19, Epesasi 4:31.

aku ulu pulume siye kolayo.[†]

⁹⁻¹⁰ Ou-we-konopume kinie aku konopumene pilku teringi ulume kinie siye kolko, 'Yembo kondema molamili.' ningu Kirasi lsingimunge eno yembo kondema tepe mimi terimu Pulu Yemone eno konopu konde lipe panjinderimu, yandopa yandopa 'yu molemo mele[‡] eno olandopa olandopa pilkulie aku siku molangi.' nimbe aku telemo kene anjo yando kolo naa tayo.[§]

¹¹ 'Pulu Yemone yuyu yembo kondema pea pali tepe mimi telemomonga, olio yembo kondema mele molemolo yemboma telu sipu molemolo. Juda yembo naa molemelema lupe,* Juda yemboma lupe molo; yembo kangi te kopiseli yemboma lupe,[†] kangi te naa kopiseli yemboma lupe molola; kewa yemboma lupe, umbu yemboma lupe molola; ,yembo kamakoma lupe yembo koropama lupe molola; , mele kalolimu naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma lupe, we molemele yemboma lupe molola. Kirasi yu olionga pali olandopa molemo; yu olionga pali konopune molemo, akumunge olio yembo lupe lupe manda apurupu naa nimbu naa kanomolo. Olio pali telu sipu molemolo.[‡]

3:12-17 Yemboma Kondo Kolomolo Ulume Lipu Ambolopo Kirasinge Ungume Olio-Kinie Pepili Molamili Ungu Te[§] (3:1-17 pali kanani.)

¹² Akumunge, eno Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yembo konopu awili tepe mondopa, 'konopu kake tepe peli yemboma' nimbe kanolemo yemboma molemele kene
yembo lupema kondo kolko liku tapondoko,
enonga imbime liku ola naa munduku,
yemboma kinie kara naa puku andiki teko takataka liku molko,
ólo áme topili molko, aku siku teko molangi.*

¹³ Enonga angenu tene eno tepe kenjipe ulu tepe mumindili kondoli ulu te temba kinie eno yundu ungu te naa ningu, siye kolangi.[†] Eno Pulu Yemo teko kenjeringi ulu pulu kerime yu 'Manie pupili.' nimbe we siye kolorumu mele eno aku siku teko kenjingine ulume 'Manie pupili.' ningu we siye kolangi.

[†] **3:8:** Gallesia 5:19-21**. [‡] **3:9-10:** Pulu Yemone ou-pulu-pulu yemboma yu-meles tepe mimi terimu temanemo Ou-Pulu-Pulu 1:26-27 molemo. Kinié Kirasinge yemboma yembo kondema tepe mimi telemo. [§] **3:9-10:** Epesasi 4:25. ^{*} **3:11:** bokumunge alsena anjokondo "14. Grik". [†] **3:11:** bokumunge alsena anjokondo "18. katim skin". [‡] **3:11:** Gallesia 3:28. [§] **3:11:** inie yakondo 3:5-11*. ^{*} **3:12:** Epesasi 4:2. [†] **3:13:** Mateyu 6:12,14-15, Epesasi 4:32.

¹⁴ Nalo aku ulu pulu peanga nikiru ulu pulumenga pali konopu mondoli ulu pulumu paa olandopa pelemo kene yemboma konopu tondolo munduku mondangi.[‡] Aku tengenkie aku siku ulu pulu peanga lupema pali we sumbi siku teko paa kapola kapola molonge.[§]

¹⁵ Kirasinge yemboma kinie konopu telune pupili kapola kapola molopo konopu pe nili ulu pulumu Kirasini silimo aku ulu pulumuni 'Eno aku siku taka liku konopu waengo siku molangi.' nimbe ombo nokopili. Kangi telumunge kimbu ki melema lupe lupe angilimo nalo kangi telumu mindi angilimo aku mele eno yemboma pali telu mele molemele.* Eno aku siku molkolie Pulu Yemone "Eno anjo yando konopu telune pupili kapola kapola molangi waa." nirimu. Akumunge Pulu Yemo aliei "Ange." ningu molangi.

¹⁶ Kirasinge ungume enonga konopune paa tengapea tepe pepili molangi. Aku siku molkolie eno pilipe konginjelimu pepili enone yemboma ungu mane siku, yemboma ulu keri peangama pali tengenye mele 'Pilku kondangi.' ningu siku; Pulu Yemone enonga nimbe tenderimu tendelemomonga yu-kinie "Ange." ningendo Pulu Yemonga bokune molemo konanama kinie, makune sukundu konana nilimele konanama kinie, Mini Kake Telimuni enonga konopune nimbe silimo pilimele konanama kinie, niengi.[†]

¹⁷ Ungu ningu ulume teko kongono tengenye ulu akume pali tengendo 'Iulumene Awili Yesusinge imbi lipu ola mundundemili.' ningu aku ulume teko,[‡] Lapa Pulu Yemo kinie "Ange." ningendo Awili Yesusi yuni enonga nimbe tenderimumunge Lapa Pulu Yemo kinie "Ange." niengi.

3:18-4:1 Olionga Ulkemanga Sukundu Anjo Yando Temolo Mele Ungu Te[§]

3:18-21 Kirasinge Ambo Yema Kinie Ambolangoma Kinie Molonge Mele Ungu Te

¹⁸ Eno amboma, enonga emenali yemanga ungume taka liku pilku liku molayo. Aku ulumu Awilimuni kanopa peanga kanolemo ulu pulu te kene aku teayo.

¹⁹ Eno yema, enonga amboma konopu mondoko, eno teko mumindili kondoko iri naa toko molangi.

^{‡ 3:14:} Ou-Korini 13:13. ^{§ 3:14:} Epesasi 4:3. Inie yakondo 1:17 ulke takongendo ka tolemele ungu pulu te molemo aku sipe mele ya 3:14 'konopu mondonge ulumu' nikimu aku ulumu aku sipe kamo melela. Konopu mondoli ulumu ulu peangamanga pali ingi sipe lipe tere lendelemo. ^{*} ^{3:15:} Kangi telu mele molemolomonga ungu mare inie yakondo 1:18,24, Epesasi 4:4. ^{† 3:16:} Epesasi 5:19. ^{‡ 3:17:} bokumunge alsena anjokondo "28. nem". ^{§ 3:17:} akumunge 3:16-4:1, Epesasi 5:19-6:9.

²⁰ Ambolangoma, eno aminiel i lanielini ninge ungume pali alieli pilku tengen panjiku teko molayo. Aku ulumu Awilimuni kanopa peanga kanolemo.*

²¹ Ambolangomanga lapali, enonga ambolangoma 'Popenge teko mumindili naa kolko, nikimulu mele bulu siku siye naa kolangi.' ningu taka liku ungu manema siku popenge teko iri naa toko ungu manema tondolo munduku naa sieyo.

3:22-4:1 Kongono Kendemande Yemboma Kinie Enonga Nokoli Yema Kinie Enonga Ungu Te (3:18-4:1 pali kanani.)

²² Mele kaloli te naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma,[†] enonga kongono nokolemele mana yembomane ninge ungume pali pilku liku teangi. 'Nokoli yemboma kanoko molangi kongono tepo kondombo kinie kanokolie kapi niengi.' ningu kongono naa teangi. Awili 'Kirasi, nge ungumu liku awi siku pilku liku telemele mele aku siku kongono nokoli yembomane "Teaa." ninge ungume pilku liku kongono konopu siku teko kondangi.

²³ Eno konopu talo tepa pepili enonga kongono nokoli yembomanga kongono naa tendangi. Kongono tengema pali tengendo Awilimunge kongono tendelemela mele aku siku kongono nokoli ye kanumenga kongonoma konopu peanga pepili toya toko tendangi. 'Mana yembomanga kongono mindi tendekemolo, akumu uluri molo.' ningu kongono naa teangi.

²⁴ 'Awilimuni pe yunge yemboma mele kalombando nosindilimo mele peangama olio simbe.' ningu pilkulie 'konopu peanga pepili kongono nokoli yemanga kongono toya toko tendangi.. Kirasinge kongono kendemande tendelemele; yu enonga Ye Nokoli Paa Awili kanumu.[‡]

²⁵ 'Teko kenjinge yemboma pali teko kenjingemonga mele kalolimu lingi. Awilimuni 'Yembo imbi molemoma lupe, imbi naa molemoma lupe.' nimbe kanopa apurupe mele naa kalomba. 'Telemolo mele kanopa apurupelie mele kalomba, kene,' ningu kongono aku siku tondolo munduku teangi.

4

¹ Kongono nokoli yemboma, enonga kongono we tendeli kendemande yemboma taka liku nokoko teko kondoko, teko mini-wale naa mundundengi. 'Olio kongono nokoli yembomanga kepe Nokoli Ye te mulu koleana molemo.'

* **3:20:** ungu pulu te Wendo Oringi 20:12. † **3:22:** ungu pulu te Epesasi 6:5*.

‡ **3:24:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "6. Bikpela".

ningu pilkulie kongono we tendeli kendemande yemboma
aku siku teko kondangi.

4:2-6 'Pulu Yemo Kinie Ungu Nilimele Ulumu Tondolo Munduku Ambolko, Molko Kondangi.' Nirimu Ungumu

² Pulu Yemo kinie paa alieli ungu ningu siye naa kolko,
, Pulu Yemo kinie ungu ningendo, umbu-konopu pepili
, Pulu Yemo kinie ungu ningu,* Pulu Yemo kinie "Ange"
ningu molangi.

³ Pulu Yemo kinie ungu ningu molkolie olionga kepe
mawa tendekolie, "Olio yunge temane peangamo andopo
topo siemili aulke te akisindepili." niengi. Aku temanemo
Kirasinge temanemo, akumu ou lopi tepe perimu kanumu.
Aku temanemo topo siliomonga na ka ulkena pelio.[†]

⁴ Pulu Yemo kinie nanga mawa tendekolie "Kirasinge
temane lopi tepe perimumu yemboma paa sumbi siku
piliengi nimbu para sipu kondambo." niengi. 'Na aku sipu
kongono teambo.' nimbe Pulu Yemone sirimu ,kene aku
tendangi.,

⁵ Kirasinge yembo talapena naa molko ulsukundu
molemele yemboma eno Kirasinge yembo molemelemene
kanoko kondoko aulke andoko, Kirasinge ungumu kanu
yemboma ningu singendo aulkemo mimi siku kanoko, aulke
te mona lemba kinie kanokolie ungumu eno piliengi sumbi
siku ningu siengi.

⁶ Eno ungu ningu singema alieli api mele songo tepili.
Waka kolko 'Paa piliemiliya.' ningu komu tendenge ungu
peangama niengi. 'Yembomane walsinge kinie olione ungu
peangama topandopo niemili.' ningu aku siku teangi.

*4:7-18 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Kamu Torumu
Ungume*

4:7-9 Pollone Tikikasi Kinie Onesimasiselo Kollosi Yemboma Moloringine Lipe Mundorumu Temanemo

⁷ Olio paa konopu mondolemolo angenu Tikikasi[‡] ,ombá
kinie, na molio mele pali eno temane topa simbe. Yu

* **4:2:** Unugu wale talo pala , , akune sukundu molemo mele sikenje? Pisini
ungune aku sipe molemo. Giriki ungu ponjipe "Mimi siku kanoko
molangi." molo "Mimi siku pilku molangi." molo "Umbu-konopu pepili
molangi." nimbe aku sipe mindi molemo akumu nambolkamondo nimbe
nikimunje? Ya molemo mele nimbendo nikimunje, molo "Setene ombá . Mimi
siku kanaa." nimbendo nikimunje, molo nambolka nimbendo nikimunje?
Pilipe konginjeli yembomane kepe mimi siku naa pilku kerepale ningu
molemele. Unugu pulu te Mateyu 26:41 molemonje? Paa kana. † **4:3:** Epesasi
6:19-20; unugu pulu te Epesasi 1:9*. ‡ **4:7:** Epesasi 6:21, Lipe Mundorumu Yema
20:4.

Awilimunge§ kongono paa tendepa siye naa kolopa, olio kinie pea tapu topo telemolo yemo.

⁸ Yu aku sipe olio kinie pea tapu topo kongono telemolomonga ‘Olio molemolo mele eno piliengi! ‘Eno konopu tondolo pupe pe nipili molangi.’ nipili.’ nimbu nane yu eno molemelena lipu mundukuru.

⁹ Eno Kollosi yembomanga ye Onesimasi, olionga konopu mondolemolo angenumu kongono paa tepa kondopa siye naa kolemo yemo, yu Tikikasi kinie pea lipu mundukuru. Ya olio molemolona ulu wendo olemoma pali eno ningu singele.

4:10-18 Pollo Kinie Ye Mare Kinie Enone Kollosi Yembomando “Manda Molemeleye?” Niringi Temanemo

¹⁰ Na pea ka ulkena pelembolo ye Arisitakasini “Eno manda molemeleye?” nimbe, nimbe mundukumu. Banapasinge pelepa* Mako ‚ya tapu topo molemolo yemone, “Eno manda molemeleye?” nimbe, nimbe mundukumula. (Mako-kinie eno tenge mele ou nimbu mundorundu† kanumu. Eno molongena omu liemo “Pea molamili ou.” niengi.)

¹¹ ‚Ye te, yunge imbi, Yesusi, aku yemo yunge imbi te ‚Jasitasi’ nilimele, aku yemone “Eno manda molemeleye?” nimbe mundukumula. Pulu Yemo ye nomi kingi molopa melema nokombamonga‡ nimbu silio kongonomo na liku tapondoko pea telemene yembomanga aku yema mindi Juda yema.§ Kanu yemane ‚kongono tondolo mundupu teambo.’ ningu paa liku tapondolemele.

¹² Epaparasi, eno Kollosi yembomanga ye te, yuni kepe “Eno manda molemeleye?” nimbe, nimbe mundukumu. Yu Kirasi Yesusinge kongono tendeli ye te molopa, Pulu Yemo kinie ungu nimbéndo siye naa kolopa alieli enonga nimbe tondolo mundupe mawa tendepalie “Eno Kirasinge yembo yume molko, ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku molemele mele konopu alowa malowa naa teko Pulu Yemo kanopa peanga kanomba ulu “Teaa.” nilimoma pilku liku tengendo tondolo munduku teko molangi.” nilimo.

¹³ Yuni enonga kepe, LLadosia taono yembomanga kepe Irapollisi taono yembomanga kepe, ‘Eno lipu tapondambo.’ nimbe paa kongono mindili sipe telemo ‚akumu eno paa piliengi!’ nimbu nikiru.

§ 4:7: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. * 4:10: Mako sike Banapasinge pelepa, molo angenunje, naa pilimolo. † 4:10: Sike Pollone kanu ungumu ‚pep topa, nimbe mundorumunje, molo nawene nirimunje, naa pilimolo. ‡ 4:11: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § 4:11: bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”.

¹⁴ Olionga konopu mondolemolo ye doketa LLukuni “Eno manda molemeleye?” nikimula. Ye Dimasini aku sipe nikimula.

¹⁵ Olionga angenu LLadosia taonona molemelema kinie ambo Nimba kinie Kirasinge yembo talape* yunge ulkena maku toko molemele yemboma kinie “Eno manda molemel- eye?” nindengi.

¹⁶ Eno Kollosi yemboma ipepámo piliengi kambu tondoko pora singe kinie ‘Kirasinge yembo talape LLadosia taono molemelema kanoko pilieni!’ ningu liku mundengi. LLadosia yemboma pepá topo sindumu ‘Olio kanamili yando siengi.’ niengila.

¹⁷ Akipasindu i siku ningu siengi: “Nu Awilimunge kongono ‘Tendei.’ ningu siringimu ‘Paa pali tepo pora siembo.’ ningu tondolo munduku tei.” niengi.

¹⁸ Na Pollo nanu ipepámo topo “Eno manda molemeleye?” nikiru.

Na ka ulkena we pelio mele komu naa sindengi.

„Pulu Yemone, eno we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru..»

* **4:15:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

TESALLONAIKA Yemboma Pollone Wale Talo Pepá Topa Sirimu Bokuselo

Pollone I Pepá Topa Sirimuselonga Ungu Pulu Mare

*Pollo kinie yuni pepá torumumenga ungu pulu mare
bokumunge yakondo gomo 714 molemo.*

Pollo kolea awili Tesallonaika purumu temanemo Lipe Mundorumu Yema 17:1-10 molopa, yu mindili siringi kinie kowa pupe Beria taono molopalie, pe altopa kowa pupe kolea awili Atenesi purumu temanemo 17:11-15 molemo. Tesallonaika akune Kirasinge yembo talapemonga yembo koltalo sike Juda yemboma nalo awisili yembo lupema moloringi (Lipe Mundorumu Yema 17:4, ya Ou-Tesallonaika 1:9-10). Tesallonaika akumu Masedonia poropinji kolea te, no kélona lierimu.

Pollo kolea awili Korini molopa Kirasinge Tesallonaika yemboma pepá ou topa sirimumunge pulumu isipenje: Pollo Tesallonaika yemboma-kinie molopalie Kirasinge ungumu kamu mane naa sipili Juda yembo ungumu liku su siringimene yu toko makororingi. Pe Tesallonaika yemboma Kirasi lombili puringimunge mindili nongo moloringi pilipelie Pollone 'Timoti eno lipe tapondopili.' nimbe yu eno moloringine lipe mundorumu (Ou-Tesallonaika 3:1-5). Pe Timoti kelepa Pollo molorumune omba eno moloringi mele Pollo temane topa sirimu kinie Pollone ipepámó eno sipe mundumbendo torumu. Eno konopu tondolo pupili moloringimunge konopu sipe Pulu Yemo kinie "Ange." nirimu mele eno nimbe sipe, eno mimi siku molonge mele mane sipe, Awili Yesusi pe kelepa ombámonga ungu awisili nimbe sirimu (1:9-10, 2:19-20, 3:13, 4:13-18, 5:1-3,23-24). Ungu mare pea nu nunu kanani.

'Oli mare mindi omba pupili Pollo kolea awili Korini we molopalie wale talo sipe pepá te Kirasinge Tesallonaika yemboma topa sirimu.' ningu pilimele. Imbi lepo "Pe-Tesallonaika" nilimolo pepá akumunge ungu pulumu Ou-Tesallonaika kinie telu sipe. Awilimu pe kelepa ombámonga ungu awisili torumu molemo. Eno mindili nongo moloringi nalo konopu tondolo pupili 'Kirasi sike.' ningu pilieringi mele munduku siye naa koloringimunge Pollone Pulu Yemo kinie "Ange." nirimula. Kote-walemo wendo ombá kinie Pulu Yemone mindili siringi yemboma pundu tomba mele nimbe sirimula. Enonga yembo mare kongonomo kapola naa teko we moloringimunge ungu tondolo te 3:6-15 molemo.

Ya Ou-Tesallonaika kinie Pe-Tesallonaika kinie ungu pulumu pora nikimu.

OU-TESALLONAIKA Pollone TESALLONAIKA Yemboma Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

I pepámonga ungu pulu mare inie yakondo gomo 1026 molemo, akune kanoko piliéni!

Kolomongo Awili 1-3 POLLO YU KINIE, PEA KONGONO TERINGI YEMA KINIE, 'TESALLONAIKA YEMBOMA NAM-BEKO MOLEMELENJE?' NINGU KONOPU AWISILI LIKU MUNDUKU MOLORINGI MELE UNGUME

1:1 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Pollo kinie Saillasi kinie Timoti kinie olione eno Kirasinge yembo talape* kolea awili Tesallonaika molemelema ipepámo topo sikimulu.[†]

Eno Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasi‡ kinie tapu toko molemele yemboma, ‚elone, eno we kondo kolkolo, ‚Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ ‚niengili.’

1:2-10 Tesallonaika Yemboma Tondolo Munduku Pilieringimunge Pollone Konopu Sipe Pulu Yemo Kinie "Ange." Nirimu Ungumu

² Olio ‚eno molemele mele pilipulie, alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nimbu, yu-kinie ungu nimolondo enonga kepe mawa tendelemolo.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo enonga nimbu alieli mawa tendepo molomolondo ulu telemelane eno ‚Yesusinge temanemo "Sike." ningu, tondolo munduku pilimele mele lipe ora sipe, yemboma mindili siku liku tapondolemele ulumene konopu mondolemele mele lipe ora sipe, tondolo munduku molko siye naa kolemele ulumuni eno Awili Yesusi Kirasi ‚Kelepa ombá.’ ningu, konopu siku nokoko molemele mele lipe ora silimomonga aku siku molemele mele pilipulie alieli ‚Ange.' nilimolo.[§]

⁴⁻⁵ Eno olionga angenupili Pulu Yemone konopu mondolemoma, Pulu Yemone ‚eno yunge yemboma molangi.’ nimbe mako torumu mele olio pilipulie akumunge kepe "Ange."

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:1:** Pollone kolea awili Tesallonaika pupe molorumu temanemo Lipe Mundorumu Yema 17:1-10.

‡ **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bilpela", "23. Krais". § **1:3:** Tondolo munduku pilili ulumu kinie konopu mondoli ulumu kinie ulu pe wendo omb ma konopu siku nokoko mololi ulumu kinie aku ulu yepokonga ungu mare Ou-Korini 13:13, Gallesia 5:5-6, Kollosi 1:4-5.

nilimolo. Olione temane peangamo eno moloringine ombo topo sirimulu kinie ungumu yuyu mindi wendo orumune pilku naa moloringi. Aku temane peangamo topo sirimulu kinie yunge tondolomo kinie Mini Kake Telimu kinie wendo orumu mele pilku kanoko, olione aku temanemo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilipulie enondo tondolo mundupu nirimulu mele kepe pilku kanokolie "Sike nikimili." ningu tondolo munduku pilieringi kulu kanopolie 'Pulu Yemone sike eno konopu mondopa 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu lemo.' nimbu kanorumulu. Olio eno lipu tapondomolondo eno-kinie ombo molorumulu mele* eno pilimele.

⁶ Eno olio kinie Awilimu kinie molorumulu mele manda manjiku moloringi; eno-kinie umbune awisili wendo orumu nalo 'Pulu Yemonga,' ungumu konopu siku pilku lsingi. Kanu konopu sili ulumu Mini Kake Telimuni sirimu.

⁷ Aku teringimunge kolea Masedonia poropinji kinie Akaya poropinjiselonga 'Sike.' ningu tondolo munduku pilku moloringi yemboma[†] molonge mele kolea awili Tesallonaika yemboma enone liku ora siringi.

⁸ Eno 'Kirasinge Tesallonaika yemboma, moloringine Awilimunge ungumu Masedonia kinie Akaya poropinjiselonga yemboma moloringine purumu, pali pilieringi nalo aku kolea pokorenga mindi naa purumu. Enone Pulu Yemo 'Sike 'olionga Lipe Tapondolimu.' ningu tondolo munduku pilieringi temanemo koleamanga pali anjo anjo purumu pilieringi. Akumunge eno 'Tesallonaika Kirasinge yemboma, molemele mele olione altopo temane te topo simolo aulke te naa lemo.

⁹ Olio eno moloringine orumulu kinie eno-kinie ulume wendo orumu, enone teringi mele we yemboma enono olio temane toko silimele akumunge 'altopo yemboma enonga temanemo topo simolo aulke te naa lemo.' Eno 'Tesallonaika yembomane, we melema popo toringi pulu ye kolo tolime munduku siye kolko konopu alowa teko, konde molopa mindi puli Pulu Ye sikemo[‡] molorumune purungi mele we yembomane olio temane toko silimele. 'Yunge kendemandema molamili.' ningu molko,

¹⁰ 'yunge Malo[§] mulu koleamo mundupe siye kolopa kelepa ombá.' ningu konopu siku nokoko molongendo 'Pulu Ye Sikemo molorumune purungi, mele 'temanemo

* **1:4-5:** Pollone nambolka ulumundu nirimunje? Lipe Mundorumu Yema 17:5-9 yu kinie Tesallonaika yemboma kinie toko mindili nongo moloringi mele pilipelie nirimunje? † **1:7:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **1:9:**

bokumunge alsena anjokondo "13. God, god giaman". § **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

toko silimele,. Aku Malomo kolorumu kinie Pulu Ye Sike kanumuni topa makinjinderimu yemo; akumu Yesusi, olio yunge yemboma, lipe tapondolemomonga Pulu Yemo pe yemboma mumindili kolomba walemo wendo ombá kinie olionga uluri naa pemba yemo.

2

2:1-16 Pollone Tesallonaika Yemboma Kinie Kongono Terimu Mele Nirimu Ungu Te

¹ Angokeme, eno moloringineombo kongono terimulu kanumu we manie naa purumu eno pilimele.

² Enonga koleana ou naaombo kolea awili Pillipai molorumulu kinie olionga kangikundu mindili siku olio ungu taka tondoringi mele eno pilimele.* Nalo pe Tesallonaika orumulu kinie 'Kongono naa teangi.' ningukongonotemolo aulkemo pipi singe teringi kiniet[†] olionga Pulu Yemone olio lipe tapondoramu kinie pipili naa kolopo tondolo mundupu yunge temane peangamo eno topo sirimulu.

³ Olione enondo tondolo mundupu "Yesusi Kirasi piliengi!" nimolondo olione ungu mare lawa tepo pilipu naa nimbu, 'Kalaro mololi ulume pea teamili.' nimbu konopu talo pepili ungume naa nimbu, 'Eno aulke tenga lupe pangikene konditamili.' nimbu kolo naa torumulu. Aku paa naa terimulu.

⁴ Pulu Yemone olio apurupe kanopalie 'Nanga temane peangamo manda sumbi siku toko singe.' nimbe kanopalie "Ningu sindengi." nirimu, akumunge 'I siku i siku ningusiee.' nilimo mele mindi alieli nilimolo. 'Yembomane olio kanoko peanga kanoko kapi niengi.' nimbu ungume andopo naa nimbu silimolo. 'Olionga konopume kanopa apurulimo Pulu Yemone kanopa peanga kanopili.' nimbu kongono telemolo.

⁵ 'Olio sumbi sipu terimulu mele, eno pilimele. Pulu Yemo walsilimelanje yuni 'Sike.' nilkela. 'Olio-kinie ulute teko kondangi kene eno kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili.' nimbu ungume naa lanirimulu. 'Enonga melema olio siengi.' nimbu ungume naa lanirimulu. Kolo naa tokomolo eno pilimele; Pulu Yemone pilimola.

⁶ 'Enone kepe ma kolea lupemanga yembomane kepe olio kapi niengi.' nimbu Pulu Yemonga ungumu andopo naa nirimulu.

* **2:2:** Lipe Mundoramu Yema 16. † **2:2:** Lipe Mundoramu Yema 17:5-10.

Sike olio Kirasini ‘Kongono tende-paa.’ nimbe lipe mundorumu yema‡ molorumulumunge eno lipu tapon-dopolie umbune lipu sipu „Enone melema siku olio nokaa.” nimbu tondolo mundupu nilimelanje papu.§

⁷ Nalo †aku sipu naa nirimulu., Eno-kinie molopolie ambomane enonga ambolangoma* takaliku nokoko †ame siku, molemele mele eno aku sipu nokorumulu.

⁸ Olio eno paa konopu mondopo kondo kolopolie ‘Pulu Yemonga temane peangamo topo siemili.’ nimbu mindi naa terimulu; ‘Eno lipu tapondomolondo olio umbune mare membo mindili nomulu liemo uluri molo.’ nimbu konopu sipu terimulula.

⁹ Angokeme, ‘Olio eno-kinie molopolie kongono temolondo mindili sipu kongono terimulu mele eno pilkimili.’ konopu lekero. ‘Olione eno Pulu Yemonga temane peangamo topo sipu molomolo kinie ‘Enone olio nokoko langi siengi.’ naa nimolo.† nimbu ipulueli kepe tangoli kepe kongono terimulu.‡ †Aku kongonomo kou limolondo kongono tepo, eno lipu tapondopo kongono tepo, peaselo lipu tere lepo terimulu.„

¹⁰ Eno Kirasi ‘Sike.’ ningutondolo munduku pilimele§ yemboma pea tapu topo molorumulu kinie Pulu Yemone kanopa ‘ulu kake telime’ nimbe kanolemo ulume kinie, yembomane ‘ulu sumbi nilime’ ningukanolemele ulume kinie tepo, ulu te tepo naa kenjerimulu akumu eno pilimele; Pulu Yemo pilimola. Olio “ulu te teko kenjeringi.” manda naa ninge.

¹¹ Yemane enonga ambolangoma nokoko teko kondolemele mele olione eno aku sipu terimulu akumu eno pilimele.

¹² ‘Eno konopu tondolo pupe konopu waengo nipili molangi.’ nimbu, ‘Ye nomi kingi molopo kolea paa peanga, tondolo pa teli koleana molopo nokolio koleana* eno pea molamili waa.’ nimbe eno walsilimo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo mele mindi alieli teko molangi.” nimbu† paa tondolo mundupu mane sirimulu.

‡ **2:6:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. § **2:6:** inie nondopa 2:9*, LLuku 10:7, Ou-Korini 9:4-14, Ou-Timoti 5:18. * **2:7:** bokumunge alsena anjokondo “31. pikinini- 31.4. tok bokis”. † **2:9:** Giriki ungun “Umbune te naa simolo.” nimbe molemo akumunge ungu pulumu ya sumbi sipe molemo; inie yakondo 2:7, Pe-Korini 11:7-11. Pe-Tesallonaika 3:8, Lipe Mundorumu Yema 18:3, 20:34 kananila. ‡ **2:9:** Pe-Tesallonaika 3:8. § **2:10:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * **2:12:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **2:12:** Pe-Tesallonaika 1:11.

2:13-16 Kirasinge Yemboma 'Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Umbunema Wendo Orumu Kinie Kanu Umbunema Enge Ningu Meringi UNGU TE

¹³ Alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nilimolo[‡] akumunge ulu te pea pelemo. „Akumu isipe: „Olio eno moloringine ombo Pulu Yemone olio ungu umbu tondorumumu pilipulie nimbu sirimulu kinie mana yembo tene ungu te nimbe silimo kinie pilku limele mele mindi naa pilku lsingi. Pilkulie 'Akumu Pulu Yemonga ungumu ningu sikimili.' ningulie pilku lsingi. „Akumu papu teringi.„ Aku ungumu paa sike Pulu Yemonga ungumu. Kanu ungumuni eno 'Kirasi, 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomanga konopumenga kongono telemo.

¹⁴ Angokeme, eno-kinie ulu wendo orumu mele kolea Judia disiriki Pulu Yemonga yembo talape[§] moloringime-kinie ou aku sipe wendo orumula. Eno Tesallonaika yemboma enonga pulu lemo yembomane 'Mindili nangi.' ningu teko kenjeringi mele, Judia koleana Kirasi Yesusi pea tapu toko molemele yembomanga pulu lemo Juda yembomane ou aku siku kepe 'Mindili nangi.' ningu teko kenjeringi.* Akumunge pilipulie 'Eno ungu nimbu sirimulumu sike enone 'Pulu Yemonga ungumu' ningu, pilku lsingi.' nimbu pilimolo.

¹⁵ Juda yembomane ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] toko kondoko, pe Awili[‡] Yesusi toko kondoringi yembomane pe olio kepe mindili liku siku toko makororingi. Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulume teko, yemboma kinie pali opa pulue molemele.

¹⁶ 'Olio Pulu Yemone Juda yembo naa molemele yemboma[§] lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondomba mele* naa niemili.' ningu, olio andopo kanu yembo lupema ungu nimbu simolo aulkemo pipi singe telemele. Aku telemelемонга eno ulu pulu keri telemele mele alieli olandopa olandopa paa pea pali telemele, akumunge ulu pulu keri awisili eno-kinie kamu pembra. Pe kinié Pulu Yemonga mumindili kolomba walemo eno molemelena koronga kamu-kumu ombo lemo.

[‡] 2:13: inie yakondo 1:2. [§] 2:14: bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

* 2:14: inie anjokondo 3:4. † 2:15: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". ‡ 2:15: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". § 2:16: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". * 2:16: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

2:17-3:5 Pollone “Tesallonaika Yemboma Altopo Paa Kanamboa.” Nirimu Ungu Te

¹⁷ Nalo angokeme, „Juda yembomane, olio toko makororingi kinie olio eno mundupu siye kolopo tengā purumulu kinie[†] sike olio eno kinie tapu topo naa molemolo nalo olionga konopumene ‘eno kinie tapu topo molemolo.’ konopu lemolo. „Lapalini ambolangoma munduku siye kolko kolea sulune puku molko enonga ambolangoma konopu liku munduku pilku molemele mele, olione aku sipu eno mundupu siye kolopo pupu laye-kolo mindi molopolie, eno konopuni pilipu molopo ‘Eno paa kanamiliya.’ nimbu omolondo aulke te kororumulu.

¹⁸ ‘Olio eno molemelena omolo.’ nimbu terimulu. Na „Pollo, nanu kepe wale awisili kelepo ombó terindula, nalo „kurumenga nomi, Setenene[‡] ‘Molo.’ nimbe olio pipi sirimu.

¹⁹ Olionga Awili Yesusi Kirasi kelepa ombá kinie mele nambolkarene olio ‘Konopu tondolo pupili molangi.’ nimbé kinie yunge kumbikerena konopu sipu angilimoloye? Olione kongono tondolo mundupu tepo kondorumulu mele nambolka meltene ‘lipe ora sipili.’ nimbu membo pumoloye? Eno lipu tapondorumulu yemboma mindi kapi nimbu lipu ora simolo. Akumunge kepe ‘Eno molemelena wamili.’ nimbu terimulu.

²⁰ Sike, „olione eno lipu tapondorumulu kinie eno Kirasinge yemboma molko ulume telemelемonga, eno mindi kanopo olio konopu peanga pepili molopo, eno-kinie konopu silimolo.

3

3:1-5 Pollone ‘Tesallonaika Kirasinge Yemboma Konopu Tondolo Pupili Molangi.’ Nimbe Timotindu “Puku Ni-Pou.” Nimbe Lipe Mundorumu Temanemo (2:17 pulu polko kanani.)

¹ Akumunge, ‘Eno nambeko molemelenje.’ nimbu olio paa konopu awisili lipu mundupu, ‘Ungu te ningu mundungenje.’ nimbu, nokopo molorumulu kinie ungu te naa ningu mundoringi kulu siye terimumunge ‘Saillasi kinie, olto ya kolea awili Atenesi molambili.’ nimbu panjerimulu kinie

² oltone Timoti “Eno molemelena pu.” nirimbulu. Timoti yu oltonga angenu, pea tapu topo Pulu Yemonga kongono tendepo Kirasinge temane peangamo andopo topo silimolo yemo. “Yuni eno ‘enge ningu molko Kirasi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele munduku siye naa kolko

[†] **2:17:** LipeMundorumuYema 17:5-10. [‡] **2:18:** bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

paa ambolko molangi.' nipili." nimbulu yu eno molemelena lipu mundorumbulu.

³ 'Eno mindili nongo umbune melemelemonga konopu kimbu siku molongenje.' nimbuaku terimbulu. 'Kirasinge yembomaaku siku umbunema menge.' nimbe Pulu Yemone nilimo mele eno pilimele.*

⁴ Olio eno kinie pea molopolie eno liepi-liepi topolie nimolondo: "Olio paa sike mindili singe, olio kinie umbune awisili wendo ombá." nirimulu kanumu sike aku sipe wendo orumu mele eno kanolemele.[†]

⁵ Akumunge 'Eno nambeko molemelenje.' nimbu konopu lipu mundorundumele siye terimu kulu 'Konopu lipu mundukuru mele manie pupili.' nimbu nane Timoti eno moloringine lipu mundorundu. 'Eno tondolo munduku pilku‡ molemelenje molo kondi tolemo yemone eno konditorumu kinie enonga tondolo munduku pilieringimele we aku siku tondolo munduku pilimele molo aku siku teko moloringi ulumu munduku siye koloringinje. Kongono mindili sipu terimulumu we manie purumunje, piliembo.' nimbu yu lipu mundorundu.

3:6-10 Timoti Kelepa Pollo Molorumune Yando Ombo Tesallonaika Yemboma Teko Moloringi Mele Temane Topa Sirimu Kinie Pilipelie Pollo Yu Paa Konopu Sirimu Temanemo (2:17 pulu polko kanani.)

⁶ Nalo kinié mindi Timoti yando ombalie§ eno 'Sike' ningutondolo munduku pilku yemboma konopu mondoko molemele mele temane peanga te ombaropa simu. Alieli olio eno-kinie pea molorumulu mele enone konopu kimbu siku pilkulie paa konopu siku molemele mele nimbesipe, olione 'Eno paa kanamiliya!' nimbu molemolo mele eno aku sikula 'Olio paa kanamiliya.' ningumolemele mele nimbe simu.

⁷ Akumunge, angokeme, sike olio umbune membo mindili nolemolo nalo eno 'Sike' ningutondolo munduku pilku molemele mele temanemo pilipulie konopu peanga pepilitondolo mundupu molemolo.

⁸ Eno Awilimu* munduku siye naa kolko yu tondolo munduku ambolko molemelemonga pilipulie yembo konde pulimele mele kinié paa kapola molemolo.

* **3:3:** Yesusi yu lombili andolimendoaku sipe nirimu mele Mateyu 10:17. Pollondoaku sipe nirimula Lipe Mundorumu Yema 9:16. Mateyu 24:9 kananila.

† **3:4:** inie yakondo 2:14. ‡ **3:5:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

§ **3:6:** Lipe Mundorumu Yema 18:5. * **3:8:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

⁹ Olio Pulu Yemo kinie ungu nimbu molopo eno konopuni pilipulie, eno teko molemelemonga paa awili tepo konopu sipu molemolo akumu nambepo Pulu Yemo kinie manda "Ange." nimoloye? Pulu Yemone aku sipe olio 'konopu siemili.' nilimomonga yunge kumbikerena pupu konopu lakopo sipu molemolomonga olione taki-teki yakinie "Ange." nimolo kapola naa temba.

3:10-13 Pollone Tesallonaika Kirasinge Yembomanga Pulu Yemo Mawa Tenderimu Ungu Te

¹⁰ Ipulueli kepe tangoli kepe Pulu Yemo kinie ungu nimbule 'Olio eno ombo kanamili. Aulke te akisinddepili.' nimbu paa tondolo mundupu mawa telemolo. 'Enonga tondolo munduku pilimele mele kamu tondolo munduku pilinge ungu te pilku naa molongi liemo aku molo tolemo ungume ombo nimbu siemili.' nimbuaku sipu mawa telemolo.

¹¹ Kinié Pulu Ye olionga Lapa akumu kinie olionga Awili Yesusi kinie elone olio eno molemelena 'Wamili.' ningulu aulke te akisindengili.[†]

3:12-4:8 Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanolemo Ulu-menga Ungu Te

¹² Olione eno konopu paa awili tepo mondolemolo mele Awilimuni 'Enone aku siku enonga Kirasinge yemboma kinie we yemboma kinie pali konopu paa olandopa olan-dopa mondangi.' nipili.[‡]

¹³ Olionga Awili Yesusi yunge yembo kake telime kinie kelepa ombá walemonga eno Pulu Ye olionga Lapamo molombana puku molonge kinie konopu kake tepa Pulu Yemone kanopa keri kanopa kote tendemba ulu pulu te konopune naa pepili molonge kinie 'yuni kanopili.' nimbe Awilimuni enonga konopume tondolo mundundopili.[§]

4

Kolomongo Awili 4-5selo "KIRASINGE TESALLONAIKA YEMBOMA 'ULU PEANGAMA MINDI TONDOLO MUNDUPU TEAMILI.' NIENGI." NIMBE POLLONE NIRIMU UNGU MARE

*4:1-8 Pulu Yemone "Teaa." Nilimo Ulu Peangama Kinie "Naa Teaa." Nilimo Ulu Kerime Kinie Akumenga Ungu Te**

¹ Angokeme, ungu te kamu niembo. Ou eno mane sipu Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume tengen mele

[†] **3:11:** Iungumunge pulu polopa nirimu ungumu inie yakondo 2:17 molemo.

[‡] **3:12:** inie anjokondo 4:9-10. [§] **3:13:** pora nilimo akune Pisini ungune 'Isike.' nimbe molemo nalo akumu Ingillisi ungune kinie Giriki ungune kinie naa molemo. * **4::** 3:12-4:8 pali kanani.

ou nimbu sirimulu. Aku siku sike teko molemele. Nalo kinié “Eno Awili Yesusinge yemboma molemelemonga aku ulume siye naa kolko teko mololiku mindi pang.” nimbu tondolo mundupu mawa tekemolo.

² Awili Yesusinge yemboma molemelemonga aku ulume siye naa kolko teko mololiku mindi pang.” nimbu tondolo mundupu mawa tekemolo.

³ Pulu Yemone ‘Eno teangi.’ konopu lepa molemo mele isipe:

Eno konopu kake tepili

Pulu Yemonga yemboma manjiku molko,
wa ulu kerinele teli ulu pulumu munduku siye kolangi.

⁴⁻⁵ Juda yemboma naa molko

Pulu Yemo naa pilimele yembomane
yembo lupema[†] kanoko pea ulu kerinele tengendo
konopu mondoko wa ulu kerinele telemele aku mele
aku ulume waka kolko naa teangi.

Eno yu-melete ambo linge molo ye pungema

‘Enonga kangimu emenalinge manjipe angiliepili.’ ningu
ulu peanga kake telime manjiku teko molayo.

⁶ Yema, enonga angenali ‘Tepo naa kenjemili.’ ningu
aku ulu pulu kerimu naa teko,

enonga angenalinge amboma kinie

‘Ulu kerinele teamili.’ ningu kondi naa tangi.

‘Nanga molo, yunge.’ ningu yu-kinie ulu te naa teangi.

Oione ou eno nimbu sipu liepi-liepi torumulu mele paa sike
nirimulu. “Aku ulu pulu keri mele ulume tengen yemboma

Pulu Yemone aku tengemonga mongo lipe simbe.” ou liepi-
liepi topo nirimulu kanumu.

⁷ Pulu Yemone “Ulu pulu kalaro mololi aku sipema teko
molangi waa.” ni naa nirimulu. “Nanga yemboma manjiku
molko ulu pulu kake telime teko molangi waa.” nirimulu.

⁸ Aku sipe nirimulu kulu ‘Iungu manemo naa pilipu lipu
temolo.’ ningu bulu silimele yemboma yembo te lupe bulu
naa silimele; Mini Kake Telimu eno silimo Pulu Yemo mindi
bulu silimele.

4:9-12 *Yemboma Kinie Molopo Kondomolomonga Ungu Te*

⁹ ‘Eno Kirasinge yemboma, enonga angenupilime
konopu mondangi niemili.’ nimbu pepá naa tomolo. Pulu
Yemone eno anjo yando konopu mondonge mele ou ,enonga
konopune ombo molopa, mane sirimu kanumu, akumunge
olione aku ungumunge pepá te naa tomulu liemo mandala.

¹⁰ Masedonia poropinji Kirasinge yemboma pali kepe[‡]
enone aku siku konopu mondolemelela kanumu. Nalo

[†] **4:4-5:** bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain”. [‡] **4:10:** Kolea Awili
Tesallonaika akumu Masedonia poropinji lierimu kanumu.

angokeme, enone aku ulumu telemele mele 'olandopa olandopa teangi.' nimbu tondolo mundupu mawa tekemolo.

¹¹ Olione ou eno mane sipulie "Taka liku molaa. Eno enono yu mele mele mindi kongono pilku teaa. Eno enono yu mele mele kongono tekolie langime naa." nirimulu mele 'Paa aku sipu teamili.' ningu tondolo munduku teko molayo. §

¹² 'Aku sipu temolo kinie Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yembomane olio aku sipu temolo mele kanokolie olio 'yembo peanga' ningu olionga ungumu pilinge.* Olio yu mele mele melte molo naa tombala.' ningu aku siku teko molangi.

4:13-5:11 Awilimu Omb monga Ungu Te†

4:13-18 Awilimu Kelepa Wale Talo Sipe Omb Kinie Yu Pilkulie Kolemele Yemboma Lombokoro Ola Molonge, Olio Konde Molomolo Yemboma Pea Omba Limbemonga Ungu Te

¹³ Angokeme, Kirasinge yembo koloringimenga ungu te niemili. Kanu uru pelemele yemboma-kinie‡, pe wendo ombá mele, eno, kinié we molemelema, ne mimi siku naa pilku molongi liemo olio pilkimulu kapola naa tekemo. Kirasi naa pilieli yembomanga yembo te kolemo kinie we-yembo kanume kondo awili teko kolemele mele eno Kirasinge yembomaaku siku kondo awili teko naa kolangi. We yembomane pilkulie 'Kolopolie walse lomboropo ola molopo, olionga yemboma kinie altopo telune tapu topo molomolo.' ningu naa pilkulie aku siku kondo awili teko kolemele kanumu.

¹⁴ Olio 'Kirasinge yembomane, 'Yesusi kolopa lomboropa ola molorumu.' nimbu tondolo mundupu pilimolo. § Aku nimbu pilipulie 'Yu terimu mele aku siku yembo 'Yesusi 'sike nanga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Kinié pea molemolo.' ningu, tondolo munduku pilkulie koloringi yembomaaku siku tengela.' nimbu tondolo mundupu pilimolola. Kanu yemboma pe Pulu Yemone Yesusi-kinie pea altopa yando meli ombá.

¹⁵ Kinié Awilimuni* yuyu nirimu ungu te eno nimbu siemili. Yuni nimbendo: "Awilimu 'kelepa manie, ombá kinie olio we konde molomolo yemboma ou koloringi uru

§ **4:11:** Tesallonaika molopalie Pollone ouaku sipe nirimunje? Molo ou tewale nirimunje? Naa pilimolo. Pe altopa nirimu ungumu Pe-Tesallonaika 3:6-15.

Epesasi 4:28 kananila. * **4:12:** Mateyu 5:16. † **4:12:** Yesusi omb monga ungu awili te Ou-Korini 15 pali. Yu omb monga ungu mare yuni yuyu nirimu akume Mateyu 24:27,30-31,36,42-44. ‡ **4:13:** ungu pulu te Mateyu 9:24*.

§ 4:14: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip" * **4:15:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

pelemele yemboma mundupu siye kolopo olio kumbi lepo naa pumolo. Paa molo!" nirimu.

¹⁶ Awilimu mulu koleana mundupe siye kolopa manie ombando ombá kinie[†] ungu tondolo te wendo ombá,[‡] mulu koleana angello awili nomi tene ungu te nimbe, Pulu Yemonga biyukelemone ungu te nimbe, Awilimu yuyu kanu ungume kinie mulu koleana manie ombá. Ombá kinie Kirasinge yemboma molkolie kolemelema ou lomboroko ola molonge.

¹⁷ Kanu kinie olio weconde molomolo yemboma kinie koloringi yemboma kinie pea kupena ola lipe, olio Awilimu yu 'Aulkena liengi.' nimbe olio olando limbe, olio ola mulune pupu yu aulkena li-pumolo. Aku sipe ulu te wendo ombámonga olio Awilimu kinie pea kamu-kumu tapu topo molopo mindi pumolo.

¹⁸ Ulu akumu wendo ombá kene enonga yembo 'kondo kolongema,' 'Konopu tondolo pupili molangi.' ningu "Kolemele yemboma peconde molonge." inikiru mele anjo yando ningu sieyo.

5

5:1-11 Awilimu Walsikele Lipe Sinjipe Omb Ungu Te (4:13 pulu polko kanani.)*

¹ Nalo angokeme, poniemo kepe enamo kepe Awilimu ombá wale akumenga ungumu eno pilimelemonga nane aku walemonga ungu te pepá manda naa topo simbo.

² Wa noli yembo te ombá walemo yembomane naa pilienyi ipulueli lipe sinjipe olemo mele Awilimu ombá walemoaku sipela wendo ombámó eno paa pilimele kanumu.

³ Yembomane 'Olio kapola kapola molopo mini-wale mundupu umbune kolomolo ulu te wendo naa olemo. Molopo kondolemolo.' ninge kinie yemboma kote tendepa mongo simbe ulu kanumu walsikele lipe sinjipe wendo ombá. Ambo te ambolango membando walsikele lipe sinjipe mindili nolemo, kanu mindilimu mundupe siye kolopa pumbe aulke te naa lemo. Aku siku mele 'Kapola kapola molemolo.' ninge kanu yemboma kote tendepa mongo simbe ulumu walsikele lipe sinjipe wendo ombá, kanu kinie yemboma kowa manda naa punge.

[†] **4:16:** Mateyu 16:27, 24:31, Ou-Korini 15:23,51. [‡] **4:16:** Unugu tondolomo nawene nimbéye? Awilimuni nimbé molo Pulu Yemone nimbé molo angello tondolo tene nimbénje, paa naa pilimolo. Giriki ungune naa nimbe para silimo.

* **5::** akumunge ungu pulu te inie yakondo 4:13-5:11*.

⁴ Nalo angokeme, eno sumbulu tolina naa molemele-na 'Wa noli yembo te ombá.' ningu nokoko naa kanangi kiyengo nimbe lipe sinjipe olemo kinie yemboma pungupungu nilimele mele eno aku siku naa tengen. 'Kanu walemo wendo ombá.' ningu kanoko nokoko molangi wendo ombámonga eno-kinie umbune te naa pembá.

⁵ Eno tangoli pa telina molemele yemboma;† olio pea ipulueli sumbulu tolina yemboma naa molemolo.

⁶ Aku sipu molemolo kene we yemboma uru pelemele mele olio aku sipu uru naa peamili. Olio mongo makilipu umbu-konopu pepili molamili.

⁷ Uru pelemele yemboma ipulueli uru pelemele. No tondolo nongo kekelepa tolemele yemboma ipulueli no tondolo nongo kekelepa tolemele.

⁸ Nalo olio tangoli molemolo yemboma molemolo kene umbu konopu pepili molamili. Ami yema eno 'olkondo naa tangi.' ningu wale-pakoli kapane telime pakolemele mele olio aku sipu 'Yesusinge temanemo sike.' ningu, tondolo munduku piliali ulumu‡ kinie, konopu mondoli ulumu-selo tondolo mundupu ambolamili. 'Pengena naa tangi.' ningu wanies kapane telime pakolemele mele olio aku sipu 'Jesusini sike yunge yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkemo lipe mondolemo.'§ nimbu konopu sipu nokopo molemolo ulumu paa ambolopo kondamili.* 'Kurumenga nomi Setenene olio tepa naa kenjepili kene molopo kondamili. Kondi toli ulu tene olio topa manie naa mundopili.' nimbu aku teamili.,

⁹ Pulu Yemone olio-kinie 'Mumindili kolopolie mongo simbo.' ni naa nirimu kanumu. 'Olionga Awili Yesusi Kirasini† olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.' nimbe, nimbe panjerimu kene 'Jesusini aku sipe lipe tapondomba.' nimbu nokopo mololi ulu pulumu tondolo mundupu ambolamili.

¹⁰ Olio 'Pea tapu topo molamili.' nimbe Jesusini olionga nimbe kolo wangopa kolondorumu. Olio aku sipe lipe tapondorumumunge † 'Sike nanga nimbe tenderimu.' ningu tondolo munduku pilimele yembomanga yu ombá kinie, olio yunge we molomolo yemboma kinie, kolko uru penge

† 5:5: Jono 12:36, Epesasi 5:8. ‡ 5:8: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

§ 5:8: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * 5:8: Ulu yepokonga ungu te inie yakondo 1:3 molemo. Ami yema pakolemele melemanga ungu te Epesasi 6:14,17. † 5:9: 23 bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

yemboma‡ kinie, „mulu koleana ola pupu, yu pea molo-molo.

¹¹ „Pe olio-kinie aku sipe wendo ombá kene kinié telemele mele aku siku yu-melete-melete ‘Enge olandopa olandopa pupili ningu, konopu tondolo pupili.’ ningu anjo yando nieyo.

5:12-28 Pep Topa Pora Sirimu Ungu Pokore

¹² Angokeme, kinié olione eno mawa tepo nikimulu: Eno nokolemele yema, Awilimuni yunge ‘Tesallonaika yembo talapemo nokangi.’ nimbe mako torumu yema, enonga ungume liku awi siku molangi. Kanumene eno kinie pea molko kongono mindili siku teko, ‘Eno i siku i siku teangi.’ ningu mane silimele, ‘Kanu yemane olio nokokomele.’ ningu pilku enonga ungume liku awi siku molangi.

¹³ Enone kongono telemelemonga ‘Eno kapi niemili.’ ningu enonga ungume paa tako liku pilku molko eno konopu mondangi. Eno angenali kinie anjo yando konopu telune pupili molangi. §

¹⁴ Angokeme, olione eno tondolo mundupu mawa teke-molo: Kongono naa teko siye kolko we molemele yemboma* ‘Aku siku paa naa teaa.’, ningu liepi-liepi toko niengi. Pipili kolemele yemboma ‘Pipili naa kolko konopu enge nipili molangi.’ niengi. Pange telemo yemboma ‘kondo kolko, liku tapondangi. Eno yemboma kinie tako liku molangi.

¹⁵ Yembo marene eno teko kenjinge kinie anjo pundu toko teko naa kenjengi. Alieli angenali kinie ulsu molemele yemboma kinie ‘kondo kolko, ulu peangama mindi tondolo munduku teko molangi.

¹⁶ Alieli konopu siku molangi.

¹⁷ Taki-teki Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teko molangi.

¹⁸ Eno mindili nonge kinie kepe umbune wendo ombá kinie kepe molko kondonge kinie kepe,aku siku eno-kinie ulu lupe lupema wendo ombá kinie Pulu Yemo kinie “Ange.” ningu molangi. Eno Kirasi Yesusinge yembo molemelema Pulu Yemone ‘Aku siku teangi.’ nilimomonga aku siku teko molangi.

¹⁹ Mini Kake Telimunge tepemo toko naa kumundengi.

²⁰ Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilku yando ningu silimele ungume liku bulu naa siengi.

²¹ Ulume pali apuruku kanokolie, peangama mindi ambolko,

²² ulu kerime pali munduku siye kolko óko liengi.

‡ 5:10: inie yakondo 4:13*. § 5:13: Nokoli yemanga ungu te Ipuru 13:17.

* 5:14: Pe-Tesallonaika 4:11.

²³ 'Eno konopu telune pupe pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemo yuyu, yuni enonga mini kangime pali 'Nanga manjipe kene kake tepa liepili.' nipili. 'Awili Yesusi Kirasi kelepa ombá kinie enonga konopumu kepe minimu kepe kangimu kepe pali yuni mongo simbe ulu te naa pepili molangi.'[†] nipili.

²⁴ Olio 'yunge yemboma molangi.' nimbe walsilimo yemone konopu alowa naa tepa "Tembo." nilimo ulume aku sipe sike telemo-na olio-kinie paa sike aku sipe temba.[‡]

²⁵ Angokeme, 'Pulu Yemone olio lipe tapondopili.' ningu, enone olionga mawa tendangi.

²⁶ Kirasinge yemboma "Olionga angenupili." ningu ki liku kanguluengi.

²⁷ Awilimuni 'Ikongonomo teani pu.' nimbe na lipe mundorumumunge nane eno paa tondolo mundupu nim-bondo: "I pepá topo sikirumu angenali pali piliengi kanoko ningu siengi." nimbu nikiru.

²⁸ Olionga Awili Yesusi Kirasini eno we kondo kolopa molopili molangi.

'Aku pea nikiru.,'

[†] 5:23: inie yakondo 3:13*. [‡] 5:24: Ipuru 13:8.

PE-TESALLONAIKA Pollone TESALLONAIKA Yemboma Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

*I pepámonga ungu pulu mare inie yakondo gomo 1026
molemo, akune kanoko piliéni!*

*Kolomongo Awili 1-2selo AWILIMUNGE WALEMO PE
WENDO OMBA UNGU TE*

*1:1-2 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungumu*

¹ Pollo kinie Saillasi kinie Timoti kinie olione
eno Kirasinge yembo talape* kolea awili Tesallonaika
molemelema

ipepámo topo sikimulu. Pulu Yemo olio kinie eno kinie
olionga pea Lapamo kinie, Awili Yesusi Kirasi† kinie, pea
tapu toko molemele yemboma, pepá topo sikimulu.

² Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone eno we
kondo kolkolo, 'Eno konopu pe nipili taka liku molangi.'
niengili.

*1:3-12 Pollone Pulu Yemo Kinie "Ange." Nimbe Kirasinge
Tesallonaika Yembomanga Mawa Tenderimu Temanemo*

*1:3-4 Kirasinge Tesallonaika Yemboma Kinie Umbunema
Wendo Orumu Kinie Tondolo Munduku Moloringi Temane Te‡*

³ Angokeme, alieli eno nimbu pilipu konopu lipu
mundupulie Pulu Yemo kinie "Ange." nimolo mele
mundupu siye kolomulu liemo keri. Eno Kirasi kinie yunge
ungumu 'Sike.' ningu, tondolo munduku pilimele mele
olandopa olandopa tondolo munduku pilku, eno enono
anjo yando konopu mondolemele mele olandopa pulimo
akumunge alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nilimolo mele
alieli aku sipu nimbu molomolo kinie papu.

⁴ Enone aku siku telemelomonga Pulu Yemonga yembo
talape kolea lupe lupe molemelemanga andopo, eno kapi
nimbu imbi lipu ola mundundupu, yembomane eno um-
bune silimele kinie eno mindili nolemele nalo tondolo
munduku molko Kirasinge ungumu 'Sike.' ningu tondolo
munduku pilieringi mele siye naa kolko, kinié kepe 'Akumu
sike.' ningu tondolo munduku pilku molemele mele konopu
sipu temane topo silimolo. §

* **1:1:** 4 bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:1:** bokumunge alsena
anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". ‡ **1:2:** Ou-Tesallonaika 2:13-16. § **1:4:**
Ou-Tesallonaika 1:9-10.

*1:5-10 Pulu Yemone Yunge Ulu Sumbi Nilimuni Olio
Yemboma Sumbi Sipe Apurulimo Ungu Te (1:3-12 pali kanani.)*

⁵ Eno teko molemele mele kanopolie, ‘Pulu Yemone yemboma sumbi sipe apurulimo apurumbe.’ nimbu kanolemolo. ‘Eno ulu aku sipema wendo olemo, akumunge Pulu Yemone eno pilipe apurupe kondopalie Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo koleana* manda “Kamu sukundu wangi.” nimbé mele lipe ora silimo. Kinié Pulu Yemo ye nomi kingi molopa nokolemo talapena molemelemonga mindili nolemele kanumu.

⁶ Pulu Yemone yemboma sumbi sipe apurulimo, akumunge eno mindili silimele yemboma yuni ‘Mindili nangi.’ nimbe,

⁷ eno mindili nolemele yemboma kinie olio kinie pea ‘konopu waengo siku molangi.’ nimbé. Awili Yesusi yunge angello enge nilime kinie mulu koleamo mundupe siye kolopa tepe awili tepa nomba pembana ombo mona angilimbe kinie iulumu wendo ombá.

⁸ ‘Yu aku sipe ombalie, Pulu Yemo naa pilku tapu toko naa molko, Awili Yesusinge temane peangamo pilku liku tenge panjiku naa telemele yemboma ‘aku telemelemonga, pundu tombando “Mindili nangi.” nimbé.[†]

⁹ Teko kenjilimelemonga pundu tomba mindili nonge mele isipe: Pulu Yemone “Awilimu molombana puku naa molko, yunge tondolo paa olandopamonga pa tondolo-tepa teline ongo naa molko, paa anjo pang.” nimbe makoropa, eno kamu topa manie mundumbe, molko kenjiku mindi punge.

¹⁰ ‘Yunge yembo kake telimene yu kapi ningi, ‘yu sike’ ningi tondolo munduku pilimele[‡] yembomane yunge imbi liku ola mundundengi.’ nimbe ombá walemonga kanu ulume wendo ombá. Olione eno ungu nimbu sirimulume ‘Sike’ ningi tondolo munduku pilieringimunge ‘yu ombá kinie, enone kepe pea yu kapi ningi imbi liku ola mundundungela.

1:11-12 Pollo Keme Yemane ‘Kirasinge Tesallonaika Yemboma Tondolo Munduku Molangi.’ Ningi Pulu Yemo Mawa Tenderingi Ungu Te

¹¹ Akumunge ‘Pulu Yemone “Eno nanga yemboma molangi waa.” nirimu-ne moloringi mele kinié eno kanopa peanga kanopa “‘Waa.” nirindu mele manie naa pupili.’ nipili.’[§] nimbu olione alieli Pulu Yemo kinie enonga

* **1:5:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **1:8:** Ipu 10:30.

‡ **1:10:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **1:11:** Ou-Tesallonaika 2:12.

nimbu mawa tendelemolo. ‘Yunge tondolomone eno ‘ulu peangama teamili.’ nilimele ulume ‘Sike teangi.’ nimbe lipe tapondopa, eno ‘Yu sike.’ ningu tondolo munduku pilkulie kongono telemele kongonoma ‘Peanga liepili. Teko kondangi.’ nipili.’ nimbu yu mawa tendelemolo.

¹² ‘Aku tengemonga „yembomane, olionga Awili Yesusinge imbi liku ola mundundunge kepe, yu eno kinie molombamonga enonga imbi ola molombala.’ nimbulie aku sipu enonga nimbu Pulu Yemo mawa tendelemolo. Olionga Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselonga we kondo kololi ulumuni aku ulume paa sike wendo opili.

2

2:1-12 Ye Tene Ungu Manema Pulue Topa Paa Tepa Kenjimbemonga Ungu Te

¹ Angokeme, olionga Awili Yesusi Kirasi*, „kelepa yando, omba olio lipe maku tomba aku uluselo wendo ombámonga olio ungu te nimolo tekemolomo ‘eno komu tendeko molangi.’ nimbu nikimulu.

² ‘Yembomane tondolo munduku ningulie “Awilimunge walemo koronga wendo omu.” ninge kinie eno konopu awisili kimbu siku mini-wale munduku pungu-pungu ningu naa molangi.’ nimbu eno tondolo mundupu mawa teke-molo. Kolo tokolie “Pulu Yemone ungu umbu tondomu ungu te piliendu nimbu siembo.” ningulie aku siku ninge kinie, molo “Pollone ungu te nimbe mundomumu niembo.” ningulie aku siku ninge kinie, molo pepá toko sikulie “Na Pollone ipepámo topo sikiru.” ninge kinie, aku siku kolo toko „Awilimunge Walemo koronga wendo omu.”, ninge kene „uluri naa teaa.”

³ „Nalo, ‘Yembo tene aku sipe kolo topa kondi tomba.’ ningu ungu nimbéma naa pilku, ‘Nikiru ungumu piliengi.’ nimbe, ulu mare temba kinie naa kanangi. Kanu walemo ou we wendo naa ombá. Ou yembo awisilini Pulu Yemo kinie kara puku ‘Yunge ungumu paa naa pilimolo.’ ningu bulu siku liku su singe walemo ou wendo ombá. „Aku tengen walemonga, ye tene ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe yemo, Pulu Yemone ou mako topa “Kolea kerine lipu mundumbo.” nimbe, nimbe panjerimu yemo wendo omba mona molomba. „Aku ulumu ou wendo ombá, Awilimunge walemo pe wendo ombá.”

⁴ Kanu yemone yemboma ‘Olionga pulu yema’ ningu popo toko kapi ninge pulu yema ‘Manie pupili.’ nimbe, ‘Na aku pulu yemanga kolo wangopo molopo nanga imbi mindi liku

* **2:1:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”.

ola mundunduku na mindi kapi niengi.' nimbé. ‚Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelena sukundu, Pulu Yemo molemo suluminiana† kepe pupe polo te lipé akune molopa "Na nanu Pulu Yemo." nimbé.

⁵ Kinié ya nikiru mele ou na eno-kinie molopolie nimbu sirindu kanu ungume komu sindiku naa pilkimiliye?

⁶ Nalo kanu ulumu isili-ou wendo ombá aulkemo meltene pipi silimo, aku melemo eno pilimele. ‚Pulu Yemone, yu wendo om̄ba mona molomba wale mako torumumu wendo ombá kinie akumu sike wendo om̄ba mona molomba.

⁷ Yembomane ungu manema pulue toko paa teko kenjilimele ulu pulumu koronga kiyengo nimbe pelemo kanumu. Nalo pe wendo ombámo we kamu wendo om̄ba mona naa molomba. 'Isili-ou wendo om̄ba mona naa molopili.' nimbe aulkemo pipi silimo yemo ‚Pulu Yemone, "Wendo pupili." nimbé yu wendo pumbe kinie paa tepa kenjelimu kamu wendo om̄ba mona molomba.

⁸ ‚Aulkemo pipi silimo yemo wendo pumbe kinie, ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe yemo tamburumbu mona angilimbe. Mona angilimbe kinie Awili Yesusini yunge kere-múlumuni yu topa manie mundupe, yu tondolo pa telimu kinie ombá kanu pa telimuni kanu yemo topa kondomba.

⁹ Ungu manema pulue topa paa tepa kenjimbe ye kanumu 'kurumenga nomi, Setenenga‡ tondolomo kinie ombalie, 'Setenenga, ulu kolo tolimuni ulu tondoloma tepe, yemboma kanokolie mini-wale mundunge ulu lupe lupema temba,

¹⁰ ‚Setenene yu lipe tapondombamonga, mindili nongo molko kenjinge aulkena pulimele yembomane 'Sike' ningu pilinge ulu kolo topa kondi tomba ulu keri lupe lupema tepe ungu keri lupe lupema nimbé. Kanu yembomane 'Awilimuni olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopili.'§ naa ningu ungu sikemo konopu naa mondoko 'Paa pilipu liemili.' naa niringimunge kolea kerine puku mindili nongo molko kenjinge.

¹¹ Akumunge Pulu Yemone 'kanu yembomane kolo toli ungumu*' 'sike ungumu' niengi.' nimbe lou lenge tondolomo eno silimo.

¹² Yuni aku telemomonga yembo ungu sikemo naa pilku ulu pulu kerime mindi konopu siku telemele yemboma

† **2:4:** Ma koleana angilierimu ulke tembelemondo nirimu molo mulu kolemondo nirimunje naa pilimolo. ‡ **2:9:** bokumunge alsena anjokondo "42. Seten". § **2:10:** 13 bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". * **2:11:** inie yakondo 2:4,9-10. Kanu yemo "Pulu Yemo molio.' ningu piliengi!' nimbeline, Pulu Yemone manda telka ulu tondoloma tembala kanumu.

kote walemo wendo ombá kinie Pulu Yemone kote pilipe eno apurupe mele kalopa 'Eno teko kenjeringimunge molko kenjengi!' nimbé.

2:13-17 Pollone "Pulu Yemone 'Eno Molko Kenjinge Aulkena Wendo Lipu Molko Kondonge Aulkena Lipu Mondombo.' Ou Aku Nimbe Olio Mako Torumu Kene Tondolo Munduku Molaa!" Nirimu Ungu Te

¹³ Nalo Awilimuni konopu mondolemo angokeme, Pulu Yemone eno lipe tapondopa, 'Mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena pang.' nimbe eno ou kumbi lepa mako torumu. Minimunge tondolomone eno Pulu Yemonga yembo manjiku molko yembo kake telime molemele ulumu kinie, ungu sikemo tondolo munduku pilimele ulu akuselo pelemomonga Pulu Yemone eno lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lsimu akumunge pilipu molopolie olione alieli Pulu Yemo kinie "Ange." nimbu molomulu liemo papu.

¹⁴ Olione eno temane peanga topo sirimulumuni Pulu Yemone 'Eno aku siku yemboma molangi waa.' nirimu. 'Yemboma olionga Awili Yesusi Kirasinge tondolo pa telimu kinie yunge tondolomo kinie telune tapu toko molonge kinie, eno kinie pea telune tapu toko molangi kene.' nimbe enondo aku sipe "Waa." nirimu.

¹⁵ Olionga angokeme, aku terimu kene tondolo munduku molko, olione eno 'kinie molopolie, Pulu Yemonga ungume nimbu sipu, 'pe' pepá topo sipu, aku sipu mane sirimulu ungu sike akume munduku siye naa kolko tondolo munduku pilku molangi.

¹⁶ Pulu Ye olionga Lapa, olio konopu mondorumu yemone olio we kondo kolopalie konopu tondolo pupe pora naa nimbé ulumu kinie, 'Pulu Yemone olio kinie ulu peangama temba.' nimbu, tondolo mundupu konopu sipu nokopo molemolo ulumu kinie, silimo yemo kinie, olionga Awili Yesusi Kirasi yu kinie elone

¹⁷ eno konopu tondolo pupili toyombo toko enge ningu molkolie alieli ulu peangama mindi teko ungu peangama mindi ningu molonge tondolomo siengili.

3

Kolomongo Awili 3 "TESALLONAIKA YEMBOMANE KONGONO NAA TEKO SIYE KOLEMELE YEMBOMA MANE SIENGI." NIRIMU UNGUMU

3:1-5 " 'Pulu Yemone Olio Lipe Tapondopili.' Ningu Yu-Kinie Olionga Mawa Tendangi." Nirimu Ungu Te

¹ Kapola, angokeme, kinié ungu te kamu niembo: Pulu Yemo kinie ungu ningu olionga mawa tendekolie i siku niengi: "Eno Tesallonaika yemboma Awilimunge temanemo topo sirimulu kinie pilkulie 'Ungu peangamo. Yuni sike olionga nimbe aku tenderimu.' ningu tamburumbu pilku lsingi mele aku siku anjo anjo yemboma iungumu pilinge aulkemo nondopa wendo opili. Ungumu pilkulie enone teringi mele akula teangi." ningu mawa tendeko,

² "Ye kerimene ulu kerime mindi teko, teko kenjiku molemele yema olio ulu te naa teko umbune te naa siengi kene Pulu Yemone lipe tapondopili." ningu mawa tendangila. Eno pilkimili, yembomane pali 'Awilimunge temane akumu sike.' ningu naa pilimele* kanumu. Akumunge aku siku Pulu Yemo kinie olionga ningu mawa tendangi.

³ 'Ye kerimene olio teko kenjinge telemele, nalo Awilimu olio paa naa mundupe siye kolomba. 'Ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni† eno topa manie naa mundopili.' nimbe eno tondolo mundundupe nokopa molomba.

⁴ 'Eno Awilimu kinie tapu toko molemelemonga olione "Teangi." nilimolo mele kinié teko kondoko molemele. Pe aku sikula sike teko mindi molonge.' nimbu pilipu molemolo.

⁵ 'Pulu Yemone yemboma konopu mondolemo mele kinie, eno konopu mondonge mele kinie, Kirasini tondolo mundupe molopa siye naa tepili molemo mele eno aku siku manda manjiku teko molonge mele kinie, Awilimuni mane sipe aulke te lipe ora sipili.' nimbu yu mawa tekemolo.

*3:6-15 "Yemboma We Naa Molko Kongono Teko Molangi."
Nirimu Unru Te*

⁶ Angokeme, Awili Yesusi Kirasinge imbi lepo‡ eno tondolo mundupu nimolondo: Enonga angenu tene 'Kongono naa tembo.' nimbe siye kolopa, eno mane sirimulu mele aku sipe naa telemo yembomo pea telune tapu toko paa naa molko eno anjopa mola!

⁷ Eno pilkulie, 'Olio telemolo mele eno aku siku manda manjiku tengenye kinie papu.' ningu pilimele. Ou eno kinie pea molorumulu kinie olio we naa molorumulu.

⁸ Yembo marene olio langi siringi kinie kepe we naa norumulu. Topo topo lipulie norumulu. Eno kinie pea molorumulu kinie 'Eno kinie pea molemolomonga eno umbune te naa tepili.' nimbu ipulueli kepe tangoli kepe olio

* **3:2:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **3:3:** bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanpela samting nogut". ‡ **3:6:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "28. nem".

tondolo mundupu ,Pulu Yemonga kongono temolondo kou kongono terimulula, Pulu Yemonga kongono terimulula, akumunge, olio paa mindili sipu molorumulu.§

⁹ “Olione eno lipu tapondolemolo kene olio pundu toko melte siee.” nilimelanje papu nilimela.* Nalo ‘Kongono telemolo mele kanokolie eno aku siku manda manjiku teko we naa molangi.’ nimbu lipu ora simolondo aku sipu mindili sipu kongono tepo we naa molorumulu.

¹⁰ Aku nikirumunge ungu te olio eno kinie pea molopolie mane sirimulu kanumu eno pilimele. Kanu ungu manemo isipe: “Yembo te kongono naa temu liemo aku yu ga naa nopolila.” nirimulu kanumu.

¹¹ „Nambemune olione aku sipu nikimuluye?, Enonga yembo mare kongono tengendo ,sike kongono te naa teko, ,yembo mare ulu teko ungu nilimelema ‘Paa piliemili.’ ningu andoko walsiku pilku komu tendeko mindi molemele-na pilipulie aku sipu nikimulu.†

¹² Awili Yesusi Kirasinge imbi lepolie kanu yemboma tenge mele isipu tondolo mundupu nikimulu: “Eno taka liku molko, enonga langi nongendo eno enono kongono tekolie langi liku nangi.” nikimulu.‡

¹³ Nalo angokeme, eno marendo isipu nikimulu: “Eno ulu peangama tengendo siye naa kolko, enge ningu tea!” nikimulu.§

¹⁴ I pepá topo sikimulumunge sukundu ungu mane sikimulume yembo tene pilipe lipe tenge panjipe naa tepa molomu liemo enone kanokolie ‘Yu aku sipe telemomonga pilipe pipili kolopili.’ ningu yu molombana eno naa puku anjo molangi.

¹⁵ Nalo ‘Enone ‘Aku yembomo olionga opa puluemo.’ konopu leangi.’ nimbu naa nikimulu. ‘Yu olionga angenu kene yu tepa kenjemu mele piliepili.’ ningu liepi-liepi toko ningu molangi.

3:16-18 Pollone Pep Topa Pora Simbendo Nirimu Ungu Pokore

¹⁶ Awilimu, ‘Konopu telune pupe konopu pe nipili ulu pulumu pelemo yemo, yuni ‘Ulu lupe lupema wendo ombá kinie eno alieli konopu telune pupe pe nipili molangi.’ nipili. Awilimu eno kinie pali tapu topa molopili.

¹⁷ „Nane pepá topo silioma ye tene lipe tapondopa tondolemo, nalo ‘Yembomane ‘Itepámo paa sike Pollo yuyu

§ **3:8:** Ou-Tesallonaika 2:9, Lipe Mundorumu Yema 20:34, 18:3. * **3:9:** ungu pulu talo Ou-Tesallonaika 2:7*, 2:9*. † **3:11:** Ou-Timoti 5:13, Ou-Pita 4:15.

‡ **3:12:** Ou-Tesallonaika 4:11, Epesasi 4:28. § **3:13:** Gallesia 6:9.

tomu lemo.' ningu kanangi.' nimbu ungumu kamu topo
pora simbondo na nanu topo nanga imbimu tolio mele kinié
kepe ipepána topo

18 "Olionga Awili Yesusi Kirasini eno pali we kondo kolopa
molopili molangi." nikiru.

„Aku pea nikiru..»

OU-TIMOTI Pollone Ye TIMOTI Pepá OU Topa Sirimu Bokumu

*Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare
Ungu pulu mare yakondo gomo 714 molemo.*

Timoti yu Gallesia poropinji LLisira taono yemo. Yunge anumu Juda ambo te, lapa Giriki yemo. Yunge anumu kinie yunge bamu kinie Kirasinge amboselo moloringili. Anumunge imbimu Yunisi, bamunge imbimu LLoisi (Pe-Timoti 1:5). Yu Kirasinge yemo molorumu kinie Pollone Kirasinge temane peangamo andopa topa simbendo Timotindu "Pea tapu topo pambili ou." nimbe lipe meli purumu. Aku temanemo Lipe Mundorumu Yema 16:1-3 molemo. Pe, Timoti kolea awili Epesasi Kirasinge yembo talapemonga nokoli yemo molopili Pollone ipepámo yu topa sirimu (Ou-Timoti 1:3). Lipe Mundorumu Yemanga bokumu pora nimbéndo Pollo yu Romo molorumu (kolomongo awili 28). Yu ponie mare altopa andopalie pe altoko yu Romo ka siringi kinie pepalie ipepámo Timoti topa sirimu.

Timoti molorumu mele ungu mare Pe-Timoti 3:15, Ou-Timoti 1:2, Lipe Mundorumu Yema 17:14-15, 18:5, 19:22, 20:1-6 kinie molemo. Yunge kongonomonga ungu mare Ou-Timoti 3:1-7, 5:17-22, Taitasi 1:5 kinie molemo. Pillipai 2:19-22, Pe-Timoti 4:9,21, Ipuru 13:23 kinie kananila.

Yu Pollo-kinie pea molangili Pollone Pe-Korini kinie Pillipai kinie Kollosi kinie Ou-Tesallonaika kinie Pe-Tesallonaika kinie Pillimono kinie boku akume pali pepá toko sirimu.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie ungu awisili telu sipe mele molemo. Aku boku yepoko liku tere leko "Tapu yemanga pepáma." nilimele, akumu kewa ungune "pasollomanga pasime" molo "pasitamanga pasime" nilimele, nambemune, Timoti kinie Taitasi kinie Kirasinge yembo talapema nokoko molangili Pollone elo ipepáma topa sipelie, Kirasinge yemboma tapu tekolo nokoko kondongele mele mane sirimu. Yeselo molko kondongele mele mane sirimula.

Pepáma ungu mare telu sipe molemo mele Pe-Timoti ungu pulune inie anjokondo nondopa gomo 1076 molemo akumunge maniekondo ungume pora nimbéndo kanani.

Ungu pulu tondolo te bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi" kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-6 pali POLLONE TIMOTINDU "NUNU ULU TENIME KINIE KIRASINGE YEMBOMA ULU TENGEMA KINIE MIMI SIKU NOKOKO MOLANI." NIRIMU UNGU MARE

*1:1-2 Pollone I Pep mo Tombando Ou Pulu Polopa Torumu Ungumu**

¹ Na Pollo, Yesusi Kirasini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu yemo.[†] Olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemelā Aulkena Wendo Linderimu Pulu Yemo[‡] kinie ‘Olio paa sike tepa kondomba.’ nimbu konopu sipu nokopo molemolo ye Kirasi Yesusi kinie na mako tokolo “I kongonomo tende-pou.” niringili-ne aku sipu andopo nimbu silio yemone

² „nu ‘Kirasinge yemo molko kondani.’ nimbu nane nu nokolio,„ nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolomonga nu nanga kandi malo[§] Timoti nu ipepámo topo sikiru.

Lapa Pulu Yemo kinie olionga Awilimu Kirasi Yesusiselone nu we kondo kolko teko kondokolo, nuni walse walse ulu mare teko kenjení kinie nu kondo kolkolo “Mindili nani.” naa ningulu, ‘Nu konopu pe nipili taku liku molani.’ niengili.

1:3-11 Ungu Kolo Tolime Mane Silimele Yembomane Nilimele Ungume Naa Pilip Bulu Simolo Ungu Te

³ Nane kolea Masedonia poropinji pumbondo nu tondolo mundupu mawa tepolie “Kolea awili Epesasi molani.” nirindu mele kinié nu altopo mawa tepolie “Akune we molani.” nikiru. Ye marené akune kolo toko ungu lupema mane siku molemele kene “Akune we molko kanu yemando “Aku naa teaa.” ni.” nimbu nu mawa tekero.

⁴ Kanu yemane „Juda yembomanga, kangema toko* anda-kolepalimenga imbime sulu teko toko mindi molemele[†] ungumene enonga konopume topa bulu-balu sipe, ungu-menga pulumu pilingendo we kerepale mindi ninge aulkemo akisindipe, Pulu Yemonga ungu sikema pilinge aulkemo pipi silimo „kene enondo “Aku naa teaa.” ni., Kanu yemane mane silimele ungumene Pulu Yemo pilimolo aulkemo naa akisindilimo. Pulu Yemonga ungumu kinie, yuni “Olio kinie tembo.” nimbe, nimbe panjerimu ulume kinie, „Kirasi Yesusi molopa olionga nimbe tenderimu mele, ‘Akumu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulumuni mindi akuselo pilimolo aulkemo akisindilimo.

* **1::** Taitasi 1:1-4. † **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. ‡ **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

§ **1:2:** Taitasi 1:1, Ou-Korini 4:17, Pillipai 2:20-22. * **1:4:** Taitasi 1:14. † **1:4:** Taitasi 3:9.

5 "Kanu yemane ningu kenjiku yemboma teko embambo silimele yemando, "Aku siku naa teaa." ni." nikiru mele 'Kirasinge yemboma anjo yando enono konopu mondoko molangi.' nimbu "Kanu yemando aku siku ni." nikiru. 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu[‡] paa sike telemele ulumu kinie, konopu kake teli ulumu kinie, konopuni pilkulie 'Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu keri te konopune naa pelemo lemo.' ningu pilieli ulumu kinie,[§] aku sipe konopu peanga pepili yemboma anjo yando enono konopu mondoli ulumundu nikiru.

6 Yembo mare aku sipe konopu peangama naa pepili molko kanu ulu peangama munduku siye kolkolie we ungume kerepale ningu kekelepa tolemele.

7 'Mosisini Pulu Yemonga ungu manema pilipelie yando nimbe sirimu, ungu manemanga mane silime molamili.' nilimele nalo ungu manemanga pulume naa pilku, tondolo munduku mane singendo nilimele ungumenga pulume eno enono mimi siku naa pilimele.

8 Olio pilimolo, 'Mosisini ungu mane sirimume sumbi sipu pilipu, aku ungu manemanga ungu pulumu mimi sipu pilipulie ulu akume temolo kinie aku ungu manema paa peanga.' nimbu pilimolo.*

9-10 Kanu ungu manemane kongono mimi sipe telemo mele kanopolie 'Kanu ungu manema peanga.' nimbu pilimolomonga ungu pulumu isipe: Pulu Yemone ungu manema simbendo 'Sumbi siku molemele yemboma pilku teangi.' nimbe naa sirimu. Unku manema pulue toko kara pulimele yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume liku bulu siku ulu pulu kerime telemele yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume naa pilku 'ulu kake telime pilipu teamili.' naa nilimele yemboma kinie, yembomane enonga anupili lapali toko kondolemele yemboma kinie, yembo lupema toko kondolemele yemboma kinie, wa ulu kerinele telemele kango-yemboma kinie yembo yume kinie, kolea awili Sodomo yembomane yema enono ulu kerinele teko amboma enono ulu kerinele teringi mele[†] telemele yemboma kinie, 'Makete tepo kou liemili.' ningu yemboma wa limele yemboma kinie, kolo tolemele yemboma kinie, kotena puku 'Sike nimolo.' ningu panjikulie kolo tolemele yemboma kinie, Pulu Yemonga ungume pilipu 'Kirasinge yemboma teko molangi.' nimbu mane silimolo ungu[‡] lupema pea pulue tongendo ulu kerime telemele yemboma pali kinie,

[‡] 1:5: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". § 1:5: inie maniekondo 1:19, Taitasi 1:15. * 1:8: Romo 2:12-13, 7:12; bokumunge alsena anjokondo "26. lo" kananila. † 1:9-10: Ou Pulu Pulu 18:20-21, 19:1-9. ‡ 1:9-10: Taitasi 1:1,9.

Mosisini sirimu ungu manemane aku siku teko kenjiku molemele yemboma pali 'nokopili.' nimbe Pulu Yemone 'Aku ungu manema pepili.' nimbe, nimbe panjerimu.

¹¹ Pulu Yemonga ungume mane silimolo ungu sike akume Pulu Yemone na mako topa "Andoko ningu si." nirimu ungume kinie telu sipe. Aku ungumu temane paa peanga olandopamo, imbi paa pelemo Pulu Yemonga temanemo.

*1:12-17 Pulu Yemone Pollo We Kondo Kolorumumunge
"Ange." Nirimu UNGU Te*

¹² Yesusi Kirasi olionga Awilimuni[§] ikongono tendeliomonga engemo sirimu yemo "Ange." nikiru. Yuni na kanopa peanga kanopa 'Nanga kongonomo mundupe siye naa kolopa manda tepa kondomba.' nimbe pilipelie ikongono tendeliomo na sirimumunge yundu "Ange." nikiru.

¹³ Sike ou yunge imbimu lipu ungu taka tondopo, yunge yemboma kinie opa pulue molopo kara pupu mindili sipu topo kondombo terindu* nalo yu sike Pulu Yemonga Malo molopa Pulu Yemone 'Olio nokopili.' nimbe mana lipe mundoramu ye Kirasimu molorumu mele pilipu sundupulie, yunge temanemo toringi pilipulie "Kolo tokomele." nimbu tondolo mundupu pilierindu mele akumu tepo lawa terindumunge yuni kanopalie na kondo kolopa 'Mindili nopili.' naa nirimu.

¹⁴ Na Kirasi Yesusi kinie pea tapu topo molorumbulu kulu olionga Awilimuni na paa we kondo kolopalie, 'Yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilieli ulumu kinie konopu mondoli ulumu kinie na-kinie awisili pelemo kanu uluselo Awilimuni sirimu.

¹⁵ 'Olio ulu pulu keri terimulu yemboma lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe yu kinie pea molopo kondomolo aulkena 'lipu mondambo.' nimbe 'Pulu Yemone mana lipe mundoramu ye nomi, Kirasi Yesusi mana manie orumu.' aku ungumu paa sike ungumu, yembomane konopu talo naa pepili 'Paa sike aku terimu.' ningu paa tondolo munduku pilinge kinie papu. Aku temolo kinie paa sike ku naa pemolo. Ulu pulu keri teringi telemele yembomanga na ulu pulu keri terindu mele paa olandopa,

¹⁶ nalo Kirasi Yesusini ' 'Yemboma konopu alowa teangi.' nimbu taka lipu nokopo molopo ólo áme topili molio. 'Nane sike manda lipe tapondomba.' ningu pilinge yemboma sike kondo kolopo lipu tapondopo, konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu[†] simbo ningu kanangi.' nimbeline

§ 1:12: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". * 1:13:
Pillipai 3:6*. † 1:16: bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

na ulu pulu keri olandopa terindu yemo ou kondo kolopa 'Tepa kenjerimumunge mindili naa nopili.' nimbe lipe tapondorumu.

¹⁷ Alieli molopa mindi puli ye nomi kingimu molopa, kolou naa kolemo yemo molopa, yembo tene naa kanolemo yemo molopa, yu telumu mindi sike Pulu Yemo molopa, aku sipe molemo Pulu Yemo yu mindi imbi ola molopa tondolo pepa, tondolo mundupe pa tepa, aku sipe pepa mindi pupili! Aku sipe mele paa sike tepili![‡]

1:18-20 Pollone Timotindu "Ulu Kerime Kamu Manie Pupili." Ningu Tondolo Munduku Kongono Tei." Nirimu Ungumu

¹⁸⁻¹⁹ Nanga malo Timoti, Pulu Yemone ungu umbu tondolime pilku yando ningu silimele Kirasinge ye marene nu moloni mele ou ningu siringi mele pilipulie 'Nu paa aku siku teani.' nimbu, nimbu sikiru.[§] 'Yemboma teko kenjiku molangi.' nilimele melema manie pupe, Pulu Yemonga kongono tepo moliomo tondolo pupili kene, tondolo mundupu opa paa teambo.'^{*} ningulie nu teni mele ou ningu siringi ungu akume pilku liku teani. 'Kirasi Yesusi, sike.' ningu tondolo munduku pilino[†] mele munduku siye naa kolko, alieli konopuni pilkulie 'Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu keri te nanga konopune naa pelemo. Kongono telioma tepo kondolio lemo.' ningu pilku molanila![‡] Aku uluselo ambolkolie 'Opa tondolo mundupu teambo.' ningu nu teni mele ou ningu siringi ungu akume paa pilku liku teko molani. Yembo marene 'Kanu uluselo naa tembo kinie uluri molo.' niringimunge, nona andoli sipi te nona kou tene topa bulsulimo kinie paa keri lemo mele kanu yemboma aku siku mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi ulumu paa kamu keri lierimu.

²⁰ Aku teringi yembomanga ye Ameniyasi[§] kinie Allekesanda kinie elo aku siku teringili kulu 'kurumenga nomi, Setene molorumune pangili.' nimbu lipu mundorundu.* 'Aku siku molko kenjikululie Pulu Yemo ungu tako tondoko yunge imbimu teko naa kenjingele mele piliengili!' nimbu aku sipu terindu.

[‡] **1:17:** inie anjokondo 6:15-16.

[§] **1:18-19:** Timoti temba mele inie maniekondo 2:1 pulu polopa nimbe molemo. * **1:18-19:** Pe-Korini 10:3-6, Epesasi 6:10-20; ungu pulu inie anjokondo 6:12, Pe-Timoti 4:7. [†] **1:18-19:** inie yakondo 1:5, 1:5*. [‡] **1:18-19:** inie yakondo 1:5, 1:5**. [§] **1:20:** Ameniyasinge ungu te Pe-Timoti 2:17-18, Allekesandanga te Pe-Timoti 4:14. * **1:20:** Ou-Korini 5:5.

2

*2:1-15 Kirasinge Yemboma Maku Toko Molko Pulu Yemo
Popo Toko Kapi Ningu Yunge Imbi Liku Ola Mundundunge
Mele Ungu Mane Te*

2:1-8 Pulu Yemo Kinie Ungu Nimolo Mele Ungu Mare

¹ Kapola, nane 'Eno teangi.' nimbo ulumenga ou kumbi lepo tondolo mundupu 'Teangi.' nimbu nikirumu isipe: Yembomanga pali Pulu Yemondo ungume nindiku, mawa tendeko, "Eno lipe tapondopili." nindiku, "Ange, papu tendekeno." nindengi.

² Eno nokolemele ye nomi kingime kinie gapomano yemboma kinie kanumenga Pulu Yemo mawa tendangi. 'Pulu Yemo kanopa peanga kanolemo ulume tepo molopo konopu kake tepili molopolie olio kapola-kapola taka lipu molamili.' ningulie aku teangi.*

³ Aku siku teko molonge kinie peanga; olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Linderimu Pulu Yemo† kanopa konopu silimo.

⁴ 'Aku Lipe Tapondoli Pulu Yemo, yuni 'Yemboma pali mindili nolemela aulkena wendo ongo na-kinie pea molko kondonge aulkena puku, ungu sikemo pilku ambolongi liemo papu.' konopu lepa molemo ye kanumu.

⁵ Kanumunge ungu pulumu isipe: Pulu Ye telumu mindi molemo; ye telumu mindi Pulu Yemo kinie olio mana yemboma kinie olionga suku singine yu molopa 'Olio Pulu Yemo kinie anjopa molemele mele naa molangi. Yu kinie telune kapola kapola molangi.' nimbe molemo, kanu yemo mana ye Kirasi Yesusi.

⁶ Kanu yemone 'Mana yemboma ulu pulu keri telemelamonga Pulu Yemone eno naa topili mindili naa nangi. Ulu pulu kerimene eno altopa ka sipe naa nokopili kapola molangi kene na enonga nimbu kolo wangopo kolondambo.' nimbe yembomanga pali aku tenderimu.‡ Aku sipe 'tendemba kinie aku sipu molomolo, walemo wendo ombá ou nengu siringi mele aku walemo Pulu Yemone mako torumu walemo pe wendo orumu. Yesusini olionga nimbe tenderimumuni Pulu Yemo mana yemboma lipe tapondomba mele nimbe sirimu.'

⁷ Kirasini "Nanga ungumu puku ningu sindiku, nanga kongonomo tende-pou." nimbe na lipe mundorumu§

* **2:2:** Romo 13. † **2:3:** bokumunge alsena anjokondo "13. God", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". ‡ **2:6:** Mateyu 20:28, Taitasi 2:14. § **2:7:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

akumunge pulumu ,Pulu Yemo kinie yemboma kinie kapola kapola molonge aulkemo akisindimbendo kolorumu, kanumu. Kolo naa tokoro. Paa sike nikiru. 'Juda yembo naa molemele yembo lupema* 'Sike.' ningu tondolo munduku pilinge ulu sikemo eno mane siengi.' nimbe na lipe mundorumu.†

*Molkolie (2:8) Yema Teko Molonge Mele Kinie (2:9-15)
Amboma Teko Molonge Mele Kinie Ungu Mane Te (2:1-15 pali liku tere leko kanani.)*

2:8-15 Pulu Yemo Popo Toko Kapi Ninge Makune

8 Aku kene kolea lupe lupemanga pali ,Kirasinge yembo-mane Pulu Yemo popo toko kapi ningendo maku toko molonge kinie, 'Olionga kangi konopume pali Pulu Yemonga.' ningu konopu kake tepili molonge yema 'Pulu Yemo kinie ungu niemili.' ningulie, mumindili kolko kerepale ninge ulu te naa pepili ki ola munduku Pulu Yemo kinie ungu niengi.

9 ‡Ambomanga ungu te ya nikirula: 'Olio kara pupu mongo-kenge teamili. Yemane olio kanoko yama meangi.' ningu mulumbale peangama naa pakangi. Enonga penge-indime a siku lapise langoko, kou-gollone teli melema kinie kulumbu peanga kou mone olandopa pulimoma kinie, akumene enonga kangime a siku mulumbale kou olandopa pulime pakoko, naa teangi. We mulumbalema mindi pakangi.

10 'Yemboma olio kanoko peanga kanangi.' ningulie ulu peangama mindi teangi. Aku ulume 'Pulu Yemonga amboma molemolo.' ningu yunge ungumu pilku molemele amboma a singe mele peangama. , 'Mulumbale pakomolome olio lipa tapondopili.' naa niengi.,

11 ,Kirasinge yembo maku toko molongena, amboma taka liku molko ungume naa ningu, ,yemane, mane singe ungume mimi siku pilku, ungume pilku liku awi siku molangi.

12 'Ambomane yema naa nokoko, Pulu Yemonga ungume mane naa siengi.' nilio. Unku naa ningu we taka liku molangi.§

13-14 Pulu Yemone ye Adame ou kumbi lepa tepe, pe ambo Ipu terimu. Pe ,kurumenga nomi Setenene, kolo topa kondi torumu ungume Adamene 'Sike nikimu.' nimbe pilipe naa lsimu. Ambomone , 'Wambiyemone, sike nikimu.' nimbelie Pulu Yemone nirimu ungumu pulue topa ulu pulu kerimu terimu. Akumunge amboma aku siku teko molangi.

* 2:7: bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † 2:7: Lipe Mundorumu Yema 9:15, Romo 11:13, Gallesia 1:16, 2:7-8. ‡ 2:9: Ou-Korini 11:2-16. § 2:12: Ou-Korini 11:3**.

¹⁵ Aku sike nalo amboma ‘Kirasi Yesusi molopa tenderimu tendemba mele, sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele* munduku siye kolko alieli tondolo munduku pilku mindi molko, alieli yemboma konopu mondoko, ‘Olio Pulu Yemonga amboma molamili.’ ningu yuni ulu kake telime nimbe kanolemo ulume teko, enonga imbime toko manie munduku taka liku molkolie, ambolango menge kinie Pulu Yemone ‘Eno molko kondangi.’ nimbe lipe tapondomba.[†]

3

3:1-13 (3:1-7) Kirasinge Yembo Talapemanga Tapu Yema Kinie, (3:8-13) Talapemanga Kongono Tendeli Yema Kinie, Molonge Mele Ungu Te*

¹ “Ye te yu ‘Kirasinge yembo talapemonga tapu yemo molopo nokondu liemo paa papu.’ nimbe pilimo akumu kongono paa peanga tondolomo konopu mondolesmo.” nirimu yemone ungu paa sike te nirimu.

² Akumunge Kirasinge yembomanga tapu yemo molomba yemo yu ye paa sumbi nili ye te molopa, yembomane kanoko keri kanonge ulu te yu-kinie naa peli yemo molopili. Tapu ye molomba yemo yu ambo telumunge yemo molopili. Yu molopa kondopa, ulu peangama mindi konopu kimbu sipe, kimbu ki kangi konopu melema waka kolopa temba mele mimi sipe nokopa, yembomane yu kanoko peanga kanoko yunge ungume liku awi singe ulu peangama mindi tepa, yunge ulkena onge yemboma ‘Sukundu wang.’ nimbe nokopa kondopa, ‘Pulu Yemonga ungume,’ yemboma paa mimi siku pilinge mele sumbi sipe mane simbe mele mimi sipe pilipe, aku sipe yemo molopili.

³ No nomba kekelepa naa topa, yemboma kinie mumindili kolopa opa naa tepa, yemboma kinie taka lipe molopa, irinele konopu sipe temba yemo naa molopa, kou mone olandopa konopu naa mondopili.

⁴ Yunge ambo ambolangoma nokopa kondopa, yunge ambolangoma yunge ungume taka liku pilku liku, liku awi siku molonge mele mane sipili.

⁵ Ye tene yunge ambo ambolangoma nokopa kondomba mele naa pilemu liemo Pulu Yemonga yembo talapemo[†]

* **2:15:** inie yakondo 1:5, 1:5*. † **2:15:** Ambomane ambolango menge kinie Pulu Yemone lipe tapondomba ya nilimo ungu akumunge pulumu olio mimi sипу naa pilimolo. ‘Ya mana ‘Ulu umbune te naa tepili.’ nimbe lipe tapondomba.’ nimbe niriminje? Molo “Mindili nonge aulkena wendo ongo, mulu koleana molko kondonge aulkena pang.’ nimbe lipe tapondomba.’ nimbe niriminje? Naa pilimolo. * **3::** Tapu yemanga ungu te Taitasi 1:5-9. † **3:5:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

nambepa „Molko kondangi.” nimbe, nokombaye? „Manda molo., Akumu pilipulie ‘yunge ambo ambolangoma nokomba mele ou kanani.’ nimbu nikiru.

⁶ Ye kokele Kirasinge ye molombamo Kirasinge yembo talapemonga tapu ye te naa molopili. Aku sipe yemo tapu yemo molopalie kara pumbe kinie Pulu Yemone „kurumenga nomi, depelemo[‡] kote tendepa “Kara purumumunge mindili nani.” nirimu mele yu aku sipe temba kinie kapola naa temba „kene wale mare awisili mele Kirasinge yemo molopa umbu konopu pema kinie ‘Tapu yemo molopili.’ nieni.”

⁷ Yu molomba mele ungu te pea nikirula. Tapu ye molomba yemo ulsu molonge yembomane yu kanoko peanga kanoko ‘Yu ye peangamo.’ ninge yemo mindi tapu yemo molopili. Yu tapu yemo molomba kinie ulsu molemele yembomane “Yu ye kerimu.” ninge kinie ulsu yembomane ningu kenjinge ungume „kurumenga nomi, depelemone lipe tapu yemonga melu lemba kinie kanu yemo molopa kenjimbe.

⁸ Kirasinge yembo talapemonga kongono tendeli ye molongema eno kepe i siku mele molko kondangi: Yembomane eno kanoko peanga kanoko enonga ungume liku awi siku, ‘eno olionga kongono tendeli yema molongi liemo papu.’ ninge ulume tekolie kongono tengendo mimi siku pilku takliku tengen yema molko; konopune ungu lupe pilku kerena ungu lupe ningu naa teko, yembo marendo ungu lupe ningu marendo alowa teko ungu lupe ningu naa teko; no tondolo awisili nongo kekelepa naa toko, ‘Kirasinge, yembomanga kongono tendepolie kou mone awisili limbo.’ ninge yema naa molangi.

⁹ „Kanu yema, olio Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimu lipe tapondolemo mele ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo[§] yemboma Pulu Yemone ungu lopi terimume nimbe para sirimu ungu sikema paa ambolonge yema molangi. Enone ungu sikema ambolongendo konopuni pilkulie ‘Pulu Yemone kanopa keri kanolemo ulu te konopune naa pelemo. Kongono telioma tepo kondolio lemo.’ ningu pilkulie, ungu sikema ambolangi.

¹⁰ Molonge mele ou manda manjiku kanokolie, eno molko kondoko, yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno kinie naa pepili molongi liemo ‘Kirasinge, yembo talapemonga kongono tendeli yema molangi.’ nieni.

[‡] **3:6:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. [§] **3:9:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

¹¹ Amboma* kepe, yembomane kanoko keri kanonge ulume naa teko, ulume tenge mele mimi siku pilku taka liku teko molonge amboma molko, yembo tenga ungu bulkundu naa nindiku, molko kondoko, enonga kongonoma mimi siku pilku teko kondonge amboma molangi.

¹² Kirasinge yembo talapemonga kongono tendemba yemo yu ambo telumunge yemo mindi molopili. Yunge ambo ambolangoma nokopa kondopa, yunge ambolangoma yunge ungume taka liku pilku liku, liku awi siku molonge mele mane sipe kondopili.

¹³ Yembo talapemonga kongono teko kondonge yema yembomane liku awi siku enonga imbime liku ola mundunduleme kepe, Kirasi Yesusi ‚Sike.’ ningu, pilimele mele olandopa tondolo munduku pilkulie, aku siku tondolo munduku pilimele mele pipili naa kolko yemboma sumbi siku ningu silimele.

3:14-16 Pollone Timoti I Pep mo Topa Sirimumunge Ungu Pulumu

¹⁴ Ipepámo nu simbondo topo molopolie ‘Nu kanambo.’ nimbu ‘Nu molenona nondopo paa wambo.’ konopu lepo molio.

¹⁵ Nalo ‘Ulu tene na pipi simbe kinie manda nondopo naa ombónje kene’ nimbulie ‘Pulu Yemonga yembo molemelema teko molonge mele pilieni!’ nimbu ipepámo ou topo sikiru. Aku yemboma konde molopa mindi puli Pulu Yemonga yembo talapemo. Aku talapemo ungu sikemo† lipe tapondopa tondolo pupe pepili nilimo talapemo. Unku sike akumuulkemo mele, Pulu Yemonga yembo talape akumu ungu sikemonga ulke simu mele.

3:16 Pulu Yemonga Ulumenga Ulu Pulumu Paa Olandopamonga Ungu Te

¹⁶ Ou Pulu Yemonga ungu te yuni mane sirimu ungu lopi terimumu kinié mona nimbe para sirimu aku ungu muni olio Pulu Yemonga yemboma molopo yuni kanopa peanga kanolemo ulume temolo mele lipe ora silimo aku ungu munge ulu pulumu paa tondolomo, yembomane aku ungu munge pulumu manda toko manie naa mundunge. Aku ungu pulumu isipe:

Yu mana ye te ombo mona molorumu.

Yu ulu peangama tepa molopa kondorumu mele

* **3:11:** Ambo nameleye? Giriki ungune sumbi sipu naa pilimolo. Yembo marene pilkulie, ‘Kanu amboma Kirasinge yembo talapemanga kongono tendeli yemanga amboma.’ ningu pilimele. Marene pilkulie, ‘Eno Kirasinge yembo talapemanga kongono tendeli amboma.’ ningu pilimele. † **3:15:** Unku sike akumu Kirasini olionga nimbe tendepa ungu mane sirimu ungume; inie yakondo 2:4.

Minimuni lipé ora sirimu.
 Mulu koleana angellomane yu kanoringi.
 Yunge temanemo ma koleana pali
 ,yunge yembomane, toko siliku andoringi.
 Yemboma kanu temanemo pilkulie
 'Sike.' ningu tondolo munduku pilieringi.‡
 Pulu Yemone yu mulu koleana olando lipé,
 yu ou ye tondolomo molorumu kolea
 tondolo pa teline memba pupe mondorumu.

4

4:1-5 Yembo Marene Kolo Toko Nilimele Ungumene

¹ Kinié ulu mare wendo olemomonga ungu mare, Mini Kake Telimuni isipe mele sumbi sipe nimbe para silimo: Mulu ma pora nimbé walemanga* kolo toli kurumene ungu ningema kinie, kuru marene mane singe ungume kinie, yembo marene pilkulie Kirasi 'Sike.' ningu tondolo munduku pilinge mele munduku siye kolonge.

² Kanu ungume ye topele-mapele tolimenet† kolo toko mane silimele. Kanu yemanga penge-kikime naa pepa, enonga konopuni naa pilku ulu pulu keri telemele mele naa pilku molemele.‡

³ Kanu yemane mane sikulie ningendo: "Yema ambo naa liku amboma ye naa pang." ningu, langi mare imbi sikulie "Aku langime kalaro molemo kene mi toko naa naa!" nilimele. Nalo langi akume Pulu Yemone 'Olio 'Yesusi yu sike.' nimbu tondolo mundupu pilipu, ungu sikema pilipu limolo yembomane nangi.' nimbe terimu. Aku langime lipu Pulu Yemo kinie "Ange." nimbu nomolo kinie uluri molo.

⁴⁻⁵ Pulu Yemone terimu melema pali peanga kanumu. Pulu Yemonga ungumu kinie olione Pulu Yemo kinie ungu nimolo unguselone langi kinie melema pali Pulu Yemonga mele kake telime lemba akumunge langi akume munduku siye kolko naa nonge kinie kapola molo. Pulu Yemo kinie "Ange." ningu liku nonge kinie uluri naa temba. Yembomanga Konopume Topa Bulu-Balo Sindilimo Ungu Te

4:6-16 Timoti Kirasinge Kongono Tendeli Ye Peangamo Molomba Mele Ungo Te

⁶ Inikiru mele 'Kirasinge, angenupili 'Aku siku teangi.' ningu mane sini kinie nu Kirasi Yesusinge kongono tendeli

‡ 3:16: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 4:1: Pe-Timoti 3:1. † 4:2: bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". ‡ 4:2: Aku ungumu Pisini ungune sumbi sipe ungu pulumu molemo mele molemo. Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie isipe mele molemo: Tepene enonga konopume nomba pora sirimumunge eno konopu naa peli yema mele molemele.

ye peangamo moloni. Olio ungu peangama ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ungume[§] kinie Kirasinge ungu pulume mane sirimulume kinie ou kepe yandopa kepe pilku liku teko molenoma , ‘Nanga konopu miniselonga langime.’ ningu, pilku liku teni kinie nunge konopu miniselo tondolo mundupe pepili moloni.

⁷ Juda yembomanga, aroma topa Pulu Yemonga ungumu topa manie mundumbe telemolo kange kerime tolemele akume bulu siku, ‘Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mindi pilipu teambo.’ ningu aku ulume mimi siku pilku kondoko teko moloyo.

⁸ Sike ‘kangimu enge nipili.’ nimbu ulu mare telemolo kinie akumu peanga. Aku telemolo kinie kangimu sike enge nilimomonga sike olio wallop-kolte lipe tapondolemo. Nalo Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mimi sipu pilipu temolo ulu akumu paa olandopa peangamo. Aku temolo ulumuni olio lipe tapondopa, kinié ya mana molemolo mele kinie pe mulu koleana molomolo mele kinie simbemonga akumu paa olandopa* kene Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume mimi siku pilku teko moloyo.

⁹ Inikiru ungu akumu† paa sike. Aku ungumu yembome mane konopu talo tepa naa pepili ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilinge kinie papu.

¹⁰ Alieli konde molopa mindi puli Pulu Yemone yemboma pali Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo‡ yuni paa sike olio ‘Yu sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo yemboma lipe tapondopa mindili nolemela aulkena paa sike wendo limo. Aku telemomonga pilipulie, ‘Yuni olio lipe tapondopa tepa kondomba.’ nimbu nokopo molopolie olio yunge kongonoma tondolo mundupu mindili sipu telemolo.

¹¹ Iungu nikirume pali ,andi Epesasi Kirasinge yemboma pali, ningu siku, eno teko molonge mele mane siku moloyo.

¹² Nu sike ye kangomo mindi, nalo ‘Yembomane ‘Nu ye yamu molo. Nu pilipe konginjeli naa peli yemo.’ konopu leko nunge ungumu bulu singe aulke te naa liepili. Nunge ungumu pilku liengi.’ ningu moloyo. ‘‘Kirasi, sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma na molopo tembo mele manda manjiku molko tengen mele

^{§ 4:6:} bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. * ^{4:8:} Mateyu 19:29. † ^{4:9:} Yembo mare awisilini pilkulie ‘Pollone yakondo ungu nirimumundu nirimu.’ ningu pilimele. Nalo marene pilkulie ‘Pollone ungu te nimbendo aku sipe nirimu.’ ningu pilimele. Akumunge nunu pilieni! ‡ ^{4:10:} bokumunge alsena anjokondo “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

kanangi.' ningulie ninimuni, ungu peangama ninge mele nu aku siku ningu, molko peanga tenge mele nu aku siku teliku andoko, yemboma konopu mondonge mele nu aku siku konopu mondoko; ‚Kirasinge ungume kinie yuni ‚yembomanga' nimbe tenderimu tendelemo mele, ‚Paa sike.' ningu tondolo munduku pilku molonge mele§ aku siku teko; ulu peangama manjiku teko, Pulu Yemone ‚ulu kake telime' nimbe kanolemo ulume teko, konopu kimbu sikulie ninimuni;* aku ulume teko molou.†

¹³ Na ou naa wambo nuni Pulu Yemonga bokune ungu molemoma yemboma piliengi kambu toko, aku ungumenga ungu pulume yemboma ningu siku, ‚Kirasinge yemboma teko molonge mele, mane siku molani na wambo.

¹⁴ Kirasinge yembo talapemonga tapu yemane nu ambolko, ‚Pulu Yemone ‚Yunge kongonomo teko kondani.' nimbe lipe tapondopili.' niringi kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu ye tene pilipelie yando nu nimbe sirimu kinie‡ Pulu Yemone ‚nu kongono teani.' nimbe tondolo sirimu akumu nu munduku siye naa kolou.

¹⁵ Aku tondolomo ambolko kondoko kongonoma tondolo munduku tei. Aku kongonoma ambolko teko kondoko moloni mele yembomane pali kanangi.

¹⁶ Nu moloni mele kinie, nuni yemboma mane sini ungume kinie, aku uluselo nokoko kondani. Siye naa tepili tondolo munduku aku siku teni kinie aku siku tenimunge Pulu Yemone nu kepe nunge ungumu pilinge yemboma kepe pea lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondomba.§

5

5:1-6:2 Ambo Wayema Kinie Tapu Yema Kinie Kongono Kendemande We Tendeli Yemboma Kinie Timoti Yu Kinie Enone Teko Molonge Mele Unru Mare Pollone Timoti Mane Sirimu Ungume

5:1-2 Pollone Timotindu "Yemboma Kanokolie 'Nanga Pulu Lemo Yembo Kandime.' Ningu Kanou." Nirimu Ungumu

¹ ‚Kinié Kirasinge yembo talapena molemelema kinie teni mele niembo:„

Ye anda te iri naa tani. ‚Tepa kenjimbe kinie kanokolie, ‚Yu nanga lapamo.' ningu taka liku mane sieni. Nunge angenali nokolena mele aku siku kango-yema nokani.

§ 4:12: inie yakondo 1:5, 1:5* * 4:12: inie anjokondo 5:2,22, Taitasi 2:5.

† 4:12: inie anjokondo 6:11, Pe-Timoti 2:22. ‡ 4:14: inie yakondo 1:18.

§ 4:16: bokumunge alsena anjokondo "21.kisim bek".

² Ambo yume 'Nanga anupilime.' ningu, kango-amboma kinie ambo wenepoma kinie 'Nanga kemulupili.' ningu aku sikula nokani. Nalo kango-amboma kinie ambo wenepoma kinie nokonindu 'Na kinie eno kinie umbune te wendo naa opili.' ningu paa mimi siku kanoko nokou.*

*5:3-16 Pollone "Nameleene Ambo Wayema Nokongeye?"
Nirimu Ungu Te†*

³ Ambo wayema yembo marene eno liku naa tapondonge kanume paa liku tapondoko nokani.

⁴ Nalo ambo waye te yunge ambolangoma molo yunge bamupilime molongi liemo kanu yembomane 'Pulu Yemonga ungumu pilipu teamili.' ningulie ou kumbi leko enonga yembo pulu lemoma nokoko, kanu yemboma eno ambolangoma moloringi kinie anupilini eno noko-ringimunge enone kinié aku siku pundu toko kanu ambo wayema liku tapondoko nokangi. Aku siku telemele ulume Pulu Yemone kanopa peanga kanolemomonga aku siku teangi.

⁵ Ambo waye te yu yembo tene nokomba yembo te naa molemomonga yu paa sike ambo waye penge-akoli molemo ambo akumu 'Pulu Yemone na sike lipe tapondopa nokomba.' nimbe pilipelie, ipulueli tangoli kepe Pulu Yemo kinie ungu nimbe 'Liku tapondou.' nimbe mawa tepa molemo. 'Kanu sili ambo wayema liku tapondoko nokoni kinie papu.'

⁶ Ambo waye te yu yuyu konopuni pilipe wapora topa ulume telemo ambo kanumu yu sike we molemo nalo ambomo yembo kololimu mele molemo.

⁷ Kanu ambo wayema kinie enonga yemboma kinie 'Yembomane kanoko keri kanonge ulume naa teangi.' ningu enoaku siku mane sieni.

⁸ Yembo tene yunge anumu lapaselo kinie kemulupili angenupili melte molo tolemo molo umbune te pelemo kinie naa lipe tapondopa nokopa, yunge pulu lemo yembo wema kinie naa nokomu liemo aku telemo yembomoaku sipe telemomonga yu 'Kirasi sike.' nimbe, tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopa bulu sipe, paa tepa kenjilimo. Kirasinge yembo naa molko ulsu molemele yembomane tekokenjilimele mele maniendopa, kanu yembomone tepa kenjilimo mele olandopa.

⁹ 'Kirasinge yembo talapena molemele ambo wayemanga imbime tamili.' ningulie, ambo waye mare, sike ambou

* ^{5:2:} ungu pulu te inie yakondo 4:12*. † ^{5:2:} Jemisi 1:27.

leko, walsikele mindi ye pulime mindi‡ ‘ambo wayema’ ningu imbi tangi.§

¹⁰ Kanu ambo wayema enone ou teringi mele piliengi! Ou enonga ambolangoma langi siku nokoko kondoko, yembo ponengema “Ulkena wangi.” ningu nokoko kondoko, Kirasinge yembomanga kongono kendemande tendeko,* umbune pelemo yemboma liku tapondoko, aku siku ulu peangama tondolo munduku teko moloringi mele ningu singe pilinge ambo wayemanga imbime mindi tangi.

¹¹⁻¹² Nalo ambo-waye kango-amboma ‘Ambo-wayema.’ ningu imbi naa tangi. Eno Kirasi konopu mondoko pilimele mele ye te lupe konopu mondoko pilinge ulumuni topa manie mundumbe kinie ou kokele ambo wayema molkolie “Kirasinge kongonomo manjipu tendepo molomolo.” ningu, ningu panjeringi mele munduku siye kolonge kinie ‚Pulu Yemone, eno ‘Teko kenjeringi.’ nimbé kene enonga imbime ambo wayemanga imbime kinie tere leko naa tangi.

¹³ Ulu te i siku telemelela: Eno ‘yemboma kinie we ungume nimbu tapu topo molamili.’ ningu yembomanga ulkemanga andokolie kongono naa teko siye kololi ulumu mindi pilku liku telemele. Aku mindi molola. Yembomane ulu te telemele mele naa kanoko yembomanga anjo anjo we nindiku temane toko siliku andoko, yembo mare ulu teko ungu nilimelema ‘paa piliemili!’ ningu andoko walsiku pilku komu tendeko molemele. Yemboma ungu kiyengo ningu nilimelema wa pilku anjo puku ningu silimele.† Aku siku telemele mele olio kanopo keri kanolemolo ulume eno andoko telemele.

¹⁴ Aku siku telemelomonga nane ambo-waye kango-amboma tengen mele isipu nikiru: Eno altoko ye puku, ambolango mengo, enonga yema kinie ambolangoma kinie nokangi. Aku tengen kinie olianga opa puluemanga tene‡

‡ 5:9: Lipe Mundorumu Yema 6:1. ‘Lipu tapondopo nokamili.’ ningu imbime toringi.

§ 5:9: “walsikele mindi ye pulime” akumunge pulumu kerekale nilimele. Yembo awisilini pilkulie ‘Walsikele mindi ye purumu. Pe yemo kolorumu kinie kamu ambo waye molorumu.’ ningu pilimele. Yembo marene pilkulie ‘Ye telu mindi walse pulimo. Ambo marenge ye kolemele kinie altoko ye telu mindi pulimele.’ ningu pilimele. Yembo marene pilkulie ‘Ambo mare ye ou pulime we molangi munduku siye kolko ye lupema naa puringi ambo wayemando nirimu.’ ningu pilimele.

* 5:10: Giriki ungune “Kirasinge yembomanga kimbume kulumiye tondoko” molemo nalo akumunge ungu pulumu ya torumulu molemo. LLuku 7:44, Jono 13:4-5,12-17, Mateyu 20:25-28 kanani.

† 5:13: Ou-Tesallonaika 3:11, Ou-Pita 4:15. ‡ 5:14: Yembo marene ‘opa-pulue’ yu kurumenga nomi Setene konopu lemele. Nalo marene pilkulie ‘Pollone ‘Ulsukundu molemele yemboma olianga opa-puluema.’ nimbe pilipe aku sipe pep torumu.’ ningu pilimele.

enone teko molonge ulu te kanokolie olio Kirasinge yembo-manga bulkundu ungu keri te nindinge aulke te naa lemba.

¹⁵ Mare ou moloringi mele koronga munduku siye kolko bulu siku ‚kurumenga nomi, Setene[§] lombili pulimele kene* ‚Wema aku siku konopu alowa teko naa teangi.’ ningu ya nikiru mele teangi..

¹⁶ Ambo te Kirasi ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilimo ambo te yunge pulu lemo ambo mare ambo wayema molemelema aku ambomo yuni eno lipe tapon-dopa nokopili. Kirasinge yembo talapemone[†] kanu ambo wayema nokongendo umbune te naa tepili. ‘Kirasinge yembo talapemone ambo waye sike penge akolime mindi nokangi. Wema nokonge kongonomone penge akolime nokonge aulkemo pipi simbe.’ ningu aku siku teangi.

5:17-20 ‘Kirasinge Yembomane Enonga Tapu Yemane Kongono Teko Kondolemelema Nokoko Kondangi.’ Nirimu Unzu Te

¹⁷ Kirasinge yembo talapemo kinie, talapemonga melema kinie, paa nokoko kondolemele tapu yema[‡] we yembomane olundopa kapi ningu mele olundopa kalonge kinie papu. Pulu Yemonga ungumu ningu siku, yemboma mane silimele tapu yema kepe paa sike aku siku mele kalonge kinie papu.

¹⁸ Pulu Yemonga bokune aku tengemonga ungu te nimbe molemo kene aku siku teangi. Aku ungumuni nimbendo:

“‘Rasi-witi mongoma wendo pupili.’ ningu

kongi kaoma witi unjoma

andoko kambilinge kinie

‘Eno witi mare naa nangi.’ ningu

kerema pipi singe kinie

kapola naa temba kene

pipi naa siengi.

‘Kongi kaoma witi nonge tenge kinie

‘Enonga mele kalolim papu nokomele.’

ningu siye kolangi.’[§]

aku sipe ungu te molemo. Unzu te molemola, akumuni nimbendo:

“Kongono tendelemele yemboma

papu mele kalolime linge.”^{*}

nimbé molemola.

¹⁹ Yembo tene nimbendo: “Tapu ye tene isipe tepe kenjemu.” nimbé kinie naa pilieni! Yembo talo molo

^{§ 5:15:} bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”. * ^{5:15:} Aku ungumunge pulumu kerepale nilimele. ^{† 5:16:} bokumunge alsena anjokondo “43. sios”.

^{‡ 5:17:} bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”. ^{§ 5:18:} Unzu Manema 25:4, Ou-Korini 9:9. * ^{5:18:} Mateyu 10:10, Ou-Korini 9:14.

yepokane "Sike aku sipe temu. Olio mongone kanomulu." molo "Komuni piliemulu." ningue kinie mindi 'Sike aku sipe temu lepamo.' ningue pilieni!†

²⁰ Tapu ye marene ulu pulu keri mare 'sike' tengi liemo we yemboma‡ pilku molangi eno mane siku iri tani. 'Eno mane siku iri toni kinie we tapu yema pilkulie pipili kolko 'Olio aku sipu naa teamili.' niengi.' ningue yemboma pilku molangi eno mane siku iri tani.

5:21-25 'Timoti Yu Yuyu Kongono Telemoma Nokopa Kondopili.' Nirimu Ungu Te

²¹ Nane nundu nimbo mele Pulu Yemo kinie Kirasi Yesusi kinie§ Pulu Yemonga angelloma kinie akumene 'Papu ninkinu.' ningue molangi. Nane nundu tondolo mundupu nimbondo: "Nuni "Tei." nikiru mele paa aku siku sumbi siku tei." nikiru. "Yemboma nokoko 'Teangi.' ninindu eno kinie pali telu siku nokani. 'Yembo mare konopu mondoni yemboma molo nunge pulu lemo yemboma manjiku takliku nokoko, wema tondolo munduku nokoko, naa teani.' nikiru.

²² Nuni ye te liku 'Pulu Yemonga tapu ye te molopili.' ningue yu kini ambolko lkisiku mako naa tou. Yema mimi siku kanoko apurukulie mako toyo. Mako toni ye marene pe ulu pulu keri tengenue kinie nu eno kinie umbunema menge akumunge mimi siku kanoko tapu yema mako tani. Ulu peangama manjiku teko, Pulu Yemone 'Ulu kake telime.' nimbe kanolemo ulume teko, konopu kimbu siku moloyo.*

²³ (,Nalo 'Sumbi sipu molambo.' ningue, umbu-no manjiku noleno mele pe aku siku naa teani. Nu kuru taki-teki topa nunge olona manda naa telemo kene 'Kuru pora nimbe kangi tondolo pupili.' ningue no-waene kolte nani.)†

²⁴ ,Tapu, ye marene ulu pulu keri telemelena sumbi sipe para lemo akumunge kotena‡ ou naa pang'i kote pilimo

† 5:19: Ungu Manema 17:6, 19:15, Pe-Korini 13:1. ‡ 5:20: Yembo marene pilkulie "Tapu ye wema pilku molangi." nimbe nirimu." ningue pilimele nalo yembo awisilini "Yu Kirasinge yemboma pali pilku molangi." nimbe nirimu." ningue pilimele. § 5:21: bokumunge alsena anjokondo "13. God", "23. Krais".

* 5:22: ungu pulu te inie yakondo 4:12*. † 5:23: Timotini molopha yemboma tapu tepea nokomba mele Pollone ungu awisili yu mane sirimu nalo ya 5:23 pala () akune Timoti yuyundu 'Piliepili.' nimbe nirimu. 5:22 molemo mele pilkulie ya pala (), akune molemo mele nimbe nirimunje ningue pilimele, nalo Pollo Timotiselo moloringili kinie maratene awisili naa lierimumunge kuru torumu kinie no-waene noringila. Umbu-no kapola naa molorumu kinie 'Kuru naa topili.' ningue waene kinie waka-maka noringi akumunge Pollone aku sipe nirimunje ningue pilimele. 'Umbu-no keri manjipe norumumunge taki-teki yu kuru torumunje.' ningue pilimele. ‡ 5:24: Kote nambolka kotemondo nirimunje, naa pilimolo. Pulu Yemone kotemo pilimbendo nirimunje, molo mana Pulu Yemonga yembo talapena sukundu kote pilimelemondo nirimunje.

yemone ou teko kenjilimele mele sumbi sipe pilimo; ye marene ulu pulu keri lopi teko telemelema ou sumbi sipe para naa lemba nalo pe kotena mona lemba.

²⁵ Aku sipela, yembo marene ulu peangama telemelema sumbi sipe mona lemo; marene telemelema lopi tepa pelemo, nalo pe lopi tepa naa pumba. Pe akume pali mona lemba.

6

6:1-2 Kongono We Tendeli Yembomane Enonga Nokoli Yemboma Liku Awu Singe Mele Ungu Te (I ungumu 5:1 pulu polopa nimbe molemo.)*

¹ „Kirasinge yema molemele, yembo kendemande kongono we tendeli yembomane ‘Enonga kongono nokoli yembo akume peangama.’ ningu enonga ungume pilku liku, liku awi siku molangi. ‘Kongono nokoli yema kinie ulsukundu molemele yembomane tepo kenjimolo mele kanokolie, Pulu Yemonga imbimu kinie, Kirasinge ungume Pollo kinie ye mare kinie enone mane siringi ungume kinie, ungu taka tondoko naa niengi.’ ningu aku siku taka liku kongono teko kondoko molangi.

² Kendemande yemboma enonga kongono nokoli yemboma Kirasinge yemboma molemele kinie ‘Eno kinie olio kinie angenupili molemolomonga enonga ungume pilipu naa limolo kinie uluri molo.’ ningu enonga ungume bulu siku kongono sumbi siku naa tenge kinie keri. Aku siku paa naa teangi! ‘Kongono nokoli yemboma olianga angenupilime. Enonga ungume pilipu lipu kongono tepo kondomolo kinie eno molko kondonge.’ ningu enonga kongono ningema olandopa teko kondangi. Kirasinge yembo naa molemele nokoli yembomanga ungume pilku liku kongono we telemele mele naa teko, olandopa teko kondangi.

6:2-11,17-19 Mele Kande-Kandema Liku Nosilimelemanga Ungu Pokore

6:2-11 Mele Kande Kandema Konopu Mondolemelemanga Ungu Pulu Te

Inu mane sikiru mele ‘Yemboma paa aku siku teangi.’ ningu tondolo munduku mane sieni.[†]

* 6:: Epesasi 6:5-7, Kollosi 3:22. † 6:2: ‘Timoti “Mane sipili.” nirimu ungumu Pollone inie maniekondo torumu molemo.’ konopu lemolo. Nalo yembo marene ningendo: “Molo. Pollone ou yakondo torumu akumundu nirimu.” nilimelemonga ‘ya awi-suku-singine ungu akumu yuyu molopili.’ nimbu torumulu.

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge[‡] ungu akumu ungu sikema mindi pelemo, kolo toli ungu te naa pelemo; akumu Pulu Yemone olio 'I siku i siku teko molko kondangi.' nimbe mane silimo ungumu kinie, kanu ungume ye tene mundupe siye kolopa ungu te lupe kolo topa mane simu liemo

⁴ Yu kara pupe yuyu pilimo mele ungume mindi 'Ungu peanga sikema.' nimbe kanu ungume mindi konopu mondopa 'Na pilipe konginjeli pelemo yemo molio.' nimbe pilimo nalo yu konopu naa pelemo, ungu telu kepe mimi sipe naa pilimo. 'Konopu siembo.' nimbe yu ungu-menga pulumu yemboma kinie kere-kuru lipe kerepale nilimo. Aku sipe telemo ulumene isipe ulume 'Yemboma teangi.' nilimo: Yembo marene anjo yando imbi olandopa molemo yemboma kanokolie eno kinie konopu keri panjiku, yemboma kinie irinele teko, yembomanga ungu bulkundu nindiku, yembo tene ungu te nilimo kinie molo ulu te telemo kinie konopu awisili kimbu siku,

⁵ alieli konopu sumbi sipe naa pelemo yemboma kinie irinele telemele. Aku siku telemele yema ungu sikema konopune naa pelemo. Enonga konopuni pilkulie, 'Pulu Yemonga kongono tendemolo kinie mele kande kandema lipu kamakoma molomolo.' konopu lemele.

⁶ Sike Pulu Yemonga kongono tendemba yembomo aku sipe tembamonga mele peanga awisili limbe, nalo akumu isipe mele: Pulu Yemonga kongono tendeli yembo tene konopuni pilipelie 'Nane Pulu Yemonga ungumu pilipu tepo molio. Mele nosikirume manda tekemo.' konopu lepa konopu pe nipili molomu liemo yuaku sipe molemomonga yu mele kande kandema nosilimo none telemomonga yu molopa kondolemo.

⁷ Olio meringi kinie melte naa meli we orumulu kanumu. Altopo kolomolo kinie melte naa meli we pumolola.[§]

⁸ Mulumbale kepe langi kepe manda temu liemo konopu sipu konopu pe nipili molamili.

⁹ Yembo tene 'Na mele kande kandema nosipu yembo kamakomo molambo.' konopu lepalie kanu sili melema limbe telemomonga kurumenga nomi Setenene, yu kondi tolemo kinie melema limbendo tepa kenjilimo. Kanu yemone aku sipe konopu lemo kanumu yunge konopune melu mele lemo. Mele kande kandema konopu lipe mundupelie yu kekelepa topa molopa kenjimbe aulke kerine kamu pulimo.

¹⁰ Kou mone konopu mondoli ulu akumu ulu pulu keri awisili wendo olemomonga pulumu. Yembo marene

[‡] **6:3:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais". [§] **6:7:** Jopo 1:21, LLuku 12:13-21.

'Kou mone liemboa!' ningu konopu paa olandopa liku mundukulie ungu sike tondolo munduku pilimelemo munduku siye kolkolie konopune pilku keri pilku konopune sukundu mindili awisili nongo molemele.

6:11-16 Pollone Timoti Yuyu Tepa Molomba Mele Mane Sirimu Ungu Te

¹¹ Nalo nu Pulu Yemonga yemo kene ulu pulu kerime munduku siye kolko kowa pukulie ulu peanga isilime mindi konopu kimbu siku teko molani; Ulu sumbi nilime kinie, Pulu Yemonga kongonomo kinie, tondolo munduku piliei ulumu* kinie, yemboma konopu mondoli ulumu kinie, ulu peangama tenindu tondolo munduku ambolko munduku siye naa kololi ulumu kinie, yembo tene nu tepa kenjimbe kinie pundu naa toko, taka liku mololi ulumu kinie, 'Aku sipe ulume mindi tepo molambo.' ningu konopu kimbu siku molani.[†]

¹² Yembo te mele kalolimu limbendo yemboma kinie pea kere-kuru liku lkisilimele kinie paa tondolo mundupe lkisipe siye naa kolemo mele Kirasinge ye 'Sike.' ningu tondolo munduku pilino yemo molenomonga paa aku siku 'Mele kalolimu liembo.' ningu kere-kuru paa liku tondolo munduku lkisei! Nu 'konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu[‡] paa lipu ambolambo!' ningu tondolo munduku lkisiku siye naa kolko molani.[§] 'Konde molopa kondopa mindi puli ulu pulu' nikiru kanumu yembo awisili pilku molangi nuni 'Sike.' ningu tondolo munduku pilierinu mele ningu para sirinu kinie Pulu Yemone 'Konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu simbo lieni.' nimbe nu ou walserimu kanumundu nikiru.

¹³ Pulu Yemone melema pali 'Konde pupili.' nilimo yemo kinie, Yesusi Kirasi Pondiasi Paillatenga kumbikerena Yesusi Kirasi yunge ungu pulu sikemo pipili naa kolopa sumbi sipe nimbe para sirimu yemo kinie, kanu Pulu Yemo kinie kanu Yesusi Kirasi kinie pilku kanoko molangili ikongonomo nu paa teni mele nimbu sipulie nimbondo:

¹⁴ 'Nu Pulu Yemonga kongono tendani.' nimbu nu mako torumulu mele pilku,* Pulu Yemonga ungumu nokoko kondoko molou! 'Aku ungumu yembomane kanoko keri naakanangi. Nane ulu te tembo kanoko keri naa lakanangi.' ningu kalaro mololi ulume kinie ulu kerime kinie naa teko Pulu Yemonga kongonomo mindi teko kondoko molani.

* **6:11:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † **6:11:** inie yakondo 4:12, Pe-Timoti 2:22. ‡ **6:12:** 19 bokumunge alsena anjokondo "24. laip". § **6:12:** Ipuru 12:1, Ou-Korini 9:24-27, Pe-Timoti 2:5, 4:7. * **6:14:** pala , akune molemo ungumu inie 6:12.

Olionga Awili Yesusi Kirasi mona yando ombá kene nu aku siku mele munduku siye naa kolko teko mindi molani.

6:15-16 Pollone Pulu Yemo Kapi Nirimu Ungu Te

15 Yu yando ombá walemo Pulu Yemone ou mako torumu aku walemonga "Pu." nimbé kinie mona yando ombá. Pulu Yemo yu molopa kondoli ulu pulumu pelemo yemo, olio nokolemele yembomanga engema maniendopa, yuni olio nokolemo engemo olandopa,

ye nomi kingimenga pali

yu ye nomi kingi awili olandopamo,

yembo awilimenga yu ye awili olandopamo.[†]

16 Kololi ulu pulumunge yu mindi manda naa kolomba, alieli molopa mindi pulimo pumbe.

Yu molemona pa awili tepa telemomonga
olio akune manda sukundu naa pumolo.

Ou yembo tene yu naa kanorumu.

Kinié yembo tene yu manda naa lakanomba,[‡]
kanu Pulu Yemone wale te yuyu pilipe
yundu "Pu." nimbé.

Kanu Pulu Yemo yunge imbi olandopa molemomo kinie
yunge tondolomo kinie alieli pepa mindi pupili.

Aku sipe tepili.[§]

*6:17-19 Pollone Yembo Kamakomando "Pulu Yemo Mindi Tondolo Munduku Pilku, We-Yemboma Kou Mone Siku Liku Tapondangi." Nirimu Ungu Te** (6:2-11 kinie pea kanani.)

17 Ya mana mele awisili nosilimele yembo kamakomando i siku mane sieni: "Aku melema keri lemba kene kara naa puku, 'Mele awisili nosilimolomonga kapola molo-molo.' naa niengi. 'Olio konopu sipu molamili.' nimbe mele peanga awisili silimo simbe Pulu Yemo, 'Sike olio nokopa kondomba.', ningu tondolo munduku pilku nokoko molangi." nieni.

18 Kanu yembo kamakomando i siku mane sieni: "Yemboma liku tapondoko, ulu peanga awisili teko, mele nosilimele melema konopu kimbu siku naa molko, yembo mele molo tombama mare toyo toko moke teko siengi." niyo.

19 "Aku tenge kinie eno pe kapola molonge ulumunge mele tondolo awisili nosinge kanu kinie paa molko kondonge ulu pulu sikemo[†] liku ambolonge." ninguaku siku enondo niyo.[‡]

[†] 6:15: Lipe Ora Sirimu 1:5, 17:14, 19:16. [‡] 6:16: Jono 1:18, Jono Kumbi-Lepamo 4:12. § 6:16: inie yakondo 1:17. * 6:16: LLuku 12:13-21.

[†] 6:19: inie nondopa 6:12. [‡] 6:19: Mateyu 6:19-21, LLuku 12:33-34. Mateyu 19:16-26 kananila.

*6:20-21 Timotini Kongono Temba Mele Yu Yuyu Mimi Sipe
Nokopili Ungu Te*

²⁰ Kango Timoti, Pulu Yemone nu kongono sirimumu mimi siku nokoko molou. Ma koleamonga ungu wema, Pulu Yemone pilipe keri pilimo ungume kinie, kolo toli ungu mene Pulu Yemonga ungumu topa manie mundumbe telemo ungume kinie, naa pilku, bulu sieni. Aku ungu mendo kolo toko "Enonga pilipe konginjeli pelemomane nimbu sikimulu." nilimele kanumu.

²¹ Kanu ungume yembo marene 'Sike ungume.' ningu tondolo munduku pilieringimunge Pulu Yemonga ungu sikema ou tondolo munduku pilieringi mele munduku siye kolko aulke lou lieringi kene ,nu kanu ungume bulu siku naa pilieni!,

„Pulu Yemone, eno we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru.,

PE-TIMOTI Pollone Ye TIMOTI Pepá PE Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie Timotiselonga ungu pulu mare bokumunge yakondo gomo 714 kinie gomo 1052 kinie molemo.

Pilipe konginjeli yembo marene pilkulie 'Ye Niro, Romo Gapomano Ye Paa Awili Kumbine molorumu kinie Pollo wale talo siku Romo ka siringi, ka ulkena pepa ipepámo torumu.' ningu pilimele. Yu kolea awili Romo ou kumbi leko ka siringi kinie we ulke tenga perimu (Lipe Mundorumu Yema 28:30) nalo pe yu ka siringi kinie yu ka-ulke suluminia keri tenga panjeringi. 'Kolea akumu no molopa ali tepa pa awili tepa naa teli koleamo.' ningu pilimele. Ipepána 4:13 kanani. Aku suluminia kerine pepalie ipepámo torumunje.

Ka-ulke nokoli yemane Pollo nokoko naa kondoringi. Yunge pulu lemo yemboma naa lamoloringi. Yu 'Nondopo kamu kolombo.' nimbe pilierimula. Akumunge inie 1:16, 2:9, 1:15,17, 4:6-8 kanani.

'Timoti kolea awili Epesasi molopili Pollone ipepámo topa sirimu.' ningu pilimele.

Timoti yu kinie pea kongono andoko teringilimunge Pollone 'Yu ulu peangama tepa molopili.' nimbe ipepámo topa sirimu. 'Yembomane yu umbune siku mindili singe kinie kepe Pulu Yemonga kongonomo mundupe siye naa kolopa tondolo mundupe tepa molopili.' nimbe ipepámo topa sirimu. "Yembomane kolo toko kondi tonge kinie komu tendeko naa pilieni! Aku siku ungu nilimelema pilimele yemboma enonga Pulu Yemo tondolo munduku pilimele mele munduku siye kolemele." nirimula.

Pe-Timoti 1:14 kinie Ou-Timoti 6:20 kinie Pollone Timotindu "Temane peangamo nokoko kondou!" nirimu. Akumundu Pe-Timoti 2:1,2; 3:8,10-12,14-16; 4:1-8,17 ungu mare molemola.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie ungu awisili telu sipe molemo mele i-sipe: Ou-Timoti 3:2-5 tapu yema molonge mele ungu te Taitasi 1:6-9 molopa, Ou-Timoti 1:4 mele Taitasi 1:14 molopa, Ou-Timoti 4:12 mele Taitasi 2:15 kinie 2:6 kinie molopa, opa temolo ulumu kinie keru-kuru lipu lkisimolo ulumu-selo Pe-Timoti 4:7, 2:5 mele ungu mare Ou-Timoti 1:18-19 kinie 6:12 kinie molemo. Aku kene pepá yepoko peama liku tere leko mimi siku kanonu liemo papu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-4 pali POLLONE TIMOTINDU “ ‘PULU YEMONGA SIKE KONGONO TENDELI YEMO MOLAMBO.’ NINGU TONDOLO MUNDUKU TEKO MOLANI.” NIRIMU UNGUMU

*1:1-2 Pollone I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu**

¹ Na Pollo, Pulu Yemone na mako torumu-ne Kirasi Yesusini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu yemo[†] molio. ‘Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molemele yemboma konde molko kondoko mindi punge mele[‡] ungumu andopa yemboma nimbe sipili.’ nimbe Pulu Yemone na mako torumu.

1:2-2:13 Pollone Timotindu “Tondolo Pupili Molopa, Pulu Yemonga Kongonomo Tendembando Siye Naa Kolopa Temane Peangamo Pipili Naa Kolopa Molopili.” Nirimu Ungu Te

² Nane Timoti nu nanga malo konopu mondoliomo ipepámo topo sikiru.

Lapa Pulu Yemo kinie olionga Awilimu Kirasi Yesusiselone[§] nu we kondo kolko teko kondokolo, nuni walse walse ulu mare teko kenjení kinie nu kondo kolkolo “Mindili nani.” naa ningulu, ‘Nu konopu pe nipili taku liku molani.’ niengili.

1:3-18 Temane Peangamo Pipili Naa Kolomolomonga Ungu Te

³ Nanga anda-kolepalimene Pulu Yemonga ungu manema pilku liku teringi mele na aku sipu ulu telioma konopuni pilipulie ‘Te tepo kenjikiru.’ nimbu naa pilio. Telio mele Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo.’ nimbu pilio. Aku kongono tendelio Pulu Yemo kinie tangoli kepe ipulueli kepe ungu nimbu mawa tepo molopo, nuni teko moleno mele pilipu nunge mawa tendepolie, yu kinie “Ange.” nilio.

⁴ Nu ou kola terinu mele altopo pilipulie ‘Na konopu awili tepo siembo. Nu kanamboa!’ konopu lelio.

⁵ Nu moleno mele pilipulie, nu Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilino mele altopo pilio. ‘Tondolo munduku pilino mele kolo te naa toleno.’ nimbu pilkiru. Nu tondolo munduku pilino mele bami LLoisi kinie aminie Yunisiselo* ou pilieringili. ‘Elo pilieringili mele nu aku siku pilino.’ nimbu pilipulie ,Pulu Yemo kinie “Ange.” nilio.».

* **1::** Ou-Timoti 1:1-2. † **1:1:** 11 bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”.

‡ **1:1:** 10 bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. § **1:2:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “6. Bikpela”, “23. Krais”. * **1:5:** Lipe Mundorumu Yema 16:1.

⁶ Nu aku siku pilku moleno mele pilipulie, nane nu ambolorundu kinie[†] Pulu Yemone nu tondolo te we sirimu akumu yembomane ‘Tepe tondolo awili tepa nopili.’ ningi popo tolemele mele nu aku siku ‘Pulu Yemone tondolo sirimunu enge paa olandopa nipili.’ ningiaku tondolomone ‘nu alieli enge ningi kongono teani.’ nimbu nikiru.

⁷ Pulu Yemone olio pipili kololi ulu pulumu naa sirimu.[‡] Tondolo puli ulu pulumu[§] kinie, konopu mondoli ulu pulumu kinie, olio oliolio nokopo kondomolo ulu pulumu sirimu kene ,aku siku kongono teani.

⁸ Akumunge olionga Awilimunge ungumu ,yemboma, ningi sinindu ,‘Aku tembo kinie na mindili siku tongenje.’ ningi, mini-wale naa mundeni. Na yunge kongono tendeliomonga ka ulkena pelio akumu nu ,‘Aku siku ka singenje.’ ningi, mini-wale naa mundeni. ‘Na temane peangamo topo simbo kinie Pollo mindili silimele mindili nolemo mele na aku sipu mindili singi mindili nondu liemo uluri molo.’ ningi kongono teani. Pe sike mindili singi mindili nonu liemo Pulu Yemone nu tondolo silimomone nu tondolo munduku moloni.

⁹ ‘Tondolo mundupu molamili.’ nimbe tondolo silimo Pulu Ye akumu olio lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondopa,* olio mako topa ‘Yunge yembo kake telime molangi waa.’ nirimu Pulu Yemo. Olio aku sipe lipe tapondopa mako torumu olione oliolio ulu te terimulumunge kanopalie aku sipe naa tenderimu. Yuni yuyu olio temolo mele pilipe mako topa olio we kondo kolopalie olio ‘Waa.’ nimbe lipe tapondorumu. Paa koronga ou yuyu molopalie yuni ‘Kirasi Yesusini olionga nimbe tendembamonga olio we kondo kolopo ,lipu tapondombo.’ nirimu,

¹⁰ nalo kinié olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Kirasi Yesusi[†] mana ombo olionga nimbe tenderumumunge Pulu Yemone olio we kondo kolemo mele mona wendo orumu. Lipe Tapondoli Ye Kirasi Yesusini kololi ulumu kamu topa manie mundupe,[‡] yunge temane peangamo ,‘Sike.’ ningi tondolo munduku pilimele ulumu, ni naa kolopa konde molopa mindi puli ulu pulumu limolo aulkemo wendo ombo mona lierimu.

¹¹ Kanu temane peangamonga Pulu Yemone na ,Pollo,

[†] **1:6:** Ou-Timoti 4:14. [‡] **1:7:** Romo 8:15. [§] **1:7:** Ya “tondolo puli ulu pulumu” molemo akumu ‘Pollone Mini Kake Telimundu nirimu.’ ningi pilimele. Giriki ungune ungu telumu. * **1:9:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. [†] **1:10:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”. [‡] **1:10:** Ou-Korini 15:26, Ipu 2:14.

mako topalie, 'Itemane peangamo andoko ningu siku, Kirasini lipe mundorumu ye te molko, yunge ungumu yemboma mane sini yemo molani.' nirimu.§

¹² Na aku sipu kongono teliomonga na aku siku mindili silimele mindili nolio. Nalo na 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilio* yemo tepa molemo mele pilipulie, na temane peangamo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilio ulumu kinie, yunge kongono sirimu teliomo kinie, yuni mimi sipe nokombamonga keri naa lepa we lepa mindi pupili mulu maselo pora nimbé walemo wendo ombámonga pilipulie na pipili kolopo konopu umbune pepili naa molio.

¹³ 'Timoti, nu Kirasi Yesusini lipe tapondomba kinie nuni 'Yu sike.' ningu pilino mele tondolo munduku pilku, Yesusi kinie yemboma kinie konopu mondokolie nane ungume nu nimbu sipu, mane sipu, nirindu pilierinu mele mimi siku pilkulie aku siku mindi manda manjiku yemboma mane sieni.

¹⁴ Pulu Yemone nu temane peangamonga kongono sirimu akumu 'Mele paa peangamo. Kou olandopa pulimo melte mele.' ningu nokoko kondani. Olionga konopune Mini Kake Teli molemomone nu enge simbemone aku kongonomo mimi siku nokani.

¹⁵ Esia poropinji ,nu moleno, koleana molemele 'Kirasinge, yemboma pali na munduku siye koloringi mele nu pilino. Kanu yembomanga Pikillusí kinie Emekenesiselone na munduku siye koloringilila.

¹⁶ Ye Onesiporasi† na ka ulkena perindu kinie pipili naa kolopa, 'Na konopu waengo sipili molambo.' nimbe wale awisili lipe tapondorumumunge Awilimuni yu kinie yunge yemboma kinie kondo kolopa lipe tapondopili.

¹⁷ 'Na ka ulkena perindu kinie yuni na pipili naa kolorumu nikiru akumunge ungu te niembo: ' Yu kolea awili Romo ombalie na mindili sipe koropa pe na molorundune ombo kanopa lenderimu.

¹⁸ Kote walemo wendo ombá kinie Awilimuni yu kondo kolopa tepe kondopili. Na kolea awili Epesasi molorundu kinie kepe yuni na wale awisili lipe tapondorumu mele 'Timoti, nu pilino kanumu.

2

2:1-13 Pollone Timotindu "Nu Kirasi Yesusinge

§ 1:11: Ou-Timoti 2:7. * 1:12: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

† 1:16: inie anjokondo 4:19.

¹ Nanga kangomo, ‚Pulu Yemone nu kongono sirimu akumu mimi siku nokani.’ nikiru,* akumunge, Kirasi Yesusinge we kondo kololi ulumuni nu tepa tondolo mundundopili.

² Kanu kinie yembo awisili pilku molangi nane nu nimbu sirindu ungu kanume Kirasinge ungumu nokoko kondolemele yema, yemboma manda mane siku kondonge ye mare ningu sieni.

³ ‚Kirasi Yesusinge opa teli ami ye peangamo molio.’ ningu na mindili nolio mele mindili noni kinie ‚Uluri molo.’ ningu tondolo munduku molani.

⁴ Ye te opa teli ami ye te molopalie, yu we kongono lupe lupema konopuni naa pilipe, yunge opa teli ye awilimuni ‚yu telemo mele kanopa peanga kanopili.’ nimbe aku kongonomo mindi tondolo mundupe pilipe molemo.

⁵ Aku sipela, yembo te yembo mare kinie pea kere-kuru liku aulke lkisilimele yembomo yu ‚Lkisembo.’ nimbe kere-kuru liku lkiseli ungu manema pilipelie lkisilimo. Ungu manema naa pilipelie lkisemu liemo yu kere-kuru lipe lkisilimomonga mele kaloli te naa limo.

⁶ ‚Aku sipela,’ yembo tene ponie mindili sipe tepa nokopa kondolemo yembomone kumbi lepa langi awisili peangama paa limbe.

⁷ Ya ‚nundu, nikiru ungumunge pulume Awilimuni† nu lipe ora simbe kene nikiru mele paa mimi siku pilku molou.

⁸ Yesusi, Pulu Yemone mako torumu ye nomi Kirasimu, yu ‚ye nomi kingi, Depisini kalopa lsimu yemo,‡ kolopalie lomboropa ola molorumu mele temane peangamo topo silio, aku yemo ‚molemo mele, konopu kimbu siku molani.

⁹ Kanu temane peangamo nane topo silipu andoliomonga yembomane ‚Na Gapomano ungu manema pulue topa tepa kenjeli yemo.’ ningu na umbune awisili siku ka silimele mindili nolio nalo Pulu Yemonga ungumu ka manda naa silimele.

¹⁰ Akumunge, ‚Pulu Yemone “Nanga yemboma molangi.” nimbe mako torumu yemboma kepe Kirasi Yesusi ‚Sike’ ningu tondolo munduku yu pea tapu toko molemelemonga pe mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondopili.’§ nimbu na alieli enonga nimbu mindili awisili nolimo ‚Uluri molo.’ nimbu taka lipu mindili nombo molio.

* **2:1:** inie yakondo 1:14. † **2:7:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

‡ **2:8:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “32.1. Pikinini Bilong Devit”.

§ **2:10:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”.

11 Ungu te, akumu paa sike manie naa pumbemonga olione 'Aku ungumu sike.' nimbu manda tondolo mundupu pilimolo ungu te, akumu isipe:

'Kirasi kinie pea kolomulu liemo*

yuconde molomba mele

olio yu kinie pea konde molomolo;

12 Olio mindili nomolo kinie

tondolo mundupu molopo siye naa kolomulu liemo

olio yu kinie pea ye nomi kingime molopo

melema nokomolo;†

olione 'yembomando' "Yesusi yu

kanopo imbi naa silimolo.

Yunge yemboma naa molemolo." nimulu liemo

yuni 'Lapando' "I yemboma

na kanopo imbi naa silio.

Eno nanga yemboma molo." nimbéla.‡

13 Yuni yunge ungume alowa naa telemomonga

'olio ou 'Yu sike. Yunge ungumu sike.' nimbylie

pe konopu alowa tepo, 'Yu sike molo.

Yunge ungumu sike molo.' nimulu liemo§

yuni nilimo mele sike wendo olemo ombá.*

'ungu akume nimbe molemo mele paa sike., Opa Teli Ami
Ye Enge Nili Te Molani." Nirimu Ungu Te

2:14-26 Pollone Timotindu "Nu Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanomba Kongono Tendeli Yemo Molani." Nirimu Ungu Te

14 'Timoti, 'Aku ungume yemboma alieli pilku molangi.' ningu alieli ningu sieni. 'Pulu Yemo pilku molou.' ningu yu walsikulie yembomando i siku nieni: "Eno naa lipetapondopa, kerepale ninge ungumuni pilku molonge yemboma 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele topamanie mundulimo ungu lupe lupema kerepale naa ningu molangi." niyo.

15 'Pulu Yemone na kanopa peanga kanomba mele molambo. Yunge kumbikerena pipili naa kolopo molambo.' ningu yu kanopa peanga kanomba kongonoma mindi tondolo munduku teko molko, aku ungu sikemanga pulume mimi siku pilku sumbi siku mane silino yemo molani.

16 Mana we ungu lupe lupe nilimelema, Pulu Yemone pilipe keri pilimo ungume, naa pilku bulu sieni.† Aku ungume pilkulie telemele yemboma Pulu Yemonga ungume bulu siku yu kanopa keri kanolemo ulume telemele mele pe

* 2:11: Romo 6:8. † 2:12: Mateyu 19:28, LLuku 22:30. ‡ 2:12: Mateyu 10:32-33, Romo 10:9. § 2:13: Ipuru 10:26-31. * 2:13: Romo 3:3-4. † 2:16: Ou-Timoti 6:20.

aku sikula olandopa teko mololiku punge kene ‚paa komu naa tendeko molani.‘

¹⁷ Kanu mane silimele ungume ereli kanga telemo mele telemo. Ereli kanga mele tepalie pe kamu awi lepa kangi awisili nomba purupe lkupendi topa pe kangi pali kamu topa kondolemo mele kanu mane silimele ungume anjo anjo pupe ‘Yemboma molko kenjengi!‘ nilimo.[‡] Aku ungu mane silimele yemanga ye talo Ameniyasi kinie Pallitasiselo molembele.

¹⁸ Kanu yeselone ungu sikema munduku siye kolkolo lou lembele. Elone ningelendo: “Olio koronga lomboropo ola molorumulumunge pe kangi pali lomboropo ola naa molomolo.”[§] nilimbele ungumuni yembo marene ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele teko embambo silimbelemonga enonga ‘Sike.’ ningu pilimele ulumu manie pulimo.*

¹⁹ Sike nalo ulke simu te ye tondolo tene polemo kinie we tondolo mundupe angilimo mele, Pulu Yemo ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemonga ungu pulumu tondolo pupe, pora naa nilimo. Aku ulke simu melemonga ola imbi te molemo, akumu isipe:

“Awilimu yunge yemboma kanopa imbi silimo.”[†]
nimbe molopa,

“Yembo marene ‘Awilimu yu nanga Pulu Yemo.’
nilimele yembomane ulu kerime pali
munduku siye kolangi.”
nimbe molemola.

²⁰ Ulke awili tengä mingi kou gollone telime kinie kou sillipane telime kinie lepa, mingiunjone telime kinie mane telime kinie lemola. Ou nikiru mingime kou mone olandopa pulimomane kongono olandopa peangama teko, mingi pe nikiru kou mone koltalo mele pulimo wemane we kongonoma telemele. Mingi lupe-lupema aku sipe lemo.

²¹ Yembo tene ya yembo ningu kenjilimele ye keri nikirume mundupe siye kolomu liemo yu Pulu Yemonga mingi manjipe molopa, yunge mingi kake teli paa peanga te molopalie, yuni kongono peangama manda tembando molombamonga yunge nokoli yemone yu ‚mingi paa peangamo mele, kongono peangama manda simbe.‘

²² ‚Sike nu kango-yemo[‡] nalo, kango-yemane waka kolko konopu siku telemele ulu pulu kerime ‘Aku sipu paa naa teambo.’ ningu popenge teko liku bulu siku kowa pukulie ulu peangama mindi konopu kimbu siku teko molani. Ulu

[‡] **2:17:** Jutu 12. [§] **2:18:** Ou-Korini 15:50-54. ^{*} **2:18:** Ameniyasinge ungu te Ou-Timoti 1:19-20. [†] **2:19:** Kambu 16:5, Jono 10:3,14, Ou-Korini 8:3, Gallesia 4:9. [‡] **2:22:** Ou-Timoti 4:12.

sumbi nilime kinie, tondolo munduku pilieli ulume[§] kinie, konopu mondoli ulume kinie, yemboma kinie taka liku mololi ulume kinie, 'Aku ulume mindi paa tepo molambo.' ningu konopu kimbu siku molani. Yembo mare molko kondoko paa sike Awilimunge yemboma mindi molemele yemboma kinie aku siku ulume teko molani.*

²³ Konopu naa pelemo yemane aroma toko 'Anjo yando kerepale niemili.' nilimele yemanga ungume 'Paa naa pilimbo.' ningu bulu sieni. Ungu kanume pilku nilimele yemboma kinie, ungu kanume ningu silimele yemboma kinie, ungu kanumene 'Irinele teko opanale teangi.' nimbe perelemo mele nu pilino.

²⁴ Awilimunge kongono tendeli kendemande yembomone mumindili kolopa 'Kerepale niemili.' nimbé kinie kapola naa temba. Yuni isipe tepili: Yu yemboma kondo kolopa lipe tapondopa, ungume sumbi sipe mane simbe tondolomo peli yemo molopa, yembomane yu-kinie mumindili kolko teko kenjinge kinie pundu naa topa siye kolopa,

²⁵ Yu ulume tepa ungu nimbe silimo mele kanoko keri kanoko yu toko manie mundunge tenge yemboma teko kenjilimele mele nimbe para simbendo taka lipe mane sipili. Yuniaku temba kinie Pulu Yemone kanu yemboma lipe tapondopa, konopu alowa teko, telemele mele pilku keri pilku munduku siye kolko ungu sikema tondolo munduku pilinge aulkemo akisindimbenje.

²⁶ 'Kanu kinie' enonga umbu konopu altopa pepa pilipe konginjeli pemba kinie ou 'kurumenga nomi, depelemone† 'Yunge yemboma molko yunge kongonoma tendangi.' nimbe kondi-ka tepa ka sirimu ka ulkena mele peringi kaulkemo munduku siye kolko ulsu puku konopu peanga pepili kapola molonge.

3

*3:1-9 Mulu Maselo Pora Nimbé Walemanga Yembomane
Ulu Pulu Keri Awisili Tenge Ungu Te*

¹ 'Kanu yema Setene munduku siye kolko altoko umbu konopu pepili molongenje,* nalo 'kinié umbune wendo olemomando, nu iungumu paa pilku molani: Walema pora nimbé temba kinie† ulu umbune awisili wendo ombá.‡

² Kanu walemanga
yembomane kou-mone kinie

§ 2:22: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 2:22: Ou-Timoti 4:12, 6:11.

† 2:26: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". * 3:1: inie yakondo nondopa 2:25-26. † 3:1: Ou-Timoti 4:1. ‡ 3:1: ungu pulu te Mateyu 24:3-25.

eno enono mindi konopu mondoko;
 enonga imbime liku ola munduku kara puku;
 we yemboma marake teko iri toko;
 anupili lapalinge ungume liku awi naa siku,
 'ulu peangamanga, "Ange." naa ningu;
 'ulu kake telime pilipu teamili.' naa ningu;
³ yemboma kinie kondo naa kolko;
 yembomane eno teko kenjinge kinie siye naa kolko;
 ungu bulkundu nindiku;
 enonga kangi nokoko naa kondokolie,
 we waka lemo ulume pilku, umbu konopu naa pepili
 konopuni ulu kerime mindi pilku teko;
 owa takerama konopu naa pelemo kinie teko kenjilimele
 mele enone yemboma aku siku teko kenjiku;
 ulu peangama kinie opa-pulue molko;
⁴ enone enonga angenupili yemboma 'molko
 kenjengi!' ningu enonga opa puluema kondi toko;
 ulu mare tengendo 'Iulumu tembo kinie
 tepo kenjimbonje.' molo 'Iulumu tembo kinie
 yembo te umbune simbonje.' ningu naa pilku
 sumbi siku walu we teko,
 eno enono konopuni pilkulie
 'Olio ye imbi ola molemo yemboma.' ningu pilku;
 enonga kangikundu konopu singe ulume konopu mondoko
 Pulu Yemone nilimo mele pilku tengendo
 konopu naa mondoko;

⁵ Pulu Yemonga ulume kalkundu mindi 'kolo toko,' tenge,
 konopune sukundu 'Pulu Yemonga tondolomone olio lipe
 naa tapondopili olio oliolio manda telemolo.' ningu aku
 siku telemele.

Aku siku teko molemele yema-kinie telune kongono teko
 naa molko enonga ungume naa pilku bulu sieni.[§]

⁶⁻⁷ Kanu yemanga marene 'Ambo mare olionga ungume
 piliengi kondi tamili.' ningu puku mane singendo yembo-
 manga ulke marenga taku liku sukundu pukulie ningemone,
 aku ulkemanga molemele ambo mare 'Pulu Yemonga,
 ungume mimi siku naa pilku, konopuni pilkulie 'Ulu pulu
 kerime tepo ambo kerime molemolo.' ningu pilku, enonga
 konopu mimi sipe naa pelemo kinie ulu lupe lupema
 tengendo konopu siku walu teko, yemane pali mane silimele
 ungume alieli komuni pilimele nalo ungu sikema mindi
 mimi siku naa pilku limele ambo kanume kondi tonge kinie
 kanu amboma enonga ungu 'kolo toli, me pilku linge.

⁸ Ou ye Janesi kinie Jambirisiselone ‘Mosinge ungu nikimume kolo tokomo. Isipi ye nomi kingimu naa piliepili.’ ningulu Mosisinge ungume kinie opa pulue moloringili mele* teko kenjilimele ye kinié nikirumene kepe aku siku ‘yemboma ungu sikema naa piliengi!’ ningu eno ungu sikema kinie opa pulue molemele. Eno konopu paa kerime pepili molkolie konopune kolo toli ungume mindi pilku, ungu sikema mane singe ulu pulu te naa pepili molemelemonga enonga tondolo munduku pilimele ulumu paa lupe.

⁹ Nalo ungu sikema-kinie opa pulue molemele yemane tengen mele yembomane pali kanokolie ningemone, kanu yema kekelepa mele toko tengen mele sumbi siku kanongemonga eno teko kenjilimele mele tondolo awili tepa olandopa naa pumbe. Ou ye Janesi kinie Jambiri, selone teringili mele tondolo naa purumu mele aku sipe mele temba.

3:10-4:8 Pollone Timotindu “Tei.” Nirimu Ungu Mare

3:10-17 Pollone Timotindu “Nu Pulu Yemonga Ungumu Tondolo Munduku Ambolou.” Nirimu Ungu Te

¹⁰ „Enone aku telemene tengen, nalo Timoti, nu na ulu lupe lupe peangama telio mele, pilku moleno.

Nane yembo ungu mane sirindu mele kinie,
nanu ulume tepo molorundu mele kinie,
na ulu terindumenga pulumu kinie, Kirasi ‘Sike’ nimbu
tondolo mundupu pilierindu mele kinie,
yemboma-kinie kara naa pupu andiki tepo takalipu
molorundu mele kinie,
yemboma konopu mondorundu mele kinie,
yembomane na teko kenjiku mindili siringi kinie
kongonoma mundupu siye naa kolopo
tondolo mundupu terindu mele kinie, nu pilino.

¹¹ Na kolea Andiyoko kinie Akoniamo kinie LLisira kinie, ‘aku taonomanga andopo Pulu Yemonga kongonomo tendepo molorundu kinie, na teko kenjiku mindili siku umbune awisili siringi merindu mele nu pilino. Aku siku umbune keri awisili siringi paa mindili norundu kanumu.’[†] Nalo Awilimuni[‡] ‘Na isili-ou naa kolambo.’ nimbe na lipe tapondorumu kinie kapola molorundu.

* **3:8:** Wendo Oringi 7:22, 9:11. Aku bokune Mosisi kinie Isipi ye nomi kingimunge pilipe konginjeli perimu ye ulu tondoloma teringi yema kinie kingimunge kumbikerena teringi mele temanemo molemo nalo ulu tondolo teringi yemanga imbime naa molemo. Nalo Juda yembomane aku temanemo tongendo kanu Isipi yeselo ningu imbi leko temane tolemele. † **3:11:** Lipe Mundorumu Yema 13:14-14:20. ‡ **3:11:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

¹² Ungu te paa sike pelemo akumu isipe: Kirasi Yesusi kinie pea tapu toko molkolie ‘Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume manjipu tepo molamili.’ ningu aku siku teko molonge yemboma pali we yembomane teko kenjiku mindili singe;

¹³ nalo teko kenjiku, kolo toko ‘Ungu sikema nikimulu.’ ningu mane singe yema olandopa olandopa teko kenjiku molko kenjinge. Enone yemboma anjo kolo toko mane singe kinie kanu ungumene topele topa eno kondi tombala, kanu kinie eno enono kanu ungu koloma ‘Ungu sikema.’ ningu pilingela.

¹⁴ Nalo ,Timoti, nu ungu sikema pilku likulie ‘Akumu paa sike.’ ningu tondolo munduku pilierinu ungume ,Kirasinge yembo peangamane, nu kanu ungume mane siringi kene pilkulie ‘aku ungume ungu sikema.’ ningu pilku tondolo munduku pilino mele kamu mimi siku pilku kondoko molani.

¹⁵ Pulu Yemonga bokune ungu molemomane Kirasi Yesusi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele§ yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yu-kinie molko kondonge aulkena lipe mondoemo mele* nimbe silimo ungume nu kango paa kangamo molkolie pulu polko pilierinu ,kene ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilino mele kamu mimi siku pilku kondoko molani.†

¹⁶ Pulu Yemonga bokune molemo ungume pali Pulu Yemonga Minimuni nimbe sirimu-ne pilkulie toringi. Aku ungumene yemboma lipe tapondolemo mele isipe: Aku ungumene olio ,Pulu Yemonga yemboma molomolo mele, mane sipe, ,ulu pulu keri telemoloma ‘naa teamili.’ nimbe, mane sipe, ,ulu pulu kerime mundupu siye kolopo molopo kondomolo mele, mane sipe, ,Pulu Yemone “Teko mola.” nimbe, ulu sumbi nilime nimbe kanolemo ulume temolo mele, mane silimo.

¹⁷ ‘Pulu Yemonga ,kongono tendelemolo, yemboma yunge kongonoma tendemolomanga pilipe konginjelime pepili kongono peangama sumbi sipu tepo kondomolomonga tondoloma olio-kinie pepili.’ nimbe ,olio aku sipe mane silimo.‘

4

4:1-5 Pollone Timotindu “Nu Pulu Yemonga Ungume Paa

§ 3:15: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “8. bilip”. * 3:15: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. † 3:15: Ou-pulu-pulu yunge anumu bamuselone yu mane siringili kanumu, inie yakondo 1:5 kanani.

Yemboma Mane Si." Nirimu Ungu Te

¹ „Timoti,, Pulu Yemo kinie Kirasi Yesusiselone yembo kondema kinie kololime kinie enonga kote pilingele yeselo kanoko molangili Kirasi Yesusi omba mona molopa ye nomi kingi molopa melema nokombamonga* nane nundu isipu tondolo mundupu nikiru:

² „Kirasinge, ungume yemboma ningu sieni.
Ningu sini kinie yemboma ungu pilinge kinie
molo naa pilinge kinie kepe alieli
ungume ningu siku munduku siye naa kolko,
‘Enonga ulu telemelema ‘Tepo kenjilimolo.’ ningu pilku
konopu alowa teangi.’ ningu mane siku,
ulu pulu keri telemelema naa teangi iri toko mane siku,
‘Eno Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume teko
konopu tondolo pupili molangi.’ ningu mane sieni.
Eno mane sinindu alieli andiki teko takatliku
mimi siku mane sieni.

³ Yemboma ungu sikema ‘Naapilimolo.’ ningu bulu siku komu pipi sikulie ningemone, eno langi mele waka kolemele ungu konopu siku pilinge ungume mane singe ye awisili mako tonge walemo pe wendo ombá kene ,ungu sikema munduku siye naa kolko mane siku kondani.,

⁴ Eno ungu sikemo bulu siku, kolo toko kange temane lupe lupe tongema mindi komu tendeko pilku molonge kene ,ungu sikema munduku siye naa kolko mane siku kondani.,

⁵ Nalo nu, alieli umbu konopu pepili ungume mimi siku apuruku kondoko pilkulie, mindili te noni molo umbune te nu-kinie wendo omu liemo aku umbunema we mengo, ‘Yemboma temane peangamo paa pilku liku konopu alowa teangi.’ ningu toko siliku andoko, Pulu Yemone ‘Nu nanga kendemande yemo molani.’ nimbe kongono sirimume pali teani.

4:6-8 Pollone Yu Nondopa Kolomba Terimumunge

⁶ „Na nondopa wendo ombá mele pilipulie nu aku siku teani nikiru.. Na, ou ,Isirele, yembomane Pulu Yemo popo toko kongi melema kaloringi polomonga pulune Pulu Yemo popo toko no-waene ondoko munduku yu siringi mele† kinié na kolombondo nanga kangimu Pulu Yemo popo topo simbo tekero. Na ma koleamo mundupu siye kolopo pumbo walemo nondopa wendo ombá tekemo.‡

⁷ „Mele peangama liembo.’ nimbu, na tondolo mundupu kere-kuru lipu lkiserindu.§ ‘Lkisiku pang.’ ningu

* **4:1:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **4:6:** Wendo Oringi 29:38-41, Kambu 15:1-12, 28:7,10,14,24,31, Pillipai 2:17. ‡ **4:6:** Pillipai 1:23.

§ **4:7:** Ou-Timoti 6:12, 1:18.

owe toringine kamu pupu pora sikiru. „Kirasinge, ungume mundupu siye naa kolopo tondolo mundupu pilipu lkiserindu.

⁸ Aku sipu tepo molorundumunge kinié „ulu telu mindi we pelemo..“ Owena kamu okoromonga na mele kalomba mele peangamo nosipe molemo,* kanu mele peangamo Awilimu, kote sumbi sipe pilimo yemone nando “Nu ye sumbi nilimu.” nimbé kanumu.† Na mindi molola. Yuni „yembomanga kote pilipe apurumbe, walemonga na kinie yu ombá mele ‘Paa kanamboa.’ ningu nokoko molemele yemboma kinie pea kanu mele peangamo simbe. Yunge Kongonomo Pora Nimbé Terimumunge Ungu Te

4:9-22 Pollone Timotindu Ungu Ponjili Mare Nirimu Ungume

4:9-13,21 Pollone Timotindu “Na Moliona Welea Ou.” Nirimu Ungumu

⁹⁻¹¹ Dimasini ‡ na mundupe siye kolopa purumu yemo yu mana ulume olandopa konopu mondopalie ulke kolea Tesal-lonaikando purumu. Ye Keresenje kolea Gallesia poropinji pupe, Taitasi* kolea Dallemesia disiriki§ purumu. LLuku* mindi ya na kinie pea molembolo kene nu na moliona aulke te paa korokolie welea nondoko wani. Makone* na kongono manda lipe tapondopa temba kene yu opili liku mengo pea wangili.

¹² „Andi nu, ulke kolea Epesasi „molenona, Tikikasi* “pu.” nimbu lipu mundorundu.

¹³ Oni kinie aulkena ongo ulke kolea Toroasi† ongolie, ali wale pakoli kinie boku mare kinie kongimenga kiluni teli bokume kepe, Kapasinge ulkena noserindu lemo akume liku mengo wani. Kongimenga kiluni teli boku „paa peanga, kou awili tepe puli, me paa naa komu sindiku paa liku mengo wani.

4:14-18 Pollo Molopa Kenjerimu Kinie Pulu Yemone Yu Lipe Tapondopa Tondoloma Sirimu Ungu Te

¹⁴ Allekesanda,‡ kou kapane melema tepe mimi teli

* **4:8:** Ou-Korini 9:24-25. † **4:8:** bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. ‡ **4:9-11:** Dimasi kinie LLukuselonga ungu talo Kollosi 4:14, Pillimono 24; Taitasi kanumu Pollone pep topa sirimu yemo, doketa LLuku kanumuni Temane Peangamo kinie Lipe Mundorumu Yema bokuselo torumu yemo; Mako yuni Temane Peanga molemo bokumu torumu yemo, yunge ungu talo Lipe Mundorumu Yema 13:13, 15:36-39. § **4:9-11:** Dallemesia akumu Illirikame poropinji sukundu disiriki te; Romo 15:19. *

4:12: Titikasinge ungu mare Lipe Mundorumu Yema 20:4, Epesasi 6:21, Kollosi 4:7, Taitasi 3:12. † **4:13:** Ulu mare Toroasi wendo orumu mele Lipe Mundorumu Yema 16:8-11, 20:6, Pe-Korini 2:12. ‡ **4:14:** Ya nilimo yemo kinie Allekesanda te Ou-Timoti 1:19-20 nilimo yemo kinie ye telumunje.

yemo, yuni na paa tepa kenjerimu. Yuni ,na kinie, tepa kenjerimumunge Awilimuni yu pundu tomba.

¹⁵ Yuni olionga ungu nilimoloma paa konopu naa mondopa aku ungume kinie opa pulue molopa ‘Manie pupili.’ nirimu kene ,nu aku sipe tepa kenjimbe kene, yu mimi siku kanoko molou!

¹⁶ Nanga kotemo pulu polko pilieringi kinie yembo tene na kote terindu mele naa lipe tapondorumu. Enone pali na munduku siye koloringi. Pulu Yemone kanu yemane tekо kenjeringimunge pundu naa topa siye kolopili.

¹⁷ „Yema na munduku siye koloringi, nalo Awilimu na kinie tapu topa kotena angilipe na engemo sirimumunge kote koleana Juda yembo naa molko yembo lupema moloringi yemboma§ na temane peangamo topo sirindu kinie kapola pilieringi. Na kotena enge naa silkenje ‘Lopa posi llayonomane na toko nangi.’ nilimela* nalo Awilimuni ‘Na naa kolambo.’ nimbe lipe tapondorumu-ne ,ya ka ulkena, we molio.

¹⁸ ‘Yu mindili nopili, tepo kenjemili.’ ninge walemanga pali Awilimuni† na lipe tapondopa wendo lipelie nimbemone, yu ye nomi kingimu molopa nokolemo‡ mulu koleana ‘Na kapola opili kene ou mana molopa kondopili.’ nimbé. Alieli yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundulipu mindi pamili. Aku sipe paa sike tepili.

4:19-22 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Kamu Nirimu Ungume

¹⁹ Ambo Pirisilla kinie yunge menu Akuwillaselo§ kinie, Onesiporasi* yunge yemboma kinie, “Pollone “Eno manda molemeleye?” nikimu.” ninden.

²⁰ Ye Erasitasi† ulke kolea Korini we molemo. Toropimasi‡ kuru torumu-ne ulke kolea Maillitasi molopili mundupu siye kolopo oruntu.

²¹ ‘Kolea ali telemo walema ou wendo naa opili na moliona wambo.’ ningu aulke te tondolo munduku korokolie wani.

§ **4:17:** Kanu yemboma Romo yemboma kanumu; bokumunge alsena anjokondo “2. arapela lain” kananila. * **4:17:** Yembo marene ‘lopa posi llayonone sike topa nomb terimumundu nirimu.’ ningu pilimele; nalo yembo marene ‘Yu ungu iko topalie yu kolomba umbune awili te wendo omb terimumundu nirimu.’ ningu pilimele. † **4:18:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. ‡ **4:18:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. § **4:19:**

Lipe Mundorumu Yema 18:2,18-19,26, Romo 16:3, Ou-Korini 16:19. * **4:19:** inie yakondo 1:16-18. † **4:20:** Lipe Mundorumu Yema 19:22, Romo 16:23. ‡ **4:20:** Lipe Mundorumu Yema 20:4, 21:29.

Yupullasi kinie Punenje kinie LLainasi kinie§ „ambo, Kollodia kinie „olionga, angenupilime „Kirasinge, yembomane pali “Nu manda molenoye?” nikimili.

22 Awilimu nunge minimu kinie molopili molani.
Yuni eno we kondo kolopa molopili molangi.
„Aku pea nikiru..»

§ 4:21: Pilipe konginjeli yembo marene pilkulie, ‘LLainasi yu pulu polko “Romo tapu ye bisopo” niringi yemo.’ ningu pilimele.

TAITASI Pollone Ye TAITASI Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare yakondo gomo 714 molemo.

Taitasiyu Juda ye te molo nalo Pollone Yesusi Kirasinge temane peangamo topa sirimu kinie pilipelie yu konopu alowa tepa 'Yesusi yu sike Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Kirasimu, nanga nimbe mindili nondorumu yemo. Yunge yemo molambo.' nirimu. Pe Kirasinge yemo molopalie Pollo lipe tapondopa, pea Yesusinge kongonomo tapu toko teringili. Walse kolea Kiriti puringili kinie Pollone Taitasindu "Aku koleana molko Kirasinge yembo talapemo nokou." nimbe, akune nokopa molopili Pollo yu tenga purumu.

Taitasi molopa terimu ungu mare ibokune 1:4-5, 2:15, 3:12-13 kinie molopa, Pe-Korini 2:12-13, 7:5-7,13-14,12-18, 8:6 kinie, Gallesia 2:1-5 kinie, Pe-Timoti 2:8, 4:10 kinie, molemo.

Kolea Kiriti akumu nomu Meditereniana suku lierimu ma awili te (Lipe Mundorumu Yema 27:7-13. Kanu koleamo kolea pikisine molemomo bokumunge yakondo gomo 704 manda kanoni.) Pollone ipepámo topa sipelie ou nimbendo: "Kiriti yembo wemané ulu telemelé teko kenjilimele." nirimu. "Ye marene 'Kirasinge yembo talapemonga tapu yema molamili.' konopu lemele yemané ulu sumbi nilime mindi teangi." nirimu. Pe Taitasini yembo ambou-andama kepe, kango-yemboma kepe, kou naa liku we kendemande teringi yemboma kepe, akume mane simbe mele Pollone Taitasi mane sirimu.

Pollone Taitasi kamu mane sipelie nimbendo: " 'Yemboma konopu telune pupili molko, yemboma kinie ulu peangama teko, irinele naa teko, kerepale naa niengi.' ningu mane si." nirimu.

Ungu paa tondolo te 1:16, 2:7,14, 3:1,8,14 kinie molemo. Te 2:11-14 molopa, te 3:4-7 molemo.

Ungu pulu talo boku ambolkonomonga alsena anjokondo "21. kisim bek", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi" kananila.

Ungu pulu te: Ou-Timoti kinie Pe-Timoti kinie Taitasi kinie aku pepámanga ungu awisili telu sipe mele momonga ungu te Ou-Timoti pulu pulune anjokondo gomo 1052 molemo, akune kanani.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-3 pali "NOMUNE LIERIMU KOLEANA KIRASINGE YEMBO MOLORINGIME 'SIKE.' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILKU MOLEMELE MELE KAMU TONDOLO MUNDUKU PILKU MOLANGI.' NINGU MANE SIKU, ULU SUMBI NILIME TENGE MELE MANE SIENI." NIMBE POLLONE TAITASINDU NIRIMU UNGUMU

1:1-4 Pollone I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

¹ Na Pollo, Pulu Yemonga kongono tendeli kendemande yemo, na Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo.* Yuni na lipe mundupelie, "Pulu Yemone "Nanga yemboma molangi." nimbe mako torumu yemboma 'Sike' ningu tondolo munduku pilimele mele† olandopa tondolo munduku pilku, ungu sikemone yemboma Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume pilku tako liku tenge mele lipe ora silimo ungumu pilku kondangi liku tapondo-pou." nimbe na lipe mundorumu.

² "Pulu Yemone alieli konde molko kondoko mindi punge ulu‡ simbemo nokoko molangi.' ningu liku tapondani." nirimu. Kanu ulumu walsikele kepe kolo paa naa tolemo Pulu Ye akumuni paa koronga ou yyu molopalie 'Olio konde molopo kondopo mindi pumolo ulumu simbo.' nimbe, nimbe panjerimu ulumu. Yuni "Tembo." nilimo mele paa sike telemo yemo.

³ Pe yyu mako topa 'Yembomane ungumu piliengi wendo opili.' nirimu walemo§ wendo orumu kinie na mako topa yunge ungumu "andoko ningu sindei." nirimu.* Aku nirimu Pulu Yemo, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo. „Yuni na "Ungu kanumu andoko ningu si." nirimu-ne na ungu kanumu nimbu silipu andolio.,

⁴ Taitasi, nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolo ,nu 'Kirasinge yemo molko kondani.' nimbu nane nu nokolio, monga nu nanga kandi malomo moleno, nane ipepámo topo nu sikiru. Lapa Pulu Yemo kinie, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Kirasi Yesusi† kinie, elone nu we kondo kolkolo, 'Nu konopu pe nipili tako liku molani.' niengili.

1:5-16 Taitasi Kolea Kiriti Yemboma Kinie Molopa Kon-gono Temba Mele Pollone Nimbe Sirimu Ungumu

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ‡ **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". § **1:3:** Ou-Timoti 2:6. * **1:3:** Ou-Timoti 1:11. † **1:4:** bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi", "23. Krais".

1:5-9 "Taitasini Kirasinge Yemboma Nokoko Kondonge Ye Peanga Mare Mako Topili." Nirimu Ungumu‡

⁵ Nu kinie pea kolea Kiriti kongono terimulumu 'Nuni teko pora sieni. Ou nane nu "Tei." nirindu mele nuni aku siku taonomanga pali andoko 'Kirasinge yembo talapema§ nokangi.' ningu tapu ye* mare mako tani.' nimbu "Akune molou." nimbu orundu.†

⁶ Tapu yema mako tonindu eno ulume teko molonge mele kanokolie mako tani. Kanu yema yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno-kinie naa peli yema molonge. Eno ambo telu mindi lili yema molonge. Enonga ambolangoma Kirasi 'Sike.' ningu, tondolo munduku pilku, yembomane "I ambolangoma ulu kerime teko kara pulimele." naa ningu, enonga anupili lapalinge ungume ta naa ninge. Aku sili yema mindi tapu yema molangi mako tani.

⁷ Kirasinge yembo talapemanga tapu yemane Pulu Yemonga kongonomo nokolemele kene yembomane kanoko keri kanonge ulu te eno-kinie naa peli yema molangi. 'Olio paa pilipe konginjeli pelemo.' yema ningu yemboma tondolo munduku nokoko, nondoko mumindili kolko, no tondolo nongendo 'Awisili nombó kinie kekelepa tombo.' ningu naa pilku walu nongo, yemboma kinie opa teko, kou mone kinie melema yama panjiku 'Aku kongonomonga kou awisili limolo.' ningu,aku siku molko kenjinge yema 'Tapu yema naa molangi.' ningu mako naa tani.

⁸ Yembo ponenge olemelema nokoko kondoko, ulu peangama mindi tengendo konopu siku teko, we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, ulu sumbi nilime mindi teko, Pulu Yemonga ye kake telime molko, eno enono yumele-mele tondolo munduku nokoko kondolemele yema tapu yema molangi.‡

⁹ Kirasinge ungu sike ou mane sirimulu akumu tondolo munduku ambolongendo ambolemele yema mindi 'tapu yema molangi.' ningu mako tani. 'Aku sipe molemo ye tene mindi yemboma manda lipe tapondopa, yembomane pilkulie 'Sike Pulu Yemonga ungumu' ningu tondolo munduku pilinge ungu sikemo manda mane sipe, ungumu naa pilku ta nilimele yembomane pilku telemele mele paa piliengi tondolo mundupe mane simbe.' ningu 'Aku sili yema tapu yema molangi.' ningu mako tani.

‡ **1:4:** akumunge 1:6-8* Ou-Timoti 3:2-4. § **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". * **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". † **1:5:** Lipe Mundorumu Yema 14:23. ‡ **1:8:** Ou-Timoti 3:2-4.

1:10-16 Nomune Lierimu Kolea Kiriti 'Kirasinge Yemboma 'Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Mele Munduku Siye Kolko Molko Kenjengi!' Ningu Moloringi Yembo Awisili Moloringi Ungumu (1:5-16 pali kanani.)

¹⁰ „Kirasinge yembo kolea Kiriti, molemelemanga ye awisili kara puku Pulu Yemonga sike ungume naa pilku ta nengu, yemboma kolo toko siku ungu awisili we nilimele. „Juda yemane, ‘Pulu Yemonga ou ungu manema pilipu kangi te kopisiemili.’[§] nilimele yemanga awisili aku siku telemele kene „mimi siku kanokolie tapu yema mako tani..”

¹¹ Kanu yemane nengu kenjilimelemonga manga-umbu marenga ambo ambolango yemboma pali ‘Sike.’ nengu tondolo munduku pilimele mele teko embambo siku altoko ‘Sike.’ nengu pilingendo perelemele kene “Kolo toko mane silimele mele naa niengi, molo!” nieni. ‘Kou mone liemili.’ nengu olio Kirasinge yemboma manda naa temolo ulume ‘Teangi.’ nengu kondi toko ungu mane silimele mele paa kapola molo.

¹² Kanu kolea Kiriti yemanga pilipe konginjeli perimu ye tene kepe ou nimbendo:

“Kiriti yemboma alieli kolo toko,
mele takerama mele yembo kerime molko,
langi awisili nongo
kongono naa teko siye kolko we molemele.”
nirimu kanumu.

¹³ Yuni aku sipe nirimu ungumu paa sike nirimu kene kanu teko kenjilimele yema “Kirasinge ungumu mindi sike.’ nengu tondolo munduku pilku,* kolo toli ungume munduku siye kolko naa piliengi!’ nengu tondolo munduku iri tani.

¹⁴ “Juda yembomanga kangema kinie, ‘Ungu sikemo naa pilimoló.’ nilimele yemane ungu lupema mane silimele ungume† kinie, naa pilku molangi.” tondolo munduku niyo.‡

¹⁵ Yembo mare kake tepili molemelemane langi kinie melema kake telime nengu kanokolie limele. Nalo ulu pulu kerimene kalaro mondondolemo yemboma, ‘Kirasi sike’ nengu naa pilku molemele yembomane langi kinie melema kalaro molemo nengu kanoko naa ambolemele. Kanu yemanga konopume kepe konopuni ulume pilku apurulimele mele kepe kalaro mindi molopa keri lemo.§

¹⁶ Keremane ‘Pulu Yemo pilimolo.’ nilimele nalo ulu telemelemane ‘Pulu Yemo naa pilku yunge ungume liku su

§ **1:10:** bokumunge alsena anjokondo “18. katim skin”. * **1:13:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † **1:14:** te Ou-Timoti 4:3. ‡ **1:14:** Pe-Timoti 4:4.

§ 1:15: Mako 7:(1-15), Romo 14:14,20.

silimele.' nimbe lipe ora silimo. Kanu yema Pulu Yemone paa kanopa keri kanolemo, Pulu Yemonga ungume ta ningu, ulu peanga telu kepe manda naa telemele tengé.

2

2:1-15 Taitasini Yembo Lupe Lupema Mane Simbe Mele Pollone Nimbe Sirimu Ungume

¹ „Kanu yemane aku siku teko kenjilimele, nalo nuni Kirasinge ungumu ‘Ungu sikemo’ ningu tondolo munduku pilku molemele yembomane pilkulie ulume teko molonge mele yemboma mane sieni.

2:2-5 “Ambou Andama Pulu Yemone Kanopa Peanga Kanolemo Ulume Teangi.” Nimbe, (2:4-5) Kango-Amboma Teko Kondonge Mele Nirimu Ungumu (2:1-15 pali kanani.)

² Ye andama ungu mane sikulie ninindu: “Eno no awisili nongo kekelepa naa toko, mimi siku konopu leko, we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, Pulu Yemonga ungumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku,* munduku siye naa kolko, yemboma konopu mondoli ulumu paa ambolko, eno-kinie umbunema wendo ombá kinie tondolo munduku molangi.” nieni.

³ Aku sikula ambo-amboume mane sikulie ninindu: “Pulu Yemonga ungume tako liku pilku yuni kanopa peanga kanolemo ulume teko molko, yembomanga ungu bulkundu naa nindiku, ‘No tondolomane eno naa ambolopili.’ ningu molko, ‚amboma kinie enonga ambolangoma kinie, ulu peanga tengema mane siengi.” nieni.

⁴ Ambo-amboume aku siku ulu peangama teko molongemonga kango-amboma teko molonge mele manda mane sikulie ningendo: “Enonga yema kinie ambolangoma kinie konopu mondoko,

⁵ we waka lemo ulume bulu siku naa pilku umbu konopu pepili konopuni ulu peangama mindi pilku teko, we yema kinie ulu kerime naa teko, aku ulu kerimenga konopu kepe naa leko, enonga ulkema nokoko kondoko, enonga yemboma nokoko kondoko,[†] enonga yemanga ungume tako liku pilku liku teko,[‡] molangi.” ninge. ‘We yembomane Pulu Yemonga ungume marake naa teangi.’ ningu ‚ambo-amboumene, aku siku teangi.

2:6-7 “Kango-Yema Kanoko Tenge Ulu Peangama Mindi Taitasini Aku Sipe Mindi Tepili.” Nimbe, 2:7-8 Pollone

* **2:2:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † **2:5:** Ou-Timoti 5:14. ‡ **2:5:** Epesasi 5:22.

*Taitasi Yuyu Molomba Mele Mane Sirimu Ungumu (2:1-15
pali kanani.)*

⁶ Kango-yema kepe aku siku mane sikulie ninindu: "Enonga konopume kinie ulu tengema kinie lakoko nokoko kondangi." tondolo munduku ningu,

⁷ nu nunu ulu telenoma eno kanoko manda manjiku tengen
ulu peangama mindi teani.

‘Yembomane na kapi ningu kou mone siengi.’ ningu mane naa siyo. ‘Ungume yemboma mane siembo.’ ningulie konopuni pilku kondoko ungu sumbi nilime mindi ningu kolo naa toko, ‘Yemboma tawe teangi.’ ningu ungu ururume toko kara naa pani. §

⁸ Ungu peanga sikema mindi ningi, yembomane pilkulie "Kolo tokomo." ninge ungume naa nieni. 'Olionga opa puluemane olio bulkundu manda nindinge aulke te naa liepili. Olio ningi kenjinge kinie pipili kolangi.' ningi aku siku sumbi siku mane sieni.

2:9-10 "Kongono We Tendeli Kendemande Yemboma
Enonga Nokoli Yemanga Ungume Pilku Tenge Panjiku
Teangi." Nirimu Ungo Te* (2:1-15 pali kanani.)

⁹ Kou naa liku kongono we tendeli kendemande yemboma
mane sikulie ninindu: "Enonga nokoli yemanga ungume
taka liku pilku liku, enone kanoko peanga kanoko konopu
singe kongonoma mindi teko, ninge ungume karaye naa
teko eno kinie kerepale naa ningu,

¹⁰ enonga nokoli yemane 'Nokaa.' nilimele melema kepe wa naa liku, 'kongono yembomane kongono sumbi siku naa teko, melema wa linge.' ningу konopu awisili kimbu naa singe ulume mindi teangi. 'Tepo molemolo mele we yembomane kanokolie olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Pulu Yemonga[†] temane peangamo kapi ningу pilku liengi.' ningу kongono tendeli kendemande yemboma aku siku teko molangi." nieni.

2:11-14 'Yesusi Kirasi Kelepa Ombá.' Nimbu Nokopo Molopo, Konopukundu Kake Tepili Molamili Ungu Te‡ (2:1-15 pali kanani.)

¹¹ Pulu Yemone olio yemboma pali we kondo kolorumu mele mona lierimu kanumu. § Mona lepalie, Pulu Yemone 'Mana yemboma mindili nolemela aulkena wendo ongo, nakinie pea molko kondonge aulkena pangilipu tapondambo.'

§ 2:7: ekendo Pollone Timotindu aku sipe nirimula, Ou-Timoti 4:12. * 2:8:
Epesasi 6:5, Kollosi 3:22-23, Ou-Timoti 6:1, Ou-Pita 2:18. † 2:10: bokumunge
alsena anjokondo "13. God", "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". ‡ 2:10:

Mateyu 25 pali molo Mateyu 25:13. § 2:11: Jono 3:16.

nimbe , 'Yesusi enonga nimbe kolondopili.' nimbe, yu sirimu pilipulie Pulu Yemone aku sipe olio we kondo kolorumu mele pilierimulu.

12-13 Pulu Yemonga we kondo kololi ulu pulumuni olio molopo kondomolo mele mane silimo. Kanu ulu pulumuni olio Pulu Yemonga ungume lipu bulu sipu, ,kurumenga nomi, Setenenga ungume pilimolo mele mundupu siye kolopo "Molo!" nimolo mele mane sipe;* olio oliolio konopuni pilimolo ulu kerime waka naa kolopo siye kolopo, konopume kinie ulu temoloma kinie lakopo nokopo kondopo, ulu pulu peangama tepo sumbi sipu molopo Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulume mindi tepo molomolo mele mane silimo. Yesusi Kirasi Olionga Pulu Ye Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo pa teli tondolomo kinie ombámonga† olio ya mana konopu sipu nokopo molemolo kinie Pulu Yemonga we kondo kololi ulu pulumuni "Teangi." nimbe mane silimo ulume tepo molomolo mele mane silimo.

14 ,Ombá kanu ye Yesusi Kirasimuni, 'Yembo mare nanga yemboma molangi kene ulu pulu kerime naa teko, enonga konopumenga ulu pulu kerime naa pepa kake tepili molangi.' nimbe olionga pundu tondombando olionga nimbe kolo wangopa kolondopa yunge mememo ondo lenderimu.‡ 'Ulu pulu peangama mindi tengendo konopu siku teko molonge yembo talape te wendo ongo, na nanu nokombo talapena ongo molangi.' nimbe yuni aku sipe tenderimu.

15 Ungu aku sipema ,tapu teleno, yemboma paa mane sieni.

'Enonga tapu yemo molio.' ningu 'ungumu pilku ulu peangama teko molemele yemboma, ulu peangama teko molko kondolemele mele munduku siye naa kolko konopu enge nipili molangi.' tondolo munduku ningu; 'yembo ungumu naa pilku teko kenjilimele, yemboma siye naa kolko iri toko , 'Ulu akume munduku siye kolko ulu peangama mindi teko molangi.' ningu, tondolo munduku mane sieni.

'Nunge ungu ninime liku su siku ungu taka tondonge aulke te naa liepili. Nunge ungume yemboma pali piliengi!'

* **2:12-13:** Pe-Timoti 2:16. † **2:12-13:** Mako 13:26. ‡ **2:14:** Ou-Timoti 2:6, Mateyu 20:28; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

ningu sumbi siku molko ungume sumbi siku mane sieni. §

3

3:1-11 Kirasinge Yemboma Teko Kondonge Mele Unru Te

1 Nuni yemboma altoko mane sikulie ninindu:
 "Enonga ye nomime kinie gapomano yemboma kinie
 enone ungu ningema taka liku pilku liku,
 liku awi siku teko molangi.

Enone ungu ningema munduku siye naa kolko,*
 kongono singema alieli sumbi siku teko kondoko,
 2 yembo tengu ungu bulkundu naa nindiku,
 yemboma kinie kerepale ningu karaye naa teko,
 yemboma kinie andiki teko taka liku molko,
 eno enonga imbime liku ola naa munduku,
 yemboma pali liku awi siku molangi." niyo!

*3:3-8ekendo Olio Tepo Kenjipu Molorumulu Kinie Pulu
 Yemone Olio We Kondo Kolorumu Temanemo*

3 Olio kepe ou ulu keri peangama konopu lepo apurupu kondopo naa molopo, olionga ye nomimenga ungume lipu su sipu, kurumenga nomi, Setenene olio kolo topa ungu nirimume pilipu lipu kekelepa topo ulu keri lupe lupema terimulu. Ulu pulu keri akume mindi temolondo kamele akopo konopu sipu molorumulu. Yembo lupema tepo kenjipu enonga melema kanopo yama membo molorumulu. Olio anjo yando yemboma kinie kanopo keri kanorumulu.

4 Ou olio aku sipu tepo kenjipu molorumulu nalo kinié olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Pulu Yemone† 'Yemboma nane eno we kondo kolopo eno we konopu mondopo telio mele kanangi.' nimbe

5 yuni olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondorumu.‡ Olione ulu pulu peanga mare terimulu kulu kanopalie yuni olio naa lipe tapondorumu. Ulu pulu peanga telu kepe paa naa terimulu.§ Ulu pulu kerime

§ 2:15: akilipe molemo ungumunge pulumu mimi siku naa pilimele. Unru pulu te torumulu molemo. Te isipe melela: "Taitasi yu olio nokomba namba te naa molemo. Yu we yere." ningue kene nu kanoko keri kanoko nunge ungumu naa pilinge aulke te 'naa liepili.' ningue namba mololi ye tene ungu mane silke mele ungume sumbi siku tondolo munduku mane si.' nimbe nirimumunje. Molo te: 'Taitasi yuyu sumbi sipe naa molomba kinie yu kanoko keri kanoko yu molo yunge ungumu bulu singe kene sumbi sipe molopili.' nimbe nirimumunje. Pollone Timotindu 'Timoti kango-yemo mindi molorumumunge Timoti yunge ungumu pilku su singenje.' nimbe nirimu mele Ou-Timoti 4:12 molemo. * 3:1: Romo 13:1-7, Ou-Pita 2:13-17. † 3:4: bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi". ‡ 3:5: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

§ 3:5: Romo 3:9-18.

mindi tepo molamili yuni olio we kondo kolopalie lipe tapondorumu.* ‘Yesusini tenderimu akumu sike olionga nimbe tenderimu.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie, no lsimulu kinie kanopalie Mini Kake Telimuni olio ‘Pulu Yemonga ambolangoma molangi.’ nimbe† aku tendepa, ‘Enonga minime konde pang.’ nimbe aku tenderimu. Pulu Yemo yuni olio aku sipe lipe tapondorumu.

⁶ Olio Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Yesusi Kirasimuni olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone Mini Kake Teli kanumu olio paa koya lepa sirimu.‡

⁷ Kirasini olio we konopu mondopa kondo kolopa tenderimu kanumunge Pulu Yemone olio kanopalie olionga ulu pulu kerime siye kolopa ‘konopu sumbi nimbe peli yemboma.’ nimbe kanopa,§ eno ‘Sike konde molopo kondopo mindi pumolo.’* ningu tondolo munduku pilku konopu siku nokoko kondoko molemele ulumu ‘paa sike wendo opili.’ nimbe yuni Mini Kake Telimu olio sirimu.

⁸ Iungu nikirumu paa sike.

“Pulu Yemo yu sike.’ ningu tondolo munduku pilimele† yembomane ulu peangama paa mimi siku pilku teangi.’ ningu i ungu nikirume ‘yemboma paa pilku liku teangi.’ ningu tondolo munduku mane sieni. Aku sipe ulume paa ulu peangama, akumene yemboma lipe tapondolemo ulume.

⁹ Nalo yembomane kekelepa toko Kirasinge ungume sumbi siku naa pilkulie ‘Ungu marenga pulume piliemili.’ ningu kerepale we nilimele ungume kinie, andakolepalimenga imbime sulu teko toko silimele ungume kinie, yemboma-kinie we irinele telemele ungume kinie, ‘Mosisini, ungu mane †nimbe sirimu, me kerepale we nilimele ungume kinie, aku ungumene eno molko kondonge mele naa lipe tapondolemomonga aku ungume bulu siku, aku siku nilimele yemboma-kinie irinele teko kerepale naa nieni.‡

¹⁰ Yembo tene ungu mane te simbe molo ulu te tembamonga Kirasinge yemboma kapola kapola naa molongi liemo kanu yembomo mimi siku liepi-liepi toko mane siku ‘Tembal mele mundupe siye kolopa sumbi sipe molopili.’ nieni. Pe altoko wale talo siku aku siku liepi-liepi toko

* **3:5:** Romo 5:6. † **3:5:** Jono 1:12-13, Jono Kumbi Lepamo 2:28-3:10, Romo 8:14-17, Ipuru 12:5-6. ‡ **3:6:** Jono 15:26, Lipe Mundorunu Yema 2:1-4,33.

§ **3:7:** bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. * **3:7:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. † **3:8:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

‡ **3:9:** Pe-Timoti 2:23.

mane siku "Naa tei." nini kinie naa piliemu liemo yu kamu munduku siye kolko bulu sieni.

¹¹ Nuni pilino, 'Nunge ungumu naa pilipe we aku sipe temba yembo kanumu ulu pulu kerimene yunge konopumu tepa aroma tondomba, yuni tepa kenjimbe mele yuyu kepe pilipelie 'Tepo kenjilio.' nimbe pilimbe.' ningu pilino. Yuni 'Telio mele keleambo.' naa nimbémonga aku nikiru.

3:12-15 Pep mo Topa Pora Simbendo Pollone Kamu Nirimu Ungume

¹² Nane ye Atemasi molo Tikikasi§ nu molonine "Pu." nimbu lipu mundumbo ombá kinie na Nikopollisi taono molombona 'Paa pambo.' ningu aulke te kanoko liku paa lkisiku wani. Kolea poporome topa ali temba walemanga na akune we molombo kene akune wani.

¹³ Apollosi* kinie ungu manema pilieli ye Sinasi kinie elo aulkena pungele kinie melte molo naa topili kene paa liku tapondoni aulke te kanani.

¹⁴ Olionga 'Kirasinge, yembomane mimi siku pilku kondokolie 'Melte molo tomba yemboma kinie umbune pemba yemboma kinie lipu tapondamili.' ningu kongono peangama† teko molangi. Eno we molko kongono peangama naa teko yemboma lipe tapondomba ulume naa teko molonge kinie keri.‡

¹⁵ Na-kinie molemele yembomane pali "Nu manda molenoye?" ningu, ningu mundukumili. Kirasini "Konopu mondaa." nirimu mele olioaku siku konopu mondolemele yemboma nuni "Manda molemeleye?" ninden.

„Pulu Yemone, eno pali we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru..,

§ 3:12: Lipe Mundorumu Yema 20:4, Kollosi 4:1, Epesasi 6:21, Pe-Timoti 4:12.

* 3:13: Kanu yemo yu Lipe Mundorumu Yema 18:24 nirimu ye Apollosi molo te lupenje? † 3:14: 'Wale mare kou-mone naa liku kongono we liku tapondoko tendeko, wale mare kou liku tapondoko siengi.' nimbe nirimunje. ‡ 3:14: Pe-Tesallonaika 3:6-13.

PILLIMONO Pollone Ye PILLIMONO Pepá Topa Sirimu Bokumu

Pollone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

*Pollo kinie yuni pepá topa sirimumenga ungu pulu mare
inie yakondo gomo 714 molemo.*

*'I pepámo Romo ka-ulkena pepalie torumu.' ningu pilimele.
'Epesasi kinie Pillipai kinie Kollosi kinie aku taonomanga
yembomanga pepáma yu ka-ulke telune pepalie torumula.'
ningu pilimele.*

*Pillimono yu ye awili molopa yembo mare yunge kongono
we tendeko mele kalolime naa lili yemboma nokopa molo-
rumu. Yunge kongono we tendeli ye te, Onesimasi nilimu,
kowa pupe Romo purumu kinie Pollonga ungumu pilipe
konopu alowa tepa 'Kirasi sike.' nimbe tondolo mundupe
pilierimu. Pe yuni Pollo nokorumu.*

*Kongono we tendeli yemboma kowa pulimele kinie Romo
gapomano ungu mane tene nimbendo: 'Mongo liku singendo
toko kondangi.' nimbe perimu. Nalo Pollone Onesimasi
konopu mondopa Pillimono pepá topa sipelie nimbendo: 'Yu
altoko ulkena liku "Ano." ningu taka liku nokani.' nirimu.
Nalo Pollone Pillimono aku sipe mele mawa tembando
sumbi sipe naa nimbe ou ungu mare we nirimumunge ungu
marenga ungu pulumu mindili sipu pilimolo. Kowa purumu
ye Onesimasinge imbimu kolomongo kanga 10 pulu polopa
nimbe, pepámo topa pora simbendo kamu ungu te mawa
terimu.*

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1-25 pali PILLIMONONGA KONGONO WE TENDELI
KENDEMANDE YEMO OU TALOPA LEPA PURUMU, AKU
YEMO PE KONOPU ALOWA TEPA KIRASINGE YEMO
MOLORUMU KINIE POLLONE PILLIMONO MOLORUMUNE
KELEPA LIPE MUNDORUMUMUNGE UNGUMU**

**1-3 Pollone Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungumu**

**1-2 Na Pollo, Kirasi Yesusinge kongono tendeliomonga ka-
ulkena pelio yemo, na kinie olionga angenu Timoti pea
molopololie ipepámo topo sikiru.**

**Oltonga paa pulu lemo ye Pillimono, tapu topo kongono
telemolo yemo, nu kinie, olionga kemulu Apia keme, olio
pea tapu topo opa teli ye Akipasi keme, Kirasinge yembo**

talape* Pillimono nunge ulkena maku tolemele yemboma kinie, eno ipepámo topo sikiru.

³ Olionga Lapa Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselone[†] eno we kondo kolkolo, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ niengili.

4-7 Pillimono Ulu Peangama Tepa Molorumu Mele Pilipelie Pollone Konopu Sipe Pulu Yemo Kinie “Ange.” Nirimu Temanemo

⁴⁻⁵ Nanga pulu lemo ye „Pillimono“, nu Awili Yesusi ‚molopa, olionga nimbe tenderimu tendelemo mele, ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku molko,[‡] Pulu Yemonga yemboma pali konopu mondoko moleno mele pilipulie Pulu Yemo kinie ungu nimbondo alieli nunge mawa tendepo, nanga Pulu Yemo kinie “Ange.” nilio.

⁶ Pulu Yemo kinie nunge mawa tendepolie, ‘Nu kinie olio ‚Yesusi Kirasi, sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga konopu telune pupili tapu topo molemolo ulumuni nu paa pilipe konginjelimu sipili. Aku pilipe konginjelimu pemba kinie Kirasinge mele peanga olio silimo limoloma kamu tondolo munduku pilieni.’ nilio.

⁷ Nuni, ango, Pulu Yemonga yemboma konopu mondokolie konopu peanga pepili molonge ulume tenderinu mele pilipulie na konopu sipu konopu paa tondolo pupili molio.

8-22 Pollone Pillimonondo “Onesimasi Kelko Sukundu Likulie ‘Nunge Kandi Angenu Mele Molopili.’ Ni.” Nirimu Ungumu

⁸ Nane nu ulu te ‘tei.’ nimbu mawa tembo tekero akumu nu kinie olto Kirasinge yeselo molembolomonga ‘Nu paa sike tei.’ nimbu tondolo mundupu manda nilke nalo ‚nuni teleno mele nikiru aku siku molko Pulu Yemonga yemboma kondo kolko teleno, akumunge

⁹ ,aku sipu naa nimbo,[§] Konopu mondoli ulumuni olto lipe tere lendepa ‘Telune molangili.’ nilimo-na aku sipu molembolomonga nane ‚Nu i siku tei.’ nimbu tondolo mundupu naa nimbu, ‘Ulu te teani.’ nimbu, nu taka lipu mawa tembo tekero. Sike na Pollo, na ye andamo,* Kirasi

* **1:1-2:** bokumunge alsena anjokondo “43. sios”. † **1:3:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. ‡ **1:4-5:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **1:9:** Pollone Pillimono ulu te “Tei.” nimbendo ou ya tepa pangu sirimu.

* **1:9:** Giriki ungu molemo boku tengah “ye anda” molemo akumu Pisini boku oumunge molemo mele. Giriki ungu molemo boku tengah “Kirasinge ungu andopo nimbu sindilio.” molemo, akumu Pisini Baipele pe toringimunge molemo. Unku talo Giriki ungu nondopa telu mele. Laye-kolte mindi lupe lupleselo.

Yesusinge kongono tendeliomonga ka ulkena pelio, na aku sипу yemo moliomonga

¹⁰ nanga malo Onesimasinge mawa tendepolie ‘nuni yu teko kondani.’ nikiru. Na ka-ulkena pepolie yu mane sirindu kinie yu ,konopu alowa tepa, ‘Kirasi, sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe ,Kirasinge yemo, molorumu mele molemomonga kinié yu nanga malo ,mele,, na yunge lapamo molio.

¹¹ Ou sike yuni nunge kongono peanga te mimi sipe naa tenderimu nalo kinié nu kinie olto pea yuni mimi sipe lipe tapondopa kongono tendemba yemo molemo.

¹² Kinié yu nu molenona “Kelko pu.” nikiru nalo pukumu kinie na paa konopu umbune tekemo.

¹³ Na temane peangamo topo silipu andorundumunge ka siringi ka ulkena pelio kinie Onesimasini nunge kolo wangopa “Na liku tapondoko ka ulkena nokani molou.” nilke

¹⁴ nalo ‘nuni paa sike na liku tapondani kene nu molenona yu ou naa opili. Yu pipi sипу nunge nimbe na lipe tapondopili.’ nimbu we karaye tepo naa nimbo. ‘Nu nunu konopuni pilkulie teani.’ nimbu ‘nu molenona yu opili.’ nikiru. ,Nu molenona ombá kinie yu pe molopa temba mele nu nunu pilieni!,

¹⁵ Pe nu molonine kelepa sukundu omba nu kinie kamukumu molombando Onesimasi ou wallo-kolte nu molenona mundupe siye kolopa kolea tengä purumu molemonje.[†]

¹⁶ Nalo aku liemo yu nunge kongono we tendeli kendemande yemo mindi molombando aku sipe ulumu wendo naa orumu. Yu sike nunge kongono we tendeli yemo molemo nalo kinié akumu mindi molo. Kinié nunge angena kepe molomba kinie nuni yu paa konopu mondonimunge aku sipe mele ulumu wendo orumunje. Nane Onesimasi paa konopu mondopo ‘Yu nanga paa sike kandi angenunje.’ konopu lelio. Pe yu kinie nu pea Awilimunge angenunguluselo molongelemonga kepe, yu nunge angena molopa kendemande kongonomo tendepa kondombamonga kepe, ‘nuni Onesimasi yu konopu mondoni mele olandopamo, nane yu konopu mondolio mele maniendopa.’ konopu lekero.

¹⁷ Akumunge, ‘Na nu kinie pea Kirasinge kongonomo tapu topo telembole.’ konopu leno liemo na olka kinie “Pea molambili ou.” nilina mele yu ombá kinie “Pea molambili ou.” nieni.

[†] **1:15:** ‘Pulu Yemone “Aku sipe ulumu wendo opili.” nirimu-ne aku sipe wendo orumunje.’ konopu lepalie aku sipe nirimunje.

¹⁸ Yuni nu kinie ulu te tepa kenjerimu liemo, molo yunge pundu te nu kinie angilierimu liemo akume Onesimasindu "Pundu tou." naa ningu, siye kolani. Aku pundume pali nane tombo kene nanga imbi tondani.

¹⁹ Na Pollo, nanu aku pundume tombomonga nanga kimuni nanga imbimu ipepána tokoro. Nalo nu na-kinie pundu te angilimo, 'aku pundumu naa nindu liemo nu we pilku moleno.' konopu lekero. Nu na kinie pundu angilimo akumu, nane nu lipu tapondorundumunge nuconde molko kondoko mindi puni ulumu nu kinie pelemo kanumu.

²⁰ Ano, 'Awilimunge kongono te tendambo.' ningu na liku tapondoko ulu peanga te teani.[‡] Olto Kirasinge yeselo molembolomonga nuni na konopu peanga pepili ulu te teani.

²¹ Na paa mimi sipu pilkiru: 'Nane "Tei." nikiru ungumu nu paa pilku liku teni.' konopu lepolie ipepámo nu topo sikiru. 'Nane nu "Onesimasi kinie, teani." nimbu mawa tekero akumu nuni paa olandopa yu liku tapondoko teni.' konopu lekero.

²² Na ungu te pea mawa tekerola: Na pilkirumu, 'Enone Pulu Yemo kinie mawa telemele mele yuni pilipelie 'Na eno molemelena wambo.' nimbé.' konopu lekero. Akumunge 'na nunge ulke ombo pembo kene suluminia te teko mimi teko nosinden'i. 'nimbu mawa tekero.'

23-25 Pollone Pep Topa Pora Sipelie "Molou." Nirimu Ungume

²³ Epaparasi, yu[§] Kirasi Yesusinge kongono tenderimu-munge yu ka siringi, kinié olto pea ka ulkena tapu topo pelembolomo, yuni "Nu manda molenoye?" nimbe, nimbe mundukumu.

²⁴ Na kinie pea tapu topo kongono telemolo ye Mako kinie Arisitakasi kinie* Dimasi kinie LLuku kinie† enone "Nu manda molenoye?" nikimilia.

²⁵ Awili Yesusi Kirasini enonga minime we kondo kolopa molopili molangi.

'Aku pea nikiru.,'

[‡] **1:20:** 'na ulu peanga te teko liku tapondani.' nirimu akumu Giriki ungune ye Onesimasinge imbimu kinie ya 'ulu peanga' nimbe molemo unguselonga imbiselo nondopa telu mele. Bisinete teko kou olandopa limele, aku unguselonga ungu pulumu mele telu sipe. Pollone aku sipe pilipelie laye ungu iko mele topa aku sipe nikimunje. [§] **1:23:** yemonga ungu te Kollosi 4:12. ^{*} **1:24:** yeselonga ungu te Kollosi 4:10. [†] **1:24:** yeselonga ungu te Kollosi 4:14.

IPURU

IPURU Yemboma Pepá Topa Sirimu Bokumu

I Bokumunge Ungu Pulu Mare

Isirele yembomanga anda-kolepa Jekopo, yunge imbi te 'Isirele' niringi, akumuni yandopa Yesusi molopili kalopa lsimu yembomando 'Isirele yemboma' niringi; 'Jura yemboma' niringila; 'Ipuru yemboma' niringila. Ou-pulu-pulu 'Ipuru yemboma' niringi ungumu Wendo Oringi 1:22 molemo. Nalo ipepá topa sirimu Ipuru yembo akume Jura yembo konopu alowa teko 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo. Yu sike Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe, nimbe panjipe mako torumu ye nomi Kirasimu.' ningu tondolo munduku pilieringi yemboma.

Kanu Ipuru yemboma ou Mosisini sirimu ungu manema pilku liku Pulu Yemo popo tongendo kongime toko kalko kongimenga memema Pulu Yemo siringi yemboma moloringi kulu pilipelie pepámo torumu yembomone kanu Ipuru yemboma Kirasinge ungume mane simbendo "Mosisi kinie, kongi toko Pulu Yemo siringi kongime kinie kongimenga memema kinie, Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemo kinie, Pulu Yemo popo tondoli yema kinie kanu yemanga ye awili olandopamo kinie, kanume paa manie." nimbe, "Yesusi kinie Yesusinge mememo kinie Yesusi yuyu kepe paa olandopa." nirimu. 'Yu munduku siye kolko ou pilku teko moloringi mele kelko naa teangi.' nimbe ipepámo topa sirimu.

Ungu pulu mare boku alsena anjokondo molemo akume i sipe: "32.2. Pilinini Bilong God", "26. lo", "34. pris", "34.3. hetpris".

I pepámo topa sirimu yemo nawenje, naa pilimolo. Marene 'Pollone torumu' konopu lemele. Nalo Matini LLuta kinie yembo marene 'Pollo molo. Ye tene lupe torumu.' niringi. Yembo marene Lipe Mundorumu Yema 18:24-28 kanokolie 'Aku ye Apollosini torumu.' konopu lemele. Marene aku te-manemo kanokolie ningendo: "Ambo Pirisillane torumunje." nilimele. Koronga-ou ye pilipe kongnjeli ye tene "Banapasini torumunje." nirimu. Lipe Mundorumu Yema 4:36, 13:1-4 kanopalie aku sipe pilierunje. "Molo, LLukuni torumunje. Molo ye tene lupe torumunje." nilimele. Nalo ipepá torumu yembomonga imbimu unguri molo. Pulu Yemonga Mini Kake Telimuni 'Pulu Yemonga ungumu tondopili.' nirimu kinie pilipelie yembo tene torumu, akumunge ibokune molemo ungumu sike Pulu Yemonga ungumu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1:1-10:18 I PEPÉA MO TOPA SIRIMU YEMONE MANE
SIRIMU UNGUME**

*Kolomongo Awili 1-2 MULU KOLEANA ANGELLOMA
MANIENDOPA, YESUSI OLANDOPAMONGA UNGUMU*

*1:1-3 Kinié Pulu Yemonga Malone Olio Pulu Yemonga
Ungume Nimbe Silimo Ungu Te*

¹ Paa ou Pulu Yemone alieli olio Ipuru yembomanga anda-kolepalimendo ‘Nanga ungume piliengi!’ nimbe yunge ungumu pilku yando ningu siringi yema* yuni ungu umbu tondorumume pilkulie olionga anda-kolepalime ningu siringi. ‘Yemboma paa piliengi!’ nimbe lipe tapondorumu kinie kanu yemane ulu awisili liku ora siku teko ungu awisili ningu siringi.

² Nalo pe kinié† ‘Yunge Malone olio yunge ungume nimbe sindepili.’ nimbe Pulu Yemone‡ yu mana maniendo lipe mundorumu. Kanu kangomo Pulu Yemone ‘Nanga melema kamu yu simbo, lipe nosipe molomba.’ nirimu kangomo. Kanu kangomo yu Pulu Yemone ou mulu ma melema “Teambo.” nirimu melema pali terimu yemola.§

³ ‚Enamo pa telemo mele aku sipe, Malo pa telemo akumuni Pulu Yemonga pa tondolo mundupe telemo pa telimu olio lipe ora silimo.* Pulu Yemo molemo mele Malo aku sipe molemo. Malonga ungu tondolomone melema pali kapola molemele. Yuni ‘olionga ulu pulu kerime ombo manie pupili, olio yembo kalaro naa mololime molangi.’ nimbe kongono tepa pora sipelie ‚melema pali nokombando, mulu koleana Ye Nomi Kingi Awili Olandopamonga ki umbukundu pupe molemo.†

1:4-14 Pulu Yemonga Malo Paa Olandopa Molemo, Angel-loma Maniendopa Molemele Akumunge Ungu Te

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. † **1:2:** Yesusi kolorumu kinie Pulu Yemone olio-kinie ungu kondemo nimbe panjipe mi lierimu; inie anjokondo 9:15, Mateyu 20:50-51 kanani. ‡ **1:2:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “32.2. Pikinini Bilong God”. § **1:2:** 10 inie anjokondo 11:3ekendo, Jono 1:3.

* **1:3:** Enamone nambelemoye? Pa tendepa, ‘melema opili.’ nimbe, sikuriti llaiti tondopa, ‘kolea kanangi.’ nimbe, ‘kuru naa topili.’ nimbe, ‘ali naa tepili.’ nimbe, aku sipe enamone kongono awisili tepa olio lipe tapondolemo. Aku sipe Pulu Yemo yu enamone mele, Malo yunge pa teli kongonoma tendeli yemo. Jono 1:4-5,9 kananila. † **1:3:** Mako 16:19, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Ipuru inie anjokondo 8:1, 12:2, Lipe Ora Sirimu 22:3.

⁴ Aku terimu-ne‡ yunge imbi lepa ‘Nanga Malo’ nirimu
aku imbimu paa olandopa purumu, mulu koleana angel-
lomando imbi lepa ‘Pulu Yemonga kongono tendeli yema’
nirimu aku imbimu paa manie, aku sipe mele yu yuyu paa
olandopa angelloma maniendopa.

⁵ Pulu Yemone nimbendo:

“Nu nanga Malo. Kinié na nunge Lanie.”§
nirimu mele angello tendo walse aku sipe nirimuye? „Molo.
Yunge Malondo mindi aku sipe nirimu.,
Molo yuni nimbendo:

“Na yunge Lapa molombo,
yu nanga Malo molomba.”*

nirimu akumu angello tendo nirimuye? „Molola. Malondo
mindi aku sipe nirimu.,

⁶ Yundu ungu te pea nirimula. Yunge kango komolayemo†
mana lipe maniendo mundupelie Pulu Yemone yunge
angellomando nimbendo:

“Kangomo popo toko kapi ningu
yunge imbi liku ola mundundee.”‡
nirimu. Aku ungume pilipulie ‘Malo olandopa angelloma
maniendopa.’ nimbu pilimolo.

⁷ Angellomando Pulu Yemone nimbendo:

“Yunge angelloma poporomema mele molko,
yunge kongono tendeli yema
tepe mele molangi.”§
nilimo.

⁸ Nalo Pulu Yemone Malondo nimbendo:

“Pulu Yemo, nu alieli ye nomi kingimu
moleno mele molko mindi puni.*
Nuni ulu sumbi nilime teko yemboma nokoni.

⁹ Nuni ulu pulu sumbi nilime manjiku
konopu siku teleno.

Ulu pulu kerime konopu naa mondoko
paa naa teleno, akumunge

‡ **1:4:** Pulu Yemonga Malo manie omba mana ye a lierimu kinie yu maniendopa
angelloma olandopa, nalo Pulu Yemonga ki umbukundu pupe molorumu kinie
yu olandopa, eno paa maniendopa. Inie anjokondo 2:9 kana. Pillipai 2:9-11
kananila. § **1:5:** Konana 2:7, inie anjokondo 1:8, 5:5. Mateyu 3:17, Jono 8:54,
Romo 1:4 kananila. * **1:5:** Pe-Samuele 7:14, Ou-Kingime Talo Sipemo 17:13.

† **1:6:** ‘Kango komolayemo’ nirimu akumu ungu iko mele topa nirimu. Kollosi
1:15-17,18, Romo 8:29, Lipe Ora Sirimu 1:5 kanani. Ye awili tene kango te yu kolo
wangopa ye nomi molomba, yu moyo melema simbe limbe kangomo ‘yemboma
kanoko piliengil’ nimbe kango te lipe “Yu nanga kango komomo.” nirimu aku
sipe mele nimbe nirimu. ‡ **1:6:** Giriki ungune Ungu-Manema 32:43 molemo,
nalo Ingillisi ungune kinie Pisini ungune kinie naa molemo. § **1:7:** Konana
104:4. * **1:8:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

nunge Pulu Yemone 'Nu ye nomi kingi molko
melema pali nokani.' nimbe mako topalie
nunge pulu lemo yembomanga pali
namba paa olandopamo nu sirimu.
Nu aku sipe tepa kondorumumunge
nu kinie nunge pulu lemo yemboma kinie
konopu singe."
nirimu.[†]

¹⁰ Pulu Yemone ,Malondo, ungu te pea nimbendo:

"Awilimu,[‡] ou-pulu-pulu nuni mamo teko,
nunge kimuni nunu mulumu teko mimi terinu.

¹¹ Aku meleselo pora nimbé, nalo
nu alieli molko mindi pulino.

Mulumbalema pingi pupe sungu nimbe keri lemo mele
mulu maselo aku temba.

¹² Yembomane wale pakoli sulume
toko ltengendo kimbulimele mele
nuni mulu maselo aku siku kimboni;
mulumbale te lupe panjingendo alowa telemele mele
nuni aku siku aku meleselo alowa teni.
Nalo nu nunu aku siku alowa naa teko,
moleno mele alieli molko,[§]
anda naa leko, alieli molko mindi puni."^{*}
nirimu.

¹³ Pulu Yemone ou walse nimbendo:
" 'Nunge opa puluema nuni nokani.' nimbu
pe eno topo manie mundundumbo kene
isili-ou nu ,na kinie pea
tapu topolo ye nomiselo molopololo
melema nokambili,
nanga ki umbukundu ongo molani."[†]
nirimu aku ungumu angellomando nirimuye?

¹⁴ ,Aku ungumu angellomando naa nirimu liemo, an-
gelloma nameleye? Angelloma mini mele molko Pulu
Yemonga kongono tendeli yema. Kanume Pulu Yemone lipe
tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie
pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo[‡] ulu pulumu
linge yemboma 'Liku tapondoko nokangi paa.' nimbe lipe
mundulimo yema.

[†] **1:9:** Konana 45:6-7. [‡] **1:10:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela".

[§] **1:12:** inie anjokondo 13:8, Jemisi 1:17. * **1:12:** Konana 102:25-27. [†] **1:13:** Konana 110:1; Mateyu 22:44, LLuku 20:42,43, Lipe Mundorumu Yema 2:34,35 kananila. [‡] **1:14:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

2

2:1-4 Pulu Yemone Olio Lipe Tapondomba Kinie Mongo Naa Lipu Yu Pea Molomolo Akumu Paa Ulu Awili Olandopamo Kene 'Wendo Naa Pamili.' Ningu Nokoko Kondangi Akumunge Ungu Te

¹ „Kapola, Malo sike angellomanga olandopa molemo, akumunge, „Pulu Yemone olio-kinie ulu peangama temba mele Yesusini nimbe sirimu, ungu sike ou pilierimulume siye kolopo naa pilipulie kamu mundupu siye kolomolo kene aku ungumu konopu kimbu sipu ambolopo molamili.

²⁻³ „Pulu Yemone ou olionga anda-kolepalime-kinie ungu nimbe panjipe mi lierimu ungumuni eno nokorumu kinie, Pulu Yemone olionga anda-kolepalime „ungu mane ‘Mosisini sipili.’ nimbe, ‘angellomane ‘Mosisi nengu siee.’ nirimu kinie,* yunge ungu mane niringi aku ungu manema tondolo pupe perimu. Kanu ungu manema naa pilku pulue toringi yemboma teko kenjeringimunge mele kalolime lsingi. Kinié Pulu Yemone olio lipa tapondopa, ‘Mindili nolemela ulkena wendo ongo na-kinie pea molko kondonge aulkena pang.’ nilimo ulu akumu† paa olandopamo. Pe angellomane ou nengu siringi ungume pulue toringi kinie mongo lsingi liemo Pulu Yemone olio kinié lipa tapondombando tapondolemo ulu Awili‡ Yesusi, yuni yuyu ou kumbi lepa nimbe sirimu aku ulu paa olandopamo mundupu siye kolomulu liemo pe olio ulu pulu keri temolomanga nambepo kowa pupu mindili naa nomoloye? „Kinié Pulu Yemone olio-kinie ungu konde te nimbe panjipe mi lierimumu pelemo walemanga, Pulu Yemone olio lipa tapondoli kongonomo paa olandopa akumunge olio manda kowa paa naa pumolo.

Pulu Yemone olio lipa tapondomba mele ungu akumu ou kumbi lepa Awili Yesusi, yuni yuyu nimbe sirimu kinie pe aku ungu nirimumu pilieringi yemane yando oliondo ningendo: “I ungumu paa sike.” niringi.

⁴ Aku siku nengu molangi Pulu Yemone kepe “Malonga ungumu paa sike.” nengu piliengi! nimbe kanu yema lipa tapondopa tondoloma sirimu kinie enone lipa ora sirimu ulu tondoloma teringi.§ Pulu Yemone Mini Kake Telimunge tondolomo lipa yuyu konopuni pilipelie kongono molo ulu

* **2:2-3:** Akumu Wendo Oringi 19-20selo molemomondo nirimu. Nalo ‘angellomane ungu manema Mosisi siringi’ aku ungumu akune naa molemo. Juda yembomane mindi aku siku pilku temane toringi. LipeMundorumuYema 7:38,53 Gallesia 3:19 kanani. † **2:2-3:** 10 bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ **2:2-3:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § **2:4:** Mako 16:20, Lipe Mundorumu Yema 2:43, 5:12, 14:3.

lupe lupema tengen tondoloma ungu ningu siringi yemboma moke tepe sirimu.* „Pe kanu ungu kondemo ‘Paa piliengi!’ nimbe Pulu Yemone yuyu kanu ungu kondemo lipe tapon-dorumu liemo kanu ungumu pilku likulie munduku siye kolonge yemboma mongo naa lingeye?»

2:5-18 Pulu Yemone ‘Yesusi Yu Yunge Angenupilime Mele Molopili.’ Nirimu Ungu Te

2:5-13 Yesusi Yu Ye Paa Peanga Olandopamone

⁵ Ma konde te wendo ombámondo nikimulu aku mamo Pulu Yemone ‘nokangi.’ nirimu akumu angellomando naa nirimu.

⁶ Aku molo. Pulu Yemonga bokune „yembomane ma pe wendo ombámo nokongema, ungu te nimbe sipelie nimbendo:

„Pulu Yemo,„
nuni olio yemboma nambolka melema
konopu lekolie
olio kanoko imbi silinoye?

Mana yembomane melemele yemboma
nambemune nuni kondo kolko nokolenoye?[†]

⁷ „Nuni yembomando ninindu:„
“Yemboma angellomanga laye-kolo
maniendopa[‡] molangi.” nimbo.” nirinu.

„Pe, nuni enonga imbime liku ola mundunduku,
nambama siku,

⁸ ‘enone melema pali nokangi.’ nirinu.”[§]

nimbe molemo. Pulu Yemone ‘Mana yembomane melema pali nokangi.’ nirimu bokune molemo liemo Pulu Yemone mele terimumenga teluri kepe ‘Enone naa nokangi.’ nirimu melte paa naa lemo.

Nalo „yembomane melema pali nokonge’ nilimo nimbe molemo mele kinié aku sipu nimbu naa kanolemolo.. Kinié ‘yembomane melemanga mare naa nokolemele.’ nimbu kanolemolo.*

⁹ ‘Aku sike nalo kinié „mana ye telu sike, yunge imbi kinie nambaselio melemanga pali paa olandopa molkomo.’

* **2:4:** Ou-Korini 12:1-11,27-31. † **2:6:** Jopo 7:17, Konana 144:3. ‡ **2:7:** Imunge ungu pulumu mimi siku naa pilimele. Marene ningendo: “wale laye-kolo mindi maniendopa molangi.” nilimele. § **2:8:** Konana 8:4-6.

* **2:8:** sukundu Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie Pisini boku oumunge kinie “ye” kinie “yu” kinie “yemonga malo” kinie nimbe molemo, akumu yembo marene pilkulie “Kirasindu nimbe nirimunje.” ningu pilimele. Nalo Pisini Baipelena “yemboma” toringi molemo, akumu “yemonga ungu pulumu papu toringi molemo.” nimbu pilipulie “Umbu-Ungune aku sipe molopilila” nimbu torumulu. Inie 2:6-8 Pisini boku oumunge “yemo” nimbe “yu” nimbe “yemonga malo” nimbe molemo akumu Kirasi molonje. Inie 2:9 sike Kirasi.

nimbu kanolemolo.[†] Akumu Yesusi. Ou Pulu Yemone olio we kondo kolopa 'yu yemboma lipe tapondopa enonga pali kolo wangopa mindili nomba kolondopili.' nimbe 'yu angellomanga manie mele molopili.' nirimu. Yu mindili nomba kolorumumunge Pulu Yemone yu melemanga pali namba olandopa sipe yunge imbi lipe ola mundundorumu nimbu kanolemolo.

¹⁰ Akumunge ungu te pea niembo: Pulu Yemone melema pali terimu, yu melemanga pali Pulu Yemo. Yuni yuyu pilipelie melema terimu, akume kinié nokolemo akumunge yuni yembo awisili mako topa 'Nanga ambolangoma molko,[‡]

na kinie pea tapu topo molamili.' nirimu kinie eno lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yakinie molko kondonge aulkena lipe mondorumu yemo 'mindili nopili.' nirimu akumu papu nirimu. Yu mindili norumumunge yu ye paa peanga sumbi nilimu molopa eno lipe tapondopa mulu koleana punge aulkemo lipe ora simbendo memba pulimo.

¹¹ „Yuni Pulu Yemonga ambolango awisili manda mulu koleana memba pulimomonga pulumu isipe: „ Yu kinie eno kinie yembo talape telumu. Ye tene yemboma lipe tapondopa 'Pulu Yemone kanopa 'yunge yembo kake telime' nimbe kanopili.'[§] nilimo yemo kinie kanu yemone yemboma lipe tapondolemo-na eno Pulu Yemone kanopa 'nanga yembo kake telime' nimbe kanolemo yemboma kinie olionga Lapa telumu. Akumunge yuni enondo "Ano" nimbendo pipili naa kolemo.*

¹² Akumunge ou ungu te nimbendo:

„Pulu Yemo,„ nu moleno mele
nanga angenupilindu nimbu simbo.
Eno-kinie pea nu popo tomolondo
maku topo molomolo kinie eno pilku molangi
konana nimbu nu kapi nimbo.”[†]
nimbu.

¹³ Akumunge kelepa walse yuni ungu te nimbendo:

„Nanga angenupilimene telemele mele,
nane „aku sipu, Pulu Yemone
“Na nokombo.” nirimu mele 'Sike temba.'
nimbu pilipu takalipu molombo.”[‡]
nimimula.

Akumunge ungu te pea nimbendo:

[†] 2:9: inie yakondo 1:4; bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek" kananila. [‡] 2:10: bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God".

§ 2:11: Jono 17:17. * 2:11: inie anjokondo 11:16, Mako 8:38, LLuku 9:26, Pe-Timoti 1:8. [†] 2:12: Konana 22:22. [‡] 2:13: Aisaya 8:17ekendo.

"Pulu Yemone na ambolango sirimume kinie
pea molemolo."§
nirimula. Olio Lipe Tapondopa Molopo Kondomolo
Aulkemo Akisinderimu Yemonga Ungu Te

*2:14-18 Yesusi Olio Lipe Tapondombando Mana Ye A
Lierimu Ungu Te*

¹⁴ Ambolangomando , 'Nanga angenupilime' , nirimu akumu mana yembomando nirimu, akumunge Yesusi yu 'eno mele molambo.' nimbe mana ye alepa molorumu. 'Enonga nimbu kolondopolie kololi ulu pulumu nokolemo yemo topo manie mundembo.' nimbe* aku sipe mana ye alepalie kolorumu. Kololi ulu pulumu nokolemo ye† akumu depelemo.‡

¹⁵ 'Kolongendo alieli konopu kimbu siku pipili kolko mindi molemele yemboma aku siku molemele aulkena wendo liembo.' nimbe Yesusi kolorumu. ,Kurumenga nomi Setenene, 'Eno pipili kolangi' nilimo akumu ka ulkena mele panjilimo.

¹⁶ 'Yesusini aku sipe terimu akumu angelloma lipe tapondombando paa naa terimu.' nimbu kanolemolo; 'Eporayamone kalopa lsimu yemboma lipe tapondombando paa sike terimu.' nimbu kanolemolo.

¹⁷ Akumunge yunge angenupilime mana molemele mele yu aku sipe mana molopa eno umbune telemo molo mindili nolemele aku sipe ulume pali yu-kinie telu sipe wendo naa olkanje kapola molo. Yu yembomanga kondo kolopa Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo§ molopa Pulu Yemonga kumbikerena aku kongonomo tondolo mundupe ambolopa molomba aulke te lupe naa perimu. Yu Pulu Yemone 'yembomanga ulu pulu kerime omba manie pupili.' nimbé, yu-kinie kapola kapola molonge kongonomo tembando aku sipe mana ye te mindi omba molorumumunge kinié aku kongonomo kapola tepa molemo. Wenje kapola naa tepa molka.*

¹⁸ Yu-kinie kondi topa manda lieli ulu awisili wendo omba, mindili norumu† akumunge yemboma-kinie kondi topa manda lieli ulume wendo olemo kinie yuni manda eno lipe tapondolemo.

§ **2:13:** Aisaya 8:18. * **2:14:** Ou-Korini 15:26,54-57, Pe-Timoti 1:10, Lipe Ora Sirimu 1:18. † **2:14:** 'Kololi ulu pulumu nokoli ye' akumu yembo marene topele toko ningendo: "Yemboma kolongendo mini wale munduku molangi' nilimo ye' nilimele; ya 2:15 aku sipe mele. ‡ **2:14:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". § **2:17:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris-34.3. hetpris". * **2:17:** ungu pulumu LLipai 16:20-22, 17:11. † **2:18:** Mateyu 4:1-2, 16:23, LLuku 22:41-44, Mateyu 16:1.

3

*3:1-4:13 YESUSINGE IMBI AWILIMU PAA OLANDOPA,
MOSISINGE IMBI AWILIMU MANIENDOPAMONGA
UNGUMU*

*3:1-6 Mosisinge Imbimu Olandopa Nalo Yesusinge Imbimu
Paa Olandopa Pulimo Ungu Te*

¹ Angokeme, na kinie pea Kirasinge yembo molemelema, mulu koleana molemo Pulu Yemone eno kepe mako topa 'Nanga yemboma molangi.' nilimo yemboma, aku nikiru ungumu ungu sikemo kene Yesusi molemo mele paa konopu kimbu siku molangi. Yu Pulu Yemone "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipa mundorumu yemo, akumu Pulu Yemo Popo Tondoli Ye Awili Olandopamola,* aku yemo 'Sike' nimbu yu molemo mele yemboma temane topo silimolo akumu mimi siku piliengi!

² Ou Mosisini Pulu Yemonga yemboma nokopalie Pulu Yemone "Tei." nirimu mele pilipe sumbi sipe tepe ungu te siye naa kolorumu aku sipela Pulu Yemone Yesusi mako topa kongono sipe "Tei." nirimu mele pilipe lipa tengen panjipe terimu. 'Pulu Yemonga yemboma yunge ulkemo mele.'[†]

³ Ye tene ulke takolemo aku ,ulke pulu, yemo yunge imbi olandopa molemo, yu paa kapi nilimele, ulkemo yunge imbi olandopa naa molemo, aku sipe mele iye Yesusi ,Pulu Yemo kinie pea ulkemo takoringilimunge, yunge imbimu 'Paa ola molopili.' ningu yu olandopa kapi ningu, ye nomi Mosisi ,ulkemonga ponga molo simu mele angilierimumunge, yu manie mele kapi ningi liemo papu.

⁴ Ulke te we wendo naa ombo angilimo. Yembo tene ulke te takolemo kinie angilimo. Nalo Pulu Yemone melema pali 'angiliepili' nirimu-ne angilimo.[‡]

⁵ ,Yesusi kinie Mosisi kinie lufe lupereselo mele, ungu te pea ,isipela:, Mosisi yu Pulu Yemonga kongono tendeli yemo molopa Pulu Yemone "Tei." nirimu mele paa pilipe lipa Pulu Yemo yunge ulkena kongono tembando siye naa kolopa kongono tepe mindi molorumu. Yunge kongono

* **3:1:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". † **3:2:** Isirele yemboma, Mosisi kinie pea, Pulu Yemonga ulkemo moloringi, Mosisi ulkemo nokorumu ungumu Kambu 12:7. ‡ **3:4:** "ulke" nikimu akumu ulkena pelemele yembomando nirimu; "yembo tene ulke te takolemo" nirimu akumu ulkena pelemele yembomanga pulu yemondo nirimu. Nalo sike ulkemondo naa nirimu. Unku iko topalie Isirele yemboma Mosisini nokorumu talapemo kinie Pulu Yemonga Malone nokolemo yembo talapemo kinie aku yembo talapeselondo nirimu. Talape peaselo Pulu Yemo kinie Maloselo pea takoringili.

terimu isipe: Pulu Yemone pe nimbe simbe mele Mosisini ou nimbe sirimu. §

⁶ „Mosisi ulkena kongono kendemande tendeli yemo molorumu, nalo Pulu Yemone pe lipe mundorumu ye nomi Kirasimu yu Pulu Yemonga Malo* molopa yemboma Pulu Yemongaulkemo moloringime yuni nokopa Pulu Yemone “Tei.” nirimu mele paa pilipe lipe kongono tembando siye naa kolopa kongono tepa mindi molorumu. ‘Yesusini olio lipe tapondomba.’ nimbu tondolo mundupu pilierimulu mele mundupu siye naa kolopo, konopu tondolo pupili ‘Sike aku temba.’ nimbu tondolo mundupu pilipu pipili naa kolopo konopu sipu nokopo molomulu liemo olio yunge ulkemo molemolo. „Olio kepe Pulu Yemonga yemboma molemolo.,

3:7-19 Ungu Ta Nilimele Yemboma Konopu Taka Lipe Pepili Naa Molonge Ungu Te

⁷ Pe kinié „olio Pulu Yemonga yemboma molemolo, monga Mini Kake Telimuni nilimo mele piliemili. Yuni nimbendo:

“Pulu Yemone kinié nikimu ungumu
kinié piliengi liemo
8-9 ou enonga anda-kolepalimene
kolea ku lieline ‘Pulu Yemone
mumindili kolombanje?’ ningu kara puku
ungu nirindume ‘Paa naa pilimolo.’ ningu
ta niringi mele naa teayo.

Akune ponie tu paono ombo pupili eno kanoko molangi
nane, ‘Eno lipu tapondambo’ nimbu,
ulu tondolo mare terindu nalo kanokolie
‘Pulu Yemone olio uluri naa tembanje,
kanopo kanamili.’ ningu
nanga ungumu naa pilku ta ningu,
‘na eno nokambo.’ naa niringi.†

¹⁰ Akumunge nane kanu yemboma-kinie
paa mumindili kolopolie nimbondo:
“I yemboma nane ungu nilioma naa pilku
ta ningu enonga aulke mako tondorundune
naa puku munduku siye kolemele.” nirindu.
¹¹ Eno-kinie mumindili kolopolie
mi lepo nimbondo:

§ 3:5: Ou Pulu Yemone Isirele yemboma kinie ungu nimbe panjipe mi
lierimu ungumu perimu kinie Mosisini yemboma Pulu Yemo popo tonge mele
mane sirimuaku ulumuni pe Yesusi ombo kolorumu kinie Pulu Yemone ungu
kondu nimbe panjipe mi lierimu kinie temolo mele lipe ora sirimu. * 3:6:
bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, 32.2. Pikinini Bilong God”. † 3:8-9:
LLuku 19:14,27.

'Nane 'Konopu taka lipe pepili molangi.'
nirindu ulu pulumu
eno paa naa linge.' nirindu."‡
nirimu.

¹² Nanga angokeme, eno yembo molemelemanga tene ou olionga anda-kolepalimene aku teringi mele, temba kene kanoko kondoko molaa. Enonga yembo tene 'Ulu pulu kerime teambo.' nimbe konopu lipe mundupe yu 'Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe, tondolo mundupe pilimo mele mundupe siye kolopalie yemboma tondolo mundupe nokolemo tondolomo pelemo Pulu Yemo bulu simbe kene kanoko kondoko molaa.

¹³ Aku naa tekolie „i siku teangi: „'Ulu pulu kerimene olio kondi topa 'Kara pang.' nimbé kene' ningu 'yemboma anjo yando konopume tondolo pupili.' ningu liku tapondangi. Pulu Yemone "Kinié" nirimu inie olakondo tondu akumu§ olione alieli "Kinié" ulume manda temolo. Kinié manda tondolo mundupu pilimolo." nilimolo aku walemanga aku sipu nimbu pilipu anjo yando yemboma ungu peangama nimbu siemili. „Opali talou nambolka uluri wendo ombánje kene kinié mindi aku teamili..,

¹⁴ „Aku nikirumunge pulumu, isipe: Olio 'Pulu Yemone sike lipe tapondomba.' nimbu pilierimulu mele aku sipu kamu paa tondolo mundupu pilipu ambolopolie kolomulu liemo Pulu Yemone melema Kirasi simbe kinie Kirasini 'Yunge yemboma simbo.' nimbe panjerimu melema olio moke tepa simbelia akumunge 'aku siku teangi.' nikiru.

¹⁵ Aku mele inie olakondo tondu mele „paa konopu kimbu siku molangi..“ Akumu isipe:

"Pulu Yemone kinié nikimu ungumu
kinié piliengi liemo
ou enonga anda-kolepalimene kara puku
ungu nirindume 'Paa naa pilimolo.' ningu
ta niringi mele naa teaa."
nirimu kanumu.†

¹⁶ Namelene ou Pulu Yemone ungu nirimume pilkulie 'Naa pilimolo.' ningu kara purungiye? Akumu Mosisini Isipi mundupe siye kolopa memba ulsu purumu aku yembomane aku siku naa teringiye?

¹⁷ Ponie tu paono omba pupili Pulu Yemone nameleinie mumindili kolopa molorumuye? Ulu pulu keri tekolie

‡ 3:11: Konana 95:7 ekendo-11. Ou Isirele yembomane aku teringi temanemo Kambu 20:2-13. Pulu Yemone aku sipe sike nirimu temanemo Kambu 14:21-23.

Ipuru inie anjokondo 4:3,5selo kananila. § 3:13: "Kinié" akumu inie yakondo 3:7 ekendo. * 3:13: "kinié" akumunge ungu pulumu Pe-Korini 6:2 nimbe sipe kondolemo. † 3:15: inie ola 3:7 ekendo-8.

kolea ku lieline koloringi onoma akune liepili siye koloringi‡ yemboma-kinie „ulu pulu keri teringimunge, mumindili kolorumu kanumu.§

18 “Na Pulu Yemone

‘Konopu taka lipe pepili molangi.’

nirindu ulu pulumu

eno paa naa linge.’ nirindu.”*

nirimu akumu namelendo nirimuye? Akumu yunge ungu ‘naa pilimolo.’ ningu ta niringi yembomando naa nirimuye?

19 Akumu pilipulie ‘Pulu Yemonga ungumu ’ ‘Sike nikimu.’ nimbu tondolo mundupu naa pilimolo.’ ningu moloringimunge Pulu Yemone “Konopu taka lipe pepili molangi.” nilke koleana ou akune punge aulke te paa naa lierimu.’ nimbu pilimolo kanumu.

4

4:1-13 Pulu Yemonga Yemboma Konopu Taka Lipe Pepili Molongemonga Ungu Te

1 Akumunge, Pulu Yemone „olionga anda-kolepalimendo ‚Konopu taka lipe pepili molangi.’ nimbo koleana membo pambo.’ ou nimbe panjerimu ungumu,, kinié kepe we pelemo kene yuni enonga yembo te apurupe kanopalie ‚Konopu taka lipe pepili molangi.’ nirindu ulu pulumu naa lipili.” nimbé kene pipili kolko molangi.

2 Nambemune ,aku nimbu pipili kolamiliye? „Ou olionga anda-kolepali ‚Mosisini kolea Isipi mundupe siye kolopa memba ulsu purumu, kanu yemboma temane peangamo pilieringi, kinié olio temane peangamo pilimolola. Nalo kanu anda-kolepalime aku ungumu pilkulie ‘Pulu Yemone sike nikimu.’ ningu tondolo munduku naa pilieringimunge ungu pilieringimuni eno lipe naa tapondorumu, akumunge ‚Kinié olio-kinie ulu aku sipe wendo ombá.’, ningu pipili kolko molangi.

3 Olio Pulu Yemonga ‘Tembo’ nilimo mele ‘Sike temba.’ nimbu tondolo mundupu pilierimulu* yemboma ‚mindı, kinié sike Pulu Yemone ‚Konopu taka lipe pepili molangi.’ nimbo.’ nimru ulu pulumu manda limolo. Ou Pulu Yemone nimru mele aku sipe pelemola. Ou yuni nimbendo: “Eno-kinie mumindili kolopolie mi lepo nimbondo:

‡ 3:17: Ou-Korini 10:5. § 3:17: Konana 95:9-10, Kambu 14:29. * 3:18: Konana 95:11. * 4:3: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

Nane 'Konopu taka lipe pepili[†] molangi.'
nirindu ulu pulumu eno paa naa linge."[‡]

nirimu. Iulumu ou Mosisi naa molopili we perimu. Ou Pulu Yemone mulu ma melema terimu aku kongonomo tepe pora sirimu kinie aku koro mololi ulu pulumu perimu.

⁴ Pulu Yemonga bokune ungu te molemo mele pilipelie 'Konopu taka lipe pepili mololi ulu pulumu Mosisi naa molopili ou perimu.' nimbu pilimolo.₁ Bokune molemo ungu akumuni wale yepoko pakera sipemondo nimbendo:
'Wale kise-pakera talo-pakera

Pulu Yemone kongonoma tepe pora sipelie
wale yepoko pakera sipemonga
mulu pilipe koro molorumu.'[§]

nimbe molemo.

⁵ 'Koro molorumumunge, ungu te pea nirimu akumu inie olakondo molemola.* Akumu isipe:

"Nane 'Konopu taka lipe pepili molangi.'
nirindu ulu pulumu eno paa naa linge."
nimbe molemo.

⁶ Aku ungumuni olio lipe ora silimo mele isipe: Pulu Yemonga konopu taka lipe pepili mololi ulu pulu ou perimu akumu[†] kinié we pelemo akumunge kinié yembo mare

[†] 4:3: "Konopu taka lipe pepili molangi" ungumu kinie "koro mololi" ungumu kinie ya molemo aku unguselonga Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie ungu telu mele, nalo ungu pulu talo. Umbu-Ungune "koro molemolo" nilimele kanumu kangimundu mindi nilimele. Kongono munduku siye kolko koro molemele kanumu. Konopukundu "konopu taka lipe pepili molemolo" nilimele kanumu. (Ungu pulu te inie 4:6* molemola.) [‡] 4:3: Konana 95:11. Inie yakondo 3:11, inie anjokondo 4:5 kananila. [§] 4:4: Ou Pulu Pulu 2:2. Koro molorumu nalo mulu maselo terimumunge mindi koro molorumu. * 4:5:

ya 4:3. [†] 4:6: ungu pulu te inie 4:3*. Konopu taka lipe pepili mololi ungu akumu ulu paa peangamondo nirimu nalo Pisini ungune kepe Umbu-Ungune kepe topele topo boku tomolondo perelemolo. Pisini ungune "ples" molemo nalo ou pulu pulu Giriki ungune "kolea" naa toringi, Ingillisi ungune "kolea" naa latolemele. Isiku mele tolemele: "koro mololine sukundu naa purungi" ningu tolemelela; "koro mololine sukundu manda pumolo" ningu tolemelela. Nalo akumu Umbu-Ungune kapola naa nilimolo. Akumunge Pisini ungune isiku pilkulie toringi: "Ou Pulu Yemone Isirele yembomando "Koro molangi." nirimu akumu Mosisi kinie Josuaselone eno kolea Kenane mengo purungi koleamondo nirimu kene Pisini ungune "ples" sumbi sипу bokune tamili." niringi. Aku papu tolemela nalo olianga koro mololimu tena molemoye? Ipuru yemboma pep topa sirimu yemone mulu koleamondo naa nirimu liemo nambolkamondo nirimunje? Olio marene pilipulie 'Yu olianga konopukundu nirimu.' nimbu pilimolo. Yuni "pe pumolo" naa nirimu. "Kinié koro mololine sukundu pumolo." nirimu. Aku nirimu ungumunge olione ou konopu kimbu sипу 'Nambe-emolo kinie kapola mololonje?' nimbu pilipu konopu kimbu sипу mindi molopo konopu kapola naa pepa kongono mele mindi tepe pepili molemolo akumu "Yesusi olio lipe tapondopili." nilimolo yembomane konopu taka lipe pepili molomolo ulu pulumu kinié limolo." nimbe nirimu.

aku konopu taka lipe pepili molonge ulu pulumu limele. Sike Mosisini memba purumu anda-kolepalime temane peangamo pilkulie kara puku ungumu naa pilku likulie koro naa moloringi ,nalo kinié yembo mare manda konopu taka lipe pepili molemele.

⁷ Ou eno konopu taka lipe pepili koro naa moloringimunge ponie awisili omiba pupili pe walse Pulu Yemone altopa ,ye nomi kingi, Depisinge kerena altopa "Kinié" nirimu. Depisini ou nirimu nindu kanumu isipe: "Pulu Yemone kinié nikimu ungumu kinié piliengi liemo

kara puku 'Paa naa pilimolo.' naa niengi."[‡] nirimu kanumu. "Kinié." nirimu akumunge pulumu isipe: Pulu Yemone altopa wale te mako topalie 'Iwalemo konopu taka lipe pepili molonge walemo.' nimbe nirimu.

⁸ ,Mosisi kolorumu kinie, Josua yu ,kolo wangopa olionga anda-kolepalime nokorumu yemo, yuni koro molonge ulu pulumu eno sirimu kinie[§] Pulu Yemone ou enondo " 'Koro molangi.' nimbo." nimbe panjerimu* mele kamu pora nilkenje Pulu Yemone pe altopa , 'Koro molangi.' nimbé, wale tendo naa nilke.[†]

⁹ Akumunge,[‡] Pulu Yemone yunge yembomando 'Konopu taka lipe pepili molangi.' nilimo ulu pulumu kinié kepe we pelemo. Aku koro mololi ulu pulumu Pulu Yemone mulu maselo kinie melema tepa pora sipelie wale yepoko pakera sipemonga Sambate walena mulu pilipe koro molorumu aku sipe mele pelemo.

¹⁰ ,Aku nikirumunge pulumu isipe:,, Pulu Yemone 'Konopu taka lipe pepili molangi.' nilimo ulu pulumu limele yemboma Pulu Yemone yuyu kongonoma tepa pora sipelie kamu koro molorumu mele aku siku eno yu-mele-mele Pulu Yemone "Teaa." nilimo kongonomo teko pora sikulie walemanga pali konopu taka lipe pepili molemele.[§]

¹¹ Akumunge, Pulu Yemone ' 'Konopu taka lipe pepili molangi.' nimbo.' nimbe panjerimu ulu pulumu 'Lipulie konopu taka lipe pepili molamili.' ningulie konopu taka lipe pepili molonge ulume mindi tondolo munduku teko siye naa kolayo. Ou anda-kolepalime ungu naa pilku kara

[‡] 4:7: Konana 95:7-8; inie yakondo 3:7 ekendo-8, 3:15. [§] 4:8: Isirele yemboma kolea Kenane puku opa puluema toko munduku we moloringimundu ya nirimu mele Josua 21:44, 22:4, 23:1 molemo. Sike koro naa moloringi. We kongonoma teko moloringi nalo opama munduku siye kolko kapola we moloringimendo nirimu.

* 4:8: Wendo Oringi 33:14; Unzu Manema 12:9 kananila. [†] 4:8: Konana 95:7-8; inie yakondo 4:3,5 nimbe molemomondo nirimu.

[‡] 4:9: "Akumunge" inie olakondo 4:1-8 nimbe molemo akumunge. [§] 4:10: ungu pulumu inie nondopa 4:6*.

pukulie 'Konopu taka lipe pepili molangi.' nirimu mele koro naamoloringi mele olio aku sipu olionga anda-kolepalimene teringi mele naa teamili. Ou aku tekolie molko kenjeringi mele kinié olio Kirasinge yembomanga yembo te aku sipe tepalie molopa kenjimbe kinie kapola naa temba.

¹² 'Nirimu mele sike aku sipe wendo orumu pilipulie, 'Pulu Yemone nirimu ungumu we naa molemo. Yunge ungumu konde molopa ulume tepe^{*} enge nilimo.' nimbu pilimolo. Kanu ungumu nee paa molemo, opa teli lou-pulse ekendo ekendo nee molemo aku maniendopa, yu paa olandopa. Opa teli lou-pulse mone ombelemo kinie kikimemo kinie sumbi sipe topa suru tolemo mele Pulu Yemonga ungumuni aku sipe minimu kinie konopumu kinie topa suru tolemo, akumunge olio konopu kimbu silimolo mele kinie, konopuni pilipu 'Temolo.' konopu lemolo mele kinie, pali pilipe apurulimo.

¹³ Pulu Yemone mele terimumenga pali te 'Pulu Yemone naa kanopili.' ningu manda lopi naa tenge. Yembo te mulumbalema naa panjipe we-we angilimo mele yunge kagine melema mona angilimo manda sumbi sipu kanolemolo mele aku sipe melema pali Pulu Yemonga kumbikerena mona lemo,aku Pulu Yemone olio ulu telemoloma pali pilipe apurumbe.[†]

4:14-10:18 PULU YEMONE OLIO-KINIE UNGU KONDE NIMBE PANJIBE MI LIERIMUMUNGE YESUSI MULU KOLEANA OLIONGA POPO TONDOLI YEMO MOLEMO AKUMUNGE UNGUMU

4:14-5:10 Yesusi Pulu Yemonga Kumbikerena Olionga Popo Tondoli Ye Awili Paa Olandopa Molemomonga Ungu Te

¹⁴ Kapola, ou ungu te nindu[‡] akumu kinié kamu niembo:, Olionga mulu koleana Pulu Yemo molemona purumu Pulu Yemo popo tondoli ye awili paa olandopa[§] akumu ,olio ou lipe tapondorumu ye, Yesusi, Pulu Yemonga Malo.* Kinié 'Yuni lipe tapondorumu, tapondolemo mele aku sipe sike tembala.' nimbu tondolo mundupu pilipulie nimbu para silimolo mele siye naa kolopo aku sipu ingi sipu ambolopo molamili.

¹⁵ 'Kurumenga nomi, Setenene olio kondi tolemo kinie 'Molo!' nimbu ulu pulu kerime topo manie mundumolondo

* **4:12:** 'Yunge ungumu konde molemo' nirimu aku ungumu Pulu Yemonga ungumu, akumunge kanu ungu nirimu yemondo nimbe nirimu. † **4:13:** Kirasinge yembomanga kotemonga ungu mare Mateyu 12:36, Romo 14:10,12, Pe-Korini 5:10. ‡ **4:14:** inie yakondo 2:17-3:1 molemomondo nirimu. § **4:14:**

bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". * **4:14:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

tondolo naa pupili molemolo kinie olionga popo tondoli ye awili olandopamone kanopa naa kondo kolemoye? Yu kanopa kondo kolemo. Setenene olio ulu lupe lupema pali kondi tolemo mele ou aku sipe olionga popo tondoli ye awili olandopa Yesusi kondi torumu, nalo kondi torumu kinie naa pilipe lipe ulu pulu kerimenga te naa terimu.

¹⁶ Akumunge „Setenene olio kondi tolemo mele ou Yesusi kepe aku sipe kondi torumu mele pilipulie, olio Pulu Yemo molemona pipili naa kolopo nondopo pupu yunge kumbikerena yu-kinie ungu niemili. Setenene olio kondi tomba molo umbune te pemba kinie ‘Pulu Yemo yu we kondo kololi ulu pulumu pelemo yemo, olio kanopalie kondo kolomba yemo, akumunge olio lipe tapondomba.’ nimbu aku sipu pipili naa kolopo yunge kumbikerena sumbi sipu pamili.

5

5:1-10 Pulu Yemo Olionga Popo Tondoli Ye Awili Paa Olandopa Yesusini ‘Olio Molopo Kondamili.’ Nimbe Manda Lipe Tapondomba Ungu Te (4:14-5:10 pali kanani.)

¹ Walse walse „Juda yembomanga ningu, Pulu Yemo popo tondoli yemanga ye te ‘popo tondoli ye awili olandopamo* molopili.’ ningu, kanoko mako toko ‘kongono tepili.’ nilimele mele isipe: Pulu Yemone mana yembomanga ye te mako topalie ‘yu Pulu Yemonga kumbikerena yunge kongono tendepa mana yemboma lipe tapondopili.’ nilimo. Popo tondoli ye awili olandopamo yuni yemboma lipe tapondombando yembomane Pulu Yemondo ‘Ange’ ningu silimele mele lupe lupema yuni lipe Pulu Yemo sindipe, ‘Yembomanga ulu pulu kerime mundupe siye kolopili.’ nimbe kongi melema Pulu Yemo popo topa kalondopa silimo.

² Kanu popo tondoli ye awili olandopamo yu kepe mana ye tela; Pulu Yemone “Teaa.” nilimo ungume pilipe lipe tembando yu umbune pelemola, akumunge yemboma Pulu Yemonga ungume pilku sundukulie yunge aulkena lou liku molemele yemboma kondo kolopa lipe tapondolemo.[†] „Yu yuyu kepe mana ye te naa molopa Pulu Yemonga ungumu tembando umbune naa pelkanje yuni yemboma kondo kolopa lipe tapondomba aulke te naa lelka..”

³ „Wale mare yu yuyu kepe Pulu Yemone ‘Teaa.’ nirimu mele naa telemola, akumunge yembomane ulu pulu keri teringimenga popo tondopa melema kalopa Pulu Yemo

* ^{5:1:} bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”. † ^{5:2:} ungu pulu te inie yakondo 2:18.

silimo aku mele 'yunge ulu pulu kerime mundupe siye kolopili.' nimbe popo topa kalopa silimola.

⁴ Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamonga ungu te pelemola. Ye tene yuyu 'Nanga imbimu ola molopili, popo tondoli ye awili olandopamo molambo.' naa nilimo. Ou pulu pulu Pulu Yemone Erono mako torumu mele[‡] aku sipe yandopa yandopa kepe mako topa 'Aku kongonomo tei.' nilimo yemo mindi aku kongonomo telemo.

⁵ Aku sipe mele ,Pulu Yemone lipe mundorumu, ye nomi Kirasimus[§] yu kepe yuyu 'Nanga imbi ola molopili kene popo tondoli ye awili olandopamo molambo.' naa nirimu. Pulu Yemone 'Yu imbi ola molopili.' nimbeline nimbendo:

"Nu nanga Malo.* Kinié na nunge Lanie."†
nirimu. „'Yu mako topo 'nanga kongono tendepa melema nokondopili.' nikiru mele yemboma piliengi!' nimbeline aku sipe nirimu kanumu..,

⁶ Boku tengen Pulu Yemone ungu te pea nimbendo:
"Mellekisedeke molorumu mele[‡] nu nunu
aku siku Pulu Yemo popo tondoli ye te
alieli molko mindi puni."§
nirimu.

⁷ „Kirasinge ungu te pea isipe: „Yesusi ya ma koleana molopalie nirimumuni, Pulu Yemone "Tei." nirimu mele taka lipe pilipe lipe tepa 'Yunge imbi manie molopili.' nirimumunge yu kolomba aulkena manda wendo lindimbe ,Pulu, Yemo kinie ungu nimbe tondolo mundupe walsipe kola tepa mawa terimu kinie* mawa terimu mele Pulu Yemone pilierimu.

⁸ Sike yu Pulu Yemonga Malo nalo yu mindili norumu akumuni yu Pulu Yemone "Tei." nirimu ungume pilipe lipe tengen panjipe temba mele pilierimu.

⁹ Aku sipe terimumunge yu Pulu Yemone "Tei." nilimo ungume paa toya topa pilipe lipe tepa, kongono simbema paa tepa kondomba yemo molopalie, yunge ungumu pilku liku tengen panjiku telemene yemboma lipe tapondopa, eno mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo yemo molemo.†

¹⁰ „'Aku sipe tepa molomba yemo molopili kene 'Popo tondoli ye awili olandopamo molopili.' niembo.', nimbe

* 5:4: Wendo Oringi 28:1, Kambu 18:7. § 5:5: bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". * 5:5: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

† 5:5: inie yakondo 1:5*. ‡ 5:6: yunge temanemo Ou Pulu Pulu 14:17-20.

§ 5:6: Konana 110:4. * 5:7: kanu temanemo Mako 14:33-36, LLuku 22:41-44, Mateyu 26:42,44. † 5:9: Romo 5:10 kanani. Yesusi kolorumu ulumuni olio lipe tapondorumu. Konde molopalie olio lipe tapondolemola.

Pulu Yemone yuntu 'Ye Mellekisedeke popo tondoli yemo molorumu mele nu aku siku popo tondoli ye awili olandopamo molani.' nimbe mako torumu.

5:11-6:12 "Olio Altopo Molopo Naa Kenjemili.' Ningu Nokoko Kondaa.' Nirimu Ungu Te

*5:11-14 Olio Ambolango Kangama Mele Naa Molamili
Ungu Te‡*

¹¹ Yesusi yu Mellekisedeke popo tondoli yemo molorumu mele popo tondoli ye awili olandopamo molemo mele ungu awisili we pelemo nimbondo nane kepe perekero. Iungumunge ungu pulumu „paa tondolomo“. Nimbu silke nalo eno ungu awisili nimbu silioma pilingendo mindili sikulie naa pilimelemonga iungu nikirumunge ungu pulumu eno nimbu simbo mele koropo kelkero.

¹² Eno paa koronga-ou Kirasinge yemboma moloringi,§ akumunge kinié eno Pulu Yemonga ungume mane sili yemboma molko yembo mare mane silimela nalo ambolango kokele sukuli tengendo 'ABD piliengi!' ningu mane silimeleaku mele eno aku siku Pulu Yemonga ou pulu pulu ungu pulu ou kumbi leko pilimelama naa pilimelemonga yembo tene 'Eno mane siembo.' nimbelie 'Pulu Yemone Kirasi mana lipe mundorumu, yu olianga nimbe kolo wangopa kolondorumu, ungu akume mindi altopa manda mane simbe kinie pilingenje, 'ungu tondoloma manda mane naa simbe. Naa pilimela.' Eno ambolango pamema mele ame mindi nolemele, langi tondoloma manda naa nolemele.

¹³ 'Kirasinge, yembo ame mindi nolemele akume ambolango pamema mindi molemele. Nambolka ulume telemele kinie Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime' nimbe kanopa, nambolka ulume telemele kinie Pulu Yemone 'yembo sumbi nilime naa molemele.' nimbe kanolemoaku ulumenga pulume mimi siku naa pilimele akumunge 'eno ambolango pamema mindi molemele.' nikiru.,

¹⁴ Nalo langi enge nili akume yembo yumene mindi nolemele. Yembo mare mimi siku kanoko pilkulie 'Iulu peangama, iulu kerime.' ningu apuruku pilku molemelema mindi langi enge nilime manda nolemele.

‡ **5:10:** Ou-Korini 3:1-2. § **5:12:** Yesusi kolorumu kinie yandopa ponie tu paono (40) ombo purumu kinie yembo tene ipep mo torumu.

6

6:1-12 Yesusi Mundupu Siye Naa Kolopo 'Pulu Yemone Olio Tepa Kondopili.' Nimbu Konopu Tondolo Pupili Nokopo Molamili Ungu Te (5:11 pulu polopa kanani.)*

¹⁻² Kapola, „Kirasi olionga popo tondoli ye awili olan-dopamone[†] olionga nimbe manda tendembamonga,[‡] ungu tondolo mare pilimoloma we pelemo kene kokele Kirasinge yemboma molorumulu kinie mane siringi pilierimulu ABD ungume mindi konopu kimbu sipu naa molamili. ‘Ou ningu siringi ABD ungume mindi altopo piliemili mane siengi.’ ningi liemo i siku mele telemele: Ulke takongendo ponga polemele akumu mindi konopu kimbu siku molko, wale awisili panga mindi polemele nalo ulkemo kamu naa takolemele mele eno ABD ungume mindi pilku molko, olandopa ungu tondoloma naa pilku molemele yembomane aku siku telemele. ‘Ou kumbi leko ningu siringi ungu kanume isipe mele:’

Konopu alowa teko ‘Pulu Yemonga ungumu ‘Sike’ ningu, tondolo munduku pilimele.[§]

Konde molko kondoko mindi puli ulu pulumu naa pepa kololi ulu pulumu mindi pelemo ulume pali liku bulu silimele ungume.

No lingendo no limelemonga ungu pulu awisili nilimele. ‘Pulu Yemone sewe anjepili.’ ningu yembomanga pengena molo pendekona ola kini ambolongemonga ungume. ‘Yemboma kolkolie lomboroko ola molonge.’ ningu ungu awisili ningu,

Pulu Yemone mana yemboma kote tendepa pilipelie yembo mare ‘molko kondoko mindi pang.’ nimbe, yembo mare ‘molko kenjiku mindi pang.’ nimbémonga ungu mane silimele ungume. Aku ulumenga ungume mindi ningu pilku naa molangi. Yembo yume ungu manema pilimele mele aku sipu pilipu molamili.

³ Kapola, ou kumbi leko mane siringi ungu akume munduku siye kolko Pulu Yemone oliondo ‘Umbu-konopu peli yembo yume molko ungu olandopa piliengi!’ nimu liemo aku sipu temolo.

⁴⁻⁶ ‘Pulu Yemone “Kapola.” nimu liemo temolo.’ nikiru, akumunge ‘pulumu i sipe:’ Pulu Yemone Kirasi lipa mundo-rumu kinie yuni ombo tenderimumunge pulumu pilku kondoko ‘Sike’ ningu pilku limele yemboma mulu koleana

* **6::** Ou Kirasinge yemboma pulu pulu molongendo 6:1-2 mele pilku teringi. Pe kinié 6:3 mele molemele. Pe 6:4-8 mele molo 6:9-12 mele teko molongenje nimbe nirimu. † **6:1-2:** 20 bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”.

‡ **6:1-2:** inie yakondo 5:11. § **6:1-2:** 12 bokumunge alsena anjokondo “8. biliip”.

mele we silimo melema^{*} liku, yembo lupema kinie pea Mini Kake Telimu konopune liku, Pulu Yemonga ungumu ou pilku likulie 'Aku ungumu paa peanga.' ningu pilku, Pulu Yemonga tondolomone pe kolea pora nimbé walemonga ulu enge nilime temba aku tondolomone kinié ulu tondoloma telemo ulume kanoko, aku ulume pali tekolie altoko konopu alowa teko 'Naa pilimolo.' ningu Kirasi munduku siye kolongi liemo kelko manda konopu alowa teko Kirasinge ungume 'Sike' ningu tondolo munduku pilku yando onge aulke te paa naa lemo.[†] Yembo tene aku sipe telemo aku ulumuni 'Pulu Yemonga, Malo[‡] altopa 'kolopili.' nimbe unjo perana uku topa panjipe, 'yembomane yu kanoko ungu taka tondangi.' nilimo.

⁷ 'Kirasi munduku siye kolkolie kelko konopu alowa teko Kirasinge yemboma altoko manda naa molongemonga ungu iko te tambo:₁ Lo tolemo kinie mana no awisili pupe, aku mana ponie telemele yembomane langi kapola liku nonge langime ombo kondolemo kinie Pulu Yemone aku sipe kanu mamo tepe kondolemomonga aku telemo.

⁸ Nalo ma tengə siri-ka kinie[§] era keri lupe lupe olemo kinie kanu mamo ma keri, Pulu Yemone 'lepa kenjepili.' nimbé ulume telemo. Pe walse ma akumu tepene nombá.

⁹ Nanga paa pulu lemo angokeme, 'Kirasinge yemboma molkolie pe yu munduku siye kolemele yembomando, aku sipu nilio nalo eno pepá topo sikiru yemboma 'aku siku naa tengé' nimbu pilipu molio. 'Eno 'ma peanga mele molko, Pulu Yemone eno lipe tapondolemomonga eno mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu-kinie pea molko kondonge aulkena punge ulume^{*} teko molemele.' nimbu kanolio.

¹⁰ Pulu Yemone enonga ulume pilipe sundupe naa apurulimo. Ulu sumbi nilime mindi telemo. Enonga kongono telemelema kinie, eno Pulu Yemo konopu mondongendo yunge yemboma liku tapondolemele mele kinié kepe alieli telemele ulume kinie, kanopa keri kanopa mundupe siye naa kolemo. 'Pilipe mindi molemo..'

¹¹ 'Eno pali aku siku telemele mele tondolo munduku teko molko siye naa kolangi mana molonge walema pora nipili.' nimbu paa konopu lelio. 'Pe Pulu Yemone 'Olio simbo.' nirimu mele peangama sike limolo.' ningu tondolo

* **6:4-6:** Melema limolo kanume olionga ulu pulu kerime mundupe siye kolopa, molopo kondopo mindi pumolo ulu pulumu silimo kanu ulumendo nirimu. Kangimunge melemando naa nirimu. † **6:4-6:** inie anjokondo 10:26-31.

‡ **6:4-6:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pilinini Bilong God". § **6:8:** LLuku 8:7, Ou Pulu Pulu 3:18. * **6:9:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

munduku pilimele mele ‘manie naa pupili.’ ningu aku teayo.

¹² ‘Eno siye naa tepili.’ konopu lepo molio. ‘Yembo Pulu Yemo ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilku siye naa kolkolie Pulu Yemone ‘yunge ambolangoma moyā melema simbo.’ nirimu melema sirimu lsingi yemboma mele manda manjiku molangi.’ konopu lepo molio.

6:13-20 Pulu Yemone ‘Tembo.’ Nimbe Panjerimu Mele ‘Sike Temba.’ Nimbu Nokopo Molemolo Ungu Te

¹³ Ou Pulu Yemone ,olionga anda-kolepa, Eporayamokinie ungu te nimbe panjipelie, „paa olandopa molemo yembo tengā imbi lepa, mi lembando† Pulu Yemo yu maniendopa yembo te paa olandopa te naa molorumumunge Pulu Yemo yuyu yunge imbi lepa mi lepalie

¹⁴ nimbendo:
“Nane paa sike nikiru.
Nane nu sewe anjipu,
‘Yembo awisili kalko lieni.’ nimbo.”‡
nirimu.

¹⁵ Aku nirimumunge pilipelie Eporayamo ,Pulu Yemone , yu ‘mele simbo’ nimbe panjerimumu ‘Pe sike tepa kondopalie simbe.’ nimbe ou siye naa kolopa we nokopa molopalie sike lsimu.

¹⁶ Yembo tene “Paa sike nikimu.’ ningu piliengi!’ nimbe yunge yembo te awili olandopa molemomo imbi lepa “Paa sike nikiru.” nimbe mi lemo. ‘Yembomane yunge ungumu toko manie naa mundundengi.’ nimbeline aku telemo.

¹⁷ Akumunge, aku sipe melela Pulu Yemone “Eporayamokinie nimbu panjikiru mele yuni kalopa limbe yembomane paa pilku kondangi. Nane “Tembo.” nimbu panjilio mele konopu alowa naa tepo paa sike telio.’ ningu kanangi.’ nimbe ,yunge imbi yuyu lepa, “Paa sike nikiru.” nimbe mi lierimu.

¹⁸ Pulu Yemo yu ‘konopu alowa naa telemo, eno-kinie “Tembo.” nimbu panjikiru mele pe pe kepe ‘Sike temba.’ ningu konopu kimbu siku molangi.’ nimbe aku uluselo terimu. „Ulu te: Ungumu ou nimbe panjerimu. Ulu te: Ungumu nimbe panjipelie pe yunge imbi yuyu lepa ‘Paa sike tembo.’ nimbe mi lierimu aku uluselo terimu kanumu., Aku uluselo Pulu Yemo konopu alowa manda naa tepa, kolo paa manda naa tolemo uluselo. Akumu pilipulie ‘Pulu Yemone olio ‘simbo.’ nimbe panjerimu melema sike simbe.’ nimbu pilipu ‘Umbune te wendo naa opili, olio nokopili.’ nimbu Pulu Yemo molemona nondopo pulimolo

† **6:13:** 17 bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. ‡ **6:14:** Ou Pulu Pulu 22:16-17.

yemboma olionga konopu tondolo pupili siye naa kolopo manda nokopo molomolo.§

¹⁹ „Aku ungumunge ungu iko te topo siembo: „Nona andoli sipi te poporamene nona topa memba pumbe.“ ningu tengka teko panjilimele.* Aku sipe olionga minime sipi-mele. ‘Pulu Yemone olio-kinie ‘tembo’ nilimo ungumu kolo naa topa sike telemo temba.’ nimbu pilimolo ulu akumu minimenga ka mele tengka telemo. Aku telemomonga yunge ungumu mundupu siye kolopo anjo pupu molopo naa kenjimolo. Aku kamo Pulu Yemo molemo suluminia paa kake teline,[†] mülu awili tene pipi silimo,[‡] akune sukundu pupe ka telemo.

²⁰ Kanu suluminia paa kake teline ye te olionga nimbe lipe tapondombando kumbi lepa sukundu purumu. Pupelie Mellekisedeke§ molorumu mele yu aku sipe aliei olionga nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molemo.* Akumu Yesusi.

7

*7:1-10 Popo Tondoli Ye Paa Imbi Olandopa Mololi
Mellekisedekenga Temanemo**

¹ „Kirasi Mellekisedeke mele molemo.“ nikiru, kanu ye Mellekisedeke yu[†] kolea awili Salleme yembomanga ye nomi kingimu molopalie, Pulu Ye Paa Olandopa Kolemanga Pali Nokorumumunge kongono tendembando yembomanga Pulu Yemo popo tondopa molorumula.[‡] Ou Eporayamo kolea tengka pupe opa tepa ye nomi kingi kisenga ami yema topa mundupelie [†]eno meringi melema lipe memba,[§] kelepa ulkendo ombá orumu kinie kanu ye

§ 6:18: inie anjokondo 11:13, Jono 8:56. *** 6:19:** Giriki ungune kinie Pisini ungune kinie mele imbi lepa nikimu akumu Umbu-Ungune ungu te naa lemele. ‘Sipi nona we naa andopili.’ ningu kou aini kalko melte Kewa-ungune “anga” nilimele akumu teko mimi tekolie ka pundu te sipi moko toko, pundu te aini teko mimi telemelimo moko tokolie angamo nona manie molo mana toko mundulimele. [†] **6:19:** inie anjokondo 9:3-5,7; Ou Pulu Pulu bokune gomo 185 kananila. [‡] **6:19:** inie anjokondo 9:3; Ou Pulu Pulu bokune gomo 185 kananila.

§ 6:20: inie yakondo 5:10 akune Mellekisedekendo pulu polopa nirimu akumu kinié kamu nimbé tekemo. 5:11-6:19 akumu ungu te lupe mele. 5:10 nimbeline kelepa 6:20 sumbi sipe nilke nalo yu umbune perimu mele ou 5:11-6:19 nimbe para sipelie altopa yando 5:10 pep topa nirimu mele kelepa pilipe ya 6:20 kinie kolomongo awili 7 kamu pep topa nirimu. *** 6:20:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris- 34.3. hetpris”. *** 7::** Ye Mellekisedekenga temanemo ou naa piliengi liemo ou Ou Pulu Pulu 14:17-20 kanoko pilkulie pe Ipuru 7 kamu kanoyo. [†] **7:1:** Inie yakondo 6:20 nimbe molemo yemondo nirimu. Iungumunge ungu pokore inie yakondo 4:14-5:10 pulu polopa molopa kelepa 6:20 molemola. [‡] **7:1:** bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. **§ 7:1:** Ou Pulu Pulu 14:1-16.

Mellekisedeke kanumu yu ombo aulkena kanopalie 'Pulu Yemone nu sewe anjepili.' nirimu.

² ,Yuni aku sipe Pulu Yemo-kinie ungu nimbe Eporayamonga mawa tenderimu kinie, Eporayamone tene tene nimbe merimu melemanga pali telu telu nimbe ,peangama, wendo lipe Mellekisedeke sirimu. Mellekisedeke yunge imbimunge ungu pulumu 'ulu sumbi nilime telemo ye nomi kingimu'. Yu nokorumu kolea awili Sallemenga imbimunge ungu pulumu 'yemboma-kinie tako liku kapola kapola mololi ulu pulumu' akumunge yemonga imbi talo sipemo 'Yemboma-Kinie Taka Liku Kapola Kapola Mololi Ulu Pulumu Nokolemo Ye Nomi Kingimu'.

³ Yunge 'Temanemo bokune tondorumu yemone yunge anumu lapaselonga imbiselo naa topa, yunge anda-kolepa tengah imbi kepe naa tondorumu. Yu meringi walemo kepe naa tondopa, kolorumu walemo kepe naa tondorumu.* Yuni popo tondoli yemo molorumu mele walse mundupe siye kolorumu ungu te bokune naa tondorumu naa pilimolomonga yu Pulu Yemonga Malo† alieli konde molopa mindi pulimo mele yu aku sipe mele molorumu.' nimbu pilimolo.

⁴ Mellekisedeke yu imbi paa olandopa molorumu mele pilieyo. Olio yembo talape awisilinge pulu-pulu anda-kolepa paa awili Eporayamone opa tepalie mele lsimumenga pali tene tene nimbe melemanga telu telu nimbe wendo lipe yu sirimu.

⁵ ,Ou ye nomi awili tene yunge yembomanga mele tene tene ningu noseringimenga telu telu nimbe yuni wendo lsimu nalo Isirele yemboma laye lupe mele teringi., LLipaini kalopa lsimu ye mare‡ Pulu Yemo popo tondoli yema moloringi, kanu yemanga ungu mane§ te pelemo, akumu isipe mele:

'Isirele yembomanga mele tene tene ningu
nosinge melemanga telu telu ningu wendo liku
LLipai yema siengi.'*

nimelema siringi yemboma-kinie LLipai yema-kinie angenupili, eno pea pali Isirele yemboma Eporayamone kalopa lsimu nalo LLipai yemane angenupilinge melema aku siku mare lsingi.

* ^{7:3:} Mellekisedeke yu sike ye te molorumu. Anumu lapaselo sike moloringili. Sike kolorumula nalo temane tokolie akumu naa ningu siringimunge ya pep torumu yemone ungu iko mele torumu. † ^{7:3:} 28 inie yakondo 4:14***. ‡ ^{7:5:} LLipaini kalopa lsimu ye Erononga talape yemane mindi kanu Pulu Yemo popo tondoli kongonomo teringi. Wendo Oringi 28:1 kanani. Nalo eno we 'LLipai yemboma' niringi. § ^{7:5:} bokumunge alsena anjokondo "26. Lo". * ^{7:5:} Kambu 18:21; Kambu 18:22-26 kananila.

⁶ Mellekisedeke *yu LLipaini kalopa lsimu ye te molo nalo*, „Eporayamone LLipai yemboma ou naa kalopa lipili, yunge mele tene tene nimbe melemanga pali telu telu nimbe wendo lipe Mellekisedeke sirimu lsimu. Pulu Yemone kanu yemo ‘yu-kinie tembo.’ nimbe panjerimu yemondo Mellekisedekene ‘Pulu Yemone sewe anjepili.’ nirimula.

⁷ Olio pilimolo: ‘Ye tene ‘Pulu Yemone nu sewe anjepili.’ nilimo aku yemo *yu ye olandopamo*, ye tendo ‘Pulu Yemone nu sewe anjepili.’ nilimo ye akumu maniendopamo.’ nimbu pilimolo. „Aku liemo Mellekisedeke olandopa, Eporayamo maniendopamo..”

⁸ „Akumunge ungu te pea pelemo mele isipe:„ LLipai yemanne Isirele yembomanga mele tene tene ningu noseringi melemanga telu telu ningu lsingi yema koloringi, nalo Eporayamonga mele tene tene nimbe merimumenga telu telu nimbe lsimu yemo Pulu Yemonga bokune *yu kolorumu* ungu te nimbe naa molemo, akumu pilimolola.[†]

⁹ „Aku ungumunge, olione ungu te pea isipu mele manda nilimela: Eporayamone yunge mele tene tene nimbe merimu melemanga telu telu nimbe lipe Mellekisedeke sirimu kinie ‘Pe LLipai yemane tene tene ningu noseringi melemanga telu telu ningu lsingi yema[‡] kalopa lsimu anda-kolepa LLipaini ou yunge mele tene tene nimbe noserimu melemangala Eporayamone telu telu nimbe lipe Mellekisedeke sinderimu.’ aku nilimela.

¹⁰ Sike LLipai ou naa meringi nalo LLipai yunge anda-kolepa Eporayamonga olona sukundu molopili Mellekisedekene Eporayamo aulkena kanorumu akumunge „aku sipu nilimela.”

7:11-28 Ou Popo Tondoli Ye Moloringime Maniendopa, Popo Tondoli Ye Mellekisedeke Mele Konde Molemo Yemo Olandopamonga Ungu Te

¹¹ „Kapola, akumu pilipu pora sipulie kinié Yesusi Kirasi molemo mele[§] altopo piliemili., Ou Mosisini Isirele yembomando Pulu Yemonga ungu manema simbendo ungu mane te sipelie nimbendo: “LLipai yembomane Pulu Yemo popo tondoli kongonomo teangi.” nirimu. ‘Aku siku teangi.’ nirimu kinie kanu popo tondoli yemane kongono teringi mele kapola terimu liemo “,Ou pulu pulu popo tondoli ye awili olandopa, Eronone^{*} kalopa lsimu popo tondoli yema mele kinié aku sipe ye te naa molopili. Mellekisedeke mele ye te kinié molopili.” nirimu akumu nambemune nirimuye? „Kanu popo tondoli yemane yembomanga ningu

[†] **7:8:** ungu pulu te inie yakondo 7:3*. [‡] **7:9:** inie yakondo 7:5. [§] **7:11:** inie yakondo 5:10, 6:20. ^{*} **7:11:** inie yakondo 5:4.

tenderingimunge yembomane ulu pulu kerime konopune we perimu kulu Pulu Yemonga kumbikerena manda naa puringimunge Pulu Yemone aku nirimu.[†]

¹² Akumunge Pulu Yemone yu popo tondoli yema alowa tembando ungu manemo kepe alowa naa temu liemo kapola naa temba. „Akumunge ungu manemo sike alowa terimu.“

¹³ Pulu Yemone ,‘popo tondoli ye awili olandopamo kolo wangopa molopili.’, nirimu kanu yemo ,yu Isirelenga malo LLipaini kalopa lsimu yembo talapemonga suku molorumu ye te molo., Yu Isirelenga malo tene lupe kalopa lsimu yembo talapemonga suku molorumu ye te. Yunge angenupili lapali kepe te Pulu Yemo popo toko kongi melema kaloringi polona puku kongono naa teringi.

¹⁴ Olio pilimolo, olionga Awilimu[‡], ‘Isirelenga malo, Ju-dane kalopa lsimu, aku yembomanga ‘te Pulu Yemo popo tondoli ye te molomba.’ nimbe Mosisini ou naa nirimu kanumu.

¹⁵ Kinié ye konde te popo tondopa molemo paa mona lemo-na kanokomolo akumu ‘Mellekisedeke yu molorumu mele aku sipe yu popo tondoli ye te lupe, popo tondoringi LLipai ye akume lupe.’ nimbu akumu manda sumbi sipu nimbu kanopolie ,‘Ou Pulu Yemo popo toringi aulkemo maniendopa; kinié olio Pulu Yemo popo tomolo aulke olandopamo wendo okomo.’ nimbu sumbi sipu kanoko-molola..[§]

¹⁶ Kanu yemo ungu manemone ‘LLipaini kalopa limbe yema popo tondoli yema molangi.’ nirimu akumenga yu popo tondoli ye te naa molorumu, molo. Nalo yu alieli konde molopa mindi pumbemonga tondolomo perimumunge yu popo tondoli ye te molorumu, yu toko manie mundunge aulke te molo.

¹⁷ Pulu Yemone yundu ou ungu te nirimu. Yuni nim-bendo:

“Mellekisedeke molorumu mele
nu nunuaku siku Pulu Yemo popo tondoli ye te
alieli molko mindi puni.”*
nirimu.

¹⁸ Aku ungumuni olio isipe mele lipe ora silimo: ‘LLipai yemane ‘yembomanga’ ningu Pulu Yemo popo tondoko molangi.’ nirimu., Ungu mane oumu pange tepa olio lipe tapondomba enge te naa perimu-ne Pulu Yemone ‘kanu

[†] 7:11: inie anjokondo 7:19, 10:1. [‡] 7:14: bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”. [§] 7:15: pala , , akune suku inie yakondo 7:12 mele. ^{*} 7:17: ungu pulu te inie yakondo 5:6*.

ungu manemo kamu manie pupili.' nirimu,[†] akumu lipe ora silimo.

¹⁹ „Mosisini, ungu mane sirimumene Pulu Yemone yemboma kanopa ‘ulu pulu kerime konopune naa peli yemboma’ nimbe kanomba aulke te naa lierimu[‡] kanumu. Akumunge ,kanu popo tondoli yemanga ungu manemo alowa tepalie, Pulu Yemone aulke konde peanga te lupe akiserimu, akumu olandopa, ou ungu manemo maniendopa, aku aulke kondemonga pupulie olio Pulu Yemo molemona nondopo manda pulimolo.

²⁰ Akumunge ungu te pea isipe: „Pulu Yemone ‘Yesusi kanu aulke kondemonga popo tondoli yemo molopili.’ nirimu,[§] akumu kepe we naa nirimu. Yu ‘aku popo tondoli yemo molopili.’ nimbe “Paa sike nikiru.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu. Ou popo tondoli ye moloringime ‘aku siku tekó molangi.’ nimbe Pulu Yemone mi naa lierimu,

²¹ nalo ‘Yesusi Pulu Yemo popo tondoli ye te molopili.’ nimbe Pulu Yemone ,“Paa sike nikiru.” nimbe, mi lierimu. Yuni yundu nimbe panjipelie

“Awilimuni yunge imbi yuyu lepa
“Paa sike nikiru.” nimbe mi lepalie
“Nu popo tondoli ye te moleno mele
alieli aku siku molko mindi puni.”
nimbe panjipe mi lierimu.

Yu pe konopu alowa tepe
ungu te lupe paa naa nimbé.”
nirimu.*

²² Pulu Yemone Yesusi mako topa yu-kinie aku sipe nimbe panjipelie ‘Paa sike nikiru.’ nimbe mi lierimumunge Yesusi olionga popo tondoli yemone olionga nimbe lipe tapondolemomonga Pulu Yemone olio-kinie nimbe panjerimu ungu kondemo[†] olandopa, ,ou Isirele yemboma-kinie nimbe panjerimu ungumu maniendopa.[‡]

²³ „Akumunge ungu te pea isipe:» Ou popo tondoringi yema alieli konde molko mindi naa puku, alieli kolkolie altoko mare kolo wangoko moloringi akumunge eno awisili moloringi,

²⁴ nalo Yesusi alieli konde molopa mindi pulimo-na yu kamu-kumu popo tondoli yemo molemo mele molomba. Yu olionga popo tondoli yemo molemo mele yembo tene ‘Naa tepili. Manie pupili.’ nimbé aulke te molo. Akumunge alieli

[†] **7:18:** ungu pulu te Romo 8:3. [‡] **7:19:** Romo 3:20 kanoko inie yakondo 7:11,18* kanani. [§] **7:20:** ya 7:22 mele. * **7:21:** nimbe panjipe mi lierimu ungumu inie yakondo 5:6 molemo; akumu Konana 110:4 ekendo. [†] **7:22:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. [‡] **7:22:** Unga ningu panjeringi unguselonga ungu te inie anjokondo 8:6-13 molemo.

popo tondoli kongonomo mundupe siye naa kolopa, tepa mindi pumbe, ‚ye tene yu manda alowa naa temba.‘

²⁵ Akumunge alieli konde molopa mindi pupelie ‘Pulu Yemone eno lipe tapondopili.’ nimbe alieli mawa tepa molemomonga§ yembo marene ningulie ‘Yesusini sike nanga nimbe tenderimu.’ ningu tondolo munduku pilku yunge imbi walsikulie Pulu Yemo molemona nondoko pulimele yembo akume yuni ‘Mindili nolemela aulkena wendo ongo Pulu Yemo-kinie molko kondonge aulkena pang.’ nimbe* alieli aku sipe manda lipe tapondolemo.†

²⁶ Popo tondoli ye awili olandopa‡ aku sili tene olionga nimbe tendelemo mele papu tendepa molemo. Yu Pulu Yemone kanopa ‘ye paa kake teli’ nimbe kanolemo yemo molopa, ulu te tepa naa kenjipe, ulu keri te walsikele kepe ‘Teambo.’ konopu naa lepa, yembomane ulu pulu keri teringi kinie ‘Na-kinie pea teamili.’ nimbe naa terimu, akumunge Pulu Yemo yuyu mulu koleana paa olandopa molemona ‘molopili.’ nimbe mondorumu.

²⁷ Ou popo tondoringi ye awili olandopamane teringi mele telemo aulke te naa lemo. Enone walemanga taki-teki Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko singendo ou ‘enonga ulu pulu kerime manie pupili.’ ningu melema popo toko kalko sikulie, pe ‘yembomanga ulu pulu kerime manie pupili.’ ningu melema popo toko kalondoko siringi,§ nalo Yesusini aku sipe naa telemo. Yu yuyu walsikele mindi Pulu Yemo popo topa yunge kangimu sirimu aku sipe ‚Yembomanga ulu pulu kerime kamu manie pupili.’ nimbe, walsikele mindi Pulu Yemo popo topa kalondopa sirimu.*

²⁸ ‚Aku nikiru ungumunge ungu te altopo kamu niembo,: Ungu mane te pelemomo pilku tengenji panjiku tengendo ye mako toko ‘popo tondoli ye awili olandopama molangi.’ nilimele ye enge naa pelime,† nalo Mosisini kanu ungu mane sirimumu ou wendo orumu, Pulu Yemone Malondo “Nu popo tondoli ye awili olandopamo molani.” nimbe “Paa sike nikiru.” nimbe, nimbe panjipe mi lierimu ungu akumu pe wendo orumu. Kanu Malo ulu pulu keri te paa naa tepa Pulu Yemone “Tei.” nirimu ungume paa pali pilipe

§ 7:25: Romo 5:10ekendo, 8:34ekendo. * 7:25: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. † 7:25: inie anjokondo 9:24. ‡ 7:26: inie yakondo 7:1**.

§ 7:27: LLipai 9:7. * 7:27: Romo 6:10. † 7:28: Pulu Yemo popo tondoringi ye awili olandopa oume koloringi mele inie yakondo 7:23 molopa, ulu pulu kerime teringi mele inie yakondo 7:27 molopa, eno enge te naa perimu mele ya molemo. Nalo olionga Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo naa kolopa, ulu pulu keri telu kepe paa naa tepa, enge paa olandopa pelemo yemo molemo.

lipe sumbi sipe terimu ye alowa naa tepa konopu tondolo pupili konde molopa mindi pumbe yemo molemo.

8

8:1-13 Pulu Yemone Ungu Konde Te Nimbe Panjipe

¹ Nane 'Pulu Yemone mako topa,' 'Olionga popo tondoli yemo molopili.' nirimu' nikiru akumunge ungu pulumu isipe: Ye nindu kanu-sili* te olionga popo tondoli ye awili olandopa molemo kanumu† 'melema pali nokombando, mulu koleana Ye Nomi Kingi Awili Olandopamo kolea nokopa molemo polomonga ki umbukundu pupe molemo.‡

² Akune molopa yu mulu koleana angilimo 'sele-ul kemonga, suluminia paa kake telimunge§ olionga nimbe Pulu Yemo popo tondopa molemo. 'Yu aku kongonomo tendepa molemo, sele-ulke akumu Pulu Yemo molemo sele-ulke sikemo. Akumu ye tene naa takorumu, Awilimu yuyu takorumu.*

³ 'Yu akune telemomonga pulumu isipe:† Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamane 'Mosisini sirimu ungu-manemone nirimu mele pilkulie tengendo, Pulu Yemo popo toko we melema kinie kongi mele kalolime kinie mengo ongo siringi, akumunge ye Pulu Yemo popo tondoli ye nomi awili olandopa 'pe orumu ye Yesusi, nikiru akumuni Pulu Yemo popo topa 'meme peli, melte naa silkenje kapola naa telka akumunge yuni kepe melte popo topa sirimula.

⁴ Nalo ma koleana Pulu Yemo popo tondoli ye‡ ungu manemone§ nilimo mele pilkulie Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele yema molemelemonga* kanu yemo yu ma koleana molkanje Pulu Yemo popo tondoli ye te naa molka.

⁵ Kanu yemane popo tondoli kongono telemele akumu Pulu Yemo molemo mulu koleana telemo kongonoma none tepa, mulu koleamonga minimu mele none teko molemele. Akumunge Pulu Yemo mana molomba sele-ulkemo Mosisini kokele takomba terimu kinie Pulu Yemone yu mane sipelie nimbendo:

* **8:1:** inie yakondo 7:23-28 nimbe molemo mele yemo. † **8:1:** 3 bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". ‡ **8:1:** ungu pulu pokore yakondo 1:3,8, Konana 110:1. § **8:2:** 'Mulu koleana sele-ulke sikemo angilimo.' nirimu akumu sike ulke te angilimomondo nirimu molo sele-ul kemonga pulumu pilipelie Pulu Yemo molemo mulu koleamo nimbendo ungu iko topa aku sipe nirimunje.

* **8:2:** Mosisini takorumu sele-ulkemo imulu koleana angilierimu sele-ulkemo mele manda manjipe takorumumunge temanemo Wendo Oringi 24-30, 35-40. † **8:3:** inie yakondo 5:1 mele. ‡ **8:4:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § **8:4:** 10 bokumunge alsena anjokondo "26. Lo".

* **8:4:** Akume LLipai ye kanume; inie yakondo 7:13 kanani.

"Nane mulú Sainai ola
Mosisi nu lipu ora sindu aku sipe mele
melema pali paa sumbi siku manda manjiku teani."†
nirimu.

⁶ „Aku sike nalo, kanu yemanga Pulu Yemo popo tondoli kongonomo paa maniendopa. Pulu Yemone Yesusindu ‘Tei.’ nimbe sirimu popo tondoli kongonomo paa peanga olandopa. Yunge kongonomo olandopa telemomonga pulumu isipe: Pulu Yemone olio-kinie ungu konde nimbe panjipe mi lierimumu‡ Yesusi awi-suku-singine angilipe ‘Pulu Yemo-kinie olio-kinie kapola kapola molangi.’ nimbe lipe tapondolemo yemone ‘kamu wendo opili.’ nimbe tenderimu, aku ungu kondemo olandopala. Ungu kondemone ‘olio simbo.’ nimbe panjilimo aku melema olandopa, ungu-oumuni ‘simbo.’ nirimu aku melema maniendopa, akumunge ungu kondemo olandopa.§ Mi Lierimumunge Yesusi Mulu Koleana Popo Tondoli Ye Awili Olandopamo Molemomonga Ungu Te

8:7-13 Pulu Yemone Ungu Konde Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungumu Olandopa, Ungu Ou Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungumu Maniendopamonga Ungu Te (8:1-13 pali kanani.)

⁷ Pilieme! Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge tondolomo pelkanje* Pulu Yemone altopa ungu te naa nimbe panjilke.

⁸ „Ungu-oumunge tondolomo pelkanje Pulu Yemone yemboma teringi mele kanopa keri naa kanolka.“ Nalo yembomane teringi mele Pulu Yemone kanopa keri kanopalie nimbendo:

“Na Awili ‚Yawe, ne ‚enondo, nimbondo:
„Pilieyo!, Nane Isirele yemboma-kinie
Juda yemboma-kinie† ungu konde te
nimbu panjipu mi lembo walemo wendo ombá.

⁹ Iungu konde nikiru akumu
ou enonga anda-kolepalime kolea Isipi wendo lipu
ulsu membo orundu walemonga kanu yemboma-kinie
nimbu panjipu mi lierindu mele‡ telu sipe molo.

† 8:5: Wendo Oringi 25:40(9); Lipe Mundorumu Yema 7:44 kananila. ‡ 8:6:
bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. § 8:6: inie yakondo 7:22.

* 8:7: inie yakondo 7:11 mele. † 8:8: Juda yemboma lupe nimbe Isirele yemboma lupe nirimu akumunge pulumu isipe: Eno pali Isirelene kalopa lsimu yemboma. Pe kolea Kenane moloringi kinie ou pulu pulu ye nomi kingi Sollo-kinie Depisi kinie Sollomon-kinie enone kolea pali nokoringi. Nalo pe umbune te wendo orumu kinie wikindu peringi yembomane “Olio oliolio nokomolo.” niringi, akumunge pe enondo ‘Isirele yemboma’ niringi. Depisi kinie Sollomon-kinie Sollomononga malo-kinie Juda yema moloringimunge merekendo yembomando ‘Juda yemboma.’ niringi. Nalo eno pali Pulu Yemone nokorumu. Ou-Kingime 12 kanani. ‡ 8:9: LLipai 26:12.

Nane eno-kinie ungu nimbu panjipu
 mi lierindu ungumu naa pilieringimunge
 nane 'Eno molko kenjengi!' nimbu lipu bulu sirindu.
¹⁰ Isirelene kalopa lsimu yemboma-kinie
 kelepo tembo mele pe ungu konde te
 nimbu panjipu mi lembo, akumu isipe:
 'Eno teko molonge kinie
 nane eno kanopo peanga kanombo.' nirindu mele
 'konopuni pilku kondangi.' nimbu,
 nanga ungu manema
 enonga konopune pepili panjindipu,
 'Nanga ungu manema konopu mondoko 'Pilipu teamili.'
 ningu molangi.' nimbu nane kanu ungu manema
 boku mele enonga konopune imbi tombo.

Na mindi eno pilku popo tonge Pulu Yemo molombo,
 eno nane nokombo yemboma molonge.
¹¹ Aku walema wendo ombá kinie
 yembo kamako imbi molombama kepe,
 koropa imbi naa molombama kepe, akumene pali
 'Na Awilimu.' ningu, kanoko imbi singemonga
 yembomane enonga kandi pulu lemo yemboma kepe
 ulke kere-pongolo penge yemboma kepe
 'Awilimu molemo mele piliengi!' naa nimolo.

Eno pali na pilku pora singemonga
 altoko ningu naa singe.

¹² Nane eno kondo kolopo
 enone teko keninge ulume mundupu siye kolondopo
 enonga ulu pulu kerime
 altopo paa naa pilimbo."§ nimbu
 na Pulu Ye Awilimuni nikiru."*
 nirimu.

¹³ Pulu Yemone pe olio-kinie nimbe panjipe mi lierimu
 ungu akumu "Ungu kondemo" nirimu ungu akumuni ou
 Isirele yemboma-kinie nimbe panjipe mi lierimu ungu ou
 akumu yuni 'Kamu nondopa manie pumbe tekemo.' nimbe
 nirimu. Pe kinié olio pilimolo, mele ou te kamu nondopa

§ 8:12: Romo 11:27. 8:10,12selo molemo mele inie anjokondo 10:16,17selo
 molemola. * 8:12: Jeremaya 31:31-34.

manie pumbe tekemo mele, akumu sike nondopa kamu pora nimbé.[†]

9

9:1-28 Ungu Oumu Perimu Kinie Popo Tondoli Ye Awili Olandopamane Mememane Teringi Mele Kinie Ungu Kon-demo Pelemo Kinie Kirasini Yunge Mememone Telemo Mele Kinie Akuselonga Ungu Te

9:1-10 Ou Mana Pulu Yemo Popo Tondoli Ye Awili Olan-dopamane Sele-Ulkena Kongi Melemanga Memema Mengo Puku Pulu Yemo Siringimunge Ungu Te

¹ ‘Kirasinge kongonomo kinie ungu kondemo kinie olan-dopa, popo tondoli ye oumenga kongonomo kinie ungu oumu kinie maniendopa.’ nindu* kanumunge kinié ungu mare pea niembo.¹ Ou ‘Pulu Yemone Isirele yemboma kinie, nimbe panjipe mi lierimu ungumuni[†] Pulu Yemo popo toko kapi ninge mele nirimu ungu manema perimu, kanu ungu oumunge Pulu Yemo popo toringi ulke te mana angilierimula.[‡]

² Aku ulkemo sele-ulke te takoringi, akune sukundu suluminia talo lierimu. Takokolie, yunge suluminia kiyekondo lierimune tepe-llame yepoko pakera norumu mélemo kinie pillawa kaloli ‘Pulu Yemonga’ ningu noseringi polomo kinie noseringi, aku suluminiamo imbi leko ‘Suluminia Kake Telimu’ niringi.[§]

³ Anjokondo múlu awili sulu tene pipi sirimu akune anjokondo Suluminia Paa Kake Telimu lierimu.*

⁴ Pulu Yemo popo tongendo mele mune tolime kaloringi polo kou gollo kandoringimu kinie[†] kete kou gollo kandoringimu kinie[‡] aku meleselo aku koleamonga meleselo[§]

[†] **8:13:** Yemone i pep mo topa sirimu kinie pe ponie kise molo pakera mele mindi omba purumu kinie Juda yemboma nokorumu Romo gapomanomone Juda yemboma-kinie mumindili kolopalie kolea awili Jerusalleme kinie akune sukundu angilierimu Pulu Yemo popo toko kongi kera melema kaloringi ulke tembelemo kinie kamu toko tepe mundoringi. Akumunge pe yandopa kinié kepe Isirele yembomane altoko Pulu Yemo popo tongendo melema naa kaloringi, naa kalemele. Enone ou Pulu Yemo popo toringi mele aulkemo kamu manie purumu nalo eno awisilini ‘Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo, yu sike olionga nimbe kolondorumu.’ ningu naa pilimelela. * **9:1:** inie yakondo 8:6. [†] **9:1:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. [‡] **9:1:** Ya 9:1-5 nimbe molemo mele Wendo Oringi 25-30, 45-50. § **9:2:** LLipai 24:5-6.

* **9:3:** Wendo Oringi 26:31-33. [†] **9:4:** Wendo Oringi 30:1-10. [‡] **9:4:** Wendo Oringi 25:10-22. § **9:4:** Kanu meleselo ‘kanu suluminiana sukundu lierimu.’ nimbe naa nirimu. ‘Kanu suluminiamonga meleselo.’ nimbe nirimu. Mune tolime kaloringi polomondo WendoOringi 30:6 nimbe molemo mele sike nalo Ou-Kingime 6:22, Ou-Kingi Talo Sipemo 6:49 kananila.

lierimu. Aku ketena sukundu langi mena* perimu mingi te kinie, Erononga apulu mingi ambolorumu kiri-kiri terimu apulumu kinie, Pulu Yemone Isirele yemboma kinie mi lierimu ungume kou-tapa talonga imbi topa mondorumu kouselo kinie, akume perimu.

⁵ Aku ketemonga pipine ola mele talo mulu koleana angello none teliselo Pulu Yemonga tondolomo molorumune lierimuselonga kongomane pipimu kunungu mele pakondorumu.[†] Aku pipimu 'Pulu Yemone yemboma kondokolopa enonga ulu pulu kerime mundupe siye kolondorumu pipimu' niringi.[‡] Nalo kinié ena te naa pelemomonga aku melemanga ungu awisili manda naa nimbo.

⁶ Aku siku 'sele ulkemo kinie akune sukundu suluminia aselo kinie, teko mimi teko melema teko mimi teko akune sukundu nosiku pora siringi kinie popo tondoli yema[§] pulu polko suluminia kiyekondo lierimune alieli sukundu puku Pulu Yemo popo tondoli kongonomo te-pou-pou teringi.

⁷ Nalo popo tondoli ye awili olandopamo* mindi an-jokondo suluminia lierimune sukundu purumu. Taki teki naa purumula. Ponie tengatenga walsikele mindi purumu. We naa lapurumu. Kongi mele te topalie meme mare memba sukundu pupelie yuni ulu pulu keri naa pilipe walu terimume kinie yembomane ulu pulu keri naa pilku walu teringime kinie konopuni pilipe aku mememo Pulu Yemo popo topa sirimu.[†]

⁸ 'Popo tondoli ye awili olandopamo yu manjipe Suluminia Paa Kake Teline sukundu pupili.' nimbe ungu mane te perimu aku ulumuni olio lipe ora silimo mele Mini Kake Telimuni nimbe silimo. Akumu isipe: Ou Pulu Yemo popo toringi sele-ulkemo we angiliepili olio Pulu Yemo molemona manda pumolo aulke te naa lierimu mele Mini Kake Telimuni nimbe silimo.

⁹ Kanu sele-ulkena ulu teringimene olio kinié mole-moloma ungu te lipe ora silimo. Aku ulumuni olio lipe ora silimo mele isipe: Ou aliehi Pulu Yemo popo toko we melema siku, kongi melema kalko siringi akumene Pulu Yemo aku siku popo toringi yembomanga konopune ulu pulu keri periumme kamu kulu naa tondorumu, we pilku mindi moloringi.

* **9:4:** Aku mele yepoko ketena sukundu perimumenga ungu mare isipe: Menamondo ungu te Wendo Oringi 16:31-34 molopa, Erononga apulu mingimundu ungu te Kambu 17 molopa, kou tapaselondo ungu te Wendo Oringi 32:15-16.

[†] 9:5: Kanu meleselo sike angelloreso molo. Angelloma kongo naa angilimonje. Imeleselonga ungu te Isikiele 1:5-14. [‡] 9:5: LLipai 16:14-16. § 9:6:
bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * 9:7: bokumunge alsena
anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". [†] 9:7: LLipai 16:3,11,14,15,34.

¹⁰ Ou Pulu Yemo popo toringi ungu manemane langi nongo, no nongo, kimbu ki kangime kulumiyé tonge aku ulume mindi mane sirimu. Pulu Yemo yu 'enone sumbi siku popo tonge kinie eno yembo konopu sumbi nilime nimbe kanomba ulu kondema wendo ombámonga iungu mane yembomanga kangikundu tengé mele sirimu ungu manema isili-ou teko molangi.' nirimu. 'Aku ulu ou teringime kapola naa terimu mele aku sipe olio kinié lipe ora silimo.'

9:11-22 (9:11-14) Kirasini Yunge Mememo Ondo Lendepa Yuyu Popo Topa Pulu Yemo Sirimu, (9:15-22) Aku Mememone Pulu Yemone Nimbe Panjipe Mi Lierimu Ungu Kondemo 'Kamu Tondolo Pupili.' Nirimu UNGU TE (9:1-28 pali.)

¹¹ 'Ou aku sipe, nalo kinié Kirasi yu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo molemo, Pulu Yemone 'mele peangama simbo.' nirimu melema yuni silimo. Ou Isirele yembomanga popo tondoli ye awili olandopamane‡ kongi kera melema kalko Pulu Yemonga kumbikerena puku popo toringi sele ulke akumu maniendopa; akune teringi ulume maniendopala. Pe Kirasi yu Pulu Yemo mulu koleana molorumu koleana pupe popo to-porumuaku koleamo olandopa peangamo; aku mulu koleana angilimo sele ulkemonga§ suku Kirasi yu purumuaku sele ulkemo mana yembomane kini naa teringi, akumu mana lemo melemanga melte molo.

¹² Yu Pulu Yemo mulu koleana molorumu Suluminia Paa Kake Teline kamu walsikele sukundu purumu. Nalo akune pumbendo ou mana sele ulkemonga suku pungendo teringi mele yu naa terimu. Enone kongi meme pokore kinie kongi kao walo pokore kinie toko memema mingi tengä kolko akumu Pulu Yemonga kumbikerena mengo puringi mele aku sipe naa terimu, molo. Yunge mememo mindi yuyu meli pupe walsikele mindi Pulu Yemo popo topa sirimu.* Aku terimumunge 'olio ulu pulu kerimene ka sipe nokolemo mele naa tepili' nimbe yunge mememone mindili nolemela aulkena wendo lipe Pulu Yemo kinie kamu tapu topo kapola molomolo aulke pumolomo akisinderimu.†

¹³ Pulu Yemone yembo kanopa 'kangimenga kalaro molopili molemele' nimbe kanolemo yemboma 'yuni kanopa 'kake tepili molonge' nimbe kanopili.' ningulie niringimuni, ou kongi memema kinie kao peleama kinie toko memema kolko, kongi kao ambou kondoli, walo ou naa lieli te toko 'tepene nomba pora sipili.' ningu kaloringi kinie

‡ **9:11:** Ya 'melema' nikimu inie maniekondo 9:12 nimbe para sikimu. § **9:11:** Mulu koleamo kinie akune angilimo sele ulkemo kinie telumu. Sike lupe lupe molo. Akumunge ungu te Lipe Ora Sirimu 21:22 molemola. * **9:12:** inie yakondo 9:7**. † **9:12:** 15 bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

norumu kekumu liku, memena sukundu ondoko munduku nosikulie, kanu yembomanga kangimenga tanda sinderingi kinie kanu yemboma altopa kanorumu kinie kangikundu yembo kake telime nimbe kanorumu kulu ,Pulu Yemo kinie altoko kapola moloringi,‡

¹⁴ „Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu ungu oumunge ulume tengendo, aku kongimenga mememane yemboma aku sipe lipa tapondoramu liemo pe Kirasinge mememone kinié paa olandopa manda lipa tapondolemo. Yu ulu pulu keri te paa naa pepili alieli molopa mindi puli Mini Kake Telimunge tondolomo yu-kinie molopili, yunge kangimu Pulu Yemo popo topa simbendo yu kolorumu. Aku yemonga mememone olionga kangikundu mindi kulumiye naa tondolemo. ‘Yuni olio ulu pulu keri telemolomonga kolea kerine pupu molopo kenjipu mindi pulimela ulu pulu keri konopuni pilimoloma§ kulu tondolemomonga Pulu Yemone olio kanopa keri kanomba ulu te konopune naa pelemo.’ nimbu pilimolo. Olio ‘Konde Mololi Pulu Yemonga ungume pilku liku yu kanopa peanga kanolemo ulume teangi.’ nimbe aku terimu.

¹⁵ „Akumunge ungu te pea isipe: Kirasini olionga ulu pulu kerimenga kolo wangopa mongo lsimu-ne olio pipili naa kolopo Pulu Yemonga kongonomo manda temolo, akumunge yunge mememo ondo lendepa kolorumu aku ulumuni Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo Yesusini ‘Kamu wendo ombo liepili.’ nirimu. Yembomanga nimbe kolondoramu ulumuni ulu talo terimu. ‘Te isipe:’ Pulu Yemone nimbe panjipe mi lierimu ungu oumu sungu siku yunge ungu manema liku su siku ulu pulu keri teringime Yesusini ‘Manie pupili. Pulu Yemo akume siye kolopa, akumenga eno mongo naa sipili. Aku teringimenga eno mini pali molko kenjiku mindi punge aulkena wendo wangi.’ nimbe enonga nimbe kolo wangopa mindili nomba kolopa yunge mememone enonga pundu tondoramu. ‘Te isipe:’ Yunge mememo ondo lendepa kolorumumunge ungu oumuni nokorumu yemboma Pulu Yemo pilku moloringimenga konopume yunge mememone kamu kulumiye tondopalie Yesusini yembomanga nimbe tenderimumuni olione ulu pulu keri telemoloma ombo manie pulimo, akume Pulu Yemone altopa naa pilipe

‡ 9:13: Kongi melemanga mememane teringi ungu awisili mele bokune toringi molemo. Kongi kao ambou kondolimunge ungu manemo telune mindi molemo, akumu Kambu 19:2-6,9,11,14,17-18 kanani. Yembo-ono te amboloringi molo Pulu Yemone yemboma kanopa ‘kangine kalaro molopili molemele.’ nimbe kanorumu ulu te lupe teringi yemboma-kinie aku teringi. § 9:14: inie yakondo 9:9.

molemo-na Pulu Yemo yuni mako topa "Waa." nilimo mele pilkulie olemele yemboma Pulu Yemo yuni molko kondoko mindi puli ulu pulumu kinie mele peangama kinie "Nanga pulu lemba yemboma simbo." nimbe, nimbe panjerimu akume simbe ling.*

¹⁶ „Kirasi kolorumumunge pulumu niembo: „Ye tene 'pe walse na kolombo kinie nanga mele nosilioma nanga ambolangomane liengi!“ nimbe pepá topa nimbe panjilimo. Nalo ambolangomane kanu melema we manda naa limele. Pe lapa kolemo kinie yembomane kanokolie 'Kapola. Kinié lapane 'Moke teko liengi!' nimbe panjerimu mele kamu liengi!“ nilimele.†

¹⁷ Ye tene ungu nimbe panjilimo yemo we molemo kinie yunge ungu nimbe panjilimomo uluri manda naa telemo. Yemo kolemo kinie mindi ungu nimbe panjilimo mele sike aku siku manda melema limele.

¹⁸ Ulu pulu akumu pilku teringi aku sipe, ou Pulu Yemone ungu nimbe panjipe mi lierimu mele 'Wendo opili.' ningu 'Melte kolopili.' ningu, kongi mele te toko‡ mememo ondo lieringi. 'Melte naa tolkanje Pulu Yemone ou nimbe panjerimu mele wendo naa olka..

¹⁹ „I siku mele teringi: Mosisini ou 'yemboma piliengi!' nimbe Pulu Yemonga ungu manema§ pali nimbe sipelie kongi kao walo mare kinie kongi meme mare kinie topa memema mingine kolopa, no kinie topele mapele topalie, unjo kanga isopo kola mare lipe sipisipi indi kondoli marene ka topalie, memena sukundu mundupelie Pulu Yemone sirimu ungu manema molorumu bokune kinie yembomanga kagine kinie tanda sipe kandondorumu.*

²⁰ Tanda sipe kandondopa molopalie nimbendo:
"I mememo Pulu Yemone eno-kinie
ungu nimbe panjipe mi lierimu ungumu
'Pilku teko molangi.' nikimumu
'eno-kinie wendo omba tondolo pupili.'
nilimo mememo."
nirimu.† 'Melte kolopili.' nimbe naa tolkanje Pulu Yemone nimbe panjerimu ungumu kamu wendo naa omba tondolo naa pulke..‡

* **9:15:** ungu pulu te Ou-Pita 1:4*. † **9:16:** Aku teringimu lapane kande-ungu nirimu mele pilkulie teringi nalo lapane we molopalie nimbe panjipe pep torumu. ‡ **9:18:** Kongi 'kolopili.' ningu yunge nomi kari lieringi. § **9:19:** bokumunge alsena anjokondo "26. Lo". * **9:19:** Wendo Oringi 24:5,6-8. † **9:20:** Wendo Oringi 24:8 molemo (24:3-8 pali papu kanani). Akumunge ungu pulu tondolo te Mateyu 26:28 Mememonga ungu pulumu tondolo te LLipai 17:11. ‡ **9:20:** inie yakondo 9:16-18.

21 Aku sipe mele Pulu Yemo popo toko kaloringi sele-ulkemo kinie sele-ulkena sukundu Pulu Yemo popo tongendo noseringi melema kinie pali, 'Pulu Yemonga mele kake telime liepili.' nimbe Mosisini kongi mele topa meme mingi tengah ondo lepa, mememo tanda sipe kandorumula. §
 22 Pulu Yemonga ungu mane te nimbe perimu mele pilipelie Mosisini aku terimu. Kanu ungu manemo nimbe molorumu mele isipe mele: 'Mele awisili 'Pulu Yemone kanopa 'mele kake telime' nimbe kanopili.' nimbe mememane mindi manda tendemba. 'Kongi tengah mememo ombo wendo pupili.' ninggu 'Yu kolopili.' ninggu yunge nomi karu naa lenge kinie Pulu Yemone meme te ombo naa pumbe kanopalie meltenga kalaro molo yembo tengah ulu pulu kerime "Manie pupili. Altopo naa kanombo." manda naa nimbé.' ungu mane te aku sipe nimbe pelemo.*

9:23-28 'Yembomanga Ulu Pulu Kerime Pulu Yemone Mundupe Siye Kolondopili.' Nimbe Kirasi Yu Yuyu Pulu Yemo Popo Topa Sirimu Unyu Te (9:1-28 pali kanani.)

23 Pulu Yemone "Melemanga kalaroma mememane topa manie mundundopili." nimbe ungu mane akumu sirimu-munge mulu koleana lierimu melema kepe mana manda manjiku tengendo Pulu Yemone nimbe sirimu mele pilkulie teringi kanu mele none teli mana lierimume 'Kake tepili.' ninggu kongimenga mememane aku ulume teringi. Nalo mulu koleana lemo melema, sike melema lemo, aku melema 'Kake tepili.' ninggu kongimenga memema ondo lemela kinie manda kake naa tendelka. 'Kirasi yunge mememo ondo lepalie kolorumu aku, meme peanga paa olandopamone mindi manda kake tenderimu.

24 Kirasi yu 'kolopa lomboropa ola molopalie, ya mana Pulu Yemonga suluminia none teli teringi lierimu suluminia akune sukundu naa purumu. Yu 'Paa sike suluminiamonga pambo.' nimbe sumbi sipe mulu koleana mindi purumu, we tengah lupe molo. Akune 'olio lipu tapondambo.' nimbe Pulu Yemonga kumbikerena pupe molemo.†

25 ‡ Ya mana yembomanga nimbe Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamo Pulu Yemo molemo Suluminia Paa Kake Teline poniemanga pali walse walse nimbe mele lupemanga memema memba suku pupe 'Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime we siye kolopili.' nimbe Pulu

§ 9:21: LLipai 8:10,19,30. * 9:22: Meme kangine pelemomonga melema kinie yemboma kinie konde molemelemonga pilipelie 'Melte olionga kolo wangopa kolondopili.' nimbendo "Aku melemonga mememo ondo liepili." nirumu. LLipai 17:11 kana. OuPuluPulu 9:4 ungu te molemola. † 9:24: inie yakondo 7:24-25, Romo 8:34. ‡ 9:25: Ou aku teringi mele LLipai 16.

Yemo sirimu. Nalo ‚ya mana Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamone, yembomanga nimbe aku sipe taki-teki Suluminia Paa Kake Telimunge sukundu meme te lupe memba purumu mele Yesusi Kirasini aku sipe ‚Pulu Yemo molemo, mulu koleana taki-teki pupe yunge mememo popo topa naa sirimu.

²⁶ Mana popo tondoli ye awili olandopamone terimu mele Kirasini aku telkanje ‚taki-teki mindili nambo.’ nimbe, Pulu Yemone ou-pulu-pulu ma terimu kinie yuni pulu polopa mindili nomba pe yandopa yandopa mindili nomba mololipe pulke. Nalo aku naa terimu. Ma kolea nondopa pora nimbé wale akumunge ‘Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime we siye kolopa kamu naa pilipe molopili.’ nimbe mana om̄ba, walsikele mindi yunge mememo olionga nimbe ondo lendepa Pulu Yemo popo topa sirimu. §

²⁷⁻²⁸ Yemboma pali ya mana walsikele mindi kolkolie pe kote tendepa pilimbe koleana punge ulu pulumu pelemo. Aku ulu pulumu paa sike pelemo mele ulu pulu te lupe paa pelemola. Akumu isipe: Kirasini walsikele mindi ‘Yembo awisilinge ulu pulu kerime om̄ba manie pupili.’ nimbe yu yuyu ‘Walsikele tangi.’ nirimu. Pe wale talo sipe kelepa ombá nalo ‘Yembomanga ulu pulu kerime nane lipu membo altopo kolondambo.’ nimbe naa ombá. “Yu ombá.” ningu nokoko molemele yemboma ‘Ulu pulu keri pelemo koleamo paa kamu munduku siye kolko kolea paa peangana puku molko kondoko mindi pang.’ nimbe* eno limbendo ombá. Ulu pulumu aku sipe pelemo. Yemboma kinié kolkolie pe kote tendemba koleana punge akumu paa sike mele, aku sipe Kirasi ou olionga nimbe tenderimu pe om̄ba temba mele akumu paa sikela.

10

10:1-18 Kirasini Olionga Nimbe Kamu Popo Tondombando

¹ ‚Kirasi olionga nimbe kolondorumumunge ungu te altopo niembo., Nomune kinie kariyápana kinie kanopolie nilimolomone, mele sikema naa kanopo melemanga minime mindi angilimo kanolemolo. Melemanga minime kinie melemanga pikisa doro telemelema kinie akumene sike melema molemo mele we lipe ora silimo, yu yuyu mele sike te molo. Aku sipe Mosisini yembomane Pulu Yemo popo tonge mele ungu mane sirimume* pe ulu peanga te wendo ombámonga minimu mele mindi.† Aku ungu manema pilku

§ 9:26: LipeOraSirimu 1:15. * 9:27-28: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 10:1: bokumunge alsena anjokondo “26. Lo”. † 10:1: inie yakondo 9:11,23, Kollosi 2:17.

teringi ulume paa sike melema mele molo. Akumunge 'Pulu Yemo popo tamili.' ningulie aku ungu manema pilkulie kongi melema kalko Pulu Yemo siringimene yembomanga ulu pulu kerime kamu kulumiye naa tondopa, Pulu Yemone eno kamu kanopa 'konopu peanga kake tepili molemele.' nimbe kanomba uluri naa tepa, 'Enone "Pulu Yemo-kinie tepo kenjerimulu." ningu konopuni naa pilku molangi.' nimbe uluri naa terimumunge[‡] alieli poniemanga pali eno Pulu Yemo popo tongendo ou-pulu-pulu teringi mele telu siku mindi tengendo kongi melema kalo-pou-pou teringi.

² Aku siku teringi ulumene enonga konopume kamu-kumu kulumiye tondolkanje altoko kongi melema kalemelaye? Kamu-kumu kulumiye tolkanje walsikele Pulu Yemo popo toko kalko sikulie, enonga ulu pulu kerime manie pulke, kanu kinie 'Konopukundu umbune te naa pepa, ulu pulu kerime we naa pelemomonga mongo naa limolo.' ningu pilkulie altoko kongi mele mare naa kalko aku ulume munduku siye kolemela.

³⁻⁴ Nalo kongi kao peleama kinie kongi memema kinie toko kaloringimenga mememane enonga ulu pulu kerime kamu kulumiye manda naa tondorumumunge alieli ipulueli tangoli poniemanga pali Pulu Yemo altoko kongi melema kaloliku pukulie Pulu Yemonga ungu manema pulue toringimunge enonga konopune ulu pulu kerime we pepa mindi purumu mele kelko pilieringi.

⁵ 'Pe kongi melema toko Pulu Yemo popo toko kaloringimenga mememane yembomanga ulu pulu kerime konopune perimume manda kamu kulumiye naa tondoru, kulu pilipelie Kirasi ma koleana ombá tepalie nirimumuni, 'Pulu Yemondo, nimbendo:

"Kongi mele toko nu kalko siringime kinie,
mele nu we siringi melema kinie,
konopu naa mondokolie nuni na

"Yembomanga ningu ma koleana kolondani pu."
ningu umbu kangi te teko noserinumu sikinu.

⁶ 'Pulu Yemo kapi niemili.' ningu
'Tepene nomba pora sipili.' ningu

kaloringi kongi melema kinie,[§]
'Ulu pulu keri telemolomanga kalopo sikimulu.'

ningu kaloringi kongi melema kinie* akume
nu kanoko keri kanorunu.

⁷ Aku kongi mele kaloringime
konopu naa mondorunumunge nane nimbondo:

[‡] **10:1:** inie yakondo 7:11,19. § **10:6:** Aku teringi ungu manemo LLipai 1.

* **10:6:** 8 Aku teringi ungu manemo LLipai 4.

"Pulu Yemo, na ya molio kanoyo.
 Nuni nando "Teani pu." nirimu mele
 'Teambo.' nimbu ,nanga kangimu yembomanga nimbu
 nu popo topo simbo, ombó tekero.
 Nane aku sипу tembo mele
 ou bokune toringi molemo kanumu." nirindu."[†]
 nirimu.

⁸ „Sike Pulu Yemone yuyu yembomando "Teaa." nimbe
 ungu mane sirimu mele pilkulie tengendo kongi melema
 kalko yu siringi nalo, Kirasini nirimu mele nikiru aku
 ungumunge ou Kirasini nimbendo:
 "Kongi mele toko nu kalko siringime kinie,
 mele nu we siringi melema kinie,
 'Tepene nomba pora sipili.' ningu
 kaloringi kongi melema kinie,
 'Ulu pulu keri konopune pelemomanga
 kalopo sikimulu.' ningu
 kaloringi kongi melema kinie, akume kanokolie
 nu konopu naa siku kanoko keri kanorunula."
 nirimu.

⁹ „Kongi mele kaloringimunge aku sipe nimbeline, pe nim-
 bendo:

"Na ya molio kanoyo. Nuni nando "Teani pu."
 nirimu mele 'Teambo.' nimbu ombó tekero."
 nirimu. 'Pulu Yemo olio kanopa peanga kanopili.' ningu
 yu ou popo tongendo kongi melema kaloringi ulu pulumu
 'Pulu Yemone, topa manie mundupe, kinié yu molemona
 nondopo kapola pumolo aulkemonga ulu puluconde pe
 nirimumu 'Kamu wendo ombo tondolo mundupe pepili.'
 nimbe yuni Yesusi Kirasindu "Tei." nirimu mele pilipelite
 ombo terimu.[‡]

¹⁰ Pulu Yemone yundu "Tei." nirimu ulumu pilipe lipelite
 'Yesusi Kirasini, 'Teambo.' nimbe ombo yunge kangimu
 walsikele mindi yuyu kamu Pulu Yemo popo topa sirimu-
 munge 'Pulu Yemone kanopa peanga kanopalie, olianga ulu
 pulu kerime mundupe siye kolondopa 'olio yunge yembo
 kake telime molangi.' nirimu.

¹¹ „Akumunge ungu te pea isipe:, Walemanga pali Pulu
 Yemo popo tondoli yema[§] ola angilku popo tondoli kongono
 te-pou-pou telemele. Paa alieli ipulueli tangoli ola angilku
 ulu pulu kerime paa manda naa kulu tondolemo kongi
 melema popo toko kalondoko silimele.

¹² Nalo pe orumu Pulu Yemo popo tondoli ye kanumuni
 yembomanga pali alieli telemele tengen ulu pulu kerime

[†] **10:7:** Konana 40:6-8. [‡] **10:9:** ungu pulu te inie yakondo 9:11-14. [§] **10:11:**
 bokumunge alsena anjokondo "34. pris".

paa kamu manda kulu tondomba ulu te tendembando yuni kamu walsikele mindi yunge toringi kangimu Pulu Yemo popo topa sirimu kinie ,kongi melema toko kalko Pulu Yemo siringi ulu pulumu kamu manie purumu. Yu aku tepalie imbi ola molopili Pulu Yemo kinie melema nokombando, Pulu Yemonga ki umbukundu* pupe molorumu.† Mana Pulu Yemo popo tondoringi yemanga kongonomo pora naa nirimumunge alieli ola angilku popo toka mindi angilieringi nalo Kirasini walsikele mindi Pulu Yemo popo torumu kinie kapola terimu kulu we molorumu.,

¹³ Akune molorumu mele kinié yandopa Pulu Yemone Yesusi yunge opa puluema kamu topa manie mundumbe walemo wendo ombámonga we nokopa molemo.‡

¹⁴ Yuni 'Yembomanga ulu pulu keri telemele konopune we pelemoma kamu manie pupili.' nimbe yembomanga nimbe yuyu yunge meme walsikele ondo lendepa kolorumu aku ulumuni yembo konopune kake temba telemo yemboma Pulu Yemo kamu-kumu kanopa peanga kanomba ulumu tenderimumunge§ altopa ,Pulu Yemo pe melte popo topa naa kalombamonga ou molorumu mele kinié we molemo.,

¹⁵ Yuni olionga nimbe tenderimumunge olio konopu kake tepili molomolo aku ulumundi Mini Kake Telimuni ungu talo nilimo. Ou Mini Kake Telimuni nimbendo:

¹⁶ "Na Awilimuni nimbendo:

"I sirelene kalopa lsimu yemboma kinie
kelepo tembo mele pe ungu konde
nimbu panjipu mi lembo akumu isipe.*
'Nanga ungu manema ,konopu mondoko
'Pilipu teamili.' ningu molangi.' nimbu,
enonga konopune pepili panjindipu,
'Eno teko molonge kinie
nane eno kanopo peanga kanombo nirindu mele
konopuni pilku kondangi.' nimbu,
nane kanu ungu manema boku mele
enonga konopune imbi tombo." nirimu."†
yuni nilimo.

¹⁷ Aku nimbeline ungu te pea nimbendo:

" 'Enonga ulu pulu kerime kinie

* **10:12:** ungu pulu te inie yakondo 1:3*. † **10:12:** Ou Pulu Yemo popo tondoringi LLipai yemanga kongonomo naa pora nimbe alieli we perimu-ne manie naa molko alieli ola angilku aku kongono te-pou-pou teringi. Nalo Yesusi walsikele mindi yu yuyu Pulu Yemo popo topa sipelie yu we molorumu mele molemo. ‡ **10:13:** inie yakondo 1:13. Konana 110:1, LLuku 20:42-43, LipeMundorunu Yema 2:34-35 kananila. § **10:14:** inie yakondo 2:11, 7:11,19, 10:1.

* **10:16:** bokumunge alsena anjokondo "22. kontrak". † **10:16:** inie yakondo 8:10 ekendo mele nalo laye-kolte siki sirimu. Akumu Jeremaya 31:33 mele.

'Pulu Yemonga ungu manema naa pilipu temolo.'
 ningu pulue tolemele ulume kinie
 na altopo naa pilimbo." nirimu.'‡
 nilimo.

18 Akumunge Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Aw-ilimuni olionga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe siye kolorumu kulu kinié olione 'Olionga ulu pulu kerime manie pupili.' nimbu altopo kongi melema topo kalopo yu popo topo simolo aulke te naa lemo. Walsikele Mindi Yu Yuyu Pulu Yemo Sirimu Kinie KongiMelema Kalko Siringi Ulume Kamu Manie Purumu. (10:1-10) Ou Kalko Siringi Melemane Ulu Pulu Kerime Manda Kulu Naa Tondorumu; (10:11-18) Kirasini Pulu Yemo Popo Topa Sirimu Melemone Mindi Ulu Pulu Kerime Paa Manda Kulu Tondolemo, Akumunge Ungu Te

10:19-13:25 'SIKE.' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILKULIE, KIRASINGE IPURU YEMBOMA TONDOLO MUNDUKU MOLONGE MELE UNGU MARE§

10:19-39 Kirasinge Ulume Telemolo Mele Mindi Tepo Molopolie Mundupu Siye Naa Kolamolo Ungu Te

10:19-25 "Sike.' Nimbu Tondolo Mundupu Pilipulie 'Pulu Yemo Molemo Suluminiana Sukundu Pupu Yu Molemona Nondopo Pamolo.' Nirimu Ungu Te

19-21 Angokeme, 'olio Pulu Yemo paa sike molemo kolea paa kake telimunge suku pipili naa kolopo manda sumbi sipu pupu yunge kumbikerena molomolo.' ningu tondolo munduku pilimelemonga pulu pokore isipe:

‘Te:’ * 'Yesusini olionga nimbe yunge meme ondo lenderimu mememone olionga ulu pulu kerime kamu ombo wendo pulimomonga kinié yunge mememone olio Pulu Yemonga kumbikerena manda pumolo.' nimbu pilimolo.

‘Te:’ ‘Pulu Yemonga mana Suluminia Paa Kake Telimunge suku ‘We yemboma naa pang.’ ningu ou kerepulune mulumbale awili tondolo tene pipi siringi.† Nalo pe Yesusi yembomanga nimbe kolondorumu kinie kanu mulumbalemo ‘olakondo maniendo sipe, olá topa anjo yando purumu. Yesusi toringi kinie yunge kangimu suku nirimu

‡ **10:17:** inie yakondo 8:12 mele nalo ya ponjipe torumu. Akumu Jeremaya 31:34 mele. § **10:18:** I pep topa sirimu yemone olio molemolo mele kinie pe molomolo mele ungu mare ou 1:1-10:18 we nimbe sirimu. Nalo kinié mane sipelie “Isiku isiku teaa.” nirimu. * **10:19-21:** Ya wale mare ‘Te:’ nimbe molemo ungume ungu konde molo. Yakondo kolomongo awili 7-10 nimbe sirimu ulumenga ya nirimu. † **10:19-21:** inie yakondo 9:3.

akumu‡ Pulu Yemo yu paa sike molemona olio ,we yemboma pali, kinié manda pumolo aulke kondemo.§ Yunge mana kangimuni tenderimumuni konopu konde pepili ulu peangama tepo molopo kondopo pumolo aulke kondemo lipe nosinderimumunge kepe, Pulu Yemonga kumbikerena kinié manda pumolo.’ nimbu pilimolola.

‘Te:’ ‘Kinié olionga Pulu Yemo popo tondoli ye awili paa ololandopamone* Pulu Yemonga yemboma nokolemomonga kepe Pulu Yemonga kumbikerena kinié pipili naa kolopo manda pumolo.’ nimbu pilimolola.

Akumunge,

22 Pulu Yemo molemona nondopo pamolo. ‘Pulu Yemo molemona nondopo pamolo.’ nimbulie nimolomone, Kirasini yunge mememo olionga konopune kandondorumumuni olio ulu pulu keri te konopune naa pepa konopu peanga tepe pepili molopo, ‘ou popo tondoringi yemane no paa kake telî te lekolie kangi peanga tepe angiliepili Pulu Yemonga ulkena sukundu puringi mele,† olio aku sipu ulu peangama mindi tepo molopo kondopo, kolo toli ungu te konopune naa pepili ‘Yuni kanopa peanga kanolemo ulume mindi teamolo.’ nimbu, ‘Yuni “Tembo.” nilimo mele paa sike temba.’ nimbu tondolo mundupu pilipulie‡ ‘Pulu Yemone “Tembo.” nilimo mele sike temba molo naa tembanje.’ nimbu konopu talo tepo kimbu naa sipu, olio Pulu Yemo molemona pipili naa kolopo nondopo pupu molamili.

23 “Eno-kinie tembo.” nimbe panjerimu yemone kolo naa topa “Tembo.” nilimo mele sike telemo kene eno ‘Yu ‘olio-kinie tepo kondombo.’ nimbe panjerimu mele sike temba.’ ningu ou tondolo munduku pilieringi mele siye naakolko, ambolko kondoko naa likulie ‘yu paa sike ombo temba.’ ningu konopu siku nokoko molangi.

24 ‘Anjo yando konopu mondoko liku tapondaa.’ ninge aulke te koroko pilku molaa.

25-27 Yembo mare angenupili kinie liku maku naa toko ulsu molemele aku mele naa teaa. Eno Kirasinge yemboma liku maku toko molkolie anjo yando yemboma ‘Konopune tondolo pupili molko, ‘Kirasi yu, sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele aku siku ningu pilku molangi.’§

‡ 10:19-21: Múlumbalemo ol torumu teemanemo Mateyu 27:51, Mako 15:37-38. Pulu Yemo molemona pumolo kerepulumu Yesusi (Jono 10:9). Giriki ungune ‘múlumu-kinie Yesusinge kangimu-kinie telu sipemo’ nimbe nikimu. ‘Múlumu ol torumu’ nikimu akumu Yesusi yunge kangimu ol mele torumula nirimu.

§ 10:19-21: Jono 14:6. * 10:19-21: bokumunge alsena anjokondo “34. pris 34.3. hetpris”. † 10:22: Wendo Oringi 30:19-21, LLipai 8:6, Isikiele 36:25.

‡ 10:22: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § 10:25-27: inie yakondo 3:13.

niengi. Awilimuni yembomanga kote pilimbe walemo nondopa wendo ombá tekemo* pilkulie i "Teangi." nikiru mele tondolo munduku teko mola.

10:26-31 Pulu Yemonga Malo Ungu Taka Paa Naa Tondamili Ungu Te† (10:19-39 pali kanani.)

„Yesusini olionga nimbe yunge toringi kangimu Pulu Yemo popo tondopa sirimu,‡ ungu sikema pilku likulie kelko 'Naa pilimolo. Ulu pulu kerime we tepo molamili.' ningu munduku siye kolko ulu pulu kerime taki teki teko mindi molongi liemo altoko ulu pulu keri tengema kulu tondomba mele Pulu Yemo popo toko singe melte paa naa lemo. „Ungu sikemo pilku likulie altoko munduku siye kolemelemonga, 'Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie tepe paa awili nomba pelemomone yunge opa puluema nombá kinie olio pea nombá.' ningu pilku pipili kolko mindi molonge akumunge 'Maku toko anjo yando enonga yemboma 'Konopu tondolo pupili.' niee.' nikiru.

²⁸ Yembo tene Mosisini ungu mane sirimume 'Naa pilipu tembo.' nimbe pulue torumu kinie ye talone molo yepokone kanoko ningu siringi kinie yu kondo naa kolko sumbi siku kamu toko kondoringi.

²⁹ „Ou aku sike teko kenjeringi yemboma aku siku mindili siringi, liemo 'yembo tene Pulu Yemonga Malo§ 'Yu uluri molo.' nimbe mundupe siye kolopa ,ungu taka tondopa., Pulu Yemone ungu konde nimbe panjipe mi lierimu ungumu Kirasinge mememone tondolo mundundorumu aku mememone kanu yembomo 'Pulu Yemonga yembo konopu kake telimu molopili.' nirimu aku mememo 'uluri molo' nimbe ungu taka tondopa, Pulu Yemone olio konopu mondopa lipe tapondolemo mele lipe ora silimo Mini Kake Telimu* ungu taka tondolemo aku yembomo papu olandopa mindili nombá molo molo.' konopu lekemeleye?

³⁰ Aku nikirumunge ungu talo isipe bokune molemo:
Te: "Teko kenjilimelemanga pundu toli kongonomo
nanga kongonomo.

Nanu mindi pundu topo eno mindili simbo.

„Yembo te lupene aku naa temba.,"

nimbe aku ungumu molemo.†

Te: "Awilimuni yunge yembomanga kotemo
yuyu tendepa pilimbe."

* **10:25-27:** inie yakondo 9:27, Romo 13:11. † **10:25-27:** inie yakondo 6:4-6.

‡ **10:25-27:** pala , akumunge ungu pulumu inie yakondo 10:10,12. § **10:29:**

bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". * **10:29:** Mini Kake Telimunge ungu te Romo 5:5; LLuku 12:10 kananila. † **10:30:** Unku Manema 32:35, Romo 12:19.

nimbe aku ungumu molemola.[‡] Aku unguselo nirimu „Pulu Yemo olio pilipulie ‘aku siku yunge Malo kinie Malonga mememo kinie Mini Kake Telimu kinie teko kenjinge yemboma sike paa mindili nonge.’ nimbu pilimolo.,

³¹ Konde molopa mindi puli Pulu Ye paa tondolo puli olандопамоне yembo tendo mumindili kolopalie ‘Mindili nani.’ nimbe liemo papu yu paa mini-wale mundumbe. ‘Aku kene maku topo anjo yando yemboma ‘konopu tondolo pupili.’ niemili.[§]

10:32-39 Olio ‘Sike.’ Nimbu Paa Tondolo Mundupu Pilipu Ambolopo Mundupu Siye Naa Kolamili Ungu Te (10:19-39 pali kanani.)

³² Eno ou Pulu Yemonga ungumu pulu pulu pilkulie pilku lsingi kinie teringi mele altoko piliee. Eno mindili siringi kinie we mindili nongo tondolo munduku molko Pulu Yemo munduku siye naa koloringi.

³³ Wale mare eno liku yembomanga kumbikerena anjiku eno ungu taka tondoko ‘mindili nangi.’ niringi. Wale mare aku siku mindili norangi yemboma eno-kinie tapu toko molko liku tapondoringila.

³⁴ Ka siringi ka ulkena peringi yemboma enone kondolokoloringi. ‘Enonga mele paa peanga alieli lepa mindi pumbe melema we lemo.’ ningu pilkulie ‘Molko kenjengi!’ ningu enonga mana melema lsingi kinie ‘We liengi.’ ningu we siye kolko konopu siringi. Aku siku teringi walema altoko konopu liku munduku piliee!

³⁵ Ou aku siku teringi mele altoko pilkulie ‘Sike lipe tapondolemo. Sike aku sipu molomolo.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele kinié munduku siye naa kolangi. Tondolo munduku pilku molonge kinie akumunge mele kaloli peangama eno awili teko linge.

³⁶ ‘Pulu Yemone olio “Teaa.” nilimo mele temolo kinie yuni “Simbo.” nimbe panjerimu mele peangama limolo.’ ningu pilkulie tondolo munduku pilimele mele munduku siye naa kolko, teko mindi molangi. Munduku siye kolonge kinie naa linge.

³⁷ Ungu te pilipulie aku sipu nikiru. Aku ungumu isipe: ‘Wale koltalo mindi om̄ba pumbe kinie ‘Ombó.’ nirimu yemo sike ombá.*
Yu walsikele lkisipe ombá.

³⁸ ‘Nane ‘yembo sumbi nilime’ nimbu kanolio yemboma nane nimbu molio mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemonga

[‡] **10:30:** Ungu Manema 32:36, Konana 35:14; Konana 50:4 kananila. [§] **10:31:** inie yakondo 10:25. * **10:37:** Aisaya 26:20-21.

konde molko kondoko mindi punge.
 Nalo nengu tondolo munduku pilimele mele
 munduku siye kolongi liemo
 na eno-kinie konopu naa simbo."† nirimu'
 nimbe aku sipe molemo.

³⁹ Nalo olio yembo nengu tondolo munduku pilimele mele
 munduku siye kolkolie kolea kerine pulimele yembomanga
 yemboma naa molemolo. Olio 'Sike.' nimbu tondolo
 mundupu pilimolo yemboma Pulu Yemone lipe tapondopa,
 mindili nolemela aulkena wendo lipe, 'yu-kinie pea molko
 kondonge aulkena pang.' nilimo yemboma molemolo.

11

*Kolomongo Awili 11 Pulu Yemone Nirimu Mele 'Sike.'
 Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Mele Temane Mare*

11:1-3 Ungume 'Sike.' Nimbu Tondolo Mundupu

¹ „Pulu Yemo 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.”, nikiru* aku tondolo mundupe pilielimunge ungu pulumu isipe: Pulu Yemone olio “Simbo.” nimbe panjerimu melema ‘Paa sike limolo.’ nimbu tondolo mundupu pilipu nokopo molemolo. Melema mongone naa kanolemolo nalo ‘Mele akume paa sike lemo.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo.†

² Yembo ou moloringimene aku siku nengu tondolo munduku pilieringimunge Pulu Yemone eno kanopa peanga kanopalie ‘Teko kondokomele.’ nirimu.

³ Pulu Yemone nilimo mele olio ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga ‚Mosisini bokune torumu mele pilipulie,‡ ‘Pulu Yemone mulu kinie ma kinie tembando “Wendo opili.”’ nirimu kinie ungumuni mulu maselo wendo orumu.’ nimbu pilimolo. ‘Akumunge mele naa lierimu melemane Pulu Yemone olio kanolemolo melema sike terimu.’ nimbu pilimolo. Pilimolomonga Ungu Pulumu (11:1-40 pali kanani.)

*11:4-7 Epele Keme Inoke Keme Noa Keme Pulu Yemo 'Sike.'
 Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)*

⁴ Epelene Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone kanopa peanga kanorumu mele te Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu nalo Kénene Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu melema Pulu Yemone kanopa keri kanorumu.§ Epelene

† **10:38:** Apakake 2:3-4. * **11:1:** inie yakondo 10:38-39. † **11:1:** (kolomongo awili 11 wale awisili pea), bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ **11:3:**

Ou Pulu Pulu 1. § **11:4:** Ou Pulu Pulu 4:3-5.

Pulu Yemo 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone 'Epele ye sumbi nilimu' nimbe kanorumu. Yuni Pulu Yemo popo topa kalopa sirimu melema Pulu Yemone konopu mondopalie "Papu tekeno." nirimu. Aku ulumuni Pulu Yemone 'Epele ye sumbi nilimu' nimbe kanorumu mele olio lipe ora sirimu. Epele ou kolorumu nalo ,yunge temanemo bokune molemo-na, yuni Pulu Yemo 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilierimumunge olio kinié ,Pulu Yemo kapola popo tomolo mele, ungu we nimbe silimo.

⁵ Inokene Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge naa kolorumu. Yuconde molopili Pulu Yemone yu lipe meli purumu.* Pulu Yemone yu lipe meli purumu kulu yembomane yu naa kanoko lsingi. Pulu Yemone Inoke lipe meli naa pupili Inokene Pulu Yemo kanopa peanga kanorumu ulume terimumunge Pulu Yemone aku terimu.

⁶ Yembo tene 'Pulu Yemo popo topo kapi niembo kene yu molemona nondopo pambo.' nimbelie, 'Pulu Yemo sike molemo. Yu molemona pupu "Teko kondoko liku tapondou." nimbo kinie sike tepa kondopa lipe tapondomba.' nimbe tondolo mundupe pilipelie yunge kumbikerena manda pumbe. Aku sipe naa nimbe piliemu liemo paa manda naa pumbe. Akumunge Pulu Yemone nilimo mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe naa pilipelie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ulu mare paa manda naa temba.

⁷ Noane Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone yundu " 'Mana umbune te wendo opili.' nimbo tekero." nirimu kinie† pilipelie, Noane 'Sike nikimu.' nimbe ,Pulu Yemone "Tei." nirimu mele pilipe manda manjipe, nona lemba sipi awili te tepa mimi terimu. Pulu Yemone "tembo" nirimu mele sike ou walsikele kepe yembomane naa kanoringi nalo Noane 'Sike nikimu.' nimbe pilipelie sipi te tepa mimi terimu. Aku terimumunge no torumu kinie yu-kinie yunge yemboma-kinie kapola moloringi‡ nalo we yemboma kinie melema pali none torumu. Yuni Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipelie ,terimu, ulumuni Pulu Yemone yemboma kanopa keri kanopalie tomba terimumu yemboma lipe ora sirimu. Aku sipe nimbe pilierimumunge Pulu Yemone 'yu ye sumbi nilimu' nimbe kanorumula.§

* 11:5: Ou Pulu Pulu 5:24. † 11:7: Ou Pulu Pulu 6:13-17. ‡ 11:7: Ou-Pita 3:20. § 11:7: bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man".

11:8-19 Eporayamo Kinie Menu Sera Kinie ‘Pulu Yemo Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkululie Teringili Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)

⁸ Eporayamone Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Pulu Yemone yundu “Nu moleno koleamo munduku siye kolko pe simbo koleana pu.” nirimu kinie pilipelie kanu koleamo sulune lierimumunge ou naa kanorumu nalo ungumu pilipe lipe tenge panjipe we walu purumu.*

⁹ Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimumunge Pulu Yemone “Simbo.” nimbe panjerimu koleana pupelie ye ombo angilieli akune kamu perimu. Sike ulke te kamu naa takopa, sele-ulke te takopa pelipe aku koleana andorumu. Pe anjopa Pulu Yemone Eporayamondo “Simbo.” nirimu koleamo Eporayamo yunge malo Aisake kinie Aisake yunge malo Jekopo kinie elondo aku sipela nirimu kulu pilkululie elo kepe ,elonga yemboma kinie, sele-ulke takoko peringi.†

¹⁰ ‘Pulu Yemone yuyu pilipelie kolea awili tengā kamu angilimbe ulkema takopa pora sirimu koleana pe walse kamu pembo.’ nimbe pilipelie Eporayamone ‘Isili-ou sele-ulkena pembo kinie mandala. Uluri molo.’ nimbeline sele-ulkena perimu.

¹¹ Eporayamo ambolango membá‡ poniema pora nirimu,§ yunge ambo Sera waengono perimu, nalo Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilkulu moloringilimunge Pulu Yemone elo tondolo sirimu kinie ambolango meringili.* ‘Pulu Yemone “Tembo.” nimbe panjilimo mele sike telemo. Kolo naa tolemo.’ ningu pilkululie meringili.

¹² Akumunge ye te anda lepa ye kololi mele molorumu yemo yembo paa awisilinge anda-kolepamo molorumu. Yembo kombukandipi mele molo kou-ukiya mele kambu paa manda naa tongue yemboma yuni kalopa lsimu.

* **11:8:** Ou Pulu Pulu 12:1-4, Lipe Mundorumu Yema 7:2-4. Yu nimbe pilipe molorumu mele ungu pokore Romo 4:11-12,16, Gallesia 3:7,9,29. † **11:9:** Paa pe, ponie paa awisili, anderete mare, ombo purumu kinie Aisakene kalopa lsimu yemboma Josuane ‘koleamo kamu liku molangi.’ nimbe memba orumu. Aku temanemo boku Josua molemo. ‡ **11:11:** “membá” nirimu akumu Giriki ungune yemane kalko limele akumundu nirimu. Aku Giriki ungune ambomanne ambolangoma olona mondolemelemondo naa nirimu. § **11:11:** Ou Pulu Pulu 17:16-17,19, 18:9-14. * **11:11:** Ou Pulu Pulu 21:1-3.

¹³ Kanu yemane[†] Pulu Yemo ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku mololiku pukulie koloringi. Eno ma koleana ou we molkolie Pulu Yemone “Simbo.” nimbe panjerimu melema ou naa lsingi. ‘Pe sike limolo.’ ningu konopuni pilieringi akumu sulune mele lierimu-ne mongone-mele kanokolie ‘Likimulu.’ ningu konopu siku molkolie yembo moloringi kinie pipili naa kolko “Olio ya ma koleana yembo ponenge lepo ombo angilimolo.” niringi.

¹⁴ Yembomane aku siku nilimele kinie pilipulie ‘Enonga kamu molonge kolea te koroko kanoko lingendo nilimele.’ nimbu pilimolo kanumu, akumunge ,‘kanu yema aku siku ningu pilieringi.’ nimbu pilimolo.,

¹⁵ Kolea munduku siye kolko oringi koleana ‘kelepo pumolo.’ ningu pilimelanje eno kelko manda pulimela.

¹⁶ Nalo molko oringi kolea akumu altoko konopu kimbu siku naa molkolie ‘kolea paa peanga olandopa te lupe akune pamiliya.’ ningu pilieringi. Aku koleamo mulu koleamo. Akumunge Pulu Yemone ‘,yu sike’ ningu tondolo munduku pilimele, yemboma akune molangi.’ nimbe kolea awili ,peanga te, tepa mimi terimumunge kolea Kenane yemboma kanu yemane enonga Pulu Yemo molopa telemo mele ningu siringi kinie Pulu Yemo yu pipili naa kolorumu.

¹⁷⁻¹⁸ Pulu Yemone ‘Eporayamone “Tei.” nimbo mele sike pilipe lipe tembanje kanambo.’ nimbe manda lierimu kinie Eporayamone ‘Pulu Yemone “Tembo.” nirimu mele sike temba.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie yunge malo Aisake Pulu Yemo popo topa kalopa simbe terimu. Sike ou Pulu Yemone Eporayamondo nimbe panjipelie nimbendo: “Nunge malo Aisakene kalopa limbe yemboma mindi “Nuni kalko lini.” nimbu, nimbu panjerindu yemboma molonge.” nirimu[‡] nalo aku pilipe ‘Sike nikimu. Sike aku sipe temba.’ nimbe pilipelie yunge malo telu mindi molorumumu aku sipe temba terimu. „Eporayamone Aisake kalomba terimu kinie Pulu Yemone “Molo!” naa nilkenje sike kamu topa kalka.,

¹⁹ Eporayamone konopuni pilipelie, ‘Aisake kolomba kinie Pulu Yemone ‘yu lomboropa ola molou.’ nimbé kinie manda konde molomba.’ nimbe pilierimu. „Eporayamone ‘Aisake konde molopili manda ulkendo membo pumbo.’ nimbe pilierimu. „Pulu Yemone ou “Nu kinie malo Aisake kinie tembo.” nimbe panjerimu mele ‘Sike temba.’ nimbe

[†] **11:13:** Kewa ungune ‘Kanu yembomane pali’ nimbe molemo nalo Giriki ungune ‘yembo’ naa nimbe ‘Kanu yemane pali’ nimbe molemo mele nimbu kanopo, inie maniekondo 11:14,15 nimbe molemo mele nimbu kanopolie ‘Eporayamo kinie Aisake kinie Jekopo kinie nimbe nirimu.’ nimbu pilimolo.

[‡] **11:17-18:** Ou Pulu Pulu 21:12; Romo 9:7 kananila.

pilipe malo konopu talo naa kimbu sipe topa kalomba terimu, kinie Pulu Yemone "Molo!" nirimumunge yunge kangomo kolopa lieli none terimu akumu kelepaconde molopili lsimu.

11:20-22 Aisake Keme Jekopo Keme Josepo Keme 'Pulu Yemo Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)

²⁰ Aisakene Pulu Yemone nirimu mele 'Sike,' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu kolombando malo ,akilio, Jekopo kinie malo ,komo, Isoselo ungu peanga tondolo te nimbe sipelie pe Pulu Yemone nokomba kinie teko molongele mele ou nimbe sirimu.§

²¹ Jekopone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu paa anda lepa apulu ambolopa andorumumu ambolopa pi polopa ma kanopa Pulu Yemo kapi nimbe imbi lipe ola mundundorumu.* Kolomba tepalie yunge malo ,konopu mondorumu, Joseponga kango ,akiliomo kinie komomo, selo ungu peanga tondolo te nimbe ,sipelie pe Pulu Yemone elo nokomba kinie teko molongele mele nimbe, sirimu.†

²² Josepone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Josepo yu nondopa kolomba tepalie yunge Isirele yembomando‡ nimbendo: "Ya kolea Isipi kamu naa molonge. Pulu Yemone "Simbo." nirimu koleamo sike pe walse kamu simbe akune sike kamu puku molonge kene eno pe kolea Isipi munduku siye kolko Pulu Yemone "Simbo." nirimu koleana punge tekolie nanga onomo ya naa liepili, mengo puku aku koleana kamu ono teangi." nirimu.§

11:23-28 Mosisini 'Pulu Yemo Sike.' Nimbe Tondolo Mundupe Pilipelie Terimu Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)

²³ Mosisinge anumu lapaselone Pulu Yemone nirimu mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilkulu moloringilimunge Mosisi mengololie yu oli yepoko lopi teringili. 'Yu kango paa peanga.' ningu kanokolo 'Pulu Yemone lipe tapondomba

§ **11:20:** Ou Pulu Pulu 27:27-40. Nirimu mele paa aku sipe pe sike wendo orumu. (Ulu pulu te teringi mele pilipelie komomo kumbi lepa ungu tondolo olandopamo nilke nalo aku naa terimu.) * **11:21:** Ou Pulu Pulu 47:31, 32:24-31.

† **11:21:** Ou Pulu Pulu 48:8-20. Nirimu mele paa aku sipe pe sike wendo orumu. (48:1-2 nimbe molemo mele Ipuru ungumu Giriki ungune topele toringi kinie 'Jekopo uru peli polona perimu' naa toringi. 'Jekopo yunge apulumu ambolopa ola angilierimu.' ningu toringi molemo. Pe iboku Ipuru torumu yemone aku boku Giriki ungune topele toko toringimu kanopalie ya aku sipe mele torumunje.) ‡ **11:22:** bokumunge alsena anjokondo "31.2. pikinini bilong Isrel". § **11:22:** Ou Pulu Pulu 50:24-26. Yu 'onomo' nimbendo 'ombelemo' nirimu.

kango te lémo.' ningu kanokololie Isipi ye nomi kingimuni yunge Isipi yemboma kinie ungu mane sipe panjipelie "I puru yemboma kango mengema pali toko kondangi." nirimu mele pulue tongelendo pipili naa kolkololie kangomo oli yepoko lopi teringili.*

²⁴ „Pe Isipi ye nomi kingimunge lemenuni Mosisi nona kanopa lipe ‘Nanga kangomo’ nimbe nokorumu nalo Mosisi yu Isipi ye nomi kingimunge ulkena molopa awi lepalie, Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie “Na ,Pulu Yemonga Isirele yembomanga ye te molio akumunge na, Isipi ye nomi kingimunge lemenunge malo na naa molombo.” nirimu.

²⁵ „Isipi ye nomi kingimunge ulkena, konopu siku ulu pulu kerime teringi mele ‘wale mare pea teamili.’ nimbe naa pilipelie ‘Pulu Yemonga yemboma umbune melemele mele aku sipu meambo.’ nimbe pilierimu.†

²⁶ Yuni konopuni pilipelie ‘Isipi koleana mele kande kande awisili peangama nanga nosilkenje uluri molo.’ nimbe pilipelie ‘Pulu Yemone “mele peanga simbo.” nirimu melema pe limbo.’ nimbe pilipelie, ‘Pulu Yemone “‘Nanga yemboma nokopa kondomba.’ nimbu lipu mundumbo.” nimbe mako torumu ye nomi Kirasimu mindili singe nombá mele‡ na aku sipu mindili nombó kinie paa peanga.’ nimbe pilipe molorumu.

²⁷ Mosisi Isipi mundupe siye kolopa purumu kinie Isipi ye nomi kingimuni yu-kinie mumindili kolorumumunge pipili kolopa kowa naa purumu. Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge yu Isipi mundupe siye kolopa ,kolea ku lieline, purumu.§ Yembomane mongone naa kanolemele yemo konopuni mele kanopalie yu Pulu Yemone ‘Tei.’ nirimu mele pilipe tembando siye naa kolopa tondolo mundupe terimu.

²⁸ „Isirele yemboma Isipi moloringi kinie, Pulu Yemone Mosisindu nirimu mele Mosisini ‘Sike nikimu. Sike aku temba.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie yuni Isirele yembomando nimbendo: “Pulu Yemonga angellomone enonga kango komolayema kinie kongimenga komolayema kinie ‘naa topili.’ ningu kongi sipisipi molo meme walo mare tokolie memema kolko ulke kerepulumenga ape kandon-dangi. Naa tenge kinie komolayema sike tomba.” nirimu.

* **11:23:** Wendo Oringi 2:2-3, Lipe Mundoramu Yema 7:20. Oli yepoko ombo purumu kinie Isipi ye nomi kingimunge lemenuni kango kiki Mosisi tepa lsimu mele temanemo Wendo Oringi 2:3-10. † **11:25:** Wendo Oringi 2:11-13, Lipe Mundoramu Yema 7:22-26. ‡ **11:26:** Lipe Mundoramu Yema 7:25-27.

§ **11:27:** Wendo Oringi 2:11-15 kinie Lipe Mundoramu Yema 7:27-29 kinie molemonje, molo Wendo Oringi 12:51 molemonje?

Pe yunge ungumu pilku likulie teringi kinie Pulu Yemonga angellomone enonga komolayema sike naa torumu.*

11:29-40 Isirele Yembo Mare Pea Awisilini ‘Pulu Yemo Sike.’ Ningu Tondolo Munduku Pilkulie Teringi Temane Mare (11:1-40 pali kanani.)

²⁹ Isirele yembomane ‘Pulu Yemone “Tembo.”’ nirimu mele sike temba.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Nomu Kondoli kumbulupe mamo we lierimu kinie nekendo puringi. Nalo Isipi yemane Isirele yemboma tongendo akiliku lombili puringi kinie nomo kelepa ombo nunumu sipe eno lipa aki torumu kinie no wangoko koloringi.[†]

³⁰ Jeriko taono , ‘yemboma enonga opa puluema naa wangi.’ ningu, kou pala paa awili tondolo te teringi nalo Isirele yembomane ,kokele kolea Kenane sukundu puku Jeriko lierimune pukulie, ‘Pulu Yemone “Tembo.”’ nirimu mele sike temba.’ ningu tondolo munduku pilkulie, palana makaye teko puku molangi wale yepoko pakera ombo purumu kinie yepoko pakera akumunge kou-pala kanume kalaku nirimu.[‡]

³¹ Wapora ambo Reyapo Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipe molorumumunge Isirele ye talone ‘Jeriko yemboma nambe-elemelenje?’ ningulu kanoko panjingele oringili kinie yuni elo lipa tapondopa “Nanga ulkena sukundu wangili.” nimbe lipa lopi tepa mondorumumunge Isirele yembomane Jeriko, yembo Pulu Yemonga ungu naa pilku lsingi yemboma ongo toringi kinie yu naa toringi.[§]

³² Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Pulu Yemone yu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi yembo kanume lipa tapondoru yembo marenga temanema pea tamboye? Tolkanje ena we pora nilke. ,Olionga anda-kolepali, Gidiono keme, Barake keme, Samisono keme, Jepita keme, Depisi keme, Samuele keme,* Pulu Yemone ungu umbu

* **11:28:** Wendo Oringi 12:21-30; bokumunge alsena anjokondo “30. Pasova”.

† **11:29:** Wendo Oringi 14:16-31, Konana 77:16-20. ‡ **11:30:** Josua 6. § **11:31:**

Josua 2:8-21, 6:22-23; ungu pulu te Jemisi 2:25-26. * **11:32:** Aku yemanga temanema Nokoli Yemanga Bokune molemo. Gidiononga temanemo Nokoli Yema 6-7 molopa, Barakenga temanemo 4-5 molopa, Samisononga temanemo 13-16 molopa, Jepita, yunge imbi te “Jerupu-Balla”, akumunge temanemo 11-12 molorumu. Aku yema pali yu mele mele Isirele yembomanga nokoli ye mare moloringi. Aku ye pokorenga lipa tere lepa ungu te Ou-Samuele 12:10-11. Samuelenga temanemo Ou-Samuele 1:1 nimbe mololipe pupe, Depisinge temanemo Ou-Samuele 16:1 nimbe mololipe pulimo.

tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema[†] enokinie temane mare topo silke nalo aku temanema topo simbo ena te naa lekemo.

³³ Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge olionga anda-kolepali marene ye nomi kingi marenga ami yema kinie opa tekolie enone nokoringi koleama toko kaloringi. Marene ‘Yemboma molko kondangi.’ ningu ulu sumbi nilime teko nokoringi. Marene Pulu Yemone “Eno tepo kondombo.” nimbe panjerimu mele eno molangi sike wendo orumula. Marene ‘Lopa-posi llayonone olio naa nomba kondopili.’ ningu kerema pipi siringi.[‡]

³⁴ „Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge yuni eno lipe tapondoramu kulu, marene tepe awili tepa norumumu ‘Naa nopili.’ niringi.[§] Marene ‘Opa teli lou-pulsene naa tangi.’ ningu kowa puringi.* Mare ou enge te naa perimu nalo pe enge pepili moloringi.[†] Mare opa tengendo paa ye enge nilime molko, enonga opa pulue ami yema toko mundoringila.[‡]

³⁵ „Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge, yembo mare koloringime kelko lomboroko ola moloringi kinie anupilini, eno konde moloringi kinie, kelko lsingila.[§]

Nalo mare ka siku ‘Mindili nongo kolangi.’ ningu kopene tokolie ningendo: “Enone ‘Pulu Yemonga ungumu mundupu siye kolomolo.’ ninge kinie ‘We pang.’ nimolo.” niringi kinie ‘Kolomulu liemo kelepo lomboropo ola molopo, kamu paa konde molopo kondopo mindi pumolo.’ konopu lekolie enonga opa puluemane niringi mele naa pilieringimunge toko kondoringi.

³⁶ Mare ungu taka tondoko ka-pulsene tondolo toko, mare ka-senene ka toko ka ulkena panjeringila.

³⁷ „Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilku moloringi yembo, mare ‘Kolangi.’ ningu

* **11:32:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. † **11:33:** LLayononga temane pokore Deniele 6, Nokoli Yema 14:5-6, Ou-Samuele 17:34-37. § **11:34:**

Tepene naa norumu temane te Deniele 3. * **11:34:** Sollone Depisi manda naa torumu temanemo Ou-Samuele 19:9-10; yunge malo Jonotani manda naa torumu temanemo Ou-Samuele 20:33; ambo nomi kuwini Jesepelene Illainja manda naa torumu temanemo Ou-Kingime 19:1-3; ye nomi kingi Jeyoramene Illaisa manda naa torumu temanemo Pe-Kingime 6:30-32; Jeremaya tonge teringi temanemo Jeremaya 26. † **11:34:** aku temane talo Josua 23:9-10, Nokoli Yema 16:25-30. ‡ **11:34:** Ye te aku sipemo Gidiono. (inie olakondo 11:32* kananila.)

§ **11:35:** Sike anupili naa nimbe molemo. “Amboma” nimbe molemo nalo Pisini ungune “anupili” nimbe molemo. Ungu pulumu sike anupilinje? Aku mele temane talo Ou-Kingime 17:17-34, Pe-Kingime 4:8-36.

kouni toringi; mare ,konde molangi, so liku suku-singine kolomongo teringi;* mare opa teli lou-pulsene toko kondoringila.† Mare mulumbale molo torumu kinie kongi sипisipi molo mememanga kangime liku panjeringila. Melema molo topa paa koropa pupili moloringila. Mare mindili noringi. Mare yembomane teko kenjeringi.

³⁸ Mare kolea ku lielimenga kinie, ma pangimenga kinie, kou kandemanga kinie, ma angamanga kinie, puku peliku andoringi. Kanu yemboma mindili siringi nalo Pulu Yemo ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilku moloringi akumunge mana we moloringi yemboma kinie, kanu yemboma kinie, pea telune papu naa moloringi. We yembomane ‘Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi, yembo kanume ‘yembo kerime’ ningulie toko makororingi nalo kanu yemboma kinie we yemboma kinie telu sipe molo. Eno Pulu Yemonga ungumu pilku moloringi, we yemboma naa pilieringimunge eno we yemboma kinie pea telune papu naa moloringi.

³⁹ Ya nikiru yembomane pali ‘Pulu Yemone “Tembo.” nirimu mele sike temba.’ ningu tondolo munduku pilku moloringimunge Pulu Yemone eno kanopa peanga kanorumu mele ‘Piliengi!’ nimbe lipe ora sirimu. Aku sike nalo ma koleana molkolie Pulu Yemone “Simbo.” nimbe panjerimu melema naa lsingi.‡

⁴⁰ Pulu Yemone mele olandopa olandopa terimume yuni nimbe panjipe mi lierimu ungu oumu§ pepili moloringi yemboma kinie, pe kinié nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo pepili molemolo yemboma kinie, ‘pea pali walsikele simbo.’ nirimumunge eno ou naa lsingi.*

12

12:1-3 ‘Pulu Yemonga Yemboma Molemolo Mele Tondolo Mundupu Molopo Siye Naa Kolamili.’ Nimbu Yesusi Mimi

* **11:37:** Yembo marene pilkulie Aisaya ‘kolopili’ ningu suku-singine sone kolomongo teringi ningu pilieringi. † **11:37:** Aku sipe wendo orumu ye te, Yuraya, aku siku teringi temanemo Jeremaya 26:20-23. ‡ **11:39:** Mellekisedeke mele ye Kirasimu ou ombo yembomanga pali kamu walsikele Pulu Yemo popo topa naa kolondopili eno koloringimunge mele paa peanga te ou manda naa lsingi kanumu; yakondo 7:11-8:2, 9:11-15, 10:10,12,14. § **11:40:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. * **11:40:** Kirasini olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone olia pali nambolka simbenje? Koro mololi ulumundu inie yakondo kolomongo awili 4 kanoko, molemolo mele pilipe kondo kolemo ye Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamondo kolomongo awili 5 kanoko, ungu konde wendo orumumundu kolomongo awili 8 kanoko, Kirasinge mememone olionga ulu pulu kerime walsikele kamu-kumu topa manie mundundorumumundu kolomongo awili 9-10selo kanani. Mare pea nunu koroyo.

Sipu Kanamili Ungu Te

¹ Ou yembo paa awisili aku siku Pulu Yemone nirimu mele ‘Sike’ ningu tondolo munduku pilkulie* teko kondoko moloringimunge aku sipu olio tepo kondomolo mele liku ora silimele kene kanopo pilipulie pe kinié olio kepe aku sipu mele-peangama limolondo Pulu Yemone owe te mako torumu owemonga ‘Lkisiku pang.’ nirimu-ne pilipulie ‘Paa lkisemili.’ nimbu olio lipe naa tapondolemo ulu lupe lupema mundupu siye kolopo, ulu pulu kerime kepe ‘Olio naa ambolopa pipi naa sipili.’ nimbu siye naa kolopo konopu tondolo pupili kere-kuru lipu lkisemili.[†]

² ‚Tondolo mundupu lkisimolondo, olio tondolo mundupu pilimolo ulu pulumunge pulu ye Yesusi‡ mimi sipu kanolipu§ pamili. ‘Tondolo mundupu pilipu, tepo kondopo, siye naa kololipu pumolo ulu pulumu yula.’ nimbu yu ‚tepa molorumu mele kinie molemo mele kinie nilimo mele kinie ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo mele, siye naa kolopo pilipu pamili. Yuni terimu mele manda manjipu teamili. Yu pilipelie, ‘Pulu Yemone “Tei.” nilimo mele tepo kondombo kinie paa konopu sipu molopo kondombo.’ nimbelie yu mindili nomba unjo perana kolorumu. We yembomane unjo perana kolemele yemboma ‘yembo kerime’ nilimele* nalo Yesusi unjo perana uku toko panjingemonga pipili naa kolopa konopu awisili lipe naa mundupelie akune angilipe kolorumumunge kinié ‚melema pali nokombando, Pulu Yemo kolea nokopa molemo polomonga ki umbukundu yu pupe molemo.[†]

³ ‘Olio siye naa tepili.’ ningu Yesusi terimu mele mimi siku pilieyo. Ulu pulu keri teli yembomane Yesusi-kinie mumindili kolko mindili siringi kinie yu tondolo mundupe molorumu mele mimi siku pilku molayo. Yuaku siku teringi kinie molorumu mele ningu kanokolie eno sike konopu tondolo pupili molko, mini-wale naa munduku tondolo munduku pilimele mele munduku siye naa kolonge.

12:4-11 ‘Molko Kondangi.’ Nimbe Pulu Yemone Yunge Ambolangoma Mindili Silimo Ungu Te

⁴ Eno sike ulu pulu kerime teli yembomane ‘mindili nangi.’ ningu eno teko kenjilimele kinie tondolo munduku

* **12:1:** 2 bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. † **12:1:** Ou-Korini 9:24-27, Kollosi 3:8, Ou-Pita 1:21. ‡ **12:2:** Pillipai 3:13-14. § **12:2:** UNGU Tondolo Kangama 4:25. * **12:2:** UNGU Manema 21:23, Gallesia 3:13. † **12:2:** Yesusi akune purumu molemomonga ungu te inie yakondo 1:3 molopa temane te Mako 16:19. Inie yakondo 1:13, Konana 110:1, Mateyu 26:64, Lipe Mundorumu Yema 2:33, 5:31, Romo 8:34, Kollosi 3:1 kananila.

molemele nalo telemene ulumuni enonga yembo te ou topa naa kondorumu kanumu.

⁵⁻⁶ „Pulu Yemonga bokune molemo, ungu tene ‘eno tondolo munduku molangi.’ nimbe eno ‘yunge ambolangoma’ ‡ nimbeline enondo nirimu ungumu komu sindengi lemo. Aku ungumuni nimbendo:

“Nanga ambolangomo,

Awilimuni yembo konopu mondolemoma
‘Molko kondangi.’ nimbe mindili silimo.

‘Yunge ambolangoma molangi.’ nilimo yembo akume kopene tolemola. Akumunge

Awilimuni ‘Nanga ungumu piliepili.’ nimbeline
mindili simbo kinie ‘Akumu uluri molo.’ naa ningu,
yuni nu iri topa mane simbe kinie
umbune awisili naa kolani.”[§]

nirimu.

⁷ ‘Pulu Yemo olionga Lapamone ‘olio yunge ambolangoma.’ nimbe aku telemo.’ ningulie mindili nonge molo umbune te eno-kinie wendo ombá kinie ‘Pulu Yemone ‘yunge ungumu pilku teangi.’ nimbe tekemo.’ ningu tondolo munduku molangi. Ambolango te yunge lapane mane naa silimo ambolango te molemoye? ‘Molo..’

⁸ (Ambolangoma pali enonga lapalini ‘Molko kondangi.’ ningu kopene toko mane silimele) akumunge Pulu Yemone eno ‘Molko kondangi.’ nimbe mindili naa simu liemo eno wakangoma molemele, yunge ambolango sikema naa molemele.

⁹ Imu piliengila: Olio ambolangoma molorumulu kinie olionga ya mana lapalini ‘Molko kondangi.’ ningu mindili siku mane siringi kinie olione enonga ungume lipu awi sipu taka lipu molopo ‘Papu tekemele.’ nimbu molorumulu. Aku liemo olionga minime kinie konopume kinie nokolemo Lapamone olio mane silimo kinie ‘Alieli konde molopo kondopo mindi pamili.’ nimbeline yunge ungumu paa olandopa pilipu lipu taka lipu molomulu liemo papula.

¹⁰ Wale laye-kolo mele olionga lapalini olio ‘Molko kondangi.’ ningulie enono konopuni pilkulie mindili siku mane siringi, nalo Pulu Yemone pilipe kondopa olio sumbi sipe mane silimo akumuni olio alieli paa lipe tapondolemo. Yu kake telemo mele olio ‘aku sipe kake tepili.’ nimbeline aku telemo.*

¹¹ Olionga lapalini ‘Molko kondangi.’ ningulie olio mindili silimele kinie konopu naa sipu molemolo. Mindili nombolie

^{‡ 12:5-6:} 7-8 bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”.

^{§ 12:5-6:} Ungu Tondolo Kangama 3:11-12; ungu pulu te Konana 94:12 kananila.

^{*} **12:10:** Kake teli ungumunge Pe-Pita 1:4, Ou-Pita 1:15-16.

konopu keri mindi panjipu molemolo. Nalo ou mane silimele kinie pilipu lipulie pe ulu sumbi nilime tepo konopu pe nipili taka lipu molemolo.

12:12-17 UNGU IKO TOPALIE “‘ENGE NIMBU MOLAMILI.’ NINGULIE ‘KANGI TONDOLO PUPILI.’ NIENGI.” NIRIMU UNGU TE

¹² Akumunge,[†] yemboma kere-kuru liku lkisilimele kinie[‡] enonga kime enge naa nimbe pange tepe maniendo sipe we lemo kinie ola liku enge nipili we lkisiku, enonga koporongoma limo kinie munduku siye naa kolko tondolo munduku we lkisilimele mele eno aku siku teangi. Kangi molo konopu pange temba kinie tondolo pupili ola angilku kongono siye naa kolko tondolo munduku teangi.

¹³ ‘Kimbu keri lemo yemboma enonga kimbume kamu keri naa liepili. Altopa peanga liepili.’ ningulie aulke sumbi niline pang.^{§ *}

¹⁴ Yemboma-kinie konopu telune pupili taka liku molko kondonge ulume tondolo munduku teko molko,[†] enonga konopume kinie kangime pali ‘Pulu Yemonga’ ningu Pulu Yemone kanopa ‘kake telemo’ nimbe kanolemo ulume tondolo munduku teko molangi.[‡] Aku naa tengenue kinie Awilimu naa kanonge kene aku teaa.

¹⁵ Eno mimi siku kanoko molonge mele isipe: Pulu Yemone eno we kondo kolopalie lipo tapondorumu aulkemo eno yembo te mundupe siye kolomba kene mimi siku kanoko molaa.[§] Unjo te mongo kombili telime tolemo aku mongomanga te liku langi kalemelena suku mundulimele kinie langime pali kombili telemo,^{*} aku sipe mele enonga yembo te molopa kenjimbe kinie eno pali yu manda manjiku teko umbune eno-kinie pepili molko Pulu Yemone ‘eno kalaro molopili molemele’ nimbe kanomba kene mimi siku kanoko molangila.[†]

¹⁶ Wa ulu kerinele naa teko, Pulu Yemone ‘Ambo yema kalkundu ulu teangi.’ nirimu mele mindi pilku teko molangi. Ou Isone Pulu Yemo bulu sirimu mele aku siku naa teangila. Iso yu komomo molopalie lapane monge mele simbema ‘uluri molo’ nimbe angenuni langi te ‘nopili.’ nimbe sirimu kinie tenegetene kolopa langi

[†] **12:12:** inie yakondo 12:4-11. [‡] **12:12:** inie yakondo 12:1-2. [§] **12:13:**

Ungu Tondolo Kangama 4:26-27. ^{*} **12:13:** akune ‘Kirasinge yemboma molko kenjingema molko kondangi lipu tapondamili.’ nimbe nirimu. “aulke sumbi niline pang.” akumunge inie yakondo 10:19-23 kanoko; “yemboma liku tapondonge” akumunge 10:24-25 kanani. [†] **12:14:** Romo 12:18. [‡] **12:14:**

Ou-Pita 1:15-16, JonoKumbiLepamo 3:2-3. [§] **12:15:** inie yakondo 2:1-4, 6:4-8.

* **12:15:** Unjo mongo kombili telimunge ulu pulumu Ungu Manema 29:18.

[†] **12:15:** Ungu pulu telumunge ungu iko tela Ou-Korini 5:6, Gallesia 5:9 molemo.

lige nombando, lapane monge mele simbe terimume pali angenundu 'Lieni!' nirimu‡ mele aku siku enone Pulu Yemo bulu siku aku naa teaa.

¹⁷ 'Yu sike Pulu Yemo bulu sirimu.' nimbu pilimolo mele isipe: Pe Iso lapa Aisakene kango akilio Jekopo monge melema kamu sirimu kinie yu 'paa liemboa.' nirimu kinie ‚Pulu Yemone, "Molo!" nirimu. Yuni lapando "Na molombo mele ungu peanga te ningu si." nimbe mawa tepa kola terimu nalo ou tepa kenjerimu mele mundupe siye kolopa altopa ulu peanga te temba aulke te naa lierimu§ kanumu. ‚Akumu pilkulie ungu pulumu mimi siku piliee..'

12:18-24 Mulu Koleana Kolea Awili Jerusalleme Lemo Akune Olio Purumulu Molemolo Ungu Te

¹⁸ ‚Eno mimi siku kanaa.' nikirumunge ungu pulu te inikirula: Eno ‚mulú, tengə oringi molemele mulúmu kinie ou Isirele yemboma nondoko moloringi ‚mulú Sainai, kinie lupe lupe. Eno kinié molemele mulú kanumu ‚mongone kanoko, kini ambolonge aulke te naa lemo. Isirele yemboma nondoko moloringi mulú Sainai akune kuli tepe mele awili tepa nomba, kupe pombera toli awili tene aki topa, ilie paa awili-tepa tepa, sumbulu paa awili tepa topa, poporome tondolo mundupe topa, kariapá tepa, mulu torumu mele kanoko pilku moloringi.*

¹⁹ Akune biyukele te ungu paa tondolo mundupe nimbe, yembo tene ungu tondolo mundupe nirimu pilkulie yemboma mini-wale munduku Mosisindu ningendo: "Pulu Yemone, oliondo altopa ‚sumbi sipe, naa nipili." niringi.†

²⁰ Unku pilkulie mini-wale mundoringi akumu isipe: "Yembo te molo, kongi te kepe mulune nondopa pupe olando pumbe temba kinie kouni toko kondangi."‡ nirimumunge pilkulie mini-wale munduku aku siku Mosisindu niringi.

²¹ Ulu mare wendo orumu kanokolie mini-wale mundoringi ulume Mosisi yu pilipe kanopalie "Na kepe mini-wale mundupu pungu-pungu nikiru." nirimu.§

²² Isirele yemboma aku mulúne puringi, nalo eno ‚pepá topo sikiru yemboma Pulu Yemone pe nimbe panjipe mi lierimu ungu kondemo pepili molemele yemboma* eno Pulu Yemo molomu, mulú Sainai none teli mulú tengə naa ongi molemele. Eno ‚Pulu Yemo molemo, mulú Sayono

‡ **12:16:** Ou Pulu Pulu 25:33-34; Pillipai 3:18-19 kananila. § **12:17:** Ou Pulu Pulu 27 pali molemo, nalo ena te naa liemu liemo akune sukundu 27:25-40 mimi siku kanani. * **12:18:** Wendo Oringi 19:16-19, Unku Manema 4:11. † **12:19:** Wendo Oringi 20:18-19. ‡ **12:20:** Wendo Oringi 19:12-13. § **12:21:** Unku Manema 9:19. * **12:22:** inie yakondo 11:40.

ongi molemele. Akumu kolea awili Jerusalleme. Aku kolea awilimu konde molopa mindi puli Pulu Ye tondolo pulimu molemo kolea mulu koleana lemo koleamo. Angello kambu manda naa tolime konopu siku maku toko molemelena eno ongila.

²³ Akune Pulu Yemonga yemboma, enondo “Nanga ambolango komomo.” nilimo[†] yemboma molemelena oringila, kanu yembomanga imbime mulu koleana boku tengah molemo yemboma. Yembomanga pali kote pilipe apuroli Pulu Yemo molemona oringila. ‘Yesusi kolondorumumunge, Pulu Yemone kanopa ‘yembo sumbi nilime’ nimbe kanoramu yemboma koloringi kinie ‘mulu koleana kapola wangi.’ nirimu-ne puringi molemelena oringila.

²⁴ Ungu kondemo ‘kamu wendo opili.’ nimbe terimu ye Yesusi molemona oringi molemelela. ‘Olionga ulu pulu kerime kinie kalaroma pali kamu manie pupili.’ nimbe akune memba pupe tanda sirimu meme molemo koleana ongila. Aku mememo kinie ou Kénene ‘Epele kolopili.’ nimbe Epele torumu kinie yunge mememo[‡] omiba purumu memeselone ungu niringiliselo telu sipe mele molo. Akumunge memeselone kepe telu sipe mele molola. Yesusinge mememone ungu nilimo akumu olandopa, akumunge yunge mememo olandopala. Aku mememo molemo koleana oringi.

12:25-29 “Pulu Yemonga Ungumu ‘Naa Pilimolo.’ Ningeyemboma Mongo Linge Kene Kanoko Kondoko Molaa.” Nirimu Ungu Te

²⁵ ‘Akumunge eno kanaa!,’ Ungu nilimo yemonga ungumu paa mimi siku pilku molangi. Pulu Yemone ou ya ma koleana ‘mulú Sainai molopalie, olionga andakolepalime ungu tondolo mare nimbe sipe liepi-liepi torumu kinie ‘Naa pilimolo.’ niringi kinie teko kenjeringimunge umbune sirimu kinie eno kowa punge aulke te naa lierimu. ‘Mana moloringimunge aku sipe liemo, kinié Pulu Yemone mulu koleana molopalie ungu tondoloma oliondo yando nimbe sipe liepi-liepi tolemo kinie ‘Naa pilimolo.’ nimbu bulu simulu liemo mindili simbe kinie kowa pumolo aulke te lembaye? Paa naa lemba.

²⁶ Ou ‘Isirele yemboma mulú Sainai moloringi kinie Pulu Yemone, ungu nirimu ungumuni ma lope-lope tenderimu, nalo kinié yuni ungu te nimbe panjipelie nimbendo: ‘Altopo walsikele kamu ‘lope-lope tepili.’ nimbo akumu mamondo mindi naa nimbo.

[†] **12:23:** Olio Pulu Yemonga ambolango komomo molemolo ungumunge pulumu Wendo Oringi 4:22(-23). (Inie yakondo 1:6 Yesusindu nirimu akumu lupe.) [‡] **12:24:** inie yakondo 11:4, OuPuluPulu 4:1-10.

‘Mamo kinie mulúmu kinie pea jimi-jimi tepili.’
nimbo kinie temba.”§
nirimu.

²⁷ Yuni “altopo walsikele kamu ‘tepili.’ nimbo.” nirimu akumu isipe nimbé nirimu: ‘ ‘Mulúmu kinie mamo kinie mele terindumenga we lepa mindi pumbe melema we liepili, pora nimbé melema pora nipili.’ nimbe melema pali lope-lope tendemba kinie we lepa mindi pumbe melema mindi lope-lope naa teli we lemba.’ aku sipe Pulu Yemone nirimu.

28-29 Pe kinié ye nomi kingimuni nokolemo koleamo* jimi-jimi tepe pora naa nimbé† koleana pulimolomonga ‚Pulu Yemo kinie, ‘Ange.’ niemili.

“Tepene melema nomba pora silimo mele.”
olionga “Pulu Yemo tepe mélemo molemo.”‡

akumunge Pulu Yemo popo topo imbi lipu ola mundundupu kapi nimolondo yuni kanopa peanga kanolemo ulume tepo pipili kolopo ‘Yu ye paa awili olandopa tondolo pulimu.’ nimbu yunge ungumu taka lipu pilipulie, kanopa keri kanolemo ulume naa tepo molamili.

13

13:1-25 *Pep Topa Sirimu Yemone Kamu Torumu Ungu Pokore*

13:1-6 *Olio Anjo Yando Yembo Lupema Konopu Paa Mondamili Ungu Te*

¹ „Tenge kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanomba ungu mare kamu niembo., Eno Kirasinge yemboma ‘Nanga angenupili’ ningu konopu anjo yando mondoko molaa. ‚Konopu mondokolie i siku teangi:’

² Kolea sulune ‚Kirasinge, yembo ponenge mare onge kinie munduku siye naa kolko enonga ulkendo mengo pang. Ou yembo marene aku teringi kinie ‘We yembo mare nokokomolo.’ konopu lieringi nalo mulu koleana angelloma nokoringi* kene ‚aku siku teaa.’

³ Kirasinge yembo ka ulkena pelemelema eno we molemele yembomane ‘Olio eno kinie pea ka ulkena pelemelanje ‘Olionga yembomane olio ongo nokangi.’ nimbu pilimela.’ ningu pilkulie kanu ka ulkena pelemele yemboma kondo kolko nokaa. Enonga opa puluemane

§ 12:26: Akai 2:6. * 12:28-29: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

† 12:28-29: ungu pulumu inie 12:27. ‡ 12:28-29: Ungu Manema 4:24. * 13:2: Akumunge temane mare Ou Pulu Pulu 18, 19:1-3, Nokoli Yema 13:15-21.

enonga yembo mare teko kenjinge kinie eno we molemelemane 'Opa puluemane olio aku siku teko kenjilimela mele eno teko kenjikimili.' ningu pilku kondo kolko nokaa.

⁴ Amboma ye puku yema ambo liku telemene mele 'akumu paa peanga' ningu pilku molangi. Ambo yema enono telune peangi. Ambo ye pulime kinie ye ambo lilime kinie wa ulu pulu keri telemene Pulu Yemone apurupe mindili lipe simbe kene ambo yeselo enono telune peangi.

⁵⁻⁶ Kou monema kanoko yama naa mengo molaa. Pulu Yemone nimbendo:

"Nane eno paa mundupu siye naa kolopo
anjo paa naa pumbo.

'Eno enono molangi naa nokombo.' paa naa nimbo."[†]
nirimu. Aku nirimumunge pilipulie

"Awilimu nanga lipe tapondolimu;
na mini-wale naa mundumbo.

Yembo tene na-kinie
nambolka ulu keri te manda tembaye?"[‡]

nimbu manda tondolo mundupu pilimolo kene mele nosilimelema 'Manda nosilimolo.' ningu pilku molaa.

13:7-17 Olio Ou Nokoringi Yema Kinie, Kinié Nokolemele Yema Kinie Enonga Ungumu Taka Lipu Pilipu Molopo, Yesusi Mundupu Siye Naa Kolamili Ungu Te

⁷ Eno 'Kirasinge yemboma,' eno ou nokoringi tapu yemane ou pulu pulu Pulu Yemonga ungu ningu siringi yema pilku molaa. Kanu yema molkolie koloringi mele pilkulie 'Pulu Yemone lipe yando mundorumu ye nomi Kirasimu yu, sike. 'Yuni sike olio lipe tapondolemo tapondomba.' ningu tondolo munduku pilku moloringi mele[§] pilkulie aku siku manda manjiku teko molangi.

⁸ Yesusi Kirasi ou molorumu mele kinié kepe aku sipe we molemo, pe alieli alowa naa tepa aku sipe molopa mindi pumbe kanumu.*

⁹ Akumunge 'enonga ou tapu yemane mane siringi mele munduku siye naa kolkolie ningemone, ungu mane oume pilku Pulu Yemo popo tolemele yemane, kolo toko ungu lupe lupe ningu mane silimelema naa piliengi! 'Aku ungumene olio Kirasinge sike yemboma molomolo aulkemo

[†] **13:5-6:** Ungu Manema 31:6; ungu pulu te Mateyu 28:20 ekendo. [‡] **13:5-6:** Konana 118:6(-7); ungu pulu te Mateyu 10:17-31, te Jono 16:33. [§] **13:7:**

bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * **13:8:** 13:7-8selo liku tere leko kambu toyo. Enonga ou koloringi tapu yemane eno mane singendo Yesusini tenderimu mele kinie molorumu mele kinie tendelemo mele kinie ningu siringi mele kinié kepe pe kepe yu aku sipe molemo molomba; tenderimu mele tendelemo tendembala. Ou tapu yema lipe tapondorumu mele kinié kepe eno lipe tapondomba. Aku sipe nimbe nirimunje.

'munduku siye kolangi.' nimbé.' ningu pilku aku ungume komu naa tendeko molaa. Pulu Yemone olio we kondo kolemo ulumuni olionga konopume tepa tondolo mundundulimo kinie papu. 'Ye marene ungu mane sikulie,' Eno 'Pulu Yemo-kinie kapola kapola molamili.' ningu langi isipe isipema nangi.' nilimele ungu manema pilkulie langi 'Nangi.' nilimelema nongi liemo aku tenge ulumuni enonga konopume tepa tondolo naa mundundumbe. Aku ungu manema pilkulie aku langime nolemele yemboma aku langimene uluri naa telemo.[†]

¹⁰ Ou Pulu Yemone 'na popo toko sele ulkena suku kongi melema kalaa.' nirimu mele pilkulie Pulu Yemo popo toko kongi melema kalko silimele yembomane olio 'Kirasinge yemboma,' ne Pulu Yemo popo tolemolo mele tapu toko manda pea naa tenge.[‡]

¹¹ 'Ou sele ulkena teringi mele pilipelie aku sipe mele tembando, Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamone[§] 'Pulu Yemone yembomanga ulu pulu kerime kanopa siye kolopili.' nimbe kongi tengah mememo kolopa meli suluminia paa kake teline suku memba pupe 'Pulu Yemo' sirimu, nalo aku kongimu yembo molko peringi koleamo munduku siye kolko ulsu meli puku 'Tepene nopili.' ningu kaloringi.

¹² Ou aku siku teringimunge Yesusi kepe 'yunge mememone Pulu Yemone yemboma kanopa 'kake telime' nimbe kanopili.' nimbe yembo molko peringi kolea awilimunge pala^{*} ulsukundu mindili norumu.[†]

¹³ Akumunge Yesusi pala ulsukundu molemona lombili ulsu pupu 'yu teko pipili kondoringi[‡] mele olio kepe yu pea teko pipili kondangi tapu topo molamili.' nimbu akune pamili.[§]

[†] **13:9:** Langimundu Kollosi 2:16* ungu mare molemola. [‡] **13:10:** Ou-Korini 9:13, 10:18 molemo ungumu telu sipe nalo ungu pulumu lupe. [§] **13:11:**

bokumunge alsena anjokondo "34. pris- 34.3. hetpris". ^{*} **13:12:** Giriki ungu "pala kune ulsukundu" nimbe molemo. Umbu-ungune "pala kere-pulu ulsukundu" molopili.' nilimela nalo ' 'kere-pulu" pilkulie ungu pulumu pilku sundunge.' nimbulie naa torumulu. Inie nondopa 13:11,13selo ungu pulu sikemo molemo. [†] **13:12:** We walema kongi toko kaloringime yembo moloringi kolea ulsukundu naa mengo purgingi. Ponie tengah tengah walsikele mindi 'yembomanga pali ulu pulu kerime manie pupili' ningu Pulu Yemo popo tondoli ye awili olandopamane ya nikimu mele teringi. LLipai 16 pali kanoko, akune 16:27 mimi siku kanani. Inie yakondo Ipuru 9:7-14 akumunge ungu te molemola. Jono 19:17 kananila. [‡] **13:13:** inie yakondo 10:33, 11:26; Konana 89:50-51, Gallesia 3:13. [§] **13:13:** 'Ungu pulumu sumbi siku piliengi!' nimbu isipu mele tolemelala: Akumunge eno Pulu Yemo ou popo toko kaloringi mele mundupu siye kolopo, 'Yesusi 'olionga nimbe popo torumu yemo' molemona pamili.' nimbu yu lombili pupu yu pipili lsimu mele pipili limolo pamolo.

¹⁴ Ya mana olionga kolea lepa mindi pumbe kolea te naa lemo, kolea te pe wendo ombámo* nokopo molemolo akumunge ‚Pulu Yemo popo toli ulu oume mundupu siye kolopo ‘teko pipili kondongi liemo uluri molo.’ nimbu Yesusi lombili pamili.‘

¹⁵ ‚Yesusi ‚olionga kolo wangopa kolondorumu; yuni yuyu olionga Pulu Yemo popo tondopa sirimu, kene’ pilipu, ‚Aku sipe terimumunge Pulu Yemo molemona manda pumolo.’ nimbu pilipulie ‚Pulu Yemo popo topo melte kalopo siemili.’ nimbu[†] Pulu Yemo alieli kapi nimbu molamili. ‚Pulu Yemo paa awili olandopamo.’ nimbu yu popo tomolondo olionga keremane yu alieli kapi niemili.

¹⁶ ‚Pulu Yemo popo tamili.’ ningulie i siku mele teangila: ‚Yemboma tepo kondamili.’ ningu liku tapondoko, mele molo tomba yemboma enonga mele mare moke teko siengi. Pulu Yemo popo tongendo aku siku telemele ulume yuni kanopa peanga kanopa konopu silimo kene komu naa sindiku aku siku teko molaa.

¹⁷ Enonga nokoli yemane[‡] “Teaa.” nilimele mele pilku liku teko tako liku molayo. Kanu yemane ‘pe Pulu Yemo kongono telemolo mele nimbu simolo kinie “Teko kondoringi.” nipili.’ ningu pilku ‘eno molko kondangi.’ ningu nokolemele. Akumunge enonga ninge ungume pilku liku, ‚Olio aku sipu kongono temolo kinie olionga nokoli yema konopu siku konopu umbune naa pepili olio nokangi.’ ningu enone “Teaa.” ninge mele teko molaa. Enone enonga nokoli yemanga ungume pilku liku naa teko anjo pungi liemo nokoli yema konopune umbune te pembas[§] aku ulumuni eno manda naa lipe tapondomba kene aku teangi.

13:18-21 I Pep Torumu Yemone Nimbendo: “ ‚Pulu Yemone Na Lipe Tapondopili.’ Ningu Yu-Kinie Nanga Mawa Tendangi. Pulu Yemone ‚Eno Molko Kondangi.’ Nipili.” Nirimu Ungu Pokore

¹⁸ Pulu Yemone olio lipe tapondopili mawa tendangi. Olio konopuni pilipulie ‚ulu te tepo kenjilimolo.’ nimbu naa pilipu, ‚Olio alieli sumbi sipu andamili.’ nimbu pilipu molemolomonga ‚enone aku siku Pulu Yemo olionga mawa tendenge kinie plimbe.‘

¹⁹ Ungu te pea eno tondolo mundupu mawa tekerola. Pulu Yemo-kinie ungu ningulie na eno molemelena paa nondopo

* **13:14:** inie yakondo 11:10,14,16. † **13:15:** Romo 5:10. ‡ **13:17:** Inie yakondo 13:7 yema mele nalo 13:7 ye nokolime koloringi, 13:17 ye nokolime eno-kinie pea we moloringi. § **13:17:** Sipisipi te manie purumu kinie tapu yemone kondo kolorumu mele LLuku 15:1-7 kanoi.

kelepo wambo kene 'Pulu Yemone na lipe tapondopili.' ningu mawa tendangila.

²⁰⁻²¹ „Kinié Pulu Yemo-kinie enonga mawa tendambo: 'Konopu pe nipili taka liku molangi.' nilimo Pulu Yemone enone tenge kinie kanopa peanga kanomba ulume manda tenge tondolo paa peangama sipili. Yu olionga Awili Yesusi kolorumu kinie Pulu Yemone yunge yemboma-kinie ungu konde nimbe panjipe mi lierimu ungumu yunge mememone 'kamu pepa mindi pupili.' nirimu kinie 'kelepa ola molopili.' nirimu Pulu Yemo. Yesusi Kirasini olio lipe tapondolemo kene Pulu Yemo yu kanopa peanga kanomba ulume Pulu Yemo yuni olio-kinie tepili. Olionga Awili Yesusi yu kongi sipisipimenga tapu ye enge nilimu.* Yu alieli kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Aku sипу temolo kinie papu.

13:22-25 Pep Topa Pora Simbendo Torumu Ungumu

²² Angokeme, 'nane eno ipepá topo sikiru akumu ungu wallo-kolte mindi tokoro kene akune sukundu 'Teaa.' nikiru mele siye naa tepili mimi siku pilku molaa.' nimbu tondolo mundupu mawa tekero.

²³ Nane 'eno piliengi!' nimbu nikiru: Olionga angenu[†] Timoti kinié ka ulkena we naa pelemo, yu ulti mundoringi. Yu na moliona nondopa omu liemo olto pea eno molemelelena ombolo.

²⁴ Eno nokolemele yema kinie Pulu Yemonga yemboma pali kinie "Manda molemeleye?" nindengi. Kolea Italli yembo ya 'molkorona oringi, molemelemane eno Ipuru yembo Kirasinge molemelema "Manda molemeleye?" nikimilila.

²⁵ „Pulu Yemone, eno pali we kondo kolopa molopili molangi.

„Aku pea nikiru..»

* **13:20-21:** bokumunge alsena anjokondo "44.1. man isave lukautim sipsip".

† **13:23:** Yembo marene ningendo: Ya angenunge pulumu "pea kongono telemo ye" nilimele.

JEMISI

JEMISINI Pepá Topa Sirimu Bokumu

I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

I pepá torumu ye Jemisi kanumu 'Yesusi lombili andorumu Jemisi molo.' konopu lemele. Kanu yemo ou toko kondoringi kolorumu (Lipe Mundorumu Yema 12:2 kanani). 'Yesusi angenu Jemisini i pepámo torumunje.' ningu pilimele. 'Yu molorumu mele piliembo.' ningulie Mateyu 13:55, Jono 7:2-5 kanoko, Ou-Korini 15:7, Gallesia 2:9, 1:19, Lipe Mundorumu Yema 21:18, 12:17, 15:13, Jutu 1:1 kanani. 'Ponie sikitu tu yu toko kondoringi.' ningu pilimele. Pilipe konginjeli yembo mare awisilini Lipe Mundorumu Yema 8:1 kinie 11:19 kinie kanoko, Jemisi 1:1 kanokolie, 'Ye Sitipene toko kondoringi kinie Kirasinge yembo moloringi Juda yembo awisili bulubalu ningu kowa puku kolea lupe lupe awisilinge anjo anjo puku moloringi kanu yemboma ipepámo topa sirimunje.' ningu pilimele.

Pepá torumumunge ungu pulu mare: Te: Jemisini ipepá torumu akumu 'Pulu Yemonga yemboma molko kondangi.' nimbe mane simbendo pepá topa ungu peanga awisili nirimu. 'Pepána tokoro ungumu yemboma paa piliengi! Ulu peangama mindi konopu siku teko molangi.' nimbe ungu mare awisili iko topa nirimu (1:23-25, 3:3-12, 4:14, 5:7). 'Umbunema wendo ombá, mindili nonge kinie tondolo munduku molko munduku siye naa kolangi.' nirimula (1:2-12, akumunge 1:12 paa kanou, 5:7-11,13-18). Ungu te: 'Yembo te 'Yesusi Kirasi sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo we naa molopili.' nimbe Jemisini tondolo mundupe nirimu. 'Kanu yembomone yembo mare lipe tapondopa ulu peangama tepili. Aku sipe temba kinie yembomane kanokolie 'Yu sike Kirasi tondolo mundupe pilimo lemo.' ningu pilinge.' nirimu. Bokumunge alsena anjokondo "8. bilip", "45. stretpela man" kananila. Ungu te: Yembo kamakomando liepi-liepi topa nirimu ungu mare 1:10-11, 2:1-7, 5:1-6 kinie molemo. Ungu te: Yesusini mane sirimu ungu mare kinie, Jemisini ipepána torumu ungu mare kinie, telu sipe mele molemo i siku mele kanani: Jemisi 2:5 mele Mateyu 5:3 molopa, Jemisi 3:10-12 mele Mateyu 7:15-20 molopa, Jemisi 3:18 mele Mateyu 5:9 molopa, Jemisi 5:2-3 mele Mateyu 6:19-20 molopa, Jemisi 5:12 mele Mateyu 5:33-37 molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-18 OLIO TOPA MANIE MUNDUMBE TEMBA UMBUNEMA OLIO MOLOMOLONA WENDO OMBÉKINIE TONDOLO MUNDUPU MOLOMOLO KINIE PULU YEMO KINIE MOLOPO KONDOMOLO UNGU TE

1:1 Jemisini Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Na Jemisi, Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselonga* kongono tendeli kendemande ye te,

nane ipepámo topo,

„Isirele yembo, talape rureponga yembo† bulu-balu ningukowa puku, kolea Judia disiriki ulsukundu, kolea lupe lupemanga molemele yemboma topo sikiru.

Eno manda molemeleye?

1:2-4 Umbune Wendo Olemomane Olio Enge Silimo Ungu Te

²⁻³ Nanga angokeme, ‘ ‘Eno ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele ulumu‡ kapola pembane manie pumbene.’ nimbe manda manjilimo umbunemanenonga konopume tepe tondolo mundundulimo.’ ningu pilimele kene eno topa manie mundumbe temba umbune lupe lupema eno molemelena wendo ombá kinie ‘Papu wendo okomo.’ ningu konopu siengi.

⁴ Eno molko kondoko, kamu umbu konopu pepili Pulu Yemonga yembo yume molko,§ Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu peanga te enonga konopune molo naa topili molangi kene alieli tondolo munduku umbunema meangi; konopu tondolo mundundoli ulume eno-kinie tondolo mundupe pepili.

1:5-8 Yembo Tenga Pilipe Konginjelmu Kapola Naa Pemu Liemo Yu Pulu Yemo Mawa Tepili Ungu Te

⁵ Yembo te pilipe konginjeli naa pemu liemo Pulu Yemo kinie ungu nimbe mawa tepalie “Pilipe konginjeli te si.” nimbé kinie melema mawa telemele kinie iri naa topa mele awisili toya topa silimo Pulu Yemone sike simbe.

⁶ Nalo kanu yembomo ‘Mawa tembo mele sike simbe.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie mawa tepili. Konopu talo tepe kimbu silimo yembomo, poporomene unjo momu memba andolemo mele,* yunge konopumu aku telemo

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “6. Bikpela”, “23. Krais”.
† **1:1:** LLuku 22:30*. ‡ **1:2-3:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

§ **1:4:** Epesasi 4:13, Kollosi 4:12. * **1:6:** ‘Umbu yembomane Giriki ungune nilimo mele sumbi siku naa pilingenje. Ungu pulumu sumbi siku piliengi!’ nimbulie unjo momu telemo mele ya torumulu. Giriki ungune molemo mele isipu tolemela molka: “poporomene nomu kusa topa memba andolemo kinie yu lope-lape tepe andolemo mele”, aku sipu tolemelamo.

kene 'Simbene naa simbene. Lipe tapondombane naa tapondombane.' nimbe konopu talo tepe naa kimbu sipelie 'melema mawa tepili.'

⁷⁻⁸ Yembo te aku sipe konopu talo tepe pelemo yembomo yu konopu talo tepe pelemomonga yunge konopumu bulubalu nimbe, mele telu mindi konopumu pilipe ulu te temba aulke te naa lemo kene 'Awilimuni na melte simbe.' nimbe naa piliepili.

1:9-11 Ye Koropama Kinie Ye Kamakoma Kinie Enonga Ungu Te

⁹ Eno 'Kirasinge yembomanga, angenu te koropa pupili molopa imbi naa molemo yembomo 'Pulu Yemone, yu-kinie ulu peanga te tepe, 'Imbi ola molopili.' nimbé kene konopu sipili.

¹⁰ Nalo pillawa sindi te enge naa nimbe nondopa tanda lemo mele yembomaaku siku kamu naa molko nondoko kolemele kene pilipelie 'Kirasinge, yembo kamakomo 'Pulu Yemone, 'Yu imbi naa molopa we yembo mele molopili.' nimbé kinie konopu sipili.[†]

¹¹ Ena paa kondolemo kinie era melema topa kondolemo kinie pillawa sindi peanga tolemoma kolopa ole lepa manie pulimo.[‡] Aku sipela yembo te mele awisili nosilimo yembomo kou limbe kongonomo tepe molopalie kolomba kanumu.[§]

1:12-18 Pulu Yemone Olio-Kinie Ulu Peangama Mindi Tepa, 'Ulu Kerime Teangi.' Nimbe Kondi Naa Tolemo Ungu Te

¹² Yembo te umbune lupe lupema wendo olemo kinie aku umbunema memba tondolo mundupe molemo yembo akumu umbune wendo olemomane yu topa manie naa mundulimomonga Pulu Yemone alieli konde molopa kondopa mindi puli ulu pulumu* simbe, akumu yunge mele kalolimu limbe kene umbune lupe lupema wendo ombá kinie 'Aku umbunema papu na-kinie wendo okomo.' nimbe konopu sipili. Kanu mele kalolimu koronga ou Pulu Yemone "Yu paa konopu mondonge yembomaaku sipu mele kalombo." nimbe, nimbe panjerimu mele kalolimu.

¹³ Ulu tene yembo te 'Ulu pulu keri te tei.' nimbe ulu te manda manjimbe kinie kanu yembomone 'Pulu Yemone na 'tepo kenjembo.' nimbe kondi tokomo.' ni naa nipili. Ulu pulu kerimuni Pulu Yemondo 'Ulu pulu keri te tei.' manda naa nimbé. Nimbé mele Pulu Yemone pilimbe aulke te paa

* **1:10:** LLuku 14:11. ‡ **1:11:** Aisaya 4:6-7, Ou-Pita 1:24. § **1:11:** LLuku 12:13-21. * **1:12:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

naa pelemo.[†] Pulu Yemone yembo tendo ‘Ulu pulu keri te tei.’ paa manda naa nimbéla kene ,aku siku naa niengi. .

¹⁴ Yemboma enonga konopumene aku ulu pulu kerime ‘teangi.’ nimbe kondi tolemo kinie enonga konopu keri akumene ‘Ulu pulu kerime teangi.’ nimbe kondi topa eno kundulimo.

¹⁵ Kanu kinie ambo te ambolango mondopalie melemó mele konopumuni waka kolopalie ulu pulu keri te melemó. Kanu kinie ulu pulu kerimu akopa pora sipelie kololi ulu pulumu melemó.[‡]

1:16-18 Ungu Nimbe Ulu Telemoma Paa Alowa-Malowa Naa Telemo Yemonga Ungu Te§

¹⁶ Nanga paa konopu mondolio angokeme, enonga konopuni ‘Sike nikiru.’ ningu kolo toko enonga konopume liku kekelepo naa tondayo.

¹⁷ Mele peangama kinie ulu peangama kinie, aku sipe ulu paa peangama pali yando we naa limolo. Kanu melema mulu koleana wendo olemo. Mulune pa tendeli angilimoma tepa panjerimu Lapamone kanu mele paa peangama silimo. Mulune angilimo pa tendelime ombo pulimo kinie kolea tangopa sumbulu topa, unjo kinie melemanga minime angilimo mele alowa-malowa teko pulimele mele kanu Pulu Yemo aku sipe alowa-malowa naa tepa, olio sumbulu tondomba mele te yu-kinie paa naa pepa, konopu telumu mindi pepili molemo.

¹⁸ ‘Kanu alowa-malowa naa telemo yemone,’ ‘Olio yunge ambolangoma molangi meambo.’ nimbeline* ‘Yunge temanemo, olio lipe tapondopa yemboma konde molonge tondolomo pelemo temane paa sikemone olio mendepili.’ nirimu.[†] Yuni olio ‘melema terindumenga pali kumbi leko molangi.’ nimbe olio aku sipe merimu.

1:19-5:6 PULU YEMO TONDOLO MUNDUPU PILIPULIE ULU PEANGAMA TEPO MOLOMOLOMONGA UNGU MARE

1:19-27 “Pulu Yemonga Ungumu Komuni Mindi We Naa Piliengi! Pilkulie Pilku Liku Tenge Panjiku Teangi.” Nirimu Ungu Te

¹⁹⁻²⁰ Paa nanga angokeme, Yembo tene ungu te nimbé kinie ‘Mimi sipu piliemili.’ ningu komu tendeko molko, ungu te nondoko pundu toko naa ningu, sumbi siku mumindili naa kolangi. Kanu ungumu yembomane pali paa mimi siku pilku konopune panjengi! Pulu Yemone

[†] **1:13:** Setenene Yesusi kondi torumu temanemo Mateyu 4:1-11. [‡] **1:15:** Romo 6:23, 7:13. ^{*} **1:15:** Yesusi paa alowa naa telemo ungu te Iipuru 13:8. ^{*} **1:18:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. [†] **1:18:** ungu pulu tondolo te Jono 3:3-8.

'yemboma sumbi siku molonge kinie papu.' konopu lepa kanolemo mele yembomanga mumindili kololi ulu akumuni 'Aku siku molangi.' nimbe naa lipe tapondolemo kene nondoko mumindili naa kolangi.

²¹ Akumunge , 'Ga pupili.' ningu era telemele mele, ulu kalaro mololime kinie ulu kerime kinie telemelema pali 'Na-kinie naa molopili.' ningu munduku siye kolko, 'Pulu Yemone, ungu ou enonga konopumenga panjinderimu, aku ungumuni eno mini pali lipe tapondopa mindili nolemela aulkena manda wendo lipe Pulu Yemo kinie pea molko kondonge aulkena manda lipe mondomba akumu taka liku pilku liku molangi.

²² , 'Pulu Yemonga, ungumuni nilimo mele we komuni mindi naa piliengi! Pilkulie pilku liku tenge panjiku teangi. We komuni mindi pilkulie nilimo mele naa telemele liemo eno enono kolo toko 'Papu tepo molemolo.' konopu lemele.

²³⁻²⁴ , 'Aku teangi.' nikirumunge ungu pulu te i sipe mele: 'Yembo tene ungumu we komuni mindi pilipelite, nilimo mele pilipe lipe naa temu liemo yu yembo tene ulu te telemo mele yu aku sipe manda manjipe telemo. Yembo te yunge kumbi-keremo kariyápana kanopalie, pe yunge minimu kanopa pora sipelie ,yu sumbi sipe molomba mele ulu te naa tepa, anjo pupe yu molemo mele tamburumbu komu sindipe naa pilimo, aku sipe mele yembo nikirumuni aku telemo.

²⁵ Nalo yembo tene, ulu pulu kerimene olio ambolopa ka kongono silimo aulkena 'Mindili naa nongo we molangi.' nimbe wendo lindilimo ungu mane peangamo kariyápa mele mimi sipe kanopa siye naa kolopa molopa, nilimo mele komu naa sindipe pilipe lipe tepa molomu liemo kanu yembomone ulu telemomane yu tepa kondombamonga yu molopa kondomba.[‡]

²⁶ Yembo tene 'Na Pulu Yemonga ungumu paa pilipu lipu yu popo topo kapi nimbu kondopo molio.' nimbe pilipe molemo nalo yunge alumbelumu nokopa naa kondomu liemo yuni yuyu kolo topa konopuni mindi 'Sike aku telio.' nimbe pilipe, yunge konopumu lipe kekelepa tondolemo. Yu 'Pulu Yemonga ungumu pilipu lipu, yu popo topo kapi nimbu ungu manema paa pilipu molio.' nilimo ulu akumuni yu lipe tapondomba uluri naa telemo.

²⁷ Olione 'Pulu Yemonga yemboma molopo yu popo topo kapi niemili.' nimolo yembomane olionga Lapa Pulu Yemone ulu kake tepa kalaro naa molemo nimbe kanolemo ulume temolo mele isipe: Anupili lapali kolemele

[‡] 1:25: inie anjokondo 2:12-13.

ambolango kolumulume kinie, ambo wayema kinie, mindili siku umbunema wendo opili molemelema ‘aku siku naa molangi.’ ningu nokoko, ‘Mana yembomane ulu pulu kerime telemele mele naa tengen. Kanu ulu pulu kerimene olio ulu te naa tepa, olio kalaro te naa mondopili.’ ningu molko kondolemele. ‘Aku telemele yemboma olionga Lapa Pulu Yemone ‘yembo sumbi nilime molemele.’ nimbe kanolemo.」

2

2:1-13 Olione Yemboma Apuroou Naa Apurupu Pali Kondo Kolopo Lipu Tapondamili Ungu Te

¹ Nanga angokeme, eno olionga Ye Awili Yesusi Kirasi* ye paa peanga imbi ola molopa tondolo pulimu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimelemane† ‘yemboma apuruku, yembo te ,imbi ola mololimu, liku tapondoko, yembo te ,imbi ola naa mololimu, naa liku tapondoko, naa teangi.

² Ye te mulumbale paa peangama panjipe kou-gollone teli ki-ongi te mondomba ye te kinie, ye koropa te mulumbale kerime panjimbe ye te kinie, aku yeselo eno maku toko molongena ongele kinie kanokolie

³ ye mulumbale peangama panjimbe yemo ‘kanoko peanga kanokolie, paa nokoko “I polo peangana ongo molou.” ningu, ye koropamo ‘kanoko keri kanokolie, yundu “I nie ongo ola angiliei.” molo “Nanga kimbu munduliona ongo manie molou.” ningi liemo

⁴ aku tengemonga eno konopu keri pepili eno enono anjo yando apuruku naa kenjilimeleye? Eno aku siku yemboma apurulimele mele enono konopuni pilkulie “I yembomone na manda lipe tapondomba. Imuni na naa lipe tapondomba.’ nimbu kanopo apurupu kenjilimolo lemo.’ ningu naa pilimeleye?

⁵ Paa nanga angokeme, pilieme! Pulu Yemone ‘Yembo mare nanga yemboma molangi.’ nimbe mako tombando ya ma koleana yembomane yemboma kanoko ‘yembo koropa pupili molemele.’ ningu kanolemele yembo kanume Pulu Yemone mako topalie ‘Yembo kamako mele molangi.’ nimbe ‘enondo nimbendo;’ ‘Enone ‘Yu sike.’ ningu tondolo munduku pilku kondokolie ‘Yembo na konopu mondonge yemboma nane ye nomi kingimu molopo nokolio koleana‡ na-kinie pea molamili.’ nimbu panjerindu akumu eno pea aku sipu molamili wangi.” koronga nilimo.

* **2:1:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, † **2:1:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. ‡ **2:5:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

6 Nalo ,nanga angokeme, enone yembo koropama ‘Pipili kolangi.’ ningu teko kenjilimele. ‘Angokeme,’ yembo namelene eno kondi toko enonga melema liku, mindili siku, ‘Kote tendamili waa.’ ningu, telemele yembo akume nameleye? ‘Ye koropamane aku telemeleye? Molo!」 Ye kamakomane eno-kinie aku telemele kanumu.

7 Eno Yesusi Kirasinge yemboma molemele kanu yemonga imbi peangamo namelene ungu taka tondolemeleye? ‘Ye koropamane aku telemeleye? Molo!」 Ye kamakomane aku telemele kanumu.

8 Pulu Yemonga bokune ungu mane te sirimu paa olandopa molemo kanu ungu manemo pilku liku tengi panjiku tengi liemo paa papu. Kanu ungu manemone nimbendo:
 “Enono yu-melete-melete konopu mondoko,
 enonga kangime enono kondo kolko
 nokolemele mele
 aku sikula pulu lemo yemboma
 konopu mondoko nokoko molangi.”

nimbe molemo ungu mane kanumu§ pilku liku tengi liemo peanga.

9 Nalo yemboma kanoko apurukulie ‘Yu peanga. Lipu tapondambo. Yu keri. Naa lipu tapondambo.’ ningi liemo ulu pulu keri te telemele, akumunge ‘Pulu Yemonga, ungu manemane* ‘Nu ungu mane te pulue tonu lemo.’ nimbe lipe ora simbe.

10-11 ‘Aku nikirumunge pulumu i sipe:, Olio pilimolo, “Ambo ye puli te molo ye ambo lili te yembo te lupe kinie wa ulu kerinele naa teangili.” nimbe ungu mane sirimu yemone “Yembo te toko naa kondangi.” nimbe mane sirimula pilimolo. Aku liemo nu wa ulu kerinele naa tekolie yembo te toko kondonu liemo ungu manema pulue toli yembomo moleno. Akumunge yembo te ungu manema pali pilipe lipe telemo nalo telu mindi pulue tomu liemo aku telemomonga ungu manema pali pulue tolemo kanumu.†

12-13 ‘Ulu te tengendo molo ungu te ningendo ou i siku ningu piliengi:, ‘Ulu pulu kerimene olio ambolopa ka kongono silimo aulkena ‘Mindili naa nongo we molangi.’ nimbe wendo lindilimo ungu mane peangamone nilimo mele pilipelie Pulu Yemone olio ulume tepo ungume nimbu telemolo mele pilipe apurumbe kene.’ pilkulie kanu ungu manemo pilku ulume teko ungume ningu teko molemele mele pilku teko kondangi.‡ Yembo tene yembo te kondo naa kolomu liemo pe Pulu Yemone kote pilipelie yu kepe kondo

§ 2:8: LLipai 19:18, Mateyu 5:43*. * 2:9: bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † 2:10-11: Gallesia 3:10, Mateyu 5:18-19, 23:23. ‡ 2:12-13: inie yakondo 1:25.

naa kolombala.[§] Yembo tene yembo te kondo kolomba yembomo Pulu Yemone yunge kote pilipelie yu kepe kondo kolomba. Pulu Yemone aku sipe kote pilipe temba kene pilkulie ungume ningu ulume tengen mele pilku kondokolie teangi.

2:14-26 'Pulu Yemo Sike. Yuni 'Tembo.' Nilimo Mele Sike Telemo.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Ulumu Kinie Ulu Peangama Telemele Ulumu Kinie Kanuselonga Ungu Te

¹⁴ Nanga angokeme, yembo tene nimbendo: "Na 'Pulu Yemone lipe mundorumu ye nomi Yesusi Kirasi, sike.' nimbu tondolo mundupu pilio."^{*} nilimo nalo 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yembomane telemele mele, ulu peangama naa telemo liemo yuni tondolo mundupe pilimo ulumuni yu lipe tapondolemoye? Yuni tondolo mundupe pilimo ulumuni yu mindili nolka aulkena wendo lipe Pulu Yemo kinie molopa kondomba aulkena manda lipe mondombaye? 'Ulu peangama naa telemo liemo paa manda molo.'

¹⁵ Angena te mulumbale keri te panjipe, langi nombá te naa lemba kinie,

¹⁶ enonga yembo tene yu langi kinie mulumbale mare naa sipelie yundu nimbendo: "Nu konopu pe nipili puku, ali naa tepili mulumbale peanga te pakoko, olo temba langi mare nani pu." nimu liemo aku sipe nimbemone yu sike lipe tapondombaye? 'Uluri kapola naa temba.'

¹⁷ 'Yembo tene yembo te naa lipe tapondopa kerena 'Kapola molani pu.' we nilimo kinie kanu yembomo naa lipe tapondopa uluri naa telemo, aku sipela. Yembo tene 'Sike.' nimbe, tondolo mundupe pilipelie ulu peangama naa temu liemo yunge tondolo mundupe pilimo ulumu mele kololimu mele; uluri manda naa temba.'[†]

¹⁸ Nalo yembo tene 'nane ya nikirumu 'Kolo tokomo.' nimbeline nando, nimbendo: "Yembo marene 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele 'ulu akumu mandala.' Yembo marene ulu peangama teko yemboma liku tapondolemele 'ulu akumu mandala.' 'Ulu talo pea telu sipemo. Yembo tene kanu uluselonga ulu te mundupe siye kolopa te pilipelie temba kinie kanu ulu telumuni manda lipe tapondomba.' " nilkenje.

'Aku sipe nilke yembomondo nane topondopo isipu nilke:' "Nu 'Kirasini, sike 'nanga' nimbe tenderimu tendelemo.' nimbu tondolo mundupu pilio mele lipu ora siembo." ningu ulu peanga te naa tenu liemo nu

^{§ 2:12-13:} Yesusini ou ungu iko te topa sirimu; Mateyu 18:21-35. ^{*} ^{2:14:} bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". ^{† 2:17:} inie 2:26.

sike ningū pilino mele na nambepo kanomboye? „Manda naa kanombo., Na ulu peangama tepo yemboma lipu tapondombo ulumene „Sike.’ nimbu, tondolo mundupu pilio mele lipu ora simbo.

¹⁹ Nuni ‘Pulu Ye telu mindi molemo.’ ningū tondolo munduku pilino. Akumu papu teleno. „Nalo, kurumene kepe aku siku tondolo munduku pilimele. Pilkulie pungupungu ningū mini-wale mundulimele.

²⁰ Aroma toli yembomo, we ‘Sike.’ ningū tondolo munduku pilku ulu peangama naa teleno ulumuni uluri manda naa temba mele[‡] ungu pulumu pilieni nimbu siemboye?

²¹ Olionga anda kolepa Eporayamone ulu te terimu mele kanopalie Pulu Yemone yunge ulu pulu kerime siye kolopa, ‘Yu konopu sumbi nimbe peli yemo.’ nimbe kanorumu. Eporayamone yunge malo Aisake Pulu Yemo popo topa kalopa simbendo polona ola noserimu kinie kanopalies[§] Pulu Yemone ‘Yu ye sumbi nilimu.’ nimbe kanorumu.*

²² Mimi siku piliee! Eporayamone ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu ulumu kinie ulu terimume kinie kapola kapola terimu kinie yuni terimu ulumene yunge ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilierimu ulumu kamu tepe tondolo mundundorumu kanumu.

²³ Aku sipe terimumunge Pulu Yemonga bokune yundu ungu te nilimomonga pulumu wendo orumu. Kanu ungumu isipe:

‘Pulu Yemone yu-kinie “Tembo.”

nirimu mele Eporayamone ‘Sike temba.’

nimbe tondolo mundupe pilierimumunge kanopalie Pulu Yemone “Yu ye sumbi nilimu.”

nimbe kanorumu.’†

Eporayamone aku terimumunge Pulu Yemone yundu

‘“Nanga pulu lemo yemo.” nirimula.’‡

aku sipe molemo kanumu. „Yembo tene nando ungu te aku sipe nilkenje[§] nane aku sipu topondopo nilke.,

²⁴ „Eporayamo kinie Pulu Yemo kinie elone teringili mele, pilkulie, yembo tene we ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilimo kinie kanopalie „Pulu Yemone, ‘Yunge ulu pulu kerime siye kolopo, ‘Yu konopu sumbi nimbe peli yembomo.’ nimbu kanolio.’ naa nilimo. Yembo te ‘Sike.’ nimbe tondolo mundupe pilipelie, ulu peangama telemo kinie

‡ 2:20: inie 2:26. § 2:21: Ou Pulu Pulu 22:1-19. * 2:21: Ipuru 11:17; bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”. † 2:23: Ou Pulu Pulu 15:6, Romo 4:3, Gallesia 3:6; bokumunge alsena anjokondo “45. stretpela man”.

‡ 2:23: Pe Kingime Talo Sipe 20:7. § 2:23: inie 2:18.

kanopalie Pulu Yemone 'Yunge ulu pulu kerime siye kolopo, 'Yu konopu sumbi nimbe peli yembomo.' nimbu kanolio.' nilimo mele pilimele.

²⁵ Aku sипela, 'Josuane ye talo Jeriko taonona lipe mundorumu kinie, 'Yemboma nambe-elemelenje.' ningu kanoko panjingele puringili kinie ambo wapora Reyapone 'Elo naa tangi.' nimbe lipe tapondopa 'Ya lopi teko peangili.' nimbe nokopalie, pe 'Aulke tengah lupe kelko yando wangili.' nimbe lipe mundorumu kinie aku sipe terimumunge kanopalie 'Pulu Yemone' 'Yu ambo sumbi nilimu.' nimbe kanorumu.*

²⁶ Yembo tengah minimu kangimu mundupe siye kolopa pulimo kinie kangimu kolemo, aku sipe yembo tene 'Sike.' nimbe tondolo mundupe pilipelie ulu peangama naa telemo kinie yunge tondolo mundupe pilimo ulumu kolemola.[†] 'Minimu kangimunge sukundu pelemo kangimu kapolaconde molemo mele aku sipe, 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie yemboma liku tapondonge ulu peangama kinie liku tere leko tengah kinie manda temba. Te teko te naa tengah kinie manda naa temba.,

3

3:1-12 Olionga Alumbelume Nokopo Kondopo Ungu Peangama Mindi Nimolomonga Ungu Te

¹ Nanga angokeme, 'Pulu Yemone yembomanga ulu telemelena apurupe pilimbe kinie, olio yemboma 'yunge ungume, mane silimolo yemanga ulu telemoloma paa tondolo mundupe apurupe pilimbe kene enonga ye mare awisilini 'Pulu Yemonga ungume, yemboma mane siemili.' naa niengi.

² 'Aku nikirumunge pulumu niembo:' Wale awisili olio 'ulu 'peanga, te temolo.' konopu lepolie naa telemolo; 'Ulu keri te naa temolo.' konopu lepolie telemolo. Aku sipe ulume olio yemboma kinie pali wendo olemo. Yembo tene walsikele kepe ungu keri te naa nilimo liemo kanu yembomo yu yembo paa peangamo, yunge kangime pali manda nokopa kondomba.

³ Unku nikirumunge pulumu isipe mele: Yembo tene 'Kongi ote te nanga ungumu piliepili.' nimbe yunge kerena aini te panjindilimo kanu kinie yuni 'Otemo isipe pupili, isipe pupili.' nimbe ainimu lipe sumbi sindilimo kinie otemo aku sipe topele topa pulimo.*

* **2:25:** Josua 2:pali, 6:22-23, Mateyu 1:5, Ipuru 11:31. † **2:26:** inie 2:17,20.

* **3:3:** Kongime mengo pungendo moko toko ka ambolko meli pulimele mele kongi otema aku telemelondo nirimu.

⁴ Sipi telemo mele piliengila! Sipime paa mele awilime nalo poporamene kolea lupe marenga topa mundumbe telemo kinie sipimenga sitiyama paa mele kangama nalo sipi kongono telemele yemane ‘Kolea tengā pumolo.’ konopu lekolie sitiyama ambolko pupú tolemele kinie ‘Pumolo.’ nilimele kolea akune pulimo.

⁵ Aku sipe mele olionga alumbelumu kangimunge mele kangamo nalo yu yuyu kapi nimbe yunge imbi lipe ola mundulimo. Tepe kanga tene kolea awisili kuli-tepe nolemo mele eno piliengi!

⁶ Alumbelumu tepe mélemola. Olionga kangimenga pali yu mele kelomo nalo yuni ulu pulu keri awisili tepalie kalume pali tepa kalaro mondopa, ‚akumuni ungu nilimolo ungumene, kuli-tepene koleamanga pali nolemo mele yemboma tepo kenjilimolo. Aku tepemo yu ‚Pulu Yemone kurumenga nomi Setene lipe mundumbe, tepe koleana[†] wendo ombo kalemo tepemo.

⁷ Yembomane kongi kinie kera kinie wambiye kinie takera mele lupema kinie nomu kusana suku molemo melema kinie aku mele lupe lupe awisili liku ‘Aku melemane olionga nimolo ungume pilku teangi.’ ningu mane siku nokolemele,

⁸ nalo yembo tene yunge alumbelumu aku sipe manda mane sipe naa nokolemo. Yu ulu keri tembando taka lipe naa pelemo mélemo; yemboma kolemele tomoma mele olionga alumbelune si nimbe pelemo.

⁹ Alumbelumuni kerena Awilimu olionga Lapamo kapi nimbu imbi lipu ola mundundulimolo; Pulu Yemone yu molemo mele aku sipe terimu yemboma alumbelumuni kepe ‘Molko kenjengi!’ nimbu, nimbu kenjilimolo.

¹⁰ Kere telune ‚Pulu Yemo molo yembo te, kapi nimbe imbi lipe ola mundundulimo ungu peangama kinie nimbe kenjilimo ungu kerime kinie wendo olemo. Nanga angokeme, aku sipe ulumu ulu peanga te molo.

¹¹ Mana no telu pikipe wendo olemona no peanga te kinie no kombili teli te kinie telune wendo naa olemo.

¹² Nanga angokeme, unjo piki te unjo ollipi mongo manda tombaye? Molo unjo waene te unjo piki mongo manda tombaye?[‡] Aku sipe, no kombili teli tengā no peanga te manda wendo naa ombá.

3:13-18 Yembomanga Pilipe Konginjeli Peangamo Kinie Pilipe Konginjeli Kerimu-selonga Ungu Te

[†] 3:6: ‘Ungu iko topalie “Setene” yuyu nimbendo “tepe koleamo” nirimu.’ ningu pilimele. Tepe koleamondo Mako 9:47-48, Mateyu 5:22, LLuku 16:23; Setene molemo mele Jono 8:44; bokumunge alsena anjokondo “42. Seten”.

[‡] 3:12: Mateyu 7:16-20, Ou-Korini 5:6, Gallesia 5:9, Ipuru 12:15, Pe-Pita 2:13, Jutu 12.

¹³ Enonga yembo te ungume mimi sipe pilipe, yembo-manga ulume pilipe apurupe kondopa, pilipe konginjeli pelemoye? Aku sipe telemo yembo te molomu liemo 'Yembomane yu sike aku sipe yembomo molemo mele ningu kanangi.' nimbe yunge aulke andopa ulu tembama paa peanga liepili. Yu kara pupe yunge imbi lipe ola naa mundupe, konopuni pilipe kondopa, pilipe konginjeli pelemo ulu peangama mindi tepili. Aku temba kinie yembomane kanokolie 'yu sike pilipe konginjeli peli yembomo molemo.' ningu kanonge.

¹⁴ Nalo yembo mare imbi ola molemo molo teko kondolemele molo ulu telemele mele kanokolie 'Aku siku naa molangi. Aku siku naa teangi. Olio aku sipu molemelanje papu.' ningu eno-kinie konopu keri panjiku mumindili kolongi liemo aku siku konopuni pilimele mele 'Tepo kondokomolo. Olio pilipe konginjeli pelemo.' ningu enono kapi ningu imbi liku ola naa munduku, aku siku kolo toko ungu sikema toko manie naa mundeyo.

¹⁵ Aku sipe pilipe konginjelimu mulu koleana wendo naa olemo; ya ma koleana wendo olemo. We-konopu-oumenga[§] 'Pulu Yemonga, Minimu naa molorumume perimu kanu konopumenga wendo olemo; aku sipe ulu wendo olemo-manga lapamo depelemo yu.*'

¹⁶ 'Aku ungu nikirumunge pulumu isipe: ' Yembo mare imbi ola molemo molo teko kondolemele molo ulu telemele mele kanokolie 'Aku siku naa molangi. Aku siku naa teangi. Olio aku sipu molemelanje papu.' ningu eno-kinie konopu keri panjiku mumindili kolemele ulume telemele yemboma molemele kinie eno molemelena yemboma konopu telune pupili naa molko konopu lupe lupe pepili molko, marene ulu pulu keri lupe lupema telemele akumunge 'kanu pilipe konginjelimu mulu koleana wendo naa olemo.' nikiru.'

¹⁷ Nalo mulu koleana wendo olemo pilipe konginjeli akumu 'lupe'. Pulu Yemone pilipe konginjelimu yemboma silimo kinie kanu yembomane i siku telemele:
Ulu kumbinemo ulu kake telime telemele.
Ulu mare isipela: 'Yemboma mindili naa siku eno-kinie konopu telune pupili taka liku molko, yemboma-kinie kara naa puku andiki teko taka liku molko,
enonga nokoli yemane ungu nilimelema mimi siku pilku teko,
yembo mare umbune pelemoma kondo kolko liku tapondoko,

[§] 3:15: bokumunge alsena anjokondo "29. olpela bel".

* 3:15: Setene

kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

we yembo koropama molo kamakoma
 apurou naa apuruku
 yemboma kinie pali aku siku teko kondoko,
 kolo toko 'Ulu peangama teamili.' naa ningu,
 'Temolo.' nilimele mele sike telemele.
¹⁸ 'Yemboma konopu telune pupili.' ningu
 ulume telemele yembomane ponienlangi umbu mele
 mundulimele. Konopu telune pupili ulume
 ponienlangi umbu mele yemboma sumbi siku molko
 ulu peangama tengelumme ponienlangi wendo ombá.

4

4:1-10 Mana Ulu Konopu Mondolemele Yemboma Pulu Yemo Kinie Opa Pulue Molemele Ungu Te

¹ Eno irinele teko, opa teko, telemele akumu pulu nambolkarenga aku telemeye? Enonga konopumenga melema kinie ulume kinie 'Teamili.' konopu lemele ulu akumene enonga konopune sukundukerepale ningu opa mele telemomonga enone konopu talo yepoko pepili aku siku telemele.

² Melte kanokolie konopu mondoko 'Liemili.' konopu lemele nalo naa limele. Naa likulie yemboma toko kondolemele.* Yembo tengemelema kanoko yama melemele nalo aku melema linge aulke te naa lemomonga ,paa mumindili kolko, lakoko irinele teko opa telemele. Eno 'Pulu Yemone melema sipili.' ningu yu-kinie ungu ningu melema mawa naa telemelomonga , 'Liemili.' nilimele melema, naa limele.

³ 'Melema liemili.' ningu ,Pulu Yemo, mawa telemele akume 'Liemili.' nilimele mele enonga konopume Pulu Yemone kanopalie mawa telemele melema naa silimo. Eno enono 'konopu sipu kapola molamili.' ningu mawa telemelomonga kanopalie naa silimo.

⁴ Ambo tene yunge yemo mundupe siye kolopa wapora andopa tolemo mele ,eno pepá topo sikiru yemboma, Pulu Yemo munduku siye kolko melema konopu mondolemele yemboma, ma koleana ulume kinie melema 'pulu lemo.' ningu tapu toko molemele yembomaaku siku molemele-monga Pulu Yemo kinie opa pulue mele molemele akumu eno naa pilimeleye? Ma koleana melema kinie ulume kinie konopu mondoko 'olio-kinie pulu liepili tapu topo

* **4:2:** "yemboma toko kondolemele" nirimu akumu yembomane pilkulie Kirasinge yembomane aku naa telemelomonga ungu iko topa 'konopu keri panjiku mumindili koloringimunge nirimunje.' ningu pilimele.

molamili.' nilimele yembomane aku siku nilimelemonga 'Pulu Yemo kinie opa pulue molamili.' nilimele.[†]

⁵ Molo 'Pulu Yemonga bokune molemo ungumuni we nilimo.' konopu lemeleye? Kanu ungumuni nimbendo: "Olio yembomanga minime Pulu Yemone sirimumene 'Yunge ungume mindi pilku, yunge kongonoma manjiku teko molangi. Ungu te lupe pilku liku tengen kinie 'olio minimene, paa kanopo keri kanopo konopu keri panjimolo.' nilimele." nimbe molemo[‡] aku ungumu 'We nilimo.' konopu lekemel-eye?

⁶ Nalo Pulu Yemone olio we kondo kolopalie 'lipe tapondolemo,. Aku sipe telemomonga ungu te Pulu Yemonga bokune nimbe molemo. Akumu isipe: 'Yembo te yunge imbimu yuyu lipe ola mundulimomo Pulu Yemone yunge imbimu topa manie mundundupe naa lipe tapondolemo. Yembo te yuyu yunge imbimu topa manie mundulimomo Pulu Yemone we kondo kolopa lipe tapondolemo.' nimbe molemo kanumu.[§]

⁷ Akumunge Pulu Yemo liku awi siku yunge ungume pilku molangi. Kondi tolemo depelemone* ungu nimbéma paa naa pilku tondolo munduku liku bulu siengi. Aku tengen kinie eno mundupe siye kolopa kowa pumbe.[†]

⁸ 'Pulu Yemo kinie tapu topo molamili.' ningu yu molemona nondoko wangi. Nondoko onge kinie 'Eno kinie tapu topo molamili.' nimbe yu eno molongena nondopa ombá. Eno ulu pulu keri telemeye yembomane, 'Pulu Yemo molemona nondopo pamili.' ningulie, yembo tenga ki kalaro molemo kinie kulumiye tolemo mele, enonga konopune enono pilimele ulume kulumiye tangi,. Eno yembo konopu talo pepa, 'Pulu Yemo kinie ma koleana melema kinie konopu mondolemele, yembomane 'Konopume kake

[†] 4:4: Gallesia 6:14, Jono Kumbi Lepamo 2:15. [‡] 4:5: Pulu Yemone olio minime sirimu ungu te Ou Pulu Pulu 2:7 molemo nalo ya 4:5 monga pulumu mimi siku naa pilku kerepale nilimele. Ya molemo mele ungu pulu te. Te isipela: "Pulu Yemone olio sirimu minime 'Keri lembanje.' nimbe paa mimi sipe kanopa, sike tepe kenjilimo kinie kanopalie konopu keri panjilimo." aku sipe mele. Te isipe: Yembo marene pilkulie, " 'mini' nirimu Pulu Yemone yunge Minimu yemboma silimo akumundu nirimu." ningu pilimele. [§] 4:6: Ungu Tondolo Kangama 3:34, Mateyu 23:12*. ^{*} 4:7: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". [†] 4:7: Mateyu 4:11, Ou-Pita 5:5-9.

tepili. We melema konopu kimbu sipu molemolo mele manie pupili.' niengi.

⁹ „Eno ulu telememelema, kanoko keri kanoko, konopu umbune tepa kamele mindili tepili kola awisili teko molangi. Tawe telememele ulumu munduku siye kolko yembo tengah pulu lemo yembo te kolemo kinie konopu keri panjipe kola telemo mele aku siku teangi. Paa konopu siku molemele ulumu munduku siye kolko konopu paa umbune pepili molangi.

¹⁰ Awilimunge[‡] kumbikerena ‘Yu ye awilimu. Olionga imbime manie molopili.’ ningu taka liku molangi. Aku tengah kinie yuni enonga imbime lipe ola mundundumbe.[§]

4:11-12 Anjo Yando Yembomanga Ungu Bulkundu Naa Nindemili Ungu Te

¹¹ Angokeme, anjo yando enonga angenali marenga ungu bulkundu naa nindengi. Yembo tene yunge angenu tengah ungu bulkundu nindipe, “Tepa kenjilimo yembo kerimu.” nilimo yembomone ‚Pulu Yemonga, ungu manemanga kepe ungu bulkundu nindipe, ‘Mele kerimu.’ nilimo. Ungu manema* apurupe ‘mele kerimu’ nilimo yembomo ungu manema pilipe lipe naa tepa, ungu manemanga pilipe apuroli yembomo mele molemo.

¹² Ye telu mindi ungu manema sipe panjipe, ulume pilipe apuroli yemo molemo, ‚akumu Pulu Yemo.’ Kanu yemo yembo mindili nolemela aulkena pulimele yembo mare lipe tapondopa wendo lipe, yembo mare ‘Mindili nangi.’ nimbe topa manie mundulimo yemola.[†] Pe nu nambe-elenomone nunge pulu lemo yembo tengah ulume pilku apuruku ‘Tepa kenjilimo.’ nilinoye?[‡]

4:13-17 Opali Talou ‘I Sipu I Sipu Paa Temolo.’ Ningu Tondolo Munduku Ningu Naa Panjengi Ungu Te

¹³ Kinié ‚nane ungu te nimbo tekeromo, piliee. Yembo marene ningendo: “Kinié molo opali kolea awili tengah pupu bisinete te-pumolo. Akune pupu ponie telu bisinete tepo kou mone awisili limolo.” nilimele yemboma piliee.

¹⁴ Opali ulu te wendo ombá kinie molonge mele eno naa pilimele kanumu. Enonga konde mololi ulu akumu lamana tepe kalemele kinie walsikele ilie wendo omba nondopa pora nilimo mele.

¹⁵ Akumunge aku siku naa ningu, i siku niengi: “Awilimuni ‘Na aku siku teani.’ nimu liemo kolou naa kolopo

[‡] **4:10:** 15 bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. § **4:10:** Mateyu 23:12.

* **4:11:** bokumunge alsena anjokondo “26. lo”. † **4:12:** Mateyu 25:31-46.

[‡] **4:12:** Mateyu 7:1-2.

konde molopolie i ‘Teambo.’ nikiru mele sike tembo.”§ niengi.

¹⁶ Nalo enone aku siku naa nilimele. Eno kara puku enono kapi ningi imbi liku ola munduku “Kongono awili te temolo.” ningi yemboma ningi silimele. Aku siku ningi kapi nilimele ulumu paa ulu kerimu.

¹⁷ Akumunge yembo tene ulu peanga te konopuni pilipe ‘Aku sipu tembo kinie papu.’ nimbe pilipelie pe naa temu liemo aku sipe telemo ulumu ulu pulu keri te telemo.

5

5:1-6 Mele Awisili Nosilimele Yemboma Mele Kaloli Kerimu Linge Mele Liepi-Liepi Topa Nirimu Ungu Te

¹ Eno mele awisili nosilimele yemboma, enondo nimbo tekero ungumu pilieyo. Eno molongena umbune awili mare wendo ombá kene tondolo ru ningi kola teayo!

² Enonga mele awisili nosilimelema purupe lkupendi topa, enonga mulu-wambale mele peangama lkuriniane nomba,

³ enonga kou golloma kinie kou sillipama kinie urelo tolemo. Koume urelo tolemomonga enone teko kenjilimele mele mona lepa, koume urelo tolemomone enonga kagine tepe mele nombá. Mulu ma nondopa pora nimbé tepili eno aku siku mele kande-kandema sukundu sukundu liku we nosilimele* kene „tondolo ru ningi kola teayo.„

⁴ Mimi siku piliee. Enonga rasi witime inie tondoringi kongono kendemande yema kolo toko melema mimi siku naa kaloringimene tondolo munduku ningendo: “Olio teko kenjikimili.” ningi walsilimele. Enone aku siku walseringi mele Awili Paa Tondolo Olandopa Pelimuni yunge komuni pilipelie „enone kendemande yema teko kenjeringimunge eno pundu tomba.„

⁵ Ya ma koleana molkolie mele lupe lupe peangama konopu mondoko ‘Liemili.’ ningi topo toko liku nosiku konopu siku molko, molko kondoringi. „Kongi toko non-gendo ‘Kongi akopili.’ ningi langi awisili nopili silimele mele, eno langi paa awisili nongo yembo kapoma molemele nalo kinié toko kondonge walemo wendo okomo.†

⁶ Yembo mare eno-kinie karaye teko ulu keri te naa teko yembo sumbi nilime moloringi yemboma kote tendeko toko kondoringi. Kanu yemboma tongendo amboloringi kinie ‘Naa tangi.’ ningi karaye naa teko we moloringi.

§ 4:15: LLuku 12:13-21. * 5:3: Mateyu 6:19-20. † 5:5: Pulu Yemonga kote walemo wendo omb mondo nirimu.

5:7-20 'AWILIMU KELEPA OMBA.' NINGU ISILI-OU TONDOLO MUNDUKU MOLKO, PULU YEMO KINIE UNGU NINGU, 'YUNI LIPE TAPONDOPILI.' NINGU MAWA TEKO MOLANGI UNGU TE

5:7-11 Eno Molongena Umbunema Wendo Omb Kinie 'Awilimu Sike Kelepa Ombá' Ningu Konopu Tondolo Pupili Siye Naa Kolko Molangi Ungu Te

⁷⁻⁸ Akumunge, angokeme, „yembomane eno umbunema silimele kinie, Awilimu[‡] ou naa opili we umbunema meaa. Yembo ponie telemelamane ‘enonga ponienlangi peanga te wendo ombá, lipu nomolo.’ ningu nokolemele. ‘Langi umbu mundukulie, ‘Lo om̄ba ena tepa temba kinie langi ola om̄ba nou lemba.’ ningu taka liku nokoko molemele mele eno pilimele. Eno kepe, ponie telemo yembomone langi umbu panjipelie ‘Langi wendo om̄ba nou lemba kinie nombó.’ nimbe taka lipe nokolemo mele aku siku enonga konopu tondolo pupili umbunema we mengo taka liku molangi. ‘Awilimu yando ombá walemo paa nondopa ombá tekemo kene’ ,ningu, aku siku molangi.

⁹ Angokeme, anjo yando “Pulu Yemonga, yembomane ulu telemelamonga umbunema wendo wendo olemo.” ningu iri toko ungu bulkundu nindiku naa teangi. ‘Pulu Yemonga, kotena naa angiliemili.’ ningu aku siku naa teangi. Kote Pilimbe Yemo nondopa okomo.

¹⁰ Angokeme, Awilimuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane[§] Awilimunge ungu ningu siringimunge ‘opa puluemane, eno teko kenjeringi kinie tondolo munduku umbunema taka liku meringi mele pilkulie aku siku manda manjiku teangi.

¹¹ Eno pilimele. ‘Yembo konopu tondolo pupili umbunema we mengo ,‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele mele, munduku siye naa kolemele yemboma eno malo.’ nimbu pilimolo kanumu. ‘Ou molorumu, ye Jopo tondolo mundupe, yu-kinie umbune wendo orumume we memba molorumu kinie pe Awilimuni ‘Yu kelepa molopa kondopili.’ nimbe ulu mare terimu mele temanemo* eno pilimelela. Olio pilimolo, Awilimuni yemboma paa kondo kolopa, ulu telemelamanga pundu topa mindili silke nalo we mundupe siye kolemo kanumu.

5:12 “Ulu Te Temolo.” Ningulie “Paa Sike Nikimulu.” Ningu Pulu Yemonga Imbi Leko Mi Naa Leangi Ungu Te

[‡] **5:7-8:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”. [§] **5:10:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. * **5:11:** Joponga temanemo boku Jopo akune sukundu molemo.

¹² Nanga angokeme, ulu te kumbi leko tengen mele isipe: Mulu koleana molo ma koleana molo meltenga imbi leko "Paa sike nikiru," ningu mi naa leangi. Ulu te "Temolo." ningi liemo paa sike teangi. Ulu te "Naa temolo." ningi liemo paa sike naa teangi. Kolo toko "E." ningu ulu te naa tengen molo kolo toko "Molo." ningulie ulu te tengen kinie 'Pulu Yemonga kotena angilinge kinie, 'Teko kenjeringi kene mindili nangi.' nimbe.[†]

5:13-18 Yembo Te Konopu Sumbi Nipili Molemomone

¹³ Enonga yembo te umbune melemoye? Umbune te melemo liemo 'Pulu Yemo' mawa tepili. Enonga yembo te konopu silimoye? Konopu silimo liemo yu konana nimbe 'Pulu Yemo' kapi nimbe imbi lipe ola mundundopili.

¹⁴ Enonga yembo te kuru tolemoye? Kuru toleme liemo Kirasinge talapena[‡] molemele tapu yema[§] walsipelie 'Enone yunge ningu 'Pulu Yemo kinie' ungu ningu 'Yu altopa kapola molopili.' nipili.' ningu, mawa tendekolie Awilimunge imbimu walsiku* yunge kagine kopongo wele kandondangi wang'i.' nimbe walsepili.

¹⁵ Kanu kinie walsimbe yema ongolie 'Pulu Yemone sike temba.' ningu tondolo munduku pilkulie[†] yu mawa tengen kinie Awilimuni 'Yunge kurumu pora nipili.' nimbe kinie yu kelepa kapola molomba. Aku yembomo ulu keri mare temu liemo Awilimuni 'Manie pupili.' nimbe siye kolombala.

¹⁶ Akumunge enonga kuru tolemoma 'pora nipili, konde pamili.' ningulie eno yu-melete-melete enonga ulu pulu keri telemelema yembomando ningu para siengi, enone enonga ningu 'Pulu Yemo' mawa tendangi. Aku tengen kinie 'Pulu Yemone,' 'Eno altoko manda molangi.' nimbe. Yembo konopu sumbi nimbe pelimuni yembo tengen 'Pulu Yemo' mawa tendelemo kinie yuni mawa tendelemo mele paa tondolo enge nimbe yembomo paa manda lipe tapondolemo. 'Akumunge aku siku Pulu Yemo yembomanga ningu mawa tendenge kinie pilipelie aku sipe tendemba..'

¹⁷ 'Aku nikirumunge temane te tambo:,' 'Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yando nimbe sirimu ye, Illainja yu olio mele ye te molorumu. Nalo yuni 'Pulu Yemo kinie' tondolo mundupe mawa tepa "Lo naa opili.' ni.' nirimu kinie ponie yepoko oli talo pakera lo naa orumu.

[†] **5:12:** Mateyu 5:34-37, 23:16-22, Pe-Korini 1:17-20, Wendo Oringi 20:7. [‡] **5:14:**

bokumunge alsena anjokondo "43. sios". [§] **5:14:** bokumunge alsena anjokondo "16. hetman". ^{*} **5:14:** bokumunge alsena anjokondo "28. nem".

[†] **5:15:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

¹⁸ Altopa „Lo opili.“ nimbe, mawa terimu kinie lo kelepa ombo poniena langime altopa wendo orumu.[‡] „Kinié kepe Pulu Yemo aku sipe yembomane mawa tengen mele pilipelie temba.“ ‘Mawa Tembo Mele Awilimuni Sike Pilipelie Temba.’ Nimbe Tondolo Mundupe Pilipelie Pulu Yemo Kinie Mawa Temba Mele Pulu Yemone Sike Pilipe Temba Ungu Te

*5:19-20 Yembo Te Ungu Sikemo Mundupe Siye Kolomba
Kinie Yu Kelko Yando Linge Ungu Te*

¹⁹ Nanga angokeme, enonga yembo tene „Pulu Yemonga, ungu sikemo mundupe siye kolopa ulsu pumbe kinie enonga yembo tene yu kelepa yando limu liemo

²⁰ „tepa peanga temba mele, i siku piliengi: Yembo tene ulu pulu keri teli yembomo tepe kenjilimo aulkena pumbe kinie „kanopalie, ‘Pulu Yemonga ungumu pilipe yunge talapena ombo molopili.’ nimbe lipe tapondopa yando limbemonga ulu pulu keri teli yembo mini pali kolka aulkena kelepa limbe. Aku sipe tembamonga „Pulu Yemone, ulu pulu keri awisili mundupe siye kolondomba akumu mimi siku piliengi!

„Aku pea nikiru.“

[‡] **5:18:** Ou-Kingime 17:1,7, 18:1-2,41-45, LLuku 4:25.

OU-PITA PITANE PEPÁ OU TOPA MUNDORUMU BOKUMU

Pitane I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare

I pepámo "Ou-Pita" nilimolo akumu kinie, "Pe-Pita" nilimolo pepámo-selo torumu yemo Yesusi lombili purumu ye Pita, Yesusini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemo; Ou-Pita 1:1, 5:1, Pe-Pita 1:1, 1:12-15 (Jono 21:18-19), 1:16-18 (Mateyu 17:1-5).

'Kirasinge talapena yemboma umbune awilime melemele kanu yemboma 'Kirasi sike.' nengu tondolo munduku pilimele ulumu manie naa pupili tondolo munduku molangi.' nimbe Pitane i pepámo torumu. "Eno Kirasinge yembomane Yesusi Kirasinge temane peangamo altoko mimi siku piliengi! Yesusi kolopa lomboropa ola molopalie, "Kelepo yando ombó." nimbe, nimbe panjerimu. Aku sipe nimbe panjerimu mele pilkulie 'Yu kelepa yando ombá.' nengu nokoko molaa." nirimu.

"Sike Kirasinge yemboma-kinie umbunema wendo olemo nalo aku sipe wendo olemo umbunemane olio 'Kirasi sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo mele manda manjilimo. Akumunge, tondolo munduku pilku molemele mele Kirasi kelepa naa opili we tondolo munduku pilku molangi. Pe yu ombá walemo eno mele kaloli peangamo lingé." nirimu.

Jono 21:15-17 akune Yesusini Pitando nimbendo: "Nanga kongi sipisipime tapu teko nokondani." nirimu kanu ungumu pilipelie Pitane i pepána 2:25 kinie 5:2-4 kinie torumunje?

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1:1-2:10 OLIO PULU YEMONGA PAA SIKE YEMBOMA
KENE ULU PEANGAMA TEPO, 'OLIO MELE PEANGA
TE LIMOLO.' KONOPU LEMOLO MELEMO LIMOLONDO
NOKOPU MOLAMILI UNGU TE**

**1:1-2 Pitane Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungumu**

¹ Na Pita, Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-pou." nimbe lipe mundorumu yemone*

i pepámo topo, Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi.' nimbe mako torumu yemboma sikiru. Eno enonga koleamo munduku siye kolko puku, kolea Pondasi poropinji kinie Gallesia poropinji kinie Kapadosia poropinji kinie Esia poropinji kinie Bitinia poropinji kinie,aku koleamanga pali

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel".

puku yembo ponengema mele[†] molemele yemboma topo sikiru.

² I pepá topo sikiru yemboma eno ou naa molangi Lapa Pulu Yemone eno ou 'Yunge yemboma molonge.' nimbe pilipe kanopa imbi sipelie 'Yunge yemboma.' nimbe mako torumumunge pe moloringi kinie Mini ,Kake Teli, muni 'Eno Pulu Yemonga yembo kake telime molangi.' nimbe lipe tapondorumu. 'Yesusi Kirasinge ungumu pilku liku tenge panjiku molangi. Yunge mememone eno , 'Pulu Yemonga kumbikerena konopu kake tepa pepili molangi.' nimbe, kulumiye topili.' nimbe aku sipe lipe tapondorumu. Eno yembo aku siku molemelema ipepámo topo sikiru.

'Pulu Yemone, eno we kondo kolopa tepa kondolemo mele kinie, 'Eno konopu pe nipili takaliku molangi.' nilimo mele kinie olandopa olandopa pupili.

1:3-12 'Pe Molopo Kondopo Mindi Pumolo.' Nimbu Konopu Sipu Nokopo Molemolomonga Pulu Yemo Kapi Nimbu Yunge Imbi Lipu Ola Mundundemili Ungu Te

³ Olionga Awili Yesusi Kirasinge Lapa Pulu Yemo[‡] kapi nimbu yunge imbi lipu ola mundundemili. Yuní olio 'mindili nangi.' nilke nalo olio paa kondo kolopa "Naa tombo." nimbe mundupe siye kolopalie 'Yesusi Kirasi yembo ono koleana lomboropa ola molopili.' nirimu kanu ulumuni Pulu Yemone konde mololi ulu pulu kondemo olio sirimū. [§] 'Yembomane ambolangoma melemele mele eno aku siku yembo kondema molemele.' ^{*} Aku konde mololi ulumuni olio tepe tondolo mundundulimomonga , 'Yuni 'mele peangama simbo' konopu lemoma pali, sike simbe.' nimbu nokopo molemolo mele pora naa nimbé.

⁴ Olio 'Monge melema simbo.' nimbe, nimbe panjerimu mele[†] akume keri naa lepa, kalaro te naa molopa, pora naa nimbe alieli lepa mindi pumbe mele akume Pulu Yemone "Mulu koleana onge kinie simbo." nimbe nosindilimoma 'Limolo.' nimbu, konopu sipu nokopo molemolola.

⁵ "Eno simbo." nilimo yemboma eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimelemonga Pulu Yemonga tondolomo, kune-tapiye mele, akumuni 'Eno molko kondangi.' nimbe nokolemo. Pe mulu maselo pora nimbé kinie 'Lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molko kondonge koleana memba pumbe kanu ulumu[‡]

[†] **1:1:** inie anjokondo 1:17, 2:11, Ipuru 11:13 ekendo-16. [‡] **1:3:** 14 bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais", "32.2. Pikinini Bilong God", "13. God". [§] **1:3:** Jutu 21. ^{*} **1:3:** inie anjokondo 1:23, Jono 3:3, Pe-Korini 5:17, Gallesia 6:15. [†] **1:4:** Epesasi 1:14, Lipe Mundororum Yema 20:32, Kollosi 1:12, 3:24, Ipuru 9:15. [‡] **1:5:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

wendo ombá kinie paa sike kamu liengi.' nimbe yunge tondolomone aku sipe isili ou nokolemo.

⁶ Akumu pilkulie paa konopu siku molemele, nalo kinié wale laye-kolonga eno-kinie umbune lupe lupema wendo olemo-na konopune mindili nongo molemele.

⁷ Umbunema wendo olemomonga pulumu isipe: Pulu Yemone 'Eno sike tondolo munduku pilimele mele manda molo molonje.' nimbe kanombando manda manjilimo. Enonga tondolo munduku pilieli ulu akumu olandopa; kou gollo sike mele paa peanga kou mone awili tepa pulimo nalo akumu paa maniendopa. Kou gollomo teko kenjilimele kinie pora nilimo nalo 'Yu sike kou gollo molo molonje, kanamili.' ningu tepena manda manjiku kalemele. 'Aku sipe mele,' eno-kinie umbune wendo olemomane 'Eno sike 'Kirasi, tondolo munduku pilimele molo molonje?' nimbe manda manjipe kanopa, 'Yesusi Kirasi kelepa ombo mona angilimbe kinie ,Pulu Yemone, eno konopu sipe kapi nimbe imbi lipe ola mundundopili.' nimbe isili ou enonga tondolo munduku pilimele ulumuaku sipe manda manjilimo.

⁸ Yesusi Kirasi, yu sike naa kanolemele nalo yu konopu mondolemele. Kinié yu sike naa kanolemele nalo 'Yu sike.' ningu tondolo munduku pilku paa konopu silimele. § Aku konopu silimele mele ya mana konopu silimele mele molo. Konopu silimele mele paa olandopa akumunge anjo yembomando ningu singendo perenge. Paa manda naa ningu singe.

⁹ Eno 'Kirasi sike.' ningu tondolo munduku pilimele-monga pulu akumu* Pulu Yemone eno mini pali lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, Pulu Yemo yu kinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo, akumunge 'paa olandopa konopu silimele.'

¹⁰⁻¹¹ Mindili nolemela aulkena wendo lipe, molko kondonge aulkena lipe mondolemomonga ungu mare Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane† ou 'Kirasi ou naa opili, ningu siringi. Pulu Yemone pe yemboma we kondo kolopa lipe tapondomba ulumundu ou ningu siringi. Ningusikulie, 'Tulumu tewale wendo ombánje?' 'Pulu Yemone mako torumu ye nomi, Kirasimu mana ombo mindili nombá ulumu kepe, aku temba kinie ulu peanga olandopama wendo ombá mele ulume kepe, Kirasinge Minimu enonga konopune sukundu molopalie nimbe sirimu ulu kanume nambepa wendo ombánje.' ningu 'Kirasi ou naa opili, kanu yemane enono

§ 1:8: Jono 20:24-29, Jono Kumbi Lepamo 4:12,20. * 1:9: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". † 1:10-11: bokumunge alsena anjokondo "35. profet".

alieli konopu kimbu siku walsiku, ‚akumunge pulumu, paa mimi siku kororingi.

¹² „Pulu Yemone, kanu yemane yunge kongono tenderingi aku kongonomo ‘eno enono lipe tapondomba kongonomo molo.’ nimbe, nimbe para sirimu. ‚Ulu pe wendo ombá ou ningu siringi ulu akume eno molangi wendo naa orumu.‘ Ulu pe wendo ombá ou ningu siringi ulu akume eno kinié molemele yemboma ‘enonga’ ningu, ou ningu sinderengi. Yesusinge kongono yemane eno kinié molemele yemboma ningu silimele ungume Pulu Yemone ou kanu yemando nimbe sirimu. Kanu ungume ‚pe, kinié mulu koleana Mini Kake Teli lipe mundorumumunge tondolomone Kirasinge ungumu andoko ningu silimele yemane temane peangamo toko siringi pilieringi ungume. Angellomane kepe ‘Eno ningu silimele ungumenga pulume paa piliemili!’ ningu molemele.

1:13-2:3 Ulu Pulu Kerime Paa Naa Tepo Pulu Yemonga Yembo Kake Telime Manjipu Molamili Ungu Te

¹³ Akumunge enonga konopume ‘kongono tondolo mundupe tepili.’ ningu liku sumbi sindiku, ulu tengema mimi siku pilku kondoko teko, ‘Yesusi Kirasi pe ombo mona angilimbe kinie ‚Pulu Yemone, eno sike we kondo kolopalie tepe kondomba.’ ningu tondolo munduku pilku nokoko molangi.

¹⁴ Ungume pilku liku tenge panjiku telemele ambolangoma molko, ou eno ‚iungumu naa pilku, walu molkolie ulu kerime konopu mondoko pilku teringi mele kinié aku siku pilku naa teangi.

¹⁵ Aku siku naa teko, “Eno nanga yemboma molangi wangi.” nimbe walserimu yemo paa kake tepili ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie mindi telemo ulu pulumu pelemo yemo molemo mele eno aku siku ‘Alieli Pulu Yemonga yemboma manjipu molamili.’ ningu eno enono Pulu Yemo siku, ‚ulume pali tengendo, eno kake tepili ‚molko, ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie teko, molangi.

¹⁶ Akumunge ungu te ‚Pulu Yemonga, bokune molemo, akumu isipe:

‘Pulu Yemone nimbendo:
“Na ‚enonga, Pulu Yemo kake tepili
ulu peangama kinie ulu sumbi nilime kinie mindi
tepo molio kene
eno ‚aku siku, ‘Nanga yemboma.’ ningu
konopu kake tepili molko

ulu sumbi nili peangama mindi teko molangi.”‡
 ‘nirimu.’ nimbe bokune molemo kanumu pilkulie ,aku siku teko molangi.

1:17-21 ‘Yemboma Yando Liembo.’ Nimbe Pulu Yemone Mele Paa Peanga Te Sirimu Ungu Te§ (1:13-2:3 pali kanani.)

¹⁷ Eno “Tata.” ningu Pulu Yemo walsiku yu-kinie ungu nilimele yemone yembomanga imbime pilipelie enone ulu telemelema naa apurupe pilimo. Yembomanga yu mele mele ulume apurumbendo enonga imbime naa pilipelie eno pali telu sipe sumbi sipe apurulimo. Kanu “Tata.” nilimele yemo aku sipe yemo molemo kene ma koleana molkolie ‘Ikoleamo olionga sike pulu koleamo molo. Ya ma koleana yembo ponengema molemolo.’ ningu pilkulie* ‘Yu ye paa awili olandopamo.’ ningu yunge ungume liku awi siku pilku molangi.

¹⁸ Yuni enonga nimbelie tenderimu mele pilkulie aku siku molangi. Eno pilimele, enonga anda kolenalime konopu kimbu naa siku walu moloringi mele eno yandopa yandopa aku siku moloringi mele ,‘Pulu Yemone,’ ‘Munduku siye kolko molko kondonge aulkena pang.’ nimbe lipe tapondopa wendo lsimu† akumu ‘Wendo liembo.’ nimbelie kou-sillipa molo kou-gollo tene wendo naa lsimu.

¹⁹ Kirasinge meme paa mele awilsini ,‘Pulu Yemone eno lipe tapondopa kapola naa moloringi aulkena wendo lsimu., Kirasi yu ereli molo úru te paa naa peli kongi sipisipi walo te,‡ yunge mememone aku sipe terimu.

²⁰ Pulu Yemone mulu maselo ou naa tepalie ,‘Kirasi, aku kongonomo tepili.’ nimbe mako torumu yemo, kinié molkomolo walema, ,‘Pulu Yemone yemboma kote pilimbe walemo,’ wendo ombá tekemo walemo-kinie pelemo walema yu enonga nimbe lipe tapondombando mana manie ombo mona molorumu.

²¹ Yuni enonga nimbe tenderimu mele pilkulie ‘Yu yembo ono koleana topa makinjindipelie ‘Yunge imbi paa ola molopili.’ nirimu Pulu Yemo sike.’ ningu tondolo munduku pilimele. Aku terimumunge eno ‘Pulu Yemo mindi sike.’ ningu tondolo munduku pilku, ‘Yuni “Pe tembo.” nimbe, nimbe panjerimu mele sike temba.’ ningu konopu siku nokoko molemele.

1:22-25 Olionga Angenupilime Paa Sike Konopu Mondamili Ungu Te (1:13-2:3 pali kanani.)

‡ **1:16:** LLipai 11:44,45; 19:2; 20:7. § **1:16:** Jono 1:29, 3:14-16. * **1:17:** Ipuru 11:13, Ou-Pita 1:1, 2:11. † **1:18:** inie yakondo 1:5*. ‡ **1:19:** bokumunge alsena anjokondo “44.3. sipsip”, “30. Pasova”.

²² Eno ungu sikema pilku liku tengen panjiku telemele aku ulumuni enonga konopume kulumiye tondoringi, konopu kake tepili molemele monga kolo toko 'Angenali konopu mondokomolo.' naa ningu, sike konopu mondolemele kene kinié angenali kinie konopu paa tondolo munduku mondayo. §

²³ Langi umbu ponien mundulimele kinie muli topa wendo ombo langi konde pulimo mele eno aku sipe mele meltene kelepa wale talo sipe merimu-ne yembo kondema molemele. Langi umbu kapola wendo naa ombo, ombo keri lepa kolemo umbumuni eno naa merimu. Langi umbu wendo ombo molopa mindi pulimo akumuni eno wale talo sipe merimu. Aku langi umbumu Pulu Yemonga ungumu; akumu molopa mindi pupe konde mololi ungumu; akumuni eno wale talo sipe merimu.*

²⁴ „Aku ungumu pora naa nilimo mele ungu te Pulu Yemonga bokune molemo., akumu isipe:
‘Yemboma pali era mele,
eno molko kondolemele pillawa sindi mele.

Erama kolemo kinie
pillawa sindime olé lepa mana manie pulimo

²⁵ nalo Awilimunge ungumu

alieli lepa mindi pulimo pumbe.’†

‘nimbe aku sipe molemo..’ Aku ungumu eno temane peangamo toko siringi kanu ungumu.

2

¹ „Eno wale talo sipe merimu konde molemele,* kene enone i siku teangi: We yemboma teko kenjilimele ulume kinie, konopuni lupe pilku liku kerena lupe kolo toko ningu topele mapele toli† ulume kinie, we ulu lupe mare teko kolo toli ulume kinie, yemboma mele awisili nosiku molko kondolemele mele kanokolie yama mengo konopu keri panjeli ulume kinie, yembo tenga ungu bulkundu nindeli ulume kinie, ulu keri akume pali munduku siye kolko toko makorayo.

²⁻³ Awilimuni eno kondo kolopa we tepa kondolemo mele wallop-kolte pilkulie pilku peanga pilieringi‡ kene ambolango kikime ame paa waka kolemele mele eno aku siku ame peangamo, mele keri te naa peli ame, kanumu waka kolangi. Kanu amemo kangimunge molo, minimunge amemo. Ambolango kikime ame naa nongolie awi naa

§ **1:22:** Jono 13:34, 15:12, Jono Kumbi Lepamo 4:7-21. * **1:23:** ungu pulu te inie yakondo 1:3, 1:3*. † **1:25:** Aisaya 40:6-8. * **2:1:** inie yakondo 1:23. ‡ **2:1:** bokumunge alsena anjokondo "47. tupela maus". ‡ **2:2-3:** Konana 34:8.

leko molko kenjilimele mele§ aku siku enonga minime Pulu Yemonga ungumu naa nonge kinie minime kapola naa pepa, tondolo naa pumbe.

2:4-12 Awilimu Kou Konde Mololi Peangamonga Ungu Te

⁴ Eno Kirasi molemona wangi. Yu kouconde mololi melemo. Yembomane 'Yu keri.' ningupilkulie tokomakororingi nalo Pulu Yemone yukanopa 'Paa peanga.' nimbe kanopalie mako torumu.

⁵ Eno pea kouconde mololi melema molemele. Ulke mare kouni takolemele mele Pulu Yemone yunge Minimunge ulkemo takondombando eno mako topalie ulke takombamonga kou melema nilimo.* Eno Pulu Yemonga popotondoli yembo† kake telime molemele. Popotondoli yemane Pulu Yemo popo tongendo yuni kanopa peanga kanorumumelema kalko yu siringi aku siku eno enono Pulu Yemo popo tongendo yu kanopa peanga kanomba melema siengi. Kanu kinie, Yesusi Kirasini enonga nimbe tenderimumunge Pulu Yemo mele singema Pulu Yemo yuni sike kanopa peanga kanopa limbe.

⁶ Akumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo kanumu. Akumu isipe nilimo:

"Nane kou paa peanga te,
'ponga mele polko 'Ulke enge nipili.' ningusimu mele polangi.' nimbu mako torundu,‡
kanukoumu paa olandopa mulu Sayono nosikiru.
Kanu kinie 'Yu sike.' ningutondolo munduku
pilingeyembomane pipili naa kolko
konopukeri naa panjinge."
nimbe molemo.

⁷ Eno 'Kirasi sike.' ningutondolo munduku pilimeleyembomane§ kanukoumu kanoko peanga kanolemele nalo naa pilimeleyembomane yu kanoko keri kanolemele mele isipe:
'Ulketakoringiyemane kanoko keri kanoko
tokolteringikou kanumu
kinie kelepa ulke simumele
ulke enge sindeli kou awili peangamo.'*
nimbe molemo.

⁸ 'Sike.' ningutondolo munduku naa pilimeleyembo kanume kinie, kanukoumu kinie,, isipe mele:
"Kanukoumu

§ 2:2-3: Ambolango ame nolemo mele ungu mare pea Ou-Korini 3:1-2*. * 2:5:
Epesasi 2:20-22. † 2:5: 9 bokumunge alsena anjokondo "34. pris". ‡ 2:6:
Aisaya 28:16, Romo 9:33, 10:11. § 2:7: bokumunge alsena anjokondo "8.
bilip". * 2:7: Konana 118:22, Mateyu 21:42, Lipe Mundorumu Yema 4:11.

yu kou kanga te yembo te kambilimo kinie
 koropele topa tepa
 atondomba telemo kou te mele;
 yu kou awili tene
 yembo topa manie mundulimo kou te mele.”[†]
 nimbe molemo. Kanu yemboma Pulu Yemonga ungumu
 liku su silimelemonga tepa atondolemo. Pulu Yemone ou
 aku sipe nimbe panjerimu kanumu.

⁹ „Kanu yemboma-kinie ulume aku sipe wendo olemo,
 nalo eno ‚Sike.’ ningu, tondolo munduku pilimele yem-
 boma aku sipe molo. Eno yuni mako torumu yembo
 talapemo molko, ye nomi kingimunge popo tondoli yem-
 boma molko, yunge manjiku molongemonga yembo kake
 telime molko, paa sike Pulu Yemonga yemboma molemele.
 Yuni ‚Aku siku molangi.’ nimbe eno mako torumumunge
 pulumu isipe: Eno sumbulu tolina moloringi kinie Pulu
 Yemone “Eno sumbulu tolina wendo ongo nanga pa teli
 paa peangamonga sukundu waa.” nirimu,[‡] kanu Pulu
 Yemo yuni ‚Na molopo kondolio mele kepe tepo peanga
 telio mele kepe yemboma piliengi, kapi ningu temane toko
 siengi.’ nimbe eno ‚Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako
 torumu.

¹⁰ Eno ou we-yemboma moloringi nalo kinié eno Pulu
 Yemonga yembo talapemo molemele. Ou yembomane teko
 kenjeringimunge Pulu Yemone kondo kolopa mindili naa
 lipe sipe siye kololi ulu te eno-kinie naa perimu nalo pe
 yuni kondo kolopa ulu pulu kerime we siye kololi ulumu
 sirimu lsingi, kinié eno-kinie pelemo.

2:11-3:22 OLIO ULSU MOLEMELE YEMBOMA MOLON-GENA

¹¹ Nanga pulu lemo yemboma, nane eno tondolo
 mundupu mawa tepolie ya ma koleana eno yembo omba
 angilielime mele, yembo ponenge mele molemelemonga[§]
 enonga kangimene ‘ulu kerime teamili.’ nilimele mele
 paa liku bulu siengi. Kagine ou-we-konopu pelemo
 konopumene* waka kolemo ulumene enonga minime ‘Topo
 manie mundemili.’ ningu alieli minime kinie opa telemele.

¹² Eno ulsukundu yemboma molongena ulu peangama
 mindi teko sumbi siku molangi. Ulsu yembomane kinié
 sike enondo “Teko kenjilimele yemboma molemele.” ningu
 ungu bulkundu nindilimele nalo ‘Olione ulu peangama
 temolo kinie kanokolie pe Pulu Yemo yemboma molongena
 ombá walemonga kanu yembomane Pulu Yemonga imbi

[†] **2:8:** Aisaya 8:14, Romo 9:33. [‡] **2:9:** Lipe Mundorumu Yema 26:18, Epesasi 5:8, Kolossi 1:13. [§] **2:11:** inie yakondo 1:17*. ^{*} **2:11:** bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”.

liku ola mundundengi.' ninguaku siku ulu peangama teko sumbi siku molangi. SUMBI SIPU ANDOPO MOLAMILI UNGU TE

2:13-3:7 Yemboma Lipu Awi Simolomonga Ungu Mare

2:13-17 Olio Nokolemele Yembo Nomi Awilime Lipu Awi Siemili Ungu Te

¹³⁻¹⁴ 'Awilimunge[†] imbi ola molopili.' ningugapomano yemanga pali ungume liku awi siku pilku molangi. Ye nomikumbine kingimu kinie kepe, gapomano poraminisitamo kinie peremiamo kinie kingimuni mako topa "Teko kenjilimele yemboma 'Mindili nangi.' ninguteko kondolemele yembomanga imbime liku ola mundunduku kapi niengi pang." nimbe koleamanga lipe mundulimoma kepe, kanu ye awilimenga pali ungume liku awi siku pilku molangi.[‡]

¹⁵ 'Eno „Kirasinge yemboma, kinie mumindili kolko teko kenjilimele yembo aromamane, „Enone teko kenjikimili.“ ninge, ungu te naa pepili.' nimbe Pulu Yemone 'Eno „Kirasinge yemboma, ulu peangama mindi teko molangi.' konopu lemo, akumunge 'ye awilimenga ungume aku siku pilku molangi.'

¹⁶ Ungu mane tene nokopa ka naasilimo yemboma we molemele mele enoaku siku andoko molangi. Nalo 'Ungu mane tene olio naa nokolemomonga ulu kerime temulu liemo uluri molo.' ningulu kerime andoko naateangi.[§] 'Olio Pulu Yemonga kongono kendemande yemboma.' ninguyunge kongono kendemande yembomane telememe mele teko molangi.

¹⁷ Eno 'pepá topo sikiru yemboma, ne yemboma pali teko kondoko, ungume liku awi siengi. 'Sike.' ningutondolo munduku pilimele angenalime konopu mondoko, Pulu Yemo pipili kolko liku awi siku, ye nomi kingimunge imbimu liku ola mundundengi.

*2:18-25 Pulu Yemonga Kongonomo Tendepolie Mindili Nomolomonga Ungu Te** (2:13-3:7 pali kanani.)

¹⁸ Eno mele kalolime naa likukongono we tendeli yemboma, enonga nokoli yembomane ungu ningema taka likupilku liku awi siku molangi. 'Eno-kinie karaye naateko taka liku nokolememe tapu yembomanga ungume manjiku pilku liku teangi.' nimbu naa nikiru. 'Eno mindili siku teko kenjilimele tapu yembomane ningue ungume kepe pilku likuteangi.' nimbu nikiru.

[†] **2:13-14:** bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela". [‡] **2:13-14:** Romo 13:1-7, Taitasi 3:1. [§] **2:16:** Gallesia 5:13, Ou-Korini 8:9. ^{*} **2:17:** Pe-Timoti 3:12, Jono 16:1-5.

¹⁹ Aku nikirumu isipu pilipulie nikiru. Pulu Yemonga ungume pilku likulie teko kondonge kinie yembomane eno teko kenjiku teko mindili kondongi liemo 'Kapola, mindili nomolo kinie manda nalo tepo naa kenjipu Pulu Yemonga ungu ololandopamo kumbi lepo pilipu temolo.' ninge kinie Pulu Yemone konopu simbe.

²⁰ Teko kenjingemonga mane siku teko mindili kondonge kinie konopu tondolo pupili molkolie 'Manda, olio tepo kenjemulumunge papu mindili sikimili kene we mindili namili.' ninge kinie yembomane eno kapi ninge kinie papuye? Kapola molo. Papu mindili nonge. Nalo teko kondongemonga mindili singe kinie we mindili nongo pundu tou naa toko we siye kolongi liemo papu. Aku tengenye kinie Pulu Yemone kanopa peanga kanopalie eno tepa kondomba.[†]

²¹ 'Eno mindili nangi.' nimbe Pulu Yemone 'Eno nanga kongonomo tendangi waa.' nimbe eno walserimu.[‡] Kirasi[§] yu Pulu Yemone "Tei." nirimu mele tembando enonga nimbe mindili nondorumu kanu ulumu eno aku siku manda manjiku tengenye mele lipe ora sirimu. 'Akumunge Pulu Yemone "Teaa." nirimu nilimo ulu akume 'Teamili.' ningulie tengendo mindili nongi liemo papu.'

²² 'Kirasi yu tepe molorumu mele Pulu Yemonga bokune ungu te isipe nimbe molemo:,'

'Yuni ulu pulu keri te naa terimu.

Yuni walsikele kepe kolo topa ungu te paa naa nirimu pilieringi.*

'nimbe molemo kanumu.'

²³ Yu ungu taka tondoko iri toko teringi kinie yuni enondo ungu te topondopa naa nirimu.[†] Enone yu we mindili siringi nalo yu 'We mindili nambo.' nimbe ungu te naa nirimu. 'Kote pilipe ulume pali sumbi sipe apurulimo Yemone yu teko kenjeringi yembomanga kote tendemba.' nimbe pilipe[‡] enone yu teringi mele siye kolorumu.

²⁴ Yuni olionga ulu pulu kerime 'Nangama.' nimbelie akume yuyu memba unjo perana kolorumu. Aku terimumunge pulumu isipe: 'Yembo te kolemo kinie altopa mana ulume manda naa telemo aku sipe mele, olio yembo kololime mele molopolie ulu pulu kerime temolo aulke te naa liepili. Kamu mundupu siye kolopo naa teamili. 'Pulu Yemone ulu sumbi nili nimbe kanolemo ulume[§] mindi

[†] **2:20:** inie anjokondo 3:17. [‡] **2:21:** Mateyu 16:24, Pe-Timoti 3:12. [§] **2:21:**

bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". ^{*} **2:22:** Aisaya 53:9, Pe-Korini 5:21,

Ipuru 4:15. [†] **2:23:** Aisaya 53:7, Mateyu 27:14, Ipuru 12:3. [‡] **2:23:** Ou Pulu

Pulu 18:25, Konana 9:4. [§] **2:24:** bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man".

temolondo yembo kondema molamili. Kanu ulume mindi teamili.' nimbu konopu kimbu sipu molamili.' nimbe yuni aku terimu.* Yembomane yu toringimunge enoconde purungi.†

²⁵ Kongi sipisipi aulke lou lemele mele eno aku siku aulke lou lieringi,‡ nalo pe kinié kelko enonga minime nokopa tapu telemo ye ‚Kirasi, mu§ molemona yando oringi molemele.

3

*3:1-7 Ambo Yemanga Ungu Te** (2:13-3:7 pali kanani.)

¹⁻² ‚Kirasinge yembomane gapomano yembo awilimenga ungume pilku liku awi siku molko, kendemandemanen enonga yembo awilimenga ungume pilku eno liku awi siku molangi. Kirasi yuni yuyu tepa molorumu mele pilkulie aku siku teangi.' nikiru,† aku siku mele amboma eno enonga yemanga ungume pilku eno liku awi siku molangi. ‚Amboma enonga ye mare Pulu Yemonga ungumu pilku naa limelemane enonga ambomane ulu peanga sumbi nilime mindi teko, yemane ungu ningema mimi siku pilku taka liku molonge mele kanokolie konopu alowa teko ‚Pulu Yemonga yema molamili.' niengi.' ningulie eno amboma aku siku teko molangi.

³ ‚Olio ambo peangama kanoko niengi.' ningulie kalkundu, mindi, asiku pengema lapise langoko, kou gollone teli mele peangama nomine leko enonga mulumbalemanga moko toko mondoko, mulumbale peanga kou awili pulimoma pakoko, naa teangi.

⁴ ‚Olio ambo peangama kanoko niengi.' ningulie, mele paa peanga, keri naa lembamane enonga konopune sukundu asiengi. Aku melema eno konopu peanga pepa, konopu telune pupili taka liku molonge ulumu. Aku ulumu kanopalie Pulu Yemone ‚Mele paa peanga olandopamo.' nimbe kanolemo.

⁵ Koronga-ou moloringi ambo marene ‚Pulu Yemone olio-kinie "Tembo." nilimo mele sike temba.' ningulie pilku nokoko moloringi ambo kake telimene ‚Olio aniemili.' ningulie aku siku moloringi kene pilkulie aku siku molangi. Kanu ambomane enonga yemanga ungume pilku eno liku awi siku moloringi kanumu.

* 2:24: Romo 6:2, 7:4. † 2:24: Aisaya 53:5. ‡ 2:25: Aisaya 53:6. § 2:25: bokumunge alsena anjokondo "44. sipsip". * 3:: Epesasi 5:22-33, Kolossi 3:18-19. † 3:1-2: inie yakondo 2:13-17,18,19-25.

⁶ Serane ye Eporayamonga ungume pilipe lipe, yundu 'Nanga nokoli ye awilimu.' nirimu kanumu.[‡] Eno ambo-mane aku siku enonga yema kinie, ulu peangama teko melte pipili naa kolongi liemo eno Seranga lemenupili molemele.

⁷ Yema, eno aku siku enonga amboma kinie molongendo 'Amboma molko kondangi.' ningu eno konopune mimi siku pilku molko, ambomanga kangime enge te naa pelemo kene eno yemane amboma liku tapondangi. 'Pulu Yemone, molopa kondopa mindi puli ulu pulumu[§] eno yema mindi naa simbe. Amboma simbela.' ningu pilkulie amboma-kinie aku siku teko molangi. Eno yemane 'Pulu Yemo kinie ungu nimbu mele mare mawa temolo kinie ulu tene olionga ungume pipi naa sipili.' ningu enonga amboma-kinie aku siku teangi.

3:8-12 Olio Konopu Telune Pupili Molamili Ungu Te

⁸ I pepá tokoromo topo pora siembo, ungu te pea kamu niembo. Eno enonga konopume 'Telune pupili kapola kapola molamili.' ningu kandi angenupilimene anjo yando kondo kolko konopu mondolememe mele aku siku enone anjo yando 'Kirasinge yemboma,' 'Olionga angenupili.' ningu kondo kolko konopu mondoko, liku tapondoko, 'Eno imbi ola mele molopili, olio imbi manie mele molopili.' ningu taka liku yembomanga ungume pilku molangi.

⁹ Yando eno-kinie teko kenjinge kinie anjo pundu toko teko naa kenjengi! Yando iri toko ungu keri te ninge kinie anjo pundu toko iri toko ungu keri te ningu naa teangi. Yando eno teko kenjinge kinie anjo 'Tepo kondopo lipu tapondamili.' ningu 'Pulu Yemone eno tepa kondopa, 'Eno konopu siku molko kondangi.' nipili.' ningu Pulu Yemo enonga ningu mawa tendangi. Ou Pulu Yemone "Eno lipu tapondopo tepo kondambo waa." nirimu kene enone aku siku yemboma liku tapondoko teko kondaa.*

¹⁰ Aku nikiru ungumunge ungu te 'Pulu Yemonga bokune molemo mele, isipe:

'Yembo tene 'Na kapola molopo,
konopu sipu molambo.' nimbeline
yu 'Ungu keri te naa nimbu,
kolo naa tambo.' nimbe
yunge keremo nokopilila.[†]

¹¹ Ulu pulu kerime
mundupe siye kolopa bulu sipe
ulu peangama tepilila.

[‡] **3:6:** Ou Pulu Pulu 18:12. [§] **3:7:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

^{*} **3:9:** LLuku 6:27-28. [†] **3:10:** Jemisi 3:2-12.

'Yemboma kinie
konopu telune puli ulu pulumu pepili.' nimbe
aku ulumu tondolo mundupe koropa
andopa molopalie lipilila.[‡]

¹² Aku ulu peangama nambemune aku sipe tepiliye?
Akumunge pulumu niembo.

Awilimuni[§] yembo ulu sumbi nilime
teko molemele yemboma kanopa peanga kanopa,
enone yu mawa teko ninge ungume
alieli komu tendepa molemo,
nalo ulu kerime telemele yemboma
lipe bulu silimo kene
yuni aku sipe tepili.*
nimbe bokune molemo kanumu.

3:13-18 Kirasi Ambolemele Yemboma Mindili Nonge Ungu Te

¹³ 'Ulu peangama manjipu teamili.' ningu molonge
kinie nawene eno mindili lipe simbeye? 'Yembo te molo
kanumu.'

¹⁴ Molo ulu sumbi nilime tengé kinie kanumenga sike
mindili nongo molongi liemo eno malo.[†] Yembomane eno
teko pipili kondonge tengi liemo eno pipili naa kolko eno
konopu umbune tepili naa molayo.

¹⁵ Enonga konopune 'Kirasi yunge manjipu molopo,
yunge ungumu manjipu pilipu lipu tepo molamili.' ningu
'Yu mindi olianga Ye Awilimu molopili.' ningu 'yu mindi
pipili kolayo,. Kanu kinie eno aku siku teko wale peanga
wendo ombá walemo nokoko molonge kinie yembo tene
kanopalie, "Eno aku siku nambemune teko molemeleye?"
nimbe walsipe piliemu liemo enone anjo ungu te topondoko
enonga ulu telemelemanga pulume ningu singe mele liku
sumbi siku molayo. Nalo pulume ningu singendo ungu
tondolo munduku ningu teko pipili naa kondokolie taku liku
ningu liku sumbi sieyo.

¹⁶ Enonga konopune 'Ulu keri te paa naa pepili.' nieyo.
Pe eno Kirasi pilku ambolkolie molko peanga telemele mele
kanu ulumunge yembomane "Eno teko kenjilimele." kolo
toko ningu enonga ungu bulkundu nindinge kinie eno ulu
keri te naa pepili molonge-na kanu yemboma pipili kolonge.

¹⁷ Pulu Yemone 'Olio mindili nangi.' nimbémonga ulu
peanga te tepolie mindili nomulu liemo papu; olio ulu

[‡] 3:11: Epesasi 4:3, Romo 14:19. [§] 3:12: bokumunge alsena anjokondo "6.
Bikpela". * 3:12: Konana 34:12-16. † 3:14: inie anjokondo 4:14, Mateyu
5:10-12.

kerime tepolie mindili nomulu liemo keri;‡ aku kene ,aku siku konopu peanga pepili molangi.

3:18-22 Kirasini Olio Mindili Nombo Molopo Kenjilimela Aulkena Wendo Limbendo Yu Kolopa Lomboropa Ola Molorumu Ungu Te

¹⁸ Kirasi§ ,ye peanga te molopalie mindili norumu mele, piliengila! Yu ye sumbi nilimu molopalie, ulu keri teli yembomanga kolo wangopa kolondorumu* kanumu.

‘Enonga ulu pulu kerime pali kamu manie pupili. Eno Pulu Yemo molemona puku kapola kapola molangi.’ nimbe Kirasi walsikele kolondorumu.† Pe ,yu yuyu molo yembo te lupe, ulu pulu kerimenga nimbe altopa wale talo sipe kolondomba aulke te paa naa lemo naa lemba. Yunge kangimu toko kondoringi kolorumu nalo pe yunge minimuni yu lomboropa ola molopa mulu koleana pupe molorumu mele molemo.

¹⁹ Yunge mini akumu ,kangi kolopa liepili, ,yembo koloringimenga, minime ka ulkena moloringine pupe ungume nimbe sirimu.‡

²⁰ Kanu minime ou Noa molorumu kinie Pulu Yemonga ungu nirimume naa pilku, liku bulu siku moloringi ,yembomanga minime,. ,Yemboma ulu keri awisili teringi nalo, Pulu Yemone lkisipe pundu naa torumu. Noane sipimu tepe mimi tepe molopili ,‘Yemboma ou naa tambo.’ nimbe, takalipe nokopa molorumu. ‘Pe Noane sipimu tepe pora sirimu kinie Pulu Yemone ‘No topa yemboma topa kondopili.’ nirimu kinie, yembo engaki mindi none naa torumu. Aku yembo pokore mindi Pulu Yemone ‘Naa kolkoconde pangikene sipine suku pang;. nimbe lipetapondopa nona wendo lsimu.§

²¹ Kanu ,nona ‘yembo engaki naa kolangi.’ nimbe, lipetapondopa wendo lsimu kanu nomone kinié no limele ulu pulumu lipete ora silimo. No limele nomone kangikundu uluri naa tepe, kagine kalaro molemoma kulumiye topa wendo naa lindilimo. No limelemone eno i siku nilimele: “Pulu Yemo, no likiru kanou. No likiru aku ulumuni na konopune ulu keri te naa pelemo. Nu mawa tepo ‘Nanga konopu kamu peanga pepili kene liku tapondou.’ nikiru.” nilimele mele Pulu Yemone Noa wendo lsimu nomone lipete ora silimo. Pulu Yemone Yesusi Kirasi yembo onokoleana topa makinjinderimumunge no limelemone eno

‡ 3:17: inie yakondo 2:12,14,19-20, 3:13. § 3:18: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. * 3:18: Romo 5:6, Pillipai 2:5-11. † 3:18: Romo 6:10, Ipuru 7:27, 9:28, 10:10. ‡ 3:19: Iungumunge pulumu yembo tene naa pilimele. Ungu peanga te nimbe sirimu molo ungu tondolo te nimbe sirimunje, naa pilimele. § 3:20: Ou Pulu Pulu 7-8. Pe-Pita 2:5 kananila.

lige tapondopa mindili nolemela aulkena wendo lipe yakinie pea molko kondonge aulkena lipe mondolemo.*

²² Aku yemo yu ‚lomboropa ola molopalie‘ mulu koleana purumu, kinié yu ‚imbi ola molopili‘ Pulu Yemonga ki umbukundu molopa,[†] mulu koleana angelloma kepe, mana yembo awilime kepe, kuru enge nili awilime kepe, aku-menga pali yu ye awilimu molopa nokolemo.[‡]

4

*Kolomongo Awili 4-5selo KIRASINGE YEMBOMA KINIE
MANDA MANJELI UMBUNE AWILI TE WENDO ORUMU
KINIE PAA MINDILI NORINGI UNGU TE*

4:1-11 Pulu Yemonga Yemboma Mindi Molamili Ungu Te

*4:1-6 Ou-Konopu-Kerimunge Ungume Pilipu Terimulu
Mele Mundupu Siye Kolamili Ungu Te*

¹ Akumunge, Kirasi* yunge kagine mindili nombalie ‚Uluri molo.’ nimbe, siye kolorumu mele pilkulie[†] eno kepe yuni konopuni pilipe molorumu mele teangi. Yembo tene yunge kagine mindili nomba umbune melemo yembomo ulu pulu kerime mundupe siye kolopa altopa naa telemo kene yuni konopuni pilipe molorumu mele teangi.

² Aku tepalie kanu yembomone yu naa kolopa, kangimu kinie we molopalie yunge konopu-oumuni waka kolemo ulu kerime naa telemo. Yu Pulu Yemone “Teni kinie papu.” nilimo ulume mindi ‘Teambo.’ nimbe telemo.

³ Ulsu molemele yembomane pilku telemele mele eno Kirasinge yembomane ou aku siku teringi. Aku ulume wale paa awisili ou teko moloringi mele manda teko, munduku siye kolangi.[‡] ‚Aku ulume isipe:‘

Amboma kinie yema kinie andoko wapora toko
ulu kerinele teko kenjilimele ulumu kinie;
ulu kerime tengendo waka kolemele ulumu kinie;
no nongo kekelepa tolemele ulumu kinie;
liku maku toko no enge nili awisili nongo
kekelepa toko ulu keri awisili telemele ulumu kinie;
‘Pulu Yemone ungu mane nimbe panjerimume liku bulu
siku, Pulu Yemone paa kanopa keri kanopa ‘Kalaro mololi
ulume.’ nimbe kanolemo ulume tengendo we melema liku
anjiku ‘olio nokolemele pulu yema’ ningu popo toko kapi

* **3:21:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. † **3:22:** Lipe tapondoli ungu te Mako 16:19* molemo. ‡ **3:22:** Epesasi 1:20-21, Jutu 24:25. * **4:1:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”. † **4:1:** inie yakondo 3:18. ‡ **4:3:** Romo 13:13**-14.

nilimele ulumu kinie;§ ulsukundu yembomane aku siku ulume telemele mele enone ou aku siku wale awisili teringi.⁴ Kinié eno ulsukundu yemboma kinie telune molko kanu ulu pulu keri awisili konopu mondoko telemele mele naa teko molemelemonga kanokolie ulsukundu yembomane 'Ou teringi mele naa telemele.' ningu suru ningu eno iri toko ungu taka tondolemele.

⁵ Nalo konde molemele yembomanga kepe kolemele yembomanga kepe pe walse kote pilipe, enone ulu telemelema apurumbendo molemo yemo kote pilimbendo molombana angilinge, yuni aku siku teko kenjilimele yembomando "Nambemune aku ulume teringiye?" nimbé kinie enone ulu telemelema yundu paa sike ningu singe.

⁶ Temane peangamo ou koloringi yemboma kepe toko siringila, akumunge pulumu isipe: Ou pulu pulu yemboselone Pulu Yemonga ungumu ta ningu ulu pulu keri teringili kinie Pulu Yemone yemboma pali mongo simbendo 'Kololi ulu pulumu yemboma-kinie pepili.' nirimu-ne kolemele. Sike Pulu Yemone kanu mongo sirimumunge yemboma kagine koloringi nalo 'Pulu Yemonga ungumu pilku liku, kagine kolkolie Pulu Yemo konde molopa mindi pulimo mele yemboma enonga minime molko mindi punge. 'Akumu piliengi!' ningu ou koloringi yemboma kepe temane peangamo toko siringi.*

4:7-11 Mulu Maselo Pora Nimbé Walemo Wendo Omb Tekemomonga Kirasi Ambolemele Yemboma Teko Molonge Mele Ungu Te (4:1-11 pali kanani.)

⁷ Mana melema pali pora nimbé walemo nondopa wendo ombá tekemo. Nondopa wendo ombá tekemo kene eno umbu konopu pepili molko kondoko, Pulu Yemo kinie ungu ningu molangi.

⁸ Nalo aku ulumenga ulu olandopa te eno enono anjo yando tondolo munduku konopu mondoko molayo. Yembo tene yembo te konopu mondolemo kinie yu konopu mondolemo yembomone yu-kinie walse walse tepa kenjimbe kinie yuni 'Pundu tambo.' naa nimbe we mundupe siye kolomba.

⁹ Enonga yembo te enonga ulke tengä ombá kinie eno ulke pulu yembomane konopu keri naa panjiku yu "Molamili ou." ningu nokoko kondayo.

§ **4:3:** bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman". * **4:6:** akumunge pulumu mimi siku naa pilimele. Pitane Noa molopili Pulu Yemone yemboma mongo simbendo 'None topili.' nirimu yembomando mindi nirimu molo, we yembomando pali nirimunje. Ya mana molkolie mindili nongendo kangime kolemelemondo nirimu molo, kotena angilku mongo lingemondo nirimunje, naa pilimolo.

¹⁰ „Pulu Yemone, ‘Kongonoma teko kondangi.’ nimbe eno yu mele mele we kondolo lupe lupema moke tepa we silimo kanu tondolomane eno anjo yando liku tapondoko molayo. Pulu Yemone kongono kendemande tendeli yembo peangama molkolie aku siku teayo.

¹¹ Yembo tene ungu nimbe simbe liemo Pulu Yemonga ungume mindi nimbe sindepili. Yembo tene yembo marenga kongono tendemba liemo Pulu Yemone enge silimo engemone mindi tendepili. ‘Ulu temoloma pali yembomane kanokolie Pulu Yemo kapi ningu yunge imbi liku ola mundundengi.’ ningu Yesusi Kirasi pea tapu toko molkolie aku ulume teayo. ‘Yemboma kinie melema kinie pali, yu imbi kamu-kumu ola molopa mindi pupe, yunge tondolomo alieli pepa mindi pupili molemo.[†] Aku sipe sike tepili.

4:12-19 Kirasinge Yemboma Molopolie Mindili Nomolo Kinie ‘Uluri Molo.’ Niemili Ungu Te

¹² Paa nanga angokeme, eno manda manjilimo ulu umbune tene, tepe mele, eno mindili silimo akumu ‘Iulumu nambemune wendo ole moye? Olio Pulu Yemonga yemboma molemolo kanumu.’ ningu konopu liku naa mundengi.

¹³ ‘Kirasi mindili norumu mele olio mindili nolemolomonga papu mindili nolemolo.’ ningu konopu siengi. ‘Yunge tondolo pa telimu kinie imbi ola molopili ombá kinie olio konopu sipu kamele peanga panjimolo.’ ningu aku siku konopu siku we mindili nongo molangi.

¹⁴ Eno Kirasinge yemboma molemelemonga[‡] ungu taka tondongi liemo papu. Pa tondolo tepa peli Minimu, yu Pulu Yemonga Mini kanumu, eno-kinie molemomonga eno malo.[§]

¹⁵ Eno mindili nongi liemo yembo toko kondonge molo melte wa linge molo gapomanomonga ungu mane lupe lupema pulue toko ulu te teko kenjinge molo yembo tenga kongono telemomo teko embambo singemonga mindili naa nangi.

¹⁶ Nalo eno singe yemboma molemelemonga mindili nongi liemo pipili naa kolangi. Eno ‘Kirasinge yemboma molemele.’ ningu pilku Pulu Yemo kapi ningu imbi liku ola mundundengi.

¹⁷ Pulu Yemone yemboma kote tendembando yunge yemboma kumbi lepa kote tendemba walemo ou wendo ombo pelemo kene ‘konopu siku mindili nongo molangi.

[†] **4:11:** Romo 12:3-10, Ou-Korini 12:7-11. [‡] **4:14:** bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”, “28. nem”. [§] **4:14:** inie yakondo 3:14,17.

Pe, ‚Pulu Yemone, olio aku sipe kumbi lepa kote tendepalie ‘Aku siku mindili nangi.’ nimu liemo Pulu Yemonga temane peangamo liku bulu silimele yemboma kote pilipelie nambe-embaye? ‚Aku yemboma ‘Mindili awili teko nangi.’ nimbé lemo.„

¹⁸ ‚Aku nikirumunge ungu te Pulu Yemonga bokune molemo. Akumuni nimbendo: „

“Yembo konopu sumbi sipe pepili molemelema mindili nolemela aulkena wendo ongo molko kondonge aulkena pungendo

aku siku mindili singi liemo

Pulu Yemo liku bulu siku

ulu pulu kerime telemele yemboma

nambeko aulke kerine wendo ongeye?

‘Eno aulke kerine puku

mindili awili teko nonge.„*

‘nimbe molemo kanumu..„

¹⁹ Akumunge, Pulu Yemone ‘Mindili nangi.’ nilimomonga mindili nolemeleme yembomane ‘Mulu maselo kinie olio yemboma kinie tepa mimi terimu Pulu Yemone “Tembo.” nimbe, nimbe panjilimo mele sike tepa, alieli olio nokopa kondopa siye naa kolemo.’ ningulie enonga konopu kangime kinie pali ‘Pulu Yemone nokopili.’ ningu yu siku, ulu peangama mindi teko molangi.

5

5:1-5 Kirasinge Talapena Yembomanga Tapu Yema Kinie Kango Yema Kinie Enonga Ungu Te

¹ Eno-kinie molemele tapu yema,* eno tapu ye molemele mele na kepe aku sipu tapu yemola molio, na Kirasi mindili norumu kinie kanorundu yemo, na ‚Pulu Yemonga mulu koleana, tondolo pa teli nondopa mona lemba ulumu ‚Kirasinge yemboma, kinie pea limolo ye tela, nane eno-kinie molemele tapu yemando paa tondolo mundupu mawa tepolie nimbondo:

² Pulu Yemonga sipisipi eno nokolemelema mimi siku tapu teko nokangi. ‚Pulu Yemone, ikongono ‘Eno teangi.’ nimbe sirimu akumu ‘Teaa.’ nikimu kene teamili.’ ningu konopu keri panjiku we naa teangi. Konopu pe nipili teangi. ‚Pulu Yemone ‘Teangi.’ nirimu, kongono akumu ‘Kou mone limolo.’ ningu naa teangi. ‘Yemboma paa lipu tapondopo nokamili.’ ningu paa konopu siku teangi.†

* **4:18:** Ungu Tondolo Kangama 11:31. * **5:1:** bokumunge alsena anjokondo “16. hetman”. † **5:2:** bokumunge alsena anjokondo “44. sipsip”.

³ „Pulu Yemone, “Eno nokangi.” nimbe sirimu yemboma ‘Maniendopa molangi. Olionga imbime paa olandopa molopili.’ ningu eno mindili siku naa nokoko molangi. Eno nokolemele sipisipime molonge mele eno tapu yema aku siku ulu peangama mindi teko molangi. ‘Enone kanokolie manda manjiku teangi.’ ninguaku siku teko molaa.[‡]

⁴ „Sipisipime aku siku nokoko molonge kinie, Sipisipi Tapu Ye Awilimu[§] ombá kinie eno mele tondolo pa teli paa peangamo, alieli keri naa lepa, we lepa mindi pumbe mele kalolimu linge.

*5:5-11 Nuni Nunu ‘Imbi Naa Mololi Yembomo Mele Molambo.’ Ningu Molani Ungu Te**

⁵ Kango yema, aku siku mele eno ye yumenga ungume taka liku pilku eno liku awi siengi.

„Pulu Yemonga bokune ungu te nimbe molemo akumu isipe:„

“ ‘Na awilimu molio.

Na pilipe konginjeli pelemo yemo.

Yembo lupema tondolo te naa pelemo.”

ningu kara puku enonga imbime

we liku ola mundulimele yemboma

Pulu Yemone ‘Nanga opa puluema.’ nimbe

topa manie mundulimo,

nalo yembo enono

“Na imbi naa molemo yembo kerimu.

Yembo lupema pilipe konginjelimu pelemomonga

enonga ungume taka lipu pilipu molambo.”

nilimele yemboma

yuni we kondo kolopa tepa kondolemo.’[†]

Aku sipe nimbe molemo kene eno enono pali anjo yando

“Olio imbi naa molemo. Yemboma pilipu taka lipu molamili.” nieyo.

⁶ Aku sipe ungu te molemo kene ‘Pulu Yemo yu paa tondolo pepili yemboma nokolemo.’ ningu enone “Na awilimu naa molambo. Na imbi naa molopili.” ningu eno enono imbi toko manie munduku taka liku molayo. ‘Aku sипу temolo kinie yuyu pilimbe wale tenga olionga imbime lipe ola mundundumbe.’ ninguaku siku teayo.[‡]

⁷ Yuni eno kondo kolopa nokopa molemo kene yu molemona puku enonga konopune umbune pembama kinie mini-wale pumbema kinie yundu ningu para sieyo.

[‡] 5:3: Ou-Timoti 4:12, Pe-Tesallonaika 3:9, Taitasi 2:7.

[§] 5:4: Ipuru 13:20.

^{*} 5:4: Pillipai 2:1-11. [†] 5:5: Ungu Tondolo Kangama 3:34, Mateyu 23:12, LLuku 14:11, Jemisi 4:6, LLuku 18:9-14. [‡] 5:6: LLuku 14:11.

⁸ Eno umbu konopu pepili molko, aliei kanoko kondoko molayo. Lopa-posi llayono§ engele kolopalie kongi te topa nombando andolemo mele aku sipe enonga opa pulue ‚kurumenga nomi, depelemone* ‘Na yemboma ambolopo tepo kenjembo.’ nimbe aku tembando andopa molemo kene aku siku molaa.

⁹ ‘Pulu Yemone na aliei nokopa kondolemo. Pe kinié kepe yuni na mundupe siye naa kolombala.’ ningu tondolo munduku pilku molkolie† ‘Depelemo nanga opa puluemo, yuni na naa ambolopili.’ ningu yunge ungumu naa pilku, liku su siku, yu toko anjopa anjeyo. Eno pilkulie ‘Ya olio konopune umbune tepili molemolo mele we ma koleana pali molemele yembo olionga angenupilime aku siku umbune tepili molemelela.’ ningu pilkulie depelemokinie aku siku teayo.‡

¹⁰ Kanu kinie, eno wale laye-kolte umbune tepili molonge kinie Pulu Yemo yuni yuyu eno kelepa sukundu lipe anjipe, ‘Eno ‚nanga yemboma molemele mele, munduku siye naa kolko tondolo pupili molangi.’ nimbé. Pulu Yemo eno we kondo kolopalie yuni pe eno yu pea ‘Kamu-kumu tondolo pa tepe mindi pulimu kinie molio koleana pea molamili wangi.’ nimbe ya mana maniendo sirimu ye nomi Kirasi§ kanumuni olionga nimbe tenderimumunge Pulu Yemone oliondo aku sipe manda nimbé.

¹¹ ‚Yemboma kinie melema kinie pali, Pulu Yemo yuyu mindi kamu-kumu tondolo pupe imbi ola molopa mindi pupili molemo. Aku sipe sike tepili.*

5:12-14 Pep Topa Pora Simbendo Ungu Wallo Mare Kamu Torumu Ungume

¹² I pepá ponjili topo sikirumu Saillasini tondokomo. ‘Yu kongonoma siye naa kolopa paa tondolo mundupe telemo angenumu.’ nimbu pilipu molio. I pepá tokoromo ‘Pulu Yemone yemboma we kondo kolopalie lipe tapondolemo mele piliengi!’ nimbu tokoro. Pulu Yemone yemboma paa sike we kondo kolopa konopu mondolemomondo nikiru akumu ‘Paa sike.’ ningu pilimele mele munduku siye naa kolko, tondolo munduku molangi.

¹³ Kirasinge yembo talape ‚kolea awili, Bepillono†

§ 5:8: Pikisa te gomo 1286 molemola. * 5:8: 9 Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. † 5:9: bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”.

‡ 5:9: Jemisi 4:6-7. § 5:10: bokumunge alsena anjokondo “23. Krais”.

* 5:11: inie yakondo 4:11. † 5:13: “Bepillono” nirimu akumu “Romo” nimbendo “Bepillono” nirimu. Ou Bepillono yemboma ulu awisili paa teko kenjiku moloringi mele yu Romo molorumu kinie yembomane aku siku ulume teringi mele kanopalie aku sipe ungu iko topalie imbi “Bepillono” nirimu.

molemelema, kanu yemboma-kinie eno „pepá topo sikiru yemboma, kinie Pulu Yemone ou ‘Nanga yemboma molangi.’ nimbe mako torumu kanu Bepillono yembomane “Eno manda molemeleye?” ningu, ningu mundukumili. Nanga malo Makone[‡] “Eno manda molemeleye?” nimbe, nimbe mundukumula.

¹⁴ Eno enono anjo yando kondo kolko kangulku “Manda molemeleye?” niengi. §

Eno Kirasi kinie tapu toko molemele yemboma pali konopu pe nipili taka liku molangi.

„Aku pea nikiru.,

[‡] 5:13: ‘Makondo ‘yunge malo’ nirimu, akumu Makone yu lipe tapondopa yu-kinie pea tapu toko kongono teko moloringilimunge ‘yunge malo’ nirimu.’ ningu pilimele. Makone Temane Peangamo Torumu Bokumu Mako ye telumu. ‘Pitane temanemo topa sirimu mele pilipelie tondorumu.’ ningu pilimele. Makonga ungu mare Mako 14:51-52, Lipe Mundorumu Yema 12:12,25, 13:13, Pe-Timoti 4:11. § 5:14: ungu pulumu Romo 16:16*.

PE-PITA PITANE Pepá PE Topa Mundorumu Bokumu

*Pitane I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare
Pita yuyu yunge ungu te inie yakondo gomo 1202 molemo.*

Pitane konopuni pilipelie pepá te ou topo mundorumumu kinie i pepá pe topa mundorumu akuselonga pulumu inie Pe-Pita 3:1 molemo. “‘Ulu peanga kake telime mindi konopu kimbu siengi.’ nimbu ipepá talo topo sikiru.” nirimu. Nalo “Pepá te ou topa mundorundu.” nirimu bokumu olio “Ou-Pita” nilimolo bokumu molo te lupenje, mimi sipu naa pilimolo.

I pepámonga ungu pulumu isipe mele: ‘Ungu kolo tolime mane silimele yemane ‘Kirasinge yemboma ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele ulumu kinie molko kondolemele ulumu kinie tepo kenjipu, topo manie mundemili.’ ningu andoko telemele yemanga ungume Kirasinge yembomane paa naa piliengi! Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane ningu siringi ungume mindi ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi! Aku siku tenge ulumuni Pulu Yemo kinie Awili Yesusi Kirasiselo molembele mele paa pilinge. Yesusini ou lipe mundorumu yemane Yesusi yu mongone kanoko, yu-kinie andoko, yuni eno mane sirimu ungume sumbi siku pilieringi.’ nimbe pepá torumu.

Ungu te: Yesusi olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo wale awisili nirimu akumu 1:1,11, 2:20, 3:1-2,18 molopa, aku mele ungu te 3:15 molemo. Aku ungumunge ungu pulumu boku ambolkonomonga alsena anjokondo “21. kisim bek”, “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

Ungu te: Yembo marene ningendo: “Yesusi kelepa naa ombá.” niringi. Nalo ipepámone nimbendo: “Sike yu welea naa olemo, nalo Pulu Yemone ‘Yembo telu kepe kolea kerine naa pupili. Konopu alowa teangi.’ nimbe takalipe nokopa molemomonga Yesusi welea naa olemo.” nilimo. (Aku ungumu 3:9 molemo.)

Pe-Pita 2 kinie Jutu 4-18 kinie ungu awisili paa telu sipe mele molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**Kolomongo Awili 1-3 pali OLIO ULU
PEANGAMA MINDI TONDOLO
MUNDUPU TEPO MOLAMILI. YE**

KERIMENE MANE SILIMELE UNGUME PAA NAA PILIPU BULU SIEMILI UNGU MARE

*1:1-2 Pitane Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu
Ungumu*

¹ Na Saimono Pita, Yesusi Kirasini “Nanga kongonomo tende-pou.” nimbe lipe mundorumu yemo,* na yunge kongono tendeli kendemande yemo molopolie ‚i pepámo topo sikiru.„

Olionga Pulu Yemo, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye† Yesusi, „Pulu Yemone “Simbo.” nimbe mana lipe mundorumu ye, Kirasimu, yuni ulume sumbi sipe telemomonga olio‡ ‘Sike.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo ulu peangamo eno aku siku ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele yemboma, eno ipepámo topo sikiru.

² Pulu Yemo kinie olionga Awili Yesusiselo pilku imbi silimelemonga elone eno paa we kondo kolko teko kondolemele mele kinie, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ nilimbele mele kinie olandopa olandopa pupili.

1:3-15 Pulu Yemone Olio Mako Topa “Nanga Yemboma Molangi Waa.” Nirimu Ungumu ‘Paa Manie Naa Pupili.’ Niemili Ungu Te

³ Pulu Yemonga tondolomo Yesusi kinie pelemo, aku tondolomone olio molopo kondopo Pulu Yemonga ungume mindi pilipu lipu temolo ulu pulumu sirimu. Tondolo pa telimu pepa, ulu peangamanga pulumu pelemo yemone olio “Nanga yemboma molangi waa.” nimbe walserimu yemo pilipu imbi silimolomonga yunge tondolomone aku sipe ulu pulumu sirimu.

⁴ Aku sipe molopa aku terimumunge yunge melema olio ‘Simbo.’ nimbe ou nimbe panjerimu mele paa tondolo puli peangama sirimu. ‘“Simbo.” nimbu, nimbu panjerindu melema simbo eno-kinie pemba kinie Pulu Yemo yu molemo mele ulu pulumu eno-kinie pepili molko; mana yembomanga konopumene melema kanoko konopu mondoko paa molko kenjiku, ulu keri telemele ulume eno „Pulu Yemonga yemboma, aku siku teko molko naa kenjengi!„ Aku sili ulu kerime liku bulu siku, Pulu Yemonga

* **1:1:** bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. † **1:1:** 11 bokumunge alsena anjokondo “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”; inie anjokondo 3:15 kananila. ‡ **1:1:** “olio” nirimu akumu yu-kinie namele-kinienje? Yesusini lipe mundorumu yemando nirimu, molo kolea marenga ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi yembomando nirimu, molo Kirasinge yembo mare yu-kinie moloringimendo nirimunje, naa pilimolo.

yemboma molko, molko kondangi.' nimbe, yu "Simbo." nirimu mele paa tondolo puli peangama sirimu.

⁵ Aku ‚terimu-ne eno aku siku molemele, kene eno 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele mele[§] aku siku kepe ulu peangama mindi paa mimi siku pilku tondolo munduku teangi. Pe tondolo munduku ulu peangama tengen mele aku siku kepe ‚Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselo molembele mele kinie nilimbele ungume kinie, paa pilku kondangi.*

⁶ Pe Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselo pilku kondolemele mele, aku siku kepe eno enono ulu pulu kerime waka lemba kinie 'Paa naa teamili.' ningu enono kangimu nokoko kondoko ulu kerime naa teangi. Pe enono kangimu nokoko kondoko ulu kerime naa tengen mele aku siku kepe eno kinie umbunema wendo ombá kinie tondolo munduku molko taka liku umbunema meangi.[†] Pe umbunema tondolo munduku taka liku menge mele aku siku kepe 'Pulu Yemonga yemboma molemolo.' ningu yunge ungume mindi pilku liku teko molangi.

⁷ Pe Pulu Yemonga yemboma molkolie yu kanopa peanga kanolemo ulume tengen mele aku siku kepe Kirasinge yemboma 'Olionga kandi angenupilime.' ningu konopu telune pupili kapola kapola molangi. Pe Kirasinge yemboma 'Pulu lemoma.' ningu molonge mele aku siku kepe ‚anjo yando, paa konopu mondoko molangi.

⁸ [‡]Iulu peangama tondolo munduku ambolko aku ulume eno-kinie tondolo pupili molongi liemo olionga Awili Yesusi Kirasi[§] eno pilku imbi silimele mele olandopa olandopa langi awisili mongo tomba. We manie naa pumbe kene ‚aku siku ulume teko molangi..

⁹ Nalo ‚Kirasinge, yembo te aku sipe ulu peangama naa tepa molemo yembomo yu mongo keri lemo yembo te sulu tepa lemo melema naa kanopa, paa nondopa lemo melema mindi kanolemo yembo aku sipe te molemo. Yuni ulu pulu keri ou terimume ‚Pulu Yemone, kulumiyetopa yunge konopu tepa kake tenderimu mele kinié naa pilipe komu silimo.

¹⁰ Akumunge, nanga angokeme, eno Pulu Yemone 'Nanga yemboma molangi wangi.' nimbe walsipe mako torumu kene 'Paa yunge yemboma molopo mindi pamili.' ningu tondolo munduku molangi. Aku siku tengen kinie eno umbune tene topa manie naa mundumbe, enone yu manda munduku siye naa kolonge.

§ 1:5: 1 bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". * 1:5: Gallesia 5:22-23*. ^{*}

[†] 1:6: Jemisi 5:10. [‡] 1:8: ungu pulu te inie yakondo 1:5*. § 1:8: bokumunge alsena anjokondo "6. Bikpela", "23. Krais".

¹¹ „Aku siku teko molonge kinie, olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Ye Yesusi Kirasimunge kolea, yu ye nomi kingi molopa nokopa mindi pumbe akune* “Molamili. Sukundu waa.” nimbe konopu sipe kune lipe nosindimbe.

¹² Akumunge,[†] sike nane nikiru mele eno ungu sikemo pilku ‘Paa sike.’ ningu tondolo munduku pilieringi mele kinié we pilimele nalo ‘Aku ungume komu naa sindiku munduku siye naa kolangi.’ nimbu taki-teki nimbu simbondo altopo nimbu sikiru.

¹³⁻¹⁴ Olionga Awili Yesusi Kirasini na nimbe sirimumunge ‘Na wale laye-kolo nanga kangimu sele-ulke melena molopolie,[‡] mundupu siye kolombo.’ nimbu pilipulie ‘Kinié na iseulkena we molopolie ‘Eno ou ungu pilieringime paa konopu kimbu siku molangi.’ nimbu nane altopo nimbu silio akumu papu telio.’ konopu lekeru.

¹⁵ ‘Pe kepe, „nanga kangimu mundupu siye kolopo, pumbo kinie eno ungu nimbu silioma kelko mimi siku pilku konopu kimbu siku molangi.’ nimbu eno ungume mimi sipu nimbu sikiru mele tondolo mundupu nimbu simbo.

1:16-21 Yesusini “Nanga Kongonomo Tende-Paa.” Nimbe Lipe Mundorumu Yemane Ou Pulu Yemonga Pa Teli Kirasi-Kinie Perimumu Kanoringi Ungu Te

¹⁶ Olionga Awili Yesusi Kirasi yu paa tondolo pelemo mele kepe, yu pe kelepa yando ombá mele kepe, eno nimbu sirimulu kinie olione olionga konopune pilipe konginjeli pelemomone kange temanema tepo mimi tepolie naa nimbu sirimulumunge ‘Yesusi mana molorumu kinie pea molopolie,’ tondolo pa telimu yu-kinie molorumu mele mongone kanorumulu mele eno temane topo sirimulu. We naa nirimulu.

¹⁷ ‘Olio kanopo molamili mulu, kolea tondolo pa telimu pelemo koleana ungu te wendo ombalie yundu nimbendo: “I nanga paa konopu mondolio kangomo. § Yu nane konopu sipu molio yemo.” nirimu kinie Lapa Pulu Yemone ‘Yunge imbimu paa ola molopili. Tondolo pa telimu yu-kinie pepili.’ nirimu.

¹⁸ Olio yu-kinie Pulu Yemonga ma pangine ola molorumulu kinie kanu ungumu mulu koleana maniendo orumu kinie olio pilierimulu kanumu.*

* **1:11:** bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”. † **1:12:** inie yakondo 1:3-11. ‡ **1:13-14:** “sele-ulke” nirimu akumunge ungu te Pe-Korini 5:1 molemola. Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie aku sipe molemo nalo Pisini ungune sele-ulkemo munduku siye kolko naa toringi. § **1:17:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. * **1:18:** Mateyu 17:5, (3:17).

¹⁹ Akumu kanopo pilipulie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilkulie yando yemboma ningu siringi yemane ningulie ‚bokune toringi, mele pilipulie ‘Paa sike niringi.’ nimbu tondolo mundupu pilimolo akumunge enonga ungume mimi siku pilkulie pilku lingi liemo paa papu. ‚Pilkulie pilku linge kinie, eno lipe tapondomba mele isipe: Ipulueli kolea sumbulu tolemo kinie tepe-llame pa tendepa nomba molopili kolea tangolemo. ‚Aku ye Pulu Yemonga ungume ningu moloringime eno tepe-llame mele. Pe, kolea tangombando[†] kombukandipime pali kumbulupe, telu mindi kamu tondolo pa tepe angilimo mele aku sipe mele ‚Yesusi, kanu kombukandipimu mele ombo ‘olianga konopune sukundu ombo angiliepili.’ ningu kanu yemanga ungume isili ou konopune pepili mimi siku pilku molangi.[‡]

²⁰ Eno ungu awili te pilingemo isipe: Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yando yemboma ningu siringi ye kanumene Pulu Yemonga bokune toringi ungume eno enono ungu pulu te konopuni pilkulie bokune naa toringi.

²¹ “Pulu Yemone ungu umbu tondomu ungu te pilipu isipu isipu nikimulu. Isipe isipe wendo ombá.” niringi ungu akumenga ungu telu kepe yemane enono ‘Ungu mare konopuni pilipulie yemboma nimbu siemili.’ naa niringi. Mini Kake Telimuni enonga konopune sukundu molopalie nimbe sirimu mele pilkulie “Pulu Yemonga ungu te nikimulu.” ningu yemboma ningu siringi.

2

¹ ‚Sike ou ye marene Pulu Yemone ungu umbu tondorumume mindi pilkulie yemboma sumbi siku ningu siringi, nalo marene Pulu Yemone ungu umbu tondolime naa pilku we kolo toko yemboma ningu siringila.* Kinié aku sipela eno molemelena ye marene ‚[Yesusi Kirasinge ungume mane sikimulu.]’ ningu, kolo toko mane singe. Kanu kolo toko mane singe yemane ‘Eno tondolo munduku pilimele mele munduku siye kolangi. Olio mane sikimulu ungume ‘Sike.’ ningu tondolo munduku piliengi! ningu kiyengo ningu ongo kolo toko kondi toko ‚Pulu Yemo kinie kapola kapola molongendo i siku i siku teangi.’ ningu, ungu paa lupe mare mane singe. Awilimuni ‘Eno kolea kerine naa pang.’ nimbe enonga nimbe kolondoru, yunge mememone eno kelepa yando lsimu akumu kepe ‘Molo.’

[†] **1:19:** “Pulu Yemonga walemo wendo ombá” nimbendo ungu iko topa “kolea tangomba.” nimbu. [‡] **1:19:** Lipe Ora Sirimu 22:16. Kolomongo Awili 2 Ungumu* Jutu 3-19.

* **2:1:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

ningu bulu singe. Aku tengemonga eno enono tamburumbu mindili nongo molko kenjinge aulkemo akisinge.

² „Kirasinge, yembo awisilini kanu yemane pipili naa kolko amboma kinie andoko wapora toko tengen mele manda manjiku tengen. Aku tengemonga yembo mare kanokolie ungu sikemo pelemo temane peangamo[†] marake mele teko ungu taka tondonge.

³ Kanu mane sili yemane ‘Mele awisili lipu nosemili.’ ningulie eno enono konopuni pilinge temanema kolo toko, eno temane toko sikulie “Kou mone melema siee.” ningu pangu singe. „Nalo, aku tengen mele Pulu Yemone koronganou pilipelie eno kote pilipe “Mindili nangi.” nimbe, nimbe panjerimu. ‘Eno mindili nonge.’ nirimu ungu kanumu manie naa purumu. We nokopa molemo.

⁴ „Pulu Yemone kanu yema sike mindili simbe.’ nimbu tondolo mundupu pilimolomonga pulumu isipe:’ Ou „mulu koleana, angello marene ulu pulu kerime teringi kinie Pulu Yemone eno mundupe siye naa kolopa, ‘Kote walemo wendo ombá kinie kote teangi, ou ka ulke paa sumbulu toli koleana nokoko molangi.’ nimbe ka-senene ka topa mindili nonge kolea kerine lipe mundorumu kanumu.

⁵ Koronganou moloringi yemboma kepe Pulu Yemonga ungumu naa pilku yu bulu siringi kinie mundupe siye naa kolorumu. ‘Eno kolangi none topili.’ nirimu kanumu. „Nalo none yemboma torumu kinie, Noane ‘Yemboma sumbi siku molangi.’ nimbe yemboma mane sirimu ye kanumu kinie yunge yembo yepoko pakera kinie eno Pulu Yemone ‘None naa topili.’ nimbe lipe tapondorumumunge eno manda moloringi.[‡]

⁶ Kolea awili Sodomo kinie Gomoraselonga yemboma ‘Teko kenjikimili kene kolangi.’ nimbe Pulu Yemone kanu koleaselo tepene topa kalorumu kinie kanu koleaselo tepe keku lierimu kanumu.[§] ‘Yembomane na kolea Sodomo Gomoraselo topo kalorundu mele pilkulie nanga ungume naa pilku na bulu singe yemboma kinie aku sipu umbune mare simbo mele piliengi!’ nimbe aku terimu.*

⁷ „Kanu koleaselo tepene topa kalorumu kinie, Pulu Yemone ye sumbi nili LLoto mindi lipe tapondopa ‘Naa kolopili.’ nimbe wendo lsimu kanumu. Yembomane ulu paa kerime teko wapora toli ulu lupe lupema teringi kinie LLoto yu paa kanopa keri kanopa paa kamele umbune kolorumumunge lipe tapondoru.

[†] 2:2: Giriki ungune “ungu sikemonga aulkemo” molemo. [‡] 2:5: Ou Pulu Pulu 6-8, Ou-Pita 3:20. [§] 2:6: Ou Pulu Pulu 19. * 2:6: Ou-Korini 10:6.

⁸ (Kanu ye konopu sumbi nimbe pelimu Sodomo molopa walemanga pali kanorumu kinie ‚Sodomo yemboma, alieli ungu manema pulue toko paa ulu lupe lupema teko kenjeringi mele kanopalie yu mini-wale mundupe konopu paa umbune tepili molorumu.)

⁹ Awilimuni[†] teko kenjeringi yemboma kinie yembo sumbi nilime kinie, sike aku sipe mele terimu liemo yuni yunge ungumu pilku liku ulu peangama telemele yembomakinie umbune wendo olemo kinie yuni ‘Umbune naa tepili.’ nimbe manda lipe tapondomba mele yuyu pilipe, ulu sumbi nilime naa teko, teko kenjilimele yemboma kote walemo wendo ombá kinie pundu tomba mele yuyu pilipe, aku walemo wendo ombándo kinié kepe eno mindili sipe molemo.

¹⁰ Ou-we-konopu-kerimuni[‡] waka kolemo mele pilkulie yembo mare ambo molo ye mare kanoko ‘Ulu te telemelanje papu.’ konopu leko, wapora toko ulu paa kalaro mololime teko, ‘Pulu Yemo kinie namba pelemo yembo awilime kinie akumenga, ungu mane tene olio naanokolemo.’ ningu liku bulu siku, aku telemele yemboma mele kaloli keri awisili olandopa simbe linge.

Kanu yembo kerime eno molemelena andoko kara puku, enonga konopumuni pilimele ulume mindi andoko teko, mulu koleana ‚angello, tondolo pulimo awilime kepe pipili naa kolko ungu taka tondoko, telemele.

¹¹ Kanu yema maniendopa, enge te naa pelemo, angelloma eno olandopa, enge paa pelemo, nalo kanu yemane teko kenjilimele mele angellomane kepe Awilimunge kumbikerena kanu yemanga ungu bulkundu nindiku ‘Paa teko kenjilimele.’ naa nilimele.

¹² Nalo kanu yema, mele takerama konopu naa pelemo mele,aku sipe konopu naa pelemo. Mele takerama konopu kimbu naa silimele. Ulu te tengen mele naa pilkulie walu telemele. Mele takerama walu molko, waloma walu leko, yemboma molemelena walu andolemele kinie yembomane eno toko kondolemele aku sipe mele ‚kolo toko mane sili, ye kanumene ungu ningema mimi siku pilku naa ningu, ungume ningu kenjilimele. Aku siku telemelemonga mele takerama walu andolemele kinie yembomane eno toko kondoko mindili silimele mele eno yemboma kepe aku siku mindili nonge.

¹³ Kanu yemane yemboma teko kenjiku umbunema silimelemonga eno enono mele kalolimu lingendo mindili nongela. Tangoli kepe ‚langi awisili nombo no tondolomo

[†] **2:9:** bokumunge alsena anjokondo “6.Bikpela”. [‡] **2:10:** 18 bokumunge alsena anjokondo “29. olpela bel”.

nombolie konopu simolo.' ningulie, eno ‚pepá topo sikiru yemboma, -kinie langi nongo no nongo, teko kalaro mondoko enonga imbime teko kenjiku, teko pipili kondolemele. § 'Kanu yema aku siku kolo toli, ulume telemele akumu konopu siku telemele.

¹⁴ Alieli amboma kanoko mongo-kenge teko 'eno-kinie pea wa ulu kerinele teamili.' ningu, ulu kerimu mindi teko molemele. Kirasinge yembo mare tondolo munduku naa molemelema kondi toko "Olione telemolo mele pea teamili." ningulie eno-kinie ulu pulu kerime telemele. Eno melema kanoko konopu mondolemele ulu akumu enono sukuli mele teringimunge kinié yembomanga melema 'liemili.' ningu konopu mondoko molemele. ‚Pulu Yemone, aku telemele yema "Paa molko kenjengi!" nimbe, nimbe panjerimu.

¹⁵ Kolo toko kondi tolemele kanu yema aulke sumbi nilimu munduku siye kolko eno kekelepa toko, ‚ye, Beo malo Bellame purumu aulkena lombili pulimele. Bellame yu ‚Pulu Yemone ungu umbu tondorumumu pilipe yemboma nimbe sirimu ye te* molorumu nalo, ulu keri te tepa kenjimbemonga kou mone mele kalolimu singe limbe akumu konopu mondopalie ulu te sike tepa kenjerimu.

¹⁶ Kongi dongime ungu naa nilimele nalo telu mindi, Bellame kekelepa topa ulu te tepa kenjimbe terimu kinie, 'Mundupe siye kolopili.' nimbe, Bellame yu pumbe aulkemo pipi sipe, yu iri topa yembo ungu nilimele mele ungu te nimbe Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye kanumundu "Teko kenjikinu." nirimu.†

¹⁷ Kanu yema no pikipe wendo omba kumbululimo mele eno aku silime. ‚Yembomane 'no namili.' ningu no pikipe wendo olemona pilimele kinie kumbululimo-na manda naa nolemele..' ‚Kupe topa pombera tolemo kinie kanokolie 'Lo tomba.' ningu konopu siku nokoko molemele nalo, poporomene kupema we topa meli pulimo mele kanu yema aku silime molemele. ‚Aku sipe, yemboma lipe tapondomba ungu te kanu yema-kinie naa pelemo. Pulu Yemone, aku yemanga kolea sumbulu topa paa pombera toline molonge koleamo tepa mimi terimu.

¹⁸ Enone ungu nilimele akume aroma toko nilimele, kanu ungume tondolo te naa pelemo ungu wema. Unku awisili kara puku ningu, yemboma kondi toko "Enonga ou-wekonopumu pepili‡ kangimuni wapora andopa topa, ulu

§ 2:13: Jutu 12. * 2:15: bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † 2:16: Kambu 22-24, 31:16. Jutu 11, Lipe Ora Sirimu 2:14 kananila. ‡ 2:18: inie yakondo 2:10*.

kerime tembando waka kolemo ulume teangi." nilimele. Pulu Yemone "Naa teangi." nilimo ulume ulsukundu yembomane telemele ulume yembo mare isili mindi wendo ongo Kirasinge ungumu 'Sike.' ningu molemele yemboma 'Olionga ungume piliengi!' ningu kondi tongendo aku telemele.

¹⁹ Teko kenjilimele ye kanumene enondo ningendo: "Olio telemolo mele manda manjiku tengen kinie ulume pali enonga konopuni pilimele mele manda tengen. Yembo tene molo ungu tene eno naa nokomba." nilimele nalo eno enono ulu kalaro molemomane eno tepa kenjimbe ulumenga kendemande yema molemele, aku ulu kalaro molemo ulumene kanu yema mindili sipe nokolemo. Meltene yembo te "Kongono kendemande tendei." nimu liemo yu aku melemonga kongono kendemandemo molemo akumunge kanu yema aku siku kongono kendemande yema molko, 'We molemolo.' konopu lemele mele sike we naa molemele.^{*}

²⁰ Yesusi Kirasi, olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo,[§] kanu yemane ou pilkulie 'Yu sike aku sipe yemo molemo.' ningu pilimele ulumuni 'Ma koleana ulu pulu kerimene eno pipi sipe naa ambolopili. Kanu ulume munduku siye kolko wendo wang'i.' nimbe lipe tapondorumumunge we kapola molemele nalo altoko sukundu pungi liemo ulu pulu kerimene eno ka singe kamu paa molko kenjinge. Ou wendo naa wang'i sike ka ulkena mele molko, molko kenjeri nalo altoko sukundu pungi liemo paa kamu olandopa molko kenjinge.*

²¹ 'Aku nikirumunge, pulumu isipe: Yemboma sumbi siku molonge aulkemo[†] kanoko 'sukundu ongolie altoko ulsu puringi, ye kanumene yemboma sumbi siku molonge aulkemo ou naa kanolemelanje papu. Kinié aku aulkemo kanokolie, 'Yesusinge, ungu mane nimbu sirimulume[‡] pilku likulie munduku siye kolko liku bulu siringi liemo paa kapola molo.[§]

²² Aku telemele yembomanga ungu iko tondolo kanga talo sike pelemo. Akuselone nimbendo:

'Te:' 'Owa tene meku topalie
anjo pupe pe kelepa yuyu ombo nolemo.'
'Te:' 'Kongi te no lendelemele kinie
pe kelepa oline pupe peke pelemo.'*

^{§ 2:20:} bokumunge alsena anjokondo "21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi".

* ^{2:20:} Mateyu 12:45 † ^{2:21:} bokumunge alsena anjokondo "45. stretpela man".

‡ ^{2:21:} Jutu 3. § ^{2:21:} Ipuru 6:4-6, 10:26-27. * ^{2:22:} UNGU TONDOL

KANGAMA 26:11.

nilimo kanuselondo nikiru.

3

*Kolomongo Awili 2 Kolo Toko Mane Siringi Yemane
Kirasinge Yemboma Ningu Embambo Siringi Ungu Mare*

*Kolomongo Awili 3 Yesusi Sike Kelepa Ombá Omb Kinie
Mulu Maselo Pora Nimbé, Aku Walemonga Ungu Te*

*3:1-10 Awili Yesusi Paa Sike Kelepa Wale Talo Sipe Omb
monga Ungu Te**

¹⁻² Nanga konopu mondolio yemboma, i pepá tokoromo enonga topo mundundumbondo wale talo sipu tokoro. Nane pilipulie i pepá tokoro mele nimbu siembo: Yesusi ou mana naa opili koronga-ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemane[†]. „Awilimu pe ombá mele, ningu siringi bokune molemo ungume kepe, pe kinié Yesusini “Nanga kongonomo tende-paa.” nimbe lipe mundorumu yemane[‡]. Awilimu olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yesusini ungu manema eno nimbe sirimume pilkulie yando yemboma ningu siringi ungume kepe, enone kanu ungume ou pulu pulu pilieringi mele ‘kelko pilku konopu kimbu siku molangi.’ nimbu pepá te ou topo sirindula, kinié imu kepe topo mundumbondo ungu pulu telumu pilipulie i pepámo tokoro.

³ Ungu te ou nimbo tekeromo mimi siku piliee: „Yesusi ombá kinie mulu maselo, pora nimbé walemo nondopa wendo ombá walemanga yembo mare ongo enono enonga konopu leko ‘Paa teamili.’ ningu pilinge ulu kerime mindi tenge yembo mare eno molongena ongo ungu taka tondokolie*.

⁴ ningendo: “Yesusi yu “Pe kelepo yando ombó.” nimbe, sike nimbe panjerimuye? Aku liemo kinié tena molemoye? „Olionga, lapalime koloringi wale kinie kepe, yandopa yandopa kinié wale kinie kepe, ou pulu pulu melema wendo ombalie lierimu mele yandopa kinié we aku sipe lepa mindi pulimo. Ulu te lupe wendo naa olemo.” ninge.

⁵ Nalo aku yembomane “Ulume ou pulu pulu wendo orumu mele paa naa pilimolo.” ningu komume pipi silimele. Pulu Yemone nirimu ungumuni mulúmu wendo omba, mamo nona wendo ombo lierimu.[†]

* 3:: Ou-Tesallonaika 4:13-5:11, Pe-Tesallonaika 2:1-4, Jemisi 5:7-9. † 3:1-2: bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ 3:1-2: bokumunge alsena anjokondo “1. aposel”. § 3:1-2: 18 bokumunge alsena anjokondo “21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”. * 3:3: Jutu 18*. † 3:5: Ou Pulu Pulu 1:2,6,9, Konana 24:2.

⁶ Kanu kinie pe „Pulu Yemone nirimu ungu mununi, ou nona mamo wendo orumu kanu nomo kelepa molopa ola ombalie mama pali aki topa, moloringi melema pali topa kondorumu.‡

⁷ Aku sipe mele Pulu Yemone “Pe tembo.” nirimu mele paa sike aku ungu mununi temba. Pulu Yemone yu liku bulu siku teko kenjilimele yembomanga kote tendepa eno mongo lipe simbe walemo wendo ombámonga ‘Isili-ou mulu maselo we liepili.’ nilimo. ‘Kanu kote walemo wendo ombá kinie mulumu kinie mamo kinie tepene nopili. Isili ou we liepili.’ nirimumunge kinié yunge ungu nirimumuni mulu maselo aku walemo wendo ombádo we nokoko lembele.

⁸ Nanga konopu mondolio yemboma, ulu telumu komu naa sindengi. Awilimuni§ pilipelie, ponie wane tausini wale telu mele pilipe, wale telumu ponie wane tausini mele pilipe molemo kanumu* komu naa sindeyo.

⁹ Awilimuni „Ombó.” nimbe, nimbe panjerimu kanumunge yembo marene “Welea naa okomo.” ningu pilimele. Nalo yembomane ningu pilimele mele yuni aku sipe nimbe naa pilimo. ‘Yembo mare „ulu pulu keri telemelema konopune we pepili molemelemonga, mindili nongo molko kenjinge koleana punge, kapola naa temba. Eno kondo kolopolie, ulu pulu keri telemelema kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa teangi kene eno molemelena welea naa pambo. Ou konopu alowa teangi kene ya ou nokopo molambo.’ nimbe pilipe welea naa olemo.

3:10-18 Awilimunge Walemo Wendo Omb Kinie Mulu Maselo Sike Pora Nimbé Kene Mimi Siku Molangi Ungu Te† (3:pali kanani.)

¹⁰ Nalo Awilimun ombá walemo paa sike wendo ombá. ‘Wa noli ye te ombá.’ ningu nokoko naa molangi lipe sinjipe olemo mele aku sipe wendo ombá.‡ Ombá kinie mulumu tepe ungu nilimo mele sukuraka nimbe pora nimbe, Pulu Yemone mele kangamane mana lemo mele terimume ‚pali, tepene nomba pora simbe. Pe mamo kinie mana lemo melema kinie pora nimbéla.§

‡ 3:6: Ou Pulu Pulu 6-8. § 3:8: bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”.

* 3:8: Konana 90:4. † 3:9: Lipe Mundorumu Yema 2:17-21, Ou-Pita 4:7.

‡ 3:10: Mateyu 24:43-44, Ou-Tesallonaika 5:2, Lipe Ora Sirimu 3:3, 16:15.

§ 3:10: Mamo kinie melema kinie temba mele Giriki ungune pilkulie mimi siku naa pilimele. ‘Tepene nomba pora simbe.’ nimbe nikimu molo we ‘Pora nimbá, altopa naa lemba.’ nimbe nirimumunje. naa pilimele. Unzu te Mateyu 24:29 molemo kananila.

11-12 'Kanu melema pali aku sipe pora nimbé.' ningu pilkulie eno kinié nambolka yembo mele molonge kinie papuye? Enone 'Pulu Yemonga walemo ombá.' ningu nokoko molkolie 'Paa welea opili.' ningu ulu pulu peangama kinie 'Pulu Yemonga yemboma manjipu molamili.' ningu yuni ulu kake telime nimbe kanolemo ulume teko molangi. Pulu Yemonga Walemo wendo ombá kinie tepene mulumu nomba pora sipe, tepe paa kondoline Pulu Yemone mele kangamane mana lemo mele terimume 'pali, no lemba.

13 'Sike aku sipe ulumu wendo ombá, nalo olione pilipulie Pulu Yemone 'olionga, "Mulu konde te kinie ma konde te kinie tendembo. Kanune ulu sumbi nilime manjipe pemba." nimbe, nimbe panjerimu. Kanu mulu ma kondeselo 'wendo ombá.' nimbu olio konopu sipu nokopo molemolo.

14 Akumunge, nanga konopu mondolio yemboma, 'Aku sipe ulume wendo ombá.' ningu konopu siku nokoko molemele kene 'Yuni om̄ba na kanomba kinie, na paa konopu kake tepili, mongo simbe ulu te paa naa pepili, yu pea paa kapola kapola molambili, paa aku sipu molambo om̄ba kanopili.' ningu yu mele mele aku siku molko yu nokoko molayo. *

15 Olionga Awilimu welea naa om̄ba taka lipe molemo kanumunge pulumu eno pilku molangi.† Yemboma lipe tapondopa, 'Mindili nolemela aulkena wendo ongo, yu kinie pea molko kondonge aulkena pangı.' nimbe‡ taka lipe nokopa molemo kanumu pilku molaa. Olionga konopu mondolemolo angenu Pollo Pulu Yemone pilipe konginjeli sirimumunge nane ya nikiru mele yuni aku sipe pepá topa sirimula.

16 Yuni koleamanga pali pepá topa sirimu akumenga pali nane ya pepá topo 'Awilimu kelepa ombá.', nikiru mele telu sipe mindi nirimu. Sike yunge pepána ungu tolemomanga pulu mare pilimolondo perelemolo, kanu ungume pilipe konginjeli naa pepa, tondolo munduku naa pilimele yembomane lawa teko mane silimele, kanu yembomane Pulu Yemonga bokune molemo ungu mare kepe yemboma lawa teko mane silimele. Aku telemelomanga 'Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie, mindili awili teko nonge aulkemo eno enono akisilimele.'

17 Akumunge, paa nanga pulu lemo yemboma, 'kanu yemane pe eno kondi tongue, ulu aku sipema wendo ombá mele ou pilku molemele kene mimi siku pilku kondoko

* 3:14: Romo 13:11-14. † 3:15: akumunge pulumu inie yakondo 3:9. ‡ 3:15: bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek".

molangi. 'Pulu Yemonga, ungu manema naa pilku, pulue toko kolo toli yemane olio kondi toko mane singendo lawa teko ungume ningu singe kinie pilipulie tondolo mundupu pilipu molemolo mele mundupu siye kolomolo. Akumu manie pumbe.' ningu mimi siku pilku molaa.

¹⁸ Yesusi Kirasi olionga Awilimu, olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Lili Yemo, 'Yuni olio we kondo kolopa tepa kondolemo mele pilipu molemolo akumu olandopa olandopa aku sipu pilipu molamili.' ningu molko, yuni telemo mele kinie yu molemo mele kinie olandopa olandopa tondolo munduku mimi siku pilku molangi.

Imbi paa ola molemo yemonga imbimu kinié kepe pe pe alieli kepe yembomane liku ola mundunduku molangi. Aku sipe sike tepili.

'Aku pea nikiru.,'

JONONE PEPÁ YEPOKO TOPA SIRIMU BOKUME

Jonone Topa Sirimu Pepámanga Ungu Pulu Mare

I pepá yepoko topa sirimu yemonga imbimu pepá tenga naa molemo, nalo 'Temane peangamo kinie i pepá yepoko kinie Jonone sike torumu.' ningu pilimele. Akumunge pulumu i-sipe: Ou iboku ambolkonomonga yakondo boku JONO temane peangamonga ungu pulumu gomo 449 kanani. Pe temanemo kinie ya pepá yepoko kinie anjo yando ungu mare telu sipe mele i-siku mimi siku kanani:

Temanemo....Jono

Sipemo...Yepoko-Sipemo

Kumbi-Lepamo...Talo-

1:1,14.....	1:1	
1:14,18, 3:16.....	4:9	
3:19-21.....	1:6-7	
3:36.....	5:12	
5:24.....	3:14	
5:32,37.....	5:9	
8:44.....	3:8	
8:47.....	4:6	
13:34-35.....	2:7.....	5
4:23.....	5:3.....	6
5:11, 16:24.....	1:4.....	12
	4:2-3.....	7
		1.....
		4.....
		1.....

Jono Kumbi-Lepamo kinie Talo-Sipemoselo pepá topa siri-mumunge ungu pulumu i-sipe:

Ye mare andoko Kirasinge yemboma mane sikulie ningendo: "Kangimu mele keri akumunge kangimuni ulu peanga te paa manda naa temolo. Ulu peanga te telemolo kinie aku ulumu ulu kerila. Akumunge ulu peangama telemolo molo ulu kerime telemolo aku ulume pali keri. Minimu mindi peanga. Pulu Yemo yu minimu akumunge yu peanga. Yesusi yu Pulu Yemo molopalie paa sike mana kangi tenga naa orumu. Yu Pulu Yemo molopili yu ye peanga. Sike mana ye te molkanje ye keri te molka akumunge yu sike mana ye te anaa lierimu." niringi. "Molo sike mana yembo kangi tenga omba molorumu liemo kagine suku molorumu yembomo lupe, yu lupela. Kangimu kinie minimu kinie yembo telumu molo." niringi. "Eno i-sipe i-sipe pilipe konginjeli mare tondolo munduku piliengi liemo molko kondonge aulkena punge." niringi. Pe Kirasinge yembo marene kanu ungume pilku likulie 'Pilipe konginjeli awisili konopune pepili.' ningu konopuni pilingendo mindili siku

molko, kangimene paa ulu kerime mindi teko moloringi. Jonone enondo nimbendo: "Kanu ye kolo toko sumbulu tolina molemele yemboma enonga talapena eno-kinie paa naa molangi, toko makorangi." nimbe sike sumbi siku molko, molko kondonge aulkena punge mele ungu mare altopa mane sirimu.

'Jono ye-andamo molopa Epesasi taono molopalie, Epesasi taono lierimu kolea Esia poropinji koleamanga Kirasinge yembo talapema ipepáma topa sirimu.' ningu pilimele.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

JONO KUMBI-LEPAMO

JONOne KUMBI-LEPA Pepá Topa Sirimu

Bokumu

Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo nondopa gomo 1239 molemomo paa kanani.

Ungu paa tondolo te 1:5-2:2 molopa, te 3:1-2, te 5:11-12 molemo.

Ungu pulu mare boku ambolkonomonga alsena anjokondo "24. laip", "31.3. pikinini bilong God", "32.2. Pikinini Bilong God", "42.4. wanpela samting nogut" molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1:1-3:10 OLIO PA TELINE ANDOPO MOLOPO, 'SUM-BULU TOLINE MOLEMELE YEMBOMANE OLIO KONDI NAA TANGI' NIMBU MOLAMILI UNGU TE

*1:1-4 "Konde Molopa Kondoli Ungu Akumu Yesusi." Nirimu Ungumu**

¹ Konde molopa kondoli ulu pulumu-kinie molemo yemo eno nimbu siemili. Yu ou-pulu-pulu molorumu yemo; yu olio pilierimulu yemo; yu mongone kanorumulu yemo; yu neme-neme nimbu kanorumulu yemo; yu kini ambolorumulu yemo; akumu Pulu Yemonga Ungu Yesusindu nikimulu.

² Konde molopa kondoli ulu pulu kanumu[†] wendo ombo mona molorumu, olione yu kanopolie paa sike kanorumulu mele nimbu sikimulu. Molopa mindi puli ulu pulumu Lapa kinie molopalie olio molorumulune ombo mona molorumu kanorumulu mele eno nimbu sikimulu.

³ 'Eno olio kinie pea tapu topo molamili.' nimbu olione kanopo pilierimulu mele eno kepe nimbu sikimulu. Tapu topo molemolomonga pulu kanumu isipe: Olio Lapa kinie

* ^{1::} Jono 1:1,2,4,14. Ya 1:1-2 mele ungu pulu te inie anjokondo 4:2-3 molemo.

[†] **1:2:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

yunge Malo Yesusi Kirasi‡ kinie pea tapu topo molemolo akumu.

⁴ 'Eno pea olio konopu kamu siemili.' nimbu iungumu nimbu pepána tokomolo.

1:5-10 "Pa Teline Andopo Molamili." Nirimu Ungumu

⁵ Pulu Yemonga Malone olio nimbe sirimu ungumu eno nimbu sikimulu akumu isipe: Pulu Yemo pa telimu.[§] Yukinie sumbulu toli te paa naa pelemo. Ulu pulu keri te kepe kalaro te kepe yu-kinie naa pepa, yu ye pilipe konginjeli pepa kake tepa molopa kondoli yemo.

⁶ Olio 'Pulu Yemo yu-kinie kapola tapu topo molemolo.' nimbule sumbulu toline andopo molomulu liemo kolo topo, "Telemolo." nilimolo mele naa telemolo.

⁷ Nalo yu pa teline molemo mele olio pa teline andopo molomulu liemo olionga angenupili kinie kapola tapu topo molemolo kinie yunge Malone yunge meme olionga nimbe ondo lenderimumuni olio ulu pulu keri telemolo konopune pelemoma pali kulu tondolemo.*

⁸ Olione nimolondo: "Ulu pulu kerime naa telemolo, te naa pelemo." nimulu liemo kolo tolemolo, ungu sikema olio-kinie naa pelemo.

⁹ Nalo ulu pulu keri telemolo temoloma nimbu para simulu liemo Sumbi Sipe Telemo Pulu Yemone "Tembo." nimbe panjerimu mele pilipelie tembando olionga ulu pulu keri nimbu para simoloma 'Manie pupili.' nimbe siye kolopa, olionga konopune kalaro mele molemo molombama kanopalie 'Kelepa kake tepili.' nimbe kulumiye tondolemo tondomba.

¹⁰ Nalo olione nimolondo: "Olione ulu pulu keri te paa naa telemolo, paa naa terimulu." nimulu liemo aku ungu nilimolomone "Pulu Yemo yu kolo toli yemo." nilimolo, yunge ungumu olio-kinie naa pelemo.

2

2:1-6 Kirasi Olionga Lipe Tapondolimu

¹ Nanga ambolango nanama, 'Eno ulu pulu kerime naateangi.' nimbu ipepámo eno simbo tokoro. Nalo enonga yembo tene ulu pulu keri te temu liemo olionga nimbe lipe tapondopa Lapanga kumbikerena mawa tendelemo yemo molemo. Akumu ulu sumbi nilime mindi teli ye Yesusi Kirasi.

‡ 1:3: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pilinini Bilong God", "23. Krais".

§ 1:5: Jono 1:4,5,9, Ou-Tesallonaika 5:4-8. * 1:7: Ipuru 9:14, Lipe Ora Sirimu 1:5.

² Yu 'Enonga ulu keri telemelanga Pulu Yemone eno naa topili. Eno kolea kerine puku molko kenjiku mindi naa pangi.' nimbu, 'Enonga ulu pulu kerime omba manie pupili.' nimbu, 'nanga mememo ondo lendepo kolambo.' nirimu yemo. Olio Isirele yembomanga mindi molola. Ma koleana yembomanga pali ulu pulu keri teringi telemelama 'Pulu Yemone 'Ombe manie pupili. Pe altopo naa pilipu molopolie eno tepo naa kenjembo.' nipili.' nimbe Kirasi yu mana yembomanga pali kolondorumu.

³ Kirasini oliondo "Teaa." nirimu mele pilipu lipu temulu liemo 'Yu paa sike kanopo pilipu molemolo.' nimbu pilimolo.

⁴ Yembomane 'Yu olio kanopo pilimolo.' ningulie yuni "Teaa." nirimu mele pilku liku naa telemelama, kanu yemboma eno ungu kolo toli yemboma, yunge ungu sikema konopune naa pelemo.

⁵⁻⁶ Nalo yuni "Teaa." nirimume pilku liku telemelama yemboma paa kamu Pulu Yemo konopu mondoko kondolemele. 'Olio yunge yemboma molopo yu pea tapu topo molemolo.' nilimele yemboma Pulu Yemone "Tei." nirimu mele Yesusini pilipe lipa tepa molorumu mele enone aku siku Yesusini "Teaa." nilimo mele pilku liku teko molangi. Yesusi Pulu Yemonga ungume tepa molorumu aku mele Yesusinge ungu manema pilipu lipu tepo molopolie 'Olio sike yunge yemboma molopo, sike yu pea tapu topo molemolo.' nimbu pilimolo.*

2:7-17 Unsu Mane Kondemo† "Oliolio Anjo Yando Konopu Mondamili." Nirimu Ungumu

2:7-14 Yembo Tene Angenupili Konopu Mondolemomo Pa Teline Molemo Ungumu

⁷ Nanga pulu lemo yemboma, i pepá tokoro ungu manemo konde te molo. Akumu koronga-ou Kirasinge yemboma pulu polko molkolie nirimulu pilieringi ungu manemo.

⁸ Aku sike nalo kinié i pepá tokorona ungu mane konde te sikiru. Iungu manemonga pulu yumu ou Kirasini tepa molorumu mele kanopo, yandopa eno teko molemelo mele kanopolie 'Aku ungu mane kondemo yu sike lemo.' nimbu kanolemolo. Sumbulu tolimu kamu pora nimbé tekemo, pa telimu koronga wendo orumumu kinié pa telemomonga eno aku siku molemelo mele kanopo 'Akumu ungu mane sikemo.' nimbu kanolemolo.

* **2:5-6:** Ou-Pita 2:21-25. † **2:5-6:** Jono 13:34-35, 15:9-17.

⁹ Yembo tene “Na pa teline molio.” nilimo nalo yunge angenupili kinie konopu keri panjilimo akumunge yu sumbulu toline we molemo.

¹⁰ Yembo te yunge angenupili konopu mondolemomo pa teline molemo, yu altopa atomba melte pa teline naa lemo.

¹¹ Nalo yembo te angenupili kinie konopu keri panjilimo yembomo sumbulu toline molopa, sumbulu tolimuni yunge mongomo pipi silimo-na aulkema manda kanopa sumbi sipe naa pulimo.

¹² Nanga ambolangoma,
Kirasinge imbimu walseringimunge‡
Pulu Yemone enonga ulu pulu kerime
'Manie pupili.' nimbe siye kolorumumunge
i pepámo eno topo sikiru.

¹³ Tara keme,
iye ou-pulu-pulu molorumu kinié we molemo yemo
pilku imbi silimelemonga
nane eno i pepámo topo sikiru.
Kango yema, enone
ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ,kuru, mu§
toko manie mundoringimunge
nane eno i pepámo topo sikiru.

¹⁴ Ambolango nanama,
Lapamo kanoko imbi silimelemonga
i pepámo eno topo sikiru.

Tara keme,
iye ou molorumumu kinié we molemomo
pilku imbi silimelemonga
i pepámo eno topo sikiru.
Kango yema,
eno enge ningu, Pulu Yemonga ungumu
enonga konopune pelemo, enone
ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ,kuru, mu
toko manie mundoringimunge
eno i pepámo topo sikiru.

2:15-17 *Ma Koleana Melema Olio Konopu Awili Tepo Naa Mondamili Ungumu*

¹⁵ Mana ulume kinie mana melema kinie konopu naa mondoko, aku melema konopu kimbu siku naa molangi. Yembo te mana ulume konopu mondomu liemo kanu yembomone Lapa konopu mondolemo ulu pulumu yu-kinie naa pelemo.

‡ **2:12:** bokumunge alsena anjokondo "23. Krais", "28. nem". § **2:13:** bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanpela samting nogut".

¹⁶ Aku nambemune, mana melema pali, ulu pulu keri telemene yembomane melte kanoko "Liemboa!" molo "Teamboa!" nimbe konopu mondolemele melema kinie, yembomane mongo-kenge telemene ulume kinie, mongo kondoko kara pulimele ulume kinie, aku mana ulume pali Lapa kinie wendo naa olemo, ma koleana mindi wendo olemo kene aku mana ulume konopu naa mondangi.

¹⁷ Mamo kinie mele konopu mondolemele melema pali pora nimbé nalo yembo te Lapane "Tei." nilimo mele pilipe lipe tengen panjipe tepa molemo yembomo alieli molopa kondopa mindi pumbe.

2:18-27 Kirasinge Opa Puluema Koronga Wendo Oringi Ungumu

¹⁸ Nanga ambolangoma, ma kolea pora nimbé walemo kinié wendo okomo. Kirasinge opa puluemo ombá eno ou pilieringi kanumu. Kinié kepe Kirasinge opa pulue awisili* wendo olemele kanopolie 'Ma koleamo nondopa pora nimbé tekemo.' nimbu pilimolo.

¹⁹ Kanume olio munduku siye kolko ulsu puringi, nalo ou olio-kinie pea molorumulu kinie kanume olionga yemboma sike naa moloringi. Eno sike olionga yemboma molemelanje olio-kinie pea we molemela. Nalo olio munduku siye kolko puringi akumunge kinié lipu manjikimulu akumu olionga yembo mare molo.

²⁰ Nalo Mini Kake Telimu Kirasini lipe mundorumu lsingi akumunge kinié eno pali sike ulume pilku apuruku kondolemele.

²¹ 'Eno ungu sikema naa pilimele.' nimbu ipepámo naa topo sikiru. 'Eno ungu sikema pilimele, aku ungu menga ungu kolo tolime wendo naa olemo.' nimbu ipepámo tokoro.

²² Kolo toli yemboma nameleye? 'Yesusi yu Pulu Yemone 'Lipu mundumbo.' nirimu ye nomi Kirasimu† molo.' nilimele yemboma eno kolo toli yemboma. Kanu yembomane Lapa kinie Maloselo "Molo." ningliku bulu silimelemonga eno Kirasinge opa puluema molemele.

²³ Yembo tene Malo‡ "Molo." nimbe lipe bulu silimo yembomone Lapa kepe "Molo." nimbe lipe bulu silimola. Yembo tene Malo 'Sike.' nimbe 'Pea tapu topo molambili.' nilimo yembomone Lapa kepe 'Sikela.' nimbe 'Pea tapu topo molambili.' nilimola.

* ^{2:18:} Jono Talo Sipemo 7. † ^{2:22:} bokumunge alsena anjokondo "23. Krais".

‡ ^{2:23:} bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

*2:24-28 Ungu Sikema Mini Kake Telimuni Olio Mane Silimo
Ungumu*

²⁴ Eno ou pilieringi ungume ‘Konopune paa kamu pepili.’ ningu konopuni tondolo munduku pilku molangi. Aku siku tengi liemo eno Malo kinie Lapaselo kinie pea alieli tapu toko molonge.

²⁵ Yuni olio “Simbo.” nirimumu isipe mele: “Eno alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu[§] simbo.” nirimu.

²⁶ Yembo marene eno kolo toko kondi tolemele aku yembomanga nane eno i pepámo topo sikiru. ‘Akume Kirasinge opa puluema.**

²⁷ Nalo eno Kirasini Mini Kake Telimu sirimu lsingi akumu eno kinie molemomonga yembo tene eno ungu mane simbe ungu te molo. Mini Kake Telimuni eno ulume pali mane silimo. Aku ungu mane silimoma kolo naa tolemo, ungu sikema mindi. Akumunge yuni eno mane silimo mele Kirasi kinie alieli tapu toko molangi.

2:28-3:10 Pulu Yemonga Ambolangomanga Ungu Te†

²⁸ Sike, nanga ambolangoma, kinié eno yu kinie tapu toko molko mindi pang. ‘Aku temolo kinie pe yu ombá kinie kanopolie pipili naa kolopo yunge kumbi-kerena sumbi sipu pupu ola angilimolo.’ ningu aku siku yu kinie alieli tapu toko molangi.

²⁹ ‘Kirasi ye paa sumbi nilimu.’ ningu pilkulie nilimele-mone, ulu sumbi nilime tepe molemo yembo te kanokolie ‘Yu Pulu Yemone “Nanga ambolango molani.”’ nirimu,[‡] yunge ambolangomo molemo lemo.’ ningu pilimelela.

3

¹ Olionga Lapane olio paa konopu mondolemo mele kanayo. Olio konopu awili tepe mondopalie nilimomone, yuni imbi lepa oliondo “Nanga ambolangoma.” nilimo. Pe olio paa sike aku sipu molemolo. We yembomane olio Kirasinge yembomando ‘Pulu Yemonga ambolangoma.’ ningu naa pilimelemonga pulumu niembo. Enone ou Yesusi kanokolie ‘Yu Pulu Yemonga Malo.’ ningu naa pilieringi mele kinié aku mele olio ‘Pulu Yemonga ambolangoma.’ ningu naa lapilimele.

² Nane konopu mondolio pulu lemo yemboma, kinié olio Pulu Yemonga ambolangoma molemolo nalo pe olio molomolo mele isili-ou naa pilimolo. Naa pilimolo nalo

§ **2:25:** bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. * **2:26:** Jono Talo Sipemo 7. † **2:27:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. ‡ **2:29:** 3:1-2 Jono 1:12-13, 3:3-8. Ya 2:29 akune Giriki ungune “Pulu Yemone yunge ambolango merimu molemo.” nimbe molemo.

pe Kirasi yando omba mona molomba kinie yu molemo mele kanopolie nimolomone, 'olio yu molemo mele aku sипу molomolo lemo.' nimbu pilipu molemolo.

³ Yembo "Yu ombá." ningu yu nokoko molemelemane pali "Kirasi yu konopu kake tepili molemo mele olio aku sипу molamili." ningu enonga konopukundu kulumiye toko molemele.

⁴ Ulu pulu keri telemene yembomane Pulu Yemonga ungu manema liku su siku pulue tolemele. Ulu pulu kerimenga pulumu isipe: Pulu Yemonga ungu manema liku su siku pulue tolemele aku ulumu ulu pulu kerimenga pulu akumu.*

⁵ Kirasini 'Ulu pulu kerime manie pupili.' nimbe mana manie orumu eno pilimele. Ulu pulu keri teluri kepe yu-kinie paa naa pelemo.

⁶ Yu-kinie tapu toko molemele yemboma ulu pulu kerime teko mololiku naa pulimele. Yembo ulu pulu kerime teko mololiku pulimele yemboma Kirasi naa kanoko naa pilimele.

⁷ Nanga ambolango nanama, yembo tene eno kondi topa ulsu memba pumbe kene nokoko kondoko molangi. Yembo te ulu sumbi nili ulume telemo yembomo Kirasi ye sumbi nilimu molemo mele yuaku sipe molemola.

⁸ Ou-pulu-pulu kepe kinié kepe 'kurumenga nomi, depelemone† ulu pulu kerime terimu telemomonga kinié ulu pulu keri telemene yemboma depelemonga yemboma molemele. Pulu Yemonga Malone depelemonga kongonomo topa manie mundumbendo mana omba kongono terimu.

⁹ Pulu Yemone merimu yunge ambolango molemo yembomo Pulu Yemo yu molemo mele ulu pulumu aku yembomo kinie pelemomonga aku yembomone ulu pulu kerime manda alielí pilipe naa telemo temba. Pulu Yemone aku yembomo merimu-na yuni ulu pulu kerime tepa molomba aulke te naa pelemo.

¹⁰ Akumunge yemboma kanopolie, 'Iyembomo Pulu Yemonga ambolangomo lemo. Imu depelemonga ambolangomo lemo.' nimbu manda kanopo apurulimolo. Yembo tene Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulu pulume naa telemo yembomo yu Pulu Yemone merimu ambolango te molo. Yembo tene yunge angenumu kanopa konopu naa mondolemo yembomo yu Pulu Yemonga ambolango te molola.

3:11-5:21 OLIONE YU-MELE-MELE YEMBOMA PAA SIKE KONOPU MONDAMILI UNGU TE

* **3:4:** Ou Pulu Pulu 3. † **3:8:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil".

3:11-18(-24) Konopu Paa Sike Mondonge Mele[‡] Ungu Te

¹¹ Ou-pulu-pulu pilku moloringi mele yandopa yandopa kinié pilku molemele ungumu isipe: Olio “Anjo yando konopu mondangi.” nirimu ungu kanumu.

¹² Ye Kénene terimu mele manda manjipu tepo naa molamili. Yu ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo ‘kuru, munge[§] ye te molopalie nirimumuni, angenu topa kondorumu.* Nambemune topa kondorumuye? Yu ulu pulu kerime terimu, angenu ulu pulu kake telime terimu kulu yu topa kondorumu kanumu.

¹³ Angokeme, we yembomane eno sike konopu keri panjilimele nalo[†] “Nambemune aku telemeleye?” ningu walsiku naa pilieme. Aku siku teringi mele telemele tengé mindi.

¹⁴ ‘Olio angenupili konopu mondopo molemolo-na olio kolomolo aulkemo mundupu siye kolopolie, molopo mindi pumolo aulkena molemolo.’‡ nimbu pilimolo. Yembo angenupili konopu naa mondopa molemo yembomo yu kololi aulkemonga molemo.

¹⁵ Yembo angenu konopu keri panjilimo yembomo yu yemboma topa kondoli yembomo.§ Akumunge pilipulie ‘Yemboma topa kondoli yembo te molopa kondopa mindi puli ulu pulumu yunge konopune naa pelemo.’ nimbu pilipu molemolo.

¹⁶ Konopu mondoli ulu pulumu pilimolo mele isipe: Yesusi Kirasi yu olionga ‘Kolo wangopo kolondambo.’ nimbelie kolorumu. Akumu olio paa konopu mondopalie we lipe tapondorumu.* Pe kinié akumu pilipulie olio ‘Angenupilinge kolo wangopo kolondamili.’ nilimelanje papu.

¹⁷ Yembo tene mana melema nosipe molopalie angenu te melte molo tomba kinie kanopalie kondo naa kolomu liemo Pulu Yemonga konopu mondoli ulu pulumu yunge konopune nambepe pelemoye? „Naa pelemo.“

¹⁸ Ambolango nanama, “Na yemboma konopu mondopo molio.” nimbu keremone mindi nimbu naa molamili. Yemboma paa sike konopu mondolondo eno kondo kolopo enonga ulume tendepo molamili.

3:19-24 Konopu Mondolemele Yemboma Pulu Yemo

¹⁹⁻²⁰ Yemboma paa sike konopu mondopo kondo kolopo molomulu liemo ‘Olio ungu sikemo pilipu lipu molemolo

^{‡ 3:10:} Jono 13:34-35, 15:9-17; Jono Kumbi Lepamo inie 4:7-21. ^{§ 3:12:} bokumunge alsena anjokondo “42.4. wanpela samting nogut”. * ^{3:12:} Ou Pulu Pulu 4:1-16. ^{† 3:13:} Jono 15:18-25. ^{‡ 3:14:} bokumunge alsena anjokondo “24. laip”. ^{§ 3:15:} Mateyu 5:21,22. * ^{3:16:} Jono 15:13-14, Romo 5:6.

lemo.' nimbu pilimolo. Kanu kinie ulu te temolomondo olionga konopumene pilipulie 'Aku sипу tekemolomo tepo kenjikimulu.' konopu lepolie nimolomone, kelepo nimolondo: 'Olionga konopumene apurulimele mele maniendopa; Pulu Yemone mindi ulume pali mimi sipe pilipelie yuni mindi ,olione telemolo, ulume pilipe lipe apurulimo mele olandopa kene yemboma konopu mondopo kondo kolopolie olio ungu sike pelemo aulkena pupu ulu telemolmando konopumene 'Tepo kenjikimulu.' nimbu pilimolo mele naa pilipu, aku ulume konopu lipu naa mundemili.' nimbule nimolomone, mini-wale naa mundupu yunge kumbi-kerena pipili naa kolopo pupu molomolo.

²¹ Nanga pulu lemo yemboma, olionga konopumene 'I siku i siku tengime teko kenjengi.' ni naa ningi liemo 'Olio Pulu Yemone uluri naa temba.' nimbu pilipu yunge kumbi-kerena mini-wale paa naa mundupu we molomolo.

²² Kanu kinie, yuni "Teaa." nirimu mele pilipu lipu tepo, yu kanopa peanga kanolemo ulume tepolie yundu "Si." nimbu mawa temolo melema pali yuni simbe limolo.

²³ Yuni "Teaa." nirimu mele isipe: "Nanga Malo Yesusi Kirasi ou terimu, kinié manda temba melet[†] 'Paa sike aku terimu, paa sike aku manda temba.' ningu tondolo munduku pilku yu mondoko pilku,[‡] yuni 'Enono anjo yando konopu mondaa.' nirimu mele aku siku teaa." nirimu.

²⁴ Yembo Pulu Yemone "Teaa." nirimu mele pilku liku telemele yemboma pali eno Pulu Yemo kinie tapu toko molemele, yu eno kinie tapu topa molemo.[§] Yuni yunge Minimu olio sirimu akumunge 'Yu olio kinie tapu topa molemo.' nimbu pilimolo.

Kanongendo Mini Wale Naa Mundulimele Ungu Te

4

4:1-6 Pulu Yemonga Minimu Kinie Kurume Kinie

¹ Nanga pulu lemo yemboma, "Pulu Yemonga Minimuni na ungu umbu tondonume pilipu eno nimbu sikiru." ningu kolo toli yembo awisili molemele akumunge yembo te ombo aku sipe nimbé kinie eno sumbi siku 'Sike lepamo.' ningu yunge ungumu naa piliengi! Ou enonga mololi ulu pulume kanoko apurukulie 'Sike Pulu Yemonga Minimuni nimbe simu-ne pilipelie nikimunje molo kolo tokomonje?' ningu kanangi.

[†] 3:23: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Piкиnini Bilong God", "23. Krais", "28. nem". [‡] 3:23: bokumunge alsena anjokondo "8. bilip". [§] 3:24: Jono 14:15-21, 15:10; Jono Kumbi Lepamo inie 2:3, 4:13.

²⁻³ Yembo tene konopuni pilipe ungu nilimo ungumu ‘Sike Pulu Yemonga Minimuni yu ungu umbu tondomunje apurupu piliemili!’ ningu i siku kanoko piliengi: Yembo tene “Yesusi Kirasi sike mana ye te omba molorumu.” nimbé yembomo* sike Pulu Yemonga Minimu yunge konopune molopili nilimo. Nalo yembo tene Yesusindu aku sipe naa nimbé kinie kanokolie ‘Pulu Yemonga Minimu yunge konopune naa molemo, kuru te yunge konopune molemo.’ ningu pilinge. Kanu kurumu Kirasi-kinie opa puluemo, akumunge kanu yembomo Kirasi-kinie opa puluemo molemola. Ou “Ombá.” niringi pilieringi opa pulue kanumu kinié ma koleana koronga omba molemo.

⁴ Nanga ambolango nanama, enonga konopune molemo Minimu yunge tondolomo olandopa, we mana yemboma kinie molemo ‚kurumenga nomi, munge† tondolomo maniendopa, akumunge eno Pulu Yemonga yemboma molko, “Pulu Yemonga ungu nimbu sikiru.” ningu kolo tolemele yemboma toko manie mundoringi.

⁵ Kanu yemboma we mana yemboma mindi, akumunge enonga ungu nilimelema mana ungume mindi pilku nilimele, akumunge we mana yembomane enonga ungume pilku molemele.

⁶ Nalo olio Pulu Yemonga yemboma molemolo. Pulu Yemone konopuni pilipe ulu telemoma paa pilimele yembomane olione nilimolo ungume pilku molemele. Nalo Pulu Yemonga yembo naa molemelemane olionga ungume naa pilku molemele. Akumunge, yembomane ungu nilimelema pilipulie ‘Iyemboma Pulu Yemonga Minimuni ungu sikema mindi nilimo Minimu konopune molemo, iyemboma yunge konopune kolo toli kurumu molemo lepamo.’ nimbu kanolemolo. Enonga Ungume Manda Apurumolo Mele Ungu Te

4:7-21 Konopu Mondoli Ulu Pulumunge Ungu Te‡

⁷ Na konopu mondolio pulu lemo yemboma, Pulu Yemone ou-pulu-pulu olio konopu mondorumu kene olione oliolio anjo yando aku sipu konopu mondamili. Konopu mondoko mololiku pulimele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma§ molko yu telemo mele pilku imbi silimele.

⁸ Konopu mondoli ulu pulumu Pulu Yemo kinie mindi pepa wendo olemo-na yemboma konopu naa mondolemele

* **4:2-3:** inie yakondo 1:1-2. Ye marene “Mana ye te naa molorumu.” niringi ungu pulu te inie yakondo gomo 1239 molemo. † **4:4:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo “9. devil”. ‡ **4:6:** inie yakondo 3:11-18, Jono 15:9-17. § **4:7:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”.

yembomane Pulu Yemo telemo mele kepe, molemo mele kepe, imbimu kepe, naa pilimele.

⁹ Pulu Yemone konopu mondolemo mele olio lipe ora sirimu mele isipe: Yunge Malo telu mindi molorumu, nalo 'Eno molko kondoko mindi pangkene nanga kangomo enonga nimbe kolo wangopa kolondopili!' nimbe yuni akumu lipo ma koleana olio yembo kerimenga nimbe mundundorumu aku sipe Pulu Yemone konopu mondolemo mele olio lipo ora sirimu.*

¹⁰ Konopu mondoli ulu pulumu isipe: Olione Pulu Yemo ou konopu naa mondamili yuni olio we konopu mondopalie nirimumuni, 'Nanga kangomo yunge meme ondo lepa enonga nimbe kolo wangopa kolondombamonga enonga ulu pulu keri teringi telemelema kamu manie pupili, altopo naa piliembo!' nimbe, yuni yunge Malo 'Olionga kolondopili!' nimbe olio sirimu kanumu.

¹¹ Na konopu mondolio pulu lemoma, Pulu Yemone olio konopu mondopalie yunge Malo olionga nimbe sirimu, aku sipe olio konopu mondorumu kulu olione yembo lupema anjo yando konopu mondolemelanje papu.

¹² Mana yembo telurini kepe Pulu Yemo mongone naa kanoringi. Nalo olione oliolio anjo yando konopu mondolumu liemo Pulu Yemo olionga konopune molemo, yuni olio konopu mondopa kondolemo mele olio oliolio aku sипу kamu konopu mondopo kondolemolo.

¹³ Yuni yunge Minimu olio sirimu kulu pilipulie 'Yu olio kinie tapu topa molemo olio yu kinie tapu topo molemolo.' nimbu pilimolo.†

¹⁴ Lapane "Mana yembomane ulu pulu keri telemele-monga mongo lipu simbo molko kenjinge kene molko naa kenjengi liku tapondani pu!" nimbe yunge Malo‡ lipo mundorumu olio mongone kanorumulu mele temanemo topo yemboma silimolo.

¹⁵ 'Yesusi yu sike Pulu Yemonga Malo.' ningu, ningu para singe yemboma Pulu Yemo eno kinie tapu topa molomba eno Pulu Yemo kinie tapu toko molonge.

¹⁶ Aku pilipulie, Pulu Yemone olio konopu mondolemo pilipulie 'Yuni sike olio paa konopu mondolemo mondomba.' nimbu tondolo mundupu pilimolo.§

Pulu Yemo yu konopu mondolimunge pulumu. Konopu mondoliku andoko molemele yemboma Pulu Yemo pea tapu toko molemele, yu eno kinie tapu topa molemo.

* **4:9:** Jono 3:16. † **4:13:** inie yakondo 3:24. ‡ **4:14:** bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God". § **4:16:** bokumunge alsena anjokondo "8. bilip".

¹⁷ Yesusi mana molopa yemboma konopu paa sike mondopa molorumu mele olio aku sipu molomolo kinie oliokinie konopu paa mondopa kondolimunge ulu pulumu pemba. Kanu kinie konopu mondopa kondoli ulu pulumu olio kinie pemba kinie Pulu Yemonga kote walemo wendo ombá kinie olio pipili naa kolomolo, 'Olio akumunge uluri molo.' nimbu tondolo mundupu pilipu molemolo.

¹⁸ Konopu mondoli ulu pulumu kinie pipili kololi ulu pulumu kinie telune naa pelemelemonga konopu mondopa kondolimuni pipili kololi ulu pulumu makorolemomonga konopu mondoli ulu pulumu pelemo yemboma Pulu Yemo kinie yemboma kinie konopu mondokolie pipili naa kolemele naa kolonge. Yemboma ulu pulu kerime telemele kinie aku siku mongo limele kanu mongomanga pundu tongendo pipili kolemelela. Pipili kolemele yemboma enonga konopune konopu mondoli ulu pulumu kamu naa pelemola.

¹⁹ Pulu Yemone olio pulu pulu konopu mondorumu kulu kinié olione yu kinie yembo pulu lemoma kinie konopu mondolemolo.*

²⁰ Yembo tene 'Na Pulu Yemo konopu mondolio.' nilimo nalo yunge angenu konopu keri panjilimo kinie yu kolo toli yembomo mindi molemo. Yuni yunge angenu mongone kanopalie yu konopu naa mondolemo kinie yuni mongone naa kanolemo Pulu Yemo nambepa konopu mondombaye? 'Manda molo.'

²¹ Pulu Yemone olio ungu mane sirimu te isipe: 'Yembo Pulu Yemo konopu mondolemo yembomo yuni yunge angenu konopu mondopilila!'.† aku sipe ungu mane te sipe panjerimu kanumu.

5

5:1-5 Yembomane 'Pulu Yemonga Ambolangoma Molamili.' Ningulie Telemele Mele

¹ 'Pulu Yemone olio 'Nokopa kondomba ye te lipu mundumbo.' ou nimbe panjerimu ye nomi Kirasi akumundu pe Yesusi kanu ye Kirasimu* ombo molorumu.' ningu pilimele yemboma Pulu Yemonga ambolangoma molemele.† Yembo tene ye te konopu mondolemo yembomone kanu yemonga ambolangomo konopu mondolemola.

* **4:19:** inie 4:10, Jono 13:34. † **4:21:** inie yakondo 2:9-11. * **5:1:** 6 bokumunge alsena anjokondo "23. Krais". † **5:1:** bokumunge alsena anjokondo "31.3. pikinini bilong God".

² 'Olione Pulu Yemo konopu mondopo, yuni "Teaa." nirimu ulume pilipu lipu telemolo.' nimbu pilipulie 'Olione yunge ambolangoma konopu mondolemolo.' nimbu pilimolo.

³ Pulu Yemo konopu mondomolondo yuni "Teaa." nirimu ulume pilipu lipu temolo.[‡] Yuni "Teaa." nirimu ulume temolondo mindili naa sipu temolo.

⁴ Pulu Yemonga ambolango molemele yemboma mana kondi tolemele ulume "Molo!" ninggu ulu pulu kerime toko manie mundukulie altoko naa telemele. 'Pulu Yemonga Malo Yesusi olionga.' nimbu tondolo mundupu pilimolomonga olione mana ulu kanume "Molo!" nimbu topo manie mundulimolo.

⁵ Namele mana ulu pulu kerime "Molo!" ninggu toko manie mundulimeleye? Olio 'Yesusi yu Pulu Yemonga Malo.'[§] nimbu pilimolo yemboma mindi kanu ulume "Molo!" nimbu topo manie mundulimolo lemo.

5:6-12 Pulu Yemone Malo Molemo Mele Nimbe Para Sirimu Ungumu

⁶ Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te lipu mundumbo." ou nimbe panjerimu ye nomi Kirasimu pe Yesusi orumu. Yesusi Kirasi Pulu Yemonga Malo molopa no lsimula; Pulu Yemonga Malo molopa 'Nanga mememo ondondopili.' nirimula. Yu Pulu Yemonga Malo molopa no lsimumu manjipe molo. Pulu Yemonga Malo molopa no lsimula, meme 'Ondondopili.' nimbe kolorumula. Mini Kake Telimu ungu sikemanga pulumu molopalie yuni "Yesusi yu sike Ye Nomi Kirasimu ombo molorumu, yu sike Pulu Yemonga Malo." nilimomo paa sike nilimo.

⁷ Mele yepokone Yesusi Kirasi ombo molorumu mele lipe ora silimo.

⁸ Akume Minimu kinie nomo kinie mememo kinie, aku yepokonga ungu pulu telumu.

⁹ Mana yembomane ungume ninggu silimele kinie pilipulie 'Sike lepamo.' nimbu pilimolo nalo mana yembomane ninggu silimele ungume maniendopa. Pulu Yemone yuyu nimbe silimo ungume olandopamonga yuni yunge Malo molemo mele nimbe sirimu ungumu "Paa sike." nimbu piliemulu liemo papu.

¹⁰ Akumunge yembo tene 'Pulu Yemonga Malo yu sike.' nimbe tondolo mundupe pilimo yembomo yunge konopuni 'Pulu Yemone aku nimbe silimo ungume sike lemo.' nimbe pilimola. Yembo tene 'Pulu Yemone nilimo ungume sike

[‡] 5:3: Jono 14:15. [§] 5:5: bokumunge alsena anjokondo "32.2. Pikinini Bilong God".

molo.' nimbe pilimo yembomone aku sipe nimbe pilimomone 'Pulu Yemo yu kolo tolemo yemo.' nimbe pilimo. Nambemune, kanu yembomone Pulu Yemone yunge Malo molemo mele nimbe silimo ungume 'Kolo tokomo.' nimbe pilimo kinie aku sipe 'Pulu Yemone nilimo ungume ungu sikema molo.' nimbe pilimola.

¹¹ Pulu Yemone nimbe silimo ungumu isipe: Pulu Yemone olio alieli konde molopo mindi pumolo ulu pulumu* sirimu. Kanu molopa mindi puli ulu pulumu yunge Malo kinie pelemo.

¹² Pulu Yemonga Malo kinie tapu toko molemele yemboma aku konde molemele molonge ulu pulumu (Pulu Yemone sirimu kanumu) eno kinie pelemo. Pulu Yemonga Malo kinie tapu toko naa molemele yemboma aku konde mololi ulu pulumu eno kinie naa pelemo. Akumu Pulu Yemone nimbe silimo ungumu.

5:13-21 Pep Topa Pora Simbendo Olio Alieli Molopo Mindi Pumolo Mele Nirimu Ungu Te

¹³ Eno Pulu Yemonga Malonga imbi pilku yu molemo mele 'Sike.' ningu tondolo munduku pilimele yemboma 'eno 'Alieli molko mindi punge ulu pulumu eno kinie pelemo.' ningu tondolo munduku piliengi!' nimbu ipepámo eno topo sikiru.

¹⁴ Olio Pulu Yemonga kumbi-kerena pupu ulu mawa temolondo tondolo mundupu pilipulie pumolo mele isipe: Pulu Yemo yuni 'Wendo opili.' nimbe pilipe molemo mele pilipulie yu molemona pupu mawa temolo kinie 'yu paa sike olionga ungume pilimbe.' nimbu pilipu olio pipili naa kolopo yunge kumbikerena sumbi sipu pulimolo.

¹⁵ Kanu kinie 'Olio yu mawa temolo mele sike pilimbe.' nimbu pilipulie ou naa sipili 'Mawa temolo melema olio sike sirimu simbe koronga límulu.' nimbu pilimolola.

¹⁶ Kirasinge yembo tene Kirasinge yembo te ulu pulu keri te temba kanopalie, aku ulu pulu keri tembamonga yu kolomba ulu te naa pemu liemo ulu pulu keri temba mele kanomba yembomone kanu angenunge Pulu Yemo mawa tendepili. Aku temba kinie Pulu Yemone yu 'altopa konde molopili.' nimbé. We ulu pulu kerimendo nikiru. Yembo tene ulu pulu keri te tembamonga yu kolomba ulu pulu te paa sike pelemo,[†] yembo tene kanu ulu pulu

* **5:11:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". † **5:16:** Iungumunge pulumu yembomane ungu lupe lupe nilimele. Marene ningendo: "Kangimu kolombamondo nirimu." nilimele. Marene ningendo: "Ungu iko mele topa yembomanga minime kolea kerine puku alieli molko kenjiku mindi pungemondo nirimu." nilimele. Ou-Korini 11:30, Ipuru 6:4-6, 10:26-31, LLuku 12:10, Mateyu 12:31-32.

kerimu temba kinie 'Kanu yembomonga Pulu Yemo mawa tendangi.' nimbu naa nikiru.

¹⁷ Pulu Yemo kinie yemboma kinie tepo kenjilimolo ulume pali Pulu Yemone 'Ulu pulu kerime.' nilimo. Nalo ulu pulu keri mare yembomane telemele aku ulu pulu kerimenga yembo kolonge uluri naa pelemo. Nalo ulu pulu keri telemele manga mare, yemboma aku ulume telemele monga kolonge uluri naa pelemo.

¹⁸ Olio pilimolo, 'Pulu Yemone merimu yunge ambolango molemele yemboma ulu pulu kerime taki teki teko naa molemele. Pulu Yemonga Malone kanu yemboma nokopa kondolemomonga ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni‡ eno kamu manda ambolopa mindili naa simbe.' aku nimbu pilimolo.

¹⁹ Olio pilimolo: 'Sike ulu kerimenga pali ulu pulumu pelemo 'kuru, muni ma koleana yembomanga ye nomi molopa eno ambolopa nokolemo nalo olio Pulu Yemonga ambolangoma molemolo.' nimbu pilimolo.

²⁰ Ulu te pilimolola. Akumu isipe: 'Olio 'Sike ye molemomo molopa konopuni pilimo mele piliengi!' nimbe Pulu Yemonga Malo ombo olio pilipe konginjeli sirimu. Olio sike ye molemomo-kinie konopu telune pupili tapu topo molemolo, yunge Malo Yesusi Kirasi yu-kinie kepe pea tapu topo molemolola. I Pulu Yemo Pulu Ye Sikemo, alielie konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo yemo.' nimbu pilimolola.

²¹ Nanga ambolango nanama, we melema anjiku 'Olio nokolemele pulu yema.' ningu popo toko melema§ kalko silimele mele akume liku bulu siku 'paa ambolopo popo naa tomolo.' ningu molangi.

'Aku pea nikiru.'

‡ 5:18: bokumunge alsena anjokondo "42.4. wanpela samting nogut". § 5:21: bokumunge alsena anjokondo "13. god giaman".

JONO TALO-SIPEMO

JONOne Wale TALO SIPE Pepá Topa Sirimu Bokumu

Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare

Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1239 molemo, aku ungumu paa kanani. 'Ye mare andoko "Ungu mare pilengi mane siembo, pea peamili wambo." ninge kinie paa mimi siku kanoko apuruku, kolo tolemele yemando "Pea peamili waa." ni paa naa niengi.' nimbe ipepá talo sipemo kepe topa sirimu.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1-13 pali PULU YEMONGA UNGU SIKEMA TONDOLO MUNDUPU AMBOLOPO, UNGU SIKEMA NAA NINGU UNGU LUPEMA MANE SILIMELE YEMANGA UNGUME APURUPU KONDOPU PAA NAA PILIEMILI AKUMUNGE UNGU TE

1-3 Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungume

1-2 Na „Kirasinge yembomanga, tapu ye andamone i pepámo topo,*

Pulu Yemone mako torumu ambomo kinie yunge ambolangoma kiniet[†] sike konopu mondolio yemboma ‚eno pepá topo mundukuru.‘

Nane mindi eno konopu naa mondolio. Ungu sikema olio kinie pelemo mele pe kepe pepa mindi pumbe akumunge ungu sikema pilimele yembomane pali eno konopu mondolemeleta.

³ Ungu sikemonga ulu pulumu kinie konopu mondoli ulu pulumu kinie olio-kinie pepili, Lapa Pulu Yemo kinie, yunge Malo Yesusi Kirasi kinie,[‡] elone olio we kondo kolko teko kondokolo, olione walse walse ulu mare tepo kenjimolo kinie olio kondo kolkolo ‘Mindili nangi.’ naa ningulu, ‘Olio konopu pe nipili taka liku molangi.’ ningele.

4-6 Olio Konopu Mondomolo Ulumu Teamili.

* **1:1-2:** Jono Yepoko Sipemo 1 Giriki ungumunge ungu pulu talo pelemo. Te: Giriki ungumunge sike ungu pulumu “ye anda”. Jono sike ye anda molopalie “ye anda” nirimunje. Te: ungu ikomo. ‘Ya Jono yu Epesasi yembo talapemonga tapu yemo molopalie ya “tapu yemo” nimbe torumunje.’ ningi pilimele. Akumunge talo pea ya torumulu molemo. [†] **1:1-2:** Ambo ambolango sikemanje, molo Esia poropinji lierimu kolea tengah Kirasinge yembo talape tenje. [‡] **1:3:** bokumunge alsena anjokondo “13. God”, “32.2. Pikinini Bilong God”, “23. Krais”.

⁴ Lapane olio “ungu sikema pilku liku teaa.” nirimu mele nunge ambolango marene pilku liku teko molemele kinie kanopolie na paa konopu sipu molio.

⁵ Ambo peangamo, ‘Olio oliolio anjo yando konopu mondamili.’ nikiru akumu nane ungu mane konde te pepá topo naa sikiru, molo. Olio kokele Kirasinge yemboma molopolie pilierimulu ungu manemo nimbu pepá topo sikiru.[§]

⁶ Konopu mondomolo mele isipe: Olio yuni “Teaa.” nirimu mele ungu manema pilipu teamili. Yuni “Teaa.” nimbe ungu mane sirimu eno ou-pulu-pulu pilieringi ungu mane kanumu “Eno anjo yando yemboma konopu mondoko molaa.” nirimu kanumu.*

7-11 Kirasinge Ungumu Tondolo Mundupu Ambolopo Molamili.

⁷ Kolo toko yembo kondi toko,[†] ‘Yesusi Kirasi manie ombo mana ye alierimu.’ naa nilimele[‡] yembo awisili koleamanga pali andoko molemele. „Akumunge ‘Olio oliolio anjo yando yemboma konopu mondamili.’ nimbu pepá tokoro..” Aku yemboma kolo toko yembo kondi tolemele yemboma, Kirasi kinie opa puluema[§] molemele.

⁸ Eno ‘Mele limolo.’ ningu kongono mindili siku telemelema ‘Ombo manie pumbe.’ ningu nokoko kondoko ingi siku ambolko molangi. Eno mele kaloli komindi simbema pali linge kinie papu.

⁹ Yembo te Kirasinge ungume tondolo mundupe ambolopa naa molopa, ungu te lupe ‘piliembo.’ nimbe pumu liemo Pulu Yemo yu kinie pea tapu toko naa molembele. Yembo te Kirasini ungu mane silimo ungume tondolo mundupe ambolopa molomu liemo Lapa kinie Maloselo yu kinie pea tapu toko molemele.

¹⁰ Yembo tene ‘Ungu te nimbu simbo okoro.’ nimbelie iungume mele naa nimbe ungu te lupe nimbe simu liemo yu enonga ulkemanga naa mengo puku, “Nu okonoye?” ningu ki naa liengi.

¹¹ Yembo tene “Nu okonoye?” nimbe ki lipe “Papu okono.” nimbé yembomo ombá yembomone tepa kenjipe molomba yembomo lipe tapondopa yu pea telembele.

12-13 Pep Topa Pora Sipelie Unzu Wallo Kolte Torumu Ungume

¹² Nane ungu awisili pepá topo eno silke nalo na ‘olio paa kamu konopu awili tepo sipu molamili kene eno

§ 1:5: Jono Kumbi Lepamo 2:7. * 1:6: Jono Kumbi Lepamo 4:7, Jono 15:12.

† 1:7: Jono Kumbi Lepamo 4:1. ‡ 1:7: Jono Kumbi Lepamo 4:2. § 1:7: Jono Kumbi Lepamo 2:18,22, 4:3.

molemelenaombo mongone kanopo eno kinie ungu nimbu
sipu molambo.' nimbu pilipulie pepá naa toli siye kolkoro.

¹³ Nunge angena, Pulu Yemone 'Nanga molopili.' nimbe
mako torumu ambomonga ambolangomane "Nu molou."
nilimele.

„Aku pea nikiru..»

JONO YEPOKO-SIPEMO

JONOne Wale YEPOKO SIPE Pepá Topa Sirimu Bokumu

*Jonone I Pepá Topa Sirimumunge Ungu Pulu Mare
Ungu pulu mare inie yakondo gomo 1239 molemo, aku
ungumu kanani.*

Jonone ye mare "Kirasinge ungume andoko mane siengi pang." nimbe lipe mundorumu yema Esia poropinji kolea tengen Kirasinge yembo talapemonga ye tene "Ya naa wangi. Anjo paa." nimbe topa makororumu. Kanu yemonga imbi mu Diyorepasi. Yembo marene Jonone lipe mundorumu-ne oringi yemando "Pea peamili wangi." niringi kinie Diyorepasini kano yembomando "Kirasinge yembo talapena ulsu paa." nimbe topa makororumula. Jonone i pepámo ye Gayasi molorumune topa mundupelie nimbendo: "Ye mare "Koleamanga andoko mane siengi." nimbu lipu mundulio yema "Pea peamili wangi. Enonga ungume piliemili." ningu telenomo paa teko kondoleno." nimbe pepámo topa, "Diyorepasini tepa kenjilimomonga yu ombo kanopolie yu tondolo mundupu mane simbo." nimbe pepámo torumula.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

**1-15 pali "SIKE.' NIMBU TONDOLO MUNDUPU PIL-
IMOLO MELE MINDI PILIPU LIPU MOLAMILI.' NINGU
KANOKO KONDOKO MOLKO, TEMANE PEANGAMONGA
OPA-PULUEMANE NILIMELE UNGUME NAA PILKU BULU
SIENGI UNGU TE**

1 Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Na 'Kirasinge yembomanga, tapu ye andamone* nanga angenu peangamo, sike paa konopu mondolio ye Gayasi nu ipepámo topo sikiru.,

**2-4 Ye Gayasi Sumbi Sipe Molorumu Mele Pilipelie Jono
Konopu Sirimu Temanemo**

² Nanga angenu peangamo, nane 'nunge minimu pepa kondolemo aku sipe nuni kongonoma tenindu umbune te wendo naa opili teko kondoko, nu kuru te naa topili molko kondani.' konopu leker.

³ Angenupili ye mare ongo nando temane tokolie ningendo: "Nu sike ungumu paa ambolko kondoko, nuni ungu sikema paa pilku liku teko moleno." niringi pilipulie na paa konopu sirindu.

* **1:1:** Jono Talo Sipemo 1-2*.

⁴ Nanga ambolangomane ungu sikema pilku liku teko molemele mele pilipulie konopu silio mele paa olandopa.

5-8 *Ye Gayasini Tepa Kondorumu Temanemo*

⁵ Nanga angenu peangamo, angenupili nunge koleana olemelema sike paa ponenge lemele nalo eno paa liku tapondoko nokoko molenomonga paa teko kondoleno.

⁶ Nuni eno konopu mondoko nokoleno mele enone Kirasinge talape yemboma[†] ningu siringi. Nuni 'Pulu Yemonga kongonomo tekero.' konopu leko 'Aulkena langi noliku pang.' ningu liku tapondonu liemo papu.

⁷ 'We ulsu molemele yembomane[‡] naa liku tapondangi.' ningu kanu yema eno 'Yemboma Yesusinge imbi paa piliengi!' ningu ,enonga pulu koleama munduku siye kolko, andolemele.

⁸ Akumunge olione kanu yema lipu tapondopo langi sipu 'Ulkemanga peangi.' nilimolo kinie papu. Enone 'Ungu sikemonga kongono telemelemonga lipu tapon-damili.' nimbu aku teamili.

9-11 *Ye Dayoterepisini Tepa Kenjerimu Temanemo*

⁹ Kirasinge yembo talapemo pepá te topo sirindu nalo Dayoterepisini yu 'enonga ye awilimu molombo.' konopu lepa molemo yemone olionga ungume naa pilipe limo.

¹⁰ Akumunge na eno molemelena ondu liemo yuni olionga ungu bulkundu nindilimo mele nimbu para simbo. Akumu mindi molo. Yuni angenupili ponenge leko olemele kinie 'Okomeleye?' nimbe ki naa lipe "Pea molamili." naa nimbe, yembo ponenge olemelema "Pea pe-pamili waa." nilimele kinie yuni "Naa mengo pang. Molo!" nimbe, Kirasinge yembo talape molemele ulkena makoropa pena pena telemo.

11-12 *Ye Demitiriasini Ulu Peangama Terimu Temanemo*

¹¹ Nanga angenu peangamo, ulu kerime kanoko manda manjiku naa teyo. Ulu peangama mindi kanoko manda manjiku teani. Yembo te ulu peangama telemo yembomo Pulu Yemonga yembomo molemo. Yembo te ulu kerime telemo yembomone 'Pulu Yemo kinie tapu topo molambili.' ou naa nimbe yu molemo mele tondolo mundupe naa pilierimu.

¹² Yembomane ye Demitiriasi 'yu ye peangamo' nilimele. Yuni tepa kondolemo mele ungu sikemone lipe ora silimola. Nane kepe ungu sikema mindi nilio nu pilino yemo molio kanumu nane 'Yu molopa kondolemo.' niliola.

^{† 1:6:} bokumunge alsena anjokondo "43. sios". ^{‡ 1:7:} bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain".

*13-15 Pep Topa Pora Sipelie Ungu Wallo-Kolte Torumu
Ungume*

¹³⁻¹⁴ Na ungu awisili pepá topo silke nalo ‘olto paa kamu konopu awili tepo sipulu molambili kene nu molenona ombo mongone kanopo nu-kinie ungu nimbu sipu molambo.’ nimbu pilipulie pepá naa toli siye kolkoro.[§]

¹⁵ Nu konopu pe nipili molani. Nunge yembo pulu lemomane “Nu molou.” nilimele. Nuni olionga yembo pulu lemo nu-kinie molemelema yu-mele-mele imbi leko “Olione ‘Eno molaa.’ nikimulu.” nieni.

„Aku pea nikiru..”

JUTU

JUTUni Pepá Topa Mundorumu Bokumu

Jutuni I Pepá Topa Mundorumumunge Ungu Pulu Mare Imbi "Jutu niringi akumu ponjiku niringi (Kewa ungune we "Jut" niringi). Ipuru ungune "Juda" ningu, Giriki ungune "Judasi" niringi. Ye Judasi te Yesusi lipé yunge opa-puluema sirimu ye Judasi Isikeriote. Kanu yemo ou kolorumu kanumu. Judasi te Yesusi lombili andoli ye te, pe Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipé mundorumu yemanga ye tela molorumu. Kanu yemo yunge ungu mare LLuku 6:16, Lipé Mundorumu Yema 1:13 kinie molemo.

Judasi te Yesusi angenu Judasi. Yunge ungu mare Mateyu 13:55, Mako 6:3 kinie molemo. 'Kanu yemo yuni i pepámo torumu.' konopu lemele. Jutu kolomongo kanga 1 kana. Jutu kinie Jemisi kinie angenunguluselo, kanu angenunguluselo Yesusinge angenuselo niringi ungu mare Mateyu 13:55, Jono 7:3-10, Lipé Mundorumu Yema 1:14, Ou-Korini 9:5, Gallesia 1:19 kinie molemo.

Jutuni yembo namele i pepámo topa sirimuye? Mimi sipu naa pilimolo. Kolomongo 1 kolea te naa nimbe, Juda yemboma molo Juda naa molko yembo lupema naa nirimu. 'Lapa Pulu Yemo kinie Yesusi Kirasiselonga yemboma topo sikiru.' mindi nirimu.

I pepámo kinie Pe-Pita kinie telu sipe mele; Kirasinge yemboma toko siringilimunge ungu pulumu telumu. Pe-Pita kolomongo awili 2 kinie Jutu kolomongo 4-18 kinie sike paa nondopa telu sipe mele. Pe-Pita 2:1 kinie Jutu 4 kinie paa kana. Inie yakondo gomo 1225 Pe-Pita pepámonga ungu pulumu kananila. Jutuni 'Kirasinge yemboma temane peangamonga opa puluemanga ungume naa piliengi!' nimbendo i pepámo torumu. Jutu 3 nimbendo: "'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo aulke telumu mindi Pulu Yemone olio yunge yemboma sirimu. Olio 'Sike.' nimbu tondolo mundupu pilimolo ulu akumu yembo tene manda alowa naa temba.' nlimo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

1-25pali ENO 'SIKE.' NINGU TONDOLO MUNDUKU PILIMELE MELE PAA MIMI SIKU PILKU MOLKO, TEMANE PEANGAMONGA OPA PULUE YEMBOMANGA UNGUMU NAA PILKU BULU SIENGI UNGU MARE

1-2 Jutuni I Pep mo Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Na Jutu, Yesusi Kirasinge kongono tendeli kendemande ye te, na Jemisinge angenuni i pepámo topo,

„Pulu Yemone, “Nanga yemboma molangi waa.” nirimu yemboma, Lapa Pulu Yemone konopu mondopa, Yesusi Kirasini nokolemo yemboma i pepámo topo sikiru.

² „Pulu Yemone, enone walse walse ulu mare teko kenjingé kinie eno kondo kolopa “Mindili nangi.” naa nimbé mele kinie, ‘Eno konopu pe nipili taka liku molangi.’ nilimo mele kinie, eno konopu mondopa molopa, anjo yando konopu mondonge ulu pulumu silimo mele kinie, olandopa olandopa pupili.

*3-19 Temane Peangamonga Opa Puluema Kirasinge Yembo Talapena Oringi Yemboma Molko Kenjingé Mele Ungu Te**

³ Paa nanga pulu lemo yemboma, i pepámo eno topo simbondo Pulu Yemone na kinie eno kinie olio lipe tapondopa, mindili nolemela aulkena wendo lipe, yu-kinie pea molopo kondomolo aulkena lipe mondolemo mele†

‘Pepá topo nimbu siembo.’ nimbu tondolo mundupu konopu liendu. Nalo altopo pilipulie kinié pepá topo eno nimbu simbo tekero akumu ‘Sike.’ ningu tondolo munduku pilimele ulumu‡ „Pulu Yemone, ou yunge yemboma paa kamu walsikele sirimu kanumu “Manie naa pupili. Akumu yembo tene paa alowa naa tepili.’ ningu nokoko kondangi.’ nimbu ‘pepá te topo simbo.’ nimbu pilipulie i pepámo ya lkisipu tombo tokoro.

⁴ Kanumunge pulumu isipe: eno Kirasinge yembo talapema molemelena ye mare kiyengo ningu ongo molemele, kanu yemando Pulu Yemone koronga ou nirimu, yunge bokune molemo mele, nimbendo:

‘Kanu yemanga kote walemo wendo ombá kinie

“Teko kenjeringi kene

kolea kerine puku molko kenjengi!” nimbo.’§ nimbe bokune molemo kanumu. Eno Pulu Yemo liku bulu siku molko kenjiku, yunge ungume alowa teko, ‘Yuni yemboma we kondo kolopa lipe tapondolemo temane peangamo manie pupili.’ ningu alowa teko, Aku temanemo munduku siye kolko kolo wangoko, ‘Pulu Yemone yemboma we kondo kolemomonga olio amboma kinie wa ulu kerinele temolo kinie olio we kondo kolopa uluri naa temba.’ ningu aku teko mindi molemele.* Kanu yemane olionga Ye Awili Tondolo

* **1:2:** Pe-Pita 2. † **1:3:** bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. ‡ **1:3:** bokumunge alsena anjokondo “8. bilip”. § **1:4:** Kanu ungumu ou niringi bokune molemo mele mimi siku naa pilimele. * **1:4:** Romo 6:1-7.

Olandopa Ye Nomi Yesusi Kirasimu[†] liku bulu siku "Yu uluri molo." nilimelela. „Kanu yema eno molemelena ongo molko aku siku telemelemonga pilipulie i pepámo tokoro..»

⁵ Awilimuni yunge „Isirele, yemboma lipe tapondopa ‘mindili nongo moloringi, kolea Isipi wendo lipe meli purumu akumu eno pilimele nalo ‘Altoko piliengi!’ nimbu pepá topo aku temanemo altopo topo siembo. Awilimuni eno wendo lipe meli pupelie nirimumuni, pe ‘Yuni olio lipe tapondomba.’ ningu tondolo munduku naa pilku ,yu liku bulu siringi, yembo awisili topa kondorumu akumu eno pilimele nalo altoko piliengi!‡

⁶ Mulu koleana angello mare Pulu Yemone ‘eno mele mare nokangi.’ nimbe tondolo te sirimu melema taka liku naa nokoko, moloringi koleamo munduku siye kolko anjo puringi angellomanga temanemo pilimele akumu altoko piliengila! Aku teringimunge Pulu Yemone eno ka sipe, lepa mindi pumbe ka senene ka topa, kolea paa sumbulu toline lipe suku mundorumu. Pulu Yemonga kote wale awilimu wendo ombámonga nokoko molemele.§

⁷ Kanu angellomane teko kenjeringi mele kolea awili Sodomo Gomoraselo kinie, aku koleaselonga nondopa lierimu kolea mare kinie, kanu koleamanga moloringi yembomane aku siku teringila. Kanu yemboma andoko wapora toko, ambomane amboma kinie ulu kerinele teko, yemane yema kinie ulu kerinele teko, aku ulu paa kerime teringi kanumu.* Kanu yemboma tepe alieli nomba pepa mindi pulimo tepemone topa kalorumu. Aku temanemo altoko piliengila! Eno teko kenjeringimunge „Pulu Yemone, mindili sirimu aku ulumuni ‘ ‘Olio manda manjipu temolo kinie Pulu Yemone olio aku sipe tepa kenjimbe.’ ningu piliengi!’ nimbe liepi liepi tolemo.†

⁸ Aku siku mele „eno-kinie ne molemele, yema „enonga konopu teko embambo sindinge telemele kanu yemane, aku siku ulu kerimu telemele. Uru kumbu lupe lupe mare teko kanokolie eno enono enonga kangikundu ulu kalaro mololime telemele. ‘‘Pulu Yemo kinie namba pelemo yembo awilime kinie, akumenga ungu mane tene olio naa nokolemo.’ ningu liku su siku, mulu koleana „angello, tondolo pulimo awilime ungu taka tondolemele.

⁹ Nalo „kanu yemane angelloma ungu taka tondolemele mele, angellomanga ye nomi awili Maikelene kepe‡ naa

† **1:4:** bokumunge alsena anjokondo “6. Bikpela”, “23. Krais”. ‡ **1:5:** Wendo Oringi 12:51, Kambu 14:26-35. Ou-Korini 10:5-11, Ipuru 3:16-4:2 kananila.

§ **1:6:** Pe Pita 2:4. * **1:7:** Ou Pulu Pulu 19:1-24. Pe-Pita 2:4-10, LLipai 18:22-23, 20:13, Romo 1:26-27, Ou-Korini 6:9. † **1:7:** Ou-Korini 10:6. ‡ **1:9:** Lipe Ora Sirimu 12:7, Deniele 10:13,21, 12:1.

terimu. Maikele kinie depelemo§ kinie "Mosinge onomo liembili." ningulu kerepale niringili kinie Maikelene yuntu "Depelemo, nu teko kenjikinu mele nu iri topo ungu taka tondambo." nimbe ,tembando paa pipili kolopa, naa terimu. Yuni ,depelemondo, nimbendo: "Teko kenjikinumunge Awilimuni nu iri topa "Teko kenjikinu." nipili!" nirimu.*

¹⁰ „Maikelene Setene iri tombando pipili kolorumu, nalo ne ,eno-kinie molemele, yemane ungu marenga pulume pilku sundulimele ungume 'Ungu kerime.' ningu ungu taka tondolemele. „Eno mele takeramane telemele mele telemele., Mele takerama ulu te tengendo konopu kimbú naa siku walu telemele. Aku siku konopu kimbú naa siku ulume walu andoko telemelemonga eno melte molo yembo te topa kondomba aulkena pulimele kinie mindili nongo kolemele. Kanu yema aku sipe. Mele takeramane ungu wallo-kolte pilkulie andoko telemele mele kanu yema enonela ungu wallo-kolte mindi pilkulie walu ulume teko ungume nilimele akumunge eno mindili nonge aulkena pungela.

¹¹ Eno paa mindili nongo molko kenjing! Kénene terimu mele† eno aku siku telemele. „Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye, Bellamene tepa lawa terimu mele‡ eno aku siku , 'Yemboma lipu tapondopo kongonomo we teamili.' naa ningu,, 'Kou mone liemili.' ningu ulume telemele. Ou „Pulu Yemone "Yemboma nokangili." nimbe Mosisi Eronoselo mako topa tondolomo sirimu yeselonga, ungume ye Korane "Naa pilimbo." nimbe karaye terimu mele ne yema ,aku siku Pulu Yemo teko kenjilimelemonga, Kora kinie, Kora kinie teko kenjiku kara puringi yema-kinie topa kondorumu mele§ ne yema kepe Pulu Yemone "Mindili nongo kolangi." nimbéla.

¹² Ereli te yembo tengateng kagine telemo kinie yembomo kapola naa molemo, molo nona andoli sipi te nona pulimo kinie kou te ne sipimu topa bulsumbendo nona manie pelemo, aku sipe mele, eno Kirasinge yemboma anjo yando konopu mondoko, telune langi nongo molemele kinie kanu ,kolo toli, tapu yema eno enono tapu teko, eno ,Kirasinge yemboma, molemelena puku pea molko kalaro mololi

§ 1:9: Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". * 1:9: Aku teringimunge temane te Pulu Yemonga bokune naa molemo. Pulu Yemone Mosisi ono terimu temanemo UnguManema 34:5-6 molemo. † 1:11: Kénene Pulu Yemonga ungumu naa pilipe mumindili kolopalie terimu temanemo Ou Pulu Pulu 4. ‡ 1:11: ungu pulumu Pe-Pita 2:15-16**. § 1:11: Korane terimu temanemo Kambu 16:1-3,31-35.

ulume teko, eno enono molko langi awisili kinie no awisili nongo tengendo pipili naa kolko we nolemele.* „Kupe topa pombera tolemo kinie kanokolie ‘Lo tomba.’ ningu konopu siku nokoko molemele nalo, poporomene kupema we topa meli pulimo mele kanu yema aku silime molemele. Unjo te mongo naa topa kolemo kinie pulu akuku ltelemele mele eno aku siku molemele. Eno wale talo siku kolemele yema. „Aku sipe yemboma lipa tapondomba ungu te kanu yemakinie naa pelemo.”

¹³ Poporome tolemo kinie nomu kusa bea lepa anjo yando pulimo mele eno aku siku ulu kerime tengendo pipili naa kolko we telemele. Noma amáme melemele kinie yembomane kanolemele mele enone pipili naa kolko ulu kerime telemele mele aku sipe mona lemo. Kombukandipi mare enonga aulkena naa puku aulke lupemanga andoko pulimelemonga „Pulu Yemone, kanu kombukandipime kolea sumbulu topa paa pombera tolemo kolea keri te mako topa ‘Pangi.’ nirimu kanu kombukandipime mele ne yema aku siku molemelemonga akune pungela.

¹⁴⁻¹⁵ Inoke yu pulu pulu anda kolepa Adamenga moloringi yemanga yepoko pakera sipemonga molorumu yemo, yu Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungu te pilipelie kanu „kolo toli, yemando nimbendo:

“Kaname!

Awilimu yunge „angello, kake teli
tausini paa awisili-kinie okomo.
Yu yembomanga pali kote tendepa,
yunge ungumu naa pilku liku bulu siku,
yu kanopa keri kanolemo ulume
telemele yemboma kinie,
yunge ungumu naa pilku
ulu pulu keri telemelane
yu ungu taka tondoko ungu kerime
tondolo munduku nilimele yemboma kinie
“Eno teko kenjeringi ulumenga pundu toko
mindili nangi.” nimbé.”†
nirimu.

¹⁶ Ulu „peanga, mare kanu yema-kinie wendo olemo kinie alieli konopu keri panjiku “Ulu kerime.” ningu “Teko kenjikimili.” ningu,aku siku ungu awisili nilimele. Eno enono konopumuni pilku ‘Isipu temolo kinie konopu simolo.’

* **1:12:** Ou-Korini 11:18-21, Pe-Timoti 2:17. † **1:14-15:** Inoke molopa terimu temanemo Ou Pulu Pulu 5:18,21-24 molemo nalo i ungumu akune naa molemo. Boku te, “Boku Inoke” nilimele, akune sukundu 1:9, 5:4, 27:2 i ungumu mele molemo. Mano yembomane “Boku Inoke akumu Pulu Yemonga ungu tela.” nilimele.

ningu pilimele ulu kerime mindi teko, eno kara puku eno enono kapi nengu imbime liku ola munduku, 'Yembomane olio mele mare siengi.' nengu kondi toko nengu pangu singendo yemboma kapi nengu "Eno yembo peangama." nilimele.

17-23 Enonga 'Sike.' Ningu Tondolo Munduku Pilimele Ulumuni 'Tepa Tondolo Mundundopili.' Ningu Molangi Ungu Te

¹⁷ Nalo paa nanga pulu lemo yemboma, olionga Awili Yesusi Kirasini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipé mundorumu yemane[‡] ou niringi ungu te pilieringi mele altoko pilieŋgi! Pe wendo ombá mele ou nengu sikulie

¹⁸ eno 'Kirasinge yembomando, ningendo: "Yesusi kelepa ombá kinie mulu maselo pora nimbé, walemo nondopa wendo ombá kanu walemanga ye mare ongo 'Pulu Yemonga ungume, ungu taka tondoko ,liku bulu siku,, enonga konopumuni pilinge ulume Pulu Yemone kanopa keri kanomba ulume mindi teko, 'Sumbi sipu molamili.' ninge yemboma, ungu taka tondoko, tengē."[§] niringi kanumu altoko piliee.

¹⁹ 'Yesusini lipé mundorumu yemane pe aku sipe yema wendo onge niringi mele, kinié kanu yema eno molemele ongo molko, eno Kirasinge talape yemboma toko bulu-balú siku 'lupe lupe molangi.' nilimele. Kanu yema ya ma koleana we yembomane pilku telemelé mele mindi teko, Mini 'Kake Telimu, konopune naa molemo yema molemele.

²⁰ Nalo nanga paa pulu lemo yemboma, enonga 'Sike.' nengu tondolo munduku pilimele ulu paa kake teli ulume Pulu Yemone yuyu sirimu akumuni enono tondolo paa olandopa pumbe ulume teko, Mini Kake Telimu konopune molopa lipé tapondolemomonga 'Pulu Yemo,-kinie ungu niengi.

²¹ 'Olionga Awili Yesusi Kirasi om̄ba eno kondo kolopa mindili silke ulume mundupe siye kolopa, eno alieli konde molko kondoko mindi punge ulu pulumu^{*} simbendo ombá.' nengu nokoko molkolie[†] 'Pulu Yemone eno konopu mondolemo mele paa kamu konopu mondopa mindi pupili.' nengu mimi siku pilku, yu-kinie nondoko puku molangi.

²² Yembo mare 'Sike.' nengu tondolo munduku pilieringi mele kelko konopu talo tepa pepili molemele yemboma kondo kolko ,liku tapondoko,,

[‡] **1:17:** bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". [§] **1:18:** Pe-Pita 3:3, Ou-Timoti 4:1, Pe-Timoti 3:1-5. ^{*} **1:21:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip". [†] **1:21:** Ou-Pita 1:3.

²³ yembo mare tepe koleana punge telemelema lkisiku yando liengi! Yembo mare ‚teko kenjinge kinie kanokolie, kondo kolko liku tapondangi. Liku tapondongendo ‚Olione kepe mindili nomolo ulume temolo.’ ningu, pipili kolko, enonga ou-konopumene pilku teringi ulu pulu kerimene enonga mulumbalema kepe kalaro mondorumu kalaroma molemo mulumbalema paa kanoko keri kanokolie, kanu mele kalaro molemo melema ‚Pulu Yemone kanopa keri kanolemo melema.’ ningu, ambolongendo ‚Olio kalaro te mondomba.’ ningu kanu yemboma paa mimi siku kanoko liku tapondangi.

24-25 Pulu Yemonga Imbimu Lipu Ola Mundundemili Ungu Te

²⁴ ‘Eno ulu pulu keri tene naa ambolopa topa manie naa mundopili. Kirasi tondolo munduku ambolko, munduku siye naa kolangi.’ nimbe eno manda nokopa kondopa, pe yu mongo lipe simbe ulu te konopune paa naa pepili[‡] konopu awisili siku molangi eno yu molemo kolea tondolo pa teline manda memba pupe,

²⁵ aku sipe manda temba Pulu Ye telumu mindi molemomone olionga Lipe Tapondopa Mindili Nolemela Aulkena Wendo Limo Yemo[§] yu, olionga Awili Yesusi Kirasini olionga nimbe tenderimumunge aku sipe molemo Pulu Yemonga imbi paa ola molopa, melemanga pali yu paa ye nomi awili olandopa molopa, yu tondolo awili tepa pupe, namba pelemo yembomanga pali yu namba olandopa pepa, yu awili tepa pa telimu-kinie molopa, koronga-ou mulu maselo naa liepili kepe yandopa kinié kepe pe pe kepe aku sipe molorumu mele we molopa mindi pulimo pumbemonga yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili. Sike aku sipe tepili.

‘Aku pea nikiru..’

[‡] **1:24:** Kollosi 1:22, Epesasi 1:4, 5:27.

[§] **1:25:** bokumunge alsena anjokondo

“21.3. Man Bilong Kisim Bek Yumi”.

LIPE ORA SIRIMU **Pe Wendo Ombá Mele Kirasini Jono Ou** **LIPE ORA SIRIMU Bokumu**

Bokumunge Unku Pulu Mare

I bokumu ye Jonone torumu (1:1,4,9, 22:8). Nalo Jono temonje? Yembo awisilini pilkulie 'I ye Jono yu Yesusini "Nanga kongonomo tende-paa." nimbe lipe mundorumu yemanga ye Jono.' ningi pilimele (Mateyu 10:2). Aku liemo Temane Peangamo kinie pepá yepoko kinie i bokumu kinie ye telumuni torumu.

Jonone i bokumu torumumunge ungu pulu te i-sipe: Romo ye paa awili kumbine Sisamone nimbendo: "Pulu ye te molio kene nokolio yembomane pali na kapi ningi popo tangi." nimbe ungu te nimbe panjerimu. Nalo Juda yemboma kinie Kirasinge yemboma kinie enonga Pulu Ye telu mindi 'Pulu Yemo' ningi popo toko kapi ningi imbi liku ola mundundoringimunge "Sisamo paa naa popo tomolo. Molo." niringi. Kirasinge yembomane "Molo." niringimunge Romo gapomanomone enonga yembo awisili mindili sipe ka sipe eno tepa kenjerimu. Jono kepe nomune kolea kanga te lierimu akune ka sipe panjerimu. Akune pepalie i bokumu torumu (1:9).

Jonone pepá torumu ungume yuyu konopuni pilipelie naa torumu. Yesusini yu lipe ora sirimu ulume kanopalie pepá torumu (1:10-11). Kanu ulu kanorumumenga ulu mare olío naa molamili ou sike kamu wendo orumunje, naa pilimolo. Ulu mare sike pe wendo ombánje (1:1). Nalo ulu mare kinie mele mare kinie kanoru mu akume sike melema molonje. Unku ikoma perimu. Unku paa awisili unku iko torumu, akumenga unku pulumu yembo marene unku awisili kerepale nilimele.

Kurumenga nomi Setene yu sike tondolo pulimo nalo yunge tondolomo manie purumu pumbe; Pulu Yemonga Sipisipi Walomonga tondolo olandopamo sike paa pelemo pembamo. Pulu Yemonga opa-puluema wendo onge, umbune mare sike wendo ombá nalo Yesusi sike walse ombo Setene kamu-kumu topa manie mundupe yunge yemboma lipe meli pumbela, yu kinie pea kamu molopo kondomolo. 'Akumu pilkulie Kirasinge yemboma Yesusi tondolo munduku ambolko molko, unku talo pea naa pilku, unku sikemo munduku siye naa kolko, taka liku molangi.' nimbe pepá torumu. Unku mare i-siku kanoko pilieni: 2:10, 3:10; 2:13, 6:9; 2:14-15.

Pulu Yemo Yesusiselo kapi ningi elonga imbi liku ola mundundoringi unku awisili molemola. Umbu-ungune

topele tomolondo pererimulu nalo ungu paa peangama. Paa kanokolie aku sikula elo kapi ningu imbi liku ola mundundeyo! I ungume kanangi: 4:8,11, 5:9-10,12,13 ekendo, 7:10,12, 11:15,17-18, 12:10-12, 15:3-4, 16:5,7, 19:1,5-7.

Ungu pulu pokore boku ambolkonomonga alsena anjokondo "24. laip", "44.3. Pulu Yemonga Sipsip Walomo" molemo.

Ya ungu pulumu pora nikimu.

Kolomongo Awili 1-3 KIRASINGE YEMBO TALAPE YEPOKO PAKER A MOLORINGINE JONONE PEPÉ TOPA MUNDORUMU UNGUME

1:1-3 Boku Tombando Pulu Polopa Torumu Ungumu

¹ Pe wendo ombá mele Pulu Yemone 'Yunge kendemande yemboma piliengi!' nimbe Yesusi Kirasi lipa ora sirimu mele inie molemo. 'Olio piliemili.' nimbe Yesusi Kirasi yuni yunge angellomo na yunge kendemande ye Jono molorundune lipa mundorumu.

² Nane kanoruntu mele pali nimbu para sikiru. Pulu Yemonga ungume kinie, Yesusi Kirasini "Pulu Yemone nilimo ungume sike ungume." nilimo mele kinie, lipa ora sikiru.

³ Pe wendo ombá mele ibokune nimbe silimo yemboma pilku molangi mele kanoko ningu singe yemboma kinie, bokune molemo ungume konopune mondoko pilimele yemboma kinie eno malo. Nambemune, ulu wendo ombá nilimoma nondopa wendo ombámonga kanu yemboma eno malo.

1:4-8 Jonone "Molko Kondaa." Nirimu Ungumu

⁴ Eno kolea Esia poropinji Kirasinge yembo talape* yepoko pakera molemelena na Jonone i pepámo topo sikiru.

We kondololi ulu pulumu kinie konopu pe nili ulu pulumu kinie eno kinie pepili. Ou molorumu, kinié molemo, pe ombá Pulu Yemone† aku ulu puluselo sipili. Kanu yemo molopa koleama nokolemo koleana wendo olemele mini yepoko pakerane aku ulu puluselo siengila.‡

⁵ Yesusi Kirasi, Pulu Yemonga ungume kolo naa topa sumbi sipe nimbe silimo yemo, yembo kololime lomboroko ola molonge yembomanga yu kumbi lepa lomboropa ola molorumu yemo, ma koleana pali molemele ye nomi awilimenga ye nomimu molopa nokolemo ye nomi paa awilimu, yuni aku ulu puluselo eno sipilila.

* **1:4:** bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † **1:4:** inie anjokondo 1:8, 4:8, 11:17, 16:5, Wendo Oringi 3:14-15. ‡ **1:4:** inie anjokondo 1:16, 3:1, 4:5.

Olio konopu mondolemo yemo, yuni yunge meme 'olionga' nimbe ondo lenderimu mememone olionga ulu pulu kerime 'Manie pupili.' nimbe kulu tondopa,

⁶ 'Yunge Lapa Pulu Yemonga kongonomo tendangi.' nimbe 'Olio yu-kinie melema nokopo molopo, Pulu Yemo popo tondoli yemboma§ molangi.' nirimu yemo,* yunge imbimu taki-teki paa ola molopa, yemboma nokomba tondolomo yu-kinie kamu-kumu pepa mindi pupili. Aku sipe wendo opili.

⁷ Kaname! Yu kupena molopa ombá tepe molemo. Ombá kinie yembomane pali enonga mongone kanonge. Yu toko kondoringi yembomane kanongela.

Yu ombá kinie
ma koleana yemboma pali kola awili teko tengé.
Sike aku sipe wendo ombá.

Aku sipe wendo ombá.

⁸ Tondoloma pali yu-kinie pelemo Pulu Ye Awilimuni nimbendo: "Na ou kumbi lepo molorundu pe akilipu molombo yemo." nikimu.† Kanu Yemo yu kinié molemo mele ou molorumu, pe ombá yemo.‡

1:9-20 Jonone Kirasi Kanorumu Temanemo

⁹ Na enonga angenu Jono, eno-kinie olio Yesusinge yemboma molemolomonga mindili nombo umbune melemolo. Mindili molo umbune te wendo olemo kinie 'Olio mindilime we namili.' nimbu tondolo mundupu molopo, olio Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo talapena§ molemolo yemboma. Na Pulu Yemonga ungume yemboma nimbu sipu, Yesusinge temanemo topo siliomonga na ka siku nomu-kusana sukundu ma kanga lemo akumu 'Kolea Patemosi' nilimele akune ka siku mengo oringi molio.

¹⁰ Awilimunge wale te wendo orumu kinie* Mini Kake Telimuni na molorundune om̄ba na ambolorumu kinie nanga bulkundu ungu tondolo te, biyukele mele, pilierindu.

¹¹ Aku ungu nirimumuni nimbendo: "Nu mongone kanoni mele pepána tokolie Kirasinge talape yepoko pakera, Epesasi kinie Simena kinie Pekamame kinie Tayataira kinie

§ **1:6:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". * **1:6:** Wendo Oringi 19:6, Ou-Pita 2:9, inie anjokondo 5:10. † **1:8:** Giriki ungune kinie Ingillisi ungune kinie enonga ABD allipapete lleta pilkulie kumbi lepa lletamo kinie akilipe lletamo nimbe molemo. Umbu-Ungune aku telemelanje "Na A kinie Y kinie molio." nimbu tolemela nalo yembo awisili imbi naa kanoko ABD naa pilkulie akumunge pulumu naa pilimela. Iungumu 1:8,17, 21:6 Pulu Yemone nimbe, 22:13 Yesusini nirimu. 1:17, 2:8, 22:13, 21:6 kananila. ‡ **1:8:** yakondo 1:4*. § **1:9:** bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". * **1:10:** Lipe Mundorumu Yema 20:7 wale melenje. Aku liemo Koro Awili Sande te.

Sadisi kinie Pilladepia kinie LLadosia kinie, aku taonomanga Kirasinge yembo talape molemelemanga pepá toko mundeni." nirimu.

¹² 'Nawene nikimunje?' nimbu bulkundu topele topo kanorundu kinie kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera lierimu kanorundu.

¹³ Kanu llamema lierimu suku-singine ye te angilierimu, yu mana ye none teli te,[†] yu ye nomi telemele mele wale-pakoli sulu te pakopa kimbu aki topa, kou-gollone teli kako te luwine torumu.

¹⁴ Yunge pengemo kinie penge indi pali paa kake telimu, yu kongi sipisipimenga indi kinie[‡] kalopera kinie akuselo kake telemo mele terimu. Yunge mongoselo tepe mele tondolo pa terimu.

¹⁵ Yunge kimbuselo kou-kopa tepena kalemele kinie[§] tondolo pa telemo mele pa terimu. Yunge ungumu no topa ungu nilimo mele ungu nirimu.

¹⁶ Yunge ki umbukundu kombukandipi yepoko pakera ambolorumu. Opa teli lou-pulse ekendo ekendo pea ne nolimu yunge kerena perimu.* Enane tondolo mongo takele telemo mele yunge kumbikeremo aku sipe none terimu.

¹⁷ Nane yu kanorundu kinie na yembo kololi none telimu yunge kumbikerena sumbi sipu tamalu perindu. Kanu kinie yuni yunge ki-umbukundu na ambolopalie nimbendo: "Nu pipili naa kolou. Na Kumbinemo Pe Akilipemo.[†]

¹⁸ Na Konde Mololimu. Ou sike kolorundu nalo kinié na kamu konde molopo mindi pulimu molio kanumu. Na kololi ulu pulumu kinie kololi yembomanga koleamo-selonga[‡] kimu ambolio.

¹⁹ "Akumunge nu kanokono mele temanema pepána tani. Ulu kinié wendo olemoma kinie pe wendo ombá ulume kinie pepána tani.

²⁰ Kombukandipi yepoko pakera kinie kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera kinie kanonu akume ungu iko mele akumenga ungu pulumu isipe: Kombukandipi yepoko pakera nanga ki-umbukundu ambolondu akume na Kirasinge yembo talape yepoko pakeranga angelloma;[§] tepe-

[†] **1:13:** bokumunge alsena anjokondo "32.3. Pikinini Bilong Man". [‡] **1:14:** Kongi sipisipi kurumulúmenga indi kalaro molemo kinie sike kurumulú molo kake naa molemo, nalo sipisipi te ambolko kangine nondopa indimunge pulumu kanokolie 'Akumu paa kake, kalopera mele lemo.' ningu kanolemela. [§] **1:15:** Kou-kopa lakoko kalemele kinie akumu no a lepa kariy pa gall si mele paa tondolo pa telemo.

* **1:16:** inie anjokondo 2:12,16. † **1:17:** inie 1:8* ‡ **1:18:** inie anjokondo 6:8, 20:13-14. **§ 1:20:** Sike angelloma molo talapema molo talape yepoko pakera nokoringi tapu ye yepoko-pakeranje? 'Angello' nilimolo akumunge pulumu kolea tengen pupe enonga ye awilimunge ungume pupe nindilimo molo pupe kongono tendelemo yemo.

llame yepoko pakera akume Kirasinge yembo talape yepoko pakera." „nirimu.„

2

2:1-7 Epesasi Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundo-rumu Ungumu

¹ „Aku yemone aku nimbeline pe nando nimbendo:„

"Epesasi taono Kirasinge yembo talapemonga^{*} angel-lomondo[†] pepá toko i siku ningu mundoyo:

"Ye kombukandipi yepoko pakera ki-umbukundu ambolopa, kou-gollone teli tepe-llame yepoko pakera lemona andolemo yemone 'yundu nieni.' nimbu, nimbu mundukuru:

² Nuni[‡] teleno mele pali na kanolio. Kongonomo tondolo munduku teko, umbunema wendo olemo kinie munduku siye naa kolko tondolo munduku molemele mele[§] kanolio. Ulu pulu keri telemele yema kanoko paa keri kanoko telune andoko naa molemele mele kanoliola. Ye marene "Olio Yesusini lipe mundorumu yema^{*} molemolo." nilimele nalo kolo tolemele yema nuni 'Sikenje.' ningu apuruku pilku kanokolie 'Eno kolo tokomele.' ningu kanoleno mele kanolio.

³ Nanga imbimu ambolenomonga[†] yembomane nu teko kenjilimele nalo nu kanu umbunema we mengo nanga kongonomo siye naa koleno akumu na kanolio.

⁴ "Akumu peanga nalo nane nu kinie ungu te pelemomo niembo: Nuni ou pulu polko na mondoko pilkulie paa konopu mondorunu mele kinié aku siku na konopu naa mondoleno.

⁵ Ou-pulu-pulu na konopu mondoko nanga ungumu ambolorunu nalo kinié siye telemo mele pilku konopu alowa teko, ou terinu mele pilku altoko aku siku teani. Molo aku naa tenu liemo nu molonine ombolie nunge tepe-llamemo lemo koleana wendo limbo.

⁶ Nalo ulu peanga te telenomone nu lipe tapondolemo: Nu ye Nikollasi lombili pulimele yembomane telemele ulume[‡]

* 2:1: kolomongo awili 2-3 wale awisili pea, bokumunge alsena anjokondo "43. sios". † 2:1: 2:2* Angellomanga ungu pulu te yando 1:20. Ya angellomo nirimu

nalo yembo talapemo nokorunu yemondo manjipe naa nirimu. Kirasinge yembo talapemando pali nirimu. ‡ 2:2: inie 2:1**. § 2:2: inie 2:19. * 2:2: bokumunge alsena anjokondo "1. aposel". † 2:3: 13 bokumunge alsena anjokondo "28. nem". ‡ 2:6: inie 2:15. Kanu yembomane pilkulie 'Kirasi kinie umbu yembomane popo tolemele melema kinie lipu tere lepo pilimolo kinie uluri molo.' ningu Kirasinge yembo talapena molko umbu yembomane anjeringi we melema kepe kapi ningu popo toko, wa ulu kerinele teringi. 'Kirasinge yemboma molemolomonga aku sipu temolo kinie umbune te naa pemba.' ningu pilieringi.

paa kanoko keri kanoleno. Nane kepe Nikollasinge talape yembomane telemele ulume kanopo keri kanoliola.

⁷ "Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili. Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbemo 'Alieli molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomonga mongoma nopili.' nimbo. Aku unjomo Pulu Yemonga ponieno angilimo."§ ningu pepá toko Epesasi yembomanga nokolemo angellomo sieni." „nirimu.."

2:8-11 Simena Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

⁸ "Simena taono Kirasinge yembo talapemonga angelomondo* i siku pepá toko mundeni: "I ungu tokoromo ou kumbi lepa molorumu pe akilipe molomba yemonga† ungumu. Ou kolorumu pe lomboropa ola molorumu we molemo akumuni iungumu nimbe mundupelie nimbendo:

⁹ "Eno mindili nongo koropa pupili molemele mele kanolio. „Sike kangikundu koropa pupili molemele nalo konopukundu kamakoma molemele.„‡ Yembo marene 'Juda yemboma molemolo.' nilimelemane enonga ungu taka tondoko ungu bulkundu nindilimele mele kanolio. Kanu yemboma paa sike Juda yemboma molo. Eno „kurumenga nomi, Setenenga talapena molemele yemboma.§

¹⁰ Eno mindili nonge mele pilku mini-wale naa mundengi. Depelemone* eno yembomanga mare 'Na munduku siye kolangi.' nimbe ka ulkena panjimbe kinie wale rureponga talo eno mindili nonge. Pe na munduku siye naa kolko nanga yemboma molkolie kamu kolongi liemo nane 'Eno mele kaloli siembo.' nimbu alieli molko kondoko mindi punge ulu pulumu simbo.†

¹¹ "Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili. Enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo 'Yemboma wale talo siku kolangi.'

§ 2:7: Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22-24. Adamene terimumunge Pulu Yemone olio pali kanu unjo mongoma 'naa nangi.' nirimu. Nalo yunge koleana pumolo yemboma 'nangi.' nimbé. Inie anjokondo 22:2,14,19, LLuku 23:43, Pe-Korini 12:3; bokumunge alsena anjokondo "24. laip - diwai bilong". * **2:8:** inie 2:1*.

† **2:8:** inie yakondo 1:17. ‡ **2:9:** Eno sike koropa pupili moloringinje nalo Yesusi pea tapu toko moloringimunge eno kamako mele moloringi. Aku nimbe nirimunje? Ya koropa pulime kamakoma moloringi nalo anjo 3:17 kamakoma koropa pupili moloringi. § **2:9:** inie anjokondo 3:9, Jono 8:37-47, Romo 2:17-29. Ou Juda yemboma sike Pulu Yemonga yemboma moloringi nalo pe mare Pulu Yemonga ungumu munduku siye kolko naa pilieringi-ne eno sike Juda yemboma naa moloringi. * **2:10:** Setene kanumu; bokumunge alsena anjokondo "9. devil". † **2:10:** bokumunge alsena anjokondo "24. laip".

nimbo kinie[‡] yu-kinie ulu te paa naa pepá.” ningu pepá toko Simena yembomanga nokolemo angellomo sieni.” nirimu.]

2:12-17 Pekamame Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

12 “Pekamame taono Kirasinge yembo talapemonga angelomondo[§] i siku pepá toko mundeni: “I ungume opa teli lou-pulse ekendo ekendo ne molemomo nosipe molemo yemonga ungumu topo mundukuru:

13 “Nu moleno koleamo na pilkiru. Nu Setene ye nomi kingi molopa nokolemo koleana moleno. Nalo na ambolko kondoko, na mondoko pilierinu mele ‘Naa piliembo.’ ningu na munduku siye naa kolorunu. Nanga ungume pipili naa kolopa yemboma nimbe sirimu ye Andipasi enonga kolea Simena, Setene akune nokopa molemo kolea kanune toko kondoringi wale kinie kepe na munduku siye naa kolko ‘Kirasi yu awilimu molo.’ ni naa nirinu.*

14 Nalo nane nu kinie kanopo keri kanolio ungu mare pelemo, akume isipe: Nuni na Kirasinge yembo nokoleno talapemonga ye mare Bellamene mane sirimu mele tondolo munduku pilku molemele. Bellamene ye nomi kingi Bellake mane sirimu mele isipe: “Nuni ‘Isirele yemboma molko kenjengi!’ ningu eno kondi toko, we melema ‘Olionga pulu yema.’ ningu popo toko kalemele langime nongo, wa ulu kerinele tengen mele aulke te liku ora sieni.” nirimu.[†]

15 Aku sikula nu kinie molemele yembo mare ye Nikollasi lombili pulimele yemboma ungume pilku limele mele[‡] aku siku ungume pilku likulie teko kenjiku molemele.

16 Akumunge nu akumu kanoko keri kanoko konopu alowa teani. Naa tenu liemo nane nu molonine ombo nanga opa teli lou-pulse kerena pelemomone[§] nu-kinie ombo opa tembo.

17 “Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili. Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo nane langi mena* lopi tepe lemomo simbo. Kou kake teli te, akumunge imbi konde te tombo molombamo, yembo te paa manda naa kanopa

[‡] 2:11: akumu ungu iko mele. Tepena topa mundumbe; inie anjokondo 20:14, 20:6, 21:8. [§] 2:12: inie 2:1*. * 2:13: Wale mare Romo ye paa nomi kingimuni Kirasinge yemboma ka sipe enondo nimbendo: “Romo ye nomi kingimu yu Awilimu.” ninge kinie ‘Ulsu paa.’ nimbo. Molo ‘Molo!’ ningi liemo ‘Kolangi.’ nimbo.” nirimu nalo marene “Molo! Kirasi yu Awilimu.” niringi kinie topa kondoramu.

[†] 2:14: Kambu 22-24, 31:16, UNGU Manema 23:4, Kambu 25. [‡] 2:15: inie 2:6, 2:6*. [§] 2:16: inie yakondo 1:16, 2:12. * 2:17: Wendo Oringi 16, Jono 6:30-35.

imbi simbe,[†] kou simbo limbe yembomo mindi kanu imbi tombomo kanopa imbi simbe.” ningu pepá toko Pekamame yembomanga nokolemo angellomo sieni.” „nirimu.”

2:18-29 Tayataira Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

¹⁸ “Tayataira taono Kirasinge yembo talapemonga angel-lomondo[‡] pepá toko munduku i siku nieni:

“I ungume Pulu Yemonga Malo,[§] tepe nolemo mele yunge mongomo tondolo pa tepa, kapa konde kariyápa mele minimaña telemo mele aku sipe kimbu pa telemo ye akumunge ungume.

¹⁹ Nu ulu telenoma kanolio. Nu konopu mondoko, na mondoko pilku, nanga kongono tendeko, umbunema wendo olemo kinie tondolo munduku molko, nu ou terinu mele maniendopa, kinié teleno mele olandopa, akumu nane kanolio.

²⁰ “Aku sike nalo nane nu kanopo keri kanolio mele isipe: Kolo topa “Pulu Yemonga ungu umbu tondolemoma pilipu nimbu silio.” nilimo ambo Jesepelé,* yuni nanga kendemande yemboma kondi topa mane sipelie nimbendo: “Wa ulu kerinele teko, we melemando ‘Olionga pulu yema.’ ningu popo toko langi kalemele langime nonge kinie papu.” nilimo[†] kanu ambomo iri toko “Pu.” naa ningu we molopili siye koleno.

²¹ ‘Yu wapora tolemo mele kanopa keri kanopa konopu alowa tepili.’ nimbu wale mare we molorundu nalo yu ‘Konopu alowa naa tembo.’ nimbe tepa kenjerimu mele we tepa molemo.

²² Akumunge nane ‘Yu kuru awili tepa topili.’ nimbo. Yu pea wa ulu kerinele telememe yema yuni ulu telemoma kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa tengi liemo ‘Mindili awili teko nangi.’ nimbola.

[†] **2:17:** “Kou kake simbo.” nirimu akumunge pulumu isipe: Yembo awisilinge langi koyoringi molo maku te tongendo ‘We yemboma naa wangí.’ ningu mako toko ‘Wangí.’ niringi yemboma yu-mele-meles eno kanolemele umbu-kou te siringi. Pe kanu koume mengo puku siringi yemboma “Sukundu waa.” niringi. We oringi yemboma “Molo!” niringi. Kinié enone olío “Wangí.” ningu pep te silimela akumu membo pupu silimela. [‡] **2:18:** inie 2:1. [§] **2:18:** bokumunge alsena anjokondo “32.2. Pikinini Bilong God”. ^{*} **2:20:** Ou-Kingime 16:31 nimbe molemo mele isipe: Isirele yembomanga kingimu ambo limbendo kolea lupe ambo te, imbi Jesepelé nili, lsimu. Pe Jesepelene popo torumu melema anjipe popo torumu kinie Isirele yemboma pali yu lombili puku akula teringi. Aku terimumunge Isirele yemboma molko kenjerengi kinie Pulu Yemone eno mindili sirimu. Pe yu tepa kenjerimumunge toko kondoringi temanemo Pe-Kingime 9:22,30-37 molemo. Aku temanemo pilipelie Pulu Yemone ya ungu iko topa “Jesepelé” nikimu. [†] **2:20:** 14 Ou-Korini 10:14-22; bokumunge alsena anjokondo “13. god giaman”.

²³ Yunge ambolangoma paa topo kondombola. Aku tembo kinie na Kirasinge talape yembomane kanokolie, ‘Nanga yembomane konopune pilimele mele kepe ulu te tengendo konopu mondolemele mele kepe nane apurupe kanopalie, enonga ulu telemelemanga yu-mele-mele mele kalomba.’ ningu pilinge.

²⁴ “Eno na Kirasinge yembo mare Tayataira taonona molko, kanu ambomonga ungu nilimoma yembo marene “Aku ungume Setenenga ungu tondoloma.” nilimele aku ungume naa pilku limele yembomando ungu te nimbo tekero. Umbune te pea ‘eno meangi.’ naa nimbo. Itelu mindi niembo:

²⁵ Eno mele ambolkomelema tondolo munduku ambolko molangi na wambo.

²⁶ “Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundupe, nane “Tei.” nilio ungume pilipe tepa molopili walemo pora nimbé kinie nane aku temba yembomo ‘Yembo talapema nokopili.’ nimbu namba simbo.

²⁷ Tatane na ‘Yemboma nokambo.’ nimbe namba sirimu mele yembo kanumu simbo kinie
yuni kanu yembo talapema
tondolo mundupe nokomba.

Mane telemene mingime
kopene tondolo toko nurupulu tolemele mele
yuniaku sipe enge nimbe nokomba.‡

²⁸ Kombukandipi kolea tangombando ipulueli-ou angilimo akumu kepe yu simbo.

²⁹ Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliepili.” ningu pepá toko Tayataira yembomanga nokolemo angellomo sieni.” ,nirimu.,

3

3:1-6 Sadisi Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundo-rumu Ungumu

¹ “Sadisi Taono Kirasinge yembo talapemonga angel-lomondo* i siku pepá toko mundeni:

“Pulu Yemonga mini yepoko pakera kinie kombukandipi yepoko pakera kinie ambolopa molemo yemone ‘Pepá toko mundeni.’ nimbu, nimbu sikiru. Yuni nimbendo:

“Nane nu ulume teleno mele pilipu kanolio. Yembomane ‘Nu konde moleno.’ nilimele nalo nu kolko pora sirinu.

² Nu uru naa peli makilku ola molou. Ulu peanga wallopalte telenoma ‘kamu manie naa pupili.’ ningu aku ulume

‡ 2:27: Konana 2:9. * 3:1: inie yakondo 2:1.

tondolo munduku altoko tei. Nuni teleno ulume nane kanolio kinie nanga Pulu Yemone kanopa peanga kanolemo ulume aku sipu mele naa kanolio kene aku tei.

³ Aku kene ungu ou pilku lsinu ungume altoko konopu kimbu siku pilku, pilku liku tenge panjiku konopu alowa tei. Molo altoko nu makilku ola naa molonu liemo na wa noli ye te olemo mele kiyengo nimbu nu molonine ombó. Ombó enamo nu naa pilku molani ombó.

⁴ "Aku nalo nunge kolea Sadisi yembomanga mare enonga mulumbalemanga 'kalaro naa molopili.' niringi. Eno kanopo peanga kanolio ulume teko molemelemonga mulumbale kake telime simbo pakoko na pea tapu topo molomolo.

⁵ Yembo te enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo eno mulumbale kake telime simbo pakonge mele aku sipe yu mulumbale kake telimu simbo pakopa molombala, kanu yembomonga imbimuconde molko mindi punge yembomonga imbime molemo bokune[†] pe pe kepe paa kulu naa tondombo. Tata kinie yunge angelloma kinie enonga kumbikerena yunge imbimu lepo 'Nanga yembomo.' nimbo lemo.[‡]

⁶ Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliengi!" ningu pepá toko Sadisi yemboma nokolemo angellomo sieni." ,nirimu.,

3:7-13 Pilladepia Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

⁷ "Pilladepia taono Kirasinge yembo talapemonga angel-lomondo[§] i siku pepá toko munduku nieni:

"Ye paa sike kake tepa, ulu pulu sikemo yu-kinie pepa, ou ye nomi kingi Depisini yunge yemboma nokopa 'Paa.' nirimu kinie puku, 'Kongono i siku teaa.' nirimu kinie teringi tondolomo yu kinie perimu mele kanu yemo aku sipe tondolo pepili yunge talape yemboma nokopa yuni kune wendo limo kinie yembo tene manda lloko naa tolemo, lloko tolemo kinie yembo tene manda ki naa limo, kanu yemone ungu te nimbe mundupelie nimbendo:

⁸ "Nane nu ulume teleno mele pilipu kanolio. Kána! Nu molenona ombo kune te wendo lindu kanumu* yembo tene manda pipi naa simbe. Kanolio kinie nunge enge waloo

[†] 3:5: inie anjokondo 13:8, 17:8, 20:12,15, 21:27; bokumunge alsena anjokondo "24. laip - buk bilong". [‡] 3:5: LLuku 12:8. [§] 3:7: inie yakondo 2:1. * 3:8: Yu nambe-embanje nimbe Yesusini kune lsimuye? 'Nanga kongono tendani.' nimbe aulke akisinderimu molo 'Pulu Yemo ye nomi kingimu molopa nokolemo koleana pupili.' nimbe kune wendo lsimunje?

kolte mindi pelemo nalo nanga ungumu munduku siye naa kolko, nanga imbimu teko naa kenjiku 'Yu naa pilio.' naa nilino.[†]

⁹ Yembo mare "Juda yemboma molemolo." nilimele nalo kolo tolemele. Eno Juda yemboma molo, eno ,kurumenga nomi, Setenenga talape molemole yembo[‡] kanume 'Nunge kumbikerena ongo tamalu pekolie 'Nane nu sike konopu mondolemo.' niengi.' nimbo.

¹⁰ Nane 'Nu enge ningu nanga ungume munduku siye naa kolou.' nilio mele teko molenomonga ulu umbunema koleamanga pali wendo ombá kinie nane nu lipu tapon-dombo. 'Mana yemboma enge ningu molemelenje.'[§] nimbe kanombando umbune kanume wendo ombá.

¹¹ "Na nondopo ombó tekero kene nu amboleno melema tondolo munduku ambolko moloyo. Nunge mele kaloli nosindiliomo 'yembo tene lupe naa lipili.' ningu aku siku teko moloyo.

¹² Enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo nanga Pulu Yemonga ulke tembelemonga ulke simu mele 'angiliepili.' nimbo. Kanu kinie yu altopoulkemo mundupe siye kolopa penando manda naa pumbe. Nanga Pulu Yemonga imbimu kinie, nanga Pulu Yemone kolea awili Jerusalleme konde temba Pulu Yemo molemo mulu koleana lepa manie ombámonga imbimu kinie, nanga imbi kondemo kepe,* aku imbi pokonane yunge mambelena imbi topo mondombo.

¹³ Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliengi!" ningu pepá toko Pilladepia yemboma nokolemo angellomo sieni."[,]nirimu.,

3:14-22 LLadosia Taono Kirasinge Yemboma Nimbe Mundorumu Ungumu

¹⁴ "LLadosia taono Kirasinge yembo talapemonga angel-lomondo[†] pepá toko munduku i siku nieni:

"Ungu i pepána tokoroma ungu sikema mindi pelemo yemo, Pulu Yemonga ungume kolo naa topo sumbi sipu mindi nimbu silio yemo, Pulu Yemone mele terimumenga

[†] **3:8:** 12 bokumunge alsena anjokondo "28. nem". [‡] **3:9:** inie yakondo 2:9**. [§] **3:10:** inie anjokondo 13:5-10; Mateyu 24:4-28, Deniele 12:1, Mako 13:19, Pe-Tesallonaika 2:1-12. * **3:12:** Yunge imbi kondemo anjo 19:12-13 melenje, molo 19:16 melenje, molo nambemunje? Ya 3:8** kananila. [†] **3:14:** inie yakondo 2:1*.

pali pulumu, melemanga pali nokolemo ye nomi olan-dopamo,[‡] akumuni iungume nimbe mundukumu.

¹⁵ "Ulu telenoma pali nane pilipu kanolio. Nu tondolo monda naa topa, tondolo mulu-mulu naa nimbe, suku-singine mele moleno kanolio. 'Nu kamu monda topili mole-nanje papu. Molo nu kamu mulu-mulu nipili molenanje papula.' konopu lekero.

¹⁶ Nalo nu tondolo monda naa topa, tondolo mulu-mulu naa nimbe kume-kume liepili molenomonga nane nu meku topo ltembo tekero.

¹⁷ Nuni ninindu:

'Kou mone kinie mele awisili
nosipu molopo kamako molio.

Melte molo naa tolemo.'[§]

nilino nalo koropa pupili mindili nongo molko kenjiku, melte naa panjiku we we molko, mongoselo keri liepili kolea naa kanoko moleno mele nu nunu 'Molopo kenjikiru.' ningu naa pilino. Yembomane yembo koropama kondo kolemele mele nu aku siku moleno.*

¹⁸ Tekolie molko kondoni mele nimbu siembo: 'Kamako leambo.' ningu kou gollo tepena kamu kalopa kake teli nosiliomo topo toko liku, 'We we naa andopo molambo. Pipili naa tepili.' ningu mulumbale kake nosilioma pakani topo toko liku, 'Kolea kanambo.' ningu mongona kandoni maratene nosiliomo topo toko lieni.

¹⁹ "Yembo konopu mondolioma 'Molko kondangi.' nimbu mane sipu iri tolio kene nu konopu liku mundukulie teko kenjilino mele kanoko keri kanoko munduku siye kolko konopu alowa teaa!

²⁰ Kána! "Na sukundu wamboye?" nimbu kerepulune walsipu angilio. Yembo te nanga ungumu pilipe imbi sipelie "Sukundu ou." nimu liemo na sukundu ombo yu-kinie pea tapu topo molopolo, na pea ga nombo molombolo.[†]

²¹ "Ou na enge nimbu opa puluemo topo manie mundorundu kinie Tata ye nomi kingi molopa kolea nokopa molorumu polona pupu pea molorumbulu molembolo mele aku sipe enge nimbe opa puluemo kamu topa manie mundumbe yembomo na ye nomi kingi molopo koleama nokopo molio polona "Pea nokopo molambili ou." nimbo.

[‡] **3:14:** Giriki ungumunge ungu pulumu isipe mele: kumbi lepamo, pulu-pulu meleme, ou wendo oli meleme, melemanga molo yembomanga pali olandopa kumbinemo. Akumunge ya molomba mele mimi siku naa pilimele. ^{§ 3:17:}

Oisia 12:8, Ou-Korini 4:8. * **3:17:** Ya kamakoma konopu miniselonga koropa pupili moloringi, nalo yando 2:9 koropa pupili moloringime konopu kinie miniselonga kamakoma moloringi. † **3:20:** Jono 6:56, 10:38, 14:20,23, 15:4,5, 17:21,26.

22 Yembo te komu angilimbemone Mini Kake Telimuni Kirasinge yembo talapemando nimbe sikimu ungumu piliengi!" ningu pepá toko LLadosia yemboma nokolemo angellomo sieni." ,nimbe kanu yemone nando,‡ nirimu.

4

¹ Aku ungume pilipu pora sipulie pe kanoruntu kinie mulu koleana ulke nangapemo topa lierimu kanoruntu. Kanu kinie ungu ou pilierindu kinie biyukele mele ungu nirimu* akumuni nimbendo: "Pe wendo ombá ulume nane nu lipu ora siembo inie olando ou." nirimu.

² Aku nirimu kinie walsikele na molorundune Mini Kake Telimu om̄ba n̄ ambolorumu-ne† kanoruntu kinie mulu koleana ye nomi kingimu molopa koleama nokolemo polo te lierimu, akune ye te molorumu.‡

³ Akune ola molorumu yemo isipe mele molorumu. Kou mone olandopa pulimo kou jasipa kinie§ kou kondoli konillianeselo pa telemo mele yu aku sipe pa terimu. Kou mone olandopa pulimo kou kondili nili emera pa telemo mele mulúne-wambiye te kolombe-kaweya melemeo aku sipe ye nomi kingimunge polomo lipe makaye tendepa kanu kou emera mele tondolo pa tepa lierimu.

⁴ Kanu ye nomi kingimunge polona ye nomi kingimenga polo wane paono po* nosiku makaye teringi, aku polomanga ola ye nomi wane paono po moloringi. Eno wale-pakoli kake telime pakoko, ye nomi kingime wanie kou-gollone telime pakolemele mele wanie pakoko moloringi.

⁵ Ye nomi kingimunge polona kariapá tepa, ungu tondolo mundupe nimbe, mulú torumu. Polomonga kumbine kiye yepoko pakera norumu, akume Pulu Yemonga Mini yepoko pakera.†

⁶ Polomonga kumbine nomu kusa molorumu akumu gallási none tepa paa kake terimu.

Mele kiseconde mololime kolea awi-suku-singine ye nomi kingimunge polomonga makaye teko moloringi, aku melemanga bulkundu olkondo pali mongo awisili angilierimu.

⁷ Aku melemanga te lopa-posi llayono melemo,‡ te kongi kao melemo, te yunge kumbikeremo yembo melemo, te mulune mangopa andolemo kera iliaka melemo aku siku mele moloringi.

‡ 3:22: pala , , akune 1:17,10-16 mele. * 4:1: inie yakondo 1:10. † 4:2: inie yakondo 1:10. ‡ 4:2: akumu Pulu Yemo. § 4:3: inie anjokondo 21:18.

* 4:4: 10 tokapu telu (24) kanumu. † 4:5: inie yakondo 1:4***. ‡ 4:7: pikisa talo gomo 1286 kinie, 1223 kinie molemo.

⁸ Konde mololi mele kise aku poko enonga yu-mele-mele pou talo pakera nimbe angilipe, mongo paa awisili kangimenga angilipe, poumenga pea olakondo kepe maniekondo kepe angilierimu. Ipulueli tangoli eno mulu naa pilku taki-teki ningendo:

“Pulu Ye Olandopa Molopa Enge Nilimu
yu paa kake telimu,
yu paa kake telimu,
yu paa kake telimu,
ou molorumu, kinié molemo, pe ombá yemo.”
ningu molemele.

⁹ Ye nomi kingimunge polomonga molemo ye, alieli molopa mindi pulimo pumbe yemo yu konde mololi mele kisene taki-teki kapi ningu imbi liku ola mundunduku “Ange.” nilimele kinie

¹⁰ ye nomi wane paono po eno ne ye polona molemomonga kumbikerena manie puku tamalu peko, kanu ye alieli konde molopa mindi pulimo pumbe yemo kapi ningu imbi liku ola mundunduku, enonga ye nomi kingi pakolemele wanie mele pakolemelema wendo liku yunge kumbikerena manie nosikulie ningendo:

11 “Olionga Awilimu, olionga Pulu Yemo,
melema pali nuni wengendeko terinu.
Nunu konopuni pilkulie nunge engemone
melema terinu kinie wendo oringi,
nunge engemone melema kinie
wendo wendo ongo molemele, akumunge
yembomane pali
“Nu Ye Awilimuni teleno mele paa teleno.” ningu
“Ange.” ningu
“Nunge imbimu paa ola molemo.
Nu ye nomi paa awilimu molko
melema pali nokoleno nokoni tondolomo
pelemo yemo.” ningu
nuaku siku kapi ningu molonge kinie papu.”
nilimele.

5

*Kolomongo Awili 4-11 MULU KOLEANA SIPISIPI
WALOMONE LEMO BOKUMUNGE PIPIME WENDO LSIMU
KINIE MANA ULU MARE YEMBOMA-KINIE WENDO ORUMU
TEMANEMA*

*Kolomongo Awili 4 Mulu Koleana Pulu Yemo Kapi Ningu
Imbi Liku Ola Mundundoringi Temanemo*

5:1-5 Jonone Boku Te Tambu Siringimu Kanorumu Temanemo

¹ Pe na kanorundu kinie ye nomi kingimunge polona molorumu yemo yunge ki umbukundu boku panga teli te lierimu kanorundu, akumunge olakondo maniekondo pea imbi mare molopa, wale yepoko pakera wakaye leko tambu siringi.

² Kanorundu kinie angello enge nili te molorumu kanumuni tondolo ru nimbeline nimbendo: "Yembo nawe molopa kondolemomone boku wakaye leko tambu siringime manda wendo limbeye?" nirimu.

³ Nalo mulu koleana kepe mana kepe mana sukundu kepe yembo tene manda wendo lipe, sukundu imbi molorumume manda kanomba yembo te molopa paa kondolemo yembo te naa molorumu.

⁴ Kanu kinie yembo molopa kondopalie manda bokumu wendo lipe kanomba yembo te naa molorumumunge kanopolie na kola awisili terindu.

⁵ Kanu kinie ye nomi wane paono po moloringimenga tene nando nimbendo: "Kola naa téa! Pilie! Juda Talapemonga Lopa-Posi LLayono,"^{*} ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo,[†] yuni enge nimbe opa puluemo 'kamu, topa manie mundorumu. Ye akumu molopa paa kondolemomone boku wakaye lieli yepoko pakera manda wendo lipe sukundu kanomba." nirimu.

5:6-10 Jonone Sipisipi Walomo Kanorumu Temanemo

⁶ Kanu kinie na kanorundu kinie Kongi Sipisipi Walo[‡] te 'angilierimu, kanorundu. Yu kongi sipisipi toko kondoko nosilimele mele yu aku sipe molopa, yu ye nomi kingi polona awi-suku-singine angilierimu. Mele konde mololi kise kinie[§] ye nomi wane paono po kinie yu liku sukundu munduku eno molko makaye teringi. Yunge pengena ola kongi kao ungú mele yepoko pakera wendo ombo angilipe, mongo yepoko pakera angilierimu, kanu mongoma Pulu Yemo yunge mini yepoko pakera yuni ma koleamanga pali lipe mundorumu akume.

* **5:5:** Juda talape akumu Isirele yembomanga talape rureponga talape te. Lopa-posi llayono yu takera melemanga pali yu tondolo oladopa pelemomo. Akumunge 'yu takera melemanga ye nomi kingi mele molemo.' nilimele. Isirele yembomane pilkulie ningendo: "Pulu Yemone eno nokomba ye te lipe mundumbe ye nomi Kirasimu yunge imbi te Juda talapemonga Lopa-Posi LLayono" niringi. Yesusi yu akumu. Yu Judamanga talape ye tela. † **5:5:** Isirele yemboma ou nokorumu ye nomi kingi Depisi yu Juda ye te molorumu. 'Pe yuni kalopa limbe ye te Isirele yembomanga kamu-kumu ye nomi kingimu molomba.' niringi akumu Yesusindu niringi. ‡ **5:6:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God". § **5:6:** inie yakondo 4:6-8.

⁷ Kanu Kongi Sipisipi Walomo yu ombo ye nomi kingi polona molorumu yemonga ki-umbukundu lierimu bokumu lsimu.

⁸ Lsimu kinie mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po kinie yunge kumbikerena manie puku tamalu peringi. Eno yu-melege-melege gita mele mare ambolko, pellete kou-gollone teli, akune paura kaloringi kinie mune paa torumu pauramo peke liepili amboloringi.* Aku paurama Pulu Yemonga yembomanga pali Pulu Yemo popo toko mawa telemele ungume.

⁹ Enone konana konde te ningulie ningendo:

“Nu toringi kinie

yembo ungu lupe lupe lielime kinie,

kalu lupe lupe angilielime kinie,

talape lupe lupema kinie,

kolea lupe lupe molemelema kinie,†

nunge mememone

Pulu Yemo kinie tapu toko molonge aulkemo

akisinderinu‡ akumunge

nuni boku manda liku wakaye lielime wendo lini.

¹⁰ Nuni ‘Kanu yemboma olionga Pulu Yemonga

kongonomo tendangi!’ ningu

‘Pulu Yemonga popo tondoli yembo§

Pulu Yemo enonga ye nomi kingimu molopa

eno nokomba yembo talapemo molangi!’

ningu terinu,* akumunge

eno ye nomi kingime molko

ma koleana melema nokoko molonge.”

niringi.

5:11-14 Sipisipi Walomonga Imbi Liku Ola Mundunduku Kapi Niringi Temanemo

¹¹ Pe kelepo kanoruntu kinie angello paa awisili ungu niringi ungume pilierindu. Angelloma kambu tolemelanje tausini kelepo olandopa tausini nimbu, milliono kelepo olandopa milliono nilimela. Akume ye nomi kingi polomo kinie mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po† kinie liku makaye teko sukundu munduku moloringi.

¹² Aku angellomane tondolo mundukulie ningendo:

“Sipisipi Walo ou toko kondoringimundu

yembomane pali ningendo:

“Yu yemboma nokomba tondolomo kinie

* 5:8: inie anjokondo 8:3-5. † 5:9: inie anjokondo 7:9, 10:11, 13:7, 14:3, 17:15.

‡ 5:9: bokumunge alsena anjokondo “3. baim bek”, “21. kisim bek” § 5:10:

bokumunge alsena anjokondo “34. pris”. * 5:10: inie yakondo 1:6. † 5:11: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4.

yu kamako molomba mele kande kandema kinie
 pilipe konginjelimu kinie engemo kinie
 yu-kinie pepa kapola tepa,
 yunge imbimu paa ola molopa,
 tondolo pa telimu yu-kinie pelemo." ningu
 yu ange ningu kapi ninge kinie[‡] papu."
 niringi.

¹³ Kanu kinie mulu koleana molemele melema kepe,
 mana molemele melema kepe, mana sukundu molemele
 melema kepe, nomu-kusana molemele melema kepe, kole-
 manga pali molemele melemane niringi mele pilierindu.
 Enone ningendo:

"Ye nomi kingi polona molemo yemo kinie
 Sipisipi Walomo kinie elondo:

" 'Molko kondangili!' nimbu alieli kapi nimbu
 imbimu paa olandopa molopa,
 tondolo pa telimu kinie
 yemboma nokomba tondolomo kinie
 kamu-kumu elo-kinie pepa mindi pulimo pumbe."
 nimbu molamili!"
 niringi.

¹⁴ Aku niringi kinie mele konde mololi kisene ningendo:
 "Paa aku sipe wendo opili!" niringi. Ye nomi wane paono
 pone manie molko tamalu peko kapi ningu elonga imbi liku
 ola mundundoringi.

6

¹ Na kanopo molorundu kinie Sipisipi Walomone*
 bokumu wakaye leko tambu siringi yepoko pakera kanu-
 menga te wendo lsimu. Kanu kinie mele konde mololi kise
 kanumenga tene mulú tolemo mele tondolo mundupe ru
 nimbeline nimbendo: "Ou," nirimu.

² Kanu kinie pilipulie kanorundu kinie kongi ote kuru-
 mulú te molorumu. Aku otetonga bulu mingine ola ye te
 molorumu kanumu ele ambolorumu. Yemboma kere-kuru
 limele kinie te enge nilimomo wanie pakondolemele mele
 yu aku siku wanie te siringi, pakopalie, yu opa tepalie enge
 nimbé engemo pepili pupe opa tepa yunge opa puluema
 topa mundumbe purumu.

³ Sipisipi Walomone bokumu wakaye leko tambu siringi
 talo sipemo wendo lsimu kinie mele konde mololi kise
 kanumenga talo sipemone "Ou." nirimu.

⁴ Kanu kinie kongi ote paa kondoli te wendo orumu,
 aku otetonga bulu mingine ola ye te molorumu, 'Mana

[‡] 5:12: inie yakondo 4:11, anjokondo 5:13, 7:12.

* 6:1: 16 bokumunge alsena

anjokondo "44.3. Pikanini Sipsip Bilong God".

yemboma opa naa teko we molemele wale peangama pora nipili. Yemboma opa teko anjo yando yemboma toko kondoko, teangi.' nimbé tondolomo siku,[†] opa teli lou-pulse te siringi.

⁵ Sipisipi Walomone bokumu wakaye leko tambu siringi yepoko sipemo wendo lsimu kinie mele konde mololi kise kanumenga yepoko sipemone "Ou." nirimu. Kanorundu kinie kongi ote pombera te molorumu. Akumunge bulu mingine ola ye te molorumu, kanumu melema manda manjilimele sikele te ambolorumu.

⁶ Kanu kinie mele konde mololi kise moloringi suku-singine yembo tenga ungu mele te wendo orumu pilierindu, akumuni nimbendo: "Engele awili te lembamonga, langi peangamanga killokereme telu telu ningu ye tene wale tenga kou kongono tepalie kou mone limo aku sipe mele kou mone pumbe mele manda manjiku, langi wemanga killokereme yepoko yepoko ningu ye tene wale tenga kou kongono tepalie kou mone limo aku sipe mele kou mone pumbe mele manda manjeni. Nalo kopongo-wele telemele unjo ollipime kinie no-waene telemele unjoma kinie teko naa kenjeni!" nirangi.[‡]

⁷ Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye kise sipemo wendo lsimu kinie mele konde mololi kise kanumenga kise sipemone "Ou." nirimu.

⁸ Kanorundu kinie kongi ote kanie teli[§] te molorumu. Aku ottemonga bulu mingine ola molorumu yemonga imbimu Kololimu. Yembo Kolemelema Pulimele Koleamo yu pea oringili. "Mana yembomanga pali yembo kisenga te kisenga te ningu kolangi.' ningulu 'Mare opa teli lou-pulsene tonge kinie kolko, mare engelene kamu kolko, mare kuru tomba kinie kolko, mare mele takeramane nongo kondangi.' ningu teangili.' ningu elo engemo siringi.

⁹ Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye kise pakera sipemo wendo lsimu kinie yembo kololimenga minime Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona manie moloringi kanorundu. Aku minime ou ma koleana molkolie Pulu Yemonga ungumu 'Sike ungumu.' ningu tondolo munduku pilku, 'Yemboma aku ungumu piliengi!'

[†] **6:4:** Namelenje siringi, molo nawene sirimunje? Giriki-ungune kepe Ingillisi-ungune yembo telu molo awisili naa nimbe yembo tenga imbi te naa nimbe molemo. [‡] **6:6:** 'Langimenga kou-mone olandopa olandopa pumbe.' nirimu akumu engele awili te lembamo pilipelie nirimu. Nalo unjomanga pulkinio mana manie pulimomonga akume uluri molo. [§] **6:8:** Kanie teli akumunge ungu pulu te pelemo. Yembo te kuru awili tepa topa kolomba none telemo molo sike kolopa lemo kinie yunge kangi kanie telemo. Pe ikongi ottemonga yemboma kolonge ulu pulumu perimu.

ningu andoko ningu siringi kinie eno toko kondoringi yembomanga minime.

¹⁰ Enone tondolo ru ningulie ningendo: "Ye Awili Tondolo Olandopamo, ye kake tepa ungu sikema pelemo yemo,* wale nambepa ombo pumbe kinie mana yembo olio toko kondoringimenga kote pilkulie pundu tondoniye?" niringi.

¹¹ Aku niringi kinie eno yu mele mele wale-pakoli kake telime sipelie nimbendo: "Laye-kolte nokoko molangi. Pe enonga opa puluemane enonga angenali kongono pea teringi kinié we teko molemele kanume kamu toko kondonge kinie Pulu Yemone opa puluemanga kote pilipelie pundu tondomba." nirimu.

¹² Pe na kanopo molorundu kinie Sipisipi Walomone bokumu tambu sirimu wakaye talo pakera sipemo wendo lsimu. Wendo lsimu kinie ma jimi-jimi paa awili te tepa, enamo paa pombera topa kolea pa naa tepa, olimu kondopa meme tepa,

¹³ unjo piki mongoma nou naa liepili poporome tondolo tepa tolemo kinie manie olemo mele kombukandipime aku sipe mana manie oringi.

¹⁴ Kunungu mele mulúmu kimbupe anjo anjo pupe kolea tenga lepa, ma pangime kinie kolea nomu-kusana lierimume pupe tenga lupe lierimu.

¹⁵ Aku sipe ulume wendo orumu kinie ma kolea ye nomi kingime kinie, ye awili imbi molorumume kinie, opa teli amimenga ye nomime kinie, kamakoma kinie, ye enge nilime kinie, yembo kou naa liku kongono we teringi kendemandema kinie, we moloringi yemboma kinie, pali kou-kandemanga kepe ma-kowamanga kepe kowa puku lopi teko molkolie niringimuni,

¹⁶ ma pangime kinie kou awilime kinie akumendo ru ningulie ningendo: "Ye nomi kingi polona molemo yemone olio naa kanopa, Sipisipi Walomone olio kinie mumindili kolopa mongo simbe ulumu wendo naa opili kene olio molemolona ongo aki tangi.

¹⁷ Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo-selonga mumindili walemo wendo okomomonga aku siku olio aki tangi. Aku walemo kinie yembo nawe mindili naa lipé we molombaye?" niringi.

7

Kolomongo Awili 6 Sipisipi Walomone Boku Wakaye Leko Tambu Siringimenga Talo Pakera Wendo Lsimu Temanemo (Te 6:1, te 6:3, te 6:5, te 6:7, te 6:9, te 6:12 wendo lsimu.)

* **6:10:** inie yakondo 3:7.

*7:1-8 Isirele Yembo Wane Anderete Poti Po Tausini Pulu
Yemone Enonga Mambelena Mako Torumu Temanemo*

¹ Akumu kanopolie pe altopo kanorundu kinie ma kolea pundu kisenga angello kise angilku, mana tolemo poporome kise 'Ma kinie nomu kusa kinie unjo kinie akumenga poporome naa topili.' ningu ambolko angilieringi.

² Kanu kinie altopo angello te kanorundu, yu ena mundi olemokondo Konde Molopa Mindi Puli Pulu Yemone yunge yemboma mako tomba mele yunge imbi molemomo* memba orumu. Kanu angellomone angello kise 'Ma kinie nomu kusa kinie teko kenjengi!' nimbe engemo sirimu angellomando tondolo ru nimbeline nimbendo:

³ "Mamo kepe nomu kusamo kepe unjoma kepe ou melte teko naa kenjengi! Ou olionga Pulu Yemonga kendemande yembo molemelemanga mambelena olio andopo , 'Eno Pulu Yemonga yemboma kanangi.' nimbu, mako tamili. ,Pe kolea teko kenjengi!," nirimu.

⁴ Kanu kinie yembo mako toringimenga kambumu pilierindu. Isirelene kalopa lsimu yembo talape rureponga† pali wane anderete poti po tausini‡ mako toringi.

⁵ Judane kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,
Rupenene kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,

Getene kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,

⁶ Asane kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,
Napatallaini kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,
Manasane kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,

⁷ Simionone kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,
LLipaini kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,

Isakani kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,

⁸ Sepullanene kalopa lsimu yembo talapemonga tuwellepo tausini mako toko,
Josepone kalopa lsimu yembo talapemonga

* ^{7:2:} inie anjokondo 14:1. † ^{7:4:} Ou Pulu Pulu 35:23-26. ‡ ^{7:4:} Iyembo 144000 akume sike Isirele yemboma, molo eno ou Pulu Yemonga yemboma moloringi mele kinié olio Kirasinge yemboma Pulu Yembomanga yemboma, akumendo nirimunje. Aku liemo kambu tolimu we ungu iko melenje.

tuwellepo tausini mako toko,
 Benjaminini kalopa lsimu yembo talapemonga
 tuwellepo tausini mako toringi. §
 „Yembo talape ime Pulu Yemonga makomo lsingi yemboma..”

*7:9-17 Yembo Paa Awisili Wale Pakoli Kake Teli Sulume
 Pakoko Pulu Yemonga Imbi Liku Ola Mundunduku Kapi
 Niringi Temanemo*

⁹ Akumu kanopolie, pe altopo kanoruntu mele isipe:
 Yembo paa awisili, yembo tene paa manda kambu naa
 tomba mele, moloringi kanoruntu. Aku yemboma eno
 kolea lupe lupe yemboma, talape lupe lupe yemboma,
 kangi lupe lupe angilieli yemboma, umbu ungu lupe lupe
 lieli yemboma moloringi.* Ye nomi kingi polona yakondo
 angilku, Sipisipi Walomonga† kumbikerena angilieringi.
 Eno wale pakoli kake teli sulume pakoko kipiyaka gomo
 ambolkolie niringimuni,‡

¹⁰ tondolo mundukulie ningendo:

“Olionga Pulu Yemo
 ye nomi kingi polona molemo yemo yu kinie
 Sipisipi Walomo kinie elone
 olio liku tapondoringilimunge
 mindili naa nombo molopo kondolemolo.”§
 niringi.

¹¹ Ye nomi kingi polomo kinie, ye nomi wane paono po*
 kinie, mele konde mololi mele kise kinie, akume sukune
 molangi angelloma pali angilku makaye tekolie ye nomi
 kingi polona kumbikundu tamalu peko Pulu Yemo kapi
 ningulie

¹² ningendo:

“Paa sike aku terimu.
 Kapi nili ulumu kinie,
 tondolo pa teli ulumu kinie,
 pilipe konginjeli pelemo ulumu kinie,
 ange nili ulumu kinie,
 imbimu paa olandopa mololi ulumu kinie,
 yu melema pali nokomba tondolomo kinie,

§ 7:8: Ou Pulu Pulu 29,30,35(22 ekendo-26) kanokolie isiku kanoni: Isirele yembo talape rureponga te Dene yembo talapemo, akumunge imbimu ya bokune sukundu naa molemo. Josepone kango Manasa kinie Iperemeselo merimu (Ou Pulu Pulu 48:1), akuselenga Manasa yembo talapemo Dene yembo talapengen kolo wangopa molemo. Nalo akumunge pulumu nambolkanje? Pilipu naa kondolemolo. * 7:9: inie yakondo 5:9, 5:9*. † 7:9: bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikinini Sipsip Bilong God”. ‡ 7:9: Jono 12:13. § 7:10: bokumunge alsena anjokondo “21. kisim bek”. * 7:11: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila.

yu paa enge olandopa pelemo ulumu kinie,
 aku ulume pali yu kinie mindi
 kamu pepa mindi pupili.
 Paa sike aku sipe tepili.”
 niringi.[†]

7:13-17 Kanu Yembomanga Mindili Noringi Ulume

¹³ Kanu kinie ye nomi wane paono po kanumenga tene na walsipelie nimbendo: “I yembo wale pakoli kake teli sulu pakokomelema nameleye? Kolea tena molkolie oringiye?” nirimu.

¹⁴ Nane topondopo yundu nimbondo: “Nanga awilimu, na naa pilkiru. Nu pilkinu.” nirindu.

Yuni nimbendo: “I yemboma enonga opa puluemane mindili siku umbune awisili siringi walemanga mindili paa awili teko noringi yemboma.[‡] Eno enonga wale pakoli sulume Sipisipi Walomonga mememone kulumiye toringine kake tekemo.

¹⁵ Akumunge
 “Eno Pulu Yemonga ye nomi kingi polo
 kumbikundu angilku,
 yunge ulke suluminia paa kake teline[§]
 ipulueli tangoli kongono tenderingi.
 Ye nomi kingi polona molemo yemo
 eno kinie tapu topa molopa eno nokomba.

¹⁶ Pe pe kepe eno altoko
 engelene naa kolko no waka naa kolko,
 enane naa nomba, tepe molo meltene
 enonga kangimu naa nopili molonge.

¹⁷ Sipisipi Walomo
 ye nomi kingi polona suku singine molemomo
 yuni ‘eno nanga sipisipime’ nimbe
 eno tapu tembamonga^{*}
 enoaku siku kapola molko kondonge.

‘Eno no nangi.’ nimbe
 konde molopa mindi puli no pikilimomanga
 memba pumbe.[†]

Pulu Yemone ‘Eno altoko kola naa teangi.’ nimbe
 kolama pali kulu tondomba.”
 nirimu.

Pora Nirimu Temanemo

[†] 7:12: inie yakondo 4:11, 5:9-10,12-13. [‡] 7:14: inie yakondo 1:9, 3:10; Mateyu 24:21. [§] 7:15: Ou-Korini 3:16*. ^{*} 7:17: bokumunge alsena anjokondo “44.1. sipsip”. [†] 7:17: bokumunge alsena anjokondo “24. laip - wara bilong”.

8

*8:1-5 Sipisipi Walomone Bokune Wakaye Yepoko Pakera
Siku Lieringimu Wendo Lsimu Kinie*

¹ Sipisipi Walomone bokune wakaye yepoko pakera siku lieringimu wendo lsimu kinie ena mongo telu mele mulu koleana melte paa ungu naa nirimu.

² Kanu kinie pe kanorundu kinie angello yepoko pakera Pulu Yemonga kumbikerena angilimelema kanorundu, biyukele yepoko pakera sirimu lsingi.

³ Angello te lupe kou-gollone teli pellete, mune toli paura-kekume kalko Pulu Yemo siringi pellete ambolorumu kanumu memba ombo Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona nondopa ombo angilierimu. Kanu kinie paura-keku kaloringi kinie mune paa torumu paura-keku awisili kanu angellomo sirimu. 'Pulu Yemonga ningu paura-keku aku sipe mune tolemoma kaloringi polo kou-gollone teli, aku polomo ye nomi kingi polona lierimumunge aku paura kekumu kalopa Pulu Yemonga yembomane pali Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teringi ungume Pulu Yemo yu piliepili.' nimbe paura-keku kanume kalopa mune tombamo yu sipili.' nimbe aku paura awisili sirimu.*

⁴ Aku terimu kinie paura-keku kalorumumunge iliema kinie Pulu Yemonga yembomane Pulu Yemo kinie ungu ningu mawa teringi ungume angellomo angilierimune mundupe siye kolopa Pulu Yemo molorumune purumu.

⁵ Kanu kinie angello kanumuni paura-keku kaloringi pelletemo lipe, Pulu Yemo melema popo toko kaloringi polona tepe norumu tepe mare lipe pelletena mundupe peke sipelie mana topa mundorumu kinie mulú topa kolea kariapá tepa ma jimi-jimi terimu.

*8:6-9:21, 11:15-18 Biyukele Yepoko Pakera Angello Yepoko
Pakerane Ungu Siringi Temanemo*

*8:6-13 Biyukele Kise Angello Kisene Ungu Siringi Temanemo
(8:1 pulu polko kanani.)*

⁶ Kanu kinie angello yepoko pakera biyukele ou siringi amboloringime ungu singe teringi.

⁷ Angello tene kumbi lepa biyukele ungu sirimu kinie lo kopu-mongo kinie tepe meme kinie waka-maka mana manie purumu. Kanu kinie ma kinie unjo kinie owe topa

* **8:3:** Yesusi ou naa ombo, olio Pulu Yemo kinie ungu nimolo aulkemo akisindepili Juda yembomane 'Olio Pulu Yemo kinie ungu nilimoloma piliepili.' ningu keku-paura paa mune tolime kaloringi. NoLindeli Jono Lapa walse aku terimu temanemo LLuku 1:8-10. Inie yakondo 5:8, anjokondo 9:13, 14:18; Wendo Oringi 30:1-8.

yepoko tepa, owe te ma kinie unjo kinie pali tepene nomba, era kondema pali tepe norumu.

⁸ Angello talo sipemone biyukele ungu sirimu kinie mapangi paa awili kuli tepe nomba aki torumu none teli te nomu-kusana toko mundoringi kinie nomu-kusamo owe topa yepoko terimu, owe te meme alepa,

⁹ nomu kusana moloringi melema owe topa yepoko terimu, owe te koloringi, nomu kusana sipi lierimume owe topa yepoko terimu, owe te keri lierimu.

¹⁰ Angello yepoko sipemone biyukele ambolorumumu ungu sirimu kinie kombukandipi paa kapo te, paa kiye mele nomba, mulune manie ombo noma owe topa yepoko tepa, owe tenga yu nona sukundu purumu.

¹¹ Kombukandipimu yunge imbimu ‘Kombili Telimu’. Akumu nona suku purumu noma owe topa yepoko tepa, owe te kombili terimu. No kombili terimu akume yembo awisili noringime koloringi.

¹² Angello biyukele ambolko angilieringimenga kise sipemo yunge biyukele ambolorumumu ungu sirimu kinie ena kinie oli kinie kombukandipime kinie yu-mele-mele yepoko yepoko ningu owe toringi, owe te keri lepa sumbulu topa pa naa terimu, akumunge tangoli owe topa yepoko tepa owe te kolea pa naa tepa, ipulueli owe topa yepoko tepa, owe te kolea pa naa laterimu.

¹³ Na kanopo molorundu kinie kera iliaka te[†] mulune ola mangopa andopalie tondolo ru nimbelie nimbendo: “Mana molemele yemboma eno kinie paa umbune awili pokore wendo ombá, paa umbune awili pokore wendo ombá, paa umbune awili pokore wendo ombá. Angello yepoko enonga biyukele ungu naa sili we ambolko angilimelema ungu singe kinie mini-wale mundunge umbune paa awili pokore wendo ombá.” nirimu.

9

9:1-12 Biyukele Kise Pakera Sipemo Ungu Sirimu Kinie Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 pali kanani.)

¹ Biyukele ambolko angilieringi angellomanga kise pakera sipemone yunge biyukelemo ungu sirimu kinie kombukandipi te mulune mundupe siye kolopa mana manie ombo lierimumu kanorundu. Kanu kombukandipimu*

[†] **8:13:** Ikera kanorumumu yu ungu iko melenje? Kera iliaka molo porowemeane melema topa kondolemo kinie kololi ulu pulumu wendo olemo. * **9:1:** Yembo marene pilkulie ‘IKombukandipimu mulu koleana angello te Pulu Yemonga ungumu lipe su sirimu angellomo.’ ningu pilimele; inie 9:11* kananila.

mana manie kowa-muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga[†] kerepulu kinu sirimu.

² Aku kowa murumunge kerepulumu ombo ki lsimu kinie kuli tepe nombalie ilie telemo mele murune paa awili tepa ilie wendo ombalie ena kinie mulu kinie pipi sipe sumbulu tondorumu.

³ Kanu iliena suku kuli-kumbe paa awisili wendo wendo ongo ma koleana ongo moloringi. ‘Pilimu kerena tomo pepili yembo nolemo kinie mindili nolemele mele[‡] aku sipe aku kuli-kumbemanga aline[§] tomo pepili yemboma topili.’ nirimu.

⁴ Kuli-kumbemando nimbendo: “Unjo kepe era kepe mana molemo melemanga gomoma naa nangi. Pulu Yemonga makomo yembo tengah mambele naa molomba yemboma mindi* nangi.’ nirimu.

⁵ ‘Yemboma toko kondangi.’ nimbe tondolomo naa sirimu. ‘Nonge kinie oli kise pakera mindili nongo molangi.’ nimbe tondolomo sirimu. Kanu kinie pilimuni yembo tolemo kinie mindili nolemele mele kuli-kumbemane yembo toringi kinie yemboma aku siku mindili awili teko nongo moloringi. Nalo pilimuni nolemo kinie mindili nolemele akumu laye teko nolemele. Ne kuli-kumbemane norangi kinie paa mindili awili teko norangi.

⁶ Aku ulumu wendo ombá kinie mindili nonge yembo-mane “Paa kolamiliya!” ninga nalo kololi ulu pulumu kowa pumbe naa kolonge. Mindili nongo mindi molonge.

⁷ Kuli-kumbema kanorundu kinie ami yema opa tengendo kongi otene pulimele kongi ote none telime kanorundu. Kuli-kumbemanga pengena kou-gollone teli ye nomi kingime pakolemele wanie mele pakoko, enonga kumbikerema yembo kumbikere none terimu.

⁸ Enonga penge indime paa sulu pupe,[†] enonga ungúme lopa-posi llayono ungú none terimu.

⁹ Ami yema opa tengendo wale-pakoli kapane telime luwine pakolemele mele kanu kumbemanga olona aku sipe none tepa, opa tengendo kongi otene karo kundupe lkisipe ombo pulimo kinie ungu nilimo mele aku sipe enonga poume ungu nirimu.

¹⁰ Kanu kuli-kumbemanga aline kale-nili mele angilipe yembomanga kagine tonge kinie tomomo aline pepalie

[†] 9:1: inie anjokondo 11:7, 17:8, 20:1,3; ungu pulu te inie anjokondo 19:20*** kananila. [‡] 9:3: Sike pilimu naa nirimu. Mele nirimumu Kewa ungune ‘Sikopiana’ nilimolo akumu yunge alini yemboma tolemo kinie paa mindili awili teko nolemele kepe, walse walse kolemelela. Pikisa ya kanani. [§] 9:3: inie 9:10.

* 9:4: inie yakondo 7:1-8. [†] 9:8: Giriki ungune “Ambomanga penge-lapise mele tepa”.

kangine sukundu pumbe kinie oli kise pakera mindili nongo molonge tomomo sirimu.

¹¹ Kuli-kumbema nokorumu ye nomi kingimu kowa-muru lepa mindi pupe pora naa nilimo murumu‡ nokolemo angello kerimu, kanumunge imbimu Ipuru ungune 'Apadono' ningu, Giriki ungune 'Apolliono' nilimele. 'Aku unguse-longa pulumu 'Melema Pali Topa Kondolimu'.

¹² 'Kera iliakamone "Umbune yepoko wendo ombá." nirimumunge,§ umbune te ipora nirimu. Talo we perimuselo pe wendo ombá terimu.

9:13-21 Biyukele Talo Pakera Sipemo Ungu Sirimu Kinie Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 pali kanani.)

¹³ Biyukele ambolko angilieringi angellomanga talo pakera sipemone yunge biyukelemo ungu sirimu kinie ungu te wendo orumu pilierindu. Paura-keku mune tolime kaloringi polo kou-gollone telimu Pulu Yemonga kumbikerena lierimu akune ola kongi kao ungú mele kise teko mimi teko anjeringi* akune kanu ungumu wendo orumu pilierindu.

¹⁴ Akumuni angello biyukele ambolorumumundu nimbendo: "Angello kise no awili Yuperetisi ka siku panjeringi akume wendo liku mundou." nirimu.

¹⁵ Kanu kinie 'Ponie imunge, oli imunge, wale imu kinie, ena mongo imunge yemboma owe toko yepoko teko, owe te toko kondangi.' nimbe mako topa ka sipe panjerimu angelloma wendo lipe mundorumu.

¹⁶ Ami ye kongi ote bulu mingine ola moloringimenga kambumu pilierindu mele isipe: tu anderete milliono.

¹⁷ Kongi otéma kinie otémanga bulu mingine moloringi yema kinie kanorundu mele isipe: 'Luwine mera naa molopili.' ningu wale-pakoli kapane telime pakoringi akume mare kondolime pakoko, mare mukume pakoko, mare kanie telime pakoringi. Kongi otémanga pengema lopa-posi llayono pengema none tepa, tepe kinie ilie kinie kou-sallapa tepene noli kinie† akume enonga keremanga wendo orumu.

‡ 9:11: Yando 9:1 nilimo mele akumu angello te liemo iangellomo lupenje?

§ 9:12: inie yakondo 8:13, anjokondo 11:14. * 9:13: inie yakondo 8:3, anjokondo 14:18. † 9:17: We-iliemo kumu tolemo. Kou-sallapa akumunge iliemo mongona paa pupe, nomi paa lipe mundumongona pulimo. Kou-sallapa ungu mare anjokondo 14:10, 19:20, 20:10, 21:8 molemo.

¹⁸ Yemboma owe toko yepoko tekolie, kongi otemanga kerena umbune sili mele yepoko wendo orumumene owe tenga yemboma toko kondoringi.‡

¹⁹ Kanu kongi otemanga engema enonga kerena kinie aline kinie perimu. Enonga alime yembo nomba kondoli kongi ka wambiye mele, akumenga pengemane yemboma toko mindili siringi.

²⁰ Umbune wendo orumumene toko naa kondoringi we moloringi yemboma aku umbunema wendo orumu kinie kepe kini teko kenjeringi ulume kanoko keri naa kanoko konopu alowa naa teringi. Kurume popo toko, kou-gollo kinie kou-sillipa kinie kou-barase kinie kou kinie unjo kinie akumene melema kini teko mimi teko anjiku, kanu mele mongone naa kanoko ungu manda naa ningu aulke manda naaandoringi akume 'Olionga pulu yema' ningu popo toringi melema munduku siye naa koloringi.§

²¹ Yembo toko kondoko, tomo ambolko, meambu liku, wa ulu kerinele teko, melema wa nongo, aku ulu teko kenjeringime kepe pali* munduku siye kolko konopu alowa naa lateringi.

10

¹ Aku ulume pora nirimu kinie pe angello enge nili te mulu koleana manie orumu kanorundu. Yu kupemo wale-pakoli mele pakopa, yunge pengena ola wambiye kolombe-kaweya lepa, yunge kumbikeremo ena mele pa tepe, yunge kimbuselo ulke simu tepe nomba peli none tepe angilierimu.

² Yu boku kelo panga teli te wendo lipe ambolopa angilierimu. Yunge kimbu umbukundu nomu-kusana kambilipe, tarokondo mana kambilipe,

³ lopa-posi llayonone tondolo mundupe kalle nilimo mele aku sipe yuni tondolo mundupe ru nirimu. Tondolo ru nirimu kinie mulú yepoko pakera tokolie enono ungu mare niringi.

⁴ Kanu kinie mulú yepoko pakera toko ungu niringi mele pilipulie bokune tombo terindu kinie mulu koleana ungu te wendo orumumu pilierindu. Akumuni nimbendo: "Mulu yepoko pakerane ungu ningi mele nunge konopune mindi pilieni! Bokune imbi naa tou." nirimu.

‡ 9:18: Itemanemonga pali "owe topa yepoko tepe, owe tenga umbune wendo orumu." nilimo kanumu koleamanga palindu waka-maka nilimo. Papua Niu Gini kepe owe topa yepoko tepe owe te, yembo kondolimenga koleama akula tepe, kolea Aperika keme, Amerika keme, Yuropo keme, Rasia keme akula temba. § 9:20: Konana 115:4-7, 135:15-17. * 9:21: Gallesia 5:19-21.

⁵ Kanu kinie angello kimbu te nomu kusana kambilipe te mana kambilipe angilierimu ou kanoruntu kanumuni yunge ki-umbukundu mulu koleana ola mundorumu.

⁶ Alieli molopa mindi pulimo yemone mulúme tepa akune mele lemoma tepa, mamo tepa mana melema tepa, nomu kusamo tepa akune molemele melema terimu aku yemonga imbi lepa mi lepalie nimbendo: "Pulu Yemone "Tembo." nirimu ulume kamu temba walemo wendo okomo.

⁷ Biyukele yepoko pakera ambolko angilimele angel-lomanga yepoko pakera sipemone yunge biyukelemo ungu simbe kanu walemanga Pulu Yemone ou nimbe para naa sipe lopi tepa tepa panjerimu mele kamu wendo ombá. Ou yunge kendemande yema yuni ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yemando* nirimu mele, aku sipe kamu wendo ombá." nirimu.

⁸ Kanu kinie ungu ou mulu koleana wendo orumu pilierindumuni altopa wale talo sipe nirimu pilierindu kinie nimbendo: "Nu puku, angello nomu kusana kinie mana kinie kambilipe angilipe boku panga teli wendo lipe kíne ambolemomomo puku li-pou." nirimu.

⁹ Aku nirimu pilipulie angellomo angilierimune pupu "Boku kelo panga telimu na si." nirindu.

Yuni nando nimbendo: "Liku nou." nirimu. "Noni kinie sike kerena pilimu-no mele songo temba nalo nongo merekendo mundoni kinie olona nombá." nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie pilipulie, angellomonga kíne ambolorumu boku kelomo na lipu norundu. Norundu kinie pilimu-no mele songo terimu nalo nombo merekendo mundorundu kinie na olona norumu.

¹¹ Kanu kinie ungu tene nando nimbendo: "Nane nu ou ungu umbu tondorundume nuni pilku yemboma ningu sirinu mele kinié kangi lupe lupe angilieli yemboma kinie, kolea lupe lupe molemele yemboma kinie, ungu lupe lupe lemele yemboma kinie, ye nomi kingime kinie, eno pali[†] ulume wendo ombá mele "kelko ningu si." nimbo kinie kelko ningu sini." nirimu.

11

Kolomongo Awili 10 Angello Tene Boku Kelo Te Jono Sirimu Norumu Temanemo

11:1-14 Ye Talone Pulu Yemonga Ungu Ningu Siringili Temanemo

¹ Manda manjeli koló pepena te na sipelie nimbendo: "Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembelemo kinie

* **10:7:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". † **10:11:** inie yakondo 5:9, 5:9*.

akune melema popo toko kalemele polomo kinie akuselo puku manda manjiku, akune Pulu Yemo popo toko kapi ningu imbi liku ola mundunduku molemele yemboma kambu silieni pu." „nirimu.„

² "Nalo Pulu Yemonga ulke tembele palana sukundu koleamo yembo talape lupema* sirimulu kene akumu manda naa manjeni. Kanu yemboma Pulu Yemonga kolea awili kake telimunge kambiliku andoko molangi oli tu paono tu omba pumbe.†

³ Nane nanga ungume andoko ningu sindingele yeselo 'Elo tondolo pupili.' nimbu enge simbo kinie wale wane tausini tu anderete sikit‡ andokolo nane ungu umbu tondomboma pilkulu pe wendo ombá mele ningu silikulu andongele. Yemboma kola-ulke molongendo mele pingi kerime pakolemele mele elo aku siku wale-pakoli pingi kerime pakokolo yemboma nanga ungume ningu siliku andongele.

⁴ Iyeselo ou Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilipe yemboma nimbe sirimu ye Sekarayane "Unjo ollipi talo kinie tepe-llame talo kinie ma koleamo nokolemo Ye Nomi Awilimunge kumbikerena angilimbele." nirimu§ akumu iyeselondo nirimu.

⁵ Yembo tene kanu yeselo ulu te tepa kenjimbe temba kinie elonga kerena tepe wendo omba elonga opa puluema nomba kondomba. Yembo tene 'Elo ulu te tepo kenjembo.' nimbé yembomo yu paa sike aku sipe kolomba.

⁶ Elo Pulu Yemonga ungu wendo ombá mele ningu siliku andongele kinie 'Lo naa opili.' ningu pipi singele engemo elo kinie pembala. Elone 'Noma meme topili.' ningele engemo elo kinie pembala. Elone 'Mana we yemboma ulu umbunema wendo opili.' ningele engemo pembala. Aku siku elone 'Yemboma mindili simbolo.' konopu lengele kinie manda mindili singele.

⁷ Elone Pulu Yemonga ungume andoko ningu siku pora singele kinie mele takera enge nili te kowa-muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga wendo olemomo wendo omba elo molongelena 'Tambo.' nimbe omba elo topa kondomba.

⁸ Elonga onoselo kolea awili, ou elonga Awilimu unjona toringi kolorumu kolea paa awili akumunge aulke tenga

* **11:2:** bokumunge alsena anjokondo "2. arapela lain". † **11:2:** Oli tu-paono-tu (24) aku olimenga ya 11:3 wale wane tausini tu anderete sikit molemo (1260) telu sipemo. "Ponie yepoko oli talo-pakera" nilimolola. ‡ **11:3:** inie ola 11:2**; inie anjokondo 12:6. § **11:4:** Sekaraya 4:1-14.

akune we lemba. Aku koleamo imbi leko ungu iko tokolie 'Sodomo' ningu 'Isipi' nilimele.*

⁹ Yembo talape lupe lupema, ungu lupe lupe leko, kangi lupe lupe angilipe, kolea lupe lupe molonge yembomane elonga onoselo neme-neme ningu kano-pou-pou tengenalo marene 'Ono teamili.' naa ninge. Aku teko molangi wale yepoko ombo pupe kise sipemo wendo ombá.

¹⁰ Mana molonge yembomane elonga onoselo kanokolie konopu siku, langi koyoko nongo, enonga pulu lemo yemboma melema we siku mundunge. Kanu yeselone mana molonge yemboma ou mindili liku singelemonga aku tengen.

¹¹ Nalo wale yepoko ombo pupe kise sipemo wendo orumu kinie Pulu Yemone konde mololi popomo lipe mundorumu kinie yeselonga kagine sukundu purumu kinie elo konde molkolo ola angilieringili kinie yembomane kanokolie paa pungu-pungu ningu mini-wale mundoringi.

¹² Kanu kinie elone mulu koleana ungu te tondolo mundupelie nirimumu pilieringili. Kanumuni elondo nim-bendo: "I nie olando wale." nirimu. Kanu kinie elonga opa puluema kanoko angiliengi elo kupe tengenalo mulu koleana olando puringili.

¹³ Olando pungele puringili kinie walsikele ma jimi-jimi tondolo mundupe terimu kinie kolea awilimu owe topa rureponga talo tepa, owe tengenalo ulke melema pali topa kalorumu. Ma jimi-jimi terimumuni yembo sepene tausini topa kondorumu kinie yembo naa kolko we moloringimene paa pungu-pungu ningu mini-wale munduku mulu koleana molemo Pulu Yemo kapi ningu yunge imbi liku ola munduningi.

¹⁴ Ulu umbune talo sipemo pora nimu;† yepoko sipemo nondopa wendo ombá tekemo.

11:15-19 Biyukele Yepoko Pakera Sipemo Ungu Sirimu Kinie Ulu Mare Wendo Orumu Mele Temanemo (Inie yakondo 8:6-9:21 kananila.)

¹⁵ Kanu kinie pe angello yepoko pakera biyukele am-boloringimenga yepoko pakera sipemone yunge biyukele ungu sirimu kinie mulu koleana kere awisilinge ungu te tondolo mundupe wendo ombalie nimbendo:

" "Ma koleamo nanga." nimbe

* **11:8:** "Sodomo" niringi kolea akumunge temanemo Ou Pulu Pulu kolomongo awili 18, 19 molemo. Yembo akume ulu kerinele paa awisili teringi temanemo Ou Pulu Pulu 19:4-11 molemo. Akumu pilkulie ya kolea yembomane ulu pulu keri awisili teringimunge "Sodomo" niringi. "Isipi" niringi akumu ou Isipi yembomane Isirele yemboma mindili liku siku ka kongono siringi, aku temanemo WendoOringi kolomongo awili 1 molemo. † **11:14:** inie yakondo 8:13, 9:12.

ou nokopa ye nomi kingi awilimu molorumumunge
 kolo wangopa olionga Awili „Pulu Yemo, kinie
 yuni “Yemboma nokopa kondomba ye te
 lipu mundumbo.” nimbe
 mako torumu ye nomi Kirasi kinie elone‡
 “Kinié oltonga.” ningulu
 elo kamu-kumu kingiselo molkolo
 nokoko mindi molko pungele.”§
 niringi.

16 Kanu kinie ye awili wane paono po* Pulu Yemonga
 kumbikerena enonga ye nomi kingi polomanga moloringi
 akume manie puku tamalu peko Pulu Yemo kapi ningu imbi
 liku ola mundundukulie

17 ningendo:

“Pulu Ye Awili,
 Tondoloma Pali Nu Kinie Pelemo Yemo,
 ou molorunu mele kinié kepe
 molko mindi puli yemo,
 nuni kolea melema pali nokoni
 ulu pulu tondolo olandopamo likulie
 nu nunu ye nomi kingimu kamu pulu polko molko
 melema nokoni nokokono akumunge
 nu-kinie “Ange” nikimulu.

18 Koleamanga pali we yembomane
 nu-kinie paa mumindili koloringi nalo
 kinié nu yemboma kinie mumindili kolko
 kote tendeko kamu toni walemo kamu wendo omu.
 Yembo kololime apuruku,
 nunge kendemande yembo
 ou nuni ungu umbu tondorunume pilku
 yemboma ningu siringi yemboma kinie†
 nunge yembo kake telime kinie
 ‘Nu olionga ye awilimu.’ ningu
 nunge ungumu taka liku pilku tenge panjiku
 nunge imbi liku ola mundundoringi yemboma kinie,
 yembo awilime kepe
 yembo imbi naa mololime kepe
 ‚eno pali, mele kaloli peangama siku,
 ma koleamo teko kenjeringi yemboma
 teko kenjeni walemo
 kinie kamu wendo omu.”
 niringi.

‡ 11:15: Konana 2:2. § 11:15: bokumunge alsena anjokondo “20. kingdom”.

* 11:16: tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila. † 11:18:
 bokumunge alsena anjokondo “35. profet”.

11:19-12:18 Ambomo Kinie Wambiye Derekonoselonga Temanemo

¹⁹ „Ye nomi wane paono pone ‘Pulu Yemo imbi ola molopili.’ ningu aku siku niringi, kinie Pulu Yemo popo toko kalemele ulke tembele mulu koleana sukundu angilierimu akumu kune lipe lierimu, akune sukundu Pulu Yemone mi lepa nimbe panjerimu ungumu[‡] suku perimu ketemo[§] mona lierimu kanoruntu. Kanu kinie kariapá tepe, ungu mare wendo ombo, mulú kilkala nimbe, ma jimi-jimi tepe, lo kopu mongo awisili torumu.*

12

¹ Kanu kinie, mulu koleana suku ulu paa awili tondolo te ungu pulu perimu ulu te wendo orumu. Akumu isipe: Ambo te molopa, enamo mulu mele pakopa, olimu yunge kimbumuni kambilipe, pengena ambo nomi kuwininge wanie-kiraono te kombukandipi rurepo akune angiliepili pakopa molorumu.

² Yu olona ambolango mondopalie, membando mindili paa awili tepe nomba perepa kalle nimbe molorumu.

³ Kanu kinie mulu koleana sukundu ulu paa awili tondolo ungu pulu perimu ulu te kelepa wendo orumula: Wambiye derekono paa awili kondoli te^{*} molopa, yunge penge yepoko pakera angilipe, kongi kao ungú mele rureponga talo wendo ombo, yunge pengemanga ye nomi kingimunge wanie-kiraono yepoko pakera pakopa molorumu.

⁴ Kombukandipime owe yepoko tepe topa, kanu wambiye derekonomo yunge álimuni kombukandipi owe te mulune ola topa mana manie mundorumu. Ambolango membá terimu ambomonga kumbikerena angilipe kanu ambolangomo ambomone kanopa limbe kinie nombando nokopa angilierimu.

⁵ Ambomone kango te kanopa lsimu. Kanu kangomo ma kolea yembo talapema pali paa tondolo mundupe nokopa molomba. Merimu kinie eno popenge teko liku kangulku Pulu Yemo kolea pali nokopa molorumu polona mengo puringi.

⁶ Ambomo kolea ku lielimunge sukundu lkisipte kowa pupe, kolea te Pulu Yemone ou tepe mimi tenderimu kolea

[‡] **11:19:** bokumunge alsena anjokondo “22. kontrak”. Ketemonga pikisa te inie yakondo gomo 1143 molemo. [§] **11:19:** Wendo Oringi 25:10-22. ^{*} **11:19:**

inie anjokondo 16:18,21; Wendo Oringi 19:16 kananila. ^{*} **12:3:** Imu nambolka mele? Olio naa pilimolo. Wambiye pukupuku melenje nalo pukupuku kanga, yu awilinje. Yu Setene; inie 12:9**.

akune purumu. Akune Pulu Yemone "Yu wale wane tausini tu anderete kelepa sikitit molopili nokondangi." nirimu.

Kolomongo Awili 12-20 KURUMENGA NOMI SETENE KINIE YUNGE TALAPE KURUME KINIE PALI PULU YEMONE KAMU TOPA MANIE MUNDORUMU TEMANEMO

12:7-9 Setene Kinie Angello Nomi Awili Maikele Kinie Opa Teringili Temanemo

⁷ Kanu kinie mulu koleana sukundu opa awili te wendo orumu. Mulu koleana angello awili Maikele kinie yunge mulu koleana we angelloma kinie wambiye derekonomo molorumune opa oringi. Derekonomo kinie yunge angelloma kinie kanokolie opa teringi nalo

⁸ Maikelenga talapemone eno toko mundoringi akumunge pe derekonomo kinie yunge angelloma kinie mulu koleana suku molonge kolea te naa lierimu.

⁹ Derekono tondolomo yu koronga-ou molorumu wambiyemo;‡ yu "kurumenga nomi, depelemo"§ ningu; yu "Setene" nilimele yemo;* yu mana yemboma pali kondi topa "Lou leko aulke tengah lupe pang." nilimo yemo. Kanumu toko mana manie mundoringi, yu kinie yu lombili andoringi angelloma kinie toko mana manie mundoringi.

¹⁰ Kanu kinie mulu koleana sukundu ungu tondolo te wendo orumu pilierindu. Aku ungumu ru nimbelie nim-bendo:

"Olionga angenupilime alieli
ipulueli kepe tangoli kepe
Pulu Yemonga kumbikerena kote tendelemo yemo
kinié mana manie toko mundongimunge
Pulu Yemo yunge tondolo pelemomone
'Setenene olio naa ambolopa tepa kenjipe
mindili nolemela koleana naa memba pupili.'
nimbe, olio lipe tapondopa,†
yu paa sike ye nomi kingimu molopa
yu melema pali nokopa molopa,‡
yu Pulu Yemone "Eno nokopa kondomba ye te
lipu mundumbo." nimbe mako torumu
ye nomi Kirasimunge,§
mele nokomba namba pelemomone
Kirasimu yuni melema pali

† **12:6:** Wale akume ponie yepoko kelepa oli sikisi mele. Inie anjokondo 13:5
aku ungu te molemola. ‡ **12:9:** Ou Pulu Pulu kolomongo awili 3. § **12:9:** 12
bokumunge alsena anjokondo "9. devil", "42. Seten". * **12:9:** inie anjokondo
20:2. † **12:10:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". ‡ **12:10:**
bokumunge alsena anjokondo "20. kingdom". § **12:10:** bokumunge alsena
anjokondo "23. Krais".

nokopa kondomba walemo kinié kamu wendo omu.

¹¹ Kongi Sipisipi Walomone*

meme ondo lenderimumu kinie

Pulu Yemonga ungumu ningu siku teringimu kinie

aku uluselone olionga angenupilime

enge ningu opa puluemo toko mundoringi.

Eno 'mana molopo kondamili.' ningu naa pilku,

'opa puluemane toko kondongi liemo mandala.'

ningu pilieringimunge aku sipe

engemo perimu kinie aku teringi.

¹² Akumunge nu mulu koleamo kinie

akune molemele yemboma kinie konopu siengi.

Nalo nu mamo kinie nu nomu kusamo kinie

depelemo akune manie purumumunge

eno-kinie umbune awili te wendo omu.

'Pulu Yemone yu kamu topa mundumbe enamo

nondopa wendo ombá.' nimbe pilipe

yu paa mumindili kolopa molemo."

nirimu.

¹³ Wambiyé derekonomo yu toko mana manie mundoringi kinie kanopalie pe kango merimu ambomo andopa pulu sirimu.†

¹⁴ Nalo 'Yu wambiyemone naa topili.' nimbe kolea ku lieli sulu tengah lierimune yu ponie yepoko oli talo pakera molopili nokonge kolea te Pulu Yemone tepa mimi terimumu 'yu akune mangopa yu kowa pupili.' nimbe‡ ambo kanumu kera iliaka pou awili talo sirimu.

¹⁵ Yu kowa purumu kinie kanopalie wambiyemone 'Yu none topa memba pupili.' nimbe yunge kerena meku torumu kinie ambomo purumu aulkena no awili tepa topa pulu sirimu.

¹⁶ Nalo mamone ambomo lipa tapondopa ma awili tepa kenguya lepa wambiyé derekonomone meku torumu nomo pali akune ombo manie purumu.

¹⁷ Kanu kinie wambiyemone aku terimu kanopalie ambomo-kinie paa mumindili kolopalie ambomonga ambolango wema kinie opa temba purumu. Ambomonga ambolango kanume Pulu Yemone "Teaa." nilimo ungu manema pilku liku tengah panjiku teko, Yesusinge ungume ningu siku molemele yemboma.

¹⁸ Wambiyé derekonomo nomu-kusa kélona angilierimu.

* **12:11:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God".

† **12:13:** Ambomo tena molorumunje? Naa pilimolo. Mana molorumu kanopalie pulu sirimu molo wambiyemone kangamo tomba terimu kinie mulu koleana Iteko yu toko mana manie mundoringi kinie kanopalie 'Kangamo manda naa tombomonga ambomo tambo.' nimbe yu molorumune pupe pulu sirimunje? ‡ **12:14:** inie 12:6.

13

*Kolomongo Awili 13 Jonone Mele-Takera Talo Kanorumu
Temanemo*

*13:1-10 Mele-Takera Te Nomu-Kusana Wendo Orumu
Temanemo*

¹ Pe nane kanorundu kinie mele-takera te nomu-kusana wendo orumu. Yu kongi-kao ungú mele rureponga talo angilipe, penge yepoko pakera angilierimu. Yunge ungúmenga ye nomi kingimenga wanie rureponga talo pakorumu. Yunge pengemanga yu-mele-mele imbi molorumu, kanu imbi yepoko pakera Pulu Yemo marake tepe ungu taka tondorumu ungume molorumu.

² Mele-takera kanorundu kanumu

lopa-posi llepate mele, nalo yunge kimbumu lopa bea kimbu melemo, yunge keremo lopa-posi llayono kere melemo.*

Wambiye-derekonomone yu yuyu ye nomi kingi molopa melema nokorumu polomo kinie, yunge tondolomo kinie, melema paa tondolo mundupe nokomba nambamo kinie, sirimu.

³ Mele-takeramonga penge te 'Yu kolopili.' ningu toringi mako te perimu. Sike kolka nalo yu toringi erelimu uru lierimu kinie konde purumu. Aku sipe konde purumu kanoko mini-wale mundukulie yemboma pali yu lombili puringi.

⁴ Wambiye derekonomone aku mele-takeramo yu melema nokorumu tondoloma sirimu kulu yembomane 'Wambiyemo olionga pulu yemo.' ningu yu kapi ningu imbi liku ola mundundoringi. Mele-takeramo kepe akula teko yunge imbi liku ola mundunduku kapi ningulie ningendo: "Mele-takeramo mele nawe molemoye? Yu-kinie nawene manda ombo opa tembaye?" niringi.

⁵ Pulu Yemone 'Oli tu paono tu[†] mele-takeramo we aku sipe yu yuyu ye nomi mele imbi lipe ola mundundupe na marake tepe, melema tondolo mundupe nokopa molopili.' nimbe siye kolorumu.

⁶ Yu pulu polopa Pulu Yemo marake tepe yunge imbimu kinie yu molorumu koleamo kinie mulu koleana moloringi yemboma kinie ungu taka tondorumu.

⁷ Setenene mele-takeramo 'Pulu Yemonga yemboma kinie opa tepe enge nipili.' nimbe tondolomo sipe, yu ye nomi kingimu molopa ma koleana pali yembo talape lupe lupema kinie, ungu lupe lupe lieringi yemboma kinie, kangi lupe

* **13:2:** Lopa-posi llayono pikisa te inie yakondo gomo 1286 molemo. † **13:5:** inie yakondo 11:2, 12:6, 12:14.

lupe angilieli yemboma kinie[‡] nokomba nambamo sirimu kinie Pulu Yemone "Molo." naa nimbe, 'Aku tepili.' nimbe siye kolorumu.[§]

⁸ Mana yemboma ou Pulu Yemone mulu ma naa tepili Sipisipi Walo toko kondoringimunge aliei molopa mindi puli bokune^{*} imbi naa molorumu yembomane pali 'Meletakeramo olio nokolemo pulu yemo.' ningu kapi ningu imbi liku ola mundundunge.

⁹ Yembo te komu angilimbemone iungumu mimi siku pilieni:

¹⁰ Yembo te 'Ka ulkena pupili ka siemili.'

ninge kinie yu paa sike ka ulkena pumbe.

¹¹ Pulu Yemone ulu te naa temba.,
Yembo tene yembo te opa teli lou-pulse tene
topa kondomu liemo

yu opa teli lou-pulse tene toko kondongela.

Aku sipe ulume wendo ombá kinie Pulu Yemonga yemboma eno ungu pilku ambolemelema munduku siye naa kolko ambolko kondoko molangi.

*13:11-18 Mele-Takera Te Mana Wendo Orumu Temanemo
(13:1-18 pali kanani.)*

¹¹ Pe kanorundu kinie mele-takera te lupe mana wendo orumu. Ungú talo kongi sipisipi walo tengahungú angilimo mele angilierimu nalo yunge ungu nirimumu wambiye derekono tene nilimo mele aku sipe nirimu.

¹² Akilipe orumu mele-takeramone ou kumbi lepa orumu mele-takeramonga ye nomi kingi molopa melema nokomba nambamo akilipe orumumuni lipe ambolopa kumbi lepa orumumu lipe tapondopa yuni melema pali nokondopa; kumbi lepa orumu mele-takera, akumunge penge tengahungú 'Yu kolopili.' ningu toringi makomo uru lierimu kuluconde purumu kanumu 'Ma koleana molemele yembomane pali 'Yu awilimu.' ningu yunge imbi liku ola mundunduku kapi niengi.' nimbe aku kongonoma tenderimu.

¹³ Mele-takera talo sipemone ulu tondoloma mana yembomane manda naa telemele ulume terimu. Te isipe: 'Yemboma kanoko molangi mulu koleana tepe te mana manie opili.' nirimu.

¹⁴ 'Ou kumbi lepa orumu mele-takeramonga kongonoma tendepili.' nimbe akilipe orumu mele-takeramo tondoloma sirimu aku tondolomane yu kanu ulu tondolo awisili tepe, yemboma kondi topalie nimbendo: "Mele-takera kumbi

[‡] 13:7: inie yakondo 5:9, 5:9*. § 13:7: inie yakondo 3:10 ungu pulu tenje.

* 13:8: bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God", "24. laip-buk bilong".

lepa orumumu, yu opa teli lou-pulsene toringi kolka nalo naa kolorumu akumu yu mele melte manda manjiku teko mimi teko anjiku, yunge imbi liku ola mundunduku kapi ninge melemo teaa." nirimu.

¹⁵ Mele-takera kumbi lierimu mele teko mimi teko anjeringimu 'Yembo mele ungu nipili.' nimbe akilipe orumu mele-takeramone konde mololi m'lumu popo topa suku mundorumu kinie Pulu Yemone 'Aku kapola, ungu nipili.' nirimu kinie[†] mele teko mimi teringimuni ungu nirimu. Yembo marene mele teko mimi teko anjeringimu 'Kapi nimbu imbi lipu ola naa mundundumolo.' niringi kinie eno topa kondorumu kinie Pulu Yemone kanopalie ulu te naa tepa siye kolorumu.

¹⁶ 'Yemboma pali, kamakoma kinie koropama kinie, yembo nomime kinie imbi naa mololime kinie, yembo marenga kendemande tendeko mele kaloli naa lili yemboma kinie, yembo we molko enonga konopuni pilku teringi yemboma kinie, enonga pali mambelena molo ki-umbukundu mako te kusi mele molopili tondangi.' nirimu kinie tondoringi.

¹⁷ Yembo tengatenga mambelena molo ki-umbukundu makomo naa molorumu yembomo yu bisinete tepe kou mone limbe aulke te naa lepa, langi kepe melema topo topa limbe aulke te naa lierimula. Mako akumu kumbi lepa orumu mele-takeramonga imbimu molo yunge imbimunge kambu sili nambamo.

¹⁸ Mimi sipe konopu kimbu sipe pilimbe yembomone imunge ungu pulumu pilimbenje? Yembo imbimenga nambama mimi sipe kambu silimomone[‡] kanu mele-takeramonga nambamo mimi sipe kambu topa piliepili. Yunge nambamo ye tengatenga nambamo. Yunge nambamo Sikisi anderete Sikiti Sikisi.[§]

14

14:1-5 Kongi Sipisipi Walomonga Yembomane

¹ Pe kelepo kanoruntu kinie Kongi Sipisipi Walomo* mulu Sayono[†] ola angilipe, mambelena yunge imbimu kinie

[†] **13:15:** Pulu Yemone mele-takeramo 'lipu tapondambo.' nimbe aku sipe naa terimu. Yu ou we 'aku sipe tepe molopili.' nimbe siye kolorumu. Pe Pulu Yemo yunge tondolomo paa olandopa pumbe. [‡] **13:18:** Ou yembomane yembomanga imbime kambu tongendo ABD lleta lupe lupe kambu te periume kambu toringi. Isipe mele: a=1, b=2, d=3, e=4, aku liemo abde lipe tere lepa kambu toli=10, aku sipe mele. [§] **13:18:** Ponjipulie 666 nimbu tolemolo.

* **14:1:** bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God".

[†] **14:1:** Kolea awili Jerusalleme mulu Sayono ola lierimu, akumunge paa olakondo Pulu Yemo popo toko kaloringi ulke tembelemo angilierimu.

yunge Lapanga imbimu kinie mambelena molorumu wane anderete poti po tausini[‡] yu pea angilieringi.

² Mulu koleana ungu te wendo orumu pilierindu akumu no topa ungu tondolo nilimo mele, molo mulú kikala tondolo nilimo mele, molo gitama tolemele ungu nilimo mele, aku sipe ungu te wendo orumu pilierindu.

³ Ye nomi kingi polomonga kumbikundu mele konde mololi kise kinie ye nomi wane paono po[§] kinie, eno moloringimenga kumbikerena enone konana konde te* niringi. Wane anderete poti po tausini ou mana moloringi kinie Pulu Yemone 'Lipu tapondambo.' nimbe Malonga mememone mindili nolemela aulkena wendo linderimu[†] akumene mindi ikonanamo manda pilku niringi. We yembo tene aku konana niringimu manda naa pilieringi.

⁴ Wane anderete poti po tausini akume 'Pulu Yemone olio kanopalie 'Kake tepili molemele.' nipili.' ningu yuni kanopa keri kanolemo ulume amboma kinie naa teringi.[‡] Kanume Sipisipi Walomo pulimo koleamanga pali lombili pulimele. Olio Isirele yembomane langi kumbi lepa nou lemoma lipulie Pulu Yemo 'yunge' nimbu silimolo mele ma koleana ime[§] Pulu Yemone lipe tapondopa Malonga mememone mindili nolemela aulkena wendo lipe 'Sipisipi Walomo kinie oltonga.' nirimu.

⁵ Eno kolo paa naa toringi. Pulu Yemone eno kanopalie kalaro naa molopa kake telime nimbe kanorumu. Konana Konde Te Niringi Temanemo

14:6-13 Angello Yepokone Unru Niringi Temanemo

⁶ Angello te mulu awi suku singine mangopa andopa molorumu kanorundu. Yembo talape awilime kinie yembo talape kangama kinie, ungu lupe lupe lemelema kinie, yembo lupe lupema mana molemele yembo akume pali kanu angellomone temane peanga alieli pepa mindi pumbe temanemo topa simbendo mangopa andopalie,

⁷ ru nimbeline nimbendo: "Pulu Yemone yemboma kote tendepa apurupe pilimbe walemo kamu wendo omu kene yu pipili kolko yunge imbi liku ola mundundeyo. Mulumu kinie mamo kinie nomume kinie no pikipe wendo olemoma kinie pali terimu yemo popo toko kapi nie." nirimu.

[‡] **14:1:** 144000 nikimu, akume yema mindi molo ambo mare pearje, naa pilimolo. Inie yakondo 7:4, 7:4* kananila. [§] **14:3:** tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila. * **14:3:** inie yakondo 5:9. [†] **14:3:** bokumunge alsena anjokondo "3. baim bek", "21. kisim bek". [‡] **14:4:** Sike ambomando nirimu molo we yembomane we melemando 'Olionga pulu yema' ningu popo toko ambolko teringi ulumendo nirimunje? Wendo Oringi 34:15, Pe-Korini 11:2, Epesasi 1:4, 5:27; inie 14:8 kananila. [§] **14:4:** ou LLipai 23:9-14 langi pulu pulu torumume teringi mele.

⁸ Kanu angellomo purumu kinie angello te ombalie nimbendo: "Kolea awili imbi paa ola molemo Bepillono^{*} kamu keri liemu. Sike kamu keri liemu. Kanu koleana moloringi yembomane we koleamanga pali yembo talapema 'Wa ulu kerinele tengé[†] pelemo no-waene[‡] paa tondolomo nangi.' nimbe karaye terimumunge aku koleamo kamu keri liemu." nirimu.

⁹ Angello talo sipemo purumu kinie angello te altopa ombalie tondolo mundupelie nimbendo: "Mele takeramo kinie mele-takeramo yu mele manda manjiku teko mimi teko anjeringi melemo kinie elonga imbi liku ola mundunduku kapi ningu, yunge imbimu enonga mambelena molo kíne molomba yemboma

¹⁰ eno kepe Pulu Yemone eno-kinie mumindili paa kolomba ulu pulumu pelemo no-waenemo "nangi." nimbé. „Enone aku siku teko kenjingemonga, yuni mumindili kolopa temba pelemo no-waenemo no pange teli te kinie wakamaka yunge mindili kolomba mingine naa mundupe, no-waenemo paa enge nipili kanu yemboma simbe. Pulu Yemonga angello kake telime kinie Sipisipi Walomo kinie kanoko molangi kanu yemboma kou-sallapa tepe nombámone eno nombá kinie paa mindili nongo molonge.

¹¹ Eno mindili simbe tepemonga iliemo pora naa nimbe alieli ilie tepa mindi pemba. Mele-takeramo kinie yu none teli manda manjiku teko mimi teringi melemo kinie popo toko imbi liku ola mundundunge, molo yunge imbimu mambelena molo kíne molomba yemboma múlu naa pilku ipulueli tangoli mindili nongo mindi molonge." nirimu.

¹² „Aku ulumu wendo ombá kinie, Pulu Yemonga yembo yuni "Teaa." nimbe mane sirimu ungumu pilku liku tengé panjiku, Yesusi tondolo munduku pilimele yemboma konopu tondolo pupili enge ningu molangi.

¹³ Kanu kinie na ungu te mulu koleana wendo orumu pilierindu kinie nimbendo: "Pepá toko i siku nieni: 'Kinié kepe pe kepe Awilimunge yemboma molkolie kolemele kolonge yemboma eno malo.' ningu pepá tou." nirimu.

Minimuni kepe nimbendo: "Sike, eno malo. Eno ulu pulu peanga telemelema Awilimuni pilipe molombamonga mindili siku telemele kongonoma munduku siye kolko sike múlu pilinge." nirimu.

* **14:8:** Deniele 4:30, Aisaya 21:9, Jeremaya 51:8; inie anjokondo 16:19, 17:5, 18:2,3,10,21. † **14:8:** Sike wa ulu pulu kerinele tengenje, molo Pulu Yemo munduku siye kolko ulu lupema konopu siku amboloringimendo nirimunje. Wendo Oringi 34:15, Kollosi 3:5; inie 14:4 kananila. ‡ **14:8:** LLuku 22:42.

*14:14-20 Mana Langi Nou Lierimume Liku Maku Toringi
Temanemo*

¹⁴ Kanu kinie kanorundu kinie kupe kake te torumu. Akune ola ye te manie molorumu, akumu Manie Ombo Mana Ye A Lierimu Ye§ none telimu molorumu. Yu ye nomi kingimunge wanie kiraono kou-gollone teli te pakopa, langi nou lielime kolomongo teko limele lou-pulse nee noli te ambolorumu.

¹⁵ Kanu kinie angello te „Pulu Yemo popo toringi, ulke tembele mulu koleana angilierimu akune wendo ombo kupe polona ola molorumumundu ru nimbeline nimbendo: “Kinié ma koleana langime kamu nou liemu-ne kamu kolomongo teko sukundu linge walemo kamu wendo okomo kene nunge langi kolomongo teli lou-pulsemo liku langime kolomongo teko li.” nirimu.

¹⁶ Aku nirimu kinie pilipelie kupe polona ola molorumu yemo manie pupe mana langime kolomongo tepa sukundu lsimu.

¹⁷ Kanu kinie angello te ulke tembele mulu koleana angilierimu akune wendo orumu. Yu kepe langi nou lielime kolomongo telemele lou-pulse nee noli te ambolorumula.

¹⁸ Kanu kinie angello te lupe, yu tepe nokorumu angel-lomo, yu Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polomo* mundupe siye kolopa ombo, angello lou-pulsemo ambolorumumundu tondolo ru nimbeline nimbendo: “Nunge lou-pulse nee mololimu likulie unjo-waene tolemo mongoma polo tomu kene inie toko maku tou.” nirimu.

¹⁹ Nirimu ungumu pilipelie lou-pulse ambolorumu angel-lomo manie pupe mana waene-mongo polo torumume inie topalie, waene-no teko mimi tengendo kimbuni kambilku nakele-makele telemele mele Pulu Yemone paa mumindili kolorumu ulumu perimumu lierimune memba pupe suku mundorumu.

²⁰ Kolea awiline ulsukundu waene mongoma mingine kimbuni kambilku nakele-makele teringi kinie mingine meme wendo ombo tere anderete killomita mele ombo pupe, olando olando ombo kongi ote te ola angilimo tenga kumbine mele orumu.

15

¹ Kanu kinie mulu koleana suku ulu paa awili tondolo te kanopolie konopu awisili lipu mundorundu. Akumu isipe: Yemboma kinie kamu umbune pemba mele angello yepoko pakerane mele yepoko pakera ambolko angilieringi.

§ **14:14:** bokumunge alsena anjokondo “32.3. Pikinini Bilong Man”. * **14:18:** inie yakondo 8:3-5, 6:10, 9:13.

Akumunge pulumu isipe: Kanu umbunema pora nimbé kinie Pulu Yemone yemboma kinie mumindili kolomba ulume kamu pora nimbé.

² Na kanorundu kinie nomu-kusa mololi none tepe* te gallási kinie tepe kinie waka maka peli none terimu. Aku nomúmunge kélona yembo mare angilieringi. Kanu yemboma mele-takeramo kinie, yu-melete manda manjiku teko mimi teko anjeringi melemo kinie, mele-takeramonga imbi manda manjipe perimu nambamo kinie,[†] toko manie munduku enge niringi yemboma. Eno Pulu Yemonga gita melema ambolko nomú none telimunge kélona angilkulie niringimuni,

³ Pulu Yemonga kongono tendeli ye Mosisini konana nirimumu kinie Sipisipi Walomonga[‡] konanamo kinie ningulie ningendo:

“Pulu Ye Awili Olandopamo
nuni ulu telenoma pali paa olandopa,
akume kanopolie konopu awisili lipu mundulimolo.
Yembomanga Pali Ye Nomi Kingi
Alieli Molopa Mindi Puli Yemo,
nuni ulu paa sike sumbi siku telenoma
mona lemo kanolemolo.

⁴ Awilimu,
nu mindi paa kake tepili moleno akumunge
yembo nawene nu pipili naa kolopa,
nunge imbi lipe ola naa mundundumbeye?
Nuni ulu sumbi siku telenoma pali
mona wendo olemo kanolemele akumunge
ma koleamanga pali yemboma
nu molenona ongo nu popo toko kapi ninge.”
niringi.

⁵ Pe mulu koleana kelepo kanorundu kinie Pulu Yemo popo toringi sele ulke tembelena[§] sukundu suluminia paa kake telimu kune lipe lierimu. Akune sukundu Pulu Yemone nimbe panjerimu ungume perimu suluminiamo kanumu.* Akumu kune lipe lierimu.

⁶ Akune yemboma umbune singe mele yepoko pakera angello yepoko pakerane ambolko meli wendo oringi.

* **15:2:** inie yakondo 4:6. † **15:2:** 666 kanumu. Inie yakondo 13:18. ‡ **15:3:** bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikinini Sipsip Bilong God”. § **15:5:** Pulu Yemo molorumu sele ulkemo lupela, kolea ku lieline takoringi Wendo Oringi 36:8-38; Pulu Yemo molorumu ulke tembelemo pe kamu takoringimu lupela, nalo ulkeselonga ungu pulumu telumu, pe inikimumu peaselondo nikimu.

* **15:5:** Wendo Oringi 32:15, 38:21, UNGU Manema 10:5.

Akume mulumbale paa kake tepa pa telime pakoko, kako kou-gollone telime toringi.

⁷ Wendo oringi kinie mele konde mololi kise akumenga tene mingi kou-gollone teli yepoko pakera, alieli molopa mindi puli Pulu Yemo yunge mumindili kololi ulume perimume angello yepoko pakera sirimu.

⁸ Sele ulke tembele kake teline Pulu Yemonga imbi ola molopa tondolo pa telimu kinie yunge tondolomo kinie akuselonga ilie tepa ulke kake telimu si nirimu, akune yembo te manda sukundu naa pumbe. Angello yepoko pakera yemboma umbune singe mele yepoko pakera amboloringime ou kamu umbunema yemboma siku pora singe kinie pe mindi yemboma sele ulke tembelena suku manda punge, ou molo.

16

¹ Kanu kinie pe nane ungu te Pulu Yemo popo toringi ulke tembelemonga wendo orumu pilierindu. Akumuni angello yepoko pakerando tondolo mundupelie nimbendo: "Eno puku Pulu Yemonga mumindili kololimu pelemo mingi yepoko pakera akume mengo puku mana ondo le-paa." nirimu.

² Kanu kinie angello tene yunge mingi ambolorumumu memba pupe mana ondo lierimu kinie mele-takeramonga imbimu enonga kagine molopa, takeramo none teli te tekoh mimi teko anjeringi melemo popo toko kapi niringi yembomanga kagine paa mindili sirimu ereli keri lkupendi toli awisili terimu.

³ Angello talo sipemo yunge mingi ambolorumumu nomu kusana memba pupe ondo lierimu kinie nomu kusamo yembo kololi tengah mememo mele alierimu kinie nona moloringi melema pali koloringi.

⁴ Angello yepoko sipemo yunge mingi ambolorumumu memba pupe no ombo purumumenga kinie no pikipe wendo orumumenga kinie ondo lierimu kinie nomu pali meme alierimu.*

⁵ Kanu kinie nomu nokorumu angellomone ungu te nirimumu pilierindu. Yuni nimbendo:

"Nu kinié moleno, ou molorunu,
ye paa kake telimu,
nuni yembo teko kenjeringimenga
kote pilku apuruku kondokolie
aku siku eno mongo sinumu papu tenu."

⁶ Nambemune, aku yembomane nunge yemboma kinie nuni ungu umbu tondorunume pilku yemboma

* **16:4:** inie yakondo 8:9.

ningu siringi yemboma kinie[†]
 toko kondoringi kinie meme ombo purumumunge
 'Kinié enone pundu toko meme nangi.'
 ningu sakinu akumu enonga teko kenjeringimunge
 mele kaloli likimili akumu papu likimili."
 nirimu.

⁷ Kanu kinie Pulu Yemo popo toko melema kaloringi polona
 ungu te wendo ombalie nimbendo:
 "Pulu Ye Awili Olandopamo,
 nuni sike nikinu.
 Nuni kote pilkulie yemboma telemel mele
 sumbi siku pilku apuruku kondoleno lemo."
 nirimu.

⁸ Angello kise sipemone yunge mingi ambolorumumu
 memba pupe enana ondo lierimu kinie Pulu Yemone 'Enana
 tepe tondolomone yemboma nopili.' nirimu.

⁹ Kanu kinie enana tepe wendo ombo paa kondorumu-
 muni 'Yemboma paa mindili nangi.' nimbe eno norumu
 kulu enone Pulu Yemonga imbimu[‡] ungu taka tondoko
 marake teringi. Aku ulu umbune sirimu wendo orumume
 Pulu Yemonga tondolomone 'Iulume wendo opili.' nirimu
 nalo enone 'konopu alowa naa temolo.' ningu Pulu
 Yemonga imbimu liku ola naa mundundoringi.

¹⁰ Angello kise pakera sipemone mingi ambolorumumu
 memba pupe mele-takeramonga ye nomi kingi molopa
 nokorumu polona ondo lierimu kinie yuni nokorumu
 koleama pali sumbulu torumu. Yemboma paa mindili
 nongo enonga alumbelume kongilkunongo,

¹¹ eno mindili nongo ereli tepa terimu akumenga pilkulie
 mulu koleana molemo Pulu Yemonga imbimu ungu taka
 tondoko marake teringi. Enonga ulu pulu keri teringime
 'Mundupu siye naa kolopo konopu alowa naa temolo.'
 niringi.

¹² Angello talo pakera sipemone mingi ambolorumumu
 memba pupe no awili Yuperetisi ombo purumune ondo lier-
 imu kinie nomo kumbulupe ena mundi olemona moloringi
 ye nomi kingi moloringime onge aulkemo akisinderimu.

¹³ Kanu kinie na kanorundu kinie wambiye derekonomo[§]
 kinie, mele-takeramo kinie, Pulu Yemone ungu umbu ton-
 dorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe
 sirimu yemo kinie, enonga keremanga kuru paa kanopo
 keri kanorundu kuru, londea none teli, yepoko wendo
 orumu.

[†] **16:6:** bokumunge alsena anjokondo "35. profet". [‡] **16:9:** bokumunge alsena
 anjokondo "28. nem". [§] **16:13:** Akumu kurumenga nomi Setene; inie yakondo
 12:3,7,9,18.

¹⁴ Ikurumene ulu tondoloma telemele, enonga kongonomo isipe: Pulu Ye Olandopamonga wale awilimunge 'ma koleamanga pali ye nomi kingime sukundu sukundu ongo opa teangi wangi.' ningu puku liku maku tolemele.

¹⁵ ("Pilieme! 'Wa noli ye te ombá.' ningu naa pilku walu siku molemele kinie lipe sinjipe olemo mele na eno molongena aku sipu ombó. Yembo tene 'Yu ombá kinie na we we molopo pipili naa kolambo.' nimbe uru naa pepa makilipe kanopa, yunge mulumbalema pakopa molomba yembomo yu malo." ,nirimu.)^{*}

¹⁶ Kanu kinie kurumene ye nomi kingime kolea tenga liku maku toringi, aku koleamonga imbimu Ipuru ungun Amakedono.

¹⁷ Angello yepoko pakera sipemone mingi ambolorumumu mulune ondo lierimu kinie Pulu Yemonga ulke tembele kake teline ye nomi kingimunge polomonga ungu tondolo te wendo ombalie nimbendo: "Kinié pora nikimu." nirimu.

¹⁸ Aku nirimu kinie kariapá tepa, ungu mare wendo omba, mulu kilkala nimbe, ma jimi jimi awili te terimu. Ma jimi jimi terimu akumu paa olandopa; ou yemboma pulu pulu ma koleana moloringi kinie aku sipe te paa naa terimu.

¹⁹ Aku terimu kinie kolea paa awili Bepillono[†] owe topa yepoko tepa, yembomanga kolea lierimumenga kolea awilime[‡] keri lepa pora sirimu. Pulu Yemone kolea paa awili Bepillono komu naa sindipelie Pulu Yemo yunge mumindili paa kolorumumu perimu no-waene mingimu 'yu pali nopili.' nimbe sirimu.

²⁰ Nomune sukundu lierimu kolea kangama pali kowa purungi, koleama pali ma pangit te kepe wendo naa orumu.

²¹ Mulúne lo kopu mongo awili tepa topa yemboma torumu. Lo kopu mongo akumenga umbunemo rasi beko talonga mele. Lo kopu mongo olandopa torumumuni eno umbune sirimu eno mindili noringimunge Pulu Yemonga imbimu ungu taka tondoko marake teringi.

17

¹ ,Pulu Yemonga mumindili kololi ulume perimu, mingi yepoko pakera ou ambolko moloringi angellomanga tene na molorundune ombalie nimbendo: "Ambo wapora toli

* **16:15:** Yesusini nirimunje. LLuku 12:39, inie yakondo 3:18. † **16:19:** inie yakondo 14:8; anjokondo 17:1,5,18, 18:2,10,21. ‡ **16:19:** Papua Niu Gini sukundu kolea awili Mosipi mele.

awilimu, no awisili ombo pulimomanga* ola molemomo, aku sipe telemomonga mindili singe limbe mele lipu ora siembo ou." nirimu.

² "Mana moloringi ye nomi kingime kinie yu-kinie wa ulu kerinele teringi; we yembo mana moloringime kinie yu wa ulu kerinele terimumunge no-waene nongo kekelepa tolemele mele aku siku kekelepa toringi." nirimu.[†]

³ Kanu kinie pe na molorundune Minimu ombo ambolorumu kinie[‡] angellomone na kolea ku lieline memba purumu kinie akune ambo te mele-takera kondoli tengah bulu mingine molorumu kanorundu. Aku mele-takeramonga kagine imbi awisili molorumu, aku imbime Pulu Yemo marake teko ungu taka tondoringi imbime molorumu. Aku melemonga penge yepoko pakera kinie ungú rureponga talo kinie angilierimu.[§]

⁴ Aku ambomo ambo kamako nomime pakolemele mele wale-pakoli kondoli talo pakopa, kou-gollo kinie kou kangi lupe-lupe kololi kou mone awili tepa pulimoma kinie siripelu kake tepa kou mone awili tepa pulimoma kinie akumene yu animbe molorumu.* Yu no mingi kou-gollone teli te ambolorumu, aku mingimunge sukundu yu wa ulu kerinele terimumunge mele paa keri kalaro mololi awisili pepa peke lierimu.

⁵ Yunge mambelena yunge imbi molorumu, aku imbimu ungu iko te molorumu, akumu isipe:

BEPILLONO[†] PAA AWILIMU, WAPORA TOLEMELEMA KINIE
MANA YEMBOMANE ULU PULU PAA KALARO MOLOLI
KERIME
TELEMELEMA KINIE ENONGA ANUMU
nimbe molorumu.

⁶ Pulu Yemonga yemboma kinie, Yesusi 'Yu sike.' ningupilku yunge ungume andoko yemboma ningusiringiyemboma kinie, aku siku teko moloringimunge kanu ambomone eno topa kondorumu. Yembo te no tondolo nombalie kekelepa tolemo mele yuni eno torumumenga memema ombo purumumunge yu paa konopu sipe kekelepa mele torumu.

Akumu kanopolie paa mini-wale mundupu konopu awisili lipu mundorundu.

⁷ Aku terindu kinie angellomone nimbendo: "Nu nambumune konopu awisili liku mundukunuye? I ambomo kinie

* **17:1:** Konana 137:1, Jeremaya 51:13. Kolea awili Bepillono no awisili ombo purumu akumunge iungu iko Bepillononje. Nalo sike Bepillono, molo koronga-ou Bepillono yemboma teringi mele pilku Romo ningusiringinje? Inie 17:9** kanani.

[†] **17:2:** inie anjokondo 18:3; ungu pulu te 14:8**. [‡] **17:3:** inie yakondo 1:10, 4:2. [§] **17:3:** inie yakondo 13:1. * **17:4:** inie anjokondo 18:16.

[†] **17:5:** ungu puluselo inie 17:1*, 17:9**.

mele-takera penge yepoko pakera kinie ungú rureponga talo kinie angilimomone ambomo memba pulimomo akuse-longa ungu pulumu nu nimbu siembo.

⁸ Mele-takera kanonumu ou molorumu, kinié naa molemo, pe kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga wendo omba yu kolomba aulkena pumbe.[‡] Mana yembo mare, mamo ou wendo naa opili Pulu Yemone molopa mindi puli bokune[§] imbi naa torumu naa molemo yembomane kanu mele-takeramo kanokolie, ou molorumu kinié naa molemo nalo kelepa wendo ombá kinie kanokolie konopu awisili liku mundunge.

⁹ "Mimi siku konopu kimbu siku pilinge yembomane imunge ungu pulumu pilingenje."^{*} Penge yepoko pakera akume ambomo manie molemo ma pangí yepoko pakera.[†]

¹⁰ Penge yepoko pakera akumenga pulu talo sipemo ye nomi kingi yepoko pakera. Aku kingimenga kise pakera koloringi; te kinié we molemo; te ou wendo naa oli. Nalo yu wendo ombá kinie wale laye-kolte mindi kolea nokopa molomba.

¹¹ Mele-takera ou molorumu kinié naa molemo akumu ye nomi kingi engaki sipemo. Yu kinie kingi yepoko pakera kinie eno talape telumu, yu kolomba aulkena pulimo.[‡]

¹² "Ungú rureponga talo kanonu akumu ye rureponga talo ou ye nomi kingi naa molko koleama naa nokolemelema. Nalo pe mele-takeramo kinie pea eno ye nomi kingi nambama likulie ena mongo telu mindi koleama nokonge.

¹³ Kingime enonga konopu telu sipe pepili molkolie, enonga tondoloma kinie kolea nokonge nambama kinie mele-takeramo singe.

¹⁴ Eno Sipisipi Walomo[§] kinie opa tenge, nalo Sipisipi Walomone eno topa manie mundumbe. Yu ye awilimenga ye awili oladopamo, yu ye nomi kingimenga kingi oladopamo molopa, yuni ou mako topa 'Nanga yemboma molangi waa.' nirimu-ne yuni nilimo ungume tondolo munduku pilku lombili pulimele yemboma yu-kinie tapu toko puringi-ne eno topa manie mundumbe." nirimu.

¹⁵ Aku nimbeline angellomone nando nimbendo: "Nu no omba pumu, akumenga ola ambo wapora tolemomo ola molomu, aku noma yemboma kinie yembo talapema kinie yembo kangi lupe lupe angilimoma kinie yembo ungu lupe lemele yemboma kinie."^{*}

[‡] **17:8:** inie 17:11. [§] **17:8:** inie yakondo 3:5*. ^{*} **17:9:** inie yakondo 13:18.

[†] **17:9:** 'Kolea awili Romonje.' nilimele. Kolea awili Romo ma pangí yepoko

pakera angilieringine lierimu. [‡] **17:11:** inie 17:8. [§] **17:14:** bokumunge

alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God". ^{*} **17:15:** inie yakondo

5:9, 5:9*.

¹⁶ Mele-takeramo kinie ungú rureponga talo kinie kanonu akumene[†] ambo wapora tolemomo-kinie konopu keri panjikulie, yu paa teko kenjiku 'Yu we-we andopa molopili.' ningu mulumbalema pali kulunduku, yunge kagine míndi mare toko nongo, 'yu kamu tepene nopili.' ningu kalonge.

¹⁷ Pulu Yemone 'Kingime yunge kongonomo tendangi.' nimbe 'konopuni pilku teangi.' nimbe pilierimu mele enone aku siku pilku 'eno kinie mele-takeramo kinie konopu telune pupili molamili.' ningu enonga koleama nokonge nambama mele-takeramo singe. Eno aku siku teko molangi Pulu Yemone 'Wendo opili.' ou nimbe panjerimu ungume wendo ombá. Kanu kinie enonga kongonomo pora nimbé.

¹⁸ "Ambo kanonumu mana molemele ye nomi kingime pali nokolemo kolea paa awilimu."[‡] nirimu.

18

¹ Ou akumu kanopolie nirindumuni, pe altopo kanorundu kinie angello te mulu koleana manie orumu. Akumu yu kolea nokomba namba paa awili te mondopa, yunge tondolo pa telimuni ma koleana pa tenderimu.

² Yuní paa tondolo ru nimbélie nimbendo:
"Kolea Awili Imbi Paa Olandopa Mololi Bepillono
kamu keri liemu. Keri lepa pora simu.*

'Ou yembo awisili akune moloringi nalo kinié,
Setenenga kendemande kurume
'Olionga koleamo.' ningu akune pelemele.
Kuru keri kalaro mololime kinie
kera kalaro mololime kinie
kanopo keri kanolemolo kerama kinie
akune pelemele.

³ 'Kanu koleana yembo moloringimene
we koleamanga pali yembo talapema
wa ulu kerinele tengé ulume pelemo no-waene
paa tondolomo nangi.' nimbe
karaye terimu noringimunge kamu keri lierimu.
Koleamanga pali ye nomi kingimene kepe
yu-kinie wa ulu kerinele teringila.
Mana bisinete teringi yemane
kara puku mele kerime waka lierimumunge
eno yu-kinie bisinete teko
kou mone awisili lsingi."
nirimu.

⁴⁻⁵ Kanu kinie pe mulu koleana ungu te lupe wendo orumu pilierindu kinie nimbendo:

[†] **17:16:** inie yakondo 12:3. [‡] **17:18:** Bepillono kanumu. ^{*} **18:2:** 3* inie yakondo 14:8*.

"Nanga yemboma,
 aku koleamonga ulu pulu kerime
 lepa mulu koleana ola olemo,
 aku koleamone tepa kenjerimu ulume
 Pulu Yemone pilipe molemo kene
 eno aku koleamo munduku siye kolko ulsu wangi.
 'Yunge ulu pulu keri telemo akume
 pea tapu topo naa teamili.

Ulu pulu keri telemo akumenga Pulu Yemone
 umbune simbema olio pea naa liemili.' ningu
 wendo wangi.

⁶ Yuní yando tepa kenjerimu akumunge
 enone anjo aku siku yu pundu toko siengi.
 Yuní yando terimu akumunge
 enone anjo tere leko pundu tangi.

Yuni no enge nili mingi kapona
 tepa mimi terimumu liku tere leko
 no enge nili olandopa pulimu yu nopili siengi.

⁷ Yu yuyu ou 'molopo kondambo.' nimbe
 yunge imbi lipe ola mundupe kara pupe molorumu
 akumunge pundu toko yu mindili siku
 umbunema mepili siengi.

Yuni konopuni pilipelie
 'Na ambo nomi kuwini molopo kuwininge polona molio.
 Na ambo wayere naa molio.

Na walsikele kepe kola tepo kola-ulke naa molombo.'
 nimbe pilimo.

⁸ Akumunge ena telumunge
 yunge umbune wendo ombáma wendo ombá.
 Yembo kolonge kuru awisili wendo om̄ba,

yembo awisili kola teko, kolea engele lemba.

Tepene yu nomba pora simbe.

Yuni ulume aku sipe tepa kenjimbemonga
 yu kote tendepa pílimo Pulu Ye Awilimu
 paa enge nili olandopa pelemo yemone
 yu apurupe mindili akume simbe.

⁹ "Yu-kinie wa ulu kerinele teko, yu waka kolorumu
 ulume pea waka koloringi kara puku teringi ye nomi king-
 imene yu tepene nomba ilie wendo ombá kinie kanokolie
 kola teko kola-ulkena wale awisili molonge.

¹⁰ Yu mindili nombá mele kanokolie paa mini-wale
 munduku paa sulu teko angilkulie ningendo:

"Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu,
 kolea paa awili enge nili Bepillono!
 Ena mongo telumunge mindi

nunge teko kenjerinumunge
ulume walsikele wendo okomo." ninge.

¹¹ "Mana bisinete tengen yema enonga bisinete teko kou mone linge melema naa lingemonga eno kola teko wale awisili kola-ulke molonge.

¹² Bisinete teko nosinge mele akume isipe: Kou-gollo kinie kou-sillipa kinie umbu kou kou mone awili tepa pulimoma kinie siripelu kake kou mone paa olandopa pulimoma kinie; múlu kake peangama kinie, múlu kondoli lupe lupe lupe kinie; unjo lupe lupe mune tolime kinie, mele lupe lupe kongi ellepene ungúni teko mimi tengen melema kinie, unjo kou mone awili tepa pulimene teko mimi tengen melema kinie, kou-boronisi kinie kou-aini kinie kou mono-wape teli kinie aku koumene teko mimi tengen melema kinie, aku melema nosiku,

¹³ kagine 'mune topili.' ningu kopongo-wele teko mimi teko kalemele sinamono kinie sipási kinie, paura keku kalemele kinie mune tolemoma kinie, wele lupe lupe mune tolime kinie, no-waene kinie unjo-ollipi wele kinie, rasi-witi kinie, rasi-witimuni teko mimi telememe pillawa kinie; kongi kao sipisipime kinie; kongi ote kinie otene kundulimo karoma kinie; kongono we tendenge kendemande molonge yembo, 'konopu naa pepa kongi mele molemele.' ningu mengo puku kou-mone bisinete tengen yemboma kinie; aku mele nosingema pali yembomane altoko koleamanga lupe liku mengo ongo makete teko kou linge aulkemo manie pumbemonga kola tengen.

¹⁴ "Enone ningendo: 'Nu mele peanga kou mone olandopa pulimo melema 'paa liemboa!' konopu lenoma manie pumu. Mele peanga kande kandema nu waka liemume kinie nunge anilino mele kou mone olandopa pulimo peangama kinie kamu-kumu nu mundupe siye kolopa manie pumu. Melema altopa nu-kinie naa lemba kanoni.' ninge.

¹⁵ Aku melema bisinete teko kou mone awisili liku singe yemane sulu teko angilku yu mindili awili tepa nombá mele kanokolie paa mini-wale mundunge. Kola teko kola-ulke molkolie.

¹⁶ ru ningulie ningendo:

"Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu,
ambo kamakoma pakoko molemele mele
wale-pakoli kondoli pakopa,
kou-gollo kinie kou kangi lupe-lupe kololi
kou mone awili tepa pulimoma kinie,
siripelu kake tepa
kou mone awili tepa pulimoma kinie

akumene yu animbe molorumu.[†]

¹⁷ Ena mongo telumunge yuni kou mone awili tepe purumu nosilimo melema paa kamu keri liemu.” ninge.

“Nomu-kusana andoli pipi nokolemele yema kinie pipi menga kongono telemele yema kinie nona andoko bisinete teko kou mone limele yemboma kinie aulke sulu teko angilkulie kanonge.

¹⁸ Tepe nombámonga iliemo kanokolie ningendo: “I kolea awilimu none teli te lierimuye?” ninge.

¹⁹ Ma kungupu liku pakoko[‡] kola teko kola-ulke molkolie ningemone ru ningulie ningendo:

“Ai ya! Ai ya! Kolea imbi paa ola mololimu, pipi mengo andoko akune kou mone awili tepe noserimu kou mone awili teko lsingi koleamo! Ena mongo telumunge

aku koleamo kamu keri liemu.” ninge.

²⁰ “Mulu koleana molemele yemboma kinie, Pulu Yemonga yemboma kinie

Kirasini “Nanga kongonomo tende-paa.”

nimbe lipé mundorumu yema kinie[§]

Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku

yemboma ningu siringi yemboma kinie*

ikoleamone eno mindili sipe tepe kenjerimumunge

Pulu Yemone apurupelie

yu mindili sipe tepe kenjikimumunge

yu lepa kenjilimomonga

konopu awili teko siee!”

nimbé.

²¹ Kanu kinie angello paa enge nili tene kou paa awili te[†] ola lipé nomu-kusana topa manie mundupelie nimbendo:

“I tekeromo mele aku sipe

ulu tondolo wendo ombá tene

kolea awili imbi paa ola mololi kolea Bepillono

topa kenjimbe kinie

yembomane ikoleamo altoko naa kanonge.

²² Gita toko, kolape-mingi langoko,

biyukele ungu siku, konana ningu,

aku siku ulu telemele ungume

[†] **18:16:** inie yakondo 17:4. [‡] **18:19:** Umbu yemboma kola-ulke pungendo oli-kamó kalko pakolemele mele. [§] **18:20:** bokumunge alsena anjokondo

“1. aposel”. * **18:20:** bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. [†] **18:21:** ‘Pillawa teamili.’ ningu rasi-witi kali lemele kou awili melemo. Pikisana kongi dongini kundupe mepa andorumu mele. Pikisa te gomo 97 molemo kananila.

altoko kamu-kumu naa pilinge.
 Ulke takoko mele teko mimi telemele kongonomanga
 yemboma altoko kamu-kumu naa kanongela.
 'Pillawa teamili.' ningu kou awili tene
 rasi-witi kali lemele kinie ungu nilimo ungumu
 altopa kamu-kumu naa nimbé naa pilinge.
 23 Nu koleamo kamu-kumu tepe-llame pa naa temba.
 Ye te ambo limbe molo ambo te ye pumbendo
 ungu nilimele mele
 nu koleamo altoko kamu-kumu naa pilinge.
 Ou nunge bisinete teringi yema
 koleamanga pali ye kamakoma moloringi.
 Nuni ma koleana yemboma pali
 ambo konga melema
 kolo toko kondi toko sirinu akumuni
 yembomane ulu keri awisili teringi.
 24 Pulu Yemone ungu umbu tondorumu ungume pilku
 yemboma ningu siringi yemboma kinie
 Pulu Yemo yunge yemboma kinie
 yuni topa kondorumumenga memema
 yunge koleana lemo;
 ma koleamanga pali toko kondoringi yembomanga
 memema kepe aku koleana lemo.
 Aku ulume pali wendo orumume
 kolea Bepillonone tepa kenjerimumunge
 wendo orumu."
 nirimu.

19

*Kolomongo Awili 15 Yemboma Kinie Kamu Umbune
 Pemba Mele Angello Yepoko Pakerane Mele Yepoko Pakera
 Ambolko Angilieringimenga Temanemo*

*Kolomongo Awili 16 Pulu Yemonga Mumindili Kololi
 Ulume Mingi Yepoko Pakera Sukundu Perimu Temanemo (Te
 16:1, te 16:3, te 16:4, te 16:8, te 16:10, te 16:12, te 16:17.)*

Kolomongo Awili 17 Ambo Waporamonga Temanemo

*Kolomongo Awili 18 Kolea Awili Bepillono Kamu Keri
 Lierimu Temanemo*

19:1-10 Pulu Yemo Kapi Ningue Ungume

*19:1-5 Kolea Bepillono Kamu Keri Lierimumunge Yem-
 boma Konopu Siku Pulu Yemo Kapi Ningue Temanemo*

¹⁻² Aku ulume pora nirimu kinie pe pilierindu kinie mulu
 koleana yembo awisili ungu nilimele mele ungu te wendo
 orumu pilierindu. Akumene ru ningulie ningendo:

"Pulu Yemone ulume pali
 paa sike sumbi sipe apurupe telemo.
 Wapora topa imbi paa ola mololi ambomo yuni
 wapora toli ulume terimumuni
 ma koleana yemboma 'molko kenjengi!' nirimumunge
 aku ulu terimume Pulu Yemone pilipe apurupe
 'Yu mindili nopili.' nirimu.
 Aku ambomone Pulu Yemonga kendemandema
 topa kondorumu akumenga mememanga
 Pulu Yemone pundu tondopa mindili sirimu akumunge
 yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili!
 Mindili nolemela aulkena
 lipe tapondopa wendo lipe
 yu-kinie molko kondonge aulkena
 lipe mondolemo ulumu* yu-kinie pepa,
 yunge imbi paa olandopa molopa,
 tondolo pa telimu yu-kinie pepa
 yu melema pali nokomba nambamo kinie
 engemo-selo pelemo yemo."
 niringi.

³ Altoko ru ningulie ningendo:
 "Yuni yu topa kalomumunge ilie
 alieli ombo mindi pelemomonga
 Pulu Yemo kapi nimbu
 imbi lipu ola mundundemili!"
 niringi.[†]

⁴ Ye nomi wane paono po‡ kinie, mele konde mololi kise
 kinie, eno ye nomi kingi polona molemo Pulu Yemonga
 kumbikerena manie puku tamalu peko, yu kapi ningu imbi
 liku ola mundundukulie ningendo:
 "Aku sipe tepili.
 Pulu Yemo kapi nimbu
 imbi lipu ola mundundemili!"
 niringi.

⁵ Kanu kinie ungu te ye nomi kingi polona wendo ombalie
 nimbendo:
 "Eno yunge kongono yembo kendemande
 molemelema pali,
 'Nu olionga ye awilimu.' ningu
 pipili kolko yunge ungumu tako liku
 pilku telemele yembo awilime kepe
 imbi naa mololime kepe
 enone olionga Pulu Yemo kapi ningu

* **19:1-2:** bokumunge alsena anjokondo "21. kisim bek". † **19:3:** inie yakondo 4:11. ‡ **19:4:** tokapu telu (24) kanumu; inie yakondo 4:4 kananila.

imbi liku ola mundundengi.”
niringi.

19:6-10 Kongi Sipisipi Walomo Ambo Limbemo Langi Awili Teko Koyonge Temanemo (19:1-10 pali kanani.)

⁶ Pe kelepo pilierindu kinie ungu te, yembo awisilini ungu panjilimele mele ungu te, no awili topalie ungu nilimo mele molo mulú tondolo kilkala nilimo mele ungu te pilierindu. Akumene ru ningulie ningendo:

“Olionga Pulu Ye Awili Tondolo Pepa
Namba Awili Olandopamo Lemo Yemo
kamu ye nomi kingimu molopa
melema pali nokolemomonga
yu kapi nimbu imbi lipu ola mundundemili!

⁷ Sipisipi Walomo⁸ ambo limbe walemo
kamu wendo okomo.
Yu ambo limbemone ‘Na ombo limbe.’ nimbe
nokopa molemomonga

olio konopu peanga pepili konopu sipu
‘Papu terimu.’ nimbu imbi lipu ola mundundemili!
⁸ Pulu Yemone

‘Mulumbale paa peanga tondolo pa tepa
kake telime pakopili.’ nimbe simu.”

niringi. (Mulumbale peangamanga pulumu Pulu Yemonga yembomane ulu peanga telemele ulume yuni kanopa ‘ulu sumbi nilime’ nimbe kanolemo ulume.)

⁹ Kanu kinie angellomone nando nimbendo: “Ungu nimboomo pepána imbi tani: ‘Sipisipi Walomo ambo limbe langi koyongena Pulu Yemone yembomando ‘Wangi.’ nimbe yemboma eno malo.’ aku mele pepána tou.” nirimu. Aku nimbeline kelepa ungu te pea nimbendo: “I ungume paa sike Pulu Yemonga ungu sikema.” nirimu.

¹⁰ Aku nirimu kinie pilipulie angellomonga kumbikerena tamalu pepo kapi nimbo terindu nalo yuni nando nimbendo: “Nu aku siku naa tei! Nunge angenalimene Yesusinge ungume yemboma ningu silimelema kinie nu kinie na kinie olio pali Pulu Yemonga kendemandema molopo kongono tendelemolo kene nuni Pulu Yemo mindi popo toko kapi nieni. Pulu Yemonga ungu nimbu silimolo akumunge pulumu Yesusinge ungume nimbu silimolo ulumu akumunge ‘nu kinie angenali kinie na kinie olio peama yunge kendemandema molemolo.’ nikiru.” nirimu.

19:11-21 Ye Te Kongi Ote Kurumulúmunge

§ 19:7: 9 bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikinini Sipsip Bilong God”.

¹¹ Kanoruntu kinie mulu koleamo nangape toli lierimu kanoruntu kinie kongi ote kurumulú te angilierimu, akumunge bulu mingine ola ye te molorumu, akumu imbi leko 'Kongono Ambolopa Nokopa Kondopa Konopu Alowa Naa Teli Yemo' ningu, 'Ungu Sikema Mindi Pelemo Yemo' nilimele. Yu kote pilipe sumbi sipe apurupe we naa lipetapondolemo.* Yu we 'Opa teambo.' nimbe naa telemo. Ungu pulu te pelemo kinie pilipelie telemo.

¹² Yunge mongoselo tepe mele tondolo pa tepa, ye nomikingime wanie kiraono pakolemele mele wanie kiraono awisili yunge pengena pakolemo. Yunge kangine imbi te molemo, aku imbimu yuyu pilimo yembo tene lupe naa pilimele.

¹³ Yu mulumbale meme kaloli sulu te pakolemo. Yunge imbimu Pulu Yemonga Ungumu.[†]

¹⁴ Mulu koleana amime kongi ote kurumulúmenga molko yu lombili punge puringi, akume mulumbale kake paa peanga mare, kalaro naa mololime pakoringi.

¹⁵ Yunge kerena ma koleana yembo talapema pali tomba opa teli lou-pulse paa nee noli te pelemo.[‡]

'Yu yembomanga pali ye awilimu molopa
yemboma paa tondolo mundupe
nokopa molomba.'[§]

Pulu Ye Olandopa Tondolomonga mumindili paa olandopa kololi ulumu pelemo waene mongoma kimbuni kambilipe nakele-makele telemo.

¹⁶ Yunge mulumbale sulu akune kinie yunge porona kinie imbi te molemo, akumu isipe:

YE NOMI KINGIMENGA YU YE NOMI KINGI PAA OLANDOPAMO;
YE AWILIMENGA YU YE PAA AWILI OLANDOPAMO.
nimbe molemo.

¹⁷ Kanoruntu kinie enana sukundu angello te angilierimu, akumuni mulune mangoko andoringi keramando tondolo ru nimbeline nimbendo: "Pulu Yemone langi awili koyomumu nangi waa." nirimu.

¹⁸ "Ye nomi kingimenga onoma kepe, amimenga ye nomimenga onoma kepe, ye enge nilimenga onoma kepe, otema kinie enonga bulu mingine ola molko andolemele yema kinie enonga onoma kepe, yembomanga pali we molemele yemboma kepe, kongonoma we tendeko mele kaloli naa limele kendemandemanga kepe, imbi naa mololime kepe, imbi mololime kepe, enonga onomanga míndime nangi waa." nirimu.

* **19:11:** Wanetoko sisitame naa telemo. † **19:13:** Jono 1:1, Jono Kumbi Lepamo 1:1. ‡ **19:15:** ya 19:21, inie yakondo 1:16. § **19:15:** Konana 2:9.

¹⁹ Kelepo kanorundu kinie mele-takeramo kinie mana ye nomi kingime kinie ‘Kongi ote bulu mingine ola molemo yemo kinie yunge amime kinie opa teamili.’ ningu maku toringi.

²⁰ Nalo Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe sirimu ye kanumu mele-takeramone lipe tapondoru-ne ulu tondolo awisili terimu akumu kinie, mele-takeramo kinie, elo ka siringi. Ou ulu tondolo terimu ulumene yembo mele-takeramonga makomo ‘kalune molopili.’ ningu,* yu none teli te tekio mimi teko anjeringimu popo toko kapi niringi kanu yemboma kondi torumu. Yu kinie mele-takeramo kinie ka sikulie, kou sallapa† tepe nomba kondopa perimu muru‡ paa awiline liku manie mundoringi.

²¹ Kongi ote bulu mingine ola molorumu yemonga kerena opa teli lou-pulse perimumuni wema pali topa kondorumu, kanu kinie enonga onomanga míndime keramane ongo nongo eno olone koloringi.

Bulu Mingine Ola Molorumumunge Temanemo

20

20:1-6 Kurumenga Nomi Setene Ponie Wane Tausini Ka Ulkena Pemba Temanemo

¹ Kanorundu kinie mulu koleana angello te, kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga kere pulu kimu kinie ka sene paa awili te kinie ambolopa meli, manie orumu.

² Aku angellomone wambiye derekonomo ambolopa lipe ‘Ponie wane tausini aku sipe molopili.’ nimbe ka senene ka torumu. Aku wambiye derekonomo yu koronga ou molorumu kongi ka wambiyemo,* yu depelemo,† yu Setene.‡

³ Angellomone yu ambolopa lipe ka senene ka topalie yu mana manie kowa muru te paa lepa mindi pupe naa pora nilimomonga topa manie mundupe, ‘Ponie wane tausini omnia pupili yu altopa wendo omnia ma koleana yembo talapema andopa kolo topa kondi naa topili.’ nimbe kerekpulumu pipi sipe lloko torumu. Ponie akume pora nimbé kinie ‘Yu wendo omnia laye kolte andopili.’ ningu wendo liku mundunge.

⁴ Ye nomi kingi molemele poloma kanorundu, akumenga Pulu Yemone ‘Yemboma apurengi.’ nimbe namba sirimu

* **19:20:** inie yakondo 13:16. † **19:20:** inie yakondo 9:17*. ‡ **19:20:** Giriki ungue kinie Ingillisi ungue “nomú” nikimu nalo akune no naa molorumu, tepe mindi molorumu. 9:1, 20:1 “muru” nilimo mele lupe. Inie anjokondo 20:10, 21:8 kananila. * **20:2:** Ou Pulu Pulu 3. † **20:2:** 10 bokumunge alsena anjokondo “9. devil”, “42. Seten”. ‡ **20:2:** inie yakondo 12:9.

yemboma moloringi. § Yembomane mana molko Yesusinge ungume andoko ningu siku, Pulu Yemonga ungumu tondolo munduku pilku amboloringi kulu eno nomime kari leko toko kondoringi, akumenga minime kanorundu. Eno mele-takeramo kinie mele-takeramo none teli melte teko mimi teko anjeringimu-selo popo toko kapi ningu imbi liku ola naa mundunduku, mele-takeramonga makomo* enonga mambelena molo kine 'Naa molopili.' niringi yemboma kanorundu. Akume lomboroko ola molko, ponie wane tausini Kirasi pea ye nomi kingime molko melema nokoringi.†

⁵ Yemboma pali lomboroko ola molongemonga eno kumbi leko lomboroko ola moloringi. (We yembo koloringime aku yemboma kinie walsikele lomboroko ola naa moloringi. Ponie wane tausini pora nirimu kinie lomboroko ola moloringi.)

⁶ Kumbi leko ola moloringi akume yembo kake telime, eno malo. Yemboma wale talo siku kolonge aku ulumuni eno uluri manda naa temba. Eno Pulu Yemo kinie Kirasiselo popo tondoli yemboma‡ molko, Kirasi kinie pea ponie wane tausini kingime molko melema nokonge.

20:7-10 Setene Kamu Mindili Nomba Manie Pumbe Temanemo

⁷ Ponie wane tausini pora nimbé kinie kurumenga nomi Setene ka ulkena wendo liku mundunge kinie

⁸ ma koleana pali molemele yemboma, Goko kinie Mekoko kinie§ kondi topa 'Opa teangi wangi.' nimbe sukundu sukundu limbe. Aku yemboma kou ukiya mele kapola.

⁹ Ma koleana pali kimbu kongono teko ongo ongolie, Pulu Yemonga yemboma moloringi koleamo, Pulu Yemo konopu mondolemo kolea awilimu,* makaye teko tonge teringi nalo mulu koleana tepe te manie ombo aku amime norumu.

¹⁰ Kanu kinie depelemone eno kolo topa sipe kondi torumu yemo, liku kou sallapa† tepe nomba kondopa perimu muru‡ paa awiline, mele-takeramo kinie, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume naa pilipe ungumu we kolo topa yando nimbe sirimu yemo kinie, elo ou liku toko manie mundoringi murune, yu liku toko manie mundoringila. Akune eno ipulueli tangoli alieli mindili nongo mindi molonge.

§ **20:4:** Deniele 7:9,22. * **20:4:** Akumu 666 kanumu. † **20:4:** Deniele 7:22.

‡ **20:6:** bokumunge alsena anjokondo "34. pris". § **20:8:** Isikiele 38,39selo nilimo mele. Kanu imbiselo sike yembo talapeselo molonje. Koleamanga pali yembomando nirimunje. * **20:9:** Jerusalleme kanumu. † **20:10:** inie yakondo 9:17*. ‡ **20:10:** inie yakondo 19:20***

20:11-15 Yembomanga Kotemo Kamu Wendo Omb Temanemo

¹¹ Kanu kinie pe kanorundu kinie ye nomi kingi tengā polo kake teli awili te lierimu, akune ye te molorumu kanorundu. Mamo kinie mulumu selo yu kinie tere leko molonge kolea te naa lierimu kulu yu molorumune munduku siye kolko kowa puringi.

¹² Yembo koloringime pali, wema kinie imbi mololime kinie yu molorumu polomonga kumbikundu angilieringi kanorundu. Boku mare wendo lipe kanorumu. Pe boku te lipe kanorumu, akumu konde molopa mindi puli bokumu. § Kanu kinie bokumenga sukundu enonga ulu teringime kanopa apurupe kote pilierimu.

¹³ Nomu kusana koloringi yemboma lomboroko ola molko, yembo ono koleana lieringi yemboma kepe Yembo Kolemelemanga Minime Pulimele Koleana puringi yemboma kepe lomboroko ola molko kotena puku angilieringi. Kanu kinie enonga ulu teringimenga yembo telu telu nimbe kote tenderimu.

¹⁴ Kanu kinie kololi ulu pulumu kinie ou kolkolie minime moloringi murumu kinie akuselo tepe nomba perimu muru paa awilimunge topa manie mundorumu. Itepe nomba pelemo muru paa awilimu yemboma wale talo siku kolemele ulumu.

¹⁵ Kote pilimbe yemone yembo tengā imbimu konde molopa mindi puli bokune naa molorumu kinie kanopalie kanu yembomo tepe nomba perimu muru paa awilimunge topa manie mundorumu.

21

21:1-22:5 JERUSALLEME KONDEMONGA TEMANEMO

21:1-8 Mulu Ma Kondeselonga Temanemo

¹ Pe mulu konde te kinie ma konde te kinie kanorundu. Ma oumu kinie mulu oumu kinie pora nimbe, nomu kusamo kamu naa molorumu.

² Kolea awili kake teli, akumu Jerusalleme kondemo, Pulu Yemo molorumu mulu koleana mundupe siye kolopa manie ombá orumu kanorundula. Ambo te ye pumbendo anilimo mele yuaku sipe animbe kondopa orumu.

³ Pe pilierindu kinie ye nomi kingi polona ungu te wendo ombo tondolo ru nimbeline nimbendo: "Kinié Pulu Yemo molemo ulkemo 'omba' yemboma molemelena angilimo, yu eno-kinie tapu topa molomba. Eno yunge yemboma

molonge, yu enonga Pulu Yemo molopa eno nokopa, eno-kinie molomba.*

⁴Yuni enonga mongona kola molombama kulu tondomba. Ou ulume pora nirimu-ne yemboma altoko kolou naa kolko, kola naa teko, kola ulke naa molko, mindili naa nonge.” nirimu.

⁵ Ye nomi kingi polona molorumu yemone nimbendo: “Nane melema pali kondenga tekero.” nirimu. Pe kelepa nimbendo: “I nikiru ungume ungu sikema, yembomane manda ‘Nane nikiru mele sike telemo.’ ningu pilinge ungume kene aku ungume pepána imbi tou.” nirimu.

⁶ Nando kelepa nimbendo: “Ulume pali wendo omba pora simu. Na Ou Kumbi Lepa Yemo, Pe Akilipe Yemo;† na Melemanga Pali Pulu Yemo, ‘Kongono Tembo.’ Konopu Lelioma Alieli Tepo Pora Silio Yemo. Yembo te no waka lemo yembomo alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo no pikipe wendo olemomou kou mone naa lipu ‘We nou.’ nimbomo.‡

⁷ Yembo te enge nimbe opa puluemo topa manie mundumbemo monge melema pali limbe, na yunge Pulu Yemo molombo, yu nanga ambolangomo molomba.§

⁸ Nalo yembo
 ‘Opa naa teamili.’ ningu pipili kolemele yemboma kinie,
 ‘Na kolo tolemo.’ ningu pilku
 na mondoko naa pilimele yemboma kinie,
 paa ulu pulu kerime telememele yemboma kinie,
 yembo toko kondolemele yemboma kinie,
 wa ulu kerinele telememele yemboma kinie,
 tomo ambolko meambu liku ala tolemele yemboma kinie,
 we melema anjiku ‘Olionga pulu yema. Olio nokolemele.’
 ningu popo toko kapi nilimele yemboma kinie,
 kolo tolemele yemboma kinie,
 aku siku telememele yemboma pali kou-sallapa tepe nomba
 kondopa pelemo* muru paa awiline† puku molonge, akumu
 enonga molonge koleamo.‡ Aku ulu eno-kinie wendo
 ombámo wale talo siku kolonge ulumu.”§ nirimu.

21:9-27 Jonone Jerusalleme Kondemo Kanorumu Temanemo

⁹ Kanu kinie angello yepoko pakera, kamu umbune yepoko pakera perimu mingime amboloringi* kanumenga

* **21:3:** Pe-Korini 6:16. † **21:6:** inie yakondo 1:8, 1:8*. ‡ **21:6:** Jono 4:13-14, 7:37-38; bokumunge alsena anjokondo “24. laip - wara bilong”. § **21:7:** bokumunge alsena anjokondo “31.3. pikinini bilong God”. * **21:8:** inie yakondo 9:17*. † **21:8:** inie yakondo 19:20***. ‡ **21:8:** inie anjokondo 22:15. § **21:8:** inie yakondo 2:11, 20:14. * **21:9:** inie yakondo 15:1,6,7,8, 16:21.

te na molorundune ombalie nando nimbendo: "Sipisipi Walomo[†] Ambo Limbemo, yu kinié ambo limbe tekemomo, nu lipu ora siembo, kanani ou." nirimu.

¹⁰ Kanu kinie Mini Kake Telimuni na ambolorumu kinie angellomone na meli ma pangia paa olandopa kou polarumu tengah memba pupe mondopalie, kolea awili kake teli Jerusalleme Pulu Yemo molorumu mulu koleana mundupe siye kolopa manie ombá orumumu na lipe ora sirimu.

¹¹ Jerusalleme pa terimumu Pulu Yemonga tondolo pa telimuni pa tepa, umbu kou te kou mone paa olandopa pulimo te tondolo pa telemo mele, kou jasipa mele, yu aku sipe tondolo pa tepa mini-mana tepa, paa kariyápa mele pa terimu.

¹² Aku kolea awilimu kou pala paa awili olana pepa, kerepulu rurepo lierimu. Angello rurepo aku kerepulu rureponga nokoko angilieringi. Kou pala kunemanga Isirele yembo talape rurepo akumenga imbime[‡] telu telu nimbe molorumu.

¹³ Ena mundi olemokondo kerepulu yepoko lepa, ena pulimokondo kerepulu yepoko lepa, wikindu kerepulu yepoko lepa, merekendo kerepulu yepoko lierimu.

¹⁴ Kolea awilimunge kou palamonga kou awili rurepo mondoringi kou sipímena ola Sipisipi Walomone ou 'Yunge kongonomo tende-paa.' nimbe lipe mundorumu ye rureponga imbime[§] molorumu.

¹⁵ Angello na-kinie ungu nirimumu melema manda manjeli jilie kou gollone teli te ambolorumu. Akumuni kolea awilimu kinie kou pala kerepulume kinie kou palamo kinie manda manjimbendo ambolorumu.

¹⁶ Koleamonga ekendo ekendo sululia ponjilia naa tepa kapola kapola terimu. Kolea awilimu winjo sipe manda manjerimu kinie tu tausini po anderete killomita mele; pera topa manda manjerimu kinie aku sipela terimu; olando sipe manda manjerimu kinie telula terimu.

¹⁷ Kou palamo manda manjerimu kinie akumu mita tere paono tene mele. Angellomone mita manda manjerimumu mana yembomane manda manjilimele aku sipe manda manjerimu.

¹⁸ Palamo kou jasipane teko, kolea awilimu kou gollo paa nurupulu te naa pelimuni teringi, yu kariyápa mele pa terimu.

¹⁹ Koleamonga pala sipine kou lupe lupe peanga kou mone olandopa pulimomane asiringi. Pala sipi kumbinemo

[†] 21:9: 14,22,23,27 bokumunge alsena anjokondo "44.3. Pikinini Sipsip Bilong God". [‡] 21:12: enonga imbime Ou Pulu Pulu 35:23-26. [§] 21:14: enonga imbime Mateyu 10:2-3.

kou peanga jasipa panjiku, sipi talo sipemo kou peanga muku teli kou sapaia panjiku, sipi yepoko sipemo kou peanga kake teli kou akete panjiku, sipi kise sipemo kou peanga kondili nili kou emera panjiku,

²⁰ sipi kise pakera sipemo kou peanga kondoli tepe kake tepe teli kou saronikisi panjiku, sipi talo pakera sipemo kou peanga kondoli kou konilliane panjiku, sipi yepoko pakera sipemo kou peanga kanie teli kou kirisollaite panjiku, sipi engaki sipemo kou peanga kondili nili te lupe tepe nili kou berili panjiku, sipi rureponga telu sipemo kou peanga kanie te lupe tepe teli kou topasi panjiku, sipi rureponga talo sipemo kou peanga kondili nimbe kanie tepe teli kou kirisoperesi panjiku, sipi rureponga yepoko sipemo kou peanga muku te lupe tepe teli kou aiyasini panjiku, sipi rurepo sipemo kou peanga kondoli te lupe kou ametisi panjeringi.

²¹ Pala kune rurepo siripelu kake tepe kou mone paa olandopa puli rurepo angilierimu. Kunema telu telu ningu siripelu awili telu telu ningu teringi. Kolea awilimunge aulke barisime kou-gollo paa peanga nurupulu te naa pelime mundoringi, aulke akume kariyápa mele pa terimu.

²² Kolea awiline sukundu Pulu Yemo ongo popo tonge ulke tembele te angilierimu naa kanorundu. Aku nambemune, mana Pulu Yemo molorumune ulke tembelena puku yu popo toko kaloringi* nalo aku kolea awilimunge Pulu Ye Awili Tondolomo kinie Sipisipi Walomo-selo moloringilimunge ulke tembele te akune naa angilierimu.

²³ Pulu Yemonga tondolo pa telimuni koleamo pa tendelemo, Sipisipi Walomo koleamonga tepe llame molorumunge ena kepe oli kepe tene akune pa naa tendelemo.

²⁴ Koleamanga pali yemboma kolea awilimu pa tembamonga manda andoko molonge; mana ye nomi kingime enonga mele kou olando pumbe kande kandema aku koleana mengo onge.

²⁵ Aku koleamo sumbulu naa tombamonga wale tengapala kunema pipi naa singe.

²⁶ Yembomane enonga mele kou mone olandopa pumbe mele kande kandema akune sukundu mengo punge.

²⁷ Nalo mele kalaro mololime kinie, yemboma teko pipili kondoli ulume telemele yemboma kinie, kolo tolemele yemboma kinie, akume aku koleana sukundu paa naa punge. Sipisipi Walomonga konde molopa mindi puli bokune imbi molomba yemboma mindi akune sukundu punge.[†]

* **21:22:** Wendo Oringi 35-40. † **21:27:** inie yakondo 3:5*.

22

22:1-5 Konde Molopa Mindi Puli Ulu Pulumu Pelemo Nomo Kinie Unjomo-selonga Temanemo

¹ Kanu kinie angellomone alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo no ombo purumumu* na lipa ora sirimu, akumu kariyápa mele pa terimu. Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo† kinie elonga ye nomi kingi polomonga no akumu wendo ombo,

² kolea awilimunge aulke-barisi suku-singine ombo purumu. No ekendo ekendo kélöselonga alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomo angilierimu,‡ akumu ponie tengah tengah wale rurepo mongo tolemo, oli tengah tengah mongo tolemo. Unjomonga gomomane yemboma tepea konde limo.

³ Pulu Yemone mana umbune sirimu mele umbune paa telu kepe aku koleana naa pomba. Pulu Yemo kinie Sipisipi Walomo-selonga ye nomi kingi polomo aku koleana lemba, Pulu Yemonga kongono tendeli kendemande yembomane yu popo toko kapi ning.

⁴ Enone yunge kumbikeremo kanonge, yunge imbimu§ enonga mambelena molomba.

⁵ Aku koleana ipu naa lemba. Pulu Ye Awilimuni eno molongena pa tendembamonga ‘Ena tepili.’ molo ‘Tepe-lame kandamili.’ naa ning. Eno yembo nomi kingime alieli molko nokoko mindi punge.

⁶ Angellomone nando nimbendo: “I ungume ungu sikema, yembomane manda ‘Nane nikiru mele sike telemo.’ ningu pilku mondoko pilinge ungume.* Awilimu, Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yembomanga† minimenga Pulu Yemo, yuni ‘Yunge kendemandeman ulume nondopa wendo ombá mele kanangi lipa ora sipili.’ nimbe yunge angellomo lipa mundoramu.” nirimu.

22:7-20 Yesusi Nondopo Omb Temane Te

⁷ Yesusini nimbendo: “Pilieme! Na nondopo ombó.” nirimu. Ibokune nimbe molemo ungu pe wendo ombáma pilipe lipa tengah panjipe temba yembomo yu malo.‡

⁸ Na Jono, na iulume pilipu kanorundu yemo. Pilipu kanopolie na ulume lipa ora sirimu angellomo ‘Yu popo

* **22:1:** 17 inie yakondo 21:6** † **22:1:** 3 bokumunge alsena anjokondo “44.3. Pikanini Sipsip Bilong God”. ‡ **22:2:** 14*, 19 Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22,24, inie yakondo 2:7; bokumunge alsena anjokondo “24. laip - diwai bilong”. § **22:4:** bokumunge alsena anjokondo “28. nem”. * **22:6:** inie yakondo 21:5. † **22:6:** 9 bokumunge alsena anjokondo “35. profet”. ‡ **22:7:** inie yakondo 1:3.

topo kapi niembo.' nimbu yunge kumbikerena tamalu perindu

⁹ nalo yuni nando nimbendo: "Paa aku naa tei! Nunge angenali Pulu Yemone ungu umbu tondorumume pilku yemboma ningu siringi yema kinie, ibokune nimbe molemo ungume pilku liku telememele yemboma kinie, nu kinie na kinie olio pali Pulu Yemonga kendemandema molopo kongono tendelemolo kene nuni Pulu Yemo yu mindi popo toko kapi nieni." nirimu. §

¹⁰ Aku nimbeline kelepa nando nimbendo: "I bokune ulu pe wendo ombá mele nimbe molemo ulume nondopa kamu wendo ombá kene* 'Naa piliengi! Naa nimbu para siembo.' ningu lopi naa teani.†

¹¹ Yembo te tepa kenjilimo yembomo
yu kamu tepa kenjipe molopili.

Yembo te kalaro molopili molemo yembomo
kamu kalaro molopili yembo akumu molopili.

Yembo te tepa kondolemo yembomo
kamu tepa kondopa molopili.

Yembo te kake tepili molemo yembomo
kamu kake tepili molopili."

nirimu.

¹² Yesusini nimbendo: "Pilieme! Na nondopo ombó tekero. Ombó kinie yemboma enonga ulu telemelamanga yu-melete-melete mele kalombondo mele kalombo melema membo ombó.

¹³ Na ou kumbi lepo molorundu pe akilipu molombo yemo;‡ Na Kumbinemo Pe Akilipemo;§ Na Melemanga Pali Pulu Yemo, Na 'Kongono Tembo.' Konopu Lelioma Alieli Tepo Pora Silio Yemom

¹⁴ "Yemboma enonga mulumbalema kulumiye tolemele yembomaaku telemelamonga 'Alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjomonga mongoma* ongo nongo, kolea awilimunge kou pala kerepulumenga ongo puku sukundu waa.' nimolomonga kanu yemboma eno malo.

¹⁵ Ulu kerime mindi konopu kimbú siku molemelema kinie, tomo ambolko meambu liku telemelamaka kinie, wapora andoko tolemelema kinie, yembo toko kondolemelema kinie, we melema anjiku 'pulu yema' ningu popo toko kapi nilimelema kinie,

§ **22:9:** inie yakondo 19:10. * **22:10:** inie yakondo 1:3. † **22:10:** inie yakondo 10:4. ‡ **22:13:** inie yakondo 21:6, 1:8, 1:8*. § **22:13:** inie yakondo 1:17. *

22:14: Ou Pulu Pulu 2:9, 3:22,24; inie yakondo 2:7.

colo toli ulume konopu mondoko kolo toko telemelema kinie,
kanu yemboma eno kolea awilimunge kou-palamonga ul-sukundu molemele.[†]

¹⁶ "Na Yesusi, nane 'Nanga yembo talapema[‡] iungume piliengi, pupe nimbe sindepili.' nimbu nanga angellomo 'Nu puku ningu si-pou.' nimbu lipu mundorundu. Na ye nomi kingi Depisini kalopa lsimu yemo; yu nanga anda-kolepamo;[§] ipulueli-ou kolea tangombando kombukandipime pali kumbulupe, telu mindi kamu tondolo pa tepe angilimo akumu na."^{*} nirimu.

¹⁷ Minimu kinie ‚Sipisipi Walomonga, Ambo Limbe Ambomo kinie elone ningelendo: "Nu paa ou!" nilimbele. Iungume pilimbe yembomone "Nu paa ou!" nipili. No waka lemo yembomo opili. Yembo te 'No nombo.' konopu lemba yembomo kou mone naa lipe we simbe no, alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo nomo, ombo nopili.[†]

¹⁸ Ibokumunge pe wendo ombá mele nimbe molemo ungume pilinge yembomando liepi-liepi topolie nimbondo: "Yembo tene ibokune sukundu molemo ungumenga ungu te suku mundupe nimu liemo ibokumunge ulu umbune tondolo mare 'wendō ombá' nimbe molemo ulu umbunema Pulu Yemone 'aku yembomo-kinie wendo opili.' nimbé.

¹⁹ Molo yembo tene ibokumunge ulu pe wendo ombá nimbe molemomanga ungu te naa nimbe kulu topa wendo limu liemo Pulu Yemone yu mundupe siye kolopa, 'Yu alieli konde molopa mindi puli ulu pulumu pelemo unjo ibokumuni nimbe silimomonga[‡] mongo mare naa nomba, kolea awili kake teli ibokumuni nimbe silimo koleana naa opili.' nimbé." nikiru.

²⁰ Iulume wendo ombá nimbe silimo yemone nimbendo: "Sike. Na nondopo ombó tekero." nilimo.

Paa aku sipe tepili! Awili Yesusi, paa oyo!

²¹ Awili Yesusini Pulu Yemonga yemboma ‚pali, we kondo kolopa molopili molangi. Aku sipe tepili!

„Aku pea..»

[†] 22:15: inie yakondo 21:8. [‡] 22:16: bokumunge alsena anjokondo "43. sios".

[§] 22:16: Ou Pulu Pulu 49. ^{*} 22:16: inie yakondo 2:28, Kambu 24:7, Pe-Pita 1:19. [†] 22:17: inie yakondo 21:6, 21:6**. [‡] 22:19: inie 22:2.